ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΜΟΣ 18 (1963)

ΜΕΡΟΣ Β' 2 – ΧΡΟΝΙΚΑ

ΑΘΗΝΑΙ, 1965

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΜΟΣ 18 (1963)

ΜΕΡΟΣ Β' 2 — ΧΡΟΝΙΚΑ

ΑΘΗΝΑΙ, 1965

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΧΡΟΝΙΚΩΝ

ΤΕΥΧΟΣ 2.

ΗΠΕΙΡΟΣ

Νομὸς Ἰωαννίνων (Δωδώνη, Καλύβια Κονίτσης) (Π ί ν. 187 α-δ) ..... σελ. 149–153
Νομὸς Πρεβέζης (Περιοχὴ Νεκυομαντείου Ἐφύρας, Ἅγ. Γεώργιος (Παλαιολιθ. Εὑρήμ.) (Π ί ν. 187ε, 188α) ..... » 153–156
Νομὸς Θεσπρωτίας. (Γκούμανη) ..... » 156
Ἐργασίαι συντηρήσεως καὶ στερεώσεως (Θέατρον Δωδώνης, Στέγαστρον Νικοπόλεως καὶ Ὠδεῖον) (Π ί ν. 188β-190) ..... » 156–157
Palaeolithic Survey (Π ί ν. 191) ..... » 157–158

ΙΟΝΙΟΙ ΝΗΣΟΙ

Γενικὰ (Π ί ν. 192–193) ..... » 159–160
Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ βασιλικοῦ κτήματος Mon Repos (Π ί ν. 194-209) ..... » 161–180
Ἀνασκαφὴ ἀρχαίας οἰκίας εἰς κτῆμα Εὐελπίδη (Π ί ν. 210-216) ..... » 180–186
Νομίσματα ἐκ κτήματος «Κόρκυρα» (Π ί ν. 217) ..... » 186–192

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Θεσσαλονίκη. Τὸ νέον Μουσεῖον (Π ί ν. 218-222) ..... » 193
Τάφοι παρὰ τὸ Δερβένι (Π ί ν. 223-234) ..... » 193–196
Ἀνασκαφὴ Πλατείας Δικαστηρίων (Π ί ν. 235-239) ..... » 196–199
Ἀνασκαφαὶ Πέλλης (Π ί ν. 240-245) ..... » 200–206
Ἀνασκαφὴ εἰς Στρατόνι Χαλκιδικῆς (Π ί ν. 246-251) ..... » 206–211

ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Ἀνασκαφὴ τάφων ἐν Βεροίᾳ ..... » 212–213
Ἀνασκαφὴ Ναούσης (Π ί ν. 252-253, 254β-256) ..... » 213–216
Στερέωσις μακεδονικῶν τάφων (Π ί ν. 254α) ..... » 216–217
Ἀνασκαφὴ ἀρχαίου νεκροταφείου Βεργίνης (Π ί ν. 257-262) ..... » 217–232
Ἀνασκαφὴ τάφων ἐν Βεροίᾳ (Π ί ν. 263-265) ..... » 232–233
Ἀρχαῖον τόξον Γεφύρας (Π ί ν. 266) ..... » 233–234

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Θεσσαλονίκη (Ἁγία Σοφία, Τείχη, Ναὸς Ἁγ. Ἀποστόλων, Ναὸς Ἁγ. Νικολάου Ὀρφανοῦ, Ἔρευναι εἰς οἰκόπεδα, Περισυλλογὴ ἀρχαιοτήτων) (Π ί ν. 267-278) ..... » 235–249
Βέροια (Παλαιὰ Μητρόπολις, Ἅγ. Νικόλαος ἐνορίας Ἁγ. Ἀντωνίου, Παναγία Χαβιαρᾶ, ἑλληνιστικὸς τάφος μὲ βυζ. τοιχογραφίας, Περισυλλογὴ ἀρχαιοτήτων) (Π ί ν. 279-282α) ..... » 249–251
Ἔδεσσα (Βασιλικὴ Λόγγου) (Π ί ν. 282β) ..... » 251–252

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΧΡΟΝΙΚΩΝ

Σιάτιστα (Ἀρχοντικὸν Πούλκως) ..... » 252
Σέρραι (Τζαμίον «Ἁγιὰ Σοφιά», «Μπεζεστένι», ἐρείπια Τουρκικοῦ λουτρῶνος) ..... » 252–253
Δράμα ..... » 253–254
Φίλιπποι-Θάσος-Πόρτο Λάγο ..... » 254

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Φίλιπποι. Ἀνασκαφαὶ (Οἰκοδόμημα ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, παλαιοχρ. βασιλική, Θέατρον) (Π ί ν. 283-287) ..... » 255–256
Ἀναστηλώσεις (Βασιλικὴ Β΄, Ἐμπορικὴ Ἀγορά, Forum, παλαιοχρ. Ὀκτάγωνον) (Π ί ν. 288-290) ..... » 256–257
Νεάπολις (Καβάλα) ..... » 257
Παγγαῖον (Τύμβος Νικήσιανης) (Π ί ν. 292α) ..... » 257
Θάσος (Π ί ν. 291, 292β-295) ..... » 257–258
Fouilles à Thasos (Π ί ν. 296-298) ..... » 259

ΘΡΑΚΗ

Περιοδεία εἰς ἀρχαιολογικοὺς χώρους. Χώρα Σαμοθράκης (Π ί ν. 299-300) ..... » 260
Excavations at Samothrace (Π ί ν. 301-303) ..... » 261–264

ΝΗΣΟΙ ΑΙΓΑΙΟΥ

Λῆμνος (Μύρινα, Μητρόπολις, Κόκκινος, Ἀνυπάτης, Φαλκονιὰ) (Π ί ν. 304-305) .... » 265–266
Μυτιλήνη (Θερμή, περιοχὴ κόλπου Γέρας, ἀρχαῖαι λατομίαι, Ἐρεσός, Ἱερὸν Κλοπεδῆς) (Π ί ν. 306-311) ..... » 266–271
Συντήρησις Μνημείων (Π ί ν. 312) ..... » 271

ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΛΕΣΒΟΥ (Π ί ν. 313) ..... » 271–272

ΚΥΚΛΑΔΕΣ

Ἰκαρία (Π ί ν. 314) ..... » 273
Πάρος (Π ί ν. 315) ..... » 273–274
Δῆλος (Π ί ν. 316–318) ..... » 274
Νάξος (Φρέαρ Γυμνασίου, Κορφὴ τ' Ἀρωνιοῦ, Ἀκρωτήρι, Λιώνας, Στ' Ἀλωνάκια, Ξενὼν) (Π ί ν. 319-326α) ..... » 275–281
Κέα (Ναὸς Ἀθηνᾶς, Ναὸς Ἀπόλλωνος) (Π ί ν. 326β-328β) ..... » 281–282
Πάρος (Π ί ν. 328γ-329β) ..... » 282–284
Σέριφος ..... » 284
Θήρα (Π ί ν. 329γ) ..... » 284–285
Ausgrabungen im Heraion von Samos (Π ί ν. 330-342) ..... » 286–296
Délos (Skardhana, Maison des Comédiens, Archégésion) (Π ί ν. 343) ..... » 297–298

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΚΥΚΛΑΔΩΝ

Πάρος (Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν) (Π ί ν. 344-346) ..... » 298–301
Ἄνδρος (Χώρα, Μεσσαριά, Μένητες, Ἱερὰ Μονὴ Παναχράντου, Ἅγιος Ἀντώνιος, Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὰ Σόρα, Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίας, Παλαιόπολις) (Π ί ν. 347-358α) ..... » 302–308
Πάρος - Ἀντίπαρος ..... » 308
Χίος (Π ί ν. 358β) ..... » 308

ΚΡΗΤΗ

Νομοὶ Ἡρακλείου καὶ Λασιθίου (Μουσεῖα καὶ Συλλογαί, σκαφικαὶ ἔρευναι καὶ περισυλλογὴ ἀρχαιοτήτων, τυχαῖα εὑρήματα, ἐργασίαι στερεώσεως, ἀναστηλώσεις) (Π ί ν. 359–363) ..... » 309–314

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Νομοὶ Χανίων καὶ Ρεθύμνης (Μουσεῖον Χανίων, σκαφικαὶ ἔρευναι καὶ περισυλλογὴ ἀρχαιοτήτων, ἐργασίαι στερεώσεως Μνημείων) (Π ί ν. 364) ..... » 314–316
Scavi a Festòs e a H. Triada (Π ί ν. 365–366) ..... » 317–318
Fouilles à Mallia (Π ί ν. 367) ..... » 319–320
Excavations at Palaikastro (Π ί ν. 368) ..... » 321

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

Ρόδος. Ἀνασκαφαὶ (Βορεία, Κεντρική, Νοτία περιοχὴ τῆς πόλεως, Νοτιοδυτική, Νοτία, Νοτιοανατολικὴ Νεκρόπολις, Κεραμεικὰ εὑρήματα τῆς ἐπιχώσεως) (Π ί ν. 369-375) » 322–326
Ἀναστηλώσεις καὶ συντήρησις Μνημείων (Π ί ν. 376-378) ..... » 326
Περιοδεῖαι (Χάλκη, Κάρπαθος, Κάσος, Πάτμος, Λέρος, Ἀστυπάλαια) ..... » 326–327

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΠΙΝΑΚΕΣ Β' ΜΕΡΟΥΣ (ΧΡΟΝΙΚΩΝ)

ΤΕΥΧΟΣ 2.

187 α	Ἤπειρος.	Δωδώνη. Ὁ ΝΑ πύργος τῆς προσόψεως τοῦ κοίλου μετὰ τμήματος τοῦ πρὸ αὐτοῦ τοίχου.
187 β	Ἤπειρος.	Δωδώνη. Ὄστρακον κορινθιακοῦ κρατῆρος ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων.
187 γ	Ἤπειρος.	Δωδώνη. Ὀπτόπλινθοι κιόνων.
187 δ	Ἤπειρος.	Δωδώνη. Ὄλμος μετὰ τῆς βάσεως ἐξ ὀρειχάλκου τῆς ΝΑ πύλης τοῦ τείχους.
187 ε	Ἤπειρος.	Μυκηναϊκὸν ἐγχειρίδιον ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ νεκροταφείου Ἐφύρας.
188 α	Ἤπειρος.	Λίθινα ἐργαλεῖα τῆς Μέσης Παλαιολιθικῆς ἐποχῆς ἐξ Ἁγίου Γεωργίου Πρεβέζης.
188 β	Ἤπειρος.	Τὸ ἀνατολικὸν περιμετρικὸν ἀνάλημμα τοῦ θεάτρου τῆς Δωδώνης μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν χωμάτων καὶ τὴν μερικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ΝΑ πύργου.
189 α	Ἤπειρος.	Δωδώνη. Τὸ ἀνατολικὸν ἀνάλημμα τοῦ κοίλου καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ πύργοι ἀντιστηρίξεως μετὰ τὴν μερικὴν ἀποκατάστασιν.
189 β	Ἤπειρος.	Δωδώνη. Τμῆμα τοῦ δυτικοῦ περιμετρικοῦ ἀναλήμματος τοῦ θεάτρου.
189 γ	Ἤπειρος.	Δωδώνη. Λαξεύματα τοῦ ἀρχαίου λατομείου.
190 α	Ἤπειρος.	Δωδώνη. Τμῆμα τοῦ Α περιμετρικοῦ ἀναλήμματος τοῦ θεάτρου μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν χωμάτων.
190 β	Ἤπειρος.	Τὸ κοῖλον μετὰ τῆς ὀρχήστρας τοῦ ρωμ. Ὠδείου Νικοπόλεως μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πρώτων σειρῶν τῶν ἑδωλίων.
191 a - b	Ἤπειρος.	Bifacial point.
191 c - d	Ἤπειρος.	Bifacial notched point.
191 e	Ἤπειρος.	Scraper.
191 f	Ἤπειρος.	Tortoise Core.
191 g	Ἤπειρος.	Mousterian point.
192 α	Κέρκυρα.	Χαλκοῦν ἀνοικτὸν ἀγγεῖον ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Δαλιέτου.
192 β	Κέρκυρα.	Ἀττικὸς ἀμφορεὺς τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Πουλιάση.
192 γ	Κέρκυρα.	Τμῆμα παλαιοχριστιανικοῦ θωρακίου.
193 α - β	Κέρκυρα.	Τμῆμα παλαιοχριστιανικοῦ θωρακίου καὶ ἡ ὀπισθία ὄψις αὐτοῦ.
194 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. Ἀναλημματικὸς περίβολος ἀρχαίου ἱεροῦ ἐντὸς τοῦ κήπου τοῦ Mon Repos.
194 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. Τοῖχος τοῦ οἰκήματος τοῦ ἱερατείου (Φωτογρ. Κ. Παπαδημητρίου).
195 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 1. Ἡγεμὼν στρωτὴρ μὲ ἀκεραίαν λεοντοκεφαλήν.
195 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 1. Ὀπισθία ὄψις.
195 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 1. Πλαγία ὄψις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

195 δ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 1. Μεγάλου ἡγεμόνος στρωτῆρος ἡ κάτω ἐξέχουσα τοῦ κτηρίου ἐπιφάνεια.
195 ε	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 3. Ἀριστερὸν μέρος λεοντοκεφαλῆς.
196 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 8. Ἑλικοειδεῖς βόστρυχοι λεοντοκεφαλῆς (κάτω δεξιόν).
196 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 6. Δεξιὸν μέρος λεοντοκεφαλῆς.
196 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 7. Δεξιὸν μέρος λεοντοκεφαλῆς.
196 δ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 12. Βόστρυχοι λεοντοκεφαλῆς.
196 ε	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 10. Ἑλικοειδεῖς βόστρυχοι λεοντοκεφαλῆς (κάτω ἀριστερόν).
196 ς	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 11. Ἑλικοειδεῖς βόστρυχοι λεοντοκεφαλῆς (κάτω ἀριστερόν).
197 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 13. Πλαγία ὄψις πλακὸς λεοντοκεφαλῆς.
197 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 15. Τμῆμα στόματος λεοντοκεφαλῆς.
197 γ - δ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 16. Ἄνω καὶ κάτω ἐπιφάνεια γωνιαίου στρωτῆρος.
198 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 17. Ἡγεμὼν καλυπτὴρ μὲ γυναικεῖον πρόσωπον.
198 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 18. Κάτω μέρος γυναικείου προσώπου ἐκ καλυπτῆρος.
198 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 2. Ἡ ἔγχρωμος λεοντοκεφαλὴ.
198 δ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 22. Πλόκαμοι γυναικείας κόμης ἐκ καλυπτῆρος.
198 ε	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 21. Πλόκαμοι γυναικείου προσώπου ἐκ καλυπτῆρος.
199 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 27. Δισκοειδὴς ἀκροκέραμος (πλαγία ὄψις).
199 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 35. Κάτω ἐπιφάνεια στρωτῆρος μὲ τὴν ἐντομὴν καὶ τὴν ὑποτομήν.
199 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 23. Γοργόνειον ἐκ καλυπτῆρος.
199 δ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 31. Ὀπίσθιον ἀριστερὸν ἄκρον στρωτῆρος.
199 ε	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 29. Τμῆμα στρωτῆρος τύπου σπανιωτέρου.
199 ς	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 25. Ὄφεις Γοργονείου ἐκ καλυπτῆρος.
200 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 166. Σφῦρα ἐκ περιδοτίτου.
200 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 167. Τετρημένη ἀξίνη ἐκ διαβάσου.
200 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 166. Σφῦρα ἐκ περιδοτίτου (πλαγία ὄψις).
200 δ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 165. Μικρὰ ἀξίνη ἐκ διορίτου.
200 ε	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 97α. Τμῆμα ἐνεπιγράφου ἀρχαϊκοῦ βάθρου.
200 ς	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 163. Τμῆμα πηλίνου ποδὸς χαμηλῆς λεκάνης ἀρχαϊκῶν χρόνων.
200 ζ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 96. Κιονόκρανον ἐκ μικροῦ ἀναθήματος.
201 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 113. Πήλινα εἰδώλια.
201 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 117. MR 116. Πήλινα γυναικεῖα εἰδώλια.
201 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 169. Τμῆμα ἐμβλήματος ἑλληνιστικῆς φιάλης μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν Διονύσου καὶ Μαινάδος.
201 δ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 128. Πόδες εἰδωλίου.
201 ε	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. Τμήματα πηλίνων εἰδωλίων. Ἄνω σειρά, ἐξ ἀρ. πρὸς δεξ. MR 146, MR 142, MR 143. Κάτω σειρά, ἐξ ἀρ. πρὸς δεξ. MR 145, MR 144.
202 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 161. Τεμάχια ἐρυθρομόρφου κρατῆρος.
202 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 157. Τμῆμα μελανομόρφου ἀγγείου. Ἐπιστροφὴ Ἡφαίστου, MR 158. Ὄστρακον ἐρυθρομόρφου ἀγγείου μὲ κε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

φαλὴν ἐφήβου, MR 159. Ὄστρακον ἐρυθρομόρφου ἀγγείου. Βοῦς (;).

202 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 156. Τμῆμα καλύμματος κορινθιακῆς πυξίδος.
203 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. (MR 63). Τρόπος προσαρμογῆς στρωτήρων καὶ καλυπτήρων.
203 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 76. Ἄκρον τεμαχίου καλυπτῆρος τῆς κορυφαίας τοῦ μεγάλου ναοῦ.
203 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 89. Ἀρχιτεκτονικὸν τεμάχιον μὲ ἐγχάρακτον ρόδακα.
204 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 139. Πήλινον προσωπεῖον.
204 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 137. Κάτω μέρος ἀνδρικῆς κεφαλῆς.
204 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 141. Γυναικεία κεφαλὴ ἐκ προσωπείου.
204 δ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 138. Κάτω μέρος ἀνδρικῆς γενειώσης κεφαλῆς.
204 ε	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 90-MR 91. Λίθιναι σταγόνες τοῦ μεγάλου ναοῦ (ἡ ἀριστερὰ ἐν πλαγίᾳ ὄψει), ἡ μεσαία ἐκ κανόνος ἐπιστυλίου.
204 ς	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 88. Τεμάχιον ἐπικρανίτιδος.
205 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 77. Πλαγία ὄψις πέρατος καλυπτῆρος τῆς κορυφαίας τοῦ μεγάλου ναοῦ.
205 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 101. Τεμάχιον καλυπτῆρος τῆς κορυφαίας ναΐσκου.
205 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 102. Τεμάχιον στρωτῆρος μὲ γραπτὸν Β (Ε).
206 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 152. Λύκος ἢ κύων.
206 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 170. Μικρὸν πήλινον προσωπεῖον ἑταίρας.
206 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 153. Δάμαλις.
206 δ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 99. Τεμάχιον ἀνθεμωτοῦ καλυπτῆρος.
206 ε	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 106. Πτυχαὶ πηλίνου ἀγαλματίου.
206 ς	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 104. Γόνυ Ἀμαζόνος (;) ἐκ πηλοῦ.
207 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 24. Ὀδόντες Γοργονείου.
207 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 19. Κόμη γυναικὸς ἐκ καλυπτῆρος.
207 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 27. Δισκοειδὴς ἀκροκέραμος.
207 δ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 20. Τμῆμα λαιμοῦ καὶ κόμης γυναικὸς ἐκ καλυπτῆρος.
207 ε	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 28. Τεμάχιον δισκοειδοῦς ἀκροκεράμου.
208 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 105. Ἐκ πηλίνης Ἀμαζόνος (;).
208 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 134. Τμῆμα πηλίνου εἰδωλίου γυναικός.
208 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 126 (ἀριστ.). Τμῆμα κοίλου γυναικείου ἀγαλματίου, MR 151 (δεξ.). Τμῆμα ἀναγλύφου πλακός.
209 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 108. Κεφαλὴ γυναικείου εἰδωλίου, MR 109. Τμῆμα γυναικείου πηλίνου προσωπείου (ἑταίρας;).
209 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 110, MR 118. Πήλινα εἰδώλια.
209 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 136, MR 133. Τμήματα εἰδωλίων.
209 δ - ε	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ Mon Repos. MR 122, MR 154, MR 155, MR 125. Τμήματα γυναικείων εἰδωλίων.
210 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Κιβωτιόσχημος τάφος.
210 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Δύο διαδοχικαὶ φάσεις τοῦ τοίχου τῆς οἰκίας.
210 γ - δ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Πρωτοκορινθιακὰ ἀγγεῖα εὑρεθέντα παρὰ τὸν κιβωτιόσχημον τάφον.
211 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Γεωμετρικὸν ὄστρακον.
211 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Τεμάχιον κορινθιακοῦ ἀγγείου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

211 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Τεμάχιον ροδιακοῦ ἀγγείου.
212 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Μεγαρικὸς σκύφος.
212 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Τμῆμα ἀναγλύφου ρωμαϊκοῦ ἀγγείου.
212 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Πήλινον ἀρχαϊκὸν ἀκρωτήριον.
213 α - β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Κεφαλὴ εἰδωλίου Ἀφροδίτης.
213 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Πήλινα εἰδώλια.
213 δ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Πηλίνη γυναικεία προτομή.
214 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Πήλινον εἰδώλιον Ἀφροδίτης (;).
214 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Πήλινον γυναικεῖον προσωπεῖον.
214 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Εἰδώλιον Σιληνοῦ φέροντος ἀσκόν.
215 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Πήλινον εἰδώλιον Ἀθηνᾶς.
215 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Πήλινα εἰδώλια.
215 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Πήλινον εἰδώλιον καὶ κεφαλαὶ εἰδωλίων.
216 α	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Χαλκῆ παραγναθίς.
216 β	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Χαλκοῦς λεοντόπους.
216 γ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Τμῆμα τραπέζης ἐκ μέλανος σχιστολίθου μὲ ἔγγλυφον διακόσμησιν καὶ γύψινον ἐκμαγεῖον.
216 δ	Κέρκυρα.	Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη. Περίαπτον παριστῶν Ἑκάτην.
217	Κέρκυρα.	Νομίσματα εὑρεθέντα εἰς τὸ κτῆμα ΚΟΡΚΥΡΑ.
218 α	Θεσσαλονίκη.	Μουσεῖον Θεσσαλονίκης. Γενικὴ ἄποψις.
218 β	Θεσσαλονίκη.	Μουσεῖον Θεσσαλονίκης. Μερικὴ ὄψις ἀπὸ ΝΔ.
219 α	Θεσσαλονίκη.	Μουσεῖον Θεσσαλονίκης. Εἴσοδος καὶ προθάλαμος.
219 β	Θεσσαλονίκη.	Μουσεῖον Θεσσαλονίκης. Ἐσωτερικὴ αὐλὴ καὶ ἀποθῆκαι-ἐργαστήρια.
220 - 1	Θεσσαλονίκη.	Μουσεῖον Θεσσαλονίκης. Αἴθουσαι ἐκθεμάτων.
222	Θεσσαλονίκη.	Μουσεῖον Θεσσαλονίκης. Μερικαὶ ὄψεις τῆς πρὸ τῆς εἰσόδου στοᾶς.
223	Δερβένι.	Περιοχὴ τῶν τάφων.
224 α	Δερβένι.	Ὁ κρατὴρ τοῦ τάφου Α μετὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν συμπλήρωσιν.
224 β	Δερβένι.	Ὁ μέγας ἐπίχρυσος κρατὴρ τοῦ τάφου Β ὡς εὑρέθη.
224 γ	Δερβένι.	Ἐπίχρυσον ἀγγεῖον τοῦ τάφου Β.
225 α - γ	Δερβένι.	Ἐπίχρυσα ἀγγεῖα τοῦ τάφου Α.
225 δ	Δερβένι.	Κεφαλὴ Ἡρακλέους ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος τοῦ τάφου Ε.
226 α - γ	Δερβένι.	Ἀγγεῖα τοῦ τάφου Β.
227 α, β, δ	Δερβένι.	Ὀρειχάλκινα ἐπίχρυσα ἀγγεῖα τοῦ τάφου Β.
227 γ	Δερβένι.	Ἀργυροῦν ἀγγεῖον τοῦ τάφου Β.
228 α	Δερβένι.	Ἀργυρᾶ ἀγγεῖα τοῦ τάφου Β.
228 β - δ	Δερβένι.	Ὀρειχάλκινα ἐπίχρυσα ἀγγεῖα τοῦ τάφου Β.
229 α - ς	Δερβένι.	Χρυσᾶ κοσμήματα τοῦ τάφου Ε.
230	Δερβένι.	Ὁ μέγας κρατὴρ τοῦ τάφου Β μετὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν συγκόλλησιν (κυρία ὄψις).
231	Δερβένι.	Ὁ μέγας κρατὴρ τοῦ τάφου Β (ὀπισθία ὄψις).
232 - 4	Δερβένι.	Λεπτομέρειαι τοῦ μεγάλου κρατῆρος τοῦ τάφου Β.
235 α	Θεσσαλονίκη.	Γενικὴ ἄποψις τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Πλατείας Δικαστηρίων. Κάτω τὸ ἐν μέρει ἀποκαλυφθὲν Ὠδεῖον.
235 β	Θεσσαλονίκη.	Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντος Ὠδείου.
236 α	Θεσσαλονίκη.	Κόγχη τοῦ προσκηνίου.
236 β	Θεσσαλονίκη.	Ἄποψις μέρους τῆς ὀρχήστρας καὶ τοῦ θωρακείου τοῦ κοίλου.
236 γ	Θεσσαλονίκη.	Τὸ ΝΔ τμῆμα τοῦ προσκηνίου μετὰ τῆς κλίμακος.
237 α - β	Θεσσαλονίκη.	Νότιον καὶ βόρειον μαρμάρινον θύρωμα.
238 α	Θεσσαλονίκη.	Ἄποψις τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου.
238 β	Θεσσαλονίκη.	Τμῆμα μαρμαρίνης ἐπιστέψεως.
238 γ	Θεσσαλονίκη.	Τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ δαπέδου τῆς σκηνῆς.
239 α - β	Θεσσαλονίκη.	Ἀγάλματα Μουσῶν. Ἐρατώ, Θάλεια.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

239 γ	Θεσσαλονίκη.	Ἐπιγραφὴ Ὠδείου.
239 δ	Θεσσαλονίκη.	Κορινθιακὸν κιονόκρανον.
240 α	Πέλλα.	Πρόπυλον τοῦ τομέως ΙΙ.
240 β	Πέλλα.	Τοιχοδομία τοῦ προπύλου.
240 γ	Πέλλα.	Μεταγενεστέρα ἐπίστρωσις διὰ κεράμων ὁδοῦ τοῦ τόμ. Ι.
240 δ	Πέλλα.	Κεραμεικὸς κλίβανος τοῦ τετραγώνου 2 τοῦ τόμ. Ι.
241	Πέλλα.	Τομεὺς Ι, τετράγωνον 5.
242 α - β	Πέλλα.	Μαρμάρινον ἀγαλμάτιον Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.
243 α - γ	Πέλλα.	Τομεὺς ΙΙ. Βάσεις παραστάδος καὶ πεσσοκίονος τοῦ προπύλου.
244	Πέλλα.	Ἐπίκρανον παραστάδος τοῦ προπύλου τοῦ τομέως ΙΙ.
245	Πέλλα.	Τὸ νέον Μουσεῖον Πέλλης.
246 α	Στρατόνι Χαλκιδικῆς.	Γενικὴ ἄποψις τοῦ «ἡρώου» ἀπὸ Βορρᾶ.
246 β	» »	Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου.
247 α	» »	Μέρος τοῦ βορείου τοίχου μετὰ τῆς θεμελιώσεως.
247 β	» »	Προσθία ὄψις ἑνὸς τῶν τοιχοκράνων.
247 γ	» »	Ὁ διαχωρίζων θάλαμον καὶ προθάλαμον τοῖχος.
248 α	» »	Τὸ ἀκέφαλον ἀνδρικὸν ἄγαλμα.
248 β	» »	Τὸ γυναικεῖον ἄγαλμα.
248 γ	» »	Ὁ ἠκρωτηριασμένος ἀνδρικὸς κορμός.
249 α	» »	Ἀνδρικὴ εἰκονιστικὴ κεφαλή.
249 β	» »	Ἡ κεφαλὴ τοῦ γυναικείου ἀγάλματος κατ' ἀριστερὸν κρόταφον.
249 γ	» »	Ἐνεπίγραφον ἀνάγλυφον «νεκροδείπνου».
250 α	» »	Ἐνεπίγραφος μαρμαρίνη πλίνθος.
250 β	» »	Ἐνεπίγραφος ἐπιτυμβία στήλη.
250 γ	» »	Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ἐπιτυμβίας στήλης.
250 δ	» »	Τὰ ἀγάλματα ὡς εὑρέθησαν.
250 ε	» »	Ὁ ἠκρωτηριασμένος ἀνδρικὸς κορμὸς ὡς εὑρέθη.
251 α	» »	Ἡ σαρκοφάγος καὶ ὁ κιβωτιόσχημος τάφος.
251 β	» »	Ὁ πίθος ὡς εὑρέθη κάτωθεν τοῦ δαπέδου.
251 γ	» »	Ἀνάγλυφον παραδοθὲν ὑπὸ Δημ. Ποδαρᾶ.
251 δ	» »	Κάτω τμῆμα ἀνδρικοῦ κορμοῦ.
251 ε	» »	Πηλίνη πλὰξ μετ' ἐγχαράκτων γραμμάτων.
252	Δ. Μακεδονία.	Νάουσα. Βόρειον τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου καὶ ἡ δεξαμενή.
253	Δ. Μακεδονία.	Νάουσα. Νότιον τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου.
254 α	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Ἄποψις τοῦ τάφου ἀπὸ Ν.
254 β	Δ. Μακεδονία.	Νάουσα. Ἄποψις ἀπὸ Δ τῆς δεξαμενῆς καὶ τοῦ πρὸς Ν ψηφιδωτοῦ δαπέδου.
255 α	Δ. Μακεδονία.	Νάουσα. Ἄποψις ἀπὸ ΒΑ τῆς δεξαμενῆς μετὰ τοῦ συστήματος ἀποχετεύσεως.
255 β	Δ. Μακεδονία.	Νάουσα. Ἄποψις ἀπὸ Β τοῦ δυτ. τμήματος τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου.
256 α	Δ. Μακεδονία.	Νάουσα. Ἄποψις ἀπὸ Β τοῦ ἀποχετευτικοῦ συστήματος.
256 β	Δ. Μακεδονία.	Νάουσα. Ἄποψις ἀπό ΒΔ τῶν πρὸς νότον τῆς δεξαμενῆς ψηφιδωτῶν δαπέδων.
256 γ	Δ. Μακεδονία.	Νάουσα. Ἄποψις ἀπὸ Α τοῦ συστήματος ἀποχετεύσεως.
257 α	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Κατὰ σειρὰν οἱ τύμβοι LXIV, LXVI, LXVII καὶ LXVIII. Ἄποψις ἀπὸ Α.
257 β	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Ἄποψις ἐκ Δ τῶν τύμβων LXVIII (ἐμπρὸς) καὶ LXIII - LXVII.
258 α	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Ἡ ταφὴ LXVI Β.
258 β	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Ἡ ταφὴ LXVI Γ ἀπὸ Α.
258 γ	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Ἡ ταφὴ LXVIII Α ἀπὸ ΒΔ.
259 α	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Μέρος τῶν τύμβων LXVIII (κάτω ἀριστερὰ) καὶ LXV (δεξιὰ) καί, κατὰ τὸ κέντρον, οἱ τύμβοι LXVII, LXVI καὶ LXIV ἀπὸ ΝΔ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

259 β	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Μέρος τῆς ταφῆς LXVI A.
259 γ	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Ἡ ταφὴ LXIX - LXXI E ἀπὸ ΒΔ.
260 α	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Ἡ ταφὴ LXIX - LXXI M ἀπὸ ΒΑ.
260 β	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Ἡ ἀσβεστοκάμινος LXXII ἀπὸ Α.
260 γ	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Ἡ ταφὴ LXIX - LXXI B ἀπὸ Α.
260 δ	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Ἡ ταφὴ LXIX - LXXI A ἀπὸ ΝΑ.
260 ε	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Αἱ ταφαὶ LXIX - LXXI Δ, Γ καὶ Β ἀπὸ ΝΔ.
260 ς	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Ἡ ταφὴ LXXIII E, ἀπὸ ΝΑ, κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς ἀνασκαφείσης ζώνης.
261 α	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Τὰ ἀγγεῖα LXIX - LXXI E3 καὶ LXV A X 260.
261 β	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Τὰ ἀγγεῖα LXIX - LXXI Θ 26 καὶ K 35 καὶ (εἰς τὸ μέσον) LXXIII A 5.
261 γ	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Τὰ κυάθια LXIX - LXXI E 7, Θ 25, E 8, E 9 καὶ H 20.
261 δ	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Τὰ ἀγγεῖα LXIX - LXXI H 16, A 1, Λ 40, Λ 39 καὶ H 21.
261 ε	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Τὰ ἀγγεῖα LXIX - LXXI I 30, H 12, H 19 καὶ H 18.
262 α	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Τύμβος LXVIII. Τὰ ἀγγεῖα Z 32, A 1 καὶ LXVIII 7.
262 β	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Τὰ ἀγγεῖα LXXIII E 28 καὶ A 2 καὶ (εἰς τὸ μέσον) LXIV Γ 14.
262 γ	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Χρυσᾶ ἐνώτια ἐκ τοῦ τάφου LXXIII A ὑπ' ἀριθ. 6α-β.
262 δ	Δ. Μακεδονία.	Βεργίνα. Ἡ πελίκη LXXIII A 1 κατὰ τὴν ὀπισθίαν καὶ τὴν κυρίαν ὄψιν αὐτῆς.
263 α	Δ. Μακεδονία.	Βέροια. Λαξευτὸς διθάλαμος τάφος (ἐσωτερικόν). Ἡ βάσις τοῦ βωμοῦ.
263 β	Δ. Μακεδονία.	Βέροια. Λαξευτὸς διθάλαμος τάφος (ἐσωτερικόν). Τὰ εὑρεθέντα πήλινα ἀγγεῖα.
264 α - β	Δ. Μακεδονία.	Βέροια. Πήλινα εἰδώλια καὶ πλαγγόνες, εὑρεθέντα ἔξωθι τοῦ διθαλάμου τάφου.
264 γ	Δ. Μακεδονία.	Βέροια. Πήλινα εἰδώλια εὑρεθέντα ἐντὸς τοῦ μονοθαλάμου λαξευτοῦ τάφου.
265 α	Δ. Μακεδονία.	Βέροια. Ἑλληνιστικὴ στήλη ἀνευρεθεῖσα ἔξωθι τοῦ διθαλάμου λαξευτοῦ τάφου.
265 β	Δ. Μακεδονία.	Βέροια. Ρωμαϊκὴ στήλη ἐκ Στενημάχου.
265 γ	Δ. Μακεδονία.	Βέροια. Κεφαλή.
265 δ	Δ. Μακεδονία.	Βέροια. Ρωμαϊκὸς τάφος.
265 ε	Δ. Μακεδονία.	Βέροια. Ρωμαϊκὸς τάφος.
265 ε	Δ. Μακεδονία.	Βέροια. Προτομή.
266 α - δ	Δ. Μακεδονία.	Βέροια. Τόξον Κλειδίου. Ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ὄψις αὐτοῦ.
267 α	Θεσσαλονίκη.	Ἁγία Σοφία. Ἡ ἐπὶ τοῦ τοίχου ΛΛ΄ εἴσοδος Μ, ἡ παρ' αὐτὴν πλακόστρωσις καὶ τὰ ὑπολείμματα τοῦ ἔξωθι ταύτης μεταγενεστέρου παρεκκλησίου.
267 β	Θεσσαλονίκη.	Ἁγία Σοφία. Τὸ αὐτὸ παρεκκλήσιον. Φαίνεται ἡ μία τῶν βάσεων, τὰ δύο ἐπιθήματα, ὡς καὶ ἡ προγενεστέρα τοῦ παρεκκλησίου πλακόστρωσις.
268 α	Θεσσαλονίκη.	Ἁγία Σοφία. Ἡ ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ ἀνακαλυφθεῖσα ἁψίς.
268 β	Θεσσαλονίκη.	Ἁγία Σοφία. Αἱ παρὰ τὴν ἁψῖδα βαθμίδες.
268 γ	Θεσσαλονίκη.	Ἁγία Σοφία. Τὸ μεταξὺ ἁψῖδος καὶ βαθμίδων πλακόστρωτον.
268 δ	Θεσσαλονίκη.	Ἁγία Σοφία. Ὁ στυλοβάτης ὁ ἀνακαλυφθεὶς ἔξω τῆς ἁψῖδος καὶ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς.
269 α - γ	Θεσσαλονίκη.	Ἁγία Σοφία. Θωράκια εὑρεθέντα εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ ἀποκαλυφθείσης ἁψῖδος.
269 δ	Θεσσαλονίκη.	Ἁγία Σοφία. Ὀπισθία ὄψις τοῦ προηγουμένου θωρακίου.
269 ε	Θεσσαλονίκη.	Ἁγία Σοφία. Στῦλος καὶ καρφίς, ἐλεφάντινα.
270 α - β	Θεσσαλονίκη.	Ἁγία Σοφία. Ὀστρέϊνα καὶ ὀστέϊνα κοσμήματα ὡς καὶ ὀρειχάλκινον πλαίσιον ἐκ τῆς ἀνακαλυφθείσης ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ ἁψῖδος.
270 γ	Θεσσαλονίκη.	Ἁγία Σοφία. Ἐπιγραφὴ ἐξαχθεῖσα ἐκ τοῦ τοίχου ΛΛ΄ πρὸς βορρᾶν τῆς Ἁγ. Σοφίας.
271 α	Θεσσαλονίκη.	Ἁγία Σοφία. Ὀρειχάλκινος σταυρὸς ἐκ τῆς ἀνακαλυφθείσης ἁψῖδος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

271 β	Θεσσαλονίκη.	Ἁγία Σοφία. Θωράκιον μεταβατικῆς ἐποχῆς μὲ παράστασιν γρυπός, ἐκ τοῦ προαυλίου.
271 γ	Θεσσαλονίκη.	Ἁγία Σοφία. Βυζαντινόν πινάκιον ἐκ τῶν εὑρεθέντων περὶ τὸν ναόν.
271 δ	Θεσσαλονίκη.	Ἁγία Σοφία. Πεσσίσκος εὑρεθεὶς ἐνδομημένος εἰς τὴν ἀνακαλυφθεῖσαν ἀψῖδα.
272 α	Θεσσαλονίκη.	Τμῆμα τοῦ ἐν Σ χ ε δ. 2 τείχους ΑΒ. Διακρίνεται κατὰ τὴν ἀριστερὰν γωνίαν κεραμοπλαστικὸν συμπίλημα.
272 β	Θεσσαλονίκη.	Τμῆμα τοῦ ἐν Σ χ ε δ. 2 τείχους ΓΔ. Διακρίνονται κάτω οἱ ἐπάλληλοι δόμοι ἐξ ἀρχαίων μαρμαρίνων ἑδράνων.
272 γ	Θεσσαλονίκη.	Τμῆμα τοῦ ἐν Σ χ ε δ. 2 τείχους ΕΖΗ.
273 α	Θεσσαλονίκη.	Τείχη. Ἡ ἐν Σ χ ε δ. 2 τουρκικὴ ἀποθήκη Τ.
273 β	Θεσσαλονίκη.	Τείχη. Ὁ παλαιότατος πύργος τοῦ «Τσερέμπουλου» (Σ χ ε δ. 2, ΠΝΞΟ).
274 α - β	Θεσσαλονίκη.	Ναὸς Ἁγ. Ἀποστόλων. Τμῆμα τοῦ προπύλου τῆς μονῆς ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τῷ κατερχομένῳ τὴν ὁδὸν Παπαρρηγοπούλου.
275	Θεσσαλονίκη.	Τμῆμα τείχους ἀνακαλυφθὲν πλησίον τοῦ Λευκοῦ Πύργου ἐπὶ τῶν ὁδῶν Μητροπόλεως, Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ Ρωμανοῦ.
276 α	Θεσσαλονίκη.	Μαρμαρίνη κρηπὶς εἰς οἰκόπεδον ἐπὶ τῶν ὁδῶν Τσιμισκῆ καὶ Ρωμανοῦ.
276 β	Θεσσαλονίκη.	Κινστέρνα ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἀγχιάλου καὶ Κ. Παλαιολόγου.
277-8	Θεσσαλονίκη.	Νομίσματα Β΄ Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων.
279 α	Βέροια.	Παλαιὰ Μητρόπολις. Πρόσοψις.
279 β	Βέροια.	Παλαιὰ Μητρόπολις. Τρίβηλον.
279 γ	Βέροια.	Παλαιὰ Μητρόπολις. Ἀψίς.
280 α - δ	Βέροια.	Παλαιολόγειοι τοιχογραφίαι ἀπὸ τὰς ἄντυγας τῶν τόξων τῆς παλαιᾶς Μητροπόλεως. Ἅγιοι Μάρτυρες, Ἅγιος καὶ Μάρτυς.
281 α	Βέροια.	Ἅγιος Νικόλαος ἐνορίας Ἁγ. Ἀντωνίου. Πλατυτέρα.
281 β	Βέροια.	Ἅγιος Νικόλαος ἐνορίας Ἁγ. Ἀντωνίου. Τοιχογραφίαι ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ἱεροῦ βήματος.
282 α	Βέροια.	Παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον μεταφερθὲν εἰς τὸ Μουσεῖον ἐκ τῆς σημερινῆς Μητροπόλεως.
282 β	Ἔδεσσα.	Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ Λόγγου. Μαρμαροθέτημα Ν κλίτους καὶ νάρθηκος.
283 α	Φίλιπποι.	Ἡ ἐνεπίγραφος βάσις τοῦ Ἀπόλλωνος Κωμαίου καὶ τῆς Ἀρτέμιδος.
283 β	Φίλιπποι.	Τοῖχος διαχωρίσματος τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἑλληνιστικοῦ κτηρίου.
283 γ	Φίλιπποι.	Μερικὴ ἄποψις τοῦ κεντρικοῦ κλίτους τῆς νέας βασιλικῆς ἐκ βορρᾶ.
283 δ	Φίλιπποι.	Ἄποψις τοῦ κεντρικοῦ κλίτους καὶ τοῦ νοτίου στυλοβάτου τῆς νέας βασιλικῆς, ἐξ ἀνατολῶν.
284 α	Φίλιπποι.	Παλαιοχριστιανικὴ βασιλική. Ὁ στυλοβάτης τοῦ τέμπλου.
284 β	Φίλιπποι.	Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ. Ἡ βάσις τοῦ ἄμβωνος.
284 γ	Φίλιπποι.	Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ. Μαρμαροθέτημα τοῦ κεντρικοῦ κλίτους παρὰ τὸν νότιον στυλοβάτην.
284 δ	Φίλιπποι.	Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ. Κίονες καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.
285 α - β	Φίλιπποι.	Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ. Κιονόκρανα.
285 γ	Φίλιπποι.	Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ. Τμῆμα θωρακίου μὲ παράστασιν ζῴου.
285 δ	Φίλιπποι.	Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ. Τμήματα θωρακίων.
286 α	Φίλιπποι.	Πλακόστρωτος χῶρος πρὸ κτηρίου, ἀνευρεθέντος ἐντὸς δοκιμαστικῆς τάφρου εἰς τὴν θέσιν τοῦ Μουσείου.
286 β	Φίλιπποι.	Ἡ γωνία τοῦ κτηρίου καὶ πρὸ αὐτοῦ πλακόστρωτος χῶρος.
286 γ	Φίλιπποι.	Τμῆμα τοίχου οἰκίας (;) ἀποκαλυφθὲν ἐντὸς δοκιμαστικῆς τάφρου εἰς τὸν χῶρον τοῦ Μουσείου.
287 α	Φίλιπποι.	Ὁ πρὸ τοῦ θεάτρου πλακόστρωτος χῶρος καὶ κλῖμαξ προσβάσεως.
287 β	Φίλιπποι.	Δύο ἀμφικίονες καὶ τμῆμα τοίχου οἰκοδομῆς ἀποκαλυφθείσης ἐντὸς δοκιμαστικῆς τάφρου εἰς τὸν χῶρον τοῦ Μουσείου.
287 γ	Φίλιπποι.	Διευθέτησις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ θεάτρου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

287 δ	Φίλιπποι.	Τμῆμα ἐκ τῆς πρὸ τοῦ θεάτρου πλακοστρώσεως καὶ ἐπ' αὐτῆς μέγας πίθος.
288 α	Φίλιπποι.	Ἀγορά. Γενικὴ ἄποψις τῶν ἀναστηλωθέντων κιόνων, ἀμφικιόνων καὶ παραστάδων.
288 β	Φίλιπποι.	Ἀγορά. Αἱ δύο ἀναστηλωθεῖσαι παραστάδες τῆς κεντρικῆς εἰσόδου.
289 α	Φίλιπποι.	Ἀγορά. Ἀναστηλωθεὶς ἀμφικίων διαμερίσματος.
289 β	Φίλιπποι.	Ἀγορά. Οἱ δύο ἀναστηλωθέντες κίονες τοῦ ἐσωτερικοῦ περιστυλίου.
290 α	Φίλιπποι.	Γενικὴ ἄποψις τῆς τρικλίτου στοᾶς τοῦ ὀκταγώνου, μετὰ τῶν ἀναστηλωθέντων κιόνων, ἐκ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ.
290 β	Φίλιπποι.	Μερικὴ ἄποψις τῆς τρικλίτου στοᾶς τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν.
291 α	Θάσος.	Ἀλυκή. Τὸ ἀρχαῖον Ἱερόν, θεώμενον ἐκ τοῦ πρὸ τοῦ σπηλαίου χώρου.
291 β	Θάσος.	Ἀλυκή. Τὸ στόμιον τοῦ παρὰ τὸ Ἱερὸν σπηλαίου.
292 α	Ἀ. Μακεδονία.	Θεμέλιον τοίχου ἐκ κροκαλῶν καὶ πηλοῦ ἐντὸς τοῦ τύμβου Νικησιάνης.
292 β	Θάσος.	Τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ σπηλαίου Ἀλυκῆς.
293 α	Θάσος.	Σπήλαιον Ἀλυκῆς. Ροδιακὸν πινάκιον μὲ παράστασιν ἐλάφου.
293 β - γ	Θάσος.	Σπήλαιον Ἀλυκῆς. Κορινθιακὰ ἀγγεῖα.
294 α	Θάσος.	Σπήλαιον Ἀλυκῆς. Εἰδώλια καθημένων γυναικῶν, φερουσῶν ὑψηλὸν πόλον.
294 β	Θάσος.	Σπήλαιον Ἀλυκῆς. Εἰδώλια καθημένων γυναικῶν.
294 γ	Θάσος.	Σπήλαιον Ἀλυκῆς. Εἰδώλια κούρων.
295 α	Θάσος.	Σπήλαιον Ἀλυκῆς. Εἰδώλια κορῶν, τμήματα προτομῶν καὶ εἰδωλίων, ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς.
295 β	Θάσος.	Σπήλαιον Ἀλυκῆς. Ἀκροκέραμος μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν Χιμαίρας.
296 a	Θάσος.	Salle absidale.
296 b	Θάσος.	Statue acéphale de Némésis.
297	Θάσος.	Tête de l'empereur Hadrien.
298	Θάσος.	Extrémité Nord de la Stoa Nord-Ouest.
299 α	Θράκη.	Βωμίσκος ἐκ τοῦ Πολυάνθου Ροδόπης.
299 β	Θράκη.	Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βωμίσκου (μέγεθος φυσικόν).
300 α - β	Σαμοθράκη.	Χώρα Σαμοθράκης. Ἄποψις δυτικῆς πλευρᾶς Μεσαιωνικῶν Πύργων.
301 a	Σαμοθράκη.	New building abutting Stoa at West.
301 b	Σαμοθράκη.	The Stoa in early August 1962. At left, area, containing more stucco, left unexcavated (i.e. protected now by retaining walls) till 1963.
302 a	Σαμοθράκη.	Samples of inscribed plaster from the interior of the Stoa walls.
302 b	Σαμοθράκη.	The Stoa after clearing of vegetation and before excavation.
303 a	Σαμοθράκη.	View of the sanctuary from the City, showing excavation of the Stoa.
303 b	Σαμοθράκη.	Newly discovered building abutting west wall of Stoa.
304 α	Λῆμνος.	Εἰδώλια ἀποθέτου Μυρίνης.
304 β	Λῆμνος.	Κεφαλαὶ εἰδωλίων ἀποθέτου Μυρίνης.
304 γ	Λῆμνος.	Καθημένη πλαγγὼν ἐκ τοῦ κάστρου καὶ εἰδώλια ἐκ τοῦ ἀποθέτου Μυρίνης.
305 α	Λῆμνος.	Κότσινος. Μονόγραμμα Δημητρίου Παλαιολόγου.
305 β	Λῆμνος.	Ἀνυπάτης. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς.
305 γ	Λῆμνος.	Κότσινος. Τὸ ἐπιθαλάττιον τεῖχος τοῦ φρουρίου.
305 δ	Λῆμνος.	Φαλκονιά. Πιεστήριον ἐκ τραχείτου.
306 α	Λέσβος.	Μυτιλήνη. Μωσαϊκὰ Χωράφας. Προσωπογραφία Μενάνδρου.
306 β	Λέσβος.	Μυτιλήνη. Ἐπάνω Σκάλα. Μωσαϊκὸν δάπεδον ὁδοῦ Ἀχιλλέως.
307 α - β	Λέσβος.	Ἐπιτύμβιοι βωμοὶ Μουσείου Μυτιλήνης (ἀρ. 2819 καὶ 398).
307 γ	Λέσβος.	Ἀνάγλυφον Καιροῦ.
037 δ	Λέσβος.	Ἐπιτυμβία στήλη εἰς Κέντρον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

308 α	Λέσβος.	Θερμὴ. Ἄποψις ρωμαϊκοῦ οἰκήματος Χωράφας ἀπὸ ΝΑ.
308 β	Λέσβος.	Μόρια. Σφόνδυλοι κιόνων μετὰ λατύπης.
308 γ	Λέσβος.	Γέρα. Ἐπιγραφὴ μυστῶν Διονύσου εἰς Παναγίαν τοῦ Ψύρρα.
308 δ	Λέσβος.	Μυτιλήνη. Ἄλυσις σωρῶν λατύπης εἰς ἄνω λατομεῖα Κουρτζῆ.
308 ε - ς	Λέσβος.	Τὰρτ Γέρας. Ἐγκοπαὶ καὶ αὐλακώσεις τοῦ βράχου εἰς ἀρχαίαν λατομίαν.
309 α	Λέσβος.	Ἐρεσὸς. Τμῆμα τοῦ ἀποκαλυφθέντος μωσαϊκοῦ δαπέδου τοῦ νάρθηκος τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Α΄ (Ἁγίου Ἀνδρέου).
309 β	Λέσβος.	Ἐρεσός. Τμῆμα μωσαϊκοῦ δαπέδου τοῦ μεσαίου κλίτους τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Α΄ (Ἁγ. Ἀνδρέου).
310 α	Λέσβος.	Ἐρεσός. Βορεία ὄψις θεμελίου καὶ τοίχου κλασσικοῦ κτηρίου ΝΑ τῆς βασιλικῆς.
310 β	Λέσβος.	Ἐρεσός. Ἄνω ὄψις τοῦ αὐτοῦ τοίχου.
311 α	Λέσβος.	Ἐρεσός. Βασιλικὴ Α΄ Ἁγ. Ἀνδρέου. Πλὰξ θωρακίου κλίμακος.
311 β	Λέσβος.	Ἐρεσὸς. Βασιλικὴ Α΄ Ἁγ. Ἀνδρέου. Μαρμαρίνη δοκὸς μὲ γλυπτὸν διάκοσμον.
311 γ	Λέσβος.	Ἐρεσός. Βασιλικὴ Α΄ Ἁγ. Ἀνδρέου. Ἄνω μέρος πεσσίσκου τέμπλου.
311 δ	Λέσβος.	Ἐρεσός. Βασιλικὴ Α΄ Ἁγ. Ἀνδρέου. Τμῆμα ὑπερμεγέθους ἀγάλματος.
311 ε	Λέσβος.	Ἐρεσός. Βασιλικὴ Α΄ Ἁγ. Ἀνδρέου. Τεμάχιον ἀττικοῦ ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου.
312 α - β	Λέσβος.	Μονὴ Περιβολῆς. Τοιχογραφίαι τοῦ νάρθηκος.
313 α	Λέσβος.	Ἐρεσός. Ἐρείπια τοῦ σταυρικοῦ ναΐσκου τοῦ Ἁγίου Ἀλεξάνδρου εἰς Μέγαν Ἀάκκον.
313 β	Λέσβος.	Τσουκαλοχῶρι. Λείψανα σταυρικοῦ ναΐσκου εἰς Ἅγιον Θεόδωρον Σαλβαράδην.
314 α	Ἰκαρία.	Τάφος Δ.
314 β	Ἰκαρία.	Ἐσωτερικὸν τάφου Θ.
314 γ	Ἰκαρία.	Ἀγγεῖα τοῦ τάφου Γ.
314 δ	Ἰκαρία.	Ταφικὴ κατασκευὴ.
314 ε	Ἰκαρία.	Ταφὴ καύσεως.
314 ς	Ἰκαρία.	Ἀγγεῖα τοῦ τὰφου Ι.
315 α	Πάρος.	Παροικιά. Οἱ κιβωτιόσχημοι τάφοι.
315 β	Πάρος.	Παροικιά. Τάφος Ζ.
316	Δῆλος.	Τοῖχος Γ΄. Σκηνὴ θυσίας.
317	Δῆλος.	Τοῖχος Β΄. Ἡ ἀρχικὴ τοιχογραφία.
318	Δῆλος.	Τοῖχος Β΄. Παναθηναϊκὸς ἀμφορεύς.
319 α	Νάξος.	Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ φρέατος παρὰ τὸ Γυμνάσιον.
319 β - γ	Νάξος.	Τεμάχια ἀναγλύφων πίθων ἐκ τοῦ φρέατος παρὰ τὸ Γυμνάσιον.
320 α	Νάξος.	Τεμάχιον ἀναγλύφου πίθου ἐκ τοῦ φρέατος παρὰ τὸ Γυμνάσιον.
320 β	Νάξος.	Τεμάχιον ἀναγλύφου πίθου μὲ παράστασιν ἀνθρωπίνης μορφῆς· ἐκ τοῦ φρέατος παρὰ τὸ Γυμνάσιον.
321 α	Νάξος.	Κορφὴ τ' Ἀρωνιοῦ. Μαρμαρίνη πλὰξ μὲ ἐπίκρουστον παράστασιν χοροῦ (;).
321 β	Νάξος.	Κορφὴ τ' Ἀρωνιοῦ. Μαρμαρίνη πλὰξ μὲ ἐπίκρουστον παράστασιν σκηνῆς κυνηγίου.
322 α	Νάξος.	Κορφὴ τ' Ἀρωνιοῦ. Θεμέλιον κυκλοτεροῦς δωματίου.
322 β	Νάξος.	Κορφὴ τ' Ἀρωνιοῦ. Λείψανα θεμελίων.
322 γ - δ	Νάξος.	Ἐξωτερικὴ ὄψις πρωτοκυκλαδικοῦ τάφου εἰς Ἀκρωτὴρι.
323 α	Νάξος.	Πρωτοκυκλαδικὸς τάφος παρὰ τὸν Λιώνα.
323 β	Νάξος.	Θεμέλιον προϊστορικοῦ κτηρίου παρὰ τὸν Λιώνα.
323 γ	Νάξος.	Στ' Ἀλωνάκια. Περίβολος Α.
324 α - β	Νάξος.	Στ' Ἀλωνάκια. Περίβολος Α καὶ περίβολος Β.
324 γ	Νάξος.	Στ' Ἀλωνάκια. Ὀρθογώνιον κατασκεύασμα ἐντὸς τοῦ περιβόλου Β.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

324 δ	Νάξος.	Στ' Ἀλωνάκια. Ἀγγεῖα ἐνεσφηνωμένα μεταξὺ λίθων ἐντὸς τοῦ περιβόλου Β.
325 α	Νάξος.	Στ' Ἀλωνάκια. Ἀπηνθρακωμένον ξύλον ἐντὸς τοῦ περιβόλου Β.
325 β	Νάξος.	Στ' Ἀλωνάκια. Ἀγγεῖον ἐκ τοῦ περιβόλου Β.
325 γ	Νάξος.	Στ' Ἀλωνάκια. Χρυσᾶ ψέλια ἐκ τοῦ περιβόλου Β.
326 α	Νάξος.	Ταφαὶ παρὰ τὸν ξενῶνα.
326 β - γ	Κέα.	Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Καρθαίᾳ πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμόν.
326 δ	Κέα.	Ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς.
327 α	Κέα.	Κορυφαία δοκὸς ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Καρθαίᾳ.
327 β	Κέα.	Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Καρθαίᾳ. Ἀγαλμάτιον Ἀθηνᾶς.
327 γ	Κέα.	Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Καρθαίᾳ. Τὸ κάτω μέρος ἀγάλματος.
328 α - β	Κέα.	Ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Καρθαίᾳ πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμόν.
328 γ	Πάρος.	Ρωμαϊκὸς τάφος παρὰ τὴν Νάουσαν.
329 α - β	Πάρος.	Διπλοῦς πρωτοκυκλαδικὸς τάφος παρὰ τὴν Νάουσαν καὶ κτερίσματα αὐτοῦ.
329 γ	Θήρα.	Παλαιοχριστιανικὸς τάφος παρὰ τὸ Γυμνάσιον.
330 a	Σάμος.	Heraion. Treppenwange des Altars.
330 b	Σάμος.	Heraion. "Nordbau".
331 a	Σάμος.	Heraion. Geometrischer Teller.
331 b	Σάμος.	Heraion. Geometrischer Bronzegespann.
331 c	Σάμος.	Heraion. Geometrischer Stier.
331 d	Σάμος.	Heraion. Geometrischer Kuhkopf.
332 a	Σάμος.	Heraion. Bronzegreif.
332 b	Σάμος.	Heraion. Kopf vom Hals einer Amphora.
332 c	Σάμος.	Heraion. Kleeblattkanne.
332 d	Σάμος.	Heraion. Teller.
333	Σάμος.	Heraion. "Kernos".
334 a - b	Σάμος.	Heraion. Elfenbeinstatuette.
335 a - b	Σάμος.	Heraion. Holzstatuetten.
336	Σάμος.	Heraion-Istanbul. Östlicher Koloss.
337 a	Σάμος.	Heraion. Holzteller.
337 b	Σάμος.	Heraion. Bronzeschild.
337 c	Σάμος.	Heraion. Friesfragment.
338	Σάμος.	Heraion. Hellenistischer Porträtkopf.
339 a	Σάμος.	Heraion. Korinthischer Krateriskos.
339 b	Σάμος.	Heraion. Korinthische Kanne.
339 c	Σάμος.	Heraion. Lakonische Schale.
339 d	Σάμος.	Heraion. Attische Kanne.
340 a	Σάμος.	Heraion. Kyprischer Kalkstein-Löwe.
340 b	Σάμος.	Heraion. Ägyptisches Elfenbeinköpfchen.
340 c	Σάμος.	Heraion. Ägyptische Bronzestatuette.
340 d	Σάμος.	Heraion. Orientalischer Elfenbeingriff.
341	Σάμος.	Heraion. Orientalisches Bronzeblech.
342 a	Σάμος.	Heraion. Phrygische Bronzeattasche.
342 b	Σάμος.	Heraion. Phrygische Bronzefibel.
342 c	Σάμος.	Heraion. Phrygischer Bronzehirsch.
343 a	Δῆλος.	Skardhana. La Cour à peristyle.
343 b	Δῆλος.	Skardhana. Mosaique à motifs géométriques.
343 c	Δῆλος.	Skardhana. Peinture de l'oecus maior: esclave de la Comédie Nouvelle.
343 d	Δῆλος.	Skardhana. Autel.
344 α	Πάρος.	Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ ὡς ἐφαίνετο πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

344 β	Πάρος.	Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν. Ὁ κατεδαφισθεὶς ναΐσκος E_2, καλυπτόμενος διὰ ψευδοθόλου.
344 γ	Πάρος.	Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν. Βάσις κίονος καὶ κορμὸς ἐκ τῆς νοτίας κιονοστοιχίας τῆς βασιλικῆς.
344 δ	Πάρος.	Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν. Τεκτονικὸν κιονόκρανον τῆς βασιλικῆς.
344 ε	Πάρος.	Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐπίκρανον παραστάδος μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως.
344 ς	Πάρος.	Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν. Τεκτονικὸν κιονόκρανον τῆς βασιλικῆς.
345 α	Πάρος.	Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ βάσις τῆς Ἁγ. Τραπέζης· εἰς τὸ βάθος ἡ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ.
345 β	Πάρος.	Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν. Ἀμφικιονίσκοι παραθύρων τῆς βασιλικῆς.
345 γ - δ	Πάρος.	Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐπιτύμβιοι ἔμμετροι ἐπιγραφαὶ τῆς βασιλικῆς.
346 α	Πάρος.	Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν. Τεμάχιον ἐκ τοῦ ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς.
346 β	Πάρος.	Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν. Κιονόκρανον μὲ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἀρχιλόχου.
346 γ	Πάρος.	Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ κιονοκράνου τοῦ Ἀρχιλόχου.
346 δ	Πάρος.	Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν. Καμπύλα θωράκια ἐκ τοῦ ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς.
346 ε	Πάρος.	Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν. Τὸ ἥμισυ τῆς κυκλικῆς βάσεως τοῦ ἄμβωνος.
347 α	Ἄνδρος.	Ἁγ. Γεώργιος Χώρας. Λεπτομέρεια ἐκ τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου τοῦ ναοῦ.
347 β	Ἄνδρος.	Ἁγ. Γεώργιος Χώρας. Λεπτομέρεια εἰκόνος Ἁγ. Νικολάου.
347 γ	Ἄνδρος.	Ἁγ. Γεώργιος Χώρας. Λεπτομέρεια εἰκόνος Ἁγ. Ἀθανασίου.
348 α	Ἄνδρος.	Ἁγ. Νικόλαος στὸ Παραπόρτι. Ὁδηγήτρια.
348 β	Ἄνδρος.	Ἁγ. Νικόλαος στὸ Παραπόρτι. Λεπτομέρεια εἰκόνος τοῦ Ἁγ. Νικολάου.
348 γ	Ἄνδρος.	Ἁγ. Νικόλαος στὸ Παραπόρτι. Αὐτοπροσωπογραφία τοῦ εἰκονογράφου Ἰωάννου Θαλασσηνοῦ.
349 α	Ἄνδρος.	Ἁγ. Νικόλαος στὸ Παραπόρτι. Ὁδηγήτρια.
349 β	Ἄνδρος.	Παλατιανὴ Χώρας. Λεπτομέρεια τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου.
350 α	Ἄνδρος.	Ἁγία Βαρβάρα Χώρας. Εἰκὼν Προδρόμου.
350 β	Ἄνδρος.	Ταξιάρχης τοῦ Κάστρου. Ἅγιοι Ἀνάργυροι.
351 α	Ἄνδρος.	Ταξιάρχης τοῦ Κάστρου. Λεπτομέρεια Ὁδηγητρίας.
351 β	Ἄνδρος.	Μένητες. Παναγία Βέργη. Τμῆμα τοῦ τέμπλου.
352 α	Ἄνδρος.	Μένητες. Παναγία Βέργη. Ξύλινον δικτυωτὸν τοῦ γυναικωνίτου.
352 β	Ἄνδρος.	Ἱερὰ Μονὴ Παναχράντου. Ἐπιτάφιος (1657).
353 α - β	Ἄνδρος.	Ἱερὰ Μονὴ Παναχράντου. Λεπτομέρειαι τοῦ Ἐπιταφίου.
354 α	Ἄνδρος.	Ναὸς Ἁγίου Ἀντωνίου εἰς τὸ Βουνί.
354 β	Ἄνδρος.	Μονὴ Ἁγ. Νικολάου εἰς τὰ Σόρα. Τμῆμα τῆς προσόψεως τοῦ καθολικοῦ.
354 γ	Ἄνδρος.	Μονὴ Ἁγ. Νικολάου εἰς τὰ Σόρα. Τμῆμα τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου.
355 α - γ	Ἄνδρος.	Μονὴ Ἁγ. Νικολάου εἰς τὰ Σόρα. Ἀναλόγιον, ἐπίχρυσος σταυρὸς καὶ κατσίον.
356 α	Ἄνδρος.	Μονὴ Ἁγίας. Ἱεράρχης τῆς ἀψῖδος (τοιχογραφία).
356 β	Ἄνδρος.	Μονὴ Ἁγίας. Ἀναλόγιον.
357 α	Ἄνδρος.	Παλαιόπολις. Βασιλικὴ εἰς θέσιν «τοῦ Πλάτου». Τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου.
357 β	Ἄνδρος.	Παλαιόπολις. Βασιλικὴ εἰς θέσιν «τοῦ Πλάτου». Ἐπίθημα.
357 γ	Ἄνδρος.	Παλαιόπολις. Ναΐσκος Μεταμορφώσεως. Κιονόκρανα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

358 α	Ἄνδρος.	Παλαιόπολις. Βασιλικὴ εἰς θέσιν «τοῦ Πλάτου». Τεμάχια ἄμβωνος.
358 β	Χίος.	Λεπτομέρεια εἰκόνος βρεφοκρατούσης ἐκ Παναγίας τῆς Σικελιᾶς.
359 α	Κρήτη.	Συλλογὴ Μεταξᾶ. Χρυσοῦν διάδημα.
359 β, δ	Κρήτη.	Συλλογὴ Μεταξᾶ. Διπλᾶ εἰδώλια ταύρων.
359 γ	Κρήτη.	Συλλογὴ Μεταξᾶ. Ἰχθὺς ἐξ ὑαλομάζης ἐκ Τσουτσούρου.
360 α - β	Κρήτη.	Συλλογὴ Μεταξᾶ. Κεφαλὴ εἰδωλίου καὶ ὀπισθία ὄψις αὐτῆς, πιθανῶς ἐκ Κόφινα.
360 γ	Κρήτη.	Συλλογὴ Μεταξᾶ. Χαλκοῦν εἰδώλιον λάτρεως ΥΜ Ι χρόνων.
361 α	Κρήτη.	Ἐρωτικὸν σύμπλεγμα ἐκ σπηλαίου Ἰνάτου.
361 β	Κρήτη.	Πλακίδιον μετ' ἀναγλύφων λεόντων ἑκατέρωθεν τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς ἐξ Ἰνάτου.
361 γ	Κρήτη.	ΥΜ Ια ἀγγεῖον ἐκ Ζάκρου.
361 δ	Κρήτη.	ΥΜ Ιβ ἀγγεῖον ἐκ Ζάκρου.
362 α	Κρήτη.	Γεωμετρικὸς τάφος Ἀτσαλένιου Ἡρακλείου.
362 β	Κρήτη.	Μυκηναϊκὸς τάφος Ἀρκαλοχωρίου Ἡρακλείου.
362 γ	Κρήτη.	Θολωτὸς τάφος εἰς Κεφάλι Ὁδηγητρίας. Ἄποψις τῆς εἰσόδου ἐκ τῶν ἔσω.
362 δ	Κρήτη.	Ψηφιδωτὸν ναοῦ Μητροπόλεως Γόρτυνος.
363 α	Κρήτη.	Εἰδώλιον λάτρεως πιθανῶς ἐκ Κόφινα Μεσαρᾶς.
363 β	Κρήτη.	Χαλκοῦν εἰδώλιον ἐξ Ἀξοῦ Ρεθύμνης.
363 γ - δ	Κρήτη.	Χρυσοῦν νόμισμα Βασιλείου Β΄ καὶ Κωνσταντίνου Η΄ ἐκ θησαυροῦ Ἁγιῶν Παρασκιῶν.
364 α	Κρήτη.	Ἐσωτερικὸν τοῦ νέου Μουσείου Χανίων (ναὸς Ἁγ. Φραγκίσκου).
364 β	Κρήτη.	ΥΜ ΙΙΙ θολωτὸς τάφος Ἀποδούλου.
364 γ	Κρήτη.	Ἐπιτύμβιος στήλη ἐξ Ἀνωπόλεως.
364 δ	Κρήτη.	Ἐπιτύμβιον ἐξ Ἀνωπόλεως.
365 a - b	Κρήτη.	Festòs. Piazzale Occidentale ("del Teatro") del Palazzo Minoico.
365 c - d	Κρήτη.	Festòs. Quartiere dell'abitato in località Chàlara, Sezione Sud.
366 a	Κρήτη.	Festòs. Quartiere dell'abitato in località Chàlara, Sezione Sud.
366 b - c	Κρήτη.	Festòs. "Magazzino dei Pithoi". Pithos a decorazione di spirali e pithos con decorazione in rilievo.
367 a	Κρήτη.	Mallia. Cour Nord, au premier plan.
367 b	Κρήτη.	Mallia. Maison K.
367 c	Κρήτη.	Mallia. Couverture des Magasins K.
368 a - d	Κρήτη.	Palaikastro, LM I House.
369 α	Ρόδος.	Οἰκόπεδα Ἐπιμελητηρίου-Μόσχου-Βογιατζῆ. Ἀποκαλυφθὲν τμῆμα παλαιοτέρου τοίχου εἰς τὸ οἰκοδομικὸν τετράγωνον δυτικῶς τῆς ὁδοῦ Ρ39α καὶ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ρ 3 καὶ Ρ2β.
369 β	Ρόδος.	Οἰκόπεδα Ἐπιμελητηρίου-Μόσχου-Βογιατζῆ. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τῆς μεγάλης κλασσικῆς οἰκοδομῆς (ἀνατολικῶς τῆς ὁδοῦ Ρ39α καὶ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ρ2 β καὶ Ρ3).
369 γ	Ρόδος.	Οἰκόπεδα Ἐπιμελητηρίου-Μόσχου-Βογιατζῆ. Ἡ βορειοδυτικὴ γωνία τῆς μεγάλης κλασσικῆς οἰκοδομῆς.
369 δ	Ρόδος.	Οἰκόπεδον ἐπεκτάσεως ξενοδοχείου Cairo-Palace. Τμῆμα τοῦ νοτίου τοίχου τῆς μεγάλης κλασσικῆς οἰκοδομῆς.
370 α - β	Ρόδος.	Οἰκόπεδον Μαραβέλια. Τοῖχοι ὑπογείου οἰκήσεως, σχηματιζόμενοι ἐν μέρει διὰ λαξεύσεως ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου.
370 γ - δ	Ρόδος.	Οἰκόπεδον Μαραβέλια. Τεμάχια καταληπτήρων.
371 α - β	Ρόδος.	Οἰκόπεδον Μαραβέλια. Τεμάχια καταληπτήρων.
371 γ	Ρόδος.	Οἰκόπεδον Μαραβέλια. Τεμάχιον θριγκοῦ.
371 δ	Ρόδος.	Οἰκόπεδον Μαραβέλια. Χαρακτηριστικὰ τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.
372 α - β	Ρόδος.	Ἀνασκαφὴ εἰς οἰκόπεδον Δαμιανοῦ. Λείψανα μεγάλης οἰκοδομῆς τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι σχηματίζονται ἐν μέρει διὰ λαξεύσεως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

372 γ	Ρόδος.	Οἰκόπεδον Μυλωνᾶ. Ἀρχαῖον πλακόστρωτον.
373 α - β	Ρόδος.	Τμῆμα τῆς ἀνασκαφείσης συστάδος τάφων παρὰ τὴν Ν παρειὰν τοῦ τείχους Ν τῆς ἀκροπόλεως.
373 γ - δ	Ρόδος.	Πελίκη εὑρεθεῖσα ἐντὸς τάφου παρὰ τὴν Ν παρειὰν τοῦ τείχους Ν τῆς ἀκροπόλεως.
374 α	Ρόδος.	Οἰκόπεδον Μυλωνᾶ. Ὁ Ἡρακλῆς παλαίων πρὸς τὸν λέοντα τῆς Νεμέας.
374 β	Ρόδος.	Σκύφος εὑρεθεὶς εἰς τό στόμιον τῆς πελίκης τοῦ Πί ν. 373 γ - δ.
374 γ - δ	Ρόδος.	Γενικὴ καὶ μερικὴ ἄποψις τῆς συστάδος τῶν εἰς τὸ οἰκόπεδον Διακοσάββα ἀνασκαφέντων τάφων.
375 α	Ρόδος.	Ὑδρία τύπου Hadra εὑρεθεῖσα ἐντὸς τῶν τάφων τοῦ οἰκοπέδου Διακοσάββα.
375 β - γ	Ρόδος.	Πύραυνον εὑρεθὲν εἰς οἰκόπεδον Μαραβέλια, ὁρώμενον ἐκ τῶν ἄνω καὶ κατ' ἐνώπιον.
376 α - β	Ρόδος.	Θαλασσία Πύλη. Τὸ ἀνώτερον τμῆμα τοῦ βορείου πύργου πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως.
377 α - β	Ρόδος.	Ὁ πύργος τοῦ Heredia πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως.
378 α - β	Ρόδος.	Ἡ ἐσωτερικὴ γωνία τοῦ μεσαιωνικοῦ τείχους τῆς πόλεως τῆς Ρόδου πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἀνακατασκευήν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΝΟΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δωδώνη

Εἰς τὸν χῶρον μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ περιμετρικοῦ ἀναλήμματος τοῦ θεάτρου, τοῦ πρὸς ἀνατολὰς ὑποστύλου οἰκοδομήματος Ε[2] καὶ τῶν δύο ἑκατέρωθεν τῆς πύλης πύργων, παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως[1], εὑρέθησαν, κατὰ τὴν διάρκειαν ἀποχωματώσεως πρὸς στερέωσιν τῶν ἀναλημμάτων τοῦ θεάτρου, μερικὰ ἀξιόλογα εὑρήματα. Προσέτι ἀπεκαλύφθη ἀναλημματικὸς τοῖχος πρὸ τοῦ νοτιοανατολικοῦ πύργου τῆς προσόψεως τοῦ θεάτρου, ὁ ὁποῖος χρήζει περαιτέρω ἐρεύνης, διότι φαίνεται ἀρχαιότερος τῆς κατασκευῆς τοῦ θεάτρου (Πίν. 187α).

Τομὴ εἰς βάθος 3.50 μ. περίπου, γενομένη παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ πύργου, ἀπέδειξεν ὅτι οὗτος εἰσχωρεῖ 2.50 μ. περίπου βαθύτερον τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἡ δὲ θεμελίωσίς του, ἑδραζομένη ἐπὶ τοῦ βράχου, ἀνέρχεται πρὸς βορρᾶν, παρακολουθοῦσα τὴν φυσικὴν ἀνωφέρειαν τοῦ λόφου. Διεπιστώθη ἐπίσης ὅτι αἱ ἐπιχώσεις αὗται ἐδημιουργήθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον τεχνητῶς, διὰ νὰ σχηματισθῇ, πρὸ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀναλήμματος τῆς προσόψεως, ἄνδηρον, ἀντίστοιχον πρὸς τὸ δυτικόν, κατασκευασθὲν περὶ τὸ τέλος τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος, διὰ νὰ ἑδρασθῇ ἡ βορειοανατολικὴ πλευρὰ τῶν ἑδωλίων τοῦ σταδίου[2]. Αἱ ἐπιχώσεις αὗται ἑπομένως, εὐθὺς ὑπεράνω τοῦ ἀρχαιοτέρου στρώματος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ἐδημιουργήθησαν πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 3ου αἰῶνος. Ὅτι τὸ θεμέλιον τοῦ πύργου εὑρίσκεται εἰς βάθος 2.50 μ. περίπου, προκύπτει ἐκ τῆς καλῆς κατασκευῆς τῆς ὑπεράνω τοιχοδρομίας (Πίν. 187α), ἐκ τῆς καθέτου ταινίας, ἐκατέρωθεν τῶν ἀκμῶν τοῦ πύργου, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς σαφοῦς διακρίσεως τοῦ θεμελίου, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐσημειώσαμεν, παρακολουθεῖ βορειότερον τὴν ἀνωφέρειαν τοῦ βράχου.

Ἀπροσδόκητος ὑπῆρξεν, ὡς εἴπομεν, ἡ ἀποκάλυψις πρὸ τοῦ νοτιοανατολικοῦ πύργου τῆς προσόψεως ἰσχυροῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου (πάχους 1.10 μ.) μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ. Ἡ ἀνώμαλος ἀπόληξις, μόλις 0.30 μ. πρὸ τοῦ πύργου, ὑποδηλοῖ ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ θεάτρου τῶν ἀρχῶν 3ου αἰῶνος, ἀποκοπεὶς κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἀναλημμάτων, ἀλλ' ἡ σημασία του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ εἰσέτι. Ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὸν ἐξωτερικὸν περίβολον τοῦ ἱεροῦ, ἀνάλογον πρὸς ἐκεῖνον, ποὺ κατεσκευάσθη λήγοντος τοῦ 3ου αἰῶνος[3], τότε θὰ ἀνήρχετο μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, διὰ νὰ συναντήσῃ τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὅμως θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ τεῖχος τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου καὶ ὁ ἀρχαιότερος περίβολος τοῦ ἱεροῦ κατεσκευάσθησαν εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους τοῦ θεάτρου, ἤτοι κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα, ὅπερ ὅμως ἀπίθανον, διότι κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα οὐδὲν ἄλλο λατρευτικὸν οἰκοδόμημα φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὸ ἱερόν, ἐκτὸς τοῦ ναΐσκου μετὰ τοῦ ἰσοδομικοῦ περιβόλου, τῆς ἀρχεγόνου δηλαδὴ ἱερᾶς οἰκίας Ε[1], ὥστε νὰ δικαιολογῇ τὴν κατασκευὴν τόσον μεγάλου ἐξωτερικοῦ περιβόλου. Ἐκτὸς τούτου, οὐδὲν ἀπολύτως ἴχνος συνδέσεως ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως ὑπάρχει, δυνάμενον νὰ στηρίξῃ τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν. Πιθανώτερον ὁ τοῖχος οὗτος συνδέεται μὲ τὴν κατασκευὴν περὶ τὸ τέλος τοῦ 3ου αἰῶνος τοῦ ἀνδήρου, κατ' ἀντιστοιχίαν πρὸς τὸ ἀνατολικόν, οἱ δὲ Αἰτωλοὶ τοῦ Δωριμάχου, οἱ πυρπολήσαντες καὶ δηώσαντες τὸ ἱερὸν ὀλίγον πρότερον (219 π.Χ.), εὗρον τοῦτο ἀφύλακτον καὶ ὡς ἐκ τούτου ἄνευ προστατευτικοῦ περιβόλου[4].

Εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Καραπάνου[5] σημειώνεται ὁ τοῖχος ὡς ἀνάλημμα, περικλεῖον εἰς σχῆμα Π ἀνεστραμμένον τὸν μεταξὺ τοῦ πύργου καὶ τοῦ οἰκοδομήματος Ε[2] χῶρον. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως αὐτὴν οὗτος δὲν εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ θεάτρου (ἀρχαὶ 3ου αἰῶνος) καὶ τοῦ οἰκοδομήματος Ε[2] (πιθανῶς τέλος τοῦ 3ου αἰῶνος), διότι προϋποθέτει τὴν ὕπαρξιν ἀμφοτέρων τούτων, ἐνῷ, ὡς εἴπομεν, ὁ ἀποκαλυφθεὶς τοῖχος φαίνεται ἀρχαιότερος τοῦ θεάτρου. Ὡς ἐκ τούτου μόνον ἡ μελλοντικὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα θὰ λύσῃ ὁριστικῶς τὸ ἀνακῦψαν πρόβλημα, ἡ λύσις τοῦ ὁποίου δύναται νὰ συμβάλῃ ἐνδεχομένως καὶ εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ οἰκοδομήματος Ε[2].

Ἐντὸς τῆς ἀνοιγείσης τάφρου, παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ΝΑ πύργου, εὑρέθη εἰς τὸ βαθύτερον στρῶμα τὸ μοναδικὸν ὄστρακον πηλίνου κρατῆρος ἢ λέβητος ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων, διαστάσεων 6 × 4.5 ἑκ. (Πίν. 187β). Ὁ πηλὸς εἶναι κορινθιακός, χρώματος ὠχροκι-

1. Σ. Ι. Δάκαρης Α.Δ. 16 (1960) Σχεδ. σ. 5 καὶ 13.
2. Αὐτόθι σ. 38 κ.ἑ.
3. Αὐτόθι σ. 13, Σχέδ. 6.
4. Σ. Ι. Δάκαρης, αὐτ. σ. 9. Ε. Kirsten, παρὰ Philippson, Die Griechischen Landschaften, II, I, σ. 85, ὑποσ. 5 καὶ σ. 247. Kirsten - Kraiker, Griechenlandkunde, 1962, σ. 746.
5. C. Carapanos, Dodone et ses Ruines, πίν. III.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

τρίνου, τὸ ἐπίχρισμα βαθύτερον ὠχρόν, τὸ δὲ χρῶμα καστανόμαυρον. Ὑπὸ τὴν στεφάνην τοῦ χείλους σπειρομαίανδρος πρὸς δεξιά, τέσσαρες ὁριζόντιοι ταινίαι, ὑπὸ τὰς ὁποίας διακρίνονται ἴχνη μαιάνδρου, πληρουμένου μὲ γραμμάς, καὶ τρίγλυφοι.

Ἡ ἀνεύρεσις εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἱεροῦ τοῦ μοναδικοῦ ὑστερογεωμετρικοῦ ὀστράκου δὲν εἶναι ἀνεξήγητος, διότι πολλὰ χαλκᾶ ἀναθήματα τῆς αὐτῆς περιόδου, πελοποννησιακῆς προελεύσεως, ἦλθον εἰς φῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν παλαιοτέρων καὶ νεωτέρων ἀνασκαφῶν, κυρίως δὲ τμήματα τριπόδων μὲ γεωμετρικὴν χαρακτὴν διακόσμησιν καὶ χαλκῶν λεβήτων, ὡς καὶ τρία ἀγαλμάτια, παριστῶντα τὸν Δία μὲ ἀσπίδα, κράνος καὶ δόρυ. Ἡ παρουσία των εἰς τὸ ἱερὸν ἀπεδόθη εἰς τὸν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀποικισμὸν τῶν ἀκτῶν τῆς Ἠπείρου ὑπὸ ἀποίκων κυρίως Ἠλείων, οἱ ὁποῖοι ἐγκατέστησαν δύο ἢ τρεῖς ἀποικίας βορείως, ὡς φαίνεται, τοῦ Ἀμβρακικοῦ, τὸ Βουχέτιον, τὴν Ἐλάτριαν καὶ ἐνδεχομένως τὴν Βατίαν, μίαν δὲ εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ κάτω ροῦ τοῦ Ἀχέροντος, μόλις 4 χιλιόμετρα δυτικῶς τῆς μυκηναϊκῆς Ἐφύρας, ἀποικίας ἐπίσης τῶν Ἠλείων[6].

Τὰ εὑρήματα ταῦτα ἀποδεικνύουν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐπικοινωνίας τοῦ ἱεροῦ μὲ τὴν νοτίαν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία εἶχεν ἐγκαινιασθῆ κατὰ τὸν 13ον π.Χ. αἰῶνα, μὲ τὴν πρώτην ἐγκατάστασιν Μυκηναίων ἀποίκων ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἠπείρου, ἀλλὰ εἶχε διαταραχθῆ σοβαρῶς ἢ μᾶλλον εἶχε διακοπῆ ἐπὶ 4 - 5 αἰῶνας μὲ τὴν εἰσβολὴν τῶν βορειοδυτικῶν φύλων (1230 - 730 περίπου). Ἡ παρουσία ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ κορινθιακῶν τριπόδων, καὶ τοῦ κορινθιακοῦ ὀστράκου, ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων, μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀρχομένης δραστηριότητος τοῦ κορινθιακοῦ ἐμπορίου, δύο αἰῶνας πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἠπείρου κορινθιακῶν ἀποικιῶν (Ἀνακτορίου, Ἀμβρακίας, Ἀπολλωνίας, Ὡρικοῦ, Ἐπιδάμνου).

Ἐντὸς τῆς αὐτῆς τάφρου, καὶ τῆς περὶ τὸ τέλος τοῦ 3ου αἰῶνος σχηματισθείσης τεχνητῆς ἐπιχώσεως, εὑρέθησαν πολλαὶ πλίνθοι, ἔχουσαι σχῆμα τόξου, μὲ τὴν ἐσωτερικὴν περιφέρειαν κυκλικήν, τὴν δὲ ἐξωτερικὴν κατὰ κανόνα αὐλακωτὴν (Σχεδ. 1, Πίν. 187γ), ἐνίοτε ὅμως καὶ ἄνευ ραβδώσεων. Τοιαῦται πλίνθοι εἶχον διαπιστωθῆ ἐπίσης καὶ πρὸ τριετίας, μὲ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν πρὸ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀναλήμματος τῆς προσόψεως τοῦ θεάτρου ἐπιχώσεων. Ἐπειδὴ ὅμοιαι πλίνθοι εἶχον εὑρεθῆ παλαιότερον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Δ. Εὐαγγελίδου εἰς τὸν χῶρον τῆς χριστιανικῆς βασιλικῆς, εἶχον θεωρηθῆ τμήματα τόξων θυρῶν καὶ παραθύρων τῆς βασιλικῆς[7]. Τὰ εἰκονιζόμενα, ἐκ τῶν καλύτερον διατηρηθέντων (Σχεδ. 1, Πίν. 186γ,

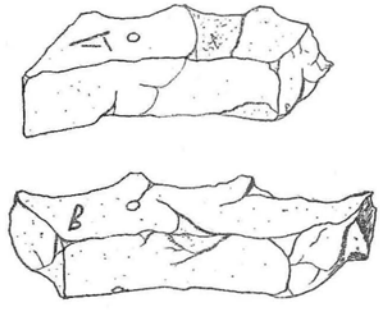

Σχ. 1. Ὀπτόλινθοι κιόνων

1 - 2), ἔχουν ἀντιστοίχως πάχος 7 ἑκ., πλάτος μέγιστον 11 καὶ 10, ἐλάχιστον 9 καὶ 8, χορδὴν 28.6 καὶ 26, βέλος 33 καὶ 2.9 ἑκ. Πρὸς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ πέρατος ὑπάρχει τμῆμα διαμπερές, καὶ πλησίον αὐτοῦ τὸ γράμμα Α ἢ Β, σύμβολον τὸ ὁποῖον καθώριζε τὴν θέσιν μιᾶς ἑκάστης πλίνθου. Ἡ ἐξωτερικὴ περιφέρεια, ἐφ' ὅσον εἶναι ραβδωτή, φέρει τρεῖς πλατείας αὐλακώσεις, χορδῆς 12 καὶ 11 ἑκ., καὶ τέσσαρας ἀκμὰς πλάτους 1.5 ἑκ. Ἐνίοτε ἴχνη παχέος ἀσβεστοκονιάματος μαρτυροῦν ὅτι τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν ἐκάλυπτε λευκὸν ἐπίχρισμα, ἀπομιμούμενον τὴν λευκότητα τοῦ μαρμάρου.

Ἀναμφιβόλως ἡ ἑρμηνεία περὶ τῆς τοποθετήσεώς των εἰς τόξα παραθύρων καὶ θυρῶν δὲν ἱκανοποιεῖ. Αἱ αὐλακώσεις καὶ αἱ ἀκμαί, ὅμοιαι πρὸς τὰς τῶν κιόνων, τὸ διαμπερὲς τμῆμα καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς μὲ τοὺς αὔλακας παχέα ἴχνη κονιάματος προϋποθέτουν χρῆσιν ἀνάλογον πρὸς τὰς ὀρθογωνίους πλίνθους, διὰ νὰ ἀποτελεσθοῦν ὅμως κίονες κτιστοί. Αἱ αὐλακώσεις καὶ αἱ ἀκμαὶ σχηματίζουν τότε τμῆμα κιόνων μὲ ἰωνικὰς ἢ καὶ δωρικὰς ραβδώσεις, αἱ ὁποῖαι ἐκαλύπτοντο διὰ λευκοῦ κονιάματος, αἱ δὲ ὀπαὶ ἐχρησίμευον πρὸς καλυτέραν στερέωσιν τῶν πλίνθων τῇ βοηθείᾳ σιδηρῶν ἢ μᾶλλον ξυλίνων στελεχῶν, ἐμπηγνυομένων ἐντὸς τοῦ συνδετικοῦ πη-

6. Σ. Ι. Δάκαρης, ΑΕ 1956, σ. 152, ὑποσ. 3. E. Lepore, Ricerche sull' Antico Epiro 1962 (Collana di Studi Greci), σ. 12 - 13 καὶ 137 - 139. N. L. Hammond, The Colonies of Elis in Cassopaea, Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἤπειρον 1954, σ. 26 - 35.

7. Δ. Ε. Εὐαγγελίδης ΠΑΕ 1930, σ. 55, εἰκ. 4. Ἐπίσης εἰς τὸν ναὸν Ζ ὁ Δ. Εὐαγγελίδης εἶχεν ἀνεύρει τοιαύτας πλίνθους κιόνων, ἐκτισμένας δι' ἀσβέστου (ΠΑΕ 1931, σ. 84).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

λοῦ[8]. Τοποθέτησις ἐν σειρᾷ τοιούτων τεμαχίων κατασκευάζει πράγματι τὴν περίμετρον ἰωνικοῦ κίονος, μὲ διάμετρον ἀπὸ ἀκμῆς εἰς ἀκμὴν 0.88 καὶ 0.76 μ., μὲ εἴκοσι ραβδώσεις ἰωνικοῦ κίονος, τοῦ συνηθεστέρου ρυθμοῦ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης. Ἐπειδὴ αἱ πλίνθοι ἀνήκουν εἰς διάφορα σημεῖα τῶν κιόνων, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζουν πάντοτε μείωσιν, διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ διάμετρος τῶν κιόνων καὶ τὸ εὖρος τῶν αὐλακώσεων ποικίλλουν[9]. Αἱ ἄνευ ραβδώσεων πλίνθοι εἴτε προωρίζοντο διὰ κίονας ἄνευ ραβδώσεων (ἰδίως διὰ τὸ κατώτερον τμῆμα τῶν κιόνων, συνήθων εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους), εἴτε καθίσταντο ραβδωταὶ μὲ τὴν προσθήκην, ἐπὶ τοῦ ἀπαρτισθέντος κυλυνδρικοῦ κίονος, τοῦ παχέος κονιάματος.

Εἰς τὸ Σχέδιον 2 διευκρινεῖται ὁ τρόπος τῆς

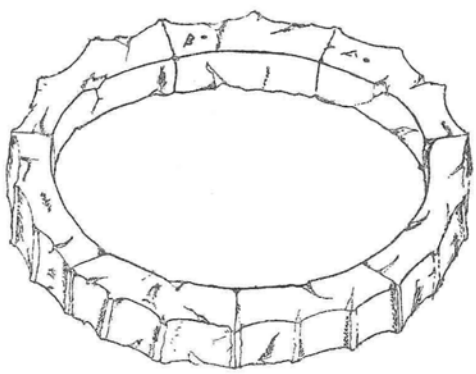

Σχ. 2. Ἀναπαράστασις τμήματος σφονδύλου ἐξ ὀπτοπλίνθων

τοποθετήσεως τῶν πλίνθων Α καὶ Β, τοποθετημένων κατὰ στρώσεις, οὕτως ὥστε τὰ τρήματα τῶν δύο ἐπαλλήλων σειρῶν νὰ ἀντιστοιχοῦν ἀκριβῶς, πρὸς ἔνθεσιν τοῦ συνδετικοῦ στελέχους.

Τὸ μέγα σχετικῶς πάχος τῶν κιόνων ὀφείλεται εἰς τὴν φύσιν τοῦ ὑλικοῦ. Πρὸς ἐνίσχυσιν μάλιστα τῆς ἀντοχῆς των ἐσωτερικῶς ἐπληροῦντο διὰ μείγματος λίθων καὶ ἀσβεστοκονιάματος, ἡ δὲ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια ἐκαλύπτετο διὰ παχέος στρώματος λευκοῦ κονιάματος καὶ μαρμαροκονίας, ἡ ὁποία προσέδιδε συγχρόνως καὶ τὴν ἐπιθυμητὴν λευκότητα τοῦ μαρμάρου.

Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος ἡ ἔρευνα τοῦ ζητήματος, ἐὰν ὁ τρόπος οὗτος τῆς κατασκευῆς τῶν κιόνων εἶναι ἐπινόησις τῶν Ἠπειρωτῶν τεχνιτῶν ἢ πιθανώτερον παρελήφθη ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, ἔνθα ἡ χρῆσις ὀπτῶν πλίνθων ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ἦτο ἐν χρήσει[10]. Εἰς Nippur τῆς Μεσοποταμίας μάλιστα, ἑλληνιστικὸν ἀνάκτορον ἑλληνικοῦ ρυθμοῦ εἶχε κίονας ἐξ ὁρατῶν ὀπτοπλίνθων[11]. Πάντως ἡ χρῆσις των εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς κατασκευὴν κιόνων εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστος. Τὴν καθιέρωσίν των ἐπέβαλεν ἀσφαλῶς ἡ ἔλλειψις καταλλήλου λίθου καὶ ἡ δυσχέρεια μεταφορᾶς του. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον οἱ Ἠπειρῶται τεχνῖται ἐνωρὶς ἐχρησιμοποίησαν, ἀντὶ τῶν ραβδωτῶν κιόνων, στύλους μὲ διατομὴν τετράγωνον, ὀρθογώνιον ἢ καὶ ὀκτάπλευρον. Τούτων ἡ εὐρεῖα χρῆσις ἀποδεικνύεται ὄχι μόνον εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης καὶ τῆς Πασσαρῶνος εἰς τὴν κεντρικὴν Ἤπειρον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἠπείρου[12].

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος ἀνεκαλύφθησαν, φαίνεται, κατάλληλα στρώματα εὐλαξεύτου ἀσβεστολίθου εἰς τὰ λατομεῖα τῆς Κοινότητος Μαρμάρων, τέσσαρας περίπου ὥρας βορείως τῆς Δωδώνης, τρεῖς δὲ ὥρας δυτικῶς τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ἐκεῖθεν μετεφέρθη τὸ κατάλληλον ὑλικόν, πρὸς κατασκευὴν τῶν μνημειακῶν εἰσόδων μὲ τὰς δύο θύρας καὶ τοὺς τρεῖς ἀμφιπλεύρους ἰωνικοὺς ἡμικίονας πρὸ τῶν παρόδων τοῦ θεάτρου τῆς Δωδώνης, ὡς καὶ τῶν ἡμικιονίσκων τοῦ λιθίνου προσκηνίου[13].

Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀποτελεῖ πρόσθετον ἐνίσχυσιν τῆς ἀνωτέρω γνώμης, ὅτι οἱ κτιστοὶ κίονες εἶναι ἀρχαιότεροι τοῦ τέλους τοῦ 3ου αἰῶνος, ὅτε ἐχρησιμοποιήθη καλῆς ποιότητος ἀσβεστόλιθος ἐκ Μαρμάρων. Αἱ πλίνθοι τῶν διαλυθέντων κιόνων ἀπερρίφθησαν ἐντὸς τῆς τεχνητῆς ἐπιχώσεως τοῦ πρὸ τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως τοῦ θεάτρου ἀνδήρου, κατασκευασθέντος περὶ τὸ τέλος τοῦ 3ου αἰῶνος. Ἄγνωστος ὅμως παραμένει ἡ θέσις τῶν κιόνων ἐκ πλίνθων, αἱ ὁποῖαι ἀπερρίφθησαν ἐκεῖ.

Ἡ χρῆσις λοιπὸν ἐν Ἠπείρῳ ὀπτοπλίνθων πρὸς κατασκευὴν οἰκοδομημάτων καὶ κιόνων ἀποδεικνύεται πρωϊμωτέρα πάσης ἄλλης ἑλληνικῆς περιοχῆς. Εἰς τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα ἀνάγεται ἐπίσης ἡ

8. Καθ' ὅμοιον τρόπον ἐστερεοῦντο ἐπὶ τοῦ συνδετικοῦ πηλοῦ αἱ μεγάλαι ὀπτόπλινθοι τοῦ Νεκυομαντείου τῆς Ἐφύρας καὶ τοῦ Καταγωγίου τῆς Κασσώπης (σιδηροῖ ἧλοι).

9. Ἡ πλίνθος τοῦ Π ί ν. 187γ ἔχει διάμετρον ἀπὸ ἀκμῆς εἰς ἀκμήν, 1.04, ἀπὸ αὐλακος εἰς αὐλακα 1 μ. περίπου.

10. Ἀν. Ὀρλάνδος, Τὰ Ὑλικὰ Δομῆς, Α' (1955), σ. 84.

11. Allan Marquand, AJA 9 (1905), σ. 7 κ.ἑ. Ἀν. Ὀρλάνδος, ἔ.ἀ. σ. 85.

12. ΠΑΕ 1952, σ. 315 - 316, εἰκ. 8 - 10 (Ροδοτοβίου), σ. 337 κ.ἑ. (Καταγωγίου Κασσώπης), Α.Δ. 16 (1960), σ. 28 καὶ Σχεδ. 15 (Δωδώνης). Τμῆμα ὀκταπλεύρου στύλου τοῦ ἐπιμήκους τύπου (ὀρθογωνικοῦ) εἶναι ἐντειχισμένον εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κτίσμα Η τοῦ ἱεροῦ. Σπόνδυλοι τομῆς κανονικοῦ ὀκταπλεύρου εἶναι ἐντειχισμένοι ἐπίσης εἰς τὸ τεῖχος τῆς ἐσωτερικῆς ἀκροπόλεως τοῦ βυζαντινοῦ κάστρου Ἄρτης.

13. Α.Δ. ἔ.ἀ., σ. 29 - 32.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

εὐρυτάτη χρῆσις ὀπτοπλίνθων, τοποθετημένων ἐν πηλῷ ὑπεράνω τοῦ ὑψηλοῦ λιθολογήματος καὶ προσηλουμένων διὰ καλάμων, εἰς τὸ Νεκυομαντεῖον τῆς Ἐφύρας. Ἀκόμη ἀρχαιοτέρα, κατὰ τὸ α΄ ἥμισυ τοῦ 4ου αἰῶνος, ἀποδεικνύεται ἡ χρῆσίς των εἰς τὸ καταγώγιον τῆς Κασσώπης, ἔνθα ὑπεράνω τοῦ λιθολογήματος ἐνηλάσσοντο ξυλοδοκοὶ καὶ ὀπτόπλινθοι, προσηλούμενοι δι' ἥλων [14].

Πρῶτοι λοιπὸν οἱ Ἠπειρῶται τεχνῖται ἐπενόησαν ἢ μᾶλλον καθιέρωσαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον δομικὰ ὑλικά, ἀνατολικῆς μᾶλλον προελεύσεως, ὑποχρεωθέντες εἰς τοῦτο ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως εὐλαξεύτου λίθου, καθιερώσαντες ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος τὴν χρῆσίν των εἰς τοὺς τοίχους[15], ἀπὸ δὲ τοῦ 3ου εἰς τοὺς κίονας, τοὺς ὁποίους ὅμως ἐπέχριον διὰ παχέος κονιάματος, διὰ νὰ ἀπομιμηθοῦν, συμφώνως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν, τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ μαρμάρου, καὶ διὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴν στερεότητά των.

Ἐκ τῶν ὅσων παρετηρήσαμεν προκύπτει ὅτι οἱ Ἠπειρῶται τεχνῖται διέθετον κατὰ τὸν 4ον καὶ 3ον π.Χ. αἰ. σημαντικὴν τεχνικὴν πεῖραν, ἀδέσμευτοι δὲ ἀπὸ τῆς ἀμέσου ἐπιρροῆς τῶν κλασσικῶν παραδόσεων ἐπενόουν ἢ ἐφήρμοζον μὲ ἐλευθερίαν καὶ εὐχέρειαν καινοτομίας, προσηρμοσμένας εἰς τὴν φύσιν τοῦ δομικοῦ ὑλικοῦ, τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν καὶ τὸ φυσικὸν περιβάλλον. Ἑκατοντὰς περίπου τειχῶν καὶ πολλὰ ἐρείπια οἰκοδομημάτων ἀνὰ τὴν Ἤπειρον μαρτυροῦν περὶ τῆς τεχνικῆς ἱκανότητος τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ τῆς ἐμφύτου καλαισθησίας των. Ἴσως πολλὰ ἐκ τῶν ἀρχαίων πολυγωνικῶν τειχῶν τῆς δυτικῆς ἰδίως Ἑλλάδος ἔχουν ἐκτελεσθῆ ὑπὸ περιπλανωμένων Ἠπειρωτῶν τεχνιτῶν, ὅπως πολλαὶ κατασκευαὶ (ναοί, οἰκίαι, γέφυραι) τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, διεσπαρμέναι ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν, κ.ἀ., ὀφείλονται εἰς τὰ περίφημα Ἠπειρωτικὰ μαστοροχώρια. Τὴν ἄποψιν ταύτην ὑποστηρίζει ἡ καταπληκτικὴ συγγένεια τεχνικῆς, συναρμογῆς καὶ σχήματος τῶν δόμων μεταξὺ τῶν τειχῶν τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος μέχρι τῆς νοτίας Πελοποννήσου [16].

Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρων, λόγῳ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς ἀρίστης διατηρήσεώς του, εἶναι ὁ ἐξ ὀρειχάλκου χυτὸς ὅλμος ἢ χοῖνιξ [17], μετὰ τῆς ὀρθογωνίου βάσεώς του (Σχεδ. 3, Πίν. 187δ), εὑρεθεὶς εἰς

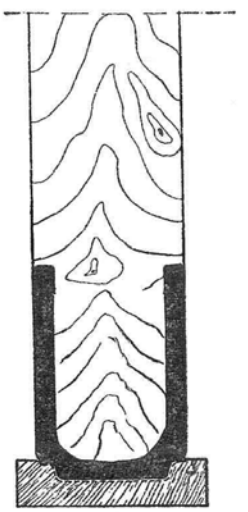

Σχ. 3. Ὅλμος, μετὰ τῆς ἐξ ὀρειχάλκου βάσεως τῆς ΝΑ πύλης τοῦ τείχους

τὴν ἀριστερὰν παραστάδα τῆς ΝΑ πύλης τῆς ἀκροπόλεως. Εἰς τὴν ἀντίστοιχον δεξιὰν παραστάδα εὑρέθη, ἐπίσης εἰς τὴν θέσιν της, ἡ ὀρθογώνιος βάσις τοῦ ἑτέρου ὅλμου. Ἡ βάσις περίπου τετραγωνικὴ (13.6 × 14.6 ἑκ.), ὕψους 3.8 ἑκ., φέρει ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας κυκλικὴν ἐγκάθισιν, διαμέτρου 13.5 ἑκ., μὲ κυκλικὴν ἐπίσης βάθυνσιν εἰς τὸ μέσον, διαμ. 8.5 ἑκ., ὡς ὑποδοχὴν τῆς κεφαλῆς τοῦ περιστρεφομένου ὅλμου. Οὗτος ἀπολήγει ἄνω εἰς τρεῖς γλωχῖνας ὀρθογωνίους, αἱ ὁποῖαι λεπτύνονται εἰς τὴν κορυφήν. Ἐπὶ τῶν χειλέων διατηροῦνται δύο πρόσθετα τεμάχια ἐξ ὀρειχάλκου πρὸς συμπλήρωσιν γενομένων φθορῶν. Ὕψος ὅλμου μέχρι τῶν ὀδόντων 16.8 ἑκ., ἐξωτερικὴ διά-

14. Ὀπτόπλινθοι ἑλληνιστικῶν χρόνων εὑρέθησαν εἰς Ἤλιδα καὶ εἰς τὸν σηκὸν τοῦ ναοῦ τῆς Δεσποίνης τῆς Λυκοσούρας (180 π.Χ.), Ἀν. Ὀρλάνδος, ἔ.ἀ., σ. 85. O. Walter, ÖJh 18 (1915), Beibl. στ. 61. W. Dörpfeld, AM 18 (1893), σ. 219.

15. Ὁ καθηγ. Ἀν. Ὀρλάνδος ἀναφέρει ἐκ Κασσώπης μόνον τὸ παράδειγμα τῆς πρὸ τοῦ Καταγωγίου ἑλληνιστικῆς στοᾶς, τὴν ὁποίαν ὀρθῶς χρονολογεῖ εἰς τὸ τέλος τοῦ 3ου ἢ ἀρχὰς τοῦ 2ου αἰῶνος (ἔ.ἀ., σ. 85, ὑποσ. 4). Πρὸς τὴν χρονολόγησιν ταύτην συμφωνεῖ καὶ ἡ ἐπὶ τῶν ἀνθεμωτῶν μετώπων ἡγεμόνων καλυπτήρων ἀνάγλυφος παράστασις ἀετοῦ ἐπὶ κεραυνοῦ, τῆς ὁποίας τὸ πρότυπον συναντῶμεν εἰς τὰ νομίσματα τῆς Ἠπειρωτικῆς Δημοκρατίας (234/3 - 168/7 π.Χ. Σ. Ι. Δάκαρης, ΠΑΕ 1952, σ. 184 καὶ 186, Πρβλ. καὶ ΠΑΕ 1952, σ. 350, εἰκ. 29. P. Franke, Die Antiken Münzen, σ. 64 - 65 καὶ πίν. 58,1). Ἀλλ' ἡ χρῆσις τοιούτων πλίνθων διὰ τὴν ἀνωδομίαν ἐβεβαιώθη προσέτι καὶ εἰς τὸ Καταγώγιον τῆς Κασσώπης (α΄ ἥμισυ τοῦ 4ου αἰ.). Ἡ σύγχρονος πρὸς τὸ οἰκοδόμημα χρησιμοποίησίς των ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ πλεῖσται πλίνθοι τοῦ οἰκοδομήματος ἔχουν τὸν αὐτὸν ὠχρὸν πηλὸν καὶ τὴν αὐτὴν ὀπτησιν μὲ τὰ ἀνθεμωτὰ μέτωπα ἡγεμόνων καλυπτήρων τοῦ Καταγωγίου, χρονολογουμένων εἰς τὸ α΄ ἥμισυ τοῦ 4ου αἰῶνος, Σ. Ι. Δάκαρης, ΠΑΕ 1952, σ. 348 - 349, εἰκ. 26 καὶ 27,2. Ἀλλὰ καὶ ἡ λιθίνη βάσις τῶν τοίχων (λιθολόγημα) προϋποθέτει τὴν ἐξ ἄλλης ὕλης (πλίνθων) ἀρχικὴν κατασκευήν.

16. Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἤπειρον, σ. 88 κ.ἑ.

17. Εἰς ἐπιγραφὰς ἁπαντοῦν οἱ ὅροι, *χοῖνιξ, χοινίκη, χοινικίς*, Ἀν. Ὀρλάνδος, ἔ.ἀ. Α, 2, σ. 199, ὑποσ. 5.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

μετρος 11 έκ., έσωτερικὴ 8.4 έκ., ὕψος μετὰ τῆς βάσεως 18.8 έκ. Ἐντὸς τῆς κοιλότητος τοῦ ὅλμου εἰσήρχετο ὁ ξύλινος στροφεὺς τῆς θύρας, τοῦ ὁποίου τήν πάκτωσιν ἐξησφάλιζον ἡ τραχεῖα κοιλότης τοῦ ὅλμου καὶ ἰδίως οἱ τρεῖς ὀδόντες, οἱ ὁποῖοι εἰσήρχοντο εἰς τὸ σῶμα τοῦ ξυλίνου στροφέως. Διὰ τῆς ἐπαλείψεως τῆς ἐγκαθίσεως τῆς βάσεως διὰ λιπαρᾶς οὐσίας ἡλαττοῦτο ἡ τριβὴ τοῦ ὅλμου καὶ διηυκολύνετο ἡ περιστροφὴ τούτου καὶ τοῦ στροφέως ἐπὶ τῆς μεταλλικῆς βάσεως[18].

Καλύβια Κονίτσης

Εἰς τὴν περιοχήν τοῦ συνοικισμοῦ Καλυβίων, ἀριστερὰ τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων - Κονίτσης, ὀλίγον μετὰ τὴν γέφυραν τοῦ Βοϊδομάτη, κατὰ τήν διάρκειαν ἐκσκαφῆς δι' ἐκσκαφέως, ἀπετὴν σειρὰν τῶν εἰδωλίων τοῦ 6 - 5ου π.Χ. αἰῶνος, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν ἐντὸς ἀποθέτου, νοτιοδυτικῶς τοῦ νεκρομαντείου, πλησίον τῆς οἰκίας Λουκᾶ Γάκη, καὶ εἰκονίζουν τὴν Θεὰν τοῦ Κάτω-Κόσμου, τὴν Φερσεφόνην[19]. Προέλευσις πιθανῶς κατωϊταλιωτικὴ τοῦ β' τετάρτου τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

Ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς προέρχεται ἐπίσης καὶ τὸ χαλκοῦν μυκηναϊκὸν ἐγχειρίδιον (Σχεδ. 4, Πίν. 187ε), τὸ τρίτον μέχρι σήμερον εὑρεθὲν εἰς τὴν Ἤπειρον, ἔχον μῆκος μετὰ τῆς λαβῆς 36.8 έκ., πλάτος ὤμων 4.7 έκ., μῆκος καυλοῦ 9 έκ. Ὁ καυλὸς φέρει τὸν χαρακτηριστικὸν διὰ τὰ ξίφη καὶ ἐγχειρίδια τοῦ 14 - 13ου αἰ. μύκητα, σχήματος Τ πεπλατυσμένου, καὶ ὑπ' αὐτὸν λαιμόν. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο, ἡ πεπλατυσμένη μορφὴ τοῦ μύκητος καὶ οἱ ὀρθογώνιοι ὦμοι, χρονολογοῦν τὸ

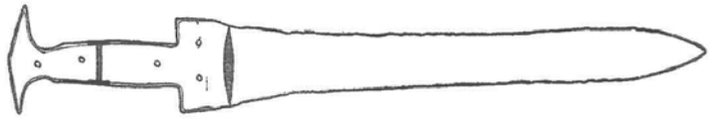

Σχεδ. 4. Μυκηναϊκὸν ἐγχειρίδιον

καλύφθησαν εἰς βάθος 5 - 6 μέτρων μεγάλαι ὀπτόπλινθοι οἰκοδομικαὶ καὶ συντρίμματα μεγάλου πίθου. Δακρυδόχος (unguentarium) τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος εὑρέθη ἐντὸς τῆς αὐλῆς τοῦ καταστήματος Χρ. Ζέϊνου, πλησίον τῆς λιθίνης γεφύρας τοῦ ποταμοῦ. Τὰ εὑρήματα παρεδόθησαν εἰς τήν Ἐφορείαν Ἀρχαιοτήτων ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Δημ. Σχολείου Καλυβίων, Θωμᾶ Νικολαΐδου. Νοτίως ταύτης, ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι λόφου διατηροῦνται λείψανα ἀρχαίου τείχους. Ἕτερον τεῖχος, νοτιώτερον, εἰς τὸ «Καστράκι» Ἀρίστης, περιγράφει ὁ Φ. Πέτσας.

ΝΟΜΟΣ ΠΡΕΒΕΖΗΣ

Περιοχὴ Νεκυομαντείου Ἐφύρας

Τυχαίως ἦλθεν εἰς φῶς κατὰ τὴν διάνοιξιν λάκκων πρὸς δενδροφύτευσιν τοῦ ὑψώματος, ἑκατὸν περίπου μέτρα νοτίως τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἅδου, μικρὰ κεφαλὴ εἰδωλίου γυναικὸς ἐκ μαρμάρου, ὕψους 3,6 έκ. τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ. Ἡ κόμη χωρίζεται εἰς τὸν αὐχένα εἰς δύο βοστρύχους, οἱ ὁποῖοι, περιδένοντες τὴν κεφαλήν, συμπλέκονται εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ μετώπου, κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς. Ἡ κεφαλὴ δύναται νὰ ἐνταχθῇ εἰς

18. Συγκεντρωμένα παραδείγματα, ἰδίως ἐκ Δήλου, μικρότερα ὅμως εἰς μέγεθος, Ἀν. Ὀρλάνδος, ἔ.ἀ. σ. 12, ὑποσ. 1, καὶ 363.

ἐγχειρίδιον εἰς τὴν προκεχωρημένην ΥΕ ΙΙΙ Β περίοδον[20]. Τὸ ὑψηλὸν περιχείλωμα, ἐξέχον ἑκατέρωθεν τοῦ καυλοῦ, πρὸς στερέωσιν τῆς ἐξ ἄλλης ὕλης ἐπενδύσεως, καταλήγει εἰς τὸ ὕψος τῶν ὤμων, ὀλίγον χαμηλότερον τῶν δύο ὀπῶν. Ἕτεραι τρεῖς ὀπαὶ ἐπὶ τοῦ καυλοῦ ὑπάρχουν πρὸς στερέωσιν διὰ χαλκῶν ἥλων τῆς ἐπενδύσεως. Δύο ζεύγη παραλλήλων γραμμῶν κοσμοῦν τὸ περιχείλωμα.

Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο, μὲ τὴν ἐπιμήκη λεπίδα καὶ τὴν ὀξεῖαν αἰχμήν, κατατάσσεται ὑπὸ τοῦ Furumark εἰς τὸν τύπον b1, τὰ δὲ παρόμοια, μὲ βραχυτέραν καὶ πλατυτέραν λεπίδα ὡς καὶ μὲ ἀμβλυτέραν αἰχμήν, εἰς τὸν τύπον b3. Ἡ N. Sandars, μὴ εὑρίσκουσα οὐσιώδεις διαφοράς, κατατάσσει ἀμφότερα ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν F[21]. Ἂν καὶ ἡ διάκρισις δὲν ἔχει ἰδιαιτέραν πρακτικὴν σημασίαν, νομίζω ὅτι πρέπει νὰ τονισθῇ ἡ διάφορος λειτουργία τῶν δύο παραλλαγῶν, τῆς μὲν μὲ τὴν ἐπιμήκη καὶ αἰχμηρὰν λεπίδα καταλλήλου πρὸς πλῆξιν καὶ διάτρησιν, τῆς δὲ μὲ τὴν ἀμβλεῖαν αἰχμήν, πρὸς τμῆσιν μόνον. Εἰς τὸ πλεονέκτημα τοῦτο τοῦ ἐγχειριδίου b1 ὀφείλεται πιθανώτατα ἡ

19. BCH 83 (1959) σ. 669, εἰκ. 14. Archaeology 15 (1962) σ. 93. Τὸ Ἔργον 1958.

20. Σ. Ι. Δάκαρης, ΑΕ 1956, σ. 141 - 142. N. Sandars, AJA 67 (1963), σ. 94, εἰκ. 4.

21. Ἔ. ἀ. σ. 133 κ.ἑ. καὶ σ. 136, ὑποσ. 56.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

προτίμησις τοῦ σχήματος τούτου εἰς τὴν Ἤπειρον, ἐφ' ὅσον καὶ τὰ τρία γνωστὰ ἐγχειρίδια ἀνήκουν εἰς τὴν παραλλαγὴν αὐτήν.

Τυπολογικῶς τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Μεσοποτάμου (Ἐφύρας) ἀνήκει εἰς τὴν προκεχωρημένην περίοδον III Β ἢ τὴν πρώϊμον III C 1, ἕνεκα τῶν ὀρθογωνίων ὤμων, τοῦ πεπλατυσμένου μύκητος καὶ ἰδίᾳ τοῦ ὑπ' αὐτὸν λαιμοῦ[22]. Τὰ δύο τελευταῖα στοιχεῖα, ἐμφανιζόμενα ἀπὸ τῆς προκεχωρημένης III Β, δὲν ἀπαντοῦν εἰς τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Καλπακίου, ἀλλὰ εἶναι κοινὰ εἰς τὰ ἐγχειρίδια ἐκ Μυκηνῶν (Ἐθνικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν), τὰ ὁποῖα ἡ Sandars χρονολογεῖ περὶ τὸ 1200 ἢ καὶ κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα, ἂν καὶ δὲν ἀποκλείει καὶ τοὺς πρὸ τοῦ 1200 χρόνους[23]. Περισσότερον ἐξειλιγμένην μορφὴν ἐμφανίζουν τὰ συγγενῆ ἐγχειρίδια τοῦ θολωτοῦ τάφου Α Μουλιανῶν καὶ τὸ ἐγχειρίδιον ἐκ τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου 38 τῆς Περατῆς, χρονολογούμενα ἀσφαλῶς εἰς τὴν περίοδον τοῦ πυκνοῦ ρυθμοῦ καὶ τοῦ ρυθμοῦ τοῦ Σιτοβολῶνος[24]. Ὡς ἐκ τούτου ἡ κατάταξις καὶ τοῦ ἰδικοῦ μας ἐγχειριδίου εἰς τὴν προκεχωρημένην III Β ἢ τὸ πολὺ εἰς τὴν πρώϊμον III C 1 περίοδον (β' ἥμισυ 13ου ἢ ἀρχὴ τοῦ 12ου αἰῶνος) φαίνεται ὀρθή. Εἰς τὸν 13ον αἰῶνα ἀνέρχονται πιθανώτατα ἡ ὑπὸ τῶν Ἠλείων ἵδρυσις εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀχέροντος τῆς Ἐφύρας, βορείως τοῦ Μεσοποτάμου, ὡς καὶ ἡ κατασκευὴ εἰς τὴν περιοχὴν Πάργας τοῦ θολωτοῦ τάφου, συμφώνως πρὸς τὴν εὑρεθεῖσαν ἐντὸς αὐτοῦ κεραμεικὴν[25]. Ἀτυχῶς δὲν γνωρίζομεν τὴν ἱστορικὴν κατάστασιν εἰς τὴν παραλιακὴν Ἤπειρον μετὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰσβολῆς τῶν βορειοδυτικῶν φύλων. Εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ δυτικὴ Ἤπειρος παρέμεινεν ἀνέπαφος, ἐφ' ὅσον καὶ τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης παρέμεινεν εἰς τοὺς παλαιοὺς κυρίους, τοὺς Θεσπρωτούς. Ὁπωσδήποτε ὅμως τὸ ἱερὸν ἀπεμονώθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἀπὸ τῆς νοτίας Ἑλλάδος[26]. Τοῦτο ὅμως δὲν δύναται νὰ ἰσχύσῃ ἀναγκαίως καὶ διὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἠπείρου, τῶν ὁποίων ἡ διὰ θαλάσσης ἐπικοινωνία ἐνδεχομένως δὲν εἶχε διαταραχθῆ. Μοναδικήν, ἀλλὰ βαρύνουσαν ἔνδειξιν περὶ τοῦ ἀντιθέτου, ἀποτελεῖ ἡ ὑπὸ τῶν Ἠλείων ἵδρυσις περὶ τὸ τέλος τῶν γεωμετρικῶν χρόνων δευτέρας ἀποικίας, τῆς Πανδοσίας, μόλις 4 χιλιόμετρα δυτικῶς τῆς μυκηναϊκῆς Ἐφύρας, διότι τοῦτο προϋποθέτει τὴν παρακμὴν τῆς προϋπαρχούσης μυκηναϊκῆς ἀποικίας.

22. Σ. Ι. Δάκαρης, ἔ.ἀ. 141 κ.ἑ., σχέδ. εἰκ. 9, 14 - 24.

23. Σ. Ι. Δάκαρης, αὐτ. σ. 138, εἰκ. 8 δεξιά, καὶ σ. 139. N. Sandars, ἔ.ἀ. 136 - 137.

24. Αὐτ. σ. 134 - 135. Πρβλ. καὶ Σ. Ι. Δάκαρην, ἔ.ἀ. σ. 137 καὶ Σχέδ. εἰκ. 9, 22.

25. Τὸ Ἔργον 1960, σ. 110 - 111.

26. Σ. Ι. Δάκαρης. Ἀρχαιολ. Ἔρευνες, Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἤπειρον 1954, σ. 58 κ.ἑ. ΑΕ ἔ.ἀ. σ. 130 - 131, 144 - 145. E. Lepore, Ricerche sull' Antico Epiro, σ. 87, 121 - 122.

Ἅγιος Γεώργιος

Παλαιολιθικὰ εὑρήματα

Εἰς τὴν πρώτην σειρὰν ἀπὸ ἀπόψεως ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος τοποθετοῦνται τὰ παλαιολιθικὰ εὑρήματα τῆς Ἠπείρου, μετὰ τὰς πρώτας ἐπιτυχεῖς ἐρεύνας ἐπιφανείας τοῦ καθηγητοῦ κ. E.S. Higgs καὶ τῆς ὁμάδος φοιτητῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς καὶ Ἀνθρωπολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Cambridge, κατὰ τοὺς μῆνας Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον τοῦ 1962[27]. Εὑρήματα παλαιολιθικοῦ πολιτισμοῦ ἐπεσημάνθησαν, συμφώνως πρὸς προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγ. E.S. Higgs, καὶ ἀλλαχοῦ, εἰς τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἰωαννίνων, εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Γκούμανης, εἰς τὴν κοιλάδα τῆς Παραμυθιᾶς, εἰς τὸν νομὸν Πρεβέζης. Ἀλλὰ μοναδικὰ ἀπὸ ἀπόψεως ποσότητος, ποιότητος ἐργασίας καὶ διατηρήσεως εἶναι τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εὑρεθέντα ἐργαλεῖα τῆς τελευταίας περιόδου τῆς Μέσης Παλαιολιθικῆς ἐποχῆς (Moustérien), εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Κοινότητος Ἁγ. Γεωργίου τοῦ Νομοῦ Πρεβέζης.

Ἡ ἐκτεταμένη θέσις εὑρίσκεται δεξιὰ τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων - Ἄρτης, παρὰ τὸ 55ον χιλιόμετρον, περὶ τὰ 500 μέτρα νοτιώτερον τοῦ ὑδροηλεκτρικοῦ φράγματος τοῦ ποταμοῦ Λούρου, ὑπεράνω ἀκριβῶς τῆς σηραγγος, διὰ τῆς ὁποίας διέρχεται ὁ ρωμαϊκῶν χρόνων ὑδραγωγός, ὁ μεταφέρων ὕδωρ ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου εἰς τὴν Νικόπολιν[28]. Ἐπὶ τοῦ βαθυτέρου σημείου τῆς ὀρεινῆς περιοχῆς, περὶ τὰ 250 μ. ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἔχει σχηματισθῆ παχὺ στρῶμα ἀργιλικῆς γῆς μὲ λεπτὰς καὶ λοξὰς στρώσεις σιδηρούχας, ἐναποθέσεις τῶν πέριξ κορυφῶν. Αἱ διαβρώσεις τῶν ὑδάτων, μὲ ἀπορροὴν πρὸς ἀνατολὰς μὲν εἰς τὸν παραρρέοντα ποταμὸν Λοῦρον, πρὸς δυσμὰς δὲ εἰς τὴν χαράδρωσιν μὲ κατεύθυν-

27. Ἡ περιοχὴ ἀνήκει εἰς τὴν Κοινότητα Ἁγ. Γεωργίου καὶ οὐχὶ τῆς Παντανάσσης. Προκαταρκτικὴ ἔκθεσις, E. S. Higgs, Man 1963, σ. 1 - 2. Περὶ τῶν παλαιολιθικῶν εὑρημάτων τῆς Θεσσαλίας, VL. Milojčić, Germania 36 (1958) σ. 319 κ.ἑ. καὶ Α.Δ. 16 (1960): Χρονικά, σ. 186-187. Δ. Θεοχάρης, αὐτ. (Χρονικά), σ. 182 - 183 (Σχετικῶς καὶ ἐφημ. «Ἐλευθερία» 19.2.63). Περὶ τῶν ἀμφιβόλων εὑρημάτων ἐκ Πελοποννήσου, J. Servais, BCH 85 (1961) σ. 1 κ.ἑ., P. Bialor - M. Jameson, AJA 66 (1962) σ. 181 - 182. Πρβλ. ὅμως καὶ Σπ. Μαρινάτου, Α.Δ. ἔ.ἀ. σ. 42 καὶ ὑποσ. 3, σ. 44 καὶ ὑποσ. 10, σ. 45, τοῦ Σπηλαίου Σεϊντὶ Βοιωτίας, R. Stampfuss, Mannus 34 (1942) σ. 132 - 147. Πρβλ. γενικῶς καὶ Fr. Schachermeyr, AA 1962, στ. 175, 179, 186.

28. Σ. Ι. Δάκαρης, Α.Δ. 17 (1961/2) : Χρονικά.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

σιν τὴν πεδιάδα Ριζοβουνίου - Θεσπρωτικοῦ, ἐδημιούργησαν σὺν τῷ χρόνῳ μικρὰς μαστοειδεῖς ἐξάρσεις μὲ βαθυτέρας ἢ ρηχὰς αὔλακας. Τὰ ἐπεξειργασμένα ἐκ λευκοῦ πυριτολίθου ἐργαλεῖα εἶναι αἰχμαὶ (Σχεδ. 5, 1, 2, 3, Πίν. 188α, 2 - 4, 6 - 7), στιαίας περιόδου. Μικρὰ ἀξίνη ἀποτελεῖ τὸ νοτιώτερον δεῖγμα τῆς Εὐρώπης. Τέλος, πυρῆνες σχήματος δίσκου ἢ κολούρου κώνου μαρτυροῦν περὶ τῆς ἐπὶ τόπου ἐπεξεργασίας τῶν ἐργαλείων τούτων.

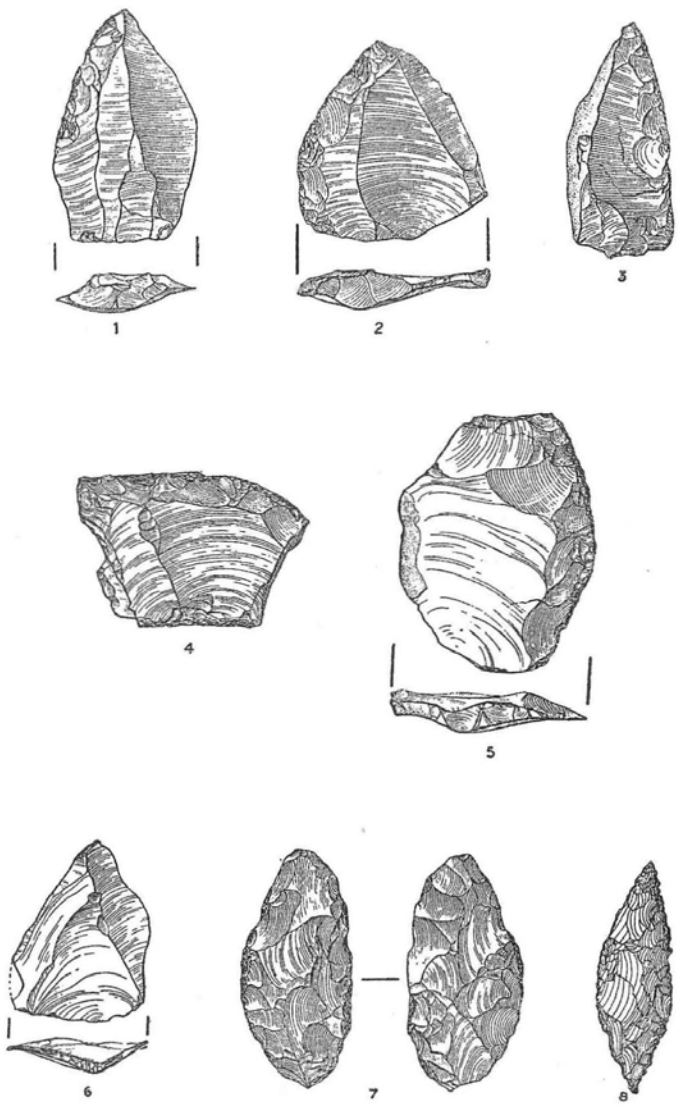

Σχεδ. 5. Παλαιολιθικὰ ἐργαλεῖα τῆς Μουστιαίας περιόδου ἐξ Ἁγ. Γεωργίου Πρεβέζης (κλῖμαξ 1 : 2)

ξέστρα σχήματος D (Σχεδ. 5, 4) ἢ ἑτερόπλευρα (Σχεδ. 5, 5, Πίν. 188α, 8), ἐργαλεῖα ἀμφιπλεύρως εἰργασμένα, ἐπαναλαμβάνοντα μορφὰς τῆς ἀνατολικῆς Μουστιαίας περιόδου (Σχεδ. 5, 7), ἢ ἀμφίπλευρα, μὲ τὰ ἑκατέρωθεν ἄκρα αἰχμηρὰ (Σχεδ. 5, 8), χαρακτηριστικὰ τῆς δυτικῆς Μου-

Τοῦ παλαιολιθικοῦ στρώματος ὑπόκειται εἰς μέγα βάθος ἀσβεστολιθικὸς καὶ κροκαλοπαγὴς βράχος, ἐνδεικτικὸς ἴσως προηγηθείσης κατεψυγμένης περιόδου. Μὲ τὴν τῆξιν τῶν παγετώνων καὶ τὴν ἐπικράτησιν θερμοτέρου κλίματος ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἤπειρον, εἰς τὸ προγεφύρωμα αὐτό,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

μεταξὺ Εὐρώπης, Ἀνατολῆς καὶ Β. Ἀφρικῆς, τὸ ἀνθρώπινον ὄν, τύπου Neanderthal, κατὰ τὴν ὑστάτην περίοδον τῆς μεσοπαλαιολιθικῆς περιόδου (Moustérien). Ἐπειδὴ μερικὰ ξέστρα καὶ λεπίδες παρουσιάζουν πιθανὴν συγγένειαν μὲ τὴν πρώτην φάσιν τῆς ὑστέρας παλαιολιθικῆς περιόδου (aurignacien), ἡ ἔρευνα τῆς μεταβατικῆς περιόδου (περίπου 28.000 π.Χ.), κατὰ τὴν ὁποίαν ἐμφανίζεται ὁ σκεπτόμενος ἄνθρωπος (homo sapiens), ἐνέχει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον.

Διδακτικὴ ἐπίσης θὰ ἀπέβαινεν ἡ ἐξακρίβωσις ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἐξηκολούθησεν ἄνευ διακοπῆς ἡ ζωὴ εἰς τὴν Ἤπειρον μέχρι τῶν νεολιθικῶν χρόνων ἢ ἐξηφανίσθη ἐξ αἰτίας βιαίων φυσικῶν ἀνατροπῶν καὶ κοσμογονικῶν κατακλυσμῶν, ἕνεκα τῆς τήξεως τῶν παγετώνων, ἀνάμνησιν τῶν ὁποίων διέσωσεν ἡ ἀρχαία γραπτὴ παράδοσις: *Θεσπρωτῶν καὶ Μολοσσῶν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἱστοροῦσι Φαέθοντα βασιλεῦσαι πρῶτον, ἕνα τῶν μετὰ Πελασγοῦ παραγενομένων εἰς τὴν Ἤπειρον. Ἔνιοι δὲ Δευκαλίωνα καὶ Πύρραν εἰσαμένους τὸ περὶ τὴν Δωδώνην ἱερὸν αὐτόθι κατοικεῖν ἐν Μολοσσοῖς* [29].

Ἡ ἐπισήμανσις παλαιολιθικῶν θέσεων πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἠπείρου — ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον — καὶ εἰς θέσεις, αἱ ὁποῖαι ὑπερέχουν ἱκανῶς τῆς θαλάσσης, ἴσως πρέπει νὰ συσχετισθῇ μὲ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ παραλιακὴ ζώνη, ἡ περιλαμβάνουσα τὰς προσχωσιγενεῖς πεδιάδας τῶν ποταμῶν, ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῆς θαλάσσης. Ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐνδιαφέρουσα θὰ εἶναι ἡ γεωλογικὴ χρονολόγησις τῶν ὑψωμάτων τοῦ Μιχαλιτσίου (ὑψηλοτέρα κορυφὴ 120 μ.), τῶν ὁποίων ἡ ἐδαφικὴ σύστασις εἶναι ἀναμφιβόλως ὑδατογενής [30].

ΝΟΜΟΣ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ

Γκούμανη

Ἐκ τοῦ νεκροταφείου τῆς ἀρχαίας Γκούμανης[31] προέρχεται τὸ ἄνω τμῆμα ἐνεπιγράφου ἐπιτυμβίου στήλης ἐξ ἀσβεστολίθου μὲ ἐπίστεψιν ἁπλοῦ κυματίου, παραδοθείσης ὑπὸ τοῦ Χρίστου Μπάλλου, κατοίκου Ξεφλούδου Φιλιατῶν. Ἐπιφάνεια τοῦ λίθου δι' ὀδοντωτοῦ κτενίου ὁμαλυνθεῖσα. Ἡ ἄνω καὶ ὀπισθία πλευρὰ ἀνώμαλος. Σῳζόμενον ὕψος 0.305 μ., πλάτος 0.42 μ., πάχος 0.10 μ. Ὑπὸ τὸ κυμάτιον ὑπάρχει λειασμένον ὀρθογώνιον πλαίσιον, ὕψους 9.5 ἑκ., εἰσέχον κατὰ ἓν χιλιοστὸν τῆς λοιπῆς ἐπιφανείας τοῦ λίθου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ, *Νίκαιος Γένυος*, τοῦ α΄ ἡμίσεος τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Ὕψος γραμμάτων 3 - 4 ἑκ.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΩΣΕΩΣ

Θέατρον Δωδώνης

Αἱ κατὰ τὸ ἔτος 1962 ἐργασίαι στερεώσεως τῶν γιγαντιαίων ἀναλημμάτων τοῦ θεάτρου τῆς Δωδώνης περιωρίσθησαν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἀνάλημμα τῆς προσόψεως τοῦ κοίλου καὶ εἰς τοὺς πρὸ αὐτοῦ πύργους ἀντιστηρίξεως, διότι εἶχον καταστῇ ἑτοιμόρροποι (Πίν. 188β). Οἱ χαμηλότεροι δόμοι, ἐπὶ αἰῶνες ὑπὸ τὰς ἐπιχώσεις, εἶχον ὑποστῇ τοσαύτην φθοράν, ἕνεκα τῆς μονίμου ὑγρασίας, ὥστε ἐκρίθησαν ἀναγκαῖαι ἡ καθαίρεσις καὶ ἡ ἐπανατοποθέτησίς των. Πρὸς τοῦτο συνεκολλήθησαν διὰ γόμφων ἐξ ὀρειχάλκου καὶ μαρμαροκόλλας οἱ διαρραγέντες λίθοι, ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰς θέσεις των οἱ καταπεσόντες λίθοι, τὰ δὲ ἐλλείποντα κενὰ συνεπληρώθησαν δι' ὀλίγων νέων λίθων, ὁσάκις τοῦτο ἐθεωρήθη ἀπαραίτητον (Πίν. 189α). Κατὰ τὰς ἀναζητήσεις καταλλήλων λατομείων, πρὸς πορισμὸν νέου δομικοῦ ὑλικοῦ, ἀνεκαλύφθησαν τὰ ἀρχαῖα λατομεῖα τοῦ ἱεροῦ, δύο περίπου χιλιόμετρα Β - ΒΑ, ἐντὸς τῶν βοσκοτόπων ἰδιοκτησίας Μιχαὴλ Δ. Μήτση καὶ Δημητρίου Χρ. Εὐθυμιάδου, ἐπὶ τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ ἀσβεστολιθικοῦ βουνοῦ Ἁγ. Νικολάου, τὸ ὁποῖον μετὰ τῆς πρὸς νότον Μανωλιάσας χωρίζει τὴν κοιλάδα τῆς Δωδώνης ἀπὸ τοῦ λεκανοπεδίου τῶν Ἰωαννίνων [32]. Ἡ μεταφορὰ τῶν λίθων ἐντεῦθεν εἰς τὸ ἱερὸν ἦτο εὐχερής, λόγῳ τῆς ὁμαλῆς κλίσεως καὶ τῆς βατότητος τοῦ ἐδάφους.

Εἰς τὰ ἀρχαῖα λατομεῖα διακρίνονται εἰσέτι αἱ κατὰ στρώσεις ἐξορύξεις τοῦ πετρώματος (Πίν. 188γ), λίθοι ἁδρῶς λαξευθέντες πρὸς μεταφοράν, ἐγκαταλειφθέντες ὅμως ἐπὶ τόπου, εἰς σπόνδυλος κίονος, ὡς καὶ ὀπαὶ ἐπὶ τοῦ βράχου διὰ τὴν τοποθέτησιν σφηνῶν πρὸς ἀπόσπασιν τοῦ λίθου.

Εἰς τὴν ἀπόκλισιν καὶ φθορὰν τῶν ἀναλημμάτων συνετέλεσεν ἐκτὸς τοῦ ὑλικοῦ, ἐπηρεαζομένου ἐκ τῆς ὑγρασίας τῆς γῆς, κυρίως τὸ γεγονός, ὅτι τὸ νοτιώτερον μέρος τοῦ κοίλου, δὲν ἐδράζεται ἐπὶ τῆς κοιλότητος τοῦ λόφου, ἀλλ' ὑπερέχει εἰς ὕψος μέχρι δέκα μέτρων περίπου, συγκρατούμενον δι' ἀναλημμάτων (Πίν. 188α, 189β). Ὡς ἐκ τούτου, αἱ ἀντωθήσεις ὑπῆρξαν ἐδῶ ἐξαιρετικῶς ἰσχυραί.

29. Πλουτ. Πύρρος Ι, 1 Ἀριστ. Μετεωρ. Ι. 14.

30. Περὶ τῆς θέσεως καὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως αὐτόθι, Σ. Ι. Δάκαρης, Α.Δ. (1961/2) : Χρονικά.

31. Περὶ τῆς θέσεως καὶ μερικῶν εὑρημάτων Σ. Ι. Δάκαρης, ΑΔ 1960 (Χρονικά), σ. 207. Σχετικῶς Φ. Πέτσας, ΑΕ 1952. (Παράρτ.), σ. 13 - 14. E. Vanderpool AJA 65 (1961) σ. 302.

32. Ἡ ὀροσειρὰ αὕτη ἀπετέλει μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος τὴν ὁροθετικὴν γραμμὴν μεταξὺ τῆς Μολοσσίδος καὶ Θεσπρωτίας, Σ. Ι. Δάκαρης, Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἤπειρον, σ. 58 κ.ἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀντοχῆς των καὶ μείωσιν τῶν πλαγίων ὠθήσεων ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς εὐρεῖαν κλίμακα ἐγκάρσια ζεύγματα ἐξ ὀγκολίθων, διαιροῦντα τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κοίλου εἰς μικρότερα διαμερίσματα, πληρωθέντα διὰ στοιβάξεως μικροτέρων ἀργῶν λίθων (Πίν. 190α). Τοιουτοτρόπως αἱ τεράστιαι πλάγιαι ὠθήσεις τῆς γομώσεως (στοιβῆς) ἐξουδετερώθησαν μερικῶς διὰ τῶν ἀνασχετικῶν τούτων ζευγμάτων. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα παρετηρήθη ὅτι εἰς ὀλίγας περιπτώσεις εἶχον συνδεθῆ τὰ ζεύγματα ὀργανικῶς μὲ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους διὰ διατόνων λίθων (μπατικῶν). Ἐπιπροσθέτως, ἐξωτερικῶς τῶν ἀναλημματικῶν τοίχων τῆς προσόψεως, κατεσκευάσθησαν ἀνὰ τρεῖς ἰσχυροὶ πύργοι ἀντιστηρίξεως, ἀποτελοῦντες καὶ τὴν ἰδιομορφίαν τῆς προσόψεως τοῦ κοίλου. Παρόμοιοι πύργοι, κυρίως ὅμως γωνιώδεις θλάσεις, ἐνισχύουν ἐπίσης τὸ ἀνατολικὸν περιμετρικὸν ἀνάλημμα. Οἱ ἑκατέρωθεν τῆς ὀρχήστρας δύο ἀναλημματικοὶ πύργοι ἐχρησιμοποιήθησαν εὐφυῶς καὶ ὡς κλίμακες ἀνόδου εἰς τὸ τρίτον διάζωμα τοῦ κοίλου, ἀποτελοῦντες τὴν χαρακτηριστικὴν πρωτοτυπίαν τοῦ δωδωναίου θεάτρου[33].

Στέγαστρον Νικοπόλεως καὶ Ὠδεῖον

Ἐτοποθετήθησαν τὰ σιδηρᾶ κουφώματα τοῦ προοριζομένου πρὸς στέγασιν τῶν ἀρχαίων κτηρίων, ἐπεχρίσθησαν τὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐγένοντο μικρότεραι ἄλλαι ἐργασίαι ἀντὶ δαπάνης 45.000 δραχμῶν[34].

Ἐξηκολούθησεν ὁ καθαρισμὸς τοῦ κοίλου καὶ τοῦ πρὸ τῆς προσόψεως τοῦ ρωμαϊκοῦ ᾠδείου, χώρου, προσέτι δὲ συνεπληρώθησαν διὰ παλαιῶν ὀπτοπλίνθων τὰ ἐλλείποντα κενὰ τῶν δέκα πρώτων σειρῶν ἑδωλίων[35] (Πίν. 190β).

Τὰ ἑδώλια, ὕψους 0.41, πλάτος 0.66 μ., ἦσαν ἐπεστρωμένα μόνον κατὰ τὴν ὁριζόντιον ἐπιφάνειαν διὰ πλακῶν ἀσβεστολίθου, προερχομένων πιθανώτατα ἐκ τῶν λατομείων τῆς Κοινότητος Στεφάνης (παλαιότερον Καντζᾶς). Τὸ κοῖλον, μὲ 19 σειρὰς ἑδωλίων καὶ πόδιον χαμηλὸν εἰς τὴν βάσιν, χωρίζεται εἰς δύο τμήματα διὰ στενοῦ διαζώματος, διακρινομένου ἕνεκα τῆς ὀρθομαρμαρώσεως καὶ ἐπὶ τῆς καθέτου πλευρᾶς. Αὕτη κατ' ἀποστάσεις φέρει ὀρθογώνια ἀνοίγματα, φεγγίτας, πρὸς φωτισμὸν καὶ ἀερισμὸν τῆς ὑπὸ τὸ κοῖλον ἐσωτερικῆς σήραγγος, ἐνδεχομένως δὲ καὶ διὰ λόγους ἀκουστικῆς.

Ἐκ τῶν διατηρουμένων λειψάνων ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου ἑδωλίου προκύπτει ὅτι τὸ κομψὸν ᾠδεῖον ἦτο ἐστεγασμένον.

Τὴν ἡμικυκλικὴν ὀρχήστραν περιβάλλουν ἡ προεδρία, μὴ σῳζομένη, καὶ πλατὺς διάδρομος ὄπισθεν αὐτῆς. Τὸ δάπεδον ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ πολυχρώμων μαρμαροθετημάτων, τὰ ὁποῖα ἐσχημάτιζον μεγάλα τετράγωνα πλαίσια μὲ γεωμετρικὰ σχέδια (τρίγωνα, τετράγωνα, ρόμβους, κύκλους). Ὑπὸ τὴν ὀρχήστραν ἀποχετευτικὸς ἀγωγός, κτιστὸς ἐξ ὀπτοπλίνθων, ἀπεμάκρυνε τὰ ὕδατα τοῦ κοίλου ὑπὸ τὴν σκηνήν, ἔξω τοῦ ᾠδείου.

Ἡ πρόσοψις τῆς ἐξ ὀπτοπλίνθων σκηνῆς ἔχει τρεῖς θύρας μὲ τέσσαρας ἀναβαθμοὺς ἐξωτερικῶς καὶ δύο ἐσωτερικῶς, οἱ ὁποῖοι ἔφερον ὀρθομαρμάρωσιν. Μαρμάριναι πλάκες τοῦ περιθυρώματος τῆς μεσαίας θύρας σῴζονται κατὰ χώραν, μὲ ἀνάγλυφον λέσβιον κυμάτιον καὶ ἀστραγάλους. Ἡ μεσαία θύρα, πλάτους 2.37 μ., διαμορφοῦται πρὸς τὸ μέρος τοῦ κοίλου ὡς ἡμικυκλικὴ κόγχη. Ὁ πρὸ τῆς προσόψεως τῆς σκηνῆς χῶρος ἦτο πλακοστρωμένος. Διεπιστώθησαν ἐκτεταμένα ἴχνη πυρπολήσεως, ἡ ὁποία κατέστρεψε ὁριστικῶς τὸ ρωμαϊκὸν ᾠδεῖον.

Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ

33. Σ. Ι. Δάκαρης, Α.Δ. 16 (1960) σ. 13, Σχεδ. 6 καὶ σ. 21.
34. Αὐτ. (Χρονικά) σ. 205 - 206.
35. Αὐτ. σ. 206.

*

EPIRUS : PALAEOLITHIC SURVEY

(Plate 191)

With the object of relating environmental and climatic changes to Stone Age industries, an expedition from the Department of Archaeology, Cambridge University, working under the auspices of the British School at Athens, carried out a surface survey of early sites in an area of Epirus and Macedonia in July and August 1962.

Near the village of Pantanassa, in the region between Ioannina and Preveza, Middle Palaeolithic sites were discovered which are of considerable importance to European Palaeolithic Archaeology. The chipping floors lie in thin horizons some four inches in thickness in a fine iron-stained deposit of the silt grade, which is up to fifty feet in depth. The silt is overlain by re-deposited silt, without iron staining, some three feet in thickness. Above this are successive layers of breccia, scree, and hill wash, together twenty to thirty feet in depth. Beneath the band of implements lies a cemented breccia of immense proportions which probably indicates a cold period of great severity.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Of their kind the artifacts collected are in quantity, quality of workmanship and preservation, unique. The chemical and weathering processes which have produced a thick white patina up to one eighth of an inch in thickness have sometimes passed completely through the artifact so that it is in consequence extremely light in weight, brittle and easy to abrade. Nevertheless they are in mint condition, with sharp edges and without a trace of wear since their original deposition.

The proportion of finished tools to waste is high. Basically the industry is Mousterian with points, D-shaped scrapers and side scrapers. There are discoid and tortoise cores and many of the flakes have facetted platforms. Associated with them are bifacially worked artifacts which repeat some of the forms present in the Eastern Mousterian as in the German Highlands. There are other bifacials however, worked to a point at both ends which are more characteristic of industries further to the west. In the same deposit is a small hand axe, the most southerly so far found in Europe. There are also present steep scrapers and some blades which suggest affinity with industries of the Advanced or Upper Palaeolithic.

The importance of this industry lies not only in the fact that it is the first well-defined Palaeolithic assemblage found in Greece, and the earliest known artifacts found in that country. The bifacial leafshaped tools have affinities with those industries of Germany, Hungary and the U.S.S.R. which have a bearing upon the problems relating to the first entry, or the emergence of Upper Palaeolithic industries and of *Homo sapiens* in Europe prior to the end (*c.* 28,000 B.C.) of the first warmer oscillation of the last glaciation between the Early and Main Würm.

E. S. HIGGS

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ

Ποικίλη καὶ ἐκτεταμένη ὑπῆρξεν ἡ δρᾶσις τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Ἰονίων Νήσων κατὰ τὸ 1962.

Αὕτη ἐπέβλεψεν ἐν πρώτοις τὴν ἀνέγερσιν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ νέου Μουσείου Κερκύρας, τὸ ὁποῖον ὅπως ἐλπίζεται θὰ εἶναι ἕτοιμον ἐντὸς τοῦ 1964. Ἐπίσης ἐπέβλεψε τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ νέου Μουσείου Ἀργοστολίου, ὅπου πρόκειται νὰ ἀρχίσῃ συντόμως ἡ ἐπανέκθεσις.

Ἀνασκαφὰς διενήργησεν ἡ Ἐφορεία Ἰονίων Νήσων εἰς τὰς ἀκολούθους τοποθεσίας τῆς Κερκύρας:

1) Ἐντὸς τοῦ βασιλικοῦ κτήματος τοῦ Mon Repos ὄχι μακρὰν τοῦ ναοῦ τοῦ Καρδακίου εἰς περιοχὴν ἡ ὁποία εἶχεν ἐν μέρει ἀνασκαφῆ τὸ 1914 ὑπὸ τῶν Dörpfeld καὶ Ρωμαίου (βλ. Korkyra I, σελ. 143 κ. ἑ.). Περὶ τῶν ἀποκαλυφθέντων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1962 λειψάνων καὶ τῶν σπουδαίων κεραμοπλαστικῶν τεμαχίων στέγης, τὰ ὁποῖα ὅπως καὶ τὰ παλαιὰ εὑρήματα ἀνήκουν εἰς ἕνα πολὺ μεγάλον ἀρχαϊκὸν ναὸν τοῦ τέλους τοῦ 7ου αἰῶνος θὰ γίνῃ λόγος εἰς ἄλλην θέσιν τοῦ παρόντος τόμου.

2) Ἐντὸς τοῦ κτήματος Εὐελπίδη κειμένου εἰς τὴν τοποθεσίαν Φιγαρέτο τῆς Κερκύρας μεταξὺ τῆς βασιλικῆς τῆς Παλαιοπόλεως καὶ τοῦ Κανονίου. Εἰς μικροτέρας σκαφὰς ἐντὸς τοῦ κτήματος εἶχε προβῆ κατὰ τὰ δύο προηγούμενα ἔτη ὁ προκάτοχος ἔφορος κ. Β. Καλλιπολίτης, δι' ἐκείνων δὲ καὶ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1962 ἦλθον εἰς φῶς τμῆμα ἀρχαίας οἰκίας μὲ ἐνδιαφέρουσαν ἱστορίαν, μερικοὶ παλαιότεροι ἀρχαϊκοὶ τοῖχοι καί τινα λείψανα διασκορπισθέντων τάφων τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ ἀνωτέρω περιοχὴ ἦτο ἀκόμη ἄκτιστος.

3) Ἡ τρίτη ἀνασκαφὴ τοῦ 1962 διεξήχθη μὲ τὴν συνεργασίαν τῆς Ἐπιμελητρίας κ. Ἔβης Στασινοπούλου - Τουλούπα εἰς τρία οἰκόπεδα τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Γαρίτσας, ὅπου ἀνηγείροντο οἰκοδομαὶ (Δαλιέτου, Γρίμμα καὶ Πουλιάση). Ἡ περιοχὴ αὕτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς μέρος τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου, εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ ὁποίου καὶ εἰς ἀπόστασιν μερικῶν δεκάδων μέτρων βορείως τῶν ἐν λόγῳ οἰκοπέδων εἶχον εὑρεθῆ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα οἱ γνωστοὶ ἐπίσημοι τάφοι ἢ ταφικὰ μνημεῖα τῶν Μενεκράτους, Ξενβάρεος, Ἀρνιάδα κλπ. Εἰς κανὲν ὅμως ἀπὸ τὰ ἀνασκαφέντα οἰκόπεδα δὲν παρουσιάσθη τόσον ἐπίσημος τάφος, ἀπεναντίας ἦτο παντοῦ φανερὸν ὅτι οἱ τάφοι ἀνῆκον εἰς κοινοὺς ἢ πτωχοὺς ἀνθρώπους, τὰ δὲ κτερίσματα ἦσαν ὀλίγα καὶ ὄχι σημαντικὰ πλὴν τῶν δύο διὰ τὰ ὁποῖα θὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος κατωτέρω. Ἀπὸ τὰ εἴδη τῶν τάφων τὸ ἐπικρατέστερον ἦτο τὸ τῶν τεφροδόχων ἀγγείων, εὑρέθησαν ὅμως καί τινες κεραμοσκεπεῖς μὲ σκελετούς, καὶ πίθοι ἐγχυτρισμῶν, καθὼς καὶ σκελετοὶ πτωχῶν ἀνθρώπων ἐντὸς ἁπλῶν λάκκων. Εἰς πλεῖστα σημεῖα εὑρέθησαν καὶ ὑπολείμματα διαλυθεισῶν πυρῶν. Οἱ περισσότεροι τάφοι ἦσαν ἀρχαϊκοί. Μεταγενέστεροι εὑρέθησαν πολὺ ὀλιγώτεροι, ὁ νεώτερος δ' ἐξ ὅλων ἦτο τῆς μέσης ἑλληνιστικῆς περιόδου. Ἔκθεσιν τῶν ἀνασκαφῶν τούτων θὰ δημοσιεύσωμεν μὲ τὴν συνεργάτιδα τῆς ἀνασκαφῆς κυρίαν Τουλούπα εἰς προσεχῆ τόμον τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου. Ἐδῶ γίνεται ἀκόμη μνεία τῶν δύο καλυτέρων εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς: α) Ἑνὸς ἀρίστης διατηρήσεως χαλκοῦ τεφροδόχου ἀνοικτοῦ ἀγγείου ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Δαλιέτου (ὕψους 0,095 καὶ διαμέτρου 0,33) μὲ διακόσμησιν μικρῶν ἐξογκωμάτων εἰς τὸ χεῖλος (Πίν. 192α), παρομοίου πρὸς ἄλλα εὑρεθέντα εἰς πλεῖστα μέρη τοῦ ἀρχαίου κόσμου (AJA 1958, σελ. 265) ἀνήκοντος δὲ εἰς τοὺς περὶ τὰ 700 π.Χ. χρόνους (ὁμοιότατον παράδειγμα ἐκ Συρακουσῶν αὐτόθι, πίν. 56, εἰκ. 4α καὶ σελ. 259) καὶ β) ἑνὸς πρωίμου Ἀττικοῦ ἀμφορέως (ὕψ. 0,70), εὑρεθέντος εἰς τὸ οἰκόπεδον Πουλιάση, τοῦ γνωστοῦ τύπου μὲ γραπτὴν διακόσμησιν SSOSS εἰς τὸν λαιμὸν (Πίν. 192β) (τὴν περὶ τοῦ ὁποίου κυριωτέραν βιβλιογραφίαν δίδει ἡ E. Brann, Late Geometric and Protoattic Pottery, σελ. 32 - 3) χρονολογουμένου δὲ εἰς τὸ α'. ἥμισυ ἢ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. Ἡ σημασία τοῦ ἀγγείου τούτου ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι εἶναι καθ' ὅσον γνωρίζω τὸ παλαιότερον ἐπὶ τῆς νήσου ἀττικὸν εὕρημα.

Ἡ δρᾶσις ὅμως τῆς Ἐφορείας ἐπεξετάθη καὶ εἰς συντηρήσεις καὶ στερεώσεις διαφόρων μνημείων τῆς Κερκύρας. Οὕτω διὰ τῶν τεχνιτῶν κ.κ. Φώτη Ζαχαρίου καὶ Μανώλη Γαβαλᾶ συνετελέσθη ὁ καθαρισμὸς τῆς ἐζωγραφημένης οὐρανίας τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, ἔργου τοῦ Κερκυραίου ζωγράφου τοῦ 19ου αἰῶνος Ἀσπιώτη, ἥτις ἀντιγράφει τὴν ἀρχικὴν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποτελεσθεῖσαν οὐρανίαν τοῦ Δοξαρᾶ. Ἐπίσης ἐγένετο συντήρησις τοῦ ξυλίνου σκελετοῦ τῆς στέγης, καθαρισμὸς τῶν τοίχων καὶ ἐγκατάστασις ἐξαεριστήρων εἰς τὰ παράθυρα διὰ τὴν ἀπαγωγὴν τῆς τόσον ἐπιζημίου διὰ τὴν οὐρανίαν αἰθάλης τῶν κηρίων, καὶ τέλος ἔγινε καθαρισμὸς τῶν μεγάλων φορητῶν εἰκόνων, ἔργων Τζάνε, Κονταρίνη κλπ., αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἀνηρτημέναι εἰς τοὺς τοίχους. Αἱ εἰκόνες αὗται γίνεται σκέψις νὰ ἀποτελέσουν τὸν πυρῆνα ἑνὸς μελλοντικοῦ Μουσείου τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, τὸ ὁποῖον νὰ περιλάβῃ καὶ ἄλλα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ἱερὰ καὶ πολύτιμα λείψανα, σήμερον ἀπρόσιτα.

Μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἐργοδηγοῦ Ἀναστηλώσεως Δημ. Παμφίλου συνετελέσθησαν αἱ ἐξῆς ἐργασίαι στερεώσεως καὶ ἐξωραϊσμοῦ μνημείων. Εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Παλαιοπόλεως ἔγινεν ἐκτεταμένη στερέωσις τῶν τοίχων καὶ ἐπανατοποθέτησις μερικῶν ἐκ τῶν κατερριμμένων λίθων τοῦ προνάου, καθαρισμὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ πέριξ αὐτοῦ χώρου καὶ συμμετρικὴ τοποθέτησις τῶν διαφόρων λιθίνων ἀρχιτεκτονικῶν κλπ. τεμαχίων, τῶν μὲν χριστιανικῶν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, τῶν δὲ προχριστιανικῶν ἐκτὸς αὐτῆς. Ἐκ τῶν τοίχων τῆς ἐκκλησίας ἐξήχθησαν δύο ἐκ τῶν ἀρχαίων μαρμαρίνων λεοντοκεφαλῶν-ὑδρορροῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἐντοιχισθῆ κατὰ τὸν μεσαίωνα. Αἱ λεοντοκεφαλαὶ αὐταί, τῶν ὁποίων ἔχει ἀποκοπῆ τὸ πλεῖστον τοῦ προσώπου, σῴζεται δὲ μόνον ἡ χαίτη μετὰ τοῦ συνεχομένου τμήματος τῆς ὑδρορρόης (Πίν. 193α) προέρχονται ἀπὸ ἕνα ναὸν τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ., ὁ ὁποῖος θὰ ἔκειτο ἐκεῖ πλησίον.

Εἰς τὴν Μητρόπολιν τῆς Κερκύρας ἐπεσκευάσθησαν τὰ ἐφθαρμένα κονιάματα τῶν ὄψεων, ἐγένετο γενικὴ ἀνακεράμωσις τῆς στέγης, ἀντικατεστάθη ἡ ἐφθαρμένη καὶ ἐπικίνδυνος ἠλεκτρικὴ ἐγκατάστασις κλπ.

Παρόμοιαι ἐπισκευαὶ κονιαμάτων καὶ ἀνακεράμωσις ἔγιναν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας Κρεμαστῆς, ὡς καὶ ἐγκατάστασις δικτύου ἠλεκτροφωτισμοῦ. Ἐπίσης ἐπεσκευάσθη ἡ παρὰ τὰ νέα Δικαστήρια ἐνετικὴ πύλη.

Εἰς τὴν κατὰ τὴν ΒΑ ἄκραν τῆς νήσου κειμένην Κασσιώπην ἐγένετο ἀνακεράμωσις τῆς στέγης τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, ἐκ τῆς ὁποίας εἰσέρρεον τὰ ὕδατα τῆς βροχῆς ἐπαπειλοῦντα διὰ καταστροφῆς τὴν παλαιὰν τοιχογραφίαν τῆς Πλατυτέρας.

Διὰ προσωρινῶν μέσων ἐστεγάσθη τὸ παρὰ τὸ χωρίον Ἅγιος Μάρκος τοῦ βορείου τμήματος τῆς νήσου κείμενον ἐκκλησίδιον Ἅγιος Μερκούριος, τὸ ὁποῖον περιέχει τὰς παλαιοτέρας μέχρι τοῦδε γνωστὰς τοιχογραφίας τῆς νήσου Κερκύρας. Ἡ σῳζομένη κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ χρονολογεῖ τὸν ναὸν καὶ τὰς τοιχογραφίας εἰς τὸ ἔτος 1075 (6583 ἀπὸ κτίσεως κόσμου). Ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωσις τῆς χρονολογίας ταύτης, ἡ ὁποία παλαιότερον ἀνεγιγνώσκετο 1513, ὀφείλεται εἰς τὸν βυζαντινολόγον κ. Π. Βοκοτόπουλον, ὁ ὁποῖος ἑτοιμάζει καὶ τὴν δημοσίευσιν τῶν τοιχογραφιῶν.

Ὁ κ. Βοκοτόπουλος ἤρχισεν ἐπίσης τὴν συστηματικὴν καταγραφὴν καὶ φωτογράφησιν ὅλων τῶν εἰκόνων τῆς πόλεως καὶ τῆς νήσου. Οὕτω κατεγράφησαν αἱ πλεῖσται εἰκόνες δέκα ναῶν τῆς πόλεως καὶ τοῦ Μητροπολιτικοῦ μεγάρου αὐτῆς, καὶ κατεγράφησαν ἢ ἐπεσημάνθησαν αἱ εἰκόνες ἢ τοιχογραφίαι τῶν ἐκκλησιῶν ὑπερδεκάδος χωρίων τῆς ὑπαίθρου τοῦ βορείου τμήματος τῆς νήσου. Ἡ ἐργασία αὕτη, τῆς ὁποίας εἶναι φανερὸν τὸ μέγα ἐπιστημονικὸν ὄφελος, κατέστη δυνατὴ χάρις εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κερκύρας καὶ Παξῶν κ. Μεθοδίου παρασχεθεῖσαν ἄδειαν καὶ ἠθικὴν συνδρομήν.

Εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Μουσείου Κερκύρας συνετελέσθη ἡ συγκόλλησις χιλιάδων ὀστράκων τῶν ἀνασκαφῶν, καθὼς καὶ τῶν μεγάλων κεραμοπλαστικῶν στέγης τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Mon Repos.

Συνεκολλήθησαν ἐπίσης νέα τεμάχια εἰς τὰ τμήματα ἐκεῖνα μαρμαρίνων παλαιοχριστιανικῶν θωρακίων, τὰ ὁποῖα ὁ ἀείμνηστος Ἰ. Παπαδημητρίου εἶχεν εὕρει πρὸ τοῦ πολέμου εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Παλαιοπόλεως Κερκύρας (βλ. ΠΑΕ 1939, σελ. 92 κ.ἑ.). Οὕτω εἰς τὸ ἐν εἰκόνι 3 τῆς ἐκθέσεως Παπαδημητρίου ἀπεικονιζόμενον τμῆμα προσετέθη μέγα γωνιαῖον τεμάχιον ἀριστερά, ὅπως δεικνύει ὁ ἡμέτερος Πίν. 193α. Δυστυχῶς ἐχάθη κατὰ τὰς ἀναστατώσεις τοῦ πολέμου ἡ κεφαλὴ τοῦ παγωνίου, ὅπως μὲ ἐπληροφόρησεν ὁ ἴδιος ὁ Παπαδημητρίου. Εἰς τὸν ἡμέτερον Πίν. 193β παρουσιάζεται τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ ἰδίου θωρακίου τὸ ὁποῖον δύναταί τις νὰ ἀντιπαραβάλη πρὸς τὴν ἐν εἰκόνι 4 τῆς παλαιᾶς ἐκθέσεως κατάστασιν. Τέσσαρα νέα τεμάχια προσετέθησαν εἰς τὸ ἐν εἰκόνι 6 τῆς ἐκθέσεως Παπαδημητρίου ἀπεικονιζόμενον τεμάχιον μὲ παράστασιν ἀμνοῦ, ὅπως βλέπομεν εἰς τὸν Πίν. 192γ.

Εἰς τὸν ἴδιον τόμον τῶν ΠΑΕ ἐδημοσιεύετο ὑπὸ τοῦ Παπαδημητρίου καὶ μία ἄλλη ἔκθεσις περιλαμβάνουσα τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς ἑνὸς κλασσικοῦ ναοῦ εἰς τὸ χωρίον Ρόδα τῆς βορείου παραλίας τῆς νήσου, (αὐτόθι, σελ. 85 - 92). Τὸ ἐν εἰκόνι 7 τῆς ἐκθέσεως ταύτης εἰκονιζόμενον τεμάχιον γραπτῆς ἐπαετίδος συνεπληρώθη διὰ 3 νέων τεμαχίων ἀριστερά.

Ὑπὸ τοῦ ὑποφαινομένου κατεγράφη ἐπίσης τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν εἰς τὴν ἰδίαν ἀνασκαφὴν εὑρεθέντων πηλίνων ἀναγλύφων ἀναθηματικῶν πλακιδίων. Τὰ θέματά των εἶναι ἵππος καὶ γυμνὸς νέος πρὸ αὐτοῦ, ὁπλίτης, ἀνακεκλιμένος ἀνήρ, καθημένη θεά, ὀρθία θεὰ κλπ., εἶναι δὲ ὅλα τῆς κλασσικῆς περιόδου. Μερικὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἤδη ἐκτεθειμένα εἰς τὸ ἐντὸς τῶν Ἀνακτόρων τῆς πόλεως στεγαζόμενον προσωρινὸν Μουσεῖον.

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

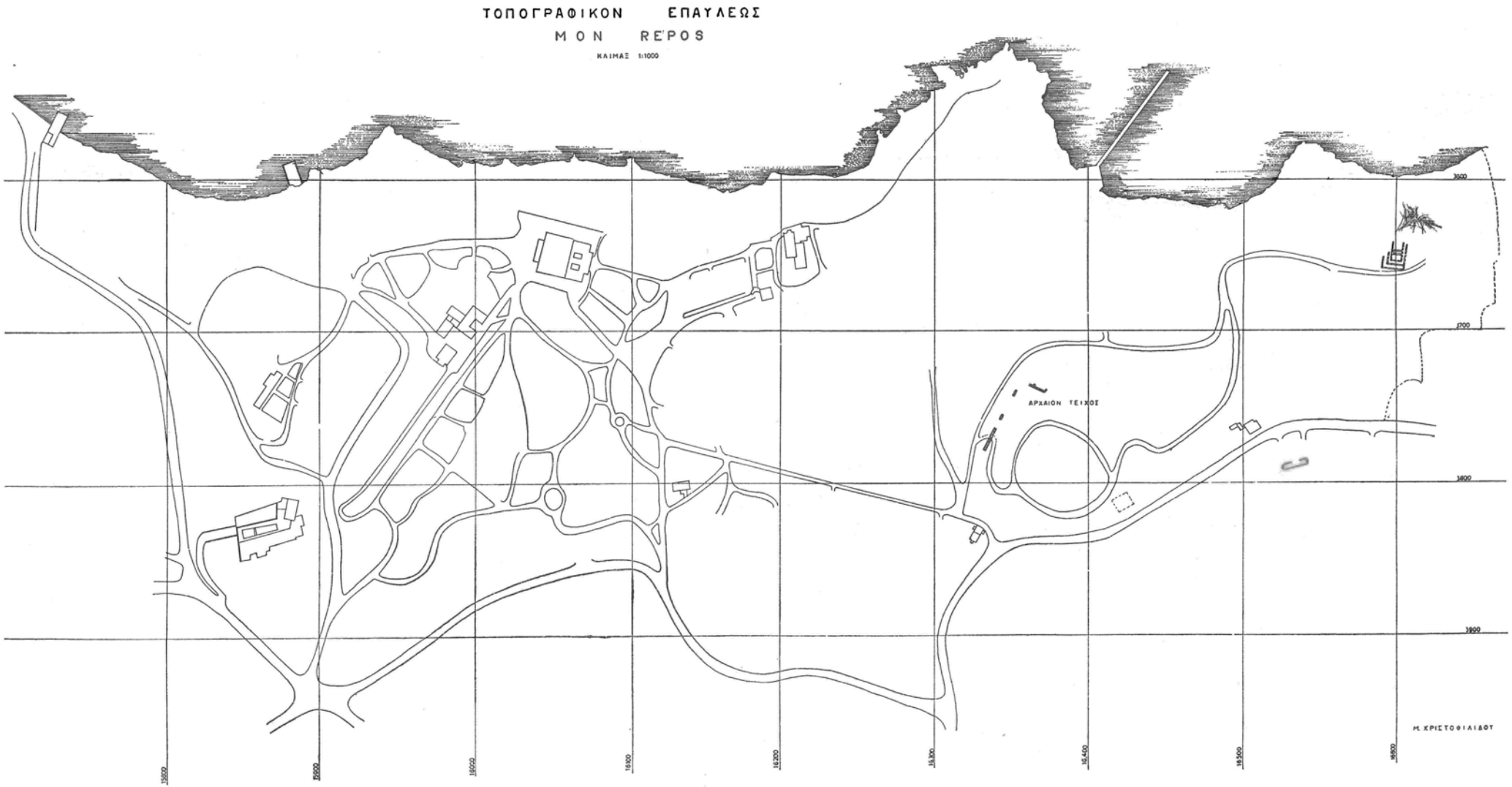

Σχεδ. 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

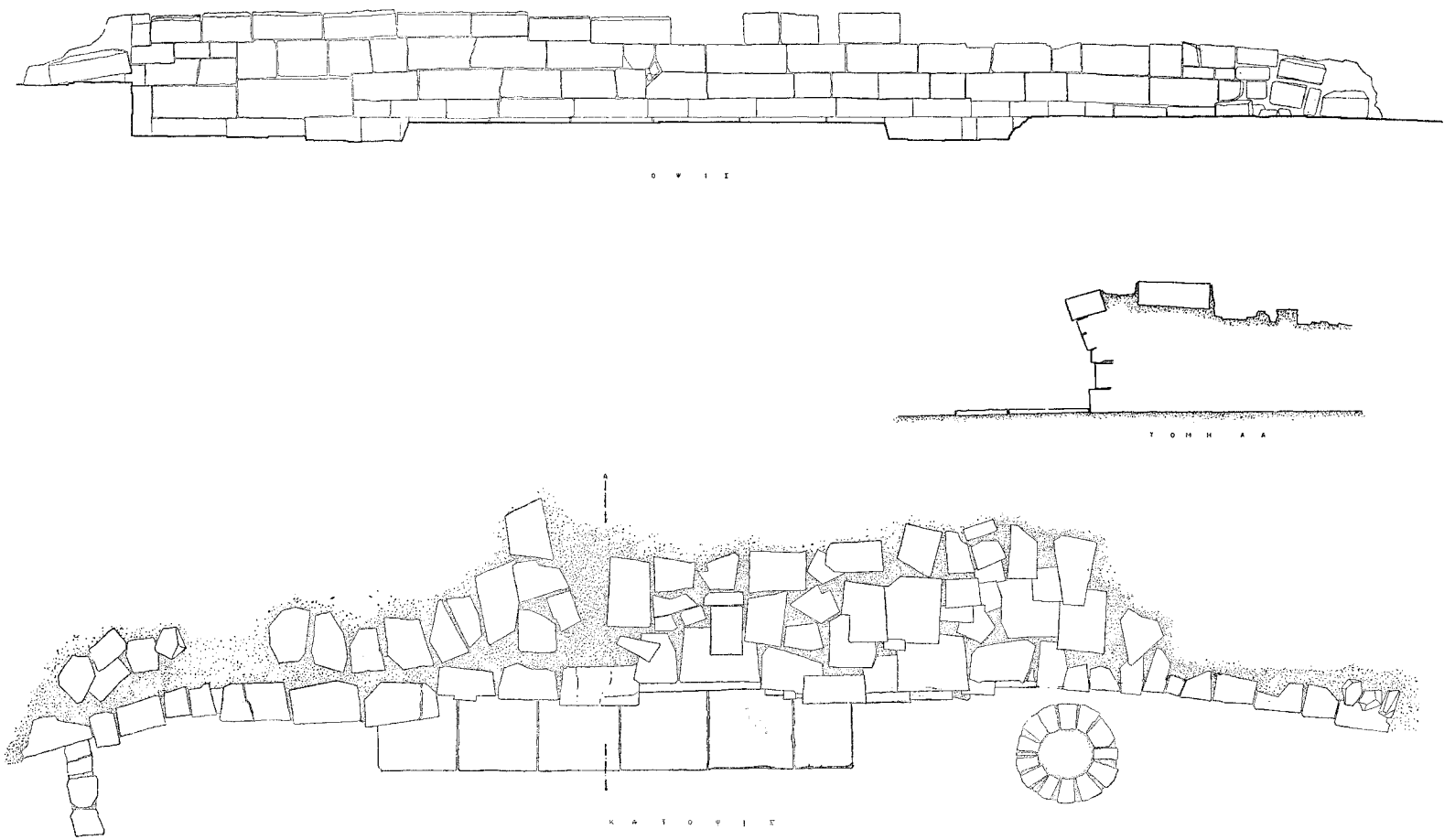

Σχεδ. 2. Ἀναλημματικὸς τοῖχος εἰς Mon Repos Κερκύρας

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΚΕΡΚΥΡΑ, ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ ΚΤΗΜΑΤΟΣ MON REPOS

Α΄ Ἔκθεσις

Εἰς τὴν Κέρκυραν ἡ σημαντικωτέρα ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ 1962 διεξήχθη ἐντὸς τοῦ βασιλικοῦ πάρκου τοῦ Mon Repos, τὸ ὁποῖον κατέχει ὡς γνωστὸν τὸν χῶρον τῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀρχαίας Κερκύρας. Τὸ ὡραιότατον τοῦτο φυσικὸν πάρκον ἐδέχθη τὸ 1962 διὰ πρώτην φορὰν ὕστερα ἀπὸ πολλὰ ἔτη τήν ἀρχαιολογικήν σκαπάνην χάρις εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Παύλου ἐπιδειχθὲν ἐνδιαφέρον, ὁ ὁποῖος τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰουλίου μὲ ἐκάλεσε νὰ ἐπαναλάβω τὰς ἀπὸ μακροτάτου χρόνου διακοπείσας ἐκεῖ ἀνασκαφάς.

Διὰ τῶν παλαιοτέρων συστηματικῶν ἀνασκαφῶν τοῦ πάρκου (ἀγγλικῶν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ ἑλληνογερμανικῶν τὸ 1914), εἶχον ἀποκαλυφθῆ ἀφ' ἑνός μὲν εἰς τήν θέσιν Καρδάκι ἄνωθεν τῆς περιφήμου πηγῆς εἶς ὑστεροαρχαϊκὸς ναὸς γνωστὸς διὰ τὰς ἀρχιτεκτονικάς του ἰδιορρυθμίας (βλ. Σχεδ. 1, δεξιὰ ἄνω), (Goodisson, Historical and Topographical essay upon the island of Corfu, 1822 — Railton, Antiquities of Athens and other places in Greece, Sicily etc., — AA. 1912, 248 καὶ 1914, 48 (Dörpfeld)—Dörpfeld, AM. 1914, σελ. 170 - 1 — Ρωμαῖος, Παράρτ. εἰς Ἀρχ. Δελτ. 1915, σελ. 81 — Weickert, Typen der archaischen Architektur, σελ. 153 - 6 — Johnson, AJA 1936, 4 κ.ἑ.— Dinsmoor, αὐτόθι, σελ. 55 - 6 — Robertson, Handbook of Greek and Roman Architecture, β΄ ἔκδ. σελ. 71 καὶ 326 — Dunbabin, The Western Greeks, σελ. 296, ἀρ. 7), ἀφ' ἑτέρου δὲ εἴς τινα ἀπόστασιν πρὸς βορρᾶν τοῦ προηγουμένου τὰ ἴχνη θεμελιώσεως ἄλλου μεγαλυτέρου ναοῦ, τοῦ 400 π.Χ. περίπου, καθὼς καὶ τμήματα ἑνός (ἀναλημματικοῦ;) τοίχου. (Dörpfeld, ἔ.ἀ. σελ. 171 κ.ἑ. — Ρωμαῖος, ἔ.ἀ. σελ. 81 κ.ἑ. — Koch, RM 1915, σελ. 96 - AA, 1914, στ. 132 — Van Buren, Greek Fictile Revetments in the Archaic Period, σελ. 23).

Περιωρισμένην ἔρευναν εἰς ἄλλην περιοχὴν τοῦ Mon Repos εἶχε διεξαγάγει τὸ 1958 καὶ ὁ προκάτοχός μου κ. Β. Καλλιπολίτης ἀνευρὼν διάφορα ὄστρακα ἐξ ὧν μερικὰ πρωτοκορινθιακὰ ὡς καὶ λείψανα κτηρίου τινὸς (βλ. BCH 1959, σελ. 659 — Archaeological Reports for 1958, σελ. 12).

Ἐκ τοῦ τοίχου ἐκείνου εἶχον ἐξαχθῆ τότε πολλὰ ἀρχαϊκὰ κιονόκρανα καὶ ἄλλα λίθινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (ἀρχαϊκὰ καὶ νεώτερα) καθὼς καὶ μερικὰ πήλινα ἀρχιτεκτονικὰ στέγης ἐν μέρει ἔγχρωμα, τῆς ἀρχαϊκῆς ἐπίσης περιόδου. Πλησίον τοῦ περιβόλου εἶχον εὑρεθῆ ἀκόμη μία κρήνη ἀποτελουμένη ἐκ δύο δεξαμενῶν καὶ ἓν φρέαρ.

Αὐτὸν τὸν δεύτερον τομέα ἐπροτίμησα νὰ ἐρευνήσω ὄχι μόνον διότι εἶχεν ἀτελέστερον σκαφῆ, ἀλλὰ καὶ διότι εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ τόσον πολὺ ἐπιχωσθῆ, ὥστε τοῦ μὲν ἐκεῖ ναοῦ οὔτε καὶ ἡ θέσις νὰ ἀναγνωρίζεται πλέον, τοῦ δὲ τοίχου νὰ διακρίνεται μόνον μικρὸν τμῆμα τῆς ὄψεως καὶ πλέον οὔ.

Ἀρχικῶς ἡ προσπάθειά μου ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἐκ νέου ἀποκάλυψιν τῶν παλαιότερον εὑρεθέντων. Οὕτω εὗρον τὸν τοῖχον καὶ τὸ φρέαρ, δὲν κατώρθωσα ὅμως νὰ ἀντιληφθῶ ποία ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ Dörpfeld ἀναφερομένη κρήνη. Ὄπισθεν καὶ ὑπεράνω τοῦ τοίχου, δηλαδὴ πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ χαμηλοῦ, ἀλλ' ἀρκετὰ εὐρυχώρου λοφίσκου ὅπου ἦτο ὁ ναὸς ἦλθεν εἰς φῶς μία μεταγενεστέρα δεξαμενή, ἡ ὁποία λόγῳ τῆς ἀσαφοῦς παλαιᾶς περιγραφῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως σχεδίου δὲν γνωρίζω ἐὰν ἀντιστοιχῇ πρὸς ἓν ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένων Reservoirs. Τὸν ναὸν δὲν κατώρθωσα νὰ ἐπανεύρω, παρ' ὅλας τὰς τάφρους τὰς ὁποίας ἤνοιξα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἰς τὸν λόφον. Ἀργότερον ὅταν ἡ καλὴ τύχη μὲ ἔφερεν ἐνώπιον σημαντικωτάτου εὑρήματος, προερχομένου κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ μίαν παλαιοτέραν φάσιν τοῦ ἰδίου ἐκείνου ναοῦ, ἐθεώρησα ὅτι ἦτο φρονιμώτερον νὰ ἀναβάλω τὴν προσπάθειαν αὐτὴν διὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

Τὸ καθαρισθὲν τμῆμα τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου σῴζεται εἰς μῆκος 17,80 μ., (Σχεδ. 2, Πίν. 194α) εἶναι δὲ ἐκτισμένον κατὰ τὸ ἰσόδομον σύστημα ἀπὸ ἀσβεστολίθους τῆς περιοχῆς Σινιῶν τῆς Κερκύρας. Ἐν τούτοις ἡ κατασκευή του δὲν εἶναι ὁμοιογενής, διότι ἐνῷ εἰς τὸ κεντρικὸν τμῆμα κάτω εἶναι καλή, μὲ ὡραίαν ἁρμογὴν λίθων καὶ μὲ εὐθυντηρίαν, τὸ ὑπόλοιπον εἶναι πολὺ κατώτερον, ἐκ λίθων διαφόρων διαστάσεων, προσαρμοσθέντων ἐντελῶς προχείρως εἰς ἐποχὴν προφανῶς πολὺ μεταγενεστέραν. Διαφέρει καὶ τὸ πάχος τῶν δύο τμημάτων, διότι ἐνῷ τὸ πρῶτον «καλόν» ὁπωσδήποτε τμῆμα ἔχει πάχος εἰς τὸ ἄνω μέρος 2,20 - 2,25 μ., τὸ ἄλλο εἶναι στενότερον, περίπου 1,70 μ. Κατὰ τὰ δύο ἄκρα τοῦ τοίχου, τὰ ὁποῖα ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν δευτέραν περίοδον, ὑψοῦνται περισσότεραι σειραὶ λίθων ἐν εἴδει πύργων, ἡ κατασκευή των ὅμως εἶναι πολὺ πρόχειρος καὶ ἡ ὅλη διατήρησίς των κακὴ καὶ δι' αὐτὸ δὲν δύνανται νά λεχθοῦν περισσότερα περὶ αὐτῶν.

Ἡ ὅλη συγκεχυμένη εἰκὼν συσκοτίζεται ἀκόμη περισσότερον μὲ τὴν παρουσίαν καὶ ἑνὸς δευτέρου τοίχου μόλις περὶ τὸ 1 μ. ὄπισθεν τοῦ πρώτου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

καὶ ὑπὸ τὴν μεταγενεστέραν δεξαμενὴν κειμένου, ἔχοντος δὲ τὴν ἰδίαν μὲ τὸν πρῶτον φοράν. Τούτου σῴζονται δύο μόλις δόμοι. Ποία ἡ σχέσις του μὲ τὸν πρῶτον τοῖχον δὲν εἶναι φανερόν.

Πρὸ τοῦ πρώτου τοίχου, δηλαδὴ πρὸς Β αὐτοῦ, ὑπάρχει πλακόστρωτον ἐκ μεγάλων τετραγώνων ἢ ὀρθογωνίων πλακῶν, πλευρᾶς 0,90 - 1,05, ἐξ ἐγχωρίου, πολὺ μαλακοῦ λίθου, ὁ ὁποῖος ἔχει φθαρῆ καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἐπιφάνειάν του. Ἡ ἐπιμελὴς κατασκευή του, καθὼς καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον τοῦτο συνδέεται μὲ τὴν εὐθυντηρίαν τοῦ τοίχου μαρτυροῦν ὅτι σχετίζεται μὲ τὴν πρώτην οἰκοδομικὴν φάσιν.

Ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν μοῦ ἔκαμε καὶ εἰς τοὺς δύο τοίχους ὅτι οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν λίθων των εἶναι περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον μετατοπισμένοι πρὸς βορρᾶν. Ἡ ἀρχική μου ἐντύπωσις ἦτο ὅτι τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὴν ἀδιάλειπτον πίεσιν τῶν χωμάτων τοῦ λόφου. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τὸ ἄκρον δεξιὸν τοῦ πρώτου τοίχου ἔχει ὑποστῆ σαφῆ καθίζησιν, ἀργότερον ἀπέκλινα πρὸς τὴν ἄποψιν ὅτι καλύτερον ἐξηγοῦνται τὰ πράγματα ἐὰν δεχθῶμεν ὡς αἰτίαν κάποιον ἰσχυρὸν σεισμόν. Ἡ ὑπόνοιά μου αὕτη ἔγινε πεποίθησις, ὅταν, μεταφέρας τὸ συνεργεῖον τῆς ἀνασκαφῆς ὀλίγας δεκάδας μέτρων ἀνατολικώτερον, εἰς σημεῖον ὅπου προέβλεψα τὴν προέκτασιν τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου, εὗρον ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς λίθους ἐκτιναγμένους μὲ βίαν πρὸς βορρᾶν τῆς ἀρχικῆς των θέσεως. Μία διαδεδομένη περὶ Κερκύρας πλάνη εἶναι ὅτι αὕτη δὲν ὑποφέρει ἀπὸ σεισμούς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὔτε κατὰ τὸ πρόσφατον ὀδυνηρὸν παρελθόν, κατὰ τὸ ὁποῖον ἠρημώθησαν ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς αἱ ἀδελφαὶ νῆσοι Ἰθάκη, Κεφαλληνία καὶ Ζάκυνθος, ἀλλ' οὔτε καὶ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ὅταν τὰ πάνδεινα ὑπέφεραν αἱ πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς ἀπέναντι Ἠπείρου, ἔπαθε καμμίαν σοβαρὰν καταστροφὴν ἡ Κέρκυρα. Ἐν τούτοις εἰς τὸ παλαιόν, ἀλλὰ πάντοτε χρησιμώτατον περὶ Κερκύρας βιβλίον τοῦ Partsch («Ἡ νῆσος Κέρκυρα», σελ. 124 - 8, μετάφρ. Περ. Βέγια, Κέρκυρα, 1892) παρέχεται ἡ πληροφορία ὅτι εἰς ἀκόμη παλαιοτέρους χρόνους ἡ νῆσος ἐδοκιμάσθη ἀγριώτατα ἀπὸ τὸν Ἐγκέλαδον, ἰδιαιτέρως μάλιστα ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1650, τοῦ 1666, τοῦ 1743, τοῦ 1773 καὶ τοῦ 1786. Τὴν παλαιοτέραν πληροφορίαν περὶ σεισμοῦ εἰς τὴν Κέρκυραν μᾶς δίδει ὁ Λιουτπράνδος (968 μ.Χ.). Καὶ παρ' ὅλον ὅτι οἱ ἀρχαῖοι σιωποῦν ἐπὶ τοῦ θέματος, εἶναι κάλλιστα δυνατόν, εἶναι μάλιστα πολὺ πιθανόν, ὅπως θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ τέλος, ἡ καταστροφὴ νὰ συνέβη κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἀκόμη χρόνους.

Διάσπαρτα ἀνὰ τὸν ἀνασκαφέντα τομέα εὑρέθησαν μερικὰ ἀπὸ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τὰ ὁποῖα οἱ παλαιότεροι ἀνασκαφεῖς εἶχον εὕρει ἐντοιχισμένα καὶ δὲν εἶχον τότε μεταφέρει εἰς τὸ Μουσεῖον. Εἶναι δὲ ταῦτα:

α) Ἓν ἀρχαϊκώτατον δωρικὸν κιονόκρανον, διαμ. 0,97, τοῦ ὁποίου τὸ χαρακτηριστικὸν Κερκυραϊκὸν ὑποτραχήλιον εἶναι ἀποκεκομμένον συνεπείᾳ μεταγενεστέρας τινὸς χρήσεως.

β) Τμῆμα δευτέρου, ἐπίσης τῆς πρωίμου ἀρχαϊκῆς περιόδου, σῴζον καὶ τὸ ὑποτραχήλιον, 0,37 × 0,35 × 0,28 (ὕψ.).

γ) Τῆς γωνιαίας τριγλύφου Korkyra I σελ. 75 δυστυχῶς μόνον τὸ ἥμισυ, ὕψ. 0,47 × πλ. 0,41 × 0,43.

δ) Τμήματα σπονδύλων δωρικῶν κιόνων, ἴσως τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. ἢ ἑλληνιστικῶν χρόνων, εἰς ἐκ τῶν ὁποίων ἔχει εἴκοσι ραβδώσεις.

Ὅλα αὐτὰ ἐτακτοποιήθησαν προσωρινῶς εἰς τὸν ἀνασκαφέντα χῶρον. Ὑπεράνω τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου ἀπεκαλύφθη τὸ νότιον τμῆμα μιᾶς δεξαμενῆς, τῆς ὁποίας τὸ βόρειον ἀπεσπάσθη κάποτε καὶ παρεσύρθη. Εἶναι ἐκτισμένη μὲ μικροὺς λίθους, συνδεδεμένους διὰ σκληροῦ κονιάματος καὶ φέρει ἐσωτερικὸν ἐπίστρωμα ἐξ ἐρυθροῦ κονιάματος. Ἡ χρονολόγησίς της παρουσιάζει σημαντικὴν δυσκολίαν, διότι ἐνῷ τοιαῦτα κονιάματα ἀπαντοῦν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς μεταγενεστέρας περιόδους, τὰ χώματα πέριξ τῆς δεξαμενῆς ἦσαν πολὺ ἀναστατωμένα ὥστε νὰ βοηθοῦν εἰς τὴν ἐξαγωγὴν χρονολογικῶν συμπερασμάτων, ἐκ δὲ τοῦ χώρου ὄπισθεν τῆς δεξαμενῆς περισυνελέγησαν ἀτάκτως ἐρριμμένα τμήματα πηλίνων ἀγωγῶν, μερικοὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἔφερον ἐσωτερικῶς ὑαλώδη ἀλοιφήν, τεκμήριον λίαν μεταγενεστέρας περιόδου.

Εἰς μικρὰν πρὸς Α ἀπόστασιν εὑρέθησαν τρεῖς παράλληλοι τοῖχοι, φορᾶς Α - Δ, πάχους ὁ μὲν πρῶτος πρὸς Β 1,45, ὁ μεσαῖος 1,03 καὶ ὁ πρὸς νότον 0,88, ἀπέχοντες δὲ ὁ μὲν πρῶτος ἀπὸ τὸν δεύτερον 1,45 καὶ ὁ δεύτερος ἀπὸ τὸν τρίτον 1,85. Τὸ κτίσιμόν των εἶναι ὅμοιον μὲ τὸ τῶν τοίχων τῆς δεξαμενῆς. Ἐκ τοῦ κονιάματος ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ἐξήχθη τμῆμα Κερκυραϊκοῦ στρωτῆρος στέγης τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου.

Ἀνοιχθείσης ἐν συνεχείᾳ τάφρου φορᾶς Β - Ν καὶ πλάτους 3,70 εἰς ἀπόστασιν 5,50 μ. πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἀνασκαφέντος τομέως, ἡ συνέχεια τοῦ τοίχου τοῦ πρώτου τομέως δὲν εὑρέθη, ἐκτὸς ἀπὸ ὀλίγους ἀμόρφους λίθους ἐντὸς πολὺ ταραγμένων στρωμάτων.

Ἀκόμη ἀνατολικώτερον τῆς ἀνωτέρω τάφρου, κατὰ τὴν πρὸς νότον καμπὴν τοῦ λόφου ἐφαίνοντο ἄλλοτε μεταξὺ τῶν δένδρων μεγάλοι πελεκητοὶ λίθοι ἀτάκτως ἐρριμμένοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἐκεῖ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

μετέφερα τελικῶς τὸ συνεργεῖον, ὅπως προηγουμένως εἶπα, μὲ τὴν βάσιμον ἐλπίδα ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο καλύτερον, καὶ λόγῳ τῆς παρουσίας τῶν λίθων καὶ διότι πάντως ἡ στροφὴ ἐκείνη τοῦ λόφου δὲν μοῦ ἐφαίνετο ἀπολύτως φυσική, ὑπωπτευόμην δηλαδὴ ὅτι ὑπ' αὐτὴν ἐκρύπτετο ἡ στροφὴ τοῦ περιβόλου τοῦ τεμένους (χῶρος ΙΙΙ).

Πρώτη ἦλθεν ὄντως εἰς φῶς ἡ προέκτασις (;) τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου. Ὅλοι οἱ λίθοι του ἦσαν ἐκτιναγμένοι, ὅπως πρὶν ἐλέχθη, συνεπείᾳ σφοδροῦ τινος σεισμοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον ἄλλωστε ὁμιλεῖ καλύτερον παντὸς ἡ παρατιθεμένη τομὴ (Σχεδ. 3, ἄνω). Αἱ διαστάσεις τῶν λίθων δὲν εἶναι ὅλαι ἴδιαι. Εἷς ἔχει μῆκος 0,86, πλάτος 0,55 καὶ ὕψος 0,60, ἄλλος μῆκος 1,10, πλάτος 0,55 - 0,60 καὶ ὕψος 0,56 κ.ο.κ.

Καθαρισθέντος κατόπιν τοῦ χώρου ἔμπροσθεν, δηλαδὴ πρὸς Β τοῦ τοίχου, εὑρέθησαν ὀλίγα μόνον ἀντικείμενα τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ὑπῆρξε λοιπὸν εὐνόητος μετὰ τὰ πενιχρὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα ἡ συγκίνησις ἡ ὁποία κατέλαβεν ὅλους μας ὅταν τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ χώρου ὄπισθεν τοῦ τοίχου ἦλθεν εἰς φῶς σπουδαιότατος ἀποθέτης ἀρχαϊκῶν προπάντων συντριμμάτων.

Πρώτη ἐφάνη εἰς μικρὸν βάθος ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους μὲ τὸ πρόσωπον πρὸς τὰ κάτω μία ἐκπληκτικῶς μεγάλων διαστάσεων πηλίνη λεοντοκεφαλὴ — στρωτὴρ στέγης, ὁμοία μὲ ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν ὁ Ρωμαῖος εἰς Korkyra I, σελ. 143 κ.ἑ. Δὲν ἦσαν δὲ μόνον τὸ μέγεθος καὶ ἡ ποιότης τοῦ ἔργου, τὰ ὁποῖα ἐπροξένησαν εὐθὺς ἀμέσως ζωηρὰν ἐντύπωσιν, ἦτο καὶ ἡ διατήρησίς του, διότι ἡ μὲν κεφαλὴ διετηρεῖτο σχεδὸν ἀκεραία, τοῦ δὲ στρωτῆρος μέγα μέρος. Μόνον δὲ τὰ χρώματα εἶχον φθαρῇ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ λέοντος καθ' ὁλοκληρίαν, ἐνῷ πάλιν διετηροῦντο εἰς τὴν ὑποκάτω ἐπιφάνειαν τοῦ στρωτῆρος.

Τὴν πρώτην συγκίνησιν ἀπὸ τὸ μεγαλοπρεπὲς εὕρημα ταχέως διεδέχθησαν ἄλλαι, ὅταν τὰς ἑπομένας ἡμέρας ἤρχισαν ἐρχόμενα εἰς φῶς τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο σπουδαιότατα κεραμεικὰ στέγης. Ὅπως ἡ λεοντοκεφαλή, τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἀνῆκον εἰς τὸν ἴδιον ἐκεῖνον ναὸν τοῦ τέλους τοῦ 7ου αἰῶνος π.Χ., τὸν ὁποῖον εἶχον συμπεράνει τὸ 1914 οἱ Dörpfeld καὶ Ρωμαῖος ἐκ τῶν ἰδικῶν των εὑρημάτων καὶ ὁ ὁποῖος κατ' αὐτοὺς ἀντικατεστάθη περὶ τὸ 400 π.Χ. παρ' ἄλλου ἀποκαλυφθέντος τότε ἐν θεμελίοις καὶ ἐπιχωσθέντος καὶ πάλιν κατὰ τὸν διαρρεύσαντα χρόνον. Τοῦ ἀρχαϊκοῦ πάντως ναοῦ δὲν εἶχον εὑρεθῇ τότε θεμέλια.

Ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1962 ἐξῆχθη τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ κεραμεικά, καθὼς καὶ τὰ μετ' αὐτῶν εὑρεθέντα ὀλίγα λίθινα περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ κατωτέρω λόγος, ἀπερρίφθησαν τὴν ἰδίαν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκτίσθη καὶ ὁ νεώτερος ναός, ἐπειδὴ εἰς τὰ στρώματα περιείχετο καὶ σημαντικὴ ποσότης τῆς τόσον χαρακτηριστικῆς τῆς λαξεύσεως τῶν λίθων λατύπης (συγκειμένης ἐν μέρει ἐκ ψαμμολίθου καὶ ἐν μέρει ἐξ ἀσβεστολίθου) ἡ ὁποία ἐμαρτύρει τὴν ἀνέγερσιν κάποιου σημαντικοῦ λιθίνου κτίσματος εἰς τὴν περιοχήν, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου καὶ τὰ νεώτερα ἐκ τῶν ὀστράκων δὲν φαίνονται νὰ εἶναι μεταγενέστερα τοῦ 5ου αἰῶνος. Εἶναι πιθανώτατον ὅτι μὲ τὰ συντρίμματα τοῦ ἀρχαϊκοῦ ναοῦ καὶ τὴν λατύπην τοῦ νεωτέρου ἠθέλησαν νὰ διευρύνουν τὴν ἔκτασιν τοῦ τεμένους, καὶ ὅτι συνεκράτησαν τὰ «μπάζα» αὐτά, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα χώματα τοῦ λόφου μὲ τὸν τότε ἐπίσης κτισθέντα ἀναλημματικὸν τοῖχον, ὁ ὁποῖος ἐχρησίμευε συγχρόνως καὶ ὡς περίβολος τοῦ τεμένους. Πρὸς τὰ ἄκρα τοῦ λόφου τὰ στρώματα ἦσαν παντοῦ παχύτερα ὅπως ἦτο φυσικόν. Τὰ στρώματα αὐτὰ ἦσαν δύο (Σχεδ. 3, μέσον). Τὸ ἀνώτερον (ὑπ' ἀρ. 2) ἤρχιζεν εἰς ἐλάχιστον βάθος ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν, ἤτοι μόλις 0,25 καὶ εἶχε μέγιστον πάχος 1,20. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ κεραμεικὰ στέγης. Εἰς τὸ δεύτερον (ὑπ' ἀρ. 3) περιείχετο περισσοτέρα λατύπη. Πάντως κεραμεικὰ στέγης εὑρίσκοντο καὶ ἐντὸς τοῦ 3 καὶ ἀντιστρόφως λατύπη εἰς τὸ 2, ἐξ οὗ ἀπεδείχθη ἡ στενὴ συγγένεια τῶν στρωμάτων.

Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν στρωμάτων ἦλθεν εἰς φῶς ἓν διμερὲς κτίσμα μήκ. 9,90, ἔχον κατεύθυνσιν ἀπὸ Β πρὸς Ν (Σχεδ. 3, κάτω), τοῦ ὁποίου τὰ ἐρείπια ἀλλοῦ ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τοῦ στρώματος 2 καὶ ἀλλοῦ ὑπὸ τοῦ 3, πρόσθετος ἔνδειξις τῆς συγχρόνου ἀπορρίψεως τῶν 2 καὶ 3. Τούτου ἀνεσκάψαμεν μόνον τὸ δυτικὸν τμῆμα, διότι τὸν χῶρον τοῦ ὑπολοίπου κατελάμβανε πανύψηλος, ὡραιοτάτη δρῦς, τὴν ὁποίαν δὲν ἠθελήσαμεν νὰ κόψωμεν. Τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ κτίσματος δὲν ὑπῆρχεν, ἀποκοπὲν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατὰ τὴν προαναφερθεῖσαν διευθέτησιν τοῦ τεμένους. Οἱ τοῖχοί του (μέσον σωθὲν ὕψος 0,55, πάχ. 0,50) εἶναι ἐκτισμένοι διὰ πλακοειδῶν ἀνισομεγέθων ἀσβεστολίθων τύπου Σινιῶν, κατὰ τὸ ἰσόδομον περίπου σύστημα. Ἀνεξήγητον παραμένει πρὸς τὸ παρὸν διατί ὁλόκληρος ἡ δυτικὴ παρειὰ τοῦ κτίσματος εἶναι «ἐπενδεδυμένη» διὰ τμημάτων στρωτήρων (Πίν. 194β). Οὗτοι πάντως φαίνεται ὅτι προέρχονται ἐκ τῆς στέγης τοῦ ἰδίου τοῦ κτίσματος, ἡ δὲ διαμόρφωσις τῶν πτερυγίων των, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλα μὲν εἶναι εὐρέα καὶ ρηχὰ καὶ ἄλλα στενότερα καὶ περισσότερον «φουσκωτὰ»

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΤΟΙΧΟΣ ΕΙΣ ΜΟΝ REPOS (ΤΟΜΕΥΣ III)

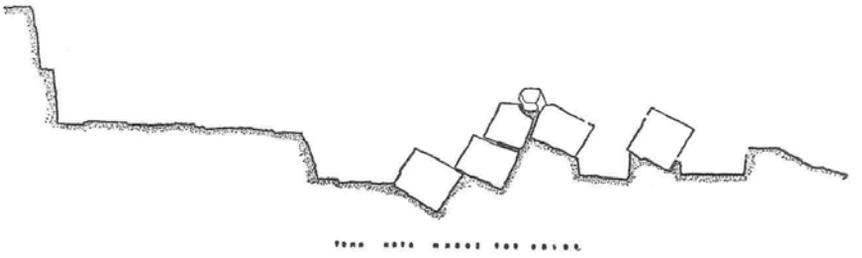

ΣΤΡΩΣΕΙΣ ΤΟΜΕΩΣ III

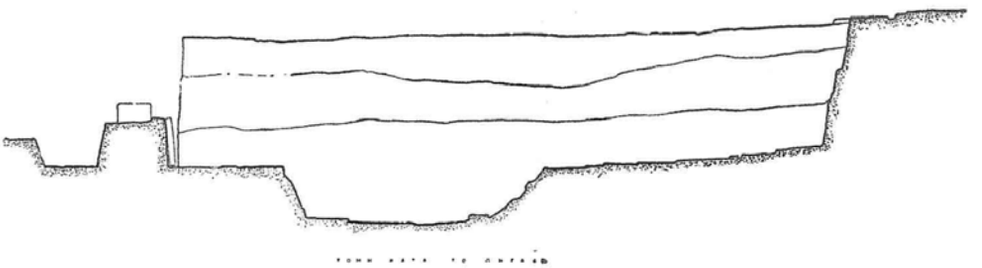

ΔΙΜΕΡΕΣ ΚΤΙΣΜΑ ΤΟΜΕΩΣ III

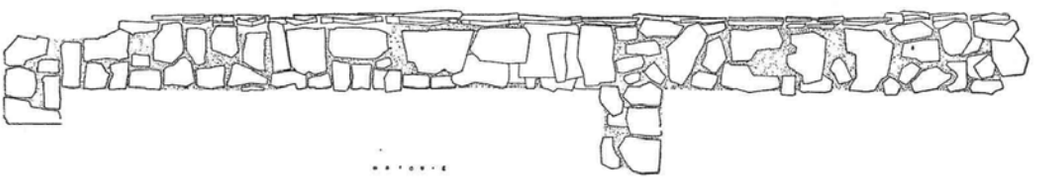

Σχεδ. 3. Τοῖχος εἰς Mon Repos Κερκύρας (Τομεὺς III)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

φανερώνει ὅτι εἶναι διαφόρων ἐποχῶν. Εἰς τί ἐχρησίμευε τὸ κτίσμα τοῦτο δὲν εἶναι εὔκολον νὰ λεχθῇ, ἴσως ὅμως νὰ πρόκειται περὶ οἰκίας τοῦ ἱερατείου, ἡ ὁποία ἐθυσιάσθη κατὰ τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ τεμένους.

Παρὰ τὴν Δ πλευρὰν τοῦ κτίσματος, τὸ κατώτερον στρῶμα τοῦ ἀποθέτου (3) εἰσδύει εἴς τινα κυλινδρικὴν κοιλότητα διανοιγομένην ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ ἀργιλλώδους ἐδάφους (τοῦ εἰς τὸ ἰδίωμα τῶν κατοίκων γνωστοῦ μὲ τὸ ὄνομα «καγιάς»). Ἀφοῦ ἐσκάψαμεν ὀλιγώτερον τοῦ μέτρου ἐντὸς τῆς κοιλότητος τὸ εἰς βάθος προχωροῦν στρῶμα 3, ἐγκατελείψαμεν τὴν περαιτέρω σκαφήν του διὰ τὴν προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον, διότι ἦτο φανερὸν ὅτι ἡ κοιλότης αὕτη ἦτο φρέαρ, διὰ τὸ ὁποῖον ἐχρειάζετο ἀρκετὸς χρόνος καὶ χρόνον δὲν διεθέτομεν πλέον.

Ἀπὸ τὸ εὕρημα τοῦ 1962 καὶ τὰς πάντως ὄχι πολὺ συγκεκριμένας πληροφορίας τῶν παλαιοτέρων ἀνασκαφέων περὶ τοῦ πρώτου τομέως, ὅπου οἱ εἰς τὰς σελίδας 160 καὶ 161 περιγραφέντες τοῖχοι, συμπεραίνω ὅτι αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς παρυφὰς τοῦ λόφου θὰ εἶναι γεμᾶται ἀπὸ τοιαῦτα ἀντικείμενα, ἐπομένως ἐπιβάλλεται ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς.

Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τομέα ἀνεσκάφησαν περὶ τὰ 70 μ², αἱ δὲ ἐργασίαι ἐσταμάτησαν περὶ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου μὲ τὴν ἐκ Κερκύρας ἀναχώρησιν τῶν βασιλέων. Τὸ πλουσιώτατον ὑλικὸν μεταφερθὲν εἰς τὸ Μουσεῖον ἐκαθαρίσθη ἤδη, συνεκολλήθη καὶ κατεγράφη. Πλήρης δημοσίευσις δὲν εἶναι σκόπιμος ἐφ' ὅσον προσδοκᾶται ἡ ἀνεύρεσις καὶ νέου ὑλικοῦ, ἐν τούτοις θεωρῶ ὅτι εἶναι ἀπαραίτητον νὰ δοθῇ μία ὅσον τὸ δυνατὸν λεπτομερεστέρα περιγραφὴ τῶν περισσοτέρων καὶ σπουδαιοτέρων ἐξ αὐτῶν μετὰ ἀπεικονίσεων. Ἀρχίζω δὲ μὲ τὸν κατάλογον τῶν πηλίνων ἀρχιτεκτονικῶν στέγης:

MR 1. Ἡγεμών στρωτὴρ (Πίν. 195α-δ), διασωθεὶς σχεδὸν ὁλόκληρος, τοῦ ὁποίου τὸ ὑψηλόν, τοξούμενον ἄνω, μέτωπον κοσμεῖται μὲ λεοντοκεφαλήν, κοίλην ἐσωτερικῶς, ὁμοιοτάτην πρὸς τὰς ἐν Korkyra I, σελ. 143 κ.ἑ. καὶ εἰκ. 116 - 123, προερχομένην δὲ ἀπὸ τὸν ἴδιον ὅπως αὐταὶ ναόν. Μέγιστον σωθὲν ὕψος 0,585, βάθος στρωτῆρος 0,40, πλάτος ἐμπρὸς 0,81, πλάτος τῆς πλακὸς τῆς λεοντοκεφαλῆς κάτω 0,445 μ. Τὸ βάρος τῆς κεράμου αὐτῆς εἶναι 73 χιλιόγραμμα 700 γραμμ. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ χρώματα τῆς λεοντοκεφαλῆς ἔχουν φθαρῆ, διετηρήθησαν ὅμως ἀρκετὰ καλὰ τὰ χρώματα τῶν φύλλων εἰς τὴν κάτω, λοξήν, ἐξέχουσαν τοῦ γείσου τοῦ κτηρίου ἐπιφάνειαν («ποταμόν»). Τὰ φύλλα ταῦτα ἐκφύονται ἀπὸ μίαν ζώνην πλάτους 0,075, ἡ ὁποία εἶναι ἐν μέρει ἐρυθρὰ καὶ ἐν μέρει μέλαινα. Τὰ φύλλα εἶναι πέντε, τὸ μῆκος των εἶναι 0,23 καὶ τὸ πλάτος 0,15 μ., τὰ δὲ σῳζόμενα χρώματά των εἶναι κατὰ σειρὰν ἐρυθρὸν - ἐρυθρὸν - μέλαν - ἐρυθρὸν - ἐρυθρόν, εἶναι ὅμως πιθανὸν ὅτι εἰς ἀμφότερα τὰ δύο προτελευταῖα φύλλα τὸ ἐρυθρὸν ἐκαλύπτετο ὑπὸ λευκοῦ καὶ ἡ διαδοχὴ τῶν χρωμάτων ἦτο ἀρχικῶς αὐτὴ τὴν ὁποίαν πιστεύει ὁ Ρωμαῖος (αὐτόθι, σελ. 147 - 8 καὶ 156 - 7), ἤτοι: Ἐρυθρὸν - λευκὸν - μέλαν - λευκὸν - ἐρυθρόν. Τὰ περισσότερα φύλλα περιβάλλονται ὑπὸ γαλακτοχρόου πλαισίου ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀκραῖα, τῶν ὁποίων τὸ πλαίσιον εἶναι ὑπέρυθρον. Τὸ ἔδαφος εἶναι μέλαν. Ἡ ἐλαφρῶς κοίλη ἐπιφάνεια τῶν φύλλων καταλήγει ἐμπρὸς εἰς στενὴν λοξὴν παρυφήν. Εἰς τὸ παράδειγμα Korkyra I, σελ. 147, εἰκ. 119 (ἤδη λαβὸν τὸν ἀρ. εὑρ. 774) αὕτη καταλήγει εἰς εὐρεῖαν ζώνην πλάτους 0,075μ. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς τοῦ στρωτῆρος MR 1, ἐκεῖ ὅπου σχηματίζεται ἰδιαιτέρα τριγωνικὴ τριχωτὴ περιοχή, ὑπάρχει κάθετος κυκλική, διαμπερὴς ὀπή, ὅπως εἰς τὸ παλαιὸν τεμάχιον τοῦ Μουσείου, Korkyra I, σελ. 144 κ.ἑ., εἰκ. 116 καὶ 117 (φανερὰ εἰς τὴν δευτέραν φωτογραφίαν, ληφθεῖσαν πρὸ τῆς διὰ γύψου συμπληρώσεως τοῦ τεμαχίου). Ὑπάρχουν ἐπίσης ἄλλαι τρεῖς μικραί, οὐχὶ διαμπερεῖς ὀπαὶ εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς πλακός, ὅμοιαι μὲ τὰς εἰς τὸ προαναφερθὲν παλαιὸν τεμάχιον τοῦ Μουσείου, εἰς δὲ τοὺς πηλίνους βραχίονας τοὺς συνδέοντας τὴν πλάκα μὲ τὸν στρωτῆρα ὄπισθεν ἀνὰ μία ὁριζοντία διαμπερής. Αἱ ὀπαὶ αὐταὶ δὲν παρατηροῦνται εἰς ὅλα τὰ τεμάχια. Προορισμὸς μερικῶν τοὐλάχιστον ἀπὸ αὐτὰς τὰς ὀπὰς ἦτο ἀσφαλῶς ἡ διὰ συνδέσμων συγκράτησις τοῦ βαρυτάτου στρωτῆρος εἰς τὴν θέσιν του, αἱ ὁριζόντιοι ὅμως ὀπαὶ ὑπενθυμίζουν τὰς ἀναλόγους ὀπὰς τῶν στρωτήρων τοῦ Θέρμου (Koch, RM, 1915, σελ. 57, εἰκ. 25 καὶ σελ. 58), ἂν καὶ ἐδῶ αἱ ὀπαὶ εἶναι ὀλίγον ὑψηλότερον ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ στρωτῆρος. Παρατηροῦνται πολλαὶ ἀσυμμετρίαι: Τὸ ἀριστερὸν (ὡς πρὸς τὸν θεατὴν) ἥμισυ τῆς λεοντοκεφαλῆς ὑποχωρεῖ, πρὸς τὴν ἰδίαν δὲ κατεύθυνσιν στρέφουν καὶ τὰ περισσότερα μέρη τοῦ προσώπου, ἐνῷ ἄλλα τμήματα ἀντιθέτως ἀνθίστανται, ὅπως λ.χ. ἡ τριγωνικὴ τριχωτὴ περιοχὴ τοῦ μετώπου, ἡ ρὶς κλπ.

Κυριαρχεῖ πάντως ἡ πρὸς τὰ ἀριστερὰ κίνησις, συνοδευομένη καὶ ἀπὸ ἀναλόγους ἀποκλίσεις ἄλλων στοιχείων τοῦ ὅλου στρωτῆρος, λ.χ. τὸ ἀριστερὸν πέρας τῆς πλακὸς τῆς λεοντοκεφαλῆς εἶναι λοξότερον τοῦ δεξιοῦ καὶ τὸ ἀριστερὸν «πτερύγιον» τοῦ στρωτῆρος μεγαλυτέρου πλάτους ἀπὸ τὸ δεξιόν, συνάμα δὲ ὁλόκληρον τὸ ἀριστερὸν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ἥμισυ ἐν ὑποχωρήσει ἐν σχέσει πρὸς τὸ δεξιόν.

MR 2. Ἄλλης λεοντοκεφαλῆς τὸ δεξιόν. Διέσωσε τὰ χρώματα τόσον καλά, ὥστε τῆς ἀξίζει ἡ προσωνυμία τῆς «ἐγχρώμου λεοντοκεφαλῆς». Ὕψ. 0,27, πλ. 0,22 μ. Τὰ κυριώτερα χρώματα εἶναι τὰ ἑξῆς: Ὀφθαλμός: Κόρη μέλαινα, περὶ αὐτὴν κύκλος λευκός, κατόπιν ἄλλος μέλας, τέλος ἄλλος λευκός. Ρίς: Ζῶναι ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω· μέλαινα, λευκὴ, ἐρυθρά, λευκὴ, μέλαινα. Ζυγωματικά: Ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο τμήματα ἐν σχήματι φύλλου ἀνθεμίου, χρωμάτων (ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω) λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ. Μύσταξ: Ζῶναι χρωμάτων ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἔσω μέλανος, λευκοῦ, ἐρυθροῦ, λευκοῦ, μέλανος. Στόμα: Χείλη λευκὰ μὲ περίγραμμα ἔξω μέλαν καὶ μέσα ἐρυθρόν. Τὰ ὑπόλοιπα μέρη τοῦ προσώπου εἶναι ἐρυθρά. Λεπταὶ τρίχες περὶ τήν κεφαλὴν λευκαί. Χαίτη ἑλικοειδῶν βοστρύχων μέλαινα, ἔδαφος λευκόν. Τριγωνικὴ τριχωτὴ περιοχὴ εἰς τὴν κορυφὴν ἐφθαρμένη, ἴσως μέλαινα. Ἐξ αὐτῆς λείπει ἡ κάθετος κυκλικὴ ὀπὴ (Πίν. 198γ).

MR 3. Τὸ πλεῖστον τοῦ ἀριστεροῦ ἄλλης, περιλαμβάνον τὸν ὀφθαλμὸν (πολὺ ἐφθαρμένον), τὸ οὖς καὶ μέρος τῆς ἄνω ὀδοντοστοιχίας συγκεκολλημένον ἐκ τριῶν τεμαχίων. Λείψανα μέλανος εἰς τὰ γυμνὰ τοῦ προσώπου. 0,305 × 0,175μ. (Πίν. 195ε).

MR 4. Τμῆμα τοῦ ἀριστεροῦ ἄλλης, περιλαμβάνον μικρὸν μέρος τοῦ ἀριστεροῦ ὀφθαλμοῦ, τῶν λεπτῶν τριχῶν, αἱ ὁποῖαι πλαισιώνουν τὸ πρόσωπον, καὶ τοῦ τριγωνικοῦ τριχωτοῦ τμήματος τῆς κορυφῆς τοῦ μετώπου. Λείψανα τῶν χρωμάτων εἰς τὰ γυμνά. Συγκεκολλημένον ἐξ 7 τεμαχίων μικρῶν καὶ μεγάλων. 0,16 × 0,15μ.

MR 5. Τμῆμα ἄλλης. Τὸ ἄκρον ἀριστερὸν τοῦ χαίνοντος στόματος μετὰ μικροῦ τμήματος τοῦ προσώπου καὶ τῶν λεπτῶν τριχῶν, αἱ ὁποῖαι πλαισιώνουν τὸ πρόσωπον. Δὲν σῴζονται χρώματα. 0,155 × 0,13μ.

MR 6 (Πίν. 196β). Τμῆμα ἄλλης ἐκ τοῦ δεξιοῦ. Σῴζονται τὸ ἄκρον τοῦ χαίνοντος στόματος, ἡ παρειὰ, τὰ λεπτὰ τριχωτὰ μέρη, οἱ ἑλικοειδεῖς βόστρυχοι καὶ ἡ πλὰξ. Σῴζονται ἄριστα τὰ χρώματα. Ἐρυθρὸν εἰς τὴν παρειὰν μὲ μέλαν πλαίσιον, εἰς τὸ χεῖλος, ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὰ μέσα, μέλαν, λευκὸν καὶ ἐρυθρὸν, λευκὸν εἰς τὰς λεπτὰς τρίχας, μέλαν εἰς τοὺς ἑλικοειδεῖς βοστρύχους καὶ μεταξὺ αὐτῶν λευκόν. Ἐδῶ οἱ πήλινοι βραχίονες οἱ συνδέοντες τὴν λεοντοκεφαλὴν μὲ τὸν στρωτῆρα ὀπίσω δὲν εἶναι εἰς τὸ ἴδιον ὕψος μὲ τὰ ἄλλα παραδείγματα, ἀλλὰ χαμηλότερον, δηλαδὴ ἦσαν πολὺ βραχύτεροι. Συνεκολλήθη ἐκ πέντε τεμαχίων, μικρῶν καὶ μεγάλων. Ὕψ. 0,18, πλ. 0,18μ.

MR 7 (Πίν. 196γ). Ὅπως τὸ προηγούμενον, μεγαλύτερον ὅμως. Σῴζονται καὶ ἐδῶ τὰ ἴδια χρώματα. Εἰς τὸ κοῖλον τοῦ στρωτῆρος ὀπίσω διατηρεῖται τὸ μέλαν ἐπίχρισμα. Ὕψ. 0,225, πλ. 0,18μ.

MR 8 (Πίν. 196α). Κάτω δεξιὸν (κατὰ τὸν θεατὴν) τμῆμα πλακὸς ὁμοίας λεοντοκεφαλῆς, ἐφ' οὗ σῴζονται οἱ ἑλικοειδεῖς βόστρυχοι. Δὲν διατηροῦνται χρώματα. Ὕψ. 0,14, πλ. 0,165 καὶ πάχ. 0,075μ.

MR 9. Ἄλλης ἡ τριγωνικὴ περιοχὴ τοῦ ἄνω μέρους τῆς κόμης μὲ τοὺς ἑλικοειδεῖς βοστρύχους. Καὶ ἐδῶ δὲν σῴζονται τὰ χρώματα. Ἐπίσης δὲν ὑπάρχει ἡ κάθετος, διαμπερὴς ὀπή. Ὕψ. 0,132, πλ. 0,17 καὶ πάχ. 0,073μ.

MR 10 (Πίν. 196ε). Ἄλλης τὸ κάτω ἀριστερὸν (κατὰ τὸν θεατήν) τῆς πλακὸς μὲ τοὺς ἑλικοειδεῖς βοστρύχους. Ἐκ τῶν χρωμάτων διατηροῦνται ἐλάχιστα ἴχνη τοῦ μέλανος. Ὕψ. 0,15, πλ. 0,135 καὶ πάχ. 0,08μ.

MR 11 (Πίν. 196ς). Κάτω ἀριστερὸν ἄλλης (ἀριστερὰ πέρας) μὲ τοὺς ἑλικοειδεῖς βοστρύχους. Ἐπιφάνεια ἐλαφρῶς μαυρισμένη. Ὕψ. 0,14, πλ. 0,155μ.

MR 12 (Πίν. 196δ). Τεμάχιον ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ πέρατος ἄλλης μὲ τρεῖς ἑλικοειδεῖς βοστρύχους σῴζοντας τὸ μέλαν χρῶμα καὶ μεταξὺ αὐτῶν τὸ λευκόν. Ὄπισθεν παρατηρεῖται ἡ ἀρχὴ τοῦ βραχίονος τοῦ συνδέοντος τήν πλάκα μὲ τὸν στρωτῆρα. Ὕψ. 0,105, πλ. 0,115 καὶ πάχ. 0,12μ.

MR 13 (Πίν. 197α). Ἄλλης τὸ κάτω δεξιὸν (ὡς πρὸς τὸν θεατὴν) μὲ τοὺς συνήθεις βοστρύχους. Τὸ περίεργον ἐδῶ εἶναι ὅτι ἡ πλὰξ δὲν τερματίζεται πλαγίως πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ πτερυγίου κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἄλλων παραδειγμάτων, ἀλλὰ στρέφει κατ' ἀμβλεῖαν γωνίαν πρὸς τὰ ὀπίσω, τερματιζομένη πάντως μετ' οὐ πολὺ (ἄνω εἰς βραχυτέραν ἀπόστασιν, κάτω εἰς μεγαλυτέραν, τοῦ πέρατος ὄντος λοξοῦ) (εἰς τὴν φωτογραφίαν δὲν εἶναι πολὺ σαφὴς ἡ περιγραφεῖσα διαμόρφωσις). Καὶ ἐσωτερικῶς δὲν ὑπάρχει ὁ συνήθης, κάθετος πρὸς τήν πλὰκα βραχίων, ἀλλ' ἐξόγκωμα μᾶλλον παράλληλον πρὸς αὐτήν. Ἴσως πρόκειται περὶ γωνιαίου στρωτῆρος. Χρώματα δὲν σῴζονται παρὰ μόνον ζωηρὸν ἐρυθρὸν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν. Ὕψ. σχεδὸν 0,28, πλ. 0,19 καὶ πάχ. 0,155 μ.

MR 14. Μικρὸν τεμάχιον ἄλλης, ἐκ τῶν τριχῶν αἱ ὁποῖαι πλαισιοῦν τὸ πρόσωπον (καὶ τμῆμα τοῦ ὠτός;) 0,12 × 0,06, μέγ. πάχ. 0,046 μ. Πηλὸς κιτρινέρυθρος μαλακός.

MR 15 (Πίν. 197β). Ἄλλης μικρὸν τμῆμα τοῦ στόματος (ἐκ τοῦ δεξιοῦ ὡς πρὸς τὸν θεατὴν μέρους) μὲ τρεῖς κοινοὺς ὀδόντας καὶ ἕνα κυνόδοντα. Ἐρυθρὰ γραμμὴ ὑπὸ τοὺς κοινοὺς ὀδόντας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

0,08 × 0,045 × 0,035 πάχ.). Πηλὸς ὑπόλευκος ἀνοικτοῦ πρασίνου τόνου ὄχι πολὺ μαλακὸς (Π ί ν. 197 γ - δ).

MR 16. Τμῆμα ἰδιορρύθμου στρωτῆρος, τοῦ ὁποίου δὲν σῴζεται ἡ ὀρθοκέραμος. Ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας σῴζεται μέρος τῆς ἐκ φύλλων διακοσμήσεως, τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν καὶ ἐξ ἄλλων παραδειγμάτων, ἐκφυομένης ἐξ ἐρυθρᾶς ταινίας πλάτους 0,095 μ. Ἐκ τῶν φύλλων σῴζονται τμήματα δύο συνεχομένων ἐρυθρῶν, περιβαλλομένων ὑπὸ λευκοῦ πλαισίου, τὰ ὁποῖα χωρίζονται ὑπὸ μελαίνης γραμμῆς. Ἡ ἰδιορρυθμία του ἔγκειται εἰς τοὺς βραχίονας τῆς ἄνω ἐπιφανείας σχηματίζοντας εἶδος Τ, τοῦ ὁποίου τὸ ὁριζόντιον σκέλος εἶναι πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἐλαφρῶς καμπύλον. Ἐκ τῆς δεξιᾶς ἐσωτερικῶς γωνίας τοῦ Τ ἐξέρχεται λοξῶς πρὸς τὰ ἀριστερὰ ὀπὴ ἐκροῆς τῶν ὑδάτων. Φαίνεται ὅτι ὁ στρωτὴρ οὗτος εἶναι γωνιαῖον τεμάχιον (βλ. κατωτέρω σελ. 170). Μέγ. μῆκ. 0,435, πλ. 0,22 μ. Τὸ πάχος του κυμαίνεται μεταξὺ 0,05 καὶ 0,07 μ.

MR 17 (Π ί ν. 198α). (Φωτογραφία Γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν). Μεγάλου ἡγεμόνος καλυπτῆρος τοῦ ἀετοσχήμου τύπου τὸ πλεῖστον. Τὸ μέτωπον (τοῦ ὁποίου δὲν λείπει παρὰ μικρὸν μέρος κάτω δεξιὰ) κοσμεῖται μὲ πρόστυπον κεφαλὴν θεᾶς Δαιδαλικοῦ τύπου, τῆς ὁποίας λείπει μόνον τὸ κάτω χεῖλος καὶ τὸ πηγούνιον. Ἡ ἄνωθεν τοῦ (πολὺ στενοῦ) μετώπου κόμη ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἓξ μικροὺς ἑλικοειδεῖς βοστρύχους, οἱ ὁποῖοι ἀνὰ τρεῖς στρέφουν πρὸς τὸ κέντρον. Ἡ ἑκατέρωθεν τοῦ προσώπου, μᾶλλον στενή, διὰ καστανοῦ ἐχρωματισμένη κόμη, χωρίζεται ὁριζοντίως εἰς ἐπίπεδα («Etagenperücke»), περιβάλλεται δὲ ὑπὸ γραπτῆς κόμης, χρώματος λευκοῦ ἐπὶ μέλανος ἐδάφους, ἡ ὁποία κατὰ τὸ κάτω μέρος κάμπτεται ἑλικοειδῶς πρὸς τὰ ἔξω. Αὕτη εἶναι προφανῶς κατάλοιπον τῆς Ἀθωρικῆς κόμης (περὶ αὐτῆς βλ. Pettazzoni, Ausonia IV (1909) σελ. 181 κ.ἑ. καὶ Boll. d'Arte 1 (1922) σελ. 491 κ.ἑ. Kunze, Kretische Bronzereliefs, σελ. 191-2 — Dessenne, Le Sphinx, σποράδην, κλπ.). Τὸ στόμα ἦτο διεσταλμένον εἰς μειδίαμα. Ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ὁ δεξιὸς σῴζει τὴν γραπτὴν ἴριδα διὰ μέλανος κύκλου δεδηλωμένην.

Κατὰ τὸν κάθετον κεντρικὸν ἄξονά του τὸ μέτωπον τοῦ καλυπτῆρος σῴζεται εἰς ὕψος 0,23, τὸ ἀρχικὸν ὅμως θὰ ἦτο περίπου 0,365μ. Ἡ ἀριστερὰ κάθετος ἀκμὴ ἔχει ὕψος 0,28μ. ἐξ ὧν 0,173 προεξοχὴ κάτωθεν τῆς ὁριζοντίου κάτω ἀκμῆς τοῦ καλυπτῆρος. Τὸ πλάτος ἄνω εἶναι 0,39, κάτω 0,40μ. Ὁ καλυπτὴρ ἔχει σωθῆ ἐπὶ μήκους (εἰς τὴν δεξιὰν πρὸς τὸν θεατὴν ράχιν) 0,415μ. Ἡ δεξιὰ ράχις εἶναι πλατυτέρα (0,213 ἐμπρὸς) ἀπὸ τὴν ἀριστερὰν (μόλις 0,202μ.). Τὸ βάρος της εἶναι 23 χλγρ. 200 γραμμ.

Ἀποκλίσεις: Ἡ κεφαλὴ στρέφει ἐλαφρῶς πρὸς ἀριστερὰ (τοῦ θεατοῦ). Ὁ δεξιὸς ὀφθαλμὸς καὶ τὸ δεξιὸν οὖς κεῖνται ὑψηλότερον, τὸ δεξιὸν ἥμισυ τοῦ προσώπου εἶναι στενότερον τοῦ ἀριστεροῦ, καὶ αὐτὴ ἡ ἀριστερὰ ράχις τοῦ καλυπτῆρος εἶναι, ὅπως ἐλέχθη, στενοτέρα.

MR 18 (Π ί ν. 198β). Τὸ κάτω μέρος μετώπου καλυπτῆρος, τὸ ὁποῖον ἐκοσμεῖτο μὲ ὁμοίαν κεφαλήν. Ταύτης ἐσώθη μόνον τὸ κάτω χεῖλος καὶ τὸ πηγούνιον. Ἀρίστη εἶναι ἡ διατήρησις τῶν χρωμάτων, λευκοῦ διὰ τὴν σάρκα καὶ τὴν «Ἀθωρικὴν» κόμην, καστανερύθρου διὰ τὴν κόμην καὶ μέλανος διὰ τὸ προτελευταῖον ἐπίπεδον τῆς κόμης, διὰ τὰ περιγράμματα τῶν σιγμοειδῶν ἀπολήξεων τῆς κόμης κάτω, καὶ τὸ ἔδαφος ἀριστερά, ὅσον ὑπολείπεται ἐκ τῆς Ἀθωρικῆς κόμης. Τὸ ἐρυθρὸν καὶ τὸ μέλαν φαίνεται ὅτι ἔχουν ἐπιτεθῆ ἐπὶ τοῦ λευκοῦ. Ἐλαφρὰ στροφὴ τῆς κεφαλῆς πρὸς ἀριστερὰ (τοῦ θεατοῦ). **Μέγ. ὕψ. 0,14, μέγ. πλ. 0,21, πάχ.** πλακὸς κάτω 0,035, κατὰ τὸ πηγούνιον 0,075μ.

MR 19 (Π ί ν. 207β). Ὁμοίου καλυπτῆρος τμῆμα τῆς δεξιᾶς πλαγίας κόμης ὁμοίας κεφαλῆς θεᾶς. Σῴζεται τὸ πλεῖστον τοῦ ἀρχικοῦ χρώματος. Ὕψ. 0,13, πλ. 0,085μ.

MR 20 (Π ί ν. 207δ). Ἄλλης ὁμοίας τὸ ἀριστερὸν (ὡς πρὸς τὸν θεατὴν) τοῦ λαιμοῦ μὲ τὸ κάτω μέρος τῆς παρακειμένης κόμης. Σῴζονται ἴχνη τοῦ λευκοῦ εἰς τὸν λαιμὸν καὶ ἀλλοῦ. Πλ. 0,152, ὕψ. 0,09μ.

MR 21 (Π ί ν. 198ε). Τμῆμα μετώπου ἡγεμόνος καλυπτῆρος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σῴζονται δύο πλόκαμοι (καί τι τρίτου) τοῦ δεξιοῦ μέρους καταπιπτούσης γυναικείας κόμης, οἵτινες διαμορφοῦνται εἰς ἐπιμήκεις κόμβους, χωριζομένους διὰ δύο ὁριζοντίων ἐντομῶν. Τὰ ἄκρα των εἶναι δεδεμένα, λήγουν δὲ εἰς θυσάνους. Ἐκ τῆς ἀποκρύψεως μέρους τοῦ ἐξωτερικοῦ πλοκάμου καί τινων ἄλλων ἐνδείξεων συμπεραίνεται ὅτι ἡ κεφαλὴ ἔστρεφεν ἐλαφρῶς ἀριστερὰ (ὡς πρὸς τὸν θεατήν). Λείψανα ἐρυθροῦ εἰς τὴν κόμην καὶ λευκοῦ εἰς τὸ ἔδαφος.

Ὄπισθεν σῴζεται ἡ γένεσις τοῦ ἐσωτερικοῦ τριγώνου τοῦ καλυπτῆρος. Ὕψ. 0,24, πλ. 0,11, μέγ. πάχ. πλακὸς 0,055μ.

MR 22 (Π ί ν. 198δ). Τμῆμα ὁμοίας. Κάτω ἄκρα δύο πλοκάμων. Ἐκ τῶν **ἐνδείξεων συμπεραίνω** ὅτι ἡ κεφαλὴ εἶχε κίνησιν ἀντίστροφον πρὸς τὴν προηγουμένην, ἤτοι πρὸς δεξιὰ (τοῦ θεατοῦ). Ὕψ. 0,133, πλ. 0,101, μέγ. πάχ. πλακὸς 0,056, ἐπιφανείας ἀναγλύφου 0,062 μ.

MR 23 (Π ί ν. 199γ). **Ἡγεμόνος καλυπτῆρος τὸ**

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

κάτω ἀριστερὸν τοῦ μετώπου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σῴζεται μέρος γοργονείου, ἤτοι τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ χαίνοντος στόματος καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς βοστρύχους οἱ ὁποῖοι καταρρέουν κυματοειδῶς. Χρώματα δὲν σῴζονται. Ὅμοια παραδείγματα ἐν Korkyra I, εἰκ. 132 καὶ 133. Ὀπίσω σῴζεται ἡ γένεσις τοῦ ἐσωτερικοῦ τριγώνου τοῦ καλυπτῆρος. Ὕψ. 0,23, πλ. 0,255, μέγ. πάχ. πλακὸς 0,07μ.

MR 24 (Πίν. 207α). Μικρὸν τμῆμα ὁμοίου. Σῴζεται τὸ ἀριστερὸν τοῦ στόματος τοῦ Γοργονείου καὶ ἡ παρειά. Ἄνευ χρωμάτων. Ὕψ. 0,085, πλ. 0,13, πάχ. πλακός 0,041 μ.

MR 25 (Πίν. 199ς). Ἄνω δεξιὸν μετώπου καλυπτῆρος, ἐπίσης φέροντος γοργόνειον. Τὸ σῳζόμενον πέρας εἶναι καμπύλον, μαρτυροῦν ὅτι αἱ μετὰ γοργονείου ὀρθοκέραμοι εἶχον τοξοειδὲς τὸ ἄνω μέρος, ὅπως οἱ στρωτῆρες. Ἀπὸ τὸ γοργόνειον σῴζονται δύο συμπεπλεγμένοι ὄφεις μὲ ἀνοικτὰ τὰ στόματα, καθὼς καὶ μέρος τρίτου. 0,17 × 0,14, μέγ. πάχ. πλακὸς 0,045 μ. Ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ.

MR 26. Ἄλλου Γοργονείου τμῆμα ἐκ τοῦ ἄνω ἀριστεροῦ(;). Ὄφεις. Ὕψ .0,135, πλ. 0,13, μέγ. πάχ. 0,07 μ. Ὀπίσω καὶ εἰς τὸ πλάγιον πέρας σῴζεται ἀνοικτὸν ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα.

MR 27 (Πίν. 207γ καὶ 199α). Ἀκροκέραμος δισκοειδὴς σῴζουσα ἴχνη μόνον τῆς γραπτῆς της διακοσμήσεως. Ἐκ τούτων ὅμως καὶ τοῦ παραδείγματος MR 28 συμπεραίνεται ὅτι διεκοσμεῖτο μὲ ῥόδακα ἐξ ὀκτὼ λευκῶν πετάλων ἐπὶ μέλανος ἐδάφους. Λείψανα ἐρυθροῦ εἰς τὴν ὀπισθίαν ἐπιφάνειαν. Σῳζόμενον ὕψος 0,35, πλάτος κατὰ τὸ κέντρον 0,37 μ. Παρόμοια μικρότερα παραδείγματα εὑρέθησαν εἰς τὸν Θέρμον· Koch, RM 1915, σελ. 73, εἰκ. 31, καὶ κατὰ τὸν Ρωμαῖον ΑΔ 1916, σελ. 187, ἦσαν καλυπτῆρες τοποθετημένοι ὄπισθεν τῶν ἡγεμόνων στρωτήρων, ἀποτελοῦντες δὲ δευτέραν σειρὰν ἀκροκεράμων (βλ. ἀναπαράστασιν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον).

MR 28 (Πίν. 207ε). Ἄλλου ὁμοίου μικρὸν τεμάχιον, ὅπου σῴζονται καλύτερον κάπως τὰ χρώματα. Λείψανα ἀνοικτοῦ ἐρυθροῦ ἐπιχρίσματος εἰς τὴν ὀπισθίαν ἐπιφάνειαν. 0,217 × 0,10 μ. Τὸ μέγιστον πλάτος τοῦ λευκοῦ πετάλου εἶναι 0,087 μ.

Διὰ τοὺς μέχρι σήμερον γνωστοὺς τύπους ἀκροκεράμων τοῦ μεγάλου ἀρχαϊκοῦ ναοῦ τοῦ Mon Repos δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἐν συνόψει τὰ ἑξῆς:

Οἱ μὲν στρωτῆρες παρουσιάζουν δύο τύπους:

I) Τὸν τῆς λεοντοκεφαλῆς, ὁ ὁποῖος παρέχει καὶ τὰ περισσότερα παραδείγματα. Παρὰ τὰς μικροδιαφορὰς τὰς ὀφειλομένας εἰς τὰς χρησιμοποιηθείσας μήτρας δὲν βλέπω διατί δὲν πρέπει ὅλα τὰ παραδείγματα νὰ εἶναι σύγχρονα μεταξύ των. (Ὁ Ρωμαῖος διστάζει, Korkyra I, σελ. 149).

II) Τὴν ἀνδρικὴν κεφαλήν, Korkyra I, σελ. 148 - 9, εἰκ. 124, μὲ τὸ πλαστικῶς δηλωμένον γένειον, τῆς ὁποίας δὲν ἔχει μέχρι στιγμῆς εὑρεθῇ δεύτερον παράδειγμα. Ὁ Ρωμαῖος τὴν θεωρεῖ ὀλίγον μικροτέρων διαστάσεων ἀπὸ τὰς λεοντοκεφαλὰς καὶ τὴν τοποθετεῖ εἰς τὸ ὑπὸ τὸ ἀέτωμα ἐλαφρῶς προέχον ὁριζόντιον γεῖσον (σελ. 156).

Οἱ καλυπτῆρες ὅμως παρουσιάζουν ἀρκετὴν ποικιλίαν, τόσον εἰς τὸ σχῆμα, ὅσον καὶ εἰς τὴν διακόσμησιν. Ὑπάρχουν ἐν πρώτοις τρεῖς τύποι σχημάτων, ὁ εἷς (I) μὲ κάθετον μέτωπον λῆγον ἄνω εἰς τόξον, ὁ ἄλλος (II) μὲ ἀετόσχημον μέτωπον καὶ ὁ τρίτος (III) μὲ δισκοειδὲς μέτωπον. Τὸ πάχος τῆς κεραμίδος τοῦ τύπου I εἶναι τὸ μεγαλύτερον, 0,06μ. ἔναντι περίπου 0,04μ. τοῦ II καὶ 0,025μ. τοῦ III. Ὁ τύπος (I) παρουσιάζει ἢ:

Ια) Κεφαλὴν θεᾶς μὲ σκουφοειδὲς κάλυμμα (Korkyra I, σελ. 150, εἰκ. 126) καὶ κόμην διαμορφωμένην εἰς βοστρύχους ἐξ ἐπιμήκων κόμβων (ὁ Ρωμαῖος δέχεται ἂν καὶ μὲ κάποιον δισταγμὸν τὴν γνώμην ὅτι ἦτο πρόσωπον Γοργοῦς), ἢ: Ιβ) Γοργόνειον. Ὁ Ρωμαῖος ὑπέθετε (Korkyra I, σελ. 152) ὅτι οἱ καλυπτῆρες αὐτοὶ ἦσαν μικροτέρων διαστάσεων ἀπὸ τοὺς μὲ τὴν γυναικείαν κεφαλὴν (καθ' ἡμᾶς τύπου Ια). Ἐν τούτοις ἀπὸ τὸ παράδειγμα MR 23, τὸ ὁποῖον φαίνεται νὰ εἶναι τῆς αὐτῆς σειρᾶς μὲ τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς του γνωστὰ παραδείγματα, συνάγεται ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ πλάκες εἶχον τὰ ἴδια πλάτη μὲ τὰς ἄλλας, προφανῶς δὲ καὶ τὰ ἴδια ὕψη, διότι τὸ πλάτος ἀπὸ τὸ ἀριστερὸν πέρας μέχρι τῆς γραμμῆς τῆς σημειούσης τὸν ἄξονα τῆς κρεμαμένης γλώσσης εἶναι πλέον τῶν 0,20μ.

Ὁ τύπος II κοσμεῖται μόνον μὲ κεφαλὴν θεᾶς, ἡ ὁποία παρουσιάζει μερικὰς τυπολογικὰς διαφορὰς ἀπὸ τὴν κεφαλὴν Ια, δηλαδὴ ἀντὶ σκουφοειδοῦς καλύμματος παρουσιάζει γραπτὴν «περροῦκαν» καὶ οἱ ὑπεράνω τοῦ μετώπου ἑλικοειδεῖς βόστρυχοι τῆς κόμης της ἀντὶ νὰ στρέφουν πρὸς τὰ ἔξω ὅπως ἐκεῖ καὶ εἰς τὸν Θέρμον, στρέφουν πρὸς τὰ μέσα.

Αἱ κέραμοι τοῦ τύπου III κοσμοῦνται μὲ γραπτὸν ῥόδακα καὶ ἡ θέσις των ἦτο, κατὰ τὸν Ρωμαῖον, ὅπως ἐλέχθη, εἰς τὴν προτελευταίαν σειρὰν τῶν κεραμίδων τῆς στέγης.

Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1915 εἶχον σημειώσει οἱ Ρωμαῖος (ΑΔ 1915, Παράρτ. σελ. 83) καὶ Dörpfeld (AM 1915, σελ. 172) τὴν μεγάλην συγγένειαν ἡ ὁποία συνέδεε τὰ παλαιὰ εὑρήματα τοῦ Mon Repos μὲ τὰ κεραμοπλαστικὰ τοῦ Θέρμου, τὴν δὲ συγγένειαν αὐτὴν ἀνέπτυξεν ἀργότερον διεξοδικῶς ὁ Ρωμαῖος (Korkyra I, σελ. 97 καὶ 157 - 8) σημειώ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

σας καὶ τὰς ὀλίγας διαφοράς των, σημαντικωτέρα ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι ἀσφαλῶς ὁ ἐντελῶς διάφορος σχηματισμὸς τῆς λεοντοκεφαλῆς - ὑδρορρόης. Μὲ τὰ νέα εὑρήματα πιστοποιεῖται ἀκόμη περισσότερον ἡ συγγένεια, ἀφοῦ εἰς τὰ διὰ πρώτην φορὰν ἀνευρεθέντα κάτω τμήματα προσώπων τῆς θεᾶς τοῦ τύπου ΙΙ ἡ Etagenperücke εἶναι κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον διαμορφωμένη ὅπως εἰς τὸν Θέρμον. Καμμία λοιπὸν δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ ἴδιον ἐργαστήριον παρήγαγε τὰ κεραμοπλαστικὰ τόσον τοῦ Θέρμου ὅσον καὶ τῆς Κερκύρας, ἐργαστήριον σπουδαῖον ἐκπορευθὲν ἀπὸ μέγα καλλιτεχνικὸν κέντρον, ὅπως ἦτο ἡ Κόρινθος τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυψέλου καὶ τοῦ Περιάνδρου.

Ὁ Ρωμαῖος ἀνέπτυξεν ἐπίσης διατί ἡ Κερκυραϊκὴ στέγη πρέπει νὰ ὑπῆρξε κατά τι νεωτέρα τῆς τοῦ Θέρμου. Καὶ αὐτὴ ἡ γνώμη ἐνισχύεται ἤδη μὲ τὰ νέα εὑρήματα. Ἠμπορεῖ δὲ νὰ προσθέσῃ κανεὶς μὲ ἀσφάλειαν ὅτι αἱ ἐργασίαι εἰς τὴν Κέρκυραν παρετάθησαν ἐπί τι διάστημα, διότι μεταξὺ τῶν ἀκροκεράμων ὑπάρχουν ὄχι μόνον τυπολογικαί, ἀλλὰ καὶ τεχνοτροπικαὶ διαφοραὶ αἱ ὁποῖαι μαρτυροῦν χρονικὴν ἐξέλιξιν. Εἰς τὸν τύπον ΙΙ λ.χ. αἱ ἕλικες τῆς κόμης τοῦ μετώπου εἶναι φυσικώτεραι καὶ μικρογραμμώτεραι ἀπὸ τὰς μνημειώδεις ἕλικας τοῦ Ια. Τὰ ὦτα πάλιν εἶναι κατὰ μὴ φυσικὸν καὶ μανιεριστικὸν τρόπον χωρισμένα ἀπὸ τὸ πρόσωπον, ἐνῷ εἰς τὸν Ια (καθὼς καὶ εἰς τὸν Θέρμον), μολονότι ἐπίσης μὴ ὀργανικῶς ἐκφυόμενα ἀπὸ τὸ πρόσωπον, εἶναι πάντως κατὰ ὑγιῆ τρόπον προστεθειμένα. Τέλος καὶ τὸ σχέδιον τῶν ὤτων εἶναι εἰς τὸν ΙΙ περισσότερον κινημένον, ἐκεῖ ἠρεμώτερον καὶ καθαρώτερον. Αὐτὴ ἡ ἀνάμιξις προοδευτικῶν-φυσιοκρατικῶν στοιχείων μὲ ἄλλα μὴ ὀργανικὰ-μανιεριστικὰ εἶναι ἀσφαλὴς ἔνδειξις ὅτι ἡ σειρὰ ΙΙ εἶναι νεωτέρα τῆς σειρᾶς Ια. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὅλην ἔκφρασιν φαίνεται ἡ διαφορά, ἡ τῆς ΙΙ εἶναι ζωντανωτέρα καὶ φυσικωτέρα, ὅπως περιμένει κανεὶς ἀπὸ ἓν νεώτερον ἔργον. Σημειώνω ἀκόμη καὶ μίαν ἰδιόρρυθμον ἀπόχρωσιν εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ καλύτερον σῳζομένου καλυπτῆρος MR 17: Μὲ τὸν τριγωνικὸν δηλαδὴ σχηματισμὸν τοῦ προσώπου της, μὲ τοὺς λοξοὺς ὀφθαλμούς της, καὶ ἰδίως τὸν δεξιόν, καὶ μὲ τὸ ἡμιάνοικτον στόμα της, ἡ μεγάλη αὕτη θεὰ ἔχει ὁπωσδήποτε κάτι ἀπὸ τὸ «θηριῶδες» τοῦ κόσμου τὸν ὁποῖον κυβερνᾷ, φέρει δὲ αὐτομάτως εἰς τὸν νοῦν τοὺς πάνθηρας τοῦ ἀετώματος τῆς Ἀρτέμιδος, οἱ ὁποῖοι χρονικῶς θὰ πρέπει νὰ ἀπέχουν αὐτῆς ἐλάχιστα.

Τὸν ναὸν τοῦ Θέρμου ὁ Ρωμαῖος χρονολογεῖ εἰς τὸ 630 - 620 π.Χ. (σελ. 123), τὸν δὲ ναὸν τοῦ Mon Repos μίαν ἢ δύο δεκαετίας ἀργότερον (σελ. 158). Ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Mon Repos ἀνήκει εἰς τὸν 7ον ἀκόμη αἰῶνα ἐνισχύεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τὰς τεχνοκριτικὰς παρατηρήσεις τῶν Rodenwaldt (Korkyra II, σελ. 184 - 5) καὶ Dörig (AM 1961, σελ. 67 κ.ἑ. καὶ ἰδίως 70 κ.ἑ.) περὶ τῶν λεόντων τῆς Κερκύρας καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῶν γοργονείων, τὰ ὁποῖα διατηροῦν ὅλην τὴν μαγικὴν δύναμιν τῶν ἀρχεγόνων ἀποτροπαϊκῶν προσωπείων, τῶν στερουμένων ἀκόμη πάσης ὀργανικῆς καὶ ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως, ἐνῷ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος (Payne, σελ. 84) αἱ Γοργόνες ἀρχίζουν πλέον νὰ γίνωνται πρόσωπα ἤ, ὅπως θὰ ἐλέγομεν κατὰ τὸν κοινὸν πλέον ὅρον, νὰ ἐξανθρωπίζωνται (ἡ Γοργὼ λ.χ. τοῦ ἀετώματος τῆς Ἀρτέμιδος εἶναι ἀρκετὰ προχωρημένη εἰς τὴν γραμμὴν τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς). Ἀπὸ τὴν ἀγγειογραφίαν τὰ πλησιέστερα πρὸς τὰ γοργόνεια τοῦ Mon Repos παραδείγματα μοῦ φαίνονται νὰ εἶναι ἡ θαυμασία Γοργὼ τοῦ Κορινθιακοῦ ἀρυβάλλου τῆς Δήλου (Payne, σελ. 82, εἰκ. 24 c) καὶ ἡ Γοργὼ τοῦ μεγάλου Ἀττικοῦ ἀγγείου τοῦ Νέσσου. Ἴσως μάλιστα νὰ ἀποκτᾷ ἐδῶ κάποιαν ἰδιαιτέραν χρονολογικὴν σημασίαν τὸ ὅτι κανὲν πρωτοκορινθιακὸν ἢ καὶ μεταβατικὸν ἀκόμη ὄστρακον δὲν ἦλθε μέχρι στιγμῆς εἰς φῶς, ἐνῷ τὰ παλαιότερα εὑρεθέντα ὄστρακα εἶναι τὸ τμῆμα καλύμματος κορινθιακῆς πυξίδος MR 156 (βλ. κατωτέρω 177), τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὴν πρώιμον κορινθιακὴν περίοδον καὶ ἓν ἀσήμαντον ὄστρακον λαιμοῦ ἀττικοῦ ἀμφορέως τοῦ τύπου SSOSS ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὅμως οὐδὲν συμπέρασμα εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαχθῇ.

Καὶ μὲ αὐτὰ ὅμως πάλιν εἶναι δύσκολον νὰ ἐπιτύχῃ κανεὶς μὲ ἀπόλυτον ἀσφάλειαν μίαν βεβαίαν καὶ ἀκριβῆ χρονολόγησιν. Διότι ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι ἡ χρονολόγησις τοῦ Κορινθιακοῦ ἀγγειογραφικοῦ ρυθμοῦ, ὅπως αὕτη καθωρίσθη ὑπὸ τοῦ Payne, ὑφίσταται ἀκόμη τὰς ἐπιθέσεις πολλῶν[1], ἔχομεν καὶ τὰς τεχνοτροπικὰς διαφορὰς μεταξὺ τῶν ἀκροκεράμων, αἱ ὁποῖαι σημαίνουν ὅτι αἱ ἐργασίαι τῆς κεραμώσεως παρετάθησαν ἐπί τινα ἔτη. Τὰ παλαιότερα ἀπὸ ὅλα τὰ κεραμεικά, ὅπως λ.χ. ἡ κεφαλὴ Ια πρέπει νὰ εὑρίσκοντο χρονικῶς πλησιέστατα πρὸς τὰ κερα-

1. Χαμηλὴν χρονολόγησιν ἠξίωσαν διάφοροι, κυρίως Γερμανοὶ ἐπιστήμονες, πρῶτος ὁ Langlotz εἰς τὴν ἐν Gnomon 1934, σελ. 418 κ.ἑ. κριτικὴν τοῦ βιβλίου τοῦ Payne, βλ. τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος διεξοδικὴν συζήτησιν ὑπὸ τοῦ Hopper εἰς BSA XLIV (1949) σελ. 169 κ.ἑ., ὁ ὁποῖος εἰς σελ. 180 δέχεται τὰ ὅρια τοῦ πρωΐμου κορινθιακοῦ ρυθμοῦ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 610 ἢ 615 καὶ 590 π.Χ. Τὴν νεωτέραν βιβλιογραφίαν παρέχει ἡ Σ. Καρούζου εἰς σελ. 120 - 2 τοῦ νεοεκδοθέντος βιβλίου της «Ἀγγεῖα τοῦ Ἀναγυροῦντος».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

μεικὰ τοῦ Θέρμου καὶ οὕτω γίνεται πλέον ἢ πιθανὸν ὅτι τὸ ἐκ Κορινθίων τεχνιτῶν συνεργεῖον, τὸ ὁποῖον εἰργάσθη εἰς Θέρμον, μετεφέρθη εἰς τὴν Κέρκυραν ἀμέσως μετὰ τὴν συντέλεσιν τῶν ἐργασιῶν ἐκεῖ. Διάφορον πάλιν ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ ἐργαστήριον τὸ ὁποῖον τὴν ἰδίαν περίπου ἐποχὴν εἰργάζετο εἰς τὴν Καλυδῶνα διὰ τὴν κεράμωσιν τοῦ ναοῦ Β1. Γενικαὶ ὁμοιότητες τῶν κεφαλῶν τῆς Καλυδῶνος μὲ τὰς κεφαλὰς τοῦ Θέρμου καὶ τῆς Κερκύρας ὑπάρχουν βεβαίως, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν κοινὴν κορινθιακὴν καταγωγήν, ἀλλ' ἡ σύλληψις τῶν κεφαλῶν τῆς Καλυδῶνος εἶναι διάφορος, γεωμετρικὴ καὶ μικρογραφική, ἡ δὲ ἐκτέλεσις λεπτολόγος, συνεχίζουσα τὴν παράδοσιν τῆς γυναικὸς ἀπὸ τὴν μετόπην τῶν Μυκηνῶν, ἐνῷ εἰς τὸν Θέρμον καὶ ἐδῶ εἶναι φανερὰ μία ἁδροτέρα καὶ ὁρμητικωτέρα τάσις. Ἐπανερχόμενος εἰς τὰς νέας ἀκροκεράμους ἐπιθυμῶ νὰ τονίσω ἀκόμη ὅτι τὰ νέα εὑρήματα, μολονότι ἐκκαθαρίζοντα κάποιας ἀμφιβολίας ἢ λύοντα μερικὰ ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα ἔθετον εἰς τοὺς παλαιοτέρους τὰ μέχρι τότε γνωστὰ εὑρήματα, δὲν ἀπαντοῦν φυσικὰ εἰς ὅλα τὰ ἐρωτήματα, ἐπιπλέον δὲ θέτουν καὶ μερικὰ νέα. Ἓν οὐσιῶδες λ.χ. ἐρώτημα ἀνακύπτον ἐκ τῶν νέων ἀνασκαφῶν εἶναι ποία ἦτο ἡ σχέσις τῶν ἀετοσχήμων καλυπτήρων ΙΙ πρὸς τοὺς τοῦ τύπου Ι, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἠμπορεῖ πρὸς τὸ παρὸν νὰ δοθῇ ἀπάντησις, ὅπως δὲν ἠμπορεῖ ἀκόμη νὰ ἐπιβεβαιωθῇ καὶ ἡ παλαιὰ ἄποψις τοῦ Ρωμαίου ὅτι αἱ ἀνδρικαὶ κεφαλαὶ (στρωτῆρες τύπου ΙΙ) ἦσαν τοποθετημέναι εἰς τὸ ὑπὸ τὸ ἀέτωμα προέχον γεῖσον.

Μένει ἀκόμη νὰ λεχθοῦν μερικὰ πράγματα διὰ τοὺς κοινοὺς (ἀγελαίους) στρωτῆρας καὶ καλυπτῆρας τῆς στέγης τοῦ μεγάλου ναοῦ, καὶ νὰ ἀποτολμηθοῦν ὀλίγα γενικὰ συμπεράσματα ἀπὸ τὴν μελέτην αὐτῶν καὶ τῶν ἀκροκεράμων.

Ἐκ τῶν κοινῶν κεραμίδων, τῶν ὁποίων εὑρέθη καὶ περισυνελέγη μέγας ἀριθμός, οἱ μὲν περισσότεροι στρωτῆρες εἶναι τοῦ συνήθους Κερκυραϊκοῦ τύπου, δηλαδὴ παρουσιάζουν κατὰ τὰ πλάγια ἀπό τινος σημείου βαθμιαίαν πρὸς τὰ ἄκρα ἀνύψωσιν (πτερύγια). Οὔτε τὸ πλάτος κανενὸς ἐξ αὐτῶν οὔτε καὶ τὸ μῆκος ἐσώθη, ἀλλὰ τὸ πλάτος ἔχομεν εὐτυχῶς χάρις εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ἀκεραίου ἡγεμόνος στρωτῆρος MR 1. Αἱ δύο γωνίαι τοῦ προσθίου μέρους τῶν ἀγελαίων στρωτήρων εἶναι ἀποτετμημέναι ἐπὶ μήκους 0,15 καὶ πλάτους 0,10μ., εἰς δὲ τὴν κάτω ἐπιφάνειαν πλησίον τοῦ ἀποτετμημένου μέρους παρουσιάζεται ὑποτομὴ (Π ί ν. 199β) μήκους 0,115 πέραν τοῦ προρρηθέντος τμήματος καὶ πλάτους 0,15 μ., δηλαδὴ ἐκεῖ ὁ στρωτὴρ εἶναι λεπτότερος. Εἰς τὸ ὀπίσθιον πάλιν ἄκρον των καὶ ἐπὶ τῶν (δύο;) πτερυγίων μερικοὶ στρωτῆρες παρουσιάζουν καὶ κάθετον διαμπερῆ ὀπὴν γόμφου τῆς ὁποίας ὅμως ἡ διάμετρος δὲν εἶναι ὅλη ἡ ἰδία, δηλαδὴ κατὰ μὲν τὸ ἀνώτερον μέρος εἶναι 0,03μ., κάτω ὅμως στενεύει κατὰ τὸ ἥμισυ (Π ί ν. 199δ). Περὶ ὅλων αὐτῶν θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

Πρὶν προχωρήσω εἰς τοὺς καλυπτῆρας σημειώνω ἀκόμη δύο τεμάχια στρωτήρων διαφορετικοῦ τύπου (MR 29 Π ί ν. 199ε, 0,34×0,255 μ. καὶ MR 59, 0,18×0,255μ.), οἱ ὁποῖοι δὲν παρουσιάζουν τὰ ἀνυψούμενα πέρατα (πτερύγια), εἰς τὰς μακρὰς πλευράς, ἀλλὰ μικρὰν μόνον ἀνύψωσιν πλάτους 0,04 μ. κατὰ τὸ ἄνω πέρας, ἀντιστοίχως τῆς ὁποίας ἡ ὑποκάτω ἐπιφάνεια παρουσιάζει μικρὰν λοξὴν ὑποτομήν. Ἐκεῖ ὅπου εἰς τοὺς συνήθεις στρωτῆρας εἶναι τὸ πτερύγιον, εἰς τὸ τεμάχιον MR 29 τὸ ἔδαφος εἶναι ἀκάλυπτον ἀπὸ τὸ μέλαν ἐπίχρισμα, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὴν ὑπόλοιπον ἐπιφάνειάν του (εἰς τὸ MR 59 δὲν σῴζεται καθόλου τὸ χρῶμα). Παρόμοιοι στρωτῆρες προερχόμενοι ἐξ Ἰσθμίας εὑρίσκονται εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Κορίνθου (Hesperia 1962, πίν. 9d). Οἱ καλυπτῆρες εἶναι τοῦ ἀετοσχήμου τύπου μὲ τὰς λοξὰς ράχεις ἐλαφρῶς κοίλας, τῶν ὁποίων τὸ πλάτος ποικίλλει. Ἀλλ' αὐτὴ εἶναι μία μόνον ἀπὸ τὰς θαυμαστὰς ἀποκλίσεις καὶ ποικιλίας τὰς ὁποίας παρουσιάζουν καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ κοινόταται κέραμοι. Ἐσωτερικῶς σχηματίζεται μᾶλλον ἢ ἧττον σαφὲς τρίγωνον. Μῆκος οὔτε ἐδῶ ἐσώθη πλῆρες. Ὀπίσω οἱ καλυπτῆρες εἶναι ἐφωδιασμένοι μὲ ἔμβολον μικροτέρου πάχους καὶ λοιπῶν διαστάσεων.

Ἡ δὲ σύνδεσις στρωτήρων καὶ καλυπτήρων ἐγίνετο κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον: Μὲ τὴν διὰ τῶν μακρῶν πλευρῶν ἁρμογὴν δύο στρωτήρων καὶ τὴν προσέγγισιν τῶν ἀποτετμημένων γωνιῶν ἑκατέρου ἐσχηματίζετο χῶρος κενὸς κατάλληλος νὰ δεχθῇ τὸ ἔμβολον τοῦ καλυπτῆρος, τοῦ ὁποίου τὸ ὑπόλοιπον ὀπίσθιον ἄκρον ἐφήπτετο τοῦ προσθίου τῶν στρωτήρων (Π ί ν. 203α). Τὸ ἔμβολον καὶ ὅλα τὰ σημεῖα ἁρμογῆς τῶν στρωτήρων ἐκαλύπτοντο ὑπὸ ἄλλου καλυπτῆρος, ὁ ὁποῖος κατὰ συνέπειαν ἔκειτο ὑψηλότερον τοῦ πρώτου, καίτοι μέρος τοῦ προσθίου του ἄκρου ἁπλῶς ἐφήπτετο τοῦ ὀπισθίου ἄκρου τοῦ προηγουμένου, ἀντὶ νὰ καλύπτῃ μέρος αὐτοῦ, ὅπως εἶναι τὸ σύνηθες. Ὅσον διὰ τὰς ὑποτομάς, εἰς ταύτας εἰσήρχοντο τὰ ἀντίστοιχα ἄκρα ἄλλου ζεύγους στρωτήρων, μέρος τῶν ὁποίων κεῖται ὑπὸ τὸν πρῶτον καλυπτῆρα. Εἰς τὰ σημεῖα δηλαδὴ ἐπαφῆς τῶν στρωτήρων ὑπῆρχον ἑκάστοτε δύο σειραὶ κεραμίδων, ἐνῷ εἰς τὰ σημεῖα ἐπαφῆς τῶν καλυπτήρων ὑπῆρχον τρεῖς. Ὑπὸ τὴν κατωτάτην σειρὰν ἦτο ἀσφαλῶς ξυλοδομή, πρὸς τὴν ὁποίαν προσηρμόζοντο οἱ στρω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

τῆρες διὰ τῶν καθέτων γόμφων, τοὺς ὁποίους ἀνέφερα προηγουμένως.

Ἀνέφερα ὅμως ἐπίσης ὅτι τοιαῦται ὀπαὶ δὲν ἀπαντοῦν εἰς ὅλους τοὺς στρωτῆρας. Διὰ νὰ μὴ ἀπαντοῦν ὅμως σημαίνει ὅτι δὲν εἶχον ἀνάγκην ὅλοι οἱ στρωτῆρες τοιούτων γόμφων. Προσωπικῶς, καὶ μέχρις ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου, πιστεύω ὅτι διὰ νὰ μὴ ἔχουν ἀνάγκην αὐτῶν μερικοὶ στρωτῆρες, σημαίνει ὅτι οὗτοι εἶχον ἐλαχίστην κλίσιν ἐπὶ τῆς στέγης, ὅτι τὸ μέρος δηλαδὴ ἐκεῖνο τῆς στέγης ἦτο σχεδὸν ὁριζόντιον. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἀπὸ τὰς ἀκροκεράμους, τῶν ὁποίων ἐσώθησαν εὐτυχῶς μερικὰ τεμάχια. Ὁ μέγας ἡγεμὼν καλυπτὴρ MR 16 ἔχει τὸ μέτωπον σχεδὸν κάθετον πρὸς τὴν ἀκμὴν τῆς στέγης του, εἰς δὲ τὸν στρωτῆρα MR 1 ἡ ἄνω ἐπιφάνεια παρουσιάζει ἀνεπαίσθητον μόνον κλίσιν ἐν σχέσει πρὸς τὸ μέτωπον. Ὁσονδήποτε βάθος καὶ ἂν εἶχεν ὁ στρωτήρ, μὲ τόσον τεράστιον βάρος (μόνον τὸ σωθὲν τεμάχιον ζυγίζει περὶ τὰ 74 χιλιόγραμμα) καὶ τὴν τόσον μεγάλην προβολήν του ἐκτὸς τοῦ γείσου (0,35 - 0,37 μ.), τὴν ὁποίαν μαρτυρεῖ ἡ γραπτὴ διακόσμησις τῆς κάτω ἐπιφανείας (καὶ εἰς τὸν Θέρμον ὑπῆρχεν ἀνάλογος μεγάλη προβολὴ τῶν ἀκραίων στρωτήρων, περίπου 0,40 μ. (βλ. Koch, RM 1915, σελ. 58), πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ συγκρατηθῇ ὁ στρωτὴρ εἰς τὴν θέσιν του, ἂν ἡ στέγη εἶχεν ἐκεῖ τὴν κανονικὴν κλίσιν, ἔστω μὲ τὴν βοήθειαν κάποιων συνδέσμων; Ἐνῷ εἰς τὴν περίπου ὁριζόντιον θέσιν ἐπετυγχάνετο ἡ στερέωσις, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τοῦ ἰδίου βάρους καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῶν συνδέσμων τοῦ μετώπου. Ἐκ τούτων ὁ ὁριζόντιος σύνδεσμος ἴσως συνέδεε τὰς ἀκροκεράμους μεταξύ των. Ποίου εἴδους ὅμως σύνδεσιν ἐπετύγχανον αἱ κάθετοι ὀπαὶ τῆς πλακὸς τῆς λεοντοκεφαλῆς δὲν γνωρίζω ἀκόμη.

Μίαν τελευταίαν ἔνδειξιν τῆς σχεδὸν ὁριζοντίου θέσεως ὡρισμένων ἐκ τῶν κεραμίδων τῆς στέγης παρέχει καὶ ἡ ἐξῆς παρατήρησις: Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ στρωτῆρες δὲν ἔχουν τὸ αὐτὸ πάχος παντοῦ, ἐμπρὸς εἶναι παχύτεροι καὶ ὀπίσω λεπτότεροι, διὰ νὰ πατοῦν ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου ἄκρου των οἱ κατόπιν ἐρχόμενοι στρωτῆρες (βλ. Ὀρλάνδον, Ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων, Α'. σελ. 103). Πράγματι αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ ἐδῶ εἰς τινας ἐκ τῶν στρωτήρων, αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐφωδιασμένοι μὲ καθέτους ὀπὰς γόμφων εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος. Εἰς ἄλλους ὅμως συμβαίνει μᾶλλον τὸ ἀντίθετον καὶ αὐτοὶ εἶναι ὅσοι δὲν ἔχουν ὀπὰς γόμφων εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος. Ἔδιδον δηλαδὴ εἰς τούτους κάποιαν κλίσιν ὑποβοηθητικὴν τῆς ροῆς τῶν ὑδάτων, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἡ γενικωτέρα κλίσις τῆς στέγης. Ἄλλωστε τοιαύτην ἀνεπαίσθητον κλίσιν ἔχει καὶ ὁ ἡγεμὼν στρωτὴρ MR 1.

Προσχωρῶ λοιπὸν εἰς τὴν ἄποψιν τοῦ Ρωμαίου (Korkyra I, σελ. 156 κ.ἑ.) ὅτι ἡ στέγη τοῦ ναοῦ ἐκείνου εἶχε σχεδὸν ὁριζοντίαν παρυφήν. Ὅτι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαϊκοὺς ναοὺς εἶχον τοιαύτας στέγας, γνωστὰς ἐνίοτε μὲ τὸ ὄνομα chinese roofs ἠρνήθη ὁ Dinsmoor (The Architecture of Ancient Greece, σελ. 82 σημ.), δὲν εἶναι ὀλίγαι ὅμως αἱ ἐνδείξεις ὅτι ὑπῆρχον πράγματι τοιαῦται στέγαι: Ἐκ Θέρμου, ἐκ Καλυδῶνος, ἐκ τῆς Ποσειδωνίας («Basilica») καὶ ἐκ τῆς Ἐρετρίας, εἰς τὰς ὁποίας προστίθενται: ἓν πρότυπον ναΐσκου ἐκ Salerno, τὸ ἐσχάτως ἀποκαλυφθὲν ὑπόγειον ἱερὸν τῆς Ποσειδωνίας[2] καὶ ἤδη τὰ ἀρχιτεκτονικὰ τοῦ Mon Repos. Τό ὁριζόντιον μέρος τῆς στέγης ἐδῶ, ὅπως ἀλλοῦ, θὰ ἦτο μόνον μία στενὴ παρυφή, ἡ ὁποία κατὰ Ρωμαῖον περιέθεε (σελ. 156) τὴν στέγην, δηλαδὴ ἐπροχώρει καὶ εἰς τὰς δύο στενὰς πλευράς, ὅπως εἰς τὸν πήλινον οἰκίσκον τοῦ Ἄργους καὶ εἰς ἄλλα παραδείγματα, π.χ. τὸν Θέρμον (αὐτόθι, σημ. 2). Τὴν μορφὴν αὐτὴν ἔχουν καὶ αἱ πήλιναι σαρκοφάγοι τῆς Ρόδου (Cl. Rh. IV, εἰκ. 255 καὶ 261), αἱ ὁποῖαι ἀσφαλῶς ἐμπνέονται ἀπὸ κτηριακὸν πρότυπον. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς φαίνεται νὰ συνηγορῇ ὁ ἰδιόρρυθμος ἡγεμὼν στρωτὴρ MR 14. Εἰς τὴν ὑποκάτω ἐπιφάνειαν ἡ διακόσμησις τῶν φύλλων ἀρχίζει ἀπὸ τὴν γραμμὴν περίπου τοῦ καθέτου σκέλους τοῦ Τ καὶ ἁπλοῦται πρὸς τὰ ἀριστερά, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δεικνύει ὅτι τὸ τμῆμα τοῦτο προεξεῖχε τοῦ κτηρίου καὶ ὅτι ἐκεῖ ἦτο ἡ κυρία ὄψις τοῦ στρωτῆρος. Ἡ λοξὴ πάλιν ὀπὴ ἀπορροῆς καὶ αἱ πρὸς αὐτὴν σύμφωνοι κεκλιμέναι ἐπιφάνειαι μαρτυροῦν πρὸς ποίαν πλευρὰν θὰ εὑρίσκετο ἡ ἀπολεσθεῖσα λεοντοκεφαλή. Ἀλλ' ὁ ἀσυνήθης σχηματισμὸς τῶν βραχιόνων εἶναι, νομίζω, ἔνδειξις ὅτι ἔχομεν ἐδῶ τμῆμα γωνιαίου στρωτῆρος ἀναλόγου πρὸς τὸν τοῦ Θέρμου (Koch RM 1915, σελ. 57, εἰκ 25), ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος ἐκείνου. Καὶ ἂν ἐκεῖ ὁ βραχίων ἀνυψοῦται πρὸς τὴν λεοντοκεφαλήν, πιθανώτατα θὰ συνέβαινε καὶ ἐδῶ τὸ ἴδιον, μόνον ὅτι τὸ τμῆμα αὐτὸ δὲν ἐσώθη εἰς καλὴν κατάστασιν.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω κατηγορίας κεράμων στέγης εὑρέθησαν καὶ τεμάχια μεγάλων καμπύλων καλυπτήρων τῆς κορυφαίας. Αἱ πελώριαι αὐταὶ κεραμίδες εἶχον τομὴν ἀνοικτοῦ πετάλου, ἀνοίγματος περίπου 0,60 μ., ἄγνωστον ὅμως εἶναι τὸ μῆκός των (Πίν. 203 β-γ καὶ 205α). Καὶ τὸ μὲν ἓν ἄκρον των εἶναι ἁπλοῦν, τὸ ἄλλο ὅμως ὑπὸ τὸ κανο-

2. Βλ. περὶ ὅλων αὐτῶν: A. Trevor Hodge, The woodwork of Greek roofs, σελ. 89 κ.ἑ. Οὗτος δὲν συμπεριλαμβάνει εἰς τὸν κατάλογόν του τὸν ναὸν C, τὸν ὁποῖον ἐδέχοντο παλαιότερον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

νικὸν πέρας παρουσιάζει παραφυάδα τοῦ κυρίου σώματος λοξὴν πρὸς τὰ κάτω, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίζετο τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ ἑπομένου καλυπτῆρος καὶ οὕτω καθεξῆς, ἐξασφαλιζομένης τοιουτοτρόπως τῆς στεγανότητος τῆς μεγάλης καὶ βασικωτάτης ξυλίνης κορυφαίας δοκοῦ. Παραπλησίαν μορφὴν εἶχον οἱ καλυπτῆρες τῆς κορυφαίας εἰς τὸν ναὸν τῆς Νεανδρείας (Koldewey, Neandria, 51 BWPr, σελ. 48, εἰκ. 68 c), εἰς τό Ἡραῖον τῆς Ὀλυμπίας (Koch, RM 1915, σελ. 48), εἰς τὴν Καλυδῶνα (AE 1937 A, σελ. 306, πίν. 2, 2α-2β κλπ.) καὶ ἀλλαχοῦ. Εἰς τὸ παράδειγμα MR 76, εἰς ἀπόστασιν 0,175 μ. ἀπό τὸ κάθετον πέρας, ἐσώθη τὸ κάθετον πέρας ἑνὸς ἀνοίγματος. Εἰς τὸ ἀπολεσθὲν ἐκεῖνο ἄνοιγμα ἐνεσφηνοῦτο ὁ κατερχόμενος καλυπτὴρ τῆς στέγης. Τὸ ὕψος τοῦ πέρατος αὐτοῦ εἶναι πράγματι 0,10 μ., ὅσον δηλαδὴ τὰ ὕψη τῶν καθέτων πλευρῶν μερικῶν ἀπὸ τοὺς κοινοὺς καλυπτῆρας (τὰ πλεῖστα εἶναι κατά τι μικρότερα).

Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ κεραμεικὰ στέγης ποὺ εὑρέθησαν εἰς τὸν ἀποθέτην πρέπει, ὅπως πρὶν εἶπα, νὰ ἀνῆκουν εἰς ἕνα πολὺ μεγάλον ναὸν τῶν πρωίμων ἀκόμη ἀρχαϊκῶν χρόνων, πολὺ μεγαλύτερον ἀσφαλῶς ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ 400 π.Χ., τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια εἶχε φέρει εἰς φῶς τὸ 1914 ὁ Dörpfeld ἐπὶ τοῦ λόφου. Διότι ἐκεῖνος εἶχε μῆκος μόλις 45 μ. καὶ πλάτος 20, ἤτο δηλαδὴ κατά τι μικρότερος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, μετροῦντος ἐν συνόλῳ 49 × 23,50 μ. (διαστάσεις κοίτης περιστάσεως, βλ. Korkyra I, σελ. 17) ἐνῷ τοῦ ἀρχαϊκοῦ ναοῦ τοῦ Mon Repos αἱ διαστάσεις πρέπει νὰ ἦσαν σημαντικῶς μεγαλύτεραι, ὅπως συνάγεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ ἐξαιρετικὸν μέγεθος τῶν κεραμεικῶν τῆς στέγης του, τὰ ὁποῖα εἶναι κατὰ 1/3 μεγαλύτερα τῶν τοῦ Θέρμου (βλ. Σωτηριάδην εἰς AE 1900, στ. 194) ἔχοντος διαστάσεις 38,23 × 12,132 μ. (αὐτόθι, στ. 174), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς εὑρεθείσας τεραστίας σταγόνας, ἡ διάμετρος τῶν ὁποίων εἰς μὲν τοὺς προμόχθους (MR 90) εἶναι 0,064, εἰς δὲ τοὺς κανόνας τῶν ἐπιστυλίων (MR 91) 0,062 μ. (Πίν. 204ε). Ἂς σημειωθῇ ὅτι αἱ ἀντίστοιχοι διάμετροι σταγόνων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος εἶναι 0,043 (Korkyra I σελ. 37, εἰκ. 20) καὶ 0,042 μ. (αὐτόθι, σελ. 33, εἰκ. 15). Ἡ περίπτωσις νὰ ἀνῆκουν τὰ κεραμεικὰ τῆς στέγης καὶ αἱ λίθιναι σταγόνες εἰς δύο διαφόρους ναοὺς πρέπει μᾶλλον νὰ ἀποκλεισθῇ, διότι εἶναι δύσκολον νὰ παραδεχθῇ κανεὶς τὴν ὕπαρξιν δύο τόσον μεγάλων ναῶν ἐπὶ τοῦ λοφίσκου.

Εἶναι πάντως ἀξιοσημείωτον ὅτι λίθινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εὑρέθησαν ἐλάχιστα. Ἀναφέρω ἐν πρώτοις δύο τεμάχια ὑποτραχηλίων ἐκ ψαμμολίθου ὁμοίων πρὸς τὰ ἐν Korkyra I, πίν. 10, ἰδίως τὸ α (MR 92, ὕψ. 0,075, πλ. 0,086 μ. καὶ MR 93, ὕψ. 0,053 καὶ πλ. 0,049 μ.) καὶ ἓν τεμάχιον σπονδύλου ἐκ χονδροκόκκου ροδίζοντος μαρμάρου (MR 94, ὕψ. 0,08 καὶ πλ. 0,12 μ.) σῴζον τὴν μίαν μόνον ράβδωσιν καὶ τὸ ἥμισυ ἑτέρας. Ἐν τούτοις ἀπὸ τὸ πλάτος τῆς ραβδώσεως 0,077 μ. καὶ τὴν ρηχότητά της, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ὑπολογιζομένην γωνίαν τῶν ραβδώσεων, συμπεραίνω ὅτι ἡ διάμετρος τοῦ σπονδύλου ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπεσπάσθη τὸ τεμάχιον (κάτω σῴζεται πέρας) θὰ ἦτο 0,45 - 0,50 μ. Ἦτο δηλαδὴ πολὺ μικρότερον ἀπὸ τὸν σωθέντα ἀνώτερον σπόνδυλον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, τὸν ὁποῖον ἐν τούτοις ὑπεθέσαμεν μικρότερον τοῦ ναοῦ τοῦ Mon Repos. Ἀπομένουν λοιπὸν αἱ λύσεις ὅτι τοῦτο ἀνῆκεν εἴτε εἰς ἄλλο κτήριον εἴτε εἰς ἐσωτερικὴν κιονοστοιχίαν τοῦ μεγάλου ναοῦ. Οὐδόλως διαφωτιστικώτερα εἶναι καὶ τὰ δύο τεμάχια ὑποτραχηλίων. Ἐνδιαφέρον εἶναι ἐπίσης νὰ σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι καὶ κανὲν ἀπὸ τὰ κιονόκρανα τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὸ Mon Repos δὲν ἔχει τὰς διαστάσεις, αἱ ὁποῖαι μᾶς χρειάζονται διὰ τὸν ναόν, διότι ὅλα ὑπολείπονται σημαντικῶς τοῦ κιονοκράνου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος. Μήπως λοιπόν ὁ ναὸς εἶχε ξυλίνους κίονας; Καὶ τότε πῶς νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν παρουσίαν τῶν λιθίνων προμόχθων καὶ κανόνων ἐπιστυλίου; Ἡ λοιπὸν ὁ ναὸς εἶχεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς λιθίνην ἀνωδομίαν (ἁπλῶς δὲ ἔτυχε νὰ μὴ σωθοῦν ἐξ αὐτῆς τεμάχια σπονδύλων) καὶ τὸ ξύλον περιωρίζετο εἰς τὰ ὑπὲρ τὸ γεῖσον μέρη, ἐπικαλυπτόμενον διὰ τῆς πλουσίας πηλίνης διακοσμήσεως τὴν ὁποίαν ἐγνωρίσαμεν ἤδη, ἢ ἡ ἀνωδομία ἦτο ξυλίνη καὶ ἔγινε ἀργότερον λιθίνη. Προσωπικῶς δὲν θεωρῶ πολὺ ἰσχυρὰν τὴν δευτέραν ὑπόθεσιν, διότι ἀφοῦ ἡ ὁμοιομορφία τῶν λιθίνων σταγόνων μᾶς ἀναγκάζει νὰ δεχθῶμεν τὴν ταυτόχρονον ἐκτέλεσιν ὅλων ὁμοῦ τῶν προμόχθων, δηλαδὴ τὴν ταυτόχρονον μείζονα ἀνακαίνισιν τοῦ ὅλου ναοῦ, τότε πῶς θὰ ἐξηγήσωμεν ὅτι ἐκράτησαν ἐπιμελῶς ἐκ τῆς παλαιοτέρας φάσεως τοῦ ναοῦ ὅλα τὰ πήλινα τῆς στέγης, τὰ ὁποῖα κατέληξαν ἀργότερον εἰς τὸν ἀνασκαφέντα ἀποθέτην καὶ δὲν τὰ ἀντικατέστησαν διὰ λιθίνων; Πολὺ ἁπλουστέρα μοῦ φαίνεται ἡ πρώτη ὑπόθεσις, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀνωδομία ἦτο λιθίνη καὶ μόνον ἡ στέγη ἦτο ξυλίνη μὲ πηλίνην ἐπένδυσιν. Ἡ σπάνις τῶν λιθίνων μερῶν δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ἐκ τῆς χρήσεως τούτων ὡς ὑλικοῦ εἰς μεταγενεστέρας ἐποχάς, λ.χ. εἶναι κάλλιστα δυνατὸν νὰ ἐχρησιμοποιήθησαν ταῦτα κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ νεωτέρου ναοῦ. Πάντως εἶναι πιθανώτατον ὅτι ἐγίνετο μεμονωμένη ἀντικατάστασις πηλίνων κεραμίδων διὰ λιθίνων, ὅπως ἐξ ἄλλου ἐγίνετο καὶ πηλίνων δι' ἄλλων πηλίνων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Μεταξὺ τῶν ὀλίγων εὑρεθέντων λιθίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἦτο καὶ ἓν γωνιαῖον τεμάχιον στρωτῆρος ἐκ λίθου Σινιῶν (MR 87) μήκους 0,179, πλάτους 0,128 καὶ πάχους 0,044 μ., τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν σῴζει ταινιοειδῆ ἔξαρσιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν μαρμαρίνων στρωτήρων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος (βλ. παράδειγμα σχεδὸν ὁλοκλήρου στρωτῆρος εἰς Korkyra I, σελ. 41, εἰκ. 27), τῆς ὁποίας ὅμως τὸ πλάτος εἶναι 0,044 ἀντὶ τῶν 0,03 μ. ἐκεῖ καὶ ἡ ἔξαρσις ἐδῶ μόνον 0,045 ἀντὶ τῶν 0,05 μ. ἐκεῖ, τοῦ συνολικοῦ πάχους, ἐγγίζοντος καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις τὰ 0,075 μ. Διὰ τοιούτων λιθίνων στρωτήρων ἀντικαθίσταντο οἱ πήλινοι στρωτῆρες σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου.

Τῶν ἀκολούθων λιθίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἡ σχέσις μὲ τὸν μεγάλον ναὸν εἶναι ἀβεβαία ἢ καὶ ἀμφίβολος.

MR 89 (Π ί ν. 203γ). Ἀρχιτεκτονικὸν τεμάχιον ἐξ ἀσβεστολίθου Σινιῶν, τοῦ ὁποίου ἡ προσθία ἐπιφάνεια διακοσμεῖται μὲ ἐγχάρακτα φύλλα ρόδακος, παρουσιάζοντος κατὰ τὸ κέντρον κυρτὴν ἐπιφάνειαν. Εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ τεμαχίου ὑπάρχει παράλληλος περίπου πρὸς τὴν πρόσοψιν διαμπερὴς ὀπὴ πλήρης μολύβδου. Ὕψ. 0,21, πλ. 0,10 μ.

MR 95. Τεμάχιον ἐπικρανίτιδος ἐκ ψαμμολίθου, ὕψ. 0,10, πλ. 0,65, πάχ. 0,09 μ.

MR 98. Ὅμοιον ἐξ ἀσβεστολίθου, ὕψ. 0,10, πλ. 0,074, πάχ. 0,067 μ.

MR 88 (Π ί ν. 204ς). Τεμάχιον ἐπικρανίτιδος ἐκ ψαμμολίθου ὕψ. 0,12, πλ. 0,175, βάθ. 0,15 μ.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ τὰ λίθινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐδῶ ἓν τεμάχιον λιθίνου γλυπτοῦ (MR 168). Πρόκειται περὶ τμήματος δεξιᾶς ἀνδρικῆς κνήμης ἐκ ψαμμολίθου, μήκ. 0,115, πλ. 0,086μ., τοῦ ὁποίου αἱ ἀναλογίαι φαίνονται νὰ εἶναι κατά τι μεγαλύτεραι ἀπὸ τὰς τῶν μεγαλυτέρων ἀντιστοίχων μελῶν τῶν δύο ἄκρων τοῦ ἀετώματος τῆς Ἀρτέμιδος, ἡ δὲ ἐργασία κατά τι σφικτοτέρα (ἀρχαϊκωτέρα;). Ἡ κνήμη αὕτη δὲν εὑρέθη εἰς τὸν ἀποθέτην ἀλλ' εἰς τὸν πρῶτον τομέα τῆς ἀνασκαφῆς. Τὸ μέλλον θὰ μᾶς δείξῃ ἐὰν τὸ σύντριμμα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν λιθίνην πλαστικὴν διακόσμησιν τοῦ μεγάλου ναοῦ ἢ ἐὰν προέρχεται ἄλλοθεν. Πιθανώτατον εἶναι πάντως ὅτι διὰ τοῦ γαστροκνημιαίου μυὸς ἐστηρίζετο αὕτη εἴς τινα ἐπιφάνειαν, ὅπως ὑποδηλώνουν τὰ ἐκεῖ σῳζόμενα λείψανα ἐξογκωμάτων. Ἐὰν ὀρθῶς ἑρμηνεύω, τότε τὸ σκέλος θὰ ἦτο ἐστραμμένον πρὸς τὰ δεξιά.

Φυσικὰ ὁ μέγας ναὸς δὲν ἦτο τὸ μόνον κτήριον ἐπὶ τοῦ ἀρκετὰ ἐκτεταμένου λοφίσκου. Εἰς τὴν ΒΑ γωνίαν του ὑπῆρχεν ἓν κτίσμα τοῦ ὁποίου ἐγνωρίσαμεν τὰ κάτω μέρη τῶν τοίχων καὶ τὸ ὁποῖον ὑπέθεσα ὅτι ἦτο οἴκημα ἱερέων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν κινητῶν εὑρημάτων διαπιστοῦται ἡ ὕπαρξις τοιούτων κτισμάτων. Τούτων δίδω κατωτέρω κατάλογον:

MR 99 (Π ί ν. 206δ). Τὸ κάτω ἀριστερὸν μέρος ἀρχαϊκοῦ ἀνθεμωτοῦ καλυπτῆρος ἐκ κιτρινοτέφρου πηλοῦ περιέχοντος καὶ ξένα σωματίδια, μὲ τὴν διακόσμησιν ἐλαφρῶς ἀνάγλυφον καὶ ἔγχρωμον. Σῴζεται τὸ ἄκρον τῆς ἀριστερὰ κατερχομένης ἕλικος τοῦ ἀνθεμίου, χρώματος βαθέος καστανοῦ, ὁ κεντρικὸς βαθέως ἐρυθρὸς «ὀφθαλμὸς» καὶ τὸ βαθέως καστανὸν φύλλον, τὸ ὁποῖον παρεμβάλλεται μεταξὺ ἕλικος καὶ ἀριστεροῦ πετάλου τοῦ ἀνεστραμμένου ἄνθους λωτοῦ (τούτου σῴζεται ἐλάχιστον). Ὕψ. 0,08, πλ. 0,086, πάχ. 0,083 μ. Πρβλ. Corinth IV, I εἰκ. 8.

MR 100. Φύλλον ἄλλου, ὕψ. 0,085, μέγ. πάχ. 0,048 μ., ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ, μὲ ξένα σωματίδια, φέρον ἐρυθρὸν χρῶμα.

MR 101 (Π ί ν. 205β). Ἀκραῖον τεμάχιον καλυπτῆρος τῆς κορυφαίας ἐκ κεραμόχρου πορώδους πηλοῦ, ὁμοίου πρὸς τὰ ἐκ Καλυδῶνος παραδείγματα (Ἀρχ. Ἐφ. 1937 Α, πίν. 2, ἀρ. 3 καὶ 3α καὶ σελ. 306). Εἶναι νεώτερος, ἐξειλιγμένος τύπος τοῦ εἴδους τῶν καλυπτήρων μὲ τοὺς ὁποίους ἐκαλύπτετο ἡ κορυφαία τοῦ μεγάλου ναοῦ. Μῆκ. 0,18, πλ. 0,17 μ.

MR 102. Τεμάχιον στρωτῆρος παρὰ τὸ πρόσθιον δεξιὸν ἄκρον, περιλαμβάνον μέρος τοῦ πτερυγίου. Εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν ἐμπρὸς σῴζεται ἡ ἀρχὴ τῆς γνωστῆς ὑποτομῆς. Διαφέρει ὅμως ὁ στρωτὴρ οὗτος τῶν ἄλλων τοῦ μεγάλου ναοῦ, διότι εἶναι μικροτέρων διαστάσεων καὶ εἶναι καὶ ἐξ ἄλλου πηλοῦ. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας φέρει μέγα γραπτὸν Β (δηλαδὴ ε) (Π ί ν. 205γ). Μῆκος 0,23, πλ. 0, 135, πάχ. 0,047 μ.

Εἰς τὴν διακόσμησιν τοιούτων μικρῶν κτισμάτων πρέπει νὰ ἀνῆκον τὰ κατωτέρω περιγραφόμενα τεμάχια πηλίνων ἀγαλματίων, εὑρεθέντων ἐπίσης ἐντὸς τοῦ ἀποθέτου καὶ χρονολογουμένων εἰς τὸ β' ἥμισυ τοῦ 6ου αἰῶνος π.Χ. Ἐκ τῶν ἀναλογιῶν τῶν τεμαχίων φαίνεται ὅτι τὰ ἀγαλμάτια ἦσαν μεγέθους ἡμίσεος περίπου τοῦ φυσικοῦ. Ἴσως ἦσαν ἀκρωτήρια. Πηλὸς καὶ τεχνικὴ εἶναι σαφῶς κορινθιακῆς προελεύσεως. Ὁ πηλός των εἶναι εἰς μὲν τὸν πυρῆνα λευκότεφρος, περιέχων καὶ ξένα σωματίδια, εἰς δὲ τὴν περιφέρειαν εἰς πάχος 0,002-0,003 μ. καθαρός, λευκοκίτρινος. Ἐπὶ τοῦ στρώματος τούτου ὑπάρχει λεπτότατον στρῶμα πηλοῦ ἀρίστης ποιότητος, ἐστιλβωμένου, τόσον στιλπνοῦ μάλιστα εἰς τὸ MR 107, ὥστε νὰ ἀκτινοβολῇ ἐξ αὐτοῦ λάμψις ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ ἐλεφαντόδοντος. Τὰ τεμάχια MR 105 ἕως MR

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

107 εἶναι κοῖλα παρουσιάζοντα ἐσωτερικῶς τὰ ἴχνη τῶν δακτύλων διὰ τῶν ὁποίων συνεπιέσθη ὁ πηλὸς εἰς τὰς κοιλότητας τῆς μήτρας.

MR 104 (Πίν. 206ς). Δεξιὸν κεκαμμένον γόνυ μὲ μικρὸν τμῆμα μηροῦ Ἀμαζόνος (;), τῆς ὁποίας τὸ στενὸν ἔνδυμα παρίσταται διὰ ρόμβων κατανομέλανος χρώματος, μερικοὶ ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι ἀνοικτότεροι. Τὸ ἔνδυμα ὑπενθυμίζει τὸν «Θρᾷκα» ἱππέα τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐνδείξεις εἰς τὸ ὀπίσθιον δεξιὸν μαρτυροῦν ὅτι ἐκεῖ ἐστηρίζετο ἢ ἐφήπτετο κάπου ἡ μορφή. Ὕψ. 0,08, πλ. 0,05 μ.

MR 105. Ἀριστερὸν γόνυ (;) ὁμοίας ἢ τῆς αὐτῆς μορφῆς (;), ὀλιγώτερον κεκαμμένον. Μικρὰ μᾶζα πηλοῦ εἰς τὸ πρόσθιον δεξιὸν μέρος σημαίνει ὅπως καὶ εἰς τὸ προηγούμενον τεμάχιον ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε στήριγμα ἢ ἐπαφὴ μὲ ξένον ἀντικείμενον ἢ σῶμα. Τὰ χρώματα δὲν σῴζονται ἐδῶ τόσον καλά. Εἰς τὸ ὑπὲρ τὸ γόνυ τμῆμα ὁ πηλὸς εἶναι κοῖλος εἰς τὸ κέντρον. Ὕψ. 0,065 μ.

MR 106 (Πίν. 206ε). Πτυχαὶ φέρουσαι κατανὸν γάνωμα, ὕψ. 0,046, πλάτος ἐχρωματισμένου μέρους 0,075 μ.

MR 107. Μέρος γυναικείου βραχίονος (;). Ἀξιοθαύμαστος ἡ λάμψις καὶ ἡ ἁπαλὴ ὑφὴ τοῦ λεπτοῦ στρώματος πηλοῦ. Μῆκ. 0,07, πλ. 0,05 μ.

Εἰδώλια καὶ προσωπεῖα εὑρέθησαν ἀρκετὰ κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφήν. Τὰ ἑπόμενα εὑρέθησαν εἰς τὸν πρῶτον τομέα τῆς ἀνασκαφῆς:

MR 152 (Πίν. 206α). Κεφαλὴ καὶ λαιμὸς λύκου ἢ κυνὸς στρέφοντος ἐλαφρῶς πρὸς δεξιά του. Χαρακτηριστικὰ ἐφθαρμένα. Ὄπισθεν κοῖλον ἀπό τινος σημείου καὶ κάτω. Ὕψ. 0,055, πλ. 0.032 μ.

MR 153 (Πίν. 206γ). Κεφαλὴ μετὰ λαιμοῦ δαμάλεως στρέφουσα δεξιά. Χαρακτηριστικὰ ἐφθαρμένα. Ὄπισθεν κοῖλον ἀπό τινος σημείου καὶ κάτω. Ὕψ. 0,065, πλ. 0,03 μ.

MR 154. Ὁ δεξιὸς κατερχόμενος βραχίων εἰδωλίου γυναικός, ἐσωτερικῶς κοίλου, ὄπισθεν ἐπιπέδου. Διὰ τῆς χειρὸς ἐφάπτεται δυσδιαγνώστου ἀντικειμένου. Πηλὸς κιτρινόφαιος. Ὕψ. 0,078, πλ. 0,057 μ.

MR 155. Εἰδωλίου καθημένης θεᾶς τὰ κάτω σκέλη μεταξὺ τῶν ὁποίων κατέρχεται συστὰς πτυχῶν. Τὸ εἰδώλιον ἦτο κοῖλον. Ὁ πηλὸς εἶναι ὠχρός. 5ου αἰ. π.Χ. Ὕψ. 0,07, πλ. 0,045 μ.

Τὸ ἑπόμενον εὑρέθη ἄνωθεν τῆς δεξαμενῆς πρὸς τὸν λόφον:

MR 170 (Πίν. 206β). Μικρὸν πήλινον προσωπεῖον ἑταίρας, ἀποτελεσθὲν ἐκ τριῶν τεμαχίων, ὕψ. 0,048, πλ. 0,05 μ. Τὸ στόμα εἶναι ἀνοικτόν. Εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς παρουσιάζει μικρὰν ὀπὴν (κοιλότητα). Εἰς τὸ μέτωπον φέρει ταινίαν. Ἡ κόμη χωρίζεται εἰς τὸ μέσον καὶ ἁπλοῦται κατὰ τὰ πλάγια. Εἰς τὴν κορυφὴν κόμβος. Ἐσωτερικῶς εἶναι κοῖλον. Σῴζεται ὀπὴ ἀναρτήσεως. Ἑλληνιστικῶν χρόνων. Παρίσταται πιθανώτατα τὸ ἑταιρίδιον τοῦ Πολυδεύκους (Ὀνομαστ. Δ, 153) περιγραφόμενον ὡς ἑξῆς: «Ἀκαλλώπιστον.... ταινιδίῳ τὴν κεφαλὴν περιεσφιγμένον». Βλ. παραπλήσια παραδείγματα παρὰ Robert, Die Masken der neueren attischen Komoedie, σελ. 40-1, Webster, Hesp. 1960, πίν. 68,C8 καὶ σελ. 277, καὶ Monuments illustrating New Comedy, σελ. 24, τύπος 39.

Τὰ δύο ἑπόμενα εὑρέθησαν εἰς τὸν χῶρον III τῆς ἀνασκαφῆς ἔξωθι τοῦ τοίχου.

MR 108 (Πίν. 209α). Κεφαλὴ γυναικείου εἰδωλίου τύπου Τανάγρας, ἀλλ' ἐντοπίας κατασκευῆς, ἐλαφρῶς κεκλιμένη πρὸς ἀρ. (τοῦ θεατοῦ) καὶ ἀνυψωμένη. Διάδημα κυκλικῆς διατομῆς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἄνθη. Τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ τυλίσσει ἱμάτιον. Ἐπιφάνεια πολὺ ἐφθαρμένη. Πηλὸς ὁ συνήθης ἀνοικτὸς κερκυραϊκός. 3ου αἰῶνος π.Χ. Ὕψ. 0,048, πλ. 0,033 μ.

MR 109. Τὸ ἄνω ἀριστερὸν γυναικείου προσωπείου ἐκ πηλοῦ κιτρινερύθρου ἀφήνοντος κόνιν εἰς τὰ δάκτυλα, 0,06 × 0,04 μ. Ἡ κόμη της συγκρατεῖται διὰ ταινίας πολλὰς φορὰς περιειλιγμένης. Σῴζεται μέρος τοῦ διατρήτου ἀριστεροῦ ὀφθαλμοῦ. Τύπος Πραξιτέλειος. Ἴσως εἰκονίζεται ἑταίρα.

Ὅλα τὰ ἑπόμενα εἰδώλια καὶ προσωπεῖα εὑρέθησαν ἐσωτερικῶς τοῦ τοίχου τοῦ χώρου III καὶ ἀνήκουν εἰς τὸν ἀποθέτην, τὸν σχηματισθέντα περὶ τὰ 400 π.Χ., κατὰ τὴν νέαν διαμόρφωσιν τοῦ ἱεροῦ τεμένους.

MR 110. Τμῆμα γυναικείου εἰδωλίου, συμπαγοῦς, ὀπίσω ἐπιπέδου, σῳζομένου ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ μέχρι τῶν μηρῶν. Πηλὸς κεραμόχρους. Ὕψ. 0,57 × 0,415 μ. Τύπος Lechat, BCH 1891, πίν. I, 1 - Winter I, σελ. 97,5.

MR 111 (Πίν. 201α, ἄνω). Τμῆμα ἄλλου ὁμοίου, ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ὤμου μέχρι τοῦ μέσου περίπου τῶν σκελῶν. Πηλὸς ἀνοικτὸς κεραμόχρους. Ὕψ. 0,07, πλ. 0,047 μ.

MR 112. Κάτω μέρος ἄλλου ὁμοίου. Πηλὸς κεραμόχρους, ὕψ. 0,057, πλ. 0,036 μ.

MR 113 (Πίν. 201α). Ἄλλου ὁμοίου τὸ κεντρικὸν μέρος ἀπὸ τοῦ στήθους μέχρι τῶν μηρῶν. Πηλὸς ἀνοικτόχρους, λείψανα λευκοῦ. Ὕψ. 0,06, πλ. 0,049 μ.

MR 114. Ἄλλου ὁμοίου τὸ κάτω μέρος, ἄνευ τῆς βάσεως. Πηλὸς ἀνοικτόχρους, ἴχνη λευκοῦ. Ὕψ. 0,071, πλ. 0,054 μ.

MR 115. Τμῆμα ἄλλου ὁμοίου ἀκεφάλου, σῳζομένου μέχρι τῆς ἀρχῆς τῶν μηρῶν. Πηλὸς ἀνοικτόχρους, μαλακός. Ὕψ. 0,057, πλ. 0,045 μ.

MR 116 (Πίν. 201β). Τὸ κάτω μέρος δ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

μοίου ἐξ ἀνοικτοχρώμου πηλοῦ, ὕψ. 0,087, πλ. 0,052 μ.

MR 117 (Πίν. 201β). Ἄλλου τμῆμα, συγκολληθὲν ἐκ διαφόρων τεμαχίων. Ἀκέφαλον, σῳζόμενον μέχρι τοῦ μέσου τῶν σκελῶν. Ἡ ἀρ. χεὶρ εἶναι κεκαμμένη πρὸ τοῦ σώματος, ἐνῷ ἡ δεξιὰ κρατεῖ πρὸ τοῦ κορμοῦ ἀντικείμενόν τι, τὸ ὁποῖον λείπει. Πηλὸς κεραμόχρους. Ὕψ. 0,092, πλ. 0,061 μ.

MR 118. Ἄλλου μικρὸν τμῆμα, περιλαμβάνον τὸν χῶρον τῆς κοιλίας. Σῴζονται δύο ἐπὶ τῆς κοιλίας κεκαμμέναι χεῖρες (κρατοῦν τι); καὶ κάθετοι ἀραιαὶ πτυχαί, τοῦ ἰδίου ὅπως τὸ προηγούμενον τύπου. Πηλὸς κεραμόχρους. Ὕψ. 0,038, πλ. 0,044 μ.

MR 119. Τμῆμα ἄλλου μὲ καθέτους πτυχάς. Πηλὸς κεραμόχρους. Ὕψ. 0,055, πλ. 0,049 μ.

MR 120. Κάτω μέρος ἄλλου μετὰ τῶν ποδῶν. Δάκτυλα μακρά. Ἔνδυμα ἄπτυχον. Πηλὸς κεραμόχρους, παρουσιάζων ρωγμάς, εἰς τὸν πυρῆνα τεφρός. Λείψανα λευκοῦ. Ὕψ. 0,038, πλ. 0,039 μ.

MR 121. Ἄνω μέρος ἄλλου, σῴζον καὶ τὴν κεφαλήν, φέρουσαν πόλον. Ἡ κόμη χωρίζεται εἰς τὸ μέσον τοῦ μετώπου, πλαγίως δὲ ἐμφανίζει ὁριζόντια ἐπίπεδα (Etagenperücke). Πρόσωπον φουσκωμένον, ὀφθαλμοὶ ἀμυγδαλόσχημοι, φουσκωτοί. Φορεῖ χιτῶνα μὲ ἀνάγλυφον παρυφὴν πρὸς τὸν λαιμὸν καὶ ἱμάτιον (;) καλύπτον ἀμφοτέρους τοὺς ὤμους καὶ τοὺς βραχίονας. Ἡ δεξιὰ κεκαμμένη πρὸ τοῦ στήθους κρατεῖ ἄνθος, ἡ ἀριστερὰ κάμπτεται χαμηλότερον ἐπὶ τῆς κοιλίας. Πηλὸς κεραμόχρους. Ὕψ. 0,11, πλ. 0,065, μέγ. πάχ. κατὰ τὴν ῥῖνα 0,039 μ.

MR 122. Ἄλλου τὸ μεσαῖον τμῆμα. Χιτὼν πολύπτυχος. Ἡ δεξιὰ κεκαμμένη πρὸ τοῦ στήθους κρατεῖ ἀντικείμενόν τι δυσδιάγνωστον, ἡ ἀριστερὰ εἶναι κεκαμμένη χαμηλότερον (διὰ νὰ συγκρατήσῃ τὰς πτυχὰς τοῦ ἐνδύματος;). Πηλὸς κεραμόχρους, πορώδης, περιέχων ξένα σωματίδια, σκληρότερος τοῦ συνήθους πηλοῦ. Ὕψ. 0,056, πλ. 0,066 μ.

MR 123. Ἄλλου μικροῦ τὸ κάτω μέρος. Πυκναὶ κάθετοι πτυχαί. Πηλὸς ἀνοικτόχρωμος. Ὕψ. 0,047, πλ. 0,027 μ.

MR 124. Μεγάλου πηλίνου εἰδωλίου ἡ κοιλία. Πολλαὶ κάθετοι πτυχαί. Ἴσως εἶναι ὁ τύπος Lechat, πίν. IV, 2. Πηλὸς κεραμόχρους, ὕψ. 0,065, πλ. 0,064 μ.

MR 125. Ἄλλου ὁ ἀριστερὸς βραχίων κεκαμμένος κατ' ἀγκῶνα, κολλητὸς εἰς τὸ σῶμα. Λείπει μόνον τὸ ἄνω μέρος καὶ ἡ χείρ. Ὁ ἄνω βραχίων φαίνεται ὅτι ἦτο ἐνδεδυμένος. Ὑπενθυμίζει τὸ πήλινον ἄγαλμα Lechat, πίν. VIII, 1, εἶναι ὅμως μικροτέρων διαστάσεων. Πηλὸς ἀνοικτόχρωμος. Ὕψ. 0,049, πλ. 0,06 μ.

MR 126. Τμῆμα κοίλου γυναικείου ἀγαλματίου. Σῴζεται ὁ κάτω δεξιὸς βραχίων (δάκτυλα δὲν σῴζονται), καθέτως κολλημένος εἰς τὸ σῶμα, μὲ λείψανα τοῦ ἐνδύματος. Πηλὸς κεραμόχρους. Ὕψ. 0,063, πλ. 0,06 μ.

MR 127. Μεγάλου γυναικείου ἀγαλματίου τὸ ἀριστερὸν στῆθος καὶ ὁ ἀριστερὸς ὦμος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατέρχονται κυματοειδῶς λοξῶς τρεῖς πλόκαμοι κόμης. Πηλὸς κιτρινέρυθρος. Ὕψ. 0,067, πλ. 0,058 μ.

MR 128 (Πίν. 201δ). Ἄλλου μεγάλου καὶ κοίλου οἱ πόδες καὶ μέρος τοῦ βάθρου. Ὁ ἀριστερὸς προτεταμένος. Πηλὸς ὠχρός, ἄφθονα λείψανα λευκοῦ. Πλ. 0,091, βάθ. 0,066, ὕψ. μετὰ τῆς πλίνθου περ. 0,045, πλίνθου 0,028 μ.

MR 171. Τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ κάτω τμήματος κοίλου γυναικείου. Τὸ σῶμα καλύπτεται ὑπὸ ἀπτύχου ποδήρους ἐνδύματος. Πτυχαὶ κατέρχονται εἰς τὸ ἀριστερὸν τοῦ σώματος. Πόδες δὲν ἐσώθησαν. Συνεκολλήθη ἐκ τεσσάρων τεμαχίων. Πηλὸς κιτρινωπός. Ὕψ. 0,113, πλ. 0,065 μ.

MR 129. Κάτω μέρος ἄλλου, σῴζον τὴν γωνίαν ὑψηλοῦ βάθρου. Ἐκ τοῦ σώματος διατηροῦνται μόνον μερικαὶ πολὺ ἀμυδραὶ πτυχαί. Καὶ τὸ βάθρον ἀμελές. Πηλὸς κεραμόχρους. Ὕψ. 0,065 μ.

MR 130. Ἄλλου ἐπίσης τμῆμα τοῦ βάθρου μετὰ τοῦ δεξιοῦ (;) ποδός. Ὕψ. 0,017, πλ. 0,028, βάθ. 0,024 μ.

MR 131. Ἄλλου τμῆμα τοῦ βάθρου καὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός. Πηλὸς ἀνοικτός. Ὕψ. 0,031, πλ. 0,036 μ.

MR 132. Τμῆμα βάθρου ἄλλου μὲ τὸ ἄκρον τοῦ ἐνδύματος. Πηλὸς ὠχρός. Ὕψ. 0,033, πλ. 0,058, βάθ. 0,058 μ.

MR 133. Πηλίνου εἰδωλίου γυναικὸς ὁ ἀριστερὸς μαστὸς καὶ τμῆμα τοῦ λοξοῦ ἰωνικοῦ ἱματιδίου μετὰ τοῦ ἀποπτύγματος. Σῴζονται ἐπίσης οἱ δύο πρόσθιοι πόδες ἐλάφου (;) ἀνορθουμένης πρὸς τὴν θεάν. Πηλὸς ἀνοικτὸς κεραμόχρους. Ὕψ. 0,076, πλ. 0,065 μ. Πρβλ. Lechat, πίν. VI, 1 καὶ Winter, I, 99, 6 (μικραὶ διαφοραί).

MR 134. Ἄλλης τὸ στῆθος (ὁ ἀριστερὸς μαστὸς δὲν σῴζεται). Τὸ ἱμάτιον διασταυρώνει τὸ στῆθος ἀπὸ τὸν δεξιὸν ὦμον πρὸς τὴν ἀριστερὰν μασχάλην, σχηματίζον μικρὸν ἀπόπτυγμα. Διὰ τῆς χειρὸς κρατεῖ ἐπὶ τοῦ στήθους πτηνόν, πιθανώτατα περιστεράν. Πηλὸς κεραμόχρους. Ὕψ. 0,074, πλ. 0,067 μ. Πρβλ. Lechat, πίν. VI, 1 καὶ Winter I, 99,6.

MR 135. Ἄλλης ὁ ἀριστερὸς βραχίων καὶ τὸ ἀριστερὸν τοῦ στήθους. Ἐκ τῆς πτυχῆς φαίνεται ὅτι τὸ ἔνδυμα ἦτο βαρὺ ἱμάτιον. Ἐσωτερικῶς κοῖλον, ὄπισθεν σῴζεται μέρος τῆς ἐπιπέδου ράχεως. Πηλὸς ὠχροκίτρινος. Ὕψ. 0,059, πλ. 0,04 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

MR 136. Πολὺ μεγάλου πηλίνου ἀγαλματίου ἡ ἀριστερὰ χεὶρ κεκαμμένη πρὸ τοῦ κορμοῦ. Ὁ ἀντίχειρ καὶ ὁ δείκτης συνενοῦνται ἐπὶ τοῦ στήθους κατὰ τὸν συνήθη ἀρχαϊκὸν τρόπον. Πηλὸς ἀνοικτὸς κεραμόχρους. Ὕψ. 0,107, πλ. 0,067 μ.

MR 137 (Πίν. 204β). Ἀνδρικῆς γενειώσης κεφαλῆς, κοίλης ὀπίσω, τὸ κάτω μέρος μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ. Τὸ γένειον εἶναι ὀξὺ καὶ προέχον. Τύπος τῆς ὑστέρας ἀρχαϊκῆς περιόδου. Πηλὸς κεραμόχρους. Ἐπίχρισμα ὑπόλευκον. Σῴζονται ἄφθονα λείψανα ἐρυθροῦ χρώματος. Ὕψ. 0,057, πλ. 0,039 μ.

MR 138 (Πίν. 204δ). Ἄλλης ὁμοίας μεγαλυτέρου μεγέθους τὸ ἀπὸ τῆς ἄκρας τῆς ρινὸς καὶ κάτω μέρος. Γένειον βραχύτερον τοῦ προηγουμένου καὶ ὀξύτερον. Μειδίαμα ἔντονον. Πηλὸς κεραμόχρους, ἀφήνων κόνιν κατὰ τὴν ἀφήν. Λευκὸν ἐπίχρισμα δὲν παρουσιάζεται. Ὕψ. 0,052, πλ. 0,051 μ.

MR 139 (Πίν. 204α). Πήλινον προσωπεῖον, παρουσιάζον κόμην γυναικείαν, ἀλλὰ καὶ μύστακα καὶ γένειον βαθύ. Χαρακτηριστικὰ ἀμυδρά. Τύπος κλασσικὸς τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ. Συνεκολλήθη ἐκ δύο τεμαχίων. Πηλὸς κιτρινέρυθρος ἀφήνων κόνιν εἰς τὰ δάκτυλα. Ὕψ. 0,085, πλ. 0,05 μ.

MR 140. Ἄλλου ὁμοίου τὸ ἀπὸ τῆς ρινὸς καὶ κάτω μέρος. Τὸ ὑπὸ τὸ χεῖλος μέρος σῴζεται καλύτερον παρ' ὅ,τι εἰς τὸ προηγούμενον παράδειγμα, δεικνύον μικρὰν τριχωτὴν περιοχήν. Προέρχεται ἀπὸ τὴν ἰδίαν μήτραν μὲ τὸ προηγούμενον. Ὕψ. 0,045, πλ. 0,036 μ.

MR 141 (Πίν. 204γ). Γυναικεία κεφαλὴ ἐκ προσωπείου. Ρὶς τεθραυσμένη. Τὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι μᾶλλον ἀμυδρά, διακρίνονται ὅμως ἀρκετὰ καλά. Τύπος τοῦ τέλους τοῦ 6ου αἰῶνος, μὲ ὀφθαλμοὺς φουσκωτοὺς καὶ στόμα συνεσφιγμένον, ἀλλὰ προέχοντα χείλη. Πηλὸς ὠχρός. Ὕψ. 0,045, πλ. 0,044 μ.

MR 142 (Πίν. 201ε). Μεγάλης γυναικείας κεφαλῆς τὸ δεξιόν, συγκολληθὲν ἐκ δύο τεμαχίων. Σῴζεται τμῆμα τῆς κόμης, ἡ δεξιὰ παρειὰ καὶ τὸ δεξιὸν τοῦ λαιμοῦ. Εἰς τὴν κόμην διάδημα. Ὑπὲρ τὸ μέτωπον αὕτη σχηματίζεται εἰς μικροὺς βοστρύχους, εἰς δὲ τὸν τράχηλον πίπτει εἰς μακροὺς πλοκάμους. Τύπος Ἀττικῆς κόρης τῆς ὑστέρας ἀρχαϊκῆς ἢ τῆς μεταβατικῆς περιόδου. Πηλὸς κιτρινόφαιος, λείψανα λευκοῦ. Ὕψ. 0,081, μῆκ. 0,052 μ.

MR 143 (Πίν. 201ε). Μικρὰ κεφαλὴ ἐξ εἰδωλίου θεᾶς μὲ πόλον. Τὰ χαρακτηριστικὰ σῴζονται ἀρκετὰ καλὰ (φουσκωμένοι ὀφθαλμοί, προέχοντα χείλη), ἀκόμη καὶ τὰ χρώματα, τῶν ὁποίων διατηρεῖται εἰς μερικὰ μέρη τὸ λευκόν, ὡς ἐπίσης καὶ μέλαν. Πηλὸς κεραμόχρους. Τύπος τοῦ τέλους τοῦ 6ου αἰῶνος. Ὕψ. 0,033, μέγ. πλ. εἰς τὸν πόλον 0,03 μ.

MR 144 (Πίν. 201ε). Ἄλλη μὲ ὑψηλότερον πόλον καὶ ἀμυδρὰ χαρακτηριστικά. Ἡ κόμη φαίνεται κατερχομένη πρὸ τῶν ὤτων. Πηλὸς βαθὺς κεραμόχρους (;) παρουσιάζων ρωγμάς. Ἐπίχρισμα ὑπόλευκον εἷς τινα μέρη. Ὕψ. 0,043, πλ. 0,028 μ.

MR 145 (Πίν. 201ε). Ἄλλη μὲ κάπως χαμηλότερον πόλον καὶ ἐξ ἴσου ἀμυδρὰ χαρακτηριστικά. Τὸ ἀριστερὸν τοῦ προσώπου ἔχει ἀπολεσθῆ. Πηλὸς κεραμόχρους.

MR 146 (Πίν. 201ε). Ἄλλη συγκολληθεῖσα ἐκ τεμαχίων. Δὲν σῴζεται ὁ πόλος. Χαρακτηριστικὰ ἀμυδρά. Πηλὸς κεραμόχρους, λείψανα ὑπολεύκου ἐπιχρίσματος. Ὕψ. 0,037, πλ. 0,022 μ.

MR 147. Ἡ ρὶς ἀρκετὰ μεγάλης γυναικείας κεφαλῆς εἰδωλίου μὲ τὴν περὶ αὐτὴν περιοχήν. Πηλὸς κεραμόχρους. Ὕψ. 0,031, πλ. 0,019 μ.

MR 148. Τὸ δεξιὸν κεφαλῆς. Σῴζεται ἀπὸ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ μετώπου ἕως ὑπὸ τὰ χείλη. Ὁ ὀφθαλμὸς ἀμυγδαλόσχημος. Εἰς τὰ χείλη μειδίαμα. Πηλὸς κιτρινέρυθρος, ἀφήνων κόνιν εἰς τὰ δάκτυλα. Ὕψ. 0,042, πλ. 0,03 μ.

MR 149. Γυναικείας κεφαλῆς μόνον ἡ ὑπὲρ τὸ μέτωπον βοστρυχωτὴ κόμη καὶ διάδημα ὄπισθεν. Πηλὸς εἰς τὸν πυρῆνα μελανότεφρος, εἰς τὴν περιφέρειαν κεραμόχρους. Λείψανα λευκοῦ.

MR 150. Ἀριστερὸν κεφαλῆς. Πόλος. Σῴζεται μέρος τῆς κόμης, τῆς ὁποίας κατέρχεται εἷς πλόκαμος.

MR 151. Συγκολληθὲν ἐκ δύο τεμαχίων τμῆμα ἀναγλύφου πλακός. Σῴζεται τὸ κάτω μέρος καθειμένου ἀριστεροῦ βραχίονος γυναικείας μορφῆς. Διὰ τῶν δακτύλων της ἴσως ἐκράτει πτυχὰς τοῦ ἐνδύματος (;). Πηλὸς κεραμόχρους μὲ ρωγμάς. Ὕψ. 0.07, πλ. 0,004 μ.

Μία πρώτη διαπίστωσις ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἀνωτέρω εἶναι ὅτι τὰ περισσότερα εἶναι προϊόντα τῶν ἰδίων μητρῶν ἀπὸ τὰς ὁποίας προῆλθον καὶ τὰ πρὸ 70 καὶ πλέον ἐτῶν κατὰ χιλιάδας εὑρεθέντα εἰς τὸ παρὰ τὸ Κανόνι μικρὸν ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος. Θεωρῶ λοιπὸν περιττὸν νὰ ἐπεκταθῶ εἰς τὰς τεχνολογικὰς καὶ τυπολογικὰς ἀκόμη λεπτομερείας τῶν νέων εὑρημάτων, ἀφοῦ διὰ τὰ παλαιὰ ὑπάρχει ἡ τόσον σαφὴς καὶ γλαφυρὰ ἔκθεσις τοῦ Lechat εἰς τὸ BCH τοῦ 1891, σελ. 12 κ.ἑ. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τονισθῇ ἐδῶ εἶναι ὅτι μέχρι στιγμῆς δὲν ἔχομεν τὴν ποικιλίαν τῶν ζώων-συμβόλων, τὴν ὁποίαν παρουσιάζουν τὰ ἐκεῖ εἰδώλια. Μόνον δύο ἀπαντοῦν ἐδῶ, ἤτοι τὸ πτηνόν, πιθανώτατα περιστερά, καὶ ἡ ἔλαφος, ἀλλὰ τὰ δύο

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

αὐτὰ ἀποκτοῦν, νομίζω, σημασίαν, ἐὰν συσχετισθοῦν πρὸς τὰς ἄλλας ἐνδείξεις καὶ κυρίως πρὸς τὰ ὑπ' ἀριθ. MR 139 καὶ MR 140.

Τὰ ἰδιόρρυθμα ταῦτα προσωπεῖα παριστάνουν ἀσφαλῶς τὴν ἀνδρόγυνον Ἀφροδίτην, τῆς ὁποίας ἡ γνωστοτέρα λατρεία ἦτο ἡ ἐν Ἀμαθοῦντι τῆς Κύπρου. Ἐκεῖ κατὰ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Βιργιλίου (2,632) ὑπῆρχεν ἄγαλμά της, γενειῶν μὲν ἀλλὰ «corpore et veste muliebri cum sceptro et natura virili», γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀφρόδιτος, εἰς τὸ ὁποῖον προσεφέροντο θυσίαι ὑπὸ ἀνδρῶν ἐνδεδυμένων γυναικεῖα καὶ γυναικῶν ἐνδεδυμένων ἀνδρικὰ (παραπλήσια λέγει καὶ ὁ Μακρόβιος, Sat. 3,8. Ὁ Κάτουλλος 68,51, τὴν ἀποκαλεῖ «Duplex Amathusia». Βλ. καὶ Ἡσύχιον ἐν λ. *Ἀφρόδιτος*).

Καὶ ἡ μὲν μεταμφίεσις εἰς τοὺς νέους καὶ τὰς νέας ἦτο συνηθεστάτη εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ συνεδέετο μὲ τὴν λατρείαν ὄχι μόνον τῆς Ἀφροδίτης, ἀλλὰ καὶ τοῦ Διονύσου, τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Θησέως κλπ.[3], ἀνάγουσα τὴν καταγωγήν της εἰς παναρχαίας, πρωτογόνους τελετὰς μυήσεως, ἀλλ' ὅ,τι μᾶς ἐνδιαφέρει κυρίως ἐδῶ εἶναι ἡ ἀνδρόγυνος θεά. Διότι ἡ λατρεία της δὲν περιωρίζετο εἰς τὴν Κύπρον (ὅπου πάντως εἶναι περίεργον ὅτι κανὲν ἀπὸ τὰ εἰδώλια τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν δὲν εἶναι γενειῶν, ὅλα εἶναι καθαρῶς γυναικεῖα). Κατὰ τὸν Ἰωάννην Λυδὸν (Περὶ μηνῶν, 4, σελ. 89), οἱ Πάμφυλοι (λαὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας) «καὶ πώγωνα ἔχουσαν ἐτίμησαν Ἀφροδίτην ποτὲ» καὶ κατὰ τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Ὁμήρου Ἰλ. 820, αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Ρώμην ἐτίμων ἄγαλμα ἀνδρογύνου Ἀφροδίτης, εἶναι δὲ πιθανώτατον ὅτι καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐλατρεύετο αὕτη, διότι κατὰ τὸν Μακρόβιον (ἔ.ἀ.σημ.), μεταδίδοντα πληροφορίαν τοῦ Ἀτθιδογράφου Φιλοχόρου, εἰς αὐτήν, ἐξομοιουμένην μὲ τὴν Σελήνην, προσεφέροντο θυσίαι ὑπὸ ἀνδρῶν ἐνδεδυμένων γυναικεῖα καὶ ὑπὸ γυναικῶν ἐνδεδυμένων ἀνδρικά. Εἴπομεν ἤδη ὅτι τοιαῦται μεταμφιέσεις ἦσαν συνήθεις, σχετιζόμεναι καὶ μὲ ἄλλους θεούς, ἐδῶ ὅμως αὗται συνδέονται σαφῶς μὲ τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὴν Σελήνην, καί, ὅπως ρητῶς ἐξηγεῖ καταλήγων ὁ Μακρόβιος, «cum eadem et mas aestimatur et femina». Ἀφρόδιτον ἐκάλει ἤδη ὁ Ἀριστοφάνης τὴν διγενῆ Ἀφροδίτην κατὰ τὸν αὐτὸν Μακρόβιον, διγενῆ δὲ ἐθεώρει τὴν Σελήνην καὶ ὁ Πλάτων (Συμπόσιον 190 Β) καὶ πρόγονον τοῦ «ἀμφοτέρων μετέχοντος γένους», τὸ ὁποῖον ἐχωρίσθη εἰς δύο ὑπὸ τοῦ Διός.

Προσωπεῖα ὅπως τὰ MR 139 καὶ 140 δὲν γνωρίζω ἄλλοθεν. Ὁ πηλός των εἶναι ἐντόπιος, ἡ μήτρα ὅμως ἐκ τῆς ὁποίας ἐλήφθησαν ταῦτα φαίνεται νὰ εἶναι ξένη. Ὁ τύπος ὑπενθυμίζει ἰσχυρῶς ἓν προσωπεῖον Διονύσου ἐκ Κορίνθου (Corinth XV, 2, πίν. 19, XII, 16), ἐκεῖνο ὅμως εἶναι νεώτερον, τοῦ γ΄ τετάρτου τοῦ 4ου αἰῶνος (αὐτόθι, σελ. 101), ἐνῷ ὁ «Ἀφρόδιτος» ἀνήκει εἰς τὰ μέσα περίπου τοῦ 5ου, ἡ κόμη εἶναι ἀκόμη αὐστηρά, ἀλλὰ τὰ ὑπόλοιπα χαρακτηριστικὰ μαλακώτερα, τοῦ ἐλευθέρου ἤδη ρυθμοῦ. Ἀπὸ τὰ μικρὰ λοιπὸν αὐτὰ προσωπεῖα ἐξάγονται συμπεράσματα πολὺ μεγάλης σπουδαιότητος. Ἐν πρώτοις ὅτι εἰς τὴν Κέρκυραν ὅπως καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐλατρεύετο, ἀπὸ τὰ μέσα ἤδη τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ., ἡ ἀνδρόγυνος Ἀφροδίτη. Καὶ δεύτερον ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ λόφου, ἄγνωστον ὅμως ἀκόμη ἐὰν εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν μεγάλον ναὸν ἢ εἴς τινα ναΐσκον ἐντὸς τοῦ ἰδίου τεμένους, ἐτιμᾶτο ἡ Ἀφροδίτη. Ἐν γένει ἡ λατρεία τῆς θεᾶς τοῦ Ἔρωτος μετεφυτεύθη εἰς τήν Κέρκυραν ὑπὸ τῶν Κορινθίων ἀποίκων. Τὴν θεὰν δὲ ταύτην ὑποδηλοῦν ἀσφαλῶς ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἀφρόδιτον καὶ μερικὰ ἄλλα εὑρήματα τοῦ Mon Repos, ἤτοι τὰ προσωπεῖα τῶν ἑταιρῶν, ἀκόμη καὶ τὰ κατωτέρω δημοσιευόμενα ὄστρακα MR 157 καὶ MR160, διότι ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν λειψάνων παραστάσεων ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνῃ ἀρχικὴν διακόσμησιν θεμάτων οὐχὶ ἀναρμόστων πρὸς τὴν θεὰν τοῦ ἔρωτος (ἐπιστροφὴν Ἡφαίστου καὶ πάλην Πηλέως πρὸς Θέτιδα). Ὅτι ἡ Ἀφροδίτη ἐλατρεύετο εἰς τὴν Κέρκυραν μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ νομίσματα τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου (BMC of coins, Thessaly to Aetolia, πίν. XXIII, 13: 300 - 229 π.Χ. καὶ XXIV, 5 - 6, 8 - 9: 229 - 48 π.Χ.) καθὼς καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς IG IX, I, ἀρ. 703, 714 καὶ 715, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη εὑρίσκετο ἄλλοτε εἰς τὸ Μουσεῖον Προσαλέντη, ἡ δὲ τρίτη προσεφέρθη τὸ 1884 ὑπὸ τοῦ Αὐστριακοῦ Warsberg εἰς τὸ Μουσεῖον Κερκύρας, καμμία ὅμως ἐξ αὐτῶν δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ πλέον, ὅπως οὔτε καὶ ἐπὶ Ρωμαίου θὰ ὑπῆρχεν, ἀφοῦ οὗτος δὲν τὰς συμπεριέλαβεν εἰς τὸ εὑρετήριον, εἰς τὸ ὁποῖον τόσον εὐσυνειδήτως εἶχε καταγράψει ὅλα τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς του ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου. Διὰ τὴν τρίτην τῶν ἐπιγραφῶν παραδίδεται ὅτι εὑρέθη ἀορίστως εἰς τὴν Παλαιόπολιν, τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν τῆς νήσου, ἐνῷ διὰ τὰς δύο ἄλλας δὲν μαρτυρεῖται προέλευσις. Εἶναι ὅμως ἐνδιαφέρον νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ ὑπ' ἀριθ. 553 κεφαλὴ τοῦ Μουσείου Κερκύρας (μεγέθους ὀλίγον μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ) προέρχεται ἀπὸ τὸ πάρκον τοῦ Mon Repos, ὅπου εἶχεν εὑρεθῇ προπολεμικῶς, χωρὶς ὅμως εἰς τὸ εὑρετήριον νὰ σημειοῦται δυστυχῶς ποῦ ἀκριβέστερον ἐντὸς τοῦ κτήματος.

Ἀλλὰ καὶ αἱ κεφαλαὶ MR 137 καὶ MR 138 πα-

3. Περὶ ὅλων τούτων βλ. τὸ βιβλίον τῆς M. Delcourt, Hermaphrodite, Mythes et rites de la bisexualité dans l'antiquité classique. Paris 1958, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκει κανεὶς καὶ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ριστάνουν πιθανώτατα τὸν σφηνοπώγωνα Ἑρμῆν (Ἀρτεμιδ. 2, 42), τὸν ἐραστὴν τῆς Ἀφροδίτης, ὁ ὁποῖος ἐδῶ φαίνεται ὅτι συνελατρεύετο μετ' αὐτῆς κατὰ γνωστὴν ἐκ πλείστων ἄλλων τόπων συνήθειαν (Πλουτάρχου, Γαμικὰ παραγγέλματα, 138 C - D: «Οἱ παλαιοὶ τῇ Ἀφροδίτῃ τὸν Ἑρμῆν συγκαθίδρυσαν ὡς τῆς περὶ τὸν γάμον ἡδονῆς μάλιστα λόγου δεομένης») ὅπως λ.χ. εἰς τὸ Ἄργος (Παυσαν. 2, 19, 6), τὴν Μεγαλόπολιν (αὐτ. 8, 31, 9), τὴν Κυλλήνην (αὐτ. 6, 26, 5), τὴν Σάμον (Buschor, AM 1957, σελ. 77 κ.ἑ. καὶ AM 1959, σελ. 2 καὶ 3) καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐκ τῶν ἄλλων πάλιν εὑρημάτων τὰ ἀρχαϊκὰ εἰδώλια, τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ τὰ πολυπληθέστερα δὲν παρέχουν σαφεῖς ἐνδείξεις περὶ τοῦ ποία θεότης τὰ ἐδέχθη, διότι ἡ περιστερὰ καὶ ἡ ἔλαφος τῶν εἰδωλίων MR 139 καὶ 140 δεικνύουν πρὸς πολλὰς κατευθύνσεις.

Ἓν ὅμως εἶναι βέβαιον ἐξ αὐτῶν: Ὅτι ὁ μέγας ναὸς τοῦ λόφου ἦτο ἀφιερωμένος εἰς θηλυκήν τινα θεότητα τῆς φύσεως. Ἐκ δὲ τῶν διαστάσεων τῶν πηλίνων καὶ λιθίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν εἶναι σαφὲς ὅτι οὗτος πρέπει νὰ ἦτο εἷς ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων καὶ μεγαλυτέρων τῆς πόλεως. Τὴν ἀπάντησιν ὅμως εἰς τὸ ἐρώτημα ποία ἦτο ἡ ἐν αὐτῷ λατρευομένη θεότης (ἡ Ἥρα;), ἃς μὴ σπεύσωμεν ἀκόμη νὰ τὴν δώσωμεν. Θὰ τὴν δώσουν, εἶμαι βέβαιος, μίαν ἡμέραν αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ λόφου.

Πρὸς τὸ παρόν, ἃς ἀναφερθοῦν μερικαὶ ἄλλαι ἀκόμη κατηγορίαι εὑρημάτων τῆς περυσινῆς ἀνασκαφῆς, ἀρχῆς γινομένης ἀπὸ τὰ ὄστρακα τῶν ἀγγείων.

MR 156 (Πίν. 202γ). Τμῆμα καλύμματος κορινθιακῆς πυξίδος. Εἰς τὸν κεντρικὸν κύκλον ἀκτῖνες, τῶν ὁποίων σῴζονται δύο. Ἡ κυρία διακόσμησις εὑρίσκεται μεταξὺ δύο ζωνῶν διπλῆς σειρᾶς στιγμῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν ἐσωτερικὴ περιβάλλεται ὑπὸ μιᾶς γραμμῆς, ἡ δὲ ἐξωτερικὴ ὑπὸ δύο: Πτέρυξ καὶ ὀπίσθιον Σφιγγὸς πρὸς ἀρ.-νῆσα-Σφὶγξ πρὸς δεξ. Ῥόδακες ἐγχάρακτοι καὶ ἁπλαῖ κηλῖδες. Εἰς τὸ χεῖλος στιγμαί. Πηλὸς ὡραῖος Κορινθιακός. Διαστ. 0,063 × 0,075 μ. Ἐποχή του, ὅπως δεικνύει ὁ τύπος τῆς Σφιγγός, εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς πρωίμου Κορινθιακῆς περιόδου.

MR 157 (Πίν. 202β). Τμῆμα μελανομόρφου ἀγγείου, φέροντος καὶ ἐσωτερικῶς μέλαν γάνωμα, μὲ τοίχωμα μᾶλλον λεπτὸν (πελίκη;), ὕψ. 0,079, πλ. 0,068 μ. Εἰκονίζεται ἔφιππος ὁ Ἥφαιστος καλῶς τυλιγμένος εἰς τὸ ἱμάτιόν του καὶ κρατῶν μὲ ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας τὴν χαίτην τοῦ ἰθυφαλλικοῦ ὄνου του. Ἐκ τοῦ φαλλοῦ τοῦ ζώου κρέμανται φύλλα κισσοῦ καὶ ἱμάντες δι' ὧν θὰ ἐφέρετο ἀγγεῖόν τι, ὅπως εἰς τὸν ἀμφορέα τοῦ Λονδίνου B 264 (BVP 288 - Gerhard, πίν. 38).

MR 168. Μικρὰ λήκυθος ἄνευ στομίου καὶ λαβῆς. Σῶμα μελαμβαφές. Εἰς τὸν ὦμον στιγμαὶ καὶ ὑπ' αὐτὰς κάθετα γραμμίδια. Πηλὸς κεραμόχρους. Ὕψ. 0,092 μ.

MR 158 (Πίν. 202β). Ὄστρακον ἐρυθρομόρφου ἀγγείου (κρατῆρος μὲ κιονοσχήμους λαβάς;), ἐφ' οὗ κεφαλὴ ἐφήβου πρὸς ἀρ., ἱματιοφόρου. Τὸ περίγραμμα τῆς κεφαλῆς εἶναι «ἐξῃρημένον». Ἡ πρὸς τὸ μέτωπον κόμη δηλοῦται μὲ βραχείας γραμμάς. Ὁ ὀφθαλμὸς σχηματίζεται μὲ δύο καμπύλας ἀνοικτὰς πρὸς τὸν κανθόν. Ἡ ἶρις δηλοῦται μὲ ξανθὴν γραμμήν. Στόμα δὲν σῴζεται. Πηγούνιον στρογγύλον, ἐπίμηκες. Διαστ. 0,035 × 0,043. Περὶ τὰ 470 π.Χ.

MR 159 (Πίν. 202β). Ὄστρακον ἐρυθρομόρφου ἀσκοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου παρίσταται τμῆμα βοός (;) πρὸς δεξ. 0,055 × 0,03.

MR 160. Μικρὸν τμῆμα ἀττικοῦ ἐρυθρομόρφου ἀγγείου μὲ μέλαν γάνωμα ἐσωτερικῶς (ἐκ κωδωνοσχήμου κρατῆρος;), συγκολληθὲν ἐκ δύο τεμαχίων. Σῴζεται τμῆμα πέπλου φευγούσης Νηρηίδος καὶ παρ' αὐτὴν ἄκρον ἰχθύος, τὸν ὁποῖον αὕτη συνελάμβανεν. Ἐκ παραστάσεως πάλης Πηλέως πρὸς Θέτιδα. 0,053 × 0,068.

MR 161. Πέντε τεμάχια στομίου ἐρυθρομόρφου κρατῆρος τοῦ τύπου μὲ τὰς ἑλικοσχήμους λαβάς, ἐφ' ὧν διακόσμησις διπλῆς σειρᾶς ἀνθέων λωτοῦ καὶ ἀνθεμίων. Εἰς τὸ χεῖλος μαίανδρος (Πίν. 202α) α) 0,07 × 0,045, β) 0,08 × 0,045 (μὲ τὸν μαίανδρον), γ) 0,075 × 0,035, δ) 0,035 × 0,047, ε) 0,05 × 0,025. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.

MR 169. Τμῆμα βάσεως φιάλης συγκεκολλημένον ἐκ δύο τεμαχίων (εἰς τὴν φωτογραφίαν λείπει τὸ δεύτερον συγκολληθὲν μικρὸν τεμάχιον), μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν Διονύσου καὶ γυναικὸς (Μαινάδος) φιλουμένων (Πίν. 201γ). Πρόκειται περὶ πολὺ διαδεδομένης παραστάσεως συμπληρουμένης δεξιὰ διὰ τοῦ Σατύρου στηρίζοντος τὸν Διόνυσον καὶ ἀπαντώσης ἰδίως εἰς μεγαρικοὺς σκύφους καὶ πηλίνους βωμίσκους. Ἡ παράστασις ἐμπνέεται ἀπὸ πλαστικὸν πρότυπον τῶν πρωίμων ἑλληνιστικῶν χρόνων. Βλ. Jahn, Jahrb. 1908, σελ. 45 κ.ἑ. Schwabacher AJA 1941, σελ. 185 κ.ἑ. Corinth XII, ἀρ. 899, πίν. 65 κλπ. Ἄλλα παραδείγματα, ὅπως τὸ ἰδικόν μας (δηλαδὴ ὡς ἐμβλήματα φιάλης) Pagenstecher, Calenische Reliefkeramik, πίν. 2E καὶ σελ. 10 καὶ AM 1909, σελ. 122, σημ. 2.

MR 163 (Πίν. 200ς). Τμῆμα καθέτου χείλους καὶ σώματος πηλίνης ἀνοικτῆς λεκάνης ἐκ λεπτοῦ Κορινθιακοῦ πηλοῦ, παρουσιάζοντος εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν πολλὰ ξένα σωματίδια, μέγ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

μήκ. 0,14, ὕψ. χειλ. 0,068. Κατὰ τὸ σχῆμα ὁμοιάζει γενικῶς μὲ τὰ περιρραντήρια, ἀλλ' εἰς τὸ κάτω μέρος φαίνονται τὰ ἴχνη ποδὸς συνεχίζοντος κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο τὸ κάθετον χεῖλος καὶ μαρτυροῦντος ὅτι ἡ λεκάνη ἐστηρίζετο ἐπὶ τριῶν τοιούτων χαμηλῶν ποδῶν, ὅπως περίπου τὸ λίθινον **τριποδικὸν ἀγγεῖον** (tripod bowl) τῆς Ἰθάκης (Robertson BSA 1948, πίν. 46, B I καὶ σελ. 114), τὸ ὁποῖον ὅμως στερεῖται τοῦ χείλους. Ἡ ἐπὶ τοῦ καθέτου χείλους διακόσμησις εἶναι διπλοῦς ἐγχάρακτος πλοχμὸς βαίνων πρὸς δ. Οἱ ὀφθαλμοί του ἀποτελοῦνται ἐκ δύο ὁμοκέντρων κύκλων, εἰς τὸ κέντρον τῶν ὁποίων ὑπάρχει στιγμὴ (ἐξ αὐτῆς ἐχαράχθησαν οἱ κύκλοι τοῦ πλοχμοῦ). Οὗτοι συνδέονται διὰ διπλῆς γραμμῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκφύεται τρίφυλλον ἀνθέμιον. Ὁ πλοχμὸς αὐτὸς εἶναι, καθ' ὅσον γνωρίζω, μοναδικὸς κατὰ τοῦτο, ὅτι οἱ ἑκάστοτε ἀντίστοιχοι ὀφθαλμοὶ τῆς ἄνω καὶ τῆς κάτω σειρᾶς συνδέονται διὰ τῆς διπλῆς γραμμῆς οὐδαμοῦ ἀλλοῦ ἀπαντώσης. Ἐξ αὐτῆς καὶ τῆς κατ' ἀκολουθίαν ἐμβρυώδους ἀναπτύξεως τοῦ ἐκφυομένου ἀνθεμίου ὁ πλοχμὸς δὲν παρέχει τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἰσχυρᾶς προωθήσεως τῶν συνήθων παραδειγμάτων, ἀλλὰ παρουσιάζεται ὀλιγώτερον κινημένος, μνημειώδης. Εἶναι ἀσφαλῶς τῶν πρωίμων ἀρχαϊκῶν χρόνων.

MR 164. Τεμάχιον λαιμοῦ καὶ χείλους κοινοῦ ἀμφορέως, ὕψ. 0,07, πλ. 0,07 ἐξ ὠχροῦ πηλοῦ μετὰ κυκλικοῦ σφραγίσματος διαμ. 0,024 μ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα εὑρέθησαν ἀκόμη:

MR 162. Πήλινος βωμίσκος ὀρθογωνίου σχήματος μήκ. 0,234, πλ. 0,112 καὶ ὕψ. 0,079 μ., συμπαγής, ὁ ὁποῖος ἐσώθη σχεδὸν ὁλόκληρος. Ἄνω: ἐπίστεψις, κάτω: εὐθυντηρία. Πηλὸς κεραμόχρους. Παρόμοιος βωμίσκος (κατὰ τὸ ἥμισυ σῳζόμενος) εἶναι ἤδη ἐκτεθειμένος εἰς τὸ Μουσεῖον Κερκύρας.

MR 96 (Π ί ν. 200ζ). Ἥμισυ μικροῦ ἀναθηματικοῦ δωρικοῦ κιονοκράνου ἐκ λευκοῦ ἀσβεστολίθου τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ. Εἰς τὸ ἄνω μέρος σῴζεται τὸ ἥμισυ καθέτου ὀπῆς γόμφου, διὰ τοῦ ὁποίου προσηρμόζετο τὸ ἀνάθημα εἰς τὸ κιονόκρανον. Συνολικὸν ὕψος μετὰ τοῦ ὑποτραχηλίου 0,071, ὕψ. ἄβακος 0,023, ἐχίνου 0,04, διάμ. ὑποτραχηλίου 0,085 - 0,09 μ.

MR 97 A. Τμῆμα ἀρχαϊκοῦ βάθρου περιγράμματος cavetto, ἐπὶ τῆς ἐπιστέψεως τοῦ ὁποίου σῴζεται μέρος τῆς ἐγχαράκτου ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς, ἐκ Κορινθιακῶν γραμμάτων, βαινούσης ἐκ δ. πρὸς ἀρ. (Π ί ν. 200ε): *Ϳς ἀν[έθεκε* συνολικὸν ὕψος 0,15, ὕψος τῆς ταινίας ὅπου ἡ ἐπιγραφὴ 0,075, πάχ. 0,15, ὕψ. γραμμ. 0,05 - 0,055. Πρῶτον ἥμισυ 6ου αἰῶνος;

MR 97 B. Ἄλλο τοῦ ὀπισθίου μέρους τοῦ ἰδίου (;) χωρὶς ἐπιγραφήν. Ὕψ. 0,11, πλ. 0,165, πάχ. 0,13.

Τὰ ἀρχαιότερα ἀπὸ ὅλα τὰ εὑρήματα τοῦ Μον Repos ἦσαν λίθιναι ἀξίναι ἢ σφῦραι τῆς νεολιθικῆς ἢ χαλκολιθικῆς περιόδου (περὶ τῶν ἐξ Ἀφιώνα τῆς ΒΔ Κερκύρας τοιούτων ἐργαλείων βλ. AM 1934, σελ. 166).

MR 165 (Π ί ν. 200δ). Μικρὰ ἀξίνη ἐκ διορίτου μήκ. 0,065, πλ. 0,041 τοῦ τύπου Β τοῦ Τσούντα (Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου, σ. 309 κ.ἑ.) καὶ μάλιστα τῆς δευτέρας ὑποδιαιρέσεως αὐτοῦ, ἤτοι μὲ τὴν μίαν ἐπιφάνειαν κυρτὴν καὶ τὴν ἄλλην ἐπίπεδον, ἀμφοτέρας λείας, τὴν δὲ κόψιν ὀξυνομένην ἐκ τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας. Ἀνήκει κυρίως εἰς τὴν δευτέραν νεολιθικὴν περίοδον (Delvoye BCH 1949, σ. 106).

MR 166 (Π ί ν. 200 α, γ). Τεμάχιον ἄλλης τετραπλεύρου ἐκ περιδοτίτου, τύπου ἴσως Τσούντα Γ (στ. 311), (τῆς αὐτῆς ἢ τῆς ἑπομένης, χαλκῆς, περιόδου ἔ.ἀ. σ. 107 - 8), ἐλλιπὲς τὴν πτέρναν. Ἡ κόψις εἶναι ἀμβλεῖα, ὥστε τὸ ὄργανον ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς σφῦρα. Ἐπιφάνεια λεία. Μῆκ. 0,062, πλ. 0,045, πάχ. 0,045 μ.

MR 167 (Π ί ν. 200β). Τὸ κάτω μέρος τετρημένης ἀξίνης ἐκ **διαβάσου** (γαύρου) τοῦ τύπου Τσούντα αὐτ. σ. 319 κ.ἑ., τῆς ὁποίας σῴζεται καὶ τὸ ἥμισυ τῆς σωληνοειδοῦς ὀπῆς. Ἐπιφάνεια ἁδρά. Μῆκ. 0,065, πλ. 0,055, πάχ. 0,055 μ.

Κανὲν ἀπὸ αὐτὰ δὲν εὑρέθη ἐντὸς προϊστορικοῦ στρώματος, ὅλα ἐντὸς **μεταγενεστέρων ἐπιχώσεων**, ὅπως ἄλλωστε συχνότατα συμβαίνει. Συνεπῶς θὰ ἦσαν φυλακτὰ (βλ. Gl. Davidson, Small objects from the Pnyx, I, σελ. 96).

Ἐν κατακλείδι ἀναφέρω ὅτι κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Μον Repos εὑρέθησαν περὶ τὰ 40 νομίσματα καὶ εἰς τοὺς τρεῖς ἀνασκαφέντας τομεῖς. Τὰ περισσότερα εἶναι, φυσικά, Κερκυραϊκά, ἐν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἠπειρωτῶν, ἐν Κράνης Κεφαλληνίας, μερικὰ τῆς Ἐνετοκρατίας καὶ 1 - 2 ἀγγλικῆς προστασίας. Εἶναι ἴσως σημαντικὸν ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τελευταῖα, κανὲν ἄλλο νόμισμα δὲν εἶναι νεώτερον τοῦ 1ου αἰῶνος π.Χ., ὑπολογιζομένης δὲ καὶ τῆς φθορᾶς τῶν τελευταίων ἐκ τούτων οὐδὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ κυκλοφορήσει μετὰ τὰ μέσα τοῦ 1ου αἰῶνος π.Χ. Νὰ ἠρημώθη ἄραγε τότε ὁ χῶρος ἀπὸ τὸν σεισμόν, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῶν λειψάνων τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου εἶχον καταλήξει, καὶ νὰ κατέστη ἀδύνατος ἡ ἀναβίωσις τοῦ ἱεροῦ λόγῳ τῆς γενικωτέρας παρακμῆς τῆς νήσου; Ἡ δεξαμενὴ πάντως καὶ οἱ παρ' αὐτὴν τοῖχοι φαίνεται νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν ἀκόμη περίοδον. Πῶς δὲν εὑρέθησαν νομίσματα τῆς περιόδου αὐτῆς; Μήπως ἐπει-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

δὴ τὰ λείψανα ἦσαν εἰς ἐλάχιστον βάθος ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν καὶ ἡ ἐπίχωσίς των ἐταράχθη εὐρύτατα ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν καὶ τῶν παλαιῶν ἀνασκαφέων; Αὐτὸ καὶ ἄλλα προβλήματα εὔχομαι νὰ λύσουν αἱ προσεχεῖς ἀνασκαφαί. Βέβαιον πάντως εἶναι ὅτι αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Mon Repos θὰ ἀποβοῦν τελικῶς ὄχι μόνον διὰ τὴν Κέρκυραν, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον, πολὺ σπουδαῖαι, συμβάλλουσαι εἰς τὴν σαφεστέραν ἀντίληψιν περὶ τῆς Κορινθιακῆς πλαστικῆς καὶ τὴν ἐκκαθάρισιν μερικῶν ἀπό τὰ σπουδαιότερα ζητήματα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου.

*

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΡΧΑΙΑΣ ΟΙΚΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟ ΕΝ ΚΕΡΚΥΡΑ ΚΤΗΜΑ ΕΥΕΛΠΙΔΗ

Α΄ Ἔκθεσις

Ἀπὸ τῶν μέσων Μαΐου μέχρι τοῦ τέλους Αὐγούστου τοῦ 1962 διεξήχθη, εἰς τὴν περιοχὴν Φιγαρέττο τῆς χερσονήσου, ἡ ὁποία ἐκτείνεται πρὸς νότον τῆς πόλεως Κερκύρας, ἀνασκαφὴ ἐντὸς τοῦ κτήματος τῆς κυρίας Ρένας Χ. Εὐελπίδη μὲ δαπάνας καὶ τὴν φιλότιμον συνεργασίαν τῆς ἰδίας. Μικρότεραι σκαφαὶ εἶχον διενεργηθῆ καὶ κατὰ τὰ δύο προηγούμενα ἔτη ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ προκατόχου μου Ἐφόρου κ. Βασιλείου Καλλιπολίτου, βοηθηθέντος τὸ 1961 ὑπὸ τῆς Ἐπιμελητρίας κυρίας Ἔβης Στασινοπούλου-Τουλούπα, ἀφορμὴν δὲ πρὸς διενέργειαν αὐτῶν εἶχε δώσει ἡ κατὰ τήν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος ἀνεύρεσις ἀρχαίων ὀστράκων καὶ νομισμάτων, ἡ ἀνασκαφὴ ὅμως τοῦ 1962 ἐξετάθη ἐπὶ μακρότερον χρονικὸν διάστημα μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκάλυψιν σημαντικοῦ τμήματος ἀρχαίας οἰκίας.

Ὁ ἀνασκαφεὶς τομεὺς εὑρίσκεται ὀλιγώτερον τῶν 600 μ. πρὸς νότον τῆς βασιλικῆς τῆς Παλαιοπόλεως, 1300 μέτρα πρὸς βορρᾶν τοῦ Κανονίου καὶ περὶ τὰ 1100 μέτρα βορειοανατολικῶς τῆς ἀνασκαφῆς Καραπάνου — Lechat (BCH 1891, σελ. 1 κ.ἑ.).

Ὁλόκληρος ἡ χερσόνησος, ἡ καταλήγουσα πρὸς νότον εἰς τό Κανόνι, ἀντιστοιχεῖ ὡς γνωστὸν πρὸς τὴν ἀρχαίαν πόλιν τῆς Κερκύρας (βλ. τὸ παρατιθέμενον Σ χ ε δ. 4, ὀφειλόμενον εἰς τὸν φίλον ἀρχιτέκτονα κ. Ἰ. Κόλλαν). Καὶ τὸ μὲν λοφῶδες ἀνατολικὸν τμῆμα αὐτῆς, τὸ ἐκτεινόμενον κατὰ μῆκος τῆς θαλάσσης πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς Ἠπείρου ἀντιστοιχεῖ ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει πρὸς τὴν ἀκρόπολιν καὶ τὰ ἱερά της, ἐνῷ αἱ πεδινώτεραι περιοχαὶ πρός δυσμὰς ἤτοι πρός τὴν λιμνοθάλασσαν τοῦ Χαλικιόπουλου, καὶ πρὸς βορρᾶν, δηλαδὴ πρὸς τὸν ἰσθμὸν τὸν συνδέοντα τήν χερσόνησον μὲ τὴν ὑπόλοιπον ξηράν, ἀντιστοιχοῦν πρὸς κατῳκημένους χώρους. Ὁ Lechat μάλιστα ἐθεώρει, κατὰ μέγα μέρος βασίμως, ὅτι ἡ μὲν βορεία περιοχὴ περιελάμβανε τὴν ἀγορὰν καὶ τὰς κατοικίας τῶν πλουσίων ἀστῶν, ἐνῷ ἡ δυτικὴ τὰς κατοικίας τῶν πτωχοτέρων, ναυτικῶν, ἁλιέων κλπ. Τὸ κτῆμα Εὐελπίδη λοιπόν ὡς εὑρισκόμενον εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν περιοχὴν ἀνεμένετο ὅτι θὰ ἔκρυπτεν οἰκίας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πενιχρὰς καὶ στερουμένας ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος. Τὰ ἀποκαλυφθέντα ὅμως ἐρείπια ἀπέδειξαν ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Lechat ἦτο κάπως ὑπερβολικός, διότι τὰ εὑρεθέντα ἀντιπροσωπεύουν οἰκίαν τῆς μέσης τοὐλάχιστον ἀστικῆς τάξεως, ἀφοῦ ἡ ἀνασκαφεῖσα ἔκτασις τῶν 100 περίπου μ.² δὲν ἐκάλυπτεν εἰμὴ μέρος μόνον μιᾶς οἰκίας, αἱ διαστάσεις τῶν δωματίων τῆς ὁποίας εἶναι ἀρκετὰ σημαντικαί.

Τὰ ἀποκαλυφθέντα δωμάτια εἶναι τρία, τὰ II - IV τοῦ παρατιθεμένου Σ χ ε δ. 5. (Καὶ τοῦτο ἀφιλοκερδῶς ἀπετύπωσεν καὶ ἐσχεδίασεν ὁ κ. Ἰ. Κόλλας, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ἐκφράζω τὰς θερμάς μου εὐχαριστίας). Τοῦ II αἱ διαστάσεις εἶναι 4,70 × 4,50, τοῦ III τὸ πλάτος 2,60, ἐνῷ τὸ μῆκος ἄγνωστον, πάντως περισσότερον τῶν ἀνασκαφέντων 4,50 μ., διότι τέρμα αὐτοῦ δὲν εὑρέθη ἀκόμη, καὶ τοῦ IV 3 × 4,50μ. Ὅλοι οἱ τοῖχοι ἔχουν πάχος 0,55. Τὸ I τοῦ σχεδιογραφήματος εἶναι αὐλὴ ἀνασκαφεῖσα ἐν μέρει κατὰ τὰ ἔτη 1960 - 61, εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν ἄκρον τῆς ὁποίας ὑπάρχει λιθόκτιστον φρέαρ ὁλικοῦ βάθους 7,20, ἄνω ὠοειδὲς 0,55 × 0,96 (ἄξων B - N) καὶ ἀμελοῦς κατασκευῆς, χαμηλότερον ὅμως στρογγύλον διαμ. 0,86 καὶ καλυτέρας κατασκευῆς. Ἀπὸ τὸ φρέαρ ἐκκινεῖ ὀχετὸς ἐπιφανείας, ἀρχικῶς πρὸς δυτικὴν κατεύθυνσιν, ὁ ὁποῖος μετ᾽ ὀλίγον κάμπτεται πρὸς νότον καὶ κατόπιν πάλιν πρὸς δυσμάς. Οὗτος κατὰ τὸ πρῶτόν του τμῆμα ἀποτελεῖται ἐκ πηλίνων τμημάτων σχήματος Π, ἑκάστου μήκους 1,10, πλάτους ἐξωτ. 0,25 καὶ ἐσωτ. 0,16 καὶ ὕψους ἐσωτ. 0,09, κατὰ δὲ τὸ δεύτερον τμῆμά του ἐξ ὀρθίων κεραμίδων ὕψους 0,24, μήκους 0,46 καὶ πάχους 0,07 μ., βαινουσῶν ἐπὶ ὁριζοντίων κεραμίδων, τοῦ ἐσωτερικοῦ πλάτους τοῦ ὀχετοῦ ὄντος 0,16 - 0,17 μ.

Πρὸς νότον τοῦ τελευταίου τμήματος τοῦ ἐν λόγῳ ὀχετοῦ καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς αὐτὸν ὑπάρχει τοῖχος ἄλλης ἴσως οἰκίας, σχηματιζομένου οὕτω μεταξὺ τῶν δύο τοίχων στενοῦ κενοῦ ἐκ τοῦ ὁποίου κατέπιπτον εἰς τὸν ὀχετὸν τὰ ἐπὶ τῶν ἑκατέρωθεν κεκλιμένων στεγῶν ρέοντα βρόχινα ὕδατα.

Εἰς τὸ ΝΔ ἄκρον τοῦ σκάμματος εὑρέθη κάθετος πήλινος σωλὴν συνδεόμενος μὲ τὸν ὀχετόν,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ ΚΑΝΟΝΙΟΥ ΟΠΟΥ Η ΑΡΧΑΙΑ ΚΟΡΚΥΡΑ

ΚΑΙ ΘΕΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΚΛΙΜΑΞ 1 : 10000

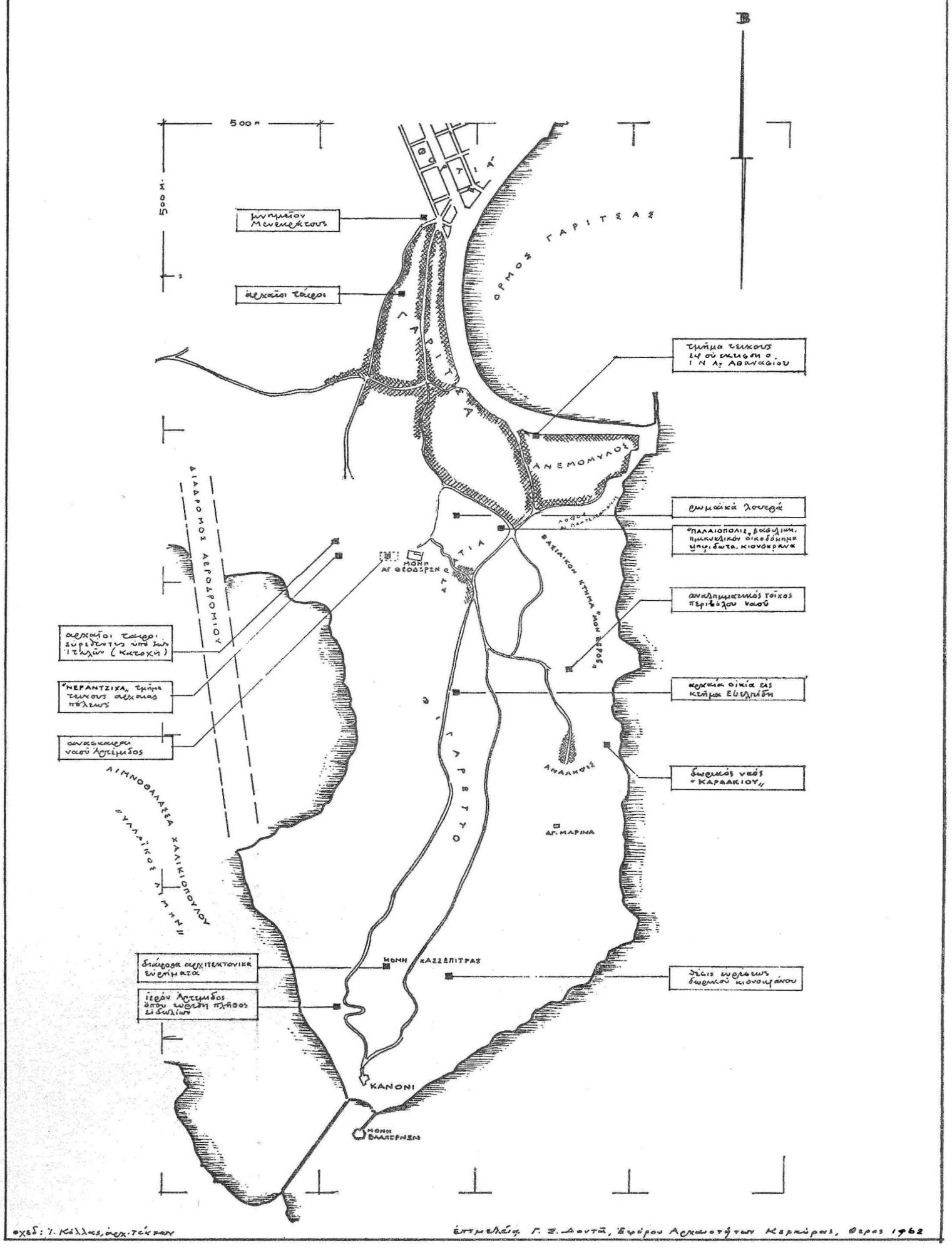

Σχεδ. 4.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ὁ ὁποῖος θὰ ἐχρησίμευεν ὡς ἀποχωρητήριον, ὅπως συχνὰ συμβαίνει εἰς τὰ χωρία μέχρι τῆς σήμερον· (δὲν σημειοῦται εἰς τὸ σχεδιογράφημα).

ἄκρον τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἀβαθὴς κοιλότης. Ἴσως πρόκειται περὶ δωματίου λουτροῦ.

Πλὴν τῶν ὡς ἄνω χώρων εὑρέθη καὶ ἐλάχιστον

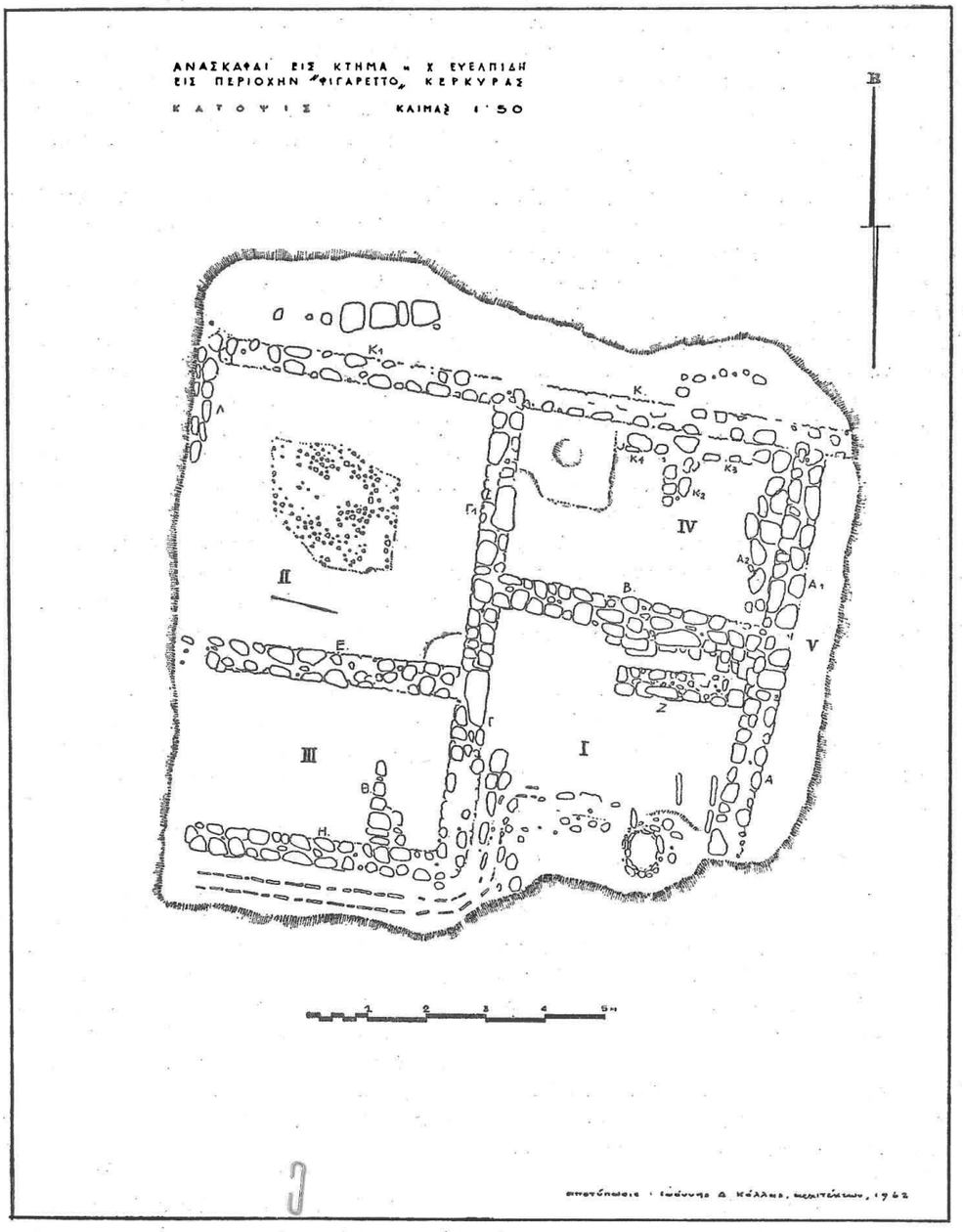

Σχεδ. 5. Κάτοψις ἀρχαίας οἰκίας εἰς «Φιγαρέττο» Κερκύρας

Εἰς τὸ ΒΔ τμῆμα τοῦ δωματίου IV εὑρέθη δάπεδον τετράγωνον, πλευρᾶς 1,55 μ., ἀποτελούμενον ἐκ θαλασσίων βησσάλων, ἀραιὰ μᾶλλον κατεσπαρμένων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας κονιάματος, περιέχοντος καὶ μικρότερα λιθάρια, κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος πέμπτου πρὸς ἀνατολὰς τῶν I καὶ IV (V) Πρὸς βορρᾶν πάλιν τῶν II καὶ IV δὲν εὑρέθη χώρισμα καὶ φαίνεται ὅτι ἐκεῖ ἦτο ὁδός, εἰς τὴν ὁποίαν πιθανῶς νὰ ἀνῆκουν καὶ αἱ σῳζόμεναι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ἀκόμη, πλάκες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ἐν λόγῳ ἐκτάσεως, μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, διεπιστώθη ὅτι κατὰ τήν πρωτοκορινθιακὴν περίοδον τὸν χῶρον κατελάμβανον ὄχι οἰκίαι (ἡ πόλις θὰ ἦτο τότε ἀρκετὰ ἀραιοκατῳκημένη) ἀλλὰ τάφοι, οἱ ὁποῖοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διελύθησαν κατὰ τὰς μεταγενεστέρας καταλήψεις αὐτοῦ. Μόνον εἷς κιβωτιόσχημος ἐπέζησεν εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν ἄκρον, ἐφαπτόμενος τοῦ φρέατος, ὅστις ἔχει φορὰν Β - Ν καὶ ἀποτελεῖται ἐξ ὀρθίων πλακῶν ψαμμολίθου (Πίν. 210α), ἦτο ὅμως καὶ αὐτὸς ἀπηλλαγμένος τοῦ καλύμματός του καὶ τοῦ περιεχομένου του, τοῦ ὁποίου μέρος τοὐλάχιστον ἐσώθη εὐτυχῶς εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν πρὸς βορρᾶν καὶ συγκολληθὲν ἀπέδωσεν ὀλίγα ἀγγεῖα τῆς ὑστέρας πρωτοκορινθιακῆς περιὸδου. Ὁ πυθμήν τοῦ τάφου ἦτο ἀκόμη ἐν μέρει ἐπεστρωμένος διὰ θαλασσίων ὀστρέων κατὰ γνωστὴν ἀρχαίαν συνήθειαν. Τὸ σωθὲν μῆκος τοῦ τάφου εἶναι 0,63 καὶ τὸ ἐσωτερικόν του πλάτος 0,55, ἐκ δὲ τῶν πλακῶν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἡ μία ἔχει μῆκος 0,445 καὶ ὕψος 0,315 καὶ ἡ ἄλλη μῆκος 0,415 καὶ ὕψος 0,42, ἡ δὲ πλὰξ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἔχει μῆκος μὲν 0,52 καὶ ὕψος 0,30. Τό πάχος τῶν πλακῶν εἶναι περίπου 0.13 μ.

Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἐπιχώσεων τῆς ἀνασκαφῆς καὶ κυριώτατα αἱ βαθύτεραι στρώσεις περιεῖχον πλῆθος κεκαυμένων ξυλαρίων, προερχομένων ἐκ τῆς διαλύσεως πυρῶν καύσεως νεκρῶν, τῶν ὁποίων εὑρέθησαν καί τινα ὑπολείμματα ὀστα-ρίων. Ἰδιαιτέρως ἀξιομνημόνευτος εἶναι εἷς σωρὸς εὑρεθεὶς εἰς τὸ ΝΑ τοῦ δωματίου ΙΙΙ.

Οἱ παλαιότεροι τοῖχοι τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου εἶναι ὅσοι εὑρίσκονται μεταξὺ τῶν τοίχων τῆς οἰκίας. Ἐξ αὐτῶν οἱ Ζ καὶ Α2 ἐξηκριβώθη ὅτι ἀποτελοῦν τοὺς τοίχους ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ δωματίου πρωίμου οἰκίας, πιθανώτατα δὲ μὲ αὐτοὺς συνδέονται καὶ οἱ τοῖχοι Κ2, Κ3 καὶ Κ4. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ τοῖχοι φαίνεται ὅτι εἶναι ἀρχαϊκοί, ἄδηλον ὅμως ποίας ἀκριβέστερον ἐποχῆς.

Αὐτή αὕτη ἡ οἰκία νομίζω ὅτι διακρίνεται εἰς δύο κυρίως περιόδους, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἐχρησιμοποίησε λείψανα τῶν τοίχων τῆς ἀμέσως παλαιοτέρας.

1) Μίαν ὑστεροκλασσικήν, τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι ἀποτελοῦνται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, ἀπὸ κανονικὰς σειρὰς κανονικῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πλακοειδῶν λίθων, καὶ

2) Μίαν ἑλληνιστικήν περίοδον, οἱ τοῖχοι τῆς ὁποίας εἶναι ἐκτισμένοι διὰ λίθων διαφόρου προελεύσεως (λ.χ. εἰς τὸν τοῖχον Γ ἔχει χρησιμοποιηθῆ μικρὸς σπόνδυλος) καὶ ἀνίσου μεγέθους (Πίν. 210β ἄνω), μεταξὺ τῶν ὁποίων εἰς τὸν τοῖχον Α παρεμβάλλονται καὶ σειραὶ ὀπτοπλίνθων. Κατὰ τήν περίοδον αὐτήν, πλὴν τῶν ἄλλων ἐκτεταμένων ἐπισκευῶν αἱ ὁποῖαι ἔγιναν, ἐκλείσθη καὶ μία θύρα κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ παλαιοτέρου τοίχου Ε (πλάτους 1,10 μ.) καὶ ἐκτίσθη (ἐκ νέου;) ὁ (προϋπάρξας;) τοῖχος Β. (Οὗτος λόγῳ τῆς κακῆς του κατασκευῆς κατέρρευσεν ἐξ αἰτίας τῶν ἐκ τῶν βροχῶν πλημμυρῶν τοῦ ἐπακολουθήσαντος χειμῶνος).

Ἑκάστη πάλιν τῶν δύο τούτων περιόδων φαίνεται ὅτι περιελάμβανε περισσοτέρας φάσεις ζωῆς.

Τὰ ἀνώτερα μέρη τῶν τοίχων τῆς πρώτης περιόδου ἦσαν ἐκτισμένα δι' ὠμῶν πλίνθων, μερικαὶ ἐκ τῶν ὁποίων εὑρέθησαν εἰς τὰς ἐπιχώσεις σχεδὸν ἀκέραιαι. Οἱ τοῖχοι ὅμως τῆς τελευταίας περιόδου (ἢ τῆς τελευταίας φάσεως αὐτῆς) ἦσαν ἐξ ὁλοκλήρου λίθινοι, πλῆθος δὲ λίθων εὑρέθη εἰς τήν τελευταίαν ἐπίχωσιν ἀνάμικτον μὲ συντετριμμένας κεραμίδας στέγης ἢ κεκαλυμμένον ὑπ' αὐτῶν. Αἱ ἐπιφάνειαί των, καθὼς καὶ αἱ ἐπιφάνειαι τῶν τοίχων τῆς τελευταίας φάσεως τῆς προηγουμένης περιόδου, ἔφερον ἐπένδυσιν ἐγχρώμων κονιαμάτων, τῶν ὁποίων εὑρέθησαν ἀρκετὰ τεμάχια ἐρυθρά, κίτρινα, λευκὰ κλπ.

Ἡ πρώτη περίοδος ἐχρονολογήθη εἰς τὸν 4ον αἰῶνα π. Χ., διὰ τῆς μελέτης τῶν στρωμάτων, ἡ δὲ δευτέρα περίοδος εἶναι τῆς μέσης ἑλληνιστικῆς περιόδου, ὅπως ἀπέδειξαν τὰ ὄστρακα τῶν στρώσεων τῶν σχετιζομένων μὲ τήν φάσιν αὐτήν.

Ἡ ἐρήμωσις τῆς οἰκίας ἐπῆλθε τὸν 1ον αἰῶνα π.Χ., πιθανώτατα δὲ κατὰ τὸ β΄ ἥμισυ αὐτοῦ, ὅπως μαρτυροῦν τὰ νομίσματα καὶ τὰ ὄστρακα. Νεώτερα εὑρέθησαν ἐλάχιστα εἰς τὸ βόρειον κυρίως μέρος τοῦ σκάμματος καὶ ἰδίως τὸ βορειοανατολικόν, καθὼς καὶ εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν περὶ τὸ φρέαρ. Τὸ φρέαρ κατεχώσθη πάντως ὁριστικῶς τὸν 2ον ἢ 3ον αἰῶνα π.Χ., ὅτε ἀπερρίφθησαν ἐντός αὐτοῦ πλῆθος κοινῶν ἀγγείων ἀντλήσεως ὕδατος καὶ πηλίνη γυναικεία προτομή — ἀκροκέραμος (περὶ τῆς ὁποίας βλ. κατωτέρω).

Τὰ κυριώτερα εὑρήματα

Τὸ ἐκπληκτικώτερον ἀσφαλῶς ἀπὸ τὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς Εὐελπίδη ὑπῆρξε τὸ ἐκ πυξίδος προερχόμενον γεωμετρικὸν ὄστρακον (Πίν. 211α), ὕψ. 0,042, πλ. 0,042, ἐκ κιτρινωποῦ ἐλαφρῶς ροδίζοντος πηλοῦ, τὸ ὁποῖον εὑρέθη εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα τοῦ δωματίου ΙΙ. Τὸ σχέδιον τοῦ διαγράμμου πυργωτοῦ μαιάνδρου εἶναι τόσον καλὸν καὶ ἡ ὅλη παρεχομένη ἐντύπωσις τόσον αὐ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

στηρά, ὥστε δὲν νομίζω ὅτι εἶναι νεώτερον τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Κερκύρας ἀπὸ τοὺς Κορινθίους, ὁ δὲ πηλός του δὲν εἶναι Κορινθιακός, ὅπως δὲν εἶναι καὶ Ἀττικός. Μᾶλλον Ἀργεῖον θά τὸν ἔλεγα. Τό ὄστρακον τοῦτο ἐνθυμίζει πολὺ ἕνα κρατηροειδῆ σκύφον τοῦ Μουσείου Ἄργους (Archaeology, 9 (1956) σελ. 170, εἰκ. 7), ὁ ὁποῖος χρονολογεῖται εἰς τὸν αὐστηρὸν ἀκόμη ρυθμὸν τῆς γεωμετρικῆς περιόδου. Ἡ παρουσία τοῦ γεωμετρικοῦ ὀστράκου εἰς τὴν Κέρκυραν θὰ ὀφείλεται εἴτε εἰς τοὺς πρώτους Κορινθίους ἀποίκους κομίσαντας ἀπὸ τὴν πατρίδα των προϊὸν τῆς γειτονικῆς των πόλεως (αἱ σχέσεις Κορίνθου καὶ Ἄργους εἶναι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους στεναί, βλ. Dunbabin, The Western Greeks, σελ. 14), εἴτε καὶ εἰς ἐμπόρους προηγηθέντας τοῦ ἀποικισμοῦ καὶ μεταβαίνοντας εἰς τήν Δύσιν.

Εἰς τὸ μεγαλύτερον τοὐλάχιστον τμῆμα τοῦ χώρου τὸν ὁποῖον ἀργότερον κατέλαβον οἰκίαι, ὑπῆρχον, ὅπως ἐλέχθη, πολλοὶ τάφοι κατὰ τὴν πρωτοκορινθιακὴν περίοδον. Ὅλοι πλὴν ἑνός, τοῦ ἐξ ὀρθίων πλακῶν κιβωτιοσχήμου, διελύθησαν κατὰ τὰς μεταγενεστέρας χρήσεις τοῦ χώρου, τὸ δὲ περιεχόμενόν των ἐσκορπίσθη καὶ ἀνεμίχθη μὲ νεώτερα ἀντικείμενα. Πλησιέστερα ὅμως τοῦ κιβωτιοσχήμου τάφου εὑρέθησαν πολλὰ πρωτοκορινθιακὰ ὄστρακα, τὰ πλεῖστα ἐκ λεπτοῦ κορινθιακοῦ πηλοῦ, τὰ ὁποῖα συγκολληθέντα ἀπῆρτισαν σημαντικὰ τμήματα ἀγγείων, ὅλων συγχρόνων μεταξύ των, συνεπῶς προερχομένων πιθανώτατα ἐξ αὐτοῦ τοῦ τάφου. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εἶναι:

1) Τμῆμα κοτύλης (Π ί ν. 210γ, δεξιά), (ὕψ. 0,067, διαμ. βάσ. 0,04, ὑπολογιζομένης διαμ. ἄνω 0,09), μὲ ἀκτῖνας περὶ τὴν βάσιν καὶ ἐπίχρισμα εἰς τὸ ὑπόλοιπον σῶμα. Εἰς τὴν βάσιν ὁμόκεντροι κύκλοι. Τοῦ 3ου τετάρτου τοῦ 7ου αἰῶνος π.Χ. Πρβλ. Payne, Necrocorinthia, εἰκ. 9A (Late PC) καὶ Corinth VII, I, ἀρ. 176 καὶ 179 (3ου τετάρτου 7ου αἰ.).

2) Σκύφος ἐλλιπὴς τὴν μίαν πλευρὰν καὶ τὸ πλεῖστον τῆς μιᾶς λαβῆς (ὕψ. 0,045, διαμ. 0,115, διαμ. βάσ. 0,04) (Π ί ν. 210γ, ἀριστερά). Μικρὸν κάθετον χεῖλος φέρον τέσσαρας ὁριζοντίους γραμμάς. Ὅλον τὸ ἄλλο σῶμα φέρει καστανὸν ἐπίχρισμα. Στενὴ δακτυλιοειδὴς βάσις. (Διὰ τὸ σχῆμα πρβλ. Corinth, ἔ.ἀ.ἀρ. 175). 3ου τετάρτου 7ου αἰ.

3) Ἄλλου ἡ μία λαβὴ μετὰ παρακειμένων τμημάτων (μήκ. 0,085, ὕψ. 0,025, ἐξ ἐντοπίου πηλοῦ) (Π ί ν. 210δ, ἀριστερά). Καὶ ἐδῶ διακρίνεται ὀλίγον τὸ χεῖλος (κάθετον), ἀλλ' ἡ διάκρισις εἶναι ὀλιγώτερον καλὴ παρ' ὅ,τι εἰς τὸ προηγούμενον. Ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια φέρει γάνωμα.

4) Ἄλλου ὁμοίου τμῆμα μετὰ τῆς μιᾶς λαβῆς (ὕψ. 0,09, πλ. 0,05, ἐξ ἐντοπίου πηλοῦ;) (Π ί ν. 210δ, δεξιά). Τὸ γάνωμα εἶναι ἐδῶ ὑπέρυθρον καὶ καλύπτει ὅλον τὸ σῶμα ἐκτὸς ἀπὸ στενὴν ζώνην ὑπὸ τὸ χεῖλος.

5) Ἀνοικτοῦ ἀγγείου τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος μετὰ τῆς βάσεως (σῳζ. ὕψ. 0,046, διάμ. βάσ. 0,049) (Π ί ν. 210δ, εἰς τὸ μέσον). Περὶ αὐτὴν ἀκτῖνες, τὸ ἄλλο σῶμα φέρει γάνωμα. Ἴσως εἶναι ὁ τύπος τῆς κύλικος Corinth ἔ.ἀ. ἀρ. 211, 288, 289 τῆς πρωίμου κορινθιακῆς περιόδου, τὸ σχῆμα ὅμως ἔχει ἀσφαλῶς παλαιοτέραν ἱστορίαν, βλ. Hopper, BSA 1949, σελ. 227 - 8. Πρβλ. ἐπίσης Lo Porto, Annuario 1959 - 60, σελ. 58 - 9.

Κορινθιακὸν εἶναι ἀσφαλῶς τὸ ὄστρακον τοῦ Π ί ν. 211β, τμῆμα ὁριζοντίως ἐξέχοντος χείλους καὶ σώματος (μήκ. 0,068, ὕψ. 0,042 καὶ πλ. χείλ. 0,026), ὅπως μαρτυρεῖ ὁ καθαρὸς ὠχροκίτρινος πηλός του. Τὸ ἀγγεῖον ἀπὸ τὸ ὁποῖον προέρχεται πρέπει νὰ ἦτο ἀνοικτοῦ σχήματος (ἐσωτερικῶς ὑπάρχει κοκκινωπὸν ἐπίχρισμα), πιθανῶς δὲ ἦτο λεκανὶς ἐπὶ βάσεως (stemmed Lekanis), ὅπως λ.χ. ἡ τῆς συλλογῆς Hoppin τῆς Ν. Ὑόρκης (CVA, Hoppin Collection, πίν. 2 — Payne: Μέσης κορινθιακῆς περιόδου) ἢ τὸ ἐκ Συρακουσῶν παράδειγμα, Payne σελ. 297, εἰκ. 133 (τῆς πρωίμου κορινθιακῆς περιόδου). Ἡ διακόσμησίς του ἀποτελεῖται ἐκ λεπτῶν ἀκτίνων ἐπὶ τῆς ὁριζοντίου ἐπιφανείας τοῦ χείλους, ἁπλοῦ διακοπτομένου μαιάνδρου ἐπὶ τῆς καθέτου, ἐπὶ δὲ τοῦ σώματος μεγάλων μελανῶν κηλίδων σμικρυνομένων πρὸς τὰ δεξιά. Ἡ χρονολόγησίς του εἶναι δύσκολος, πάντως ὁ μαίανδρος φαίνεται ὅτι εἶναι ἀρκετὰ ἐξειλιγμένος.

Ροδιακὸν εἶναι τὸ θραῦσμα τοῦ Π ί ν. 211γ (πλ. 0,08 × 0,057, πλ. χείλ. 0,023, ἐκ πορτοκαλλόχρου πηλοῦ περιέχοντος μικρὰ ξένα σωματίδια, ἐφ' οὗ ὑπόλευκον ἐπίχρισμα). Τὸ χεῖλος φέρει διακόσμησιν διακοπτομένου μαιάνδρου πρὸς ἀρ., τὸ δὲ κύριον ἔδαφος ρόπαλα ἐντὸς ταινίας. Ὄπισθεν τρεῖς ταινίαι. Πιθανωτέρα ἐποχὴ του εἶναι αἱ ἀρχαὶ τοῦ 6ου αἰῶνος.

Ἐκ τῶν νεωτέρων ἀγγείων ἢ ὀστράκων σημειώνω ἐν πρώτοις ἕνα ὡραῖον, μικρὸν μεγαρικὸν σκύφον (Π ί ν. 212α) (ὕψ. 0,036, διαμ. 0,088, συγκολληθέντα ἐκ τεμαχίων καὶ συμπληρωθέντα, τοῦ ὁποίου ὁ πηλὸς εἶναι τεφρὸς διατηρῶν λείψανα τοῦ καστανομέλανος βερνικίου). Ἐκ τῆς κυκλικῆς του βάσεως, διακοσμουμένης μὲ μικρὰ φύλλα, ἀναφύονται τέσσαρα μεγάλα φύλλα καὶ κυματοειδῶς ἀνερχόμενοι μίσχοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων γυμνοὶ Ἐρωτιδεῖς πρὸς ἀρ. (σῴζονται δύο). Εἶναι ἐκ τῶν πρωιμωτέρων μεγαρικῶν σκύφων.

Τῶν προχωρημένων ρωμαϊκῶν χρόνων εἶναι τὸ πυξιδοειδὲς ἀγγεῖον τοῦ Π ί ν. 212β (ὕψ. 0,051, διαμ. βάσ. 0,062 ἐκ κιτρινωποῦ πηλοῦ, φέροντος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ὑπολείμματα μέλανος (;) βερνικίου) ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ἀνάγλυφος φυτεία καὶ ἐνδεδυμένη γυνὴ μὲ ὑψωμένας τὰς χεῖρας, παρ' αὐτὴν δὲ κρατήρ. Ἡ προέλευσις τῶν ἀγγείων τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι, ὅπως ὑποθέτει ἡ D. Canaday Spitzer (Hesp. 1942, σελ. 162 κ.ἑ.) κορινθιακή, ἐποχή των δὲ εἶναι τὰ μεταξὺ τῶν μέσων τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ τοῦ τέλους τοῦ 3ου ἔτη. Ἡ σωθεῖσα μορφή, ἴσως ἱέρεια, ἀπετέλει μέρος διονυσιακῆς παραστάσεως (αὐτόθι ὁμὰς III, θέμα d ἐπὶ τῆς εἰκόνος 16, βλ. καὶ σελ. 181 - 2).

Καὶ αὐτὰ μὲν εἶναι τὰ περισσότερον ἀξιοσημείωτα ἀγγεῖα ἢ ὄστρακα. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως καὶ ὡραιότερον συνάμα εὕρημα τῆς ἀνασκαφῆς Εὐελπίδη ὑπῆρξεν ἀσφαλῶς ὁ μεγαλοπρεπὴς ἀρχαϊκὸς πήλινος δίσκος τοῦ Π ί ν. 212γ (ὕψ. 0,355, πλ. 0,27, πάχ. δίσκου περίπου 0,035, ἐκ κεραμόχρου πηλοῦ περιέχοντος ξένα σωματίδια), ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ἐν χαμηλῷ ἀναγλύφῳ λέων πρὸς δ., στρέφων ὀπίσω τὴν κεφαλὴν καὶ βρυχώμενος. Τὸ τεμάχιον τοῦτο πρέπει νὰ ἀπετέλει μέρος ἀκρωτηρίου ναοῦ τινος, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ ὄπισθεν σῳζομένη γένεσις τοῦ συμφυοῦς καλυπτῆρος τῆς κορυφαίας (βλ. P. Montuoro, Memorie della R. Accademia Nazionale dei Lincei, 1925, σελ. 273 κ.ἑ. καὶ ἰδίως 312 καὶ εἰκόνες σποράδην). Εἰς τὸν ἀρχικὸν δίσκον ὑπῆρχεν ὅμοιος, ἀλλ' ἀντίστροφος λέων δεξιά, ἀμφότεροι δὲ ὕψωνον τὸ ἕτερον τῶν σκελῶν των καθέτως κατὰ τὸν ἄξονα περίπου τοῦ δίσκου. Τὸ θέμα εἶναι συνηθέστατον εἰς τὸν Κορινθιακὸν κύκλον ἐπὶ ἀγγείων (Payne, σελ. 69 - 70: Δὲν φαίνεται νὰ ἀπαντᾷ εἰς ἀγγεῖα ἄλλης προελεύσεως) καὶ ἐπὶ χαλκῶν ἀναγλύφων ἐξαρτημάτων ἀσπίδων, λ.χ. ἐξ Ὀλυμπίας (βλ. ἐπὶ παραδείγματι Olympiabericht II, σελ. 82 κ.ἑ., III, σελ. 102 κ.ἑ. καὶ Olympische Forschungen II, σελ. 54, Hesp. 1958, πίν. 11c κλπ.) δὲν γνωρίζω ὅμως ἄλλο παράδειγμα ἐξ ἀκρωτηρίου. Μόνον ἓν παραπλήσιον παράδειγμα ἐπὶ ἡγεμόνος καλυπτῆρος ἐκ Γορδίου εἶμαι εἰς θέσιν νὰ ἀναφέρω, ὅπου ὁ λέων ἔχει ἀνωρθωμένον τὸ σῶμα (Körte, Gordion, Jahrbuch, 5. Ergänzungsheft, σελ. 154, εἰκ. 136). Τεχνοτροπικῶς ὁ ἄγριος καὶ εὐρύς, ἀλλὰ συγχρόνως ἀρκετὰ λυγερὸς λέων τῆς Κερκύρας, εἶναι συγγενὴς τοῦ παραδείγματος Olympiabericht III, πίν. 34 Α, κατὰ Kunze ἀνήκοντος εἰς τὸ α' ἥμισυ τοῦ 6ου αἰῶνος π.Χ. Τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ θηρίου δὲν πρέπει νὰ ἦτο καθιστόν, ὅπως εἰς τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ γνωστὰ παραδείγματα, ἀλλ' ὅπως αἱ γραμμαὶ τῆς ράχεως καὶ τῆς κοιλίας προδίδουν, ὄρθιον (βλ. λ.χ. Olympiabericht II, πίν. 29).

Ἐλέχθη ὅτι τὸ πήλινον αὐτὸ ἀνάγλυφον προέρχεται ἀπὸ κάποιον ναόν. Ἀλλὰ καὶ ἓν ἄλλο εὕρημα τοῦ κτήματος Εὐελπίδη προέρχεται ἀπὸ ναόν, εἶναι δὲ τοῦτο τμῆμα μεγάλης πηλίνης γυναικείας προτομῆς (Π ί ν. 213δ), σῳζομένης ἀπὸ τοῦ πηγουνίου καὶ κάτω, τὸ ὁποῖον εὑρέθη τὸ 1961 ἐρριμμένον εἰς τὸ φρέαρ. Ὄπισθεν ἡ προτομὴ εἶναι ἀνοικτή, ἐμπρὸς δὲ τὸ κάτω ἄκρον της σχηματίζει τόξον. Ἡ κεφαλὴ εἰκονίζετο κεκαλυμμένη, ὅπως δεικνύουν τὰ ἑκατέρωθεν τῆς κόμης σῳζόμενα ἄκρα ἐνδύματος. Τὸν λαιμὸν αὐλακώνουν ὁριζοντίως δύο «γραμμαὶ Ἀφροδίτης», τὴν βάσιν δὲ τοῦ λαιμοῦ περιβάλλει σχοινοειδὲς περιδέραιον. Αὐτὰ καὶ μόνον τὰ στοιχεῖα θὰ ἤρκουν διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς εἰκονιζομένης ὡς θεᾶς τῆς φύσεως (εἰδικώτερον τὸ σχοινοειδὲς περιδέραιον ἀπαντᾷ ἐπὶ κεφαλῶν γυναικείων χθονίων θεοτήτων εἰκονιζομένων ἐπὶ ἀκροκεράμων ναῶν τῆς Ἰταλίας, βλ. AJA 1921, σελ. 275 - 6 κ.ἑ. εἰκ. 7, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ γυναικῶν εἰς τὰ καλύμματα Ἐτρουσκικῶν σαρκοφάγων).

Ἀλλὰ τὴν διαβεβαίωσιν παρέχουν τὰ ἀνάγλυφα φύλλα τοῦ κάτω μέρους τῆς προτομῆς. Παρόμοιον φυτικὸν περιβάλλον παρουσιάζουν αἱ θεαὶ θυμιατήρια, αἱ ὁποῖαι εἰς μεγάλους ἀριθμοὺς ἀνευρέθησαν εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Paestum καὶ τοῦ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Sele ἱεροῦ τῆς Ἥρας (Donne-Fiori τὰς ἀποκαλοῦν ἐπιτυχῶς οἱ ἀνασκαφεῖς, U. Zanotti-Bianco, Heraion alle Foce del Sele I, σελ. 16 — Jucker, Das Bildnis im Blätterkelch, σελ. 202). Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸ ἐπίθετον τῆς Ἀνθείας ἔχει ἡ Ἥρα εἰς τὸ Ἄργος (ὅπου ναὸς αὐτῆς κατὰ τὸν Παυσανίαν 2, 22, I) καὶ εἰς τὴν Μίλητον (ἐπιγραφικὴ μαρτυρία τοῦ 6ου αἰῶνος, Milet, Ergebnisse der Ausgrabungen, 1, 3, ἀρ. 31 (α) 5) καὶ ὅτι κατὰ παλαιὰν γνώμην τοῦ Rizzo (γράφοντος διὰ τὰς πηλίνας προτομὰς τοῦ Ἀκράγαντος Jahresh. 1910, σελ. 73 - 4) τὸ σχῆμα τῆς προτομῆς εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν χθονίων θεοτήτων (βλ. καὶ Παυσαν. 9, 16, 5). Ἀλλ' ὁ προορισμὸς τῆς προτομῆς Εὐελπίδη φαίνεται νὰ ὑπῆρξε μᾶλλον ἀρχιτεκτονικός, ἴσως δὲ εἶναι εἶδος ἀκροκεράμου, ὅπως εἶναι λ.χ. αἱ ἐκ τοῦ ἑτρουσκικοῦ ναοῦ τοῦ Fiesole (Maetzke, Studi Etruschi, 1955 - 56, σελ. 236 - 7, εἰκ. 5 — BCH 1958, σελ. 462).

Ἡ ἰδιόρρυθμος λοιπὸν αὐτὴ προτομὴ εἶναι σπουδαία, πρῶτον μὲν διότι τὸ εἶδός της εἶναι συχνότατον εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ δεύτερον διότι μαρτυρεῖ καὶ αὐτὴ τὴν ὕπαρξιν εἰς τὴν περιοχὴν κάποιου ἱεροῦ χθονίας θεότητος. Μολονότι δὲ ἡ προτομὴ εἶναι πολλοὺς αἰῶνας νεωτέρα (ἡ ἔλλειψις κάθε εὐαισθησίας εἰς τὸν λαιμὸν καὶ ἡ χαρακτηριστικὴ ἀπόδοσις τῶν λεπτομερειῶν δι' ἁδρᾶς ἐγχαράξεως εἰς τὸν μαλακὸν πηλὸν τὴν χρο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

νολογοῦν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν περίοδον) ἡ περίπτωσις νὰ προέρχωνται ἀμφότερα ἀπὸ τὸν ἴδιον, ἀνανεωθέντα, ναὸν δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείεται.

Ἀνευρέθησαν ἀκόμη ἀρκετὰ εἰδώλια, τῶν ὁποίων τὰ παλαιότερα εἶναι δύο τοῦ 6ου αἰῶνος π.Χ. καὶ μία κεφαλὴ τρίτου. Ἐκ τῶν εἰδωλίων ἀπεικονίζω ἐδῶ τὸ ἓν (Πίν. 213γ εἰς τὸ μέσον — συμπαγές, ὄπισθεν ἐπίπεδον, ὕψ. 0,112, πλ. 0,058, ἐξ ὠχροῦ πηλοῦ), τὸ ὁποῖον παρουσιάζει θεὰν ὀρθίαν καὶ ἐνδεδυμένην, ἐλλιπῆ ὅμως τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ κάτω μέρος. Μὲ τὴν δεξιάν της κρατεῖ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ ἀντικείμενόν τι, ἴσως ἄνθος, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἔχει κεκαμμένην χαμηλότερον. Εἶναι μᾶλλον ὁ τύπος Lechat BCH 1891, πίν. I, ἀρ. 2. Εἰς τὸν αὐτὸν Πίν. 213γ ἔχει ἀπεικονισθῆ ἡ ἀρχαϊκὴ κεφαλὴ εἰδωλίου θεᾶς (ὕψ. 0,05, πλ. 0,037, ἐκ κιτρινερύθρου πηλοῦ), τῆς ὁποίας ὅμως τὸ πρόσωπον διακρίνεται ἀμυδρῶς. Κύριον χαρακτηριστικόν της εἶναι ὁ ὑψηλὸς πόλος.

Ἐπίσης ἀπεικονίζεται μία μικρὰ κεφαλὴ εἰδωλίου τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ 5ου αἰῶνος (ὕψ. 0,043, πλ. 0,035, ἐκ κιτρινερύθρου πηλοῦ, ἐσωτερικῶς κοίλης), τῆς ὁποίας ὅμως τὸ ὀπίσθιον καλύπτεται ὑπὸ ἱματίου.

Ὡραιοτάτη εἶναι κεφαλὴ Ἀφροδίτης (Πίν. 213α - β, ὕψ. 0,05, ἐκ καλῶς ὠπτημένου κεραμόχρου πηλοῦ), Ταναγραϊκοῦ, ὡς φαίνεται, ἐργαστηρίου. Τὴν ὀνομασίαν ἐξασφαλίζουν ὄχι μόνον ὁ λαιμός της, ὁ ὁποῖος αὐλακώνεται ἀπὸ τὰς τυπικὰς ὁριζοντίους γραμμάς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐντόνως «ἀφροδισιακὰ» χαρακτηριστικά της. Ἐπίσης τὴν Ἀφροδίτην εἰκονίζουν ἴσως καὶ δύο ἄλλαι μικραὶ κεφαλαὶ εἰδωλίων, ἐντοπίας ὅμως, ὅπως φαίνεται, κατασκευῆς (Πίν. 214γ, ἀριστερά).

«Ἀφροδισιακὸν» εἶναι καὶ τὸ ἐν Πίν. 214β δεξιὸν ἥμισυ πηλίνου προσωπείου γυναικὸς (ἐκ κεραμόχρου πηλοῦ, φέροντος κιτρινωπὸν ἐπίχρισμα - 0,068×0,042), ἀνήκοντος πιθανώτατα εἰς τὸν 4ον ἀκόμη αἰῶνα.

Τῆς ἰδίας ἐποχῆς θὰ εἶναι καὶ ἓν ἀκέφαλον εἰδώλιον Ἀφροδίτης (;) (ὕψ. 0,11, πλ. 0,42), φερούσης κολλητόν, διαφανῆ σχεδὸν χιτῶνα, καὶ τὴν ἀπολεσθεῖσαν σήμερον δεξιάν της ἀκκουμβῶσαν κάποτε εἴς τι στήριγμα (Πίν. 214α).

Σημαντικώτατον εἶναι τὸ εἰδώλιον Ἀθηνᾶς (Πίν. 215α), ἐσωτερικῶς κοῖλον, ἀνοικτὸν εἰς τὴν ράχιν, ἐκ κιτρινωποῦ, ἐλαφρῶς ροδίζοντος πηλοῦ, κακῶς ὠπτημένου (ὕψ. 0,182, πλ. 0,073). Μὲ τὴν ἀριστερὰν στηρίζεται χαλαρὰ ἐπὶ πεσσίσκου, τὴν δὲ δεξιὰν στηρίζει εἰς τὸ ἰσχίον. Εἰς τὴν κεφαλὴν φορεῖ τὸ κράνος. Τὸ ἔνδυμά της συνίσταται εἰς χιτῶνα μὲ ἀπόπτυγμα καὶ μικρὸν ἱμάτιον καλύπτον μόνον τὴν ράχιν καὶ ἀμφοτέρους τοὺς βραχίονας. Τὸ στενὸν στῆθος καταλαμβάνει μικρὰ αἰγίς. Ἐντελῶς παρόμοιον τύπον δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀνεύρω, παραπλησία ὅμως εἶναι ἡ ἐλλιπῶς σῳζομένη πηλίνη Ἀθηνᾶ τῆς Πομπηίας (V. Rohden, Die Terracotten von Pompeji, πίν. XXXI, σελ. 44), τῆς ὁποίας ὅλον τὸ δεξιὸν ἥμισυ εἶναι ὁμοιότατον πρὸς τὸ τοῦ εἰδωλίου Εὐελπίδη, ἀλλ' ἡ ἀριστερὰ χεὶρ ἐφέρετο ἐπὶ ἀσπίδος στηριζομένης ἐπὶ βράχου. Κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν ἐπίσης ἡ Ἀθηνᾶ τῆς Πομπηίας εἶναι ἐντελῶς «μπαρόκ», ἐνῷ ἡ τοῦ κτήματος Εὐελπίδη εἶναι λιτωτέρα, σχεδὸν πεζή. Πάντως τὰ ὑποκείμενα εἰς ἀμφοτέρας πρωτότυπα θὰ ἦσαν συγγενέστατα ἔργα, πιθανώτατα δὲ τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. ὅπως ὑποδηλοῖ ἡ ὅλη ἄνετος, ἀνοικτὴ στάσις καὶ ἡ ὑπενθυμίζουσα τὴν Ἀθηνᾶν Odescalchi (Amelung, Antike Plastik, σελ. 161 - 5, πίν. II) κεφαλὴ τῆς Ἀθηνᾶς Εὐελπίδη. Ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀγαλμάτιον ἢ πάντως ὁ τύπος ἐκ τοῦ ὁποίου αὐτὸ ἐλήφθη εἶναι νεώτερον. Ἡ συστροφὴ τοῦ κορμοῦ καὶ ἡ ἰσχυρὰ κάμψις τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος πρὸς τὰ ἔσω, μὲ ταυτόχρονον στροφὴν τοῦ ἄκρου ποδὸς πρὸς τὰ ἔξω εἶναι χαρακτῆρες ὡρισμένης περιόδου τοῦ 3ου αἰῶνος π.Χ. καὶ δὴ τοῦ β΄ τετάρτου αὐτοῦ. Βλ. λ.χ. τὸ ἐξ ἀσβεστολίθου ἀγαλμάτιον τοῦ Μουσείου Ἀλεξανδρείας (Kleiner, Bull. Soc. Royale d'Arch. d'Alex. 1938 - 39, σελ. 41 κ.ἑ. καὶ πίν. II) ἢ τὸ γυναικεῖον εἰδώλιον τοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν 4079 (Kleiner, Tanagrafiguren, Jahrbuch, 15. Ergänzungsheft, πίν. 3A - C, σελ. 17 - 8). Ἡ αἰγὶς ἐνθυμίζει τὴν αἰγίδα ἐνὸς τύπου Ἀθηνᾶς τῶν πρωίμων ἑλληνιστικῶν χρόνων (Amelung, Text zu Braccio Nuovo 107A).

Σημειώνω ἀκόμη τὸ ἄνω ἥμισυ εἰδωλίου γυναικὸς (ἐξ ἀνοικτοῦ κεραμόχρου πηλοῦ, Πίν. 215β δεξιά, ὕψ. 0,15, πλ. 0,08, ἐσωτερικῶς κοίλου, διατηροῦν ὄπισθεν μέρος τοῦ ἐπιμήκους ἀνοίγματος), ἡ ὁποία διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ δᾷδα (;) καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς δυσδιάκριτον ἀντικείμενον. Ἡ κόμη της εἶναι ὑψηλή, ἀνυψουμένη ἀκόμη περισσότερον εἰς τὸ μέσον, ὅπως περίπου εἰς τὸ ἑπόμενον παράδειγμα (ἢ μήπως ἐκεῖ ὑπῆρχε πρόθεσις ἀπεικονίσεως ἀνθεμίου ὅπως εἴς τινα εἰδώλια τοῦ Τάραντος;).

Εἰς τὸ ἄκρον δεξιὸν τοῦ Πίν. 215γ ἀπεικονίζεται μικρὰ γυναικεία κεφαλὴ (ὕψ. 0,042, πλ. 0,045), τῆς ὁποίας ἡ κόμη εἶναι ἐκτενισμένη πρὸς τὰ ὀπίσω, εἰς δὲ τὸ κέντρον εἶναι ἔτι ὑψηλοτέρα. Ἡ κεφαλὴ ἐξαίρεται ἀνάγλυφος ἔκ τινος πλαισίου, πιθανῶς δηλοῦντος καλύπτραν.

Παρ' αὐτὴν ἀπεικονίζεται τὸ ἄνω μέρος εἰδωλίου χορευτρίας (;) (ὕψ. 0,07, πλ. 0,05, ἐκ κεραμό-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

χρου πηλοῦ μὲ ἐλαφρῶς ἀνοικτότερον ἐπίχρισμα) τοῦ τύπου ἴσως Breitenstein, National Danish Museum, ἀρ. 331 καὶ Burr-Thompson, AJA, 1950, σελ. 370 κ.ἑ., πολὺ ἐφθαρμένον ὅμως.

Τῶν μέσων ἑλληνιστικῶν χρόνων εἶναι ἓν ἀκέφαλον τμῆμα εἰδωλίου γυναικὸς (Πίν. 214β, ἀριστερά) (ὕψ. 0,115, πλ. 0,08, ἐξ ἀνοικτοῦ καστανοῦ πηλοῦ), ἐνδεδυμένης χιτῶνα καὶ ἱμάτιον ἐπ᾽ αὐτοῦ, ἀφῆνον ἀκάλυπτον τὸν ἀριστερὸν ὦμον. Πτυχαί τινες τοῦ χιτῶνος διακρίνονται εἰς τὴν ὀσφὺν ὑπὸ τὸ ἱμάτιον κατὰ τόν γνωστὸν ἑλληνιστικὸν τρόπον (Vestes Coae).

Ἑλληνιστικῶν χρόνων εἶναι καὶ τὸ ἄνω μέρος εἰδωλίου Σιληνοῦ (Πίν. 214γ) (ὕψ. 0,065, πλ. 0,04, ἐξ ἀνοικτοῦ καστανοῦ ἐντοπίου πηλοῦ), ὁ ὁποῖος κρατεῖ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου ἀσκόν. Καὶ τούτου τὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι ἀμυδρά.

Ἀπὸ τὰ ἄλλα εὑρήματα τὸ περισσότερον ἀξιομνημόνευτον εἶναι μία χαλκῆ παραγναθὶς κράνους (ἀριστερά) (Πίν. 216α) (ὕψ. 0,149 καὶ πλ. 0,105), ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς ἁπλοῦ χαλκοῦ ἐλάσματος. Ὁ τύπος της εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὴν Δωδώνην (Carapanos, Dodone, πίν. LVI, 9 καὶ σελ. 102), φαίνεται ὅμως ὅτι ἐκεῖ εἰσήχθη ἐξ Ἰταλίας ὅπου εἶναι κοινότατος, θεωρούμενος συνήθως Ἐτρουσκικὸς (Ducati, Storia dell' arte Etrusca, II, πίν. 251, ἀρ. 609 καὶ I, σελ. 511, βλ. καὶ Brizio, Mon. Ant. IX (1899), στ. 749 κ.ἑ. πίν. VI, ἀρ. 22: Γαλατικὸς τάφος τοῦ Montefortino). Ἡ ὄχι καλὴ κατασκευὴ του εἶναι ἴσως ἔνδειξις ὅτι εἶναι μᾶλλον μεταγενεστέρας ἐποχῆς (4ου - 3ου αἰ. π.Χ.). Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειάν της εἶναι ἀμελῶς χαραγμένα τὰ γράμματα *IVIBI* ἄγνωστον εἰς ποίαν ἀκριβῶς γλῶσσαν. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ εἶναι λατινικὰ καὶ δι' αὐτῶν νὰ δηλοῦται εἰς τὴν γενικὴν τὸ ὄνομα τοῦ (μεταγενεστέρου ἀσφαλῶς) κατόχου τοῦ κράνους *VIBIUS*, ἀνήκοντος εἰς γένος ἐκ Κάτω Ἰταλίας γνωστὸν ἀπὸ τοῦ 3ου αἰῶνος π.Χ. (βλ. RE ἐν λ. VIII A2 1958, στ. 1948 κ.ἑ.).

Ὁ μικρὸς χαλκοῦς ποὺς λέοντος τοῦ Πίν. 216β, ὕψους 0,042, πλ. 0,037 ἠμπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπὸ χαλκοῦν κάτοπτρον ἢ ἀπὸ τριποδίσκον (Fouilles de Delphes V, σελ. 70 - 1) ἢ ἀπὸ ἄλλο σκεῦος.

Σημειώνω ἐπίσης μικρὸν χαλκοῦν περίαπτον τοῦ Πίν. 216δ, ὕψ. 0,023, παριστῶν τῆν Ἑκάτην μὲ δύο πρόσωπα καὶ τρεῖς ἀμόρφους βραχεῖς βραχίονας, πρβλ. Délos, 18, σελ. 307, A 490, εἰκ. 375) καὶ τέλος ἓν τμῆμα τραπέζης ἐκ μέλανος σχιστολίθου (Πίν. 216γ), ἐπὶ τοῦ ὁποίου παρίστανται ἔγγλυφοι στάχεις, ἄνθη, φύλλα κλπ., παρόμοιον πρὸς τὰ ἐν Δήλῳ (Délos, ἔ.ἀ. σελ. 59 καὶ εἰκ. 87, ἀρ. 171 καὶ πίν. 26, ἀρ. 188).

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἐν Κερκύρᾳ ἰδιωτικοῦ κτήματος «Κόρκυρα» (περιοχὴ Κανονίου)

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1960, ἐνῷ ὁ κηπουρὸς τῆς ἐν Κερκύρᾳ ἰδιοκτησίας μου, κειμένης ὄχι μακρὰν τοῦ Κανονίου, κατεγίνετο εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος, ἦλθον ὅλως τυχαίως εἰς φῶς μερικὰ ἀρχαῖα χαλκᾶ νομίσματα. Ἐπειδὴ ἀπὸ ἐτῶν ἠσχολούμην μὲ τὰ ἀρχαῖα νομίσματα, παρεκινήθην ἐξ αὐτοῦ εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς τοποθεσίας ταύτης. Πρὸς τοῦτο ἐζήτησα τὴν ἄδειαν τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων, ἥτις μοῦ ἐδόθη προθύμως. Ἤρχισεν οὕτω εἰς τὸ κτῆμα μου μικρὰ κατ' ἀρχὰς ἀνασκαφικὴ δοκιμή, μὲ τὴν πρόθυμον ἐπίβλεψιν καὶ συμπαράστασιν τοῦ τότε Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Κερκύρας κ. Βασ. Καλλιπολίτου, ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοίχων τινῶν ἀρχαίας οἰκίας, πλήθους ὀστράκων ὡς καὶ 11 νομισμάτων.

Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1961, μοῦ ἐχορηγήθη νέα ἄδεια ἀνασκαφῆς, ἡ ὁποία καὶ διεξήχθη ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν πάντοτε τοῦ κ. Καλλιπολίτου, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς Ἐπιμελητρίας κ. Ε. Στασινοπούλου-Τουλούπα. Τὰ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀνευρεθέντα νομίσματα ἀνῆλθον εἰς 36.

Κατὰ τὸ 1962, συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφή, τὴν φορὰν αὐτὴν μὲ τὴν παρακολούθησιν καὶ τὴν εὐγενῆ συμπαράστασιν τοῦ νέου Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Γεωργίου Δοντᾶ, βοηθηθέντος ὑπὸ τῆς κ. Τουλούπα καὶ τῶν δεσποινίδων Ἔφης Σαπουνᾶ καὶ Δέσποινας Χατζῆ. Κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ ἀνευρέθησαν 191 νομίσματα, τοῦ συνόλου τῶν κατὰ τὴν τριετίαν 1960 - 1962 ἐλθόντων εἰς φῶς, ἀνελθόντος εἰς 237. Τὸν κατάλογον ὅλων αὐτῶν δημοσιεύω ἐδῶ μὲ τὴν πολύτιμον βοήθειαν καὶ συμβουλὴν τῆς Διευθυντρίας τῆς ἐν Ἀθήναις Νομισματικῆς Συλλογῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Εἰρήνης Βαρούχα - Χριστοδουλοπούλου, πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ ἐκφράζω τὰς θερμάς μου εὐχαριστίας.

Ἡ ἀκριβὴς θέσις, ὅπου εὑρέθη τὸ κάθε νόμισμα, δὲν δίδεται ἐδῶ, εἶναι ὅμως σημειωμένη εἰς τὸ ἡμερολόγιον τῆς ἀνασκαφῆς[1]. Ἐκ τῶν νομισμάτων τούτων τὰ 193 εἶναι καλῆς διατηρήσεως (3 ἀργυρᾶ), τὰ δὲ 44 ἐφθαρμένα.

1. Κατὰ τὴν καταγραφὴν δὲν ἐτηρήθη ἡ παραδεδομένη γεωγραφικὴ σειρά.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Α. Α.	Τεμάχια	Πίναξ	Ἔμπροσθεν	Ὄπισθεν	Παραπομπὴ
			ΚΕΡΚΥΡΑΣ 450 - 400 π.Χ.		
1.	Χαλκ. 2		Κεφαλὴ νεαροῦ Ἡρακλέους μὲ λεοντῆν	ΚΟ. Σταφυλὴ μὲ φύλλα	B. M. Cat. Thessaly to Aetolia. Pl. XXII, 2. p. 121, No 101
2.	Χαλκ. 1 (Πίν. 217_1).		Κ Ο. Ἀμφορεὺς	Σταφυλὴ μὲ φύλλα	B. M. Cat. Pl. XXII. 3 p. 121, No 102
			ΚΕΡΚΥΡΑΣ 400 - 300 π.Χ.		
3.	Χαλκ. 12		Κ Ο. Ἀμφορεὺς	Σταφυλὴ μὲ φύλλα	B. M. Cat. Pl. XXII, 10 p. 123, No 146.
4.	Χαλκ. 2 (Πίν. 217_2).		ΚΟΡ Ἥμισυ βοὸς ἱσταμένου	Σταφυλὴ	B. M. Cat. Pl. XXII, 12 p. 124, No 169
			ΚΕΡΚΥΡΑΣ 300 - 229 π.Χ.		
5.	Χαλκ. 3		Πρῷρα πλοίου. ΚΟΡΚΥΡΑ	Κάνθαρος	B. M. Cat. Pl. XXIII, 9 p. 130, No 256
	Χαλκ. 1 (Πίν. 217_3).		Ὅμοιον. ΑΙΞΛΚΥΞ	Ὅμοιον	p. 130, No 249
	Χαλκ. 1		Ὅμοιον. ΑϥΥΚϥοΚ	Ὅμοιον	p. 130, No 259
6.	Χαλκ. 2		Πρῷρα πλοίου	Σταφυλὴ	B. M. Cat. Pl. XXIII, 12 p. 132, No 280 - 281
	Χαλκ. 2		Ὅμοιον	Ὅμοιον	B. M. Cat. Pl. XXIII, 14 p. 132, No 282, 284
7.	Χαλκ. 19 (Πίν. 217_4).		Κεφαλὴ Διώνης, μὲ στέφανον καὶ πέπλον	Πρῷρα πλοίου	B. M. Cat. Pl. XXIII, 17 p. 133, No 298
	Χαλκ. 3		Ὅμοιον	Ὅμοιον ΚΟΡ	»
	Χαλκ. 1		Ὅμοιον	Ὅμοιον ΝΙΚΑ	» p. 133, No 305
8.	Χαλκ. 8		Κεφαλὴ Διονύσου, μὲ στέφανον ἐκ κισσοῦ	ΚΟ, Ἀμφορεὺς μὲ δύο κλώνους κισσοῦ	B. M. Cat. Pl. XXIII, 19 p. 134, No 314
9.	Χαλκ. 5 (Πίν. 217_5).		Ὅμοιον	Ὅμοιον	B. M. Cat. Pl. XXIII, 20 p. 134, No 316
10.	Χαλκ. 11		Ὅμοιον	Ἀμφορεύς, σταφυλὴ	B. M. Cat. Pl. XXIII, 21 p. 134, No 329
			200 π.Χ.		
10α.	Χαλκ. 1		Ὅμοιον	Ἀμφορεύς, δεξιὰ ἀκροστόλιον	B. M. Cat. Pl. XXIII, 21 p. 135, No 339
			ΚΕΡΚΥΡΑΣ 229 - 48 π.Χ.		
11.	Χαλκ. 4		Ὅμοιον	Κάνθαρος ΚΟ	B. M. Cat. Pl. XXIV, 11 p. 139, No 396
12.	Χαλκ. 5		Ὅμοιον	Ἀμφορεὺς ἐντὸς στεφάνου.	B. M. Cat. Pl. XXIV, 12 p. 140, No 420 - 422
13.	Χαλκ. 1		Κεφαλὴ Διώνης μὲ στέφανον δάφνης καὶ πέπλον	ΚΟ. Κεφ. βοὸς ἐντὸς στεφάνου δάφνης	B. M. Cat. Pl. XXIV, 13 p. 142, No 437

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

14. Χαλκ. 1 (Πίν. 217$_6$).	Κεφαλαὶ συνεζευγμέναι Διονύσου καὶ πεπλοφόρου θεᾶς (Διώνη)	ΟΚ. Κεφαλὴ βοὸς ἀντωπὴ	B. M. Cat. Pl. XXIV, 14 p. 142, No 447
15. Χαλκ. 1	Κεφαλὴ Διονύσου, μὲ στέφανον κισσοῦ	ΚΟΡ. Πρῷρα πλοίου	B. M. Cat. Pl. XXIV, 14 p. 142, No 448
16. Χαλκ. 18 (Πίν. 217$_7$).	Κεφαλὴ Ποσειδῶνος δαφνηφόρου, τρίαινα ἐπὶ τοῦ ὤμου	Κεφαλὴ βοὸς ἐντὸς στεφάνου δάφνης	B. M. Cat. Pl. XXIV, 15 p. 143, 144, No 449
17. Χαλκ. 4 (Πίν. 217$_8$).	Κεφαλὴ Διώνης, μὲ στέφανον δάφνης καὶ πέπλον	Ἀκροστόλιον	B. M. Cat. Pl. XXIV, 16 p. 144, No 472 - 475
18. Χαλκ. 3 (Πίν. 217$_9$).	Κεφαλὴ νεαροῦ Ἡρακλέους μὲ λεοντῆν	Κεφ. βοὸς κατ' ἐνώπιον.	B. M. Cat. Pl. XXIV, 17 p. 145, No 479
19. Χαλκ. 1	Ὅμοιον	Πρῷρα πλοίου ΚΟΡΚΥ ΡΑΙΩΝ	B. M. Cat. Pl. XXIV, 18 p. 145 (Τὸ μονόγραμμα δὲν ἀπαντᾶται εἰς τὸν Κατάλογον).
19α. Χαλκ. 1 (Πίν. 217$_{10}$).	Ὅμοιον	Ὅμοιον. Ξ	p. 145, No 482
20. Χαλκ. 5	Ὅμοιον	Ὅμοιον. ΚΟΡΚΥΡΑΙΩΝ	B. M. Cat. Pl. XXIV, 18 p. 145

ΜΕ ΟΝΟΜΑΤΑ ΠΡΥΤΑΝΕΩΝ

21. Χαλκ. 1	Ὅμοιον	Ὅμοιον. ΚΟΡΚΥ ΑΡΙΣΤΕΑΣ ΡΑΙΩΝ	B. M. Cat. Pl. XXIV, 18 p. 146, No 488
22. Χαλκ. 1	Κεφαλαὶ συνεζευγμέναι Διονύσου καὶ Κερκύρας μὲ στέφανον	ΚΟΡΚΥΡΑΙΩΝ Πρῷρα πλοίου ΑΡΙΣΤΕΑΣ ΑΡΙΣΤΩΝΟΣ	B. M. Cat. p. 146, No 493
23. Χαλκ. 3	Κεφαλὴ νεαροῦ Ἡρακλέους μὲ λεοντῆν	Πρῷρα πλοίου ΔΑΜΟ ΣΤΡΑΤΟΣ	B. M. Cat. Pl. XXIV, 19 p. 147, No 499
24. Χαλκ. 1	Ὅμοιον	Ὅμοιον. ΗΡΩΔΗΣ	B. M. Cat. Pl. XXIV, 19 p. 147, No 504
25. Χαλκ. 2	Ὅμοιον	Ὅμοιον. ΚΟΡΚΥ ΜΕΝΑΝ ΡΑΙΩΝ ΔΡΟΣ	B. M. Cat. p. 148. No 510
26. Χαλκ. 1	Ὅμοιον Ὑστερόσημον	Ὅμοιον. ΝΙΚΑΝΩΡ	B. M. Cat. p. 148, No 514 (Τὸ ὑστερόσημον δὲν ἀπαντᾶται εἰς τὸν κατάλογον).
26α. Χαλκ. 1	Ὅμοιον	Ὅμοιον ὑστερόσημον	B. M. Cat. p. 148, No 519
27. Χαλκ. 1	Ὅμοιον	Ὅμοιον ΣΩΣΙΓΕΝΗΣ	B. M. Cat. Pl. XXV, 1 p. 149, No 527
28. Χαλκ. 2	Ὅμοιον	Ὅμοιον ΦΑΛΑΚΡΟΣ [2]	B. M. Cat. Pl. XXV, 1 p. 155, No 531
29. Χαλκ. 4	Ὅμοιον	Ὅμοιον. ΦΙΛΩΝ ὑστερόσημον: στέφανος	B. M. Cat. XXV, 2 p. 151, No 539

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

29α. Χαλκ. 1	Ὅμοιον	Ὅμοιον ℟ ΦΙΛΩΝ [2]	B. M. Cat. p. 151, No 546
30. Χαλκ. 1 (Π ί ν. 217_{11}).	Κεφαλὴ Ποσειδῶνος δαφνοστεφὴς	Ἀκροστόλιον ℟ ΦΙΛΩΝ [2]	B. M. Cat. p. 151 ,No 541
31. Χαλκ. 3 (Π ί ν. 217_{12}).	Ὅμοιον.	Πρῷρα πλοίου. ΚΟΡΚΥΡΑΙΩΝ ΦΙΛΩΝΙΔΑΣ [2]	B. M. Cat. Pl. XXV, 2 p. 151, No 549
32. Χαλκ. 2	Κεφαλὴ Ἡρακλέους μὲ λεοντῆν Ὑστερόσημον ℵ	Ὅμοιον. Ὑστερόσημον ℵ	Πβλ. B.M. Cat. p. 153, No 563 - 567
33. Χαλκ. 1	Κεφαλὴ Ποσειδῶνος στεφανηφόρου. Τρίαινα ἐπὶ τοῦ ὤμου	Βοῦς καλπάζων [1] ΚΟΡΚΥΡΑΙΩΝ ΦΙΛΩΤΑΣ [2]	B. M. Cat. Pl. XXV, 3 p. 152, No 561
33α. Χαλκ. 5	Ὅμοια	Ὅμοια (γράμματα ἐφθαρμένα)	

ΚΕΡΚΥΡΑΣ 48 π.Χ. - 139 μ.Χ.

34. Χαλκ. 1	ΚΟΡΚΥ Κεφαλὴ Ποσειδῶνος· τρίαινα	ΚΟΡΚΥ ΡΑΙΩΝ Ἀμφορεὺς	B.M.Cat. p. 157,No 614. Sylloge DNM. 254

ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

35. Χαλκ. 1	Προτομὴ Ἀντωνίνου Εὐσεβοῦς	Ζεὺς Κάσιος καθήμενος ἐπὶ θρόνου	B. M. Pl. XXVI, 1 p. 158, No 693
36. Χαλκ. 1	Προτομὴ Αὐτοκρατείρας	Ἐφθαρμένα γράμματα διακρίνονται Υ Ο	Α. Ποστολάκα Κατάλ. Συλλογῆς Μουρούζη, σελ. 45, No 522

ΗΠΕΙΡΟΥ 234 - 168 π.Χ.[3]

37. Χαλκ. 2	Κεφαλὴ Διὸς μὲ στέφανον δρυὸς	ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ Κεραυνὸς	B. M. Cat. Pl. XVII, 11 p. 91, No 48
38. Χαλκ. 1	Προτομὴ Ἀρτέμιδος μὲ στέφανον καὶ τόξον εἰς τοὺς ὤμους	Λόγχη ἐντὸς στεφάνου δάφνης ΑΠΕΙ ΡΩΤΑΝ	B. M. Pl. XVII, 15 p. 92, No 61

ΛΕΥΚΑΔΟΣ 4ου ΑΙΩΝΟΣ

39. Χαλκ. 1	Βελλεροφόντης ἐπὶ Πηγάσου	Χίμαιρα	B. M. Cat. Pl. XXVIII, 6 p. 176, No 32

ΔΥΡΡΑΧΙΟΥ ΙΛΛΥΡΙΑΣ 229 - 100 π.Χ.

40. Χαλκ. 1	Κεφαλὴ Ἡλίου ἀκτινοστεφὴς	Πρῷρα πλοίου	B. M. Cat. Pl. XIV, 5 p. 77, No 180

1. Ὅμοιον νόμισμα εὑρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1962 εἰς τὸ ἐν Κερκύρᾳ βασιλικὸν κτῆμα Mon Repos.
2. Κεραμίδες μὲ ὀνόματα πρυτάνεων Φαλάκρου, Φιλ[ωνος ἢ ωνίδα] καὶ Φιλώτα εὑρέθησαν ὡσαύτως εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἀνασκαφήν.
3. Πρβλ. P. Franke, Ant. Münzen von Epirus.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΣΚΟΔΡΑΣ ΙΛΛΥΡΙΑΣ μετὰ τὸ 168 π.Χ.

41. Χαλκ. 2	Κεφαλὴ Διὸς μὲ στέφανον δρυὸς	Ναῦς	B. M. Cat. Pl. XXXI, 14 p. 79, No 1

ΚΡΑΝΗΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ 500 - 431 π.Χ.

42. Χαλκ. 4 (Πί ν. 217_{13}).	Κράνος	μέγα Κ	B. M. Cat. Pelopon. Pl. XVI, 22

ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ 280 - 146 π.Χ.

43. Χαλκ. 2	Κεφαλὴ Διὸς	Τρίπους ΜΕ	B. M. Cat. Pl. XXII, 14

ΚΟΡΙΝΘΟΥ 400 - 250 (;) π.Χ.

44. Χαλκ. 2	Πήγασος ♀	Τρίαινα	B. M. Cat. Pl. XIV, 1.4. p. 53 No 423, p. 54, No 434

ΚΟΡΙΝΘΟΥ ΠΡΟ ΤΟΥ 30 π.Χ.

45. Χαλκ. 1 (Πί ν. 217_{15}).	Κεφαλὴ Μάρκου Ἀντωνίου CORIN	Πρῶρα P. AEBVTIO.C PINNIO II VIR	B. M. Cat. Pl. XV, 3 p. 59, No 490

ΚΟΡΙΝΘΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ 27 π.Χ. - 14 μ.Χ.

46. Χαλκ. 1	J. Caesar COR	γράμματα ἐφθαρμένα	B. M. Cat. Pl. XV. 16 p. 62, No 509

ΑΘΗΝΩΝ 3ου αἰ. π.Χ.

47. Χαλκ. 2	Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μὲ Κορινθιακὸν κράνος	Δύο γλαῦκες ΑΘ.	B. M. Cat. Attica Pl. VI. 2 p. 20, No 209 Svoronos, Trésor pl. 24, 52 - 56

ΑΘΗΝΩΝ 220 - 86 π.Χ.

48. Χαλκ. 1	Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μὲ κράνος	ΑΘΕ Δύο γλαῦκες ἐπὶ κεραυνοῦ, τὸ ὅλον ἐντὸς στεφάνου ἐλαίας	B. M. Cat. Pl. XIV, 3 Svoronos, pl. 24, 60 - 67 Syll. ἔ.ἀ. ἀρ. 93. NNM, 42, 4

ΑΘΗΝΩΝ 121 - 86 π.Χ.

49. Χαλκ. 1 (Πί ν. 217_{14}).	Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μὲ κορινθιακὸν κράνος	Ζεὺς γυμνὸς ἐκτοξεύων κεραυνὸν ΑΕ Θ	B. M. Cat. XIV, 5 p. 81, No 552
		Σύμβολον ἀστὴρ μεταξὺ δύο μηνίσκων· ἐπὶ Μιθριδάτου Ἀριστίωνος	M. Thomson, The new style coinage p. 368 (121 π.Χ.)

ΑΘΗΝΩΝ 3ου αἰ. π.Χ.

50. Χαλκ. 1	Κεφαλὴ Διὸς	Ἀθηνᾶ Πολιὰς ἱσταμένη δεξ. ΑΕ Θ	B. M. Cat. Pl. XV, 2 p. 84, No 582 Svoronos, pl. 22, 53 - 58. Syll. ἔ.ἀ. 103, 104

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΘΗΝΩΝ β΄ ἥμ. 5ου - 4ου αἰ. π.Χ.

51. Χαλκ. 2	Κόλλυβοι		

ΤΑΡΑΝΤΟΣ ΚΑΛΑΒΡΙΑΣ 3ου αἰ. π.Χ.

52. Χαλκ. 1	Κτεὶς (Ἀχιβάδα)	ΤΑ Δύο δελφῖνες	B. M. Cat. Italy p. 219, No 404 Syll. ἔ.ἀ. 1088

ΕΝΤΕΛΛΑΣ ΣΙΚΕΛΙΑΣ 340 π.Χ.[4]

53. Χαλκ. 1	Κεφαλὴ Ἄρεως πωγωνοφόρου	Πήγασος	B. Head p. 137

ΠΑΝΟΡΜΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΣ 1ος ΑΙΩΝ π.Χ.

54. Χαλκ. 1	Κεφαλὴ Ἡρακλέους πωγωνοφόρου	Στέφανος φύλλων καὶ δέσμη δάφνης	Gabrici Tav. VIII, 32 p. 160

ΣΥΡΑΚΟΥΣΩΝ ΣΙΚΕΛΙΑΣ 357 - 344 π.Χ.

55. Χαλκ. 1	Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μὲ κορινθιακὸν κράνος	Ἱππόκαμπος	B. Head p. 178 P. Naster Coll. Hirsch 629 - 632

ΤΑΥΡΟΜΕΝΙΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΣ 210 π.Χ.

56. Χαλκ. 1	Κεφαλὴ Ἡρακλέους πωγωνοφόρου	ΤΑΥΡΟΜΕΝΙΤΑΝ Ταῦρος	B. Head p. 189 Gabrici σ. 190, 39

ΝΙΚΑΙΑΣ ΒΙΘΥΝΙΑΣ 62 - 59 π.Χ.

57. Χαλκ. 1 (Πίν. 217_{16}).	Κεφαλὴ Διονύσου κισσοστεφοῦς ΝΙΚΑΙΕΩΝ	Ρώμη καθημένη ἐπὶ ἀσπίδων ΕΠΙΓΑΙΟΥ ΠΑΠΙΡΙΟΥ ΚΑΡΒΩΝΟΣ	B. M. Cat. Pl XXXI, 11 p. 152, No 2. Pontus

ΧΙΟΥ 1ου αἰ. π.Χ.

58. Χαλκ. 1	Σφὶγξ καθημένη	Ἀμφορεὺς ΓΟΡΓΙΑ	B. M. Cat. Ionia XXXIII, 2 p. 339, No 104. N.C. 1917 σ. 218, 238

ΚΑΡΧΗΔΟΝΟΣ ΖΕΥΓΙΤΑΝΙΑΣ 201 - 146 π.Χ.

59. Χαλκ. 1	Κεφαλὴ Περσεφόνης	Ἵππος ἱστάμενος, ὑψῶν τὸν ἕνα πόδα	Cat. de la coll. de Luynes par J. Babelon CXVI, 3839. G. Jenkins, R. Lewis, Carthaginian Coins, 136

ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

PORCIA M. CATO 100 - 91 π.Χ.

60. Ἀργ. 1 (Πίν. 217_{17}).	Quinarius Κεφαλὴ νέου M. CATO	Νίκη καθημένη VICTRIX	B.M. Cat. Pl. XCVI, 2 No 677 - 693 Sydenham. The Roman republic coinage No 597

4. Πρβλ. Annali 3, σ. 40.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΜΑΡΚΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ 32 - 31 π.Χ.

61. Ἀργ. 1 (Πίν. 217_{18}).	Ναῦς ANT. AUG. III VIR R.P.C.	Ἀετὸς λεγεῶνος μεταξὺ δύο στρατιωτικῶν σημαιῶν. LEG XVIII	B. M. Cat. No 225

ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 29 - 25 π.Χ.

62. Ἀργ. 1 (Πίν. 217_{19}).	Quinarius Κεφαλὴ αὐτοκράτορος CAESAR. IMP. VII	Νίκη ἐπὶ μυστικῆς κίστης μὲ ὄφεις ἑκατέρωθεν ASIA RECEPTA	B. M. Cat. No 240 A. Robertson, Rom. Imp. Coins I, 53

268 - 217 π.Χ.

63. Χαλκ. 1	Sextans Κεφαλὴ Ἑρμοῦ· ἄνω δύο σφαιρίδια	Πρῷρα, ἄνω στάχυς Ἔξεργον ROMA	Cat. of Roman coins G. Askew p. 18. R.R. 100

268 - 217 π.Χ.

64. Χαλκ. 2	Ἀσσάριον Προτομὴ ἐφθαρμένη	Πρῷρα, Ἔξεργον ROMA Κάτω 3 σφαιρίδια	

ΓΟΡΔΙΑΝΟΥ Γ΄ 240 - 244 μ.Χ.

65. Χαλκ. 1 (Πίν. 217_{20}).	Σηστέρτιος Προτομὴ ἀκτινοστεφὴς IMP. GORDIANUS PIUS FEL AVG S.C.	Ἄρης πρὸς δεξιὰ PMTR PIII COS III PP S.C.	R.I.C p. 49, No 306

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ

66. Χαλκ. 1	Μανουὴλ Κομνηνὸς 1143 - 1180		B. M. Cat., Volume II Pl. LXX, 18, p. 580, No 79 - 82

ΕΝΕΤΙΚΑ 17ου αἰ.

67. Χαλκ. 3	ARMATA ET MOREA SAN MARCO VEN II		
68. Χαλκ. 3	Ἐφθαρμένα		

ΡΕΝΑ Χ. ΕΥΕΛΠΙΔΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΟ ΝΕΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Τὴν 27ην Ὀκτωβρίου ἐτελέσθησαν, παρουσίᾳ τῶν ΑΑ. ΜΜ. τῶν Βασιλέων κλπ. ἐπισήμων, τὰ ἐγκαίνια τοῦ νέου Μουσείου Θεσσαλονίκης, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ πρῶτον μουσειακὸν κτήριον, ποὺ ἀνήγειρε τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐν Μακεδονίᾳ, κατὰ τὸ διάστημα τῶν 50 ἐτῶν ποὺ διέρρευσαν ἀφ' ὅτου αὖτη ἀπηλευθερώθη.

Τὸ νέον Μουσεῖον ἤρξατο οἰκοδομούμενον τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1961 ἐπὶ σχεδίων τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Πατρ. Καραντινοῦ, Καθηγητοῦ τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Αἱ οἰκοδομικαὶ ἐργασίαι εἶχον ἀνατεθῆ, κατόπιν μειοδοτικοῦ διαγωνισμοῦ, εἰς τὸν ἐργολήπτην κ. Στέφ. Κουλάνδρου, ὁ ὁποῖος, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ μηχανικοῦ κ. Σταμ. Ρήγα, ἔφερεν εἰς πέρας τὸ ἔργον ταχέως καὶ ἐπιτυχῶς. Τὰς ἐργασίας ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως ἐπέβλεπε μὲ συνεχῆ ἐπιμέλειαν καὶ ἀδιάπτωτον ἐνδιαφέρον ὁ μελετητὴς τοῦ ἔργου ἀρχιτέκτων, ἀνεξαρτήτως τῆς κατασκευαστικῆς ἐπιβλέψεως, τῆς εὐσυνειδήτως ἀσκηθείσης ὑπὸ τῆς κ. Ἀσπ. Τσιριλάκη-Μπαρζούκα, ἀρχιτέκτονος παρὰ τῇ Διευθύνσει Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν τοῦ Νομοῦ Θεσσαλονίκης.

Τὸ νέον Μουσεῖον Θεσσαλονίκης, διὰ τὸ ὁποῖον ἐδαπανήθη ποσὸν 12.000.000 περίπου δραχμῶν, ἐκτίσθη ἐπὶ γηπέδου ἐκτάσεως 12.000 ὡς ἔγγιστα τετραγωνικῶν μέτρων, κειμένου κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Δεσπεραὶ καὶ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐναντι ἀκριβῶς τοῦ μεγάλου δημοτικοῦ πάρκου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης ἀφ' ἑτέρου.

Τὸ σύνολον τοῦ ἐμβαδοῦ τοῦ κτηρίου μετὰ τῶν ἐσωτερικῶν αὐλῶν καὶ τῶν στοῶν ἀνέρχεται εἰς 4.400 περίπου τετραγωνικὰ μέτρα. Αἱ κύριαι αἴθουσαι ἐκθεμάτων κατέχουν χῶρον (οἱ ὑπολογισμοὶ χονδρικοὶ) 1.900 μ². Αἱ δευτερεύουσαι αἴθουσαι, ἀποθῆκαι καὶ ἐργαστήρια, 600 μ². Βοηθητικοὶ χῶροι κλπ., 300 μ². Γραφεῖα καὶ βιβλιοθήκη, 120 μ².

Τὸ κυρίως Μουσεῖον εἶναι μονώροφον, ἀποτελεῖται δὲ ἐκ μιᾶς ἐσωτερικῆς αὐλῆς περιβαλλομένης ὑπὸ διπλῆς σειρᾶς αἰθουσῶν. Πρὸ τῆς εἰσόδου, κειμένης πρὸς τὴν δυτ. πλευράν, ὑπάρχει εὐρεῖα στοά, διήκουσα καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ κτηρίου. Δευτέρα αὐλὴ ὑπάρχει πρὸς νότον, ὅπου αἱ ἀποθῆκαι, τὰ ἐργαστήρια καὶ ἡ πτέρυξ τῶν γραφείων — διώροφος αὐτὴ (Πίν. 218 - 222).

Χάριν τῶν ἐγκαινίων τοῦ Μουσείου καὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς πεντηκονταετηρίδος ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ἐξετέθη προσωρινῶς περιωρισμένος ἀριθμὸς ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν ἔργων, πρωτοτύπων καὶ ἀντιγράφων, ἐν οἷς καὶ τὰ σημαντικώτερα εὑρήματα τῶν προσφάτως ἀποκαλυφθέντων τάφων παρὰ τὸ Δερβένι. Συγχρόνως, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης Ἀθηνῶν κ. Μαρ. Καλλιγᾶ, ὠργανώθη ἔκθεσις ἔργων τοῦ Νικ. Γύζη, ὡς καὶ ἔκθεσις πινάκων συγχρόνων ζωγράφων τῆς Θεσσαλονίκης.

Αἱ ἐκθέσεις αὗται (Ν. Γύζη καὶ συγχρόνων ζωγράφων) ἔκλεισαν μετὰ τρίμηνον περίπου. Ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι προσιτὰ εἰς τὸ κοινὸν τὰ λοιπὰ ἐκθέματα, καὶ δὴ τὰ ὄντως θαυμάσια εὑρήματα τοῦ Δερβενίου, τὰ ὁποῖα προσελκύουν πολυαρίθμους ἐπισκέπτας.

Μολονότι ἡ παράδοσις τοῦ κτηρίου δὲν ἔχει συντελεσθῆ, ὑπολείπονται δ' ἀκόμη συμπληρωματικά τινα ἔργα, ἤρξατο ἐν τούτοις ἡ μεταφορὰ τῶν συλλογῶν ἐκ τοῦ παλαιοῦ Μουσείου καὶ ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ὑλικοῦ διὰ τὴν τελικὴν ἔκθεσιν. Παρ' ὅλον ὅμως ὅτι τὸ Ὑπουργεῖον Προεδρίας Κυβερνήσεως παρέχει τὰς ἀναγκαιούσας πιστώσεις, αἱ ἐργασίαι δυσχεραίνονται καὶ ἐπιβραδύνονται λόγῳ τῆς γνωστῆς ἐλλείψεως εἰδικοῦ τεχνικοῦ προσωπικοῦ.

*

ΤΑΦΟΙ ΠΑΡΑ ΤΟ ΔΕΡΒΕΝΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Μὲ τὴν τουρκικὴν λέξιν Δερβένι ἔχει ὀνομασθῆ ἡ στενωπός, ἡ κειμένη περὶ τὰ 12 χιλιόμετρα ΒΔ τῆς Θεσσαλονίκης, διὰ τῆς ὁποίας ἐπικοινωνοῦν ἡ πεδιὰς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ λεκάνη τῶν λιμνῶν Λαγκαδᾶ καὶ Βόλβης. Δύο καὶ ἥμισυ χιλιόμετρα πρὸ τῆς στενωποῦ, ἤτοι παρὰ τὸ 9,5 χιλμ. τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης εἰς Λαγκαδᾶν (Πίν. 223), τὴν 15ην Ἰανουαρίου 1962, κατὰ τὰς ἐργασίας διευρύνσεως τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ, μηχανικὸς ἐκσκαφεὺς ἐνέπεσεν εἰς ἀρχαῖον τάφον κιβωτιόσχημον, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 2,30 × 1,50 μ., κατεσκευασμένον διὰ μεγάλων ἀσβεστολιθικῶν πλίνθων, ἀδρῶς εἰργασμένων. Ἡ κάλυψις τοῦ τάφου εἶχε γίνει δι' ὁμοίων λιθοπλίνθων, ἦτο δὲ οὗτος ἐπενδεδυμένος ἐσωτερικῶς διὰ λευκοῦ κονιάματος.

Ἐντὸς αὐτοῦ (ἐκλήθη τάφος Α) εὑρέθη ὀρειχάλκινος κρατὴρ ἡμικατεστραμμένος (Πίν. 224α) περιέχων τὰ λείψανα καύσεως νεκροῦ, χρυσοῦς στέφανος, διάφορα ἄλλα ὀρειχάλκινα (Πίν. 225α - γ), πήλινα, ἀλαβάστρινα καὶ ὑέλινα ἀγ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

γεῖα, στλεγγίδες, ξίφη, αἰχμαὶ δοράτων ἐκ σιδήρου καὶ διάφορα ἄλλα κτερίσματα. Ἄνω, ἐπὶ τῶν καλυπτηρίων λιθοπλίνθων, εἶχε γίνει ἡ καῦσις τοῦ νεκροῦ. Εἰς τὸ σχετικῶς παχὺ στρῶμα τῆς πυρᾶς ἀνευρέθησαν ὑπολείμματα κτερισμάτων καί, τὸ σημαντικώτερον, ρόλλος παπύρου ἀπηνθρακωμένος [1], ὁ ὁποῖος, παρὰ τὰ κενά, φαίνεται, ὅτι περιέχει σχόλια εἰς ὀρφικὴν θεογονίαν, ἀγνώστου συγγραφέως [2]. (Πρόκειται περὶ τοῦ πρώτου παπύρου ποὺ ἀνευρίσκεται εἰς ἑλληνικὸν ἔδαφος, καὶ πιθανώτατα περὶ τοῦ ἀρχαιοτέρου ἐξ ὅλων τῶν γνωστῶν).

Τὴν ἑπομένην, 16ην Ἰανουαρίου, ὁ αὐτὸς μηχανικὸς ἐκσκαφεὺς ἔφερεν εἰς φῶς δεύτερον τάφον (Β), ὁμοιόσχημον ἀλλὰ μεγαλύτερον (ἐσωτερικῶν διαστάσεων 3 × 1,50 μ.) καὶ πλουσιώτερον εἰς κτερίσματα, κείμενον δὲ εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ τάφου Α. Ἐκτὸς τοῦ μεγάλου κρατῆρος περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω (Πίν. 224β), εἶχον τεθῆ, ὡς καὶ εἰς τὸν κρατῆρα τοῦ τάφου Α, τὰ λείψανα τῆς καύσεως τοῦ νεκροῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρέθη καὶ χρυσοῦν τριώβολον Φιλίππου τοῦ Β΄. Ἐκτὸς τοῦ κρατῆρος, ὁ τάφος περιεῖχε πλῆθος ἄλλων κτερισμάτων ἀξιολογωτάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων 20 ἀργυρᾶ ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων καὶ πολλὰ ἄλλα ἐκ χαλκοῦ, ἐξ ἀλαβάστρου καὶ πηλοῦ (Πίν. 224γ, 226, 227, 228). Ἐπίσης ἀνευρέθησαν τὰ σιδηρᾶ ὅπλα τοῦ νεκροῦ, τεμάχια τοῦ δερματίνου θώρακος αὐτοῦ, διακοσμημένου μὲ ἐπιχρύσους χαλκᾶς φωλίδας, αἱ χαλκαῖ περικνημῖδες του, ἐπίχρυσοι ἐπίσης, καὶ ἄλλα διάφορα ἀντικείμενα ποὺ συνώδευον τὴν ταφήν.

Ἡ ὑπηρεσία, κατόπιν διαθέσεως ἐκτάκτου κονδυλίου ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως, ἐνήργησε ἔκτοτε δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὴν ἰδίαν περιοχήν, ὅπου ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἠρευνήθησαν ἄλλοι τέσσαρες τάφοι.

Εἰς τὸν τάφον Γ, διαστάσεων 2,40 × 1,80 μ., εἶχον ταφῆ δύο ἄνδρες πιθανῶς. Οὗτος εἶχε καλυφθῆ διὰ ξυλίνων δοκῶν ἀντὶ λιθίνων πλίνθων, ἐκ τῆς σήψεως τῶν ὁποίων εἶχον καταρρεύσει τὰ ὑπερκείμενα χώματα, δι' ὃ καὶ τὰ κτερίσματα (χρυσοῦς στέφανος, ὅπλα σιδηρᾶ, ἀγγεῖα κλπ.) εὑρέθησαν ἡμικατεστραμμένα. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐδῶ εὑρέθη χρυσοῦν νόμισμα (ὀβολὸς) Φιλίππου τοῦ Β΄.

Ὁ τέταρτος τάφος (Δ) εἶχε τετράγωνον σχῆμα, ἦτο δὲ μικρότερος (ἐσωτ. διαστάσεων 1,90 × 1,85 μ.) καὶ λιτότερος εἰς κτερίσματα. Περιεῖχε τὰ ὑπολείμματα καύσεως γυναικός, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀποτεθῆ ἐντὸς ξυλίνης κίστης, ἐπενδεδυμένης δι' ὀστεΐνων πλακιδίων, πέριξ τῆς ὁποίας εὑρέθησαν εἰς χαλκοῦς ἐπίχρυσος στέφανος, δύο πήλιναι γυναικεῖαι προτομαί, ἀλαβάστρινα ἀγγεῖα, τεμάχια χρυσῶν κοσμημάτων καὶ ἓν τριώβολον Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου.

Ὁ πέμπτος (Ε) ἀνευρεθεὶς τάφος ἦτο λακκοειδής, ἐσκαμμένος ἐντὸς τοῦ ἡμισκλήρου χώματος. Ἔφερε κονιάματα ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν παρειῶν του καὶ ἦτο κεκαλυμμένος, ὡς καὶ ὁ τάφος Γ, διὰ ξυλίνων δοκῶν.

Ἐκ τῶν κτερισμάτων φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ταφῆς γυναικός. Ἐκτὸς τῶν συνήθων ἀγγείων, εὑρέθησαν πολλὰ χρυσᾶ κοσμήματα: δύο περιδέραια, ἐξ πόρπαι τοξοειδεῖς, τρεῖς δακτύλιοι (ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο μετὰ πολυτίμων λίθων καὶ εἷς μετ' ἐπιγραφῆς «Κλείτᾳ δῶρον»), ζεῦγος ἐνωτίων μετ' ἐξαρτημάτων καὶ πλουσίας συρματεΐνης διακοσμήσεως (filigrane) (Πίν. 229) καὶ μικρὰ κεφαλὴ Ἡρακλέους ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος, χρησιμεύουσα διὰ τὴν περικάλυψιν λαβῆς ἀγνώστου σκεύους (Πίν. 225δ).

Ὁ ἕκτος τάφος (Ζ) ἦτο κτιστός, φαίνεται δὲ ὅτι εἶχε συληθῆ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν εἰς τεμάχια: μέγας κωδωνόμορφος κρατὴρ μελαμβαφὴς μετὰ ζώνης ἐπιχρύσου διακοσμήσεως, ἐρυθρόμορφος πελίκη, κυπριακὸς ἀμφορεὺς κλπ.

Συγχρόνως, εἰς δοκιμαστικὴν τάφρον, ἀνοιχθεῖσαν πλησίον τῶν τάφων Α καὶ Β, ἀπεκαλύφθησαν εἰς βάθος 5 μέτρων περίπου, τοῖχοι ἐκ μεγάλων ἀσβεστολιθικῶν πλίνθων, ἐκτισμένοι μὲ ἰσοδομικὸν σύστημα, μετὰ σιδηρῶν συνδέσμων, πεπηγμένων διὰ μολυβδοχοήσεως. Ἡ ἐξόχως ἐπιμελὴς ἐργασία καὶ τὰ λεπτὰ κονιάματα ὑποδηλοῦν, ὅτι τὸ ἀδιαγνώστου, ἐπὶ τοῦ παρόντος, προορισμοῦ κτήριον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν οἱ τοῖχοι οὗτοι ἦτο πολὺ σημαντικόν.

Εἰς τὸ ἐρώτημα: εἰς ποίαν πόλιν ἀνῆκε τὸ νε-

1. Ἡ διάσωσις τοῦ παπύρου ὀφείλεται εἰς τὸν ἐποπτεύοντα τὰς ἐργασίας Ἐπιμελητὴν κ. Πέτρον Θέμελην, παλαιὸν καὶ ἔμπειρον συνεργάτην ἡμῶν εἰς τὰς ἀνασκαφὰς Πέλλης. Πρέπει νὰ λεχθῇ ὅτι ἀρχικῶς ἡ ἐμφάνισις τοῦ συμπαγοῦς ρόλλου ἦτο ὡς ἡ τῶν ἀπηνθρακωμένων ξύλων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπετελεῖτο τὸ στρῶμα τῆς πυρᾶς. Θὰ ἦτο δυνατὸν οὗτος νὰ μείνῃ ἀπαρατήρητος καὶ νὰ ἀφανισθῇ, ἐὰν ὁ κ. Θέμελης, μὲ τὴν παρατηρητικότητα καὶ ὀξυδέρκειαν ποὺ διαθέτει, δὲν διεπίστωνε εὐθὺς περὶ τίνος ἐπρόκειτο.

Ἡ στερέωσις καὶ λοιπὴ τεχνικὴ ἐπεξεργασία τοῦ παπύρου ὀφείλεται εἰς τὸν μετακληθέντα ἐκ Βιέννης εἰδικὸν συντηρητὴν τῆς παπυρολογικῆς συλλογῆς τῆς αὐστριακῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης κ. Anton Fackelmann.

2. Ἡ διαπίστωσις ὀφείλεται εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Στυλ. Καψωμένον εἰς τὸν ὁποῖον ἀνετέθη ἡ δημοσίευσις τοῦ κειμένου τοῦ παπύρου (Βλ. St. G. Kapsomenos, Der Papyrus von Derveni, Gnomon 1963, 222 - 223. Σχετικὸν ἄρθρον τοῦ κ. Καψωμένου δημοσιεύεται εἰς τὸ Α.Δ. 19 (1964) σ. 25 κ.ἑ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

κροταφεῖον τοῦ Δερβενίου, ἡ ἀπάντησις δὲν δύναται νὰ εἶναι ὁριστικὴ καὶ κατηγορηματική. Διότι ἡ παλαιὰ Θέρμη ἢ ἡ μεταγενεστέρα Θεσσαλονίκη ἀπεῖχε πολύ, περὶ τὰ 9 χιλιόμετρα, ἀπὸ τήν περιοχήν τῶν τάφων. Ἂν ὑποτεθῇ ὅτι τὸ νεκροταφεῖον ἀνῆκε εἰς τὴν Λητὴν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἔκειτο πλησιέστερον (περὶ τὰ 3 χιλιόμετρα) πρὸς τὴν περιοχὴν τῶν τάφων, προκύπτει ἡ ἀπορία, πῶς ἦτο δυνατὸν τόσον πλούσιαι ταφαὶ νὰ εἶχον γίνει διὰ πολίτας μιᾶς μᾶλλον μικρᾶς καὶ ὄχι ἰδιαιτέρας σημασίας πόλεως, ὅπως γνωρίζομεν ὅτι ἦτο ἡ Λητή. Ὥστε τὸ ζήτημα παραμένει ἀνοικτὸν.

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν τώρα εἰς τὸ σπουδαιότερον εὕρημα, τὸν μέγα κρατῆρα τοῦ τάφου Β.

Τὸ ἀγγεῖον εἶναι ὁρειχάλκινον, μὲ ἐπίχρυσον ἐπιφάνειαν καὶ ἐπίθετα ἀργυρᾶ κοσμήματα. Εἶχε κατασκευασθῇ εἰς τέσσαρα χωριστὰ μέλη, τὰ ὁποῖα κατόπιν συνεκολλήθησαν: Τὸ κύριον σῶμα μετὰ τοῦ λαιμοῦ καὶ τῶν χειλέων, τὴν βάσιν καὶ τὰς δύο ἑλικοειδεῖς ὑπερυψωμένας λαβάς. Τὸ ἀγγεῖον μετὰ τῶν λαβῶν ἔχει ὕψος 91 ἑκατοστομέτρων, ζυγίζει δὲ περὶ τὰ 40 χιλιόγραμμα. Ἡ κοιλία, ἀπὸ τῶν ὤμων μέχρι τῆς βάσεως, καλύπτεται ἀπὸ ἀναγλύφους παραστάσεις, σχετικὰς μὲ τὴν διονυσιακὴν μυθολογίαν. Εἰς τὴν κυρίαν ὄψιν παριστάνεται ὁ ἱερὸς γάμος τοῦ Διονύσου μὲ τὴν Ἀριάδνην (Πίν. 230). Ὁ Θεὸς εἰκονίζεται γυμνός, καθήμενος ἐπὶ βράχου, φέρων τὸ δεξιὸν σκέλος ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς ἔναντι αὐτοῦ καθιστῆς ἐπίσης ἐπὶ τοῦ βράχου Ἀριάδνης. Παραπλεύρως τοῦ Διονύσου, τὸ ἱερὸν θηρίον, ὁ πάνθηρ, ἀναβλέπει πρὸς τὸν θεόν. Εἰς τὸ ὑπόλοιπον σῶμα τοῦ ἀγγείου ἀπεικονίζεται ὁ βακχικὸς θίασος εἰς ὀργιαστικὴν τελετουργίαν μὲ ζωηρὰς καὶ ἐκστασιακὰς κινήσεις (Πίν. 231, 232). Κάτω ἀπὸ τὸ κύριον θέμα παριστάνονται ἀφ' ἑνὸς μὲν δύο λέοντες σπαράσσοντες ἔλαφον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ζεῦγος γρυπῶν ἐπιτιθεμένων ἐναντίον ταύρου. Τὴν διονυσιακὴν παράστασιν ἐπιστέφει ἄνω ἀργυρᾶ γιρλάνδα ἀπὸ κληματίδας, ἐπικολλημένη εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου.

Ἡ βάσις εἶναι διακοσμημένη μὲ λέσβιον κυμάτιον, ἕκαστον καρδιόσχημον φύλλον τοῦ ὁποίου ἔχει ἐπικολλημένον ἐπίμηκες φυλλάριον ἀργυροῦν.

Οἱ ὦμοι φέρουν ἀνάγλυφα ροπαλοειδῆ φύλλα, λα, διατεταγμένα ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω. Ὁ λαιμὸς διακοσμεῖται μὲ 12 ἐπικολλημένα ἀνάγλυφα ζῷα (ὁρειχάλκινα, ἐπίχρυσα καὶ αὐτά), ἐλάφους, γρύπας, ἕνα κάπρον, πάνθηρας, λέοντα, ἕνα κριὸν καὶ ἕνα λέοντα, ὁ ὁποῖος ἔχει ἁρπάσει ἀπὸ τοῦ τραχήλου μίαν δορκάδα καί, νεκρὰν πλέον, τὴν ἀπάγει εἰς τὴν ῥάχιν του.

Ἡ ζώνη αὕτη κλείεται κάτω μὲν ἀπὸ μίαν ἀργυρᾶν γιρλάνδαν κισσοῦ, ἄνω δὲ ἀπὸ δύο ἐπάλληλα κυμάτια, λέσβιον καὶ ἰωνικόν. Ἐπὶ τῶν ὠῶν τοῦ ἰωνικοῦ κυματίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπολήγει τὸ στόμιον τοῦ ἀγγείου, ὑπάρχει ἐπιγραφὴ μὲ γράμματα ἔνθετα, ἀναγράφουσα εἰς θεσσαλικὴν διάλεκτον τὸ ὄνομα πιθανῶς τοῦ κατόχου τοῦ κρατῆρος:

ΑΣΤΕΙΟΥΝΙΟΣ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΙΟΙ ΕΣ ΛΑΡΙΣΑΣ,

ἤτοι Ἀστειούνιος (;) Ἀναξαγόρου ἐκ Λαρίσης.

Πλουσιώτατα εἶναι διακόσμησιν εἶναι αἱ ἑλικωταὶ λαβαί. Αὗται περιβάλλονται κατὰ τὰ ἄκρα ἀπὸ ὄφεις, τῶν ὁποίων αἱ μὲν κεφαλαὶ προβάλλουν ἑκατέρωθεν πρὸς τὰ χείλη τοῦ ἀγγείου, αἱ δὲ οὐραί, σχηματίζουσαι σπείρας, ἐξέχουν πρὸς τὰ πλάγια. Ὡραῖα ἀνθέμια καὶ ἄκανθαι συμπληρώνουν τὸν διάκοσμον, εἰς δὲ τοὺς ὀφθαλμούς, τοὺς σχηματιζομένους εἰς τὰς καταλήξεις τῶν ἑλίκων, εἶναι προσηρμοσμέναι κεφαλαὶ θεοτήτων, ἐπίσης ὀρειχάλκιναι ἐπίχρυσοι.

Ὁ τεχνίτης ὅμως δὲν περιωρίσθη εἰς τὰ στοιχεῖα ποὺ συνοπτικῶς περιεγράφησαν. Τὸ κορύφωμα τῆς διακοσμητικῆς ἐπιδιώξεώς του ἀποτελοῦν τὰ τέσσαρα ὁλόγλυφα ἀγαλμάτια, τὰ ὁποῖα ἐτοποθέτησε ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ἀγγείου, ἀνὰ δύο ἑκατέρωθεν ἑκάστης λαβῆς. Τὰ τῆς κυρίας ὄψεως παριστάνουν ἀριστερὰ μὲν τὸν Διόνυσον πιθανώτατα, δεξιὰ δὲ Μαινάδα (Πίν. 233). Τὰ τῆς ἄλλης ὄψεως εἰκονίζουν ἀντιστοίχως Σάτυρον καὶ Μαινάδα (Πίν. 234). Καὶ τὰ τέσσαρα εἶναι διατεταγμένα εἰς στάσεις ἀναπαυτικάς, σαφῶς ἀντιτιθεμένας πρὸς τὰς ὀργιαστικὰς κινήσεις τοῦ κάτωθι, ἐπὶ τῆς κοιλίας τοῦ κρατῆρος, εἰκονιζομένου θιάσου. Μὲ ἔντονον ρεαλισμὸν ἔχει ἰδιαιτέρως ἀποδοθῇ ὁ Σάτυρος, ὁ ὁποῖος εἰκονίζεται κοιμώμενος ἀμερίμνως καὶ κρατῶν ἀκόμη διὰ τῆς ἀριστερᾶς του χειρὸς τὸν ἀσκὸν τοῦ οἴνου ἀπὸ τὸν ὁποῖον προηγουμένως ἐμεθύσθη.

Ἡ χρονολόγησις τοῦ κρατῆρος αὐτοῦ καθ' ἑαυτόν, ὁ ὁποῖος πιθανὸν νὰ ἦτο καὶ παλαιότερος τῶν ταφῶν, εἶναι δυσχερής, διότι τὰ ἐπὶ μέρους τεχνοτροπικὰ στοιχεῖα εἶναι ποικίλα καὶ εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις κάπως ἀντιθετικά. Ἡ δυσχέρεια ὅμως αὕτη δὲν ἐμποδίζει νὰ ἐκτιμήσωμεν καὶ νὰ θαυμάσωμεν τὸ ἔργον. Πρόκειται ὄντως περὶ ἀριστουργήματος μεγάλης πνοῆς καὶ ἀρίστης ἐκτελέσεως. Κατάπληξιν προξενεῖ ἡ ἐπιμέλεια τῆς ἐργασίας, μέχρι τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν. Ὁ θεατὴς δύναται νὰ διακρίνῃ τὰ ζῷα τοῦ λαιμοῦ ἀπὸ τὴν χαρακτηριστικὴν δήλωσιν τοῦ τριχώματος ἑκάστου καὶ μόνον ἀπὸ αὐτήν. Μὲ τάς ἀργυρᾶς καὶ χαλκᾶς λωρίδας, τὰς ὁποίας ὁ τεχνίτης παρεμβάλλει μὲ «ἐνθετικὴν» (incrustation) εἰς τὰ ἐπίχρυσα σώματα τῶν ὄφεων τῶν λαβῶν, ἐπιτυγχά-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

νει νὰ δημιουργῇ μίαν ἀνατριχιαστικὴν ἐντύπωσιν ζωντάνιας καὶ πραγματικότητος. Καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἦτο ἡ πρόθεσίς του γενικῶς: νὰ ἀποδώσῃ τὴν ζωντανὴν πραγματικότητα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀδέσμευτον ἀπὸ συμβατικότητας καὶ ἐντόνους σχηματοποιήσεις.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τῶν ἀποκαλυφθέντων γενικῶς τάφων εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ ἀπὸ τοῦδε ὅτι τὰ λοιπὰ εὑρήματα ἐκτὸς τοῦ κρατῆρος εἶναι ἐνδεικτικὰ μιᾶς ἐποχῆς, ἡ ὁποία χονδρικῶς ἐμπίπτει εἰς τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.

Ἡ ἐπιφύλαξις ὅμως εἶναι ἀναγκαία, διότι καὶ ὁ καθαρισμὸς τῶν εὑρημάτων ἀκόμη συνεχίζεται [3] καὶ ἡ μελέτη αὐτῶν καθυστερεῖ.

Χ. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

*

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΠΛΑΤΕΙΑΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ἀφορμὴ διὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς πλατείας Δικαρίων ὑπῆρξεν ἡ ἀπὸ καιροῦ ἐκεῖ μελετωμένη ἀνέγερσις τοῦ νέου κτηριακοῦ συγκροτήματος Δικαστηρίων. Ἡ διενέργεια ἀνασκαφῶν εἰς τὸν ὡς ἄνω χῶρον πρὸ τῆς οἰκοδομήσεως τῶν Δικαστηρίων ἐκρίθη ἀπαραίτητος, διότι ἦτο γνωστὴ ἡ ὕπαρξις ἀρχαίων κτισμάτων ἐκ παλαιότερον γενομένων δοκιμαστικῶν ἀνασκαφῶν.

Ὅθεν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἀπεφασίσθη ἡ διενέργεια ἀνασκαφῶν, δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας καὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐπιτροπῆς, ἀποτελουμένης ἐκ τῶν κκ. Χαρ. Μακαρόνα, Ἐφόρου Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων Κεντρικῆς Μακεδονίας, Στυλ. Πελεκανίδου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τότε Ἐφόρου Βυζ. Ἀρχαιοτήτων, καὶ Γ. Μπακαλάκη, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης [1].

Αἱ ἐργασίαι ἤρχισαν τὴν 15ην Ἰουνίου 1962 καὶ διήρκεσαν ἐπὶ ἓν ἑξάμηνον, ἤτοι μέχρι τέλους τοῦ ἔτους (15/12/63).

Ἀνεσκάφη ἔκτασις μήκ. 44 μ. καὶ πλ. 39 μ. καὶ ἀπεκαλύφθη τὸ κοῖλον, ἡ ὀρχήστρα, τὸ προσκήνιον καὶ μέρος τῆς σκηνῆς ρωμαϊκοῦ Ὠδείου (Πίν. 235 α - β, Σχεδ. 1).

Ἡ ὀρχήστρα δὲν εἶναι ἡμικυκλική, ἀλλ' ἀποτελεῖ τμῆμα ἐλλείψεως. Ἡ χορδὴ ἔχει μῆκ. 16,30μ., ἡ δὲ ἐπ' αὐτῆς κάθετος 9,10 μ. Τὸ δάπεδον αὐτῆς φέρει μαρμαρίνην πλακόστρωσιν. Ταύτης τὸ μεγαλύτερον τμῆμα (πρὸς Βορρᾶν) κατεστράφη καὶ ἐπεσκευάσθη ἐκ νέου. Οὕτως ἡ νῦν ὑπάρχουσα μορφὴ τῆς πλακοστρώσεως ἔχει ὡς ἑξῆς: μικρὸν τμῆμα πρὸς νότον καλύπτεται ὑπὸ λεπτῶν λευκῶν πλακῶν, μέσου πλ. 1 μ., πλαισιουμένων ὑπὸ ταινιῶν ἐκ πρασίνου μαρμάρου, πλ. 0,22 μ. Τὸ ὑπόλοιπον δάπεδον ἀποτελεῖται ἐκ λευκῶν πλακῶν, μικροτέρων (μέσ. πλ. 0,60 μ.), ἀλλὰ παχυτέρων (βλ. Σχεδ. 1). Εἴς τινας τούτων ὑπάρχουν ἐγχάρακτα παίγνια καὶ ἐπιγραφαί.

Αἱ σειραὶ τῶν ἑδωλίων τοῦ κοίλου δὲν ἄρχονται ἀμέσως ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῆς ὀρχήστρας ἀλλ' εἰς ὕψος 1,60 μ., εἰς τὸ ὁποῖον φθάνει χαμηλὸς τοῖχος ἐν εἴδει θωρακείου, φέροντος ὀρθομαρμάρωσιν, καθὼς δεικνύουν οἱ τόρμοι στηρίξεως τῶν πλακῶν. Οὗτοι διακρίνονται ἐπὶ τοῦ ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν περιθωρίου, τὸ ὁποῖον περιθέει ἐξωτερικῶς τὸ τόξον τῆς ὀρχήστρας (πλ. περιθωρίου 0,42 μ.) (Πίν. 236β). Ἐκ τοῦ κοίλου σῴζονται ἓξ σειραὶ ἑδωλίων (ἡ τελευταία ἡμικατεστραμμένη), συνολικοῦ ὕψους 4,80 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὀρχήστρας. Τὰ ἑδώλια ἔφερον ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας των ὀρθομαρμάρωσιν. Ταύτης μικρὸν τμῆμα διατηρεῖται εἰς τὴν τετάρτην σειρὰν τῶν ἑδωλίων, ὅπου σῴζεται ἐπίσης μέρος τοῦ κυματίου ἐξ ἀσβεστοκονιάματος, τὸ ὁποῖον ἐκόσμει τὸ ἄνω τμῆμα τῆς προσθίας ὄψεως τῶν ἑδωλίων. Ὁ τοῖχος τοῦ προσκηνίου ἔχει πλ. 1,86 μ. καὶ ἡ προσθία του ὄψις φέρει σειρὰν κογχῶν, ἐναλλασσομένων πρὸς οἴκους, συνολικοῦ ἀριθμοῦ ἕνδεκα [2]. Ὕψ. κογχῶν καὶ οἴκων 1,25 μ. Τὸ δάπεδον τῶν κογχῶν καὶ τῶν οἴκων ἦτο ἐστρωμένον διὰ πλακῶν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, οἱ δὲ τοῖχοι ἔφεραν ὀρθομαρμάρωσιν ἐκ λευκοῦ καὶ πολυχρώμου μαρμάρου. Ὁ οὐρανὸς τῶν κογχῶν καὶ αἱ παραστάδες ἐκαλύπτοντο δι' ἀσβεστοκονιάματος, φέροντος γραπτὴν διακόσμησιν, μιμουμένην πολύχρωμον μαρμαρίνην ἐπένδυσιν (Πίν. 236α). Πρὸ ἑκάστης παραστάδος καὶ ἐπὶ μαρμαρίνης βαθμίδος, ἡ ὁποία ἐκτείνεται εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ προσκηνίου, σῴζεται τετράγωνος βάσις ἐξ ἀσβεστοκονιάματος, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπάτει πεσσίσκος. Κατὰ τὰ δύο

3. Ὁ καθαρισμός, ἡ συγκόλλησις καὶ στερέωσις τοῦ μεγάλου κρατῆρος συνετελέσθη λίαν ἐπιτυχῶς ὑπὸ τοῦ τεχνίτου τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν κ. Ἀνδρ. Μαυραγάνη, κατόπιν προκαταρκτικῆς ἐπεξεργασίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἐκτελεσθῇ ὑπὸ τοῦ τεχνίτου τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης κ. Δ. Μαθιοῦ. Ὁ κ. Μαυραγάνης ἐκαθάρισεν ἐπίσης τὰ ἀργυρᾶ ἀγγεῖα. Διὰ τὰ λοιπὰ εἰργάσθη καὶ συνεχίζει νὰ ἐργάζεται ὁ κ. Μαθιός.

1. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τῆς Πλατείας Δικαστηρίων ἐβοήθησαν κατὰ καιροὺς αἱ δεσποινίδες Ε. Κουρκουτίδου, Δ. Χατζῆ, Ὀ. Μέντζου καὶ ὁ κ. Κ. Τσάκος, πτυχιοῦχοι ἀρχαιολόγοι τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τὰ δὲ σχέδια ἐξεπόνησαν ἡ δεσποινὶς Ρένα Μπουρνιᾶ, φοιτήτρια Ἀρχιτεκτονικῆς εἰς τὴν Πολυτεχνικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης.

2. Τὸν ἴδιον ἀριθμὸν καὶ ἐναλλαγὴν τῶν κογχῶν πρὸς οἴκους παρουσιάζει καὶ τὸ θέατρον τῆς Κορίνθου. Βλ. M. Bieber, The history of the Greek and Roman Theater, σ. 216, 796.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

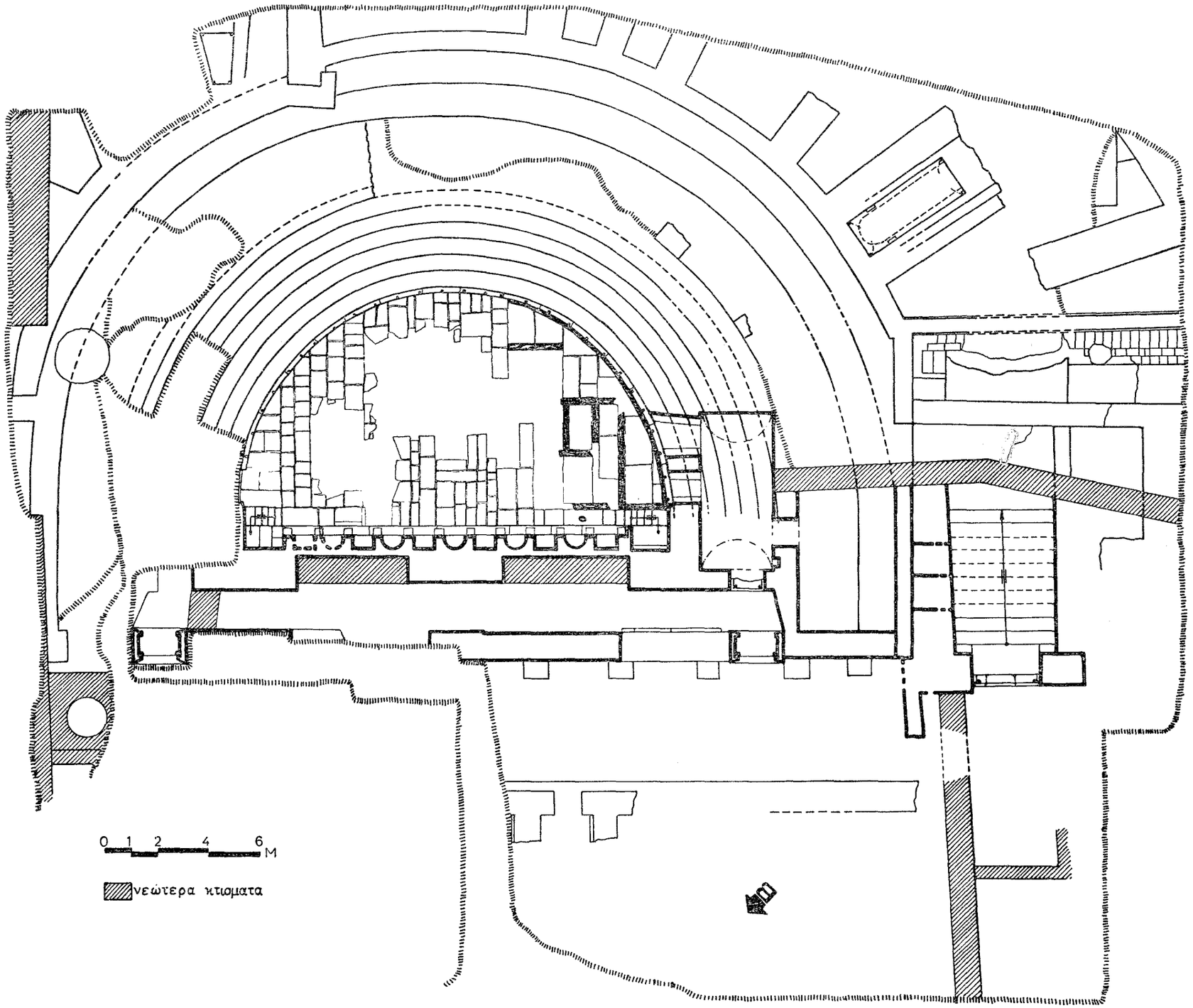

Σχεδ. 1. Ἀνασκαφὴ τῆς Πλατείας Δικαστηρίων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ἄκρα τοῦ προσκηνίου δύο μικραὶ κεκαμμέναι κλίμακες ὁδηγοῦν ἐπὶ τοῦ βήματος (Π ί ν. 236γ).

Ἀπεκαλύφθη ἐπίσης μέρος τοῦ τοίχου τῆς σκηνῆς, εἰς τὰ δύο ἄκρα τοῦ ὁποίου ἀνοίγεται ἀνὰ ἓν μαρμάρινον θύρωμα, ὕψ. 2,65 μ. καὶ διαστ. 1,30 × 0,62μ. Τοῦτο φέρει διακόσμησιν ἐξ ἀργῶν κυματίων

α) Σύνθεσις ἐξ ἀκανονίστως διατεταγμένων ρόμβων, ἕκαστος τῶν ὁποίων φέρει διάφορα διακοσμητικὰ θέματα, ὡς ζατρικοειδῆ, σύστημα σπειρῶν, φυλλοειδῆ, κύκλους κλπ.

β) Σύνθεσις μεγάλου, ἐγγεγραμμένου εἰς κύκλον στροβίλου ἐκ σπειρῶν, πλοχμῶν καὶ σειρᾶς τρι-

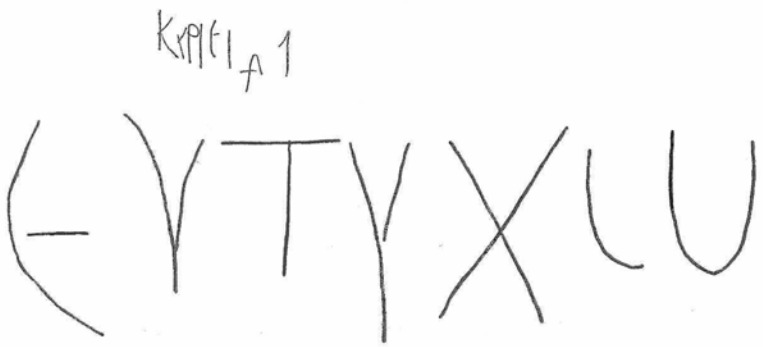

Σχεδ. 2

(Π ί ν. 237α). Τοῦ βορείου θυρώματος ἐλλείπει τὸ ἀνώφλιον (Π ί ν. 237β). Τὰ δύο θυρώματα διὰ καμαρωτῶν διαδρόμων ὁδηγοῦν εἰς τὴν ὀρχήστραν.

Τὸ δάπεδον τῆς σκηνῆς καλύπτεται διὰ πολυχρώμου ψηφιδωτοῦ, ἐκ χονδρῶν μαρμαρίνων ψηφίδων (opus tessellatum) καὶ εἶναι κατὰ τόπους κα-

γωνιδίων. Εἰς ἑκάστην τῶν τεσσάρων γωνιῶν, ἐξωτερικῶς τοῦ κύκλου, τρία ἐσχηματοποιημένα φύλλα (Π ί ν. 238 γ).

γ) Σύνθεσις μαιάνδρου (Π ί ν. 238 γ).

δ) Ζατρικοειδές.

Τέλος, κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τῆς σκηνῆς ἀπε-

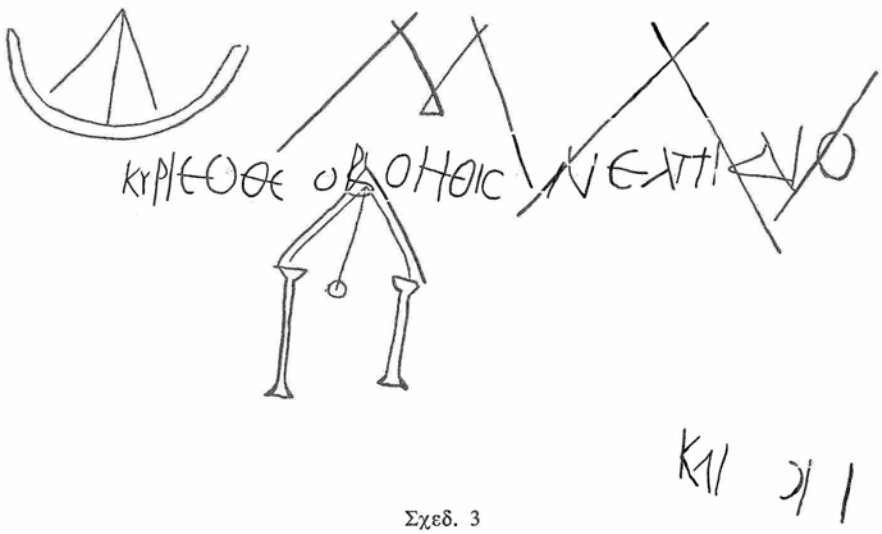

Σχεδ. 3

τεστραμμένον (Π ί ν. 238 α). Ἀπεκαλύφθη τμῆμα πλ. 4,53 μ. Ἡ διακόσμησις τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον χωρίζεται εἰς διάφορα πεδία ἔχει ὡς ἑξῆς ἀπὸ Ν πρὸς Β:

καλύφθη εἴσοδος μετὰ μαρμαρίνου κατωφλίου, πλ. 2,50 μ., φέρουσα εἰς κλίμακα πλ. 3,80 μ., εὐρυνομένην πρὸς τὰ ἄνω (πλ. 4 μ.). Συνολικὸν ὕψος κλίμακος 2,40 μ. Ταύτης σῴζονται αἱ τρεῖς κατώτε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

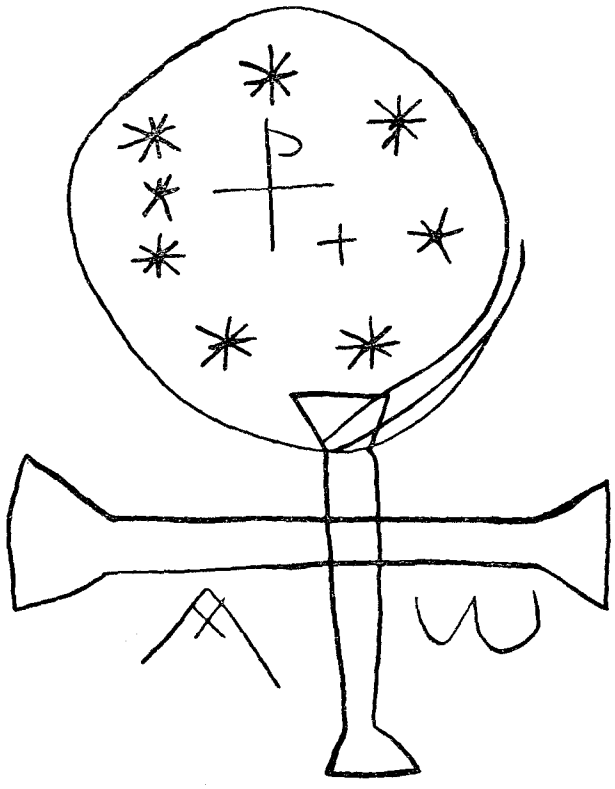

Σχεδ. 4

Σχεδ. 5

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ραι καὶ αἱ δύο ἀνώτεραι βαθμίδες, τῶν ὁποίων ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς ἀνήρχετο εἰς ἕνδεκα. Ἡ κλῖμαξ πιθανώτατα ὡδήγει εἰς τὸ διάζωμα τοῦ κοίλου.

Τὸ Ὠδεῖον εἶναι ἐκτισμένον κατὰ τὸ σύνηθες διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τετραρχίας σύστημα τοιχοδομίας, ἤτοι εἰς ζώνας ἐξ ἐπαλλήλων σειρῶν πλίνθων ἐναλλασσομένας πρὸς ἀργολιθοδομήν. Ἡ τοιχοδομία σῴζεται καλύτερον εἰς τὸν τοῖχον τοῦ θωρακίου τῆς ὀρχήστρας (Πίν. 236β).

Εἰς πλεῖστα σημεῖα, ὡς π.χ. εἰς τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ τοίχου τοῦ προσκηνίου (Πίν. 238α), ἔχουν χρησιμοποιηθῆ μαρμάρινοι κυβόλιθοι εἰς δευτέραν χρῆσιν.

Τὰ κινητὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι κυρίως μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ὡς τὸ εἰς τὸν Πίν. 238β ἀπεικονιζόμενον τμῆμα ἐπιστέψεως, τὸ ὁποῖον φέρει διακόσμησιν ἐκ λεσβίου κυματίου, ἐκ μιᾶς ζώνης ἰωνικοῦ κυματίου μεταξὺ ταινιῶν καὶ ἐκ μαιάνδρου. Ἐπίσης, παρὰ τὴν Δ πλευρὰν τοῦ νοτίου θυρώματος εὑρέθη κορινθιακὸν κιονόκρανον (Πίν. 239δ), τὸ ὁποῖον παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὸ εὑρεθὲν παλαιότερον πλησίον τοῦ Ὀκταγώνου τῆς Θεσσαλονίκης[3]. Ὁ τύπος χρονολογεῖται εἰς τὸ α΄ ἥμισυ τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ. καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸς διὰ τὰ μνημεῖα τῆς Τετραρχίας.

Ἐντετειχισμένον ἐντὸς τοιχαρίου νεωτέρων χρόνων, εὑρέθη τμῆμα μαρμαρίνης πλακός, ἐπὶ τῆς ὁποίας σῴζεται ἡ ἐπιγραφὴ]ΩΔΕΙΟΝΕΚΘΕ[(Πίν. 239γ).

Τέλος, ἐντὸς τῆς ὀρχήστρας καὶ πρὸ τῆς δευτέρας ἀπὸ Ν κόγχης καὶ τοῦ δευτέρου οἴκου, εὑρέθησαν δύο ἀκέφαλα γυναικεῖα ἀγάλματα. Ἀμφότεραι αἱ μορφαὶ φέρουν χιτῶνα μετ' ἀποπτύγματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ μὲν μία νεβρίδα, ἡ δὲ ἑτέρα ἱμάτιον, καλῦπτον μόνον τὸν δεξιὸν ὦμον. Ἡ φέρουσα τὴν νεβρίδα ἔχει μακρὰν κόμην τῆς ὁποίας οἱ βόστρυχοι πίπτουν ἐπὶ τῶν ὤμων. Ταύτης, πλὴν τῆς κεφαλῆς, ἐλλείπουν ἀμφότεραι αἱ χεῖρες ἀπὸ τῶν ἀγκώνων. Ἡ ἑτέρα διὰ μὲν τῆς κεκαμμένης δεξιᾶς κρατεῖ πλῆκτρον, διὰ δὲ τῆς ἐλλειπούσης ἀριστερᾶς κιθάραν, ἧς σῴζεται μικρὸν τμῆμα. Αἱ μορφαὶ αὗται παριστοῦν πιθανώτατα Μούσας, ἤτοι ἡ μὲν κρατοῦσα τὴν κιθάραν τὴν Ἐρατώ, ἡ δὲ φέρουσα τὴν νεβρίδα τὴν Θάλειαν (Πίν. 239α - β). Ἀμφότερα τὰ ἀγάλματα εἶναι ἀντίγραφα ὑστερορρωμαϊκῶν χρόνων, ἔχοντα ὡς πρότυπα γνωστοὺς ἑλληνιστικοὺς τύπους, τῶν ὁποίων ἄλλα ἀντίγραφα εὑρίσκονται εἰς Ny Karlsberg[4], Βατικανόν, Στοκχόλμην κ.ἀ.

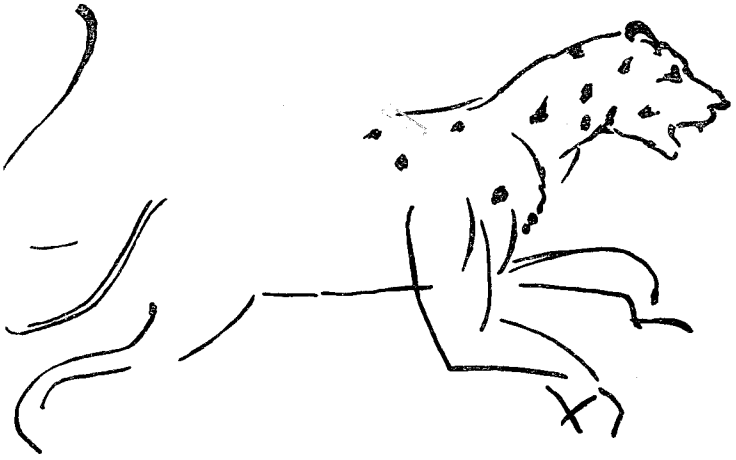

Σχεδ. 6

Ὁ χῶρος τοῦ ρωμαϊκοῦ Ὠδείου, καὶ δὴ τὸ ΝΔ πέρας τῶν στοῶν τοῦ κοίλου ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους διὰ ταφάς. Πλὴν τῶν πολυπληθῶν ἀγγείων, εὑρέθησαν, ἐπὶ τοῦ ἀσβεστοκονιάματος τῶν τοίχων τῶν διαμορφωθέντων εἰς τάφους διαμερισμάτων, καὶ πολλαὶ ἐγχάρακτοι ἐπιγραφαὶ καὶ παραστάσεις, τινὰς τῶν ὁποίων δεικνύουν τὰ Σχεδ. 2 - 6.

ΦΩΤΕΙΝΗ Π. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

3. K. Kautzsch, Kapitellstudien, σ. 5 - 8, Πίν. 1, 2, 4. Χ. Μακαρόνας, ΠΑΕ 1950 σελ. 310.

4. Ny Karlsberg Glyptotek, Billedtavler XXVII, 395 - 396.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΠΕΛΛΗΣ

Αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν Πέλλαν, κατὰ τὴν ἕκτην ταύτην περίοδον, ἤρχισαν τὴν 17ην Ἰουλίου καὶ ἔληξαν τὴν 24ην Σεπτεμβρίου. Ὁ καθαρισμὸς ὅμως, ἡ συγκόλλησις, σχεδίασις κλπ. ἐπεξεργασία τῶν εὑρημάτων, ὡς καὶ ἡ συντήρησις τῶν ἀνεσκαμμένων χώρων καὶ ἡ προστασία τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων τῶν ἀποκαλυφθέντων κατὰ τὴν παρελθοῦσαν περίοδον, διήρκεσαν περίπου μέχρι τέλους τοῦ ἔτους.

Πλὴν τῶν παλαιῶν καὶ ἐμπείρων συνεργατῶν, τῆς κ. Εὐγενίας Λεβεντοπούλου-Γιούρη, Ἐπιμελητρίας ἀρχαιοτήτων ἐν Καβάλᾳ, καὶ τοῦ κ. Πέτρου Θέμελη, ἤδη Ἐπιμελητοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ, μετέσχον εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ὡς ἐπιστημονικοὶ βοηθοὶ αἱ δεσποινίδες Δέσποινα Παπακωνσταντίνου, Χάϊδω Κουκούλη καὶ Σοφία Φωκιανοῦ, πτυχιοῦχοι φιλολογίας (ἀρχαιολογικοῦ τμήματος) τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν ἡ πρώτη καὶ Θεσσαλονίκης αἱ λοιπαί.

Πρὸς τούτοις, κατόπιν συμβάσεως μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰνδίας περὶ ἀνταλλαγῆς ἐπιστημόνων, παρηκολούθησαν τὰς ἐν Πέλλῃ ἀνασκαφὰς οἱ κκ. M. K. Dhavalikar καὶ O. P. Tandon, ἀνήκοντες ἀμφότεροι εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἰνδίας (Archaeological Service of India). Οἱ συμπαθεῖς ξένοι μας μετέσχον ἐνεργῶς εἰς τὰς ἐργασίας τῶν ἀνασκαφῶν (ἐπίβλεψιν, σύνταξιν ἡμερολογίου, καταγραφὴν κλπ.), ἐπιδείξαντες ἀξιοσημείωτον ἐπιμέλειαν καὶ δραστηριότητα.

Δύο ἦσαν οἱ τομεῖς τῶν ἀνασκαφῶν τῆς περιόδου ταύτης. Ὁ τομεὺς Ι, παρὰ τὴν ἐθνικὴν ὁδόν, καὶ ὁ τομεὺς ΙΙ, ἐπὶ τοῦ πρὸς Βορρᾶν τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ ὑψώματος, τὸ ὁποῖον ἔχει κληθῇ ἀκρόπολις. Ἰδοὺ συνοπτικῶς τὰ ἀποτελέσματα.

Τομεὺς Ι

Συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τετραγώνου 2[1], ἀποκαλυφθείσης ἐκτάσεως 200 περίπου μ. κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν περιοχὴν αὐτοῦ (Σχεδ. 1). Διαπιστοῦται ἤδη ὅτι ὑπῆρξαν ἐδῶ δύο οἰκοδομικαὶ περίοδοι. Εἰς τὴν πρώτην ἀνήκουν οἱ τοῖχοι (δηλούμενοι εἰς τὸ σχέδιον δι' ἁπλῶν περιγραμμάτων) τῶν ὁποίων σῴζονται τὰ θεμέλια μέχρι τοῦ στερεοβάτου. Εἰς τὴν δευτέραν περίοδον ἀνήκουν οἱ τοῖχοι οἱ χαρακτηριζόμενοι διὰ διαγραμμίσεως, οἱ ὁποῖοι ἐνιαχοῦ (ὅπου τὰ παχύτερα περιγράμματα) σῴζονται ὑπὲρ τὸν στερεοβάτην. Τὸ κτήριον τῆς πρώτης περιόδου, ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδιαγνώστου προορισμοῦ, φαίνεται ὅτι εἶχεν οἰκοδομηθῇ εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τῶν οἰκιῶν τῶν οἰκοδομικῶν τετραγώνων 1, 3 καὶ 5. Δὲν εἶναι γνωστὸν ποῦ ὀφείλεται ἡ καταστροφή του. Πάντως τὸ νέον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη ἐπ' αὐτοῦ, εἶναι ἐντεταγμένον εἰς τὸ ἱπποδάμειον σύστημα, καθ' ὃ εἶχε κτισθῇ τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς κάτω πόλεως[2].

Ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ γεγονὸς τῆς μὴ ἀνευρέσεως ἐδῶ τοῦ συνήθους στρώματος καταστροφῆς μετὰ τῶν χαρακτηριστικῶν θραυσμάτων τῶν κεράμων. Τὸ γεγονὸς τοῦτο, συνδυαζόμενον πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν ἑνὸς μικροῦ κυκλικοῦ κεραμεικοῦ κλιβάνου (Σχεδ. 2, Πίν. 240δ) κατὰ τὸν ἀκραῖον νοτιοανατολικὸν χῶρον καὶ τὴν πολλαχοῦ ἀνεύρεσιν παχέων στρωμάτων τέφρας μετὰ μητρῶν εἰδωλίων καὶ ἀμόρφων μαζῶν σκωριῶν, σιδήρου καὶ ὀρειχάλκου, μᾶς ἄγει εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι καὶ τὸ κτήριον τῆς δευτέρας ταύτης περιόδου κατεστράφη ἐνωρίς, κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἀκόμη ἐποχήν, ἐκ βιαίας αἰτίας (πιθανῶς ἐκ σεισμοῦ)[3], ἔκτοτε δὲ ἐχρησιμοποιήθη ἐν μέρει ὡς τόπος κεραμεικῶν καὶ μεταλλευτικῶν ἐργαστηρίων, ὑπαίθρων ἢ προχείρως ἐστεγασμένων.

Ἡ ἐπίχωσις φθάνει καὶ ἐνίοτε ὑπερβαίνει τὰ δύο μέτρα, διακρίνεται δὲ εἰς τρία στρώματα, ἐκτὸς τοῦ ἐπιφανειακοῦ. Ἡ καθυστέρησις τῆς ἐπεξεργασίας τῶν εὑρημάτων — καὶ ἰδίως τῶν νομισμάτων — δὲν μᾶς ἐπιτρέπει ἀκόμη νὰ ἐξαγάγωμεν συμπεράσματα στρωματογραφικά. Ἐπισημαίνομεν μόνον τὸν ἐκπληκτικὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν εὑρημάτων τοῦ ἀμέσως ὑπὸ τὸ ἐπιφανειακόν, πρώτου στρώματος, πάχους ± 0,35 μ.[4]. Τὰ εὑρήματα τοῦ στρώματος τούτου χρονολογοῦνται χονδρικῶς εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον. Ὄστρακά τινα εἶναι δυνατὸν μάλιστα νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰῶνος. Εἶναι προφανὲς ὅτι δὲν πρόκειται περὶ στρώματος τυπικοῦ, προκύψαντος ἐκ κανονικῆς ἐπιχώσεως, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ ἐκτεταμένου «ἀποθέτου» (τὸ πάχος του φθάνει τὰ 30 ἑκατοστόμ.), δημιουργηθέντος ἐκ ραγδαίων βροχῶν, τὰ ὕδατα τῶν ὁποίων ἐν τῇ ὁρμητικῇ των ροῇ ἀπὸ τῶν πρὸς βορρᾶν ὑψωμάτων συμπαρέσυραν καὶ διάφορα μικροαντικείμενα ἄλλων ἐρειπωθέντων κτισμάτων.

Συνολικῶς εἰς τὴν ἀνασκαφεῖσαν ταύτην περιοχὴν τῶν 200 περίπου τετραγωνικῶν μέτρων εὑρέθησαν 486 πήλινα εἰδώλια (ἢ θραύσματα), 201 νομίσματα χαλκᾶ, 138 ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ἀμφορέων[5], καὶ πλῆθος ὀστράκων ἀγγείων, ἐξ ὧν με-

1. Βλ. Α.Δ. 17 (1961/2): Χρονικά, σελ. 209.

2. Α.Δ. 16 (1960), σελ. 74, Σχεδ. 1.

3. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀνεύρεσις ἀνθρωπίνων σκελετῶν, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐνδείξεως ταφικῆς διαδικασίας.

4. Πρβλ. Α.Δ. 17 (1961/2): Χρονικά, σελ. 209.

5. Αἱ πλεῖσται εἶναι Θασίων. Ἀκολουθοῦν αἱ «ὁμάδος Παρμενίσκου», Κνιδίων, Ροδίων κλπ. Ὀνόματα τῶν τῆς ὁμά-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

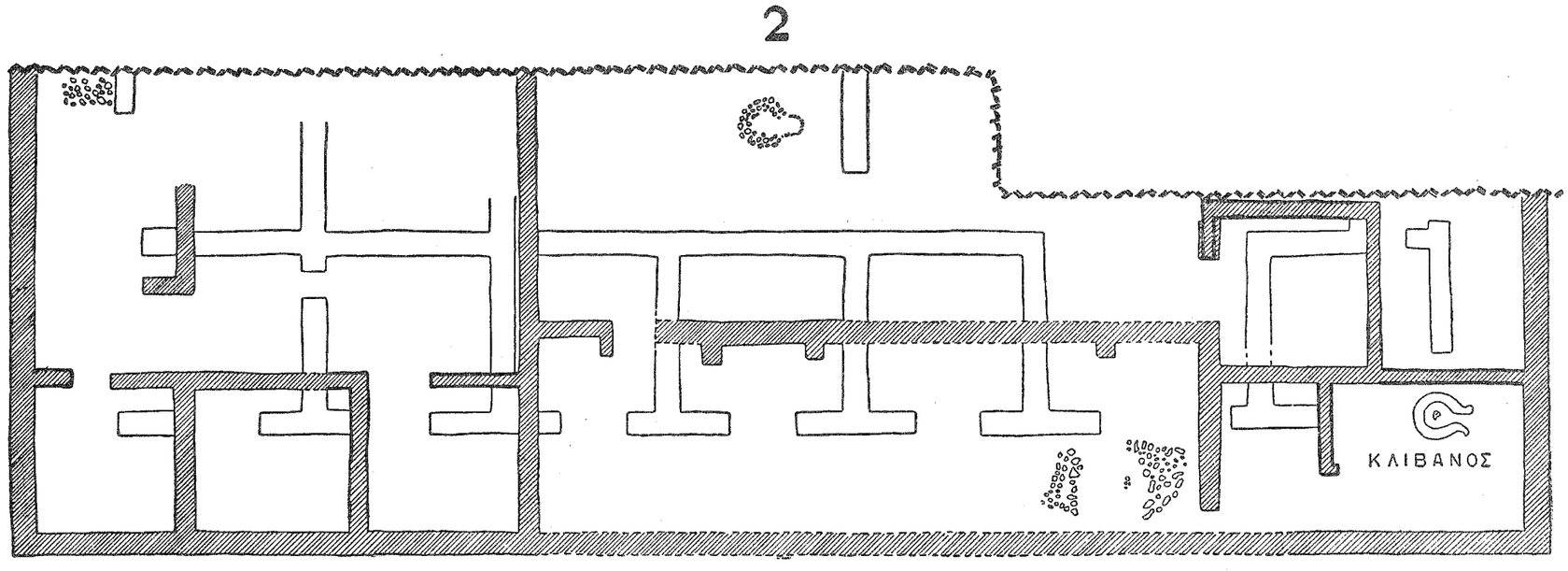

Σχεδ. 1. Κάτοψις τῆς ἀποκαλυφθείσης περιοχῆς τοῦ τετραγώνου 2

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ρικὰ ἀνήκοντα εἰς ἐρυθρόμορφα, πολλὰ εἰς μελαμβαφῆ (ἰδίως ὀμφαλωτὰ πινάκια) καὶ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ἄλλα ἀνήκοντα εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν λεγομένων west-slope. Ἐπίσης εὑρέθη σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀγνύθων καὶ ἄλλων μικροαντικειμένων. Ἀξιοσημείωτον: πήλινον δισκάριον μὲ ἀνάγλυφον ἀκτινωτὸν κόσμημα καὶ πέριξ ἐπιγραφήν: *Ἀθήνη Λυσιμαχίδου* (Σχεδ. 3), ὡς καὶ τεμάχιον πλακιδίου αἰγυπτιακοῦ ἐκ φαγεντιανῆς, μὲ γεωμετρικὸν διάκοσμον κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπιφανείας.

λίων καταστροφῆς τῆς οἰκίας κατὰ τὴν νοτίαν καὶ δυτικὴν περιοχὴν της.

Τὰ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος 1961 ἀποκαλυφθέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐπλουτίσθησαν μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν μεταγενεστέρων τοίχων, εἰς τοὺς ὁποίους τοιαῦτα μέλη, κατατεμαχισθέντα, εἶχον χρησιμοποιηθῆ ὡς πρόχειρον οἰκοδομικὸν ὑλικόν. Ἀνευρέθησαν ἤδη νέα τεμάχια κιονοκράνων, ἐπιστυλίων, τριγλύφων, μετοπῶν καὶ γείσων, ἐπιτευχθείσης τῆς συγκολλήσεως, ὅπου ἦτο αὕτη δυνατή. Τὸ ὑλικὸν τοῦτο εἶναι ἀρκετὸν διὰ τὴν

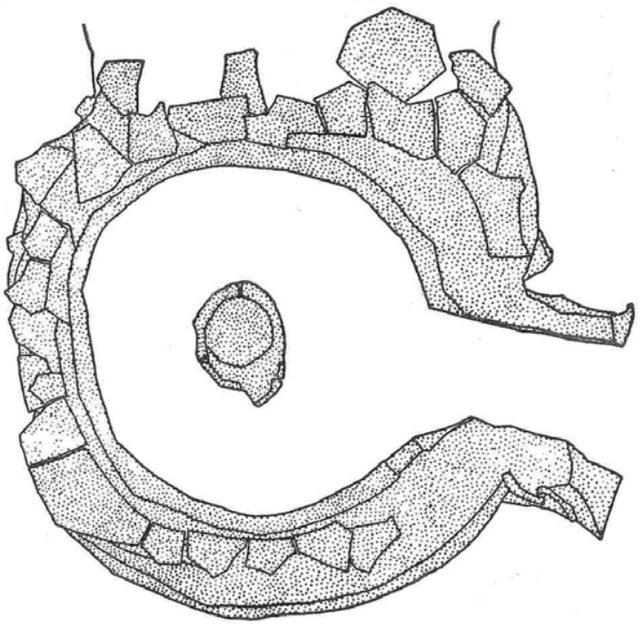

Σχεδ. 2. Κάτοψις κεραμεικοῦ κλιβάνου τοῦ τετραγώνου 2

Εἰς τὸ τετράγωνον 4 ἀνεσκάφη μικρὰ ἔκτασις 60 περίπου μ² πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς ΝΑ γωνίας αὐτοῦ. Λόγῳ τεχνικῶν δυσχερειῶν, αἱ περαιτέρω ἀνασκαφαὶ ἐνταῦθα ἀνεβλήθησαν διὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος.

Παραλλήλως συνεχίσθησαν αἱ ἐρευνητικαὶ τομαὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ τῶν διαστάσεων τοῦ περιστυλίου τῆς μεγάλης οἰκίας μὲ τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα (τετραγώνου 5) καὶ τῆς ἀνιχνεύσεως τῶν τυχὸν ὑπαρχόντων τοίχων δωματίων κατὰ τὴν δυτικὴν καὶ τὴν νοτίαν πτέρυγα[6]. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν τούτων δὲν ὑπῆρξαν ἱκανοποιητικά, λόγῳ τῆς ἐκ θεμε-

κατὰ τὸ μᾶλλον ἀκριβῆ ἀναπαράστασιν τῆς μορφῆς τοῦ περιστυλίου. Ἐνδιαφέροντες εἶναι οἱ σωζόμενοι χρωματισμοί. Διὰ κυανοῦ χρώματος ἐδηλοῦντο αἱ τρίγλυφοι καὶ αἱ πρόμοχθοι, δι' ἐρυθροῦ δὲ τὰ κυμάτια καὶ αἱ ταινίαι. Δι' ἐρυθρῶν ἀνθεμίων ἦσαν κεκοσμημέναι αἱ μεταξὺ τῶν προμοχθων «ὁδοὶ» (viae). Ὀλίγα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα ἐκ λευκοῦ λεπτοκόκκου μαρμάρου, ἀνήκοντα εἰς παραστάδα καὶ ἰωνικὸν κίονα, ἐπιβεβαιώνουν τὴν ὕπαρξιν δευτέρου ὀρόφου, ὡς καὶ εἰς τὴν βορείαν οἰκίαν τοῦ τετραγώνου 1 (βλ. Α.Δ. 16 (1960), σ. 80). Ἄλλως τε ἀπεκαλύφθη ἤδη τὸ 1961 κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἡ λιθίνη βάσις τῆς ξυλίνης κλίμακος ἀνόδου[7].

Εἰς ἐρευνητικὴν τομὴν πλησίον τῆς κρήνης, τῆς εὑρισκομένης ἐντὸς τοῦ περιστυλίου τῆς αὐ-

δος Παρμενίσκου : Ἀγάθωνος, Ἀμεινονίκου, Καλλιμάχου, Κριτολάου, Μικίωνος, Νικοστράτου, Τιμαινέτου. Διὰ πρώτην φορὰν εὑρέθη ἐδῶ καὶ σφράγισμα ἀμφορέως ἐκ Σινώπης τοῦ Πόντου.

6. Βλ. Α.Δ. 17 (1961/2): Χρονικά, σελ. 211, Σχεδ. 2.

7. Πρβλ. Α.Δ. ἔ.ἀ., σελ. 211.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

λῆς, εὑρέθη ἀκεραία πηλίνη σίμη μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν ἀνθεμίων κλπ. (Πρβλ. Α.Δ. 16 (1960), Πίν. 70 α - β).

Ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν βορείως τοῦ τετραγώνου 5 περιοχὴν (δηλαδὴ τὴν περιοχήν τοῦ ὑποτιθεμένου τετραγώνου 6) φαινομενικῶς ἦτο ἐλπιδοφόρος. Ἀνεμένετο δηλαδὴ μεγαλυτέρα ἐπίχωσις καὶ κατὰ συνέπειαν καλυτέρα διατήρησις τῶν ὑποκειμένων κτισμάτων.

Ἀτυχῶς τὰ ἀποτελέσματα δὲν ἐπηλήθευσαν τὰς προσδοκίας. Ἀνασκαφή, ἐκτάσεως περίπου 400 μ², ἀρξαμένη ἐξ ἀποστάσεως 98 μ. ἀπὸ τῆς ΒΔ γωνίας τοῦ τετραγώνου 5, μὲ κατεύθυνσιν πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον, ἐβεβαίωσεν ὅτι καὶ ἐδῶ ἡ ἐπίχωσις ἦτο σχετικῶς μικρά, ἡ δὲ διατήρησις τῶν ἐρειπίων κακή. Ἀπεκαλύφθησαν 9 δωμάτια μικρῶν μᾶλλον διαστάσεων, παρέχοντα ἐντύπωσιν εὐτελείας καὶ πενιχρότητος. Πρόκειται προφανῶς περὶ μεταγενεστέρας διασκευῆς προϋπαρχούσης οἰκίας, καθ' ἣν εὐρύτεροι χῶροι διῃρέθησαν εἰς μικρότερα δωμάτια διὰ κατασκευῆς προχείρων μεσοτοίχων (Πίν. 241). Τὰ ἀνευρεθέντα τέσσαρα δωρικὰ κιονόκρανα καὶ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, προερχόμενα πιθανῶς ἐκ περιστυλίου ἐσωτερικῆς αὐλῆς, ὑποδηλοῦν ὅτι ἡ διασκευασθεῖσα ἀρχικὴ οἰκία ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὰς ἄλλας ἀποκαλυφθείσας κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ τομέως τούτου.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀνεύρεσις κυκλικοῦ φρέατος, διαμέτρου ἄνω 0,54 μ., ἐντὸς ἑνὸς τῶν δωματίων τῆς δυτικῆς πτέρυγος.

Τὰ ἐσωτερικὰ τοιχώματα τοῦ φρέατος μέχρις ἑνὸς σημείου εἶναι κεκαλυμμένα δι' εἰδικῶς κατεσκευασμένης πηλίνης ἐπενδύσεως, ἥτις ἔφερε κατὰ διαστήματα ἡμικυκλικὰς ὀπὰς πρὸς διευκόλυνσιν τῆς καθόδου.

Ἐν τῶν δωματίων τῆς βορείας πτέρυγος εἶχε χρησιμοποιηθῆ, μετὰ τὴν διασκευήν, ὡς ἐργαστήριον. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν πλέον τῶν 100 λύχνων[8], χρονολογουμένων εἰς τὸν 1ον π.Χ. αἰῶνα, μᾶζαι σκωριῶν ἐπεξεργασίας χαλκοῦ καὶ σιδήρου καὶ ἄφθονα ἴχνη πυρᾶς. Οἱ ἀνευρεθέντες ἐδῶ λύχνοι φαίνεται ὅτι δὲν εἶχον χρησιμοποιηθῆ.

Κέραμος ἦτο ὁ συνήθης ἐπιχώριος λακωνικός

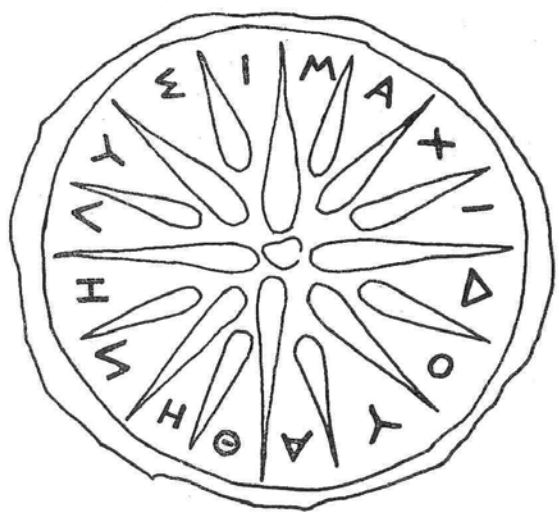

Σχεδ. 3. Πέλλα. Ἐνεπίγραφον πήλινον δισκάριον

μὲ σφραγίσματα βασιλικός, Ἀττάλου[9], Ἀριστοκράτου. Ἐπεσημάνθησαν καὶ τεμάχια ἀνήκοντα εἰς μίαν ἢ δύο ὀπαίους στρωτῆρας.

Ἡ κεραμεικὴ ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα μελαμβαφῆ, ὧν πολλὰ μὲ ἐμπίεστον καὶ rouletted διακόσμησιν, ἄλλα ἀνήκοντα εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς «δυτικῆς κλιτύος» (west-slope), εἰς μεγαρικοὺς σκύφους κλπ. Τὸ παλαιότερον ὄστρακον ἀνήκει εἰς ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον.

Αἱ ἀνευρεθεῖσαι ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ἀμφορέων ἀνέρχονται εἰς 92, ὧν, περιέργως, αἱ πλεῖσται (37) εἶναι Ροδίων[10], ἀκολουθοῦν δὲ αἱ Κνιδίων

8. Ἐν ὅλῳ οἱ ἀνευρεθέντες λύχνοι ἀνέρχονται εἰς 148. Εἷς τούτων φέρει τὸ σφράγισμα: *ΑΣΚΛΗΠΙΑΔΟΥ*.

9. Τὸ σφράγισμα Ἀττάλου πρώτην ἤδη φορὰν ἐμφανίζεται εἰς Πέλλαν. Διὰ τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ Βλ. Α.Δ.16 (1960), σελ. 82.

10. Κατ' ἀναλογίαν αἱ πλείονες τῶν ἀνευρισκομένων ἐν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

(12), αἱ «ὁμάδος Παρμενίσκου» (7), αἱ ἰταλιωτικαὶ[11] (6) καὶ εἶτα αἱ Θασίων (4).

Τὰ νομίσματα, τὰ ὁποῖα μένουν ἀκόμη ἀκαθάριστα καὶ ἀδιάγνωστα, ἀνέρχονται εἰς 172.

Ὑπογραμμίζεται ἡ ἀνεύρεσις ἀρκετῶν λιθίνων χειρομύλων, ἑνὸς μικροῦ προϊστορικοῦ λιθίνου πελέκεως καὶ θραυσμάτων αἰγυπτιακοῦ πινακίου ἐκ φαγεντιανῆς.

Συγχρόνως, διὰ δύο συνεργείων, ἀνεσκάφη ἡ εὐρεῖα ὁδὸς ἡ βορείως τῶν τετραγώνων 3 καὶ 5, ὡς καὶ τμῆμα τῆς στενοτέρας ὁδοῦ τῆς δυτικῶς τοῦ τετραγώνου 3[12]. Ἡ ἐπίχωσις εἰς τὴν πρώτην ἦτο περίπου 1,40 μ. Τὸ κατάστρωμα αὐτῆς, ἄνευ ἰδιαιτέρας τινος ἐπιστρώσεως, ἦτο εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὸ τοῦ στερεοβάτου τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τοῦ τετραγώνου 3, κατά τι δὲ ὑψηλότερον (περίπου 0,10 μ.) τῶν τοῦ τετραγώνου 5.

Ἡ ἐπίχωσις εἰς τὴν δευτέραν ὁδὸν ὡς καὶ ἡ σχέσις τοῦ καταστρώματος αὐτῆς πρὸς τοὺς στε-

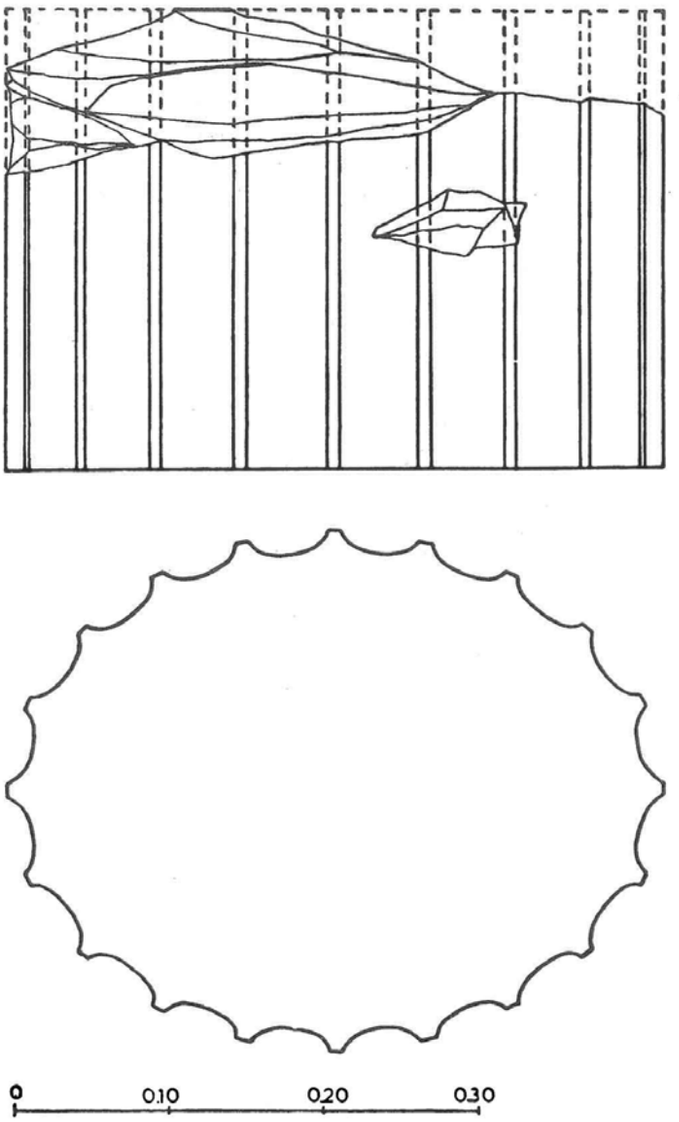

Σχεδ. 4. Πέλλα. Τμῆμα ἰωνικοῦ σπονδύλου ἐλλειψοειδοῦς τομῆς

Πέλλῃ ἐνσφραγίστων λαβῶν ἀνήκουν εἰς ἀμφορεῖς προελεύσεως Θάσου. (Α.Δ. ἔ.ἀ. σ. 82).

11. Μία ἐξ αὐτῶν φέρει τὸ σφράγισμα Apollon.

12. Βλ. Α.Δ. ἔ.ἀ., σελ. 74, Σχεδ. 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ρεοβάτας τῶν ἐκατέρωθεν τοίχων ἦτο περίπου ἡ αὐτή. Εἰς τὸν ἄξονα τῆς ὁδοῦ καὶ εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τῆς διασταυρώσεως αὐτῆς πρὸς τὴν προηγουμένην, ἀνευρέθη κατώφλιον θύρας, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἀποσπασθὲν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἔκ τινος τῶν πέριξ οἰκιῶν διά νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν ἐγκατελείφθη ἐκεῖ, μὴ πραγματοποιηθείσης τελικῶς τῆς μεταφορᾶς του. Εἰς μεταγενεστέρους ἐπίσης χρόνους ὀφείλεται πρόχειρος ἐπίστρωσις διά κεράμων τμήματος τῆς ὁδοῦ (Πίν. 240γ), περὶ τὰ 7 μ. βορείως τοῦ κατωφλίου τούτου, εἰς ὕψος 0,40 μ. ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ καταστρώματος. Ἐνδιαφέρον εὕρημα κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν δύο τούτων ὁδῶν ἦτο τμῆμα σπονδύλου μικροῦ ἰωνικοῦ κίονος μὲ ἐλλειψοειδῆ τομὴν (Σχεδ. 4). Δοκιμαστική σκαφὴ γενομένη κατὰ πλάτος τῆς ὁδοῦ, μεταξὺ τῶν τετραγώνων 3 καὶ 5, πρὸς ἀποκάλυψιν σωληνώσεων ὑδρεύσεως δὲν ἔδωσε θετικὸν ἀποτέλεσμα.

Τὰ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ὁδῶν εὑρήματα συνοπτικῶς ἦσαν τὰ ἑξῆς:

141 χαλκᾶ νομίσματα (μὴ καθαρισθέντα εἰσέτι), 96 ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ἀμφορέων, πολλαὶ ἀγνῦθες, 3 μικροὶ λίθινοι προϊστορικοὶ πελέκεις, εἷς σαυρωτὴρ σιδηροῦς, τεμάχιον σιδηρᾶς ψαλίδος καὶ ὄστρακα ἀγγείων μελαμβαφῶν, west-slope, μεγαρικῶν σκύφων, περγαμηνῶν κλπ.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν τοῦ τομέως Ι σημειοῦται καὶ μικρὰ ἔρευνα ἀνατολικῶς τοῦ τετραγώνου 1, σκοπὸς τῆς ὁποίας ἦτο ἡ διαπίστωσις τοῦ πλάτους τῆς ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον ὁδοῦ. Ἐκεῖ, παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ ἑπομένου (πρὸς ἀνατολὰς) οἰκοδομικοῦ τετραγώνου ἀνευρέθη μαρμάρινον ἀγαλμάτιον Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὑπὸ μορφὴν Πανός, καλῆς τέχνης μεσοελληνιστικῶν χρόνων (Πίν. 242).

Τομεὺς ΙΙ

Αἱ ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι εἰς τὸν τομέα τοῦτον, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀνασταλῆ τὴν 7ην Δεκεμβρίου 1960, ἐπανῆρχισαν τὴν 17ην Ἰουλίου καὶ διεκόπησαν τὴν 15ην Σεπτεμβρίου 1962[13]. Κυρίως συνεχίσθη ἡ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ 28 μ. πρὸς τὰ νοτιοανατολικὰ τοῦ τετραγώνου κτηρίου, τὸ ὁποῖον, μετὰ πολλῆς βεβαίως ἐπιφυλάξεως, ὑπετέθη ὡς ἱερόν. Σημαντικὴ ἦτο ἡ ἀποκάλυψις ἐνταῦθα μνημειώδους προπύλου μὲ πρόσοψιν πρὸς δυσμὰς (Πίν. 240α-β). Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα εἴσοδος ἔφερε δύο πεσσοκίονας ἰωνικοὺς μὲ παραστάδας ἑκατέρωθεν, ὧν κατὰ χώραν ἐσώθησαν ἀνὰ μία βάσις πεσσοκίονος καὶ παραστάδος (Πίν. 243α - γ). Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως ἀνευρέθησαν ἀμφότερα τὰ ἐπίκρανα τῶν παραστάδων, τὰ ὁποῖα φέρουν λίαν ἐνδιαφέρουσαν διακόσμησιν (Πίν. 244 α - β). Εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν ἐντεῦθεν ἀπεκαλύφθη βάσις ἀναθηματικοῦ τρίποδος, ὁμοία πρὸς τὰς ἀνευρεθείσας κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη[14], κατεσκευασμένη ἐκ τοῦ αὐτοῦ φαιοῦ λίθου μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας. Αὐξηθέντος ἤδη τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὁμοιοσχήμων τούτων ἀναθηματικῶν βάσεων εἰς τέσσαρας, ἐνισχύεται ἔτι πλέον ἡ ὑπόθεσις τῆς ὑπάρξεως ἐνταῦθα ἱεροῦ, ἀποκλείεται δὲ ὁπωσδήποτε ἡ περὶ ἀνακτόρου τοῦ Ἀρχελάου παλαιὰ πρόχειρος εἰκασία[15].

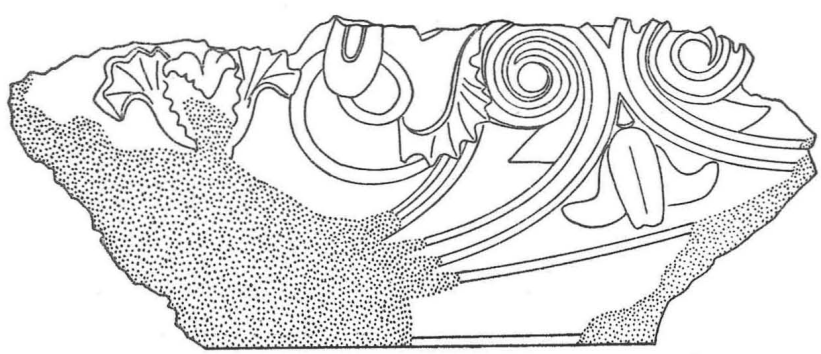

Σχεδ. 5. Πέλλα. Τεμάχιον μαρμαρίνου ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους

Συγχρόνως ἐγένοντο ἐρευνητικαί τινες τομαὶ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς αὐτῆς περιοχῆς. Ἐνταῦθα γίνεται ἐν συντομίᾳ λόγος μόνον περὶ τῶν τομῶν Δ καὶ Ε.

Ἡ τομὴ Δ ἐγένετο 70 περίπου μ. νοτιοανατολι-

13. Α.Δ. ἔ.ἀ., σελ. 81.
14. Α.Δ. ἔ.ἀ., σελ. 81, Πίν. 60.
15. (Illustrated London News, 2 Αὐγ. 1958, σελ. 157. Πρβλ. Α.Δ. ἔ.ἀ., σελ. 76, 81.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

κῶς τοῦ προπύλου, περὶ οὗ ἀνωτέρω, ὅπου ἡ μορφὴ τοῦ πρανοῦς ἐφαίνετο πρόσφορος διὰ κοῖλον θεάτρου. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἀρνητικόν. Εὑρέθησαν μόνον ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα μεταξὺ τῶν ὁποίων δωρικὸν γεῖσον, διατηροῦν τὸν χρωματισμόν του, τοῦ ὁποίου τὰ στοιχεῖα διακοσμήσεως καὶ τὰ χρώματα εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ τῶν γείσων τῆς οἰκίας τοῦ τετραγώνου 5 (τομεὺς Ι).

Ἡ τομὴ Ε, γενομένη εἰς ἀπόστασιν 60 περίπου μ. ΝΔ τοῦ προπύλου ἀπεκάλυψε θεμελίωσιν τοίχου ἢ στυλοβάτου πιθανῶς στοᾶς, μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, χωρὶς ἄλλας ἐνδείξεις, πλὴν τοῦ ἀφθόνου καὶ ποικίλου ἀρχιτεκτονικοῦ ὑλικοῦ, ἀνηλεῶς κατατεμαχισμένου. Προέκυψαν ἐντεῦθεν τεμάχια σπονδύλων δωρικῶν καὶ ἰωνικῶν, παραστάδων, δωρικῶν κιονοκράνων, ἐπιστυλίου καὶ γείσων. Τὸ πλέον ἀξιόλογον εὕρημα: τεμάχια μαρμαρίνου ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους—ἐπικρανίτιδος (;)—ἀρίστης τέχνης, μὲ ἀνάγλυφον διάκοσμον ἀνθεμίων καὶ φύλλων ἀκάνθης (Σχεδ. 5 - 7).

Κινητὰ εὑρήματα τοῦ τομέως ΙΙ: Ὄστρακα ἀγγείων μελαμφαβῶν (ὧν τινα ἀνέρχονται χρονολογικῶς μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰῶνος), πινακίων μὲ ἐμπίεστον διακόσμησιν west-slope, lacrimateria ἐκ φαιοῦ πηλοῦ, ὡς καὶ θραύσματα ἀγγείων βυζαντινῶν (14ου αἰῶνος) καὶ μεταβυζαντινῶν. Νομίσματα χαλκᾶ 85 (μὴ καθαρισθέντα εἰσ-

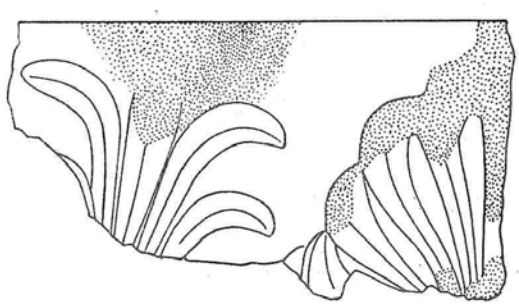

Σχεδ. 6

έτι). Λαβαὶ ἐνσφράγιστοι ἀμφορέων περίπου 30, ἐξ ὧν Θασίων 15 καὶ «ὁμάδος Παρμενίσκου» 11. Πολλαὶ λακωνικαὶ κεραμίδες μὲ σφραγίσματα: Βασιλικός, Ἀριστόνου, Ἀριστοκράτου, Εὐάρχου, Εὐκρατίδου, Λυσιμάχου, Μεγαλοκλέους, Νικολάου, Σωσία [16], Ἀττάλου καὶ *ΜΕΝΔΑΙΕΙΩΝ(;)*.

Μουσεῖον Πέλλης

Τὸ Μουσεῖον Πέλλης ἀνηγέρθη παρὰ τὸν κύ-

16. Πρβλ. Α.Δ. ἔ.ἀ., σ. 82.

ριον τομέα (Ι) τῶν ἀνασκαφῶν, ἐπὶ σχεδίων τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Γ. Μπογδάνου [17]. Πρόκειται περὶ τετραγώνου κτηρίου, διαστάσεων 20 × 20 μ., μετὰ ἐσωτερικοῦ αἰθρίου. Διαθέτει αἴθουσαν ἐκθεμάτων 100 περίπου μ², ἀναψυκτήριον κλπ. (Πίν. 245). Ὑπολείπονται ἀκόμη μικραί τινες ἐργασίαι

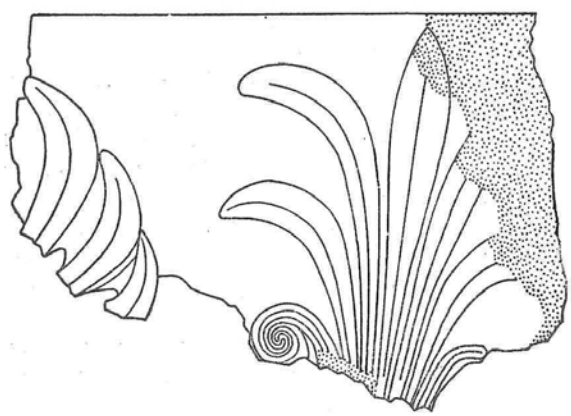

Σχεδ. 7

διὰ τὴν πλήρη ἀποπεράτωσιν καὶ τὸν ἠλεκτροφωτισμόν. Ἐλπίζεται ὅτι ἐντὸς τοῦ ἔτους 1963 τὸ κτήριον θὰ παραδοθῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν διὰ τὴν ὁριστικὴν ἔκθεσιν τῶν εὑρημάτων.

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

*

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΝΙ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1962 εἰς τὸ παραθαλάσσιον χωρίον «Στρατόνι» [1] τῆς Ἀνατολικῆς Χαλκιδικῆς, κατὰ τὴν ἀνόρυξιν χανδάκων διὰ τὴν τοποθέτησιν νέου δικτύου ὑδρεύσεως, ἀπεκαλύφθησαν τυχαίως ὑπὸ ἐργατῶν, ἔμπροσθεν τοῦ Ταμείου Ἀλληλοβοηθείας Μεταλλείων Κασσάνδρας, δύο ἀγάλματα, ἓν ἀνδρικὸν ἠκρωτηριασμένον καὶ ἓν γυναικεῖον.

Διὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν καὶ ἐξαγωγὴν τῶν ἀγαλμάτων, ὡς καὶ τὴν ἔρευναν τοῦ χώρου, ἡ Ὑπηρεσία Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως διέθεσε πίστωσιν 10.000 δραχ. Αἱ ἐργασίαι ἀνετέθησαν ὑπὸ τῆς ΙΑ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας εἰς ἐμὲ (ὑπηρέτουν τότε ὡς ἔκτακτος Ἐπιμελητὴς ἐν

17. Βλ. Α.Δ. 17 (1961/2): Χρονικά, σελ. 213.

1. Εὑρίσκεται εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ κόλπου τῆς Ἱερισσοῦ καὶ ταυτίζεται τοπικῶς καὶ ἐτυμολογικῶς μὲ τὴν ἀρχαίαν Στρατονίκην, ἀναφερομένην μόνον ὑπὸ Πτολεμαίου ΙΙΙ, 12, 9 (13, 14). Βλ. καὶ RE, XII, σ. 318 ἐν λ. (Oberhummer).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

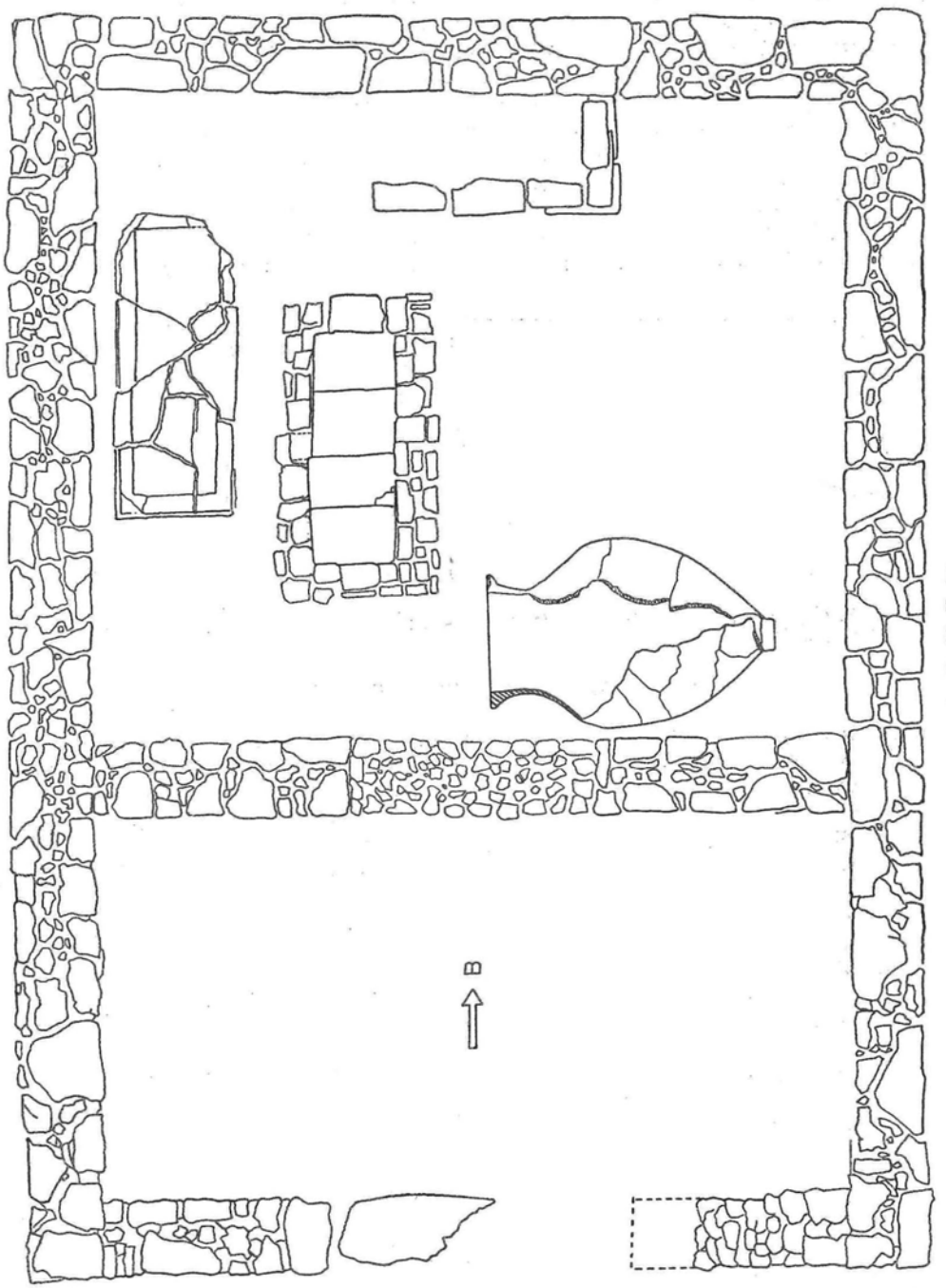

Σχεδ. 1. Κάτοψις ἱρφου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Θεσσαλονίκη) ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ κ. Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων, ὅστις καὶ μὲ ἐξουσιοδότησε νὰ δημοσιεύσω τὴν παροῦσάν μου ἔκθεσιν.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν, ἥτις ἤρξατο τὴν 23ην Μαΐου καὶ διήρκεσε μέχρι τῆς 8ης Ἰουνίου 1962, ἀπεκαλύφθη ὀρθογώνιον κτίσμα διαστάσεων περίπου 10 × 6 μ. μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον καὶ εἴσοδον ἀπὸ Νότου. Ὡς διεπιστώθη ἐκ τῶν εὑρημάτων ἔχει νεκρικὸν χαρακτῆρα, δυνάμεθα δὲ νὰ τὸ ὀνομάσωμεν Ἡρῷον δίδοντες εἰς τὴν λέξιν τὴν σημασίαν, ἣν αὕτη μεταγενεστέρως ἔλαβεν[2]. Ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς κυρίου θαλάμου διαστάσεων ± 5 × 5,50 μ. καὶ ἑνὸς προθαλάμου διαστ. ± 5 × 3 μ., ἐπικοινωνούντων διὰ θύρας πλάτους 1,80 μ. (Σχεδ. 1, Πίν. 246α). Οἱ τοῖχοι, τῶν ὁποίων τὸ πάχος κυμαίνεται ἀπὸ 0,55 μ. μέχρι 0,60 μ., εἶναι ἐκτισμένοι διὰ δύο παραλλήλων σειρῶν ἀκανονίστων λίθων μὲ μικροτέρους εἰς τὸ μεταξύ των διάστημα, ἄνευ στερεοῦ συνδετικοῦ κονιάματος (Πίν. 247γ). Εἰς τινα σημεῖα σῴζονται μέχρι ὕψους ± 0,80 μ. Ἡ θεμελίωσις βαίνει μέχρις βάθους ± 0,50 μ. Εἶναι ἐκτισμένη δι' ἐντελῶς ἀκανονίστων λίθων καὶ ἐξέχει τῆς ἀνωδομῆς κατὰ ± 0,05 μ. ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς (Πίν. 247α).

Τὸ δάπεδον τοῦ κυρίου θαλάμου ἦτο ἐστρωμένον διὰ πεπλατυσμένων λογάδων λίθων, συνδεομένων καὶ ἐν μέρει κεκαλυμμένων διὰ κονιάματος ἐξ ἀσβέστου καὶ χονδροκόκκου ἄμμου[3]. Εἰς τὸν προθάλαμον στρῶσις δαπέδου δὲν ἐβεβαιώθη. Ἀμφότερα τὰ κατώφλια ἦσαν κτιστὰ διὰ μικρῶν πεπλατυσμένων λίθων.

Εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ θαλάμου καὶ τοῦ προθαλάμου πλησίον τῶν τοίχων εὑρέθησαν πλάκες μαρμάρου μήκους ± 0,70 μ., πλάτους ± 0,55 μ. καὶ πάχους ± 0,17 μ. μετ' ἀργοῦ λεσβίου κυματίου ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν στενῶν πλευρῶν. Ἐπὶ τῆς ἄνω πλατείας ἐπιφανείας ἔφερον καμπυλοπλεύρους πελεκοσχήμους τόρμους μετ' ὀπῆς εἰς τὸ κέντρον τοῦ πεπλατυσμένου πτερυγίου διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν κεκαμμένων σκελῶν πειομόρφου συνδέσμου (Σχεδ. 2, Πίν. 247β)[4]. Αἱ πλάκες αὗται, ὡς δεικνύει ἡ θέσις ὅπου εὑρέθησαν καὶ ἀκόμη τὸ πλάτος των καὶ τὸ κυμάτιόν των, ἀνήκουν εἰς τοὺς τοίχους τοῦ «Ἡρῴου»[5].

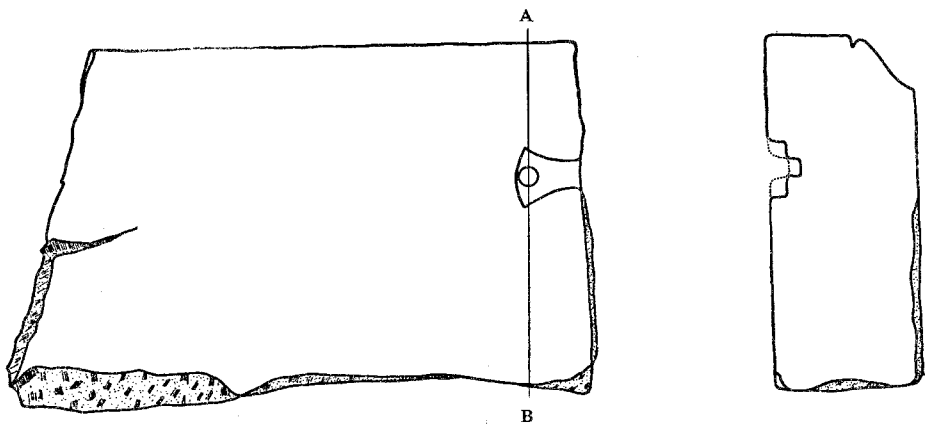

Σχεδ. 2. Πλὰξ ἐπιστέψεως τοίχου τοῦ ἡρῴου

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ Β τοίχου τοῦ κυρίως θαλάμου ἔναντι τῆς εἰσόδου εὑρέθη ἡμικατεστραμμένον βάθρον (;) (πλάτος 0,85 μ., σῳζόμ. μῆκος 1,60 μ., σῳζ. ὕψ. ± 0,65 μ.) ἐκτισμένον δι' ὀρθογωνίων πλίνθων γρανίτου μὲ ἀνώμαλον τὴν ἐσωτερικὴν των ἐπιφάνειαν (Πίν. 246β).

Κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ θαλάμου

2. Βλ. Liddell - Scott - Jones, Greek-English Lexicon, 1948, ἐν λ. ἡρῷον, 2.

3. Ἀνάλογον κάλυψιν δαπέδου, βλ. Ἀν. Ὀρλάνδος, Τὰ ὑλικὰ δομῆς, τεῦχος 2 (1958), σ. 50, ὑποσ. 8 καὶ σ. 51.

4. Παρομοίους τόρμους, Ὀρλάνδος, ἔ.ἀ., σ. 179 - 181 καὶ εἰκ. 135, A_2 - A_3. Γ. Μπακαλάκης, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα, Α. Ε. 1936, σ. 23, εἰκ. 31, σ. 26, εἰκ. 36 καὶ σ. 30, εἰκ. 41 (ἔνθα εἰκονίζεται καὶ λεπτομέρεια πελεκοσχήμου συνδέσμου).

5. Παρόμοιον «ἡρῷον» εὑρέθη ἐσχάτως εἰς τὸ χωρίον Παλατιανὸν Κιλκίς. Βλ. σχ. BCH 1961, Chroniques des Fouilles 1960, σ. 812, καὶ BCH 1962, Chroniques des Fouilles 1961, σ. 815. Ἐπίσης Α. Δ. 16 (1960): Χρονικά, σ. 212. Παρόμοιον «ἡρῷον» βλ. καὶ εἰς C. Watzinger, Magnesia am Meander, 1904, σ. 191 - 192. Ἀνάλογον πρέπει νὰ ἦτο καὶ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν διαθήκην τῆς Ἐπικτήτης «ἡρῷον», βλ. σχ. Dragendorff, Thera II, 239 - 240. Ἐδῶ ἴσως ἀνήκῃ καὶ ὁ ἱερὸς περίβολος, τὸν ὁποῖον ἱδρύει ὁ Διομέδων διὰ τοὺς νεκρούς, βλ. σχ. W. R. Paton - E. L. Hicks, The inscriptions of Cos, 1891, ἀριθ. 36. Παρόμοιον «ἡρῷον» σκέπτεται νὰ ἱδρύσῃ διὰ τὴν νεκρὰν κόρην του Tullia ὁ Κικέρων, βλ. M. Tullius Cicero, Epistulae ad Atticum, XII, 18, 19. Γενικῶς περὶ τοῦ θέματος βλ. καὶ RE, ἐν λ. Heros.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

εὑρέθη εἰς τὴν θέσιν της ἐπὶ τοῦ δαπέδου μαρμαρίνη σαρκοφάγος. Σῴζεται μόνον τὸ κατώτατον τμῆμα αὐτῆς μετὰ μικροῦ μέρους τῶν καθέτων τοιχωμάτων μέχρις ὕψους 0,25μ. Ἔχει μῆκος ±2,20μ., πλ. 0,78 μ. καὶ πάχος τοιχωμάτων 0,11 μ. (Σχεδ. 1, 2 καὶ Πίν. 246α καὶ 251α). Ἐντὸς αὐτῆς οὐδὲν εὑρέθη πλὴν ἐλαχίστων τεμαχίων ὀστῶν.

Ἔμπροσθεν τοῦ κτιστοῦ βάθρου ἀπεκαλύφθη εἰς θέσιν πρηνῆ ἀκέραιον ἄγαλμα γυναικὸς μετὰ συμφυοῦς ἐλλειψοειδοῦς πλίνθου. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ μαρμάρου εἶναι ἐφθαρμένη, ἰδίᾳ εἰς τὸ δεξιὸν τοῦ προσώπου καὶ παρουσιάζει ρωγμάς. Ἡ ὀπισθία ὄψις εἶναι ἁδρῶς εἰργασμένη. Τὸ ὕψος τοῦ ἀγάλματος μετὰ τῆς πλίνθου εἶναι 2 μέτρα περίπου (Πίν. 248β, καὶ 249β). Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου εἶναι ἰδεαλιστικά· ὡς τύπος ἀγάλματος τοποθετεῖται μεταξὺ τῆς λεγομένης μεγάλης Ἡρακλεώτιδος καὶ τῆς Pudicitia[6].

Μεταξὺ τοῦ γυναικείου ἀγάλματος καὶ τῆς σαρκοφάγου ἀπεκαλύφθη, ἐπίσης εἰς πρηνῆ θέσιν, ἀκέφαλον ἄγαλμα ἱματιοφόρου ἀνδρὸς (palliatus), ἐλλιπὲς τὴν ἀριστερὰν ἄκραν χεῖρα καὶ τοὺς ἄκρους πόδας (Πίν. 248α). Ἡ ὀπισθία ὄψις σχεδὸν ἐπίπεδος, ἁδρομερῶς εἰργασμένη[7].

Τρίτος ἀνδρικὸς κορμός, ὁμοιάζων ἐν πολλοῖς πρὸς τὸν προηγούμενον, ἀλλ' ἐλλιπὴς κάτωθεν τῶν γονάτων καὶ ἄνωθεν τῶν ὤμων, εὑρέθη μεταξὺ τοῦ βάθρου καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ θαλάμου εἰς ὀρθίαν σχεδὸν θέσιν, ἐστραμμένος πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον καὶ στηριζόμενος μὲ τὰ νῶτα ἐπὶ ἀνεστραμμένης ὀρθογωνίου πλακὸς φερούσης ἀνάγλυφον παράστασιν νεκροδείπνου (Πίν. 248γ καὶ 250ε). Τὸ ἄνω τμῆμα τοῦ κορμοῦ τούτου εὑρίσκετο ὀλίγα μόνον ἑκατοστὰ κάτωθεν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, διὰ τοῦτο ἀπεκαλύφθη ἀμέσως κατὰ τὴν ἀνόρυξιν τῶν χανδάκων. Εἰς τὴν θέσιν του ταύτην ὀφείλεται καὶ ἡ μεγαλυτέρα καταστροφή του. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ κορμοῦ τούτου πλησίον τῆς ΝΑ γωνίας τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου εὑρέθη ἀνδρικὴ εἰκονιστικὴ κεφαλὴ ἀνήκουσα προφανῶς εἰς τὸν κορμόν, μὴ ἐφαρμόζουσα ὅμως εἰς αὐτὸν λόγῳ τοῦ ἐλλείποντος ἄνω τμήματός του (Πίν. 249α). Διακρίνει κανεὶς ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης τοῦ πορτραίτου εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Κλαυδίων[8].

Ἡ θέσις εὑρέσεως τῶν ἀγαλμάτων (Πίν. 250δ) δεικνύει ὅτι ταῦτα δὲν μετεκινήθησαν μετὰ τὴν πτῶσίν των, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐγένετο σύλησις τοῦ «ἡρῴου», εἰς ἣν ὀφείλεται καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς σαρκοφάγου. Εἶναι βέβαιον ὅτι τὸ μὲν γυναικεῖον ἵστατο ἐπὶ τοῦ βάθρου, τὰ δὲ ἀνδρικὰ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ δαπέδου.

Τὸ ἀνάγλυφον νεκροδείπνου εὑρέθη, ὡς ἀνεφέρθη, ἀνεστραμμένον, στηρίζον τὸν ἀνδρικὸν κορμὸν καὶ συγχρόνως στηριζόμενον ὑπ' αὐτοῦ (Πίν. 249γ καὶ 250ε). Αἱ διαστάσεις τῆς ἀναγλύφου πλακὸς ἔχουν ὡς ἑξῆς: πλ. κάτω 0,70 μ., πλ. ἄνω 0,68 μ., ὕψ. 0,64 μ., πάχος κάτω 0,11 μ., πάχ. ἄνω 0,095 μ.[9] Ἐπὶ τοῦ ἐξέχοντος κατὰ 0,06 μ. κάτω τμήματος τῆς πλακὸς τοῦ ἀναγλύφου ἡ ἐπιγραφή:

Νεικοπτελέμα Ἐπιλύκου, ἡρωίς, χαῖρε

Τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων κυμαίνεται ἀπὸ 0,015 μέχρι 0,025 μ.

Ἄξιον προσοχῆς εἰς τὸ ἀνωτέρω ἀνάγλυφον εἶναι ὅτι πλὴν τοῦ συνήθους ἵππου παριστάνονται καὶ δύο ψυχαὶ ἱπτάμεναι.

Μεταξὺ τοῦ ἀγάλματος τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ λίαν ἠκρωτηριασμένου κορμοῦ εὑρέθη ἐπιτυμβία στήλη εἰς δύο τεμάχια συνανήκοντα, ἀποκεκρουμένη τὴν κάτω δεξιὰν γωνίαν (Πίν. 250β). Στενουμένη βαθμηδὸν ἄνω ἀπολήγει εἰς ἀργὸν ἰωνικὸν κυμάτιον καὶ σκοτίαν. Εἰς τὸ κέντρον τῆς ἄνω στενῆς ἐπιφανείας φέρει ὀρθογώνιον τόρμον (0,045 × 0,02 μ.) πιθανῶς διὰ τὴν σύνδεσιν ἀνθεμωτῆς ἐπιστέψεως. Κάτωθι ἀκριβῶς τοῦ κυματίου φέρει ἐπιγραφὴν εἰς τρεῖς στίχους καὶ κάτωθι αὐτῆς δύο ἀναγλύφους διπλοῦς ῥόδακας. Ἡ ἐπιγραφὴ (Πίν. 250γ):

Ἀφθόνητος Ἀρισσ-
ήδιος Τηερτέου
Μίο ⟨υ⟩[10]

Πλησίον τῆς ἀνωτέρω στήλης εὑρέθη μαρμαρίνη ὀρθογώνιος πλίνθος (ὕψ. 0,30, πλ. 0,50 μ., πάχ. ± 0,27 μ.), τῆς ὁποίας ἡ ἑτέρα μακρὰ πλευρὰ φέρει δίστιχον ἐπιγραφὴν ἐντὸς δέλτου (tabula

6. Παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὸ ἀκέφαλον ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. Εὐρ. 1005 ἀπὸ τὴν Ἁγ. Τριάδα (Κεραμεικός). Βλ. Conze, Πίν. CLIII, 807. M. Collignon, Les statues funéraires dans l'art grec, 1911, σ. 169, εἰκ. 100. E. Buschor, Die Plastik der Griechen, 1936, εἰκ. σελίδος 85. R. Horn, Stehende weibliche Gewandstatuen in der Hellenistischen Plastik, 1931, σ. 22 - 23, πίν. 5, 1. Πρβλ. A. Mühsam, Die attischen Grabreliefs in römischer Zeit, 1936, σ. 50.

7. Γενικῶς περὶ τοῦ τύπου τούτου ἀγάλματος βλ. M. Bieber, Roman men in Greek himation (Romani Palliati), a contribution to the history of copying: Proceedings of the American Philosophical Society, 1959, τόμ. 103, ἀριθ. 3.

8. Βλ. R. West, Römische Porträtplastik, 1933.

9. Ἀνάγλυφον παρομοίου σχήματος βλ. εἰς Ε.Α. 1911, σ. 255, εἰκ. 27.

10. Τὸ Υ ἔχει ἀνυψωμένην τὴν κάθετον κεραίαν καὶ ὁμοιάζει πρὸς Ψ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ansata)[11]. Ἡ ὀπισθία πλευρὰ εἶναι ἀδρομερῶς εἰργασμένη καὶ κυρτή. Γενικῶς ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις παρουσιάζει ὁμοιότητας πρὸς τὰς πλίνθους τοῦ κτιστοῦ βάθρου. Ἡ ἐπιγραφὴ (Πίν. 250α):

Ἡρόδωρος
Θεαγένους

Ὕψος γραμμάτων 0,03 μ. Διάστιχα 0,005 μ. Μετὰ τὴν λέξιν *ΗΡΟΔΩΡΟΣ* ὑπάρχει μικρὸν βέλος μὲ κατεύθυνσιν κάτω ἀριστερά. Εἶναι πιθανὸν τὸ ὄνομα τῆς ἐπιγραφῆς ν' ἀνήκη εἰς τὸν ἀνδρικὸν κορμόν, τὸν εὑρεθέντα πλησίον.

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἀγαλμάτων ἐγένετο ἔρευνα κάτωθεν τοῦ κατεστραμμένου δαπέδου. Εἰς βάθος ± 0,20 μ. εὑρέθη κτιστὸς κιβωτιόσχημος τάφος (μῆκ. 1,75 μ., πλ. 0,53 μ., ὕψ. 0,65 μ.) παράλληλος πρὸς τὴν σαρκοφάγον καὶ εἰς ἀπόστασιν 0,58 μ. ἀπὸ αὐτῆς, ἀπέχων σχεδὸν ὁμοίως ἐκ τοῦ Β καὶ Ν τοίχου (Πίν. 251α). Εἰς τὸ ἄνω τμῆμα τῶν δύο στενῶν πλευρῶν ἔφερεν ὀρθογωνίους κόγχας. Τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον διὰ τεσσάρων ἰσομεγέθων πηλίνων πλακῶν, ἐλαφρῶς κυρτῶν. Ἄνωθεν ἐκαλύπτετο διὰ παχέος στρώματος κονιάματος ἐξ ἀσβέστου καὶ χονδροκόκκου ἄμμου, πιθανὸν δὲ ἔφερεν ξυλίνην στέγην. Τὰ τοιχώματά του ἦσαν ἐπικεχρισμένα διὰ παχέος στρώματος ἀσβεστοκονιάματος.

Κάτωθεν τοῦ δαπέδου κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου (ἀνατολικῶς τῆς εἰσόδου) καὶ ἐφαπτόμενος τῆς θεμελιώσεως, ἀπεκαλύφθη εὐμεγέθης ὀξυπύθμενος πίθος, κεκλιμένος μέ τὸ στόμιον πρὸς δυσμάς (Πίν. 251β), ἐλλιπὴς τὴν ἄνω ἐστραμμένην ἐπιφάνειαν καὶ τεθραυσμένος εἰς πλεῖστα τεμάχια. Ἐπὶ τοῦ ὤμου φέρει διπλῆν ἀνάγλυφον ταινίαν. Ὕψ. 2,13 μ., διάμ. κοιλίας 1.40 μ., διάμ. στομίου 0,85 μ. Ἦτο

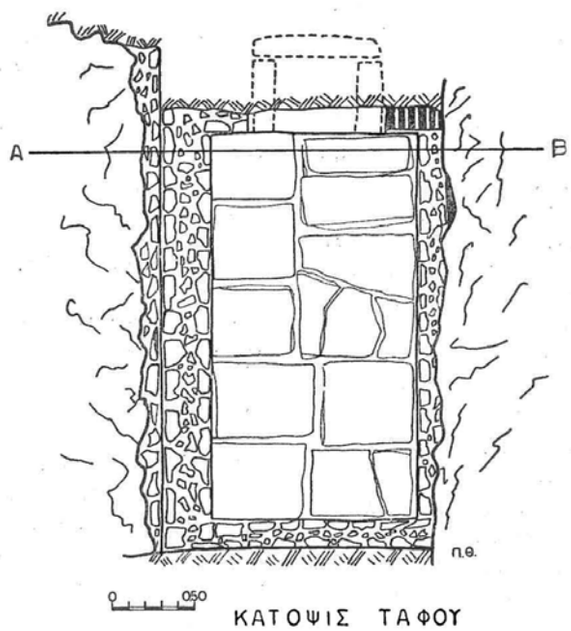

Σχεδ. 3. Κάτοψις καμαρωτοῦ τάφου

πλήρης χώματος, ἐντὸς δ' αὐτοῦ εὑρέθησαν ἐλάχιστα ὀστᾶ, θραύσματα πηλίνης δακρυδόχου καὶ κυκλικὴ πλὰξ σχιστολίθου, εἰς τρία τεμάχια συνανήκοντα, διαμέτρου 0,88 μ. καὶ πάχους 0,031 μ., ἀποτελοῦσα προφανῶς τὸ πῶμα αὐτοῦ[12].

Νοτίως τοῦ χωρίου εἰς τὰς κλιτῦς λόφων ἐπεσημάνθησαν ἀνεωγμένοι κιβωτιόσχημοι τάφοι ρωμαϊκῆς καὶ ὑστέρας ἐποχῆς, ὡς καὶ ἐρείπια οἰκιῶν. Περισυνελέγησαν ὄστρακα ἀπὸ ἑλληνιστικῆς μέχρι βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ λαβὴ ἀμφορέως ἐνσφράγιστος, φέρουσα ἀνάγλυφον φύλλον κισσοῦ[13].

11. Δέλτους βλ. εἰς P. M. Fraser - T. Röme, Boeotian and West Greek tombstones, 1957, πίν. 30 καὶ 31.

12. Ταφικοὶ πίθοι ἐπιπωματισμένοι διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν (6ου π.χ. αἰ.;) εὑρέθησαν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Πλάτωνος, βλ. Ἔργον 1959, σ.7.

13. Βλ. A. M. Bon - Antoine Bonn - V. Grace, Les timbres amphoriques de Thasos, Études Thasiennes IV (1957), σ. 511, ἀρ. 2246.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Ἐκ τῆς αὐλῆς τῆς οἰκίας Γεωργίου Βρασταμινοῦ περισυνελέγησαν τέσσαρα προσφάτως θραυσθέντα τεμάχια μαρμάρου, συνανήκοντα καὶ σχηματίζοντα κορμὸν νέου ἀνδρὸς (;), ἐλλιπῆ ἄνωθεν τῆς ὀσφύος καὶ ἀποκεκρουμένον τοὺς ἄκρους πόδας (Πίν. 251δ).

Ὑπὸ τοῦ Δημ. Ποδαρᾶ παρεδόθη λίαν ἐφθαρμένον ἀνάγλυφον (Πίν. 251γ), εὑρεθέν, κατὰ πληροφορίαν τοῦ ἰδίου, πλησίον τῆς οἰκίας του. Ὕψ. 0,76 μ., πλ. ± 0,31 μ., πάχ. 0,065 – 0,10 μ.

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ πρώτου πρὸς Ν τοῦ χωρίου παραθαλασσίου ὑψώματος, κρημνώδους ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς θαλάσσης, καλυπτομένου ὑπὸ ἐλαιοδένδρων (ἐντεῦθεν ἡ ἐπωνυμία «ἐλαιών»), ἀνεσκάφη εἷς κτιστὸς τάφος μήκους 2,40 μ., πλ. 1,25 μ. καὶ βάθους ± 1,20 μ. (Σχεδ. 3 - 4). Ἔφερε καμαρωτὴν στέγην ἐκτισμένην διὰ πεπλατυσμένων πηλίνων ὀπτοπλίνθων, καθέτως τοποθετημένων καὶ συνδεομένων διὰ στερεοῦ ἐρυθρωποῦ ἀσβεστοκονιάματος (μικρὸν μόνον μέρος αὐτῆς ἐσῴζετο ἐπὶ τῆς ΒΑ γωνίας καὶ ἐξεῖχε τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους). Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς στενῆς πλευρᾶς ἠνοίγετο ὀρθογώνιος κόγχη πλάτους 0,50 μ., ὕψ. 0,70 μ. καὶ βάθους 0,45 μ., περιβαλλομένη ὑπὸ μαρμαρίνων πλακῶν. Τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον διὰ πηλίνων καὶ μαρμαρίνων πλακῶν ἑδραζομένων ἐπὶ τριῶν σειρῶν ὀπτῶν πλίνθων, παραλλήλως πρὸς τὰς μακρὰς πλευρὰς τοποθετημένων. Ἡ μία τῶν πηλίνων πλακῶν τοῦ δαπέδου[14] φέρει ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἔντυπα ὀρθογώνια καὶ ἐντὸς αὐτῶν ἀνὰ ἕνα ἐγχάρακτον σταυρόν, εἰς ἑκάστην γωνίαν τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται κεχαραγμένον ἀνὰ ἓν γράμμα τῆς λέξεως ΘΕΟΥ[15] (Πίν. 251ε). Μέχρι τοῦ μέσου περίπου ἦτο πλήρης διατεταραγμένων ὀστῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρέθησαν ἀργυροῦς δακτύλιος, κυλινδρικὴ ψηφὶς περιδεραίου ἀπὸ ὑελόμαζαν καὶ χαλκοῦν ψέλιον.

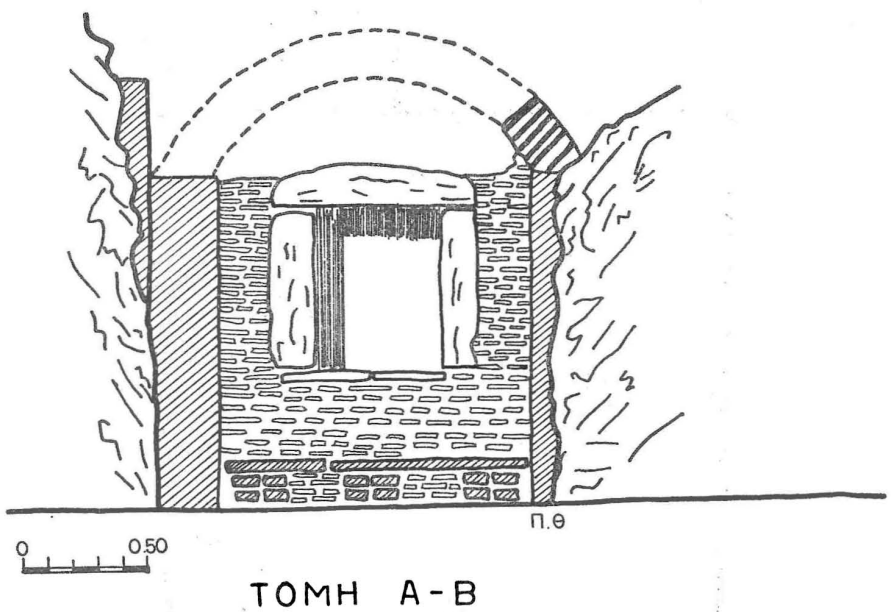

Σχεδ. 4. Τομὴ καμαρωτοῦ τάφου

ΠΕΤΡΟΣ Γ. ΘΕΜΕΛΗΣ

14. Δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ δάπεδον· εὑρέθη τεθραυσμένη ἐπ' αὐτοῦ.

15. Κ. Α. Μάγκος, Byzantine brick stamps, AJA, 54 (1950), τεῦχ. 1, σ. 19 κ.ἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΑΦΩΝ ΕΝ ΒΕΡΟΙΑ

Τυχαίως ἀποκαλυφθέντες τάφοι εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Βεροίας ἀνεσκάφησαν ἐπειγόντως κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον 1962. Ἐκ τούτων οἱ σπουδαιότεροι ἦσαν οἱ ἑξῆς:

1. Λαξευτὸς μονοθάλαμος τάφος παρὰ τὸν συνοικισμὸν τῆς Ἐργατικῆς Ἑστίας (Σχεδ. 1 - 3). Οὗτος ἀπετελεῖτο ἐκ λαξευτοῦ θαλάμου, εἰς τὸν ὁποῖον εἰσήλθομεν δι' ὀπῆς κατὰ τὸ δυτικὸν τοίχωμα, προκληθείσης ἐκ τῆς διαβρώσεως τοῦ μαλακοῦ βράχου (Σχεδ. 3, ἀριστερά). Ὁ θάλαμος εὑρέθη ἀσύλητος καὶ ἡ εἴσοδος πεφραγμένη. Πλῆθος πηλίνων ἀγγείων καὶ ἄλλων εὑρημάτων μετὰ ὑπολειμμάτων ὀστῶν εὑρέθησαν συσσωρευμένα κατὰ τὴν κόγχην ἔναντι τῆς εἰσόδου (Σχεδ. 1 καὶ 2). Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εὑρέθησαν προφανῶς εἰς θέσεις, ὅπου τὰ ἀπέθεσε τὸ κατὰ καιροὺς κατακλύσαν τὸν θάλαμον ὕδωρ, ἀγγεῖα καὶ ἄλλα εὑρήματα, ἐν οἷς καὶ χαλκοῦν νόμισμα ἐντὸς κυαθίου (ἀριθ. 22, ἐν τῷ Σχεδ. 1). Ὁ καθαρισμός, ἡ συγκόλλησις καὶ μελέτη τῶν εὑρημάτων δὲν συνεπληρώθη. Ἀνήκουν, ὁπωσδήποτε, μετὰ τοῦ τάφου εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν.

2. Λαξευτὸς διθάλαμος τάφος ἐν Βεροίᾳ (Σχεδ. 4).

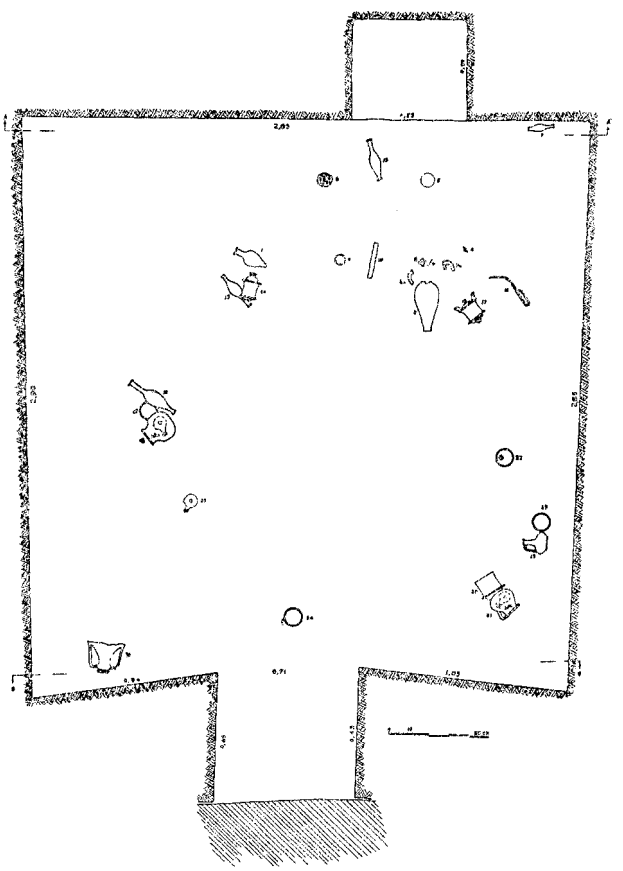

Σχεδ. 1. Κάτοψις λαξευτοῦ μονοθαλάμου τάφου ἐν Βεροίᾳ

Ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Βεροίας, ἀλλὰ προφανῶς ἔξω τοῦ ἀρχαίου τείχους, παρὰ τὸν Τριπόταμον, ἐκαθαρίσθη λαξευτὸς διθάλαμος τάφος, ὁ ὁποῖος εἶχε χρησιμοποιηθῆ πρὸς λατρείαν κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους. Ἕνεκα τούτου οὐδὲν κινητὸν εὕρημα ἐγένετο, δυνάμενον νὰ ἀναχθῆ εἰς προχριστιανικοὺς χρόνους. Εἶναι πιθανὸν ὅτι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

καὶ ἡ μορφὴ ἠλλοιώθη, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς χριστιανικῆς λατρείας μάλιστα, εἰς τὸν νεκρικὸν θάλαμον, ὅπου ἢ ἐλαξεύθησαν ἐξ ἀρχῆς κόγχαι ἢ ηὐρύνθησαν προϋπάρχουσαι. Λείψανα ἀγιογραφιῶν διεσώθησαν εἰκονίζοντα τρίμορφον (Σχεδ. κατόψεως, ἀρ. 1 - 3) καὶ τὸν Ἅγιον Νικόλαον (ἀρ. 4). Περὶ τούτων θέλει πραγματευθῆ ἁρμοδίως ἡ συνάδελφος κ. Φανὴ Δροσογιάννη.

κατὰ τὴν ἐκρίζωσιν ροδακινεῶν ἐν κτήματι τοῦ Δημ. Ἀθ. Παπαζλῆ, ἀπεκαλύφθησαν ἀρχαῖα, συγκεκριμένως τμήματα κατασκευῆς μὲ ὀρθομαρμάρωσιν καὶ μωσαϊκὰ δάπεδα.

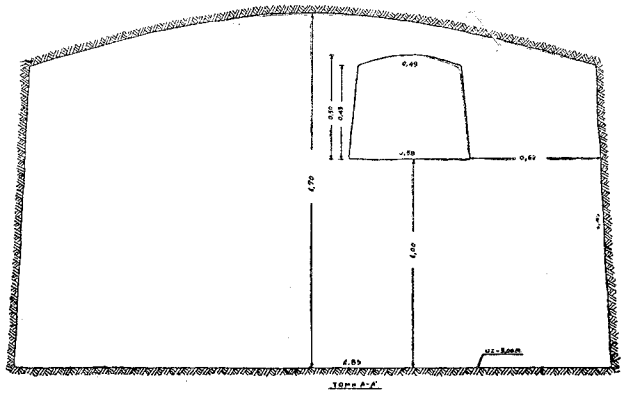

Σχεδ. 2. Λαξευτὸς μονοθάλαμος τάφος ἐν Βεροίᾳ. Τομὴ Α - Α΄

Τὴν ἐπομένην, 26ην Ὀκτωβρίου, συνέβη νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν Περιφέρειαν ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ, χάριν τῶν ἐγκαινίων τοῦ ἐκεῖ Μουσείου, εὑρισκόμενος Γενικὸς Διευθυντὴς Ἀρχαιοτήτων Ἰ. Πα

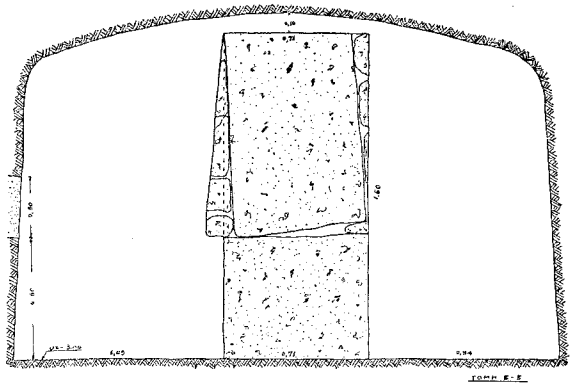

Σχεδ. 3. Λαξευτὸς μονοθάλαμος τάφος ἐν Βεροίᾳ. Τομὴ Β - Β΄

Ἄλλοι τάφοι ἀνεσκάφησαν κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ὑπογράφοντος, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Ἐπιμελητρίας κ. Μαρίας Καραμανώλη-Σιγανίδου, ἡ ὁποία συνέταξε καὶ τὴν σχετικὴν ἔκθεσιν.

*

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΑΟΥΣΗΣ

Τὴν 25ην Ὀκτωβρίου 1962 ἀνέφερε τηλεφωνικῶς ὁ φύλαξ Ἀρχαιοτήτων Λευκαδίων Ναούσης, ὅτι παρὰ τὴν Νάουσαν, ἐν θέσει Μπαλτανέτο, παδημητρίου. Κατ' ἐπιτόπιον μετάβασίν του μετὰ τῆς Προϊσταμένης τῆς Β΄ Ἐφορείας Βυζ. Ἀρχαιοτήτων κ. Φ. Δροσογιάννη καὶ τοῦ ὑπογράφοντος διεπιστώθη ἡ σημασία τῶν ἀποκαλυφθέντων λειψάνων. Κατόπιν τούτου, ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς ἔδωσεν ἐντολὴν ἀμέσου ἐνάρξεως δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς μέχρι 10.000 δραχμῶν.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρεύνης ὑπῆρξαν σύμφωνα πρὸς τὰς προσδοκίας. Εἰς μικρὸν σχετικῶς βάθος ἀπεκαλύφθη ἔκτασις περίπου 100 μ² συ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

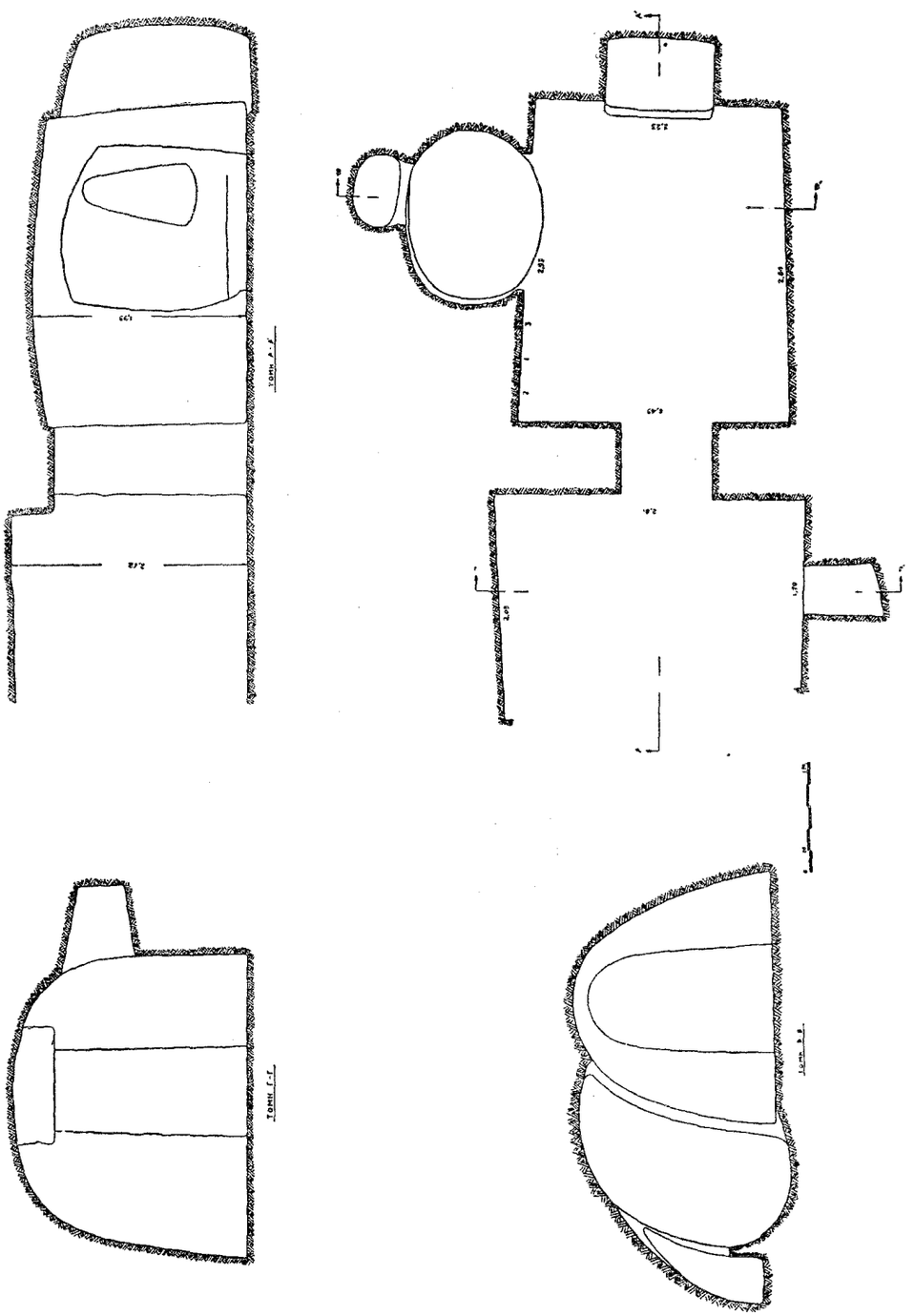

Σχεδ. 4. Λαξευτὸς διθάλαμος τάφος ἐν Βεροίᾳ. Κάτοψις καὶ τομαί

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

νολικῶς, κατανεμομένων εἰς δύο τμήματα, ἐξ ὧν τὸ ἓν εἰκονίζεται ἐν Πίν. 252, 254β, 255α - β, 256 α, γ, τὸ δὲ ἕτερον εἰς τοὺς Πίν. 253 καὶ 256β.

Τὰ δύο τμήματα πιθανῶς συνδέονται, ἀλλ' ἡ μεταξύ των ζώνη, πλάτους 6 μ. περίπου, δὲν ἀνεσκάφη. Κατὰ τὸ πρῶτον τμῆμα, ἤτοι τὸ βόρειον, ἀπεκαλύφθη μωσαϊκὸν δάπεδον εἰς ἔκτασιν περίπου 10 × 3 μ. Τοῦτο κατεσκευάσθη διὰ ψηφίδων θραυστῶν, τετραγώνων περίπου, πλευρᾶς ἀπὸ 1 - 2 ἑκ. Ὑπάρχουν ψηφῖδες ἐξ ἀσβεστολίθου λευκοῦ, ἐκ λίθου φαιοῦ, ἐκ λίθου μέλανος καὶ ἐκ κεράμου. Εἰς τὸ ἀρχικὸν δάπεδον δὲν ὑπῆρχον μαρμάρινα ψηφῖδες. Τοιαῦται ψηφῖδες ἐκ ποικιλοχρώμων μαρμάρων ἐχρησιμοποιήθησαν μόνον εἰς μεταγενεστέρας ἐπισκευὰς διακρινομένας σαφέστερον εἰς τοὺς Πίν. 254β καὶ 255β. Τὰ διακοσμητικὰ σχήματα, εὐδιάκριτα εἰς τὰς εἰκόνας, εἶναι ζῶναι ἁπλαῖ, πλοχμοί, ἀβακωτόν, ρομβοειδῆ, τριγωνικὰ κλπ. Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος ὁ ἀτυχῶς μόνον ἐν μέρει σῳζόμενος κλάδος κισσοῦ ἐν Πίν. 255α καὶ 256α.

Κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον (Πίν. 254β, ἔμπροσθεν καὶ 255α - β, δεξιὰ) τὸ δάπεδον ὁρίζεται ἀπὸ κτιστὴν ἕδραν μετ' ἐπενδύσεως διὰ μαρμαρίνων πλακῶν.

Κατὰ μῆκος τοῦ ἀποκαλυφθέντος δαπέδου καὶ πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ, ἀπεκαλύφθη δεξαμενή, πλάτους 1,68 μ. μήκους 8,62 μ. καὶ βάθους περίπου 0,50 μ. Ὁ πυθμὴν καλύπτεται διὰ μωσαϊκοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη ἐκ ψηφίδων ἀρχικῶς μόνον ἐκ μέλανος λίθου καὶ λευκοῦ. Ἐκτεταμέναι ἐπισκευαὶ μεταγενέστεραι ἐγένοντο κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ θραυσμάτων μαρμάρου καί, κατὰ τὸ ἄνω ἄκρον, διὰ πλακῶν μαρμαρίνων εἰς δευτέραν χρῆσιν (Πίν. 254β, κάτω ἀριστερά). Τὰ τοιχώματα τῆς δεξαμενῆς εὑρέθησαν κεκαλυμμένα διὰ κονιάματος ἐπὶ στρώματος ἐκ τεμαχίων κεράμου. Μαρμάριναι πλάκες περιέθεον τὸ χεῖλος τῆς δεξαμενῆς φέρουσαι κατὰ τὸ πρὸς τὴν δεξαμενὴν ἄκρον ἔντεχνον κυμάτιον, ἐνῶ πρὸς τὸ μωσαϊκὸν δάπεδον κατακόρυφα μάρμαρα διεχώριζον τὰς πλάκας ἀπὸ τοῦ μωσαϊκοῦ (Πίν. 254β καὶ 255β).

Ἡ δεξαμενὴ ἐδέχετο ὕδωρ ἀπὸ δυσμῶν, ἀπὸ Ναούσης, κατὰ δὲ τὸ πρὸς ἀνατολὰς ἄκρον (Πίν. 255 α, 256 α, γ) ἔφερε κάτω στόμιον ἐκκενώσεως εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Π καὶ ἄνω πήλινον ἐκχυλιστῆρα τραπεζοειδοῦς τομῆς. Φρεάτιον καὶ αὐλαξ, ἀμφότερα κτιστά, ἔφερον τὰ ὕδατα περαιτέρω πρὸς ἀνατολάς.

Πέρας τῆς οἰκοδομῆς δὲν ἐβεβαιώθη πρὸς οὐδεμίαν κατεύθυνσιν. Τοὐναντίον ἐβεβαιώθη ψηφιδωτὸν δάπεδον καὶ πρὸς βορρᾶν (Πίν. 254β, ἄνω ἀριστερά, καὶ Πίν. 255α, κάτω δεξιὰ) μὴ ἀποκαλυφθέν.

Πρὸς νότον τοῦ περιγραφέντος μέρους τῆς οἰκοδομῆς καί, ὡς ἐλέχθη, εἰς ἀπόστασιν 6 μ. περίπου, ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐν Πίν. 256β μωσαϊκὰ δάπεδα (Πρβλ. Πίν. 253). Εἰς αὐτὰ ἐχρησιμοποιήθησαν ψηφῖδες τῶν αὐτῶν χρωμάτων ἐκτὸς τοῦ φαιοῦ. Τὰ διακοσμητικὰ σχήματα εἶναι ἁπλούστερα καὶ κανονικώτερα εἰς τάξιν καὶ ἀντιστοιχίαν.

Ὁ μεταξὺ τῶν δύο τούτων δαπέδων τοῖχος, πάχους 0,50 μ., σῴζεται εἰς ὕψος 0,20 μ. (Πίν. 256β) καὶ εἶναι κατεσκευασμένος διὰ μικρῶν πωρολίθων.

Κινητὰ εὑρήματα ἐλάχιστα ὑπῆρξαν ἕνεκα τοῦ μικροῦ βάθους τῆς ἐπιχώσεως: Θρυμματισμέναι κεραμίδες, σιδηροῖ ἧλοι, ἐλάχιστα ὄστρακα ἀσήμαντα καὶ μικρὸν θραῦσμα μαρμαρίνου ἀγάλματος σῳζον μέρος πτυχῆς. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους εἶναι ἀνδηρωτὴ καὶ ἡ ἐπίχωσις μεγαλυτέρα πρὸς δυσμάς, πιθανῶς δὲ καὶ πρὸς ἀνατολάς, ὥστε ὑπάρχουν ἐλπίδες νὰ ἔχουν διασωθῆ περισσότερα κινητὰ εὑρήματα καὶ μνημειακαὶ κατασκευαὶ περὶ τὸν ἀνασκαφέντα χῶρον.

Ἡ σπουδαιότης τῶν ἀποκαλυφθέντων λειψάνων καθίσταται φανερὰ ἐκ τῶν εἰκόνων. Ἡ σημασία των ἐξ ἄλλου εἶναι πρόωρον νὰ ἐκτιμηθῆ δεόντως. Ἀνήκουν πιθανῶς εἰς ἰδιωτικὴν ἔπαυλιν μετὰ νυμφαίου καὶ εἰς χρόνους ρωμαϊκούς, ἀλλ' ὁ τόπος ἀνήκει εἰς τὴν Μίεζαν, ὡς πιστεύω νὰ δείξω προσεχῶς μὲ τὴν δημοσίευσιν τοῦ μεγάλου τάφου τῶν Λευκαδίων, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνεται εἰς τὸν αὐτὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς Ναούσης μέχρι τοῦ τάφου. Παρὰ τὸ Νυμφαῖον τῆς Μιέζης, ὡς γνωστόν, ἐδίδασκεν ὁ Ἀριστοτέλης τὸν Ἀλέξανδρον (Πλουτ. Ἀλέξ. 7. Πρβλ. Στεφ. Βυζ. ἐν λ. *Μίεζα*, Πτολεμ. III, 13, 39, Πλιν. Nat. Hist. IV, 34).

Μετὰ τὴν φωτογράφησιν καὶ τὴν σχεδίασιν τὰ ἀποκαλυφθέντα δάπεδα ἐκαλύφθησαν, πρὸς προστασίαν ἀπὸ τοῦ χειμῶνος, διὰ καλύμματος ἐκ νάϋλον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐρρίφθη ἄμμος εἰς στρῶμα πάχους 0,10 μ. περίπου.

*

ΣΤΕΡΕΩΣΙΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΤΑΦΩΝ

Καὶ κατὰ τὸ 1962 συνεχίσθησαν αἱ ἐργασίαι στερεώσεως τῶν μακεδονικῶν τάφων.

Εἰς τὸν μέγαν μετὰ διωρόφου προσόψεως τάφον παρὰ τὰ Λευκάδια τῆς Ναούσης συνεχίσθη ἡ διαμόρφωσις τῆς προσβάσεως ἔξω τοῦ στεγάστρου.

Ἐξ ἄλλου, προτάσει τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Μπα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

καλάκη, ἐγένοντο ἐργασίαι προστασίας καὶ συντηρήσεως τοῦ μακεδονικοῦ τάφου τῆς Βεργίνας. Χάριν στεγανοποιήσεως ἀπεκαλύφθη ἐξωτερικῶς μέχρι τῆς γενέσεως ἡ καμάρα, ἡ ὁποία εἶχε καλυφθῆ ἀτελῶς μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τάφου διὰ τσιμεντοκονίας. Νῦν ἡ κάλυψις ἔγινε μέχρι τῆς γενέσεως, ὅπου κατεσκευάσθησαν ἀποχετευτικοὶ αὔλακες ἐκ λιθορριπῆς μετὰ τσιμεντοκονίας. Οὕτω ὁδηγοῦνται τὰ ὕδατα ὄπισθεν τοῦ τάφου, ὁπόθεν ἀπομακρύνονται διὰ τσιμεντοσωλήνων μέχρι τῆς παρακειμένης κατωφερείας. Ἡ τσιμεντοκονία ἐνισχύθη δι' ἐπιπάσεως. Ἀνακατεσκευάσθησαν ἐπίσης οἱ ἐκατέρωθεν τῆς προσόψεως τοῖχοι ἀντιστηρίξεως (Πίν. 254α).

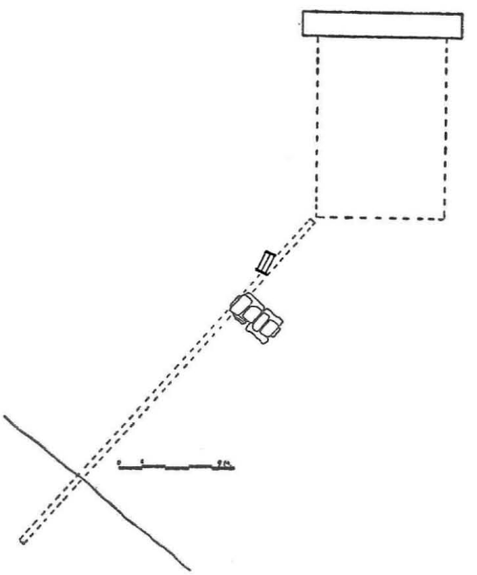

Σχεδ. 1. Συσχέτισις κεραμοσκεποῦς καὶ κιβωτιοσχήμου τάφου μετὰ τοῦ καμαρωτοῦ τάφου Βεργίνης

Κατὰ τὴν διάνοιξιν τάφρου ὄπισθεν τοῦ τάφου διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν τσιμεντοσωλήνων, εὑρέθησαν ἀραιὰ ὄστρακα καὶ ἀπεκαλύφθησαν δύο τάφοι (Σχεδ. 1), ἐξ ὧν ὁ εἷς κεραμοσκεπής, ὁ δ' ἕτερος εἰκονίζεται λεπτομερέστερον εἰς τὰ Σχεδ. 2 καὶ 3. Οὗτος ἦτο ἐστρωμένος διὰ πηλίνων πλακῶν, περιεβάλλετο δὲ καὶ ἐκαλύπτετο

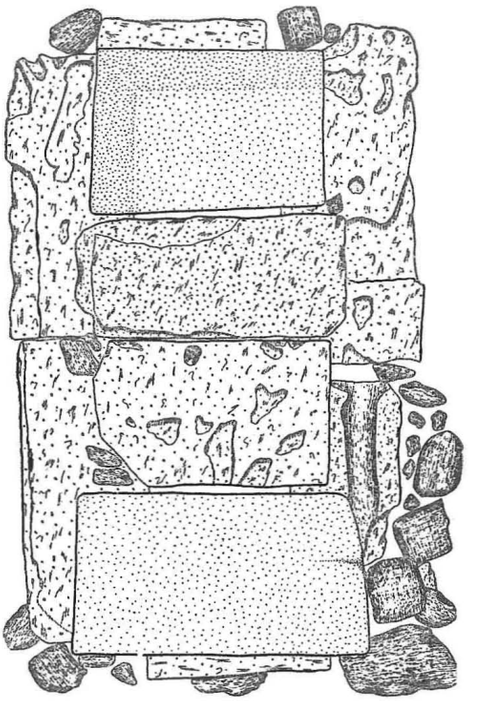

Σχεδ. 2. Ὁ κιβωτιόσχημος τάφος πρὸ τῆς ἀποκαλύψεως

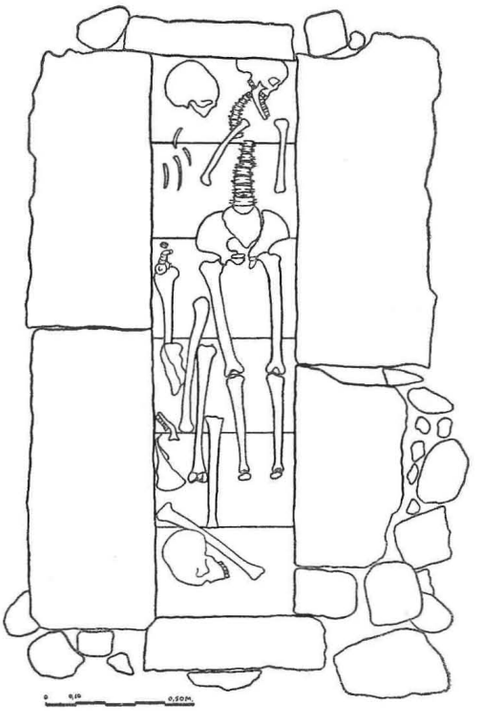

Σχεδ. 3. Ὁ κιβωτιόσχημος τάφος μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

διὰ λίθων, κατὰ τὸ πλεῖστον πωρίνων, εἰς δευτέραν χρῆσιν. Πλὴν λειψάνων τριῶν σκελετῶν οὐδὲν εὕρημα ἐντὸς τοῦ τάφου ἐγένετο δυνάμενον νὰ χρονολογήση τὸν τάφον μὲ ἀκρίβειαν. Ἐκ τοῦ κεραμοσκεποῦς τάφου προῆλθε χρυσοῦν δακτυλίδιον παιδικόν.

*

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΡΧΑΙΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ ΒΕΡΓΙΝΗΣ

Ἐν συνεχείᾳ ἐκθέσεων δημοσιευθεισῶν ἐν Α.Δ. 17 (1961/62), σελ. 218 - 288, περιγράφονται οἱ τε-

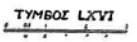

λευταῖοι τύμβοι (LXVI - LXXIII), οἱ ὁποῖοι ἀνεσκάφησαν κατὰ τὴν σωστικὴν ἀνασκαφὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον νεκροταφεῖον Βεργίνης. Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν τύμβων ἐγένετο κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1961, ἀλλὰ τῶν εὑρημάτων ἡ ἐργαστηριακὴ ἐπεξεργασία ἐπραγματοποιήθη κατὰ τὸ 1962. Εἰσαγωγικῶς ἰσχύουν ὅσα ἐλέχθησαν ἐν ἀρχῇ τῶν προηγουμένων ἐκθέσεων. Μεταξὺ τῶν τύμβων LXVI - LXXIII ὑπῆρχον καὶ πάλιν ἀφ' ἑνὸς προϊστορικαὶ ταφαὶ τῆς πρωίμου ἐποχῆς τοῦ σιδήρου, ἀφ' ἑτέρου ταφαὶ πρωΐμων ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Τύμβος LXVI. Θέσις: Α 356. Ὕψος 0,54 μ. Περίβολος δὲν ἐξεκαθαρίσθη ἐκ τοῦ λιθοσωροῦ, ὁ ὁποῖος μετὰ χωμάτων ἀπετέλει τὸν τύμβον (Πίν. 257α, κατὰ τὸ κέντρον). Οἱ τύμβοι LXIV, LXVI καὶ LXVII ἀπετέλουν ράχιν συνεχῆ, εἰς ἣν διεκρίνοντο τρεῖς κορυφαὶ ὀνομασθεῖσαι καὶ ἀριθμηθεῖσαι ὡς τύμβοι ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς. Ἐκτὸς τοῦ ἐξάρματος ἑκάστης κορυφῆς καὶ τοῦ μεταξὺ τῶν κορυφῶν βαθύσματος οὐδὲν διέκρινε εἰς μέρη τὴν συνεχῆ στρῶσιν τῶν λίθων, οἱ ὁποῖοι ἐκάλυπτον τὴν «ράχιν» τῶν τεσσάρων τύμβων. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας καθίστατο δυσχερὴς

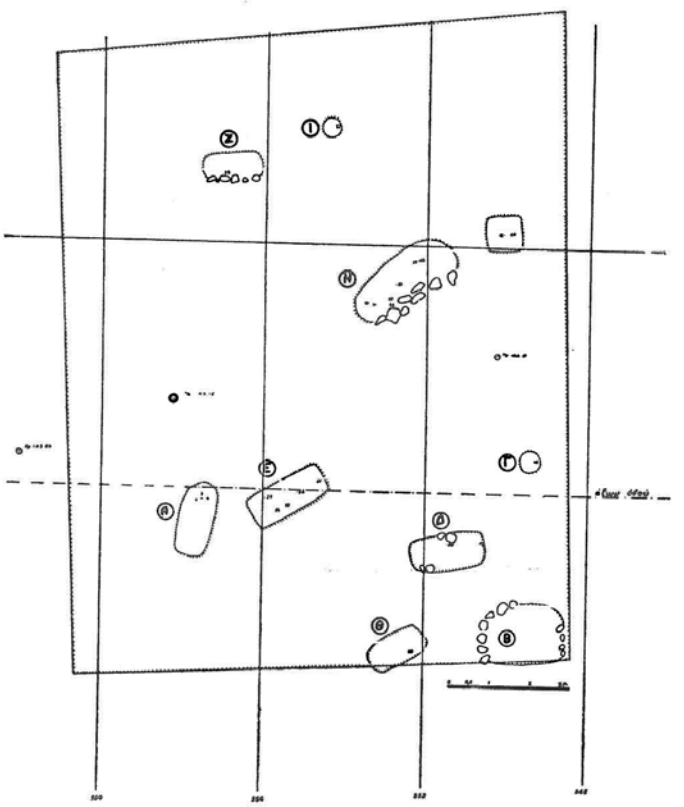

Σχεδ. 1. Ὁ τύμβος LXVI

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ὁ καθορισμὸς ὁριζοντίων διαστάσεων ἑνὸς ἑκάστου τῶν τύμβων τούτων (Σχεδ. 1 ἐν Α.Δ. 17 (1961/2), ἐνταῦθα Πίν. 257α). Ἐν τῇ ἐπιχώσει τοῦ τύμβου LXVI εὑρέθησαν ἀποκλειστικῶς προϊστορικὰ ὄστρακα διάσπαρτα μεταξὺ τῶν λίθων. Ἐκ τῶν ἄλλων ἐκτὸς ταφῆς εὑρημάτων ἀξιοσημείωτος σιδηρᾶ αἰχμὴ (LXVI 40) καὶ τμῆμα σιδηρᾶς μαχαίρας (LXVI 41), εὑρεθέντα ἀνατολικῶς τῆς ταφῆς Η (Σχεδ. 1 καὶ 4). Ὑπὸ τὸ στρῶμα τῶν λίθων καὶ εἰς τὸ ὕψος περίπου τοῦ πέριξ ἐδάφους ἀπεκαλύφθησαν δέκα ταφαί, τῶν ὁποίων τὴν ἀνασκαφὴν καθίστων δυσχερῆ οἱ παρεμβαλλόμενοι λίθοι (Σχεδ. 1).

Ταφὴ Α. Ἡ νοτίως τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου ταφὴ Α ἀπέδωκεν εὑρήματα κατὰ χώραν (Πίν. 259β) ἐκ τῶν καλυτέρων τῆς ἀνασκαφῆς: ζεῦγος χαλκῶν ὀκτωσχήμων πορπῶν (LXVI Α 4 καὶ 5), δύο συνθέτους (LXVI Α 7 καὶ 8) καὶ ζεῦγος ἁπλῶν (LXVI Α 9 καὶ 10) δικωνικῶν ψήφων χαλκῶν καὶ μεταξὺ τούτων ἓν ἐκ τῶν ὡραιοτέρων εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς, ἤτοι χαλκοῦν γεωμετρικὸν ἱππάριον ἐπὶ ἁτρακτοειδοῦς ἐξαρτήματος [1].

Ταφὴ Β. Ἡ κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν ἄκρον τοῦ τύμβου ταφὴ Β ἔσῳζε περίβολον κατὰ μέρη (Σχεδ. 1). Ἐντὸς τοῦ περιβόλου εὑρέθη πλησίον συσσωρευμένων ὀστῶν (Πίν. 258α) χειροποίητος ἀμφορεύς, μετὰ πλαστικῶν ἀποφύσεων κατὰ διάμετρον κάθετον πρὸς τὰς λαβάς (LXVI Β 11). Παρὰ τὸν ἀμφορέα εὑρέθη χαλκοῦν ἐξάρτημα (LXVI Β 13), ὅμοιον πρὸς τὸ φέρον τὸ προαναφερθὲν ἱππάριον, μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι τοῦτο ἔφερε πτηνόμορφον ἀπόληξιν μετὰ ὀπῆς ἐξαρτήσεως.

Ταφὴ Γ. Κατὰ τὴν θέσιν Γ ἐν τῷ Σχεδ. 1, εὑρέθησαν τὰ ἐν Πίν. 258β δύο τροχήλατα ἀγγεῖα, ἤτοι μεγάλη πρόχους μετὰ διδύμου λαβῆς (LXVI Γ 14) καὶ μικρὰ πρόχους (LXVI Γ 15). Ἐντὸς τοῦ μεγάλου ἀγγείου εὑρέθησαν λείψανα ὀστῶν ἐν ἀποσυνθέσει μετὰ χωμάτων.

Ταφὴ Δ. Ἡ μεταξὺ τῶν ταφῶν Β καὶ Γ ταφὴ Δ (Σχεδ. 2) περιεῖχεν, ἐκτὸς λειψάνων σκελετοῦ ἐκτάδην κατὰ χώραν, τροχήλατον πρόχουν εἰς τεμάχια (LXVI Δ 19) καὶ δίωτον τροχήλατον ἀγγεῖον ἀνοικτὸν (LXVI Δ 20).

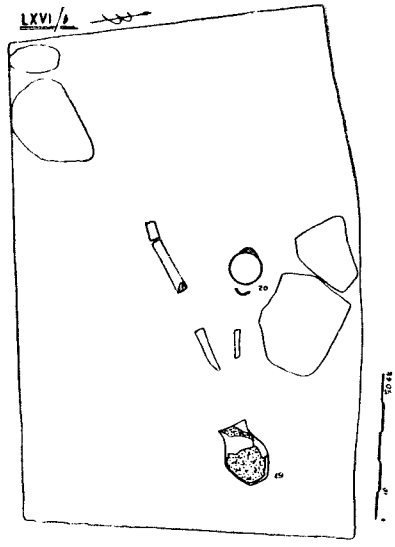

Σχεδ. 2. Ἡ ταφὴ LXVI Δ

Ταφὴ Ε. Ἡ ταφὴ Ε, παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου καὶ τὴν ταφὴν Α, παρουσιάζει προβληματικὴν ὁμάδα εὑρημάτων (Σχεδ. 3). Ἐκτὸς

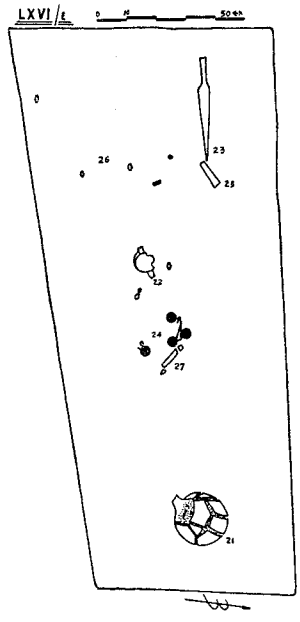

Σχεδ. 3. Ἡ ταφὴ LXVI Ε

τῶν συνήθων δύο ἀγγείων, ἤτοι πρόχου (LXVI Ε 21) καὶ ἀνοικτοῦ διώτου (LXVI Ε 22), περιεῖχεν ἀφ' ἑνὸς ζεῦγος χαλκῶν ὀκτωσχήμων πορπῶν

1. Ὅμοιον γεωμετρικὸν ἱππάριον ἐξ Ἁγίου Παντελεήμονος (Πάτελι) ἐν S. Casson, Macedonia, Thrace and Illyria, Oxford 1926, σελ. 150, καὶ εἰκ. 66. W.A. Heurtley, Prehistoric Macedonia, Cambridge 1939, σελ. 240, εἰκ. 112 m.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

(LXVI Ε 24α - β) καὶ διασπάρτους ἓξ χαλκᾶς δικωνικὰς ψήφους ὅρμου (LXVI Ε 26α - ζ) καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅπλα συνήθη εἰς ἀνδρικὰς ταφάς, ἤτοι σιδηρᾶν μάχαιραν εἰς τεμάχια (LXVI Ε 27) καὶ πλησίον ἀλλήλων σιδηρᾶν αἰχμὴν (LXVI Ε 23) καὶ τεμάχιον συνανῆκον (LXVI Ε 25).

Ταφὴ Ζ. Κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον τοῦ τύμβου, σειρὰ λίθων κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν καὶ πρόχους τροχήλατος εἰς τεμάχια κατὰ χώραν (LXVI Ζ 28) ἀπετέλουν τὰ μόνα εὑρήματα τῆς «ταφῆς» Ζ.

Ταφὴ Η. Ὅπως ἡ ταφὴ Ζ οὕτω καὶ ἡ ταφὴ Η ἔφερε κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν σειρὰν λίθων, πιθανῶς μέρος περιβόλου (Σχεδ. 4). Κατὰ τὸ βορειοανατολικὸν ἄκρον τῆς ταφῆς εὑρέθησαν δύο τροχήλατα δίωτα ἀγγεῖα ἀνοικτὰ (LXVI Η 28 καὶ 29), κατὰ τὸ κέντρον τῆς ταφῆς, μεταξὺ λειψάνων ὀστῶν, τρεῖς χαλκαῖ δικωνικαὶ ψῆφοι (LXVI Η 32 α - β καὶ 33) καὶ σιδηρᾶ μάχαιρα εἰς τεμάχια (LXVI Η 34) καὶ κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον σιδηρᾶ αἰχμὴ (LXVI Η 30) καὶ τμῆμα σιδηρᾶς μαχαίρας (LXVI Η 31).

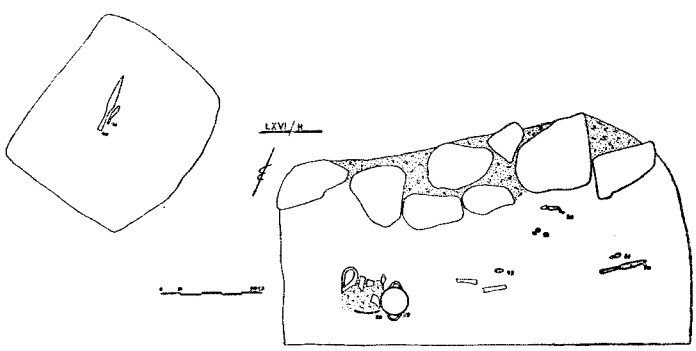

Σχεδ. 4. Ἡ ταφὴ LXVI Η

Ταφὴ Θ. Κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τοῦ σκάμματός μας, σχεδὸν ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν τύμβον LXV (Σχεδ. 1 καὶ Α.Δ. 17 (1961/2), Σχεδ. 1) καὶ εἰς βάθος περὶ τὰ 0,20 μ. ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῶν πλησίον ταφῶν LXVI Β καὶ Δ, εὑρέθη πρωτογεωμετρικὸς σκύφος ἀκέραιος (LXVI Θ 35) μὴ σχετιζόμενος πρὸς ἕτερον εὕρημα. Ὥστε μόνον συμβατικῶς ἀπεδόθη τὸ ὄνομα τῆς «ταφῆς Θ».

Ταφὴ Ι. Ὅπως ἡ «ταφὴ» Θ οὕτω καὶ κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ τύμβου ἀπεκλήθη συμβατικῶς «ταφὴ» Ι, πρόχους εἰς τεμάχια κατὰ χώραν (LXVI Ι 36) μὴ σχετιζομένη πρὸς ἄλλο εὕρημα.

Τύμβος LXVII. Θέσις: Α 368. Ὕψος 0,63 μ. Ὡς πρὸς περίβολον καὶ τὰς ὁριζοντίους διαστάσεις, ἰδὲ ἀνωτέρω ἐν τύμβῳ LXVI. Πρβλ. Σχεδ. 5, Πίν. 257 α - β, ἀριστερὰ καὶ Σχεδ. 1 ἐν Α.Δ. 17 (1961/62). Ἐν τῇ ἐπιχώσει ὄστρακα προϊστορικὰ διάσπαρτα μεταξὺ τῶν λίθων καὶ σιδηροῦν ἔλασμα ἀδιαγνώστου χρήσεως (LXVII 1). Μεταξὺ τῶν λίθων διεκρίθησαν εὑρήματα δυνάμενα νὰ ἀποδοθοῦν εἰς ταφάς, αἵτινες περιγράφονται κατωτέρω.

Ταφὴ Α. Ἡ ταφὴ Α, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τύμβου, συνίστατο ἀπὸ λείψανα ὀστῶν μεταξὺ τεφροχωμάτων. Ἐν μέσῳ αὐτῶν εὑρέθη πρόχους τροχήλατος εἰς τεμάχια κατὰ χώραν (LXVII Α 2) καὶ τεμάχια ἑτέρου ἀγγείου φέροντος γραπτὴν διακόσμησιν διὰ ταινιῶν (LXVII Α 2β). Ἐκ τῆς αὐτῆς θέσεως προῆλθον τεμάχια δύο μικρῶν χαλκῶν ὀκτωσχήμων πορπῶν καὶ τεμάχιον μεγάλης (LXVII Α 4α-γ) καὶ τρεῖς ψῆφοι, ἐξ ὧν δύο χαλκαῖ καὶ μία ὀστεΐνη (LXVII Α 4δ-ζ).

Ταφὴ Β. Ἐκ τῆς ἀνδρικῆς ταφῆς Β (Σχεδ. 5) προῆλθον σιδηρᾶ αἰχμὴ (LXVII Β 8), χαλκοῦς δακτύλιος (LXVII Β 9) καὶ χαλκῆ λαβὶς εἰς δύο τεμάχια (LXVII Β 10).

Ταφὴ Γ. Ἐκ τῆς μετὰ περιβόλου ταφῆς Γ (Σχεδ. 5) προῆλθον δύο σιδηρᾶ μαχαίρια δρεπανοειδῆ (LXVII Γ 15α-β), καὶ δύο σιδηραῖ περόναι μετὰ χαλκῆς κεφαλῆς (LXVII Γ 16), κατὰ τὸν τύπον ὅμοιαι πρὸς τὰς ἐν P. Jacobsthal, Greek Pins, εἰκ. 81 - 82 καὶ 105 α-β.

Ταφὴ Δ. Ἡ «ταφὴ» Δ ἔδωκε μόνον θραύσματα ἀγγείου μετὰ τεμαχίων χαλκῶν πορπῶν καὶ περιειλιγμένων συρμάτων (LXVII Δ 18).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Ταφὴ Ε. Μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ τύμβου ἐν θέσει Ε τοῦ Σχεδ. 5 εὑρέθησαν τέσσαρα χαλκᾶ ψέλια μετ' ἐγχαράκτου διακοσμήσεως (LXVII Ε 21α-δ) καὶ θραύσματα δύο πορπῶν (LXVII Ε 22) καὶ ταῦτα συγκροτοῦν τὴν «ταφὴν» Ε.

Τύμβος LXVIII. Θέσις: ν 380. Ὕψος 0,94 μ. Ὡς πρὸς τὸν περίβολον καὶ τὰς ὁριζοντίους διαστάσεις ἡ κατάστασις δὲν διέφερεν οὐσιωδῶς ἀπὸ τοὺς τύμβους LXIV, LXVI καὶ LXVII, περὶ ὧν ἰδὲ ἀνωτέρω ἐν τύμβῳ LXVI.

Ὁ τύμβος LXVIII διεκρίνετο μὲν ἀπὸ τὴν «ράχιν» τῶν τριῶν ἄλλων τύμβων (Πίν. 259α, κάτω ἀριστερά), ἀλλὰ εἶχε τὴν αὐτὴν σύνθεσιν καὶ ἀοριστίαν εἰς τὰς ὁριζοντίους διαστάσεις τῆς ἐπιχώσεως (Πίν. 257β καὶ πρβλ. Πίν. 257α, ἄνω ἀριστερά). Ἐν τῇ ἐπιχώσει ἀραιὰ ὄστρακα προϊστορικὰ διάσπαρτα μεταξὺ τῶν λίθων καὶ χωμάτων. Ἐξ αὐτῶν συνεκολλήθη καὶ ἡ σχεδὸν πλήρης πρόχους (LXVIII 7) ἐν Πίν. 262α. Εὑρέθησαν ἐπίσης μεταξὺ τῶν λίθων τῆς ἐπιχώσεως μεμονωμέναι σιδηραῖ αἰχμαὶ (LXVIII 11 - 13), σιδηραῖ μάχαιραι ἀκέραιαι ἢ εἰς τεμάχια (LXVIII 14 - 15) καὶ διάφορα ἄλλα μικροαντικείμενα (LXVIII 8 α-δ καὶ LXVIII 9). Κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς ἐπιχώσεως διεκρίθησαν περίβολοι ταφῶν καὶ εὑρέθησαν ἄλλαι ταφαὶ ἄνευ περιβόλου. Ἀξιοσημείωτος ὁ περιβάλλων τὴν ταφὴν Γ κυκλικὸς περίβολος.

Ταφὴ Α. Περὶ τὰ 2,50 μ. ἀνατολικῶς τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου ἀπεκαλύφθη ἡ ταφὴ Α ἐντὸς περιβόλου σῳζομένου κατὰ μέρη (Σχεδ. 6 καὶ Πίν. 258). Ἐντὸς τοῦ περιβόλου εὑρέθησαν ἡ ἐν Πίν. 262α χειροποίητος πρόχους (LXVIII Α 1), χαλκοῦς κρίκος τριπλοῦς (LXVIII Α 2), τρεῖς χαλκαῖ δικωνικαὶ ψῆφοι (LXVIII Α 3 - 5) καὶ ἓξ μικρὰ χαλκᾶ καρφίδια μετ' ἀγκίστρων (LXVIII Α 6)[2].

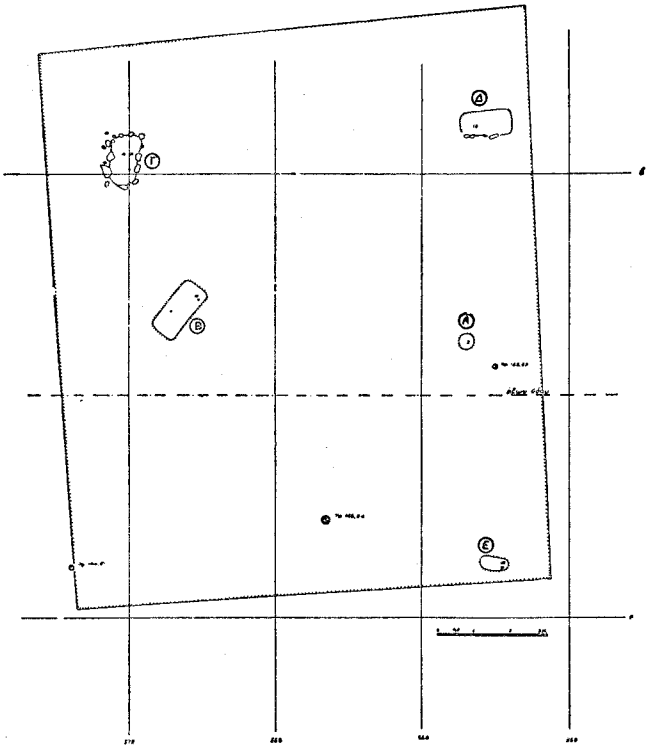

Σχεδ. 5. Ὁ τύμβος LXVII

Ταφὴ Β. Ἡ κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον τοῦ τύμβου ταφὴ Β ἔφερε περίβολον ἐλλιπῆ κατὰ τὰς στενὰς πλευράς (Σχεδ. 6 καὶ πρβλ. Πίν.

2. Ὅμοια ἰδὲ ἐκ τοῦ τύμβου LXIV, ταφὴ Β ἐν Α. Δ. 17 (1961/62), σελ. 264, ὅπου καὶ παραπομπαὶ εἰς ἄλλα ὅμοια. Πρβλ. καὶ κατωτέρω ταφὴν LXVIII Δ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

257α, ἐμπρός). Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν μόνον δύο χαλκαῖ ὀκτώσχημοι πόρπαι (LXVIII Β 16α-β).

Ταφὴ Γ. Ἡ πλησίον τοῦ κέντρου καὶ παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου ταφὴ Γ διέσωζεν οὐ μόνον τὸν συνήθη ὀρθογώνιον περίβολον, ἀλλὰ καὶ κυκλικὸν περίβολον, κατὰ τὸ πλεῖστον, περιβάλλοντα τὸν ὀρθογώνιον συμμέτρως, ὥστε νὰ καθίσταται πιθανώτερον, ὅτι οἱ δύο περίβολοι ἦσαν σχετικοὶ καὶ ὁ ὀρθογώνιος περιέβαλλε τὴν ταφήν, ὁ δὲ κυκλικὸς τὸν ὑπὲρ τὴν ταφὴν τύμβον. Ἀτυχῶς δὲν ὑπῆρξαν εὑρήματα ἐντὸς τοῦ ὀρθογωνίου περιβόλου, δι' ὧν θὰ ἦτο δυνατὸν ἴσως νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι ἡ ταφὴ Γ ἦτο ἡ ἀρχική, εἰς ἣν προσετέθησαν μεταγενεστέρως αἱ πέριξ ταφαὶ αὐξηθέντος καὶ τοῦ τύμβου κατὰ τὸ πλατωνικὸν κείμενον τῶν Νόμων[3]. Εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ ὀρθογωνίου περιβόλου χῶρον εὑρέθησαν καταπεσόντες λίθοι αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ τοὺς λίθους τούτους ἀνοικτὸν δίωτον ἀγγεῖον χειροποίητον, εἰς τεμάχια κατὰ χώραν (LXVIII Γ 17).

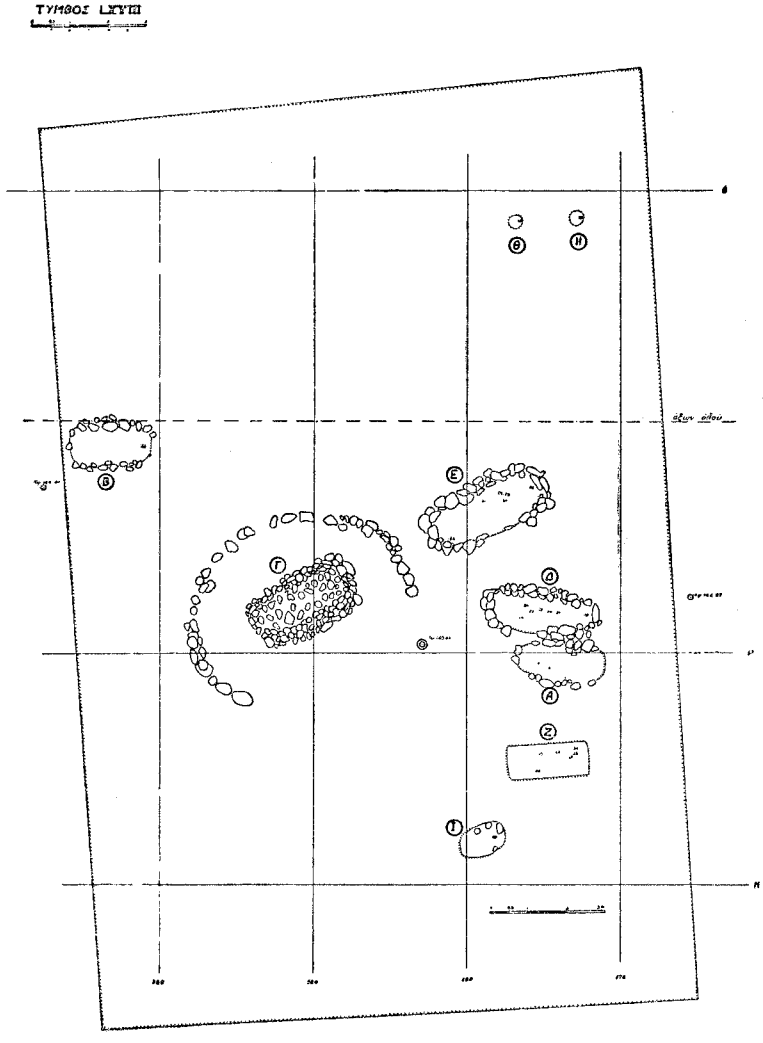

Σχεδ. 6. Ὁ τύμβος LXVIII

3. Πλάτωνος Νόμοι, 947 D «... ὅπως ἂν αὔξην ὁ τάφος ἔχῃ ταύτην τὴν εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον ἐπιδεῆ χώματος τοῖς τιθεμένοις...».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Ταφὴ Δ. Ἡ ἐντὸς περιβόλου, κατὰ μέρος ἐλλιποῦς, ταφὴ Δ, παράπλευρος τῆς ταφῆς Α (Σχεδ. 6), εὑρέθη ὅλως ἀδιατάρακτος (Σχεδ. 7). Λείψανα σκελετοῦ δὲν παρετηρήθησαν ὡς εἰς τὰς πλείστας ταφὰς δι' ἐνταφιασμοῦ ἐκτάδην. Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς ταφῆς εὑρέθη ἀνοικτὸν δίωτον ἀγγεῖον (LXVIII Δ 18), κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἄκρον σιδηρᾶ αἰχμὴ (LXVIII Δ 19). Μετὰ-

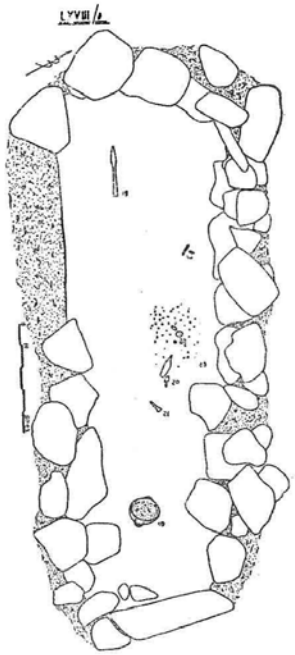

Σχεδ. 7. Ἡ ταφὴ LXVIII Δ

ξὺ αὐτῶν χαλκῆ λαβὶς (LXVIII Δ 21), σιδηροῦν μαχαίριον (LXVIII Δ 20), τρεῖς χαλκαῖ διάφοροι δικωνικαὶ ψῆφοι (LXVIII Δ 22α-γ) καὶ τεμάχια χαλκῶν περιειλιγμένων συρμάτων (LXVIII Δ 24). Κατὰ τὸν χῶρον τῶν προαναφερθέντων εὑρημάτων 20 καὶ 22 ἦσαν διάσπαρτα ἀτάκτως περὶ τὰ ἐνενήκοντα χαλκᾶ καρφίδια (LXVIII Δ 23) ὅμοια πρὸς τὰ προαναφερθέντα ἀνωτέρω ἐν ταφῇ LXVIII Α 1.

Ταφὴ Ε. Ἡ κατὰ τὸ βορειοανατολικὸν ἄκρον τοῦ τύμβου ταφὴ Ε ἐντὸς περιβόλου, ἐλλιποῦς ἐν μέρει, εὑρέθη ἐπίσης ἀδιατάρακτος. Κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς ταφῆς ἀποτελοῦν τὰ κατὰ χώραν εὑρεθέντα: σιδηρᾶ αἰχμὴ (LXVIII Ε 26) καὶ σιδηροῦς σαυρωτὴρ (LXVIII Ε 27) μετὰ λειψάνων ξύλου, παρέχοντα τὸ μῆκος δόρατος μετ' ἀκριβείας (αἰχμὴ 0,275 μ., σαυρωτὴρ 0,063 μ., μεταξὺ ἀπόστασις 1,882 μ., συνολικὸν μῆκος δόρατος 2,22 μ.).

Ἄλλα εὑρήματα ἦσαν: τεμάχια ἀγγείου (LXVIII Ε 25), σιδηροῦν μαχαίριον (LXVIII Ε 28), χαλκῆ λαβὶς (LXVIII Ε 29) καὶ χαλκοῦν περιειλιγμένον σύρμα μετὰ σιδηρᾶς ἀπολήξεως (LXVIII Ε 30). Κατὰ τὸ μέσον τῆς ταφῆς, τέλος, εὑρέθησαν χαλκῆ ψῆφος δικωνικὴ, χαλκοῦς κρίκος ἐλλιπὴς καὶ τεμάχιον χαλκοῦ περιειλιγμένου σύρματος (LXVIII Ε 31α-γ).

Ταφὴ Ζ. Ἡ κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν ἄκρον τοῦ τύμβου ταφὴ Ζ δὲν ἔφερε περίβολον (Σχεδ. 6 καὶ 9). Εὑρέθη ἡ ἐν Π ί ν. 262α πρόχους (LXVIII Ζ 32) καὶ παρ' αὐτὴν σιδηρᾶ αἰχμὴ (LXVIII Ζ 35) καὶ σιδηροῦν ξίφος μετὰ χαλκῆς λαβῆς (LXVIII Ζ 33). Τὸ ἄκρον τοῦ ξίφους εὑρίσκετο ἐντὸς τῆς χαλκῆς ἐπενδύσεως τοῦ ἄκρου κολεοῦ (LXVIII Ζ 34), ὁ ὁποῖος ἦτο ξύλινος, ὡς φαίνεται ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ διατηρηθέντος ἐντὸς τῆς χαλκῆς ἐπενδύσεως πέρατος[4]. Τὰ ἄλλα εὑρήματα ἦσαν

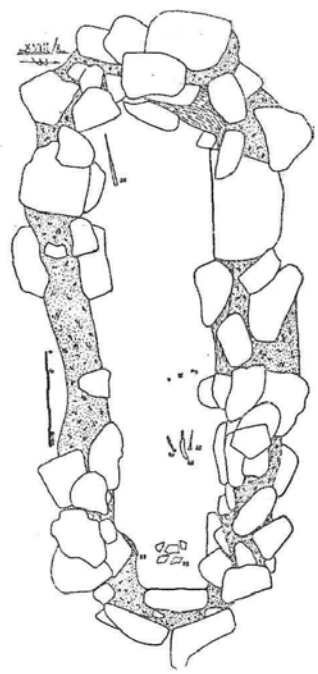

Σχεδ. 8. Ἡ ταφὴ LXVIII Ε

χαλκῆ ψῆφος δικωνικὴ (LXVIII Ζ 37) καὶ ἕτερος κρίκος μὲ πέρατα οὐχὶ συγκεκολλημένα, ἀλλ' ὑπεράλληλα (LXVIII Ζ 36).

Ταφαὶ Η καὶ Θ. Πρὸς βορρᾶν τοῦ τύμβου LXVIII (Σχεδ. 6) εὑρέθησαν δύο ἀγγεῖα εἰς τεμάχια

4. Πρβλ. ΠΑΕ 1953 σ. 147.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ἐν μέρει διάσπαρτα, μὴ συγκολληθέντα εἰσέτι, μετὰ ὑπολειμμάτων ὀστῶν. Ταῦτα ὠνομάσθησαν καὶ ἠριθμήθησαν LXVIII Η 38 καὶ LXVIII Θ 39, ἀποδοθέντα εἰς ἰσαρίθμους ταφάς.

Ταφὴ Ι. Κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τοῦ τύμβου εὑρέθησαν δύο χαλκαῖ ὀκτώσχημοι πόρπαι (LXVIII Ι 40) μεταξὺ ὀστῶν καὶ ταῦτα συγκροτοῦν τὴν ταφὴν Ι (Σχεδ. 6).

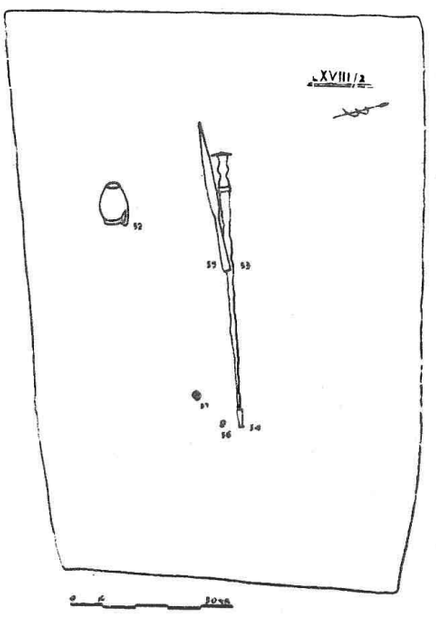

Σχεδ. 9. Ἡ ταφὴ LXVIII Ζ

Τύμβοι LXIX - LXXI. Θέσις: ν - Β 396 - 416. Κατὰ τὴν πρώτην ἐπισήμανσιν καὶ ἀρίθμησιν τῶν τύμβων τῆς ζώνης τῆς σωστικῆς ἀνασκαφῆς[5] ἐπεσημάνθησαν ὡς τύμβοι κεχωρισμένως καὶ ἠριθμήθησαν ἀπὸ LXIX - LXXI, τρία ἐξάρματα μὲ ὑψόμετρον 144,75 μ. τὸ πρῶτον, 145,17 μ. τὸ δεύτερον καὶ 144,79 μ. τὸ τρίτον. Αἱ ἀντίστοιχοι κορυφαὶ ἐξεῖχον ἀπὸ τοῦ πέριξ ἐδάφους περὶ τὰ 0,66 μ. ἡ LXX καὶ περὶ τὰ 0,30 μ. ἑκατέρα τῶν ἄλλων δύο. Ἀλλὰ κατὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς ἐφάνη δύσκολον νὰ ἀποδοθοῦν μὲ ἀσφάλειαν αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι ταφαὶ εἰς τοὺς τρεῖς «τύμβους» κεχωρισμένως. Ἀνταποκρίνεται περισσότερον πρὸς τὰ πράγματα ἡ ἀποσυσχέτισις τῶν ταφῶν ἀπὸ τοὺς καθ' ἕκαστον «τύμβους».

Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως περισυνελέγη ἐξαιρετικῶς μέγα πλῆθος ὀστρἀκων ἐξ ἑλληνιστικῶν ἀγγείων ἁπλῶν καὶ τεμάχια κεραμίδων, ἐξ ὧν τινα ἐσχεδιάσθησαν ἐν τῷ Σχεδ. 10 νοτίως τῆς κορυφῆς LXXI. Εἰς τὸ ὕψος τοῦ πέριξ ἐδάφους περίπου, νοτιοανατολικῶς τῆς κορυφῆς LXXI ἀπεκαλύφθη καὶ μέρος κυκλικοῦ περιβόλου. Χαρακτηριστικὸν τῆς περιοχῆς ταύτης τοῦ νεκροταφείου εἶναι αἱ εἰς σχετικῶς μικρὸν βάθος πυκναὶ κεραμοσκεπεῖς ταφαὶ (Α, Β, Γ, Δ, Ζ καί, μὲ ἐπουσιώδη διαφοράν, Ο). Αἱ ἄλλαι ταφαὶ εὑρέθησαν εἰς μεγαλύτερον βάθος, πλὴν τῆς ταφῆς Λ, περὶ τῆς ὁποίας ἰδὲ κατωτέρω.

Ταφὴ Α. Ἡ κατὰ τὸ βορειοανατολικὸν ἄκρον τοῦ Σχεδ. 10 κεραμοσκεπὴς ταφὴ Α (Πίν. 260δ) περιεῖχε τὸ ἐν Πίν. 261δ θηλαστρον (Α1), καὶ κυάθιον (Α2)[6].

Ταφαὶ Β, Γ καὶ Δ. Αἱ κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν τεταρτημόριον τοῦ Σχεδ. 10 τρεῖς κεραμοσκεπεῖς ταφαὶ Β, Γ, καὶ Δ (Πίν. 260γ, ε καὶ Σχεδ. 11) οὐδὲν ἀπέδωσαν. Ἰδὲ καὶ κατωτέρω ταφὰς Ζ καὶ Ο.

Ταφὴ Ε. Ἡ νοτίως τῆς κορυφῆς LXX ταφὴ Ε εὑρέθη εἰς βάθος 2,70 μ. περίπου ἀπὸ ταύτης ἤτοι εἶναι ἡ βαθυτέρα ταφὴ τῶν τύμβων LXIX - LXXI. Εἰς τὸ βάθος τοῦτο (Σχεδ. 12 καὶ Πίν. 259γ) εὑρέθησαν ἡ ἐν Πίν. 261α πρόχους[7] καὶ ἐντὸς αὐτῆς λύχνος (Ε 5) καὶ χαλκοῦν νόμισμα Κασσάνδρου (Ε 4). Παρὰ τὴν πρόχουν τὰ ἐν Πίν. 261γ κυάθια Ε 7, Ε 8 καὶ Ε 9 καὶ τέλος, σιδηροῦς ἧλος (Ε 6).

Ταφὴ Ζ. Ἡ κατὰ τὸ κέντρον τοῦ Σχεδ. 10 (πρβλ. Σχεδ. 13) κεραμοσκεπὴς ταφὴ Ζ οὐδὲν περιεῖχε μεταξὺ τῶν θραυσμάτων τῶν κεράμων. Ὑπεράνω αὐτῶν εὑρέθησαν τεμάχια ἀνοικτοῦ ἀγγείου (Ζ 11).

Ταφὴ Η. Ἡ παρὰ τὴν Ζ, ταφὴ Η, ἤτο ἡ πλουσιωτέρα ὅλων τῶν ταφῶν τῶν τύμβων LXIX - LXXI (Σχεδ. 14, πρβλ. καὶ Σχεδ. 13 τομῆς ε-ζ). Ἐκτὸς λειψάνων σκελετοῦ εὑρέθησαν διάφορα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα εὑρήματα κατὰ σειράν: ὁ ἐν Πίν. 261ε κάνθαρος Η 12, πυξὶς μολυβδίνη (Η 13) μετὰ τοῦ καλύμματος εἰς δύο τεμάχια (Η 14), λύχνος (Η 15), ἡ ἐν Πίν. 261δ ἐν μέρει μελαμβαφὴς πρόχους Η 16, ἕτερον ληκυθοειδὲς ἀγγεῖον (Η 17), τὰ ἐν Πίν. 261ε, δεξιά, δύο ἀγγεῖα (Η 18 καὶ Η 19), τὸ ἐν Πίν. 261γ, δεξιά, κυάθιον (Η 20) καὶ ἡ

5. Α.Δ. 17 (1961/2) σελ. 219.

6. Χάριν ἁπλουστεύσεως τοῦ κειμένου δὲν ἐπαναλαμβάνονται εἰς ἕκαστον εὕρημα οἱ ἀριθμοὶ τῶν τύμβων, ἀλλά π.χ. διὰ τοῦ Α1 νοεῖται LXIX-LXXI Α1.

7. Διὰ τὸ παρ' αὐτήν, ἐν τῷ αὐτῷ πίνακι δεξιά, ἀγγεῖον LXV ΑΧ 260, ἰδὲ Α.Δ. 17 (1961/2) σελ. 286.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ἐν Πίν. 261δ, δεξιά, μικρὰ πρόχους (Η 21). Παρὰ τὸ τελευταῖον ἀγγεῖον εὑρέθη σιδηρᾶ στλεγγὶς (Η 22), παρὰ τὸ κυάθιον Η 20 εὑρέθη μολύβδινον ἔλασμα (Η 24) καί, μεταξὺ λειψάνων ὀστῶν, χαλκοῦν νόμισμα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (Η 23).

Ταφὴ Θ. Ἡ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ Σχεδ. 10 ταφὴ Θ (πρβλ. καὶ Σχεδ. 13 καὶ

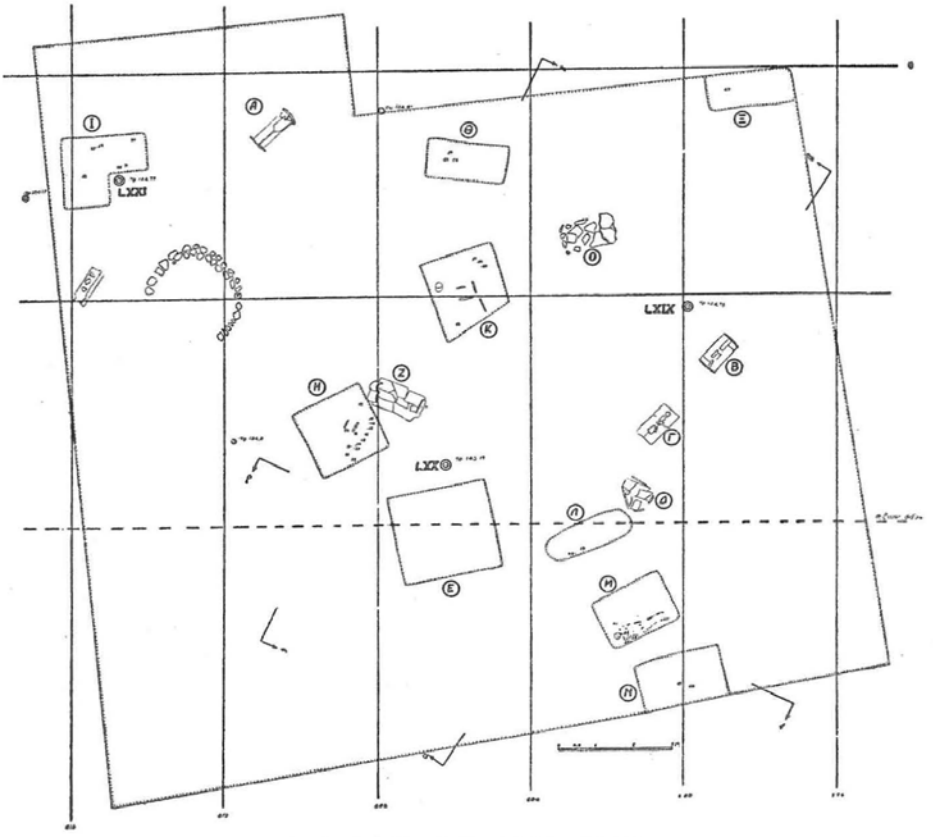

Σχεδ. 10. Οἱ τύμβοι LXIX - LXXI

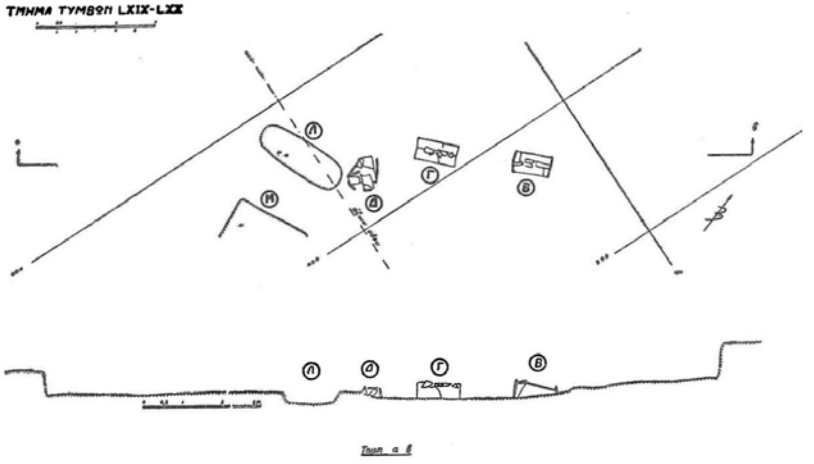

Σχεδ. 11. Τομὴ α - β

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Σχεδ. 15) περιεῖχε τὸ ἐν Πίν. 261γ μελαμβαφὲς κυάθιον (Θ 25), πρόχουν (Θ 27) καὶ τὸ ἐν Πίν. 261β ἀνοικτὸν δίωτον ἀγγεῖον (Θ 26) εἰς τεμάχια, καὶ εἴκοσι δύο σιδηροῦς ἥλους διασπάρτους (Θ 28), ὁμοίους πρὸς τὸν ἐν Σχεδ. 10 ἐν Α. Δ. 17 (1961/62) σελ. 227.

Ταφὴ Ι. Ἡ ὑπὸ τὴν κορυφὴν LXXI ταφὴ Ι περιεῖχεν ἐκτὸς λειψάνων σκελετοῦ μετὰ κρανίου πρὸς δυσμάς, σιδηρᾶν αἰχμὴν παρὰ τὸ κρανίον (Ι 32), σιδηροῦν μαχαίριον (Ι 33), σιδηροῦν ξίφος (Ι 29), τὸν ἐν Πίν. 261ε, ἀριστερά, κάνθαρον (Ι 30), κυάθιον (Ι 31) καὶ σιδηρᾶν στλεγγίδα εἰς τεμάχια (Ι 34).

Ταφὴ Κ. Ἡ ἐν μέσῳ τῶν τριῶν κορυφῶν ταφὴ Κ δὲν παρουσίαζεν εἰκόνα ἀδιαταράκτου ταφῆς (Σχεδ. 17, πρβλ. καὶ Σχεδ. 13). Διεσῴζοντο λείψανα κρανίου καὶ ὀστᾶ σκελῶν ἀτάκτως διατεταγμένα καὶ περὶ αὐτὰ σιδηρᾶ αἰχμὴ (Κ 38), ὁ ἐν Πίν. 261β κάνθαρος (Κ 35) καὶ δύο κυάθια (Κ 36 καὶ 37).

Ταφὴ Λ. Ἡ «ταφὴ» Λ διέφερε τόσον ἀπὸ τοὺς

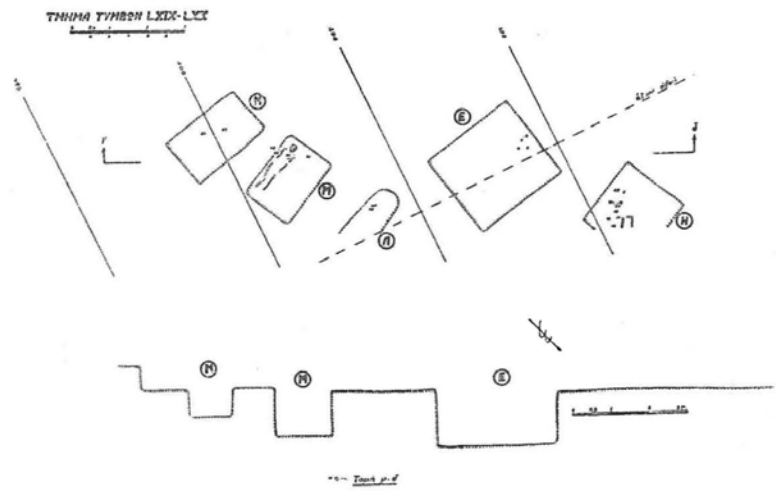

Σχεδ. 12. Τομὴ γ - δ

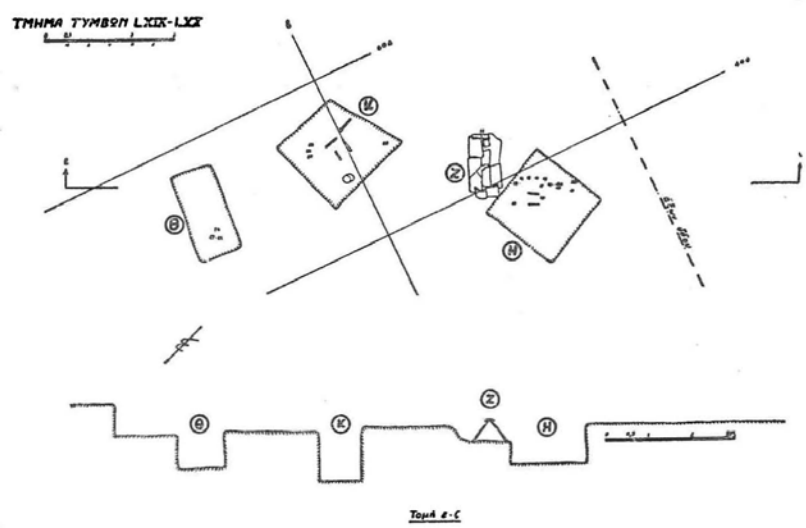

Σχεδ. 13. Τομὴ ε - ζ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

κεραμοσκεπεῖς τάφους ὅσον καὶ ἀπὸ τὰς ἄλλας εἰς μεγαλύτερον βάθος ταφάς. Ἐκτεταμένα λείψανα πυρᾶς εἰς τὸ βάθος περίπου τῶν πλησίον

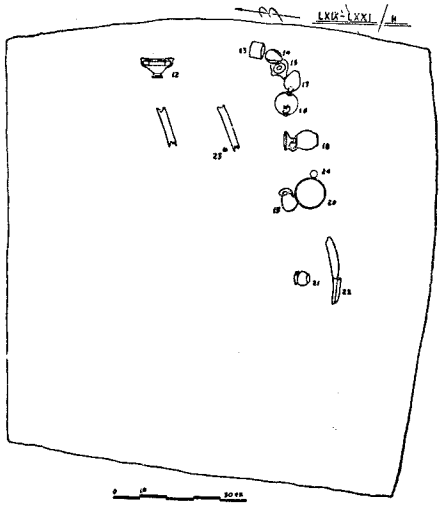

Σχεδ. 14. Ἡ ταφὴ LXIX - LXXI Η

κεραμοσκεπῶν ταφῶν Β, Γ καὶ Δ (Σχεδ. 11), περιεῖχον μεταξὺ τεφροχωμάτων, τὰ ἐν Πίν. 261δ κυάθιον (Λ 39) καὶ λύχνον (Λ 40).

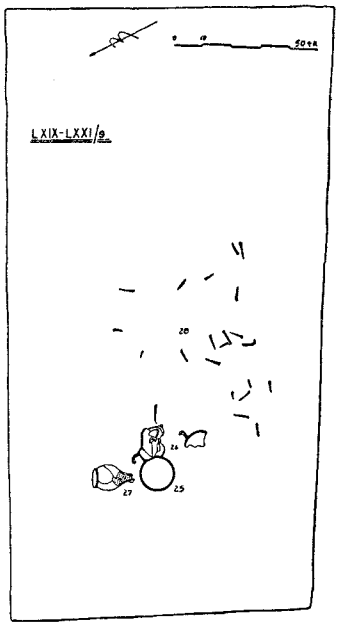

Σχεδ. 15. Ἡ ταφὴ LXIX - LXXI Θ

Ταφὴ Μ. Ἡ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ Σχεδ. 10, μετὰ τῆς Ν, ταφὴ Μ (Σχεδ. 10 καὶ Σχεδ. 12) διέσωζεν ἀρκούντως, τοὐλάχιστον καλύτερον πάσης ἄλλης ταφῆς, σκελετὸν ἐκτάδην κατὰ χώραν (Πίν. 260α). Παρὰ τὸ κρανίον ἀπεκαλύφθησαν (μετὰ τὴν λῆψιν τῆς φωτογραφίας ἐν Πίν. 260α) πρόχους (Μ 41), σιδηρᾶ αἰχμὴ (Μ 42) καὶ σιδηρᾶ στλεγγὶς (Μ 43). Ἐντὸς τοῦ στόματος, τέλος, τοῦ νεκροῦ εὑρέθη χαλκοῦν νόμισμα Κασσάνδρου (Μ 44).

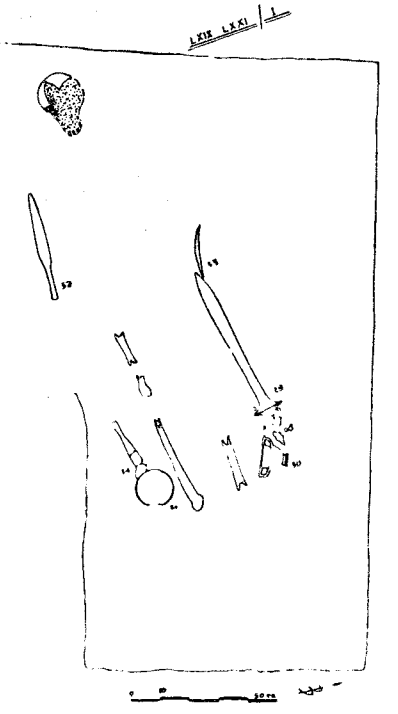

Σχεδ. 16. Ἡ ταφὴ LXIX - LXXI Ι

Ταφὴ Ν. Κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ Σχεδ. 10 σημειοῦται ἡ θέσις, ὅπου εὑρέθησαν τεμάχια μελαμβαφοῦς πινακίου (Ν 45) καὶ σιδηρᾶ στλεγγὶς (Ν 46), εἰς βάθος τὸ ὁποῖον δεικνύει τὸ Σχεδ. 12. Ταῦτα συγκροτοῦν τὴν «ταφὴν» Ν.

Ταφὴ Ξ. Ὁμοίως «ταφὴ» Ξ ὠνομάσθη συμβατικῶς ἡ θέσις, ὅπου εὑρέθη σιδηρᾶ στλεγγὶς (Ξ 47) εἰς βάθος 1,65 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πέριξ ἐδάφους (Σχεδ. 10).

Ταφὴ Ο. Ἡ ταφὴ Ο (Σχεδ. 10) ἀπετελέσθη ἀπὸ τεμάχια πίθου (ἀντὶ κεράμων), τὰ ὁποῖα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ἐστέγασαν ταφὴν εἰς τὴν μορφὴν κεραμοσκεποῦς. Οὐδὲν εὕρημα.

Τύμβος LXXII. Θέσις: ν 440. Κατὰ μῆκος τῆς ἐν τῷ Σχεδ. 1 ἐν Α. Δ. 17 (1961/62) συντεταγμένης 440, ἔβαινε ράχις κατερχομένη ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν. Δὲν εἶχε τὴν συνήθη μαστοειδῆ μορφὴν τύμβου. Ἡ ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῇ δοκιμαστικῶς ἐπέβαλλε τὴν ὀνομασίαν καὶ τὴν ἀρίθμησιν μεταξὺ τῶν τύμβων. Ἐξ ἄλλου ὁ ὄγκος τῆς ράχεως (Πίν. 257α, εἰς τὸ βάθος, πρὸ τῆς οἰκίας) δὲν ἐπέτρεπεν ἐξαντλητικὴν ἀνασκαφήν. Ὅθεν ἐγένετο τομὴ εἰς σχῆμα Τ καὶ ἑτέρα εἰς σχῆμα ὀρθογωνίου, ὡς ἐν Σχεδ. 1 ἐν Α. Δ. 17 (1961/2).

Ἡ δευτέρα τομὴ μόνον μέχρι βάθους 0,50 μ. ἔδωκεν εὑρήματα, μεταξὺ ἄλλων ἀσημάντων, τεμάχια μελαμβαφοῦς σκυφιδίου μετ' ἐμπιέστων ἀνθεμίων (LXXII 2). Κατωτέρω καὶ μέχρι βάθους 1,60 μ. τὰ χώματα ἦσαν ὅλως καθαρά.

Ἡ τομὴ εἰς σχῆμα Τ ἀπεκάλυψεν τὰ ἐν τοῖς Σχεδ. 19 - 21 (πρβλ. Πίν. 260β) ἐρείπια ἀσβεστοκαμίνου. Εὑρήματα σχετιζόμενα πρὸς τὴν κάμινον, ὡς εἰκός, δὲν εὑρέθησαν. Ὅθεν ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις ἐναπόκειται εἰς τὴν μορφὴν καὶ τοιχοδομίαν της. Διὰ τὴν κατασκευήν, ἐκτὸς ἀργῶν λίθων, ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ πωρόλιθοι ὡς οἱ τοῦ πλησίον ἀνακτόρου. Ἀξιοσημείωτον τεμάχιον γεγλυμμένον, μετὰ ἀναγλύφου ἐφηλίδος[8] ὡς τὰ τῶν θυροφύλλων τῶν μακεδονικῶν τάφων (Ε ἐν τῷ Σχεδ. 19 καὶ ὁρατὴ ἐν Πίν. 260β, ἀριστερὰ τῆς κλίμακος).

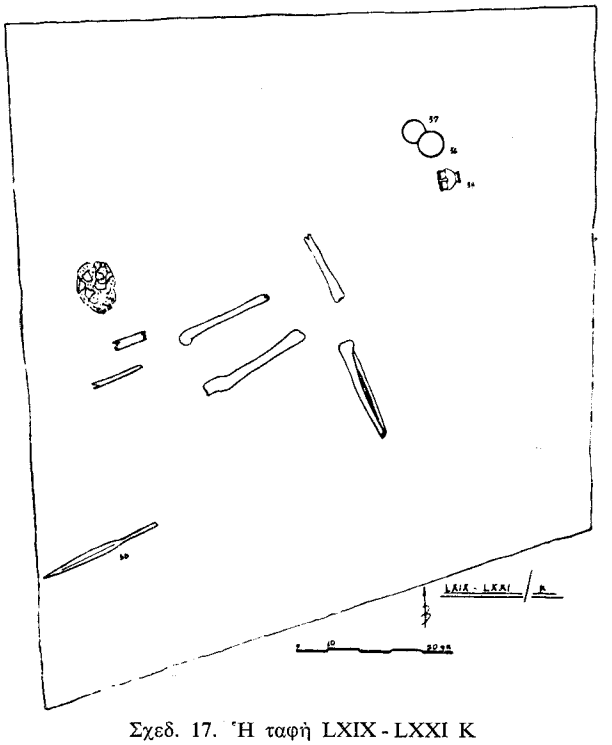

Σχεδ. 17. Ἡ ταφὴ LXIX - LXXI Κ

Τύμβος LXXIII. Κατὰ τὴν θέσιν τοῦ τελευταίου, ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων σημείων τῆς ζώνης (ν-Ν 500 - 508) ἔξαρμα τύμβου δὲν διεκρίνετο, ἀλλὰ τοὐναντίον λάκκοι ἐκ προσφάτου σχετικῶς καὶ πάντως σαφοῦς χωματοληψίας, οἵα ἐλάμβανε χώραν ἀνὰ τὴν περιοχὴν τοῦ νεκροταφείου εἰς μεγάλην ἔκτασιν μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν χάριν πλινθοποιΐας. Τοῦτο ἐπηρέασε πιθανῶς τὴν ὄψιν καὶ κατάστασιν ὁλοκλήρου τοῦ νεκροταφείου, συνεπῶς καὶ τῆς ἀνασκαφείσης ζώνης. Ἡ πιθανότης, ὅτι ὑπὸ ἐνδεχομένως καταστραφέντα τύμβον ἢ τύμβους ὑπῆρχον, καὶ πιθανῶς διεσώθησαν ἐκ τῆς

8. Α. Ὀρλάνδου, Τὰ ὑλικὰ δομῆς, 2, 1959 - 60, σελ. 12 κ.ἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

χωματοληψίας, ταφαί, ἐπέβαλλεν ἔρευναν, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ἀποτελεσματικὴ ἄνευ ἰδιαιτέρως βαθείας τομῆς, διότι αἱ ταφαὶ εἶχον ἤδη ἔλθει σχεδὸν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ὡς π.χ. ἡ ἐν Πίν. 260ς προϊστορικὴ ταφὴ LXXIII Ε. Ἀλλὰ σπουδαιότερον ἐν-

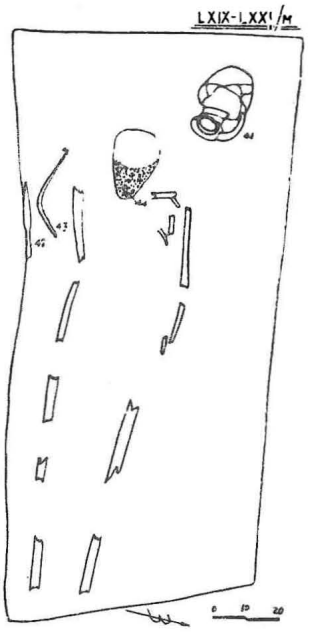

Σχεδ. 18. Ἡ ταφὴ LXIX - LXXI M

διαφέρον παρουσίασαν αἱ μεταγενέστεραι, πρωΐμων ἑλληνιστικῶν χρόνων ταφαί.

Ταφὴ Α. Ἡ ταφὴ Α εὑρίσκετο παρὰ τὸν φράκτην τῆς αὐλῆς τῆς ἐν Πίν. 257α, ἄνω ἀριστερά, οἰκίας καὶ οὕτω διέσῳζε μέρος τοῦ ὑπεράνω τύμβου ἐκ χωμάτων ἀργιλλωδῶν. Τὸ ἀργιλλῶδες ἔδαφος ἐξετείνετο καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν τοῦ «τύμβου» LXXIII ὡς ὁρίζεται αὕτη εἰς τὸ Σχεδ. 22. Κατ' ἐξαίρεσιν ὑπῆρχε φωλεὰ ἐρυθροῦ χώματος περὶ τὴν προϊστορικὴν ταφὴν Ε, περὶ ἧς κατωτέρω. Ἐν τῇ ἐπιχώσει τῆς ταφῆς Α οὐδὲν εὕρημα ἐγένετο. Τὸ μνημεῖον ἐν Σχεδ. 23 ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πέριξ ἐδάφους, ἀλλ' ἡ προηγηθεῖσα χωματοληψία καθίστα δύσκολον ἀκριβῆ μέτρησιν. Ὁπωσδήποτε ἦτο ὑπόγειον μνημεῖον ἐξ ὁλοκλήρου. Πρωτοφανῆ ὅσον καὶ εὐπρόσδεκτον ἰδιορρυθμίαν, διὰ τὴν Μακεδονίαν τοὐλάχιστον, ἀποτελεῖ ἡ χρῆσις ὠμῶν πλίνθων διὰ τὴν κατασκευήν του. Τὸ χῶμα διὰ τὰς πλίνθους ἐλήφθη ἐκ τῶν πέριξ καὶ δέν ἦτο καθαρόν. Αἱ ἀκέραιαι διαστάσεις τῶν πλίνθων ἦσαν 0,43 × 0,43 × 0,09 μ.

Τὸ σκάμμα διέτρησε τὸ ἐπιφανειακὸν στρῶμα τοῦ ἐδάφους ἀπροσδιορίστου ὕψους, εἶτα στρῶμα μετὰ χαλίκων ὕψους 0,12 μ. καὶ ἐπροχώρησεν εἰς βάθος ἄλλων 0,08 μ. ἐπὶ στρώματος χώματος (Σχεδ. 23). Ἡ πλινθοκατασκευὴ δὲν ἤρχισεν ἐκ τοῦ βάθους τούτου, ὅπου ἀπετέθη ὁ νεκρός, ἀλλὰ μόνον ὑπεράνω τοῦ στρώματος μετὰ χαλίκων. Ἔνδεκα σειραὶ πλίνθων εὑρέθησαν, διατηρημέναι ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει, παρέχουσαι συνολικὸν σῳζόμενον ὕψος τῆς πλινθοκατασκευῆς 1,20 μ. Εἰς τοῦτο, διὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ βάθους τῆς ταφῆς, δέον νὰ προστεθοῦν ἕτερα 0,20 μ. διὰ τὰ ὑπὸ τὴν πλινθοκατασκευὴν στρώματα μέχρι τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου. Οἱ πλινθότοιχοι ἐσωτερικῶς ἐκαλύπτοντο ὑπὸ λευκοῦ, λεπτοῦ ἀσβεστοκονιάματος διατηρουμένου κατὰ τὰ κατώτερα μέρη τῶν τοίχων. Λείψανα χρωμάτων δὲν παρετηρήθησαν

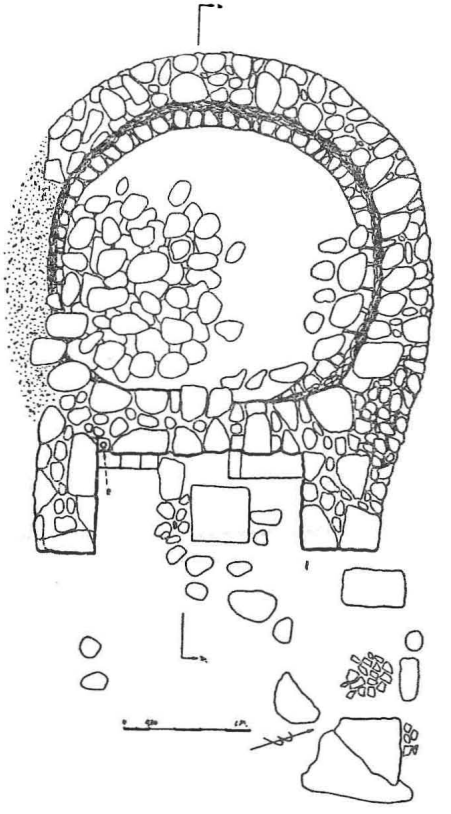

Σχεδ. 19. Ἡ ἀσβεστοκάμινος LXXII, κάτοψις

οὔτε οἱαδήποτε ἄρθρωσις τῶν τοίχων. Οὐχ ἧττον εἰκάζεται διακόσμησις τῶν τοίχων διὰ προσκεκολλημένων πηλίνων ροδάκων, ὑελίνων τμημάτων σφαίρας καὶ πηλίνων ψήφων, βαρελοειδῶν καὶ κυλινδρικῶν ἐναλλάξ. Εὑρέθησαν δηλαδή: α)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ἀνὰ δύο ὑέλινα τμήματα σφαίρας μεταξὺ τῶν χωμάτων καθ' ἑκάστην τῶν τεσσάρων γωνιῶν (LXXIII Α 10), β) ἀνὰ ἓξ πήλινοι ρόδακες ἐγχρώμως κεκοσμημένοι καθ' ἑκάστην γωνίαν (LXXIII Α 9) καὶ γ) κατὰ μῆκος τῶν τοίχων εὑρίσκοντο κατὰ διαστήματα ψῆφοι διάτρητοι βαρελοειδεῖς ἢ κυλινδρικαὶ (LXXIII Α 8). Καθ' ἑκατέραν τῶν μακρῶν πλευρῶν ἦσαν ἀνὰ ἕνδεκα βαρελοειδεῖς καὶ ἀνὰ δέκα κυλινδρικαὶ καὶ καθ' ἑκατέραν τῶν στενῶν πλευρῶν ἀνὰ πέντε βαρελοειδεῖς καὶ ἀνὰ τέσσαρες κυλινδρικαί. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν στοιχείων τούτων ἐγένετο ἡ ἐν Σχεδ. 23, ὑποθετικὴ εἰς τὰς λεπτομερείας μόνον, τοποθέτησίς των ἐπὶ τοῦ σῳζομένου μέρους κονιάματος. Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ τάφου ἦσαν 2,25 × 1,25 μ. περίπου. Τὸ ὕψος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπολογισθῇ οὔτε ἡ στέγασις τοῦ τάφου ἐξηκριβώθη. Τὸ ἐσωτερικὸν εὑρέθη πλῆρες χωμάτων. Ἡ ἐν Πίν. 262δ πελίκη ὑπῆρξε τὸ πρῶτον εὕρημα, ἀλλὰ τὸ δάπεδον τῆς ταφῆς μετὰ λειψάνων σκελετοῦ καὶ ἄλλων κτερισμάτων εὑρέθη εἰς βάθος μεγαλύτερον κατὰ 0,20 μ. Ἐκ τούτων προκύπτει μὲ πιθανότητα, ὅτι ἡ πελίκη ἀπετέθη ὑψηλότερον ἢ μᾶλλον ὀφείλει τὴν ὑψηλοτέραν θέσιν της εἰς ἐπενέργειαν τῶν ὑδάτων, ὡς εἰς βέβαιον παράδειγμα ἐν τάφῳ τοῦ Δίου[9], διότι ὁ τάφος κατὰ τὰ ἄλλα ἦτο ἀδιατάρακτος. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὑρέθησαν λείψανα σκελετοῦ μὲ τὸ κρανίον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν. Εὑρέθησαν ἐπίσης εἰς διάταξιν βεβαιοῦσαν ξυλίνην λάρνακα, περὶ τοὺς τριάκοντα ἥλοι σιδηροῖ. Ἐντὸς τοῦ κρανίου ὑπῆρχον τὰ ἐν Πίν. 262γ δύο ἐνώτια χρυσᾶ (LXXIII Α 6 α-β), ἀποτελούμενα ἐκ συνεστραμμένων συρμάτων καὶ πτερωτῆς γυμνῆς μορφῆς. Τοῦ ἑτέρου ἐλλείπει τὸ συρμάτινον μέρος. Ὑπὸ τὴν πελίκην εὑρέθη τὸ ἐν Πίν. 261β σκυφίδιον (LXXIII Α 5) καὶ χαλκοῦν νόμισμα (LXXIII Α 11). Κατὰ τοὺς πόδας ὑπῆρχον ἡ ἐν Πίν. 262β, δεξιά, πρόχους (LXXIII Α 2) καὶ ὑπ' αὐτὴν λύχνος (LXXIII Α 3) καὶ δύο δακρυδόχοι εἰς τεμάχια (LXXIII Α 4 καὶ Α 7).

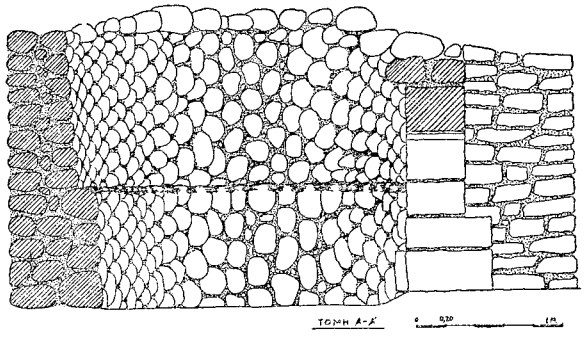

Σχεδ. 20. Τομὴ Α - Α΄

Ταφὴ Β. Ἡ ταφὴ Β γενικῶς ὡμοίαζε πρὸς τὴν ταφὴν Α, ἀλλ' ἡ διατήρησίς της δὲν ἐπέτρεψεν ἀκρίβειαν παρατηρήσεων καὶ σαφήνειαν εἰς τὰ σχέδια (Σχεδ. 22). Ὁπωσδήποτε καὶ ὁ τάφος Β ἦτο ὑπόγειον μνημεῖον, διὰ πλίνθων κατεσκευασμένον, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 1,45 × 1 μ. Τὸ μέγιστον σῳζόμενον ὕψος τῆς πλινθοκατασκευῆς ἦτο 1,30 μ. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν δόμων, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν τὸ σῳζόμενον ὕψος, διότι οἱ ἁρμοί, τόσον οἱ ὁριζόντιοι ὅσον καὶ οἱ κατακόρυφοι, ἦσαν δυσδιάκριτοι. Αἱ πλίνθοι εἶχον συνθλιβῆ καὶ ἀπαρτίσει ἓν σῶμα. Ἐμετρήθη πάντως πλίνθος διαστάσεων 0,51 × 0,52 × 0,095 μ. καὶ ἑτέρα 0,45 × 0,49 × 0,09 μ. Τοὺς τοίχους ἐκάλυπτε καὶ ἐδῶ κονίαμα, τοῦ ὁποίου διεσῴζοντο μέρη.

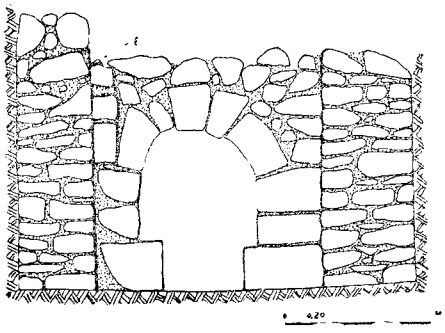

Σχεδ. 21. Πρόσοψις

9. ΠΑΕ 1955, σελ. 157.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Σκελετός, ἐκτάδην κατὰ χώραν, εὑρέθη εἰς βάθος 0,75 μ. ὑπὸ τὴν πλινθοκατασκευήν, ὥστε τὸ συνολικὸν σῳζόμενον βάθος τοῦ τάφου ἦτο 2,05 μ. Ἀμέσως ὑπὸ τὸν κατώτατον δόμον πλίνθων εὑρέθη τὸ στρῶμα μετὰ χαλίκων καὶ κατωτέρω τὸ στρῶμα χώματος. Κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν, ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου, ἐκαθαρίσθη λαξευτή, εἰς τὸ στρῶμα μετὰ χαλίκων καὶ κατωτέρω, ὀρθογώνιος κόγχη, μήκους 0,27 μ., ὕψους 0,32 μ. καὶ βάθους 0,20 μ. Ἡ κατωτάτη πλίνθος ἴσχυεν ὡς ὑπέρθυρον, οὕτως εἰπεῖν, τῆς κόγχης. Ἐντὸς τῆς κόγχης εὑρέθησαν τὰ τεμάχια δακρυδόχου (LXXIII Β 14). Ἑτέρα δακρυδόχος εἰς τεμάχια (LXXIII Β 13), καὶ ὄστρακα ἐξ ἄλλου ἀγγείου (LXXIII Β 15) εὑρέθησαν ἐπίσης εἰς τὸ ὕψος τῆς κόγχης μεταξὺ τῶν χωμάτων. Προβληματικὸς παραμένει σκελετὸς ἀποκαλυφθεὶς κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν σχεδὸν ὄρθιος διατηρούμενος εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Μὲ τὰ λείψανα τοῦ ἑτέρου σκελετοῦ, τὰ εὑρεθέντα κατὰ χώραν εἰς τὸ δάπεδον τοῦ τάφου, οὐδὲν εὕρημα σχετίζεται.

Ταφὴ Γ. Ὠνομάσθη «ταφὴ» Γ ἡ θέσις ὅπου

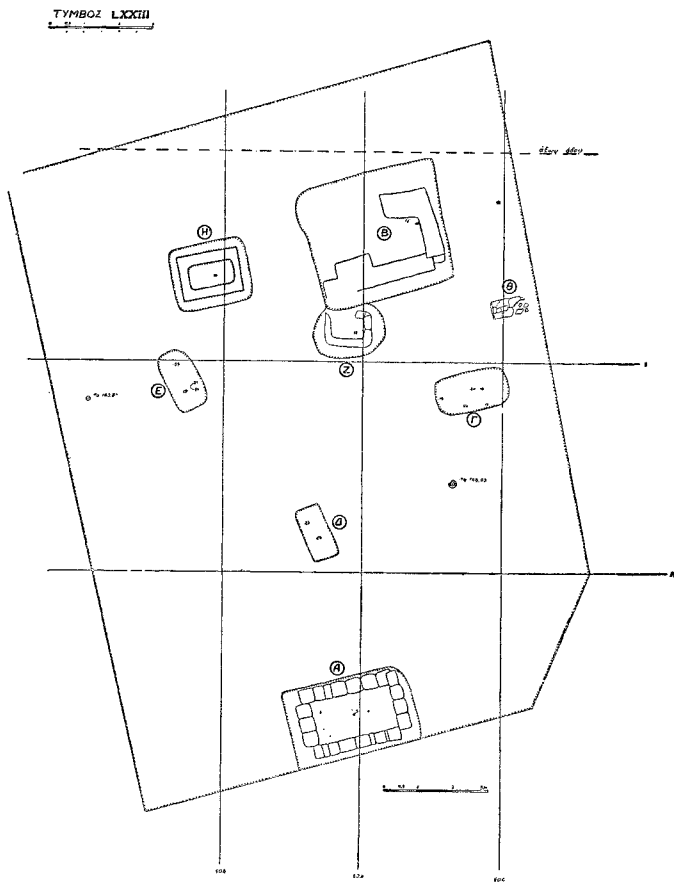

Σχεδ. 22. Ὁ τύμβος LXXIII

εὑρέθησαν μεταξὺ λειψάνων πυρᾶς (Σχεδ. 22) δακρυδόχος εἰς τεμάχια (LXXIII Γ 16), σιδηρᾶ στλεγγὶς (LXXIII Γ 17), κυάθιον (LXXIII Γ 18), δύο σιδηροῖ ἧλοι (LXXIII Γ 19α-β) ἐκ ξύλων, τῆς πυρᾶς πιθανῶς, πάχους 0,06 μ., λύχνος (LXXIII Γ 20), σκυφίδιον εἰς τεμάχια (LXXIII Γ 21) καὶ σιδηρᾶ αἰχμὴ (LXXIII Γ 22). Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σχετισθῇ μὲ ἀσφάλειαν ἡ πυρὰ μετά τινος τῶν γειτονικῶν ταφῶν.

Ταφὴ Δ. Ἡ λακκοειδὴς ταφὴ Δ ἀπέδωκεν, ἐκ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

τὸς λειψάνων σκελετοῦ, σιδηρᾶν αἰχμὴν (LXXIII Δ 23), δύο σιδηροῦς ἥλους (LXXIII Δ 24α-β),

Ταφὴ Ε. Ἡ ταφὴ Ε ἦτο ἡ μόνη προϊστορικὴ ταφὴ τοῦ «τύμβου» LXXIII (Πίν. 260ς).

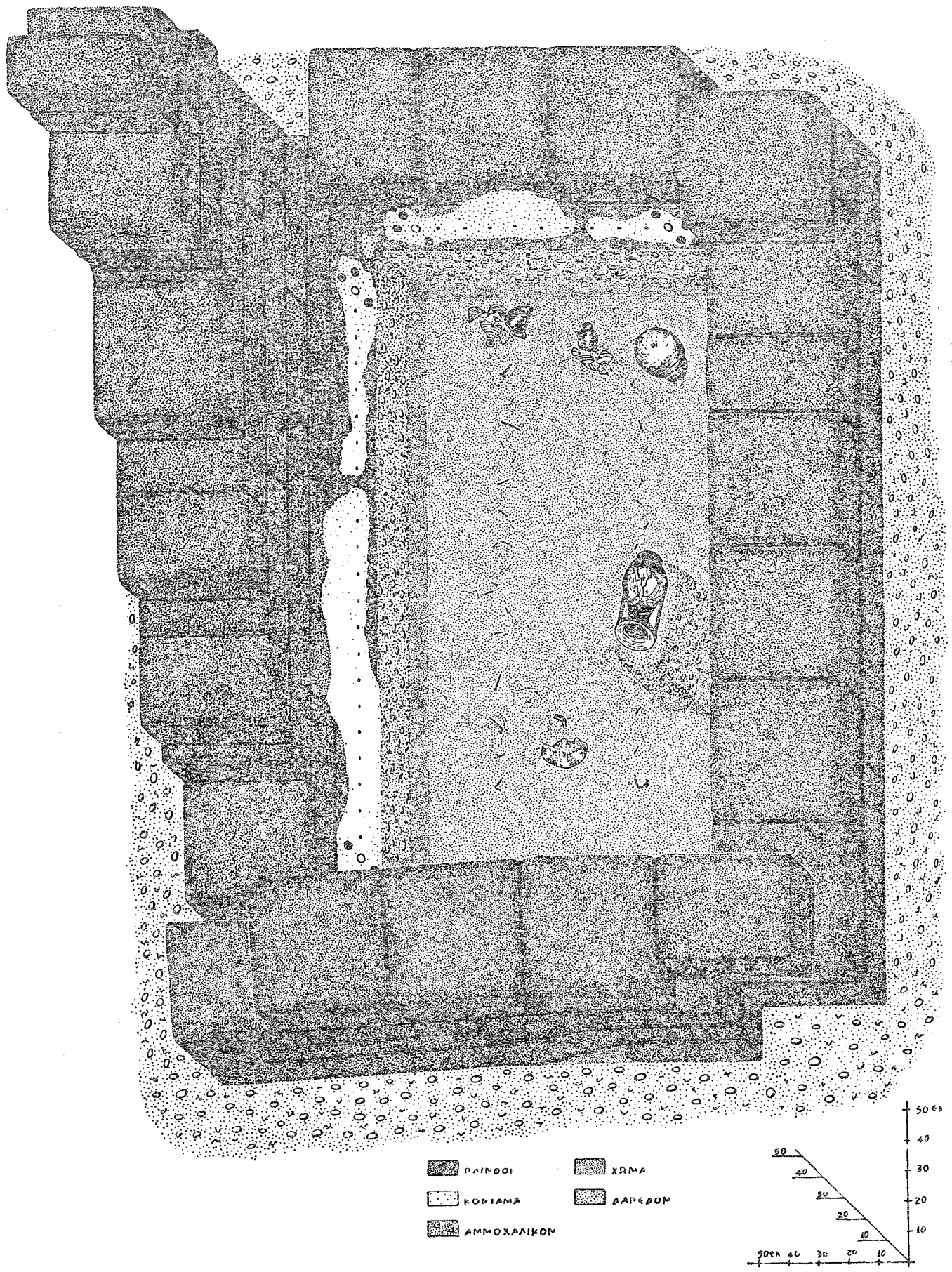

Σχεδ. 23. Ὁ τάφος LXXIII Α

πήλινα ἐπίχρυσα κοσμήματα στεφάνης εἰς σχῆμα καρπῶν ροιᾶς καὶ δάφνης (LXXIII Δ 25), ὑέλινον τμῆμα σφαίρας (LXXIII Δ 26), ὅμοιον πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἀναφερθέντα LXXIII Α 10, καὶ ὄστρακα διαφόρων ἀγγείων (LXXIII Δ 27).

Εὑρέθησαν: πρόχους ἀκεραία (LXXIII Ε 28), καὶ εἰς ἀπόστασιν 1,50 μ. τὸ ἥμισυ ἀνοικτοῦ ἀγγείου (LXXIII Ε 29). Παρὰ τὴν πρόχουν εὑρέθησαν: μικρὰ χαλκῆ ὀκτώσχημος πόρπη (LXXIII Ε 30), καὶ τεμάχια χαλκῶν κοσμημάτων κόμης (LXXIII Ε 31).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Ταφὴ Ζ. Παρὰ τὸν πλινθόκτιστον τάφον Β εὑρέθη ἡ πλινθοπερίβλητος «ταφὴ» Ζ (Σχεδ. 22), τὴν ὁποίαν συνεκρότουν αἱ πλίνθοι τοῦ περιβόλου καὶ κυάθιον (LXXIII Ζ 32). Δὲν εὑρέθησαν ὀστᾶ ἢ ἄλλο εὕρημα.

Ταφὴ Η. Πλινθόκτιστος ἦτο καὶ ὁ τάφος Η (Σχεδ. 22) ἐσωτερικῶν διαστάσεων 1,30 × 0,60 μ. Τὸ σῳζόμενον ὕψος τῆς πλινθοδομῆς ἦτο 0,40 μ. Ἐντὸς τοῦ πλινθοπεριβόλου εὑρέθη μόνον ἐνώτιον χρυσοῦν ἀπολῆγον εἰς κεφαλὴν ὄφεως LXXIII Η 35).

Ταφὴ Θ. Ἡ κεραμοσκεπὴς ταφὴ Θ (Σχεδ. 22) εὑρέθη ἡμικατεστραμμένη καὶ οὐδὲν ἀπέδωκε[10].

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

*

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΑΦΩΝ ΕΝ ΒΕΡΟΙΑ

α) Διθάλαμος λαξευτὸς τάφος

Ἐντὸς τῆς πόλεως Βεροίας, εἰς οἰκόπεδον τοῦ Ἰωάννου Ἐλευθεριάδου, κείμενον εἰς τὴν θέσιν ἡ Ἔξω Παναγιά, ἐπὶ τῆς κλιτύος ὑψιπέδου ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ἐκτισμένη ἡ σημερινὴ πόλις, ἀπεκαλύφθη λαξευτὸς τάφος διθάλαμος ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἀνήκων εἰς γνωστὸν νεκροταφεῖον τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἡ πρόσοψίς του εἶναι ἐπικεχρισμένη διὰ λευκοῦ κονιάματος, τὸ ἄνοιγμα δὲ τῆς θύρας, διαστάσεων 1,80 × 0,80 μ., περιβάλλεται διὰ γραπτῆς κιτρίνης ταινίας. Ὑπεράνω τῆς θύρας ὑπάρχει γραπτὸν ἐπίσης ἀέτωμα ἐρυθροῦ χρώματος. Λίθος κατειργασμένος ἔκλειε τὸν τάφον. Ὁ προθάλαμος εἶναι ἐπικεχρισμένος διὰ λευκοῦ κονιάματος, μὲ ταινίαν ἐρυθρὰν πλ. 0,20 μ., περιθέουσαν τὸν χῶρον μέχρις ὕψους 1 μέτρου. Αἱ διαστάσεις του εἶναι: ὕψος 2,24 μ., πλάτος 3,07 μ. καὶ μῆκος 2,16 μ., καλύπτεται δὲ οὗτος διὰ καμάρας, ἡ γένεσις τῆς ὁποίας εὑρίσκεται πλησίον τοῦ ἐδάφους. Ὁ θάλαμος ἔχει τὸ αὐτὸ πρὸς τὸν προθάλαμον πλάτος, ἐπικοινωνοῦν δὲ δι' ἀνοίγματος θύρας ὕψους 1,74 μ. καὶ πλάτους 0,75 μ. Ἡ καμάρα τοῦ προθαλάμου συνεχίζεται καὶ εἰς τὸν θάλαμον μὲ τὸ αὐτὸ ὕψος, μειούμενον μέχρις ὕψους 1,27 μ. πρὸς τὸ βάθος τοῦ θαλάμου. Εἰς τὸ τμῆμα αὐτὸ τοῦ θαλάμου, ἔναντι τῆς εἰσόδου, ὑπάρχουν δύο τετράπλευροι κόγχαι ἰσοϋψεῖς, λαξευμέναι ἐντὸς τοῦ βράχου εἰς ὕψος 0,35 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους. Ἡ ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ εὑρισκομένη κόγχη ἔχει πλάτος 0,67 καὶ βάθος 0,66 μ., ἡ δεξιά, πλάτος 0,62 μ., βάθος 0,59 μ., ἀμφότεραι δέ, ὕψος 0,62 μ. Ἀμφότεραι περιβάλλονται ὑπὸ ταινιῶν, ἐρυθρᾶς ἡ πρώτη καὶ κιτρίνης ἡ δευτέρα, τὸ ἐσωτερικὸν δὲ αὐτῶν εἶναι λευκόν. Ὑπεράνω τῆς πρώτης κόγχης, ἐπὶ τοῦ λευκοῦ κονιάματος τοῦ τοίχου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ *ΓΑΛΕΣΤΗΣ ΤΥΡΙΟΥ*, γεγραμμένη δι' ἐρυθροῦ χρώματος διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ χρώματος, γεγραμμένη ἐπὶ τῆς κιτρίνης ταινίας, ἄνωθι τῆς δευτέρας κόγχης, ὑπάρχει ἑτέρα ἐπιγραφὴ *ΑΝΔΡΟΜΑΧΟΣ ΤΥΡΙΟΥ* Ἡ ἐπιγραφὴ *ΑΣΠΑΣΙΑ ΓΑΛΕΣΤΟΥ* ἀναγιγνώσκεται ἐπὶ τοῦ ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ τοίχου, μόλις δὲ διακρίνεται ἡ ἐπιγραφή: *ΤΥΡΙΟΣ ΑΝΔΡΟΜΑΧΟΥ* παραπλεύρως τῆς δεξιᾶς κόγχης. Παραπλεύρως τῆς κόγχης ταύτης ἀνευρέθη βάσις βωμοῦ ὕψους 0,15 μ. καὶ πλάτους 0,84 μ., ὁ βωμὸς δὲ ἀνευρέθη κεκλιμένος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους (Πίν. 263α). Οὗτος εἶναι μαρμάρινος, ὕψους 0,60 μ., πλάτους 0,44 μ. καὶ πάχους 0,385 μ. φέρει δὲ τὴν ἐπιγραφήν, *ΤΥΡΙΟΣ ΑΝΔΡΟΜΑΧΟΥ.*

Ὁ τάφος εὑρέθη συλημένος, οἱ τυμβωρύχοι ὅμως ἀφῆρεσαν μόνον τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα, ἀφήσαντες τὰ μὴ ἔχοντα ἀξίαν δι' αὐτοὺς πήλινα ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἄφθονα (Πίν. 263β). Μεταξὺ αὐτῶν τὰ χαρακτηριστικώτερα ἦσαν πυξίδες μὲ κοσμήματα τύπου «δυτικῆς κλιτύος» κάνθαρος μὲ τὸ αὐτὸ κόσμημα, μικρὸς καδίσκος μὲ κόσμημα «barbotine», λύχνοι, πολλὰ δακρυδόχα, κυάθια, ὡς ἐπίσης πρόχοι καὶ ἀμφορεῖς ἄβαφοι.

Ἔξωθι τοῦ τάφου, ἐξ ἑτέρου τάφου ἁπλοῦ λακκοειδοῦς, τελείως καταστραφέντος, περισυνελέγησαν διάφορα εἰδώλια μεταξὺ τῶν ὁποίων δύο εἰδώλια γυναικῶν λουομένων, ἱσταμένων ἐπὶ ὑψηλῶν βάθρων, εἰδώλιον Ἔρωτος καὶ Ψυχῆς, εἰδώλιον Ἔρωτος ἐρειδομένου ἐπὶ ράβδου (Πίν. 264α), εἰδώλιον βρέφους ἐντὸς λίκνου, κλπ. Ἰδιαιτέρως σημαντική, ὡς ξένη πρὸς ὅ,τι γνωρίζομεν μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Βεροίας, εἶναι σειρὰ ἐξ ὀκτὼ τοὐλάχιστον πλαγγόνων φερουσῶν ἰδιότυπον κόμμωσιν, καὶ κόσμημα μεταξὺ τῶν

10. Κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῆς παρούσης ἐκθέσεως ἐκυκλοφόρησαν, πλὴν ἄλλων, καὶ τὰ ἑξῆς βιβλία, ἀναφερόμενα καὶ εἰς τὰ ἐκ τοῦ προϊστορικοῦ νεκροταφείου τῆς Βεργίνης εὑρήματα: 1) Manolis Andronicos. Vergina, The Prehistoric Necropolis and the Hellenistic Palace (Studies in Mediterranean Archaeology, vol. XIII), Lund 1964. 2) V. R. d'A. Desborough, The last Mycenaeans and their Successors, An Archaeological Survey c. 1200 - c. 1000 B.C., Oxford 1964 καὶ 3) A. Snodgrass, Early Greek Armour and Weapons, Edinburgh 1964. Εὑρίσκονται ὑπὸ ἐκτύπωσιν, ἄρθρον μου (Vergina) ἐν Enciclopedia dell' arte antica καὶ μελέτη μου ἐν Essays in Memory of Karl Lehmann, ὅπου δημοσιεύεται ὁ πίθος LXV ΑΞ 221, περὶ τοῦ ὁποίου ἰδὲ ἐν Α.Δ. 17 (1961/62), σελ. 284, Σχεδ. 61 καὶ 62 καὶ Πίν. 152α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

μαστῶν. Τινὲς ἐξ αὐτῶν φέρουν βαρβαρικὰ ὑποδήματα (Πίν. 264β).

β) Μονοθάλαμος λαξευτὸς τάφος

Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ οἰκοπέδου καὶ ὀλίγα μέτρα βορειότερον τοῦ προαναφερθέντος τάφου, ἀνευρέθη ἕτερος τάφος, τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, ἁπλούστερος ὅμως τὴν κατασκευήν, μονοθάλαμος καὶ μικροτέρων διαστάσεων. Τὸ πλάτος ἦτο 2,90 μ. τὸ βάθος 2,29 μ. ἐκαλύπτετο δέ, ὡς καὶ ὁ προηγούμενος, διὰ καμάρας πολὺ χαμηλοτέρας, ὕψους 1,87 μ. Τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας ἐφράσσετο διὰ τριῶν κατειργασμένων πωρολίθων. Ἀναβαθμὸς εἰς ὕψος 0,40 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους περιέθεεν τὸν τάφον κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς. Τὸ πλάτος τοῦ ἀναβαθμοῦ ἐκυμαίνετο ἀπὸ 0,93 μ. - 1,02 μ. Τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν κτερισμάτων ἔκειτο ἐπὶ τοῦ ἀναβαθμοῦ τούτου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν καὶ ἴχνη ξυλίνων λαρνάκων.

Τὰ σπουδαιότερα τῶν κτερισμάτων ἦσαν: χρυσῆ δανάκη διαμέτρου 0,012 μ. ἐπὶ τῆς ὁποίας κεφαλὴ Ἀπόλλωνος, μικρὸν χρυσοῦν κόσμημα μετὰ ἡμιπολυτίμου λίθου, χαλκῆ βελόνη, 2 ἀκέραια εἰδώλια κορῶν (Πίν. 264γ), μικραὶ πυξίδες καὶ κάνθαρος μὲ κοσμήματα τύπου «δυτικῆς κλιτύος», κυάθια, δακρυδόχα, κ.ἄ.

γ) Ρωμαϊκοὶ τάφοι

Ρωμαϊκὸν νεκροταφεῖον ἀπεκαλύφθη παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν Νάουσαν, εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς πόλεως. Οἱ τάφοι ἦσαν κιβωτιόσχημοι ἐπενδεδυμένοι διὰ μαρμαρίνων πλακῶν εἰς δευτέραν χρῆσιν (Πίν. 265δ) ἢ ἁπλοὶ λακκοειδεῖς, φέροντες πλείονας τῆς μιᾶς ταφάς, κτερίσματα δὲ ἐλάχιστα.

Ἄλλα εὑρήματα

α) Ἀνάγλυφος στήλη μετ' ἐπιγράμματος

Ἀνάγλυφος στήλη (Πίν. 265α) φέρουσα ἐνδιαφέρον ἐπίγραμμα ἀφιερωμένον εἰς τὴν κορασίδα (ἄωρον παρθένον) Ἀδέαν, θυγατέρα τοῦ Κασσάνδρου καὶ τῆς Κυννάνης, ἀνευρέθη ἔξωθι τοῦ προαναφερθέντος διθαλάμου τάφου. Ἡ στήλη, ὕψους 1,04 μ. καὶ πλάτους 0,54 μ., ἀνήκει εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς ἐπίσης χρόνους, παριστᾷ δὲ ἐν ἀναγλύφῳ γυναῖκα ἱσταμένην καὶ πρὸ αὐτῆς θεραπαινίδα, ἐπὶ ὑψηλοῦ δὲ βάθρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται ἑρμαϊκὴ στήλη, Ἑρμῆν. Ἐπὶ τοῦ βάθρου ἀναγιγνώσκεται ἡ ἐπιγραφή: *Ἑρμῆ χθονίῳ*, ἡ λατρεία τοῦ ὁποίου εἶναι γνωστὴ ἐν Βεροίᾳ, ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν.

β) Μαρμαρίνη γραπτὴ στήλη

Ἐξ ἑτέρου σημείου τῆς Βεροίας μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς πόλεως μαρμαρίνη στήλη γραπτή, τῆς ὁποίας αἱ μορφαὶ ἔχουσιν ἐξ ὁλοκλήρου ἐξαφανισθῆ. Μόνον κάτω τμῆμα γυναικείας μορφῆς φερούσης μακρὸν χιτῶνα διακρίνεται εἰς τὸ κάτω δεξιὰ ἄκρον τῆς στήλης, καὶ τοῦτο διότι τὸ χρῶμα ἐπηρέασε τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ μαρμάρου. Ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου φέρει τὴν ἐπιγραφήν: *ΠΑΡΜΕΝΕΙΑ ΑΡΙΣΤΥΛΛΑΣ* ἄνωθι δὲ τῆς γραπτῆς μορφῆς τὴν ἐπιγραφήν: *ΝΙΚΥΛΛΑ ΙΕΡΩΝΟΣ* Γραπτὸν ἰωνικὸν κυμάτιον μόλις διακρίνεται ἄνωθι τῆς πρώτης ἐπιγραφῆς.

γ) Ἀνάγλυφος ρωμαϊκὴ στήλη

Ἑτέρα στήλη ἀνάγλυφος, ἀνήκουσα εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἀνευρέθη εἰς τὸ χωρίον Στενήμαχος καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βεροίας. Ἡ στήλη αὕτη, ὕψους 1,12 μ. καὶ πλάτους 0,40 μ., φέρει ἐντὸς κοίλου τετραπλεύρου τρεῖς ἀναγλύφους μορφὰς ἱσταμένας κατὰ μέτωπον. Αἱ δύο εἶναι μορφαὶ γυναικεῖαι, ἡ δὲ τρίτη ἀνδρική. Κάτωθι τοῦ ἀναγλύφου τούτου, εἰς λίαν πρόστυπον ἀνάγλυφον, παριστῶνται ἕτεραι τρεῖς μορφαί, δύο γυναικεῖαι καὶ μία ἀνδρική, ἱστάμεναι κατὰ κρόταφον. Τὸ ἀνάγλυφον ἀέτωμα φέρει εἰς τὸ κέντρον ἀντὶ τοῦ συνήθους δισκαρίου καρπὸν ροιᾶς, περιβαλλόμενον ὑπὸ δύο ὄφεων (Πίν. 265 β). Ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου φέρει τὴν ἐπιγραφήν:

...ΤΙΑΣ ΕΥΛΑΙΟΥ ΚΑΙ ΚΛΕΥΑΤΑ
.Ι ΓΟΝΕΙΣ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ ΗΡΩ

Τὸ ὄνομα Εὐλαῖος ἀπαντᾷ ἐν Βεροίᾳ, τὸ δὲ Κλεοπάτρα εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Μακεδονίας.

δ) Μαρμάρινα κεφαλαί

Ἐκ Βεροίας προέρχονται καὶ ἡ ἐν Πίν. 265γ εἰκονιζομένη κεφαλὴ γενειοφόρου ἀνδρός, ὕψους 0,50 μ., ὡς καὶ ἡ ἐν Πίν. 265ε προτομή, ὕψους 0,235 μ.

ΑΡΧΑΙΟΝ ΤΟΞΟΝ ΓΕΦΥΡΑΣ

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἐπεσκέφθην ἀρχαῖον τόξον (Πίν. 266α-β), εὑρισκόμενον ὀλίγον ἔξωθι τοῦ χωρίου Κλειδί, περὶ τὰ 60 χιλιόμετρα ἀνατολικῶς τῆς Βεροίας. Τὸ τόξον αὐτὸ ἦτο πολὺ ὀλίγον γνωστόν, διότι εὑρίσκεται εἰς τὸ πλέον ἀπομεμακρυσμένον σημεῖον τοῦ Νομοῦ Ἡμαθίας, πολὺ ἀπέχον ἀπὸ οἱασδήποτε δημοσίας ὁδοῦ. Ἦτο ὅμως γνωστὸν εἰς τοὺς παλαιοτέρους περιηγητάς, ἀναφέρει δὲ αὐτὸ ὁ Delacoulonche ἐν σελ. 64 - 66 τοῦ βιβλίου του «Mémoires». Αἱ σημεριναὶ δια-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

στάσεις τοῦ τόξου, λόγῳ αὐξήσεως τῆς ἐπιχώσεως, εἶναι αἱ ἑξῆς: ὕψος 10 μ., ἄνοιγμα 16 μ., πλάτος δὲ 6 μ. Ἐσωτερικῶς εἶναι κατεσκευασμένον ἐξ ἁπλῶν, καλῶς εἰργασμένων πωρολίθων, ὕψους 0,30 μ., τοποθετημένων κατὰ τὸν ἰσοδομικὸν τρόπον. Ὅμοιοι δόμοι, μεγαλυτέρων διαστάσεων, συνέθετον τὰ κατώτατα τμήματα τοῦ τόξου, σήμερον ὅμως διακρίνονται μόνον εἰς μίαν ἢ δύο σειρὰς ὑπὲρ τὸ ἔδαφος (Πίν. 266γ). Ἐξωτερικῶς σῴζει λείψανα κονιάματος καὶ ὀπτοπλίνθων, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν διαφόρους προσθήκας (Πίν. 266δ).

Τὸ τόξον ἀνήκει εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπετέλει τμῆμα γεφύρας, διότι ὅμοιοι πωρόλιθοι, εὑρεθέντες εἰς τὴν αὐτὴν μὲ τὸ τόξον εὐθεῖαν, φαίνεται ὅτι ἀπετέλουν τμῆμα τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης πρὸς τὴν γέφυραν, αἱ δὲ ἐξ ὀπτοπλίνθων προσθῆκαι θὰ ἐπλήρουν τὰ μεταξὺ τῶν τόξων τριγωνικὰ διάκενα. Ἐνισχυτικὸν τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι ὅτι ὁ ποταμὸς Λουδίας ἀπέχει ὀλίγον ἀπὸ τοῦ τόξου τούτου.

Μ. ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΗ-ΣΙΓΑΝΙΔΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Εἰσαγωγικά: Μέχρι τοῦ τέλους Αὐγούστου 1962, τῆς Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Β΄ Περιφερείας προΐστατο ὁ νῦν Καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης κ. Στυλιανὸς Πελεκανίδης.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κύριον μέλημα τῆς Ἐφορείας ὑπῆρξεν ἡ συντήρησις καὶ προστασία τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς περιφερείας καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ἡ ἔρευνα διὰ νέα εὑρήματα.

Ἔργον ἑπομένως τῆς Ἐφορείας ὑπῆρξεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ στερέωσις τῶν ὑπὸ κατάρρευσιν μνημείων, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς εἶναι πολλά, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀντιμετώπισις τῶν κατὰ τῶν μνημείων ἐπιβουλῶν, ἤτοι τῆς κατεδαφίσεως, τῆς καταπατήσεως, τῶν ἐπιβλαβῶν μετασκευῶν ἢ ἐπισκευῶν καὶ τῆς πλησίον ἀρχαίων κατασκευῆς ἔργων, δυναμένων νὰ βλάψουν αὐτὰ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω, ἡ Ἐφορεία ἐμερίμνησε διὰ τὴν ἐν γένει ἐφαρμογὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Νόμου ἐν τῇ περιφερείᾳ. Ἐπίσης κατὰ τὸ 1962 ἐγένοντο τὰ κάτωθι:

1) Ἐκηρύχθησαν ὡς ἱστορικὰ διατηρητέα ὀγδοήκοντα ὀκτὼ (88) μνημεῖα τῆς περιφερείας.

2) Περιῆλθον εἰς τὴν κυριότητα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας δύο μνημεῖα (τὸ Μπεζεστένι τῶν Σερρῶν καὶ τὸ ἐν Σιατίστῃ ἀρχοντικὸν τῆς Πούλκως) καὶ ἤρχισεν ἡ διαδικασία διὰ τὴν ἀπαλλοτρίωσιν ἄλλων πέντε.

3) Ἐγένοντο περιοδεῖαι εἰς διαφόρους περιοχὰς τῆς περιφερείας καὶ συνεκεντρώθησαν ἀρχαιολογικαὶ εἰδήσεις.

4) Ἐγένετο περισυλλογὴ διαφόρων κινητῶν εὑρημάτων.

5) Κατεγράφησαν ἐνακόσια ὀγδοήκοντα τρία (983) ἀντικείμενα τῆς συλλογῆς τῆς Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων.

6) Κατηρτίσθη ἀρχεῖον σχεδίων ὡς καὶ φωτογραφικὸν ἀρχεῖον.

7) Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ἐφορείας ἐπλουτίσθη δι' εἴκοσι τεσσάρων (24) νέων τόμων.

Τέλος, κατὰ τὸ 1962, μετεφέρθησαν τὰ γραφεῖα τῆς Ἐφορείας ἐκ τοῦ παλαιοῦ καὶ ἀκαταλλήλου κτηρίου, ὅπου ἐστεγάζοντο, εἰς τὸ νέον Μουσεῖον Θεσσαλονίκης.

Ἀναλυτικῶς τὸ ἔργον τῆς Ἐφορείας ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Α΄ Ἁγία Σοφία

Εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν Θεσσαλονίκης συνεχίσθησαν αἱ ἀπὸ τοῦ προπαρελθόντος ἔτους ἀρξάμεναι ἐργασίαι διαμορφώσεως τοῦ περὶ τὸν ναὸν χώρου. Ὡλοκληρώθη ἤδη ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἀνατολικοῦ χώρου, ὅπου κατεσκευάσθη καὶ μικρὸν οἴκημα ἐκ τριῶν δωματίων διὰ τὴν στέγασιν τῶν γραφείων τῆς ἐκκλησίας. Ἐπίσης ὁ περίβολος μετετοπίσθη ἐσώτερον χάριν τῆς διαπλατύνσεως τῆς ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ διερχομένης ὁδοῦ.

Κατὰ τὰς γενομένας ἐργασίας ἀπεκαλύφθησαν ἐκ νέου τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Καλλιγᾶ ἀνακαλυφθέντα[1], ἐγένοντο δὲ καί τινα νέα εὑρήματα. Ἐν Σχεδ. 1 παρουσιάζονται τὰ παλαιὰ καὶ τὰ νέα εὑρήματα ἐν συσχετισμῷ[2]. Οὕτω τὰ παλαιὰ καὶ ἤδη γνωστὰ εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) *ΑΑ΄* καὶ *ΒΒ΄*, τοῖχοι κτηρίου ἀναγομένου εἰς τὴν ἐποχὴν Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου.

2) *ΕΕ΄* καὶ *ΖΖ΄*, δύο ἐκ τῶν ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ ἀποκαλυφθέντων τοίχων ὁμοιάζοντες πρὸς στυλοβάτας.

3) *ΟΠΟ΄*, ἡ ἁψὶς τῆς μικρᾶς βορείας βασιλικῆς.

4) *ΟΡΡ΄Σ*, μεταγενέστερον παρεκκλήσιον κατεδαφισθὲν πρὸ ὀλίγων δεκαετιῶν.

5) *ΘΘ΄* καὶ *Η΄*, θεμέλια βαίνοντα καθέτως πρὸς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ ναοῦ.

6) *ΔΔ΄*, θεμέλιον τοίχου βαῖνον παραλλήλως πρὸς τὴν πρόσοψιν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ εἰς ἀπόστασιν 0,70 μ. ἀπ' αὐτῆς.

7) *ΚΚ΄*, θεμέλιον τοίχου βαίνοντος παραλλήλως πρὸς τὴν πρόσοψιν τοῦ ναοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 17,50 μ. ἀπ' αὐτῆς.

8) *ΤΤ΄*, θεμέλιον ἐφ' οὗ ἔβαινεν ὁ τουρκικὸς ἐξωνάρθηξ.

9) *Φ*, θεμέλιον τοῦ νεωτέρου τουρκικοῦ μιναρέ.

Τὰ νεώτερα εὑρήματα καὶ αἱ περὶ αὐτῶν παρατηρήσεις ἔχουν ὡς ἑξῆς:

α΄ Οἰκοδόμημα ἐποχῆς Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου

Παρὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ ἀπεκαλύφθη τοῖχος *ΓΓ΄* πάχους 1,25 μ. καὶ σῳζομένου ὕψους 2,20 μ., τοῦ ὁποίου τὸ θεμέλιον εὑρίσκεται εἰς ὑψόμετρον 5,50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Βαίνει ἐπὶ τῆς προεκτάσεως τοῦ τοίχου *ΑΑ΄* καὶ φέρει τοιχογραφίας ὁμοίας πρὸς τὰς τοῦ τοίχου *ΒΒ΄*. Πρόκειται προφανῶς περὶ τῆς συνεχείας τοῦ τοίχου *ΑΑ΄*. Οὕτω τὸ σῳζόμενον μῆκος τοῦ βορείου τοίχου τοῦ Κωνσταντινείου οἰκοδομήματος ἀνέρχεται ἤδη εἰς 30 μ.

1. Μ. Καλλιγᾶ, ΠΑΕ 1936, σ. 111 - 118. 1938, σ. 67 - 74. 1939, σ. 73 - 84. 1940, σ. 23 - 27. 1941 - 44, σ. 42 - 52.

2. Ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω τὸν Ἀρχιτέκτονα - Ἀρχαιολόγον κ. Ἰ. Τραυλὸν διὰ τὰς πολυτίμους συμβουλάς του σχετικῶς μὲ τὰ σχέδια τῆς ἐκθέσεως ταύτης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

β' Τοῖχος ΛΛ'

Ἀπεκαλύφθη ἡ πρὸς δυσμὰς συνέχεια τοῦ ἀνακαλυφθέντος πέρυσιν ὑπό τοῦ Καθηγητοῦ κ. Σ. Πελεκανίδη τοίχου *ΛΛ'*, ὅστις βαίνει παραλλήλως πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ εἰς ἀπόστασιν 8 μ. ἀπ' αὐτοῦ. Τὸ πάχος τοῦ τοίχου τούτου εἶναι 1,25 μ., τὸ μέχρι σήμερον ἀποκαλυφθὲν μῆκος 50 μ., τὸ δὲ σῳζόμενον ὕψος κυμαίνεται μεταξὺ 0 καὶ 2,20 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ὁ τοῖχος οὗτος εἶναι κατεσκευασμένος ἐξ ἀργῶν λίθων, ὀπτοπλίνθων πάχους 0,03 - 0,05 καὶ ἀρχαίου ὑλικοῦ. Κατὰ τὸ σημεῖον *Λ* ὁ τοῖχος κάμπτεται κατ' ὀρθὴν γωνίαν τρεπόμενος πρὸς νότον. Δυτικῶς τοῦ σημείου *Λ*, ὅπου ἡ ἐπίχωσις φθάνει τὰ 3 μ., εὑρέθησαν τρεῖς βυζαντινοὶ τάφοι μὲ ἄφθονα ἀγγεῖα.

Πλησίον τοῦ σημείου *Λ* ἐπὶ τοῦ τοίχου *ΛΛ'* εἶναι ἐνδομημένος διαχωριστικὸς ἀμφικίων παραθύρου (Π ί ν. 267α), ἐκ δὲ τοῦ σημείου *Λ'* ἐξήχθη ἐπιτυμβία ἐπιγραφὴ (Π ί ν. 270γ), ἥτις προφανῶς δὲν εἶναι χριστιανική. Ἡ ἐξ ὑποφαίου μαρμάρου πλὰξ τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει διαστάσεις 2,13 × 0,63 × 0,14. Τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων εἶναι 0,055, ἡ δὲ μεταξὺ τῶν γραμμῶν ἀπόστασις 0,02. Σῴζονται αἱ τελευταῖαι τρεῖς σειραὶ τῆς ἐπιγραφῆς ὡς καὶ ἴχνη γραμμάτων ἐκ τῆς προηγουμένης σειρᾶς. Τὸ σῳζόμενον τμῆμα ἔχει οὕτω:

ΘΙΩ ΜΝΕΙΑΣ ΧΑΡΕΙΝ ΕΙ ΔΕ ΤΕΙΣ ΕΤΕΡΟΣ ΤΟΛΜΗΣΗ
ΑΝΥΞΕ ΤΗΝ ΛΗΝΟΝ ΧΩΡΕΙΣ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΜΟΥ
ΛΟΓΟΝ ΥΦΕΞΕΙ
ΤΩ ΚΑΤΑ ΚΑΙΡΟΝ ΗΓΕΜΟΝΕΙ (ἀκολουθεῖ κισσόφυλλον)

Ὁ τοῖχος *ΛΛ'* εἶναι παλαιότερος τῆς ἀψῖδος *ΟΠΟ'*, ἥτις ἐρείδεται ἐπ' αὐτοῦ κατὰ τὸ σημεῖον *Ο*. Ἐλκυστικὴ ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ἡ ἄποψις, ὅτι ὁ τοῖχος *ΛΛ'* εἶναι ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος ὁ κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα μνημονευόμενος ὡς «μάκρων» τῆς Ἁγίας Σοφίας[3]. Ἀποδεικνύεται ὅμως ὅτι ἀρχῆθεν τοὐλάχιστον δὲν ὑπῆρξεν ἀναλημματικός, διότι παρουσιάζει πρόσωπον καὶ ἀπὸ τὰς δύο πλευράς. Ἐκτὸς τούτου ἔξωθι τοῦ τοίχου βαίνει παραλλήλως πρὸς αὐτὸν ὀχετὸς *ππ'*. Ἐπὶ πλέον δὲ ἐπὶ τοῦ τοίχου *ΛΛ'* ἀνοίγονται δύο εἴσοδοι *Μ* καὶ *Ν*. Ἡ εἴσοδος *Μ* φέρει λίαν ἐπιμελημένον κατώφλιον, ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν αὐτῆς ὑπάρχει πλακόστρωτον ἐκ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν (Π ί ν. 267α-β). Τὸ ὑψόμετρον τοῦ πλακοστρώτου τούτου εἶναι 8,25 ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω οὐδαμοῦ τοῦ τοίχου ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐπὶ τοῦ «μάκρωνος» μνημονευόμενα «σκαλία».

γ' Βορειοδυτικὸν παρεκκλήσιον

Ὁ χῶρος ἔξωθι τῆς εἰσόδου *Μ* εἶχε διαμορφωθῆ μεταγενεστέρως εἰς παρεκκλήσιον. Ἀπεκαλύφθη τὸ ἥμισυ τῆς ἀψῖδος του, ἥτις σχηματίζεται ἐσωτερικῶς ἡμικυλινδρική καὶ ἐξωτερικῶς ἡμιεξάγωνος, εἶναι δὲ μεταγενεστέρα τοῦ τοίχου *ΛΛ'*, διότι ἀκουμβᾷ ἐπ' αὐτοῦ. Ἐπίσης εὑρέθησαν δύο ἰωνικαὶ βάσεις, διαστάσεων 0,70 × 0,68 × 0,27 ἡ μία καὶ 0,61 × 0,61 × 0,17 ἡ ἄλλη, κατὰ χώραν, εἰς δευτέραν χρῆσιν, θεμελιωμέναι ἐπὶ στρώματος ἀργῶν λίθων ὕψους 0,40, ἄνωθεν τοῦ παλαιοῦ πλακοστρώτου. Μεταξὺ τῶν δύο βάσεων καὶ τῆς εἰσόδου *Μ* εὑρέθησαν δύο ἐπιθήματα ἀμφικιόνων ὕψους 0,40, εἰς δευτέραν χρῆσιν, ἀποτελοῦντα προφανῶς μέρος τοῦ δαπέδου τοῦ παρεκκλησίου, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο εἰς ὕψος 0,40 ἄνωθεν τοῦ παλαιοῦ πλακοστρώτου (Π ί ν. 267α-β). Ἡ εἴσοδος *Μ* εἶχεν ἀποφραχθῆ δι' ἀμελοῦς τοιχοδομίας, ἀφαιρεθείσης ἤδη, φαίνεται δὲ ὅτι τὸ παρεκκλήσιον ηὐλίζετο ἐξ ἑτέρας εἰσόδου πρὸς δυσμάς.

Τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο, εὑρισκόμενον παρὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς Ἁγίας Σοφίας, θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ συσχετισθῆ μὲ τὸ μονύδριον τοῦ Σωτῆρος, τὸ κατὰ τὸν μάκρωνα τῆς Ἁγίας Σοφίας[4]. Παρουσιάζεται ὅμως ἡ δυσκολία, ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἔγγραφον τῆς Μονῆς Διονυσίου σαφῶς ἀναφέρει ὅτι τὸ μονύδριον εὑρίσκετο «ἐπάνω τῶν λεγομένων σκαλίων», ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Καθηγητὴς κ. Α. Ξυγγόπουλος ἀναφέρει ὅτι ὁ ἀνακαλυφθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τὸ 1926 - 27 ναΐσκος, ὁ πρὸς τὸ μονύδριον τοῦτο ταυτιζόμενος, εὑρίσκετο «εἰς τὸ κατάστρωμα περίπου τῆς σημερινῆς ὁδοῦ», ἤτοι κατὰ 3,10 μ. ὑψηλότερον τοῦ νῦν ἀνακαλυφθέντος παρεκκλησίου. Ὁπότε τὸ νῦν ἀνακαλυφθὲν παρεκκλήσιον δὲν θὰ ἠδύνατο εἰμή μόνον νὰ ἀπετέλει ὑπόγειον χῶρον ἢ κρύπτην τοῦ ὡς ἄνω μονυδρίου, ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατή ἡ συσχέτισίς του μετ' αὐτοῦ.

Τέλος, μετὰ τοῦ ἀνακαλυφθέντος παρεκκλησίου δύναται ἐνδεχομένως νὰ ταυτισθῆ τὸ παρεκκλήσιον, περὶ τοῦ ὁποίου μαρτυρεῖ ὁ Π. Παπαγεωργίου[5], ὅτι ἔφερεν ἐπὶ τῆς ἀψῖδος παράστασιν τῆς Μεταδόσεως καὶ Μεταλήψεως τῶν Ἀποστόλων καὶ τὸ ὁποῖον χρονολογεῖ οὗτος εἰς τὸν 13ον αἰῶνα.

3. Εὐθ. Διονυσιάτου - Σ. Κυριακίδου, Ἔγγραφα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Διονυσίου ἀφορῶντα εἰς ἀγνώστους ναοὺς τῆς Θεσσαλονίκης, Μακεδονικὰ Γ' (1953 - 55), Θεσσαλονίκη, 1956, σ. 365 - 366 καὶ 372 - 376. Α. Ξυγγοπούλου, Τὸ μονύδριον τοῦ Σωτῆρος τὸ κατὰ τὸν μάκρωνα τῆς Ἁγ. Σοφίας, Μακεδονικὰ Γ' (1953 - 55), Θεσσαλονίκη, 1956, σ. 377 - 378. Τὴν ὑπόδειξιν περὶ τῶν δύο τούτων μελετῶν ὀφείλω εἰς τὸν κ. Γ. Θεοχαρίδην.

4. Εὐθ. Διονυσιάτου-Σ. Κυριακίδου, ἔ.ἀ. Α. Ξυγγοπούλου, ἔ.ἀ.

5. Π. Παπαγεωργίου, Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια τὰ περὶ τὰς Σέρρας καὶ ἡ μονὴ τ' Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, Β. Ζ. ΙΙΙ (1894) σ. 249 - 250.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

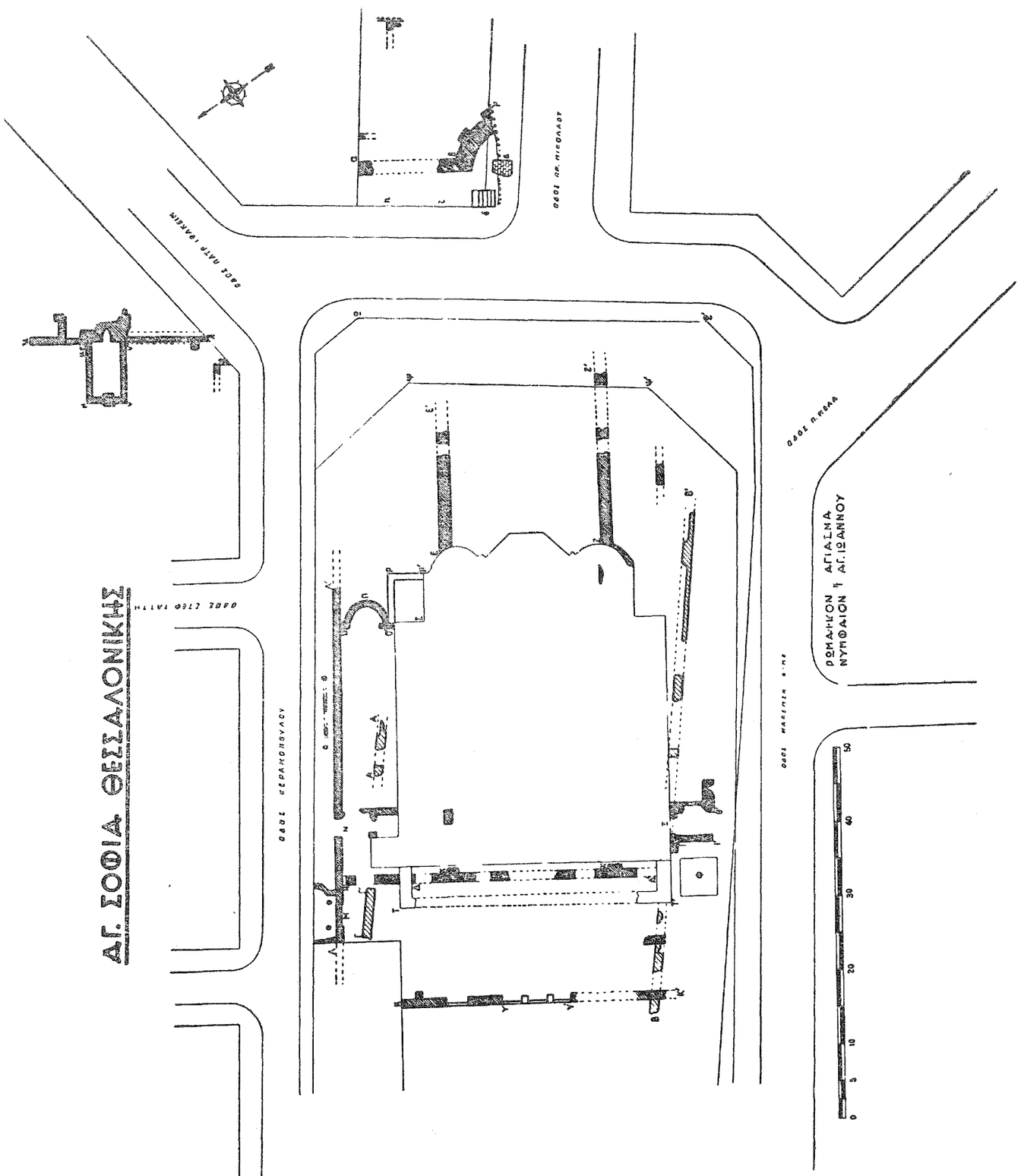

Σχεδ. 1. Εὑρήματα περὶ τὸν ναὸν Ἁγ. Σοφίας Θεσσαλονίκης

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

δ' Τοῖχος ΔΔ'

Κατόπιν τῶν γενομένων ἐκσκαφῶν ἀπεκαλύφθη ὅτι ὁ τοῖχος *ΔΔ'*, ὁ βαίνων παραλλήλως πρὸς τὴν πρόσοψιν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ εἰς ἀπόστασιν 0,70 ἀπ' αὐτῆς, συνεχίζεται πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ σημείου *Η*, ὅπου συναντᾷ τὸν τοῖχον *ΛΛ'*. Παρετηρήθη ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς προεκτάσεως *ΗΔ* παρουσιάζεται κατώφλιον ὅμοιον πρός τὰ κατώφλια τὰ ἐπὶ τοῦ τοίχου *ΔΔ'*, τὰ σημειούμενα ἐν Σχεδ. 1 διὰ διακεκομμένης γραμμῆς. Πέραν τοῦ τοίχου *ΛΛ'* ὁ *ΗΔΔ* δὲν συνεχίζεται. Εὑρέθησαν μὲν ἐπάλληλοι στρώσεις πλίνθων, ἀλλὰ δὲν εὑρίσκονται ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας μέ τὸν *ΗΔΔ'*.

Ἐπίσης παρετηρήθη ὅτι ἀπὸ τοῦ τοίχου *ΔΔ'* ἄρχονται δύο τοῖχοι *Χ* καὶ *Χ'*, οἵτινες ἐξαφανίζονται πρὸ τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως τῆς σημερινῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἡ βάσις τοῦ τοίχου *ΔΔ'* καὶ ἀντιστοίχως ἡ βάσις τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως τῆς Ἁγίας Σοφίας παρουσιάζουν μίαν «πατούραν», πλάτους 0,20 περίπου ἑκάστη. Εἰς τὸ διάστημα τῶν 0,30 μ., τό ὁποῖον ἀφήνουν μεταξύ των αἱ δύο «πατοῦραι» σχηματίζεται, εἰς βάθος 0,25 ἀπ' αὐτῶν, αὐλαξ τετραγωνικῆς τομῆς, ἧς τὸ ἔδαφος εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ πλακῶν καὶ εὑρίσκεται κατὰ 1 μ. χαμηλότερον τοῦ μεγίστου σῳζομένου ὕψους τοῦ τοίχου *ΔΔ'* καὶ κατὰ 0,64 μ. χαμηλότερον τοῦ σημερινοῦ δαπέδου τῆς Ἁγ. Σοφίας. Ἐξ ἄλλου, τὸ μέγιστον σῳζόμενον ὕψος τοῦ τοίχου *ΔΔ'* ἔχει ἀκριβὲς ὑψόμετρον 8,78 ἔναντι τῶν 8,42 τοῦ σημερινοῦ δαπέδου τῆς Ἁγίας Σοφίας, τῶν 8,25 τοῦ πλακοστρώτου ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου *Μ* τοῦ τοίχου *ΛΛ'* καὶ τῶν 5,50 τῆς βάσεως τοῦ τοίχου *ΓΓ'*. Ὁ τοῖχος *ΔΔ'* ἔχει πάχος 1,30, εἶναι δὲ κατεσκευασμένος ἐξ ὀπτοπλίνθων πάχους 0,03 - 0,055 μὲ ἀραιὰν χρῆσιν ἀργῶν λίθων.

ε' Τοῖχος ΚΚ'

Ἐπὶ τοῦ τοίχου *ΚΚ'*, πλὴν τῆς γνωστῆς ἤδη πλαγίας εἰσόδου [6], ἀπεκαλύφθη πλήρως ἡ κεντρικὴ τριπλῆ εἴσοδος *ΥΥ'* συνολικοῦ μήκους 9,10 μ. Ὁλόκληρος ὁ τοῖχος *ΚΚ'* ὡς καὶ ἡ εἴσοδος *ΥΥ'* εἶναι συμμετρικῶς τοποθετημένοι ἐν σχέσει πρὸς τὴν πρόσοψιν τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ὁ τοῖχος *ΚΚ'* ἔχει πλάτος 1,30 μ. καὶ εἶναι κατεσκευασμένος ἐκ λεπτῶν πλίνθων, πάχους 0,03, μὲ ἀραιὰν χρῆσιν ἀργῶν λίθων καὶ μαρμάρων εἰλημμένων ἐκ παλαιοτέρου κτηρίου. Παρὰ τὰς εἰσόδους φέρει ὁρθομαρμάρωσιν ἐπὶ παχέος στρώματος κονιάματος. Τὰ κατώφλια τῶν εἰσόδων εὑρίσκονται ὅλα εἰς δευτέραν χρῆσιν. Τόρμους ἢ ἄλλα ἴχνη ἐνδεικτικὰ τῆς ὑπάρξεως θυρῶν δὲν παρουσιάζουν. Οἱ ἐνιαχοῦ ἐμφανιζόμενοι μικροὶ τόρμοι προέρχονται ἐκ τῆς προηγουμένης χρήσεως τῶν μαρμάρων. Ἀνατολικῶς τῆς κεντρικῆς εἰσόδου παρουσιάζεται πλακόστρωτον εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ὑψόμετρον μὲ τὸ πλακόστρωτον τό ἀνακαλυφθὲν ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου *Μ* τοῦ τοίχου *ΛΛ'*. Κατὰ μῆκος ὅμως τοῦ τοίχου *ΚΚ'*, καὶ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς πλακοστρώσεως, παρεμβάλλεται ζώνη 0,65 μ. ἐκ μαρμαροθετήματος ὁμοίου πρὸς τὸ δυτικῶς τῆς πλαγίας εἰσόδου ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Καλλιγᾶ ἀνακαλυφθέν. Πρὸς δυσμὰς τῆς εἰσόδου *ΥΥ'* δὲν ἀπεκαλύφθη μὲν πλακόστρωτον ἢ μαρμαροθέτημα, σῴζεται ὅμως τὸ ἐκ «κουρασανίου» ὑπόστρωμα.

ς' Θεμέλια ΘΘ' καὶ Π'

Σχετικῶς πρός τὰ θεμέλια *ΘΘ'* καὶ *Π'* παρετηρήθη ὅτι οἱ Texier καὶ Pullan [7] εἰς τὴν παρεχομένην κάτοψιν τῆς Ἁγίας Σοφίας σημειώνουν δικιόνιον πρόπυλον εἰς τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῶν θεμελίων *ΘΘ'* καὶ *Π'* πρὸ τῆς ἀντιστοίχου θύρας *Ξ* τοῦ ναοῦ. Παραδόξως ὅμως εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν παρεχομένην πρόσοψιν τοῦ ναοῦ δέν δεικνύεται τὸ ἐν λόγῳ πρόπυλον ὄπισθεν τοῦ τουρκικοῦ μιναρέ. Ἡ περὶ προπύλου ἄποψις ἐνισχύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς παλαιὰν φωτογραφίαν σῴζονται εἰσέτι δύο κίονες πρὸ τῆς εἰσόδου *Ξ* [8].

ζ' Ἀψὶς ἀνακαλυφθεῖσα ἀνατολικῶς τῆς Ἁγίας Σοφίας

Εἰς τὸ Σχεδ. 1 δηλοῦται ἐπίσης ἡ πέρυσιν ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Σ. Πελεκανίδη ἀνακαλυφθεῖσα ἔξωθι τοῦ περιβόλου τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀψίς, ἀνήκουσα πιθανῶς εἰς βασιλικήν, μετὰ τοῦ συνεχομένου πρὸς αὐτὴν ἀνατολικοῦ τοίχου (Σχεδ. 1, αβγ καὶ Πίν. 268α). Τὸ πάχος τῆς ἀψῖδος εἶναι 1,90 μ., τοῦ τοίχου 1,60 μ., τὸ δέ μέγιστον σῳζόμενον ὕψος αὐτῶν 2,10 μ. Εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ τοίχου καὶ τῆς ἀψῖδος ἐγένετο εὐρεῖα χρῆσις μεγάλων τετραγωνικῶν ὀγκολίθων εἰλημμένων ἐκ παλαιοτέρου κτηρίου. Μεταξὺ τῶν ἄλλων εὑρέθη ἐνδομημένος πεσσίσκος τέμπλου, διαστάσεων 1,22 × 0,27 × 0,26, φέρων ἑκατέρωθεν ἐντομὰς διὰ τὴν ὑποδοχὴν θωρακίων (Πίν. 271δ). Τό ἀνακαλυφθὲν τμῆμα τῆς ἀψῖδος φέρει δύο ἀντηρίδας, ὁλόκληρος δὲ ἡ ἐξωτερικὴ παρειὰ αὐτῆς εἶναι ἐπιμελῶς εἰργασμένη, ἐνῷ ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς παρειᾶς σῴζεται καλῶς τὸ «κου-

6. Μ. Καλλιγᾶ, ΠΑΕ 1941 - 44, σ. 45 - 46, εἰκ. 5, 6, 7.

7. Texier-Pullan, Byzantine Architecture, London, 1864, πίν. XXXV.

8. Τὴν φωτογραφίαν ταύτην μοῦ ἐπέδειξεν εὐγενῶς ὁ κ. Μ. Καλλιγᾶς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ρασάνι» μὲ σαφῆ ἐπ' αὐτοῦ τὰ ἴχνη τῆς ὀρθομαρμαρώσεως.

Σύνθρονον δὲν εὑρέθη. Παρὰ τὴν ἁψῖδα ἀπεκαλύφθησαν πέντε βαθμίδες μὲ μαρμαρίνην ἐπένδυσιν (Σχεδ. 1, δ καὶ Πίν. 268β). Ἡ θέσις, ὅπου εὑρέθησαν αἱ βαθμίδες, εἶναι ἡ συνήθης διὰ τὰ βάθρα τῶν κληρικῶν τοῦ δευτέρου βαθμοῦ, ἀλλ' ἡ τομὴ τῶν βαθμίδων ὡς καὶ τὸ χαμηλὸν ὕψος αὐτῶν (0,19 μ.) προσιδιάζει εἰς κλίμακα μᾶλλον παρὰ εἰς ἕδρανα. Ἐπὶ τῆς κατωτάτης βαθμίδος καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτῆς εὑρέθη κιονίσκος, ἐξ ἀτρακίου λίθου, κατὰ χώραν.

Τὴν βάσιν τῶν βαθμίδων περιέθεε «σοβατεπὶ» ἐκ λευκοῦ μαρμάρου φέρον κυμάτια. Παρ' αὐτὸ ἀπεκαλύφθη πλακόστρωτον ἐκ μικρῶν πλακῶν διαφόρων χρωμάτων (Πίν. 268γ). Ἡ ὀπισθία ὄψις μερικῶν ἐκ τῶν λευκῶν πλακῶν ἐκαλύπτετο ἀπὸ σπαράγματα ἀρχαιοτέρων ἐπιγραφῶν. Αἱ πλάκες ἐπομένως εὑρίσκοντο ἐδῶ εἰς δευτέραν χρῆσιν. Τὸ ὑψόμετρον τοῦ πλακοστρώτου τούτου εἶναι 8,74 ἔναντι τῶν 8,25 τοῦ πλακοστρώτου ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου *Μ* τοῦ τοίχου *ΛΛ'* καὶ τῶν 8,42 τοῦ σημερινοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας[9].

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν εὑρέθησαν ἀφθονώτατα κονιάματα φέροντα ψηφῖδας ἐντοιχίων ψηφιδωτῶν, ὀλίγα καὶ μικρὰ ἀποσπάσματα τοιχογραφιῶν ὡς καὶ θραύσματα ἀγγείων, τὰ ὁποῖα ὅμως ἦσαν βυζαντινὰ καὶ ὄχι παλαιοχριστιανικά. Ἐπίσης εὑρέθησαν τρία τμήματα θωρακίων. Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον εἶναι ἐξ ὑποφαίου μαρμάρου καὶ φέρει ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως ἔλαφον, ἥτις πιθανῶς ἔκυπτε τὴν κεφαλὴν ἵνα πίῃ (Πίν. 269γ) καὶ ἐπὶ τῆς ἑτέρας σταυρὸν ἐπὶ κισσοφύλλου (Πίν. 269δ). Τὸ δεύτερον, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, φέρει ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως σταυρὸν ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας δελφῖνα (Πίν. 269α)[10]. Τὸ τρίτον θωράκιον, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, φέρει ἐπὶ τῆς μιᾶς ἐπιφανείας σταυρὸν ἐπὶ κισσοφύλλου, τὴν δὲ ἑτέραν ἔχει διῃρημένην διὰ διπλῆς ταινίας εἰς μικρὰ διάχωρα πληρούμενα ὑπὸ φυτικῶν κοσμημάτων (Πίν. 269β).

Ἐπὶ τῆς χορδῆς τῆς ἁψῖδος ὑπάρχει χῶρος, διαστάσεων 2 × 2,30, εἰς ὃν κατέρχεταί τις διὰ μιᾶς βαθμίδος μὲ μαρμαρίνην ἐπένδυσιν. Τὸ δάπεδον αὐτοῦ εἶναι ἐστρωμένον δι' ὀπτοπλίνθων (Σχεδ. 1, ε). Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ χώρου τούτου καὶ παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν ὑπάρχει θύρα ὁδηγοῦσα ἐνδεχομένως εἰς κλίμακα καθόδου. Ὁ οὐδὸς τῆς θύρας εἶναι μαρμάρινος καὶ ἀποτελεῖ ἴσως τὴν πρώτην βαθμίδα τῆς κλίμακος. Περαιτέρω ἔρευνα δὲν κατέστη δυνατὴ λόγῳ τῆς ἐπικινδύνου γειτνιάσεως τοῦ ὁδοστρώματος. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ χώρου τούτου εὑρέθησαν τὰ κάτωθι:

1) Ὀστρεῖνα κοσμήματα (Πίν. 270 α, ἄνω σειρὰ) ὁμοιότατα πρὸς τὰ εὑρεθέντα εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἰλισοῦ[11].

2) Διάφορα ὀστεῖνα κοσμήματα (Πίν. 270α, κάτω σειρά).

3) Ἐλεφάντινος στῦλος καὶ ἐλεφαντίνη καρφὶς (Πίν. 269ε).

4) Σταυρός, διαστάσεων 0,63 × 0,33, ἐξ ἐλατοῦ ὀρειχάλκου, φέρων προσηλωμένους ὀκτὼ δακτυλίους διαμέτρου 0,045, προφανῶς διὰ τὴν ἔνθεσιν κανδηλῶν (Πίν. 271α). Αἱ κεραῖαι τοῦ σταυροῦ ἀποτελοῦνται ἐκ δύο χωριστῶν ἐλασμάτων προσηλουμένων μεταξύ των. Ἡ κάθετος κεραία ἀπέληγε κάτω εἰς ὀξεῖαν αἰχμήν, ἀποκοπεῖσαν ἤδη, δι' ἧς ἐνεπηγνύετο προφανῶς εἰς ξύλινον στήριγμα. Ἡ ὅλη ἐργασία παρουσιάζεται ἀμελής. Ὁ ὀρείχαλκος περιεῖχε κασσίτερον 1,21, χαλκὸν 67,82, σίδηρον 0,16, ψευδάργυρον 26,29 καὶ ὀλίγον μόλυβδον[12].

5) Ἐπίχρυσον πλαίσιον ἐκ χυτοῦ ὀρειχάλκου, πλάτους 0,20 καὶ σῳζομένου μήκους 0,75, μὲ παράστασιν κληματίδος, ἐκφυομένης ἀπὸ κάνθαρον (Πίν. 270β). Τὸ θέμα εἶναι ἀγαπητὸν εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχήν[13], ἡ χρονολόγησις ὅμως τοῦ εὑρήματος τούτου εἶναι προβληματική. Ἄνωθεν τῆς κληματίδος τὸ πλαίσιον φέρει ἀμελῶς κεχαραγμένην τὴν ἀρχαΐζουσαν ἐπιγραφὴν [*Α*]*ΝΕΘΕΤΟ* καὶ μετὰ ταύτην σταυρὸν (ἡ ἀνάλυσις τοῦ ὀρειχάλκου ἔδωσε τὰ ἑξῆς στοιχεῖα: χαλκὸς 71,55, μόλυβδος 7,98, κασσίτερος 2,85, ψευδάργυρος 16,61, σίδηρος 0,44, μαγγάνιον 0,31). Ἡ ἐπὶ

9. Τὰ ὑψόμετρα ἐλήφθησαν ὑπὸ τοῦ τοπογράφου κ. Β. Χατζηβασιλείου.

10. Πρβλ. Θωράκια βασιλικῆς Α' Φιλίππων (P. Lemerle, Philippes et la Macédoine orientale, Paris, 1945, Album, πίν. XLIX, c, e, g). Βασιλικῆς Παρεντίου (Α. Ὀρλάνδου, Ἡ Ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλική, Ἀθῆναι, 1954, τόμ. 2, σ. 502, εἰκ. 462) ὡς καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. ταξ. 526 τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (Α. Ὀρλάνδου, ἔ.ἀ. τόμ. 2, εἰκ. 477, 2).

11. Ἐμμ. Χατζηδάκη, ΠΑΕ 1945-47, 1948, σ. 78-79, εἰκ. 11.

12. Ἡ ἀνάλυσις ἐγένετο εἰς τὸ ἐργαστήριον Ἀναλυτικῆς Χημείας τοῦ Πολυτεχνείου (Καθηγητὴς κ. Γ. Παρισσάκης).

13. Πρβλ. τὸν μαρμάρινον πεσσίσκον ὑπ' ἀριθ. ταξ. 63 Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, τὸ ὑπ' ἀριθ. 180 γλυπτὸν τῆς Συλλογῆς Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, τὸ ψηφιδωτὸν τῆς τετάρτης ἀπὸ δυσμῶν ἄντυγος τῆς βορείας κιονοστοιχίας εἰς τὴν Ἀχειροποίητον Θεσσαλονίκης, ὡς καὶ τὰ ἀνάλογα φυτικὰ κοσμήματα τὰ ἐκφυόμενα ἀπὸ κανθάρους εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ αὐτοῦ ναοῦ (Diehl - Le Tourneau - Saladin, Les monuments chrétiens de Salonique, Paris, 1918, πίν. VIII. L. Bréhier, L'Art Byzantin, Paris, 1924, εἰκ. 10 καὶ P. Muratof, La Peinture Byzantine, Paris, 1928, πίν. XXV).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

τοῦ ἀντικειμένου ὀξείδωσις παρουσιάζετο εἰς δύο στρώματα· τὸ μὲν πρῶτον παρενεβάλλετο μεταξὺ τῆς μάζης τοῦ ὀρειχάλκου καὶ τοῦ φύλλου τῆς ἐπιχρυσώσεως, τὸ δὲ ἕτερον ἐπεκάθητο ἐπὶ τοῦ φύλλου τῆς ἐπιχρυσώσεως. Οὕτω ἐπὶ τοῦ ὀρειχάλκου ὑπῆρχον διαδοχικῶς: α΄) στρῶμα ὀξειδώσεως, β΄) φύλλον ἐπιχρυσώσεως καὶ γ΄) ἕτερον στρῶμα ὀξειδώσεως [14].

Ὁ τοῖχος *αβ* ἐξικνεῖται πρὸς βορρᾶν πέραν τοῦ ἀνασκαφέντος οἰκοπέδου. Ἔναντι τοῦ τοίχου τούτου κατὰ τὰ σημεῖα *ζ* καὶ *η* κατέληγον δύο τοῖχοι ἢ στυλοβάται, οἵτινες ἔφθανον πιθανῶς μέχρις αὐτοῦ τοῦ τοίχου *αβ*, κατεστράφησαν ὅμως ὑπὸ τοῦ ἐκσκαφέως. Εἰς τὸν τοῖχον *ζ* ἦτο ἐνδομημένον μέγα τμῆμα μαρμαρίνου γείσου φέροντος γεισιπόδισμα καὶ ὁμοιάζοντος πρὸς τὰ γλυπτά, τὰ ἀποδιδόμενα ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Καλλιγᾶ εἰς τὸ ἐπιστέγασμα τοῦ τέμπλου τῆς Ἁγίας Σοφίας [15]. Τὸ τεμάχιον ὅμως τοῦτο δὲν ἔφερεν ὑποδοχὴν θωρακίων. Παρὰ τὸν τοῖχον *η* εὑρέθησαν ἐπάλληλα δάπεδα ἐκ λατύπης καὶ πατημένου «κουρασανίου», ἐντὸς δὲ τῆς ἐπιχώσεως θραῦσμα μελαμβαφοῦς πινακίου.

Ἐὰν παραδεχθῶμεν τοὺς τοίχους *ζ* καὶ *η* ὡς στυλοβάτας καὶ τὸ ὅλον κτήριον ὡς βασιλικήν, πρέπει ἡ βασιλικὴ αὕτη νὰ ἦτο πεντάκλιτος, νὰ ἐστερεῖτο δὲ πλαγίου κλίτους. Εἰς τὴν παλαιὰν ὅμως χρονολόγησιν τοῦ μνημείου ἀντίκειται ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ὑψόμετρον αὐτοῦ (8,74 ἔναντι τῶν 8,42 τῆς σημερινῆς Ἁγίας Σοφίας) καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ ἐνδομημένον γλυπτὸν, τὸ ὁμοιάζον πρὸς τὸ ἐπιστέγασμα τοῦ τέμπλου τῆς Ἁγίας Σοφίας (ἂν καί, ἡ μὲν διαφορὰ τοῦ ὑψομέτρου δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ βασιλικαὶ εἶχον ἐνίοτε λίαν ὑπερυψωμένον τὸ ἱερόν, ὡς πρὸς δὲ τὰ ἐπιστεγάσματα τοῦ τέμπλου, ὅτι ἴσως προέρχονται ἐκ ναοῦ παλαιοτέρου τῆς σημερινῆς Ἁγίας Σοφίας ἢ ἔχουν χρησιμοποιηθῇ εἰς δευτέραν χρῆσιν, δεδομένου μάλιστα ὅτι τὸ γλυπτικὸν κόσμημα τοῦ γεισιποδίσματος θὰ ἐδικαιολόγει καὶ παλαιοτέραν χρονολόγησιν). Ἀφ' ἑτέρου, ὡς πρὸς τὸν τετράγωνον χῶρον τὸν ἐπὶ τῆς χορδῆς τῆς ἁψῖδος, ἴσως ἀποτελεῖ οὗτος τὴν εἴσοδον ὑπογείου ἐκκλησίας κατεσκευασμένης ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς βασιλικῆς. Τοιαῦται ὑπόγειοι ἐκκλησίαι δὲν εἶναι ἄγνωστοι εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπως π.χ. τὸ ὀλίγα μόνον μέτρα ἀπέχον Ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος κατωτέρω, ὡς καὶ ἡ ἑτέρα ὑπόγειος ἐκκλησία, ἡ τοῦ Πραγαμάτου [16].

Ἔξωθι τοῦ τοίχου *αβ* καὶ κατὰ μῆκος τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ οἰκοπέδου ὑπῆρχε μαρμάρινος στυλοβάτης, καταστραφεὶς καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ ἐκσκαφέως. Ἐσώθη μόνον ἓν τμῆμα αὐτοῦ παρὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ οἰκοπέδου φέρον μαρμαρίνην ἰωνικὴν βάσιν (Σ χ ε δ. 1, θ καὶ Π ί ν. 268δ). Ἐξεφράσθη ἡ γνώμη ὅτι ὁ στυλοβάτης οὗτος ἀνῆκε πιθανῶς εἰς τὴν δυτικὴν πρόσοψιν τῶν ἀνακτόρων τοῦ Γαλερίου [17].

Τέλος, εἰς τὸ ἔναντι οἰκόπεδον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πρίγκιπος Νικολάου 2, εἶχεν ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὸ παρελθὸν κτιστὴ καμάρα κινστέρνας διατηρηθεῖσα εἰς τὸ ὑπόγειον τῆς οἰκοδομῆς.

Ἀνατολικῶς τῆς σημερινῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ εἰς τὸ τμῆμα μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ περιβόλου *ΩΩ΄* καὶ τοῦ νέου *ΨΨ΄* εὑρέθη δάπεδον ἐκ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν. Τὸ ἀκριβὲς ὑψόμετρον δὲν ἐλήφθη. Τὸ δάπεδον τοῦτο δύναται νὰ συσχετισθῇ μὲ τὴν ἀνακαλυφθεῖσαν ἀνατολικῶς ἁψῖδα, ἂν ἀποδειχθῇ τελικῶς ὅτι ἀνῆκεν αὕτη εἰς βασιλικήν. Ἡ χρονολόγησις ἐξ ἄλλου τῆς πιθανῆς βασιλικῆς πρέπει νὰ εἶναι πολὺ μεταγενεστέρα τοῦ Κωνσταντινείου οἰκοδομήματος, δεδομένης μάλιστα καὶ τῆς χρησιμοποιήσεως ὑλικοῦ ληφθέντος ἐκ παλαιοτέρου χριστιανικοῦ κτηρίου, ὡς εἶναι π.χ. ὁ ἀνακαλυφθεὶς πεσσίσκος (Π ί ν. 271δ).

η΄ Ἀρχαιότητες εἰς οἰκόπεδον βορείως τῆς Ἁγίας Σοφίας

Ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὸ βορειοανατολικῶς τούτου κείμενον οἰκόπεδον ἐπὶ τῶν ὁδῶν Στεφάνου Τάττη 2, Κεραμοπούλου 11 καὶ Πατριάρχου Ἰωακεὶμ 1, εὑρέθη μέγας τοῖχος σῳζομένου μήκους 19 μ. καὶ μεγίστου πάχους 4,30 μ. (Σ χ ε δ. 1, κλ). Ὁ τοῖχος οὗτος, βαίνων καθέτως πρὸς τὸν βόρειον περίβολον τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἦτο κατεσκευασμένος ἐξ ὁλοκλήρου διὰ πλίνθων. Λόγῳ τοῦ μεγάλου πάχους καὶ ὕψους αὐτοῦ, ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν φρουριακῆς κατασκευῆς. Ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου ὑπῆρχε κόγχη, ὕψους 2 μ., πλάτους 1.25 μ. καὶ βάθους 2,25 μ., πρὸ αὐτῆς δὲ χαμηλὸν λίθινον θεμέλιον ὀρθογωνίου

14. Τὴν ἐξέτασιν ταύτην ὀφείλω εἰς τὸν Ἐπιμελητὴν τῆς Μεταλλουργίας τοῦ Πολυτεχνείου κ. Ἰ. Νικοσίαν.

15. Μ. Καλλιγᾶ, ΠΑΕ 1936, σ. 115, εἰκ. 5.

16. Π. Παπαγεωργίου, Διατριβὴ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου νεωστὶ ἀνασκαφέντος, Φάρος Μακεδονίας 13 Δεκεμβρίου 1888 καὶ Ἀρχαία εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, B. Z. I (1892) σ. 482. O. Tafrali, Topographie de Thessalonique, Paris 1913, σ. 182, ἀριθ. 14. Ἀ. Ξυγγοπούλου, Ὑπόγειος ναὸς τοῦ Πραγαμάτου, Παράρτημα τοῦ Α.Δ. 1922 - 25, σ. 64 - 65.

17. Ἡ γνώμη αὕτη εἶχεν ἐκφρασθῇ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἰ. Παπαδημητρίου, Γενικοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Θεοχαρίδη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

κτίσματος διαστάσεων 8,25 × 5,50 (Σχεδ. 1, μνν΄μ΄).

θ΄ Ἁγίασμα Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου

Νοτιοανατολικῶς τῆς Ἁγίας Σοφίας εἶχεν ἀνακαλυφθῆ πρὸ ἐτῶν ὑπὸ Σ. Πελεκίδου Ρωμαϊκὸν νυμφαῖον[18]. Τὸ δάπεδον τοῦ νυμφαίου τούτου ἔχει ὑψόμετρον 4,83 ἔναντι τῶν 5,50 τῆς βάσεως τοῦ Κωνσταντινείου οἰκοδομήματος, τῶν 8,25 τοῦ πλακοστρώτου ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου *Μ* τοῦ τοίχου *ΛΑ΄*, τῶν 8,42 τοῦ σημερινοῦ δαπέδου τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τῶν 8,74 τοῦ δαπέδου τῆς πρὸς ἀνατολὰς ἀνακαλυφθείσης ἀψῖδος.

Ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ νυμφαίου εὑρίσκεται τὸ σήμερον καλούμενον ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, σχηματισθὲν προφανῶς ἐκ μετασκευῆς ἀρχαίας δεξαμενῆς τοῦ νυμφαίου. Ὁ ὑπόγειος οὗτος χῶρος, μετατραπεὶς εἰς παρεκκλήσιον, ἐπεκοινώνει δι' ὑπογείου στοᾶς μετὰ τοῦ περιβόλου τῆς Ἁγίας Σοφίας[19].

Τὸ ἁγίασμα τοῦτο δύναται νὰ ταυτισθῇ μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος πρὸς τὸν ὑπόγειον ναΐσκον, περὶ τοῦ ὁποίου μαρτυρεῖ ὁ Π. Παπαγεωργίου[20], ὅτι ἀνεκαλύφθη κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1892 ὑπὸ Ἰουδαίων κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελίων οἰκοδομῆς, ὅτι κεῖται «ὑπὸ τῷ σημερινῷ ἐδάφει εἰς βάθος τριῶν μέτρων καὶ ἐν 40 βημάτων ἀποστάσει ἀπὸ τοῦ ἁγίου βήματος τοῦ τζαμίου *πρὸς νότον αὐτοῦ*» καὶ ὅτι ἔφερε μεταξὺ ἄλλων τοιχογραφιῶν παρὰστασιν Δεήσεως μετὰ μικρᾶς προσωπογραφίας γενειοφόρου κτίτορος καὶ τῆς ἐπιγραφῆς *Κύριε μνήσθητι Γεωργίου τοῦ ... ιορέμη*. Πράγματι, τὸ σήμερον καλούμενον ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου εὑρίσκεται εἰς ἣν θέσιν περιγράφει ὁ Παπαγεωργίου, ἐκ δὲ τῆς ἀμυδρότατα διατηρουμένης Δεήσεως σῴζεται ἄριστα ἡ κεφαλὴ καὶ μόνον τοῦ γενειοφόρου κτίτορος. Τὴν ἐπιγραφὴν δὲν ἠδυνήθην νὰ διακρίνω.

Περὶ τοῦ ναΐσκου τούτου ὁμιλεῖ καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Παπαγεωργίου[21] λέγων, ὅτι εὑρίσκεται «εἰς βάθος 3 μέτρων ὑπὸ τῷ νῦν ἐδάφει ἐν τῇ ὄπισθεν αὐλῇ τοῦ τζαμίου τῆς Ἁγ. Σοφίας ἐν 40 βημάτων ἀποστάσει ἀπὸ τοῦ ἁγίου βήματος αὐτοῦ». Παραλείπει ὅμως νὰ ἀναφέρη, ὅτι κεῖται πρὸς Ν αὐτοῦ.

Δὲν γνωρίζω, τέλος, κατὰ πόσον τὸ ἁγίασμα δύναται νὰ ταυτισθῇ ὡσαύτως μὲ τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Μαρίνης, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ πάλιν ὁ Παπαγεωργίου εἴκοσιν ἔτη ἀργότερον, ἤτοι τῷ 1912[22], ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Τῆς Ἁγίας Μαρίνης ὁ ναὸς ἔκειτο πλησίον καὶ πρὸς νότον τοῦ τζαμίου τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν τῇ κεκαυμένῃ οἰκίᾳ τοῦ Νιννῆ, ἔχων τὸ λεγόμενον ὑπόγειον ἁγίασμα, ὁμοιότατον ὃν τῷ ἁγιάσματι τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Ἐλεούσης... Ἀγνοῶ τὴν τύχην τοῦ ἐκ τοῦ πυρὸς περιλελειμμένου ἁγιάσματος τῆς Ἁγίας Μαρίνης, ἐν ᾧ καὶ ἐπιγραφὴν εὗρον, ἣν ἄλλοτε θά ἐκδώσω».

Ἐν συνόψει δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ περιοχὴ τῆς Ἁγίας Σοφίας παρουσιάζει εὑρήματα ἀπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τῆς Τουρκοκρατίας. Οὕτω παραλειπομένων τῶν εὑρημάτων, ὧν ἡ χρονολόγησις δὲν κατέστη εἰσέτι δυνατή, ἡ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὸ νυμφαῖον, ἡ παλαιοχριστιανικὴ ἀπὸ τὸ Κωνσταντίνειον οἰκοδόμημα, τὴν πιθανὴν μεταγενεστέραν βασιλικὴν καὶ τὰ κιονόκρανα τὰ χρησιμοποιηθέντα εἰς τὴν σημερινὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ἡ ἐποχὴ τῆς εἰκονομαχίας μὲ τὰς διαφόρους φάσεις της καθὼς καὶ ἡ ἀμέσως μετ' αὐτὴν ἐποχή, ἀπὸ τὸ οἰκοδόμημα τῆς σημερινῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ψηφιδωτὰ καί, τέλος, ἡ Τουρκοκρατία ἀπὸ τὰς εἰς εὐρεῖαν κλίμακα γενομένας μετασκευὰς τοῦ οἰκοδομήματος.

Γλυπτὰ ἀντιπροσωπευτικὰ ὅλων αὐτῶν τῶν ἐποχῶν εὑρίσκονται ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς Ἁγίας Σοφίας. Μερικὰ ἐξ αὐτῶν ἔχουν μεταφερθῆ ἄλλοθεν, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον προέρχεται ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ ναοῦ. Ὡραῖον εἶναι τὸ ἐν Πίν. 271β θωράκιον τῆς μεταβατικῆς ἐποχῆς. Ἐπὶ λευκοφαίου μαρμάρου, διαστάσεων 0,96 × 0,82 × 0,07 μ., παριστάνεται γρὺψ εἰς ταπεινὸν ἀνάγλυφον. Τὸ σχέδιον εἶναι ἔντονον, λιτόν, πλῆρες παλμοῦ, προδίδον βεβαιότητα κατὰ τὴν σχεδίασιν. Τὸ ἀνάγλυφον στερεῖται παντελῶς παραπληρωματικῶν κοσμημάτων.

Κατὰ τὰς γενομένας ἐκσκαφὰς εὑρέθησαν ὡσαύτως πολλὰ θραύσματα βυζαντινῶν ἀγγείων. Ἐπίσης εἷς τινα ἀποθήκην τοῦ ναοῦ εὑρέθη κιβώτιον περιέχον ὡραιότατα βυζαντινὰ ἀγγεῖα προερχόμενα προφανῶς ἐκ παλαιοτέρων ἀνασκαφῶν. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο τὸ ἐν Πίν. 271γ τμῆμα πινακίου διακεκοσμημένου κατὰ τὴν ἐπιπεδόγλυφον τεχνι-

18. BCH, XLVI (1922), Chronique des Fouilles, σ. 527, εἰκ. 12.

19. Μ. Καλλιγᾶ, ΠΑΕ 1939, σ. 79 - 81, εἰκ. 1.

20. Π. Παπαγεωργίου, Βυζαντινὸν ὑπόγειον προσκυνητήριον ἐν Θεσσαλονίκῃ, Εἰκονογραφημένη Ἑστία, Ἰούλιος - Δεκέμβριος 1892, σ. 13 - 14 καὶ σ. 94 - 95.

21. Π. Παπαγεωργίου, Ἀρχαία εἰκὼν τοῦ μεγαλομάρτυρος Ἁγ. Δημητρίου τοῦ πολιούχου Θεσσαλονίκης ἐπὶ ἐλεφαντοστέου, B.Z. I (1892), σ. 483 καὶ 485 - 486. Ὅρα καὶ O. Tafrali, Topographie de Thessalonique, Paris, 1913, σ. 182 ὡς καὶ Ἀ. Ξυγγοπούλου, Τὸ μονύδριον τοῦ Σωτῆρος, τὸ κατὰ τὸν μάκρωνα τῆς Ἁγίας Σοφίας, Μακεδονικὰ Γ΄ (1953 - 55), Θεσσαλονίκη 1956, σ. 377 - 378.

22. Π. Παπαγεωργίου, Θεσσαλονίκης Ἱστορικὰ καὶ Ἀρχαιολογικά, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ε΄ (1921), σ. 73 - 74.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

κήν (incised ware)[23] μὲ παράστασιν λαγωοῦ ἢ κονίκλου[24]. Τὰ χρώματα εἶναι κίτρινον διὰ τήν παράστασιν καὶ καστανὸν διὰ τὸ βάθος.

Β΄ Τείχη Θεσσαλονίκης

Ἐπετεύχθη οὐσιώδης τροποποίησις τοῦ ρυμοτομικοῦ σχεδίου κατὰ μῆκος δύο τμημάτων τοῦ τείχους τῆς Θεσσαλονίκης, θεωρουμένων βάσει τοῦ παλαιοῦ σχεδίου ὡς κατεδαφιστέων. Διὰ τοῦ νέου σχεδίου θεωροῦνται ἤδη ὡς διατηρητέα, ὁ δὲ περὶ αὐτὰ χῶρος μεταβάλλεται εἰς ἄλσος. Τὰ τμήματα ταῦτα εἶναι:

α΄. Παλαιότατον τμῆμα τοῦ δυτικοῦ τείχους τῆς πόλεως εἰς τήν περιοχήν τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἐξικνούμενον μεταξὺ τῶν ὁδῶν Εἰρήνης καὶ Παπαρρηγοπούλου, παραλλήλως πρὸς τὰς ὁδοὺς ταύτας. Ἡ ἐκ πλίνθων κατασκευή του, μὲ ἐνδομημένας τρεῖς ἐπαλλήλους ζώνας ἀνακουφιστικῶν τόξων, ἀναβιβάζει τοῦτο εἰς τοὺς πρὸ τοῦ Ὁρμίσδα χρόνους[25]. Ἐξ ἄλλου, καθ' ἃ πληροφορεῖ ὁ Παπαγεωργίου[26], εἰς τὰ κάτω μέρη αὐτοῦ, ὅπου ἐρείδονται αἱ ἀποθῆκαι τοῦ Δήμου, παρουσιάζονται ἐπάλληλοι δόμοι ὀρθογωνίων μαρμάρων προερχομένων πιθανῶς ἐκ τῶν ἑδράνων τοῦ ἀρχαίου ἱπποδρόμου.

β΄. Τὸ τμῆμα τοῦ δυτικοῦ τείχους τῆς πόλεως, τὸ ἐξικνούμενον ἀπὸ τῆς Πλατείας Μεταξᾶ μέχρι τοῦ λιμένος, εἰς τὸν χῶρον τῆς πρώην Ἐφορείας Ὑλικοῦ Πολέμου, τὸν ἐπὶ Τουρκοκρατίας καλούμενον Τὸπ-Χανέ. Εἰς τὸ Σ χ ε δ. 2 δεικνύεται τὸ νέον ρυμοτομικὸν σχέδιον τῆς περιοχῆς μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ τειχῶν. Διὰ τοῦ νέου σχεδίου διατηρεῖται τὸ μέγιστον μέρος τῶν τειχῶν, ἤτοι τὰ τμήματα *ΑΒ*, ὅπου σῴζεται παλαιοχριστιανικὸν κεραμοπλαστικὸν συμπίλημα (Π ί ν. 272α), *ΓΔ*, ὅπου τὸ κάτω μέρος τοῦ τείχους ἀποτελεῖται ἐπίσης ἀπὸ ἐπαλλήλους δόμους μαρμάρων προερχομένων πιθανῶς ἐκ τῶν ἑδράνων τοῦ ἱπποδρόμου (Π ί ν. 272β), *ΕΖΗ* (Π ί ν. 272γ), ὡς καὶ τὸ τμῆμα *ΘΙΚΛ*, εἰς τὸ ὁποῖον περιλαμβάνεται ὁ νεώτερος ὀκταγωνικὸς πύργος *Σ*, ὁ καλούμενος τῆς πυριτιδαποθήκης[27]. Τὸ παρὰ τὸν πύργον τοῦτον τεῖχος ἔχει μέγα πάχος, φθάνον τὰ 18 μ., ἐντὸς δὲ αὐτοῦ ἀνοίγονται τρεῖς θάλαμοι, *Τ*, *Υ*, *Φ*, οἱ ὁποῖοι βεβαίως δικαιώνουν τὸ ὄνομα τῆς πυριτιδαποθήκης. Ἡ πρόσοψίς των εἶναι ἐκ μαρμάρου, ἄνωθεν δὲ τῆς εἰσόδου τῶν θαλάμων *Τ* καὶ *Φ* ὑπάρχει ἀνὰ μία τουρκικὴ ἐπιγραφή (Π ί ν. 273α). Αἱ ἐπιγραφαὶ ἀναγνωρισθεῖσαι καὶ μεταφρασθεῖσαι ἔχουν ὡς ἑξῆς[28]:

1) Τρίτη ἀποθήκη. Ἰούνιος 1841.

2) Τετάρτη ἀποθήκη. Ἰούνιος 1841.

Αἱ ἐπιγραφαὶ φαίνεται ὅτι προέρχονται ἐκ μετασκευῆς· ὅτι δὲ τὸ τμῆμα τοῦτο ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ παλαιότερον ὡς πυριτιδαποθήκη καταφαίνεται ἐκ τῆς μνείας τοῦ Πύργου τῆς Πυριτιδαποθήκης (Tour de la poudrière), τήν ὁποίαν κάμνει ὁ F. de Beaujour ἤδη κατὰ τὸ 1800[29].

Δυστυχῶς ὅμως παρὰ τὰς προσπαθείας τῆς Ὑπηρεσίας ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρῆται ὡς κατεδαφιστέον τὸ τμῆμα *ΛΜΝΞΟΡ*, ρυμοτομεῖται δὲ τὸ ἀρχαιότατον καὶ ἀξιολογώτατον τμῆμα τοῦ ὅλου συγκροτήματος, ἤτοι ὁ εἰς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους ἀναγόμενος πύργος *ΠΝΞΟ* (Π ί ν. 273β). Ὁ πύργος οὗτος εἶναι κατεσκευασμένος ἐξ ὁλοκλήρου διὰ πλίνθων καὶ ἀρχαίου ὑλικοῦ, φέρει δὲ ἐντειχισμένον τὸ γνωστὸν ἀρχαῖον ἀνάγλυφον δεξιώσεως[30], τὸ ὁποῖον κρύπτεται νῦν ὄπισθεν παραπήγματος. Ἐντεῦθεν ἤρχιζε τὸ καλούμενον «Τζερέμπουλον» τῶν Βυζαντινῶν, ἤτοι ὁ ὀχυρὸς λιμενοβραχίων, ὁ ὁποῖος περιέκλειε ἀπὸ δυσμῶν καὶ νότου τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης[31].

Μετὰ τήν τροποποίησιν τοῦ ρυμοτομικοῦ σχεδίου, ἡ Ὑπηρεσία ἀπεφάσισε τήν κατεδάφισιν ἀπὸ τοῦ τμήματος *ΕΖΗ* τῶν παραμορφούντων τὸ τεῖχος ὑπολειμμάτων ἐκ τῶν κατεδαφισθέντων οἰκημάτων τῆς Ἐφορείας Ὑλικοῦ Πολέμου, ἡ ὁποία ἤδρευεν ἄλλοτε εἰς τὸν χῶρον τοῦτον.

Γ΄ Ναὸς Ἁγίων Ἀποστόλων

Εἰς τήν περιοχήν τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἐπετεύχθη ἑτέρα οὐσιώδης τροποποίησις τοῦ ρυμοτομικοῦ σχεδίου. Διὰ τοῦ νέου σχεδίου θεωροῦνται ἤδη ὡς διατηρητέα, τὸ ἑκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ Παπαρρηγοπούλου βυζαντινὸν πρόπυλον

23. Χρησιμοποιῶ τήν κατάταξιν τῶν ἀγγείων κατὰ Charles H. Morgan, The Byzantine Pottery, Corinth, vol. XI (1942), σελ. 26 - 166.

24. Ὁμοιότατον εἶναι τὸ πινάκιον ἐν Charles H. Morgan, II, The Byzantine Pottery, Corinth, vol. XI (1942) σελ. 333, ἀριθ. 1675, πίν. LIII f. Πρβλ. ὡσαύτως τὸ πινάκιον τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, ὑπ' ἀριθμὸν ταξινομήσεως 1824, ὡς καὶ τὸ πινάκιον ἐν The Middle Ages in the Athenian Agora, 1961, εἰκ. 30, ἀριθ. P3769.

25. O. Tafrali, Topographie de Thessalonique, Paris, 1913 σ. 74 - 75 καὶ 79.

26. Π. Παπαγεωργίου, Ἐργατῶν σήματα καὶ ὀνόματα ἐπὶ τῶν μαρμάρων τοῦ θεάτρου τῆς Θεσσαλονίκης, Α.Ε. 1911, σ. 168 - 171.

27. O. Tafrali, ἔ. ἀ., σ. 93 - 94.

28. Ἡ ἀνάγνωσις καὶ μετάφρασις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ διερμηνέως τῆς ΥΔΜΚ κ. Δανιηλίδη.

29. F. De Beaujour, Tableau du commerce de la Grèce, Paris 1800, σ. 28.

30. O. Tafrali, ἔ. ἀ., σ. 93, πίν. XV, 1.

31. Μ. Χατζηιωάννου, Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης, σ. 65 καὶ 67. O. Tafrali, ἔ. ἀ., σ. 17.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

τῆς μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων[32] (Πίν. 274 α-β) ὡς καὶ ἡ πρὸς βορρᾶν τῆς Πλατείας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων κειμένη βυζαντινὴ κινστέρνα[33] τῆς μονῆς.

Δ΄ Ναὸς Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ὀρφανοῦ

Ἐγένετο τροποποίησις τοῦ ρυμοτομικοῦ σχεδίου περὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ὀρφανοῦ, οὕτως ὥστε νὰ διατηρηθῇ τὸ βυζαντινὸν πρόπυλον[34] καὶ ὁ περίβολος τῆς μονῆς.

Ε΄ Ἔρευναι εἰς οἰκόπεδα

Πλὴν τῶν ἀρχαιοτήτων, αἱ ὁποῖαι ἀπεκαλύφθησαν εἰς δύο οἰκόπεδα παρακείμενα εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ἐγένοντο τὰ ἑξῆς εὑρήματα:

α΄. Εἰς τὸ οἰκόπεδον Κ. Χατζηκυριάκου, ἐπὶ τῶν ὁδῶν Σπάρτης καὶ Ἁγίας Τριάδος 8, ἀπεκαλύφθησαν παλαιοχριστιανικοὶ τάφοι μὲ τοιχογραφίας. Τὸ οἰκόπεδον τοῦτο κεῖται ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ τμήματος τῆς ὁδοῦ Σπάρτης, ὅπου πρὸ ἐτῶν εἶχον ἀνασκαφῆ παλαιοχριστιανικοὶ τάφοι ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἀ. Ξυγγοπούλου[35]. Περὶ τῶν τάφων τούτων θὰ πραγματευθῇ ὁ Καθηγητὴς κ. Σ. Πελεκανίδης.

β΄. Εἰς τὸ οἰκόπεδον Θ. Τζουμακέλη ἐπὶ τῶν ὁδῶν Μητροπόλεως 96, Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ Ρωμανοῦ, ἀπεκαλύφθη τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον κατερχόμενον ἀπὸ τῆς

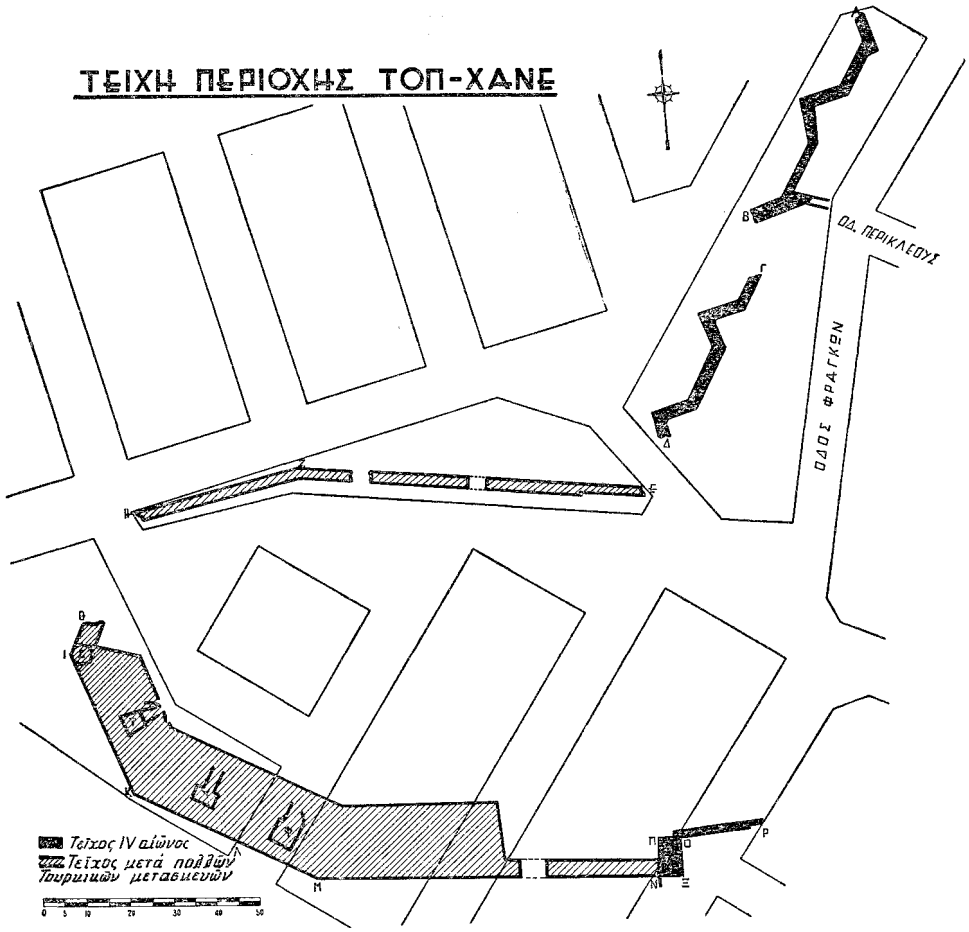

Σχεδ. 2. Τείχη περιοχῆς Τὸπ-Χανὲ

φανοῦ, οὕτως ὥστε νὰ διατηρηθῇ τὸ βυζαντινὸν πρόπυλον[34] καὶ ὁ περίβολος τῆς μονῆς.

32. Ἀ. Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική, Ἀθῆναι 1958, σ. 24 - 25, εἰκ. 20.

33. Ἀ. Ὀρλάνδου, Ἡ κινστέρνα τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ Μονῆς τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, Μακεδονικὰ Α΄ (1940) σ. 377 - 383. Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική, Ἀθῆναι 1958, σ. 115, 118 - 119, εἰκ. 132, 135.

34. Ἀ. Ξυγγοπούλου, Τέσσαρες μικροὶ Βυζαντινοὶ ναοὶ τῆς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 33, εἰκ. 16. Ἀ. Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική, Ἀθῆναι 1958, σ. 24, εἰκ. 17, 18, 19. Αἱ ὑπὸ τῶν δύο τελευταίων συγγραφέων παρεχόμεναι ἀποκαταστάσεις τοῦ προπύλου δὲν συμφωνοῦν.

35. Ἀ. Ξυγγοπούλου, Τυχαῖα εὑρήματα ἐν Μακεδονίᾳ, Παράρτημα τοῦ Α. Δ. 1922 - 25, σ. 66 - 67.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Κασσανδρεωτικῆς Πύλης ἀπέληγεν ἐκεῖ ὅπου νῦν ὁ Λευκὸς Πύργος (Σχεδ. 3 καὶ 6, Πίν. 275). Πλησίον τοῦ σημείου τούτου πρέπει νὰ εὑρίσκετο ἡ καλουμένη Porta Roma. Τὸ τεῖχος, τὸ ὁποῖον εἶναι κατεσκευασμένον ἀπὸ ἐπαλλήλους ζώνας πλίνθων καὶ ἀργῶν μελανῶν λίθων, θλᾶται δη-

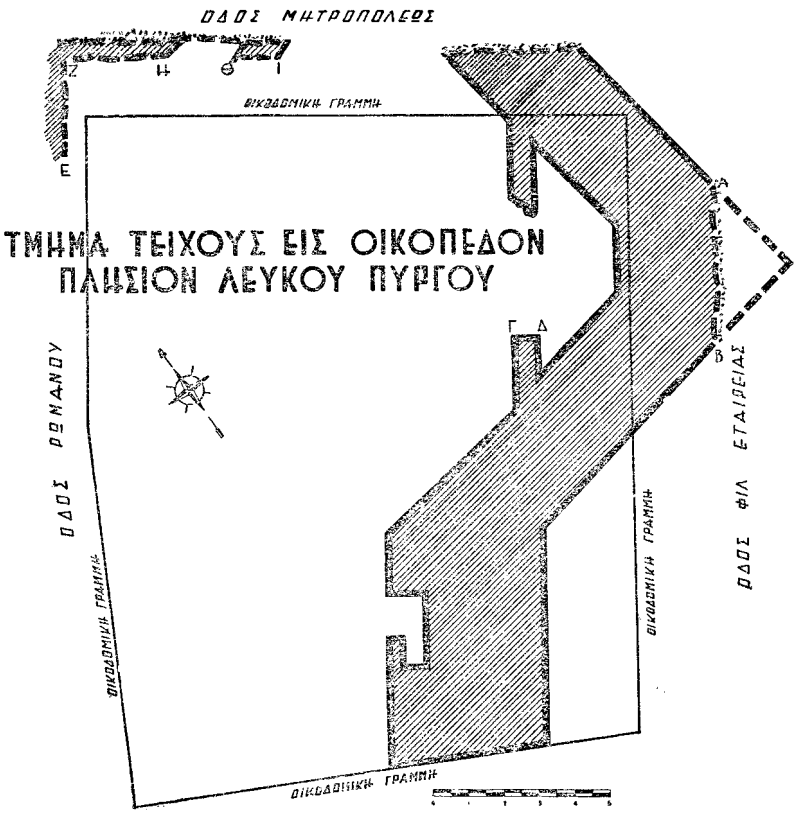

Σχεδ. 3. Τμῆμα τείχους εἰς οἰκόπεδον πλησίον Λευκοῦ Πύργου, ἐπὶ τῶν ὁδῶν Μητροπόλεως, Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ Ρωμανοῦ

σθησαν ἕτεροι δύο τοῖχοι, τῶν ὁποίων τὰ ὑπολείμματα σημειοῦνται ἐπὶ τοῦ Σχεδ. 3 ὡς *ΕΖΗ* καὶ *ΘΙ*. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἀνεκαλύφθησαν τμήματα τοῦ τείχους καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα, κείμενα μεταξὺ τοῦ ἐν λόγῳ οἰκοπέδου καὶ τοῦ Λευκοῦ Πύργου[36], ἐν οἷς καὶ τὸ ἔναντι τοῦ Πύργου οἰκό-

μιουργοῦν πυργοειδῆ προεξοχήν. Ἐκ συγκρίσεως πρὸς ἀναλόγους κατασκευὰς εἰς ἄλλα μέρη τοῦ τείχους, φαίνεται ὅτι ἡ πυργοειδὴς προεξοχὴ ἐσχηματίζετο ἐξωτερικῶς τριγωνική. Ἡ ἐκσκαφὴ ὅμως δὲν ἐπροχώρησε πέραν τῆς γραμμῆς *ΑΒ*. Τὸ πάχος τοῦ τείχους εἰς τὴν προεξοχὴν ἦτο 2,85 μ., εἰς δὲ τὸ εὐθὺ τμῆμα ἔφθανε τὰ 4,50 μ. Τὸ μέγιστον σωζόμενον ὕψος του ἦτο 4,50 μ. Ἐσωτερικῶς ἡ πυργοειδὴς προεξοχὴ ἐφράσσετο ἀπὸ δύο λεπτοὺς τοίχους πάχους 0,80, τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἀπέληγεν εἰς παραστάδα *ΓΔ*, ἐνῷ ὁ ἕτερος ἦτο κατεστραμμένος. Πρὸς τὰ ἀριστερὰ παρουσιάπεδον, ἔνθα ἀνηγέρθη ἡ Στρατιωτικὴ Λέσχη. Ἐν Σχεδ. 6 παρέχονται αἱ σχετικαὶ θέσεις τοῦ ἐρευνηθέντος οἰκοπέδου τοῦ Λευκοῦ Πύργου, ὡς καὶ τοῦ κατωτέρω ἀναφερομένου ἑτέρου οἰκοπέδου ἐν ὁδῷ Τσιμισκῆ καὶ Ρωμανοῦ.

γ΄. Εἰς τὸ οἰκόπεδον Ἰ. Τσούργιαννη ἐπὶ τῆς γωνίας Τσιμισκῆ 125 καὶ Ρωμανοῦ, εὑρέθη ἕτερος τοῖχος ἐκ μελανῶν ἀργῶν λίθων, βαίνων ἐπὶ μαρμαρίνης κρηπῖδος ἐκ δύο δόμων, ὧν ὁ ἀνώ-

36. Χ. Μακαρόνα, Μακεδονικὰ Α΄ (1940) σ. 477 καὶ Μακεδονικὰ Β΄ (1953) σ. 596 - 597. BCH LXXV (1951), σ. 116, LXXVI (1952) σ. 227 καὶ LXXVII (1953) σ. 224.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

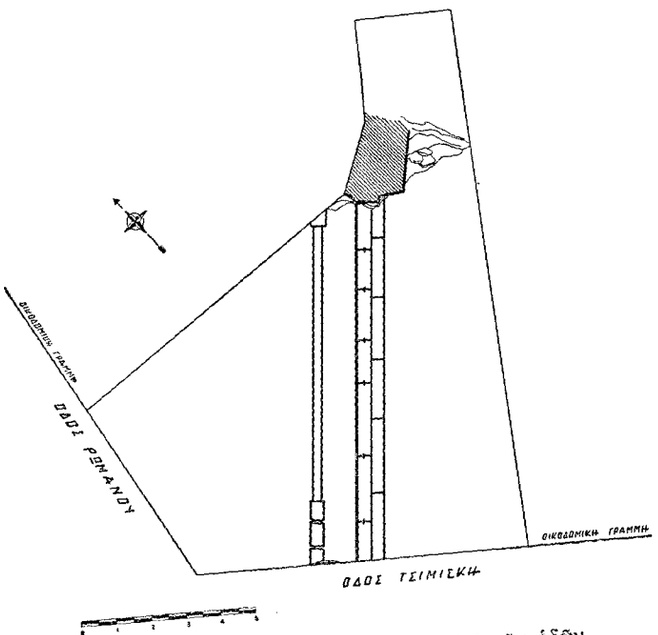

Σχεδ. 4. Εὑρήματα εἰς οἰκόπεδον ἐπὶ τῶν ὁδῶν Τσιμισκῆ καὶ Ρωμανοῦ

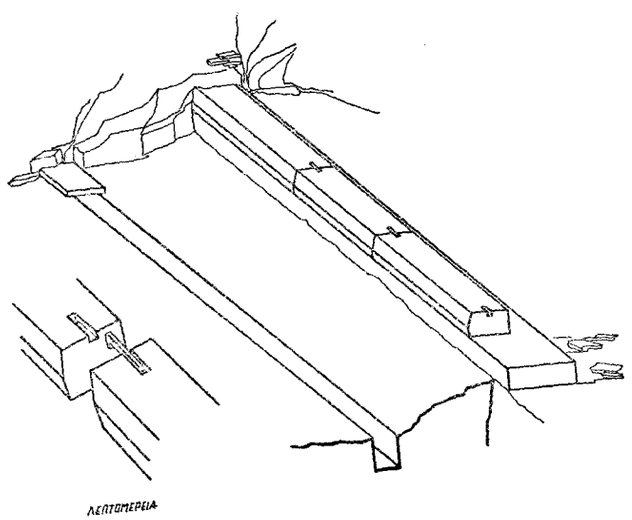

Σχεδ. 5. Ἀξονομετρικὴ τομὴ εὑρημάτων ἐπὶ τῶν ὁδῶν Τσιμισκῆ καὶ Ρωμανοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

τερος ἔφερε λοξήν τομήν. Κατὰ μῆκος τῆς κρηπῖδος καὶ ἔμπροσθεν ταύτης ὑπῆρχεν ἀγωγὸς τετραγωνικῆς τομῆς καλυπτόμενος ὑπὸ πλακῶν. Κάτοψις καὶ ἀξωνομετρική τομὴ τῆς κρηπῖδος καὶ τοῦ ἀγωγοῦ παρέχεται ἐν Σ χ ε δ. 4 καὶ 5. Ἐν Π ί ν. 276α τὰ μάρματα *B* καὶ *Γ* ἐτοποθετήθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν παρουσιάζουν τὴν τομήν. Ἡ κρηπὶς εὑρίσκεται εἰς βάθος 3 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ. Τὸ πάχος τοῦ ἐπὶ τῆς κρηπῖδος τοίχου δὲν ἐξηκριβώθη, διότι συνεχίζετο εἰς τὸ παρακείμενον πρὸς ἀνατολὰς οἰκόπεδον, ὅπου ἤδη ἔχει οἰκοδομηθῆ πολυκατοικία. Ὁ τοῖχος οὗτος εὑρίσκεται ἀφ' ἑνὸς μὲν πλησιέστατα πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἱππόδρομον ἀφ' ἑτέρου δέ ἐπὶ τῆς εὐθείας, ὅπου διήρχετο τὸ ἀνατολικὸν τεῖχος τῆς πόλεως, οὗ ὑπολείμματα εὑρέθησαν προσφάτως μὲν εἰς τὸ προαναφερθὲν οἰκόπεδον ἐπὶ τῶν Ὁδῶν Μητροπόλεως, Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ Ρωμανοῦ, ἄλλοτε δὲ εἰς τὰ πρὸς βορρᾶν οἰκόπεδα πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου. Ἐν Σ χ ε δ. 6 παρέχονται αἱ σχετικαὶ θέσεις τοῦ οἰκοπέδου τούτου, τοῦ ἑτέρου οἰκοπέδου ἐπὶ τῶν Ὁδῶν Μητροπόλεως, Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ Ρωμανοῦ, τοῦ ἀρχαίου Ἱπποδρόμου, ὡς καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου.

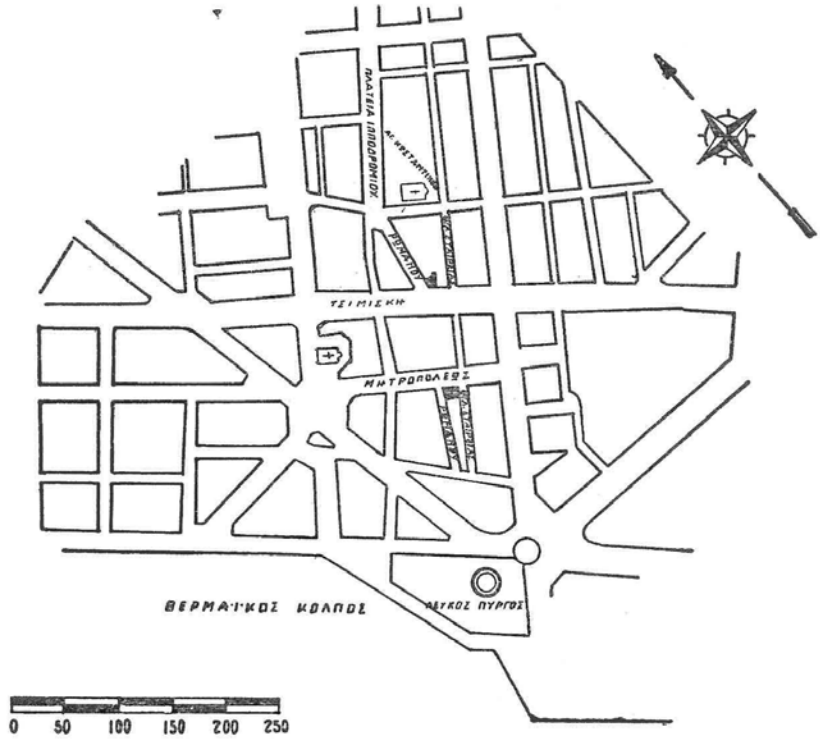

Σχεδ. 6. Σχετικαὶ θέσεις ἀνακαλυφθέντων ὑπολειμμάτων τοῦ τείχους Θεσσαλονίκης πλησίον τοῦ Λευκοῦ Πύργου

δ΄. Εἰς τὸ οἰκόπεδον Α. Βαφειάδη ἐπὶ τῆς γωνίας Ἀγχιάλου καὶ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου εὑρέθη κινστέρνα ἀποτελουμένη ἐκ δύο διαμερισμάτων, ἕκαστον τῶν ὁποίων εἶχεν ἐσωτερικὰς διαστάσεις 3,18μ. × 2,90 μ., ἐστεγάζετο δὲ διὰ κρεμαστοῦ θόλου ὕψους 4,50μ. (Σ χ ε δ. 7). Τὰ δύο διαμερίσματα ἐπεκοινώνουν διὰ τοξωτοῦ ἀνοίγματος. Οἱ ἐξ ὀπτοπλίνθων τοῖχοι ἦσαν ἐπενδε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

δυμένοι δι' ἰσχυροτάτου κονιάματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διεγράφοντο σαφῶς αἱ διαδοχικαὶ στάθμαι τοῦ ὕδατος (Πίν. 276β).

ε'. Εἰς τὸ οἰκόπεδον Ν. Ἀγγελοπούλου-Ἰ. Σταύρου ἐπὶ τῆς Ὁδοῦ Σωκράτους 23 εὑρέθησαν εἰς βάθος 5 μ. περίπου θεμέλια ἐξ ὀπτοπλίνθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε τοῖχος παρουσιάζων γένεσιν καμάρας (Σχεδ. 8).

Τὰ ὡς ἄνω εὑρήματα ἀποκαλυφθέντα ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐκσκαφῆς διά τὴν ἀνέγερσιν οἰκοδομῶν ἐσχεδιάσθησαν καὶ ἐφωτογραφήθησαν.

ΣΤ' Περισυλλογὴ ἀρχαιοτήτων

Κατὰ τὸ 1962 περισυνελέγησαν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀγαλμάτιον Καλοῦ Ποιμένος παραδοθὲν ὑπὸ Εὐθυμίου Χ. Φασούλη καὶ εὑρεθὲν κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ εἰς οἰκόπεδον ἐπὶ τῆς Ὁδοῦ Κ. Παλαιολόγου 17[37], ἀφ' ἑτέρου δὲ τεσσαράκοντα ἑπτὰ νομίσματα, ὧν ἡ παρατιθεμένη κατάταξις ἐγένετο ὑπὸ τῆς Ἐπιμελητρίας τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Μ. Καραμεσίνη-Οἰκονομίδου.

α'. Νόμισμα παραδοθὲν ὑπὸ Ἀ. Μούκα:

Χρυσοῦν νόμισμα Βασιλείου Β' Βουλγαροκτόνου καὶ Κωνσταντίνου Η', πρβλ. B.M.C. *II*, σ. 484, 1, κ.ἑ. πίν. LVI, 1. Νομισματοκοπεῖον Κωνσταντινουπόλεως. Προέλευσις ἐκ Σβορώνου Κατερίνης. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου Μουσείου Θεσσαλονίκης 2742 (Πίν. 277α, ἀρ. 1).

β'. Νόμισμα παραδοθὲν ὑπὸ Ἀ. Κουκουρίδη:

Χρυσοῦν σκυφωτὸν νόμισμα Ἀνδρονίκου Β' καὶ Μιχαὴλ Θ', πρβλ. B.M.C. II, σ. 618-19, 14 κ.ἑ., πίν. LXXIV, 16-18, Προέλευσις βορείως τοῦ πάρκου Νέας Πέλλης. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Β' Περιφερείας ΒΝ5 (Πίν. 277α, ἀρ. 2).

γ'. Νομίσματα παραδοθέντα ὑπὸ Ἐ. Σουβατζῆ:

1) Σόλιδος Ἡρακλείου, τύπος B.M.C. I, σ. 186, 10 κ.ἑ. Χρονολογία νομίσματος 613/614-630 μ.Χ. καὶ ἀργότερον. Νομισματοκοπεῖον Κωνσταντινουπόλεως. Προέλευσις ἐκ Μετρῶν Κωνσταντινουπόλεως. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου Ἐφορείας ΒΝ123 (Πίν. 277β ἀρ. 1).

2) Χρυσοῦν σκυφωτὸν νόμισμα Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου, τύπος B.M.C. II, πίν. LXXIV, 1. Προέλευσις ἄγνωστος. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου Ἐφορείας ΒΝ 124 (Πίν. 277β, ἀρ. 2).

3) Ὑστερορρωμαϊκὸν χαλκοῦν ἐφθαρμένον. Προέλευσις ἄγνωστος. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου ΒΝ 125.

4) Χαλκοῦν ἐποχῆς Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ Διαδόχων πρβλ. M. Thompson, The Athenian Agora, σ. 923-928. Προέλευσις ἄγνωστος. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου ΒΝ 126.

5) Χαλκοῦν Ἀναστασίου Α', τύπος B.M.C. I,

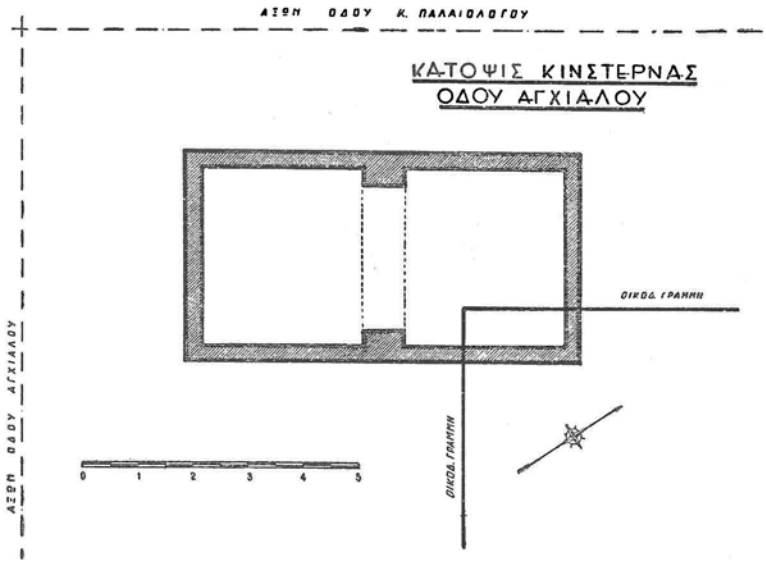

Σχεδ. 7. Κινστέρνα ἐπὶ τῶν Ὁδῶν Ἀγχιάλου καὶ Κ. Παλαιολόγου

37. Τὸ ἀγαλμάτιον τοῦτο προτίθεμαι νὰ δημοσιεύσω ἐν ἐκτενεστέρᾳ μελέτῃ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

πίν. II, 5. Προέλευσις ἄγνωστος. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου BN127.

6) Χαλκοῦν Μιχαὴλ Β΄ καὶ Θεοφίλου, τύπος B.M.C. II, πίν. XLVIII, 4. Προέλευσις ἄγνωστος. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου BN128.

7) Χαλκοῦν Θεοφίλου, τύπος B.M.C. II, πίν. XLVIII, 20. Προέλευσις ἄγνωστος. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου BN129.

8) Χαλκοῦν Ρωμανοῦ Α΄, τύπος B.M.C. II, πίν. LII, 11. Προέλευσις ἄγνωστος. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου BN130.

9) Χαλκοῦν Νικηφόρου Γ΄ Βοτανειάτου, τύπος B.M.C. II, πίν. LXIII, 9, 10. Προέλευσις ἄγνωστος. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου BN131.

10) Ἀνώνυμον Βυζαντινὸν ΙΑ΄ αἰῶνος, τύπος B.M.C. II, πίν. LX, 15, 16. Προέλευσις ἄγνωστος. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου BN132.

11) Νόμισμα ἐκ κράματος Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ, τύπος B.M.C. II, πίν. LXIV, 8 καὶ 10, σ. 543, 14-21. Προέλευσις ἄγνωστος. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου BN133.

12) Χαλκοῦν Μανουὴλ Α΄ Κομνηνοῦ, τύπος B.M.C. II, πίν. LXX, 6. Προέλευσις ἄγνωστος. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου BN134.

13) Ἀργυροῦν ἐφθαρμένον νεωτερικὸν 17ου αἰῶνος μ.Χ. Προέλευσις ἄγνωστος. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου BN135.

δ΄ Ὀκτὼ χαλκᾶ νομίσματα παραδοθέντα ὑπὸ Κ. Γάκη

Εὑρέθησαν εἰς τὸν Νομὸν Δράμας εἰς θέσιν Τούμπεκι μεταξὺ τῶν χωρίων Καλλιθέα καὶ Καλὴ Βρύση ἐντὸς τάφων εἰς τὸν ἀγρὸν Πασχάλη Στεργίου.

1) Ἀσσάριον Κωνσταντίνου Μεγάλου, πρβλ. J. Maurice, Numismatique Constantinienne, τόμ. II, σ. 345, VII καὶ Cohen 123. Νομισματοκοπεῖον Σισκίας. Χρονολογία νομίσματος 320-324 μ.Χ. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου BN6 (Πίν. 278, ἀρ. 1).

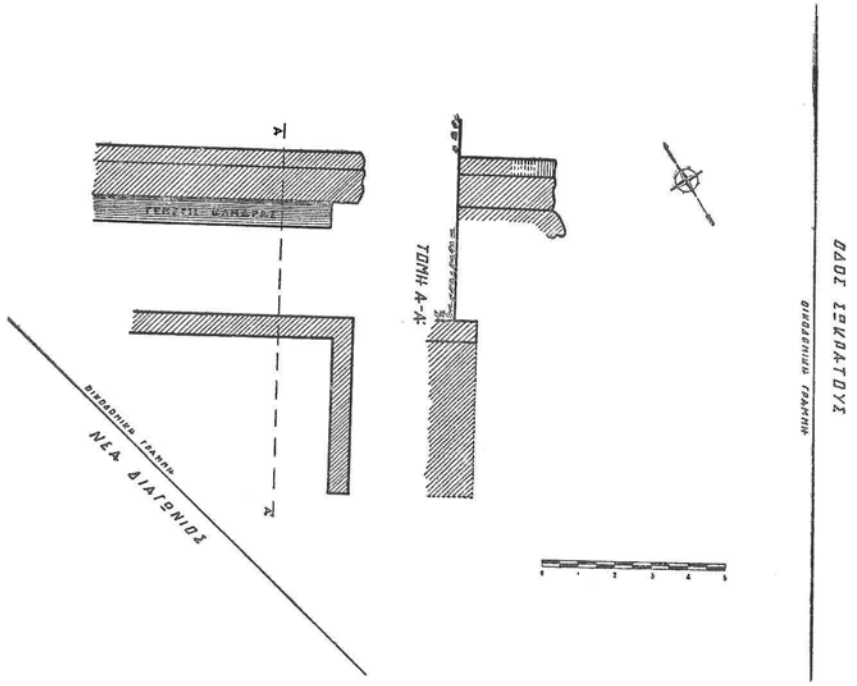

Σχεδ. 8. Εὑρήματα εἰς οἰκόπεδον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σωκράτους 23

2) Ἀσσάριον Κωνσταντίνου Μεγάλου, ἰδίου τύπου, πρβλ. M. Thompson, The Athenian Agora, τόμ. II, σ. 36, 845. Νομισματοκοπεῖον Θεσσαλονίκης. Χρονολογία 320-324 μ.Χ. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου BN7 (Πίν. 278 ἀρ. 2).

3) Ἕτερον ἀσσάριον Κωνσταντίνου Μεγάλου, ἰδίου τύπου, πρβλ. M. Thompson ἔ.ἀ., σ. 36, 819. Νομισματοκοπεῖον Ρώμης. Χρονολογία 320-324 μ.Χ. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου BN8 (Πίν. 278 ἀρ. 3).

4) Ἀσσάριον Κωνσταντίνου Μεγάλου, τύπου M. Thompson ἔ.ἀ., σ. 36, 836. Νομισματοκοπεῖον Σισκίας. Χρονολογία 324-326 μ.Χ. Ἀριθμὸς εὑρετηρίου BN9 (Πίν. 278, ἀρ. 4).

5) Ἀσσάριον Κρίσπου, πρβλ. Maurice ἔ.ἀ., τόμ. III, σ. 188, V, πίν. VIII, 6. Νομισματοκοπεῖον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

'Αντιοχείας. Χρονολογία 314-317 μ.Χ. 'Αριθμὸς εὑρετηρίου BN13 (Π ί ν. 278, ἀρ. 5).

6) 'Ασσάριον Κωνσταντίνου Β', πρβλ. Cohen 160, Maurice ἔ.ἀ., τόμ. II, σ. 55, III 3. Νομισματοκοπεῖον Νικομηδείας. Χρονολογία 324-327 μ.Χ. 'Αριθμὸς εὑρετηρίου BN10 (Π ί ν. 278, ἀρ. 6).

7) 'Ασσάριον Κωνσταντίνου Β', πρβλ. M. Thompson ἔ.ἀ., σ. 43, 1061. Νομισματοκοπεῖον 'Ηρακλείας. Χρονολογία 324-326. 'Αριθμὸς εὑρετηρίου BN11 (Π ί ν. 278 ἀρ. 7).

8) 'Ασσάριον Κωνσταντίνου Β', ἰδίου τύπου, πρβλ. M. Thompson ἔ.ἀ., σ. 44, 1083. Νομισματοκοπεῖον Νικομηδείας. Χρονολογία 324-326. 'Αριθμὸς εὑρετηρίου BN12 (Π ί ν. 278, ἀρ. 8).

ε' Νομίσματα δωρηθέντα ὑπὸ Κ. Δημητριάδη:

1) Τεσσαρακοντανούμμιον 'Ιουστινιανοῦ Α'. Νομισματοκοπεῖον Κωνσταντινουπόλεως. Προέλευσις ἐκ τῆς περιφερείας Μικροπόλεως Δράμας. 'Αριθμὸς εὑρετηρίου BN121.

2) 'Ασσάριον Βαλεντινιανοῦ Β'. Προέλευσις ἐκ τῆς περιφερείας Μικροπόλεως. 'Αριθμός εὑρετηρίου BN122.

ς' Νομίσματα ἐκ κατασχέσεως, ἀγνώστου προελεύσεως [38]:

1) Χαλκοῦν νόμισμα Φλαβίας 'Ελένης. 'Αριθμὸς εὑρετηρίου BN59

2) Χαλκοῦν νόμισμα ἐποχῆς Κωνσταντίνων τοῦ 4ου αἰῶνος μ.Χ., («Κωνσταντινούπολις»). 'Αριθμὸς εὑρετηρίου BN56

3) Τρία χαλκᾶ νομίσματα Κωνσταντίνου Β'. 'Αριθμοὶ εὑρετηρίου BN52, BN68, BN94

4) Χαλκοῦν νόμισμα Κωνσταντίου Γάλλου. 'Αριθμὸς εὑρετηρίου BN72

5) Δύο χαλκᾶ νομίσματα Θεοδοσίου Α'. 'Αριθμοὶ εὑρετηρίου BN65, BN90

6) Δύο τεσσαρακοντανούμμια 'Αναστασίου Α', πρβλ. B.M.C. I, πίν. I, 8. 'Αριθμοὶ εὑρετηρίου BN83 καὶ BN84

7) Τεσσαρακοντανούμμιον 'Αναστασίου Α' (;). 'Αριθμὸς εὑρετηρίου BN98

8) Τεσσαρακοντανούμμιον 'Ιουστίνου Α' ἢ 'Ιουστινιανοῦ Α'. 'Αριθμὸς εὑρετηρίου BN88

9) Τεσσαρακοντανούμμιον Λέοντος Ε' καὶ Κωνσταντίνου. 'Αριθμὸς εὑρετηρίου BN66

10) Χαλκοῦν νόμισμα Βασιλείου Α', Κωνσταντίνου καὶ Λέοντος ΣΤ', πρβλ. B.M.C. II, πίν. L, 19. Χρονολογία νομίσματος 870-879 μ.Χ. 'Αριθ. εὑρετηρίου BN53

11) Τρία χαλκᾶ νομίσματα Λέοντος ΣΤ' Σοφοῦ. 'Αριθμοὶ εὑρετηρίου BN91, BN92, BN93

12) Χαλκοῦν νόμισμα Λέοντος ΣΤ' καὶ 'Αλεξάνδρου, πρβλ. B.M.C. II, πίν. LI, 14. 'Αριθμὸς εὑρετηρίου BN49 (Π ί ν. 278, ἀρ. 9).

13) Χαλκοῦν σκυφωτὸν Βυζαντινὸν νόμισμα ἐφθαρμένον. 'Αριθμὸς εὑρετηρίου BN70

14) 'Αργυροῦν Ἐνετικὸν γρόσιον 13ου αἰῶνος. 'Αριθμὸς εὑρετηρίου BN76

15) Δύο ἀργυρᾶ Τουρκικὰ νομίσματα. 'Αριθμοὶ εὑρετηρίου BN99α καὶ BN99β.

38. Ἡ κατάταξις τῶν ἐν λόγῳ νομισμάτων ἐγένετο ἁδρομερῶς μόνον.

ΒΕΡΟΙΑ

Α' Παλαιὰ Μητρόπολις [39]

Παραθέτω μερικὰς φωτογραφίας ἐκ τῆς Παλαιᾶς Μητροπόλεως Βεροίας (Π ί ν. 279). Ἡ μεγάλων διαστάσεων Βυζαντινὴ αὐτὴ βασιλικὴ ἔχει ἐνσωματώσει ἱκανὰ τμήματα τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ὁποίας ἐκτίσθη. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας μετὰ τὴν ἐν αὐτῇ γενομένην σφαγὴν μετετράπη εἰς τζαμίον καὶ ὑπέστη σοβαροτάτας μετασκευὰς προστεθέντος καὶ Τουρκικοῦ μιναρέ. Ὡς τζαμίον ὠνομάσθη Χουνκιὰρ, ἤτοι θαυματουργὸν.

Ἐκ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς σῴζονται πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Πλὴν τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ περιθυρώματος τῆς βορείας εἰσόδου ὑπάρχει ἀκόμη ἐν χρήσει τὸ μαρμάρινον περιθύρωμα τῆς κεντρικῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ, τὸ ὁποῖον ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶναι ἐπικεχωσμένον κατὰ τὸ κάτω τμῆμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ καλύπτεται ἀπὸ παχύτατον στρῶμα ἀσβέστου καὶ κυανῆς βαφῆς (Π ί ν. 279α). Οἱ μὲν κάθετοι σταθμοὶ τοῦ περιθυρώματος κοσμοῦνται διὰ κυματίων τὸ δὲ ὁριζόντιον τμῆμα διὰ ζώνης ἐκ φύλλων ἀκάνθης, ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἐπιγραφὴ δυσδιάγνωστος λόγῳ τῆς ἐπικαλυπτούσης ἀσβέστου. Τὸ ὑπέρθυρον σχηματίζεται ἀετωματικὸν καὶ φέρει γεισιπόδισμα.

Ἐσωτερικῶς τὸ μετασκευασθὲν τρίβηλον φέρει ἰωνικὰ κιονόκρανα μὲ τὰ προσκεφάλαια ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως. Ἄνωθεν ἑκάστου κιονοκράνου ἔχει τοποθετηθῆ ἕτερον μικρὸν ἰωνικὸν κιονόκρανον μετὰ συμφυοῦς ἐπιθήματος (Π ί ν. 279 β).

39. Γ. Σωτηρίου, Βυζαντιναὶ βασιλικαὶ Μακεδονίας καὶ Παλαιᾶς Ἑλλάδος, Β. Ζ. XXX, (1930), σ. 568 - 569, π ί ν. IX, εἰκ. 2. B.C.H. LXVIII - LXIX, (1944 - 45), σ. 431. Χ. Μακαρόνα, Μακεδονικὰ Β', Θεσσαλονίκη, 1953, σ. 626. Γ. Χιονίδη, Σύντομη ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν περιοχὴ τῆς Βέροιας, Βέροια, 1961, σ. 65 - 66. Α.Ε. Χριστοδούλου, Ἱστορία τῆς Βεροίας, Βέροια 1960, σ. 24 - 25.

Γ. Σωτηρίου, Αἱ Παλαιοχριστιανικαὶ Βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος, Α.Ε. 1929, σελ. 187 - 188.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Ἐν Πίν. 279γ παρέχεται φωτογραφία ἐκ τοῦ πλησίον τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς ἡμικυλινδρικῆς ἁψῖδος, ἥτις προφανῶς κατεσκευάσθη ἡμικυλινδρικὴ ἀκολουθήσασα τὸ σχέδιον τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἁψῖδος. Ἡ ἀραιὰ κεραμοπλαστικὴ διακόσμησις ταύτης συνίσταται ἐκ μιᾶς ζώνης μαιάνδρου καὶ μιᾶς ζώνης στυλίσκων μετὰ διπλοῦ ἄβακος.

Ἐξ ἄλλου ὁ σχηματισμὸς τοῦ νοτίου τοίχου διὰ τῆς ἐντειχίσεως τῆς νοτίας τοξοστοιχίας τῆς βασιλικῆς ἐνθυμίζει τὴν ἀνάλογον διαμόρφωσιν τῆς βασιλικῆς τῆς Παλαιοπόλεως Κερκύρας[40].

Τὸ πολυτιμότατον ὅμως στοιχεῖον τοῦ ὅλου ναοῦ εἶναι αἱ θαυμάσιαι μεσοβυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τοῦ ἱεροῦ. Ὁλόκληρον τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἁψῖδος κοσμεῖται ἀπὸ μίαν ζώνην ὁλοσώμων ἱεραρχῶν εἰς μέγεθος μεγαλύτερον τοῦ φυσικοῦ. Οἱ ἱεράρχαι εἶναι δέκα, πέντε εἰς τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ καὶ πέντε εἰς τὸ δεξιὸν ἑκατέρωθεν τοῦ μεγάλου τριλόβου παραθύρου τῆς ἁψῖδος. Εἰκονίζονται κατὰ τὰ τρία τέταρτα κλίνοντες πρὸς τὸ κέντρον τῆς ἁψῖδος καὶ φέροντες ἀνεπτυγμένα εἰλητάρια. Ἡ αὐστηρὰ λιτότης τῆς ἐκτελέσεως καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ σχεδίου ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ μέγεθος τῆς ὅλης συνθέσεως καταπλήσσουν τὸν θεατήν. Δυστυχῶς δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ λῆψις καλῶν φωτογραφιῶν.

Εἰς τὰ ἄνω τῆς ἁψῖδος, μεταξὺ τῆς ζώνης τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῆς ὀροφῆς, ἐκτείνεται στενὴ ζώνη μὲ στηθάρια ἁγίων. Εἰς τὰ κάτω τῆς ἁψῖδος διακρίνεται ἡ ὕπαρξις δύο στρωμάτων τοιχογραφιῶν.

Ἐξ ἄλλου αἱ ἄντυγες τῆς βορείου κιονοστοιχίας ὡς καὶ αἱ ἄντυγες τῶν παραθύρων τοῦ νοτίου τοίχου τῆς βασιλικῆς κοσμοῦνται μὲ τοιχογραφίας ὁλοσώμων ἁγίων. Αἱ τοιχογραφίαι αὐταὶ φαίνονται ἀνήκουσαι εἰς τὴν Παλαιολόγειον ἐποχήν. Παραθέτω τέσσαρας φωτογραφίας τῶν καλύτερον σῳζομένων (Πίν. 280 α-δ). Τοῦ πλείστου τῶν μορφῶν ἐλλείπουν αἱ κεφαλαὶ καὶ ὑπάρχει ὑπόνοια, ὅτι ἀφηρέθησαν κατὰ τὸ παρελθὸν ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων. Οἱ ἅγιοι, πλὴν ἑνός, φέρουν τὸν σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου. Ἐνδεχομένως νὰ παριστάνωνται ἐδῶ οἱ ἐν Σεβαστείᾳ Ἅγιοι Τεσσαράκοντα, εἰκονιζόμενοι μεμονωμένως κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς τοιχογραφίας τῆς Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης[41], ὡς καὶ πρὸς παλαιότερα Καππαδοκικὰ παραδείγματα[42]. Τὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων ἔχουν ἀποσβεσθῆ. Αἱ σῳζόμεναι ἐδῶ τοιχογραφίαι εὑρίσκονται εἰς τὰς ἄντυγας τῶν τόξων, ἐνῷ εἰς τὴν Ἀχειροποίητον κοσμοῦν τοὺς ὑπὲρ τὰ τόξα τοίχους. Ἡ ἐνδυμασία τῶν ἁγίων δὲν εἶναι ἡ παλαιὰ ὡς εἰς τὴν Ἀχειροποίητον, εἶναι δὲ πολυτελεστάτη, πίπτουσα εἰς πλουσιωτάτας πτυχὰς καὶ φέρουσα μαργαριτοκοσμήτους ταινίας καὶ ἄφθονα κεντήματα. Ἡ ἐποχὴ πάντως εἶναι μεταγενεστέρα. Τὸ πλάσιμον τῶν προσώπων ὡς καὶ αἱ φυσιογνωμίαι τῶν Ἁγίων μὲ τοὺς μικροὺς καὶ πλησίον ἀλλήλων ὀφθαλμοὺς προδίδουν Παλαιολόγειον ἐποχήν. Ἐντύπωσιν προκαλοῦν ὁ πλοῦτος καὶ οἱ συνδυασμοὶ τῶν χρωμάτων.

Ἐξωτερικῶς τὸ κτήριον τῆς Παλαιᾶς Μητροπόλεως Βεροίας, ὡς ἔχει σήμερον, εἶναι ὁρατὸν ἀπὸ ἐλάχιστα σημεῖα, δεδομένου ὅτι πνίγεται κυριολεκτικῶς ἀπὸ νεώτερα οἰκήματα, κυρίως καταστήματα, ἐρειδόμενα ἐπ' αὐτοῦ. Τὸ ἐν ἰσχύϊ ρυμοτομικὸν σχέδιον Βεροίας προβλέπει τὴν ἀπομάκρυνσιν τούτων. Ἐξ ἄλλου ἐλπίζεται ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν θὰ ἀπαλλοτριωθῇ ὁ ὑπόλοιπος περὶ τὸν ναὸν χῶρος, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ χορηγηθῇ ἡ ἀπαιτουμένη γενναία πίστωσις διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ μνημείου.

Β' Ἅγιος Νικόλαος τῆς ἐνορίας Ἁγίου Ἀντωνίου

Εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον τῆς ἐνορίας Ἁγίου Ἀντωνίου κατεσκευάσθη διὰ πιστώσεως εἴκοσι χιλιάδων (20.000) δραχμῶν προσωρινὴ στέγη μὲ αὐλακωτὰς λαμαρίνας εἰς ἀντικατάστασιν τῆς παλαιᾶς, ἥτις κατέρρευσεν ὁλόκληρος κατόπιν τῶν πρώτων φθινοπωρινῶν βροχῶν. Ἡ προσωρινὴ λύσις υἱοθετήθη λόγῳ τοῦ ἐπείγοντος, δεδομένου ὅτι αἱ τοιχογραφίαι ἦσαν τελείως ἐκτεθειμέναι εἰς τὴν βροχήν.

Ἐξ ἄλλου ὁ ναὸς ἐκηρύχθη ἱστορικὸν διατηρητέον μνημεῖον καὶ ἀπηγορεύθη ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ρυμοτομικοῦ σχεδίου.

Ὁ ἐν λόγῳ ναὸς ἀνάγεται εἰς τὸν 16ον αἰῶνα. Ὡς συμβαίνει μὲ τὰς περισσοτέρας ἐκκλησίας τῆς Τουρκοκρατίας ἐν Βεροίᾳ, οὐδεμία ἔνδειξις ὑπάρχει ἐξωτερικῶς ὅτι πρόκειται περὶ ναοῦ. Καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἁψὶς δὲν διαγράφεται ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου. Ἐσωτερικῶς ὅμως ὁ ναὸς παρουσιάζεται τρίκλιτος. Μεταξὺ τοῦ μεσαίου καὶ ἑκάστου πλαγίου κλίτους σχηματίζονται δύο εὐρέα τόξα διὰ τῆς παρεμβολῆς πεσσοῦ. Αἱ τοιχογραφίαι, αἱ ὁποῖαι εἶναι πολὺ καλῆς ποιότητος,

40. Α. Ξυγγοπούλου - Ἰ. Παπαδημητρίου, ΠΑΕ, 1936, σ. 99 - 110. Ἰ. Παπαδημητρίου, ΠΑΕ, 1939 σ. 92 - 99 καὶ Ὀ. Ἰοβιανὸς τῆς Βασιλικῆς τῆς Παλαιοπόλεως Κερκύρας, Α.Ε. 1942 - 44, σελ. 39 - 48.

41. Α. Ξυγγοπούλου, Αἱ τοιχογραφίαι τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα εἰς τὴν Ἀχειροποίητον τῆς Θεσσαλονίκης, Α.Ε. 1957 σ. 6 - 30, πίν. 2 - 4 .

42. G. De Jerphanion, Les Èglises rupestres de Cappadoce, Κείμενον, Ι. 2, 313 κ.ἑ., Κείμενον, ΙΙ. 1, 25 κ.ἑ. καὶ 2, 415, Λεύκωμα 2ον, πίν. 71, 72, 87 καὶ Λεύκωμα 3ον, πίν. 147.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

σῴζονται εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν. Τὸ εἰκονογραφικὸν σύστημα εἶναι τὸ ἑξῆς:

Ἐπὶ τοῦ τεταρτοσφαιρίου τῆς ἁψῖδος, Παναγία ἔνθρονος βρεφοκρατοῦσα δορυφορουμένη ὑπὸ δύο ἀγγέλων (Πίν. 281 α). Κάτωθεν ταύτης ὁ Χριστὸς ὡς Μέγας Ἀρχιερεὺς δορυφορούμενος ὑπὸ ἀγγέλων καὶ χερουβείμ. Ἔτι κατωτέρω εἰς τὰ πλάγια ἱεράρχαι. Ἄνωθεν τῆς ἁψῖδος, ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ὡραιοτάτη παράστασις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

Εἰς τὸ μεσαῖον κλῖτος ἄνωθεν τῶν τοξοστοιχιῶν εἰκονίζεται τὸ Δωδεκάορτον. Εἰς τοὺς τοίχους τοῦ ἱεροῦ κάτωθι τοῦ Δωδεκαόρτου προτομαὶ ἱεραρχῶν (Πίν. 281β). Ὁ δυτικὸς τοῖχος καταλαμβάνεται ἀπὸ τὴν Κοίμησιν. Ἄνωθεν τῆς βασιλείου πύλης ὑπάρχει κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ δίδουσα χρονολογίαν 1590 (ΖϞΗ). Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐπαναλαμβάνεται μὲ μικρὰς διαφορὰς ἐπὶ τοῦ βάθους τοιχογραφίας παριστανούσης τοὺς Ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον ἐπὶ τοῦ πεσσοῦ τῆς βορείας τοξοστοιχίας. Δίδει ὅμως αὕτη χρονολογίαν 1575 (ΖΟΓ).

Εἰς τὸ βόρειον κλῖτος εἰκονίζονται μεμονωμένοι ἅγιοι, εἰς δὲ τὸ νότιον ὁ βίος τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Εἰς τὸν νάρθηκα ὁλόκληρος ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος καταλαμβάνεται ἀπὸ τὴν Δευτέραν Παρουσίαν.

Τὸ τέμπλον εἶναι ξύλινον γραπτόν. Φέρει τέσσαρας μεγάλας εἰκόνας Ἁγίου Νικολάου, Παναγίας, Παντοκράτορος καὶ Προδρόμου. Ἄνωθεν παριστάνεται ἡ Μεγάλη Δέησις. Τὸ καλύτερον ὅμως τμῆμα τοῦ τέμπλου εἶναι δύο βημόθυρα εἰκονίζοντα τὸν Εὐαγγελισμόν, τὰ ὁποῖα καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Βεροίας.

Γ΄ Παναγία Χαβιαρᾶ

Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Χαβιαρᾶ ἐκηρύχθη ἱστορικὸν διατηρητέον μνημεῖον, ἀπηγορεύθη ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ρυμοτομικοῦ σχεδίου, καὶ ἠσκήθη ποινικὴ δίωξις κατὰ τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν παρακειμένων οἰκοπέδων, οἵτινες εἶχον ἐπιφέρει σοβαρὰς ζημίας ἐπὶ τοῦ μνημείου. Αἱ ζημίαι ἀντιμετωπίσθησαν προχείρως.

Ὁ ναὸς ἀνάγεται εἰς τὸν 17ον αἰῶνα. Ἐξωτερικῶς δὲν παρουσιάζει ἔνδειξιν ὅτι πρόκειται περὶ ναοῦ. Ἐσωτερικῶς χωρίζεται εἰς τρία κλίτη καὶ σῴζει τὸ πλεῖστον τῶν τοιχογραφιῶν του.

Τὸ εἰκονογραφικὸν σύστημα εἶναι τὸ ἑξῆς:

Εἰς τὴν ἁψῖδα, Παναγία Βλαχερνίτισσα ἐν προτομῇ, δορυφορουμένη ὑπὸ δύο ὁλοσώμων ἀγγέλων. Ἄνωθεν, ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ἡ Ἀνάληψις. Εἰς τὸν βόρειον καὶ νότιον τοῖχον, ἄνωθεν τῶν τοξοστοιχιῶν, εἰκονίζεται τὸ Δωδεκάορτον. Ἰδιαιτέρως ὡραία εἶναι ἡ σκηνὴ τῆς Βαπτίσεως ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου. Οἱ ἄγγελοι, οἵτινες φέρουν τὰ λέντια, ἔχουν ἔξοχον χάριν, ἂν καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι κάπως σκληρόν. Γενικῶς αἱ σκηναὶ τοῦ Δωδεκαόρτου χαρακτηρίζονται ἀπὸ μεγάλην ἄνεσιν. Ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἡ Κοίμησις.

Εἰς τὸ νότιον κλῖτος ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ὑπάρχει μεγάλη παράστασις τῆς Παναγίας βρεφοκρατούσης καὶ δορυφορουμένης ὑπὸ δύο ἀγγέλων. Ἐπίσης εἰς τὸ νότιον κλῖτος εἰκονίζεται ὁ Προφήτης Ἠλίας καθὼς καὶ στρατιωτικοὶ ἅγιοι, ἐνῶ εἰς τὸ βόρειον κλῖτος τὸν δυτικὸν τοῖχον καταλαμβάνουν οἱ Ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ νάρθηκος ἡ Δευτέρα Παρουσία.

Ἡ μαρμαρίνη Ἁγία Τράπεζα καὶ μία τῶν πλακῶν τοῦ δαπέδου φέρουν ἀρχαίας ἐπιγραφάς.

Δ΄ Ἑλληνιστικὸς τάφος μὲ Βυζαντινὰς τοιχογραφίας

Ὄπισθεν τῶν Δικαστηρίων Βεροίας καὶ ἄνωθεν τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Μπαρμπούτα, ἀνεκαλύφθη Μακεδονικὸς τάφος λαξευμένος εἰς τὸν μαλακὸν βράχον, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιηθεὶς φαίνεται κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους φέρει τοιχογραφίας ἀρίστης μὲν τέχνης, ἀλλὰ πολὺ κακῆς διατηρήσεως[43].

Ε΄ Περισυλλογὴ ἀρχαιοτήτων

Εἰς τὸ Μουσεῖον Βεροίας περισυνελέγησαν τὰ κάτωθι ἀντικείμενα:

α΄. Πέντε κίονες, πέντε βάσεις κιόνων καὶ πέντε κιονόκρανα ἐκ τοῦ κατεδαφισθέντος ἀνοικτοῦ ἐξωνάρθηκος τῆς σημερινῆς Μητροπόλεως. Ἐκ τούτων τὸ ἀξιολογώτερον εἶναι παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον φέρον εἰς ὑψηλὸν ἀνάγλυφον ἀετοὺς μὲ ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας. Εἰς τὸ κάτω τμῆμα κοσμεῖται ἀπὸ ζώνην μὲ φύλλα ἀκάνθης (Πίν. 282α).

β΄. Πέντε μεταβυζαντιναὶ εἰκόνες παραδοθεῖσαι ὑπὸ Φιλίππου Βογιατζόγλου.

γ΄. Τρεῖς σπάθαι, ἓν καριοφίλι καὶ τέσσαρα κουμπούρια μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων των δωρηθέντα ὑπὸ Γεωργίου Κανάκη.

ΕΔΕΣΣΑ

Α΄ Βασιλικὴ Λόγγου

Διὰ πιστώσεως πέντε χιλιάδων (5.000) δραχμῶν διενηργήθη δοκιμαστικὴ σκαφικὴ ἔρευνα εἰς πα-

43. Περὶ τῶν τοιχογραφιῶν τούτων θὰ πραγματευθῶ διεξοδικώτερον ἰδιαιτέρως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

λαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν ἀνακαλυφθεῖσαν εἰς τὰ ἔργα τῆς ΔΕΗ ἐν Λόγγῳ Ἐδέσσης. Τὴν ἀνασκαφὴν ἐπώπτευσεν ἡ πτυχιοῦχος τῆς Ἀρχαιολογίας, δ. Σοφία Τζινιέρη.

Τῆς βασιλικῆς, ἥτις τυγχάνει τρίκλιτος, ἀπεκαλύφθησαν ὁλόκληρον τὸ μεσαῖον καὶ τὸ νότιον κλῖτος, καθὼς καὶ τμῆμα τοῦ βορείου κλίτους καὶ τοῦ νάρθηκος. Τὸ μεσαῖον κλῖτος εἶναι ἐστρωμένον διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν, τὰ δὲ πλάγια καὶ ὁ νάρθηξ διὰ μαρμαροθετημάτων μὲ γεωμετρικὰ σχήματα (Πίν. 282β). Ἐπίσης ἀπεκαλύφθησαν οἱ διὰ μαρμάρου ἐπενδεδυμένοι ὑψηλοὶ στυλοβάται τῶν κιονοστοιχιῶν, οἱ κίονες, αἱ βάσεις αὐτῶν, ὡς καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν θωράκια, τὰ ὁποῖα ἔφρασσον τὰ πλάγια ἀπὸ τὸ μεσαῖον κλῖτος. Αἱ βάσεις τῶν κιόνων καὶ τμήματα τῶν θωρακίων εὑρίσκοντο κατὰ χώραν ἐπὶ τῶν στυλοβατῶν. Ἐπίσης ἀνευρέθησαν κολουροπυραμιδοειδῆ ἐπιθήματα μὲ γλυπτὴν διακόσμησιν καὶ πολλαὶ πλίνθοι προφανῶς ἐκ τῶν τοξοστοιχιῶν. Ἴχνη πυρκαϊᾶς παρουσιάσθησαν ἄφθονα.

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς βασιλικῆς ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ ἱεροῦ βήματος, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον εἶναι κατὰ μίαν βαθμίδα ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τοῦ μεσαίου κλίτους. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ τέμπλου εὑρέθη κατὰ χώραν θωράκιον. Δυστυχῶς, ἐξαντληθείσης τῆς πιστώσεως, δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον συνήθως παρουσιάζει καὶ τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον.

Πλὴν τῆς βασιλικῆς ταύτης ἐπεσημάνθησαν δύο εἰσέτι βασιλικαί, μία δυτικῶς τῆς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ ἑτέρα παρὰ τὸ ἐξωκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Ἐπίσης ἀπεκαλύφθησαν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ Λόγγου πλεῖσται ὅσαι ἀρχαιότητες[44].

Μέχρι σήμερον ἔχουν ἀνακαλυφθῆ:

α'. Ἀρχαῖα τείχη περικλείοντα ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν τοῦ Λόγγου, ὧν μία πύλη ἔχει ἀπὸ ἐτῶν δημοσιευθῆ[45].

β') Ἀποχετευτικὸν σύστημα πόλεως μὲ πηλίνους σωλῆνας ἀπολήγοντας εἰς μέγα κτιστὸν θολωτὸν ἀγωγόν, ὁ ὁποῖος λόγῳ τοῦ παρουσιαζομένου ἀσβεστολιθικοῦ ἰζήματος καὶ τοῦ ἄνωθεν σχηματισθέντος τραβερτίνου δίδει πλέον τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἶναι λαξευμένος ἐντὸς τοῦ βράχου.

γ'. Δύο τάφοι μαρμάρινοι κιβωτιόσχημοι, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὑρέθησαν ὅστρακα καί τινα ὠξειδωμένα χαλκᾶ νομίσματα.

δ'. Ἀριθμὸς ὠξειδωμένων χαλκῶν νομισμάτων εὑρεθέντων ὁμοῦ εἴς τι σημεῖον πλησίον τῶν τάφων ἀλλ' ἐκτὸς τούτων.

ε'. Τρεῖς ἀρχαῖαι ἐπιγραφαί.

ς'. Ἀνάγλυφον μὲ νατουραλιστικοὺς πλοχμούς.

ζ'. Σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἐξ ἀρχαίων καὶ χριστιανικῶν κτηρίων. Μερικὰ ἐξ αὐτῶν μετεφέρθησαν καὶ φυλάσσονται εἰς τὸν σταθμὸν χωροφυλακῆς τοῦ χωρίου Ριζάριον.

Πλὴν τῶν ὡς ἄνω ὑπάρχει συλλογὴ ὁλόκληρος ἀρχαίων καὶ παλαιοχριστιανικῶν γλυπτῶν καὶ ἐπιγραφῶν ἀποκειμένων εἰς τὸν περίβολον τῆς Μονῆς Τριάδος ἢ ἐντετοιχισμένων εἰς τὸ καθολικόν. Ἀρκεταὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Λόγγου εἶναι ἤδη δημοσιευμέναι[46].

ΣΙΑΤΙΣΤΑ

Α' Ἀρχοντικὸν τῆς Πούλκως

Φροντίδι τοῦ τότε Ἐφόρου καὶ νῦν Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Σ. Πελεκανίδη ἐξηγοράσθη ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ Ταμείου Ἀρχαιολογικῶν Πόρων καὶ Ἀπαλλοτριώσεων ἀντὶ ποσοῦ ἑξήκοντα χιλιάδων (60.000) δραχμῶν τὸ ἐν Σιατίστῃ ἀρχοντικὸν τῆς Πούλκως μεθ' ὅλης τῆς περιοχῆς του. Τὸ ἀρχοντικὸν τοῦτο εἶχεν ἤδη ἀπὸ ἐτῶν κηρυχθῆ ὡς ἱστορικὸν διατηρητέον μνημεῖον.

ΣΕΡΡΑΙ

Α' Τζαμίον «Ἁγιὰ Σοφιὰ» ἢ «Ἀχμὲτ Πασσᾶ»[47].

Τὸ ἐν Σέρραις τζαμίον «Ἁγιὰ Σοφιὰ» ἢ «Ἀχμὲτ Πασσᾶ» εὑρίσκεται ἤδη ὑπὸ ἐξαγοράν. Πρόκειται περὶ ὡραιοτάτου μουσουλμανικοῦ οἰκοδομήματος χρονολογουμένου ἀπὸ τοῦ 1492 καὶ ἱδρυ-

44. Ὅρα καὶ B.C.H. LXXXII, (1958), Chronique des fouilles en 1957, σ. 766 ὡς καὶ Σ. Πελεκανίδη, Μεσαιωνικὰ Μακεδονίας, Α. Δ., Χρονικά, τόμ. 16, (1960), σ. 226, πίν. 199γ.

45. Σ. Πελεκίδη, Ἀνασκαφὴ Ἐδέσσης, Α. Δ., τόμ. 8, (1923), σ. 259 - 269. B.C.H. XLVIII, (1924), Chronique des Fouilles, σ. 499.

46. Duchesne - Bayet, Mission au mont Athos, Archives des Missions Scientifiques, III, σ. 299 - 302. I. Mordtmann, Ath. Mitt., 1893, σ. 415. Brunsmid, Vjesnik Hrvatskoga Arch. Drustva, 1898, σ. 131. Α. Κοντολέοντος, Revue des Etudes Grecques, τόμ. XI, (1899), σ. 169 - 173. Inschriften von Thessalonike, Berliner Philologische Wochenschrift, 1899 (Spalten), σ. 634 - 638. Π. Παπαγεωργίου, Ὁ τάφος Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος, Ἁρμονία (ἐφημερὶς Σμύρνης), φύλλον 4174, 13/1/1899. Κυρίας Θεᾶς Μᾶς ἀνικήτου, ἐπηκόου ναός ἐν Ἐδέσσῃ τῇ Μακεδονικῇ καὶ δέκα τέσσαρα ἐπιγράμματα, Ἀθηνᾶ ΙΒ', 1900, σ. 65 - 92. Σ. Πελεκανίδη, Μεσαιωνικὰ Μακεδονίας, Α. Δ., Χρονικά, τόμ. 16, (1960), σ. 226, πίν. 199ε.

47. Cousinéry, Voyage dans la Macédoine, Paris, 1831, τόμ. I, σ. 206. Π. Παπαγεωργίου, Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια τὰ περὶ τὰς Σέρρας καὶ ἡ Μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, B.Z. III (1894), σ. 292.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

μένου ὑπὸ τοῦ Μεχμὲτ Μπέη εἰς μνήμην τοῦ πατρός του Μεγάλου Βεζύρη Ἀχμὲτ Πασσᾶ, ὡς πληροφορεῖ ἡ ἐπὶ τῆς θύρας τῆς εἰσόδου μαρμαρίνη ἐπιγραφή.

Ἡ ὀνομασία «Ἁγιὰ Σοφιὰ» ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Παπαγεωργίου[48] εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τοὺς πλευρικοὺς τοίχους ἀποτελοῦν δύο μεγάλα τύμπανα διατρυπώμενα ὑπὸ παραθύρων κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν Κωνσταντινουπόλεως. Ἀντιθέτως, ἔμμονος ἐντοπία παράδοσις ἀναφέρει ὅτι τὸ μνημεῖον προϋπῆρξε χριστιανικὸς ναός, τοῦ ὁποίου διετήρησε τὴν ἐπωνυμίαν. Ὁ καθαρῶς μουσουλμανικὸς χαρακτὴρ τοῦ κτηρίου οὐδόλως ἐπικουρεῖ τὴν παράδοσιν ταύτην. Παρετηρήθη ὅμως ὅτι τὸ κατώτατον τμῆμα τῶν τοίχων τοῦ τζαμίου παρουσιάζει διάφορον τοιχοδομίαν, ἐπίσης δὲ ὅτι ὁ εἷς τῶν πλευρικῶν τοίχων συνεχίζεται καὶ πέραν τῆς προσόψεως τοῦ μνημείου[49]. Ἐνδέχεται οὕτω νὰ ἔχῃ οἰκοδομηθῇ πράγματι ἐπὶ τῶν ἐρειπίων χριστιανικοῦ ναοῦ. Ἡ μεγάλη ἐπίχωσις ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ τζαμίου παρεμποδίζει πρὸς τὸ παρὸν τὴν διερεύνησιν τῆς ἐν λόγῳ ὑποθέσεως.

Ἔχει ζητηθῇ ἤδη ἡ σχετικὴ πίστωσις διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ μνημείου, εὑρισκομένου εἰς λίαν ἐπικίνδυνον κατάστασιν.

Ἐπίσης εὑρίσκεται ὑπὸ ἀπαλλοτρίωσιν τὸ ἐν Σέρραις «Τζιντζιρλὶ Τζαμὶ» (τζαμίον τῆς ἀλύσεως) καὶ ὁ ἐν Δάφνῃ Ὀρεσκείας τοῦ Νομοῦ Σερρῶν ἡμιηρειπωμένος πύργος ὁ καλούμενος «τῆς Μάρως».

Β' «Μπεζεστένι» Σερρῶν[50].

Τὸ «Μπεζεστένι» τῶν Σερρῶν περιῆλθεν ἤδη εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Δημοσίου καὶ ἡ χρῆσις αὐτοῦ παρεχωρήθη εἰς τὴν Ὑπηρεσίαν Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως. Χορηγηθείσης πιστώσεως διακοσίων χιλιάδων (200.000) δραχμῶν ἐγένετο ἡ πλακόστρωσις τοῦ Μπεζεστενίου διὰ πλακῶν ὑποφαίου μαρμάρου Δρὰμας.

Γ' Ἐρείπια Τουρκικοῦ λουτρῶνος

Ἐπὶ τῆς γωνίας τῆς κεντρικῆς πλατείας Σερρῶν καὶ τῆς ὁδοῦ Κύπρου, ἔναντι τοῦ ὑποκαταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελίων τὰ ἐρείπια παλαιοῦ τουρκικοῦ λουτρῶνος. Ὁ λουτρὼν κατελάμβανε χῶρον διαστάσεων 22 × 26 μ. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐκ ποταμίων λίθων κατὰ μίαν ἀκανόνιστον ψευδοπερίκλειστον τοιχοδομίαν. Ἡ τοξωτὴ θύρα τῆς εἰσόδου ἔφερεν ἑκατέρωθεν αὐτῆς δύο προεξεχούσας παραστάδας, εἰς τὸ ἄνω μέρος τῶν ὁποίων ἐσχηματίζετο γένεσις τόξου.

Οἱ στυλίσκοι τοῦ ὑποκαύστου ἐσχηματίζοντο τετράγωνοι καὶ εἶχον ὕψος 1,30 μ., πάχη δὲ διάφορα. Οἱ πλεῖστοι ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐκ πλίνθων, ἐνῷ μερικοὶ ἦσαν λίθινοι μονόλιθοι. Τὸ πάτωμα τοῦ ὀρόφου ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν πεσσίσκων τοῦ ὑποκαύστου. Ὁ ὄροφος ἐχωρίζετο εἰς μικρὰ διαμερίσματα διὰ διαχωριστικῶν τοίχων πλινθίνων στηριζομένων ἐπὶ τοῦ πατώματος. Εἷς μόνον διαχωριστικὸς τοῖχος ἦτο θεμελιωμένος εἰς τὸ ἔδαφος. Εἰς τοὺς τοίχους τῶν διαμερισμάτων τοῦ ὀρόφου ἠρείδοντο κτιστὰ «πεζούλια». Ἐπίσης παρὰ τοὺς τοίχους ἦσαν ἱδρυμένοι ἐπὶ τοῦ πατώματος μαρμάρινοι νιπτῆρες, ἄνωθεν δὲ αὐτῶν ἐπὶ τοῦ τοίχου ἀπέληγε σωλὴν ὕδατος. Ἐνδιαφέροντες ἦσαν οἱ ἐντειχισμένοι ἀεραγωγοὶ σωλῆνες. Εἰς τὸ ὕψος τοῦ ὑποκαύστου ἠνοίγοντο ὀπαὶ ἐντὸς τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων, αἱ ὁποῖαι ἐπροχώρουν λοξὰ πρὸς τὰ ἄνω ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου καὶ κατέληγον εἰς προσωλῆνα ἐντειχισμένον κατακορύφως ἐντὸς αὐτοῦ.

Ὁ λουτρὼν ἐσχεδιάσθη καὶ ἐφωτογραφήθη.

ΔΡΑΜΑ

Εἰς τὴν συμβολὴν τῆς ὁδοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης μὲ τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν τῆς Δράμας, κατὰ τὴν διενέργειαν ἐργασιῶν ὁδοποιΐας ἀνεκαλύφθησαν δύο χιλιάδες ὀκτακόσια τριάκοντα ἑπτὰ (2837) χαλκᾶ σκυφωτὰ βυζαντινὰ νομίσματα. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοπτῶν εὑρίσκοντο εἰς βάθος 0,50 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ ὁδοστρώματος ἐντὸς πίθου, ὁ ὁποῖος ἐθραύσθη, καὶ διασκορπισθέντα περισυνελέγησαν ἐκ τῶν χωμάτων. Ἦσαν ἅπαντα ὠξειδωμένα, πολλὰ ἦσαν προσκεκολλημένα μεταξύ των, εἰς μερικὰ δὲ ἐξ αὐτῶν παρετηρήθησαν ὑπολείμματα ὑφάσματος. Ἐκ τῶν δέκα ὀκτὼ καθαρισθέντων νομισμάτων τὸ καλύτερον σῳζόμενον ταυτίζεται πρὸς τὸν τύπον τὸν ἀποδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Wroth εἰς τὸν Μανουὴλ Α' Κομνηνὸν πρβλ. B.M.C. II, σ. 577, ἀρ. 56, 57 πίν. LXX, 6 (Πίν. 278, ἀρ. 10)[51]. Ἐπίσης εὑρέθησαν περὶ τὰ τεσσαράκοντα θραύσματα βυζαν-

48. Π. Παπαγεωργίου, αὐτόθι, σ. 292.

49. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἰ. Παπαδημητρίου, Γενικοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως κατὰ μίαν ἐπίσκεψίν του εἰς Σέρρας.

50. Ἀ. Ὀρλάνδου, Ἐργασίαι Ἀναστηλώσεως Μεσαιωνικῶν Μνημείων, ΑΒΜΕ, τόμ. Ε', 1930 - 40, σ. 207 - 213, εἰκ. 3 - 7.

51. Ἡ ταύτισις ἐγένετο ὑπὸ τῆς Ἐπιμελητρίας τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Μ. Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

τινῶν ἀγγείων μὲ γάνωμα καὶ ἐγχαράκτους διακοσμήσεις.

Εἰς τὸν τόπον τῆς εὑρέσεως τῶν νομισμάτων ἐγένετο δαπάνη τοῦ Δήμου Δράμας σκαφικὴ ἔρευνα διαρκέσασα ἐπὶ δύο ἡμέρας. Ἐγένοντο πέντε δοκιμαστικαὶ τομαί, αἱ ὁποῖαι οὐδὲν ἀπέδωσαν. Αἱ τομαὶ δέν ἐπροχώρησαν εἰς βάθος, δεδομένου ὅτι περὶ τὸ ἓν μέτρον κάτωθεν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὁδοστρώματος ἀνέβλυζεν ἄφθονον ὕδωρ. Ἡ σκαφὴ ἐδυσχεραίνετο περαιτέρω ἐκ τῆς ὑπάρξεως ὀχετῶν, ὑδαταγωγῶν καὶ καλωδίων τῆς ΔΕΗ καὶ τοῦ ΟΤΕ.

Ἐνδεχομένως ὑπάρχουν θεμέλια βυζαντινοῦ κτίσματος εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Δράμας, ὅπου μετ' ὀλίγα μέτρα καταλήγει ἡ ὁδὸς Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Ἡ πλατεῖα ὅμως εἶναι ἐπεστρωμένη διὰ κυβολίθων, ὁ δὲ Δῆμος δὲν σχεδιάζει πρὸς τὸ παρὸν τὴν ἀνακατασκευήν ταύτης.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ παρεδόθησαν ὑπὸ ἰδιωτῶν τὰ ἑξῆς δύο νομίσματα [52]:

1) Χαλκοῦν νόμισμα (AES II) Βαλεντινιανοῦ Β΄, πρβλ. R.I.C., τόμ. IX, σ. 245, 25 (α), ἔνθα ἀναφέρεται ὡς σχετικῶς σπάνιον (scarce). Νομισματοκοπεῖον Κυζίκου. Χρονολογία 383-388 μ.Χ. Προέλευσις ἄγνωστος.

2) Τεσσαρακοντανούμμιον Ἰουστίνου Α΄, πρβλ. B.M.C. I, σ. 14, 20. Νομισματοκοπεῖον Κωνσταντινουπόλεως. Προέλευσις ἐκ τοῦ οἰκοπέδου, ἔνθα ἀνηγέρθη τὸ ὑποκατάστημα τῆς Ἀγροτικῆς Τραπέζης.

Ἐπίσης παρεδόθησαν δύο ἀρχαῖα νομίσματα, ἅτινα κατετέθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Καβάλας ὁμοῦ μετὰ τῶν ὑπολοίπων εὑρημάτων.

52. Ἡ ταύτισις ἐγένετο καὶ πάλιν ὑπὸ τῆς κ. Μ. Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου.

ΦΙΛΙΠΠΟΙ

Κατὰ τὸ 1962 συνεχίσθησαν αἱ ἀπὸ ἐτῶν ἤδη διεξαγόμεναι ἀνασκαφαὶ εἰς τὸ Ὀκτάγωνον τῶν Φιλίππων ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Σ. Πελεκανίδη δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας [53].

ΘΑΣΟΣ

Κατεγράφησαν πέντε μεταβυζαντιναὶ εἰκόνες καὶ ἓξ ἐκδόσεις Βενετίας ἰδιοκτησίας τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ταξιαρχῶν τῆς κοινότητος Μαριῶν.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐγένετο ἐπίσκεψις εἰς τὸ τελείως πλέον ἠρειπωμένον, ἂν καὶ κεκηρυγμένον ἱστορικὸν καὶ διατηρητέον, ἀρχοντικὸν τοῦ ἀγωνιστοῦ τοῦ 21 Χατζηγιώργη εἰς τὴν κοινότητα Θεολόγου.

ΠΟΡΤΟ-ΛΑΓΟ [54]

Ἐζητήθη ἡ ἀπαλλοτρίωσις ἐκτάσεως 5,020 τετραγωνικῶν μέτρων περὶ τὰ ἐρείπια τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας τοῦ Πόρτο-Λάγο, ἔνθα ὑπάρχουν προφανῆ ἐρείπια τείχους.

Φ. Α. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

53. Σ. Πελεκανίδη, Φίλιπποι, Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1958, σ. 76 - 80, εἰκ. 80 - 83, 1959, σ. 46 - 52, εἰκ. 45 - 50, 1960, σ. 80 - 87, εἰκ. 96 - 100, 1961, σ. 73 - 82, εἰκ. 76 - 80, 1962, σ. 67 - 76, εἰκ. 79 - 86.

54. Σ. Κυριακίδου, Θρακικὰ ταξείδια, Μπουροῦ Καλὲ - Ἀναστασούπολις - Περιθώριον, Η.Μ.Ε., 1931, σ. 202 - 204, 209, 214 - 216, εἰκ. 11. Βυζαντιναὶ μελέται IV: Τὸ Βολερόν, ΕΦΣΠΘ III, 1939, σ. 327 - 328. Χ. Μακαρόνα, Ἀνασκαφαί, ἔρευναι καὶ τυχαῖα εὑρήματα ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκη κατὰ τὰ ἔτη 1940 - 50, Μακεδονικὰ Β΄, Θεσσαλονίκη, 1953, σ. 656 - 657. BCH, LXXV (1951) σ. 119, LXXVII (1953) σ. 227.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Κατὰ τὸ ἔτος 1962 ὑπὸ τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων ΙΓ΄ Περιφερείας διενηργήθησαν ἀνασκαφαὶ εἰς Φιλίππους, Νεάπολιν (Καβάλαν), τύμβον Νικησιάνης καὶ Ἁλυκὴν Θάσου, ἔτι δὲ ἐγένοντο διάφοροι ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι εἰς τὰ μνημεῖα τῶν Φιλίππων. Εἰς τὰς ἐργασίας ταύτας συνειργάσθησαν μετὰ τοῦ ὑποφαινομένου αἱ Ἐπιμελήτριαι Ἀρχαιοτήτων δ. Αἰκατερίνη Ρωμιοπούλου καὶ κ. Εὐγενία Λεβεντοπούλου-Γιούρη.

Ι. ΦΙΛΙΠΠΟΙ

Α΄ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

α΄. Οἰκοδόμημα ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς

Συνεχίσθη κατὰ τὸ 1962 ἡ ἔρευνα τῆς θέσεως, ἀνατολικῶς τῆς Ἐμπορικῆς Ἀγορᾶς, ἔνθα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀνευρέθη βάσις, φέρουσα ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα Κωμαῖον καὶ τὴν Ἄρτεμιν[1]. Διὰ τῶν ἐργασιῶν τούτων, διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις οἰκοδομήματος, ἑλληνιστικῶν χρόνων, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει προφανῶς ἡ ἐν λόγῳ βάσις (Π ί ν. 283α). Τὸ ἀνευρεθὲν κτήριον κεῖται παραλλήλως πρὸς τὴν Ἐμπορικὴν Ἀγοράν, χωριζόμενον ἀπὸ αὐτῆς διὰ στενῆς ὁδοῦ. Ἡ βορεία πλευρὰ τούτου, εὑρίσκεται κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης πλακοστρώτου ρωμαϊκῆς ὁδοῦ, τῆς διερχομένης ἐξωτερικῶς τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ forum καὶ πρὸ τῶν ἀποκαλυφθέντων αὐτόθι καταστημάτων. Τόσον ἡ βορεία, ὅσον καὶ ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ἑλληνιστικοῦ κτηρίου, διετηρήθησαν μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τῶν καταστρωμάτων, τῶν παρακειμένων ρωμαϊκῶν ὁδῶν. Ἐπὶ τῶν ἰδίων τοίχων, κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ἀνηγέρθη ἑτέρα οἰκοδομή.

Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ἑλληνιστικοῦ κτηρίου ἀπεκαλύφθη ἐπὶ μήκους 14,20 μ., ἡ δὲ βορεία ἐπὶ μήκους 11,10 μ. Οἱ τοῖχοι τῶν πλευρῶν τούτων πάχους ± 0,50, εἶναι ἐκτισμένοι διὰ τετραπλεύρων πλίνθων μαρμάρου, κατὰ τοὺς ἁρμούς, διαφόρου ὕψους καὶ μήκους, ποικίλλοντος ἀπὸ 0,20 ἕως 1,25 μ. Τὸ μέγιστον σῳζόμενον ὕψος εἶναι ± 0,95, διατηροῦνται δὲ 2-3 δόμοι, ἐπὶ θεμελίου λίθων ἐλαφρῶς ἐξεχόντων.

Ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτηρίου, ἔνθα ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια τῶν τοίχων τῶν διαμερισμάτων (Π ί ν. 283β). Εἰς τὸ δάπεδον περίπου τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου, διεπιστώθη παχὺ στρῶμα πυρᾶς, συγκείμενον ἐκ τέφρας καὶ ἀνθράκων. Τὰ θεμέλια τῶν τοίχων τῶν διαχωρισμάτων ἀπεκαλύφθησαν εἰς βάθος 2,50 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὰ κατώτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ κτηρίου, ἀνευρέθη πλῆθος μελαμβαφῶν ὀστράκων, ἀνηκόντων εἰς διαφόρου σχήματος ἀγγεῖα, ἤτοι κανθάρους, κυάθια καὶ κύλικας. Περισυνελέγησαν ἐπίσης ὄστρακα μὲ στιλπνὸν ἐρυθρὸν γάνωμα ἢ ἐμπαιστὴν διακόσμησιν ἀνθεμίων, ὡς καὶ ὄστρακα ἀγγείων τοῦ τύπου «τῆς δυτικῆς κλιτύος» τῆς Ἀκροπόλεως (west slope ware). Προσέτι ἀνευρέθησαν καὶ ὀλίγα ἀκέραια μελαμβαφῆ ἀγγεῖα, μικρὰ τμήματα γλυπτῶν — κεφαλή, κορμός, χεῖρες, ποὺς — εἷς χρυσοῦς δακτύλιος καὶ διάφορα ὀστέϊνα ἢ χαλκᾶ ἀντικείμενα.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτηρίου καὶ παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τούτου ἀπεκαλύφθη ἀρχαῖον φρέαρ, τὸ ὁποῖον καὶ ἠρευνήθη μέχρι βάθους 6,20 μ. Ἡ συνέχισις τῆς ἐρεύνης τούτου κατέστη ἐπικίνδυνος, λόγῳ τῶν σαθρῶν χωμάτων, ἀλλὰ καὶ δυσχερής, λόγῳ τῆς ἐμφανίσεως ὕδατος. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ φρέατος ἀνευρέθησαν διάφορα μελαμβαφῆ ὡς καὶ χονδροειδῆ ἀγγεῖα.

Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐρεύνης δὲν κατέστη σαφὴς εἰσέτι ὁ προορισμὸς τοῦ ἑλληνιστικοῦ κτηρίου. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀνεύρεσις in situ τῆς ἐνεπιγράφου βάσεως εἰς τὴν ΒΔ γωνίαν τούτου, δεικνύει σχέσιν τοῦ κτηρίου πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος Κωμαίου καὶ τῆς Ἀρτέμιδος. Ἡ ἔρευνα τῆς οἰκοδομῆς, ἥτις εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων τῶν Φιλίππων, θὰ πρέπει νὰ συνεχισθῇ.

β΄. Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν διὰ προωθητῆρος ἐργασιῶν ἰσοπεδώσεως τοῦ χώρου, ὅστις ἐπελέγη διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Μουσείου Φιλίππων, δυτικῶς τῆς βασιλικῆς Α΄, ἀπεκαλύφθη παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, σύγχρονος περίπου πρὸς τὴν βασιλικὴν Α΄ καὶ ἔχουσα τὰς αὐτὰς περίπου διαστάσεις (Π ί ν. 283γ). Προκειμένου, ὅπως καθορισθῇ ἡ νέα θέσις τοῦ Μουσείου, ἐπεχειρήθη μικρὰ ἔρευνα, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐξακριβώσεως τῶν διαστάσεων ταύτης. Διὰ τῆς γενομένης ἐρεύνης διεπιστώθη, ὅτι αὕτη ἔχει μῆκος 38,20 μ. περίπου, ἀπὸ τοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος μέχρι τοῦ στυλοβάτου τοῦ τέμπλου — τὸ ἱερὸν δὲν ἀνεσκάφη — καὶ πλάτος 27,50 μ., συνυπολογιζομένου καὶ τοῦ πάχους τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων. Τὸ μῆκος τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, μέχρι τοῦ στυλοβάτου τοῦ τέμπλου εἶναι 29,65 μ. (Π ί ν. 283δ καὶ 284α),

1. Βλ Α.Δ. 17 (1961/62): Χρονικά, σελ. 239 καὶ BCH 1961, Chronique, σελ. 826. Περὶ τοῦ ἐπιθέτου Κωμαῖος βλ. L. Robert, Reg. 1934, σ. 26 - 30. Περὶ τῶν Κωμαίων, ἑορτῆς γνωστῆς ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Θάσου, βλ. Fr. Salviat, Une nouvelle loi thasienne, BCH 1958, σ. 261 - 263.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

τὸ πλάτος αὐτοῦ 12,45 μ., τὸ δὲ πλάτος τοῦ νάρθηκος 6 μ. Ὁ νότιος στυλοβάτης ἔχει πλάτος 0,95, ὁ δὲ βόρειος 1,80 μ. Πρὸ τοῦ ἱεροῦ, πρὸς τὸ νότιον τμῆμα τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, ἀπεκαλύφθη ἡ βάσις τοῦ ἄμβωνος (Πίν. 284β), ὡς καὶ τμήματα τῶν θωρακίων τούτου. Διεπιστώθη πρὸς τούτοις, ὅτι τὸ κεντρικὸν κλῖτος ἔφερε μαρμαροθετήματα, τὰ ὁποῖα διεσώθησαν κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου στυλοβάτου (Πίν. 284γ), οἱ δὲ τοῖχοι τοῦ ναοῦ εἶχον ὀρθομαρμάρωσιν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν ἀνευρέθη πλῆθος ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ἤτοι βάσεις, κίονες, κιονόκρανα — παρόμοια πρὸς τὰ κιονόκρανα τῆς βασιλικῆς Α΄ — ἐπιθήματα, θωράκια, θυρώματα, ἀμφικίονες, πεσσοὶ κλπ. (Πίν. 284δ καὶ 285α-δ).

Κατόπιν τῆς ἀποκαλύψεως τῆς νέας βασιλικῆς τῶν Φιλίππων, ἀπεφασίσθη ἡ ἀνέγερσις τοῦ Μουσείου περὶ τὰ 70 μέτρα ΒΔ τῆς βασιλικῆς καὶ ἔξω τῆς νοητῆς ἐπεκτάσεως τῆς βορείας πλευρᾶς ταύτης διὰ τὸ ἐνδεχόμενον ὑπάρξεως αἰθρίου. Πρὸ τῆς ἐνάρξεως ὅμως τῶν ἐργασιῶν ἰσοπεδώσεως τῆς νέας θέσεως καὶ τῶν ἀποχωματώσεων, ἠρευνήθη μέχρι τοῦ αὐτοφυοῦς βράχου, ὁ χῶρος τὸν ὁποῖον καταλαμβάνει τὸ κτήριον, διὰ πέντε μεγάλων παραλλήλων τάφρων μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β πρὸς Ν. Ἐντὸς τῶν τάφρων τούτων ἀνευρέθησαν τοῖχοι εὐτελοῦς τοιχοδομίας, ἀνήκοντες προφανῶς εἰς συγκρότημα οἰκιῶν ρωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων (Πίν. 286β-γ), πλακόστρωτον ὁδοῦ, ὡς καὶ στυλοβάτης κτηρίου, κατευθύνσεως ἀπὸ Α πρὸς Δ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διετηρήθησαν τρεῖς βάσεις ἀρραβδώτων κιόνων, in situ (Πίν. 286α καὶ 287β).

Τὰ εὑρήματα ἐνταῦθα ἦσαν ὀλίγα καὶ οὐχὶ ἀξιόλογα, ἤτοι τμήματα ἀγαλματίων Ἡρακλέους, ἐνδεδυμένων γυναικῶν, Νίκης πιθανῶς, κεφαλὴ ἀγάλματος νέου, ἀγαλμάτιον λέοντος, χαλκᾶ νομίσματα ρωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων, θραύσματα ἀρρετινῶν καὶ ὑελίνων ἀγγείων, ὄστρακα βυζαντινῶν ἀγγείων, τμήματα λύχνων καὶ εἰδωλίων.

γ΄. Θέατρον

Ἔρευναι περιωρισμένης ἐκτάσεως καὶ ἐργασίαι ἀποχωματώσεως καὶ διαμορφώσεως, διαρκείας δύο περίπου ἑβδομάδων, ἐγένοντο καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον θέατρον τῶν Φιλίππων. Διεμορφώθησαν ἀμφότεροι αἱ πάροδοι διὰ τῆς κατασκευῆς ἐπικλινοῦς ἐπιπέδου ἀπὸ τῶν εἰσόδων τούτων μέχρι τῆς ὀρχήστρας, διηυρύνθη ὁ ἔξω τῶν παρόδων χῶρος, διὰ τῆς ἀποκομιδῆς τῶν χωμάτων καὶ διηυθετήθησαν τὰ ἐντὸς τῆς ὀρχήστρας καὶ νοτίως τῆς σκηνῆς ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (Πίν. 287γ).

Πρὸς τούτοις διὰ δύο δοκιμαστικῶν τάφρων, πρὸ τοῦ νοτίου τοίχου τῆς σκηνῆς, ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ θεάτρου, διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις πλακοστρώτου χώρου καὶ κλῖμαξ προσβάσεως πρὸς τὸ θέατρον (Πίν. 287 α, δ), ἀπεκαλύφθη δὲ τὸ πρὸ τῆς ἀνατολικῆς παρόδου μνημειῶδες κλιμακοστάσιον, εἰς τὸ ὁποῖον διατηροῦνται ὀκτὼ βαθμίδες.

Τὴν ἀποτύπωσιν τοῦ θεάτρου καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν μελέτην τούτου, ἀνέλαβεν ἡ ἀρχιτέκτων δ. Μαρία Φίλιππα, προκειμένου νὰ ἐκτελεσθοῦν προσεχῶς εἰς αὐτὸ διάφοροι ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι.

Β΄ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΙΣ

Κατὰ τὸ ἔτος 1962 ἐγένοντο ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι εἰς τὴν Βασιλικὴν Β΄, τὴν Ἐμπορικὴν Ἀγοράν, τὸ Forum καὶ τὸ παλαιοχριστιανικὸν ὀκτάγωνον.

Ι. Βασιλικὴ Β΄

1. Συνεπληρώθη ὁ βόρειος στυλοβάτης τοῦ ναοῦ διὰ τῆς λαξεύσεως καὶ τοποθετήσεως δύο νέων δόμων μαρμάρου.

2. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Βασιλικῆς ἐπεχωματώθη μέχρι τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου.

3. Κατεσκευάσθη ἀναλημματικὸς τοῖχος διὰ τὴν προστασίαν τῆς μεταγενεστέρας κόγχης ἱεροῦ, τῆς ἐκτισμένης εἰς τὸ κεντρικὸν κλῖτος, παρὰ τὴν μεσαίαν πύλην τοῦ ναοῦ.

4. Ἀνυψώθη καὶ ἐτοποθετήθη ἐπὶ ἀσβεστοκτίστου θεμελίου, εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ νέου δαπέδου, ὁ στυλοβάτης τοῦ τέμπλου.

5. Ἐγένοντο προκαταρκτικαὶ ἐργασίαι καὶ ἐλαξεύθη τὸ ἐλλεῖπον τμῆμα μαρμαρίνου κίονος, πρασίνου χρώματος, διὰ τὴν ἀναστήλωσιν κίονος τῆς βορείου κιονοστοιχίας μετὰ τοῦ κιονοκράνου καὶ ἐπικράνου τούτου ὡς καὶ τῶν θολιτῶν τοῦ πρώτου πρὸς ἀνατολὰς τόξου.

6. Διηυθετήθησαν τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ ναοῦ.

ΙΙ. Ἐμπορικὴ Ἀγορά.

Ἐνταῦθα ἀνεστηλώθησαν δύο ἀμφικίονες τοῦ βάθους τῆς στοᾶς, ἐπὶ τῆς βορείας προσόψεως μετὰ τῶν κιονοκράνων αὐτῶν (Πίν. 288α καὶ 289α), δύο παραστάδες τῆς κεντρικῆς εἰσόδου (Πίν. 288β) καὶ δύο κίονες μετὰ τῶν βάσεών των τοῦ ἐσωτερικοῦ περιστυλίου τῆς Ἀγορᾶς (Πίν. 289β).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

III. Forum

Ἀνεστηλώθησαν ἐπὶ τῶν βάσεών των τρεῖς κίονες παρὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ Forum.

IV. Παλαιοχριστιανικὸν ὀκτάγωνον

Εἰς τὸ λίαν ἀξιόλογον τοῦτο παλαιοχριστιανικὸν μνημεῖον ἀνεστηλώθησαν ἑπτὰ κίονες τῆς τρικλίτου στοᾶς[2] τοῦ ὀκταγωνικοῦ ναοῦ (Πίν. 290 α-β) καὶ ἐγένοντο ἐργασίαι στερεώσεως καὶ συντηρήσεως τῶν μαρμαροθετημάτων τούτου.

Τὴν τεχνικὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἐργασιῶν εἶχεν ἡ ἀρχιτέκτων δ. Ὄλγα Καζακοπούλου, ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τοῦ συνεργείου τῶν μαρμαρογλυπτῶν ἦτο ὁ τεχνίτης κ. Σπ. Καρδάμης.

Πρὸς τούτοις ἐγένοντο ἐργασίαι σχεδιάσεως καὶ ἀποτυπώσεως τῶν ὑπὸ ἀναστήλωσιν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ τῆς κόγχης τῆς Βασιλικῆς Β΄ ὑπὸ τῆς δ. Ὄλγ. Καζακοπούλου, ὡς καὶ ἀποτύπωσις ὁλοκλήρου τῆς πλακοστρώσεως τῆς αὐλῆς τοῦ Forum ὑπὸ τῶν φοιτητῶν τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κκ. Ἐλευθ. Ἐμμανουηλίδη, Εὐαγγ. Ἀδαμογιάννη καὶ τῆς δ. Δεσποίνης Ἀϊβάζογλου.

Ἐν τέλει ὡλοκληρώθη ἡ περίφραξις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, κατόπιν τῆς ἀγορᾶς ὁλοκλήρου τῆς νοτίως τοῦ θεάτρου ἐκτάσεως, ἀπὸ τοῦ Φυλακείου μέχρι τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ.

2. ΝΕΑΠΟΛΙΣ (Καβάλα)

Κατὰ τὰς ἐργασίας θεμελιώσεως οἰκοδομῆς ἐν Καβάλᾳ καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Θεοδώρου Πουλίδου, ΝΑ τῆς θέσεως τοῦ Ἱεροῦ τῆς Παρθένου καὶ εἰς ἀπόστασιν δεκάδων μέτρων ἀπὸ τοῦ ἐρευνηθέντος κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη χώρου τοῦ Ἱεροῦ, ἀνευρέθησαν ὀλίγα ὄστρακα ἀγγείων. Τοῦτο ἦτο ἡ ἀφορμὴ τῆς ἀναστολῆς τῶν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν καὶ τῆς διενεργείας ὁλοκληρωτικῆς ἐρεύνης ἐντὸς οἰκοπέδου μήκους 10 περίπου μέτρων. Αἱ ἐργασίαι ἐνταῦθα ἐγένοντο ὑπὸ λίαν δυσχερεῖς συνθήκας, λόγῳ τοῦ μεγάλου βάθους τῆς ἐπιχώσεως—ἥτις ὑπερέβαινε τὰ 7 μέτρα—τῆς στενότητος τοῦ χώρου καὶ τῆς συνεχοῦς παρουσίας ἀφθόνων ὑδάτων, ἅτινα ἠντλοῦντο συνεχῶς συνεχίζονται δὲ μέχρι σήμερον. Οὐδὲν θεμέλιον ἀνευρέθη καὶ οὐδὲν ἀρχιτεκτονικὸν μέλος περισυνελέγη ἐντὸς τοῦ σκάμματος. Ἀλλ' ὅμως τὰ στρώματα τῆς ἐπιχώσεως, ἥτις δὲν ἦτο διατεταραγμένη, περιεῖχον μέγα πλῆθος λίαν ἐνδιαφερόντων ὀστράκων ἀγγείων τοῦ 7ου καὶ 6ου π.Χ. αἰῶνος, διαφόρων ἐργαστηρίων, ὡς καὶ εἰδώλια ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. Δυστυχῶς, ἐλλείψει χώρου ἐντὸς τοῦ κτηρίου, ἔνθα προσωρινῶς στεγάζεται τὸ Μουσεῖον Καβάλας, δὲν ἦτο δυνατὸς ὁ καθαρισμός, ἡ συγκόλλησις καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν εὑρημάτων, τὰ ὁποῖα ἐντὸς ὀλίγου θὰ μεταφερθοῦν εἰς τὸ νέον Μουσεῖον. Φωτογραφίαι τῶν σημαντικωτέρων εὑρημάτων θὰ δοθοῦν εἰς τὸ προσεχὲς τεῦχος τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου.

Τὸ εὕρημα ἴσως δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς τό Ἱερὸν τῆς Παρθένου, τὸ τόσον πλούσιον εἰς ἀγγεῖα καὶ εἰδώλια.

3. ΤΥΜΒΟΣ ΝΙΚΗΣΙΑΝΗΣ ΠΑΓΓΑΙΟΥ

Συνεχίσθησαν καὶ κατά τὸ ἔτος τοῦτο αἱ ἀρξάμεναι ἀπὸ τοῦ 1959, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἔρευναι τοῦ μεγάλου τύμβου ἐγγὺς τοῦ χωρίου Νικήσιανη (Παγγαίου), ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη ἓξ τάφοι τῶν χρόνων Μακεδόνων βασιλέων Φιλίππου Β΄ καὶ Μ. Ἀλεξάνδρου μὲ πλούσια εὑρήματα[3].

Αἱ ἔρευναι διενηργήθησαν εἰς τρεῖς τομεῖς τοῦ τύμβου, εἰς τὸν βόρειον, τὸν βορειοδυτικὸν καὶ τὸν νοτιοδυτικόν, διὰ συστηματικῆς ἀνασκαφῆς αὐτοῦ καὶ ἀποκομιδῆς μακρὰν τοῦ τύμβου τῶν χωμάτων τῆς ἐπιχώσεως. Εἰς τὸν βόρειον τομέα ἀπεκαλύφθη πλήρως ὁ διαπιστωθεὶς κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ παρελθόντος ἔτους τοῖχος ἐκ κροκαλῶν καὶ πηλοῦ, λίαν προχείρου οἰκοδομῆς, ὅστις ἐκ τῆς περιφερείας βαίνει πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τύμβου (Πίν. 292α). Εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον τοῦ τοίχου, διεπιστώθη παχεῖα ὁμοιογενὴς στρῶσις κεράμων στέγης, ἡμικυκλικῆς τομῆς. Πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τύμβου καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ τάφου Γ΄, διεπιστώθη ἡ παρουσία ὀπῶν, ἀγουσῶν ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τύμβου πρὸς τὸν τάφον, αἵτινες πιθανῶς ἐχρησίμευον διὰ χοάς. Εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν ἀνευρέθη καὶ λευκὸν ἀλάβαστρον ἀποκεκρουμένον.

Αἱ ἔρευναι εἰς τὸν ΒΔ καὶ ΝΔ τομέα τοῦ τύμβου ἀπέβησαν ἄκαρποι[4].

4. ΘΑΣΟΣ

Σπήλαιον Ἁλυκῆς

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς τὴν Ἁλυκὴν τῆς Θάσου καὶ ἐγγὺς τοῦ Ἱεροῦ τοῦ ἐρευνηθέντος ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς (Πίν.

2. Περὶ τοῦ Ὀκταγωνικοῦ ναοῦ τῶν Φιλίππων καὶ τῆς τρικλίτου στοᾶς βλ. Α.Κ. Ὀρλάνδου, Τὸ Ἔργον 1960, σελ. 85, εἰκ. 99 καὶ 1961, σελ. 74 καὶ 75, εἰκ. 76.

3. Βλ. Α. Κ. Ὀρλάνδου, Τὸ Ἔργον 1959, σελ. 44 κ.ἑ. 1960, σελ. 77 κ.ἑ. 1961 σελ. 72 κ.ἑ.

4. Βλ. Α. Κ. Ὀρλάνδου, Τὸ Ἔργον 1962, σελ. 65 κ.ἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

291α), διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις σπηλαίου[5]. Εἰς τὰ χώματα τῶν λαθρανασκαφῶν ἀνευρέθησαν τότε μερικὰ ὄστρακα κορινθιακῶν ἀγγείων, ἅτινα ἐμαρτύρουν περὶ τῆς σημασίας τοῦ σπηλαίου. Πρὸς τούτοις προερχόμενα ἐκ τῆς ἰδίας θέσεως παρεδόθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Καβάλας ὑπὸ ἁλιέων, κατοίκων Ποτοῦ Λιμεναρίων-Θάσου, δύο κορινθιακοὶ ἀρύβαλλοι καὶ δύο, ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, εἰδώλια καθημένης γυναικός, ὁμοίου τύπου πρὸς τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος Θάσου.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ διενεργείας ἐρεύνης ἐντὸς τοῦ σπηλαίου, ἥτις καὶ ἐγένετο δαπάναις τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τῆς Ἐπιμελητρίας Ἀρχαιοτήτων δ. Αἰκ. Ρωμιοπούλου, ἥτις καὶ παρηκολούθησεν ἐπὶ τόπου τὸ ἔργον. Ἡ ἐν λόγῳ ἔρευνα ἤρξατο τὴν 9ην Ἰουλίου καὶ ἐτερματίσθη τὴν 28ην τοῦ ἰδίου μηνός.

Τὸ στόμιον τοῦ σπηλαίου, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται περὶ τὰ 50 περίπου μέτρα ἀνατολικῶς τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἁλυκῆς, εἶναι στενὸν ἄνοιγμα, μήκους 3 μέτρων περίπου καὶ πλάτους 0,70 μ., εἰσέρχεται δέ τις ἐντὸς τοῦ σπηλαίου κατακορύφως (Πίν. 291β). Τὸ δάπεδον ἔχει ἰσχυρὰν κλίσιν, ἐπ' αὐτοῦ δὲ κατάκεινται βράχοι, ἀποσπασθέντες ἐκ τῆς ὀροφῆς ἢ τῶν παρειῶν τοῦ σπηλαίου. Εἰς πολλὰ σημεῖα ὑπάρχουν σταλακτῖται ἐπὶ τῶν βράχων, μεγάλαι δὲ ἐπιφάνειαι τοῦ δαπέδου ἐκαλύπτοντο ὑπὸ σκληροῦ ἐπιπάγου, δημιουργηθέντος ἐκ τῶν ἀσβεστολιθικῶν ἰζημάτων τῶν ὑδάτων, ὅστις καὶ ἐδυσχέραινε τὴν ἔρευναν.

Τὸ σπήλαιον ἔχει μῆκος 30 μέτρων περίπου, τὸ δὲ πλάτος του ποικίλλει ἀπὸ 5-10 μ. (Πίν. 292β). Τὸ μεγαλύτερον πλάτος εἶναι περὶ τὸ μέσον τούτου. Τὸ ἐσωτερικόν του ἦτο πλῆρες χωμάτων καὶ λίθων, ἡ δὲ ἐπίχωσις εἶχε διαταραχθῆ ἐξ ἐπανειλημμένων ἐρευνῶν λαθρανασκαφέων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐθραύσθησαν πολλαὶ ἀρχαιότητες. Εἰς πολλὰ σημεῖα τοῦ δαπέδου, κυρίως περὶ τὸ μέσον τοῦ σπηλαίου, καὶ εἰς ἀπόστασιν 15 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ στομίου, παρετηρήθη στρῶμα τέφρας. Τὰ περισσότερα εὑρήματα ἀπέδωσεν ἡ ἔρευνα τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος, σποραδικῶς ὅμως ἀνευρέθησαν καὶ εἰς διάφορα ἄλλα σημεῖα τοῦ ἐσωτερικοῦ. Τὰ εὑρήματα ταῦτα ἐκτείνονται χρονολογικῶς ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος, μέχρι τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος.

Κατὰ τὴν διενεργηθεῖσαν ἔρευναν περισυνελέγη μέγα πλῆθος κορινθιακῶν ἀγγείων διαφόρων σχημάτων, ἰδίᾳ ἀρυβάλλων, βομβυλιῶν, καὶ κυαθίων[6], ἀνηκόντων εἰς τὸν πρώϊμον, μέσον καὶ ὄψιμον κορινθιακὸν ρυθμὸν (Πίν. 293β-γ), ὡς καὶ ἀξιόλογα ὄστρακα μελανομόρφων ἀττικῶν ἀγγείων. Ἐκ τῶν πλέον ἀξιολόγων εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι ροδιακὸν πινάκιον, μὴ σωζόμενον δυστυχῶς καθ' ὁλοκληρίαν, μὲ παράστασιν ἐλάφου καὶ πλῆθος παραπληρωματικῶν κοσμημάτων (Πίν. 293α). Τὸ πινάκιον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸν κλασσικὸν καμιραϊκὸν ρυθμόν, χρονολογούμενον εἰς τὴν εἰκοσαετίαν 630-610 π.Χ.[7].

Ἐκτὸς τῶν ἀγγείων, ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδωσε πλῆθος εἰδωλίων ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. Οἱ τύποι τῶν εἰδωλίων εἶναι οἱ αὐτοὶ μὲ τοὺς ἀνευρεθέντας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς τὸ Ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος[8]: Μορφαὶ γυναικῶν ἢ θεῶν καθήμεναι, μὲ τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν γονάτων, φέρουσαι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καλύπτραν ἢ ὑψηλὸν κυλινδρικὸν πόλον (Πίν. 294α-β), εἰδώλια κορῶν, συγκρατουσῶν, διὰ τῆς φερομένης ἐπὶ τοῦ στήθους χειρός, πτηνὸν ἢ διάφορα ἀντικείμενα, ὡς καὶ προτομαὶ γυναικῶν μὲ ὀπὴν ἀναρτήσεως (Πίν. 295α). Καὶ ὁ ἰωνικὸς τύπος τοῦ ἐνδεδυμένου κούρου, δὲν εἶναι σπάνιος (Πίν. 294γ).

Μεταξὺ τῶν ἀπροσδοκήτων εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ἀρχαϊκὸς ἀκροκέραμος μὲ παράστασιν Χιμαίρας (Πίν. 295β) τοῦ γνωστοῦ τύπου ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἡρακλέους Θάσου[9].

Εἶναι προφανές, ὅτι τὸ σπήλαιον εὑρίσκεται εἰς ἄμεσον σχέσιν μετὰ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἁλυκῆς, πιθανῶς δέ, πρὸ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Ἱεροῦ, νὰ ἀπετέλει καὶ τόπον λατρείας καὶ προσφορᾶς ἀναθημάτων. Ἐντὸς αὐτοῦ θὰ κατέφευγον ἐπίσης κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ συχνοὶ καθ' ὅλας τὰς ἐποχάς, ἐπισκέπται τοῦ Ἱεροῦ ναυτικοί, οἱ ζητοῦντες εὔπλοιαν διὰ τοὺς ἑαυτούς των καὶ τὰ πλοῖα των[10], ὁσάκις προσήγγιζον διὰ τὴν φόρτωσιν μαρμάρων ἢ ἄλλων ἀγαθῶν ἢ ἀπεκλείοντο ὑπὸ τῆς κακοκαιρίας.

Δυστυχῶς οὐδεμία ἐπιγραφὴ ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ σπηλαίου ἥτις θὰ ἐπεβεβαίωνε τὰς ὡς ἄνω εἰκασίας.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

5. Περὶ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἁλυκῆς βλ. BCH 1962, Chronique des Fouilles, σελ. 949 κ.ἑ., εἰκ. 16.

6. Παρόμοια μὲ τὰ ἀνευρεθέντα παραδείγματα κορινθιακῶν ἀγγείων βλ. Humfry Payne, Necrocorinthia, σελ. 320, εἰκ. 160 καὶ 161 καὶ σελ. 313, εἰκ. 155.

7. Βλ. Χρυσούλας Καρδαρᾶ, Ροδιακὴ ἀγγειογραφία, σελ. 89 κ.ἑ. καὶ ἰδίᾳ 143 κ.ἑ.

8. BCH, 1958, Chronique des Fouilles, σελ. 810 καὶ εἰκ. 5 - 10.

9. M. Launey, Le sanctuaire et le culte d'Héraklès à Thasos, (Études Thasiennes I), πίν. VIII, 3 καὶ σελ. 43, 44.

10. IG, XII, 8, 582 καὶ B.C.H. 1962, P. Bernard, Fr. Salviat, Inscriptions de Thasos, σελ. 609, ἀρ. 24.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

FOUILLES À THASOS

Les fouilles de Thasos ont été menées par Fr. Salviat, J. Servais, Cl. Rolley, Mlle Viviane Regnot, en juillet et août 1963.

A) Sur le site de la ville antique, la fouille a été poursuivie à l'*agora*, au quartier d'habitations du champ Dimitriadis; un sondage a permis d'identifier l'emplacement d'un nouveau sanctuaire à la pointe d'Evraio-Castro.

1) La Stoa Nord-Ouest de l'agora thasienne a fait l'objet d'une publication architecturale détaillée (*Études Thasiennes* VI, *L'agora* I, p. 1 à 54). De cette longue galerie de 97,50 m de long sur 13 m de profondeur seule la ligne du stylobate et le petit côté Ouest étaient dégagés. Les deux tiers environ de la surface ont pu être explorés jusqu'au niveau du stylobate; la rue qui court à l'arrière du portique a été dégagée en un point sur toute sa largeur, avec un segment du rempart qui sépare cette artère du port fermé. L'extrémité Nord du bâtiment et le passage qui relie à cet endroit l'agora au port ont été mis au jour (P l. 298).

2) Le portique IX (Stoa Sud-Ouest) de l' agora avait été exploré en 1954 et 1955. La fouille a été reprise à l'arrière du mur de fond, entre le portique et la région de la Cour aux Cent dalles. Elle n'a pas été menée plus profondément que les couches romaines. Ouvrant sur le portique IX, on rencontre successivement, du Nord-Ouest au Sud-Est: une grande salle oblongue; un passage monumental, dans l'axe du grand autel de l'agora; une salle absidale, à destination vraisemblablement cultuelle, dans laquelle a été découverte, gisant sur la face, une statue en marbre de l'empereur Hadrien, cuirassé (hauteur restituée: 2,30 m±) (P l. 296a). La tête offre un portrait de l'empereur parfaitement conservé (P l. 297a-b). En arrière de cette salle absidale, le bourrage d'une porte murée à une époque tardive a livré plusieurs pièces de sculpture du IIè siècle ap. J.C., dont une statue acéphale de Némésis portant la coudée (P l. 296b). Une statue identique, de même facture et de même taille, avait été découverte en 1930 dans cette même région par P. Devambez, qui l'a publiée *BCH* 1942 - 1943, p. 211 - 213. La nouvelle statue est la réplique de la première et formait manifestement avec elle une paire: il s'agirait donc d'une consécration aux Némésis jumelles, du type smyrniote.

3) Des nettoyages et des sondages complémentaires ont été effectués sur l'insula II et sur l'insula III du quartier d'habitation archaique du champ Dimitriadis.

4) Sur le rocher d'Evraio-Castro, qui ferme au Nord le port de Thasos, à l'extérieur de l' enceinte de la cité, des trouvailles fortuites, que le Service Hellénique des Antiquités (D. Lazaridis, K. Romiopoulou) nous a aussitôt aimablement signalées, ont entraîné un début de fouille dans une couche de terre éboulée, riche en débris d'ex-votos qui attestent l'existence à cet endroit d'un sanctuaire classique non encore aperçu. Le site était simplement connu pour avoir été occupé par une basilique paléochrétienne, au-dessus de laquelle est installée la petite chapelle des Saints Apôtres (BCH 1960, p. 866). C'est au-dessous de la basilique, en contrebas des restes d'un mur de terrasse en gros blocs de gneiss, que les premières trouvailles ont été faites: il s'agit surtout de fragments de figurines, d'époque classique ou hellénistique. Un petit carreau de marbre porte une inscription du IVe siècle:

'Αθηναίης
Μυκεσίης
Πριαμιδέων

Les Priamides, dont le nom apparaît ici pour la première fois, sont une patra thasienne. L' épithète de *Μυκεσίη* portée par l'Athéna protectrice de ce groupe est nouvelle.

B) Des fouilles ont été effectuées enfin au Sud de l'île, sur le site d'Aliki, près des carrières de marbre antiques. Un rapport illustré accompagné d'un plan a été publié *BCH* 1962, p. 949 à 959 et Deltion 17 (1961/62): Chronika p. 250-2 les résultats de la campagne de 1962 y sont exposés en même temps que ceux de la campagne de 1961.

ÉCOLE FRANÇAISE D'ATHÈNES

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΘΡΑΚΗΣ

Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1962, ἀνέλαβεν ὡς Προϊστάμενος τῆς Ἐφορείας καθήκοντα ὁ Ἐπιμελητὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Ἀ. Βαβρίτσας, μετατεθεὶς εἰς Κομοτηνήν.

Ἐκ τῶν πρώτων μελημάτων του ἦτο ἡ ἐξεύρεσις οἰκήματος καταλλήλου διὰ τὴν στέγασιν τῶν Γραφείων τῆς Ἐφορείας, ὡς καὶ τὴν ἐπιβαλλομένην συστέγασιν τῆς μικρᾶς μὲν ἀλλὰ πολυτιμοτάτης Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Κομοτηνῆς, στεγαζομένης μέχρι τότε εἰς μικρὰν ἀποθήκην τῶν λουτρῶν τοῦ Γυμνασίου Ἀρρένων τῆς πόλεως.

Λόγῳ ἐλλείψεως μεγάλων ἄλλων οἰκημάτων, ἀπεφασίσθη ἀκολούθως ἡ ἐνοικίασις ἐγκαταλελειμμένου σχεδὸν οἰκήματος τοῦ Δήμου Κομοτηναίων (παρ' ὅλον ὅτι ἐχρειάζοντο σοβαραὶ ἐπισκευαί), δεδομένου ὅτι, ἐκτὸς τῶν πέντε δωματίων καὶ τοῦ ἡμιϋπογείου ἅτινα διαθέτει, εἶναι καὶ αὐτοτελὴς οἰκοδομή, δυναμένη ἐπί τινα χρόνον καὶ μέχρι τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου Μουσείου, νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Ὑπηρεσίας.

Εἰς τὸν Δῆμον ἐγένετο γνωστὴ ἡ πρόθεσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας νὰ ἀνεγείρῃ Μουσεῖον ἐν Κομοτηνῇ, διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Θράκης, εὐθὺς ὡς θὰ παρεχωρεῖτο ὑπὸ τοῦ Δήμου κατάλληλος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χῶρος.

Παραλλήλως καὶ ἐφ' ὅσον αἱ καιρικαὶ συνθῆκαι ἐπέτρεπον τοῦτο, ἐπεσκέφθη ὁ ὑπογράφων τοὺς κυριωτέρους ἀρχαιολογικοὺς χώρους τῆς Περιφερείας[1] (Παραδημήν, Μαρώνειαν, Δίκαιαν, Ἄβδηρα, Μαξιμιανούπολιν, Ἀναστασιούπολιν, Πόρτο-Λάγο, Μεσημβρίαν, Μάκρην, Δορίσκον, Τραϊανούπολιν, κλπ.). Κατὰ τὴν περιοδείαν του ταύτην, ἐκτὸς τῶν ἄλλων τυχαίων εὑρημάτων (ὀστράκων, νομισμάτων κλπ.), περισυνέλεξε ἐκ τοῦ χωρίου Πολύανθος Ροδόπης, ἐνεπίγραφον βωμίσκον, ὃν καὶ μετέφερε εἰς τὸ Μουσεῖον Κομοτηνῆς (Πίν. 299α).

Ὁ ἐκ κιτρινωποῦ τοπικοῦ γρανίτου βωμίσκος, σχήματος κολούρου πυραμίδος, ἀνευρέθη κατὰ τὴν καλλιέργειαν ἀγρῶν εἰς τὴν ἀνατολικὴν περιφέρειαν τοῦ χωρίου, ἡ ὁποία θέλει ἐρευνηθῆ ἐν καιρῷ.

Διαστάσεις: ὕψ. 0,33. πλάτ. 0,14, μῆκ. 0,46 μετὰ τοῦ φαλλοῦ, μῆκ. φαλλοῦ 0,28.

Ἐπὶ τῆς ἄλλης ἐπιφανείας τοῦ φαλλοῦ ὑπάρχει ἐπιγραφὴ (Πίν. 299β):

ΠΑΝΤΩΝ ΘΕΩΝ

Ο ΒΩΜΟΣ

Ὕψ. γραμμ. 0,01 μ.

Ἡ συμφυὴς φιάλη ἔχει διάμετρον 0,12 μ. καὶ βάθος 0,025 μ. Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς ἐκφύσεως τοῦ φαλλοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους ὑπάρχουν δύο ἡμιοφθαλμοειδεῖς ἐξοχαί.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς συνάγεται ὅτι εἶναι ἔργον τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου.

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Στερέωσις Μεσαιωνικοῦ τείχους Χώρας Σαμοθράκης

Ἐντὸς τοῦ 1962, ἔληξαν αἱ ἐργασίαι στερεώσεως τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ τείχους εἰς τὴν Χώραν τῆς Σαμοθράκης καὶ οὕτω ἐξέλιπεν ὁ κίνδυνος κατακρημνίσεως τούτου ἐπὶ τῶν ὑποκειμένων οἰκιῶν καὶ τοῦ Κρατικοῦ Νοσοκομείου τῆς νήσου.

Αἱ ὡς ἄνω ἐργασίαι ἐκρίθησαν ἀπαραίτητοι, κατὰ τὴν ἐπιτόπιον ἐξέτασιν τῆς καταστάσεως ὑπὸ τοῦ ὑπογράφοντος, ὡς καὶ τοῦ βοηθοῦ Νομομηχανικοῦ Ἔβρου, μηχανικοῦ κ. Κουβαριτάκη, ὅστις καὶ ἐξετέλεσε τὴν ὅλην ἐργασίαν κατόπιν σχετικῶν ὁδηγιῶν τοῦ Ἐφορεύοντος.

Εἰς τὰς δύο φωτογραφίας (Πίν. 300α-β), ληφθείσας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἔργου, δεικνύεται διὰ τοῦ βέλους τὸ σημεῖον ἔνθα ἐγένετο ἡ ὑποθεμελίωσις.

Α. ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ

1. Βλ. Γ. Μπακαλάκη, Προανασκαφικὲς ἔρευνες στὴ Θράκη, Θεσσαλονίκη, 1959. Τοῦ ἰδίου, Ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες στὴ Θράκη, 1959 - 60. Θεσσαλονίκη, 1961.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

EXCAVATIONS AT SAMOTHRACE

In resuming excavation in the Sanctuary of the Great Gods in Samothrace in 1962 on behalf of the Archaeological Research Fund of the Institute of Fine Arts of New York University, we concentrated on two areas: the South Necropolis and that portion of the western hill occupied primarily by a great stoa (Pl. 303a). Work in the South Necropolis was carried on under the joint supervision of Mrs. John Dusenbery and Mr. Andreas Vavritsas, Ephor of Eastern Thrace, with the assistance of Miss Elaine P. Loeffler. I append Mrs. Dusenbery's brief report on this work, which took place between May 8th and June 18th.

Our second objective, inauguration of work on the western hill, was undertaken from June 20th to August 14th. The staff under my direction included Mr. James R. McCredie, assistant field director, Mr. Ray Liston, architect, Mrs. Clifford Thompson, Miss Nancy Patterson and Mr. Philip Oliver-Smith; Mr. Stuart M. Shaw, Mr. S.D.T. Spittle, Mr. Martin R. Jones, architects, the Misses Iris C. Love and Joannah Clapton, all of whom carried forward work on various portions of Volumes 3, 4, Part II, 6, Part I, and 7, Part I of *Samothrace, Excavations Conducted by the Institute of Fine Arts, New York University* (*Bollingen Series*, LX). We were fortunate in being assisted in our work by the veteran restorers, Georgios Kontogeorgis and his son Triandaphyllos Kontogeorgis, for whose presence we are greatly indebted to the Ministry and to the directors of the National Museum.

The *Stoa*, one of the largest in Greece, measuring ca. 104.30 M.× 13.90 M.,had been noted in the nineteenth-century by G. Deville and E. Coquart (*Archives des missions scientifiques*, IV, pp. 259 ff.) and later very partially explored under the direction of A. Conze (*Archaeologische Untersuchungen auf Samothrace*, I, pp. 86 f., II, pp. 49 ff.). In the course of this work, the foundations of the building were exposed (Pl. 301b), and it was correctly identified as a stoa, after previous misinterpretation as a temple. The magnitude of the task, and its cost, led the Austrian expedition to abandon thought of fully excavating, studying or publishing the building.

Our own procedure this past summer, necessarily conditioned by that of our predecessors, primarily involved (1) clearing the entire area of the Stoa and its western-southwestern periphery of vegetation (Pl. 302b) in order to make an accurate plan of the building and to create a field within which to place the enormous number of blocks from its superstructure that lie on and around it; (2) transporting to this field for future study and investigation the more than nine hundred such fallen blocks excavated or moved in the course of this first season's work; (3) excavation of the southern third of the building, the portion least disturbed by our predecessors' activity, where the blocks of its superstructure lie in fallen position and it is preserved to the highest level;(4) excavation of a trench 30 M. long and 2 M. wide down the centre of this southern third of the building, from its southern foundation northward, a trench carried to below the lower surface of the lateral foundations of the building in order to ascertain whether or not foundations existed — even at this lowest possible level — for a central colonnade within the building; (5) the beginning of excavation of the contiguous areas outside the building, to its east and west, which lie parallel to its southern third; (6) excavation, for stratigraphic purposes, of a deep trench transverse to the Stoa and outside it, some 12 - 13.50 M. south of its inner northeast corner.

The following facts emerge about the Stoa: built of finely stuccoed poros limestone, its façade faced east, being opened throughout the greater part of its length on this side by a Doric colonnade placed between returns, the precise length of which, at the northern and southern ends of this eastern side, have not yet been established. On its short northern and southern sides and at its rear, the Stoa was closed with solid walls and decorated at both its front and back corners with abutting pilasters. It had no interior colonnade nor, in the area so far excavated, any interior subdivisions. Whether the Ionic columns of which numerous members exist come from an upper story or some other feature of the building is not yet clear; in any case, they do not constitute an interior central colonnade as has recently been proposed[1]. The Doric colonnade

1. By F. Salviat, «Addenda Samothraciens», *BCH*, LXXXVI (1962), pp. 299 f. This feature is but one of several incorrect, hence misleading, elements of the Stoa illustrated by M. Salviat in restoration drawings,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

stood on one step, the stylobate-stereobate course of the building. The terracotta lateral sima, equipped with lion's head waterspouts and adorned with separately moulded and applied rinceau decoration was replaced by a stone raking sima at the north and south. The building was roofed with Laconian tiles above the level of the sima-stroters and lowest kalypters which follow the Corinthian system.

On the interior, the walls of the Stoa were stuccoed, painted and moulded to simulate drafted-margin masonry. Enormous masses of red, white and greyish-blue stucco have been recovered. Most interesting of all, quantities of the red fragments are inscribed with both impressed and scratched letters from inscriptions of varying size and date (Pl. 302a). The presence of the word *βασιλεὺς* among these otherwise fragmentary words or letters, i.e., of the title of the official whose name appears on the catalogues of mystae found in the Sanctuary, suggests that a prime function of the building may have been its use for the recording of initiations, marble documents of which have previously been found incorporated in the walls of the Sacristy adjacent to the Anaktoron. Seemingly the floor of the Stoa was stuccoed, too; in any case, it was not paved with a stone floor.

Various features, including the character of these inscribed letters and the newly-recovered profile of the geison, indicate that the Stoa was late Hellenistic. (It is too early to suggest a more precise date). At least at its northern end, it was built over an earlier structure, whether a specific predecessor or not. For the foundations on which the building was constructed increase from one course at the south to at least seven at the north and our previously-mentioned trench south of the northeast corner of the Stoa revealed the fact that there are five normal limestone foundation courses rest on two superimposed fieldstone courses from an earlier structure while, on the north side of the building, all seven courses are of regularly cut limestone blocks. Finally, the Stoa, like other buildings in the Sanctuary, seems to have been extensively repaired, apparently in the early fourth-century A.D.

Evidence of this date and restoration is afforded by a small building (Pl. 301a) abutting the Stoa on its rear, western side and partially built of spoils from its superstructure and roof as well as fragments from the cavea of the theatre (Pl. 303b), which was also repaired in late antiquity. Coins of Licinius attest the date of this phase of building activity but it is not to be excluded that this small structure itself was originally constructed at an earlier period. Again, it is too early to attempt to explain the function of this newly-discovered building, but it offers certain striking analogies to the Sacristy in size, construction, orientation and the finds made inside it, which included a Hellenistic bench support and late Roman lamps identical with examples found in that building.

This small structure is but one of the hitherto unsuspected buildings and monuments, of both poros and marble, of which we have discovered traces in the sizable area to the west of the Stoa. Additional monuments also begin to appear among those previously noted by our predecessors to the east of the building, one being a limestone foundation ca. 3.82×4.87 M. notched into the eastern foundation of the Stoa and located between Monuments A and B of the Austrian publication. Abundant fragments of Thasian marble from monuments or altars and including large Doric drums offer further testimony of the degree to which this southern portion of the western hill was crowded with monuments whose nature and date the coming seasons' work should clarify.

This is not the place to itemize individual finds, especially surface finds. But I should mention that among the debris found over the Stoa, obviously fallen in the final collapse of the building was the tip of one of the Parian marble feathers adjacent to the shoulder of the Victory of Samothrace.

A severe windstorm in March, 1962, which created havoc in the grove of plane trees in the ancient city also caused minor damage to one portion of the roof of the new storage wing of the Museum. We repaired this damage and, in addition, took this occasion to whitewash two galleries in the older portion of the building (Halls A and B) in order to restore them to their original brightness and to replace all the bilingual labels on the exteriors of bases throughout the Museum with an improved type of laminated, plastic label made in Athens that can be washed without damaging the texts of

figs. 28 - 30, prepared *before* the excavation of the building.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

the labels. The cast of the Victory of Samothrace presented to the Greek government by the French Government was also assembled, mounted and placed on exhibition in the place reserved for it in the newly opened Hall D. In this connection, I should add that still another block from the interior of the ship on which the Victory stood was observed by Mr. Vavritsas northwest of the Chapel of Hagia Paraskevi, where it had been dragged off and abandoned in the nineteenth century. We have placed it with other similar blocks which the French Government has thus far failed to collect on the north side of the Museum. Lastly, insofar as the Museum is concerned, our senior restorer, Mr. Georgios Kontogeorgis, carried forward his full-size plaster reconstruction of the central floral akroterion of the Hieron which should be completed this coming summer.

Finally, I should report that along with the fieldwork briefly outlined above, we made considerable progress on forthcoming volumes of the publication. Miss Love prepared a lengthy appendix on the inscribed ceramics from the Hall of Votive Gifts and the Altar Court to be published in Volume 4, Part II, *The Altar Court*, which will appear late this spring. She also completed her contribution on the ceramics of the Hieron for Volume 3. In both tasks, she was assisted by Miss Clapton, who prepared profile and other drawings. Mr. Jones worked on the large-scale final restoration drawings of the Hieron. Mr. Shaw resumed investigation of the blocks of the Arsinoeion and Mr. Spittle completed the detailed plan of the Anaktoron and Sacristy to replace the provisional one made in 1939. He also measured and drew the elevation of the east wall of the Anaktoron both for ultimate publication in Volume 6, Part I, and for the immediate use of the Restoration Service.

A copy of this drawing, together with the various photographic enlargements requested by the Service for use in the urgently needed repairs planned for the Anaktoron, the Sacristy and the Altar of Hekate has been forwarded to the Service of Antiquities and Restoration via Mr. Vavritsas.

I now append Mrs. Dusenbery's statement:

"The second season of excavation in the necropolis southeast of the Sanctuary of the Great Gods took place in the Spring of 1962, and yielded results as interesting as those of 1957. The first part of the campaign was devoted to establishing the westward extent of the burial ground — the part nearest the Sanctuary. We extended our previously explored area toward the west for about eight meters, in a north-south length of about twenty meters. This whole strip turned out ot be quite different in character from the original sectors. Just beyond our 1957 stopping-point we found that the clayey subsoil, which seems to underlie the whole necropolis, sloped steeply upward toward the west. In the thin layer of topsoil above it were a group of tile tombs of the late Hellenistic and Roman periods, as well as a few cremation burials of the same eras. Instead of the thick fill crammed with potsherds and other objects which was characteristic of the area explored in 1957, in which we found a mass of burials of all periods from the late sixth century B.C. to the second century A.D., the earth around the tombs of the new sector was relatively sterile and yielded no evidence that there were any burials made there before the first century B.C. The late tombs of this sector petered out toward the west just about at the top of the knoll on which the necropolis lies, still a considerable distance from the Sanctuary. No trace of a boundary wall or other enclosure was discovered. This circumstance brings into question our previous assumption that the attraction of the nearby Sanctuary was the reason for the long use and surprising congestion of this burial place, and perhaps some other explanation may be found.

Nevertheless, the tombs of this late part of the necropolis proved to be of great interest. Nearly all of them were furnished with burial gifts, often comprising extensive groups. One of the tile tombs, for example, contained twenty-five various objects, including gold and silver jewelry, ceramic and glass vessels, and objects of bone and bronze. Other tombs provided terracotta statuettes, plastic vases, coins and a variety of other objects. The study of this material, found in such tidy, closed contexts, will, we hope, provide useful new clues to the dating of late Hellenistic and early Roman objects, including vessels of blown glass.

When we had concluded this western extension of our excavation, we turned to the south, starting the exploration of the area running upstream along the bank overlooking the narrow ravine which is bridged to the north by the

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Ptolemaion. Here, in contrast to the west, the subsoil dipped deeply down, the change of level beginning here, too, just beyond our 1957 stopping-point. We first came to a few late tile tombs similar to those found to the west, and under them came upon a thick cluster of archaic burials. Many of these apparently date back into the first half of the sixth century B.C., and thus are earlier than anything we have previously discovered. In this region, in contrast to the area explored in 1957, we have so far found no classical or Hellenistic remains. There were, for example, no red-figure vases and only a handful of red-figure sherds, although the fill was familiarly packed with potsherds and other objects, including some dozens of bronze fibulae. Here again, as we had observed in 1957, the archaic burials were all cremations. Some were of the late sixth century B.C., often utilizing imported Attic black-figure vases as containers for the ashes. Among these was a huge pelike by the Eucharides Painter with unusual figured scenes. This seems to be the largest known Attic black-figure pelike.

It was the earlier cremation burials however, which were the most startling. We found a number of small compartments roughly built of field stone and all tightly packed with vases. One held as many as fifteen vessels, about half of which were amphorae and other large containers, while the rest were chiefly drinking cups set like lids on the larger vessels. Most of the big vases are decorated with painted animals or patterns, and none of them are Attic, although some belong to well-known East Greek fabrics. A number of these vases, however, belong to a previously unknown group and may be of Samothracian manufacture. (The detailed study of this material must wait upon the restoration of all the vases). All the larger vessels contained ashey material, and several of them had large, regular round holes sawn out of the upper parts of their bodies, suggesting some special religious belief.

It now seems that this necropolis, especially in its early phases, ran in a band along the top of the river bank, instead of being attracted toward the Sanctuary, and its separation from the Sanctuary is further underlined by the strange lack of correspondence between its ceramics of all periods and those found in the Sanctuary. Perhaps the southward extension of the excavation and the discovery of the southernmost boundary of the necropolis will provide some answers to the new questions raised by this campaign, which has supplied us with so much new material for the reconstruction of the local economic, creative and religious life of ancient Samothrace".

PHYLLIS WILLIAMS LEHMANN
Acting Director

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΝΗΣΩΝ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΛΗΜΝΟΣ

Μύρινα

Ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ κάστρου τῆς ὁμωνύμου πρωτευούσης τῆς νήσου, ὅπου καὶ ἡ ἀκρόπολις τῆς ἀθηναϊκῆς κληρουχίας τῆς Μυρίνης (ἐξ ἧς καὶ ἡ σημερινὴ ἐπίσημος ὀνομασία τῆς κωμοπόλεως), κατὰ τὴν ἀνόρυξιν λάκκου πρὸς δενδροφύτευσιν ἀνευρέθη καὶ παρεδόθη εἰς τὸ Μουσεῖον ἀριθμὸς τεμαχίων εἰδωλίων, ὧν ἀπεικονίζεται ἐκλογὴ τῶν χαρακτηριστικωτέρων καὶ πληρέστερον σῳζομένων (Πίν. 301α-β). Ἓν μόνον εἰδώλιον ἀποκαθίσταται, μετὰ τὴν συγκόλλησιν, πλῆρες (Πίν. 301α, ἄνω ἀριστερά), ἡ ἐλλιπεστάτη δὲ τῶν λοιπῶν διατήρησις ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν χρονικὴν κλιμάκωσίν των (ἀπὸ τοῦ 5ου μέχρι καὶ τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.) καὶ ὁ τόπος τῆς ἀνευρέσεώς των, πλησιέστατα μὲν ἀλλ' ἔξω τοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς θέσιν, ὅπου οὐδεμία ἔνδειξις ὑπάρξεως ἀρχαίων κτηρίων ὑφίσταται, δεικνύουν ὅτι τὸ εὕρημα προέρχεται ἐξ ἀποθέτου ἱεροῦ γυναικείας προφανῶς θεότητος ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἱδρυμένου [1].

Εἰς τὰ εἰδώλια ταῦτα προστίθεται καὶ ἡ καθημένη πλαγγὼν (Πίν. 304γ, ἀριστ.), τὴν ὁποίαν προσεκόμισεν ἀπὸ τὸ κάστρον ὁ φύλαξ Γ. Καραμπίνης.

Μητρόπολις [2]

Ἐντὸς τῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ εἰς τὴν περιφέρειαν Λιβαδοχωρίου κατὰ τὸ κέντρον τῆς νήσου ἀγροκτήματος τοῦ Ταμείου τῶν Σχολείων τῆς Λήμνου, ἀπόκεινται ἄφθονα παλαιοχριστιανικὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα, ὡς καὶ δύο μεγάλαι μονόλιθοι λάρνακες, ὧν ἡ ἑτέρα μὲ καλὸν ἀνάγλυφον διάκοσμον σταυρῶν καὶ ροδάκων ἑκατέρωθι μονογράμματος ἐντὸς κύκλων.

Περὶ τὰ 300 μ. δυτικώτερον καὶ κατά τι βορειότερον, ἐντὸς τῆς κοίτης τοῦ ἐκεῖθεν διερχομένου χειμάρρου, σῴζεται ἐν μέρει εἰς μῆκος ὑπὲρ τὰ 100 μ. ἀγωγὸς συγκείμενος ἐκ πηλίνων ἐρυθρωπῶν πλακῶν τοποθετημένων εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Π (πλάτος 0.16 ἐσωτερικόν, 0.225 ἐξωτερικόν, βάθος 0.10 μ.). Ὁ ἀγωγὸς διεκόπτετο ὑπὸ φρεατίου καθαρισμοῦ κτιστοῦ ἐκ πλακῶν καὶ λίθων, διαστάσεων 0.72 × 0.76 μ.

Κόκκινος (ἢ Κότσινος)

Ἡ θέσις τοῦ γνωστοῦ καὶ ἀπὸ τὰς ἱστορικὰς πηγὰς [3] μεσαιωνικοῦ τούτου κάστρου εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κατὰ τὸ μέσον τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς νήσου κόλπου (δυτικώτερον τῆς ἀρχαίας Ἡφαιστίας) ἔχει ἤδη ἐπισημανθῆ [4], ἀλλ' ὡς συνήθως, ὄχι μόνον μελέτη ἀλλ' οὔτε στοιχειώδης περιγραφή του δὲν ἔχει εἰσέτι γίνει. Ὀχυρωματικῶς παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, διότι εἶναι τὸ μόνον ἐν Ἑλλάδι γνωστόν μοι φρούριον, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀνεγερθῆ ἐπὶ τεχνητοῦ γηλόφου ἐνῷ ἄλλο, τεχνητὸν πάλιν ἀνάχωμα, χρησιμεύει διὰ τὸν σχηματισμὸν τάφρου διηκούσης κατὰ τὰς τρεῖς, πλὴν τῆς κατὰ θάλασσαν βορείου, πλευράς, ὅπου καὶ μόνον σχεδὸν εἶναι ὁρατὰ τὰ ἀρίστης, οἱονεὶ ἰσοδομικῆς κατασκευῆς, τείχη (Πίν. 305γ). Τὸ κάστρον φαίνεται χρονολογούμενον εἰς τὸ α΄ ἥμισυ τοῦ 15ου αἰ. ἀπὸ μονόγραμμα τοῦ Δημητρίου Παλαιολόγου, προσκομισθὲν ὑπὸ τοῦ φιλαρχαίου κ. Τρ. Μαραγκοῦ εἰς τὸ Μουσεῖον (Πίν. 305α).

Εἰς τὸ κατὰ τὴν κορυφὴν τοῦ γηλόφου ἐξωκκλήσιον τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἀπόκειται καὶ τεμάχιον βυζαντινοῦ ἐπιστυλίου. Ἡ ὀνομασία τοῦ ἐκκλησιδίου ὀφείλεται εἰς τὴν ὑπ' αὐτὸ ἀέναον πηγήν, πρὸς ἣν ἡ κάθοδος τελεῖται διὰ κτιστῆς ὑπογείου κλίμακος πεντήκοντα δύο βαθμίδων.

Ἀνυπάτης

Μεταξὺ Κοκκίνου καὶ Ἡφαιστίας, περὶ τὸ χιλιόμετρον πρὸς Β τοῦ χωρίου Ρεπανίδι, εἰς τὴν ἐν ἐπικεφαλίδι θέσιν [5] ἐντοπίζεται παλαιοχριστιανικὴ βασιλική. Ἡ ὕπαρξίς της πιστοῦται ὄχι μό-

1. Τὴν ὕπαρξιν τοιαύτης λατρείας ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ὑποδηλοῖ κατὰ τοὺς Picard καὶ Reinach ἀνάγλυφον ἐντετειχισμένον ἄλλοτε εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ κάστρου· βλ. BCH 36 (1912) 339 καὶ σημ. 4.

2. Λείψανα ἀρχαιότητος παρετηρήθησαν ἤδη ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ A. Conze, Reise auf den Inseln des thrakischen Meeres, Hannover 1860, 113. Βλ. καὶ C. Fredrich AM 31 (1906) 251 (ἡ ἐκεῖ μνημονευομένη ἀκόσμητος λάρναξ, πιθανώτατα καὶ αὕτη παλαιοχριστιανική, ἀπόκειται παραπλεύρως τῆς σημειουμένης).

Ἡ θέσις τοῦ κτήματος (καθὼς καὶ αἱ κατωτέρω ἀναφερόμεναι Κόκκινος καὶ Ἀνυπάτης) σημειοῦται εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Fredrich ἔ.ἀ. πίν. 19 = IG XII,8 σ. 7 παρατιθέμενον χάρτην.

3. Χαλκοκονδύλης 305, C. Hopf παρὰ Ersch καὶ Gruber 86, 110 καὶ Chroniques greco-romaines, 502.

4. Conze ἔ. ἀ. 104, Fredrich ἔ. ἀ. 253 εἰκ. 5. Κάπως διαφορετικὰ ἀντιλαμβάνεται τὸν σχηματισμὸν τῆς ὀχυρώσεως ὁ Fredrich αὐτ.

5. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην (βλ. τὸν ἀνωτέρω, σημ. 2, ἀναφερόμενον χάρτην, ὅπου ἀναγράφεται Αἰπάτης) εὑρίσκετο τουρκικὸν χωρίον, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπεσκέφθη ὁ Conze (ἔ. ἀ. 104) ἀνευρὼν μάλιστα ἐκεῖ τὴν ὑστερορρωμαϊκὴν τιμητικὴν ἐπιγραφὴν IG XXI, 8,28 (= Conze ἔ.ἀ. πίν. 18,2). Μόνον μία ἐνεπίγραφος κρήνη τοῦ 18ου αἰ. ἀπομένει ἀπὸ τὸ ἐν λόγῳ χωρίον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

νον ἐκ τῶν παρὰ τὸ ἐκεῖ ἐξωκκλήσιον ἀποκειμένων παλαιοχριστιανικῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν (Πίν. 305 β), ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς παρουσίας ἀρχαιοτέρων τοίχων.

Καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐξωκκλήσιον, χρονολογημένον εἰς τὸ ἔτος 1732, εἶναι ἐνδιαφέρον διὰ τὸ ἀρίστης ἐργασίας ξυλόγλυπτον καὶ μὲ γραπτόν, κάτω, διάκοσμον ἀνθοδοχείων τέμπλον του, ἰδιαιτέρως μάλιστα ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν θαυμασίαν διατήρησιν τῶν ἀρχικῶν χρωματισμῶν.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ σημειῶ ὅτι καὶ ἡ ἐντὸς τοῦ χωρίου παλαιοτέρα ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἀποτελεῖ ἀξιόλογον δεῖγμα νεοελληνικῆς βασιλικῆς «λεσβιακοῦ» τύπου τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ 18ου αἰῶνος, διατηρούσης πλήρως τὸν ἀσυνήθως πλούσιον γύψινον ἐσωτερικὸν φυτόμορφον διάκοσμον.

Φαλκονιὰ

Εἰς τὴν θέσιν ταύτην, τέλος, κατὰ τὰ ΝΔ τῆς νήσου καὶ περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν πρὸς τὰ ΝΑ τοῦ χωρίου Θάνος, διεπιστώθη ἐκτεταμένος συνοικισμὸς τῆς ὑστέρας ἀρχαιότητος, εἰς ὃν ἀνήκει τὸ μεγάλο ἐκ τραχείτου πιεστήριον τοῦ Πίν. 305 δ.

ΜΥΤΙΛΗΝΗ

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη ἡ ἀποκάλυψις τῶν μωσαϊκῶν τῆς Χωράφας, ὅπου καὶ ἄλλαι παραστάσεις σκηνῶν κωμῳδιῶν τοῦ Μενάνδρου ἀνεφάνησαν καὶ εἰς τὸ κέντρον τοῦ βορειοδυτικοῦ δωματίου εὑρέθη, περιβαλλομένη ὑπὸ πλαισίων μὲ διάφορα ζῷα (γνωστῶν ἐν μέρει ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους), παράστασις τοῦ Ὀρφέως ἐξημεροῦντος τὰ ζῷα διὰ τῆς μουσικῆς. Πλείονα περὶ τῶν εὑρημάτων τούτων, εἰς τὸ Ἔργον τῆς Α.Ε. κατὰ τὸ 1962, σ. 155-159.

Ὅλως ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ αὐτόθι εἰκ. 186 καὶ ἐνταῦθα Πίν. 306 α εἰκονιζόμενον πορτραῖτον τοῦ Μενάνδρου, διότι θέτει ὁριστικῶς τέρμα εἰς τὴν ἀμφισβήτησιν περὶ τῶν ἀντιγράφων τοῦ εἰκονιστικοῦ ἀνδριάντος του, ἐπιβεβαιοῦν τὴν ὑπὸ τοῦ Studniczka[6] γενομένην ἀπόδοσιν σειρᾶς ἀντιγράφων εἰς τὸν ποιητὴν τῆς νέας κωμῳδίας.

Καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ ἐκτὸς ταύτης πλουσία καὶ ἐφέτος ὑπῆρξεν ἡ συγκομιδὴ εἰς εὑρήματα τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς. Οὕτω εἰς τὴν Ἐπάνω Σκάλαν, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀχιλλέως, οὐχὶ μακρὰν τῆς θαλάσσης καὶ τῆς εἰσόδου τοῦ Κάτω Κάστρου, δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ ἐντὸς οἰκοπέδου ὑπὸ παραχώρησιν, ἐκτὸς τῆς εἰς περιωρισμένον χῶρον ἐρεύνης βαθυτέρων, μέχρι καὶ τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, στρωμάτων, ἀπεκάλυψε τμῆμα μωσαϊκοῦ δαπέδου (Πίν. 306 β), τοῦ ὁποίου τὸ κεντρικὸν θέμα (ἐσχηματοποιημένη ἄμπελος ἐκφυομένη ἐκ κανθαροειδοῦς δοχείου), καὶ αἱ τεχνικαὶ λεπτομέρειαι φαίνονται παλαιοχριστιανικὰ (Σχεδ. 1). Ὁ χῶρος ὁ καλυπτόμενος ὑπὸ τοῦ μωσαϊκοῦ τούτου δαπέδου ἐκτείνεται πρὸς τὰ ΒΑ, ἐντὸς τοῦ παρακειμένου λοιμοκαθαρτηρίου τῶν ἀγελάδων, ὥστε νὰ μὴ εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐφικτὴ ἡ περαιτέρω ἔρευνα.

Ἄλλο μωσαϊκὸν δάπεδον, σαφῶς καὶ τοῦτο παλαιοχριστιανικόν, ἀνεφάνη ἐν μέρει κατὰ τὴν διάνοιξιν τάφρου πρὸς τοποθέτησιν σωλήνων ὑπονόμου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Περγάμου, ἀρκετὰ ὑψηλὰ ἐπὶ τῆς δυτικῶς τοῦ κάστρου κλιτύος τῆς πόλεως, παρὰ τὸ δικαστικὸν μέγαρον (τὸ ἄλλοτε Ἰνταντιέ, ἤτοι τὸ τουρκικὸν γυμνάσιον). Καὶ ἐδῶ ἡ στενότης τῆς ὁδοῦ καὶ ἡ πυκνότης τῶν οἰκιῶν φαίνεται νὰ ἀποκλείουν πᾶσαν ἀποτελεσματικὴν ἔρευναν εἰς τὸ ἄμεσον μέλλον.

Ἀπὸ τὰ τυχαῖα εὑρήματα τὰ περιελθόντα εἰς τὸ Μουσεῖον σημειῶ τὸν ἐπιτύμβιον βωμόν, εὐγενῶς ὑπὸ τοῦ δημοδιδασκάλου κ. Παπαθεοφράστου παραδοθέντα (Πίν. 307 α), ἀριθ. εὑρ. 2819, ὅμοιον πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίδου ἐν Α.Δ. 9 (1924/25) Παράρτ. 48-49 εἰκ. 14 δημοσιευθέντα. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ εἰκονίζω καὶ τὸν ἀδημοσίευτον ὑπ' ἀριθ. εὑρετηρίου 398 (Πίν. 307 β) διαφέροντα κατὰ τὴν τελείως σχηματικὴν παγκαρπίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἴσως αἱ λεπτομέρειαι ἀπεδίδοντο διὰ χρώματος.

Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον διὰ τὸ θέμα του εἶναι τὸ ἐκ τοῦ ἀνοικοδομηθέντος καταστήματος Ἰακώβου παρὰ τὴν Μητρόπολιν τμῆμα μεγάλης ἀναγλύφου πλακὸς (Πίν. 307 γ), ὅπου ἡ ἱπταμένη μορφὴ μὲ τοὺς ἀετοὺς παρ' αὐτὴν ἔχει στενοτάτην συγγένειαν μὲ τὴν μορφὴν τοῦ Αἰῶνος (ἢ Καιροῦ) ἐπὶ τοῦ βάθρου τῆς στήλης τοῦ Ἀντωνίνου[7] (μὲ τὴν παράστασιν τῆς ἀποθεώσεως αὐτοῦ καὶ τῆς Φαυστίνας).

Ἀπὸ τὴν βορείαν νεκρόπολιν τῆς πόλεως προ-

6. Das Bildnis Menanders ἐν Neue Jahrbücher 21 (1918) 1-31. Συγκέντρωσις ὅλων τῶν γνωστῶν ἀντιγράφων καὶ εὔγλωττος τεκμηρίωσις τῆς εἰς τὸν Μένανδρον ἀποδόσεώς των καὶ A. Hekler, Bildnisse berühmter Griechen,[3] Berlin und Mainz 1962, 37-39 (πίν. 54, 55) καὶ 65-66 (κατάλογος 49 ἀντιγράφων), ὅπου καλύπτεται καὶ ὅλη ἡ προηγουμένη βιβλιογραφία.

7. Βλ. W. Amelung, Die Skulpturen des Vatikanischen Museums, I, Berlin 1903, 88-89 πίν. 116. W. Technau, Die Kunst der Römer, Berlin 1940, 223 εἰκ. 178 καὶ R. Hamann, Geschichte der Kunst I, München 1952, 821-822 εἰκ. 876. Ἡ ταύτισις τῆς πτερωτῆς μορφῆς πρὸς τὸν Αἰῶνα ὀφείλεται εἰς τὸν L. Deubner, RM 27 (1912) 16-28 (πρβλ. RE Suppl. III, 68).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

έρχεται ἡ ἐκ τῆς ἀκτῆς παρὰ τὰ «Ταμπακαριὰ» περισυλλεγεῖσα ἐπιτύμβιος στήλη ρωμαϊκῶν χρόνων (ἀριθ. εὑρ. 2820) μὲ ἔγκοιλον, τοξωτὸν ἄνω, πεδίον καὶ ὑπ' αὐτὸ τὴν ἐπιγραφήν:

Λ(ούκιε) Οὐαλέριε/χρηστὲ χαῖρε

μέγ. ὕψος 0.85, μετὰ τοῦ ἐμβόλου 0.89, πλάτος 0.50, πάχος 0.28).

308 α), χωρὶς νὰ λείπῃ καὶ ἡ πολὺ μεταγενεστέρα, μεταβυζαντινὴ πιθανῶς, χρῆσις τοῦ χώρου, ἡ ὁποία ὅμως κατὰ μέγα μέρος ἔχει ἀφανισθῆ μὲ τὴν παρατηρηθεῖσαν μερικὴν ἀπογύμνωσιν τοῦ ἐδάφους.

Εἰς τὴν ἀπογύμνωσιν ἴσως ταύτην ὀφείλεται καὶ ἡ εἰς ἐλάχιστον βάθος, κατὰ τὸ ΝΑ τοῦ χώρου, διαπίστωσις ἐκτεταμένου ἀποθέτου μὲ χιλιάδας

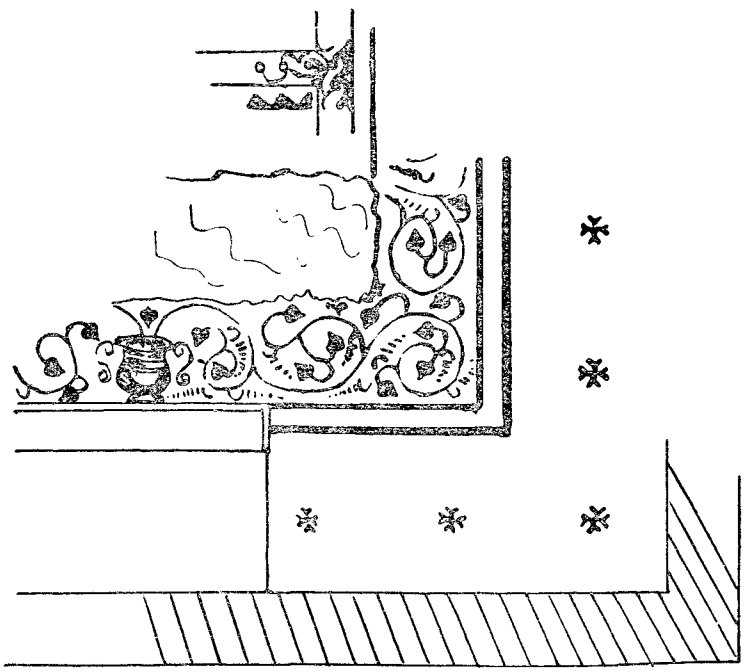

Σχεδ. 1. Μυτιλήνη. Μωσαϊκὸν δάπεδον ὁδοῦ Ἀχιλλέως

Θερμὴ

Ἡ ἀνάγκη καθορισμοῦ τῶν δεσμεύσεων κοινοτικῆς ἐκτάσεως, ἡ ὁποία ἀποκαλεῖται Χωράφα, ἀμέσως πρὸς Δ τῶν θερμῶν λουτρῶν τῆς Θερμῆς, ὅπου καὶ ἄλλοτε ἀρχαῖα εἶχον σημειωθῆ καὶ δοκιμαστικαὶ ἀνασκαφαὶ εἶχον ἐκτελεσθῆ, καταλήξασαι εἰς τὴν ἀνεύρεσιν ὀκταγωνικοῦ κτίσματος (ἐπικαλυφθέντος ἐκ νέου) εἰς τὰ νότια τοῦ χώρου, παρὰ τὴν πρὸς τὸ χωρίον ἀνερχομένην δημοσίαν ὁδόν, ἐπέβαλε τὴν διενέργειαν δοκιμαστικῶν ἀνασκαφῶν.

Καὶ ἡ μὲν κυρίως ἀνασκαφὴ ἐπέτυχε τὴν εἰς δύο κυρίως τομεῖς ἐπισήμανσιν ἢ καὶ μερικὴν ἀποκάλυψιν οἰκημάτων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς (Πί ν. τεμαχίων εἰδωλίων (ἀπὸ τὰ ὁποῖα διεκρίθησαν διακόσιαι ἑξήκοντα κεφαλαί) ἑλληνιστικῶν κυρίως καὶ πρωίμων ρωμαϊκῶν χρόνων. Τὰ πλεῖστα τῶν εἰδωλίων τούτων παριστοῦν γυναῖκας ἢ παιδίσκας καὶ φαίνονται συνδεόμενα πρὸς τὴν ἐπιγραφικῶς γνωστὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος Θερμίας[8].

Περιοχὴ κόλπου Γέρας

Εἰς τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐντὸς

8. Πρβλ. καὶ Α.Δ. 16 (1960): Χρονικά, 236. Τὰ ἐπιγραφικὰ τεκμήρια τῆς λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος Θερμίας, ἐκτὸς τῆς ἐκεῖ ἀνακοινουμένης ἐπιγραφῆς, εἶναι τὰ ἑξῆς: IG XII, 2, 101, 103, 105, 106, 108 καὶ IG XII Suppl. 26.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

τοῦ μικροτάτου χωρίου Κέδρο, εἰς ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς Μυτιλήνης ἀπόστασιν, ἐκεῖ ὅπου τὸ πρῶτον ἡ πρὸς τὰ δυτικὰ ἄγουσα δημοσία ὁδὸς πλησιάζει τὸν κόλπον τῆς Γέρας, ἀπόκεινται τρεῖς ἐνεπίγραφοι ἐπιτύμβιοι στῆλαι διαφόρων ἐποχῶν, αἱ ὁποῖαι εὑρέθησαν πλησίον τοῦ ναΐσκου ἄγνωστον ἀκριβῶς πότε.

Ἡ πρώτη (Π ί ν. 307 δ) εἶναι τὸ ἄνω μέρος ἀετωματικῆς στήλης (μέγ. ὕψος 0.20, πλάτος στήλης 0.245 καὶ ἀετώματος 0.285) μὲ τὴν ἐπιγραφήν: *Ζωίλος Ἑρμωνος/χαῖρε*, ἀπὸ τὸν τύπον δὲ τῶν γραμμάτων δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰ.

Ἡ δευτέρα εἶναι ἐπίσης ἀετωματικὴ στήλη, σῳζομένη ὅμως πλήρης μετὰ τοῦ ἐμβόλου της. Ἔχει ὕψος 0.53 (ἐξ ὧν 0.115 τὸ ἀέτωμα καὶ 0.017 τὸ ἔμβολον), πλάτος 0.245 ἄνω—0.275 κάτω καὶ εἰς τὸ ἀέτωμα 0.28. Τὸ ἔμβολον ἔχει πλάτος 0.13. Ἡ ἐπιγραφή, μὲ γράμματα τοῦ 2ου πιθανῶς μ.Χ. αἰ., ἔχει ὡς ἑξῆς: *Ἑρμων Εὐσά/μω χαῖρε.* Ἴσως δὲν εἶναι συμπτωματικὸν ὅτι παρ' ὅλην τὴν χρονικὴν ἀπόστασιν τὸ ὄνομα Ἕρμων ἀπαντᾶται καὶ ἐπὶ τῶν δύο ἐπιτυμβίων· θὰ ἠδύνατο δηλαδὴ νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ περιοχὴ ἀνῆκεν ἐπὶ μακρὸν εἰς ὡρισμένας οἰκογενείας καὶ φυσικὴ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶναι ἡ ἐπανάληψις τῶν αὐτῶν ὀνομάτων. Ὁπωσδήποτε δὲν ἀποκλείεται πάντοτε νὰ πρόκειται περὶ ἁπλῆς συμπτώσεως.

Ἡ τρίτη στήλη, βεβλαμμένη εἰς τὸ ἄνω αὐτῆς μέρος, ἔχει ἐν τῷ μέσῳ τὸ σύνηθες εἰς τὰ ἐπιτύμβια τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ὀρθογώνιον ἔγκοιλον (διαστάσεων 0.38 × 0.24), σῴζεται δὲ εἰς ὕψος 0.60 μ. καὶ ἔχει πλάτος 0.41 μ. Ὁ τύπος τῶν γραμμάτων δὲν φαίνεται μεταγενέστερος τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. Ἡ ἐπιγραφή, ἀμέσως ἄνωθι τοῦ ἐγκοίλου, ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἡρόφαντος Καλλι/σθένη χαῖρε. (Ἀμφότερα τὰ ὀνόματα ἀπαντοῦν διὰ πρώτην φορὰν εἰς λεσβιακὰς ἐπιγραφάς).

Νοτιοανατολικώτερον, εἰς τὸν κόλπον τῆς Γέρας, εἰς τὴν παραλιακὴν περιοχὴν τῆς Λακέρδας, ἐκ τοῦ ἐξωκκλησίου τοῦ Χριστοῦ (ὅπου καὶ ἡ ἐπιτύμβιος ρωμαϊκὴ ἐπιγραφὴ ἡ δημοσιευθεῖσα ὑπὸ Κ. Ματζουράνη ἐν Πλάτωνι 3 (1951) 257-259), μετέφερα εἰς τὸ Μουσεῖον Μυτιλήνης καὶ κατέγραψα ὑπ' ἀριθ. 2836 τὴν μικρὰν ἀετωματικὴν ἐπιτύμβιον στήλην IG XII, 2, 343, ἡ ὁποία ἀναγινώσκεται ἀσφαλῶς *Γῇ Δημητρίῳ/χαῖρε*, διότι δὲν ὑπάρχει χῶρος διὰ τὴν εἰς IG γενομένην συμπλήρωσιν *[Στόρ]γη*.

Εἰς ἄλλο σημεῖον τοῦ κόλπου τῆς Γέρας, εἰς τὸ ἐξωκκλήσιον τῆς Παναγίας τοῦ Ψύρρα (ἐκ τοῦ ἐπωνύμου τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ κτήματος) εἰς τὴν θέσιν Κούρκουτα τῆς περιφερείας τοῦ Παπάδου, εὕρηται ἐντετειχισμένη ἡ ἑξῆς ἐνδιαφέρουσα ἐπιγραφή[9]: (Π ί ν. 308 γ).

Γάιος Κοίλιος Πάνκαρπος / θεῷ Διονύσῳ καὶ τοῖς ἐν / τῷ τόπῳ μύσταις ἀνέθ / ηκε τὸ ἱερὸν καὶ τὸν πρὸ αὐ / τοῦ τόπον

ἐπὶ πλακὸς διαστάσεων 0.21 × 0.61 (ὕψος γραμμάτων 0.02-0.022· οἱ πέντε στίχοι καταλαμβάνουν εἰς ὕψος 0.15 μ.).

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δὲν ἀπέχει πολὺ τῶν Χαλακιῶν, ὅπου μὲ πολλὴν πιθανότητα τοποθετεῖται ἡ ἀρχαία Ἱέρα, καὶ ἀπὸ ὅπου προέρχεται ἡ ἀπὸ τὸν Conze[10] ἤδη γνωστὴ τιμητικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ ἀρχιάτρου Βρήσου, ἡ ὁποία μετὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ ἐν Παλαιοκήπῳ κτηρίου, ὅπου εἶχεν ἐντειχισθῇ, περιῆλθεν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Μυτιλήνης (ἀριθ. εὑρ. 2835).

Ἀρχαῖαι λατομίαι

Ἡ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος κατάθεσις εἰς τὸ Μουσεῖον Μυτιλήνης πεντάδος λιθοξοϊκῶν ἐργαλείων (βλ. Α.Δ. 17 (1961/62): Χρονικὰ) ἐγένετο ἀφορμὴ περαιτέρω ἐρεύνης τῶν ἀρχαίων λατομιῶν τῆς Λέσβου.

Εἰς τὸν τύπον τῶν ἐκτεταμένων λατομιῶν, τῶν χαρακτηριζομένων ἀπὸ ἄλυσιν σωρῶν λατύπης, εἰς ὃν κατατάσσονται καὶ τὰ μεταξὺ Παγανῆς καὶ Οὐτζᾶς, εἰς τὰ ὑψώματα δυτικῶς τῆς πόλεως, λατομεῖα Κουρτζῆ (Π ί ν. 308 δ), ὅθεν προέρχονται καὶ τὰ ἀναφερθέντα ἐργαλεῖα, ὑπάγεται καὶ τὸ ἀνατολικῶς τῆς Μόριας, μεταξὺ τοῦ χωρίου καὶ Καρὰ Τεπέ, λατομεῖον, ὅπου καὶ κίονες καὶ ἄλλο ὑλικὸν ἀπόκειται μαζὶ μὲ τοὺς ὄγκους τῆς λατύπης (Π ί ν. 308 β).

Τὰ λατομεῖα ταῦτα φαίνεται ὅτι ἀνάγονται εἰς τοὺς ὑστέρους ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ συν-

9. Ἡ ἐπιγραφή, καίτοι ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ Σ. Τάξη, Συνοπτικὴ ἱστορία καὶ τοπογραφία τῆς Λέσβου[2] (Κάϊρον 1909), 57, δὲν περιελήφθη εἰς τὰς IG XII, 2 (Λέσβου), ἀλλ' εἰς τὰς IG XII, 8,643, ὡς προερχομένη ἐκ τῆς νήσου Σκοπέλου (τῆς ἀρχαίας Πεπαρήθου), ληφθεῖσα ἐκ δημοσιεύσεως εἰς τὴν Νέαν Ἐφημερίδα ἐν Κωνσταντινουπόλει, 4/17 Αὐγούστου 1903, ὅπου ὁ τόπος ἐσημειοῦτο ὡς ἀνήκων εἰς τὴν περιοχὴν Σκοπέλου (ἑτέρου ἐκ τῶν πέντε πλησιεστάτων χωρίων τῆς Γέρας). Ἀνάθεσις Διονύσῳ καὶ συμμύσταις καὶ ἐκ Θάσου (IG XII Suppl. 397) καὶ Ἀβδήρων (BCH 62 (1938) 51-54 = SEG XVII 320). Διὰ τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου ἐν Λέσβῳ πρβλ. IG XII 2, 499 (καὶ Suppl. σ. 30), ἐκ Μηθύμνης καὶ βλ. W. Quandt, De Baccho ab Alexandri aetate in Asia Minore culto, Diss. Hal. XXIV (1912) 137 - 146 καὶ εἰς τὸ ἐκ Μυτιλήνης ἐπιτύμβιον IG XII 2, 436.

10. A. Conze, Reise auf der Insel Lesbos, Hannover 1865, 53-54 πίν. 17, 1 = IG XXI, 2, 484. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι κεχαραγμένη ἐπὶ στήλης (καὶ ὄχι βάσεως, ὅπως μὲ ἐπιφύλαξιν εἰς τὰς προηγουμένας δημοσιεύσεις ἀναγράφεται) ὕψους 0.94, πλ. 0.375-0.40 καὶ πάχους 0.15 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

δέονται μὲ τὴν κατὰ τὸν 3ον αἰ. μ.Χ. σημειουμένην ὁλικὴν σχεδὸν ἀνοικοδόμησιν τῆς πόλεως.

Εἰς τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν φαίνεται ὅτι ἀνάγεται ἄλλος τύπος λατομείου, ὅπου ἡ ἐργασία προχωρεῖ κυρίως εἰς βάθος. Ὁ τύπος οὗτος ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ λατομίαν κειμένην περὶ τὰ 500 μέτρα δυτικῶς τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, ἄριστον δὲ δεῖγμα της ἀποτελεῖ τὸ εἰς Τάρτ, ὕφορμον δυτικῶς τοῦ στομίου τοῦ κόλπου τῆς Γέρας, λατομεῖον, ἡ κυρία ἐκμετάλλευσις τοῦ ὁποίου ἔχει σχηματίσει μέγα ὀρθογώνιον βύθισμα. Χαρακτηριστικὴ εἰς ἀμφότερα τὰ τελευταῖα ταῦτα λατομεῖα εἶναι ἡ προετοιμασία τοῦ βράχου μὲ τὰς αὐλακώσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο πιθανῶς διὰ τὴν τοποθέτησιν δοκῶν, αἵτινες διαστελλόμεναι μὲ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὕδατος ἀνετίνασσον τὸ καταλλήλως δι' ἐγκοπῶν ἀποχωρισθὲν τμῆμα τοῦ βράχου (Πίν. 308 ε-ς).

Ἐρεσός

Πολλὰ νέα στοιχεῖα παρέσχον αἱ γενόμεναι ἐργασίαι διαμορφώσεως τοῦ χώρου τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου[11]. Διεπιστώθη ἐν πρώτοις ὅτι καὶ ὁ νάρθηξ ἦτο ἐπεστρωμένος μὲ μωσαϊκὸν (Πίν. 309α) ἐξ ἴσου κακῶς διατηρούμενον μὲ τὸ εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν περιελθὸν μωσαϊκὸν τοῦ μεσαίου κλίτους (Πίν. 309 β). Δὲν σημειοῦται προσέτι εἰς τὸ σχέδιον τὸ ἐκ πηλίνων πλακῶν καλῶς διατηρούμενον δάπεδον τοῦ νοτίου κλίτους, εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθησαν κιβωτιόσχημοί τινες ἀκτέριστοι ἢ τεταραγμένοι τάφοι.

Προσετέθη ἀκόμη εἰς τὰ γνωστὰ στοιχεῖα τῆς βασιλικῆς καὶ τὸ κατ' ἐπέκτασιν τοῦ βορείου κλίτους εἰς ἰδίαν ἁψῖδα ἀπολῆγον διακονικὸν[12] (Σχεδ. 2).

Τὸ σημαντικώτερον ὅμως νέον στοιχεῖον ἀποτελεῖ ἡ διαπίστωσις τῆς ὑπάρξεως ἀρχαιοτέρας βασιλικῆς, τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθη ἐν μέρει ἡ νοτιοδυτικώτερον τῆς ὑπερκειμένης κατά τι μικροτέρα ἁψὶς (Σχεδ. 2).

Κατὰ τὸν καθαρισμόν, τέλος, τοῦ νοτίως τοῦ νάρθηκος τετραγωνικοῦ χώρου (τοῦ ὁποίου ὁ σύνδεσμος πρὸς τὴν βασιλικὴν δὲν φαίνεται καὶ τόσον ἀσφαλὴς) ἀπεκαλύφθη τμῆμα θεμελίου ὡς καὶ τρεῖς τῶν ἐπ' αὐτοῦ δόμων ἐξ ἀσβεστολίθου δημοσίου, προφανῶς, κτηρίου ὑστεροκλασσικῆς ἢ πρωΐμου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (Πίν. 310 α-β).

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ σημειούμενα κατωτέρω τρία πρώϊμα βυζαντινὰ ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια, μεταγενέστερα ἀναμφισβητήτως τοῦ 5ου αἰῶνος, εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ὁποίου ἀνάγεται ἡ ἀνέγερσις τῆς βασιλικῆς (εἰς τὴν δευτέραν ἤδη φάσιν της, τὴν μόνην μέχρι τοῦδε γνωστὴν) καὶ μαρτυροῦντα παρατεταμένην χρῆσιν καὶ μερικὴν ἀνακαίνισιν ταύτης.

1 (Πίν. 311α). Πλὰξ θωρακίου κλίμακος (μεγ. ὕψους 0.40, πλ. 0.50, πάχ. 0.11) μὲ ἐπιπεδόγλυφον πτηνὸν (ταώ). Λευκὸν κρυσταλλικὸν μάρμαρον.

2 (Πίν. 311β). Μαρμαρίνη δοκὸς σταυρικῆς τομῆς ἐκ χονδροκόκκου ὑποκυάνου μαρμάρου μὲ πλοχμὸν ἐπὶ τῆς ὄψεως. Πλάτος 0.355, πάχος 0.155, ἀριστεροῦ σκέλους 0.085, δεξιοῦ 0.06, πλάτος σκελῶν 0.085-0.09 καὶ πλάτος κεκοσμημένης ἐπιφανείας 0.16. Μῆκος δοκοῦ 1.00 μ.

3 (Πίν. 311γ). Τὸ ἄνω (ὀρθογωνικὸν) μέρος ὀκταγωνικοῦ πεσσίσκου τέμπλου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου κεκοσμημένον ἐπὶ δύο παρακειμένων ὄψεων (σταυρὸς καὶ ῥόδαξ). Μέγ. ὕψος 0.24 πλ. 0.12 (ἑκάστης πλευρᾶς τοῦ ὀκταγωνικοῦ τμήματος 0.055).

Ἀπὸ τὰ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐργασιῶν συγκεντρωθέντα κινητὰ εὑρήματα σημειῶ τὰ ἑξῆς:

1 (Πίν. 311ε). Τεμάχιον ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου ἀττικῆς τέχνης τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. ἐξ ἐγχωρίου πιθανῶς μαρμάρου. Σῴζεται τὸ κάτω μέρος γυναικὸς καθημένης ἐπὶ δίφρου. Μέγ. ὕψος 0.25, μέγ. πλάτος 0.20, πάχος 0.065 μ.

2 (Πίν. 311δ). Τεμάχιον, περιλαμβάνον τὸ ἄνω μέρος τῶν μηρῶν ὑπερμεγέθους ἀγάλματος ἐκ χονδροκόκκου ἐπίσης μαρμάρου.

3. Ἐπιγραφὴ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἐπὶ πλίνθου τραχείτου (ἀνάθεσις εἰς τὴν Ἀφροδίτην).

4. Ἐπιγραφὴ εἰς τὸ ἄνω μέρος πλίνθου τραχείτου:

Μὴ κα[τ]άβαλλ[ε]

5. Ἐπιτυμβίου βωμίσκου ἐκ τραχείτου ἡ ἐπίστεψις[13].

Βορειοδυτικῶς, τέλος, τῆς βασιλικῆς καὶ κατὰ τὴν ἀριστερὰν (νοτίαν) ὄχθην τοῦ κατὰ μῆκος τῆς βορείας πλευρᾶς της διερχομένου χειμάρρου ἐφάνη εἰς ἱκανὸν μῆκος καὶ ὕψος τὸ τεῖχος τῆς κάτω πόλεως.

Ἱερὸν Κλοπεδῆς

Σημαντικὸν ἐπίτευγμα τοῦ 1962 ἦτο ὅτι περιῆλθεν ὁριστικῶς εἰς τὴν Ὑπηρεσίαν τὸ μερικῶς ὑπὸ

11. Βλ. Α.Δ. 12 (1929) 29-41.

12. Ὁμοία διάταξις ἐπιγραφικῶς βεβαιωμένου διακονικοῦ καὶ εἰς βασιλικὴν τῆς Παλαιστίνης, βλ. P. Degoulaz -R. C. Haines, A Byzantine Church at Khirbat. Al-karak [The University of Chicago Oriental Institute Publications, vol. LXXXV], Chicago 1960, 1718 πίν. 13, 15, 16 (ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου τοῦ διακονικοῦ, ἐξ ἧς τοῦτο χρονολογεῖται εἰς τὸ 528/529 (βλ. σ. 57) σ. 53-54).

13. Ὁ τύπος οὗτος, ἐπιχωριάζων ἐν Λέσβῳ, εἶναι ἤδη γνωστὸς ἀπὸ δημοσιευθέντα παραδείγματα ἐκ Μυτιλήνης· βλ. Α.Δ. 11 (1927/28), Παράρτ. 20-21 ἀρ. 4, 5, εἰκ. 12, 13.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

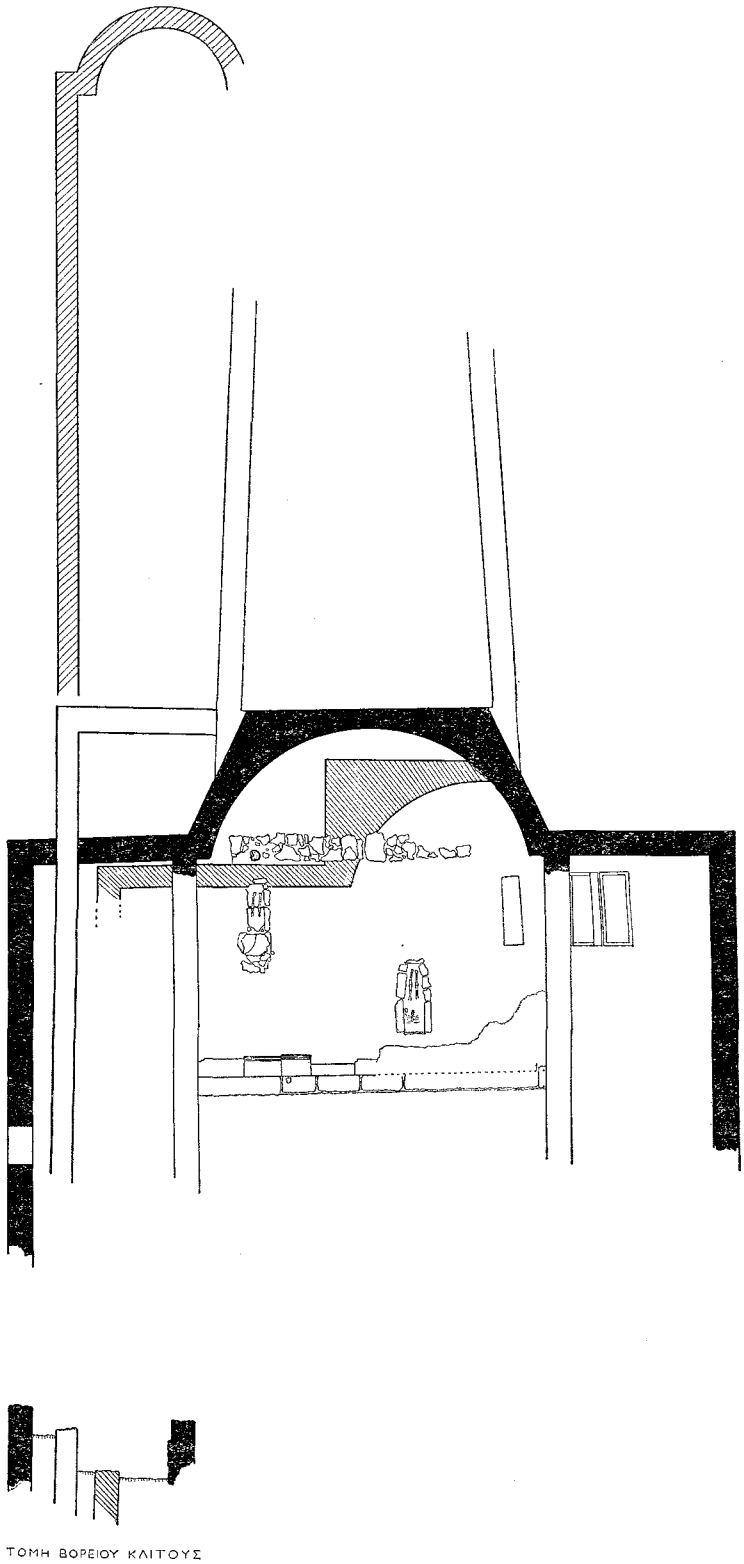

Σχεδ. 2. Βασιλικὴ Ἐρεσοῦ Α. Τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα μὲ τὸ διακονικὸν καὶ τὴν ἁψῖδα τοῦ ἱεροῦ τῆς ἀρχαιοτέρας βασιλικῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

τοῦ Εὐαγγελίδου ἀνασκαφὲν [14] καὶ ἔκτοτε ἐγκαταλειφθὲν ἀρχαϊκὸν ἱερὸν εἰς Κλοπεδήν, μίαν ὥραν δυτικῶς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, εἰς τὸ κέντρον τῆς νήσου, ὅπου καὶ περιεφράχθη ἔκτασις 12 περίπου στρεμμάτων πρὸς προστασίαν ὅλου τοῦ ἱεροῦ.

ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Αἱ σχετικαὶ ἐργασίαι περιωρίσθησαν κατὰ τὸ 1962 εἰς μὲν τὴν Χίον εἰς τὴν συνέχισιν τῆς στερεώσεως τῶν μωσαϊκῶν τῆς Νέας Μονῆς εἰς δὲ τὴν Λέσβον εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς στερεώσεως τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Μονῆς Περιβολῆς παρὰ τὴν Ἄντισσαν. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται εἶναι ἀπὸ τὰς μᾶλλον ἐνδιαφερούσας μεταβυζαντινὰς τοιχογραφίας τῆς νήσου, διακρίνονται δὲ διὰ τὴν ἀπόκλισίν των ἀπὸ τὴν κάπως ἄκαμπτον τυποποίησιν τῆς κρητικῆς σχολῆς μὲ λαϊκίζοντα στοιχεῖα, ἅτινα ἔχουν δεχθῆ καὶ ἱκανῶς ἀφομοιώσει κάποιαν δυτικὴν ἐπίδρασιν (Πίν. 312 α-β).

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐγένετο καὶ προσωρινὴ στερέωσις τῶν κινδυνευουσῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος εἰς Παπιανά, παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τῆς Καλλονῆς, χρονολογημένου ἔργου τοῦ Κρητὸς ζωγράφου ἱερομονάχου Ραφαήλ, τοῦ 1600.

*

ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ

Καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο διεπιστώθησαν πολλαὶ νέαι παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαί, δι' ὧν ἐπλουτίσθη σημαντικῶς ὁ συνεχῶς αὐξανόμενος κατάλογος τῶν ἐπὶ τῆς νήσου μνημείων τῆς περιόδου ταύτης. Ἐπειδὴ ὅμως συντόμως δημοσιεύεται τοπογραφικὴ ἐπισκόπησις ὅλων τῶν ὁπωσδήποτε γνωστῶν παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς Λέσβου, περιορίζομαι νῦν εἰς ἁπλῆν ἀπαρίθμησιν τῶν κυριωτέρων ἐκ κατὰ τὸ 1962 γενομένων γνωστῶν μνημείων τῆς κατηγορίας ταύτης, ὥστε ν' ἀποφευχθοῦν ἄσκοποι ἐπαναλήψεις.

Οὕτω, ἐκτὸς τῆς ἐν Μυτιλήνῃ σημειωθείσης, ἐνετοπίσθησαν μετ' ἀσφαλείας παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ εἰς τὰς ἑξῆς θέσεις, κατὰ κανόνα ἐντὸς οἰκισμῶν τῆς ὑστέρας ἀρχαιότητος:

1. Εἰς τὴν θέσιν Παλιὰ Κλησιὰ πρὸς νότον τοῦ χωρίου Λουτρά [15].

2. Εἰς τὴν θέσιν Λακέρδα τῆς περιφερείας τοῦ αὐτοῦ χωρίου, κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν ἐσοχὴν τοῦ κόλπου τῆς Γέρας.

3. Εἰς τὸ ἐξωκκλήσιον τῶν Ταξιαρχῶν κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ἐπινείου τοῦ Λισβορίου εἰς Σκάλαν Πολιχνίτου ὁδόν.

4. Εἰς Ξώκαστρον, ἤτοι τὴν ΒΔ κλιτὺν τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἐρεσοῦ.

5. Εἰς Λάψαρνα, παράλιον οἰκισμὸν τῆς ὑστέρας ἀρχαιότητος πρὸς τὰ ΒΒΔ τῆς σημερινῆς Ἀντίσσης [16].

6. Εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον παρὰ τὸν Γαβαθᾶν [17], (ἐπίνειον τῆς Ἀντίσσης).

7. Εἰς τὸν παρὰ τὸ Τσαμοὺρ Λιμάνι, τὸ κατὰ τὸ μέσον τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς νήσου ἐπίνειον τοῦ Τσουκαλοχωρίου (ἐπισήμως Σκαλοχώρι) ἰσθμὸν τὸν ἀποκαλούμενον Κόκκινο.

8. Εἰς Κέφαλον, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἄνωθι τοῦ αὐτοῦ ἐπινείου.

9. Κατὰ τὸν Ἅγιον Δημήτριον εἰς Πέδια, γνωστὸν οἰκισμὸν τῆς ὑστέρας ἀρχαιότητος [18] ἀνατολικῶς τοῦ αὐτοῦ χωρίου.

10. Εἰς Ἅγιον Ἰωάννην κατὰ τὸ δυτικὸν τῆς εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τῆς Καλλονῆς Ἁλυκῆς.

11. Εἰς τὴν θέσιν Γέρνα, κατὰ τὸν μυχὸν ἐπίσης τοῦ κόλπου τῆς Καλλονῆς καὶ ἀριστερὰ τῆς πρὸς τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν διακλαδώσεως τῆς δημοσίας ὁδοῦ.

12. Εἰς Ἅγιον Θεράποντα, παρὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Τσικνιᾶ ὁμώνυμον γέφυραν (ἄλλως ἀποκαλουμένην τῆς Κρεμαστῆς) [19].

13. Εἰς Ταξιάρχην Κλομιδάδου [20].

14. Εἰς Ἅγιον Γεώργιον δυτικῶς τῆς Πέτρας.

15. Εἰς Ἅγιον Δημήτριον νοτίως τῆς Πέτρας.

14. Βλ. Εὐαγγελίδης Α.Δ. 9(1926/27) Παράρτ. 41-44 καὶ ΠΑΕ 1927, 57-59 καὶ 1928, 126-137.

15. Διάφορος τῆς μερικῶς ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίδου ἀνασκαφείσης βασιλικῆς εἰς τὴν θέσιν Τσεσμέδες βορειότερον τῆς Παλιοκκλησιᾶς (τῆς βασιλικῆς ταύτης ἔχει ἀποκαλυφθῆ ὁ μὲ μωσαϊκὸν δάπεδον, πολὺ κατεστραμμένον σήμερον, νάρθηξ, βλ. καὶ Α.Δ. 17 (1961/62): Χρονικά).

16. Περὶ τοῦ εἰς Λάψαρνα οἰκισμοῦ τῆς ὑστέρας ἀρχαιότητος βλ. R. Koldewey, Die antiken Baureste der Insel Lesbos, Berlin 1890, 36-37.

17. Ἐκεῖθεν προέρχεται καὶ τὸ παλαιοχριστιανικὸν ἐπιτύμβιον IG XII, 2, 525.

18. Βλ. Koldewey ἔ.ἀ. 37, ἔνθα ἐσφαλμένως τὸ τοπωνύμιον ἀναγράφεται Ἀπέσια, ὑπὸ τὴν ἀνύπαρκτον μορφὴν ταύτην ἐπαναλαμβανόμενον καὶ εἰς τὴν μετέπειτα βιβλιογραφίαν.

19. Τὴν γέφυραν σημειοῖ καὶ ἀπεικονίζει διὰ τὴν εὐρυτάτην χρῆσιν ἀρχαίου ὑλικοῦ, ἐν μέρει ἐκ τοῦ ἀρχαϊκοῦ ἱεροῦ τῆς Κλοπεδῆς, ὁ Δ. Εὐαγγελίδης ΠΑΕ 1928, 127-128 εἰκ. 3 καὶ 4.

20. Ἀπὸ τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν ἐκεῖ αἰολικῶν κιονοκράνων ὁ Koldewey, ἔ.ἀ. 44-46, εἶχε συναγάγει τὴν ὕπαρξιν ναοῦ, ὅστις ὅμως τελικῶς, διὰ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Εὐαγγελίδου (βλ. Α.Δ. 9 (1922-25) Παράρτ. 41) ἐδείχθη ὅτι ἔκειτο εἰς τὴν ἀπόστασιν ὥρας νοτιοδυτικῶς κειμένην Κλοπεδήν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

16. Ὑπὸ τὸν Ἅγιον Νικόλαον, ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χωρίου.

17. Εἰς τὴν παραλιακὴν θέσιν Μνὸς πρὸς τ' ἀνατολικὰ τοῦ Μολύβου (Μηθύμνης).

18. Εἰς παραλίαν Μιστεγνῶν[21].

Σημαντικωτέρα ὅμως, διὰ τὴν σπάνιν τοῦ πράγματος, εἶναι ἡ προσθήκη δύο βυζαντινῶν ναϋδρίων εἰς τὰ δύο ἕτερα μέχρι τοῦδε γνωστὰ (τῆς Παναγίας Τρουλλωτῆς εἰς Πύργους Θερμῆς καὶ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου εἰς τὴν παραθαλάσσιον περιφέρειαν τοῦ Μανταμάδου).

Καὶ οἱ δύο οὗτοι ναΐσκοι, ὅπως καὶ οἱ πρότερον γνωστοί, διακρίνονται διὰ τὸ μικρόν των μέγεθος καὶ ἔχουν σχῆμα ἐλευθέρου σταυροῦ, ἐν ἀντιθέσει ὅμως πρὸς τούτους σῴζονται ἐν ἐρειπιώδει καταστάσει. Καὶ ὁ μὲν εἷς κεῖται εἰς τὴν θέσιν Μέγας Λάκκος, πρὸς τὰ ΒΒΑ τῆς σημερινῆς Ἐρεσοῦ, ἐντὸς τῆς κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τὴν δημοσίαν ὁδὸν μεγάλης κοιλάδος καὶ κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ δι' αὐτῆς ρέοντος χειμάρρου (Πίν. 313 α). Τοῦ ἑτέρου σῴζεται μόνον μικρὸν μέρος τῆς ΝΑ πλευρᾶς, κεῖται δὲ εἰς τὴν παραλιακὴν θέσιν Σαλβαράδες (Πίν. 313 β), κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς ἀπὸ Τσαμοὺρ Λιμάνι εἰς Ὀβριόκαστρον, ἤτοι τὴν Ἀρχαίαν Ἄντισσαν, ὁδοῦ.

ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

21. Περὶ τῶν λειψάνων ἀρχαίας οἰκήσεως τῆς θέσεως, ταυτιζομένης ὑπὸ τοῦ Lolling πρὸς τὴν Αἴγειρον, βλ. Koldewey ἔ.ἀ. 33-35.

★

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΥΚΛΑΔΩΝ

ΙΚΑΡΙΑ

Κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς Ἰκαρίας ἐντὸς τῆς ρευματιᾶς, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸ χωρίον Ἀρέθουσα κατέρχεται πρὸς τὸ Καραβόσταμον ἐπὶ τῆς παραλίας, ἀνεσκάφη κατὰ τὸ τελευταῖον πενθήμερον τοῦ Ἰουλίου, συστὰς δέκα τάφων τοῦ 5ου αἰῶνος. Οἱ τάφοι ἦσαν κιβωτιόσχημοι, λαξευμένοι ἐντὸς τοῦ σχιστολιθικοῦ ἐδάφους καὶ εἶχον τὰ πλάγια τοιχώματα ἐπενδεδυμένα διὰ καθέτως τοποθετημένων πλακῶν· ἄλλαι μεγαλύτεραι πλάκες ἐκάλυπτον τὸ ἄνοιγμα. Τὸ μῆκος ἔφθανε μέχρι 1.87, τὸ πλάτος μέχρι 0.60 καὶ τὸ βάθος μέχρι 0.63 μ. Ὑπεράνω τῶν τάφων εἶχον κτισθῆ ὀρθογώνιοι κατασκευαί, τῶν ὁποίων τὸ ἐσωτερικὸν ἦτο πλῆρες λίθων καὶ χώματος (Πίν. 314 α). Σταθερὸς προσανατολισμὸς κατὰ τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν δὲν παρετηρήθη. Τὰ μόνα κτερίσματα ἐντὸς τῶν τάφων ἦσαν ἀνὰ δύο ἄωτα σκυφίδια τοποθετημένα συνήθως ἑκατέρωθεν τοῦ νεκροῦ εἰς τὸ ὕψος περίπου τῆς ὀσφύος (Πίν. 314 β). Μεγαλύτερα ἀγγεῖα, κατὰ τὸ πλεῖστον ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς, εἶχον ἀποτεθῆ ἐκτὸς τῶν τάφων ἐπὶ τῶν πλακῶν καλύψεως (Πίν. 314 γ). Ἐκ τῶν ταφικῶν κατασκευῶν σημαντικωτέρα εἶναι καὶ καλύτερον σῴζεται μεγάλη ὀρθογώνιος κατασκευὴ κατὰ τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου (Πίν. 314 δ). Κατ' ἐξαίρεσιν ἐκάλυπτε τέσσαρας τάφους, ἐνῷ αἱ ἄλλαι πάντοτε ἕνα. Αἱ διαστάσεις ἦσαν 6.22 πρὸς 2.70 μ., τὸ δὲ ὕψος τῶν τοίχων 1.24 μ. Οἱ τοῖχοι εἰς μὲν τὸ κατώτερον τμῆμα ἦσαν κτισμένοι δι' ὀρθοστατῶν ὑπεράνω δὲ ἔφερον σειρὰν πλακῶν, αἵτινες προεξεῖχον ἐν εἴδει γείσου. Ἐγκάρσιος τοῖχος κατὰ τὸ μέσον περίπου ἐχώριζε τὸ ἐσωτερικὸν εἰς δύο τμήματα. Ἐπειδὴ οὗτος παρουσιάζει πρόσωπον πρὸς Α καὶ ἡ τοιχοδομία τοῦ τμήματος τούτου διαφέρει, φαίνεται ὅτι τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα ἀποτελεῖ νεωτέραν προσθήκην. Ἔξω τοῦ δυτικοῦ τμήματος ἀπεκαλύφθη στρῶμα πυρᾶς, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον πολλὰ μικρὰ ἀγγεῖα (ἄωτα σκυφίδια, κύλικες, μία μικρὰ ὑδρία, μία λήκυθος) καὶ τεμάχια στλεγγίδων. Ὑπεράνω τῶν τάφων εὑρέθησαν πέντε μεγάλα ἀγγεῖα καὶ ὑψηλότερα ὑπῆρχε ταφὴ καύσεως ἐντὸς κρατηροειδοῦς ἀγγείου, τὸ ὁποῖον ἦτο στερεωμένον ἐξωτερικῶς δι' ὀρθίων πλακῶν (Πίν. 314 ε).

Ὁμοία ταφὴ ἐντὸς ἀγγείου εὑρέθη καὶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα, ἐπίσης καὶ μία πάλιν πυρὰ περιέχουσα διάφορα μικρὰ ἀγγεῖα. Τέσσαρες ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς ἦσαν τοποθετημένοι ἐπὶ τῶν πλακῶν καλύψεως τῶν εἰς τὸ βάθος κειμένων δύο τάφων (Πίν. 314 ς).

Ὁ τύπος τῶν ταφικῶν κατασκευῶν τῆς Ἀρεθούσης καὶ τὸ ἔθιμον νὰ ἀποτίθενται τὰ ἀγγεῖα ἐπὶ τῶν πλακῶν, αἵτινες καλύπτουν τὸν τάφον καὶ ὄχι ἐντὸς αὐτοῦ, ἔχουν παράλληλα εἰς ἕνα τάφον ἀποκαλυφθέντα παλαιότερον ἐν τῇ περιοχῇ Ραχῶν[1], τοῦ ὁποίου τώρα διευκρινίζεται μετ' ἀσφαλείας ἡ μορφή.

Νέα εὑρήματα, τὰ ὁποῖα εἰσήχθησαν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν Οἰνόης, εἶναι:

1) Πηλίνη γυναικεία προτομὴ τοῦ 5ου αἰῶνος προερχομένη ἀπὸ τάφον ἀποκαλυφθέντα τυχαίως παρὰ τὸ χωρίον Ἀκαμάτρα.

2) Πήλινα εἰδώλια ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὴν περιοχὴν Προεσπέρας.

3) Μετρικὴ ἐπιγραφὴ ἀποτειχισθεῖσα ἀπὸ τὸ ναΰδριον τῆς Ἁγ. Ματρώνας ἐν Δάφνῃ.

4) Ἀνάγλυφον τοῦ τύπου τῶν νεκροδείπνων· ἀπετειχίσθη ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου Προεσπέρας.

ΠΑΡΟΣ

Ἐκ διαφόρων εὑρημάτων, τὰ ὁποῖα ἦλθον εἰς φῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς τὴν παραλίαν ΒΑ τῆς Παροικιᾶς, εἶχε διαπιστωθῆ ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἐξετείνετο τὸ ἀρχαϊκὸν νεκροταφεῖον τῆς Πάρου[2]. Ἀλλ' ἡ ἔκτασις εἶχε χρησιμοποιηθῆ πάλιν διὰ ταφὰς τὴν ἑλληνιστικὴν καὶ ρωμαϊκὴν ἐποχὴν καὶ ἡ νεωτέρα χρῆσις εὑρέθη νὰ ἔχῃ καταστρέψει τοὺς παλαιοτέρους τάφους. Ἐπειδὴ ὅμως ἄλλα νεκροταφεῖα ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς ἐν Πάρῳ δὲν ἔχουν γίνει γνωστά[3], ἡ καλυτέρα ἐξακρίβωσις τῆς καταστάσεως, ἐὰν ἡ καταστροφὴ τοῦ ἀρχαϊκοῦ νεκροταφείου εἶναι ὁλικὴ ἢ μερικὴ καὶ ἐὰν δύνανται νὰ δικαιολογηθοῦν ἐλπίδες ὅτι διασῴζονται ἀνέπαφα τμήματα τούτου, παρουσίαζεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς λοιπὸν τοῦ Νοεμβρίου ἐνηργήθη διὰ 12 ἡμερομισθίων μικρὰ δοκιμαστικὴ ἔρευνα παρὰ τὴν κοίτην τοῦ διαρρέοντος τὴν περιοχὴν χειμάρρου τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων. Ἀνεσκάφη ἔκτασις 2.50 × 2.50μ. εἰς βάθος 1 μ., καὶ ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς παιδικοὶ κιβωτιόσχημοι τάφοι, τῶν ὁποίων τὰς πλευρὰς ἐσχημάτιζον καθέτως τοποθετημέναι πλάκες (Πίν. 315 α), μία ταφὴ ἐντὸς λάκκου, παιδικὴ ἐπίσης καὶ δύο ταφαὶ καύσεως.

Τάφος Α. Μῆκος 0.75, πλάτος 0.30, βάθος 0.24 μ. Ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρέθησαν ὀλίγα λείψανα ὀστῶν

1. Λ. Πολίτης, ΠΑΕ 1939, 145.
2. Α.Δ. 16 (1960) : Χρονικά, σ. 145.
3. Βλ. καὶ O. Rubensohn, AM 1901, 222.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

καὶ ἐννέα μικρὰ ἀγγεῖα, 4 πρωτοκορινθιακοὶ ἀπιόσχημοι ἀρύβαλλοι, 3 μόνωτοι κύαθοι, 1 πρόχους, 1 πυξὶς καὶ 1 πρωτοκορινθιακὴ κοτύλη.

Τάφος Β. Μῆκος 0.77, πλάτος 0.21 καὶ βάθος 0.26 μ. Τὴν φορὰν αὐτὴν εὑρέθησαν διαλελυμένα δύο κρανία παιδικῶν σκελετῶν. Τὰ κτερίσματα ἦσαν: 2 κορινθιακοὶ ἀρύβαλλοι, 1 κορινθιακὸν ἀλάβαστρον, 4 κορινθιακοὶ σκύφοι, 2 φιάλαι καὶ 1 κύλιξ. Εἰς βαθύτερον στρῶμα ὑπῆρχον 1 ἀπιόσχημος πρωτοκορινθιακὸς ἀρύβαλλος, 1 κοτύλη καὶ 1 μόνωτος κύαθος. Ἐπίσης, εὑρέθη 1 ἀργυροῦν ἐνώτιον καὶ 1 χαλκοῦς δακτύλιος. Ἐκ τῶν εὑρημάτων καταφαίνεται ὅτι μεταξὺ τῶν δύο ταφῶν μεσολαβεῖ ἱκανὴ χρονικὴ ἀπόστασις.

Τάφος Γ. Μῆκος 0.41, πλάτος 0.13, βάθος 0.28 μ. Ὁ τάφος περιεῖχε τάσσαρα ἀγγεῖα, 1 κορινθιακὸν ἀρύβαλλον, 1 μόνωτον κύαθον, 1 μικρὰν πρόχουν καὶ τεμάχια διαλελυμένης κύλικος.

Τάφος Δ. 0.80 μ. πρὸς Β τοῦ τάφου Β εὑρέθησαν συγκεντρωμένα 7 κορινθιακοὶ σκύφοι, 1 ἀλάβαστρον, 1 ἀρύβαλλος, 1 κύαθος καὶ 1 πυξίς. Κάτω ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα παρετηρήθησαν ὀλίγα λείψανα ὀστῶν, ὥστε πρόκειται περὶ λακκοειδοῦς τάφου ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ χώματος τῆς ἐπιχώσεως. Ὁ χῶρος, τὸν ὁποῖον κατελάμβανον τὰ ἀγγεῖα, ἦτο 0.35 × 0.25 μ.

Τάφος Ε. Μεταξὺ τῶν τάφων Β καὶ Γ εἰς βάθος 0.52 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὴν ἄνω γωνίαν τοῦ τάφου Β ἀνεφάνη τὸ στόμιον μεγάλου ἀμφορέως, ὅστις ἦτο τοποθετημένος ὄρθιος καὶ ἐξωτερικῶς εἶχε στηριχθῆ διὰ λίθων, τοὺς ὁποίους συνεκράτει πρὸς Ν μεγάλη πλάξ. Ἐντὸς τοῦ ἀγγείου εὑρέθησαν τὰ ὀστᾶ σχετικῶς μεγάλου σκελετοῦ, τὸ δὲ στόμιον ἐκλείετο διὰ πρωτοκορινθιακῆς κοτύλης. Ὁ ἀμφορεὺς φέρει γεωμετρικὴν διακόσμησιν, ὡς ὁ δημοσιευόμενος εἰς Exploration de Délos, πίν. 8. 79, καὶ ἡ πρωτοκορινθιακὴ κοτύλη δεικνύει ὅτι τὰ χρονολογικὰ ὅρια τῆς ὁμάδος Αα, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει, κατέρχονται ἐντὸς τοῦ 7ου αἰῶνος.

Τάφος Ζ. Πρὸς Α τοῦ τάφου Β πλάκες καὶ τεμάχια πίθων καθέτως τοποθετημένα ἐσχημάτιζον τάφον, μήκους 0.70 καὶ πλάτους 0.60 μ., ὅστις ἐκαλύπτετο διὰ στρώματος μικρῶν λίθων. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ἵστατο, στερεωμένη πάλιν διὰ λίθων, πελίκη (ἄνευ κοσμήσεως), τῆς ὁποίας τὸ στόμιον ἔκλειε χαλκῆ φιάλη (Πίν. 315 β). Μία μεγάλη χαλκῆ πόρπη εὑρέθη ἐντὸς τοῦ ἀγγείου, ἀλλ' ὄχι καὶ λείψανα ὀστῶν.

Ἡ ἐπίχωσις τοῦ χώρου ἦτο πλήρης ὀστράκων ἀγγείων γεωμετρικῶν καὶ ἀνατολιζόντων (κυρίως μηλιακῶν), ἐπίσης εὑρέθησαν καὶ πολλὰ ὄστρακα μελανομόρφων ἀττικῶν κυλίκων, ὡς καὶ μία μελαμβαφὴς πυξίς.

Ὑπὸ τοὺς καθαρισθέντας τάφους, εἰς χαμηλότερον στρῶμα καὶ εἰς τὰ πλάγια τοιχώματα τοῦ ἀνοιγέντος ὀρύγματος, ἀνεφάνησαν αἱ πλάκες καλύψεως καὶ ἄλλων τάφων, ἀλλ' ἕνεκα τῶν περιορισμῶν τῆς δοκιμαστικῆς ἐρεύνης δὲν ἀνεσκάφησαν καὶ ἐκαλύφθησαν πάλιν διὰ χώματος. Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ἐνδείκνυται νὰ ἀναληφθῇ εὐρυτέρας ἐκτάσεως ἀνασκαφή, ἥτις ἀνεξαρτήτως τῶν εὑρημάτων, τὰ ὁποῖα θὰ ἀποδώσῃ, εἶναι πιθανὸν νὰ βοηθήσῃ καὶ εἰς τὴν λύσιν διαφόρων προβλημάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν χρονολογίαν καὶ τὸν ἔντοπισμὸν τῶν ἐργαστηρίων τῆς γεωμετρικῆς καὶ ἀρχαϊκῆς κεραμεικῆς τῶν Κυκλάδων.

Εἰς τὰς αἰθούσας τοῦ νέου Μουσείου τῆς Πάρου ἤρχισε διὰ τοῦ γλύπτου κ. Ν. Περαντινοῦ ἡ ἀνίδρυσις ἐπὶ βάθρων τῶν γλυπτῶν τῆς ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ἐποχῆς. Τὴν συναρμολόγησιν τοῦ ἀγάλματος τῆς ὑστεροαρχαϊκῆς θεᾶς (Roehl, Altertümliche Bildwerke von Paros πίν. 1-2), ὡς καὶ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς Νίκης ἐπέβλεψεν ὁ διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Χ. Καροῦζος.

ΔΗΛΟΣ

Κατὰ τὰς ἐργασίας καθαρισμοῦ τοῦ πρὸ τῆς Οἰκίας τοῦ Λόφου χώρου, ἀπεκαλύφθη ἀπέναντι ταύτης ἡ εἴσοδος οἰκίας, τῆς ὁποίας αἱ παραστάδες ἐκαλύπτοντο δι' ἀλλεπαλλήλων στρωμάτων ἀσβεστοκονιάματος, ἅτινα ἔφερον ζωγραφικὰς παραστάσεις. Αἱ τοιχογραφίαι ἐξήχθησαν ὑπὸ τοῦ μουσειακοῦ καλλιτέχνου κ. Α. Μαργαριτώφ, καλύτερον δὲ σῳζόμεναι ἐκ τούτων εἶναι:

1) Σκηνὴ θυσίας· παρίστανται τρεῖς ἀνδρικαὶ μορφαὶ βαίνουσαι πρὸς βωμόν, πρὸς τὸν ὁποῖον ὑπηρέτης ὁδηγεῖ χοῖρον (Πίν. 316).

2) Καλπάζων ἱππεὺς καὶ ὀπίσω ἀκόλουθος (Πίν. 317).

3) Ἡρακλῆς.

4) Φοινικόδενδρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναρριχᾶται νέγρος.

5) Ἀθληταὶ εἰς ἀγῶνα πυγμαχίας.

6) Ζεῦγος σαλπιζόντων πολεμιστῶν.

7) Παναθηναϊκοὶ ἀμφορεῖς (Πίν. 318).

Ν. Σ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΝΑΞΟΣ

Συνεχίσθησαν αἱ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἐν Νάξῳ, ἀποβλέπουσαι κυρίως εἰς τὴν διάσωσιν τῶν ἀρχαίων ἀπὸ τὴν καταστρεπτικὴν δραστηριότητα τῶν ἀρχαιοκαπήλων. Μὲ τὴν βοήθειαν τῆς πτυχιούχου ἀρχαιολογίας δ. Ἰ. Κουλεϊμάνη καὶ τοῦ φοιτητοῦ κ. Στεφάνου Ψαρρᾶ καὶ μὲ τὴν συμπαράστασιν πάντοτε τοῦ ἀκαμάτου καὶ ἀνιδιοτελοῦς φίλου τῶν ἀρχαίων, τ. φύλακος Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Γαβαλᾶ, προέβημεν εἰς τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν 5 διαφόρων θέσεων.

1. Φρέαρ Γυμνασίου

Ἐντὸς τῆς πόλεως κατὰ τὰς ἐργασίας διαμορφώσεως τοῦ γυμνασιακοῦ Γυμναστηρίου εὑρέθη ἀρχαῖον φρέαρ· περισυνελέγησαν δὲ καὶ παρεδόθησαν ὑπὸ τῶν ἐργατῶν διάφορα ὄστρακα ἀγγείων καὶ θραύσματα πηλίνων εἰδωλίων. Τὸ φρέαρ εἶχε λαξευθῆ εἰς τὸν μαλακὸν φυσικὸν βράχον, τὰ δὲ τοιχώματα αὐτοῦ πέριξ οὐδεμίαν ἐπένδυσιν ἔφερον. Ἦτο πλῆρες χωμάτων καὶ λίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων συνεκεντρώθη μέγας ἀριθμὸς ἀγγείων. Οὕτω μέχρι βάθους 1,50 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους (κατάστρωμα γηπέδου) εὑρέθη ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀγγείων μικρῶν, κυρίως ὑδριῶν, τῶν ὁποίων τὸ ὕψος δὲν ὑπερβαίνει τὰ 0,15 μ., ἄνευ κοσμήσεως. Μεταξὺ τούτων εὑρίσκονται καὶ θραύσματα πίθων μετ' ἀναγλύφου γεωμετρικῆς διακοσμήσεως. Εἰς βάθος 0,55 μ. παρετηρήθησαν ἴχνη τέφρας. Ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν 2 μ. κ.ἑ. ὁ καθαρισμὸς συνεχίσθη μετὰ συγχρόνου ἀντλήσεως τοῦ ἀναβλύζοντος ὕδατος. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦ 1,50 μ. μέχρι τοῦ πυθμένος τοῦ φρέατος (5,50 μ.) δὲν παρατηρεῖται πλέον ἡ ἀφθονία τῶν μικρῶν ἀγγείων, ἐνῷ ἡ ἐπίχωσις ἀποτελεῖται ἐκ χωμάτων, λίθων καὶ θραυσμάτων μεγάλων πίθων, ἀναγλύφων καὶ μή. Ἡ παρουσία τῶν μικρῶν ἀγγείων περιορίζεται εἰς ὀλίγα ὄστρακα. Εἰς τὸ βάθος τῶν 2,50-3,00 μ. ὑπάρχουν λαξευμέναι ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων δύο κοιλότητες, προφανῶς διὰ νὰ ὑποβοηθοῦν εἰς τὴν κατάβασιν ἐντὸς τοῦ φρέατος. Πιθανὸν ὅμοιαι κοιλότητες νὰ ὑπῆρχον καθ' ὅλον τὸ βάθος· λόγῳ ὅμως τῆς σαθρότητος τοῦ βράχου κατέρρευσαν τὰ τοιχώματα τοῦ φρέατος, γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐμποδίζει τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς διαμέτρου του. Πάντως αὕτη δὲν θὰ ὑπερέβαινεν τὸ ἓν μέτρον.

Ἐὰν λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός, ὅτι διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ γηπέδου ἐξωρύχθη μέρος τοῦ βράχου, τοῦ ὁποίου τὸ ὕψος ὑπεράνω τοῦ φρέατος δύναται νὰ ὑπολογισθῆ μέχρις 1,50 μ., τὸ ὁλικὸν βάθος τοῦ φρέατος θὰ ἦτο περὶ τὰ 7 μ.

Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τοῦ Γυμνασίου καὶ παλαιότερον εὑρέθησαν καὶ ἐκαθαρίσθησαν παρόμοια φρέατα· φαίνεται δὲ ὅτι καὶ τὸ παρόν, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ φρέατα εὑρίσκεται ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Θεσμοφορίου, τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν (Α.Δ. 14 (1931/2), παράρτ. 50 καὶ Α.Δ. 16 (1960): Χρονικά, 251).

Ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἀγγείων τὸ συνηθέστερον σχῆμα εἶναι ἡ ὑδρία (περὶ τὰ 70 τεμάχια). Σκύφοι, ἀμφορεῖς καὶ οἰνοχόαι (Πίν. 319 α) ἀντιπροσωπεύονται δι' ἐλαχίστων δειγμάτων (3-4 τεμάχια ἐξ ἑκάστου εἴδους). Ἐξαιρέσει μελαμβαφῶν τινων καὶ γραπτῶν ὀστράκων οὐδεμία ἄλλη διακόσμησις παρατηρεῖται ἐπὶ τῶν ἀγγείων.

Σχετικῶς μέγας εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν θραυσμάτων πίθων μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως. Δυστυχῶς ἐλάχιστα μόνον ὄστρακα κατέστη δυνατὸν νὰ συγκολληθοῦν τοῦτο μὲν διὰ τὴν ἀπουσίαν πολλῶν τεμαχίων πρὸς συμπλήρωσιν ὁλοκλήρου ἀγγείου, τοῦτο δὲ διὰ τὴν μεγάλην φθορὰν καὶ διάβρωσιν τῶν εὑρεθέντων ἕνεκα τῆς ὑγρασίας ἐντὸς τοῦ φρέατος.

Ἐκ τῶν θεμάτων τῆς διακοσμήσεως συνήθη εἶναι πλοχμὸς (Πίν. 319 β), μαίανδρος, συνεχὴς σπεῖρα (Πίν. 319 γ). Τὰ θέματα ταῦτα πληροῦν ζώνας ὁριζομένας διὰ 3-4 ἀναγλύφων ὁριζοντίων ταινιῶν (Πίν. 319 γ). Ἐκτὸς τῶν γεωμετρικῶν τούτων στοιχείων, τοὺς πίθους ἐκόσμουν καὶ διάφοροι σκηναὶ ὡς ἀποδεικνύει ἡ εὕρεσις τεμαχίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σῴζεται ἡ παράστασις πλοχμοῦ καὶ οἱ ἐμπρόσθιοι πόδες ἵππου (Πίν. 319 β). Ἐπὶ ἑτέρου τεμαχίου διατηρεῖται ἀνάγλυφος ὁ τροχὸς ἅρματος (Πίν. 319 β). Ἐπὶ ἑτέρου τεμαχίου διατηρεῖται ἀνάγλυφος ὁ τροχὸς ἅρματος (Πίν. 320 α). Ἐπὶ ἄλλου, τέλος, μικροῦ τεμαχίου σῴζεται ἡ κεφαλὴ ἀνθρωπίνης μορφῆς, παριστωμένη κατὰ κρόταφον (Πίν. 319 γ, 320 β).

Ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς ἐκτελέσεως αἱ ἀνάγλυφοι παραστάσεις ἐνθυμίζουν παρόμοια τεμάχια παλαιότερον εὑρεθέντα ἐν τῇ νήσῳ καὶ νῦν ἐν τῷ ἐκεῖ Μουσείῳ ἀποκείμενα (ΑΜ 73 (1958) 133), τοὺς μεγάλους ἀμφορεῖς τῆς Τήνου (ΠΑΕ 1949, 131-2. 1950, 266. 1953, 263-6. 1955, 260) καὶ τὸν προσφάτως εὑρεθέντα ὡραιότατον ἀμφορέα τῆς Μυκόνου (Α.Δ. 18 (1963) σ. 37-75). Αἱ παραστάσεις αὗται ἔχουν ἐπικολληθῆ ἐπὶ τοῦ ἀγγείου μετὰ τὴν κατασκευήν του, δι' ὃ καὶ εὐκόλως ἀποκολλῶνται.

Αἱ διαφοραί, αἱ παρατηρούμεναι μεταξὺ τῶν θραυσμάτων μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, τὰς διαστάσεις, τὴν διακόσμησιν κλπ., βεβαιώνουν, ὅτι ταῦτα ἀνήκουν εἰς περισσότερα τοῦ ἑνὸς ἀγγεῖα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

2. Κορφὴ τ' Ἀρωνιοῦ

Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τῆς νήσου καὶ μεταξὺ τῶν ὅρμων Πανόρμου καὶ Κλειδοῦ, περιβαλλόμενος ὑπὸ τῶν δύο μικρῶν ρευμάτων «Κοπρὲς» καὶ «Φασκιανοῦ», ὑψώνεται μικρὸς λόφος, ἡ Κορφὴ τ' Αρωνιοῦ. Ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς Κορφῆς ὑπάρχει σήμερον ἡ ποιμενικὴ κατοικία (μητᾶτος) τοῦ ἰδιοκτήτου τῆς περιοχῆς Ἐμμ. Μπαρδάνη. Οὗτος κατὰ τὸ 1961 παρέδωσεν εἰς τὸν ἔνθερμον φίλον τῶν ἀρχαίων καὶ μελετητὴν τῆς ἱστορίας τῆς νήσου καθηγητὴν Μιχ. Μπαρδάνην πλάκας τινὰς μαρμαρίνας φερούσας πρωτογόνους παραστάσεις, ἐπικρούστους δι' ὀξέος ἐργαλείου, καὶ εὑρεθείσας ἐπὶ τῆς Κορφῆς τ' Ἀρωνιοῦ.

Διὰ τὴν διενέργειαν τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης παρέστη ἀνάγκη νὰ κατεδαφισθοῦν οἱ ἀναλημματικοὶ τοῖχοι (τράφοι) οἱ συγκρατοῦντες τὰ ἐλάχιστα χώματα τῆς Κορφῆς. Ἐπειδὴ δὲ αἱ παραδοθεῖσαι πλάκες εἶχον εὑρεθῆ ἐντειχισμέναι εἰς τοιούτους τράφους, ἡ κατεδάφισις ἐγένετο μετὰ προσεκτικὴν ἐξέτασιν ἑνὸς ἑκάστου τῶν λίθων. Οὕτως, εὑρέθησαν καὶ προσετέθησαν εἰς τὰς ἤδη ἑπτὰ παραδοθείσας πλάκας καὶ ἕτεραι τρεῖς. Ἡ ἐπίχωσις, λόγῳ τῆς κλίσεως τοῦ βραχώδους ἐδάφους, κυμαίνεται ἀπὸ 0 ἕως 2 μ. (παρὰ τοὺς τράφους). Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ σπάνις ὀστράκων ἐπιφανειακῶς καὶ μέχρι βάθους 0,60 μ. Ἀπὸ τοῦ βάθους δὲ τούτου καὶ μέχρι τοῦ βράχου εὑρίσκονται ὄστρακα χονδρῶν ἀγγείων τῆς πρώτης περιόδου τοῦ χαλκοῦ (λαβαὶ πίθων, θραύσματα φιαλῶν), τὰ ὁποῖα, ἐξαιρέσει λαβῶν τινων μετ' ἐγχαράκτου διακοσμήσεως, εἶναι ἀκόσμητα.

Κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τῆς Κορφῆς, ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια μικροῦ κυκλοτεροῦς δωματίου, ὡς νότιος τοῖχος τοῦ ὁποίου ἐχρησίμευεν ὁ σπηλαιοειδῶς διαμορφωθεὶς φυσικὸς βράχος (Πίν. 322 α). Τὸ δωμάτιον εἶναι ἐλλειπτικοῦ σχήματος μὲ μεγάλην διάμετρον 3 μ. καὶ μικρὰν 2,10 μ. περίπου. Ἡ εἴσοδος εἰς αὐτὸ ἐγίνετο ἀπὸ ἀνατολῶν εὑρεθέντος ἐκεῖ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας. Οἱ τοῖχοι, τῶν ὁποίων τὸ πάχος ποικίλλει ἀπὸ 0,30 ἕως 0,60 μ., εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μικρῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν (Πίν. 322 α). Κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ δωματίου ὁ τοῖχος σῴζεται μέχρις ὕψους 1,15 μ. συγκρατούμενος ὑπὸ τοῦ βράχου. Εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο διακρίνεται καλῶς ὁ τρόπος κατασκευῆς του: αἱ πλάκες, συνδεόμεναι μεταξύ των διὰ πηλοῦ, ἀπὸ τοῦ ὕψους 0,60 μ. καὶ ἄνω ἐξέχουν συνεχῶς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ δωματίου, δημιουργοῦσαι τρόπον τινὰ κλίσιν τῶν τοίχων πρὸς τὸ κέντρον. Διὰ τῆς τοιαύτης συγκλίσεως τῶν τοίχων τὸ ἀπομένον ἄνοιγμα ἄνω θὰ ἦτο λίαν μικρόν, δυνάμενον καὶ τοῦτο νὰ καλυφθῇ διὰ παρομοίων πλακῶν. Ὅτι τοιοῦτος θὰ ἦτο ὁ τρόπος τῆς στεγάσεως τοῦ δωματίου μαρτυρεῖ καὶ ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν, αἱ ὁποῖαι εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ δωματίου, προερχόμεναι προφανῶς ἐκ τῆς καταρρεύσεως τῆς ὀροφῆς (Πίν. 322 α). Αἱ πλάκες δὲ αὗται μετεφέρθησαν ἀσφαλῶς ἐξ ἄλλης τινὸς θέσεως, ἐφ' ὅσον ὁλόκληρος ὁ λόφος τῆς Κορφῆς τ' Ἀρωνιοῦ σύγκειται ἐκ μελανοφαίου μαρμάρου.

Τὸ ὕψος τοῦ δωματίου δὲν ὑπερέβαινε τὸ 1,30 μ., ἐφ' ὅσον ἡ ὀροφὴ τοῦ σπηλαιοειδοῦς τμήματος ἀπέχει τοῦ δαπέδου μόλις 1,25 μ. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τούτου εὑρέθησαν τεμάχιον ἐπιμήκους λιθομύλου, ἐλάχιστα ὄστρακα χονδρῶν ἀγγείων καὶ λεπὶς ὀψιανοῦ.

Νοτιοανατολικῶς τοῦ δωματίου ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἕτερα θεμέλια, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς ἀνάλημμα συγκρατοῦν ἄνδηρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον ἄλλαι κατασκευαί. Δυστυχῶς, λόγῳ τῆς μεγάλης κλίσεως τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς ἐλαχίστης ἐπιχώσεως κατὰ τὸ τμῆμα τοῦτο, δὲν διετηρήθησαν εἰμὴ ἐλάχιστα ἴχνη θεμελίων τῶν κατασκευῶν αὐτῶν (Σχεδ. 1, Πίν. 322 β).

Θεμέλια κτηρίου ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης καὶ κατὰ τὰς βορείαν καὶ ἀνατολικὴν πλευρὰς μικροῦ ἀχυρῶνος εὑρισκομένου εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς Κορφῆς. Δυστυχῶς ἕνεκα τῆς ἐλαχίστης — σχεδὸν ἀνυπάρκτου — ἐπιχώσεως καὶ τῆς παντελοῦς ἀπουσίας ὀστράκων ἡ χρονολόγησις τῶν θεμελίων τούτων δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀσφαλής.

Τὰ λοιπὰ ἀποκαλυφθέντα θεμέλια δύνανται ἐκ τῶν εὑρεθέντων ὀστράκων νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τοὺς Πρωτοκυκλαδικοὺς χρόνους. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν καὶ αἱ πλάκες μὲ τὰς πρωτογόνους παραστάσεις. Αὗται θὰ σχετίζωνται ἀσφαλῶς μὲ τὰς ἀνωτέρω κτηριακὰς κατασκευάς, εἰς τοὺς τοίχους τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἦσαν ἐντειχισμέναι. Διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἅπασαι αἱ πλάκες εὑρέθησαν εἰς τὸ τμῆμα τοῦ τράφου — καὶ μόνον —, τὸ συγκρατοῦν τὴν ἐπίχωσιν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ δύο ἐπιφάνειαί των — ἄνω καὶ κάτω — εἶναι σχεδὸν ἐπίπεδοι, πιθανῶς ἐπιλεγεῖσαι οὕτω δι' ἐντειχισμόν.

Αἱ διαστάσεις τῶν πλακῶν δὲν ὑπερβαίνουν τὰ 0,30 μ. ὕψος καὶ 0,50 μ. μῆκος. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὰς ἐπ' αὐτῶν παραστάσεις, αὗται εἶναι σχεδὸν ἰσοϋψεῖς (περὶ τὰ 0.15 μ.). Τοῦτο ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐντειχίσεως τῶν πλακῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐσχημάτιζον τρόπον τινὰ εἶδος ζωφόρου.

Ἐκ τῶν εἰκονιζομένων σκηνῶν ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ παράστασις τεσσάρων μορφῶν εἰς λίαν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

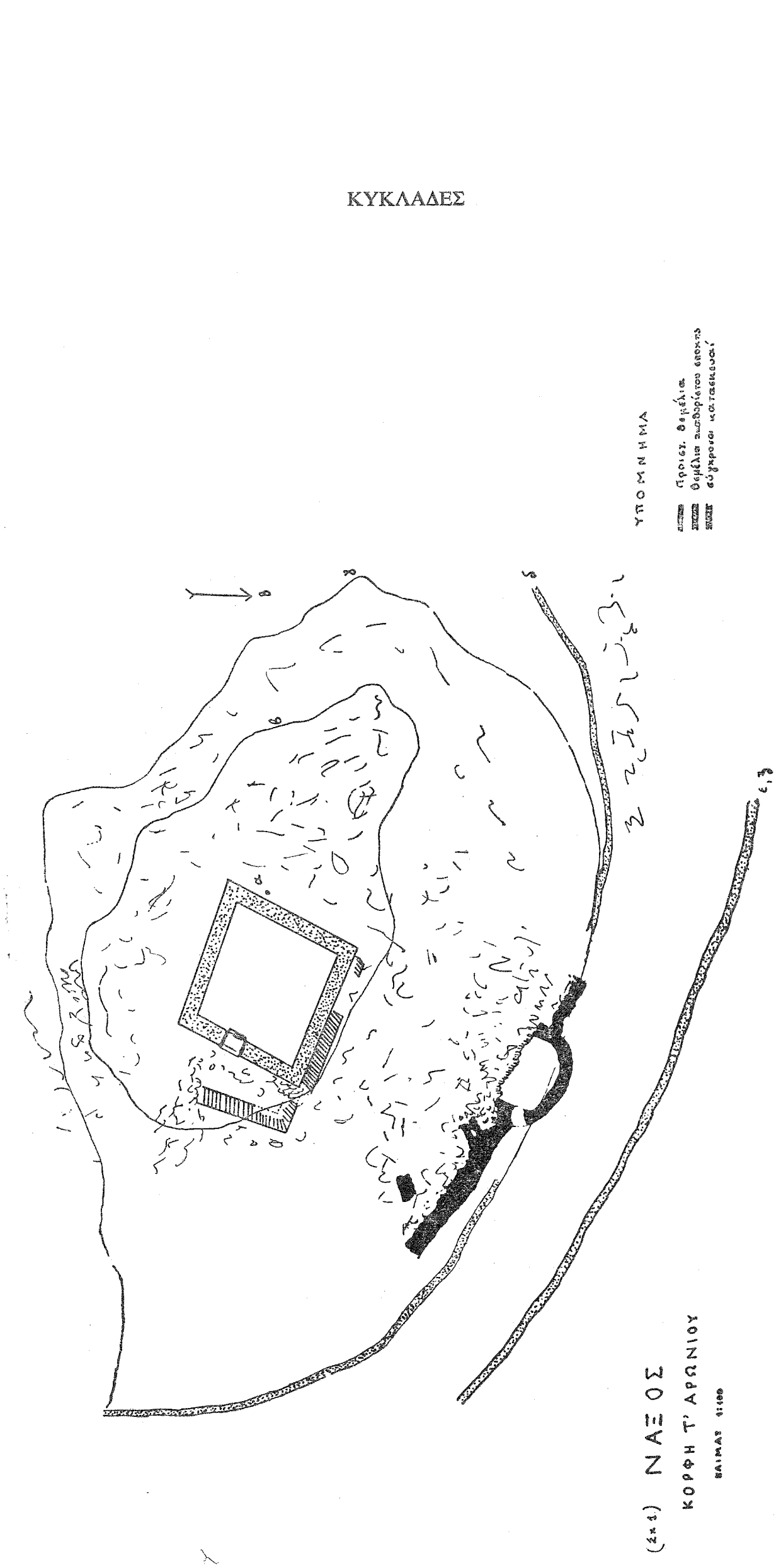

Σχεδ. 1

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ζωηρὰν κίνησιν, ὡς εἰς χορόν. Σκηναὶ κυνηγίου δὲ εἶναι τὸ σύνηθες θέμα ἐπὶ τῶν περισσοτέρων πλακῶν (Πίν. 321 α - β).

Ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν αἱ παραστάσεις αὗται ἐνθυμίζουν ἐκείνας τῶν Παραθαλασσίων Ἄλπεων, παρὰ τὰ ἰταλογαλλικὰ σύνορα, καὶ ἰδίᾳ τοῦ Monte Bego (Rivista di Studi Liguri, XXV (1959) 111-124). Ἡ δὲ ἑρμηνεία τῶν παραστάσεων ἀσφαλῶς θὰ βοηθήσῃ εἰς τὸ νὰ κατανοηθῇ ὁ ρόλος τῆς Κορφῆς τ' Ἀρωνιοῦ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὁ καθορισμὸς τοῦ ὁποίου παραμένει εἰσέτι προβληματικός.

3. Ἀκρωτήρι

Κατὰ τὴν ΒΔ ἀκτὴν τῆς Νάξου, εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας πορείας περίπου ἀπὸ τοῦ χωρίου Ἐγγαρὲς εὑρίσκεται ἡ θέσις Ἀκρωτήρι τῆς περιοχῆς Κυνιδάρου. Ἐνταῦθα, μεταξὺ τῶν ρευμάτων Κούκουλα καὶ Παχειᾶς Ἄμμου, περὶ τὰ 500 μ. ἀπὸ τῆς ἀκτῆς καὶ ἐντὸς τῆς ἰδιοκτησίας Κων. Σκουλάξενου, ἀρχαιοκάπηλοι ἀνέσκαψαν κυκλαδικοὺς τάφους κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους.

Μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν εἰς τὴν ἐν λόγῳ θέσιν διεπιστώθη ὅτι οἱ λάθρᾳ σκαφέντες τάφοι, περὶ τοὺς εἴκοσιν, ἀπετέλουν τὸ κεντρικὸν τμῆμα ἐκτεταμένου νεκροταφείου καὶ εἶχον καταστραφῆ ὁλοσχερῶς ἐκ τῆς προνοίας τῶν ἀρχαιοκαπήλων νὰ μὴ ἀφήνουν ἴχνη τῆς διελεύσεώς των.

Ἀσύλητοι τάφοι εὑρέθησαν εἴκοσι δύο. Οὗτοι εἶναι τοῦ γνωστοῦ κυκλαδικοῦ τύπου (τραπεζιόσχημοι), συγκείμενοι ἐκ τεσσάρων ὀρθίων πλακῶν ἐντὸς μικροῦ λάκκου λαξευμένου εἰς τὸν μαλακὸν βράχον. Εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν εὑρέθη πλὰξ εἰς τὸ δάπεδον τοῦ τάφου καὶ ὁ νεκρὸς εἶχε τοποθετηθῆ ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Οὐδεὶς ἀκέραιος σκελετὸς εὑρέθη. Τὰ ἴχνη τῶν ὀστῶν, τὸ σχῆμα καὶ αἱ διαστάσεις τῶν τάφων, βεβαιοῦν ὅτι ἡ στάσις τοῦ νεκροῦ καὶ ἐδῶ ἦτο ἡ συνήθης κατὰ τοὺς Πρωτοκυκλαδικοὺς χρόνους, συνεσταλμένη. Τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου, εὑρισκομένην πρὸς τὴν κατωφέρειαν, μετὰ τὴν ἐναπόθεσιν τοῦ νεκροῦ ἔφρασσε πλὰξ συνήθως μεγαλυτέρου ὕψους ἢ αἱ ἕτεραι τρεῖς πλάκες τοῦ τάφου. Ἀργοὶ λίθοι ἐχρησίμευον ἐξωτερικῶς διὰ τὴν στερέωσιν τῆς πλακὸς αὐτῆς (Πίν. 322 γ). Τὸν ὅλον τάφον ἐκάλυπτεν ἑτέρα πλὰξ διαστάσεων ἀναλόγων πρὸς τὸ ἄνοιγμά του. Ἐπ' αὐτῆς καὶ κατὰ τὸ ἐμπρόσθιον τμῆμα της, ἔνθα ἐξεῖχε καὶ ἡ πλὰξ τῆς εἰσόδου, ἐκτίζετο μικρὸς τοιχίσκος ἔχων μίαν μόνον ὄψιν, πρὸς τὴν κατωφέρειαν. Τὸ μεταξὺ τοῦ τοιχίσκου καὶ τοῦ ὄπισθεν βράχου τμῆμα ἐπὶ τοῦ τάφου ἐκαλύπτετο διὰ λιθαρίων καὶ χώματος. Οὕτω, διὰ τοῦ τοιχίσκου ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξησφαλίζετο ἐπίχωσις μέχρι 0,50 μ. ἐπὶ τοῦ τάφου, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπεσημαίνετο ἡ ἀκριβὴς θέσις τοῦ τάφου (Πίν. 322 γ-δ). Ἴσως δὲ ἡ γνῶσις τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τοῦ τάφου ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὴν τέλεσιν ἐναγισμῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐκ μέρους τῶν συγγενῶν τοῦ νεκροῦ. (Παρομοία φροντὶς διὰ τὴν ἐπισήμανσιν τοῦ τάφου παρετηρήθη καὶ πέρυσιν εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων παρὰ τὸ Σαγκρί· πρβλ. καὶ Α.Δ. 17 (1961/62): Χρονικά).

Πάντες σχεδὸν οἱ τάφοι ἦσαν ἐκτερισμένοι. Χαρακτηριστικὴ δὲ εἶναι ἡ σπάνις μαρμαρίνων ἀγγείων καὶ λεπίδων ὀψιανοῦ ὡς κτερισμάτων. Ἀντιθέτως ἀφθόνως ἀπαντοῦν πήλινα ἀγγεῖα καὶ μαρμάρινα εἰδώλια.

Συγκεκριμένως εὑρέθησαν ἕνδεκα πυξίδες, ἕνδεκα κρατηρίσκοι μετὰ τεσσάρων καθέτων διατρήτων ἀποφύσεων καὶ κωνικοῦ ποδός, ὀκτὼ μαρμάρινα εἰδώλια, μία μαρμαρίνη φιάλη μὲ ἔντονα ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος, μαρμάρινος κρατηρίσκος ὅμοιος πρὸς τοὺς πηλίνους, μικκύλον λίθινον ἰγδίον μεθ' ὑπέρου καὶ ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος, πέντε περιδέραια ἐκ θαλασσίων ὀστράκων ἢ ποικιλοχρώμων μικρῶν λιθίνων ψήφων.

Τὰ εὑρεθέντα εἰδώλια δύνανται προχείρως νὰ καταταγοῦν εἰς τρεῖς κατηγορίας : α) βιολόσχημα ἐντελῶς ἐσχηματοποιημένα (πρβλ. ΑΕ 1898 πίν. 11, 15 καὶ Chr. Zervos, L'art des Cyclades, πίν. 58 ἄνω σειρὰ εἰς τὸ μέσον), β) βιολόσχημα ἀλλὰ μὲ στοιχεῖα ἀποδίδοντα περισσότερον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα (πρβλ. ΑΕ 1898 πίν. 11, 18 καὶ Chr. Zervos, ἔ.ἀ. πίν. 56, 57, 58) καὶ γ) τὰ γνωστὰ κυκλαδικὰ εἰδώλια, τὰ ὁποῖα κατὰ φυσικώτερον τρόπον μιμοῦνται τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. Τῆς τελευταίας ταύτης κατηγορίας τὰ εἰδώλια δὲν ὁμοιάζουν πρὸς τὰ συνήθη ἐν Νάξῳ μὲ τὴν τριγωνικὴν κεφαλὴν λοξῶς ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ (πρβλ. Καββαδία, Προϊστ. Ἀρχαιολογία, εἰκ. 533 καὶ Chr. Zervos, ἔ.ἀ. πίν. 108, 165), ἀλλ' ἔχουν ᾠοειδῆ κεφαλήν, ὡς προέκτασιν τοῦ λαιμοῦ, μὲ σαφῆ δήλωσιν τῶν ὤτων καὶ τῆς ρινὸς ἐν εἴδει μικρῶν ἀποφύσεων (πρβλ. ΑΕ 1898 πίν. 10, 4).

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ σειρὰ τῶν πυξίδων τόσον ἀπὸ ἀπόψεως σχήματος, ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως διακοσμήσεως. Συνηθέστερον σχῆμα εἶναι τὸ κυλινδρικόν· ἀλλὰ καὶ σφαιρικαὶ πυξίδες εὑρέθησαν ἀρκεταί. Ἡ διακόσμησις εἶναι ἐγχάρακτος γραμμικὴ κατατάσσουσα τὰ ἀγγεῖα εἰς τὴν ὁμάδα τοῦ Πηλοῦ. Ἀξιοθαύμαστος εἶναι ἐνίοτε ὁ συνδυασμὸς σχήματος ἀγγείου καὶ διακοσμήσεως. Οὕτω σφαιροειδὴς πυξὶς κοσμεῖται διὰ στοίχων λοξῶν γραμμῶν καὶ στιγμῶν ἐναλλὰξ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ δίδῃ τὴν ἐντύπωσιν ἐχίνου, ὅστις πιθανὸν νὰ εἶναι καὶ τὸ πρότυ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

πον διὰ τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου (πρβλ. καὶ G. E. Mylonas, Aghios Kosmas, 68).

Οἱ κρατηρίσκοι μετὰ κωνικοῦ ποδὸς εἶναι ὅμοιοι πρὸς τοὺς γνωστοὺς μαρμαρίνους («κανδήλας») μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἶναι ραδινώτεροι τούτων καὶ λεπτότεροι. Ἀξία μνείας μεταξὺ τῶν εὑρημάτων εἶναι καὶ μικρὰ λιθίνη ψῆφος περιδεραίου εἰς σχῆμα βατράχου.

Ἡ ὕπαρξις τοῦ νεκροταφείου τούτου εἰς Ἀκρωτήρι ἀποδεικνύει ὅτι καὶ τὸ ΒΑ τμῆμα τῆς Νάξου κατῳκήθη κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ παρὰ τὸ ὀρεινὸν καὶ ἄγονον τοῦ ἐδάφους καὶ παρὰ τὸ ἀφιλόξενον τῆς ἀκτῆς ἕνεκα τῆς συνεχοῦς πνοῆς σφοδρῶν βορείων ἀνέμων.

4. Λιώνας

Ἡ δραστηριότης τῶν ἀρχαιοκαπήλων μᾶς ὡδήγησεν εἰς τὴν ἐξερεύνησιν καὶ αὐτῆς τῆς περιοχῆς. Περὶ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν πορείας ΒΑ τοῦ χωρίου Κόρωνος, ἡμίσειαν δὲ ἀπὸ τῆς θαλάσσης, εὑρίσκεται ἡ θέσις Ἄβδελι, ὅπου καὶ μικρὸν ναΰδριον Παναγίας τῆς Ἀβδελιώτισσας. Ἐνταῦθα, ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ρεύματος Ρύακας τοῦ Λιώνα, καὶ ὀλίγον χαμηλότερον τῆς θέσεως τοῦ ναϋδρίου, ἀνεσκάφησαν λάθρᾳ πρωτοκυκλαδικοὶ τάφοι.

Ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης διεπιστώθη ὅτι ἡ καταστροφὴ τοῦ νεκροταφείου εἶχε λάβει μεγάλην ἔκτασιν· μόνον τὸ ἥμισυ (!) τάφου εὑρέθη ἀσύλητον.

Χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐδῶ νεκροταφείου εἶναι ὅτι οἱ τάφοι, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον κατασκευῆς, δὲν ὁμοιάζουν πρὸς τοὺς μέχρι τοῦδε ἐν τῇ νήσῳ ἀνασκαφέντας: εἶναι κτιστοὶ διὰ μικρῶν πλακῶν, ἐνθυμίζοντες τοὺς τάφους τῆς Χαλανδριανῆς (Τσούντα, Κυκλαδικά, ΑΕ 1899, 79) καὶ τῆς Σίφνου (Ἀκρωτηράκι) (Τσούντα, ἔ. ἀ. 74). Εἶναι τραπεζιόσχημοι μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἶναι περισσότερον ἐπιμήκεις.

Ὁ τοῖχος τοῦ κατὰ τὸ ἥμισυ ἀσυλήτου τάφου σῴζεται μέχρις ὕψους ἑνὸς μέτρου (Πίν. 323 α). Τὸ κύριον τμῆμα τοῦ τάφου περιβάλλεται ἐσωτερικῶς ὑπὸ πεζουλίου πλάτους 0,20-0,25 μ. καὶ ὕψους 0,30 μ. Ἀπὸ τοῦ ὕψους τούτου τοῦ πεζουλίου καὶ κάτω ὁ τάφος ἦτο ἀσύλητος. Περιεῖχε πλῆθος ὀστῶν καλῆς σχετικῶς διατηρήσεως ἀλλ' οὐχὶ κανονικῶς διατεταγμένων. Ἐκ τούτου συμπεραίνεται ὅτι τὸ τμῆμα αὐτὸ τοῦ τάφου ἦτο ὁ κάτω ὄροφος αὐτοῦ χρησιμεύων ὡς ὀστεοφυλάκιον. Ἄρα καὶ ὁ τάφος εἶναι οἰκογενειακὸς (πρβλ. καὶ Τσούντα, ΑΕ 1898, 144). Ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρέθησαν μικρὰ πηλίνη φιάλη, πήλινος κρατηρίσκος μετὰ κωνικοῦ ποδός, ἡ κεφαλὴ μαρμαρίνου εἰδωλίου μετὰ τοῦ λαιμοῦ, μία ἀργυρᾶ περόνη φέρουσα σφαιρικὴν κεφαλὴν μετὰ δύο ὁριζοντίων διατρήτων ἀποφύσεων καὶ ἀρκεταὶ λεπίδες ὀψιανοῦ. Μεταξὺ δὲ τῶν ἁρμῶν τῶν πλακῶν τοῦ πεζουλίου εὑρέθη μικρὸν μαρμάρινον εἰδώλιον ἀκέφαλον καὶ ἀποκεκρουμένον τοὺς ἄκρους πόδας.

Αἱ γενόμεναι πέριξ δοκιμαστικαὶ ἔρευναι ἀπεκάλυψαν λείψανα ἐρειπίων, ἀνηκόντων προφανῶς εἰς κτήρια τοῦ συνοικισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποίει τὸ νεκροταφεῖον (Πίν. 323 β). Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι ἡ περιοχὴ πέριξ εἶναι βραχώδης καὶ τὸ ἔδαφος δὲν προσφέρεται τόσον διὰ μόνιμον ἐγκατάστασιν ὁδηγεῖ εἰς τὴν εἰκασίαν ὅτι πιθανῶς οἱ κάτοικοι τοῦ συνοικισμοῦ νὰ ἠσχολοῦντο μὲ τὴν ἐξόρυξιν σμύριδος, ὀρυχεῖα τῆς ὁποίας εἶναι ἀκόμη σήμερον ἐν ἐνεργείᾳ ἐνταῦθα. Ἴσως ἔρευνα εἰς τὸν συνοικισμὸν θὰ ἠδύνατο νὰ παράσχῃ στοιχεῖα πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης.

5. Στ' Ἀλωνάκια

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Τραγέας καὶ παρὰ τοὺς ΝΑ πρόποδας τοῦ λόφου ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται τὸ μεσαιωνικὸν φρούριον τοῦ Τσικαλαριοῦ ἢ Ἀπάνω Κάστρο, ἐκτείνεται μικρὸν πλάτωμα. Ἡ ὕπαρξις μικρῶν κυκλικῶν περιβόλων ὤθησε τοὺς χωρικοὺς νὰ ὀνομάσουν τὴν θέσιν «στ' Ἀλωνάκια». Μετὰ μικρὰν καὶ ἐπιπολαίαν ἐξέτασιν τῆς περιοχῆς δύναταί τις εὐκόλως νὰ ἀναγνωρίσῃ ὑπὲρ τοὺς δέκα τοιούτους περιβόλους μᾶλλον ἢ ἧττον ὁρατοὺς εἰσέτι. Κατὰ τὴν ἐφετεινὴν περίοδον μόνον δύο περίβολοι ἠρευνήθησαν.

Περίβολος Α (Σχέδ. 2, Α). Τοῦτον ἀποτελοῦν μεγάλων διαστάσεων λίθοι ἐκ σαθροῦ γρανίτου εἰργασμένοι οὕτως, ὥστε μόνον ἐξωτερικῶς ὁ περίβολος νὰ παρουσιάζῃ ὄψιν. Εἶναι σχεδὸν κανονικὸς κύκλος διαμέτρου 9 μ. περίπου. Ὁ περίβολος οὗτος περιβάλλει ἕτερον ἐκ μικρῶν ἀργῶν λιθαρίων (Πίν. 323 γ). Ἐντὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ τούτου περιβόλου ἀπεκαλύφθη μεγάλη πυρὰ μεγίστης διαμέτρου 2,50 μ.· ἐντὸς τῆς τέφρας, τῆς ὁποίας τὸ πάχος ἔφθανε τὰ 0,20 μ., παρετηρήθησαν ἄφθονα λείψανα ἀποτεφρωμένων ὀστῶν καὶ παρ' αὐτὰ ἄμορφον λόγῳ ἰσχυρᾶς ὀξειδώσεως σιδηροῦν ἐργαλεῖον καὶ σιδηροῦν ξίφος. Τὴν πυρὰν ὁλόκληρον ἐκάλυπτε στρῶμα λεπτῆς ἄμμου πάχους μέχρι 0,30 μ. (πρβλ. καὶ Α. Σκιᾶ ΑΕ 1912, 10, 11). Ὑπεράνω τοῦ στρώματος τούτου ὑπῆρχεν ἄλλο ἐκ μικρῶν λιθαρίων πάχους 0,50 μ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο στρῶμα ἐπεξετείνετο καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ἐκάλυπτε καθ' ὅλην τὴν ἔκτασίν του τὸν περίβολον (Πίν. 324 α).

Ἐξωτερικῶς τοῦ μεγάλου περιβόλου καὶ ἐφαπτόμεναι πρὸς αὐτὸν ἀπεκαλύφθησαν πέντε μικραὶ πυραὶ περιβαλλόμεναι ὑπὸ ἰδίου τοιχαρίου ἑκάστη. Ἐντὸς τῶν πυρῶν αὐτῶν, τῶν ὁποίων ἡ διάμετρος δὲν ὑπερβαίνει τὰ 0,50 μ., δὲν εὑρέθησαν εἰμὴ ἐλάχιστα ἴχνη ὀστῶν, ζῴων προφανῶς. Ἐκ τούτων ἄλλαι ἐκαλύπτοντο ἁπλῶς δι' ἄμμου (αἱ πυραὶ I, II, III ἐν τῷ Σχεδ. 2, Α) καὶ ἄλλαι δι' ἄμμου καὶ λιθαρίων (πυραὶ V, VI). Αἱ διαστάσεις των πείθουν ὅτι μᾶλλον ἦσαν πυραὶ ἐναγικαί.

Ἀκριβῶς κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ περιβόλου ἐξωτερικῶς εὑρέθη ὀρθογώνιος λάκκος (Λ) περιβαλλόμενος ὑπὸ ὀρθίων πλακῶν. Πιθανῶς πρόκειται περὶ κιβωτιοσχήμου τάφου. Δυστυχῶς αἱ ἀρχαιοκαπηλικαὶ ἔρευναι τὸν εἶχον καταστρέψει ὁλοσχερῶς, ὥστε καθίσταται ἀδύνατον νὰ ἐξακριβωθῇ τί περιέκλειεν οὗτος. Βορείως τοῦ «τάφου» τούτου καὶ ἐφαπτόμενον πρὸς αὐτὸν κεκλιμένον ἐπίπεδον ἐκ λίθων καὶ χώματος ὡδήγει ἐπὶ περιβόλου προεκτεινόμενον μέχρι τοῦ ἐσωτερικοῦ τοιούτου διὰ μεγάλου ὀγκολίθου.

Πέριξ τοῦ ὅλου συγκροτήματος τοῦ περιβόλου καὶ τῶν πυρῶν τὸ ἔδαφος ἦτο ἐστρωμένον διὰ λίθων (Πίν. 324 α), μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρέθησαν ἐνεσφηνωμένα διάφορα ἀγγεῖα (πρβλ. καὶ ΑΕ 1898, 113). Τούτων τὸ στόμιον ἐκαλύπτετο διὰ λιθίνου πλακιδίου. Πάντα εὑρέθησαν πλήρη ἄμμου καὶ ἄνευ οὐδενὸς ἴχνους τέφρας ἢ ὀστῶν. Ἡ δὲ ἰσχυρὰ ὑγρασία συνετέλεσεν, ὥστε καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ ἀγγεῖα νὰ εὑρίσκωνται εἰς οὐχὶ καλὴν κατάστασιν. Ἴσως ἡ ὑγρασία αὕτη — οἱ χωρικοὶ βεβαιοῦν ὅτι κατὰ τὸν χειμῶνα ἀναβλύζει ὕδωρ· τὸ γεγονὸς δὲ πιστοποιεῖται καὶ ἐκ τῆς βλαστήσεως ὑδροχαρῶν φυτῶν πέριξ — νὰ ἐπέβαλε τὴν διὰ λίθων στρῶσιν τῆς περὶ τὸ περίβολον περιοχῆς.

Περίβολος Β (Σχεδ. 2, Β). Οὗτος εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 6,50 μ. βορείως τοῦ περιβόλου Α. Προφανῶς, λόγῳ τῆς βραχώδους φύσεως τοῦ ἐδάφους, δὲν σχηματίζεται πλήρης κύκλος ἀλλὰ μόλις τὸ 1/3 περίπου περιφερείας. Ἐκτὸς τοῦ περιβόλου παρετηρήθη καὶ ἐνταῦθα στρῶσις λίθων, ἀλλὰ δὲν εὑρέθησαν μεταξὺ αὐτῶν ἀγγεῖα πλὴν μιᾶς μοναδικῆς περιπτώσεως. Τοῦτο ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι οἱ λίθοι ἐστρώθησαν διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀναβλύζοντος ὕδατος (Πίν. 324 β).

Ἐντὸς τοῦ περιβόλου ἐπεσημάνθησαν τέσσαρες πυραί. Δὲν ἐξηκριβώθη ὅμως ἂν αὗται ἦσαν πυραὶ διὰ καῦσιν νεκροῦ. Τὸ ΒΑ τμῆμα τοῦ περιβόλου καταλαμβάνει ὀρθογώνιον κατασκεύασμα πλῆρες λίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν ἐνεσφηνωμένα ἀγγεῖα (Πίν. 324 γ-δ). Ὡσαύτως, μεταξὺ τῶν λίθων εὑρέθη μεγάλη ποσότης κονιοποιημένων ἀνθράκων. Τὸ αὐτὸ παρετηρήθη καὶ πέριξ τοῦ ὀρθογωνίου, ὅπου πάλιν εὑρέθησαν ἀγγεῖα ἐνεσφηνωμένα μεταξὺ τῶν λίθων. Μάλιστα, κατὰ τὴν ΝΔ ἐξωτερικὴν γωνίαν τοῦ ὀρθογωνίου, εὑρέθη ἀπηνθρακωμένον τμῆμα κορμοῦ δένδρου διαμέτρου περὶ τὰ 0,10 μ. (Πίν. 325 α).

Λόγῳ τῆς μικρᾶς ἐπιχώσεως — οὐχὶ μεγαλυτέρας τῶν 0,20 μ. — τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περιβόλου εἶχεν ὑποστῆ ἀρκετὴν βλάβην, ὥστε καθίσταται δυσχερὴς ὁ καθορισμὸς τοῦ τρόπου κατασκευῆς του στρωματογραφικῶς.

Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων ἀξιόλογα εἶναι: τριποδικὸς κάλαθος ἐκ πηλοῦ φέρων ἐγχάρακτον διακόσμησιν εἰς ζώνας ἐκ διασταυρουμένων χιαστὶ γραμμῶν, ἐντύπων κύκλων, κλπ. (Πίν. 325β), τρία ψέλια ἐκ χρυσοῦ, στρεπτοῦ κατὰ τὰ ἄκρα, σύρματος (Πίν. 325 γ), ἀμφορεύς, ἐκ τῆς γραπτῆς γεωμετρικῆς διακοσμήσεως τοῦ ὁποίου διακρίνονται ἐλάχιστα ἴχνη, καὶ πλῆθος ἀγγείων λίαν βεβλαμμένων ὑπὸ τῆς ὑγρασίας καὶ τοῦ πυρός.

6. Ξενὼν

Κατὰ τὴν διάνοιξιν τῶν θεμελίων πρὸς οἰκοδόμησιν τοῦ δημοτικοῦ ξενῶνος, παρὰ τὴν θέσιν Ἅγιος Γεώργιος, εὑρέθησαν σποραδικοὶ τάφοι, ἐκ τῶν ὁποίων κατεστράφησαν περὶ τοὺς πέντε. Συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τῶν ὑπολοίπων εὑρεθέντων τάφων ἀπέδωσε τὰ ἑξῆς:

Οἱ τάφοι εἶναι ἐπιμήκεις, λαξευμένοι εἰς τὸ σαθρὸν πέτρωμα, καὶ καλύπτονται δι' ἀκανονίστων πλακῶν καὶ λίθων ἢ κεράμων.

Περὶ τὸ 1,50 μ. ἀνατολικῶς τῆς ΒΑ γωνίας τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τοῦ ξενῶνος, εὑρέθη ὁ τάφος 1. Ἔχει μῆκος 1,65 μ. καὶ πλάτος 0,40 μ. Ἡ κατασκευή του εἶναι πρόχειρος καὶ ὁ προσανατολισμός του ἀπὸ Α πρὸς Δ. Ἐκαλύπτετο ὑπὸ σωληνοειδῶν κεράμων. Περίπου 7,50 μ. βορείως τοῦ τάφου 1, ἀπεκαλύφθη ἕτερος (2) εἰς βάθος 1,30 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, προσανατολισμένος ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ ἔχων μῆκος 1,75 καὶ πλάτος 0,50 μ.

Δέκα μέτρα περίπου ΝΔ τοῦ τάφου 1, εὑρέθη ἄλλος (3) καλυπτόμενος ὑπὸ σωροῦ λίθων ἀτάκτως ἐρριμμένων, μεταξὺ τῶν ὁποίων περισυνελέγησαν τεμάχιον κάτω γωνίας στήλης καὶ ἑτέρα στήλη ἐπιτυμβία ὁλόκληρος, ἄνευ κοσμήσεως καὶ ἀνεπίγραφος.

Ἐφαπτόμενον πρὸς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ τά-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

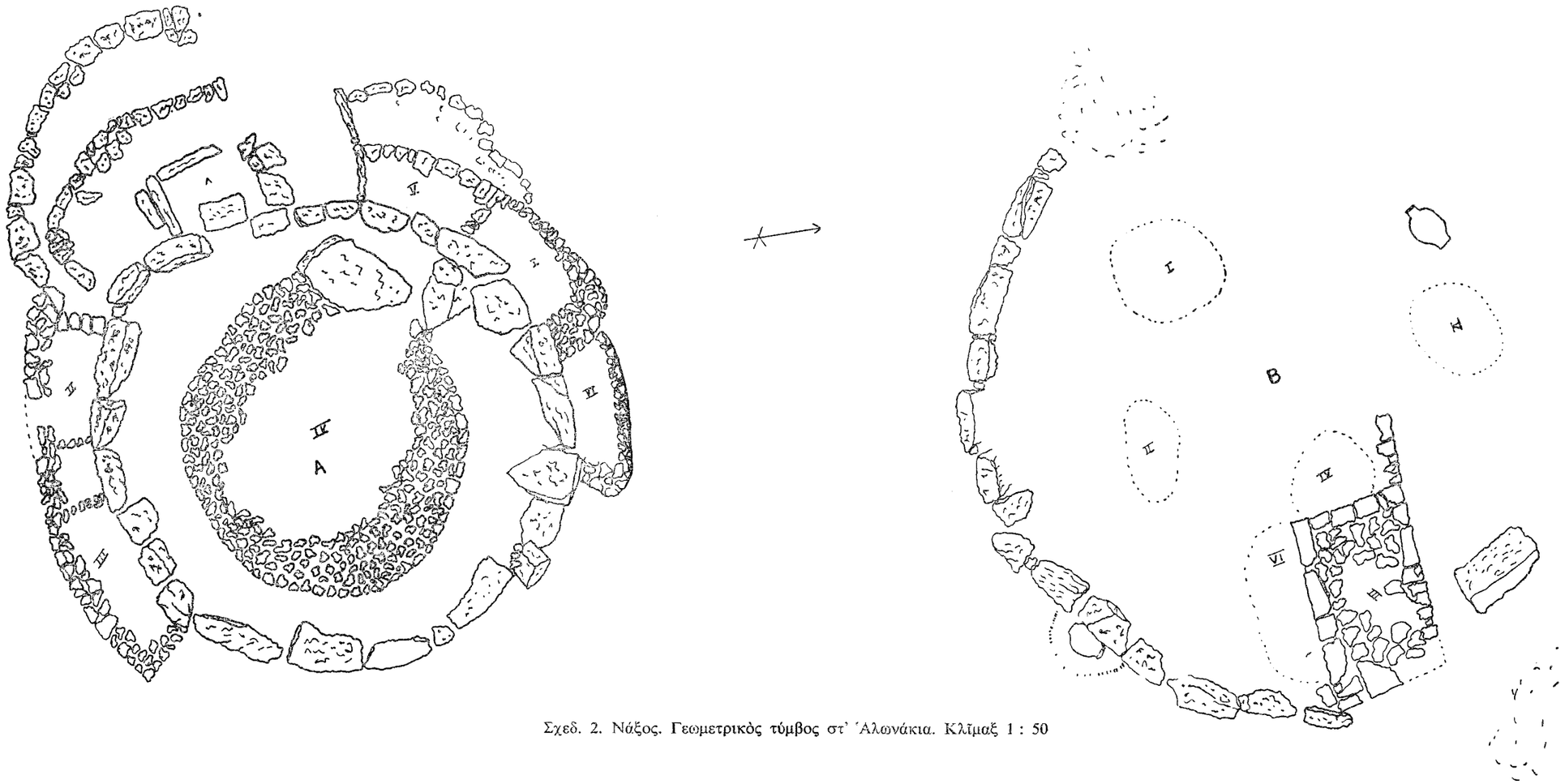

Σχεδ. 2. Νάξος. Γεωμετρικὸς τύμβος στ' Ἀλωνάκια. Κλῖμαξ 1 : 50

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

φου 1, ἀπεκαλύφθη ἡμικυκλικὸν κατασκεύασμα ἐξ ἀργῶν λίθων, διαμέτρου περίπου 4,50 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθη κεκλιμένος ἐπὶ τοῦ σαθροῦ βράχου ὀξυπύθμενος ἀμφορεὺς σχεδὸν διαλελυμένος (Π ί ν. 326 α). Μεταξὺ τῶν χωμάτων τὰ ὁποῖα περιεῖχε, παρετηρήθησαν ἴχνη ὀστῶν.

Γενικῶς αἱ ταφαὶ εἶναι τεταραγμέναι καὶ ἄνευ κτερισμάτων. Ἡ διάταξις τῶν τάφων καὶ ὁ τρόπος κατασκευῆς των διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως παλαιοτέρων ὑλικῶν προδίδει καταστροφὴν ἀρχαιοτέρων τάφων ὑπαρχόντων αὐτόθι. Τοῦτο βεβαιοῦται καὶ ἐκ τῶν ὀστράκων ἀγγείων καὶ πηλίνων εἰδωλίων ἑλληνιστικῶν χρόνων, τὰ ὁποῖα περισυνελέγησαν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως. Τὸ βάθος εἰς τὸ ὁποῖον εὑρέθησαν οἱ τάφοι κυμαίνεται ἀπὸ 0,50 ἕως 1,50 μ.

Ἐκ τῶν εὑρεθεισῶν στηλῶν αἱ τρεῖς εἶναι ἐνεπίγραφοι:

α) ὕψ. 0,78 μ., πλάτ. 0,26 μ., πάχος 0,06 μ.

ΣΩΤΗΡΙΧΟΣ
ΞΕΝΟΔΗΜΟΥ

β) ὕψ. 0,85 μ., πλάτ. 0,29 μ., πάχος 0,06 μ.

ΣΩΣΙΑΣ
ΔΙΟΝΥΣΟΔΩΡΟΥ

γ) ὕψ. 0,59 μ., πλάτ. 0,28 μ., πάχος 0,09 μ.

ΕΣΤΙΑΡΧΟΣ
ΚΤΗΣΙΩΝΟΣ

Ἕτεραι πέντε στῆλαι διαφόρων διαστάσεων εὑρέθησαν ἄνευ ἐπιγραφῶν.

Κ Ε Α

Ἐν Καρθαίᾳ τῆς Κέας τῇ βοηθείᾳ τοῦ τελειοφοίτου Ἀρχαιολογίας κ. Εὐαγγ. Κακαβογιάννη ἐγένετο καθαρισμὸς τῶν ἀρχαϊκῶν ναῶν, οἱ ὁποῖοι παλαιότερον εἶχον ἀνασκαφῇ ὑπὸ τοῦ P. Graindor (BCH 29 (1905) 329 κ.ἑ.). Ὑπὸ τοῦ Graindor περιγράφονται τρεῖς ναοί: τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Δήμητρος. Τοῦ τελευταίου ναοῦ δὲν ἐπεχειρήθη ὁ καθαρισμὸς διότι οὗτος κεῖται ὑπὸ τὴν κοίτην τοῦ δυτικῶς τῆς ἀκροπόλεως χειμάρρου, τοῦ ὁποίου ἀπαιτεῖται ἡ μετατόπισις πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ μνημείου.

Ναὸς Ἀθηνᾶς

Τούτου καλυπτομένου ὑπὸ παχέος στρώματος χωμάτων καὶ θάμνων ἦτο ὁρατὴ μόνον ἡ ΝΑ γωνία (Π ί ν. 326 β). Μετὰ τὸν καθαρισμὸν ἀπεκαλύφθη πλήρως ὁ ναός, τὸν ὁποῖον θέλομεν περιγράψει λεπτομερῶς, διότι τὰ μέχρι τοῦδε ὑπάρχοντα στοιχεῖα περὶ αὐτοῦ εἶναι ἐλλιπῆ καὶ ἐν πολλοῖς λανθασμένα. Ὁ ναὸς εἶναι περίπτερος ἑξάστυλος ἔχων 6 × 11 δωρικοὺς κίονας (οἱ γωνιαῖοι μετροῦνται δίς· ὁ Graindor ἔ.ἀ. σελ. 338 συμπεραίνει ἐκ τῶν διαστάσεων τεμαχίου ἐπιστυλίου ὅτι ὁ ναὸς εἶχεν 6×12 κίονας) καὶ εἶναι προσανατολισμένος ἀπὸ Β πρὸς Ν μὲ τὴν εἴσοδον ἀπὸ Ν. Ἐπάτει ἐπὶ κρηπιδώματος δύο βαθμίδων, μέρος τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ αὐτὸς οὗτος ὁ φυσικὸς βράχος. (Ὁ Graindor ἔ.ἀ. μετρεῖ τρεῖς βαθμίδας ὑπολογίζων προφανῶς καὶ τὸ ἰσοπεδωθὲν τμῆμα τοῦ βράχου, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ ὡς κατωτέραν βαθμίδα en partie visible) (Π ί ν. 326 γ). Ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου διακρίνονται εὐκρινῶς τὰ ἴχνη τῶν κιόνων, ἐκ τῶν ὁποίων σῴζεται κατὰ χώραν ὁ κατώτατος σπόνδυλος μόνον εἰς ἐννέα τοῦ δυτικοῦ πτεροῦ. Μόνον ὁ τέταρτος ἀπὸ Β κίων διατηρεῖ δύο σπονδύλους (ἐν BCH ἔ.ἀ. 338, ἀναφέρεται ὅτι σῴζονται μόνον δύο σπόνδυλοι τοῦ δυτικοῦ πτεροῦ). Ἐκτὸς τοῦ δυτικοῦ πτεροῦ σῴζονται καὶ οἱ τοῖχοι τοῦ κυρίως ναοῦ μέχρις ὕψους 1,29 μ. ἀπὸ τοῦ τοιχοβάτου, ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται 0,17 μ. ὑψηλότερον τοῦ στυλοβάτου. Ὁ κυρίως ναὸς εἶναι ἁπλοῦς σηκὸς ἐν παραστάσι καὶ παρουσιάζει δύο τρόπους τοιχοποιΐας· ἐσωτερικῶς μὲν οἱ τοῖχοι εἶναι κατεσκευασμένοι ἐξ ὀρθογωνίων ἀλλ' ἀνισοπαχῶν μικρῶν σχιστολιθικῶν πλάκῶν (Π ί ν. 326 δ), ἐξωτερικῶς δὲ ἔχουν ἰσοδομικὴν ἐπένδυσιν ἐξ ἐντοπίου μαρμάρου ἀρίστης κατασκευῆς. Τὸ μεταξὺ τῶν δύο ὄψεων —ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς— τῶν τοίχων διάστημα πληροῦται διὰ μικρῶν πλακιδίων καὶ πηλοῦ.

Οἱ κίονες, μὲ εἴκοσι ραβδώσεις ἕκαστος (πρβλ. καὶ BCH ἔ.ἀ. σ. 338), ἦσαν πώρινοι· ἐπὶ δὲ τῶν ἀποκαλυφθέντων σπονδύλων καὶ τοῦ θαυμασίου, ἀλλὰ μόνου εὑρεθέντος, κιονοκράνου διατηροῦνται εἰσέτι ἴχνη λεπτοτάτου ἐπιχρίσματος.

Τὸ δάπεδον τοῦ προνάου εἶναι ἐστρωμένον διὰ κονιάματος· τοῦτο ὅμως πιθανῶς ἀνήκει εἰς νεωτέραν κατασκευήν. Τὸ τμῆμα αὐτὸ τοῦ ναοῦ (πρόναος) εἶναι καὶ τὸ περισσότερον κατεστραμμένον, ὥστε δὲν διακρίνεται σαφῶς τὸ νότιον πέρας τῶν τοίχων του.

Ὁ ναὸς ἱδρύθη ἐπὶ ἀνδήρου σχηματισθέντος ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς λαξεύσεως τοῦ πρὸς Δ βράχου εἰς ἀρκετὸν ὕψος (Π ί ν. 326 γ), καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς συγκρατήσεως τῶν χωμάτων πρὸς Α ὑπὸ τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως ἐπέχοντος θέσιν ἀναλήμματος ἐνταῦθα (Π ί ν. 326 β - γ). Ὁλόκληρος ὅμως ὁ ναὸς ἐθεμελιώθη ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

βράχου καταλλήλως πρὸς τοῦτο εἰργασμένου.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ναοῦ εὑρέθησαν ἀρκετὰ τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ὡς κεράμων μαρμαρίνων καὶ ἐκ πηλοῦ, μαρμαρίνης σίμης, γείσου, σταγόνων κλπ. Σπουδαιότερα μεταξὺ τούτων εἶναι ἡ μαρμαρίνη κορυφαία δοκὸς τῆς στέγης μεταξὺ τοίχου καὶ βορείου προφανῶς πτεροῦ, φέρουσα ἑκατέρωθεν τὰς ὑποδοχὰς τῶν καλυπτήρων κεράμων (Π ί ν. 327 α) καὶ τρεῖς βάσεις γωνιαίων ἀκρωτηρίων, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δύο ἐνεπίγραφοι. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ἀναγινώσκεται εὐκρινῶς ἡ ἐπιγραφή:

ΦΙΛΕΥΣ

Καὶ γλυπτῶν εὑρέθησαν ἱκανὰ τεμάχια. Ἀξιόλογον εἶναι τὸ ἀπὸ τῶν κνημῶν καὶ κάτω τμῆμα ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ἀγάλματος τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε΄ π.Χ. αἰῶνος (Π ί ν. 327 γ). Φέρει ποδήρη χιτῶνα καταπίπτοντα εἰς δύο δέσμας ὡραίων πτυχῶν μεταξὺ τῶν εἰς ζωηρὰν κίνησιν πρὸς ἀριστερὰ διεστώτων σκελῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τοῦ ἀριστεροῦ ἐλλείπει ὁ ἄκρος ποῦς. Ἐκ τοῦ σχήματος τῆς πλίνθου καθίσταται φανερόν, ὅτι τὸ τεμάχιον τοῦτο πρέπει νὰ ἀνήκῃ εἰς ἄγαλμα κορυφαίου ἀκρωτηρίου, Νίκην πιθανῶς.

Ἕτερον γυναικεῖον ἄγαλμα, μεγέθους ὀλίγον μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ, εὑρέθη ἐλλιπὲς τὴν κεφαλήν, τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ἄκρους πόδας. Ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνειά του παρουσιάζει ἀρκετὴν διάβρωσιν. Διαβεβρωμένον ἐπίσης ἐξόγκωμα ἐπὶ τῆς ράχεως γεννᾷ τὴν ὑποψίαν ὅτι πιθανῶς πρόκειται περὶ Νίκης, τῆς ὁποίας ἀπεσπάσθησαν αἱ πτέρυγες. Δυνατὸν ὅμως τὸ ἔξαρμα τοῦτο νὰ ἐχρησίμευε δι' ἄλλον σκοπόν.

Τρίτον μικρὸν ἄγαλμα ἐλλιπὲς τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς χεῖρας, τῶν τελευταίων ἑλληνιστικῶν χρόνων, εὑρέθη κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ναοῦ. Παριστᾷ Ἀθηνᾶν φέρουσαν ποδήρη δωρικὸν χιτῶνα καὶ γοργόνειον πρὸ τοῦ στήθους (Π ί ν. 327 β).

Μεταξὺ τοῦ πλήθους τῶν γλυπτῶν θραυσμάτων συγκαταλέγονται πολλὰ τεμάχια ἀνήκοντα εἰς ἀρχαϊκὰ ἀγάλματα κορῶν καὶ ἱκανὸς ἀριθμὸς διαφόρων μερῶν ποδῶν ἵππων (ὁπλαί, κνῆμαι, γόνατα). Τέλος, εἰς τὰ μετακιόνια ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου παρετηρήθησαν διάφοροι ἐπιγραφαὶ ἀναφέρουσαι κυρίως ὀνόματα Καλῶν, ὡς ἡ εἰς τὸ πρῶτον ἀπὸ δυσμῶν μετακιόνιον τοῦ Β πτεροῦ:

ΝΙΚΗΝΩΡ.
ΚΑΛΟ

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ πρώτου ἀπὸ Β μετακιονίου τοῦ νοτίου πτεροῦ ἐπιγραφή:

ΔΙΩΝΤ
ΟΝΕΑΝΙΣΚΟΣ
ΝΙΚΑΙ

Ναὸς Ἀπόλλωνος

Καὶ οὗτος ἐκαλύπτετο ὑπὸ παχέος στρώματος χωμάτων καὶ θάμνων, ὥστε ἐλάχιστον τμῆμά του νὰ εἶναι ὁρατὸν (Π ί ν. 328 α). Δυστυχῶς, μέγα τμῆμα τοῦ ναοῦ ἔχει κατακρημνισθῆ ἐντὸς τῆς θαλάσσης καὶ οὕτω καθίσταται δυσχερὴς ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας ἡ εὕρεσις τῶν ἀκριβῶν διαστάσεών του.

Ὁ ναὸς ἦτο ἐν παραστάσι (πρβλ. καὶ Bröndsted, Voyages, I, σ. 23, P. Graindor, ἔ.ἀ. 339) προσιτὸς ἀπὸ ἀνατολῶν διὰ τριῶν βαθμίδων (Π ί ν. 328 β). Ἡ θύρα εἰσόδου ἀπὸ τοῦ προδόμου εἰς τὸν σηκόν, ἥτις κατὰ Graindor (ἔ.ἀ. σ. 339) εἶναι νεωτέρα, ἔχει κατώφλιον μήκους 2,10 μ. Δεδομένου δὲ ὅτι τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ εἶναι 16,25 μ. καὶ ἴχνη τοῦ βορείου μακροῦ τοίχου παρατηροῦνται εἰς μῆκος ὑπερβαῖνον τὰ 30 μ., γεννᾶται εὐλόγως ἡ ἀπορία περὶ τοῦ τρόπου στεγάσεως τοῦ ναοῦ. Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν παρετηρήθη μέχρι τοῦδε ἐσωτερικὴ κιονοστοιχία, δὲν νομίζω ὅτι εἶναι ἀρκετὸν διὰ νὰ ἀπορρίψῃ τις τὴν ὕπαρξίν της. Ἴσως μελλοντικὴ ἀνασκαφὴ ἤθελε φέρει νέα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο νὰ βοηθήσουν εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Ἡ δημιουργία χώρου πρὸς ἀνίδρυσιν τοῦ ναοῦ ἐγένετο κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὡς καὶ διὰ τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς.

Πρὸ τοῦ ναοῦ, πρὸς Α, ἀπεκαλύφθη ὀρθογώνιος χῶρος ἐλεύθερος, ἔνθα ὑποτίθεται ὅτι ἦτο ὁ βωμὸς (Graindor ἔ.ἀ. 339), πέριξ τοῦ ὁποίου ἐχόρευσεν ἡ Κτήσυλλα κατὰ τὰ Πύθια (Anton. Liberal. Μεταμορφ. Ι). Σχεδὸν ὁλόκληρον τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ὀρθογωνίου αὐτοῦ χώρου καταλαμβάνει τὸ πεζούλιον (Bröndsted ἔ.ἀ. 21) (Π ί ν. 328 β), τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει τὴν σειρὰν τῶν πωρίνων βατήρων τῆς Βραυρῶνος (Ἔργον 1960, 25). Μεταξὺ τοῦ πεζουλίου τούτου καὶ τοῦ ναοῦ ἀπεκαλύφθη ἐκ νέου ἡ ἐντὸς τοῦ βράχου λαξευμένη κόγχη, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶχεν ἄλλοτε εὑρεθῆ τὸ κολοσσικὸν ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος (Bröndsted, ἔ.ἀ. 18).

Πέριξ τοῦ ναοῦ εὑρέθησαν ἐνεπίγραφα βάθρα καὶ μικρὰ θραύσματα ἐπιγραφῶν, αἱ πλεῖσται τῶν ὁποίων ἔχουν δημοσιευθῆ ὑπὸ τοῦ Graindor.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνωτέρω ἐργασιῶν περισυνελέγη ἐκ τῶν πέριξ ἀγρῶν καὶ μανδροτοίχων ἱκανὸς ἀριθμὸς ἐνεπιγράφων μικρῶν βάθρων καὶ τὸ ἄνω μέρος κορμοῦ ἀρχαϊκῆς κόρης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΠΑΡΟΣ

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ναούσης καὶ ἐπὶ τῆς ἔναντι τῆς κωμοπόλεως ἀκτῆς εἰς θέσιν «Πλαστηρᾶς», ὁ Ἐμμ. Κατακουζηνὸς κατὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀγροῦ του ἀνεκάλυψε πρωτοκυκλαδικοὺς τάφους, ἐκ τῶν ὁποίων περισυνέλεξε καὶ παρέδωσεν εἰς τὸ Μουσεῖον δύο μαρμαρίνους κρατηρίσκους μετὰ κωνικοῦ ποδὸς καὶ ὁριζονελέγησαν τέσσαρα μαρμάρινα εἰδώλια, δύο μαρμάρινοι κρατηρίσκοι μετὰ κωνικοῦ ποδός, μικρὰ μαρμαρίνη φιάλη διατηροῦσα ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος ἐσωτερικῶς, μικρὰ ἀκόνη καὶ λεπίδες ὀψιανοῦ (Πίν. 329 β). Χαρακτηριστικὸν τῶν εἰδωλίων εἶναι ὅτι ἔχουν τὰ σκέλη κεχωρισμένα ἀλλήλων καὶ τὰ πέλματά των εἶναι ὁριζόντια καὶ οὐχὶ πλάγια, ὡς συνήθως. Εἰς δύο ἐξ αὐτῶν διακρίνονται ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος.

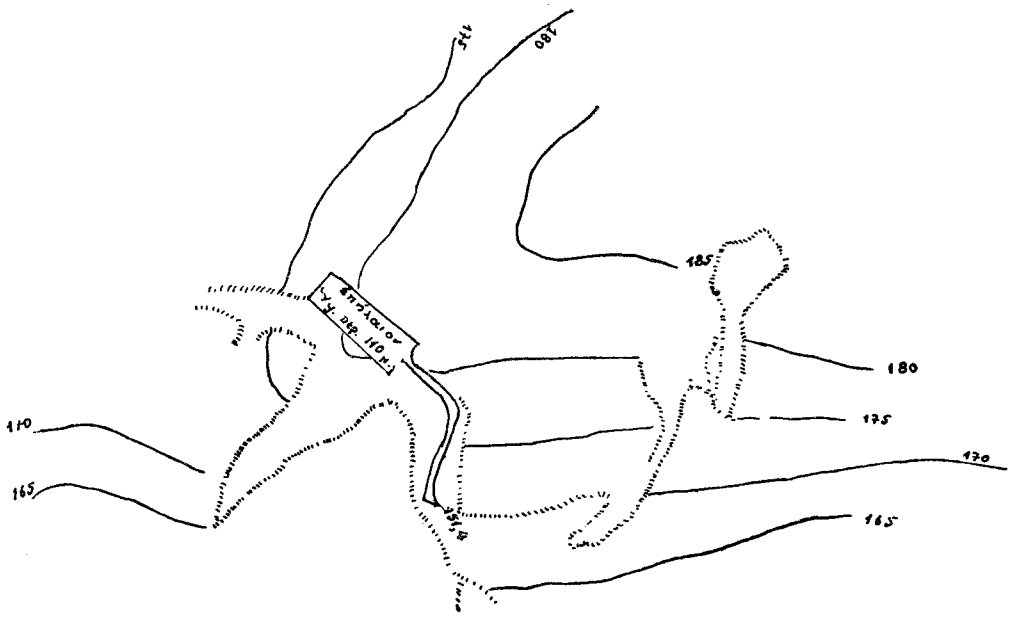

Σχεδ. 3. Σπήλαιον Σερίφου. Κλῖμαξ 1 : 1000

τίων διατρήτων ἀποφύσεων. Περαιτέρω ἔρευνα τοῦ νεκροταφείου ἀπέδωσε τὰ ἑξῆς:

Ἐκ τῶν δεκατριῶν ἐν συνόλῳ ἀνασκαφέντων τάφων ὁ εἷς ἦτο ρωμαϊκῶν χρόνων (Πίν. 328 γ) καὶ περιεῖχε τρία χονδροειδῆ καὶ ἄνευ κοσμήσεως ἀγγεῖα. Ἐκ τῶν ὑπολοίπων — πάντων πρωτοκυκλαδικῶν χρόνων — μόνον τρεῖς εὑρέθησαν ἀσύλητοι. Ἐντὸς αὐτῶν εὑρέθησαν δύο πήλιναι πυξίδες ἄνευ κοσμήσεως καὶ οὐχὶ καλῆς διατηρήσεως· ἐντὸς δὲ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τάφου περισυ-

Γενικῶς, τὰ εἰδώλια ταῦτα παρουσιάζουν ἀρκετὴν πλαστικότητα μὲ τὴν δήλωσιν τῆς ρινός, τῶν ὤτων καὶ τῶν μυῶν τῆς κοιλίας. Καὶ τούτων ἡ ᾠοειδὴς κεφαλὴ ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ προέκτασιν τοῦ λαιμοῦ (πρβλ. καὶ Α.Ε. 1898 πίν. 10, 4).

Οἱ τάφοι εἶναι τοῦ συνήθους τύπου, τραπεζιόσχημοι, ἐκ τεσσάρων κατακορύφων πλακῶν. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἡ ὕπαρξις πλακὸς δὲν ἦτο κανών. Πρωτότυπος εἶναι ὁ τάφος 12, ὁ ὁποῖος εἶναι δι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

πλοῦς κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον: Εἰς νεωτέραν προφανῶς ἐπέκτασιν τοῦ τάφου ἡ ἐμπροσθία πλὰξ ἐχρησίμευσεν ὡς ὀπισθία τῆς ἐπεκτάσεως. Οὕτω διὰ τῆς προσθήκης τριῶν ἀκόμη πλακῶν ὁ ἀρχικὸς τάφος ἐδιπλασιάσθη (Π ί ν. 329 α). Δυστυχῶς καὶ ὁ τάφος αὐτὸς εὑρέθη συληµένος.

ΣΕΡΙΦΟΣ

Παρὰ τοῦ µεταλλωρύχου Γεωργίου Θ. Λιβανίου τυχαίως ἀνευρέθη σπήλαιον παρὰ τὴν θέσιν Σταυρακόπουλου ὑπεράνω τοῦ Ὅρµου Κουταλᾶ. Πληροφορίαι ἀναφέρουν ὅτι σπήλαιον εἶχεν εὑρεθῆ καὶ πρὸ ἑξηκονταετίας περίπου ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Μεταλλείων σιδήρου διευθυνοµένης τότε ὑπὸ τοῦ Γκρῶµαν. Τοῦτο πιστοποιοῦν καὶ αἱ ξύλιναι δοκοὶ αἱ φράσσουσαι ἀκόµη ὡρισµένας προσβάσεις εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ σπηλαίου. Ἔκτοτε τοῦτο εἶχεν ἐπιχωσθῆ καὶ µόνον µικρὰ ὀπὴ ἀπέµενεν ἐκ τῆς εἰσόδου του.

Ἀπότοµος, στενὴ καὶ ἀνώµαλος, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ἐπικίνδυνος, κάθοδος µήκους περίπου 75 µ. ἄρχεται ἀπὸ τῆς πρὸς ΝΑ βλεπούσης εἰσόδου. Ἀκολουθεῖ κατεύθυνσιν πρὸς ΒΔ, εἶτα δὲ καµπτοµένη πρὸς ΝΔ καταλήγει εἰς χῶρον ἐπίπεδον εὑρισκόµενον εἰς ὑψόµετρον περὶ τὰ 110 µ., δηλαδὴ περὶ τὰ 40 µ. χαµηλότερον τῆς εἰσόδου (πρβλ. καὶ Σ χ ε δ. 3). Διὰ µικρῶν θαλάµων καὶ διαδρόµων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπάρχουν µικροὶ σταλακτῖται καὶ σταλαγµῖται, κατοπτριζόµενοι εἰς τὰς παρὰ τὰς παρειὰς σχηµατιζοµένας µικρὰς καὶ ἀβαθεῖς λίµνας, φθάνει τις εἰς µέγαν θάλαµον, 12 × 20 µ. περίπου. Τὸ ὑψηλότερον σηµεῖον τῆς ὀροφῆς τοῦ θαλάµου τούτου εὑρίσκεται εἰς ὕψος µὴ ὑπερβαῖνον τὰ 5 µ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Καὶ ἐντὸς τοῦ θαλάµου ὑπάρχουν θαυµάσιοι σταλακτῖται καὶ µικραὶ λίµναι τῶν ὁποίων αἱ ὄχθαι κοσµοῦνται διὰ χαµηλῶν σταλαγµιτῶν ἐν εἴδει ὑδροχαροῦς χλόης.

Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ σπηλαίου συναντᾷ τις ἐπὶ τοῦ δαπέδου ὄστρακα κλασσικῶν (σπάνια), ἑλληνιστικῶν καὶ ρωµαϊκῶν χρόνων. Εἰς τὸ ΝΔ δὲ ἄκρον τοῦ µεγάλου θαλάµου ἐξέχει ὄγκος τις, ὕψους περίπου 1 µ., κεκαλυµµένος ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ στρώµατος σταλαγµίτου. Ἐπὶ τοῦ ἐξάρµατος καὶ πέριξ αὐτοῦ ὑπάρχουν ὀστᾶ ζῴων, ἀγγεῖα (κυρίως σκύφοι, λεκάναι, φιάλαι) καὶ ἄφθονοι λύχνοι. Τὰ πλεῖστα τῶν ἀγγείων εἶναι περιτετυλιγµένα ὑπὸ στρώµατος σταλαγµίτου, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἐνίοτε µόνον τὸ σχῆµα τοῦ ἀγγείου διακρίνεται. Πρὸ τοῦ ἐξάρµατος, ἐπὶ τοῦ δαπέδου, εὑρέθη θραῦσµα λύχνου φέρον ἐγχαράκτως τὰ γράµµατα *K I C.*

Τέλος, ἐντὸς χονδροειδοῦς κύλικος εὑρεθείσης ἐπὶ τοῦ ἐξάρµατος εὑρέθη ποσότης τέφρας εἰς λασπώδη κατάστασιν. Ἐντὸς αὐτῆς ὑπῆρχε µικρὸν χαλκοῦν νόµισµα Σερίφου, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν κ. Εἰρ. Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου παριστᾷ Περσέα ἀφ' ἑνὸς καὶ πιθανῶς µάχαιραν ἀφ' ἑτέρου καὶ ἀνάγεται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου π.Χ. αἰῶνος.

Λόγῳ τοῦ παχέος στρώµατος σταλαγµίτου καὶ τῶν σταλακτιτῶν, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ διατηρηθοῦν, εἶναι δύσκολον νὰ βεβαιωθῇ ἂν τὸ σπήλαιον εἶναι ἀρχαία στοὰ µεταλλείου ἢ φυσικὸν σπήλαιον χρησιµοποιηθὲν παρὰ τῶν ἀρχαίων.

ΘΗΡΑ

Κατὰ τὴν διάνοιξιν θεµελίων πρὸς ἀνέγερσιν διδακτηρίων τοῦ γυµνασίου Θήρας καὶ κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τῶν γραφείων αὐτοῦ εὑρέθησαν θεµέλια ἀρχαίου κτηρίου.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς µεταβάσεως εἰς Θήραν, πρὸς

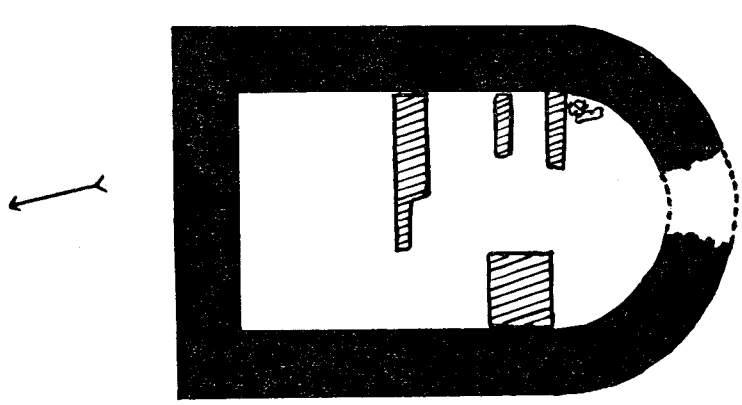

Σχεδ. 4. Παλαιοχρ. τάφος Θήρας. Κλίµαξ 1 : 50

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

μεταφορὰν τῶν ἀρχαίων ἐκ τοῦ παλαιοῦ εἰς τὸ νέον Μουσεῖον μετὰ τῆς συναδέλφου δ. Αἰκ. Ρωμιοπούλου, προέβημεν εἰς τὸν καθαρισμὸν τῶν θεμελίων, ὁ ὁποῖος ἔφερεν εἰς φῶς τὰ ἑξῆς:

Ἀπεκαλύφθη τάφος διαστάσεων 3,90 × 2,19 μ. ἔχων τὸ νότιον ἄκρον του καμπύλον ἐν εἴδει κόγχης (Σχεδ. 4). Τὸ σῳζόμενον ὕψος τῶν τοίχων του φθάνει τὰ 1,44 μ., τὸ πάχος των εἶναι 0,57 μ. Εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ εἰς ὕψος 0,71 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου ὑπάρχει ἐσοχὴ βάθους 0,17 μ. καὶ πλάτους 0,78 μ. (πιθανῶς πρόκειται περὶ κογχαρίου). Ἡ ἐπίχωσις ὑπὲρ τὸ ἀνώτατον ἄκρον τῶν τοίχων ἦτο μόνον 0,45 μ.

Τὸ δάπεδον τοῦ τάφου ἐχωρίζετο δι' ἐγκαρσίων τοιχαρίων ἀμελεστέρας κατασκευῆς εἰς μικρότερα διαμερίσματα, τινὰ τῶν ὁποίων εὑρέθησαν κεκαλυμμένα διὰ πλακῶν (Πίν. 329 γ). Ἐντὸς τῶν διαμερισμάτων αὐτῶν εὑρέθησαν ὀστᾶ νεκρῶν διαλελυμένα. Ὀστᾶ νεκρῶν εὑρέθησαν ὡσαύτως ἐσκορπισμένα καὶ εἰς τὴν ἐπίχωσιν, ὅπου συνελέγησαν ὄστρακα ἀγγείων καὶ θραύσματα γλυπτῶν καὶ ἐπιτυμβίων στηλῶν.

Αἱ Β καὶ Ν πλευραὶ τοῦ κτηρίου εἶναι αἱ πλέον κατεστραμμέναι. Ἡ εἴσοδος φαίνεται νὰ ἦτο ἀπὸ Βορρᾶ.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν εὑρέθησαν ὡσαύτως καὶ τρία χαλκᾶ νομίσματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν λίαν κατεστραμμένον. Ἐκ τῶν ἑτέρων δύο ἡ κ. Εἰρ. Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου ἀναγνωρίζει ἓν τοῦ ρακάλλα καὶ ἓν τοῦ Μαξιμίνου.

Ἐκ τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν μία φέρει τὴν ἐπιγραφήν: *ΑΓΓΕΛΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ*. Ἐπὶ ἑτέρων δύο ἐπίσης σῴζεται τὸ πρῶτον μέρος: *ΑΓΓΕΛΟΣ*...

Παρόμοιαι ἐπιγραφαὶ εἶναι γνωσταὶ καὶ παλαιότερον ἐκ Θήρας. Ὁ *ΑΓΓΕΛΟΣ* δὲ ἑρμηνεύεται ὡς κρυπτοχριστιανικὸς τίτλος (H. Grégoire, «Ton ange» et les anges de Thera, B. Z. 1929-30 καὶ W. Bousset, Zur Dämonologie der späteren Antike).

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ὁ τάφος φαίνεται νὰ εἶναι παλαιοχριστιανικὸς καὶ πρέπει νὰ τοποθετηθῇ περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ΄ ἢ ἀρχὰς τοῦ Δ΄ αἰῶνος.

ΧΡΙΣΤΟΣ Γ. ΝΤΟΥΜΑΣ

★

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

DIE AUSGRABUNGEN IM HERAION VON SAMOS (1952-1962)

Die Ausgrabungen der letzten zehn Jahre im Heraion von Samos leitete bis zu seinem Tode im Dezember 1961 Ernst Buschor. Sie haben wichtige Ergebnisse gezeitigt. Besonders unerwartet ist die Entdeckung baulicher Anlagen mykenischer Zeit, die man früher aus der Geschichte des Heiligtums ausschliessen zu können glaubte. Aus der Zeit des Heiligtums wurden einige Bauten vollständig freigelegt, andere in ihrer Baugeschichte geklärt und gedeutet; auch manche Bau- und Schmuckglieder sind aufgetaucht und konnten mit zugehörigen Bauten verbunden, andere in zeichnerischer Rekonstruktion gewonnen werden. So ergab sich oft ein überraschendes Bild vom Grundriss und Aufbau eines Gebäudes. Im Grunde war es ein ständiges Bemühen um jeden Mauerzug, um jede Stein- und Kieslage, aber manche neuen kultgeschichtlichen und topographischen Zusammenhänge für das frühe Heiligtum sind dadurch doch deutlich geworden, andere haben wiederum zu neuen Fragestellungen gedrängt. Auch manche neu gefundenen Bruchstücke der altsamischen Plastik konnten an schon vorhandene gefügt werden und wurden Anlass zu weiteren Verbindungen. Beträchtlich war die Zahl der Kleinfunde aus Elfenbein, Holz, Bronze und Ton; unter ihnen befanden sich Werke von hoher Qualität. So ergibt sich ein reicheres Bild der samischen Kunst als bisher, manch dunkler Zeitraum steht jetzt in hellem Licht. In verschiedenen Zweigen der frühen einheimischen Kunst erbrachten darüber hinaus Schichtbeobachtungen eine gesicherte zeitliche Abfolge, für den reichen Import aus fernen Ländern wichtige chronologische Anhaltspunkte.

Grabungsgebiete. Als die Grabung nach dem Kriege wieder aufgenommen wurde, hat sie nicht in unberührten Gebieten innerhalb des Grabungsgeländes eingesetzt, sondern zunächst alte Probleme an verschiedenen Stellen des Heiligtums aufgegriffen und zu lösen versucht (zum Folgenden vgl. den Plan Abb. 1). In zwei Kampagnen (1953 und 1955) wurde die prähistorische Siedlung nördlich des Grossen Tempels (in E-H/6-9) freigelegt und die Fläche bis zur grösstmöglichen Tiefe erschöpft. Die Aufdeckung der vorgeschichtlichen Siedlung südlich der Hekatompedoi, vor der Ostfront des polykratischen Tempels und in dessen nördlicher Peristasis (1958-1960) brachte den Anschluss an die ausgegrabenen prähistorischen Häuser nördlich des Tempels. Im Südtemenos wurden die Südhalle und der Aphrodite-Hermestempel ("Südbau") vollständig ausgegraben und in M-N/14-15 der Bachlauf vom Ausfluss aus dem Kultbad in Richtung des Meeres verfolgt. Im Nordteil des Heiligtums wurden eine Tempelgruppe (A B C) in K-N/7-8, nördlich und südlich der hl. Strasse die Häuserkomplexe aus römischer Zeit neu untersucht. Im Zusammenhang damit stiess man in M-O/5-7 auf einen schon vor drei Jahrzehnten angegrabenen archaischen Bau ("Nordbau"), der bis auf die Nordostecke freigelegt wurde.

Der Schwerpunkt der Grabung jedoch lag 1957 und in den folgenden Jahren im Bereich der Südhalle, im Gebiet zwischen Hekatompedos und Cicero-Exedra, der Ostfront des polykratischen Tempels und dem "Monopteros". In den genannten Gebieten wurde das Grabungsfeld bis zum gewachsenen Boden erschöpft.

Topographie und Architektur. Die vorgeschichtliche Siedlung, über der sich das spätere Heraheiligtum erhob, erwies sich schon in ihrem Westrand nördlich des polykratischen Tempels als eine ausgedehnte Anlage mehrfach überbauter Bauperioden (vgl. Milojčić, Samos Bd. I). In den noch unveröffentlichten Grabungsabschnitten südlich der Hekatompedoi, vor der Ostfront des polykratischen Tempels und zwischen den Fundamenten des Nordostteils des Tempels, gelang es schliesslich, eine lückenlose Abfolge von Bauperioden mit zugehörigen Funden von frühhelladischer bis in submykenische Zeit aufzuzeigen. Die bisherige Annahme, dass zwischen der frühmittelhelladischen und der geometrischen Zeit die Besiedlung unterbrochen war, darf demnach als überholt gelten; die Siedlung hat, wenn auch in der Spätzeit nur notdürftig, bis in die submykenische Zeit weiter bestanden. Nach den Ergebnissen der Grabung in dem zuletzt genannten Bereich lassen sich folgende Siedlungsperioden unterscheiden. Auf zwei unbefestigte, frühhelladische Siedlungen, mit Häusern im Megarontypus, folgte noch in frühhelladischer Zeit eine dritte, die mit einem wehrhaften Mauerring umgeben war (H-K/9-10). Diese Siedlung muss in späterer mittelhelladischer Zeit zerstört worden

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

sein. Von den Häusern blieben dabei kaum mehr als eine Steinlage erhalten; meist geben nur vereinzelte Steinsetzungen Lage und Grundriss der Häuser an. Wohl noch in spätmittelhelladischer Zeit erfolgte der Bau einer grossen Umfassungsmauer mit mächtigem Tor in F - G/ 8 - 9, die der Siedlung bis in spätmykenische Zeit Schutz bieten sollte.

Es war ein wesentlicher Gewinn, als die Grabung im Bereich der Südhalle, südlich der Hekatompedoi und vor dem Grossen Tempel, die Schichten bis zum gewachsenen Boden im Schnitt freilegte und einen Einblick in die Abfolge der frühen Erdschichten, in die allmähliche Aufhöhung von prähistorischer Zeit bis ins 7. Jahrhundert v. Chr. und vor allem feste Anhaltspunkte für die Keramik gewann (AM. 72 (1957) 35 ff.).

Reiche Funde kamen in sieben Brunnen und einem Bothros zutage (AM. 74 (1959) 10 ff.). Zwei Überschwemmungen, die Gefässnester bargen, liessen sich feststellen: die eine um 720 v. Chr., von begrenzter Ausdehnung, ereignete sich hart an der Westfront des Hekatompedos; die zweite gegen 660 v. Chr. erfasste weite Teile des Heiligtums (AM. 72 (1957)35 ff.).

Die vollständige Freilegung der Südhalle, des zweiten grossen Baus neben dem zweiten Hekatompedos im Temenos des 7. Jahrhunderts v. Chr., und die Grabung im Gelände westlich davon, ergaben für die Halle wie für das Heiligtum in diesem Bereich neue Aufschlüsse (AM. 72 (1957) 52ff.).

Die Halle war durch Zwischenwände dreigeteilt; Holzpfeiler auf grob zugehauenen Kalksteinbasen trugen das Holzgebälk mit zahnschnittartigem Gesims; ein Sattelholz wird zwischen beiden vermittelt haben. Für die Geschichte der Hallenarchitektur ist die samische Halle von grosser Bedeutung; denn sie ist nach unserer Kenntnis die früheste freistehende Halle, die in den Stützenbasen, den Holzpfeilern, den darauf liegenden Sattelhölzern und dem Zahnschnittgebälk die Elemente der späteren ionischen Ordnung vorwegzunehmen scheint. Die Erbauungszeit der Halle fällt, nach der zeitlichen Stellung einer Rotellenkanne, die unter dem Fussboden gefunden wurde, in die Jahre zwischen 640/30 v. Chr., etwa zwei Jahrzehnte nach der Errichtung des zweiten Hekatompedos. Die Reparatur im südlichen Drittel der Hallenrückwand erfolgte in späterer Zeit.

Am Ende des 7. Jahrhunderts v. Chr. wurde ein Imbrasosarm, der schon in geometrischer Zeit hinter der Halle vorbei zum Meer floss, in ein Kanalbett gezwungen. Ein an die Rückwand des südlichen Drittels der Halle gelegtes Kaipflaster sollte sie gegen das Wasser abschirmen. Gleichzeitig wurde der südlichen Kammer der Halle ein Pflaster vorgeschuht. Diese Veränderungen am Ende des Jahrhunderts stehen wohl im Zusammenhang mit der Errichtung eines auch in der Technik einzigartigen Kultbades südlich der Halle.

Die Grabung hat im Ostteil des Rhoikostempels neue Beobachtungen gewonnen und in aufgefüllten Gräben Bruchstücke von Säulentrommeln, Spiren und Toren zu den in den Fundamenten des polykratischen Tempels verbauten hinzugefunden. Jedoch eine Publikation dieses im Altertum bestaunten Wunderwerks, die vor allem auf den Oberbau, Säulenhöhe und Kapitellformen hinzielt, ist erst möglich, wenn die Fundamente vollends ausgegraben sind.

Von den Baugliedern des grossen Porosaltars, der etwa zwei Jahrzehnte nach dem Rhoikostempel um 540 v. Chr. errichtet wurde, ist südlich des Altars ein wichtiges Stück von der SO-Ecke des Unterbaus gefunden worden (AM. 72 (1957) Beil. 4; 5,2). Musste man sich bisher mit der zeichnerischen Rekonstruktion des Altars begnügen, so mag der Aufbau der nördlichen Treppenwange bis zum obersten Abschlussglied des Unterbaus aus vorhandenen Gliedern der wohl eher im zweiten Jahrhundert n. Chr. als in augusteischer Zeit erfolgten Marmorerneuerung eine eindrucksvollere Vorstellung von dem Altar vermitteln T a f. 330a (AM. 74 (1959) Beil. 1 - 3). Der Aufbau entspricht jedoch nicht der tatsächlichen Sockelhöhe, es fehlt ferner die Wangenbekrönung mit Sockel, Tierfries und übergreifendem Blattstab.

Von den nördlichen Tempeln hat man A der Aphrodite, B und C dem Hermes zugewiesen, den "Südbau" (J - M/13 - 15) mit dem inschriftlich genannten Doppeltempel der Aphrodite und des Hermes verbunden (AM. 72 (1957) 87ff.). Tempel A und B sind in rhoikischer Zeit errichtet worden. Der Ringhallentempel C gehört in die polykratische Zeit, er hat das Hermesbild des Tempels B übernommen, als dieser nach der Zerstörung zu einem Breitbau umgewandelt wurde. Zur Zuweisung gerade dieser nördlichen Tempelgruppe an Aphrodite und Hermes drängte neben anderen Überle-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

gungen nicht zuletzt deren Nähe zum Altar.

Die Zuweisung der Tempel A, B und C sind hypothetisch, dessen ist man sich wohl bewusst: hat doch die Ausgrabung an der NW-Ecke des Tempels A, nördlich des Tempels C, im Osten und Nordosten des Heiligtums weitere Bauten aufgedeckt, deren Bestimmung ungeklärt ist. Angesichts dieser Bauten, die wohl alle als Antentempel zu ergänzen sind, muss die Möglichkeit von Schatzhäusern ernsthaft erwogen werden. Denn es ist kaum anzunehmen, dass sie in einem so bedeutenden und an kostbaren Funden reichen Heiligtum wie dem Heraion gefehlt haben.

In die Zeit des Rhoikos fällt auch die Planung und Legung der Fundamente des Aphrodite-Hermestempels ("Südbau"); die Ausführung des Oberbaus jedoch in polykratische Zeit, in der auch eine Erhöhung des Ringhallenniveaus auf der rhoikischen Euthynterie notwendig wurde (AM. 72 (1957) 65ff.). Ist dieser Bau durch die Ringhalle als Kultbildtempel ausgewiesen, so lässt die Zweiteilung der Cella durch Innensäulen an zwei Kultbilder denken. Nichts lag daher näher als die Zeilen der Schatzinschrift, die von einem Doppeltempel des Hermes und der Aphrodite sprechen, auf diesen Bau zu beziehen (AM. 72 (1957) 77ff.).

Von den Bauten aus der Zeit der Herrschaft des Polykrates galt das Studium vor allem wieder dem Grossen Tempel, der nach dem frühen Tod des Tyrannen nicht vollendet werden sollte und schon zu Strabons Zeiten als Bildergalerie diente. Als die Publikation dieses Riesenprojekts vorgelegt worden war (O. Reuther, Der Heratempel von Samos), blieben dennoch ein Bündel von Fragen: wie weit der Bau fortgeschritten war, in welchen Bauphasen die Arbeiten am Tempel sich vollzogen, ob der Tempel ein Dach, wenn auch nur ein vorläufiges, trug; Fragen nach der Höhe der Säulen, der Art der Kapitelle. Aber schliesslich führte ein erneutes Studium der Ruine, der Trommeln, der Basen und Kapitellfragmente zu einer weitgehenden Klärung dieser noch offenen Fragen. Es hat sich gezeigt, dass die Cella noch im 6. Jahrhundert v. Chr. fertiggestellt und eingeweiht, der Ring der Innensäulen schliesslich geschlossen sowie die Säulen der Front und ein Teil der Langseiten aufgestellt wurden. Die Bauarbeiten zogen sich mit grossen Unterbrechungen noch bis ins frühe dritte Jahrhundert v. Chr. hin, dann geriet der Bau ins Stocken. Die Forschungen erbrachten ferner den Beweis, dass nur die marmornen Säulen der Front- und Langseiten Volutenkapitelle, die Porossäulen des Naos und der inneren Ringhalle Eierstabkapitelle trugen. Es ist eines der schönsten Ergebnisse der Bauforschung im Heraion, dass es G. Gruben (Die Kapitelle des Heratempels auf Samos. Diss. München 1960) gelang, im Zusammenhang mit seinen Forschungen am Grossen Tempel die Rekonstruktion eines Frontkapitells aus der Zeit um 480 v. Chr. mit Hilfe weniger Bruchstücke darzustellen (Abb. 2).

Einer der imposantesten noch unveröffentlichten Bauten der spätarchaischen Zeit ist die vorläufig als "Nordbau" bezeichnete weiträumige Anlage im Nordteil des Heiligtums (Taf. 330b). Was von dem Bau erhalten ist, sind die sorgfältig gelegten Fundamente. Der Grundriss dieses monumentalen Baus lässt sich bestimmen: es ist eine Ringhallenanlage mit doppelter Säulenstellung an der Vorder- und Rückfront und zweischiffiger Cella. Auffallend ist der tiefe Pronaos und die kleine Cella. So einheitlich der Grundriss wirkt, so scheinen dem Bau doch einige Planänderungen in den Fundamenten (Vorgängerbauten?) vorausgegangen zu sein. Möglich, dass der Bau noch in den letzten Jahren der Herrschaft des Polykrates begonnen, vollendet aber wurde er unter den Nachfolgern. Vom Oberbau haben wir vorläufig kein Glied, ausser einem Stirnziegel mit Medusenhaupt, der jedoch von einer Reparatur des Daches im frühen 4. Jahrhundert v.Chr. stammt. Dagegen lässt sich m. E. das Bruchstück eines Eierstabkapitells (AM.72 (1957) Beil. 21, 1) mit dem Bau verbinden. Da ein zweites Fragment in unmittelbarer Nähe des "Nordbaus" gefunden wurde und die Masse des grösseren Bruchstücks dafür sprechen, gewinnt die Zuweisung an diesen Bau Wahrscheinlichkeit.

Plastik und Kleinkunst. Die Grabung wurde im vergangenen Jahrzehnt überreich mit Funden beschenkt. Der Bestand der Plastik hat sich wesentlich vermehrt, neue Funde an Keramik, an elfenbeinernen, hölzernen, ehernen und tönernen Geräten und Figuren kamen ans Licht; Gegenstände, die nicht nur das bisherige Bild der samischen Kunst vervollständigen, sondern auch Epochen neu erschliessen helfen. Dies gilt insbesonders für die einheimische Keramik.

Die vorgeometrische keramische Entwicklung lässt sich jetzt von frühhelladischer bis in die

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

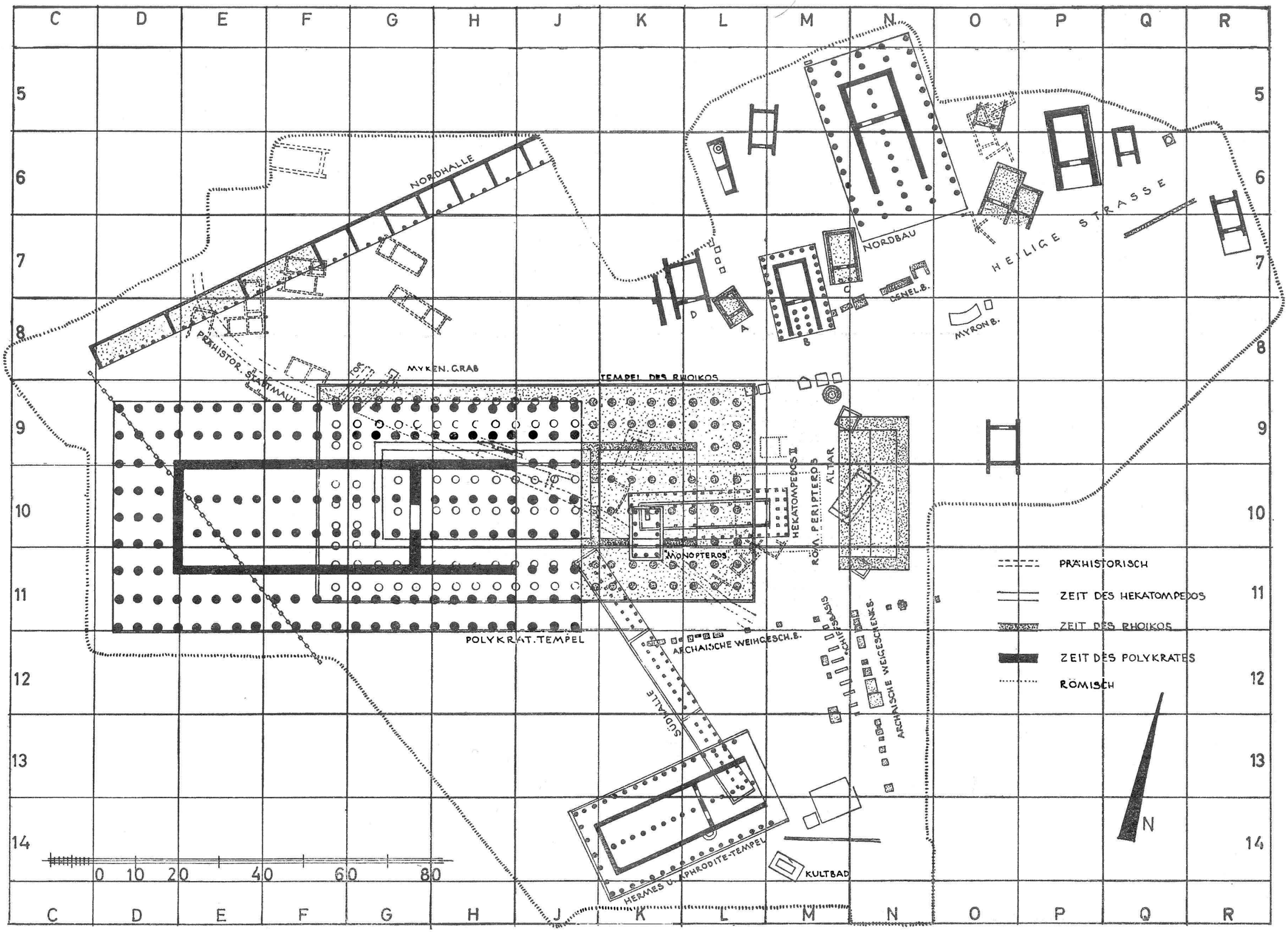

Abb. 1. Heraion von Samos. 1962

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

submykenische Zeit lückenlos aufzeigen. Das 10., 9. und frühe 8. Jahrhundert v. Chr. tauchen durch die neuen keramischen Funde aus dem Dunkel auf. Der prachtvolle Teller T a f. 331a zeigt in lockerer, echt samischer Pinselmalerei die Strenge und den Reichtum des frühen 8. Jahrhunderts v. Chr.

Der getriebene urtümliche Kesselgreif T a f. 332a (AM. 74 (1959) Beil. 69) aus dem frühen 7. Jahrhundert v. Chr. steht am Anfang einer langen Reihe samischer Kesselgreifen. In dem Tonkopf vom Hals einer Amphora aus den Jahren um 700 v. Chr. T a f. 332b (AM. 76 (1961) Beil. 15,1) hat ein Bildner von Rang das

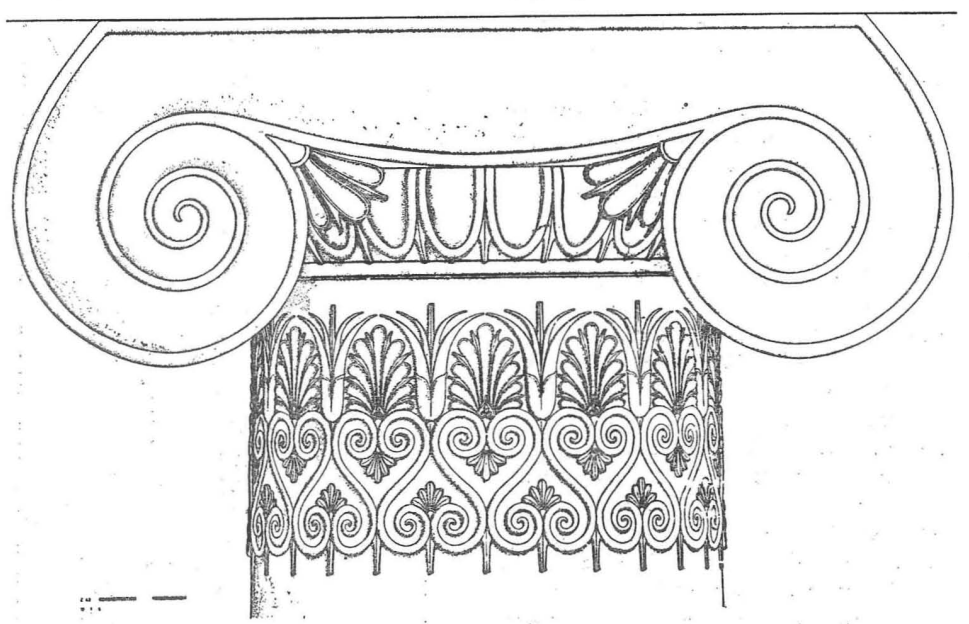

Abb. 2. Rekonstruktion eines Frontkapitells

Den Vorrang unter den Weihfiguren in geometrischer Zeit haben die tönernen Tierfiguren, vor allem die Kuh als das der Hera heilige Opfertier. Das gedrehte, urtümliche Rind T a f. 331c stammt aus der spätgeometrischen Überschwemmung und ist daher älter als das letzte Viertel des 8. Jahrhunderts v. Chr. Der walzenförmige Leib, der mächtige Bug mit der scharfgeschnittenen Wamme und die überbetonten Hufe, all das, was der Bildner beim Stier als wichtig erkannte, erscheint bei den bronzenen Deichselpferden T a f. 331b (AM. 74 (1959) Beil. 26) aus derselben Fundlage in einer ähnlichen Modellierung. Der massiv geformte Kuhkopf T a f. 331d mit den eingetieften Punktaugen ist ein charakteristisches Stück des späten 8. Jahrhunderts v. Chr.

Drängende in massvolle und gebändigte Formen zu zwingen vermocht.

Durch die Fülle keramischer Funde der letzten zehn Jahre wird der sog. orientalisierende Stil in ein neues Licht gerückt. In die zweite Hälfte des 7. Jahrhunderts v. Chr. führen die Bruchstücke einer Kleeblattkanne (T a f. 332c) und eines Tellers (T a f. 332d). Es bedarf keiner eingehenden Vergleiche, um die Frische und das Ursprüngliche zu erkennen, die die Tiere des samischen Tellers von den schemenhaft gezeichneten der rhodischen Importkanne abheben.

Die Hauptmasse der Gefässe aus Heiligtümern bildet wie andernorts das schlichte, nur sparsam verzierte Gebrauchsgeschirr, das bei der Spende und beim Fest verwendet wurde. Etwa

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

1000 Gefässe fanden sich in zwei Brunnen und einem Bothros. Unter ihnen fordert eine Tasse besondere Beachtung, da auf ihr von schreibkundiger Hand mit einem Griffel das ionische Alphabet linksläufig eingeritzt steht (A b b. 3). Die Tasse stammt aus einem Brunnen und darf gegen 660 v. Chr. angesetzt werden. Der in den AM. 74 (1959) 23ff. Abb. 3, Beil. 57 erfolgten Veröffentlichung und Besprechung des Alphabets darf eine Korrektur nachgeschickt werden, die die Neuzusammensetzung der an den Bruchflächen stark abgeriebenen Bruchstükke ergeben hat. Wie A b b. 3 zeigt, folgt dem Omega als 27. Buchstabe des Alphabets das sonst nicht sehr häufig vorkommende Zahlzeichen Sampi. Das Sampi auf der samischen Tasse kann nun als ein hundert Jahre älterer Beleg als bisher bekannt für dieses Zeichen gelten (W. Larfeld, Griech. Epigraphik S. 225ff.; L. H. Jeffery, The local Scripts of archaic Greece S. 38f., S. 325ff.). Der ausgeschiedene "halbe Omegabogen" der alten Zusammensetzung stellt wohl das fehlende Sigma dar. Da auch das F erscheint, so ist es eindeutig, dass es sich bei dem samischen Alphabet um ein frühes Zahlenalphabet kanonischer Form handelt.

Ein keramisches Meisterwerk in der Erfindung und der Ausführung ist der "Kernos" T a f. 333 (AM. 74 (1959) Beil. 67; a.O. 76 (1961) Beil. 29 - 32) aus den Jahren um die Wende vom 7. zum 6. Jahrhundert v. Chr. Auf dem Ring, mit ihm verbunden, ist ein Kosmos der Natur ausgebreitet: ein behelmter Kopf eines Kriegers, der einer Frau, daran anschliessend Kuh, Löwe, Widder, Frosch, Granatapfel, Affe, Muschel und drei sternförmig angeordnete Tassen. Der samische "Kernos" ist kultgeschichtlich von grosser Bedeutung, aber auch für die Stilgeschichte von besonderer Wichtigkeit. Durch den Bothrosinhalt ist er auf die Jahrhundertwende festgelegt.

Am Ausgang der "dädalischen" Phase steht der Elfenbeinjüngling T a f. 334 (AM. 74 (1959) Beil. 87 - 93) als ein Wunderwerk der samischen Plastik früharchaischer Zeit. Sucht man für den Elfenbeinjüngling einen Gerätzusammenhang, der seine Haltung, die Stütze im Rücken, die ganze technische Zurichtung erklärt, so lässt sich keine einleuchtendere Erklärung denn als Arm einer Kithara (A b b. 4) geben wie D. Ohly (AM. 74 (1959) 48ff.) vorgeschlagen hat. In diesem Zusammenhang ist der Jüngling hineinkomponiert. Und so werden auch nur die

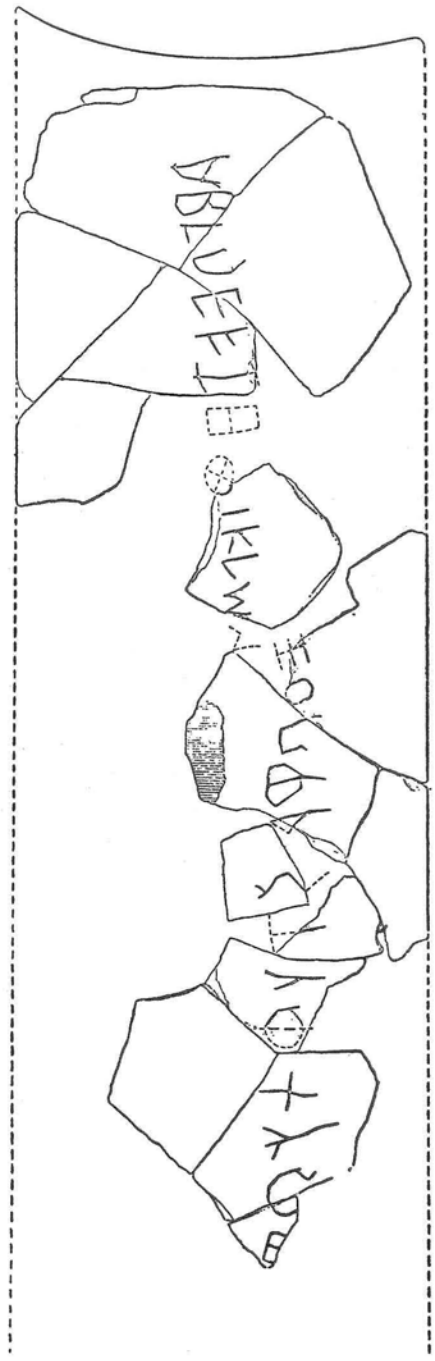

Abb. 3

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

photographischen Aufnahmen dem Elfenbeinjüngling gerecht, die ihn nicht als senkrecht stehende Freifigur nehmen, sondern die leichte Neigung des Jünglings in der Kithara nach vorne berücksichtigen.

Einen ganz neuen Einblick in das Frauenbild des 7. und 6. Jahrhunderts v. Chr. geben uns zwei Holzstatuetten, die im Bachbett in N 14/15 gefunden wurden. Die ältere (Arch. Deltion 17 (1961/62): Chronika, Taf. 344) wird im mittleren 7. Jahrhundert v. Chr. entstanden sein, die jüngere (hier T a f. 335) lässt sich als unmittelbare Vorläuferin der Cheramyeshera verstehen. Obwohl beide nur kleinen Formats sind, so sind sie doch fruchtbarer Ersatz für die fehlenden grossen weiblichen Gewandstatuen dieser Zeit. Die beiden Holzstatuetten werden in den Athenischen Mitteilungen besprochen.

Musste man sich in der Marmorplastik des 6. Jahrhunderts v. Chr. mit Statuen ohne Kopf begnügen, so hat eine glückliche Entdeckung durch E. Buschor und F. Eckstein die Zusammengehörigkeit des zweiten östlichen Kolosses und des Kopfes in Istanbul T a f. 336 (F. Eckstein, Antike Plastik, Lieferung I Taf. 54) erkannt; im Museum in Samos ist der Kopf im Abguss mit dem Torso wieder vereint.

Noch bruchstückhafter als die Plastik und oft schwerer deutbar sind die Fragmente der Figurenfriese, die den Rhoikosaltar, den polykratischen Tempel und den Aphrodite-Hermestempel schmückten. Einen kostbaren Zuwachs hat der Fries mit dem "Götterzug" des um 525 v. Chr. errichteten Aphrodite-Hermestempels durch Auffindung eines Bruchstückes mit dem Kopf des Hermes (?) bekommen (AM. 72 (1957) Beil. 31, 1; 32). Der ansehnliche Rest des Gefieders einer nach links gerichteten Sphinx (T a f. 337c) mit sauber gezogenen Federn und

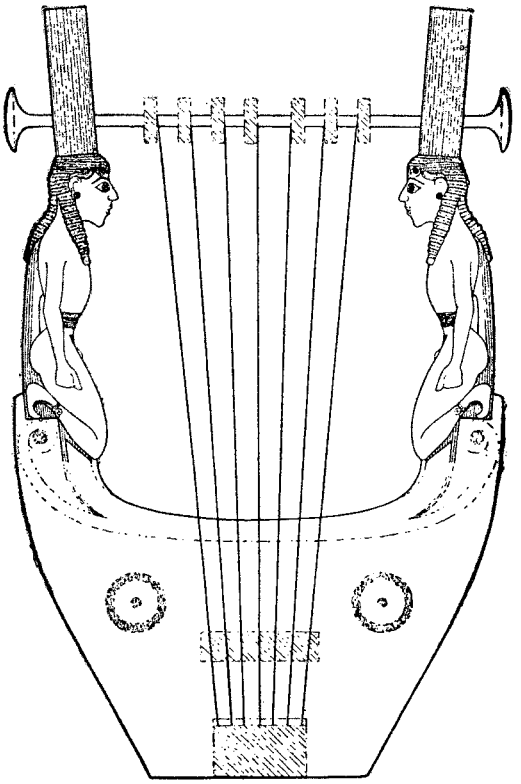

Abb. 4. Arm einer Kithara

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

tiefen Kehlen an den Enden bereichert die schon vorhandenen Bruchstücke wesentlich. Die Fundstelle in einem der Strandmagazine südlich der Ausgrabung ergibt für die Zuschreibung an einen Bau keinen Anhaltspunkt; am nächsten verwandt sind die Flügelreste einer Sphinx (AM. 72 (1957) Beil. 35), die man mit dem Grossen Tempel verbunden hat.

Von der Höhe und Vollendung der Kunst der Rhoikoszeit zeugen auch einige neue Funde der Kleinkunst. Ein Holzteller (T a f. 337a), von hoher technischer Vollkommenheit in der Bearbeitung des Materials, ahmt in seinem Randprofil die Spiren des Rhoikostempels mit ihren zarten Kaneluren, Rundstäben und Rillen nach. Er stammt zusammen mit zwei Wasserkrügen aus einem nur wenige Meter von der SW-Ecke der Südhalle gelegenen Brunnen, aus dem das Wasser für das Kultbad geschöpft wurde, nachdem der Bachlauf (Kanal) durch die Geländeplanierung für den Tempel des Rhoikos abgeschnitten war.

Die samische toreutische Kunst der Rhoikoszeit wurde schon im Altertum hochgepriesen. Ein kleiner Bronzeschild (T a f. 337b) kann davon eine kostbare Probe geben. Auf dem flachen Buckel des Schildes erscheint der zähnefletschende, von Schlangen umzingelte Kopf der Gorgo, ein toreutisches Gegenstück zu dem Innenbild einer gleichzeitigen samischen Schale des zweiten Viertels des 6. Jahrhunderts v. Chr. (E. Kunze, AM. 59 (1934) Beil. 11).

In der klassischen Zeit ist die einheimische Kunst nur schwer zu fassen. Erst in hellenistischer Zeit erleben samische Bildhauerwerkstätten eine neue Blüte. Der stark zerstörte Kopf T a f. 338, ist ein Meisterwerk der samischen Bildniskunst in späthellenistischer Zeit. Von ihm soll etwas ausführlicher gesprochen werden, weil ich glaube, das Bildnis benennen zu können. Ist der Dargestellte ein Grieche oder ein Römer? Wann ist das Bildnis entstanden? Alle diese Fragen sind ob der starken Zerstörung schwer zu beantworten. Innerhalb des 1. Jahrhunderts v. Chr. steht der Kopf nicht am Beginn, er geht über den anderen samischen Porträtkopf (E. Buschor, Das hellenist. Bildnis Abb. 36; G. Hafner, Späthellenist. Bildnisplastik MK 9 Taf. 12) hinaus, weist in das dritte Viertel des Jahrhunderts, in die Zeit eines hochwertigen Porträtkopfes aus Rhodos (E. Buschor, a.O. Abb. 55; G. Hafner, a.O. R. 16 Taf. 6). Der samische Kopf hat die auf griechischen Boden entstandenen Bildnisse des Augustus (vgl. Kopf aus Samos: Hafner, a.O. MK 11 Taf. 13; aus Delos und Athen: Hafner, a.O. A 28/29 Taf. 32) noch nicht erreicht, er steht noch im Vorfeld. Die Beziehung zu dem samischen Augustuskopf ist eng, die Entwicklung von dem einen zum anderen vollzieht sich ohne Bruch. Auch an der Ausbildung des griechisch-augusteischen klassizismus waren samische Künstler ebenso beteiligt wie rhodische: das zeigt der Kopf aus dem Heraion von Samos mit grosser Deutlichkeit. Lässt sich eine Datierung für den Kopf um die Mitte des 1. Jahrhunderts v. Chr. mit Sicherheit aussprechen, so ist die Benennung schwieriger. In dem Bildnis ist wohl eher ein Römer als ein Grieche des 1. Jahrhunderts v. Chr. zu erkennen. Unter den Republikanern steht er dem Ciceroporträt (B. Schweitzer, Die Bildniskunst der römischen Republik Nr. 135ff.) nahe, dessen Überlieferung allerdings nicht einwandfrei ist. Aber in die Familie der Ciceronen scheinen die Züge des samischen Kopfes zu weisen. Die Deutung als Trajan ist abzulehnen (Concepción Fernández-Chicarro y de Dios, Festschrift für M. Wegner S. 71ff., Abb. 16). Man wird bei einem Benennungsversuch auch die Hilfen, die die Basen und Inschriften des Heiligtums geben, nicht ausser acht lassen. Die Ciceronen waren bei den Samiern hoch geehrt: die bekannte Exedra wurde zu ihren Ehren errichtet und die Standbilder des Marcus T. und des Quintus T. Cicero sowie ihrer Familienmitglieder aufgestellt. Aber das waren nach den Fusspuren auf der Deckplatte eherne Bilder. Ein Inschriftstein (P. Herrmann, AM. 75 (1960) 128ff. Beil. 45,2), der den Namen der Pomponia, der Frau des Quintus trägt, führt vielleicht auf die richtige Spur. Es leuchtet ein, dass neben der Statue der Pomponia noch die des Quintus auf der Basis gestanden haben muss, denn ihm, dem um Samos verdienten Prokonsul der Provinz Asia (61 - 58 v. Chr.) galt letztlich die Ehrung. "Der materielle Befund lässt es als nicht ausgeschlossen erscheinen, dass eine entsprechende Inschrift für ihn links an unseren Stein anschloss" (Herrmann, a.O. S. 129). Der Zeitpunkt der Errichtung des Monuments wird der seiner Rückkehr nach Rom im Jahre 58 v. Chr. gewesen sein. Ein Porträt des Quintus Tullius ist uns jedoch bisher nicht bekannt, daher lässt sich der samische Kopf auch nicht mit völliger Sicherheit mit diesem Monument verbinden. Wir müssen auch damit rechnen,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

dass in dem samischen Fragment der Redner Marcus T. Cicero gemeint sein kann, den die Samier noch durch ein Einzelmonument geehrt haben; von den Inschriften her haben wir allerdings dafür bisher keine Anhaltspunkte. Die Verbindung des Porträtkopfes mit dem Denkmal des Jahres 58 v. Chr. scheint uns jedoch zunächst die wahrscheinliche.

Import. Im 7. und 6. Jahrhundert v. Chr. ist das Heiligtum reich an Importstücken. Unter den keramischen Funden steht Korinth an der Spitze. Fast eineinhalb Jahrhunderte lang, vom späten 8. bis gegen die Mitte des 6. Jahrhunderts v. Chr. haben korinthische Töpfer das Heraion mit ihren Erzeugnissen beliefert. Zwei Neufunde, der Krateriskos T a f. 339a (AM. 74 (1959) Beil. 99 - 101) und die Kanne T a f. 339b (AM a.O. Beil. 102 - 103), die das frühe und mittlere 7. Jahrhundert v. Chr. bezeichnen, sind nicht nur aussergewöhnliche Stücke unter den korinthischen Funden im Heraion, sondern auch innerhalb der Keramik Korinths. In sehr feiner Zeichnung ist auf dem Krateriskos ein Fries von Gestalten (Athena oder Artemis mit Schild und Lanze, Sphinx, Kentaur, Greifenkessel, Hirsch, Mensch und Panther, Stier) auf dem weissgelblichen Überzug ausgebreitet. In der Darstellung wird man eher eine Versammlung von Fabeltieren und halbtierischen Wesen, von zahmen und wilden Tieren der frühgriechischen Glaubenswelt um die Göttin erkennen als eine mythische Szene. Ungewöhnlich innerhalb der korinthischen Keramik erscheint zunächst die Kanne T a f. 339b in der Form, in der Grossfigurigkeit des zum Teil erhaltenen Kriegerfrieses und vor allem im Dekor des Halses. Mancher Betrachter hat daher an der korinthischen Herkunft der Kanne gezweifelt und die "nachlebende" geometrische Ornamentik wie die Kannenform für samisch erklärt. Um jeden Zweifel an der landschaftlichen Herkunft der Kanne auszuschliessen, sei auf die Halsornamente einer korinthischen Platschkanne in Californien verwiesen, die in allen Elementen mit ihr übereinstimmen (CVA. Fasc. 1, Taf. 3,2). Ins Gewicht fällt schliesslich noch eine andere, scheinbar unbedeutende Kleinigkeit: in der ostionischen Keramik ist der Mäander stets gleichlaufend gestrichelt, in der festländischen dagegen bricht die Strichelung wie auf unserer Kanne jeweils in den Ecken um.

Die Grabung hat im letzten Jahrzehnt nicht nur zwei bedeutende Gefässe der korinthischen Keramik hinzugefügt, sondern auch einen wichtigen Beitrag zur Chronologie der zweiten Hälfte des 7. Jahrhunderts v. Chr. geliefert. Zwei sonst nicht häufig vorkommende Befunde unter dem Pflaster des Kultbades und im Bothros legen den Beginn der frühkorinthischen Stufe auf die Jahre um 600 v. Chr. fest (die Scherbe AM. 74 (1959) Beil. 108h hat sich nach Autopsie als lakonisch erwiesen, der Befund als solcher wird dadurch nicht entwertet). Der Übergangsstil ist demnach zwischen 620 - 600 v. Chr. anzusetzen; das Ende der spätkorinthischen Phase würde sinnvoll mit dem Aufkommen des attisch-rotfigurigen Stils zusammenfallen.

Ab dem Ende des 7. Jahrhunderts v. Chr. kommen lakonische Gefässe ins Heraion; Samos wird in Ostgriechenland der erste Fundplatz der lakonischen Keramik. Das Bruchstück einer Schale T a f. 339c aus dem 6. Jahrhundert zeigt Dionysos auf einem Stuhl und vor ihm ein Tänzer; im Segmentfeld erscheinen zwei Sphingen.

Etwa gleichzeitig mit dem Einsetzen der lakonischen Keramik in Samos richtet auch Athen seinen Handel dorthin. Zu den kostbaren schon früher gefundenen Scherben des attisch schwarzfigurigen Stils in Samos sei das Bruchstück einer Kanne abgebildet (T a f. 339d), die von Ferne an den Umkreis des späten Amasis erinnert. Dargestellt war offenbar ein Götterzug: links erscheint der Kopf des Dionysos, ihm geht ein jugendlicher Gott (Apollon?) voran.

Zahlenmässig stehen die kyprischen Erzeugnisse an der Spitze der Einfuhr mit etwa einem halben Tausend Terrakotten und Kalksteinfiguren, die sich auf das 7. und das 6. Jahrhundert v. Chr. bis in die Rhoikoszeit verteilen. Der hockende Kalksteinlöwe T a f. 340a, einer von vielen, gehört ans Ende der früharchaischen Zeit.

Kein anderer Fundplatz auf griechischem Boden ist so reich an ägyptischen und orientalischen Gegenständen wie das samische Heraion. Aber auch kein anderer Grabungsplatz hat — durch Schichtbeobachtung — so viele datierte Denkmäler für die noch wenig gefestigte Chronologie der Kunst Ägyptens und des Vorderen Orients im 7. Jahrhundert v. Chr. beigetragen als das Heraion im vergangenen Jahrzehnt (vgl. AM. 74 (1959) 35f.). Wichtig, und vielleicht nicht nur für Samos, ist die Tatsache, dass nach den Befunden der orientalische Import auf der

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Insel nicht vor dem Ende des 8. Jahrhunderts einsetzt.

Die Funde von ägyptischen Erzeugnissen im Heraion gehören fast ausnahmslos in die Zeit der 25. und 26. Dynastie. Von den vier abgebildeten Figuren stellt die Bronzestatuette T a f. 340c mit Uräus, niedrigem Untersatz auf dem Kopf, in dem einst die Hörner mit der Sonnenscheibe eingesteckt waren, und Zapfen unter den Füssen, wohl Isis dar (vgl. G. Roeder, Ägyptische Bronzefiguren S. 290f. Abb. 293). Die vollen und dicklichen, in der Masse beweglichen Formen weisen in diese Zeit. Ein sehr fein gearbeitetes doppelgesichtiges, kuhohriges Elfenbeinköpfchen mit Schneckenzöpfen stellt die Göttin Hathor dar (T a f. 340b), es gehörte zu einem Sistrum. Der untere Zapfen steckte in dem Handgriff, auf dem oberen war einst eine kleine Kapelle befestigt (vgl. Lange-Hirmer, Aegypten Abb. 224). Das Gesicht zeigt die scharfe und zerlegende Art der Saitenzeit. Das Hathorköpfchen lässt sich durch seine Fundlage im Bauschutt der Südhalle auf die Jahre zwischen dem Beginn der Saitendynastie (663 v. Chr.) und der Errichtung der Halle (640/30 v. Chr.) genau eingrenzen.

Einen bedeutenden Anteil an den Importstücken im Heraion hat der Orient: Phönikien, Syrien und der nähere Osten kommen in Betracht. Ein elfenbeinerner Griff mit einer nackten Frau im Relief (T a f. 340d) war vielleicht die Handhabe für einen Spiegel, dessen Stiel in der Durchbohrung sass und mit einem elfenbeinernen Zapfen (erhalten) befestigt war. Das Bronzeblech T a f. 341, das einst auf einer Unterlage angenietet war, diente als Pferdestirnschmuck. Es stammt aus der gleichen Fundlage wie das Sistrumköpfchen T a f. 340b und ist reich mit Figuren besetzt: drei nackte Frauen, die sich die Brüste fassen, werden getragen von einer vierten weiblichen Gestalt, die die Arme erhoben zwei Pantherköpfe in Händen hält. Über den Häuptern der Trias lagern zwei Stiere. Der Elfenbeingriff und das Bronzerelief gehören demselben östlichen Kunstkreis an: gemeinsam ist beiden eine breite und füllige Formung der Frauengesichter, eine massige Modellierung der Körper, bei denen der Gliederbau, in scharfem Gegensatz zu ägyptischen Figuren, in der Masse untergeht. Die zeitliche Nähe zur Isis und zu der ägyptischen Mädchenfigur aus dem Brunnen G (AM. 74 (1959) Beil. 76) ist deutlich; zu der Elfenbeinstatuette, der Tridacnamuschel und dem Panther vom Elfenbeingefäss AM. 74 (1959) Beil. 84 scheinen enge landschaftliche Beziehungen zu bestehen. Als ein orientalisches Werk darf auch der Bronzestier AM. 74 (1959) Beil. 71, 2 angesprochen werden. Eine nähere landschaftliche Eingrenzung der orientalischen Fundstücke jedoch soll in diesem Zusammenhang nicht unternommen werden.

In einen anderen Kunstbereich führen die auf T a f. 342 vereinigten Bronzegegenstände: eine Sirenenattasche, ein Hirsch und eine Fibel. Die Attasche T a f. 342a ist kaum samisch: die Ähnlichkeit mit dem Tonkopf der samischen Amphora AM. 76 (1961) Beil. 15,2 mag sich für eine Datierung der Bronze in die erste Hälfte des 7. Jahrhunderts v. Chr. ausmünzen lassen, die samische Note ist aber nur eine scheinbare. Die Kesselattasche ist völlig unsamisch. Nichtgriechische Züge prägen das Gesicht und die Ausführung des Werkes, die mehr ritzend als modellierend die Einzelteile wiedergibt, daher wird man auch die Herkunft aus einer Werkstatt der Samos gegenüberliegenden kleinasiatisch-griechischen Küste (Ephesos, Smyrna) ausschliessen. Auch mit den orientalischen Kesselattaschen (z.B. E. Akurgal, Urartäische Kunst. Anatolia IV (1959) Taf. 20ff.) lässt sich die aus Samos nicht unmittelbar verknüpfen. Die Übereinstimmung geht nicht über die strähnige Behandlung des Haares hinaus (vgl. a.O. Taf. 25). Eher scheint ein Zusammenhang mit der allerdings um etwa hundert Jahre jüngeren Statuengruppe aus Bogazköy (K. Bittel, MDOG Nr. 91, 57 ff. Abb. 63f.; E. Akurgal, Die Kunst Anatoliens Abb. 55 - 59) gegeben. Hier wie dort finden sich die hervorquellenden, von kreisrunden Lidern eingefassten Knopfaugen, der betonte Mund. Der Unterschied im Ausdruck ist in dem grossen zeitlichen Abstand zu suchen, der zwischen den beiden Denkmälern liegt. Die Zuschreibung der Attasche aus Samos an dieselbe Kunstlandschaft, mit der die Gruppe aus Bogazköy verbunden wurde, nämlich Phrygien, scheint mir das Richtige zu treffen. Die Kesselattasche ist danach — soweit ich sehe — das erste kleinplastische Werk der phrygischen Kunst.

Die Liste, die die Attasche eröffnet, lässt sich durch den bronzenen Hirsch T a f. 342c vermehren, der nach den Gravierungen auf Schenkeln und Bauch ebenfalls phrygisch anmutet (vgl. E. Akurgal, Die Kunst Anatoliens Abb. 50; Ders., Phrygische Kunst Taf. 19a). Um

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

hier den Zusammenhang mit phrygischer Kunst aufzuzeigen, müssen die Tierdarstellungen phrygischer Vasen danebengestellt werden. Die Bildung der langen Körper mit vorgewölbtem Bug beim Bronzehirsch wie bei den gemalten Böcken auf zwei phrygischen Kannen aus Gordion (E. Akurgal, Die Kunst Anatoliens Abb. 50; Ders., Phrygische Kunst Taf. 19a) scheint in die gleiche Richtung zu weisen. Die phrygische Herkunft der Bronzefibel Taf. 342b, eine Meisterleistung der Verschlusstechnik, wird durch gleichartige Fibeln aus Gordion und der Umgebung von Ankara (Ders., Die Kunst Anatoliens Abb. 63, 64; Ders., Phrygische Kunst Taf. 60b) bezeugt.

Die ägyptischen und orientalischen Funde im Heraion bekunden nicht nur die weiten Beziehungen der Samier zu fernen Ländern, sie legen auch Zeugnis ab für die weltweite Bedeutung des Heraheiligtums. Denn die Kunsterzeugnisse aus Ägypten und dem Orient, unter denen sich Werke von hoher Qualität befinden, wird man nicht schlechthin als Handelsobjekte verstehen dürfen. Möglich, dass sie von reisenden Griechen mitgebracht worden sind. Wahrscheinlicher jedoch ist, dass die für einen Griechen so fremden Gegenstände, wie z.B. eine orientalische Spendehand (AM. 74 (1959) Beil. 115 - 119) und andere Gegenstände doch wohl von ausländischen Besuchern und Kaufleuten der Hera geweiht wurden. Wie denn auch die Überlieferung von berühmter Leute Weihgaben in griechischen Heiligtümern zu berichten weiss: Amasis (z.B.) hat nach Herodot (II, 182; III, 47) zwei hölzerne Bildnisstatuen von sich in das samische Heraion, einen kostbaren Leinenschild in das Heiligtum der Athena Lindia auf Rhodos geweiht.

Heraion 1962

HANS WALTER

VERÖFFENTLICHUNGEN DER GRABUNG IN DEN JAHREN 1952 - 1962

Topographie:

E. Buschor, Imbrasos. Athen. Mitt. 68 (1953) 1ff.

E. Buschor, Aphrodite und Hermes. Athen. Mitt. 72 (1957) 51ff.

D. Ohly, Die Göttin und ihre Basis. Athen. Mitt. 68 (1953) 25ff.

E. Buschor, Gruppe des Myron. Athen. Mitt. 68 (1953) 51ff.

F.K. Dörner - G. Gruben, Die Exedra der Ciceronen. Athen. Mitt. 68 (1953) 63ff.

Architektur:

E. Buschor, Ein frühdädalischer Ringhallentempel. Festschr. f. A. Rumpf S. 32ff.

G. Gruben, Die Südhalle. Athen. Mitt. 72 (1957) 52ff.

O. Ziegenaus, Der Südbau. Ergänzende Untersuchungen. Athen. Mitt. 72 (1957) 65ff.

O. Ziegenaus, Die Tempelgruppe im Norden des Altarplatzes. Athen. Mitt. 72 (1957) 87ff.

O. Reuther, Der Heratempel von Samos. Berlin 1957

O. Ziegenaus, Zur Altarerneuerung des samischen Heraions. Athen. Mitt. 74 (1959) 4f.

E. Buschor, Altsamischer Bauschmuck. Athen. Mitt. 72 (1957) 1ff.

Plastik, Relief:

E. Buschor, Altsamische Standbilder IV. V. Berlin 1960/61.

E. Buschor, Altsamische Stifter. Neue Beiträge zur Klass. Altertumswiss. Festschr. für B. Schweitzer S. 95ff.

E. Buschor, Altsamische Grabstelen II. Athen. Mitt. 74 (1959) 6ff.

Kleinfunde:

H. Walter - Kl. Vierneisel, Die Funde der Kampagnen 1958 und 1959, im Heraion von Samos. Athen. Mitt. 74 (1959) 10ff.

Elfenbein:

H. Walter, Ein samischer Elfenbeinjüngling. Athen. Mitt. 74 (1959) 43ff.

D. Ohly, Zur Rekonstruktion des samischen Geräts mit dem Elfenbeinjüngling. Athen. Mitt. 74 (1959) 48ff.

Holz:

D. Ohly, Holz. Athen. Mitt. 68 (1953) 77ff.

Bronzen:

U. Jantzen, Griechische Greifenkessel. Berlin 1955.

U. Jantzen, Greifenprotomen von Samos. Ein Nachtrag. Athen. Mitt. 73 (1958) 26ff.

Terrakotten:

Kl. Vierneisel, Neue Tonfiguren aus dem Heraion von Samos. Athen. Mitt. 76 (1961) 25ff.

Keramik:

H. Walter, Frühe samische Keramik und ihre Fundlage. Athen. Mitt. 72 (1957) 35ff.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

H. Walter, Ein spätantiker Stufenbrunnen im Heraion von Samos. Arch. Anz. 1958, 72ff.
H. Walter, Korinthische Keramik. Athen. Mitt. 74 (1959) 57ff.

Ägyptische und Orientalische Funde:

K. Parlasca, Zwei ägyptische Bronzen aus dem Heraion von Samos. Athen. Mitt. 68 (1953) 127ff.
H. Walter - Kl. Vierneisel, Ägyptische und orientalische Funde aus dem Brunnen G und dem Bothros. Athen. Mitt. 74 (1959) 35ff.
H. Walter, Orientalische Kultgeräte. Athen. Mitt. 74 (1959) 69ff.

Inschriften:

E. Buschor, Samische Tempelpfleger. Athen. Mitt. 68 (1953) 11ff.
Chr. Habicht, Samische Volksbeschlüsse der hellenistischen Zeit. Athen. Mitt. 72 (1957) 152ff.
P. Herrmann, Die Inschriften römischer Zeit aus dem Heraion von Samos. Athen. Mitt. 75 (1960) 68ff.

Vorgeschichte:

Vl. Milojćić, Die prähistorische Siedlung unter dem Heraion von Samos. Grabung 1953 und 1955. Samos Bd. I.

Berichte:

E. Buschor, Samos 1952 - 1957. Neue Deutsche Ausgrabungen im Mittelmeergebiet und im Vorderen Orient. S. 197ff.
E. Buschor - O. Ziegenaus, Heraion 1959. Athen. Mitt. 74 (1959) 1ff.
E. Buschor, Die Grabung im Heraion von Samos 1961. Arch. Deltion 17 (1961/62) : Chronika S. 279f.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

DÉLOS

Skardhana, Maison des Comédiens

En 1962, Ph. Bruneau, Anne Bovon, Cl. Vatin, Ulpiano Bezerra de Meneses et G. Donnay ont poursuivi le dégagement du quartier situé au Nord-Ouest de la Maison du Diadumène (Pl. 343a). La cour à péristyle a été entièrement dégagée ainsi que toutes les pièces qu' elle desservait. Un lot abondant de marbres retrouvés dans la cour permet de restituer l'ordre du péristyle. Le rez-de-chaussée était occupé par une colonnade dorique avec entablement complet; au-dessus de la corniche dorique, un petit muret supportait un attique d'étage: on a retrouvé des pilastres, des chapiteaux de pilastres, des blocs d'architrave ionique à trois bandeaux et de la corniche ionique. Cette disposition est très rare dans l'architecture privée de Délos; seule en effet la Maison dite de Kerdon offre une ordonnance analogue.— Les murs des pièces qui s'ouvraient sur la cour étaient bâtis suivant la technique reconnue en 1961, partie en pierre et partie en terre. Le Sud de la Maison était occupé par des communs et peut-être des ateliers; on a ainsi retrouvé des amphores contenant des coquillages connus pour leurs vertus tinctoriales ou présentant à l'intérieur des traces de teinture rouge. — Les pièces de l'Est devaient être richement décorées à en juger d'après la grande abondance de stucs architectoniques (colonnettes, etc.) qu'on y a trouvés. — L'aile Nord était occupée par l' *oecus maior* de la maison; c'est là qu'on a recueilli l'intéressant bandeau peint signalé plus bas et qui a valu à l'habitation entière le nom de "Maison des Comédiens". — A l'Ouest, deux petites pièces aux murs richement décorés (revêtement encore en place) étaient pavées de mosaiques à motifs géométriques noirs, blancs, et rouges, mais dans les deux cas l'emblèma central a été soigneusement découpé dans l' Antiquité (Pl. 343b), ce qui semble exclure l'hypothèse d'un pillage brutal; il semblerait plutôt que les occupants aient pu déménager à loisir; l'absence totale d'objets de valeur dans une maison si luxueuse à d'autres égards peut confirmer cette supposition. — Un escalier, situé à l'angle Sud-Ouest de la Maison, conduisait à l'étage.

En contre-bas et à l'Est de la Maison des Comédiens s'étend une seconde maison dont on a entrepris le dégagement; on a reconnu la cour centrale occupée par une citerne dont le dallage, soutenu par de grosses poutres en pierre, est presque intact. Deux autels de marbre, trouvés *in situ*, l'un rond (Pl. 343d) et l'autre carré, se dressaient dans la cour. Une étroite pièce située au Nord et une autre, encore non fouillée, située à l'Est prenaient jour sur la cour par une baie dont on a retrouvé les meneaux en marbre.

Le revêtement mural en stuc est conforme aux schémas courants à Délos (Cf. M. Bulard, *Mon. Piot*, XIV); mais le bandeau peint dont on a recueilli les fragments dans l'*oecus maior* de la Maison des Comédiens est de grande importance pour l'étude de la peinture à Délos, malgré l'état médiocre de conservation et le caractère artisanal de l'oeuvre. Comme ailleurs à Délos, le bandeau peint (qui courait à hauteur d'homme le long des murs Sud, Est et Ouest de la pièce) était divisé en "métopes" de longueur variable qui se distinguent entre elles par l'alternance de la couleur du fond, noir ou brun-rouge. Le recollage a permis de reconstituer six métopes qui portent des scènes de tragédie (on croit reconnaître sur l'une d'elles Oedipe guidé par Antigone) ou de comédie nouvelle; ainsi cet esclave de la Comédie Nouvelle représenté sur la Planche 343c. Ces scènes semblent indépendantes les unes des autres.

La fouille a livré par ailleurs une grande abondance de céramique commune et de petits objets du genre habituel dans les habitations hellénistiques de Délos; à signaler un fragment d'amphore panathénaique miniature représentant une scène de boxe, un joli médaillon en ivoire, un scarabée égyptien au revers duquel figure Horus tirant de l'arc.

Il est encore trop tôt pour fixer la chronologie de la Maison des Comédiens. On proposera d'en placer l'occupation entre le dernier quart du IIème siècle av. J. C. et la ruine de 69.

Délos, Archégésion

La fouille, dirigée par J. Ducat, a duré du 22 juin au 21 juillet, elle a permis de terminer l'exploration du sanctuaire d'Anios. Comme l'année précédente, on a trouvé des tessons inscrits et des vases archaïques de technique "ionienne", ainsi que de nombreux fragments du dinos à reliefs décoré de frises de guerriers illustré *BCH* 1962, p. 963, fig. 6. Mais les découvertes les plus importantes concernent l'histoire architecturale du sanctuaire. L'état le plus an-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

cien (fin du VIIème ou début du VIème siècle) est très curieux: c'était une sorte de "mégaron" presque carré, à ciel ouvert, de grandes dimensions, entouré d'un péristyle aux colonnes de bois reposant sur des bases de pierre, qui ont été retrouvées. Au début du Vème siècle, le sanctuaire fut agrandi et prit la forme d'une cour entourée d'une sorte de stoa carrée; le bâtiment hellénistique suivait le même plan. Il est probable que c'est cette cour centrale qui constituait l' "abaton de l'Archégète" mentionné par une inscription.

ÉCOLE FRANÇAISE D'ATHÈNES

*

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΚΥΚΛΑΔΩΝ

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΤΡΙΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΠΑΡΟΥ

Τρεῖς μικραί, ἠρειπωμέναι ἐκκλησίαι, πολὺ πλησίον ἀλλήλων τοποθετημέναι, εὑρισκόμεναι δ' εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς περίπου χιλιομέτρου πρὸς τὰ βορειοανατολικὰ τῆς Καταπολιανῆς παρὰ τὴν πρὸς Νάουσαν ἀμαξιτὸν καὶ κτισμέναι μὲ ἄφθονον μαρμάρινον ἀρχαῖον καὶ παλαιοχριστιανικὸν ἀρχιτεκτονικὸν καὶ γλυπτικὸν ὑλικόν, ἐμαρτύρουν ὅτι πλησίον ἢ κάτωθεν αὐτῶν θὰ ὑπῆρχεν ἀρχαῖον ἱερόν, τὸ ὁποῖον θὰ διεδέχθη κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους κάποια χριστιανικὴ ἐκκλησία. Τοῦτο πράγματι καὶ ἐπεβεβαιώθη ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς ὀλίγα μέτρα ἀνατολικώτερον ἐπισημάνσεως τμήματος τῆς ἡμικυκλικῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ (Πίν. 344 α), ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς γενομένης πέριξ τῶν ἐκκλησιῶν ἀνασκαφῆς, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας κατὰ τὰ ἔτη 1961 καὶ 1962, ἥτις ἀπεκάλυψεν ἀρκετὰ μεγάλην παλαιοχριστιανικὴν βασιλικήν, φέρουσαν πρὸς δυσμὰς προσηρτημένον νάρθηκα (Σχεδ. 1).

Ἡ εἴσοδος εἰς τὴν βασιλικὴν αὐτὴν ἐγίνετο μέσῳ τριβήλου, ἀνοιγομένου εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ νάρθηκος. Τοῦ τριβήλου τούτου εὑρέθη κατὰ χώραν ὁ εἷς τῶν κιόνων ὡς καὶ αἱ δύο ἑκατέρωθεν παραστάδες. Ἀργότερον, ἑκατέρωθεν τοῦ τριβήλου, προσετέθη ἀνὰ ἓν ἐξέχον ὀρθογώνιον διαμέρισμα ἐν εἴδει πύργου προστατευτικοῦ τῆς εἰσόδου (Σχεδ. 1), χρησιμοποιηθὲν ἔτι ἀργότερον πιθανῶς ὡς κατοικία.

Ὁ νάρθηξ, πλάτους 3,40 μ., ἐπεκοινώνει ἐσωτερικῶς μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τριῶν θυρῶν, ἑκάστης ἀντιστοιχούσης πρὸς ἓν τῶν τριῶν κλιτῶν αὐτοῦ (Σχεδ. 1).

Σημαντικὴ εἶναι ἡ κατὰ χώραν, εὐθὺς πρὸ τῆς μέσης (βασιλείου) θύρας καὶ δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸν ναὸν (Σχεδ. 1, Γ), εὕρεσις μαρμαρίνης λεκάνης ἁγιασμοῦ (Σχεδ. 2), στηριζομένης ἐπὶ κορμοῦ φέροντος συμφυὲς ἀνεστραμμένον «αἰολικὸν» κιονόκρανον. Τὰ χείλη τῆς λεκάνης ταύτης ἦσαν τεθραυσμένα, εὑρέθησαν ὅμως δύο τεμάχιά των, τὰ ὁποῖα ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπέτρεψαν τὸν καθορισμὸν τῆς διαμέτρου αὐτῆς (0,495 μ.), ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπιστοποίησαν, ὅτι αὕτη ἔφερε χαραγμένην ἐπί τε τῆς ἄνω ὁριζοντίας ἐπιφανείας τοῦ χείλους καὶ ἐπὶ τῶν κατακορύφων ἐξωτερικῶν παρειῶν αὐτῆς ἐπιγραφήν, τῆς ὁποίας ὅμως διεσώθησαν ὀλίγα μόνον τμήματα λέξεων *(ΟΥΤΩ - ΜΟΥ - ΙΤΙ - ΤΥΑΝ)*. Τὸ παρατιθέμενον Σχεδ. 2 παρέχει ἀναπαράστασιν τῆς ἐν λόγῳ λεκάνης ἁγιασμοῦ μετὰ τῆς βάσεως αὐτῆς.

Πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ κυρίως ναοῦ, ὅστις ἦτο ὀρθογώνιος, διαστάσεων — ἄνευ τῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ — 14,80 × 17,50 μ., παρέστη ἀνάγκη κατεδαφίσεως τῶν τριῶν ἠρειπωμένων ἐκκλησιῶν (Σχεδ. 1, E_1, E_2, E_3), αἵτινες ἦσαν πᾶσαι κεκαλυμμέναι διὰ τοῦ ἐπιχωριάζοντος κατὰ τὸν 17ον-19ον αἰῶνα συστήματος ψευδοθόλου (Πίν. 344 β) οἷον λεπτομερῶς τὸ περιέγραψα εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῶν Βυζ. Μνημείων τῆς Ἑλλάδος (τόμ. Θ' (1961) σ. 135 κ.ἑ.).

Ὁ ναὸς ἦτο τρίκλιτος μὲ τὸ μέσον κλῖτος, ὡς συνήθως, πλατύτερον τῶν ἀνισοπλατῶν πλαγίων κλιτῶν (πλάτος μέσου 7 μ. ἔναντι 4,20 τοῦ βορείου καὶ 3,55 τοῦ νοτίου). Αἱ χωρίζουσαι τὰ κλίτη κιονοστοιχίαι ἔβαινον ἐπὶ ὑψηλοῦ στυλοβάτου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθησαν ἀρχαῖα μαρμάρινα ἀρχιτετονικὰ μέλη, ὡς συνάγεται ἔκ τε τῶν γλυφῶν καὶ τῶν τόρμων συνδέσμων καὶ γόμφων τοὺς ὁποίους διασῴζουν.

Ἐφ' ἑκάστης κιονοστοιχίας ὑπῆρχον ἀνὰ 7 μαρμάρινοι κίονες μεταξὺ δύο πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Δυσμὰς παραστάδων. Διὰ μερικὰς ἐκ τῶν βάσεων τῶν κιόνων ἐχρησιμοποιήθησαν ἀνεστραμμένα ἀρχαῖα δωρικὰ κιονόκρανα μεθ' ὑποτραχηλίου (Πίν. 344 γ). Οἱ μαρμάρινοι κορμοὶ τῶν κιόνων ἦσαν ἀρράβδωτοι, ἔφερον ὅμως εἰς μικρὸν σχετικῶς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου, μεγάλους, ἀναγλύφους «λατινικοὺς» σταυρούς. Τὰ κιονόκρανά των, ἐκ τῶν ὁποίων εὑρέθησαν ἄνω τῶν 8, ἦσαν ἐκ τῶν λεγομένων τεκτονικῶν, ἔχοντα πλουσίως διακεκοσμημένας τὰς πλευράς των κατὰ μὲν τὰς γωνίας διὰ φύλλων ἀκάνθης κατὰ δὲ τὸ μέσον διὰ διαφόρων γεωμετρικῶν σχεδίων (ρόμβων) ἢ σταυρῶν (Πίν. 344 δ) ἢ ἀμφορέων (Πίν. 344 ς).

Πλουσίως ἐπίσης διακεκοσμημένα ἦσαν καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

τὰ ἐπίκρανα τῶν ὀρθογωνίων παραστάδων (Πί ν. 344 ε).

τικώτερον τῆς ἀψῖδος τοῦ ὁποίου εὑρέθη ἡ βάσις τετράποδος Ἁγ. Τραπέζης, ὡς συνάγεται ἐκ

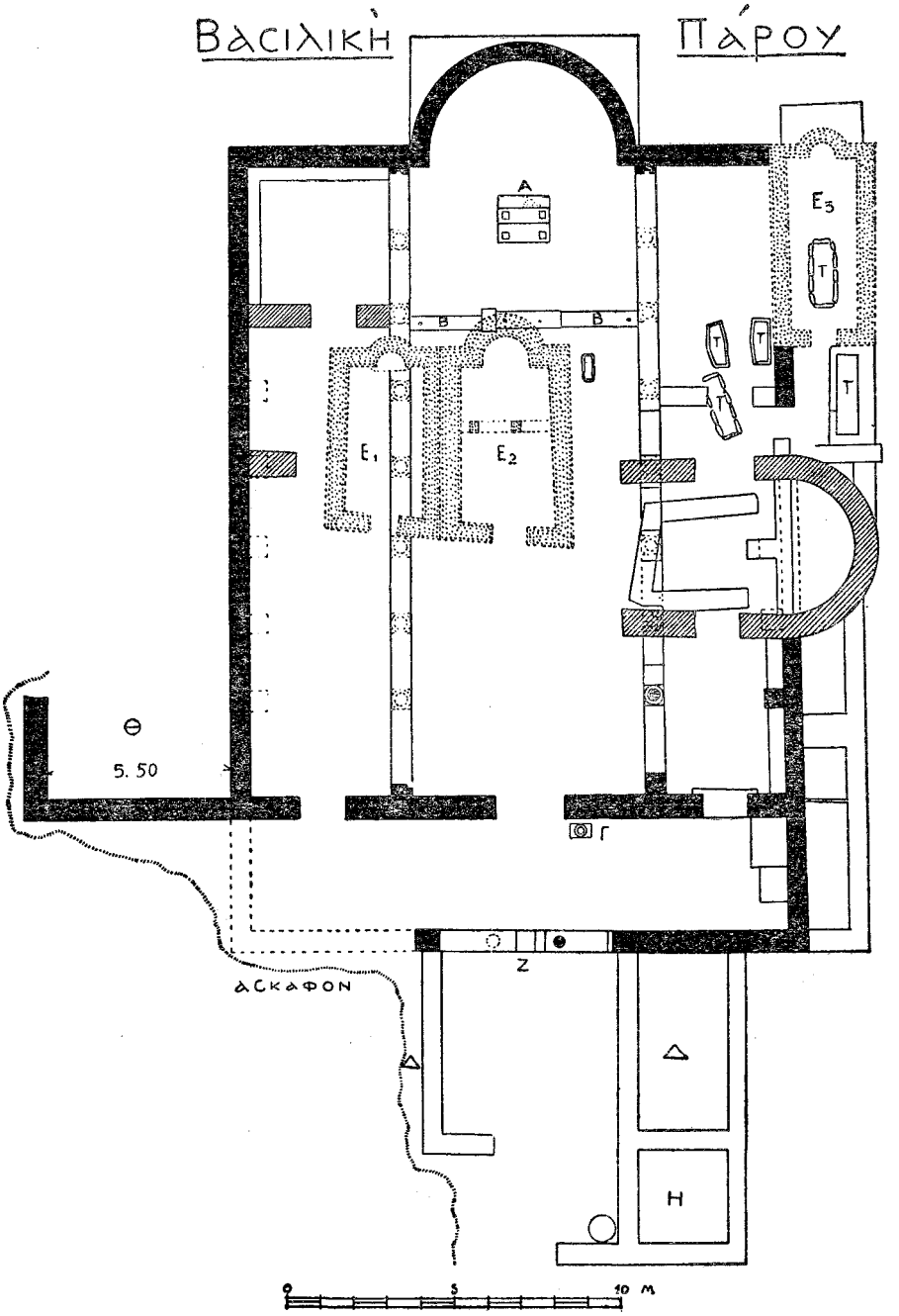

Σχεδ. 1. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς τῶν Τριῶν Ἐκκλησιῶν

Ὁλοκλήρου τοῦ μέσου κλίτους τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον διὰ λευκῶν καὶ ὑποκυάνων σχιστολιθικῶν πλακῶν μέχρι καὶ τοῦ ἱεροῦ, ὀλίγον δυ-

τῶν ἐπ' αὐτῆς σῳζομένων (Πί ν. 345 α) τεσσάρων τετραγώνων ἐγκοπῶν (0,24 × 0,25). Ἐγκαίνιον ἀναζητηθὲν κάτωθεν τῆς βάσεως δὲν ἀνευρέθη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Δύο τῶν πλακῶν τῆς βάσεως τῆς Ἁγίας Τραπέζης ἔφερον χαραγμένας τὰς κάτωθι δύο ἐμμέτρους, ἐπιτυμβίους, ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐπιγραφάς (Πί ν. 345 γ-δ) ἀναφερομένας εἰς τό αὐτό πρόσωπον, τήν Ναξίαν Τιμώ Φίλτωνος (ὕψ. γραμμ. 0,013 - 0,015, διάστιχον 0,004 - 0,006 μ.). Ἰδοὺ τὰ σχετικὰ κείμενα:

α) Τίς τίνος ἔσσι γύναι καὶ πῶς θάνες ἐν γαίᾳ [μοίρα,
μύθων κουφοτέρη τὰ αὐτὰ παθοῦσι τύχη
Τιμὼ Φίλτωνος, Μιμνὼ δὲ μ' ἐγίνατο μάτηρ
ἃ πένθος λίπω νούσῳ ἀποφθιμένα

5 Ἁλικίας δ' ἔλαχες ποῖον μέτρον; ἐνδεκάδας [τρεῖς
ἁ στήλη ξείνη, Νάξος ἐμοί γε πάτρᾳ
Τίς δὲ τεὸς πόσις ἦν; Δημήτριος Ἐσσίδα [παῖς, ᾧ
τρισσὰ γὰρ ἐν ζωᾷ τέκνᾳ λέλοιπα πόσει
Ὄλβιε μὲν τέκνοισιν, ἀνόλβιε δ' ἀμφὶ συνεύνῳ

10 ματρί τε σᾷ. Τιμὼ χαῖρε καὶ ἐμ φθιμένοις

β) Ἄρτι μὲν τὰν τρισσοῖσιν ἀγαλλομέναν ἐπὶ [τέκνοις
καὶ θυγατ[ρὸ]ς τέκνω, κουριδίω τε πόσει
Ἀπροϊδὴς ἅρ[π]αξε βιοφθόρος ἄλγεσιν Ἄδας
ἑνδεκάδας τρισσὰς πλησαμέναν ἐτέων
5 Τιμὼ τὰν Φίλτωνος. Ἐμῷ δ' ἐπὶ δάκρυα [τύμβῳ

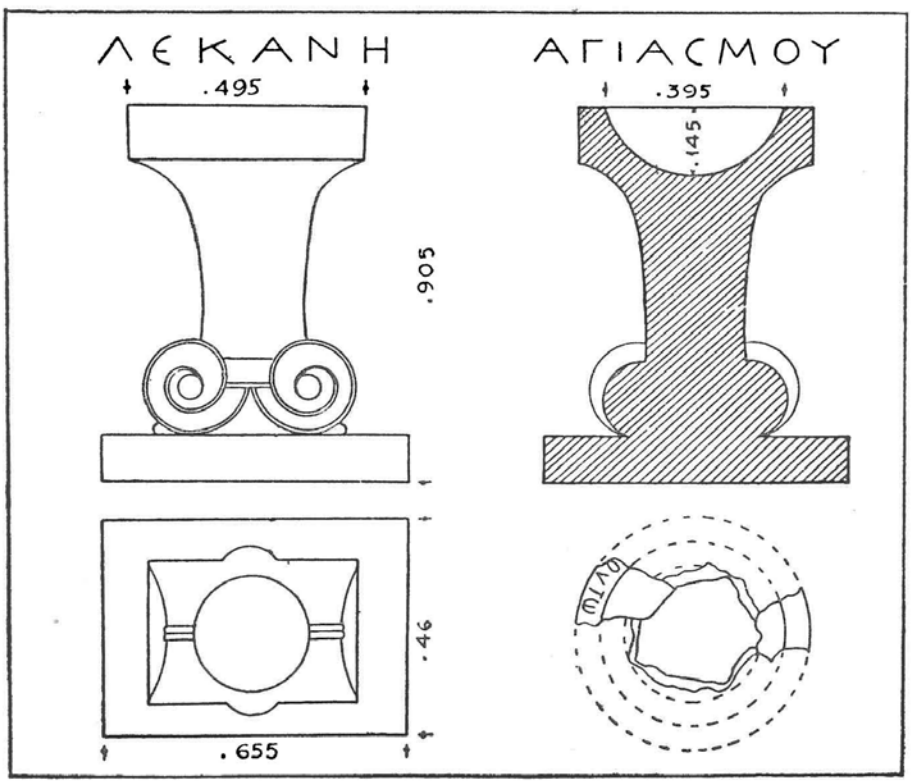

Σχεδ. 2. Ἀναπαράστασις τῆς λεκάνης ἁγιασμοῦ τῆς βασιλικῆς τῶν Τριῶν Ἐκκλησιῶν

ἀνδρὸς καὶ ματρὸς καὶ τεκέων κέχυται
Ἀλλὰ τύχα τέκ[ν]οις μὲν ἀείθαλος, ἀνδρὶ δὲ [βουλὰν
σώφρονα, ματρὶ δ' ἐμᾷ κοῦφα πόροις δάκρυα

Τῆς Ἁγ. Τραπέζης εὑρέθη εἷς κιονίσκος μὲ ἑλικοειδεῖς ραβδώσεις, ὡς καὶ τεμάχιον τῆς μετ' ἀνακεκαμμένων χειλέων καλυπτηρίου πλακός.

Ἔτι δυτικώτερον τῆς Ἁγ. Τραπέζης εὑρέθη ὁ στυλοβάτης τοῦ τέμπλου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκουν τεμάχια μαρμαρίνων διατρήτων θωρακίων ὡς καὶ πωρίνων πεσσίσκων, μετ' ἀναγλύφων κοσμημάτων.

Ἐκ τῆς κατεδαφίσεως τῶν ναΐσκων καὶ ἰδίᾳ τοῦ μέσου E_2 (Πί ν. 344 β) ὡς καὶ ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ναοῦ προῆλθον παντοῖα γλυπτά, ἀρχιτεκτονι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΝΔΡΟΣ

Ὁ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1962 μετατεθεὶς εἰς τὴν Δ΄ Περιφέρειαν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Ἔφορος Ν. Β. Δρανδάκης περιώδευσε κατ' Αὔγουστον ἀνὰ τὴν νῆσον Ἄνδρον πρὸς διαπίστωσιν ἀναγκῶν τῶν μνημείων της. Ἐπωφεληθεὶς τῆς εὐκαιρίας κατέγραψεν ἐν τῇ Χώρᾳ τῆς νήσου καὶ εἰς τὴν ὕπαιθρον 80 περίπου παλαιὰς εἰκόνας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν συνεχείᾳ μνημονεύονται κεφαλαιωδῶς αἱ σπουδαιότεραι. Ἐπίσης διεπίστωσεν ἐν Παλαιοπόλει τὴν ὕπαρξιν δύο παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν.

Α΄ Χώρα

1. Καθεδρικὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου

Ἀνεκαινίσθη τῷ 1786. Ὡς παραδίδει ὁ Δημ. Π. Πασχάλης, τῷ 1820 ὁ ναὸς ἐξώφλησε τὸ πρὸς τὸν Γεώργιον Κονδύλην χρέος, ὅστις εἶχε «νὰ λαμβάνῃ. . .διὰ τὴν οἰκοδομήν, ὅπου πρὸ χρόνων ἔκαμεν, τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας» (Δ. Πασχάλη, Βυζαντιναὶ καὶ μεταβυζαντιναὶ ἐκκλησίαι τῆς Ἄνδρου, Θεολογία 1957, ἀνάτυπον σ. 18). Κατὰ τὸ μεσολαβοῦν ἀπὸ τοῦ 1786 μέχρι τοῦ 1820 διάστημα πρέπει νὰ κατεσκευάσθη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ξυλόγλυπτον ρυθμοῦ barocco τέμπλον (Πίν. 347 α), κοσμούμενον καὶ ὑπὸ φορητῆς εἰκόνος τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐνθρόνου, διαστάσεων περίπου 0,85 × 0,675 (Πίν. 347 β). Ὁ ἅγιος φορεῖ λευκὸν στιχάριον καὶ φαιλόνην χρώματος ἀνοικτοῦ καρπῶν ροιᾶς μὲ σιτόχροα φῶτα. Ἡ σκιὰ τοῦ ἐπιμελῶς εἰργασμένου προσώπου εἶναι καφὲ καὶ αἱ ψιμυθιαὶ οὐχὶ πολυάριθμοι. Ἡ εἰκών, φέρουσα ἐπιζωγράφησιν εἰς τὸ κάτω τμῆμα της, δύναται νὰ ταχθῇ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἐμμ. Λαμπάρδου. Παρὰ τὸ τέμπλον ἐπὶ τοῦ Ν τοίχου εἶναι ἀνηρτημένη ἀξιόλογος εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (Πίν. 347γ), διαστ. 0,80 × 0,60 μ., μᾶλλον ἀρχαιοτέρα κατά τι τῆς προηγουμένης. Ὁ ἅγιος ζωγραφεῖται φαλακρὸς μὲ πρόσωπον πλατύ, βλέμμα λοξὸν καὶ οὖλην ἐσχηματοποιημένην γενειάδα. Βαθὺ χρῶμα σίτου ἔχει ἡ ἐπιδερμίς του καὶ ὁ φαιλόνης του εἶναι βυσσινόχρους.

2. Ἅγιος Νικόλαος στὸ Παραπόρτι

Ὁ ναΐσκος (Δ. Πασχάλης, ἔ. ἀ. σ. 42) εἰς τύπον δωματίου μὲ ξυλίνην ὀροφὴν ἔχει ξυλόγλυπτον ἐπεσκευασμένον τέμπλον καὶ Β πλάγιον νάρθηκα. Ἐπὶ τοῦ τέμπλου Ὁδηγήτρια, διαστ. 0,95 × 0,67 μ., ἔχουσα κατάκοσμον τὸ χρυσοῦν βάθος καὶ τοὺς φωτοστεφάνους, ἐμφανίζει ἰδιομορφίαν, ἐπειδὴ τὰ περιγράμματα τῶν λευκῶν, σιτόχρων σήμερον ἐνδυμάτων, καὶ αἱ πτυχαὶ δηλοῦνται διὰ χαραγῶν (Πίν. 348 α). Δύο ἱπτάμενοι ἄγγελοι κρατοῦν ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τῆς Θεοτόκου στέμμα. Ἡ ἐλαφρῶς ἐρυθρωπὴ ἐπιδερμὶς ἔχει χρῶμα καφέ, ἡ σκιά της εἶναι βαθυτέρου τόνου καὶ αἱ ψιμυθιαὶ δύο ἀποχρώσεων (περὶ τὸ 1700).

Ἅγιος Νικόλαος ἐν προτομῇ (διαστ. 0,776 × 0,622 μ.). Ἡ εἰκὼν εὑρίσκετο προηγουμένως, ὡς πληροφορεῖ ἡμᾶς ὁ Δ. Πασχάλης (ἔ. ἀ. σ. 19) ἐν τῷ καθεδρικῷ ναῷ. Ὁ κατενώπιον ἱεράρχης φέρει πράσινον στιχάριον καὶ φαιλόνην χρώματος καρποῦ ροιᾶς, κεκοσμημένον ἀραιὰ διὰ χρυσῶν ἀνθέων. Ὠχρὰ πρὸς τὸ σιτόχρουν ἡ ἐπιδερμίς, καφὲ ὑπέρυθρος ἡ σκιά, κίτρινα τὰ φῶτα τοῦ γενείου ἐπὶ πρασίνου βάθους. Ἔνθεν κἀκεῖθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ ἁγίου (Πίν. 348 β) αἱ προτομαὶ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Χριστοῦ, οἵτινες ἐπιφαίνονται νεφυδρίου. Ἀριστερά, ὑπὸ τὸν Χριστόν, εἰς μικρὰν κλίμακα, ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ βάθους, μετέωρος, γονυκλινὴς ὁ ἁγιογράφος (Πίν. 348 γ), ὡς μαρτυρεῖ ἡ κάτωθεν αὐτοῦ ἐπιγραφή: *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Ἰω(άννου)/ἠκονογράφου Θαλα/σηνοῦ*. Ὁ ζωγράφος εἰκονίζει ἑαυτὸν— εἶναι φανερὸν ὅτι πρόκειται περὶ αὐτοπροσωπογραφίας —δεόμενον καὶ ἔχοντα κρεμάμενον ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς κομβολόγιον. Εἶναι ἀγένειος, ἔχει λεπτὸν μύστακα καὶ μακρὰν κόμην καλύπτουσαν τὸν τράχηλον καὶ φέρει βαθυπράσινον ἔνδυμα, ἐρυθρὰς ὑψηλὰς περικνημῖδας καὶ ὠχρὰ ὑποδήματα μὲ ἄμματα μελανά (17ος αἰών). Ἡ λεπτομέρεια εἶναι ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος ἄν, ὡς εἶναι μᾶλλον βέβαιον, πρόκειται περὶ αὐτοπροσωπογραφίας. Ἄλλο ὅμοιον παράδειγμα ἐξ ὀρθοδόξου εἰκόνος δὲν ἔχω ὑπ' ὄψει, πλὴν ἔργον τοῦ Θεοδώρου Πουλάκη, ἐφ' οὗ, ὡς ὑπετέθη μετὰ πολλῆς πιθανότητος, εἰκονίζει ἑαυτὸν ὁ ἁγιογράφος (Α. Ξυγγόπουλος, Ἡ αὐτοπροσωπογραφία τοῦ Θεοδώρου Πουλάκη Ε.Ε.Β.Σ. ΙΔ΄ (1938) σσ. 201-206). Ἡ ἐν τῷ προκειμένῳ ἔργῳ παράστασις τοῦ Θαλασσηνοῦ διηυκολύνθη ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αὐτὸς ὑπῆρξε καὶ δωρητής, οἱ δὲ δωρηταὶ πολλάκις ζωγραφοῦνται ἐπὶ τῆς δαπάναις αὐτῶν γενομένης εἰκόνος.

Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης ἀπόκειται ὡραία εἰκὼν Ὁδηγητρίας (0,49 × 0,375 μ.) ἔχουσα ὑποστῆ ἱκανὴν φθοράν (Πίν. 349 α). Τὸ μαφόριον εἶναι βυσσινόχρουν, τὰ ἐνδύματα τοῦ Παιδίου καφέρυθρα μὲ χρυσᾶ φῶτα, ἡ σκιὰ τῶν προσώπων καφέ, αἱ ψιμυθιαὶ παρὰ τῇ Θεοτόκῳ πολλαί. Ὁ ἀὴρ σήμερον εἶναι πράσινος. Ἐὰν τὸ χρῶμα ὀφείλεται εἰς μεταγενεστέραν ἐπισκευήν, μᾶλλον τὸ ἔργον εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ 18ου αἰῶνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

3. Ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου

Μικρὰ εἰκὼν τῶν Εἰσοδίων (0,31×0,263 μ.). Τὸ ἔδαφος ζωγραφεῖται ἐπεστρωμένον διὰ ροδοχρόων καὶ πρασίνων πλακῶν προοπτικῶς ἀποδεδομένων. Τὰ πρόσωπα ἀποδίδει ὥχρα μὲ καφὲ σκιάς, ἄνευ ψιμυθιῶν. Ἡ πτυχολογία εἰς τὰ ἐνδύματα τῶν παρθένων εἶναι ἐξεζητημένη. Ὁ ἐρυθρὸς μανδύας τοῦ ἀρχιερέως κοσμεῖται διὰ χρυσῶν κλάδων. Ἄλλη εἰκών, ἐπάργυρος αὐτή, ἡ Ἁγία Ματρώνα ἡ Χιοπολῖτις (0,46 × 0,36 μ.), φαίνεται κατὰ τὸ ἀκάλυπτον τμῆμα μιμουμένη τοιχογραφίαν. Τὸ πρόσωπον δὲν ἔχει ψιμυθιάς. Ἡ ρὶς εἶναι λεπτή, ὁ ἀνθερεὼν μεγάλος, αἱ σκιαὶ τῆς ἐπιδερμίδος ἀποκλίνουν πρὸς τὸ καφέ.

4. Παλατιανὴ

Περὶ τοῦ ναοῦ βλ. Δημ. Κωνσταντινίδη, Ἡ ἐκκλησία τῆς «Παλατιανῆς» Χώρας Ἄνδρου, Ἀνδριακὰ Χρονικά, τόμ. 14ος (1963). Ὁ αὐτὸς ἔχει δημοσιεύσει (αὐτόθι σ. 69, ὑποσ. 101) ἐξ ἐγγράφου τῆς Δ΄ Περιφερείας κατάλογον τῶν εἰκόνων τῆς ἐκκλησίας. Πολὺ ἀξιόλογον εἶναι τὸ ξυλόγλυπτον τέμπλον, προϊὸν συναρμογῆς, ὡς δεικνύει καὶ ἡ παρατιθεμένη φωτογραφία (Πίν. 349 β). Τὰ τμήματα τῆς Προθέσεως καὶ τοῦ Διακονικοῦ εἶναι διάφορα τοῦ μέσου φράγματος τὸ ὁποῖον ἐγένετο τῷ 1719 κατ' ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ βημοθύρου καὶ κατ' ἄλλην εὑρισκομένην ἀριστερώτερον, *παρὰ τῶν ἀρχιτεκτ(όν)ων Γιακουμῆ κ[αὶ] Μικ[ὲ] ἐκ νήσου Χίου.* Ἐκ τῶν εἰκόνων τοῦ τέμπλου προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον ἔνθρονος ἐπεσκευασμένη Βρεφοκρατοῦσα (0,975 × 0,745 μ.), δεξιὰ τῆς δεσποτικῆς τοῦ Χριστοῦ, ἴσως ἀναγομένη εἰς τὸν 16ον αἰῶνα, καὶ Ἁγία Τριάς, ἀριστερὰ τῆς δεσποτικῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας, λαϊκὸν ἔργον τοῦ 18ου αἰῶνος παριστῶν ἄνω τὴν Ἁγίαν Τριάδα, ὡς ζωγραφεῖται σήμερον, καὶ κάτω τὴν Φιλοξενίαν τοῦ Ἀβραὰμ τὴν λεγομένην Ἁγίαν Τριάδα τῆς Π. Διαθήκης. Ἐκ τῶν μικρῶν εἰκόνων τῆς ἐκκλησίας ἐπισύρουν τὴν προσοχὴν δύο εἰκονίδια τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ὧν τὸ ἕν, ἐφθαρμένον ἄνω, ἔχει διαστ. 0,244 × 0,193 μ. καὶ τὸ ἄλλο 0,187 × 0,140 μ., οἱ ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη (0,271 × 0,211) καὶ πάλιν ἡ Γέννησις (0,38 × 0,312 μ.), λαϊκὸν ἔργον, φέρον τὴν ὑπογραφήν: *χεὶρ Μάρκου κρητικοῦ/ἐ(κ) νίσου Τίνου 1751.*

5. Ἁγία Βαρβάρα

Περὶ τοῦ ναοῦ βλ. Δ. Η. Κωνσταντινίδη, Ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Βαρβάρας Χώρας Ἄνδρου, ἀνάτυπον ἐκ τῶν Τεχνικῶν Χρονικῶν, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1961, ἀρ. τεύχους 6.

Ἡ Ὁδηγήτρια τοῦ τέμπλου, ἔχουσα διαστ. 0,97 × 0,623 μ. μὲ ὀλίγας δυσδιακρίτους ψιμυθιὰς καὶ πρασινωπὴν σκιὰν φέρει τὴν χρονολογίαν ,αψος΄ (=1776) καὶ τὴν ὑπογραφήν: *χεὶρ Νηκ(ολάου)/Μ(ενδ)ρ(ι)ν(οῦ)*, κατὰ τὸν Δ. Πασχάλην, (Andros Sacra, Δελτίον Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρίας, Περίοδ. Β΄, Τόμ. Α΄ (1924) τεῦχ. Γ΄ Δ΄ σ. 42). Πολὺ μᾶλλον σημαντικὴ καὶ ἀρχαιοτέρα εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ τέμπλου εἰκὼν τοῦ Προδρόμου (μέσα 16ου αἰῶνος), ἀνυπόγραφος καὶ ἀχρονολόγητος, διαστ. 0,937 × 0,668 μ., καὶ ἐν μέρει, ἰδίᾳ κατὰ τὴν δεξιὰν πλευράν, ἐπεσκευασμένη. Ὁ ἅγιος ζωγραφεῖται κατενώπιον ἐν προτομῇ, εὐλογῶν διὰ τῆς ἰσχνοτάτης δεξιᾶς χειρὸς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἄλλης σταυροφόρον ράβδον. Γυμνὸς φέρει μόνον καφεπράσινον ἱμάτιον. Ἡ ἐπιδερμίς του ἔχει βαθὺ σιτόχρουν χρῶμα καὶ αἱ σκιαί της καφέρυθρον. Ὀλίγαι ἀραιαὶ λευκαὶ γραμμαὶ ἀποδίδουν τὰ φῶτα τοῦ προσώπου (Πίν. 350 α). Ἡ εἰκὼν δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τοιχογραφίαν τοῦ Προδρόμου ἐν τῇ Μονῇ Βαρλαὰμ Μετεώρων (1548), ἔργον τοῦ Φράγκου Κατελάνου (Α. Ξυγγοπούλου, Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτ. ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἅλωσιν, Ἀθῆναι 1957, πίν. 30 [2]).

6. Ταξιάρχης τοῦ Κάστρου

Διὰ τὸν ναὸν βλ. Δ. Η. Κωνσταντινίδη, Ὁ μέγας Ταξιάρχης «στὸ Κάστρο» Χώρας Ἄνδρου, ἀνάτυπον ἐκ τῶν Τεχνικῶν Χρονικῶν, Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1962, ἀρ. τεύχους 2. Ἐπὶ τοῦ τέμπλουοἱ ἅγιοι Κοσμᾶς καὶ Δαμιανὸς (διαστ. 0,838 × 0,497 μ.), ὡραία εἰκών, ἀλλ' ἀτυχῶς ἐπεσκευασμένη (Πίν. 350 β). Ὁ Δ. Πασχάλης (Andros Sacra, σ. 40) ἀναφέρει ὡς χρονολογίαν τοῦ ἔργου τὸ ἔτος 1672, ὅπερ οὐδαμοῦ σήμερον διακρίνεται. Πάντως καὶ ἐπὶ τῶν προσώπων προδίδεται ἐπέμβασις τοῦ ἐπισκευαστοῦ. Ὁ ἀρχαϊσμὸς τῆς παραστάσεως καὶ ἡ ἐξαΰλωσις τῶν ἐλαφρῶν σωμάτων προξενοῦν ἐντύπωσιν. Τὰ ἐνδύματα ἔχουν χρῶμα πράσινον καὶ πολὺ ἀνοικτὸν κεραμόχρουν, ρόδινον πρὸς τὸ σιτόχρουν. Τὴν ἐπιδερμίδα τῶν ἁγίων ἀποδίδει χρῶμα σίτου, τὰς σκιάς της ξανθὸν καφὲ καὶ πράσινον ἄτονον. Ψιμυθιαὶ φαίνονται ὀλίγαι. Τὸ τέμπλον τοῦ ναοῦ κοσμεῖ καὶ ὁ Ταξιάρχης ἐν προτομῇ, κατενώπιον, ἐπάργυρος (0,975×0,645 μ.) ὃν ὁ Πασχάλης (ἔ.ἀ., σ. 40) ἀνάγει εἰς τὸν 16ον αἰῶνα. Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ἐσθῆτος φέρει τὴν χρονολογίαν 1820 (βλ. αὐτόθι). Σιτόχρους, βαθέος τόνου, ὑπέρυθρος ἡ ἐπιδερμίς, καφὲ ἡ σκιά της, ἀραιαὶ αἱ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

σιτόχροι ψιμυθιαί. Ἡ Ὁ δ η γ ή τ ρ ι α, εἰκὼν καὶ αὐτὴ δεσποτικὴ (διαστ. 0,937×0,615 μ.), εἶναι ἐπεσκευασμένη κατὰ τὸ ἄνω τμῆμα τοῦ ἀέρος. Οἱ φωτοστέφανοι ἔχουν πέριξ λεπτὸν κόσμημα ἐξ ἀκιδογραφημάτων. Ἑκατέρωθεν ἄγγελοι ἐν προτομῇ ἐντὸς κεραμοχρόων δίσκων. Λαμπρὸν χρῶμα βυσσίνου ἔχει τὸ μαφόριον τῆς Παναγίας καὶ ὁ χιτών της εἶναι πράσινος. Ὤχρα θερμὴ ἀποδίδει τὴν ἐπιδερμίδα, καφὲ καὶ πράσινον χρῶμα τὰς σκιάς της, λευκὸν ἢ σιτόχρουν τὰς ἀραιὰς ψιμυθιάς (Π ί ν. 351 α). Τὸ ὡραῖον πρόσωπον τῆς Θεοτόκου δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένον ἀδεξιότητος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ σχέδιον τῆς ρινὸς καὶ μολονότι ὑπενθυμίζει κατὰ τὸ σχῆμα του τὴν Παναγίαν τῆς Κοιμήσεως ἐν τῷ Καθολικῷ τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους (G. Millet, Monuments de l'Athos, Paris 1927, πίν. 134[1]) ἡ εἰκὼν φαίνεται νεωτέρα. Ἐκ τῶν εἰκόνων, ὅσαι ἀπόκεινται ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ταξιάρχου, μνημονευτέα ἡ ἐν τῇ Προθέσει Σ ύ ν α ξ ι ς τ ῶ ν Ἀ ρ χ α γ γ έ λ ω ν μὲ συμφυὲς γλυπτὸν πλαίσιον (0,475 × 0,354 μ.). Ἄνω ζωγραφεῖται ἡ Βλαχερνίτισσα ἐν προτομῇ (18ου αἰῶνος;).

Β΄ Μ ε σ σ α ρ ι ὰ

Ναὸς Ἁγ. Νικολάου

Ἐν τῷ ναῷ, ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου εἶναι ἀνηρτημένη μεγάλη εἰκὼν ἐνθρόνου Χ ρ ι σ τ ο ῦ ὡς Μεγάλου Ἀρχιερέως, ἔχοντος στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ ἐνδεδυμένου πράσινον σάκκον, κατάκοσμον ἐκ λεπτῶν χρυσῶν κοσμημάτων. Τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ ἔχει καφεκίτρινον, μονότονον χρῶμα. Κάτω δεξιὰ ἀναγιγνώσκεται: *ˏαχπ΄ Αὐγούστου... (Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ) Νεκταρίου Μοναχοῦ.*

Γ΄ Μ έ ν η τ ε ς

Ναὸς Παναγίας Βέργη

Ἀξιόλογον εἶναι τὸ λαϊκῆς τέχνης ξυλόγλυπτον τέμπλον, πιθανώτατα ἔργον τῆς α΄ δεκαετίας τοῦ 19ου αἰῶνος (Π ί ν. 351 β). Ἔχει χρωσθῆ κυρίως δι' ἀνοικτῶν χρωμάτων: λευκοῦ, κιτρίνου, γαλανοῦ, ροδόχρου, ἐρυθροῦ. Ἐπὶ εἰκόνων του ἀναγιγνώσκονται αἱ χρονολογίαι ˏαως΄ καὶ ˏαωζ΄. Ὁ γυναικωνίτης τοῦ ναοῦ διασῴζει ἀκόμη ξύλινον δικτυωτόν, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου ἱστάμεναι ἠκροῶντο τῆς Θείας Λειτουργίας αἱ γυναῖκες (Π ί ν. 352 α).

Δ΄ Ἱ ε ρ ὰ Μ ο ν ὴ Π α ν α χ ρ ά ν τ ο υ

Ἱδρύθη κατὰ τὴν παράδοσιν τὸν 10ον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ (Δ. Π. Πασχάλη, Ἡ ἐν Ἄνδρῳ Μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐπικεκλημένη τῆς Παναγίας Παναχράντου, Θεολογία, ΚΔ΄ (1953) σ. 584 κ.ἑ.). Τὸ καθολικόν, ναὸς σταυροειδής, δικιόνιος μὲ κορινθιάζοντα κιονόκρανα ἔχει συνολικὸν μῆκος, ὑπολογιζομένων τοῦ νάρθηκος καὶ τῆς ἀψῖδος, 13,25 μ. καὶ πλάτος 8,18 μ. Ὁ τροῦλλος εἶναι ὀκτάπλευρος, ἔχων ἰσάριθμα πρὸς τὰς πλευρὰς παράθυρα. Τὰ πλάγια διαμερίσματα καλύπτονται ὑπὸ χθαμαλῶν τρουλλίσκων. Ἐσωτερικῶς αἱ στέγαι τοῦ ναοῦ φέρουν κοσμήματα ἐκ stucco. Εἶναι πολὺ πιθανόν, κατ' ἐπιγραφὴν μνημονευομένην ὑπὸ τοῦ Πασχάλη (ἔ. ἀ., σσ. 592-593) καὶ ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου κ. Ἐμμανουὴλ Καρπαθίου (Ἡ ἐν Ἄνδρῳ Ἱερὰ Μονὴ Παναχράντου, ἐν Ἀθήναις, 1938, σ. 258), ὅτι ἡ ἐκκλησία ἀνεκαινίσθη «ἐκ βάθρου» τῷ 1608. Ἐπὶ τῆς ξυλογλύπτου θύρας δι' ἧς εἰσερχόμεθα ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν ναὸν εἶναι ἀναγεγραμμένη ἡ χρονολογία 1719 καί, ὡς παραδίδει ὁ Καρπάθιος (ἔ. ἀ., σ. 268), τὰ ὀνόματα *Μικὲ/Γιακουμῆς* — ἡ πληροφορία ἀτυχῶς δὲν ἠλέγχθη — τῶν τεχνιτῶν οἵτινες μνημονεύονται καὶ ἐπὶ τοῦ τέμπλου τῆς Παλατιανῆς. Εἶναι λοιπὸν φανερόν, ἂν ἡ εἴδησις ἀληθεύῃ, ὅτι οἱ αὐτοὶ ἐφιλοτέχνησαν καὶ τὴν θύραν τῆς Παναχράντου. Τὰ προβλήματα, ὅσα γεννᾷ τὸ τέμπλον τοῦ ναοῦ (βλ. καὶ Δ. Κωνσταντινίδην, Ἡ ἐκκλησία τῆς Παλατιανῆς, σ. 88), δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξετασθοῦν κατὰ σύντομον ἐπίσκεψιν εἰς τὴν Μονήν, οὔτε ἦτο ὡσαύτως δυνατὸν νὰ καταγραφοῦν τὰ πολυάριθμα ἄμφια καὶ κειμήλια (βλ. Πασχάλην, Ἡ ἐν Ἄνδρῳ Μονὴ κλπ. Θεολογία ΚΕ΄ (1954) σ. 293) αὐτῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἀργυροῦς σταυρός, φημολογούμενος ὡς δῶρον τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου πρὸς τὴν Πάτμον (ὁ αὐτὸς ἔ. ἀ. σ. 122). Διὰ τὴν καταγραφὴν τῶν κειμηλίων τῆς Μονῆς δέον νὰ γίνῃ εἰδικὴ ἀποστολή. Ἐνταῦθα σημειοῦνται ἁπλῶς ὅσα συνέπεσε νὰ ἐπισύρουν τὴν προσοχὴν τοῦ Ἐφόρου.

Ἡ παρὰ τὸ νότιον ἄκρον τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου εἰκὼν τῆς Θ ε ο τ ό κ ο υ Γ λ υ κ ο φ ι λ ο ύ σ η ς ἐν προτομῇ, ἡ εὑρεθεῖσα, ὡς λέγεται, ἐν τῷ χώρῳ τῆς Μονῆς καὶ συνδεομένη μὲ τὴν ἵδρυσίν της (Ἐμμ. Καρπάθιος, ἔ. ἀ., σ. 5-12), φέρει ἀργυρᾶν ἐσθῆτα καὶ εἶναι εἰς τὰ πρόσωπα τόσον ἠμαυρωμένη, ὥστε ἀποβαίνει ἀδύνατος ἡ κατὰ προσέγγισιν χρονολόγησίς της. Εἶναι περίεργον πῶς ὁ Πασχάλης (Θεολογία ΚΕ΄, σ. 284) διέκρινεν ἐν αὐτῇ χαρακτηριστικὰ «τὰ προσιδιάζοντα τῇ βυζαντιακῇ τέχνῃ τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος».

Ὡς βῆλον τῆς μεσαίας πύλης τοῦ ἱεροῦ χρησιμεύει ὡραῖον χρυσοκέντητον, μετάξινον, βυσσινόχρουν ὕφασμα, διαστ. 0,865 × 0,75 μ., ἐφ' οὗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

εἰκονίζονται ἐν προτομῇ ὁ Χριστὸς ἀνακύπτων ἐκ Ποτηρίου καὶ εὐλογῶν μεταξὺ δύο ὁλοσώμων ἀγγέλων καὶ δύο ἀγγελικῶν κεφαλῶν. Ὁ κάμπος εἶναι κατάσπαρτος ἐξ ἀστέρων. Τὸ ἔργον φέρει τὴν ὑπογραφὴν τῆς «Κοκόνας τοῦ Ἰωάννου ἐν ἔτει ΑΨΜΓ», (Βλ. περὶ αὐτοῦ Ἐ. Καρπάθιον, ἔ.ἀ. σσ. 148-149, 266).

Ἐκ τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν κειμηλίων εἶναι ἀξιομνημόνευτος χρυσοκέντητος Ἐπιτάφιος ἐκ βυσσινόχρου βελούδου, διαστ. 0,93 × 0,663 μ. (Πίν. 352β), περὶ ὃν ἔχει προσραφῆ ἄλλο ὕφασμα. Ὁ Ἐπιτάφιος φέρει τὴν ἐπιγραφὴν + *ἡ θεώσομος ταφὶ τοῦ Κιρίου ἡμῶν Εἰυσοῦ Χριστοῦ* καὶ κατωτέρω τὸ ἰαμβεῖον:

+ *ὁ γῆς ἁπάσης ἐπικρατῶν καὶ πόλου*
νεκρὸς ὁρᾶτε κείμενος ἐν τῷ λίθῳ,

γνωστὸν ἐκ τοῦ Ἐπιταφίου τῆς Ζερμπίτσης (N.B. Δρανδάκης, Ὁ Ἐπιτάφιος τῆς Ζερμπίτσης (1539-1540) ἐν Τόμῳ εἰς μνήμην Κ. Ἀμάντου, Ἀθῆναι 1960, σ. 457). Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς κάτω πλευρᾶς τοῦ ὑφάσματος ἔχει κεντηθῆ ἐπιγραφὴ συνεχιζομένη καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς: + *Ἀφιερώθη τὸ ἱερὸν τοῦτο κειμήλιον ἐν τῇ Μονῇ τῆς Παναχράντου τῆς ἐν τῇ νήσῳ Ἄνδρῳ ὑπὸ Γερβασίου ἱερομονάχου ὁμοῦ κ(αὶ) Μαρίας, Γεωργίου, Κοσμᾶ, Ἀναστασίου, Θέκλης, Γεωργίου, Ἄννις κ(αὶ) Δουκὸς ἐν ἔτει ΑΧΝΖ, ἰνδ(ικτιῶνος) Ι.* Κατὰ τὸ ἔτος 1657 ἡ ἰνδικτιὼν ὄντως ἦτο δεκάτη.

Τὴν κόμην τῶν προσώπων ἀποδίδει μέταξα ξανθὴ ὕπωχρος καὶ τὴν ἐπιδερμίδα μέταξα ὠχρὰ πρὸς τὸ σιτόχρουν. Εἰς τὰ ἐνδύματα διακρίνεται χρῶμα πρασινωπὸν καὶ τεφρογάλανον, ἐνῷ αἱ σκιαὶ εἶναι ἐνιαχοῦ γαλαζοπράσινοι. Διάφορα εἴδη τῆς χρησιμοποιηθείσης βελονιᾶς φαίνονται καὶ εἰς τὰς δημοσιευομένας φωτογραφίας. Ὀπίσω τῶν προσώπων, εἰς τὸ μέσον τῆς παραστάσεως, ἔχει κεντηθῆ κιβώριον μὲ κάλυμμα ἡμισφαιρικόν, βαῖνον ἐπὶ κιονίσκων, οἷον συναντᾷ τις βραδύτερον, τῷ 1682 εἰς Ἐπιτάφιον τῆς Δεσποινέτας (Εὐγενίας Βέη-Χατζηδάκη, Ἐκκλησιαστικὰ κεντήματα Μουσείου Μπενάκη, Ἀθῆναι 1953, πίν. ΙΕ', αὐτόθι, σ. 28 βλ. περὶ κιβωρίου ἐν Ἐπιταφίοις). Ἑκατέρωθεν τοῦ κιβωρίου εἰκονίζονται καὶ ἐκεῖ, ὡς παρ' ἡμῖν, τὰ κοσμικὰ σύμβολα καὶ εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, ἀντὶ τῶν ἡμετέρων ἱπταμένων ἐν προτομῇ ἀγγέλων, δύο μικρὰ σεραφείμ. Ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἔργον τῆς Δεσποινέτας ὁ Ἐπιτάφιος τῆς Παναχράντου εὑρίσκεται πλησιέστερον πρὸς τὴν παράδοσιν. Καὶ ἐν αὐτῷ, ὅπως εἰς τὸν Ἐπιτάφιον τῆς Ζερμπίτσης, ὁ ὅμιλος τῶν γυναικῶν εἶναι πυκνός· μία μάλιστα ἐκδηλώνει τὸ ἄλγος της μὲ θεατρικὰς χειρονομίας (Πίν. 353α). Διὰ τῆς ἐκτάσεως ὅμως τῆς ἀριστερᾶς της χειρός, παραλλήλου πρὸς τὴν χεῖρα τοῦ Σωτῆρος, ἣν βαστάζων ἀσπάζεται ὁ Ἰωάννης, συνδέεται ὁ ὅμιλος πρὸς τοὺς τρεῖς ἄνδρας, οἵτινες ἀντιθέτως εἰκονίζονται ἀραιά, ὁ εἷς ὀπίσω τοῦ ἄλλου, κύπτοντες κατὰ τρόπον διάφορον ἕκαστος, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Νικόδημος, ὁ κρατῶν τὸν κορμὸν μᾶλλον ὄρθιον (Πίν. 353β) καὶ κλείων δεξιὰ τὴν ὅλην σύνθεσιν. Ἡ προβολή του μόνον ἐπὶ τοῦ γυμνοῦ βάθους ἀποτελεῖ ἀντίρροπον τῆς πυκνότητος τοῦ ἀριστεροῦ ἄκρου τῆς παραστάσεως.

Ε' Ἅγιος Ἀντώνιος

Εὑρίσκεται παρὰ τὸ χωρίον Βουνί, καὶ ἦτο ἄλλοτε καθολικὸν Μονῆς (Πίν. 354α). Ὁ ναὸς εἶναι μονόκλιτος, σταυροειδὴς μετὰ τρούλλου, διαστάσεων, ὑπολογιζομένης καὶ τῆς ἡμιεξαγώνου ἁψῖδος, 9,80 × 4,72 μ. Ὁ ὀκτάπλευρος τροῦλλος, ἔχων ἀνὰ ἓν παράθυρον εἰς τὰς τέσσαρας λοξὰς πλευράς, βαίνει ἐπὶ τεσσάρων ψευδοπεσσῶν, πλάτους 0,80 μ., οἵτινες ἐξέχουν τῶν πλαγίων τοίχων κατὰ 0,72 μ. Οἱ τοῖχοι τῶν πρὸς Α καὶ Δ τοῦ τρούλλου τμημάτων τοῦ ναοῦ ἔχουν ἐσωτερικῶς ἀνὰ ἓν τυφλὸν τόξον. Εἰς τὴν πρόσοψιν τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ τὴν θύραν εἶναι ἐντετειχισμένα μαρμάρινα θωράκια τέμπλου. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου, δεξιά, ἐγχάρακτος ἡ χρονολογία 1666. Τὸ κτήριον φαίνεται ἔργον τῶν μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνων. Ἄγνωστον πόθεν ὁ Πασχάλης συνάγει ὅτι «ὁ ἀκραιφνῶς βυζαντιακοῦ ρυθμοῦ ναός... ἀνηγέρθη κατὰ τὸ ἔτος 1141» (Δώδεκα ἐν Ἄνδρῳ βυζαντινὰ μοναστήρια, Ε.Ε.Β.Σ., τ. 12 (1936) σ. 19). Ὁ αὐτὸς ἐν συνεχείᾳ παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι «ἔπαυσε δ' ὑφισταμένη ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου ἀπὸ τοῦ ἔτους 1659» καὶ ἐπιφέρει (αὐτόθι, σ. 20) ὅτι «ἄλλαι περὶ τῆς μονῆς ταύτης τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου πληροφορίαι δὲν σῴζονται».

ΣΤ' Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὰ Σόρα

Δι' αὐτὴν βλ. Δ. Π. Πασχάλην, Ἡ ἐν Ἄνδρῳ ἱερὰ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὰ Σόρα, Ἀνδριακὰ Χρονικά, τόμ. 13 (1962) σσ. 5-83.

Ὁ σταυροειδὴς δικιόνιος ναὸς μὲ τὸν ὀκτάπλευρον τροῦλλον καὶ τοὺς ὀκταγωνικοὺς κίονας ὁ ἔχων τὴν πρόσοψιν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἐναλλασσομένου κατὰ ζώνας μὲ πωρολίθους χρώματος ὠχροῦ καφὲ (Πίν. 354β), «πεπαλαιωθεὶς ἐκ τῆς πολυετίας ἀνεκτίσθη κάλλιστα ἐκ θεμελίων» τῷ 1757, ὡς ἀναφέρει ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύπτου περιθυρώματος. Τὸ ὡραῖον ξυλόγλυπτον τέμπλον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

(β΄ ἥμισυ 18ου αἰ.), μὲ τὴν πλουσιωτάτην διακόσμησιν τὴν ἐγγίζουσαν τὰ ὅρια τοῦ ἀραβουργήματος, ἔχει τόσον διαβρωθῆ ὑπὸ τῶν σκωλήκων, ὥστε διατρέχει ἄμεσον κίνδυνον καταρρεύσεως. Ὑπὲρ τὰ κιονόκρανα τῶν κιονίσκων του γοργόνες ὑποβαστάζουν γεισίποδας, οἵτινες φέρουν ζῳφόρον κοσμουμένην ὑπὸ ἐρωτιδέων κρατούντων πλοχμούς. Ἀνωτέρω ὑπάρχει ἄλλη ζῳφόρος, ἐν ᾗ ἔχει γλυφῆ εἰς τὸ μέσον ἡ Θεοτόκος Βρεφοκρατοῦσα ἐν προτομῇ, ἔχουσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς δυτικὸν στέμμα, καὶ ἔνθεν κἀκεῖθεν αὐτῆς προτομαὶ τῶν προφητῶν λίαν ἐκτύπων [1]. Τὰ γλυπτὰ θέματα τοῦ τέμπλου εἶναι ποικίλα: ἄνθρωποι, ζῷα, πτηνά, ἄνθη καὶ σκηναὶ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης, ὡς ἡ Κιβωτὸς τοῦ Νῶε καὶ ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Εἰς τὰ τύμπανα τῶν τόξων, ἅτινα βαίνουν ἐπὶ τῶν κιονίσκων, ὑπὲρ τὴν ὡραίαν Πύλην, εἰκονίζεται ἔνθρονος, ὁλόσωμος ὁ Χριστός, φορῶν παπικὴν τιάραν καὶ εὐλογῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν (Πίν. 354γ), ἑκατέρωθεν δ' αὐτοῦ εἰς τὰ τύμπανα τὰ ὑπεράνω τῶν δεσποτικῶν εἰκόνων οἱ τέσσαρες εὐαγγελισταί. Ἀξιομνημόνευτα εἶναι ὡσαύτως ξυλόγλυπτον εἰκονοστάσιον (1771) καὶ δύο ξύλινα ἀναλόγια κεκοσμημένα δι' ἐλεφαντοστοῦ (Πίν. 355α) «διά συνδρομις κὲ ἐξό/δου τοῦ πανοσιωτάτου ἐν /ἱερομονάχοις παπᾶ κὺρ/Γαλακτίου τὸ ἐπίκλι/Φενκαρᾶ πατρίδος/ἐκ νήσου Ἄνδρου, ἐν/ἔτει 1758» (Ἀνδρ. Χρονικά, ἔ. ἀ. σ. 18). Ἐκ τῶν κειμηλίων τῆς Μονῆς μνημονευτέος ἀργυροῦς συρματόπλεκτος (ἐκ filigrana) ἐπίχρυσος σταυρός, διαστ. 0,34 × 0,185 μ. (Πίν. 355β) καὶ ἀργυροῦν κατσίον, μερικῶς ἐπίχρυσον (Πίν. 355γ), συνόλου μήκους 0,494 μ., ὕψους 0,042 μ., μείζονος πλάτους 0,13 μ., (βλ. καὶ Ἀνδρ. Χρονικά, ἔ.ἀ. σ. 17). Ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ κοιλώματος, ἐν ᾧ τίθεται τὸ θυμίαμα, σῴζονται τὰ λείψανα καλύμματος καὶ ἡ ἐπιγραφή: + *Τὸ παρὸν κατζι ηπάρχη της αγιας Παρασκηβης εκ πολεος Τρηκ-(ης)* + *Δηα σηνδρομης Ἰω(αν)νου Σακαρηκού.* (Ὅμοιον ἐκ τῆς Μονῆς Βαρλαὰμ Μετεώρων βλ. παρὰ Ἀ. Ξυγγοπούλῳ, Πήλινον βυζαντινὸν θυμιατήριον ἐν Α. Ε., 1930, σ. 130, εἰκ. 6[2]). Ὑπὲρ τὴν θύραν τῆς τραπέζης τοῦ Μοναστηρίου ἀναγιγνώσκεται ἐγχάρακτος ἡ ἐπιγραφή:

+ *ἀνακαινίσθη τὸ παρὸν 1736 Μοναστήριον διὰ συνδρομῆς/κ(αὶ) δαπάνης Ἰακώβου καθηγουμένου κ(αὶ) τῶν σὺν ἐμοὶ (ἐν) Χ(ριστ)ῷ ἀδελφῶν.*

(Ὁ Πασχάλης, ἔ. ἀ., σ. 12, παραλείπει τὰς λ. ἐν Χριστῷ).

1. Ἀλλαχοῦ, ὅπως εἰς τὴν Παλατιανήν, εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ τέμπλου εὐκρινῶς ἡ Ρίζα τοῦ Ἰεσσαί.

Ζ΄ Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίας

Πότε ἀκριβῶς ἱδρύθη εἶναι ἄγνωστον. Ἀναφέρεται σῳζόμενον ἐν αὐτῇ ἀφιερωτήριον ἔγγραφον τοῦ ἔτους 1400 (Δημ. Πασχάλη, Μονὴ Ζωοδόχου Πηγῆς ἢ Ἁγίας, Ἀνδριακὰ Χρονικά, τόμ. 10ος (1961) σ. 23). Περὶ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνος ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τῶν μοναχῶν Μακαρίου Δελαγραμμάτικα ἐξ Ἄνδρου καὶ Στρατονίκου Στρατηγοπούλου Σπαρτιάτου. Τὸ καθολικὸν (διαστ. σὺν τῷ νάρθηκι καὶ τῇ ἀψῖδι 12,20 × 6,70 μ.) ναὸς σταυροειδής, ἐγγεγραμμένος, μονόκλιτος ἔχει τρουλλοκαμάραν ἀντὶ τρούλλου. Πρέπει λοιπὸν νὰ προστεθῇ εἰς τὰ ἄλλα μέχρι τοῦδε γνωστὰ παραδείγματα ὁμοίων κτισμάτων τὰ παρατιθέμενα ὑπὸ τοῦ Ὀρλάνδου (B. Z. τόμ. 30 (1929-30) Eine unbeachtete Kuppelform, σσ. 577-582, A.B. M.E. τόμ. Α΄ (1935) σσ. 50-52, τόμ. Στ΄ (1948) σσ. 89-91) καὶ τοῦ Δ. Βασιλειάδου, (Συμβολὴ εἰς τοὺς τρουλλοκαμάρους ναοὺς τῆς Ἑλλάδος (Ε.Ε.Β.Σ., τόμ. Λ΄ (1960-61) σσ. 168-193). Καὶ ὁ νάρθηξ τοῦ ναοῦ εἶναι ἰδιόμορφος, ἐφ' ὅσον τὰ ὑπὸ τῶν πλαγίων καμαρῶν καλυπτόμενα τμήματά του, ἐξέχοντα ἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου, περιστοιχίζουν τὴν δυτ. κεραίαν τοῦ ναοῦ, ἐκτεινόμενα πρὸς Α καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς Β καὶ Ν κεραίας μεθ' ὧν ἐπικοινωνοῦν διὰ θυρῶν ὧν τὸ ἀνώφλιον εἶναι ὁριζόντιον. Ἡ ἐκκλησία ἔφερεν ἐσωτερικῶς γραπτὸν διάκοσμον, ὅστις ἀνάγεται εἰς τοὺς μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνους καὶ καλύπτεται σήμερον κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἀσβέστου. Εἰς τὸν νάρθηκα εἶναι ὁρατὸς ἐντὸς κόγχης ὁ Χριστὸς ὡς Ἐμμανουήλ, ἀλλαχοῦ σκηναὶ μαρτυρίων τοῦ ἁγίου Γεωργίου, εἰς τὴν Ν κεραίαν ἡμιεφθαρμένη ἡ Σταύρωσις μὲ τὴν Μαγδαληνὴν γονυκλινῆ ἀριστερὰ τοῦ Σταυροῦ, ἐναγκαλιζομένην αὐτὸν καὶ ἔχουσα ἀκάλυπτον τὴν κεφαλήν, ἐν τῇ ἀψῖδι ἱεραρχὴς (Πίν. 356α) κλπ. Ἐκ τῶν εἰκόνων τοῦ ναοῦ μνημονευτέα «Ἡ Ζωοδόχος Πηγὴ ἡ ἀενάος βρύουσα, 1659» (κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῆς ἀργυρᾶς ἐσθῆτος) διαστάσεων 0,426 × 0,337 μ. Ὁ Δ. Πασχάλης (ἔ. ἀ. σ. 33) παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι «κάτωθεν . . . ἐπὶ πλαισίου παλαιοτέρου ἀναγιγνώσκεται Σεραφεὶμ καὶ τὸ ἔτος 1325». Οὐδὲν τούτων φαίνεται. Ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα ἀνακύπτει ἐκ κολυμβήθρας βυζαντινοῦ σχήματος. Ἔχει πλατὺ πρόσωπον, ζωηροὺς ὀφθαλμοὺς καὶ μεγάλον ἀνθερεῶνα. Ὤχρα βαθέος τόνου, σχεδὸν καφέ, ἀποδίδει τὸ πρόσωπον. Ἡ μετρία συντήρησις, καθὼς μάλιστα εἶναι ὁρατὸν μόνον τὸ πρόσωπον, καθιστᾷ δυσχερῆ τὴν χρονολόγησιν. Τὸ τέμπλον, μέχρι τοῦ ὕψους καὶ τῶν κιονοκράνων τῶν κιονίσκων, σύγκειται ἐξ ὑπορροδίνου μαρμάρου μετὰ φλεβῶν, ἐκεῖθεν δὲ εἶναι ξυλόγλυπτον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Ἐκ τῶν εἰκόνων του ἐνδιαφέρουσα διὰ τὸ θέμα της ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου, δηλ. τὸ ὅραμα τῶν ἑπτὰ ἐκκλησιῶν, διαστ. 0,995 × 0,61 μ. (18ου αἰ.). Ἐπὶ τοῦ Β τοίχου εἶναι ἀνηρτημένη ἄλλη εἰκὼν τοῦ Θεολόγου (17ου αἰ.), διαστ. 0,585 × 0,465 μ., ἔχουσα ἐσθῆτα ἀργυρᾶν τοῦ 1813. Ἐπιμελὴς τέχνη διακρίνει τὰ ὀστεοκόσμητα ξύλινα ἀναλόγια τοῦ 18ου αἰ. (Πίν. 356 β). Ἐπὶ εἰκονοστασίου εἶναι ἀνηρτημένη χρυσοκέντητος εἰς βυσσινόχρουν μεταξωτὸν Ζωοδόχος Πηγή, διαστ. περίπου 1,055 × 0,81 μ. «πώνιμα Κοκόνα(ς) τοῦ Ὡρολο(γᾶ)». (Τὸ κέντημα ἐδημοσίευσεν εἰς τὴν ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν Καθημερινὴ τῆς 16-9-1958 ἡ Μαρία Θεοχάρη, Ἁγία Μονή). Ἐν τῷ νάρθηκι, εἰκών τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς (1,035 × 0,711 μ.) τοῦ 1705, σύγχρονος Μέγας Ἀρχιερεὺς (1,098 × 0,706μ.) καὶ ὑπὲρ τὴν θύραν εἰσόδου εἰς τὸν κυρίως ναὸν μεγάλη φορητὴ εἰκών τῆς Δευτέρας Παρουσίας + *δέησις τῶν δούλλον τοῦ Θ(ε)οῦ Μελετίου ἱερομονάχου/χεὶρ ἁμαθοὺς τριανταφίλου ἱερέος/(φέτη;)-1761.*

Τὸ σκευοφυλάκιον τῆς Μονῆς εἶναι πλουσιώτατον εἰς κειμήλια δεόμενα καταγραφῆς. Προχείρως δύναταί τις νὰ μετρήσῃ περὶ τοὺς 35 ξυλογλύπτους σταυροὺς εὐλογίας. Ἀλλὰ πλὴν τούτων ὑπάρχουν ἐκεῖ Εὐαγγέλια, μίτραι, ἄμφια, Ἐπιτάφιος, λειψανοθῆκαι, εἰκόνες καὶ πολύτιμοι χειρόγραφοι κώδικες. Περὶ τῶν τελευταίων βλ. Σ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἄνδρον Μονὴν τῆς Ἁγίας κωδίκων, Ἐπετηρὶς Φιλολ. Συλλόγου Παρνασσός, ἔτος Β′, 1898, σσ. 136-235.

Η′ Παλαιόπολις

1. Ἐν τῇ θέσει «Τοῦ Πλάτου» οἱ χωρικοὶ εἶχον ἐπιχειρήσει νὰ οἰκοδομήσουν ναὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν ἦλθον εἰς φῶς μεγάλα τεμάχια κιόνων, ὧν δύο ἔχουν φλέβας χρώματος καφὲ ὑποκυάνου, θεμέλια κτίσματος καὶ τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου, οὗ παρέχεται φωτογραφία (Πίν. 357 α), εὐγενῶς παραχωρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ τότε ἐκτάκτου Ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων Ἄνδρου, καθηγητοῦ κ. Λ. Δούκα, ὅστις καὶ ἐπεμβὰς εἶχε διακόψει τὰς οἰκοδομικὰς ἐργασίας. Τὸ ψηφιδωτὸν παριστᾷ ἑλικοειδῆ βλαστὸν ἀπολήγοντα ἐντὸς τῶν ἑλίκων εἰς φύλλον καὶ καρπούς. Ἐλικοειδῆ ὅμοιον βλαστόν, ἐξ οὗ ὅμως φύονται σταφυλαὶ καὶ φύλλα ἀμπέλου, συναντᾷ τις εἰς ψηφιδωτὸν τῆς βασιλικῆς (Ε′ αἰ.) τοῦ Ἰλισσοῦ (Γ. Α. Σωτηρίου, Παλαιὰ Χριστιανικὴ βασιλικὴ Ἰλισσοῦ, Α.Ε. 1919, εἰκ. 18). Ἐντὸς τοῦ χώρου τῶν διακοπεισῶν ἐργασιῶν φαίνεται ὄρθιος κίων, κατὰ χώραν, ὡς διαβεβαιοῖ ὁ ἱερεὺς τοῦ χωρίου, βάσις (Πίν. 358 α) καὶ θωράκια ἄμβωνος, τμήματα διατρήτων θωρακίων φράγματος πρεσβυτερίου, πεσσίσκοι αὐτοῦ, ἐπιθήματα, ὡς τὸ ἐν Πίν. 357 β, οὗ τὰ ὡραῖα ἀκανθόφυλλα μὲ τὰς τριδύμους γλωσσίδας, ἱκανῶς ἔξεργα, οἱονεὶ ἀνοίγουν διὰ νὰ φανῇ ὁ μεταξὺ των σταυρός, ὃν πλαισιοῦν καὶ ἐξαίρουν. Καὶ εἰς γλυπτὰ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως αἱ ἄκανθοι ἀποσχίζονται εἰς τρίφυλλα κατὰ μορφὴν τῆς ἀκάνθου ἐπικρατοῦσαν τὸν 5ον αἰῶνα (Α.Ε. 1929, σ. 57). Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι εὑρισκόμεθα ἐνώπιον παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (Ε′ αἰ.;), μετὰ τὴν κατερείπωσιν τῆς ὁποίας ἐκτίσθη, φαίνεται, ἐπὶ τοῦ μεσαίου κλίτους ναὸς μικρότερος. Εἰς τοῖχον (τέμπλον;) τοῦ ναοῦ τούτου ἔχουν ἐντειχισθῆ τμῆμα θωρακίου καὶ ἰωνικὸν κιονόκρανον.

2. *Ναΐσκος Εἰσοδίων.* Πλησίον τῆς Δ θύρας τοῦ ναΰδρίου ὑψοῦται κίων πιθανώτατα in situ. Εἰς τὸ φράγμα τῆς αὐλῆς εἶναι ἐντετειχισμένοι πάλιν ὄρθιοι τρεῖς κίονες, ἐφ' ὧν ἔχουν τοποθετήσει κιονόκρανα δωρικά. Ὡσαύτως εἶναι ἐντετειχισμένον καὶ ἄλλο τεμάχιον κίονος, φέρον ἐγκοπὴν ἴσως διὰ προσαρμογὴν θωρακίου. Εἰς τὴν πρόχειρον κλίμακα δι' ἧς κατερχόμεθα πρὸς τὴν αὐλὴν τοῦ ναοῦ ἀπόκειται κιονόκρανον λεβητοειδές, μέγα, ἀκόσμητον κατὰ τὴν ὁρατὴν πλευράν. Ἐσχάτως ὁ ἱερεὺς τοῦ χωρίου, ἐπειδὴ τὸ ἔδαφος ἦτο ἐπικλινὲς καὶ τὰ ὄμβρια ὕδατα εἰσέδυον εἰς τὸν ναΐσκον ὤρυξε περὶ τὴν ἀψῖδα τάφρον, ἥτις ἀπεκάλυψεν ὅτι ἡ ἀψὶς εἶχε θεμελιωθῆ ἐπὶ παλαιοῦ ἡμικυκλικοῦ πολλῷ μεγαλυτέρας ἀκτῖνος, ᾠκοδομημένου ἢ ἐπικεχρισμένου κατὰ τοὺς ἁρμοὺς δι' ὑδραυλικοῦ ἀσβεστοκονιάματος. Εἶναι πιθανώτατον ὅτι ὁ ἡμικυκλικὸς τοῖχος ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀψῖδα παλαιοχριστιανικῆς, δευτέρας αὐτῆς, βασιλικῆς τῆς Παλαιοπόλεως. Τὴν ἄποψιν αὐτὴν ἐνισχύουν τεμάχια θωρακίων ἀποκείμενα ἐντὸς τοῦ ναΐσκου καὶ ψηφιδωτὸν κατὰ παρασχεθείσας πληροφορίας ἐλθὸν εἰς φῶς ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ναοῦ καὶ κεκαλυμμένον σήμερον. Εἶναι προφανὲς ὅτι εἰς τὰ κατάλοιπα τῆς βασιλικῆς αὐτῆς ἀναφέρονται ὅσα διηγεῖται ὁ Δ. Πασχάλης (Ἡ Ἄνδρος, ἤτοι ἱστορία τῆς νήσου Ἄνδρου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, τόμ. Α′, ἐν Ἀθήναις 1925, σ. 562) ὅτι εἶδεν ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ παρ' ἀρχαίαν πύλην τῆς Παλαιοπόλεως ναοῦ τῆς Παναγίας (Ἁγίας Μονῆς), χωρὶς νὰ ἐκλαμβάνῃ τὰ φαινόμενα ἀρχαῖα ὡς μέλη παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Ὁ Ἔφορος ἐλπίζει ὅτι θὰ ἐξευρεθοῦν οἱ πόροι ὥστε νὰ ἀνασκάψῃ ἐν καιρῷ καὶ τὰς ἐν Παλαιοπόλει βασιλικάς, ὧν ἐπεσήμανε τὴν παρουσίαν.

3. *Ναΐσκος Μεταμορφώσεως.* Καὶ αὐτός, ὡς ὁ προηγούμενος, ἔχει μεγάλην ἡμικυκλικὴν ἀ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ψῖδα, ἥτις ὅμως φαίνεται νεωτέρα. Εἰς τὸν χῶρόν της διακρίνονται ἐξωτερικῶς τμήματα παλαιῶν τοίχων. Καθώς ὁ ἱερεὺς τῆς Παλαιοπόλεως ὤρυσσεν ἔξω τῆς Α πλευρᾶς τοῦ ναϋδρίου τάφρον πρὸς ἀποχέτευσιν τῶν ἐκεῖ συρρεόντων ὑδάτων τῆς βροχῆς, εὗρε κατακείμενον κίονα, ὃν ἔστησεν ὄρθιον ἀριστερὰ τῆς θύρας τοῦ ναοῦ κατ' ἀπομίμησιν τῆς περιπτώσεως τοῦ ναΐσκου τῶν Εἰσοδίων. Ἐντὸς τῆς τάφρου εὑρέθησαν καὶ δύο κορινθιακὰ κιονόκρανα ἀποτεθειμένα νῦν ἐντὸς τοῦ ναοῦ (Πίν. 357 γ). Τὸ ὑπερκείμενον ἔχει διάμετρον βάσεως 0,34 μ. καὶ ὕψος 0,29 μ. Τὰ κιονόκρανα, ὑπενθυμίζοντα, τὸ παρὰ R. Kautzch, Kapitellstudien, Leipzig 1936, πίν. I[1] καὶ τὸ παρὰ P. Lemerle, Philippes et la Macedoine orientale, Paris 1945, Album πίν. III[α] καὶ Texte σ. 405, δύνανται ν' ἀναχθοῦν εἰς τὸν 4ον μ.Χ. αἰῶνα.

ΠΑΡΟΣ - ΑΝΤΙΠΑΡΟΣ

Σύντομον ἔκθεσιν περὶ τῶν εἰς Καταπολιανὴν Πάρου στερεωτικῶν ἐργασιῶν παρέχει ὁ ἐποπτεύων αὐτῶν ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἀ. Ὀρλάνδος, ὅστις ἐδημοσίευσε καὶ θὰ ὁλοκληρώσῃ ἐν συνεχείᾳ τὴν δημοσίευσιν τῶν μεταβυζαντινῶν (βλ. Α.Β. Μ.Ε. τόμ. Θ', 1961) καὶ τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς νήσου, ἐν οἷς καὶ τὸ ἐν Μαρπήσσῃ ναΰδριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Θαλασσίτου, τὸ διασῷζον βυζαντινὰς τοιχογραφίας, τὰς μόνας μέχρι τοῦδε γνωστὰς ἐν τῇ νήσῳ.

Ὁ Ἔφορος ἐπωφεληθεὶς τῶν συχνῶν εἰς Πάρον μεταβάσεών του δι' ὑπηρεσιακοὺς λόγους ἐπεσκέφθη καὶ τὴν γειτονικὴν Ἀντίπαρον περὶ ἀρχαιοτήτων τῆς ὁποίας, βλ. σύντομον δημοσίευμά του: Εἰκόνες Κρητικῆς τέχνης εἰς Ἀντίπαρον, Κρητική Πρωτοχρονιά, ἔτος Γ' (1963) σ. 66-72. Εἰς τὰ ἐκεῖ γραφέντα προσθετέα καὶ τὰ ἑπόμενα: Ἐν Ἀντιπάρῳ ὑπάρχει καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, εὐρύς, ἁπλοῦς, ἐπιπεδόστεγος, ἔχων μορφὴν αἰθούσης. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς Δ θύρας εἶναι κεχαραγμένος σταυρὸς ἐντὸς κύκλου καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἡ χρονολογία 1633. Ὁ ναὸς πάλιν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου εἶναι τρίκλιτος, διαστ. 9,53 × 8,85 μ. Τὸ μεσαῖον κλῖτος εἶναι ὑψηλὸν καμαροσκέπαστον· τὰ πλάγια, χαμηλά, ἐπιπεδόστεγα, ἐστερημένα ἱεροῦ, ἀπολήγοντα πρὸς Α εἰς εὐθὺν τοῖχον, ἐπικοινωνοῦν πρὸς τὸ κεντρικὸν διὰ δύο ἑκάτερον τοξωτῶν ἀνοιγμάτων, ἅτινα διατρυποῦν τοὺς διαχωριστικοὺς τοίχους. Τὸ ὑπέρθυρον τῆς Δ θύρας φέρει εἰς τὸ μέσον οἰκόσημον καὶ ἑκατέρωθεν εἰς δύο σειρὰς τὴν ἐπιγραφήν:

+ ὦ Π(α)νίμνητε Μῆτ(ε)ρ εἰπὲρ—τον⟨τι⟩ν μοντο (σ)ε εὔχου

Κοσταντὶς 16 21 Ντανμέτζος

Ἄνωθι τοῦ ὑπερθύρου κοσμεῖ τὸν τοῖχον σταυρός, ὑφ' ὃν ἡ χρονολογία 1624.

ΧΙΟΣ

Καὶ κατὰ τὸ 1962 αἱ ἐν Χίῳ στερεωτικαὶ ἐργασίαι ἐγένοντο ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ ἐκτ. Ἐπιμελητοῦ κ. Ἀντων. Στεφάνου. Ἐν πρώτοις συνεχίσθη ἡ στερέωσις τῶν ψηφιδωτῶν τῆς Νέας Μονῆς διὰ τοῦ τεχνίτου κ. Δ. Σκόρδου. Τὸ πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν κατηρτίσθη κατόπιν ἐπιτοπίου μεταβάσεως τοῦ ἐπιθεωρητοῦ βυζαντινῶν Περιφερειῶν κ. Μαν. Χατζηδάκη, τοῦ οἰκείου Ἐφόρου βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ τοῦ παρὰ τῇ Διευθύνσει Ἀναστηλώσεως ἀρχιτέκτονος κ. Χαραλ. Μπούρα. Οὕτως ἀπεσπάσθησαν, ἐκαθαρίσθησαν καὶ μετὰ τὴν γενομένην στερέωσιν τοίχων, ἐτοποθετήθησαν ἐκ νέου τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ὑπαπαντῆς, τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, τὰ λείψανα τῆς παραστάσεως τοῦ Ματθαίου, τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, τὸ σῳζόμενον τμῆμα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, οἱ ἄρχοντες Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ τῆς Προθέσεως καὶ τοῦ Διακονικοῦ καὶ ἡ Πλατυτέρα τῆς ἁψῖδος. Ὡσαύτως ἐκαθαρίσθησαν αἱ παραστάσεις τῆς Σταυρώσεως καὶ τῆς Ἀποκαθηλώσεως.

Ἐπίσης εἰς τὸν ναὸν τῆς Κρήνας ἐτοποθετήθησαν λίθινα φράγματα δύο παραθύρων καὶ εἰς τὸ Φρούριον τῆς πόλεως Χίου ἐγένοντο ἐργασίαι καθαρισμοῦ, περιφράξεως καὶ στερεώσεως.

Ὁ Ἔφορος βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κατ' ἐπίσκεψίν του εἰς Παναγίαν τὴν Σικελιὰν μετήνεγκεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν πόλιν τῆς Χίου καὶ κατέθηκεν εἰς τὸ Μουσεῖον πρὸς φύλαξιν εἰκόνα Βρεφοκρατούσης ἐν προτομῇ, ἀναγομένην εἰς τοὺς περὶ τὸ 1500 χρόνους (Πίν. 358 β).

Ν. Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ

ΝΟΜΟΙ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΛΑΣΙΘΙΟΥ

Εἰσαγωγικά: Κατὰ Μάϊον τοῦ 1962 ὁ Ν. Πλάτων ἀνεχώρησε διὰ τὴν νέαν του θέσιν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸν διεδέχθη εἰς τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου καὶ τὴν Ἐφορείαν τῆς ΙΕ΄ Περιφερείας ὁ Στ. Ἀλεξίου, μετατεθεὶς ἐκ Χανίων εἰς Ἡράκλειον. Εἰς αὐτὸν ἀνετέθη καὶ ἡ Ἐφορεία τῆς ΙΣΤ΄ Περιφερείας Χανίων.

ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Μουσεῖον Ἡρακλείου

Συνεχίσθη ἡ ἐργασία ἐκθέσεως τῶν ἀρχαιοτήτων εἰς τὸ Μουσεῖον καὶ ἐξετέθησαν διὰ πρώτην φορὰν δύο κυρίως ὁμάδες ἀντικειμένων. Αἱ νέαι ἀρχαϊκαὶ ἀνάγλυφοι στῆλαι ἐκ Πρινιᾶ μὲ παραστάσεις πολεμιστῶν καὶ γυναικῶν καὶ σειρὰ τεμαχίων μινωϊκῶν τοιχογραφιῶν ἐκ τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς Τυλίσου. Εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν τοιχογραφιῶν ἐφηρμόσθη ἡ ἀκόλουθος μέθοδος: ἀπεφεύχθησαν αἱ ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου συμπληρώσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπιφέρουν σύγχυσιν καὶ παραβλάπτουν αἰσθητικῶς τὰ γνήσια τμήματα, ἐγένοντο δὲ χωρισταὶ ζωγραφικαὶ ἀναπαραστάσεις τοῦ συνόλου, ἐκτεθεῖσαι παραπλεύρως πρὸς τὰ πρωτότυπα. Ἡ ἐργασία τῶν βοηθητικῶν τούτων ἐγχρώμων ἀναπαραστάσεων ἐγένετο, τῇ ἐποπτείᾳ τοῦ Ἐφόρου Στ. Ἀλεξίου, ὑπὸ τοῦ ζωγράφου Θωμᾶ Φανουράκη καὶ κατὰ τὰ δημοσιευόμενα εἰς Evans «Palace of Minos» καὶ Ἰ. Χατζηδάκη «Villas Minoennes» σχέδια. Ἐξετέθησαν ἐπίσης ὡρισμέναι μικραὶ ὁμάδες ἀντικειμένων (χαλκᾶ εἰδώλια Τσουτσούρου, Σκοτεινοῦ, Ἀξοῦ, Ἀρχανῶν κλπ.).

Ἐπερατώθη ἡ ταξινόμησις τῶν ἀποθηκῶν καὶ ἐπραγματοποιήθη ἡ ἀποσυμφόρησις τῶν νέων αἰθουσῶν τοῦ Μουσείου, τῆς Ἐπιστημονικῆς Συλλογῆς, τῆς Αἰθούσης μελέτης, τοῦ Ἐργαστηρίου καὶ τῶν γραφείων ἐκ τῶν διαφόρων ὁμάδων τυχαίων εὑρημάτων. Αὗται ἐταξινομήθησαν κατὰ τόπους προελεύσεως καὶ κατὰ ἀνασκαπτούσας Σχολάς, τοποθετηθεῖσαι ἐπὶ τῶν μεταλλικῶν ἐταζερῶν dexion, αἵτινες ἐφωδιάσθησαν μὲ καθοδηγητικὰς πινακίδας. Οὕτω καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία ἐντὸς τῶν ἀποθηκῶν εἶναι τώρα δυνατή, ἀλλὰ καὶ τὰ μνημονευθέντα ἀνωτέρω τμήματα τοῦ Μουσείου καὶ οἱ βοηθητικοὶ χῶροι ἤρχισαν λειτουργοῦντα κανονικῶς.

Εἰς τὸ ἐργαστήριον ἐμελετήθησαν καὶ ἀποκατεστάθησαν πλεῖσται ὁμάδες τυχαίων εὑρημάτων (κυρίως ἐξ ἀνατολικῆς Κρήτης), ὡς καὶ αἱ μεγάλαι ὁμάδες ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Τσουτσούρου, Κόφινα, Ἁγ. Τριάδος καὶ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ τῆς Γόρτυνος, εὐθὺς δὲ ἐν συνεχείᾳ ἤρχισεν ἡ ἀποκατάστασις τῆς τεραστίας ὁμάδος εὑρημάτων τῶν νέων ἀνασκαφῶν Ζάκρου, ἥτις περατοῦται ἤδη.

Εἰς τὴν Ἐπιστημονικὴν Συλλογὴν ὠργανώθη τμῆμα συγκεντρώσεως καὶ ταξινομήσεως μικρῶν εὑρημάτων ἀνασκαφῶν τῶν Ξένων Σχολῶν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ὑπηρεσίας ἐντὸς εἰδικῶν ἐρμαρίων.

Ἡ ἔκθεσις τῆς Συλλογῆς Γιαμαλάκη καὶ ἡ ἔκθεσις τῶν νέων αἰθουσῶν ἐπιδείξεως δὲν προωθήθη, διότι αἱ νέαι μεταλλικαὶ προθῆκαι, αἱ παραγγελθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου ἐν Ἀθήναις, αἱ συναρμολογούμεναι τώρα εἰς Ἡράκλειον, δὲν παρεδόθησαν ἀκόμη, χρήζουσαι πλείστων βελτιώσεων καὶ διορθώσεων.

Στρωματογραφικὸν Μουσεῖον Κνωσοῦ

Διὰ συνολικῆς πιστώσεως 540.000 δρχ. ἐξ ὧν 400.000 διετέθησαν ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς καὶ 140.000 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἀνηγέρθη ἐν Κνωσῷ καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς «Ἐπαύλεως Ἀριάδνης» ἓν νέον Στρωματογραφικὸν Μουσεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ στεγασθῇ ἡ Στρωματογραφικὴ Συλλογὴ τῶν ἀνασκαφῶν Κνωσοῦ, ἥτις τώρα εὑρίσκεται ἐγκατεστημένη εἰς μικρὸν σκοτεινὸν καὶ ἀκατάλληλον χῶρον τοῦ ἀνακτόρου. Ἡ ἐγκατάστασις τοῦ Μουσείου θὰ γίνῃ μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ἐταζερῶν dexion καὶ κιγκλιδωμάτων, δι' ἣν ἔχει ἤδη ζητηθῇ πίστωσις.

Μουσεῖον Ἁγίου Νικολάου

Ἡ ἔκθεσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Ἁγίου Νικολάου ἐντὸς τοῦ ἰσογείου τοῦ Δημοτικοῦ Μεγάρου, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει πρὸ διετίας, ἐπερατώθη κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1962 καὶ τὸ Μουσεῖον ἤρχισε λειτουργοῦν, διορισθέντος καὶ ἑνὸς φύλακος.

Ἡ ἐργασία ταξινομήσεως καταγραφῆς καὶ ἐκθέσεως τῆς Συλλογῆς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Κ. Δαβάρα. Σημαντικῶς διηυκόλυνε τὴν ἐργασίαν ὁ Δῆμος Ἁγίου Νικολάου χάρις εἰς τὸ θερμὸν προσωπικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ Δημάρχου κ. Ρούσου Καπετανάκη. Ἡ Συλλογὴ ἐπλουτίσθη διὰ πολλῶν νέων ὁμάδων εὑρημάτων ἐξ ὁλοκλήρου τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης. Παραλλήλως ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ἀνεγέρσεως νέου μεγάλου Μουσείου διὰ πιστώσεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἐπὶ οἰκοπέδου παραχωρηθέντος ὑπὸ τοῦ Δήμου Ἁγίου Νικολάου. Ὅταν περατωθῇ τὸ κτήριον τοῦτο, θὰ μεταφερθῇ ἡ Συλλογὴ εἰς αὐτό.

Ἱστορικὸν Μουσεῖον Κρήτης

Διὰ πιστώσεως τοῦ Ε.Ο.Τ. καὶ ἑτέρας τῆς Ἑταιρείας Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν ἤρχισεν ἀνεγειρομένη νέα πτέρυξ τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Ἱστορικοῦ Μουσείου Κρήτης. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν τὸ Ἱστορικὸν Μουσεῖον δὲν ἐλειτούργησεν εἰμὴ κατ' ἐξαίρεσιν. Παραλλήλως ἐγένετο ἐργασία συμπληρωματικῆς ἐκθέσεως μεσαιωνικῶν γλυπτῶν. Τὸ Ἱστορικὸν Μουσεῖον ἐπλουτίσθη κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος μὲ ἀξιόλογον σύνολον τοιχογραφιῶν τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ἐκ τουρκικῆς οἰκίας τοῦ Μ. Κάστρου, τμῆμα τῶν ὁποίων παριστᾷ τὴν πόλιν.

Συλλογὴ Μεταξᾶ

Ἡ ἐν Ἡρακλείῳ ἰδιωτικὴ Συλλογὴ Ν. Μεταξᾶ ἐπλουτίσθη κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος μὲ πλεῖστα νέα ἐνδιαφέροντα ἀποκτήματα. Ἐκ τούτων τὰ σημαντικώτερα εἶναι: Χρυσοῦν διάδημα, πιθανῶς Δ΄ αἰῶνος, μήκους 45 ἑκ. καὶ μεγίστου πλάτους 4,05 ἑκ. μὲ ἐκκρούστους παραστάσεις πτερωτῆς «Ποτνίας θηρῶν» ὑψούσης τὰς χεῖρας μεταξὺ λεόντων, σφιγγῶν, γρυπῶν, ταύρων, πτερωτῶν ἵππων, συῶν κλπ. Κατὰ τὰ ἄκρα τὸ διάδημα ἔχει ἀνθέμια, ἄνω δὲ σειρὰν ἰωνικοῦ κυματίου καὶ κάτω διπλῆν σειρὰν ὁμοίου ὡς καὶ σειρὰν μικρῶν στικτῶν ροδάκων κλπ. (Πίν. 359α). Τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς περιοχῆς Ἀρκαλοχωρίου.

Περιῆλθον προσέτι εἰς τὴν Συλλογὴν χρυσοῦς δακτύλιος ΥΜ ΙΙΙ χρόνων μὲ ἐλλειψοειδῆ ἀκόσμητον σφενδόνην, ἐκ Σητείας, χαλκοῦν εἰδώλιον λάτρεως (Πίν. 360γ), αἰχμὴ ἀκοντίου μὲ ἐγχάρακτον παράστασιν μικροῦ ζῴου, μικρὸς πίθηκος ἐκ στεατίτου προερχόμενος ἐξ Ἀσιτῶν, κυκλαδικὸν εἰδώλιον, μικρὸς διπλοῦς πέλεκυς ἀργυροῦς ἐκ Τυλίσου, μικρὸς κριὸς πήλινος ὡς καὶ ἰχθὺς ἐξ ὑελομάζης (Πίν. 359γ), προερχόμενος ἐκ Σπηλαίου Τσουτσούρου (Ἰνάτου) κλπ. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἐπίσης διπλῆ πηλίνη ταυροκεφαλὴ ὡς καὶ πήλινον δικέφαλον ζῴδιον προερχόμενον ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ παρὰ τὸ Χουδέτσι σημειωθέντος τελευταίως ΜΜ Ι ἱεροῦ (Πίν. 359β, δ), ὡς καὶ ἑτέρα κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου μὲ περίτεχνον κόμμωσιν ΜΜ Ι προερχομένη ἀσφαλῶς ἐκ Κόφινα (Πίν. 360α-β). Ἡ συλλογὴ σφραγιδολίθων τοῦ κ. Μεταξᾶ ἐπλουτίσθη μὲ τριάκοντα περίπου νέους λίθους, μεταξὺ τῶν ὁποίων δύο πρισματικοὶ παλαιοανακτορικῶν χρόνων ἐκ πρασίνου ἰάσπιδος καὶ ὀρείας κρυστάλλου, μὲ ἱερογλυφικὰ σημεῖα, φακοειδὴς σφραγιδόλιθος ἐκ Βόνης μὲ παράστασιν «Ποτνίας θηρῶν» ὑψούσης τὰς χεῖρας ἐν μέσῳ λεόντων καὶ φακοειδὴς σφραγιδόλιθος ἐκ μέλανος αἱματίτου μὲ παράστασιν ἅρματος ΥΜ ΙΙΙ χρόνων, ἐκ Λάστρου.

ΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Τσούτσουρος

Παρὰ τὸν Τσούτσουρον (Ἴνατον) ἐπὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς τῆς Κρήτης, ἀνεσκάφη εἰς δύο περιόδους, κατὰ Ἰανουάριον καὶ Σεπτέμβριον 1962, ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Ν. Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Κ. Δαβάρα ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον λατρευτικὸν σπήλαιον, πιθανῶς τῆς θεᾶς Εἰλειθυίας, ἥτις ὡς προκύπτει ἐκ παλαιότερον εὑρεθείσης αὐτόθι ἐπιγραφῆς, ἐλατρεύετο εἰς Ἴνατον. Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔρευναν ἔδωσεν ἡ κατάσχεσις εἰς χεῖρας ἀρχαιοκαπήλων, κυρίως ὑπὸ τοῦ Ὑπομ/ρχου Ἀσφαλείας κ. Φορλίγκα καὶ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Κ. Δαβάρα, μεγάλου ἀριθμοῦ ἀντικειμένων προελθόντων ἐκ λαθραίας ἀνασκαφῆς τοῦ σπηλαίου. Κατὰ τὴν ἔρευναν διεπιστώθη ὅτι τὸ ἀνώτερον στρῶμα, τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν εἰς ρωμαϊκοὺς χρόνους, εἶχε τελείως διαταραχθῆ ὑπὸ τῶν ἀρχαιοκαπήλων. Κάτωθεν αὐτοῦ ἐξετείνετο γεωμετρικὸν στρῶμα πάχους 40 ἑκ., τὸ ὁποῖον εὑρέθη ἐν μέρει ἀδιατάρακτον. Τοῦτο συνίστατο ἐκ χώματος καὶ τέφρας ἀναμείκτων μετὰ πλήθους ποικίλων ἀντικειμένων ἀναθηματικοῦ χαρακτῆρος. Εἰς ὡρισμένον σημεῖον ὑπῆρχε κτιστὸν κατασκεύασμα ἐν εἴδει βάθρου ἀνῆκον πιθανώτατα εἰς βωμόν. Ἠρευνήθησαν ἐπίσης ὡρισμέναι φυσικαὶ κόγχαι τοῦ σπηλαίου, αἱ ὁποῖαι εἶχον χρησιμοποιηθῆ διὰ τὴν τοποθέτησιν ἀναθημάτων. Εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν ἀνευρέθησαν ὑπὸ τῶν συλησάντων τὸ σπήλαιον χαλκᾶ εἰδώλια πωληθέντα εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἑνὸς ἐκ τούτων τοὐλάχιστον ἐπετεύχθη ἡ ἐπιστροφὴ δι' εἰδικῆς ἀποστολῆς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ Μοιράρχου κ. Σαβιολάκη. Ἑτέρα κόγχη ἀπέδωσε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνατολίζοντάς τινας ἀρυβάλλους. Σποραδικῶς ἀνευρέθησαν καὶ ἀντικείμενα, τινὰ μινωϊκῶν χρόνων, ὡς, μικρὸς λίθινος βωμίσκος καὶ σφραγιδόλιθοι. Μία τοὐλάχιστον πηλίνη κεφαλὴ ἀνήκει εἰς ΥΜ ΙΙΙ χρόνους. Μικροὶ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν ὀπὴν παρὰ τὸ ψευδὲς στόμιον ὡς καί τινα τῶν εἰδωλίων δεικνύουν τὴν χρῆσιν τοῦ σπηλαίου ἤδη κατὰ τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους. Τὰ πλεῖστα ὅμως τῶν εὑρη-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

μάτων ἀνήκουν εἰς τοὺς γεωμετρικούς. Ἀποδεικτικὴ τῆς λατρείας θεᾶς τῆς γονιμότητος εἶναι ἡ παρουσία πηλίνων εἰδωλίων ἐγκύων γυναικῶν καὶ ἐπίσης ἐρωτικῶν ζευγῶν (Π ί ν. 361 α), ὡς καὶ δύο εἰδωλίων «κουροτρόφων», ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἀνατολιζόντων χρόνων. Ἐκπληκτικὴ περίπτωσις ἐπιβιώσεως τῆς μινωϊκῆς λατρείας εἶναι ἡ παρουσία πηλίνων διπλῶν πελέκεων, ὡρισμένοι ἐκ τῶν ὁποίων ἔχουν καὶ γραπτὴν διακόσμησιν. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης πήλινά τινα ὁμοιώματα πλοιαρίων ὡς καὶ ἓν ὁμοίωμα σανδάλου. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης ρόδακες καὶ ἐλάσματα ἐκ χρυσοῦ καὶ σειρὰ μικρῶν αἰγυπτιακῶν ἀντικειμένων ἐκ φαγεντιανῆς ὡς σκαραβαῖοι, μικρὰ εἰδώλια τῆς θεᾶς Bastet, καθήμεναι θεότητες κλπ. Οἱ κλασσικοὶ χρόνοι δὲν ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὸ Σπήλαιον. Εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἀνήκουν λύχνοι τινὲς τοῦ συνήθους τύπου. Ἰδιαιτέρως δέον νὰ μνημονευθῇ ἐξαίρετον καὶ ἄριστα διατηρούμενον πλακίδιον γυμνῆς θεᾶς ἐξ ἐλεφαντοστοῦ δαιδαλικῶν χρόνων ὡς καὶ σύγχρονος σμικροτάτη χρυσῆ κεφαλή, σειρὰ χαλκῶν περονῶν καὶ πορπῶν καὶ ἀνατολίζον πλακίδιον μετ' ἀναγλύφων λεόντων ἑκατέρωθεν τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς (Π ί ν. 361).

Κάτω Ζάκρος

Συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ὑπὸ τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Ἐφόρου Ν. Πλάτωνος ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀνακαλυφθέντος αὐτόθι μικροῦ ἀνακτόρου. Τὴν ἀνασκαφὴν ἐχρηματοδότησεν ὁ Ἀμερικανὸς φιλάρχαιος κ. Leon Pomerance διὰ ποσοῦ 90.000 δρχ. ἐπίσης δὲ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διὰ ποσοῦ 30.000 δρχ. καὶ ἡ Κοινότης Ζάκρου διὰ δωρεὰν προσφορᾶς ἐργασίας. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχον ἡ κ. Πλάτωνος, ὁ Ἐπιμελητὴς Κ. Δαβάρας, ἡ Ἐπιμελήτρια Στυλιανὴ Παπαδάκη, ἡ ἀρχαιολόγος Αἰκατ. Μαυριγιαννάκη καὶ ἡ ἀρχιτέκτων δ. Λυγιδάκη. Ἡ ἀνασκαφὴ διενηργήθη καὶ ἐφέτος εἰς τὰ τρία ἀνακαλυφθέντα κατὰ τὴν πρώτην φάσιν τῶν ἀνασκαφῶν κτήρια (Ἔργον 1961, σελ. 221 κ.ἑ.). Ἐξ αὐτῶν, ὡς ἀπεδείχθη ὁριστικῶς ἐφέτος, τὸ Γ ἀποτελεῖ τὸ κύριον κτήριον τῆς περιοχῆς, δυνάμενον νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀνάκτορον. Τοῦτο προκύπτει ἐκ τῆς μεγάλης ἐκτάσεως, τὴν ὁποίαν προφανῶς καταλαμβάνει, τῆς λίαν ἐπιμελημένης κατασκευῆς διὰ ξεστῶν πωρολίθων μεταφερθέντων διὰ θαλάσσης, ἐκ τῆς ἐπ' αὐτῶν παρουσίας μινωϊκῶν χαραγμάτων καὶ τέλος ἐκ τοῦ πλούτου τῶν εὑρημάτων. Τὸ κτήριον Γ κεῖται ἐπὶ τῆς νοτίας κλιτύος μικρᾶς ἀβαθοῦς κοιλάδος ἔναντι τῆς οἰκίας Α, τῆς ἀνασκαφείσης ὑπὸ τοῦ Hogarth, ἥτις εἶχεν ἀποδώσει τὰ γνωστὰ σφραγίσματα. Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1962 ἠρευνήθη σειρὰ ἀποθηκῶν τοῦ ἀνακτόρου, αἱ ὁποῖαι ἀπέδωσαν ὄχι μόνον πίθους, ἀλλὰ καὶ σειρὰν ἐξαιρέτων ἀγγείων (Π ί ν. 361γ-δ) τοῦ ρυθμοῦ χλωρίδος (ΥΜ Ια) καὶ τοῦ θαλασσίου ρυθμοῦ (ΥΜ Ιβ). Ὁμοῦ μετ' αὐτῶν εὑρέθησαν ἀγγεῖα τοῦ παλαιοτέρου μεταβατικοῦ ρυθμοῦ ΜΜ ΙΙΙβ-ΥΜ Ια, ὅστις χαρακτηρίζεται ἐκ τῆς εἰσέτι χρήσεως λευκοῦ χρώματος. Βάσει τῆς κεραμεικῆς ἐπομένως, τὸ ἀνάκτορον τοποθετεῖται εἰς τοὺς χρόνους ΜΜ ΙΙΙβ-ΥΜ Ιβ, ἤτοι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνος π.Χ. μέχρι τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 15ου αἰῶνος. Ὁ χῶρος τῶν ἀποθηκῶν ἀπέδωσεν ἐπίσης ἓξ χαλκᾶ τάλαντα καὶ τέσσαρας χαυλιόδοντας ἐλέφαντος, ἐκ τῶν ὁποίων εἷς ἔχει μῆκος 1,20 μ. Τὸ κτήριον Γ ἀπέδωσεν εἰσέτι ἀργυροῦν κύπελλον μὲ διακόσμησιν ἐκ χρυσοῦ καὶ τὸ ἀνώτερον τμῆμα ρυτοῦ ἐκ στεατίτου, τοῦ ὁποίου διεσῴζετο μέρος τῆς ἐκ χρυσοῦ φύλλου ἐπενδύσεως. Ἀνευρέθησαν προσέτι διάφορα χαλκᾶ ἐργαλεῖα, πρίονες, πελέκεις, σμῖλαι, ἐγχειρίδια καὶ δύο μεγάλα ξίφη, ὡς καὶ τμῆμα μεγάλου λέβητος καὶ σειρὰ ὑφαντικῶν βαρῶν.

Ἡ οἰκία Β εἶναι ἐπίσης ἀρκούντως σημαντική, ἔχει σειρὰν δωματίων, ἡ δὲ βορεία καὶ ἡ νοτία πρόσοψις, κατεσκευασμένη ἐκ ξεστῶν πωρολίθων, σῴζεται ἱκανοποιητικῶς. Εἰς τὴν βορείαν εἴσοδον ὁδηγεῖ κλῖμαξ ἐκ δώδεκα βαθμίδων. Ἡ οἰκία Α ἔχει ἐπίσης σημαντικὸν ἀριθμὸν δωματίων καὶ διαδρόμων ὡς καὶ κλίμακα ἐκ δέκα βαθμίδων. Τὸ σημαντικώτερον τμῆμα τῆς οἰκίας εἶναι κτιστὸς ληνὸς μὲ ἐπίχριστον δάπεδον καὶ μὲ ἐλλειψοειδὲς ἀγγεῖον συλλογῆς τοῦ γλεύκους εἰς χαμηλοτέραν στάθμην. Ἡ οἰκία Α φαίνεται ὅτι ἐμφανίζει καὶ μίαν περίοδον ἀνακαταλήψεως, δεδομένου ὅτι ἐξ αὐτῆς προῆλθε κρατηροειδὲς ἀγγεῖον μὲ διακόσμησιν ἐσχηματοποιημένων πτηνῶν, τὸ ὁποῖον δυσκόλως δύναται νὰ χρονολογηθῇ πρὸ τῶν ΥΜ ΙΙΙβ χρόνων. Πιθανῶς εἰς τοὺς ἰδίους χρόνους ἀνήκει καὶ τὸ εἰς σχῆμα στρογγύλου ναΐσκου σκεῦος (Ἔργον 1961, σελ. 227, εἰκ. 243).

Ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Κ. Δαβάρα ἐγένοντο αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι σκαφικῆς ἐρεύνης καὶ περισυλλογῆς ἀρχαιοτήτων.

Ἀτσαλένιο Ἡρακλείου

Παρὰ τὸ χωρίον ἀνεσκάφησαν δύο τάφοι γεωμετρικῶν χρόνων ἀνακαλυφθέντες κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελίων πρὸς οἰκοδόμησιν οἰκίας. Ἐκ τούτων ὁ εἷς εἶχε τελείως καταστραφῆ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν, ἐνῷ ὁ ἕτερος (Π ί ν. 362α) εἶχε μόνον διαταραχθῆ εἰς τὸ ἀνώτατον στρῶμα. Ἀνασυνεκρο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

τήθη ἐκ τοῦ καταστραφέντος τάφου σειρὰ τεφροδόχων καλπῶν, ἀρυβάλλων, πρόχων, κυάθων, πωμάτων καλπῶν κλπ. Ὁ ἕτερος τάφος εἶναι πεταλοειδής, διαστάσεων 1,70×1,10 μ., ἀπέδωσε δὲ σειρὰν καλπῶν, πωμάτων, ἀρυβάλλων, πρόχων, σκύφων, κυάθων, ὡς καὶ 3 τριχολαβίδας καὶ μίαν περόνην.

Ἀρκαλοχώρι

Εἰς θέσιν Τσούλουκα Κόλυμπος ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ Κ. Δαβάρα εἷς ΥΜ ΙΙΙ λαξευτὸς τάφος εὑρεθεὶς κατὰ τὴν ἄροσιν. Ὁ τάφος, διαστάσεων 1,50×1,10 μ., εἶχεν εἴσοδον κλειομένην μὲ φράγμα ἐξ ἀργῶν λίθων, καὶ περιεῖχε δύο σαρκοφάγους κιβωτιοσχήμους ἀκοσμήτους (Πίν. 362 β), ἐπίσης δὲ 9 ἀγγεῖα, κυρίως ψευδοστόμους ἀμφορεῖς προχοΐδια καὶ κύπελλα. Ἡ μία τῶν σαρκοφάγων, χρησιμεύουσα κατὰ τὸν ἀνασκαφέα ὡς ὀστεοφυλάκιον, περιεῖχεν ὀστᾶ τεσσάρων τοὐλάχιστον ἐνηλίκων ἀνδρῶν.

Ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀνεσκάφη ἕτερος λαξευτὸς ΥΜ ΙΙΙ τάφος εὑρεθεὶς κατὰ τὴν διάνοιξιν ὁδοῦ εἰς θέσιν Ξυλαγγούρι παρὰ τὰ Στουράκια Μαλεβυζίου. Ὁ τάφος εἶναι ἐλλειψοειδὴς μὲ ἄξονας 2,40 καὶ 1,60 μ. καὶ εἴσοδον πρὸς τὰ νοτιοδυτικά, κλειομένην μὲ φράγμα ἐξ ἀργῶν λίθων κατεστραμμένον. Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς ἤλθον εἰς φῶς τρεῖς κιβωτιόσχημοι σαρκοφάγοι, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἐκοσμοῦντο δι' ἐσχηματοποιημένων ὀκταπόδων. Ὁ τάφος ἀπέδωσεν ἐπίσης ἕνα ψευδόστομον ἀμφορέα, μίαν ὑψίποδα κύλικα καὶ ἓν κύπελλον.

Σκοτεινὸ

Δυτικῶς τοῦ χωρίου ἐξετελέσθη σκαφικὴ ἔρευνα τοῦ αὐτόθι μεγάλου καὶ ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντος σπηλαίου. Ἠρευνήθη μακρὺς διάδρομος εἰς τὸν δεύτερον ὄροφον τοῦ σπηλαίου καὶ ἀνευρέθη πλῆθος ὀστράκων ἐντὸς στρώματος τέφρας. Ὁ καθαρισμὸς τῶν ὀστράκων δὲν συνεπληρώθη ἀκόμη, φαίνεται ὅμως ὅτι ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῶν μινωϊκῶν μέχρι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Τὸ σημαντικώτερον εὕρημα ἀπετέλεσαν τρία χαλκᾶ εἰδώλια σεβιζόντων λάτρεων ΥΜ Ι χρόνων. Τὸ μεγαλύτερον ἐξ αὐτῶν ἔχει ὕψος 0,09. Ἀνεκαλύφθησαν ἐπίσης ὀστέϊναί τινες βελόναι καὶ εἷς λύχνος ρωμαϊκῶν χρόνων μὲ ἀνάγλυφον ἐρωτικὴν παράστασιν.

Κεφάλι Ὁδηγητρίας

Ἀνεσκάφη παρὰ τὸ χωρίον, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἐπιμελητοῦ, θολωτὸς τάφος ἀνήκων εἰς συστάδα πρωτομινωϊκῶν τάφων συληθεῖσαν ἐν μέρει ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων. Ὁ τάφος ἔχει μεγ. διάμ. 3,70, μέγιστον πάχος τοιχωμάτων 1,50 καὶ μέγ. ὕψ. 1,90 μ. Ἡ εἴσοδος ἀποτελεῖται ἐκ δύο μονολιθικῶν παραστάδων καὶ βαρέος μονολιθικοῦ ὑπερθύρου (Πίν. 362γ). Τὸ ἄνοιγμα ἔχει ὕψος 0,80 καὶ πλ. 0,55 μ. Ὁ θόλος εἶχε καταρρεύσει. Περισυνελέγησαν ὄστρακα ἐκ τῶν χωμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀρκετὰ τοῦ ρυθμοῦ Ἀγ. Ὀνουφρίου καὶ ἓν καμαραϊκόν. Ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου προῆλθε μικρὸν ἐγχάρακτον ΠΜ ΙΙ ἀγγεῖον. Τὰ χώματα τοῦ τάφου ἀπέδωσαν ἐπίσης μικρὰς ψήφους φαγεντιανῆς, τρία περίαπτα ἐκ στεατίτου καὶ χαλκῆν τριχολαβίδα. Ὁ τάφος ἀπέδωσεν ἐπίσης μῆλον ξίφους ἐξ ὀρείας κρυστάλλου.

Μητρόπολις Καινουργίου

Συνεχίσθησαν ὑπὸ τῶν Ἐπιμελητῶν Μ. Μιχαηλίδη καὶ Κ. Δαβάρα αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ ἀνακαλυφθέντος τὸ 1960 παλαιοχριστιανικοῦ κτίσματος (Α.Δ. 16 (1960): Χρονικά, σελ. 256). Τοῦτο ἔχει μορφὴν τρικλίτου βασιλικῆς, μήκ. 24 μ. μετὰ τοῦ νάρθηκος, καὶ πλάτους 11 μ. Εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀνοίγεται εὐρεῖα ἡμιελλειψοειδὴς ἀψὶς μὲ ἄξονα 13 μ. καὶ πλάτος 9,5 μ. Ὁ νάρθηξ σῴζει τὸ κατώφλιον τῆς εἰσόδου καὶ τὰς βάσεις τῶν κιόνων τοῦ τριβήλου, ἔχοντος ἄνοιγμα ἴσον πρὸς τὸ πλάτος τοῦ νάρθηκος καὶ τῶν κλιτῶν τοῦ ναοῦ. Οἱ στυλοβάται οἱ χωρίζοντες τὰ κλίτη δὲν εὑρέθησαν, πλὴν μέρους τῆς ὑποθεμελιώσεως ἑνὸς ἐξ αὐτῶν. Ὁ περὶ τὴν ἁψῖδα χῶρος τοῦ ἱεροῦ δὲν ἠρευνήθη ἐπαρκῶς λόγῳ ὑπερκειμένων νεωτερικῶν κτισμάτων. Τὸ δάπεδον τῆς ἁψῖδος καλύπτεται ὑπὸ ἐνδιαφέροντος ψηφιδωτοῦ (Πίν. 362 δ). Ἀνευρέθη καὶ δεύτερον τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Τραϊανοῦ, τῆς δημοσιευθείσης ὑπὸ Κ. Δαβάρα (Κρητ. Χρονικὰ 14 (1960), σελ. 460). Ἀνευρέθη ἐπίσης ἐν Κορινθιακὸν κιονόκρανον καὶ μαρμαρίνη ἐλλειψοειδὴς τράπεζα. Παρὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις προσκτισμάτων, ἅτινα ὅμως δὲν ἠρευνήθησαν ἐπαρκῶς.

ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου περιῆλθον κατὰ τὸ 1962 πλεῖστα ὅσα τυχαῖα εὑρήματα. Οὕτω ἐξ Ἀ ρ χ α ν ῶ ν ἐκ θέσεως Συνοικισμὸς (Ἁγ. Τριάδα) προῆλθεν εἰδώλιον χαλκοῦν λάτρεως ὕψ. 7 ἑκ. καὶ μικρὸν πήλινον ζῴδιον ὁμοῦ μετὰ ΥΜ Ι ὀστράκων.

Ἐπίσης εἰς Ἀ ρ χ ά ν ε ς, εἰς θέσιν Βορνά, κατὰ διάνοιξιν ὁδοῦ, ἀνευρέθη χαλκοῦς διπλοῦς πέλεκυς.

Εἰς Γ ι ο ῦ χ τ α ν, βορείως τοῦ ἀσυρμάτου, ἦλθον εἰς φῶς σπονδικά τινα κυπελλίδια, ἀνήκοντα προφανῶς εἰς τὸ αὐτόθι ἱερὸν κορυφῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰς Χ ο υ δ έ τ σ ι, εἰς θέσιν Κορφή, ἀνευρέθησαν τμήματά τινα εἰδωλίων τοῦ συνήθους ΜΜ Ι τύπου τῶν μινωϊκῶν «ἱερῶν κορυφῆς», ἤτοι τρία εἰδώλια λάτρεων, πέντε ζῴδια, καὶ τρία ἀναθηματικὰ μέλη.

Εἰς Σ ε ῖ σ ι, εἰς θέσιν Μποῦφος, ἀνευρέθη εἰδώλιον ἀνδρὸς μὲ περίζωμα καὶ αἰδοιθύλακα, ἐλλιπὲς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας ἀπὸ τῶν μηρῶν, ὡς καὶ ἀγγεῖον μὲ τριφυλλοειδὲς στόμιον.

Ἐξ Ἀ φ ρ α τ ὶ Πεδιάδος προῆλθον, μικρὰ κιβωτιόσχημος σαρκοφάγος μετὰ τοῦ καλύμματος καὶ σειρὰ ἀώτων κυπέλλων, προχοϊδίων, λοπάδων κλπ. Ἅπαντα τῆς ἀρχῆς τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων. Ἐκ τῆς ἰδίας περιοχῆς προῆλθε γεωμετρικὸς ἀμφορεὺς εἰς τεμάχια.

Ἐκ Χ ε ρ σ ο ν ή σ ο υ προῆλθον ἀνάγλυφον ἐρωτιδέως ρωμαϊκῶν χρόνων, ὡς καὶ εἰκονιστικὴ κεφαλὴ μετρίας διατηρήσεως.

Χαλκοῦς διπλοῦς μινωϊκὸς πέλεκυς, εὑρέθη παρὰ τὴν Κ ε ρ ὰ ν Πεδιάδος.

Ἕτερος χαλκοῦς μινωϊκὸς πέλεκυς προῆλθεν ἐκ Ρ ο γ δ ι ᾶ ς ἐκ θέσεως Παροικιά.

Τμήματά τινα πηλίνων πρωτογεωμετρικῶν εἰδωλίων, ἀριθμὸς χαλκῶν καὶ σιδηρῶν ἥλων, ὡς καὶ ψῆφοι ἐξ ὑελομάζης καὶ τινα σφονδύλια προῆλθον ἐκ τοῦ σπηλαίου Ἰ ν ά τ ο υ (Τσουτσούρου).

Ἐκ κατασχέσεως γενομένης εἰς τὸ κατάστημα τουριστικῶν εἰδῶν Κίμωνος Χρυσάκη (Adam's), ἀνευρέθη καὶ κατετέθη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου σειρὰ πηλίνων εἰδωλίων (Π ί ν. 363 α), προερχομένων, ὡς φαίνεται, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ ἱεροῦ Κόφινα, ὡς καὶ τοῦ σπηλαίου τῆς Ἰνάτου (Τσουτσούρου), ὡς καὶ ἀριθμὸς προανακτορικῶν καὶ παλαιοανακτορικῶν ἀγγείων ἐκ συληθέντων τάφων τῆς Μεσαρᾶς καὶ χαλκαῖ λεπίδες ἐγχειριδίων, τεμάχια ἀναγλύφων ἀρχαϊκῶν πίθων, νομίσματα ἀρχαίων καὶ μεσαιωνικῶν χρόνων κλπ.

Ἐξ Ἀ ξ ο ῦ Ρεθύμνης προῆλθον καὶ κατετέθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου ΜΜ ΙΙΙ χαλκοῦν εἰδώλιον λάτρεως (Π ί ν. 363 β), ἔχοντος τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ στήθους, μετὰ μακροῦ περιζώματος ὄντος μικροτέρου κατὰ τὰ πλάγια ὕψ. 7 ἑκ., ἐπίσης δὲ τεμάχια εἰδωλίων καὶ ζῳδίων ἑλληνικῶν χρόνων.

Ὁμοίως ἐξ Ἀ ξ ο ῦ προῆλθον τρία χρυσᾶ ἐνώτια, δύο χαλκαῖ ὠτογλυφίδες, κοχλιάριά τινα καὶ περόναι ἐξ ὀστοῦ, ὡς καὶ 15 ὑέλινα ἀγγεῖα ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων.

Ἐκ Β ε ν ὶ Μυλοποτάμου προῆλθον ἐνδιαφέροντα ζεύγη εἰδωλίων ἑλληνικῶν χρόνων.

Παρὰ τὴν Ζ ά κ ρ ο ν τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης, εἰς τὴν θέσιν Τραόσταλος μεταξὺ τῶν χωρίων Ἀζοκέραμος καὶ Χοχλακιές, ἀνεκαλύφθη ἱερὸν κορυφῆς, ὁπόθεν περισυνελέγησαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἁγίου Νικολάου εἰδώλιά τινα τοῦ συνήθους ΜΜ Ι τύπου.

Ἀνάλογον ἱερὸν ἀνεκαλύφθη κατὰ τὰ ἔργα θεμελιώσεως κτηρίου παρὰ τὴν Ζ ῆ ρ ο ν. Τινὰ τῶν εἰδωλίων μετεφέρθησαν εἰς Ἅγιον Νικόλαον. Ἀμφότεροι οἱ χῶροι πρόκειται νὰ ἐξερευνηθοῦν.

Παρὰ τὴν Ἄ ρ β η ν Βιάννου, κατὰ τὴν διάρκειαν μηχανικῆς καλλιεργείας, ἀνευρέθησαν δύο τάφοι θηκοειδεῖς, διαστάσεων 2 × 0,80 καὶ βάθους 0,80, καλῶς σφζόμενοι, μετὰ τῶν πλακῶν καλύψεως. Ἐντὸς τῶν τάφων ἀνευρέθησαν ἔνδεκα λήκυθοι τοῦ συνήθους χονδροειδοῦς τύπου τῶν ὑστάτων ρωμαϊκῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, μία χαλκῆ περόνη κλπ. Μεταβᾶσα ἐπὶ τόπου ἡ Ἐπιμελήτρια Μεσαιωνικῶν Ἀρχαιοτήτων δ. Στυλιανὴ Παπαδάκη ἀνέσκαψε καὶ τρίτον τάφον, ὅστις ὅμως ἀπεδείχθη σεσυλημένος. Διὰ συνεργείου τῆς Ὑπηρεσίας ἀνεσκάφησαν περαιτέρω 17 ὅμοιοι τάφοι, οἱ ὁποῖοι ἀπέδωσαν 4 ληκύθους, 5 χαλκᾶς ὠτογλυφίδας καὶ 8 δακτυλίους, ἐκ τῶν ὁποίων εἷς χρυσοῦς. Ὁ τάφος ὁ ἀποδώσας τὸν χρυσοῦν δακτύλιον περιεῖχε νεκρὸν περιβαλλόμενον διὰ πηλίνων πλακῶν. Πάντες οἱ τάφοι εἶχον τοιχώματα ἐκ μικρῶν πλακῶν ἀκανονίστων, συνδεομένων διὰ κονιάματος, ὑψηλότερον δὲ ἐκ ξεστῶν λίθων.

Σημαντικωτάτη ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1962 γενομένη ἀνεύρεσις θησαυροῦ χρυσῶν βυζαντινῶν νομισμάτων, τοῦ μεγαλυτέρου εὑρεθέντος ποτὲ ἐν Κρήτῃ. Ὁ θησαυρὸς ἀνευρέθη παρὰ τὸ χωρίον Ἁ γ ι ὲ ς Π α ρ α σ κ ι ὲ ς Ἡρακλείου, εἰς θέσιν Πορτέλλα ἢ Κελλιανὸ Πηγάδι, καὶ περιλαμβάνει 90 χρυσᾶ βυζαντινὰ «ὑπέρπυρα» ἀρίστης διατηρήσεως καὶ ἐξαιρέτου τέχνης. Ἐκ τούτων τὰ 8 ἀνήκουν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Νικηφόρον Φωκᾶν, φέροντα ἔμπροσθεν παράστασιν Παντοκράτορος καὶ ἐπιγραφὴν *IHS XIS REX REGNANTIUM*, ὄπισθεν δὲ παράστασιν τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τῆς Θεοτόκου κρατούντων πατριαρχικὸν σταυρόν. Πέριξ ἐπιγραφή: *ΘΕΟΤΟC(E) B(O)HΘ(EI) NICHF(ORO) DESP(OTH)*. Τὰ λοιπὰ νομίσματα ἀνήκουν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας Βασίλειον Β΄ καὶ Κωνσταντῖνον Η΄, τῶν ὁποίων τὰς προτομὰς καὶ τὰ ὀνόματα *BASIL(IOS) C(AI) CONSTANT(INOS) B(ASILEIS) R(OMAION)* φέρουν, ἐνῷ ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς ὑπάρχει προτομὴ τοῦ Παντοκράτορος καὶ ἐπιγραφὴ *IHS XIS REX REGNANTIUM* (Π ί ν. 363 γ-δ).

Ἐπίσης, ἀξιόλογος ὑπῆρξεν ἡ ἀνεύρεσις θησαυροῦ ἐξ 69 ἀργυρῶν σκυφωτῶν νομισμάτων τῶν αὐτοκρατόρων Μανουὴλ Α΄ καὶ Ἰωάννου Β΄

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Κομνηνῶν, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἐπαύλεως De Mezzo παρὰ τὴν Ἰτιὰν Σητείας.

Ἐπίσης ἐν Ἡρακλείῳ, κατὰ τὴν διάρκειαν θεμελιώσεως ξενοδοχείου τοῦ Ε.Ο.Τ. εἰς Μπεντενάκι, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἐνετικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἀνευρέθη εἰς βάθος 2,5 μέτρων θησαυρὸς χρυσῶν ἐνετικῶν νομισμάτων κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ Δόγη Φραγκίσκου Φόσκαρι. Ἐκ τούτων περιῆλθον συνολικῶς εἰς τὸ Μουσεῖον τεσσαράκοντα ἕξ.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΤΕΡΕΩΣΕΩΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ-ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΙΣ

Κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος, ἐγένοντο αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι στερεώσεως μνημείων διὰ τοῦ διατεθέντος ποσοῦ 400.000.

Ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Ἐφόρου Στυλιανοῦ Ἀλεξίου ἐγένετο ἐργασία στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως εἰς τὸ μινωϊκὸν Ἀνάκτορον Κνωσοῦ. Συγκεκριμένως ἐγένετο ἀποκατάστασις πλακῶν ἐκ γυψολίθου εἰς τὸν διάδρομον τῶν ἀποθηκῶν, κυρίως δὲ κατὰ τὰ σημεῖα καλύψεως κρυπτῶν, ἔνθα ἡ βλάβη τῶν πλακῶν καλύψεως ἦτο μεγαλυτέρα. Διὰ τῆς τοποθετήσεως σιδηροῦ κιγκλιδώματος κάτωθεν τῶν πλακῶν ἀπετράπη περαιτέρω φθορὰ τούτων. Ἐκτεταμένη ἐργασία στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως ἐγένετο ἐπίσης εἰς τὰ θεμελιακὰ διαμερίσματα τῆς μεγάλης ἀνατολικῆς αἰθούσης (East Hall), τὰ ὁποῖα ἐκαθαρίσθησαν ἐκ τῆς βλαστήσεως, ἀφαιρεθέντος καὶ μέρους τῆς ἐπιχώσεως τοῦ νοτιοανατολικοῦ διαμερίσματος, ὥστε νὰ εἶναι σαφεστέρα ἡ μορφὴ τοῦ συνόλου.

Ἀποκατεστάθη ἐπίσης τὸ μέγα κλιμακοστάσιον, γενομένης ἐμφράξεως ρωγμῶν τῶν τοιχωμάτων καὶ τῶν βαθμίδων ἐκ γυψολίθου. Ἀνάλογος ἐργασία ἐγένετο καὶ σποραδικῶς εἰς διάφορα βεβλαμμένα σημεῖα τοῦ ἀνακτόρου, ἐπίσης δὲ εἰς τὰς «Πουλούρας» καὶ εἰς τὰς τελευταίως ἀνασκαφείσας οἰκίας παρὰ τὴν Βασιλικὴν Ὁδόν.

Ἐργασία ἐξετελέσθη ἐπίσης εἰς τὴν μινωϊκὴν ἔπαυλιν Βαθυπέτρου, ὅπου ἀποκατεστάθη τὸ τριμερὲς ἱερόν, ὅπερ ἔβαινε πρὸς τελείαν διάλυσιν. Ἀφῃρέθησαν παλαιὰ ἀντιαισθητικὰ ἐπιχρίσματα ἐκ τσιμέντου, ἐστερεώθησαν τοῖχοι κλπ. Ἐκαθαρίσθη ἐπίσης καὶ ἐτακτοποιήθη ὁ χῶρος τοῦ πιεστηρίου καὶ ἡ μικρὰ ἀποθήκη ἀρχαίων.

Ἐργασίαι στερεώσεως μικρᾶς κλίμακος ἐγένοντο ἐπίσης εἰς τὰ μινωϊκὰ μέγαρα Τυλίσου καὶ Νίρου.

Μερίμνῃ τῆς Ἐπιμελητρίας Στυλιανῆς Παπαδάκη ἐξετελέσθησαν ἐργασίαι ἀποκαταστάσεως καὶ στερεώσεως τῶν ναῶν Ἁγίου Γεωργίου Καβουσιώτη Κριτσᾶς Μεραμβέλλου, Παναγίας Κερᾶς Κριτσᾶς, Ἁγίου Γεωργίου εἰς τὸ χωρίον Ἅγιος Γεώργιος Ἱεραπέτρας, Μιχαὴλ Ἀρχαγγέλου εἰς Ἀρκαλοχώρι Μονοφατσίου, Ἁγίου Γεωργίου εἰς Ἁγίαν Τριάδα Μεσαρᾶς καὶ Ἁγίου Γεωργίου Μονῆς Φαλάνδρας Φαιστοῦ. Αἱ ὡς ἄνω ἐργασίαι περιέλαβον ἐμφράξεις ρωγμῶν τῶν τοίχων καὶ θόλων, ἀνακεραμώσεις, ὑποθεμελιώσεις, ἀνακατασκευὰς ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐπιχρισμάτων, στερέωσιν τῶν τοιχογραφιῶν, κατεδαφίσεις προσκτισμάτων καὶ ἀνακατασκευὴν πλακοστρώτων δαπέδων.

Ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Ἐπιμελητοῦ Μεσαιωνικῶν Ἀρχαιοτήτων Μύρωνος Μιχαηλίδη ἐγένετο ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐνετικοῦ Φρουρίου Ἱεραπέτρας διὰ πιστώσεως 100.000 ὑπὸ τοῦ Ε.Ο.Τ. Οὕτω ἐγένετο ἄρσις ἐρειπίων, καθαίρεσις δύο γερμανικῶν πυροβολείων, ἔμφραξις τοῦ ρήγματος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, καθαίρεσις νεωτερικοῦ τοίχου παρὰ τὸν νοτιοανατολικὸν πύργον, στερέωσις τῶν γωνιολίθων, ἀντικατάστασις ἐφθαρμένων τμημάτων διὰ ξεστῆς λιθοδομῆς κλπ.

Ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ἔργων ἀποκαταστάσεως τῶν ἐνετικῶν τειχῶν ἐπροχώρησε κατὰ τὸ 1962 τὸ ἔργον γεφυρώσεως τοῦ ρήγματος Ἁγίου Ἀνδρέου, ἀπορροφηθέντος ποσοῦ 3.500.000 παραχωρηθέντος ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὀργανισμοῦ Τουρισμοῦ.

Μὲ ταχὺν ρυθμὸν προωθήθη ἡ ἐργασία ἀναστηλώσεως τῆς Ἐνετικῆς Λέσχης τοῦ Χάνδακος (Loggia) διὰ τῆς χορηγίας τοῦ Δήμου Ἡρακλείου, ἐν συνεχείᾳ δὲ διὰ πιστώσεως τῆς Ὑπηρεσίας, περατωθέντος σχεδὸν τελείως τοῦ ἰσογείου.

*

ΝΟΜΟΙ ΧΑΝΙΩΝ ΚΑΙ ΡΕΘΥΜΝΗΣ

Μουσεῖον Χανίων

Κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἐπερατώθη τελείως ἡ ἀναστήλωσις τοῦ Μεσαιωνικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Φραγγίσκου καὶ ἐγένετο ἡ εἰς αὐτὸν μεταφορὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Χανίων (Πίν. 364 α).

Τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως τοῦ ναοῦ ἐπέβλεψεν ὁ Διευθυντὴς Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν Νομοῦ Χανίων κ. Κ. Λασιθιωτάκης ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Ἐφόρου Στ. Ἀλεξίου. Ἡ εἴσοδος τοῦ ναοῦ διεμορφώθη ἐξ ἀνατολῶν, διότι χρησιμοποίησις τῆς παλαιᾶς ἐκ βορρᾶ εἰσόδου θὰ ἐσήμαινε μακροτάτην καθυστέρησιν τῆς ἐνάρξεως λειτουργίας τοῦ Μουσείου, δεδομένου ὅτι δὲν ἐπερατώθη ἀκόμη ἡ ἀρξαμένη διαδικασία ἀπαλλοτριώσεως τῶν προσκτισμάτων τῆς βορείας πλευρᾶς, ἡ ὁποία θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν διαμόρφωσιν τῆς αὐτόθι αὐλῆς.

Ὁ ναός, ὅστις ἀνήκει εἰς τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα καὶ σῴ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ζει τάφους τινὰς καὶ ἐπιτυμβίους ἐπιγραφὰς ἐνετικῶν χρόνων, ἀπέκτησε μέρος τῆς παλαιᾶς αἴγλης διὰ τοῦ κατασκευασθέντος νέου μαρμαρίνου δαπέδου, ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τῆς ὑγρασίας δὲν ἐλύθη ἀκόμη ὁριστικῶς.

Εἰς τὸν οὕτω διαμορφωθέντα χῶρον ἐξετέθη ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Στυλ. Ἀλεξίου ἡ ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Χανίων ἐντὸς τριάκοντα νέων προθηκῶν, ἀντὶ τῶν ἑπτὰ ἀκαταλλήλων, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχον προηγουμένως.

Ἐκκενωθέντος τελείως τοῦ παλαιοῦ τεμένους τῆς παραλίας ἐμισθώθη ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας ἄλλο οἴκημα πλησίον τοῦ νέου Μουσείου, ὅπου ἐγκατεστάθη τὸ φυλακεῖον, τὸ ἐργαστήριον, ἡ ἀποθήκη τῶν πηλίνων, καταλλήλως ταξινομηθεῖσα, τὸ γραφεῖον καὶ ἡ βιβλιοθήκη.

Διωρίσθη εἷς ἀκόμη φύλαξ εἰς τὸ Μουσεῖον Χανίων.

ΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Στυλιανοῦ Ἀλεξίου ἐγένετο περισυλλογὴ τοῦ ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου τῆς Ἀνωπόλεως μετ' ἐπιγραφῆς *ΕΥΚΛΗΣ ΚΑΛΛΙΠΟΛΕΩΣ ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΣ ΕΥΚΛΕΟΥΣ ΟΝΗΣΙΜΟΣ ΤΟΥΣ ΠΑΤΡΩΝΑΣ ΜΝΗΜΗΣ ΧΑΡΙΝ ΧΑΙΡΕ* (βλ. Guarducci, Inscriptiones Creticae II σελ. 7). Τὸ ἀνάγλυφον παριστάνει δύο ἄνδρας ὀρθίους ἱματιοφόρους καὶ δύο μικροὺς παῖδας ἱσταμένους παρὰ τοὺς πόδας αὐτῶν (Πίν. 364 γ). Ἡ στήλη ἀνάγεται εἰς τὸν Α΄ π.Χ. αἰῶνα, εἶχε δὲ ἀνευρεθῆ πρὸ ἐτῶν, πιθανῶς εἰς τὴν θέσιν Μνήματα. Ὁμοίως περισυνελέγη μικρὸς ἐπιτύμβιος λίθος μετ' ἐπιγραφῆς *ΛΥΚΑΙΝΑ ΣΩΚΑΗ ΧΑΙΡΕ* ρωμαϊκῶν χρόνων (Πίν. 364 δ).

Παρὰ τὴν Ἀξὸν Ρεθύμνης ἐκαθαρίσθησαν, τῇ ἐπιβλέψει τῆς Ἐπιμελητρίας δ. Στυλιανῆς Παπαδάκη, δύο κατὰ τύχην ἀνακαλυφθέντες τάφοι ρωμαϊκῶν χρόνων ἀποδώσαντες πήλινα καὶ ὑέλινα ἀγγεῖα ἐν κακῇ καταστάσει ὡς καὶ δύο λύχνους, ἐπίσης δὲ θολωτὸς ὀρθογώνιος τάφος μετ' ἀρκοσολίου ρωμαϊκῶν χρόνων, ἔχων καὶ μικρότερον θηκοειδῆ τάφον εἰς τὸ δάπεδον αὐτοῦ, καὶ διατηρῶν εἴς τινα σημεῖα ἐπίχρισμα ἐξ ἀσβεστοκονιάματος. Ἅπαντες οἱ τάφοι εἶχον ὀρθογωνίους κόγχας εἰς τὰς μακρὰς πλευράς.

Ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Κ. Δαβάρα ἀνεσκάφη δυτικῶς τοῦ χωρίου Ἀποδούλου Ἀμαρίου Ρεθύμνης, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ ἐπὶ ὑπερκειμένου τῆς δημοσίας ὁδοῦ ὑψώματος, εἷς ΥΜ ΙΙΙ θολωτὸς τάφος (Πίν. 364 β) (τὸ ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Σπ. Μαρινάτου ἀνασκαφὲν μέγαρον κεῖται πρὸς Ν τοῦ τάφου καὶ εἰς ἀπόστασιν 500 μ. περίπου). Ὁ τάφος εἶχεν ἀνευρεθῆ πρὸ καιροῦ κατὰ τὴν ἄροσιν, ὁπότε εἶχε καταρρεύσει τμῆμα τοῦ θόλου. Κατωφερικὸς δρόμος, μήκους 7 μ. καὶ πλάτους 1,50 μ., λελαξευμένος εἰς τὸν μαλακὸν βράχον (κούσκουραν), ὁδηγεῖ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου διὰ χαμηλῆς βαθμίδος. Ἡ εἴσοδος, τῆς ὁποίας τὸ ἐξ ἀργῶν λίθων φράγμα εὑρέθη ἄθικτον κατὰ χώραν, ἔχει ὕψος 1,40 μ.· αἱ παραστάδες, ἐκτισμέναι διὰ μικρῶν λίθων, συγκλίνουν πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου (πλάτος ἔσω, ἄνω μὲν 0,60 μ., κάτω δὲ 1 μ., πλάτος ἔξω, ἄνω μὲν 0,90 μ., κάτω δὲ 1,25 μ.). Ἡ θόλος ἔχει διάμετρον 3,10 μ. τὰ δὲ ἀκανονίστως ἐκτισμένα τοιχώματα σῴζονται εἰς ὕψος 2,40 μ. Ἡ πρόσοψις τοῦ τάφου, ἐπιμελῶς ἐκτισμένη καὶ κατακόρυφος, βαίνει ἀπευθείας ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου. Μία ἀρχιτεκτονικὴ ἰδιομορφία τοῦ τάφου εἶναι ὅτι ὑπεράνω τοῦ ὑπερθύρου, ἐσωτερικῶς, σχηματίζεται κόγχη τετράγωνος, 0,40 × 0,40 μ. περίπου, ἄνωθεν τῆς ὁποίας ὑπάρχει δεύτερον «ὑπέρθυρον» ὀγκωδέστερον τοῦ πρώτου.

Ὁ τάφος εὑρέθη τελείως σεσυλημένος, ἀπέδωσεν ὅμως τρεῖς λάρνακας κιβωτιοσχήμους, αἱ ὁποῖαι εὑρέθησαν ἀνεστραμμέναι ἢ ἱστάμεναι ἐπὶ τῆς μιᾶς στενῆς πλευρᾶς, μετακινηθεῖσαι κατὰ τὴν σύλησιν, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν ἴσως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἡ μία τῶν λαρνάκων φέρει ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσαν παράστασιν μορφῆς μεθ' ὑψωμένων χειρῶν.

Ὑπὸ τῆς Ἐπιμελητρίας Στυλιανῆς Παπαδάκη ἀνεσκάφη παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ παρὰ τὴν Ἔλυρον (Ροδοβάνι) Σελίνου Χανίων. Ἡ Βασιλικὴ ἔχει μῆκος 22 μ., χρονολογεῖται δὲ κατὰ τὸν Ε΄ αἰῶνα καὶ κοσμεῖται διὰ μωσαϊκῶν ἐν μέρει σῳζομένων, παριστώντων ἐλάφους καὶ παγώνια ἑκατέρωθεν ἀμφορέως, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκφύεται κληματίς. Ἐπὶ τμήματος τῆς Βασιλικῆς, μετὰ τὴν καταστροφὴν αὐτῆς, ἐκτίσθη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους μικρότερος ναός, εἰς αὐτὸν δὲ πιθανῶς ἀνήκουν τρεῖς ἀνασκαφέντες τάφοι.

Ἐκ τῶν τυχαίων εὑρημάτων τῶν προελθόντων εἰς τὸ Μουσεῖον Χανίων τὰ ἀξιολογώτερα εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον ὁμοίωμα στρογγύλου οἰκίσκου μετὰ τῆς θύρας, τοῦ τύπου Φαιστοῦ καὶ Καρφίου, ΥΜ ΙΙΙ ἢ ὑπομινωϊκῶν χρόνων, περὶ τοῦ ὁποίου λέγεται ὅτι ἀνεκαλύφθη εἰς τὸ Καστέλλι Χανίων, ἐπίσης δὲ δύο χαλκοῖ διπλοῖ πελέκεις καθημερινῆς χρήσεως ΥΜ ΙΙΙ πιθανῶς χρόνων ὡς καὶ σύγχρονος λεπὶς ἐγχειριδίου ἐκ Σαμωνᾶ Ἀποκορώνου.

Εἰς τὸ Μουσεῖον Ρεθύμνης εἰσῆλθον κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος τμήματα ζῳδίων, ὡς καὶ τμῆμα γυναικείου εἰδωλίου ἐκ Βρύσινα, ἔνθα πιθανῶς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ὑπῆρχε ΜΜ Ι ἱερὸν κορυφῆς τοῦ τύπου Πετσοφᾶ. Ἀνάλογος ὁμὰς προέρχεται ἐξ Ἀγκουσελιανῶν. Εἰς χαλκοῦς μινωϊκὸς ἀξινοπέλεκυς προῆλθεν ἐξ Ὀρνὲ Ἁγίου Βασιλείου.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΤΕΡΕΩΣΕΩΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Τῇ ἐπιβλέψει τῆς Ἐπιμελητρίας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Στυλιανῆς Παπαδάκη ἐγένετο ἐπισκευὴ τῆς στέγης, ὑποθεμελίωσις, ἔμφραξις τῶν ρωγμῶν καὶ ἀνακατασκευὴ ἐπιχρισμάτων τοῦ ναοῦ Ἁγίου Γεωργίου παρὰ τὰ Πεμόνια Χανίων. Ἐσωτερικῶς ἐγένετο στερέωσις τῶν τοιχογραφιῶν. Ἀνάλογος ἐργασία ἐγένετο ἐπίσης εἰς τοὺς ναοὺς Μεταμορφώσεως Σωτῆρος καὶ Μιχαὴλ Ἀρχαγγέλου Κακοδικίου Σελίνου, ἐπίσης δὲ εἰς τὸν ναὸν Παναγίας εἰς Ἁγίαν Παρασκευὴν Ρεθύμνης. Εἰς τὸ τουρκικὸν τέμενος τῆς παραλίας Χανίων ἐγένετο ἐπένδυσις τῶν θόλων ἐξωτερικῶς, διὰ λεπτῆς πλακὸς σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος, ἀνακατασκευὴ τῶν κατεστραμμένων τρουλλίσκων περὶ τὸν κεντρικὸν τροῦλλον, ἀντικατάστασις τῶν κατεστραμμένων λίθων, καὶ ἀνακατασκευὴ τῶν ἐσωτερικῶν ἐπιχρισμάτων.

Ἤρχισεν ἐπίσης ἡ ἀνακατασκευὴ τῶν παραστάδων διὰ ξεστῆς λιθοδομῆς τῆς ἐνετικῆς πύλης τῶν νεωρίων.

Εἰς τὸ Φρούριον Φορτέτσας Ρεθύμνης, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Ἐπιμελητοῦ Βυζαντινῶν καὶ Μεσαιωνικῶν Ἀρχαιοτήτων Μύρωνος Μιχαηλίδη ἐγένετο ἀποκατάστασις καὶ ἐπανακατασκευὴ τῶν ἐπάλξεων καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ φρουρίου, συμπλήρωσις τοῦ ρήγματος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς διὰ ξεστῆς λιθοδομῆς, καθαρισμὸς τῆς βορείας καὶ τῆς δυτικῆς πύλης καὶ ἄρσις ἐρειπίων τῆς στοᾶς ἐπὶ τοῦ προμαχῶνος Ἁγίου Λουκᾶ, ἡ ὁποία εἶχεν ἀνατιναχθῆ κατὰ τὴν κατοχήν.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΛΑΕΞΙΟΥ

★

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

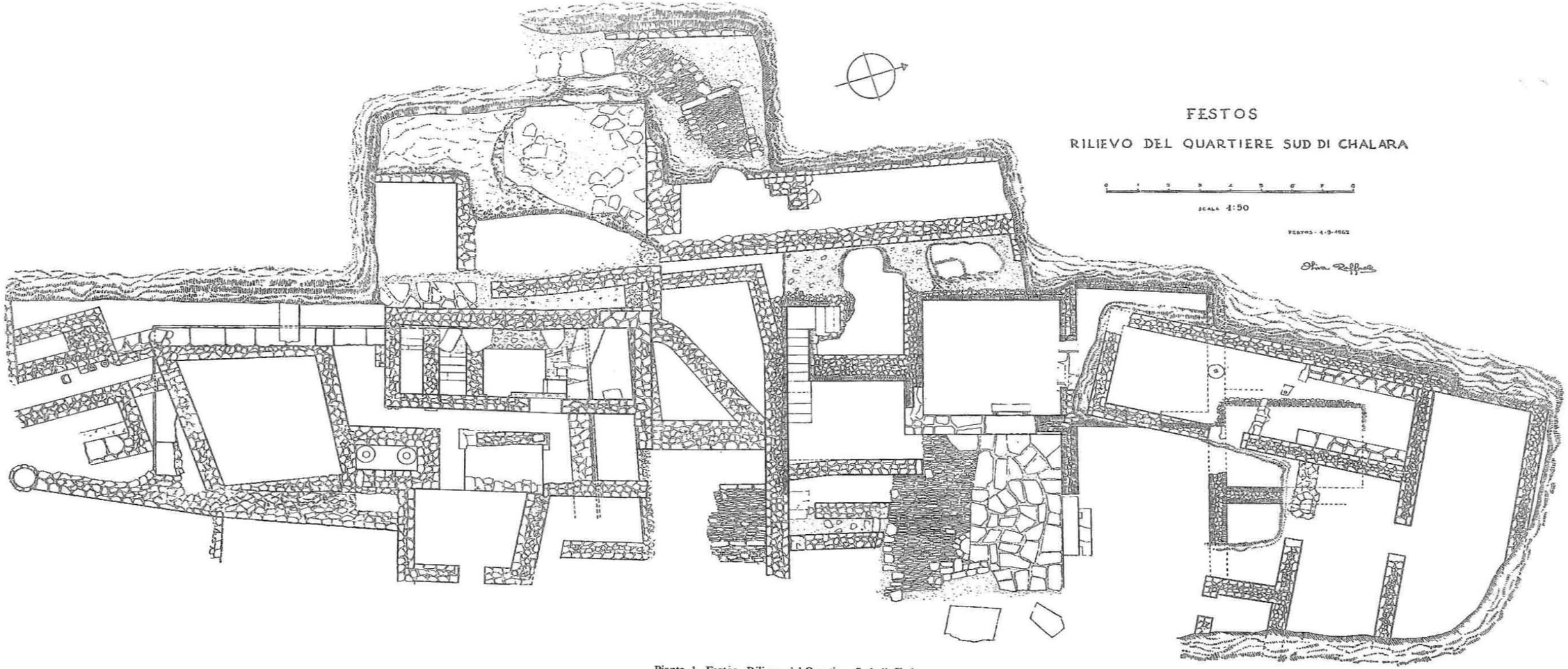

Pianta 1. Festòs. Rilievo del Quartiere Sud di Chalara

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

SCAVI A FESTÒS E A H. TRIADA NEL 1962

Ritenendo di aver ottenuto, grazie a oltre un decennio di scavi e di saggi, una documentazione sufficente, e ripetutamente confermata, per tutto il quadro delle origini e della successione delle primitive fasi della civiltà minoica quali si rispecchiano nel Palazzo di F e s t ò s, nel 1962 s'è iniziata l'opera necessaria per l'assestamento definitivo dell' intera area delle recenti scoperte e il passaggio ad essa dalla sovrastante area del Piazzale del Teatro.

L'ideale via di accesso all' area più bassa da tale Piazzale ci era stata offerta dalla precedente scoperta della superba rampa di età geometrica, che da essa scendeva fino alla valle dello Ieropotamos, costeggiando poco sotto il quartiere occidentale di case della medesima età. E'stato portato a termine lo scavo della rampa in parola, con grande cautela e lentezza, poichè essa era stata adoperata e manomessa per secoli di uso nell'antichità, e poi da saggi moderni. Ci restava quindi ancora da investigare una striscia di terreno fra il limite nord del quartiere suddetto, e precisamente delle case *DD - HH* (v. *Annuario*, XXXIX - XL, N.S. XXIII - XXIV (1961 - 62) tav. B) e un lungo e possente muro di terrazzamento creato in età minoica, probabilmente nella terza fase protopalaziale per sorreggere il Piazzale lastricato del Teatro, muro del quale un primo tratto, verso la sua estremità orientale, era stato da noi scoperto già durante le nostre prime campagne di scavo. Verso Occidente a questo muro, o a uno posteriore di età ellenistica, è dovuta la distruzione della metà meridionale della seconda *kouloura* del Piazzale, rinvenuta nel 1961.

Anche in questa striscia di terreno si è manifestata la medesima successione e sovrapposizione di ruderi di tutti i periodi di vita, dal neolitico fino all'ellenistico, quali avevamo constatato in tutte le altre zone di Festòs. A Nord delle case geometriche *DD - HH*, e subito accanto alla casa U posante sopra alla rampa micenea, s'è scoperto il resto di un'altra casa contemporanea, *II*, conservante alcune suppellettili pavimentali. Questa ha parzialmente distrutto una precedente casa micenea, di cui si sono conservati solo due bracci, uno dei quali ha troncato un tratto di parete una casa assai più antica, questa di notevoli dimensioni, sul cui pavimento, a un livello molto più basso, si sono rinvenuti numerosi vasi pressochè completi, fra cui soprattutto varie olle con becco a ponte caratteristiche della terza fase protopalaziale (T a v. 365 a). Più a Nord di questa casa ci siamo approfonditi fino al livello delle prime fasi protopalaziali, del quale abbiamo cominciato a mettere in luce un tratto di piazzale lastricato traversato da una specie di marciapiede rialzato, simile a quelli che si notano nel Piazzale del Teatro, benchè di aspetto più modesto. Più a Nord ancora, proprio sotto al muro di terrazzamento sorreggente questo Piazzale del Teatro, siamo scesi fino allo strato pre-palaziale e allo strato calcolitico puro. Abbiamo evitato finora di manomettere la sezione occidentale di quest'area soggetta a investigazione, sottoposta a rimaneggiamenti nell'età ellenistica, che hanno rispettato tuttavia la precedente strada geometrica rimasta verisimilmente sempre in uso.

Questa rampa geometrica al suo inizio superiore, circa dove si diparte dal lastricato del Piazzale del Teatro, s'è parzialmente sovrapposta a un'altra *kouloura* (*III*), della quale perciò abbiamo scavato solamente la metà orientale uscente fuori dal margine della rampa (T a v. 365b). Questa aveva fortunatamente conservato il suo solido pavimento in terra battuta alla base del suo muro circolare, che si eleva ancora per un' altezza di m. 2.30. Sopra al pavimento s'è notata una gettata di pietre, sopra alle quali posavano dei frammenti ceramici, includenti alcuni caratteristici della terza fase protopalaziale: quindi per questa nostra struttura, e con tutta verisimiglianza per tutte le altre simili, come quelle di Cnosso, va esclusa l'ipotesi più diffusa che si tratti di "immondezzai" per i rifiuti dei palazzi minoici. Questa serie delle nostre *koulourc* (alle tre prima menzionate s'è poi aggiunta una quarta, assai mal ridotta), che corrono proprio lungo il margine del piazzale antistante al Palazzo, debbono aver avuto piuttosto un uso di depositi, o magazzini, forse *siloi* per grano, ed essere stati abbandonati alla fine della terza fase protopalaziale, quando il livello del Piazzale è stato innalzato al momento dell'erezione del palazzo Tardo-Minoico.

Lo scavo nel quartiere di case private in località C h à l a r a ha avuto l'intento di riunire i suoi due settori nord e sud investigando il rimanente settore intermedio fra essi, e di approfondire le ricerche nei due settori suddetti onde cercar di completare nei dettagli ancora mancanti il quadro della storia della città. Nel settore sud (T a v. 365 c-d e P i a n t a 1) sotto ai ruderi della casa

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

T.M., che l'anno precedente ci aveva restituito tante belle suppellettili fittili, si sono potute mettere parzialmente in luce alcune parti (T a v. 366 a) di una casa, egualmente di accurata e solida struttura, della precedente età protopalaziale. L'edificio più antico si estendeva sotto al magazzino di pithoi di quella più recente, come sotto all' ambiente che lo fiancheggiava verso Sud. Il muro divisorio fra i due ambienti, come un altro muro di questo ambiente più meridionale, erano stati rifatti nell' età micenea secondo un asse leggermente divergente,quale era stato adottato per tutto l'isolato di case in tale età posteriore, mentre invece altre pareti della casa T.M. erano rimaste in uso anche posteriomente; sul pavimento dell'edificio miceneo, rimasto a un livello pressochè inalterato dall'età precedente, si sono egualmente trovate ceramiche proprio dell'inizio dell'età micenea (T.M. III A), confermando di nuovo che tutti i materiali rinvenuti sui pavimenti della casa precedente, sotto al crollo dei blocchi delle pareti, appartengono proprio al momento finale dell'età del palazzo (T.M. II). Il restauro di tutti questi materiali ci ha restituito per il magazzino dei pithoi, oltre ai consueti tipi di pithoi con decorazione a nastri in rilievo, altri di un tipo nuovo, cioè dipinti a trascurate spirali correnti (T a v. 366 b-c).

Le case minoiche e micenee testè descritte sono state troncate a valle dalle costruzioni dell' età ellenistica. Questo blocco di case ellenistiche si affiancava alla rampa geometrica, scendente fin qui dalla sommità del colle, sull'altro lato della quale si affiancava la lussuosa casa in tecnica isodomica da noi scavata nelle campagne precedenti, dalla scalinata salente ai piani superiori, e palesante sul pavimento e sulle pareti spezzate il terribile disastro tellurico che l'ha colpita (T a v. 365 c-d): si è rivelato quindi con sicurezza l'uso secolare della nostra strada dall' età geometrica fino alla distruzione di Festòs. Nell'isolato di case ellenistiche a Sud della rampa, dopo la loro rovina causa il terremoto or ora nominato, si erano sovrapposte delle costruzioni ancora più tarde, di cui solo pochi tratti di muri si conservano, separati da uno straterello di terra dai ruderi più bassi, mentre anche tutta l'ampia casa posante sopra ai muri della casa T.M. appartiene a questo momento posteriore. Nell'isolato sulla parte opposta della strada l'edificio a belle stanze in costruzione isodomica si estende notevolmente verso Nord, dove s'è dovuto scavare parzialmente in grotta, per non distruggere vasti e relativamente ben conservati ambienti dell'ultimo momento di vita della città, costruiti qui a un livello assai più alto (T a v. 365c). In tutti questi ambienti abbiamo ricuperato un buon numero di suppellettili fittili, di pesi discoidali con lettere e marche di fabbrica, alcuni frammenti di iscrizioni grafite, e qualche bollo di anfora.

Un piccolo saggio presso alla Villa Minoica di H a g h i a T r i a d a è stato sollecitato dal rinvenimento fortuito, durante l'inverno precedente, di alcuni frammenti di statuette fittili minoiche da parte del custode agli scavi di tale località. Il rinvenimento era avvenuto sulla china del colle sovrastante i ruderi della Villa, a circa un centinaio di metri da essa. Molti altri frammenti di statuette, umane e animali, sono stati procurati dal nostro saggio, che però non ha portato in luce che miserrimi resti di un edificio, nel quale forse era avvenuto anticamente uno scarico delle statuette in questione:opere assai rozze, di arte popolare, in parte appartenenti all'ultimo momento dell'età palaziale, in parte forse ancora di età precedente.

DORO LEVI

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

FOUILLES À MALLIA

Les travaux de Mr Van Effenterre et de ses collaborateurs à Mallia ont commencé le 29 juillet 1962 et ont duré sept semaines, y compris les travaux annexes de clôture et de protéction.

La campagne de fouilles 1962 a dégagé une partie importante de la ville.

Deux grands pithoi, provenant de la crypte hypostyle, ont été reconstitués et mis en place aux endroits où ils furent découverts. Il s'agit de pithoi du M.M. à bandes imprimées; le second, qui n'a pu être que partiellement restauré, porte un signe ou un emblème à hauteur des anses supérieures, gravé à la pointe avant cuisson (cf. *Mallia, Maisons* I, pl. XLIII, fig. 6 - 7, inv. Candie 2393).

Lors des sondages complémentaires effectués dans la crypte, un amusant mufle de lion assez grossier, partie d'un rhyton en argile (M.R. III), a été découvert dans l'angle Sud-Ouest du magasin I.

Cour Nord (Pl. 367 a).

Le programme de cette année visait à définir les dimensions et la forme de cette cour, dont un angle avait été reconnu en 1961. Dans les déblais, qui atteignaient jusqu' à 2 mètres, furent recueillis trois pierres gravées, des débris d'or, de petits outils en bronze et un grand nombre de tessons et autres objets.

La cour et ses abords immédiats ont été totalement dégagés. Cette cour se présente comme une vaste esplanade, la plus grande de toutes les cours rectangulaires connues en Crète, Cnossos mis à part. Elle suit l'orientation de la crypte hypostyle et non celle du palais; elle est allongée d'Ouest en Est.

Des orthostates en *aspropetra* bordent les quatre côtés de cette esplanade. Trois accès monumentaux ont été dégagés: deux sur le côté Sud, le troisième sur le côté Nord, près de l'angle Nord-Est. Là, une porte donne accès à une massive construction en *ammoudha*, dont l'ensemble n'a pu être encore dégagé; on a seulement reconnu l'amorce d'un croisement de voies à l'extérieur de la porte. L'étude topographique et architecturale ont démontré que la cour Nord est protopalatiale; elle est pourtant restée en usage au temps du second Palais. Elle ferait partie d'un ensemble distinct de constructions, mais différent de toutes les habitations privées fouillées jusqu'à présent à Mallia.

Mr van Effenterre estime qu'il s'agit de l' Agora minoenne de Mallia. Le Palais n'aurait pas été le centre unique de la ville; il aurait existé aussi une vie politique dès le début de l'ère palatiale, à côté de la vie religieuse dont le palais était le siège. La nouvelle cour de Mallia serait le prototype véritable des Agoras archaïques de Drèros et de Latô. Voir. H. van Effenterre, *Revue Historique* 1963, p. 1 sqq. «Politique et religion dans la Crète minoenne», et surtout *BCH* 1963, p. 229 - 251: Voies et plans au Nord-Ouest du palais de Mallia.

La façade à redans

Cette façade, formée d'assises régulières d' *ammoudha*, est conservée sur plus d'un mètre de hauteur, sur le tiers Nord du côté Est de la cour. La construction est d'excellente qualité et le tracé à redans rappelle la façade occidentale du Palais, ou celle de la maison E. Elle est postérieure à la cour, peut-être de l'époque mycénienne, à laquelle appartiennent quatre tessons décorés découverts dans cette région. Si le palais détruit au M.R. Ia avait été reconstruit au M.R. III à côté de l'ancien palais et non pas sur les ruines, nous serions alors en présence de la façade occidentale; ce qui reste à prouver par les prochaines fouilles.

Divers

a) Des blocs d' *aspropetra*, découverts le long de la bordure Nord, semblent appartenir à la margelle d'un puits.

b) Un pavage a été mis à jour à l'extérieur de la cour.

c) Le niveau prépalatial a été atteint entre la porte Sud-Est de la cour et le retour vers le Nord de la chaussée venant du palais.

d) Des magasins avec vaisselle commune semblent faire suite aux magasins de la crypte hypostyle, entre la porte Sud-Est et la porte Sud-Ouest de la cour.

Maison K (Pl. 367 b)

Cette construction en *sidéropetra* est de nouveau en sous-sol, ce qui permet d'étudier la hauteur d'un étage. A l'intérieur, et dans la partie méridionale de la "cave", on a pu relever de nombreuses indications sur la superstructure. La maison s'étend vers l'Est et le Sud-Est; une des pièces, mise au jour dans la partie Sud, présente des traces d'un sol stuqué

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

et un foyer de briques à 30 cm au-dessous du sol moderne. Entre le sol de la cave et celui de cette pièce, il y a dénivellation de 1,70 m à 1,80 m, soit pour la première fois dans une maison de Mallia, une hauteur d'étage.

Dans toutes les pièces, et particulièrement le long du mur oriental, une céramique abondante à été recueillie. Tous les tessons décorés appartiennent au M.R. I. La vaisselle commune présente les formes de la deuxième époque de Mallia. Furent également découverts: de nombreux pesons et fusaïoles, des lampes, et quelques menus objets en pierre.

La fouille a été protégée et consolidée, en raison de la profondeur inaccoutumée des tranchées.

Rappelons que la toituere transparente en matière plastique, installée en 1961 sur la crypte hypostyle, remplit de façon satisfaisante son rôle protécteur (Pl. 367 c).

ÉCOLE FRANÇAISE D'ATHÈNES

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

EXCAVATIONS AT PALAIKASTRO

After an interval of many years the British School at Athens resumed excavations at Palaikastro in East Crete, under the direction of L.H. Sackett (Assistant Director) and M.R. Popham. The excavation was essentially a trial one, undertaken with the purpose of establishing a stratigraphical check on the rich material from the excavation of 1902 to 1906, in the light of the new knowledge of Minoan pottery which has since become available. A further incentive was the fact that no building had been found which could convincingly be identified as the palace.

The excavation was successful in producing material from several of the significant periods, though in stratigraphical contexts of unequal quality. It has also shown that further excavations at Palaikastro could be useful and productive.

The richest area to be tested was a short way along the main street to the West of the earlier excavations (see plan in BSA Suppl. I (1923) Pl. I). Here a small part of a house fronting on the street was cleared, including an entrance hall with double doors (Pl. 368 a), a stone stairway, several smaller compartments and two large storerooms with pithoi in position on the floor. The house was destroyed by severe fires in the LM I B period, and these two storerooms were particularly productive in finds, preserved as they had fallen, below the mud-brick debris. Particularly noteworthy are a marine style stirrup jar (Pl. 368 d), a rhyton with a handle in the form of an agrimi head and with floral decoration, a vase in the shape of a beetle (Pl. 368 c), a finely decorated bowl imported from Knossos (Pl. 368 b), a necklace with beads and heart-shaped pendants in crystal, amethyst, steatite, and other stones, a steatite lamp and two cups, and two fragmentary bronze vessels. In the inner rooms were two stone stands for double axes, and a small horns of consecration which must have fallen from a house shrine on the upper floor.

The excavation of the house is not yet completed, and other rooms to the East, South, and West still await investigation. The area so far excavated lay close beneath the surface, and the stratification was simple, consisting almost entirely of the LM I B destruction fill. A small test through the floor of one storeroom produced a scatter of EM III sherds.

A few trials were made in outlying areas, but were not productive. In particular the slopes above Kephalaki (see plan in BSA X (1903 - 4) Pl. IV), where megalithic walls had drawn our attention, were shown to be barren.

The latest material, LM III C, came from surface sherding on K a s t r i after a great storm, and suggests that further investigation here would be profitable. A trial put down about half way between the main town area (as previously excavated) and Sarantari (BSA VIII (1901 - 2) Pl. XV), produced a certain amount of LM III A pottery. From this same trial came a good sample of LM I A, some LM I B pottery from a burnt destruction level, and a sealed deposit of MM III pottery; this was probably a deposit of the rubbish swept out from a major building with cut blocks, against which later additions were afterwards made. A small trial made inside this building indicated that it was thoroughly stripped during the periods of later occupation.

An attempt was made to reach the earlier and lower deposits in or close to the previously excavated area. A test to the South of 22 produced a mass of MM pottery from a deposit more than 2.50 metres in depth, apparently dumped there in LM I A.

In compliance with the request of the Greek Archaeological Council progress was made also in clearing up those parts of the previously excavated areas, which had been left open, particularly in Block B and the main street. These had become thoroughly derelict and much plundered, and were only to be identified with difficulty. Two small tests were made in the course of cleaning Block B, and several new architectural features were brought to light. An IM I haematite sealstone was found during these operations.

L. H. SACKETT

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ

Τὴν Ἐφορείαν διηύθυνεν ἀπὸ τοῦ Μαρτίου ἡ ὑπογραφομένη. Κατὰ τοὺς προηγηθέντας μῆνας, τὰς γενομένας ἐργασίας ἐπέβλεψεν ἡ Ἐπιμελήτρια Ἀρχαιοτήτων δ. Μ. Ἀχειμάστου. Καθ' ὅλον τὸ ἔτος τοῦτο διετέλεσεν ὑπότροφος ἐν Γερμανίᾳ ὁ Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων κ. Γρ. Κωνσταντινόπουλος.

Ι. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

Αἱ ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου διήρκεσαν καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ἔγιναν δὲ ἅπασαι διὰ δαπάνης τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία δὲν μετέσχεν εἰς τὴν δαπάνην οὐδὲ καὶ διὰ τοῦ μικροῦ κατ' ἀναλογίαν ποσοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου μετεῖχε κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη.

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τῆς ὑπογραφομένης τῇ ἐποπτείᾳ τοῦ Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰ. Δ. Κοντῆ. Ἐβοήθησαν ἡ Ἐπιμελήτρια Ἀρχαιοτήτων δ. Μ. Ἀχειμάστου καὶ οἱ ἔκτακτοι ἐπιστημονικοὶ βοηθοὶ δ. Α. Κώστογλου, κ. Ἰ. Παπαποστόλου, δ. Δ. Σαφαρίκα. Σχέδια τῶν ἀνασκαφῶν ἐξετέλεσεν ἡ ἀρχιτέκτων τοῦ Γραφείου Μελετῶν τοῦ Ταμείου Ἀρχαιολογικῶν Πόρων δ. Σ. Μουτσοπούλου.

Κυρίως ἀνεσκάφησαν οἰκόπεδα ἐντὸς τῆς πόλεως, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνεφάνησαν ἀρχαῖα κατὰ τὴν διάνοιξιν θεμελίων πρὸς οἰκοδόμησιν. Χαρακτηριστικὸν τῆς ὑπερβολικῆς οἰκοδομικῆς δραστηριότητος, ἡ ὁποία κατέστησεν ἐξαιρετικὰ δύσκολον τὸ ἔργον τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἐντὸς τοῦ ἔτους 1962 ἀνεσκάφησαν 41 οἰκόπεδα.

Βορεία περιοχὴ τῆς πόλεως

Συνεχόμενα οἰκόπεδα Ἐ μ π ο ρ ι κ ο ῦ Ἐ π ι μ ε λ η τ η ρ ί ο υ - Μ ό σ χ ο υ - Β ο γ ι α τ ζ ῆ, παρὰ τὴν ὁδὸν Ἐθελοντῶν Δωδεκανησίων. Τὰ οἰκόπεδα ταῦτα, κείμενα μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν Ρ3 καὶ Ρ2β καὶ εἰς τὴν διασταύρωσίν των πρὸς τὴν ὁδὸν Ρ39α[1], ἀνεσκάφησαν κατὰ τὸ ἔτος 1961[2]. Κατὰ τὸ 1962 ἐγένοντο συμπληρωματικαὶ ἔρευναι, μετὰ τὰς ὁποίας κατηρτίσθησαν τὰ ἀπεικονιζόμενα Σ χ ε δ. 1 - 9[3].

Συγκεκριμένως ἀνεσκάφη τὸ πρὸς δυσμὰς τῆς ὁδοῦ Ρ39α τμῆμα μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ρ3 καὶ Ρ2β εἰς βάθος, διότι κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἡ ἀνασκαφὴ ἐσταμάτησε κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ ἀνώτερον ὑστερορρωμαϊκὸν στρῶμα[4].

Ἐπίσης ἔγινε συμπληρωματικὴ εἰς βάθος ἔρευνα ἐντὸς τῆς ὁδοῦ Ρ39α καὶ παρὰ τὸν ἀποκαλυφθέντα τοῖχον τῆς μεγάλης κλασσικῆς οἰκοδομῆς (Π ί ν. 369 α). Ἀπεκαλύφθησαν δὲ τρεῖς εἰσέτι δόμοι ἐκ μεγάλων λιθοπλίνθων καὶ οὕτω ὁ ἀριθμὸς τῶν σῳζομένων δόμων ἐκ μεγάλων λιθοπλίνθων ἀνῆλθεν ἐν ὅλῳ εἰς ὀκτώ, συνολικοῦ μεγίστου ὕψους 4,75 μ. (Π ί ν. 369 β - γ καὶ Σ χ ε δ. 7 α - 7 β).

Ἡ ἐπίχωσις παρὰ τοὺς κατωτέρους τούτους δόμους, τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὸ θεμέλιον, περιεῖχεν ἐρυθρόμορφα καὶ μελαμβαφῆ κλασσικὰ ὄστρακα τοῦ τέλους τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. Ὅμοια ὄστρακα περιεῖχε καὶ ἡ ἐπίχωσις τῶν πρὸς βορρᾶν τῆς ὁδοῦ Ρ2β κτισμάτων, ὡς ἀπέδειξε συμπληρωματικὴ ἔρευνα, γενομένη εἰς βάθος παρὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Ρ39α καὶ Ρ2β.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς ὁδοῦ Ἐθελοντῶν Δωδεκανησίων, κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν θεμελίων ἐπεκτάσεως τοῦ ξ ε ν ο δ ο χ ε ί ο υ Cairo Palace, καὶ κατὰ γενομένην μικρὰν ἀρχαιολογικὴν ἐξερεύνησιν εὑρέθη, εἰς μῆκος 9,70 μ. καὶ ὕψος 1,33 μ. ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, σῳζομένη εἰς τρεῖς δόμους (Π ί ν. 369 δ), ἡ πρὸς ἀνατολὰς συνέχισις τοῦ νοτίου τοίχου τῆς κλασσικῆς οἰκοδομῆς, ἡ ὁποία ἀπεκαλύφθη παρὰ τὴν ἀρχαίαν ὁδὸν Ρ39α. Οὕτω τὸ μῆκος τοῦ τοίχου τούτου, ἀπὸ τῆς ΝΔ γωνίας τοῦ κτηρίου, διεπιστώθη συνολικῶς μέχρις 20,45 μ., εἰς τὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται τὸ ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τοῦ Ἐπιμελητηρίου ἀποκαλυφθὲν τμῆμα, τὸ ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Ἐθελοντῶν Δωδεκανησίων καλυπτόμενον καὶ τὸ ἀποκαλυφθὲν ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ξενοδοχείου Cairo Palace. Ὁ τοῖχος συνεχίζετο ἀρχικῶς καὶ πέραν τοῦ σημείου μέχρι τοῦ ὁποίου διεσώθη, ὡς μαρτυρεῖ ἀρχαία τομὴ τοῦ ἐδάφους,

1. Ἡ σημείωσις τῶν ἀρχαίων ὁδῶν γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ διαγράμματος τῶν ἀρχαίων ὁδῶν τῆς Ρόδου, τοῦ συμπληρωθέντος κατὰ τὸ 1958, βλ. Joannis D. Kondis, Stadtbauplan von Rhodos, AM 73 (1958) πίν. III καὶ IV.

Περὶ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν τῆς Ρόδου, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν, βλ. εἰς Ἰ. Δ. Κοντῆ, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς ρυμοτομίας τῆς Ρόδου, Ρόδος 1954. Ἐπίσης τοῦ ἰδίου: Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου, ΠΑΕ 1951-1956.

2. Βλ. Α.Δ. 17 (1961/2), σελ. 301. Ἐπίσης εἰς τὸ Ἔργον τῆς Α.Ε. κατὰ τὸ 1961, σελ. 216 κ.ἑ.

3. Διὰ τεχνικοὺς λόγους τὰ Σχέδια τῆς παρούσης ἐκθέσεως ἐτοποθετήθησαν μετὰ τοὺς Πίνακας τῆς Δωδεκανήσου (Σημ. τ. Σ.).

4. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἦσαν κατεστραμμένα κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ παλαιότερα κτίσματα, κλασσικὰ καὶ ἑλληνιστικά, ἀπεκαλύφθη δὲ ἐξ αὐτῶν μόνον εἷς τοῖχος κατὰ τὸ βόρειον τμῆμα (βλ. Σ χ ε δ. 8).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

χωροῦσα πρὸς ἀνατολὰς καὶ ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ ξενοδοχείου Cairo Palace.

Ἡ ἐπίχωσις παρὰ τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ τοίχου τούτου περιεῖχεν ἐρυθρόμορφα καὶ μελαμβαφῆ κλασσικὰ ὄστρακα.

Εἰς τὴν βορείαν περιοχὴν ἐξηρευνήθησαν ἀκόμη τὰ ἐξῆς οἰκόπεδα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπεκαλύφθησαν λείψανα ἀρχαίων οἰκήσεων καὶ ὁδῶν:

1) Οἰκόπεδον ὄπισθεν τοῦ ξενοδοχείου Λίνδος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐθνάρχου Μακαρίου, εὑρισκόμενον βορειοανατολικῶς τῆς διασταυρώσεως τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P39α καὶ P2β.

2) Οἰκόπεδον Φραγκισκανῶν καλογραιῶν ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Ἀλ. Διάκου καὶ Γρίβα, εὑρισκόμενον δυτικῶς τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ P38.

3) Οἰκόπεδον ξενοδοχείου Ἰαλυσός, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐθελοντῶν Δωδεκανησίων, κείμενον βορειοανατολικῶς τῆς διασταυρώσεως τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P39α καὶ P2β.

4) Οἰκόπεδον Φαρμακίδου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βασιλίσσης Σοφίας, εὑρισκόμενον μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P39 καὶ P39α. Εἰς τὸ οἰκόπεδον τοῦτο διεπιστώθη ἡ συνέχισις τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ P3.

5) Οἰκόπεδον Χρυσοχοΐδου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Γρίβα, εὑρισκόμενον ὀλίγον νοτιώτερον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ P2 καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P37 καὶ P38.

6) Οἰκόπεδον Μαρασλῆ, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐθελοντῶν Δωδεκανησίων, εὑρισκόμενον ἀνατολικῶς τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ P39α καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P2 καὶ P3.

7) Οἰκόπεδον Ἀγιακάτσικα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀμερικῆς (P39), εὑρισκόμενον μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P2 καὶ P3.

Κεντρικὴ περιοχὴ τῆς πόλεως

Οἰκόπεδον Μαραβέλια ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ρήγα Φερραίου. Τοῦτο εὑρίσκεται πλησίον τῆς διασταυρώσεως τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P5α καὶ P38. Κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελίων ἀνεφάνησαν ἴχνη ἀρχαίων κατασκευῶν. Ἐπηκολούθησεν ἔρευνα ἀποκαλύψασα τὰ εἰς τὰ Σχεδ. 10 - 13 καὶ τὸν Πίν. 370 α - β ἀπεικονιζόμενα λείψανα. Οἱ τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι σῴζονται μέχρι 4,10 μ. μεγίστου ὕψους, ἐσχηματίζοντο κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ λαξεύσεως τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ φυσικὸν ἔδαφος εἰς τὴν θέσιν αὐτήν, ἐνιαχοῦ δὲ μόνον ἦσαν συμπληρωμένοι διὰ τοίχων ἐξ ἀκανονίστων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λίθων, ὅπως συνήθως τὰ κατώτερα θεμέλια τῶν ροδιακῶν κτισμάτων. Ὁ χαρακτὴρ τοῦ κτηρίου δὲν διεσαφηνίσθη. Πρόκειται πιθανῶς περὶ τῶν ὑπογείων οἰκήσεως, τὰ ὁποῖα ἐσχηματίσθησαν διὰ προηγηθείσης λατομήσεως τοῦ χώρου[5].

Ἐντὸς τοῦ ὑπογείου χώρου[6] ἀνευρέθησαν πολλὰ τεμάχια κονιαμάτων τῆς «πρώτης πομπηϊανῆς τεχνοτροπίας», ἀρίστης ποιότητος, ἀνήκοντα κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς καταληπτῆρας, κορωνίδας, κιονίσκους, μετόπας καὶ τριγλύφους, γεῖσα κλπ. Δείγματα τούτων παρέχονται εἰς τοὺς Πίν. 370 γ-δ, 371 α-δ.

Οἰκόπεδον Δαμιανοῦ παρὰ τὴν ὁδὸν Χειμάρρας. Εὑρίσκεται πλησίον τῆς διασταυρώσεως τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P12 καὶ P38. Ἀπεκαλύφθησαν τὰ εἰς τὸν Πίν. 372 α-β φαινόμενα λείψανα μεγάλης οἰκοδομῆς ἀπὸ πωροπλίνθους, τὰ ὁποῖα ὅμως ἕνεκα τῶν παρακειμένων οἰκοδομῶν καὶ ἄλλων δυσχερειῶν δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐρευνηθοῦν περισσότερον, ὥστε νὰ διασαφηνισθῇ ὁ χαρακτήρ των. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἀπεκαλύφθη ἐπίσης κεκλιμένη ὑπογεία κάθοδος ἄγουσα εἰς τὸ ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον τῆς πόλεως.

Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ οἰκοπέδου Δαμιανοῦ ἀνεσκάφη τὸ οἰκόπεδον Ἐμμανουήλ, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθησαν ἴχνη μόνον ἀρχαίων κτισμάτων.

Οἰκόπεδον Μυλωνᾶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Διαγοριδῶν (P15). Τὸ οἰκόπεδον τοῦτο εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P27β καὶ P27. Εἰς τὸ οἰκόπεδον τοῦτο ἀπεκαλύφθησαν τὰ εἰς τὸ Σχεδ. 14 καὶ τὸν Πίν. 372 γ φαινόμενα λείψανα οἰκήσεως, ὡς καὶ τὸ εἰς τὸν Πίν. 374α εἰκονιζόμενον τμῆμα μικρᾶς μαρμαρίνης στήλης, ἡ ὁποία φέρει ἀνάγλυφον παράστασιν Ἡρακλέους παλαίοντος πρὸς τὸν λέοντα τῆς Νεμέας, «Περγαμηνῆς» τεχνοτροπίας. Ἡ ὕπαρξις τῆς συγχρόνου ὁδοῦ Διαγοριδῶν δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἐπεκταθῇ πρὸς αὐτὴν ἡ ἔρευνα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καθορισθῇ τὸ βόρειον ὅριον τῆς ὑπ' αὐτὴν διερχομένης ἀρχαίας ὁδοῦ P15[7].

Εἰς τὴν κεντρικὴν περιοχὴν ἐξηρευνήθησαν ἀκόμη τὰ ἐξῆς οἰκόπεδα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπεκαλύφθησαν λείψανα ἀρχαίων οἰκήσεων:

1) Οἰκόπεδον Βιντιάδου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ

5. Ἀνάλογον σχηματισμὸν ὑπογείων οἰκήσεως διὰ προηγουμένης λατομήσεως τοῦ χώρου, πρὸς ἐξαγωγὴν ὑλικοῦ διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς οἰκίας εἰς Ρόδον, βλ. εἰς Ἰ. Δ. Κοντῆ, ΠΑΕ 1952, σελ. 576 κ.ἑ.

6. Ὅμοια ροδιακὰ κονιάματα ἐκ παλαιοτέρων ἀνασκαφῶν βλ. εἰς Ἰ.Δ. Κοντῆ, ΠΑΕ 1952, σελ. 579 κ.ἑ., αὐτ. 1955, σελ. 271.

7. Βλ. Ἰ. Δ. Κοντῆ, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς ρυμοτομίας τῆς Ρόδου, Ρόδος 1954, σελ. 17. Ἐπίσης τοῦ ἰδίου: ΠΑΕ 1952, σελ. 572.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Θεμιστοκλέους Σοφούλη (P27), εὑρισκόμενον μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P5 καὶ P5α.

2) Οἰκόπεδον ξενοδοχείου «Ἥλιος», ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βασιλίσσης Φρειδερίκης, εὑρισκόμενον μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P4 καὶ P5β. Ἐγένετο συμπληρωματικὴ ἔρευνα κατὰ τὴν διάνοιξιν τῶν πεδίλων ὑποθεμελιώσεως τοῦ δυτικοῦ μεγάλου ἐξώστου τοῦ ξενοδοχείου [8].

3) Οἰκόπεδον Μονδάνου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Διαγοριδῶν (P15), εὑρισκόμενον μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P26β καὶ P27β.

4) Οἰκόπεδον Σαμπάνη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Παύλου Μελᾶ (P28α). Εἰς τὸ οἰκόπεδον τοῦτο διεπιστώθη ἡ συνέχισις τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ P10.

5) Οἰκόπεδον Παπαγεωργίου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Παύλου Μελᾶ (P28α), εὑρισκόμενον μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P13 καὶ P14.

6) Οἰκόπεδον Σοϊχάν παρὰ τὴν ὁδὸν Θεμιστοκλέους Σοφούλη (P27), εὑρισκόμενον μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P12 καὶ P13. Ἐνταῦθα ἐπεχειρήθη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, ἕνεκα τῆς ἀνευρέσεως παλαιότερον λειψάνων μνημειακοῦ κτηρίου παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ οἰκοπέδου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Θεμιστοκλέους Σοφούλη (P27) καὶ πλησίον τῆς διασταυρώσεώς της πρὸς τὴν ὁδὸν Χειμάρρας (P13) [9]. Κατὰ τὴν γενομένην κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἔρευναν εὑρέθησαν πολλὰ τεμάχια τεθραυσμένων μαρμαρίνων ἑλληνιστικῶν ἀγαλμάτων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ὡς καὶ ἱκανὸς ἀριθμὸς ἑλληνιστικῶν βωμῶν.

Νοτία περιοχὴ

Εἰς τὴν νοτίαν περιοχὴν ἐξηρευνήθησαν τὰ ἐξῆς οἰκόπεδα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπεκαλύφθησαν λείψανα ἀρχαίων οἰκήσεων:

1) Οἰκόπεδον Κατσουράκη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βενετοκλέων, νοτίως τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ P18β καὶ εἰς τὸ τμῆμά της μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P32 καὶ P32α.

2) Οἰκόπεδον Κοκκίνου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Θεμιστοκλέους Σοφούλη (P27), εὑρισκόμενον μεταξὺ τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ P15 καὶ τῆς πρὸς δυσμὰς νοητῆς προεκτάσεως τῆς P16.

3) Οἰκόπεδον Ζανετίδη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καναδᾶ, εὑρισκόμενον μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P22 καὶ P23.

4) Οἰκόπεδον Ποντίκα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λίνδου, νοτιοδυτικῶς τῆς διασταυρώσεως τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P32 καὶ P24.

5) Οἰκόπεδον Ἀντωνιάδου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἁγ. Ἀναργύρων, εὑρισκόμενον νοτιοανατολικῶς τῆς διασταυρώσεως τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P29 καὶ P17.

6) Οἰκόπεδον Μάγου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου Α΄, εὑρισκόμενον μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P18β καὶ P19β. Εἰς τὸ οἰκόπεδον τοῦτο ἀπεκαλύφθη ἐκτεταμένον ψηφιδωτὸν δάπεδον, ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἐκ λευκῶν ψηφίδων μὲ κεντρικὸν θέμα ρόδακος.

7) Οἰκόπεδον Παπακυριακοῦ ἐπὶ παρόδου τῆς ὁδοῦ Γρηγορίου Ε΄, εὑρισκόμενον μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P23 καὶ P24.

8) Οἰκόπεδον Τσαμπίκου ἐπὶ τῆς πλατείας Φώκιαλη, εὑρισκόμενον μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P19β καὶ P22.

9) Οἰκόπεδον Πλατῆ ὄπισθεν τῆς ὁδοῦ Βασιλίσσης Φρειδερίκης, εὑρισκόμενον μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P17 καὶ P18β. Εἰς τοῦτο διεπιστώθη ἡ συνέχισις τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ P31.

10) Οἰκόπεδον Ρουσάκη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Θεμιστοκλέους Σοφούλη (P27), εὑρισκόμενον μεταξὺ τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ P17 καὶ τῆς πρὸς δυσμὰς νοητῆς προεκτάσεως τῆς P18β.

11) Οἰκόπεδον Τσαγγαράκη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κομνηνῶν, εὑρισκόμενον ἀνατολικῶς τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ P38 καὶ μεταξὺ τῆς ὁδοῦ P17 καὶ τῆς πρὸς δυσμὰς νοητῆς προεκτάσεως τῆς ὁδοῦ P16.

Νοτιοδυτικὴ Νεκρόπολις Ρόδου

Κατὰ τὸ 1962 ἰδιωτικὰ ἔργα ἔδωσαν ἐπίσης τὴν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν καὶ ἐξερεύνησιν τάφων εἰς τὴν νεκρόπολιν, ἡ ὁποία περιβάλλει τὸ ἀπὸ ξηρᾶς μέρος τῆς πόλεως.

Ἰδιαιτέρας σημασίας εἶναι ἡ ἀνεύρεσις νέων τάφων εἰς τὸ παλαιότερον ἕως τώρα ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τῆς νεκροπόλεως, τὸ νοτίως τῆς ἀκροπόλεως [10], ὅπου εἶχεν ἀνασκάψει ἄλλοτε ὁ G. Jacopi τάφους [11].

Κατὰ τὸ 1962, κατὰ τὴν διενέργειαν δημοτικῶν ἔργων (διέλευσις ἀγωγοῦ ὑδραγωγείου), ἀπεκαλύφθησαν ἕτεροι τάφοι, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκοντο ἀμέσως παρὰ τὴν νοτίαν παρειὰν τοῦ τείχους, τοῦ ὁποίου εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ σῴζεται μόνον τὸ σκάμμα. Ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ τείχους πρὸς τοὺς τάφους εἶναι φανερόν, ὅτι, ὅταν ἐλαξεύθησαν οὗτοι, ὑπῆρχε τὸ τεῖχος.

8. Σημείωμα περὶ τῆς παλαιοτέρας ἀνασκαφῆς βλ. εἰς τὸ Ἔργον τῆς Α.Ε. κατὰ τὸ 1960, σελ. 199 κ.ἑ.

9. Βλ. Ἰ.Δ. Κοντῆ, ΠΑΕ 1954, σελ. 345, αὐτ. 1955, σελ. 270 καὶ ΑΜ 73 (1958) ἔ.ἀ. σελ. 153.

10. Εἰς τὸν χάρτην τοῦ Inglieri, Carta Archeologica dell' Isola di Rodi, Firenze 1936, σελ. 18, δὲν σημειώνονται οἱ νοτίως τοῦ τείχους ἀνασκαφέντες ὑπὸ τοῦ G. Jacopi τάφοι.

11. Βλ. G. Jacopi, Rhodos VI-VIII (1932-1933), μέρος II, σελ. 445 κ.ἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Ἀνεσκάφησαν ἐν ὅλῳ εἴκοσι τάφοι, ἐν μέρει συλημένοι, λαξευμένοι ἐντὸς μαλακῆς συστάσεως βραχώδους ἐδάφους μὲ προσανατολισμὸν κυρίως ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς (Πίν. 373 α-β). Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων συγκαταλέγεται ἡ πελίκη τοῦ Πίν. 373 γ-δ, μὲ παράστασιν ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς ὄψεως ἱματιοφόρων νέων, ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης σατύρου καὶ δύο μαινάδων, τῆς μιᾶς καθημένης, ἑκάστη τῶν ὁποίων κρατεῖ θύρσον. Αὕτη χρονολογεῖται ἐντὸς τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ τετάρτου αἰῶνος[12]. Ἐπίσης εὑρέθη εἷς σκύφος μελαμβαφὴς κορινθιακοῦ τύπου (Πίν. 374 β), χρονολογούμενος εἰς τὸ τέλος τοῦ πέμπτου ἢ τὸν πρῶϊμον τέταρτον αἰῶνα[13] καὶ ὄστρακα ἐρυθρομόρφων καὶ μελαμβαφῶν ἀγγείων τοῦ τέλους τοῦ πέμπτου αἰῶνος[14] ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ τετάρτου. Ἡ χρονολόγησις τοῦ σκύφου καί τινων ὀστράκων εἰς τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἢ εἰς τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ τετάρτου, ὡς καὶ τῆς πελίκης ἐντὸς τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ τετάρτου αἰῶνος εἶναι σπουδαιοτάτη διὰ τὴν ἀσφαλῆ χρονολόγησιν τοῦ τείχους εἰς τὴν πρώτην οἰκοδομικὴν περίοδον τῆς πόλεως.

Νοτία Νεκρόπολις

Ἑλληνιστικοὶ τάφοι τοῦ γνωστοῦ ὑπογείου ροδιακοῦ τύπου ἀνεσκάφησαν εἰς τὸ οἰκόπεδον Διακοσάββα παρὰ τὴν ὁδὸν Λίνδου, ἡ ὁποία κεῖται ἐντὸς τῆς νοτίας νεκροπόλεως. Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα συστὰς ἀποτελεῖται ἐξ ἓξ τάφων καμαροειδῶν, ἄνωθεν τῶν ὁποίων ὑπῆρχε σειρὰ θηκῶν (ἀπεκαλύφθησαν ἓξ ἐν ὅλῳ) δι' ἔνθεσιν λιθίνων τεφροδόχων (Σχεδ. 15-19, Πίν. 374 γ-δ). Εἰς τὴν χρονολόγησιν τῆς συστάδος τῶν τάφων ὑψηλὰ ἐντὸς τοῦ δευτέρου αἰῶνος, ὁδηγεῖ ἡ χαρακτηριστικὴ ὑδρία τύπου Hadra τοῦ Πίν. 375 α ὡς καὶ τὰ λοιπὰ εὑρήματα, τὰ ὁποῖα δὲν κατέρχονται πέραν τοῦ α΄ ἡμίσεος τοῦ δευτέρου αἰῶνος[15].

Ἑλληνιστικοὶ τάφοι, κιβωτιόσχημοι, λαξευμένοι ἐντὸς τοῦ βραχώδους ἐδάφους, ἀνεσκάφησαν ἐπίσης εἰς τὴν νοτίαν νεκρόπολιν, δυτικώτερον, εἰς θέσιν Κιζιλ-Τεπέ, εἰς διάφορα οἰκόπεδα τοῦ οἰκοδομουμένου οἰκισμοῦ. Ἐκ τῶν τάφων τούτων σημειοῦνται ἐνταῦθα οἱ ὀκτὼ ἀνασκαφέντες εἰς τὸ οἰκόπεδον Χαρίτου, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὑρέθησαν ἀναθηματικοὶ ὀξυπύθμενοι ἀμφορίσκοι, ἀργυροῦς κάνθαρος, χρυσοῦς δακτύλιος, κύαθος, χαλκοῦς δίσκος κ.ἄ.

Ὅμοιοι τάφοι, ἀλλ' ἄνευ χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν κτερισμάτων, ἀνεσκάφησαν εἰς τὰ οἰκόπεδα Ἐπιφάνη, Τσιραγάκη καὶ Πιαδίτου, εὑρισκόμενα ἐπίσης εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Κιζὶλ-Τεπέ.

Νοτιοανατολικὴ Νεκρόπολις

Κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χώρου τοῦ νέου νεκροταφείου τῆς πόλεως ἀπεκαλύφθη κλίβανος κεραμεικός, μὴ ἐξερευνηθεὶς πλήρως εἰσέτι.

Τὰ κεραμεικὰ εὑρήματα τῆς ἐπιχώσεως

Ἐκ τῶν κεραμεικῶν εὑρημάτων τῆς ἐπιχώσεως τῶν κατὰ τὸ 1962 ἐρευνηθέντων χώρων, παλαιότερα εἶναι τὰ σημειωθέντα ἤδη ὀλίγα ὄστρακα ἐρυθρομόρφων ἀττικῶν ἀγγείων, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν συνεχομένων οἰκοπέδων Ἐπιμελητηρίου-Μόσχου-Βογιατζῆ, ἐκ τοῦ οἰκοπέδου ἐπεκτάσεως τοῦ ξενοδοχείου Cairo-Palace καὶ ἐκ τῶν τάφων νοτίως τῆς ἀκροπόλεως. Ἐκ τῶν προαναφερθέντων χώρων προέρχονται ἐπίσης πολλὰ ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων μὲ παχέα τοιχώματα, πυκνὸν καὶ στιλπνὸν βερνίκιον καὶ μὲ ἐμπίεστον διακόσμησιν ἀνθεμίων καὶ ἀλληλοτεμνομένων καμπύλων γραμμῶν. Ταῦτα εἶναι κυρίως δίωτοι κύλικες[16], μικραὶ βαθεῖαι ἄωτοι κύλικες μὲ παχέα τοιχώματα[17], πινάκια μὲ ἐμπίεστον διακόσμησιν[18], πινάκια ὀξύβαφα[19], σκύφοι[20], κάνθαροι[21] κ.ἄ. Τὰ εὑρήματα ταῦτα χρονολογοῦνται ἐντὸς τοῦ τετάρτου π.Χ. αἰῶνος, ἀρκετὰ δὲ ἐξ αὐτῶν εἰς τὰς ἀρχάς του.

Εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ τετάρτου π.Χ. αἰῶνος πρέπει ἐπίσης νὰ χρονολογηθοῦν διὰ τὸ σχῆμά των καὶ τρεῖς ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς[22] ἄνευ σφραγίδων, εὑρεθέντες εἰς τοὺς νοτίως τῆς ἀκροπόλεως ἀνασκαφέντας τάφους, ἀμέσως παρὰ τὴν νοτίαν παρειὰν τοῦ τείχους.

12. Πρβλ. David Robinson, Excavations at Olynthus V (1933), πίν. 91, ἀριθ. 144. Ἐπίσης, Karl Schefold, Kertscher Vasen, πίν. 24B. Ἐπίσης τοῦ ἰδίου: Untersuchungen zu den Kertscher Vasen.

Διὰ τὴν τεχνοτροπίαν τῶν ἐπὶ τῆς πελίκης παραστάσεων πρβλ. ἐπίσης L. Talcott and B. Philippaki, Figured Pottery, Hesperia: Supplement X, 1956 (Small objects from the Pnyx: II), πίν. 5 ἀριθ. 38, πίν. 7 ἀριθ. 93, πίν. 34, σελ. 10 κ.ἑ.

13. Πρβλ. Olynthus XIII (1950), πίνακες 199 καὶ 200 ἀριθ. 574. Ἐπίσης Peter Corbett, Attic Pottery of the later fifth century, Hesperia XIII (1949), τεῦχος 4, εἰκ. 2, ἀρ. 140.

14. Πρβλ. L. Talcott - B. Philippaki ἔ.ἀ. πίν. 8 ἀριθ. 106 καὶ P. Corbett ἔ.ἀ. πίν. 87 ἀριθ. 33, πίν. 88 ἀριθ. 143.

15. Πρβλ. Homer Thompson, Two Centuries of Hellenistic Pottery, Hesperia III (1934), C54, C70, C76, D5, D9, D10.

16. Πρβλ. Olynthus XIII, πίνακες 207 καὶ 212 ἀριθ. 667.

17. Πρβλ. Olynthus V, πίν. 175 ἀριθ. 876. Ἐπίσης Olynthus XIII, πίν. 232 ἀριθ. 765.

18. Πρβλ. Olynthus V, πίν. 157-159.

19. Πρβλ. Olynthus V, πίν. 190, 191 ἀριθ. 1058.

20. Πρβλ. Olynthus XIII, πίν. 194 ἀριθ. 2.

21. Πρβλ. Olynthus V, πίνακες 148-150. Ἐπίσης Olynthus XIII, πίν. 184 ἀριθ. 500, 512.

22. Πρβλ. Olynthus XIII, πίν. 146, ἀριθ. 243.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Τὸ μεγαλύτερον ὅμως μέρος τῶν κεραμεικῶν εὑρημάτων, ἐκ τῶν ἐρευνηθέντων κατὰ τὸ 1962 χώρων, ἀποτελεῖται ἐξ ὀστράκων ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ κυρίως ἐκ τεμαχίων ὀξυπυθμένων ἀμφορέων. Μεταξὺ τῶν τεμαχίων τῆς τελευταίας ταύτης κατηγορίας ἀγγείων συγκαταλέγονται καὶ πολυάριθμοι λαβαὶ μετὰ σφραγίδων: ροδιακαί, ἀλλὰ καί τινες τῆς Θάσου, τῆς Κνίδου καὶ τῆς Κῶ, χρονολογούμεναι, ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν ἐπωνύμων ἀρχόντων ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου μέχρι τοῦ πρώτου π.Χ. αἰῶνος [23].

Τὰ ἄλλα κεραμεικὰ εὑρήματα τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς εἶναι κυρίως ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων μὲ ἐμπίεστον διακόσμησιν [24], πινακίων μελαμβαφῶν ἢ ἀδιακοσμήτων [25], χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ τρίτου μέχρι τοῦ πρώτου π.Χ. αἰῶνος, τεμάχια κυπέλλων μὲ ταινιωτὰς ἀναδιπλουμένας λαβὰς ἢ ἄνευ λαβῶν τοῦ δευτέρου καὶ πρώτου π.Χ. αἰῶνος [26]. Τὰ νεώτερα ἐκ τούτων ἔχουν βερνίκιον κακῆς ποιότητος καὶ συχνὰ γάνωμα μεταλλικῆς χροιᾶς, τὸ δὲ σχῆμά των μιμεῖται μεταλλικὰ πρότυπα.

Ἐπίσης εὑρέθησαν ὄστρακα τοῦ ρυθμοῦ «West Slope Ware» [27], ἀρκετὰ ὄστρακα μεγαρικῶν σκύφων τοῦ τρίτου καὶ δευτέρου π.Χ. αἰῶνος [28], ὄστρακα κανθάρων τοῦ τρίτου π.Χ. αἰῶνος [29], καθὼς καὶ πρόχοι, λεκάναι, λάγηνοι καὶ τεμάχια πυραύνων [30], ἓν ἐκ τῶν ὁποίων κατέστη δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθῇ σχεδὸν πλήρως (Πίν. 375 β-γ).

Τέλος εὑρέθησαν ὄστρακα τοῦ τύπου τῶν περγαμηνῶν [31], σαμιακῶν [32] καὶ Terra Sigillata, ἄφθονα ὄστρακα μεταγενεστέρας ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἐλάχιστα βυζαντινά.

Ἐκτὸς τῶν ἀγγείων εὑρέθη καὶ μέγας ἀριθμὸς λύχνων, οἱ ὁποῖοι χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος π.Χ. μέχρι τοῦ πρώτου μ.Χ. [33].

23. Βλ. Virginia Grace, Stamped Amphora Handles found in 1931-1932, Hesperia III (1934). Ἐπίσης τῆς ἰδίας: The Eponyms named on Rhodian amphora stamps, Hesperia XXII (1953), καθὼς καὶ Stamped wine jar fragments, Hesperia, Supplement X (1956).

24. Πρβλ. H. Thompson, Hesperia III (1934), εἰκ. 115 C1, D6, D8, E16, E17.

25. Πρβλ. H. Thompson ἔ.ἀ. E1, E18 καὶ εἰκ. 116, E1.

26. Πρβλ. αὐτ. D17, εἰκ. 117 E33. Ἐπίσης Henry Robinson, Pottery of the Roman period, Agora V (1959), πίν. 64, E29.

27. Πρβλ. H. Thompson ἔ.ἀ. D25, E59, E62, E63.

28. Πρβλ. αὐτ. ὁμάδες C καὶ D.

29. Πρβλ. αὐτ. A27, A28, A29, B17.

30. Πρβλ. αὐτ. D76.

31. Πρβλ. H. Robinson ἔ.ἀ. πίν. 60 F2, G12, F14.

32. Πρβλ. αὐτ. πίν. 61 G213.

33. Πρβλ. Oscar Broneer, Terracotta Lamps, Corinth IV, II, τύπος VII, πίν. III, ἀρ. 116 καὶ τύποι IX, X, XIII, XX, XXI, XXIV.

II. ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Κατὰ τὸ 1962, ἐγένοντο ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως εἰς διάφορα σημεῖα τῶν μεσαιωνικῶν τειχῶν τῆς πόλεως Ρόδου. Συγκεκριμένως ἐγένετο στερέωσις τοῦ τοίχου ἄνωθεν παραθύρου τοῦ βορείου πύργου τῆς θαλασσίας Πύλης καὶ ἐπαναφορὰ εἰς τὴν ἀρχικήν των θέσιν διασαλευθέντων λίθων φουρουσίου μετὰ τμήματος τοῦ ὑπερκειμένου στηθαίου (Πίν. 376 α-β πρὸ τῶν ἐργασιῶν καὶ μετὰ τὸ πέρας αὐτῶν). Εἰς τὸν ἴδιον πύργον ἐπίσης ἐγένετο ἀνακατασκευὴ ἀποκολληθείσης ἐπάλξεως καὶ κατεστραμμένου τμήματος τῆς κλίμακος, ὡς καὶ στερέωσις μεγάλων θολιτῶν καμαρῶν εἰς τὸ ἐσωτερικόν.

Ἐργασίαι στερεώσεως εἰς τοίχους καὶ ἐπάλξεις ἐγένοντο καὶ εἰς τὸν νότιον πύργον τῆς ἰδίας πύλης, ὡς καὶ εἰς ἕτερον πύργον βορείως τῆς πύλης ταύτης.

Συντήρησις ἐγένετο ἐπίσης εἰς τὸν πύργον τοῦ Heredia, ὡς δεικνύουν οἱ Πίν. 377 α-β, ὡς καὶ εἰς τὸ παρακείμενον πρὸς αὐτὸν τμῆμα τοῦ τείχους, καθὼς καὶ νοτιώτερον εἰς ἐπάλξεις ἄνωθεν τῆς Πύλης τῆς Ἐλευθερίας.

Ἡ πλέον ἐκτεταμένη ἐργασία ἐπὶ τῆς μεσαιωνικῆς ὀχυρώσεως τῆς πόλεως Ρόδου ἐγένετο εἰς τὸ τμῆμα τοῦ τείχους, τὸ εὑρισκόμενον μεταξὺ τοῦ προμαχῶνος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ πύργου Ste Marie. Ἐνταῦθα ἀνακατεσκευάσθη εἰς ὕψος ὑπὲρ τὰ 5 μέτρα ἡ ἐσωτερικὴ γωνία τοῦ τείχους, ἡ βλέπουσα πρὸς τὴν παλαιὰν πόλιν. Τὸ ἄνοιγμα τοῦ ρήγματος, τὸ ὁποῖον προεκλήθη ἐκ βομβαρδισμῶν, ὑπερέβαινε τὰ 5,50 μ. (Πίν. 378 α-β).

Τέλος, ἐκτὸς τῶν ἐργασιῶν ἐπὶ τοῦ τείχους ἐγένετο ἡ συνήθης ἐργασία συντηρήσεως εἰς πολλὰς μεσαιωνικὰς οἰκίας τῆς παλαιᾶς πόλεως Ρόδου.

Εἰς τὴν Λίνδον ἐγένετο συντήρησις τῆς μνημειακῆς κρατικῆς οἰκίας (πρώην Παπακωνσταντίνου) καὶ ἀντικατάστασις τῆς στέγης. Ἐπίσης ἐγένετο παρ' ἰδιωτῶν ἡ ἀναστήλωσις τῆς οἰκίας Μακρῆ ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ν. Χατζημιχάλη.

Κατὰ τὸ 1962 δὲν συνεχίσθη, ἂν καὶ εἶχεν ἀποφασισθῇ, ἡ οἰκοδόμησις τοῦ Σκευοφυλακείου τῆς Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου.

ΠΕΡΙΟΔΕΙΑΙ

Ὑπὸ τῆς Ἐπιμελητρίας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Δ. Μυρτάλης Ἀχειμάστου ἐγένοντο περιοδεῖαι εἰς τὰς νήσους Χάλκην, Κάρπαθον, Κάσον, Ἀστυπάλαιαν, Πάτμον καὶ Λέρον. Κατωτέρω παρατίθεται περίληψις τῶν ὑπ' αὐτῆς διὰ τῆς Ἐφο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ρείας Ἀρχαιοτήτων ὑποβληθεισῶν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ὑπηρεσίαν ἐκθέσεων.

Κατὰ τὴν γενομένην ἐπιθεώρησιν τῶν ἱστορικῶν διατηρητέων μνημείων εἰς τὰς ὡς ἄνω νήσους διεπιστώθησαν αἱ κάτωθι ἀνάγκαι:

Χάλκη

Προσωρινὴ στέγασις τοῦ βυζαντινῆς ἐποχῆς ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, κειμένου ἐντὸς τοῦ μεσαιωνικοῦ φρουρίου τῆς νήσου, διὰ τὴν προστασίαν τῶν σῳζομένων τοιχογραφιῶν (Hiller von Gaertringen, Die Insel Thera, σ. 362, εἰκ. 38, 38α).

Στερέωσις τοῦ ἑτοιμορρόπου ἱστορημένου ναΐσκου τοῦ Ἁγίου Ζαχαρίου εἰς θέσιν «Φοινίκι».

Κάρπαθος

α) Βουργούντα (ἀρχαία Βρυκοῦς). Καθαρισμὸς τῶν ἐντὸς τῶν βράχων λαξευμένων θαλαμοειδῶν τάφων τῆς περιοχῆς. Th. Bent, Telos and Karpathos ἐν JHS VI (1885), 236-239.

β) Σαρία-Παλάτια. Καθαρισμὸς τῶν ἀρχαίων τάφων καὶ τῶν κτισμάτων τοῦ ἐνταῦθα ὑπάρχοντος συνοικισμοῦ βυζαντινῶν χρόνων.

Στερέωσις ἐνίων κτισμάτων. Περισυλλογὴ τῶν ἐντὸς τῆς ἡμιηρειπωμένης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Σοφίας κατεσπαρμένων γλυπτῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν (βλ. R.M. Dawkins, Notes from Karpathos ἐν BSA IX (1902-3), 204-208).

γ) Ἀρκάσα. Μερικὴ στερέωσις καὶ περίφραξις τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Ἁγίας Ἀναστασίας. (βλ. G. Jacopi, Le Basiliche Paleocristiane di Arcassa, ἐν Clara Rhodos, τόμ. VI-VII, σ. 553-568).

Κτηριακὴ συντήρησις ὡς καὶ στερέωσις καὶ καθαρισμὸς τῶν τοιχογραφιῶν τῶν ναῶν Ἁγίου Γεωργίου περιοχῆς Λευκοῦ Μεσοχωρίων, Ἁγίου Μάμαντος περιοχῆς Μενετῶν, Ἁγίου Ἀντωνίου νεκροταφείου Μενετῶν, Κοιμήσεως Θεοτόκου Ὀλύμπου καὶ Ἁγίου Ἰωάννου Μεσοχωρίων.

Κάσος

Περισυλλογὴ τῶν κατεσπαρμένων γλυπτῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς εἰς Ἐμπορειόν.

Πάτμος

Χώρα. Στερέωσις μέρους τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Κτηριακὴ συντήρησις τοῦ παρακειμένου ναϋδρίου Ἁγίας Κιουρᾶς (βλ. Κ. Χ. Φατούρου, Πατμιακὴ Ἀρχιτεκτονική, σ. 12, σχεδ. 7, πίν. 19β).

Λέρος

Ἐργασίαι στερεώσεως ἐπὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ φρουρίου. Περισυλλογὴ τῶν εἰς τὸ προαύλιον τῆς Ἁγίας Βαρβάρας εὑρισκομένων ἀρχαίων ἐπιγράφων πλακῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Ἀστυπάλαια

α) Χωριό. Ἐργασίαι στερεώσεως ἐπὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ φρουρίου.

β) Μαλτεζάνα. Κατεδάφισις οἰκήματος, τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη εἰς νεωτέρους χρόνους ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Ἁγίας Βαρβάρας.

ΚΑΝΤΩ Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΠΡΟΣΘΗΚΗ ΕΙΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΟΥ Α. Δ. 17 (1961/2)

Εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς Β΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας, τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς Α. Δ. 17 (1961/2): Χρονικά, σ. 35-36, ἀρ. 5, Πίν. 34γ, ὁ Ἐπιμελητὴς κ. Β. Πετράκος ἀναφέρει ὅτι ἀνεῦρεν εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς ἀνωτέρω Ἐφορείας «μετὰ πολλῶν ἄλλων θραυσμάτων ἀγγείων διαφόρων ἐποχῶν, καὶ ἄνευ ἐνδείξεως προελεύσεως, τμῆμα ποδὸς κύλικος (ΒΚ 1312) ἐνεπίγραφον».

Σημειοῦται ὅτι δὲν πρόκειται περὶ νέας ἀνακαλύψεως, ἀλλὰ περὶ ὀστράκου τοῦ Ξανθίππου, υἱοῦ τοῦ Ἀρρίφρονος. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ὄστρακον εἶναι τὸ κατὰ τὸ 1891 εὑρεθὲν εἰς ἀνασκαφὰς τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς, καὶ δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ Π. Καββαδία, μετὰ συντόμου ὑπομνηματισμοῦ, ἐν Α. Δ. 1891, σ. 21. Διὰ δευτέραν φορὰν ἐδημοσιεύθη ἐν I G, I, Suppl. σ. 193, No 571, μετὰ προσεκτικοῦ σχεδιογραφήματος τοῦ Lolling. Ὅταν ὁ Brückner συνέταξε κατάλογον ἐνεπιγράφων ὀστράκων ἐν AM 40 (1915, δημοσ. 1927), ἀνέφερε (σελ. 5) ὅτι δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀνεύρῃ τὸ ἐν λόγῳ ὄστρακον, ἀναδημοσιεύσας τὸ σχεδιογράφημα τοῦ Lolling (σελ. 6). Εἰς τὰ σχόλια I G, I², 909 οὐδὲν ἀναφέρεται διὰ τὸν τόπον φυλάξεως τοῦ ὀστράκου.

Εἰς τὰς πρώτας δημοσιεύσεις περιγράφεται ὡς θραῦσμα ποδὸς ληκύθου. Ὁ κ. Πετράκος γράφει ὅτι πρόκειται περὶ ποδὸς κύλικος. Τὸ θραῦσμα ἐξήτασαν ὁ κ. καὶ ἡ κ. Καλλιπολίτου καὶ ὁ κ. E. Vanderpool, πιστεύουν δὲ ὅτι ἀνήκει εἰς πόδα ὅλπης (ὁμοίας πρὸς τὴν ἐν εἰκ. 116 ἐν Richter and Milne, Shapes and Names of Athenian Vases) ἢ οἰνοχόης (ἔ.ἀ. εἰκ. 127). Ἡ διάμετρος εἶναι πολὺ μεγάλη διὰ πόδα ληκύθου, ἡ δὲ τομὴ ἀποκλείει νὰ ἀνήκῃ τὸ ὄστρακον εἰς κύλικα.

Σ.τ.Σ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

ΠΙΝΑΚΕΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

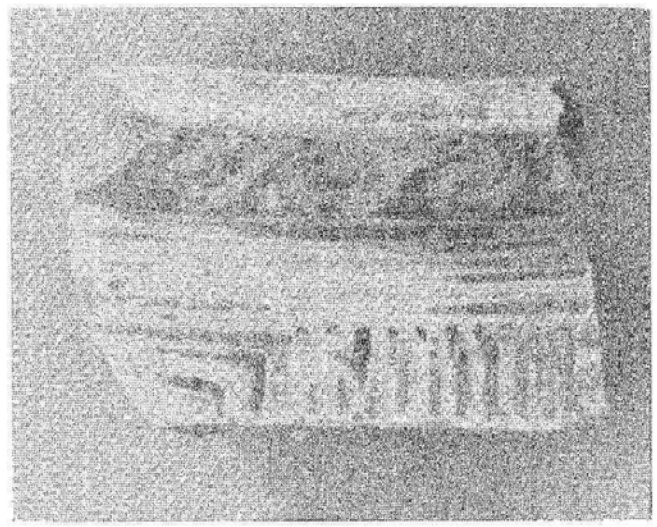

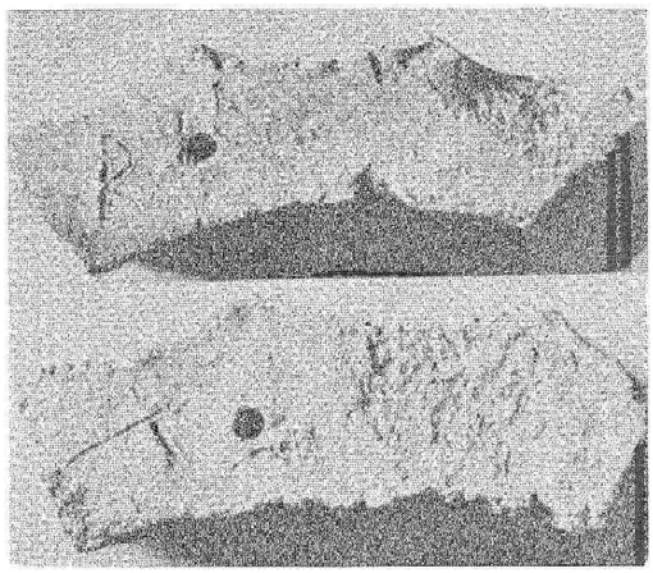

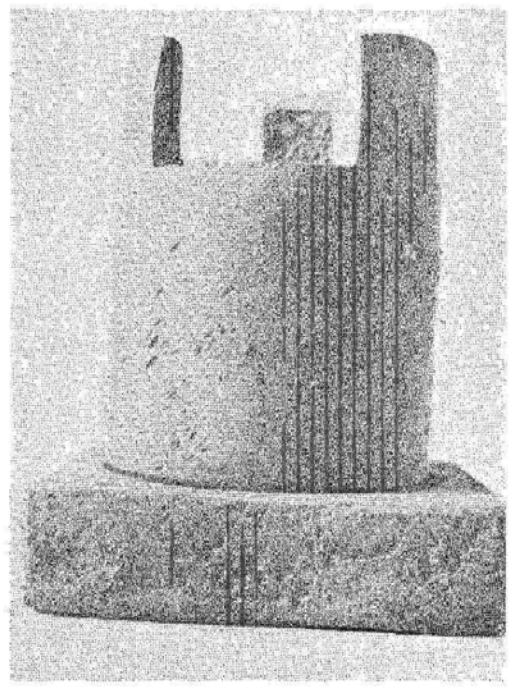

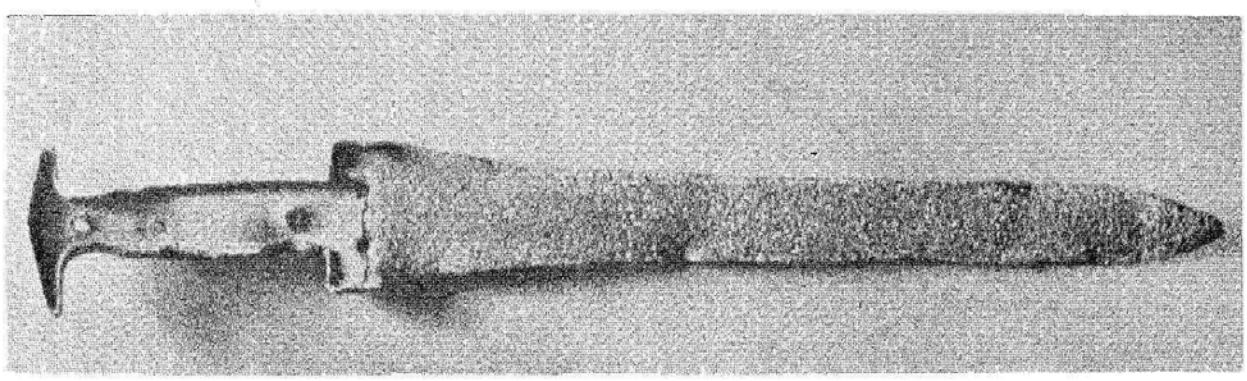

Ἤπειρος. Δωδώνη: α. Ὁ ΝΑ πύργος τῆς προσόψεως τοῦ κοίλου μετὰ τμήματος τοῦ πρὸ αὐτοῦ τοίχου, β. Ὄστρακον κορινθιακοῦ κρατῆρος ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων, γ. Ὀπτόπλινθοι κιόνων, δ. Ὅλμος μετὰ τῆς βάσεως ἐξ ὀρειχάλκου τῆς ΝΑ πύλης τοῦ τείχους, ε. Μυκηναϊκὸν ἐγχειρίδιον ἐκ τῆς περιοχῆς νεκροταφείου Ἐφύρας

Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

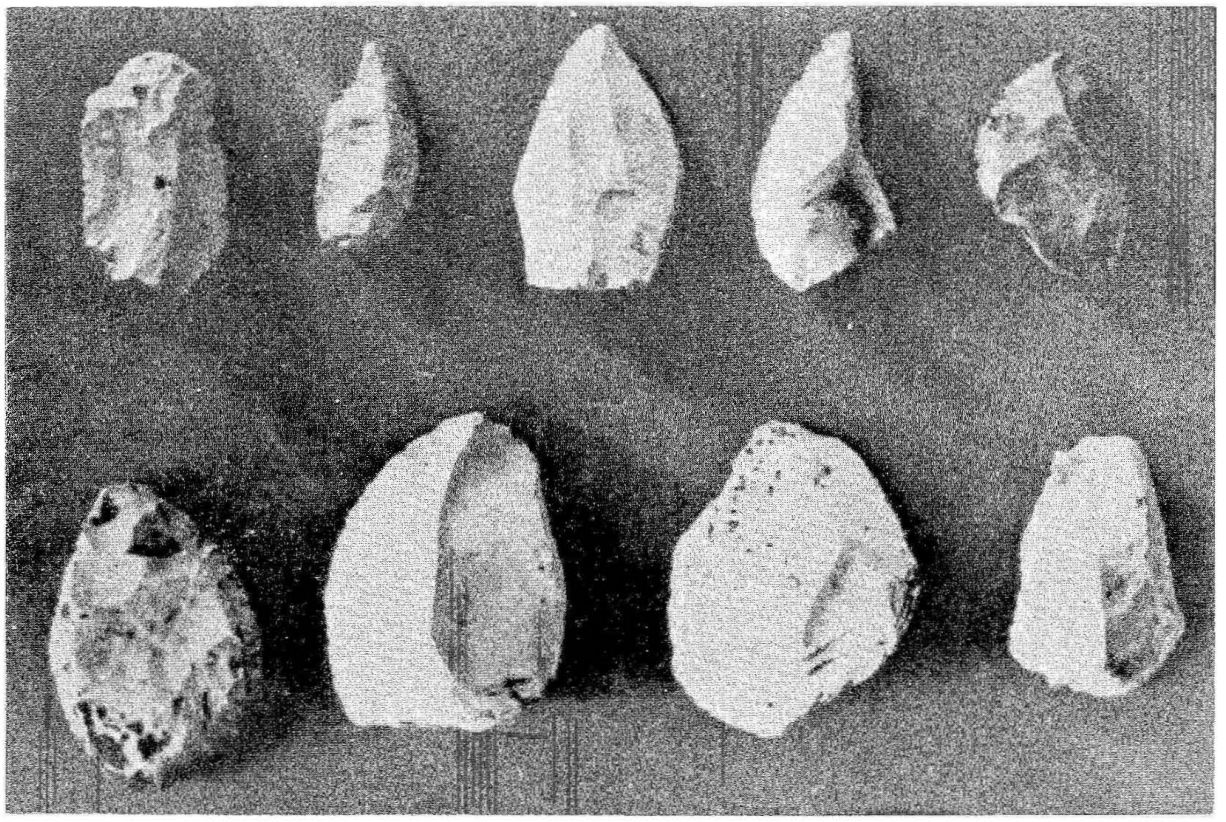

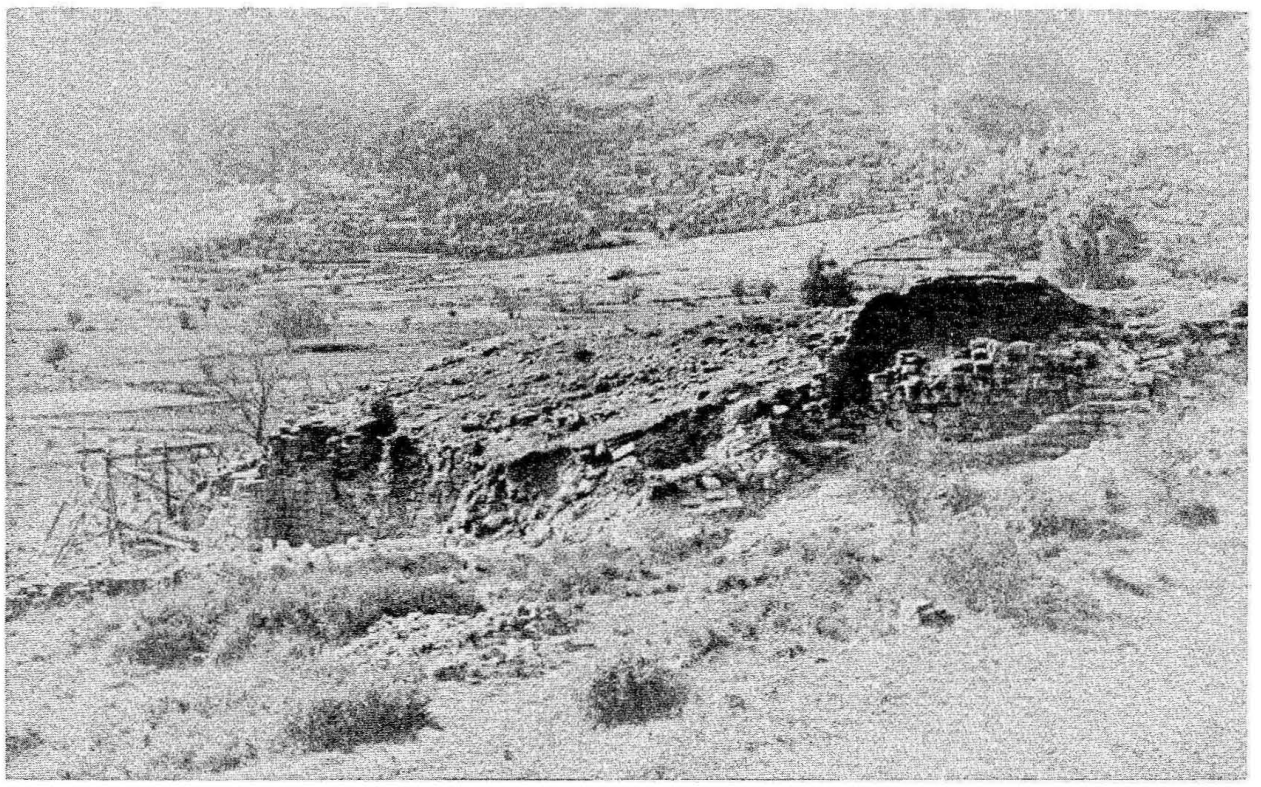

Ἤπειρος: α. Λίθινα ἐργαλεῖα τῆς Μέσης Παλαιολιθικῆς ἐποχῆς ἐξ Ἁγίου Γεωργίου Πρεβέζης, β. Τὸ ἀνατολικὸν περιμετρικὸν ἀνάλημμα τοῦ θεάτρου τῆς Δωδώνης μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν χωμάτων καὶ τὴν μερικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ΝΑ πύργου

Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

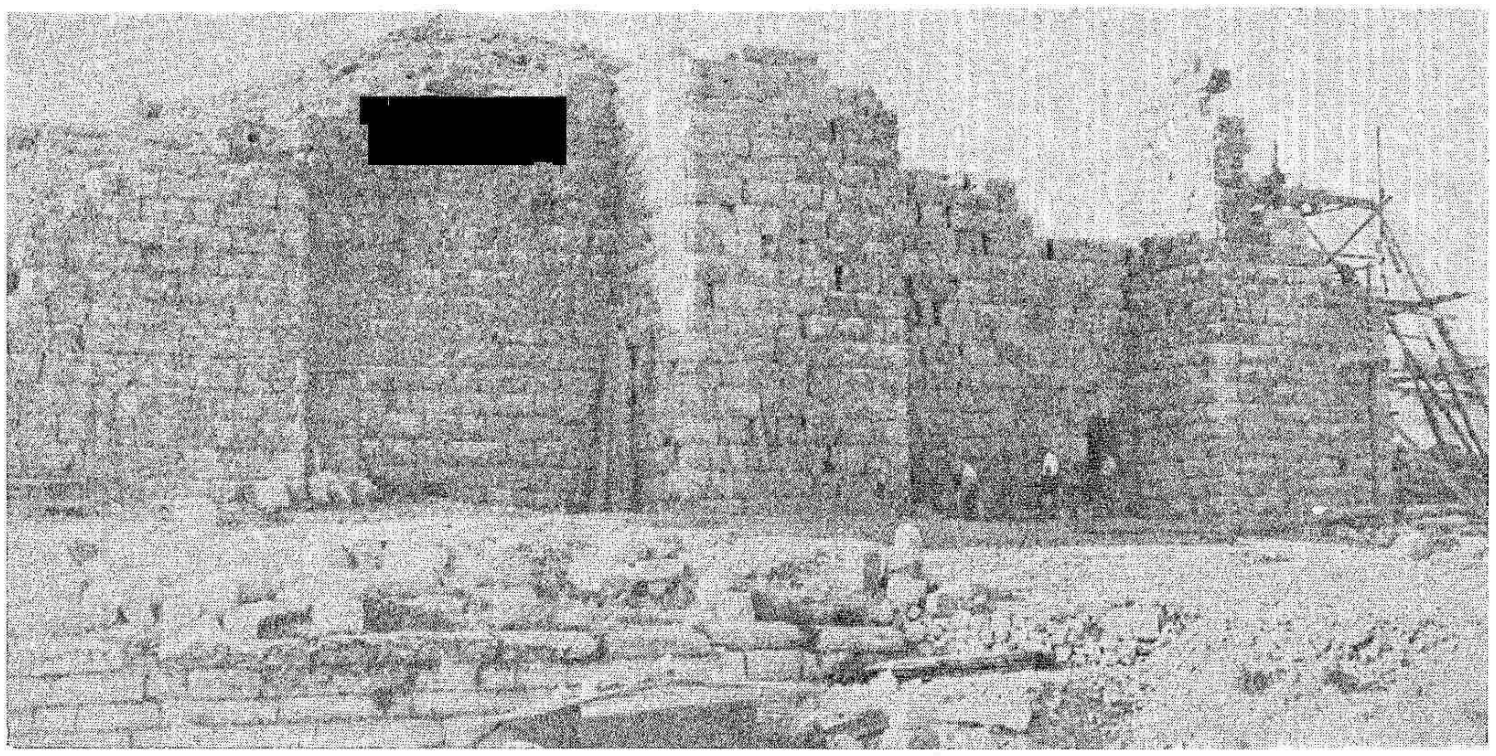

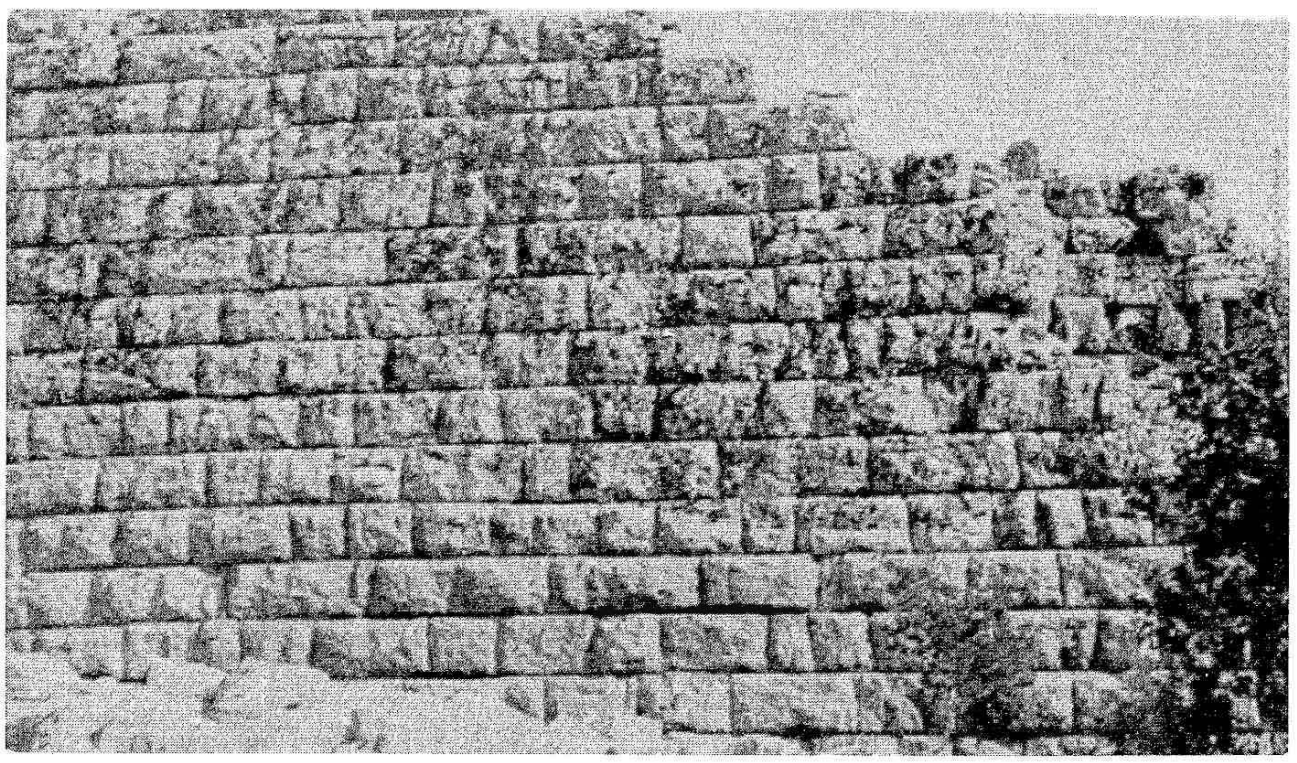

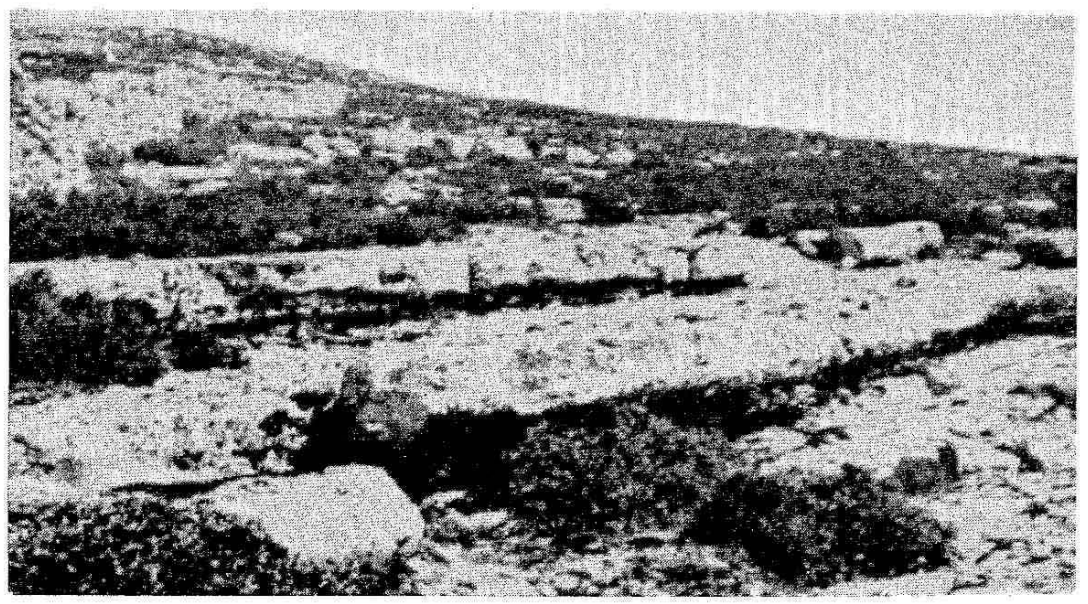

Ἤπειρος. Δωδώνη: α. Τὸ ἀνατολικὸν ἀνάλημμα τοῦ κοίλου καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ πύργοι ἀντιστηρίξεως μετὰ τὴν μερικὴν ἀποκατάστασιν, β. Τμῆμα τοῦ δυτικοῦ περιμετρικοῦ ἀναλήμματος τοῦ θεάτρου, γ. Λαξεύματα τοῦ ἀρχαίου λατομείου

Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

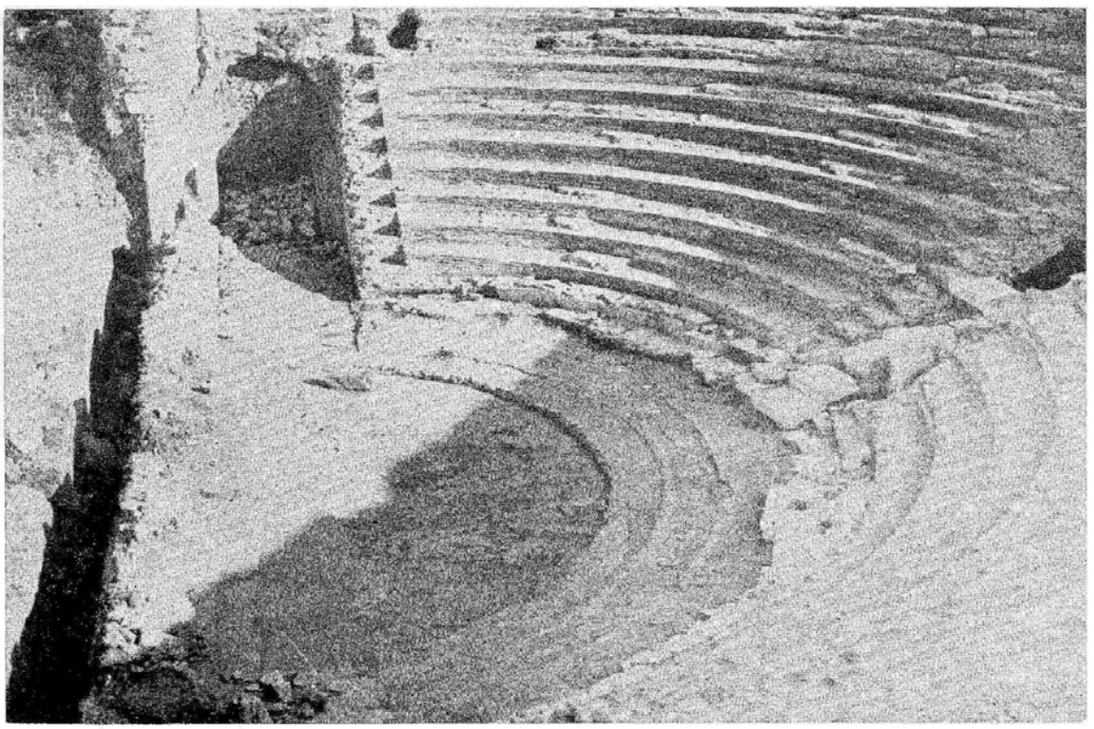

Ἤπειρος: α. Δωδώνη. Τμῆμα τοῦ Α περιμετρικοῦ ἀναλήμματος τοῦ θεάτρου μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν χωμάτων, β. Τὸ κοῖλον μετὰ τῆς ὀρχήστρας τοῦ ρωμ. Ὠδείου Νικοπόλεως μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πρώτων σειρῶν ἑδωλίων

Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

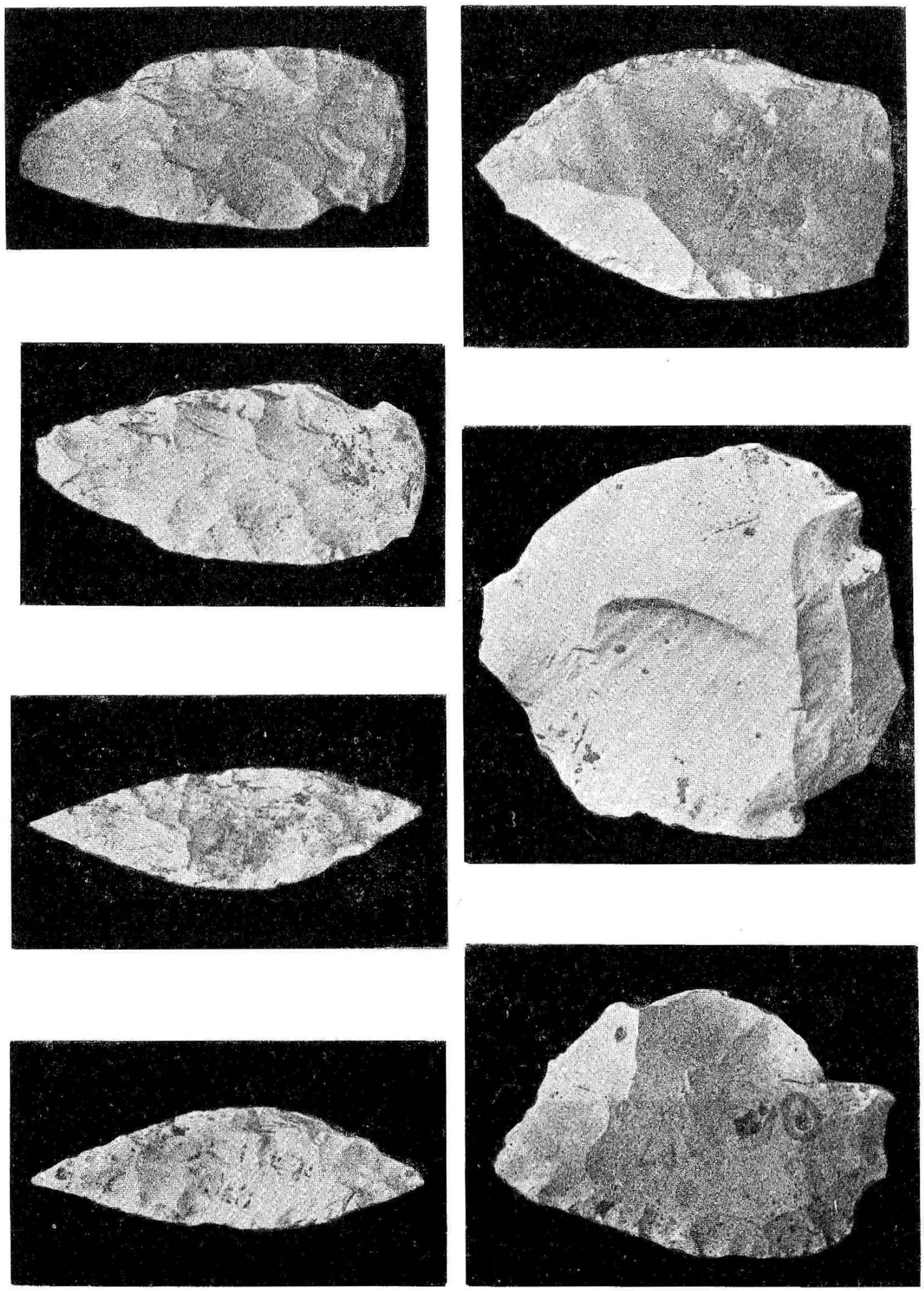

Epirus: a - b. Bifacial point, c - d. Bifacial notched point, e. Scraper, f. Tortoise Core, g. Mousterian point

E. S. HIGGS

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

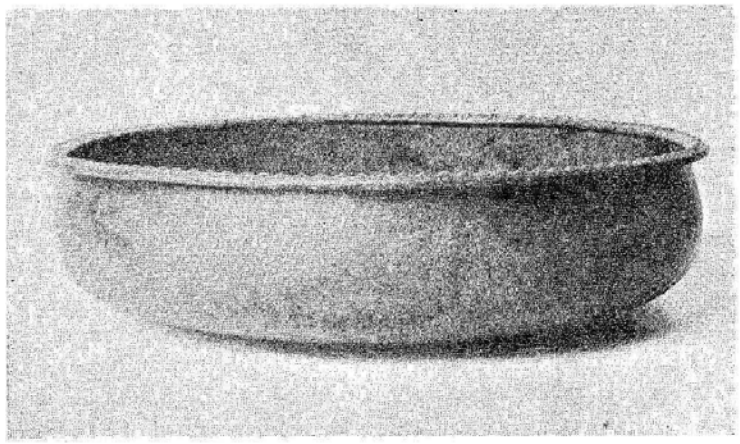

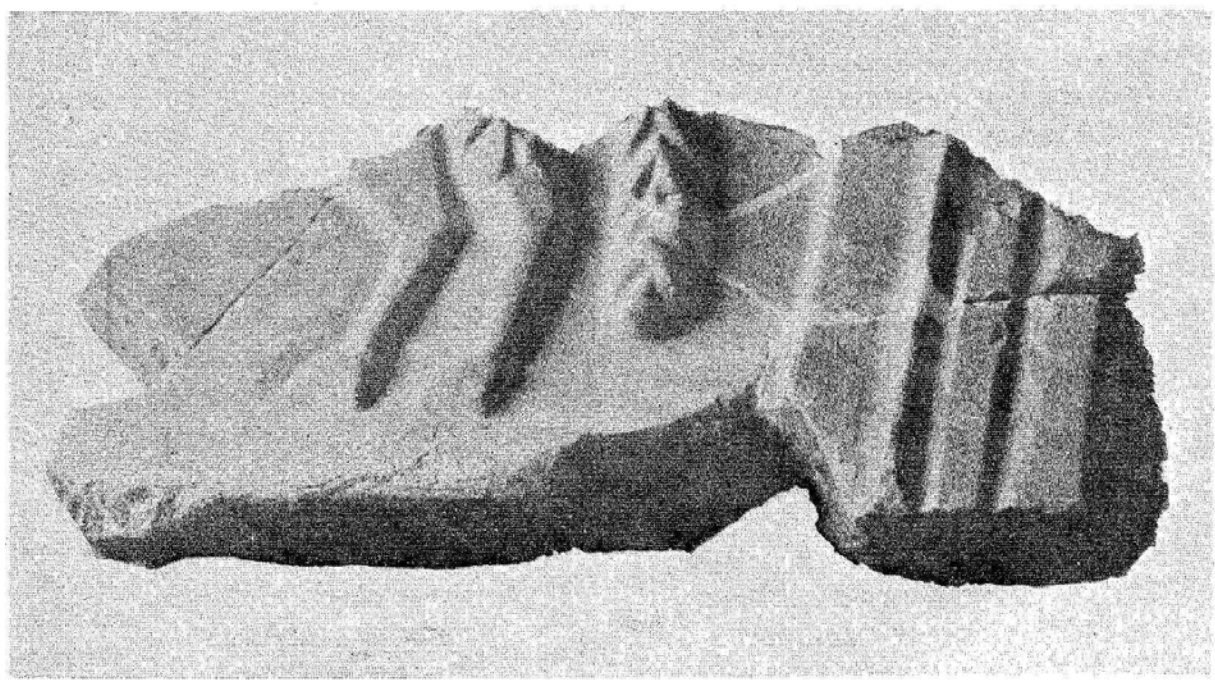

Κέρκυρα: α. Χαλκοῦν ἀνοικτὸν ἀγγεῖον ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Δαλιέτου, β. Ἀττικὸς ἀμφορεὺς τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Πουλιάση, γ. Τμῆμα παλαιοχριστιανικοῦ θωρακίου

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

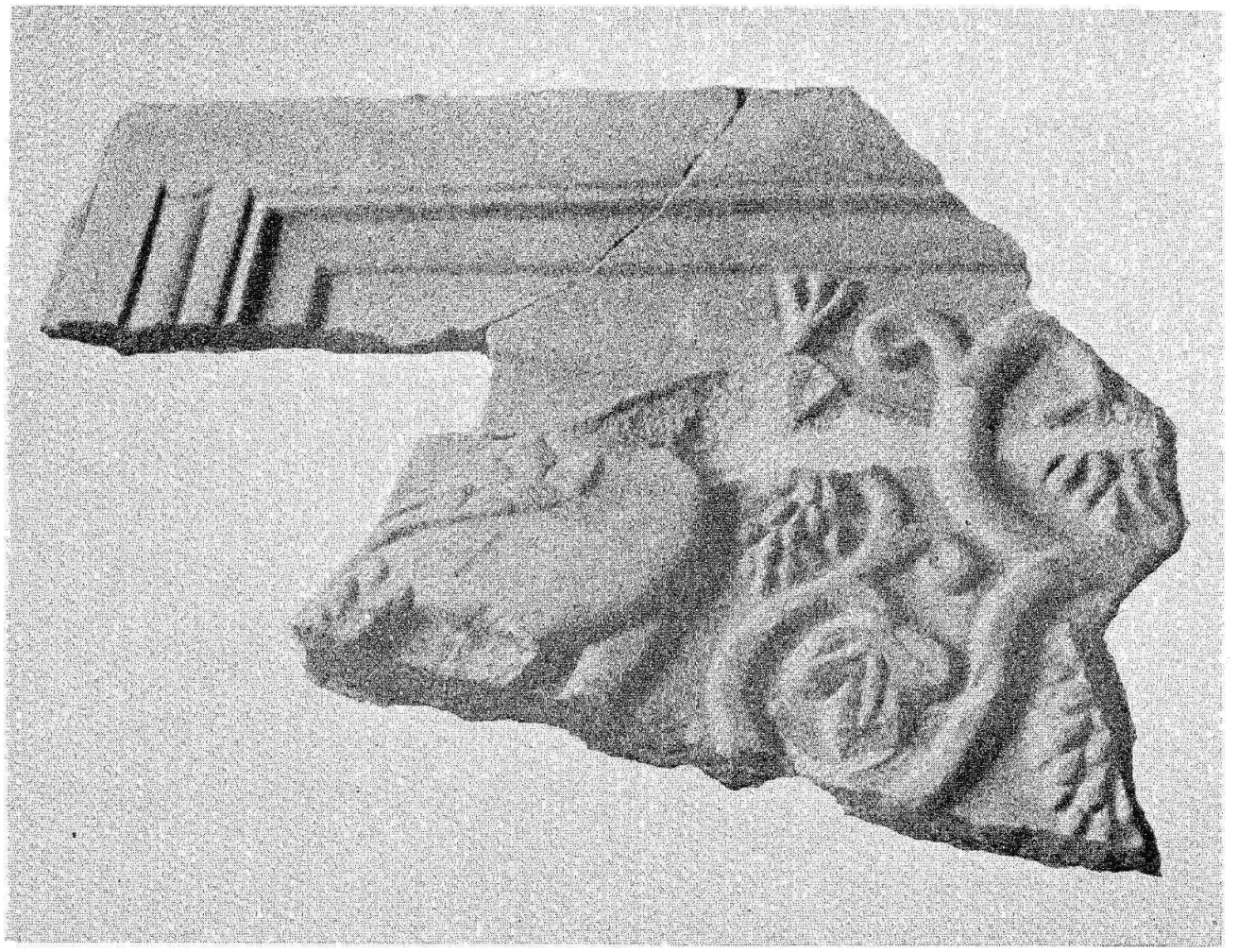

Κέρκυρα: α. Τμῆμα παλαιοχριστιανικοῦ θωρακίου, β. Ἡ ὀπισθία ὄψις αὐτοῦ

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

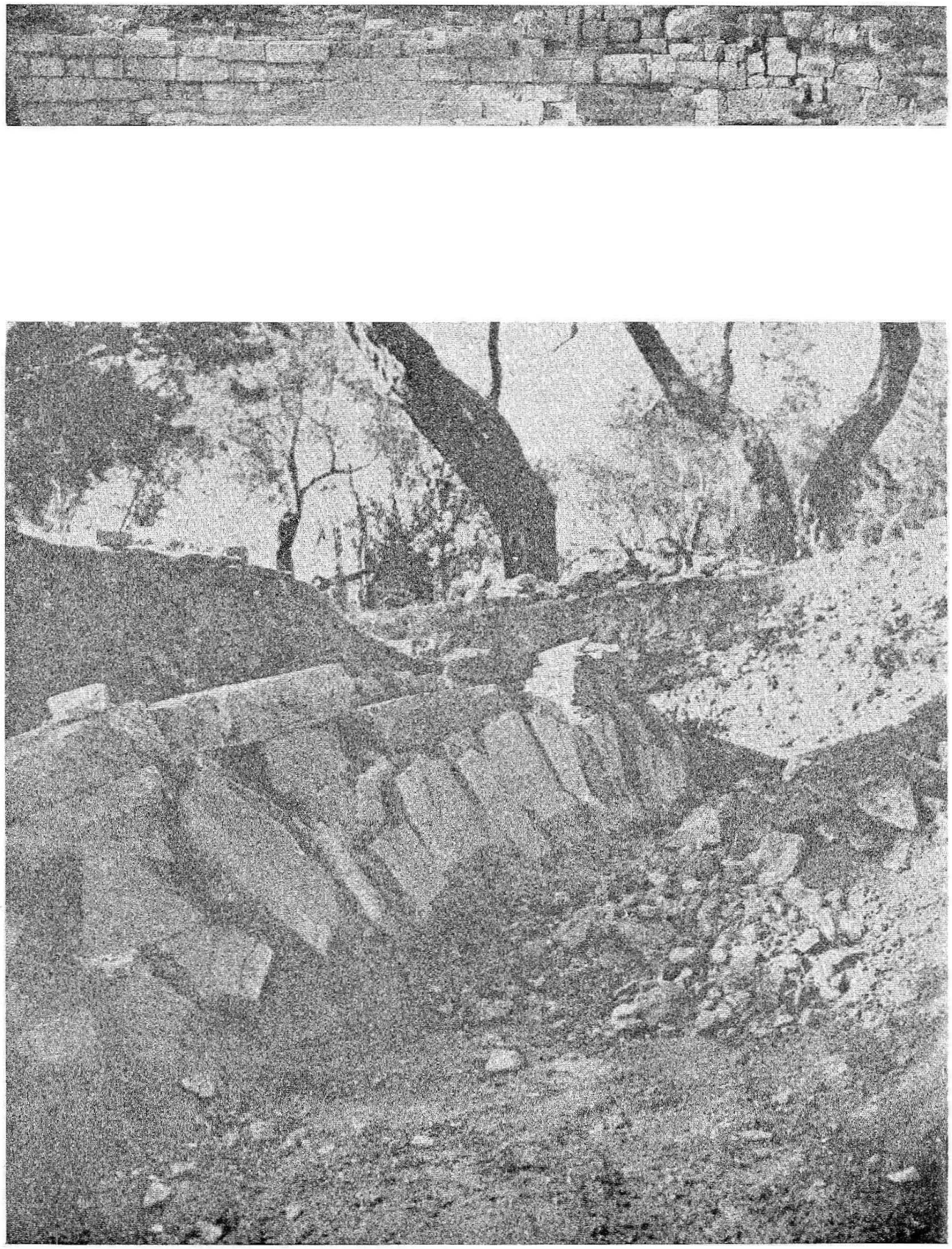

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ Mon Repos: α. Ἀναλημματικὸς περίβολος ἀρχαίου ἱεροῦ ἐντὸς τοῦ κήπου τοῦ Mon Repos, β. Τοῖχος τοῦ «οἰκήματος τοῦ ἱερατείου» (Φωτογρ. Κ. Παπαδημητρίου)

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

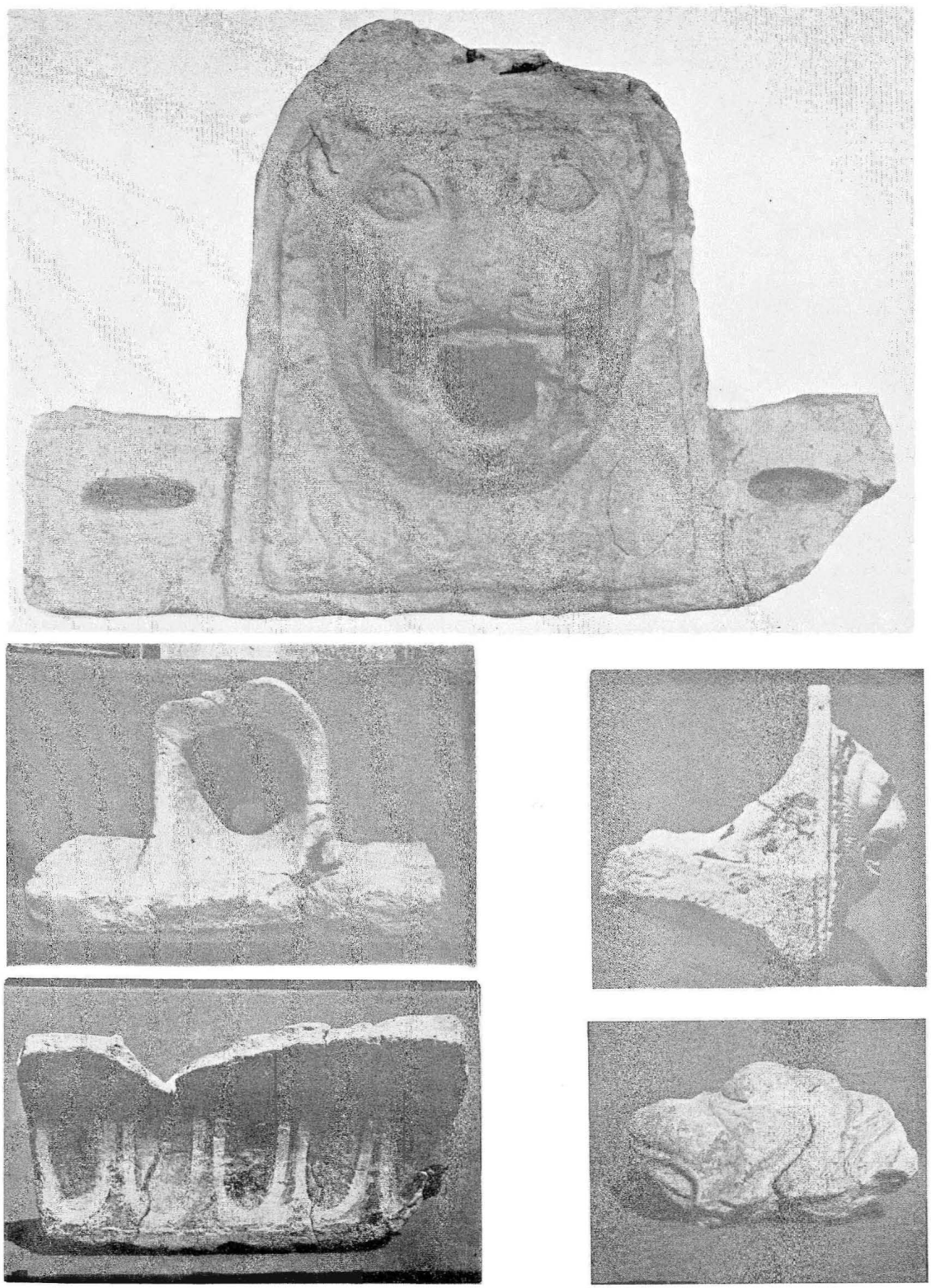

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ Mon Repos: α. MR 1. Ἡγεμὼν στρωτὴρ μὲ ἀκεραίαν λεοντοκεφαλήν, β. MR 1. Ὀπισθία ὄψις, γ. MR 1. Πλαγία ὄψις, δ. MR 1. Μεγάλου ἡγεμόνος στρωτῆρος ἡ κάτω ἐξέχουσα τοῦ κτηρίου ἐπιφάνεια, ε. MR 3. Ἀριστερὸν μέρος λεοντοκεφαλῆς

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

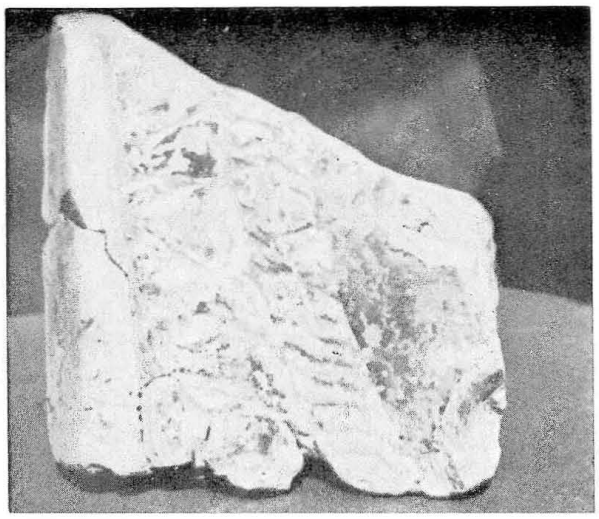

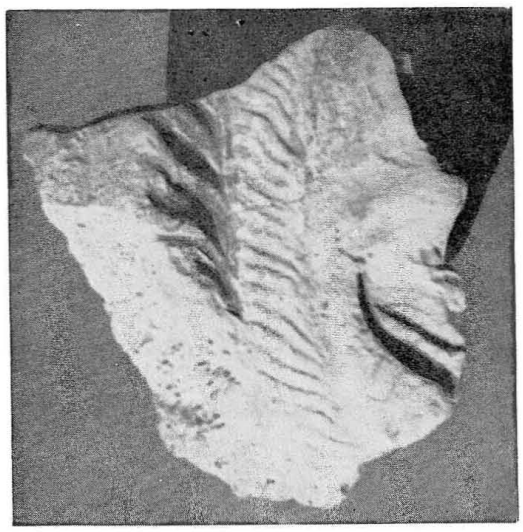

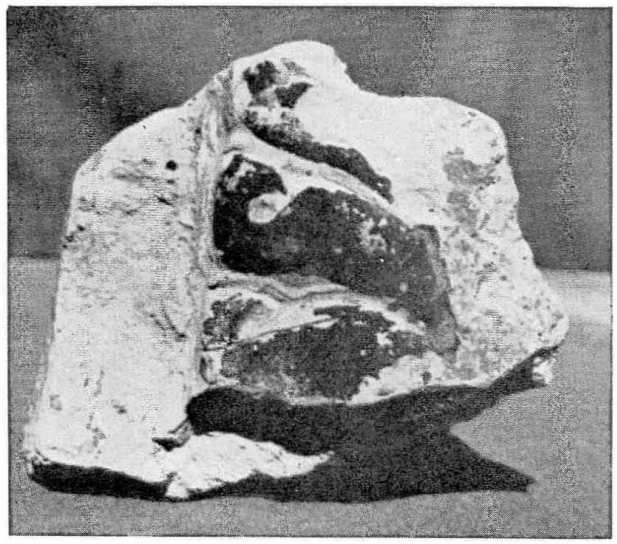

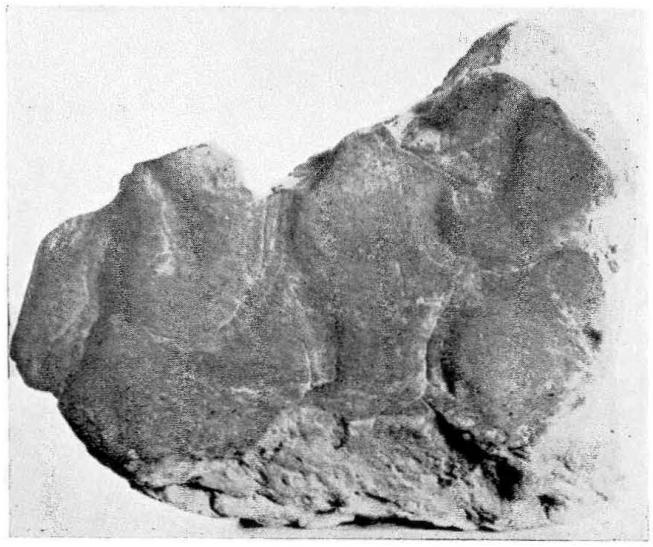

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ Mon Repos: α. MR 8. Ἑλικοειδεῖς βόστρυχοι λεοντοκεφαλῆς (κάτω δεξιόν), β. MR 6. Δεξιόν μέρος λεοντοκεφαλῆς, γ. MR 7. Δεξιόν μέρος λεοντοκεφαλῆς, δ. MR 12. Βόστρυχοι λεοντοκεφαλῆς, ε. MR 10. Ἑλικοειδεῖς βόστρυχοι λεοντοκεφαλῆς (κάτω ἀριστερόν). ς. MR 11. Ἑλικοειδεῖς βόστρυχοι λεοντοκεφαλῆς (κάτω ἀριστερόν)

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

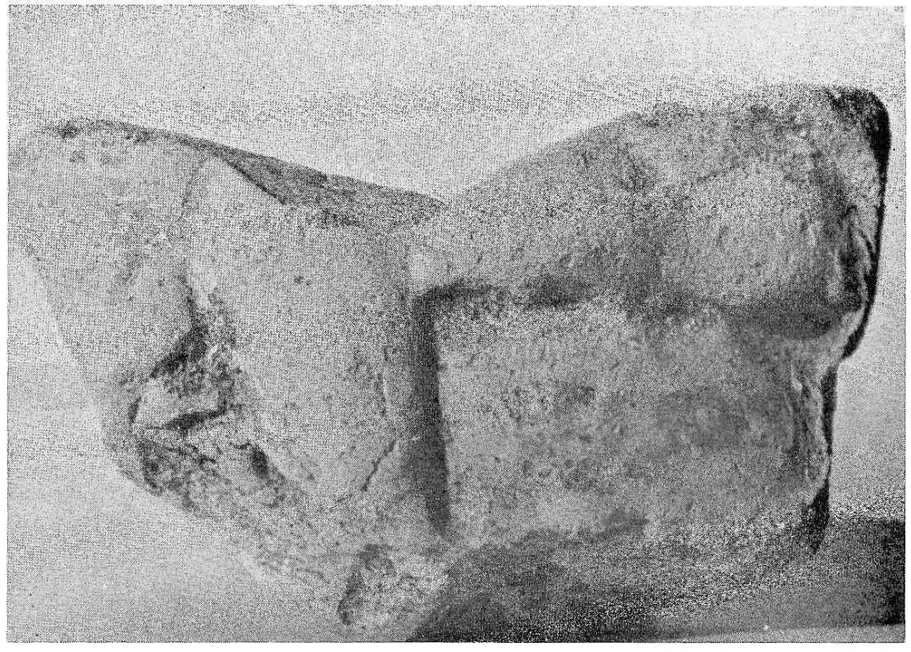

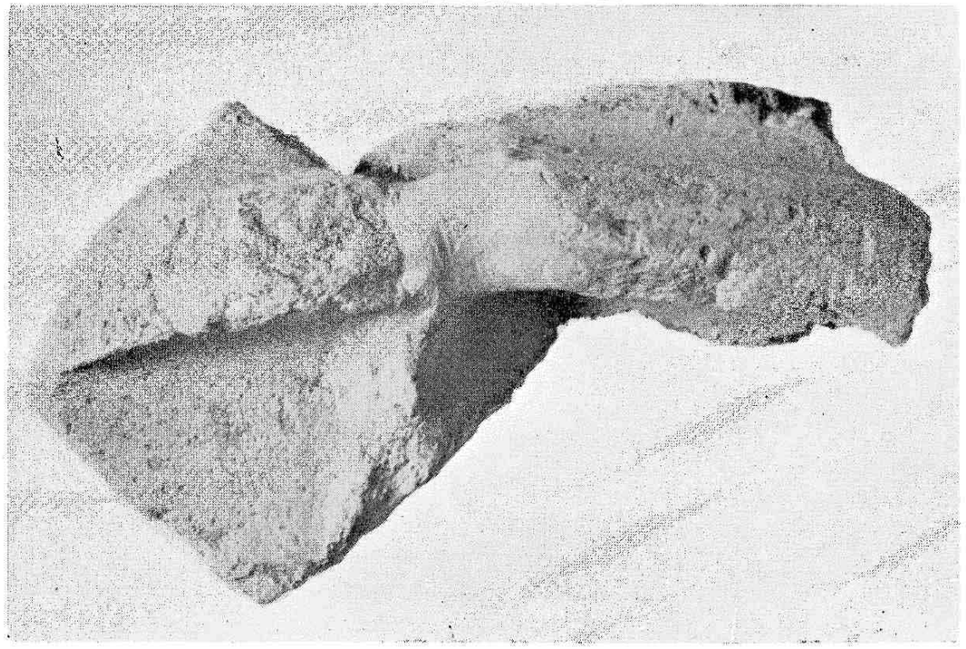

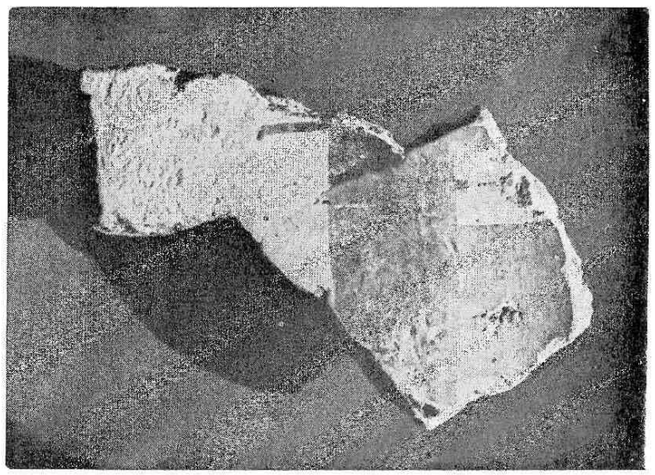

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ Mon Repos: α. MR 13. Πλαγία ὄψις πλακὸς λεοντοκεφαλῆς,
β. MR 15. Τμῆμα στόματος λεοντοκεφαλῆς, γ - δ. MR 16. Ἄνω καὶ κάτω ἐπιφάνεια γωνιαίου στρωτῆρος

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

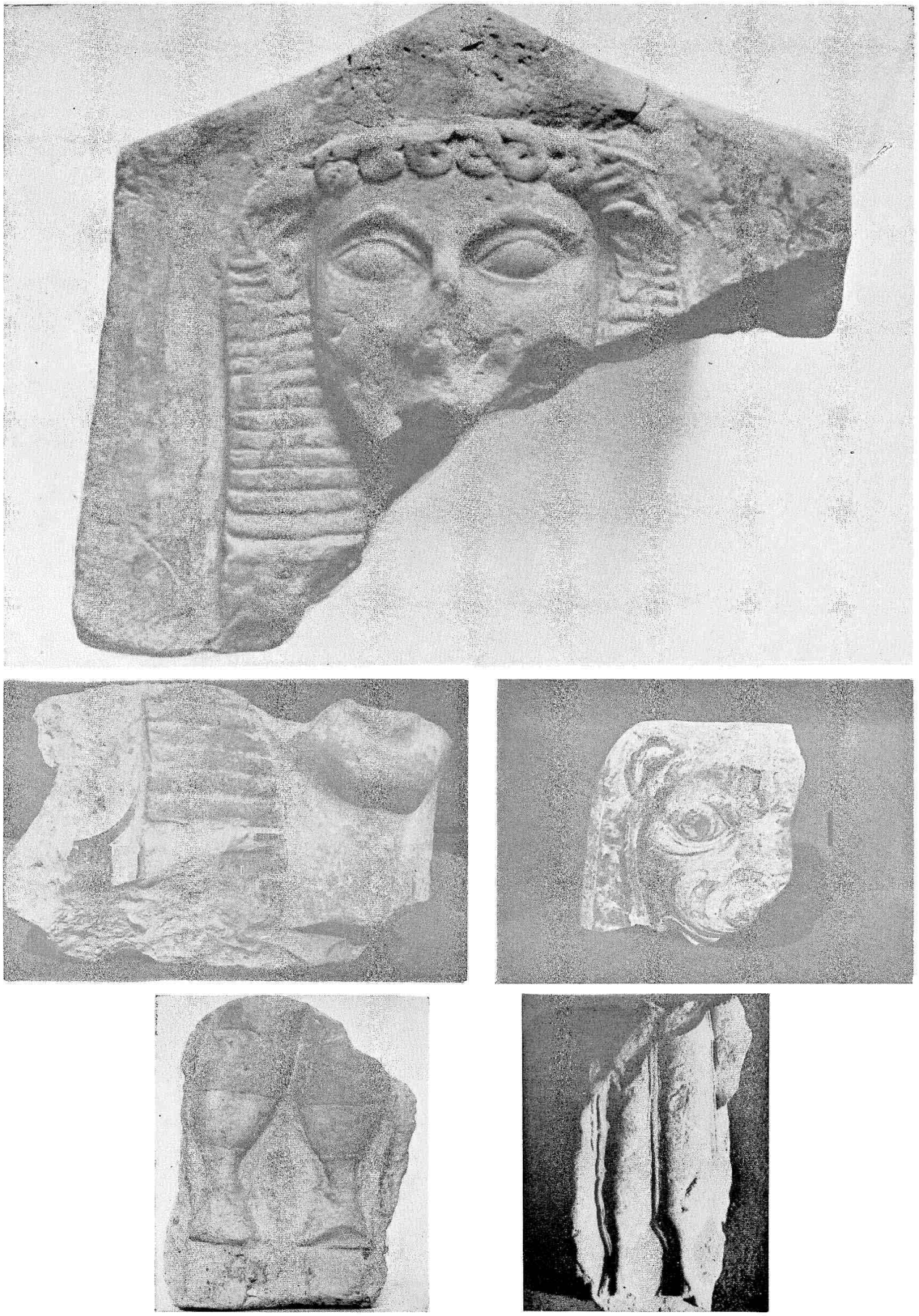

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ Mon Repos: α. MR 17. Ἡγεμὼν καλυπτὴρ μὲ γυναικεῖον πρόσωπον, β. MR 18. Κάτω μέρος γυναικείου προσώπου ἐκ καλυπτῆρος, γ. MR 2. Ἡ ἔγχρωμος λεοντοκεφαλή, δ. MR 22. Πλόκαμοι γυναικείας κόμης ἐκ καλυπτῆρος, ε. MR 21. Πλόκαμοι γυναικείου προσώπου ἐκ καλυπτῆρος

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

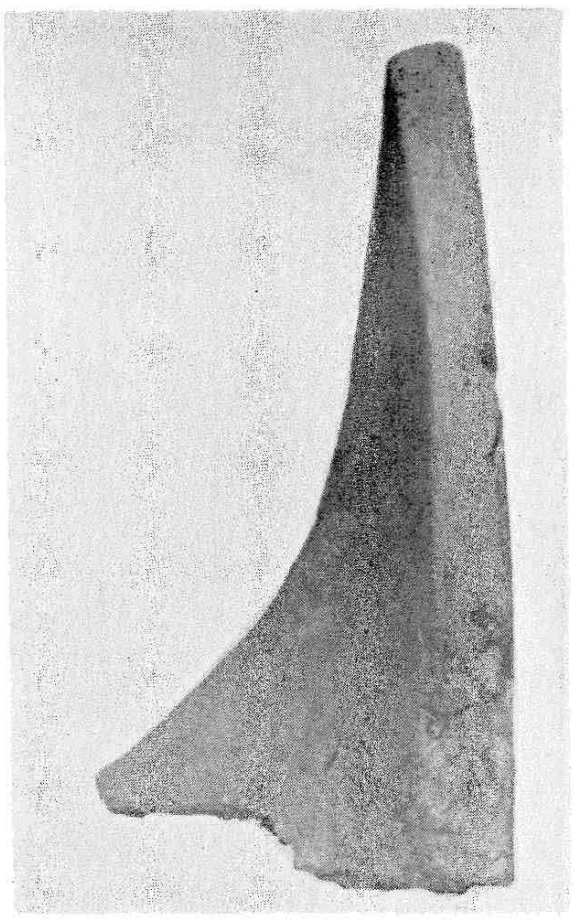

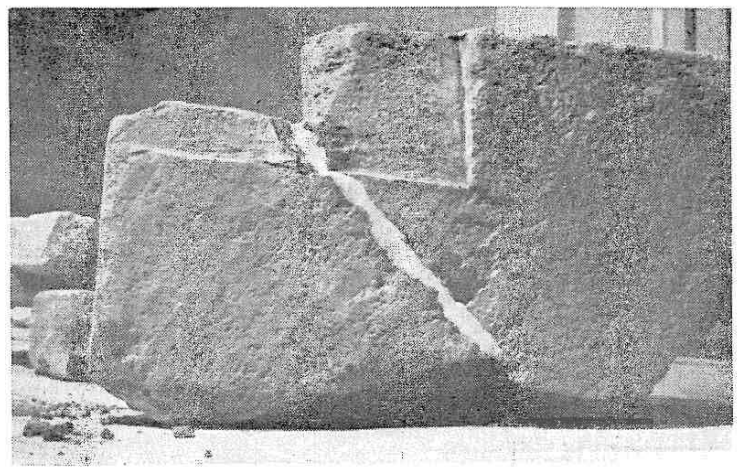

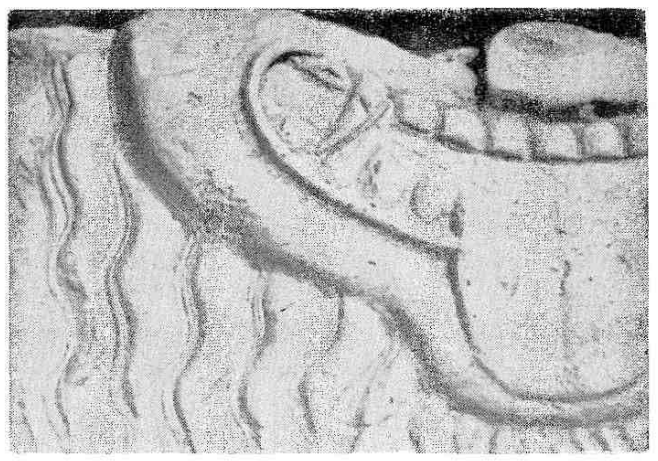

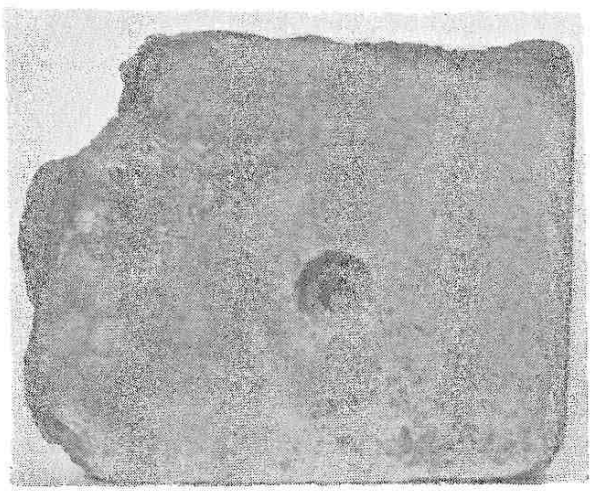

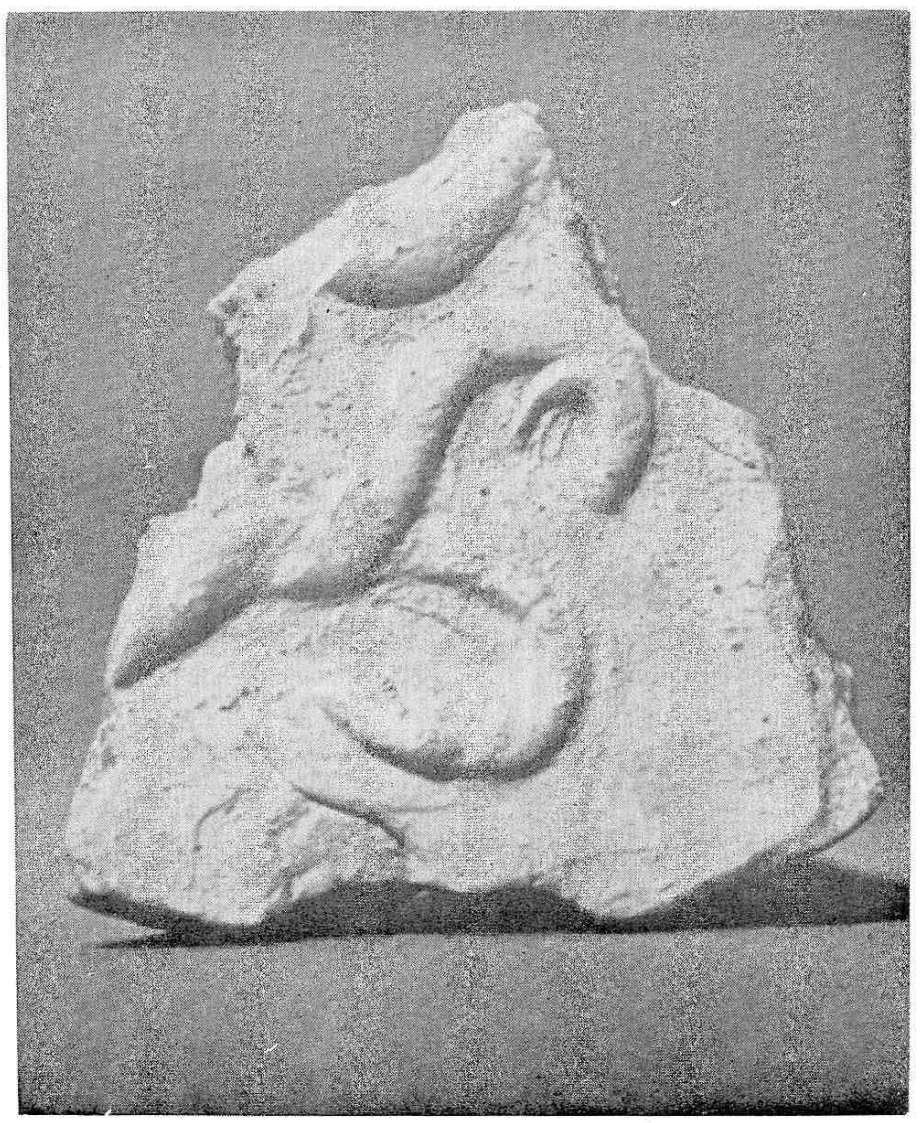

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ Mon Repos: α. MR 27. Δισκοειδὴς ἀκροκέραμος (πλαγία ὄψις), β. Κάτω ἐπιφάνεια στρωτῆρος MR 35 μὲ τὴν ἐντομὴν καὶ τὴν ὑποτομήν. γ. MR 23. Γοργόνειον ἐκ καλυπτῆρος, δ. MR 31. Ὀπίσθιον ἀριστερὸν ἄκρον στρωτῆρος, ε. MR 29. Τμῆμα στρωτῆρος τύπου σπανιωτέρου, ς. MR 25. Ὄφεις Γοργονείου ἐκ καλυπτῆρος

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

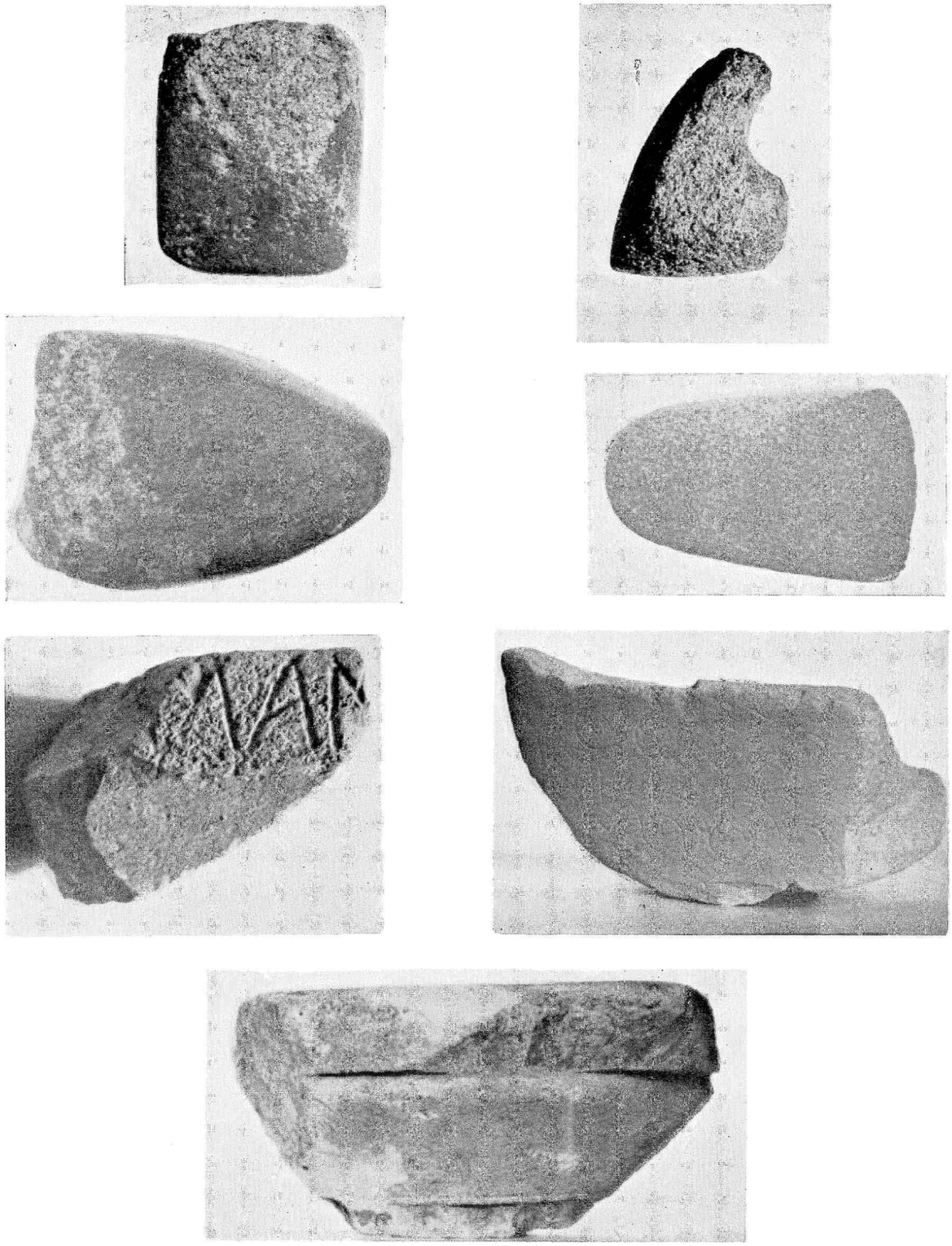

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ Μοιι Repos: α. MR 166. Σφῦρα ἐκ περιδοτίτου, β. MR 167. Τετρημένη ἀξίνη ἐκ διαβάσου, γ. MR 166. Σφῦρα ἐκ περιδοτίτου (πλαγία ὄψις), δ. MR 165. Μικρὰ ἀξίνη ἐκ διορίτου, ε. MR 97A. Τμῆμα ἐνεπιγράφου ἀρχαϊκοῦ βάθρου, ς. MR 163. Τμῆμα πηλίνου ποδὸς χαμηλῆς λεκάνης ἀρχαϊκῶν χρόνων, ζ. MR 96. Κιονόκρανον ἐκ μικροῦ ἀναθήματος

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

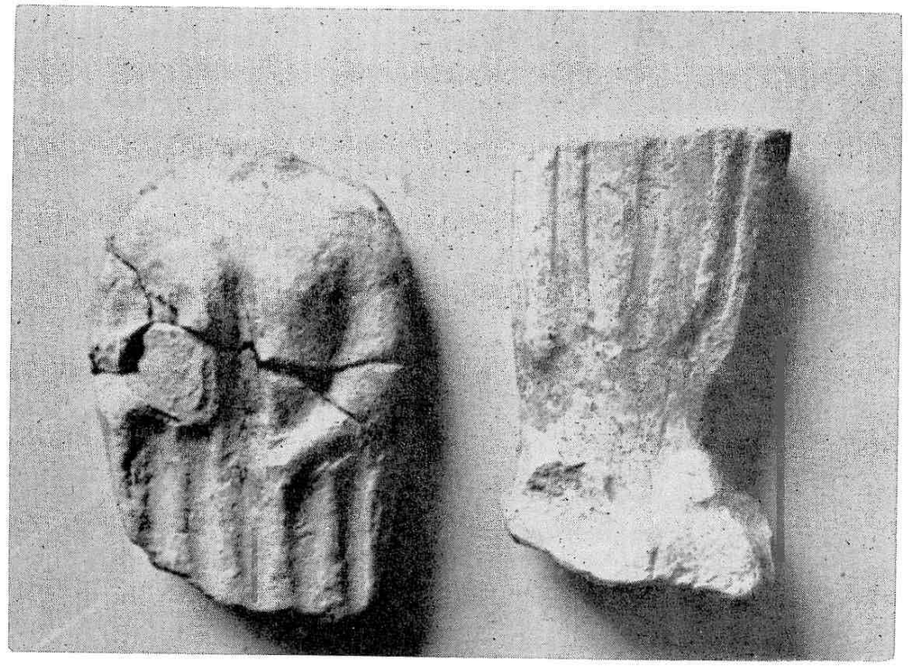

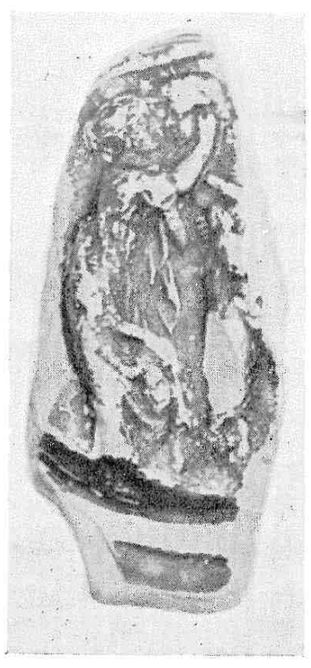

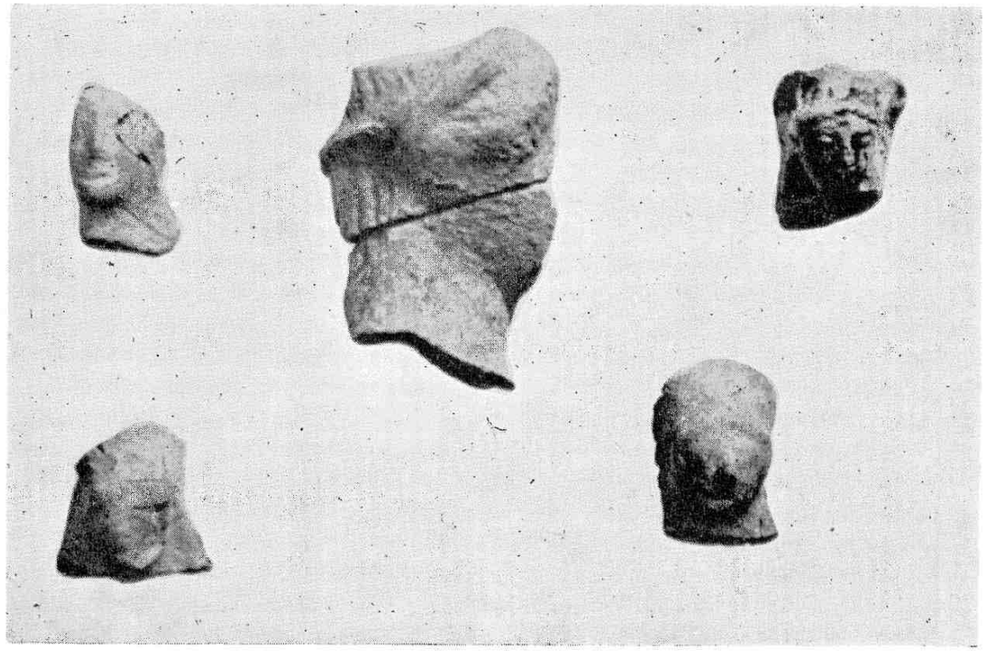

Κέρκυρα. Ἀνασκαφή Mon Repos: α. MR 113. Πήλινα εἰδώλια, β. MR 117, MR 116. Πήλινα γυναικεῖα εἰδώλια, γ. MR 169. Τμῆμα ἐμβλήματος ἑλληνιστικῆς φιάλης μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν Διονύσου καὶ Μαινάδος, δ. MR 128. Πόδες εἰδωλίου, ε. Τμήματα πηλίνων εἰδωλίων. Ἄνω σειρά, ἐξ ἀρ. πρὸς δεξ. MR 146, MR 142, MR 143. Κάτω σειρά, ἐξ ἀρ. πρὸς δεξ. MR 145, MR 144

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

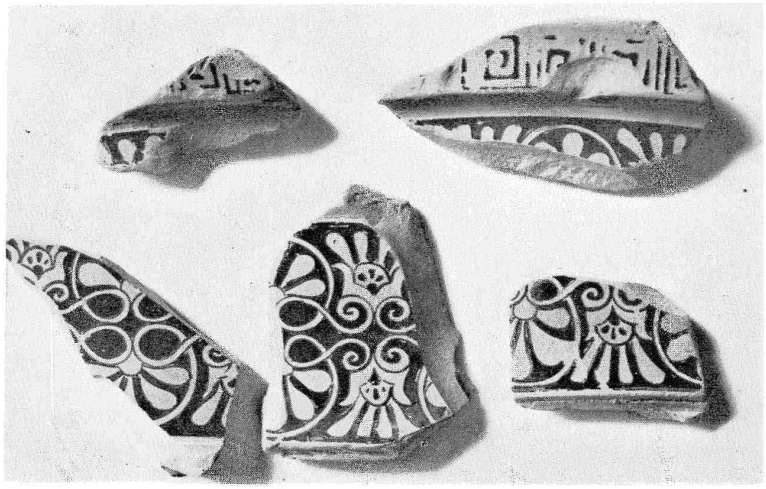

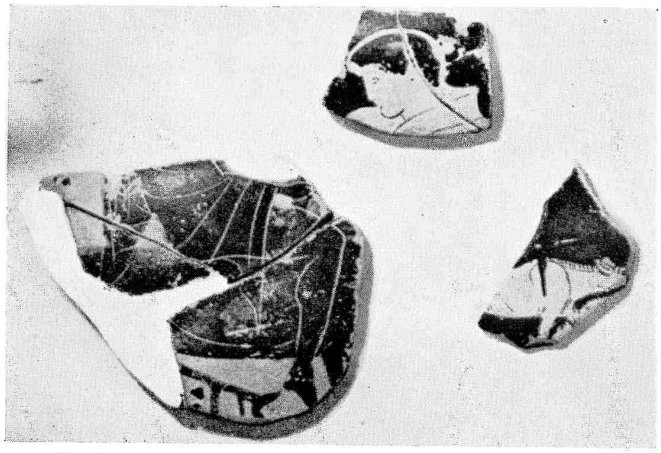

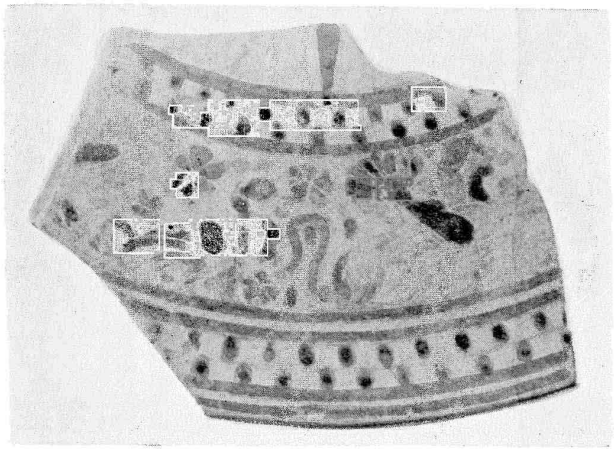

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ Mon Repos: α. MR 161. Τεμάχια ἐρυθρομόρφου κρατῆρος, β. MR 157. Τμῆμα μελανομόρφου ἀγγείου. Ἐπιστροφὴ Ἡφαίστου. MR 158. Ὄστρακον ἐρυθρομόρφου ἀγγείου μὲ κεφαλὴν ἐφήβου, MR 159. Ὄστρακον ἐρυθρομόρφου ἀγγείου. Βοῦς (;), γ. MR 156. Τμῆμα καλύμματος κορινθιακῆς πυξίδος

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

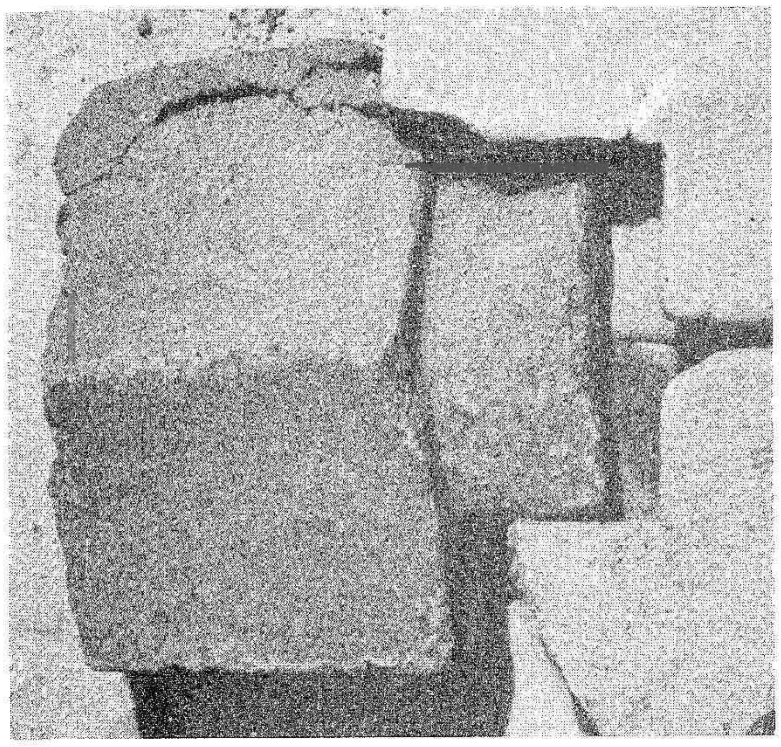

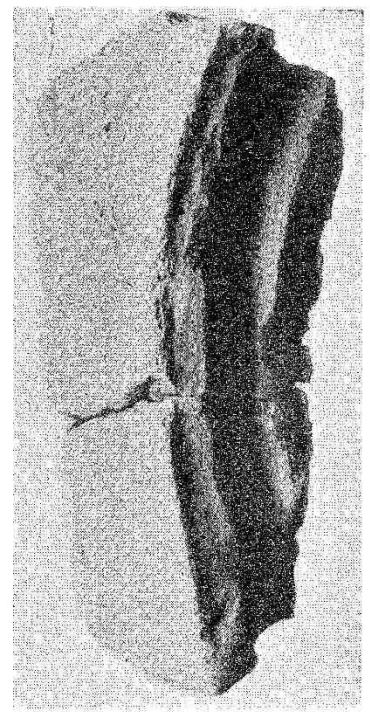

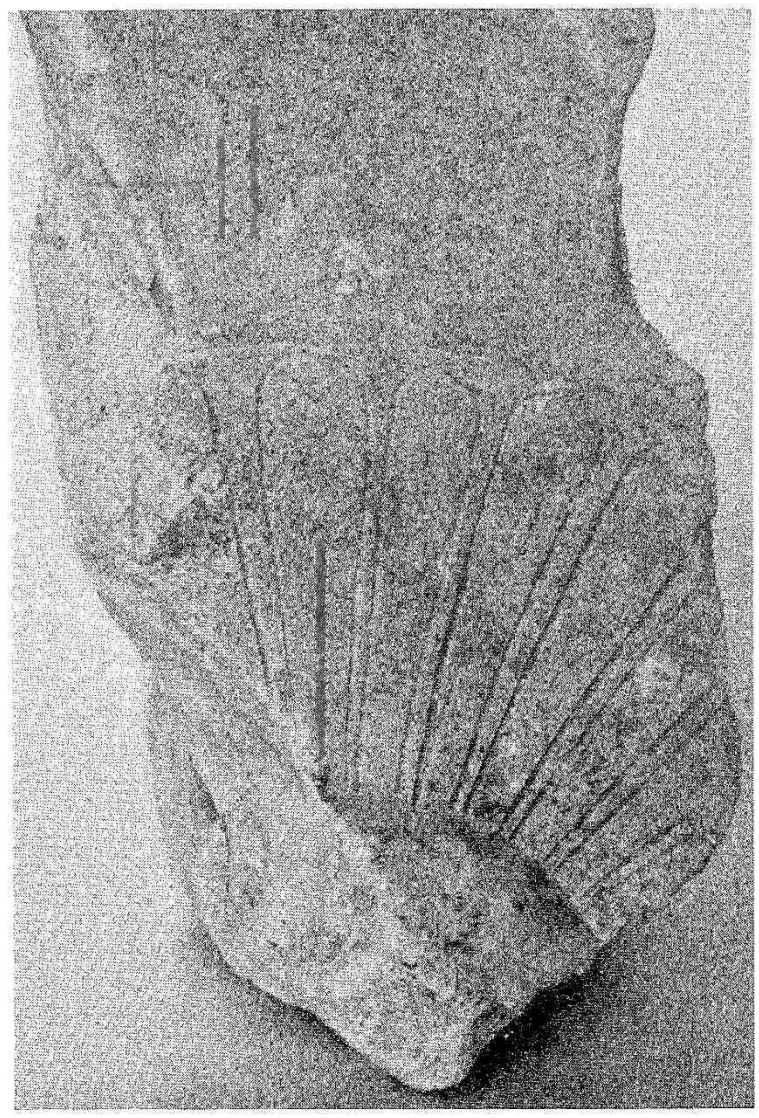

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ Mon Repos: α. Τρόπος προσαρμογῆς στρωτήρων καὶ καλυπτήρων (MR 63), β. MR 76. Ἄκρον τεμαχίου καλυπτῆρος τῆς κορυφαίας τοῦ μεγάλου ναοῦ, γ. MR 89. Ἀρχιτεκτονικὸν τεμάχιον μὲ ἐγχάρακτον ρόδακα

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

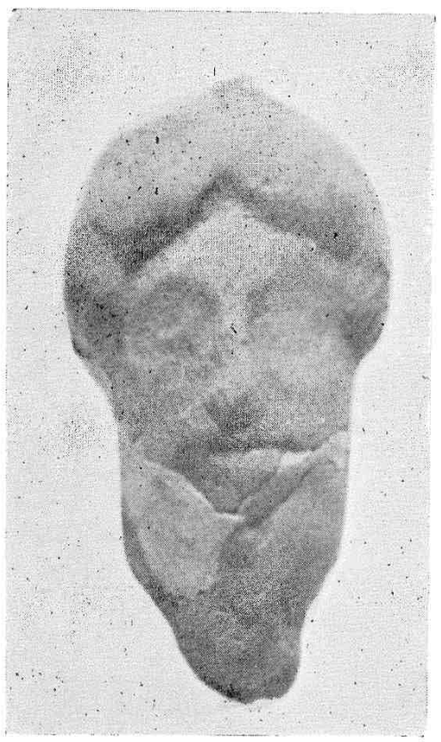

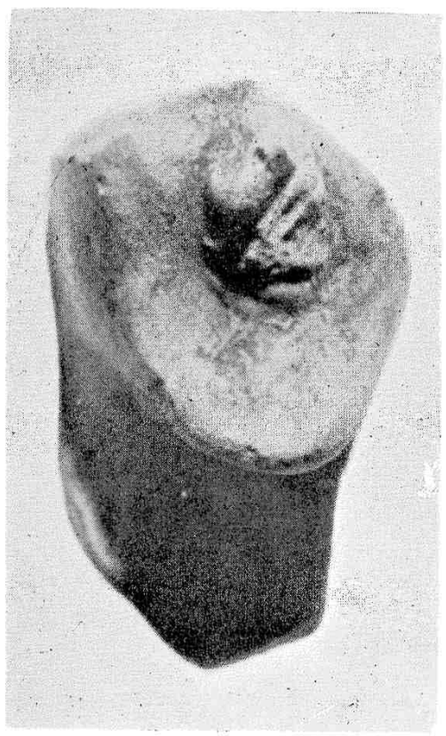

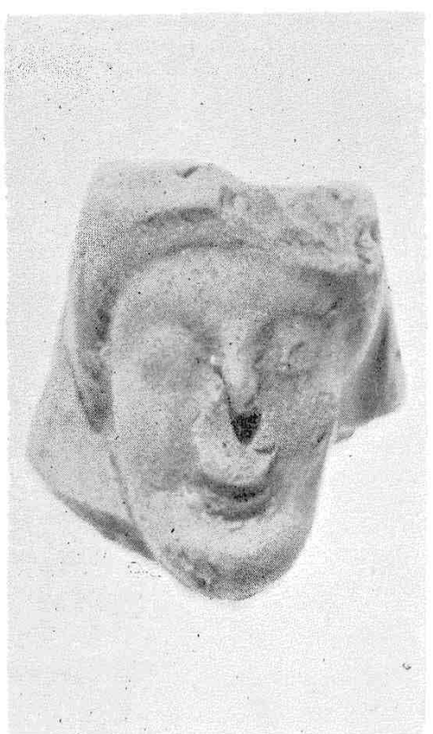

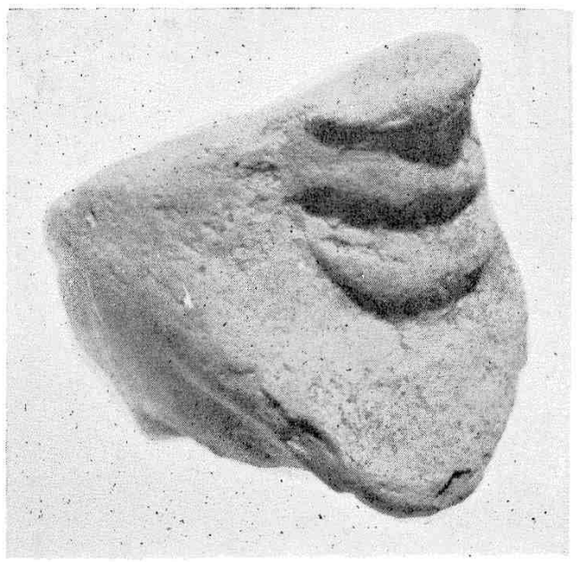

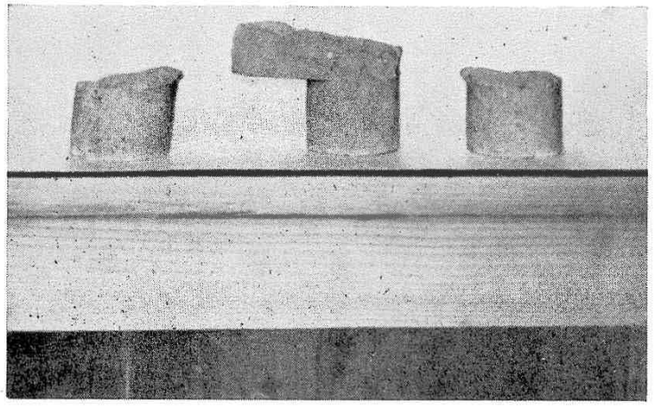

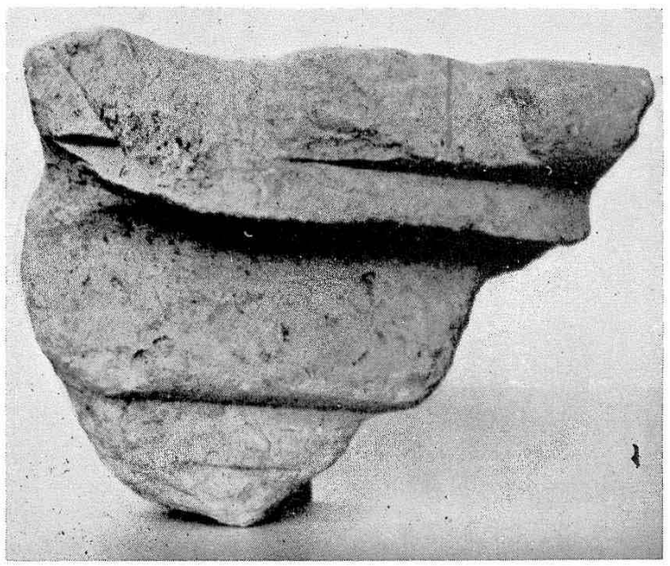

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ Mon Repos: α. MR 139. Πήλινον προσωπεῖον, β. MR 137. Κάτω μέρος ἀνδρικῆς κεφαλῆς, γ. MR 141. Γυναικεία κεφαλὴ ἐκ προσωπείου, δ. MR 138. Κάτω μέρος ἀνδρικῆς γενειώσης κεφαλῆς, ε. MR 90–MR 91. Λίθιναι σταγόνες τοῦ μεγάλου ναοῦ (ἡ ἀριστερὰ ἐν πλαγίᾳ ὄψει), ἡ μεσαία ἐκ κανόνος ἐπιστυλίου, ς. MR 88. Τεμάχιον ἐπικρανίτιδος

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

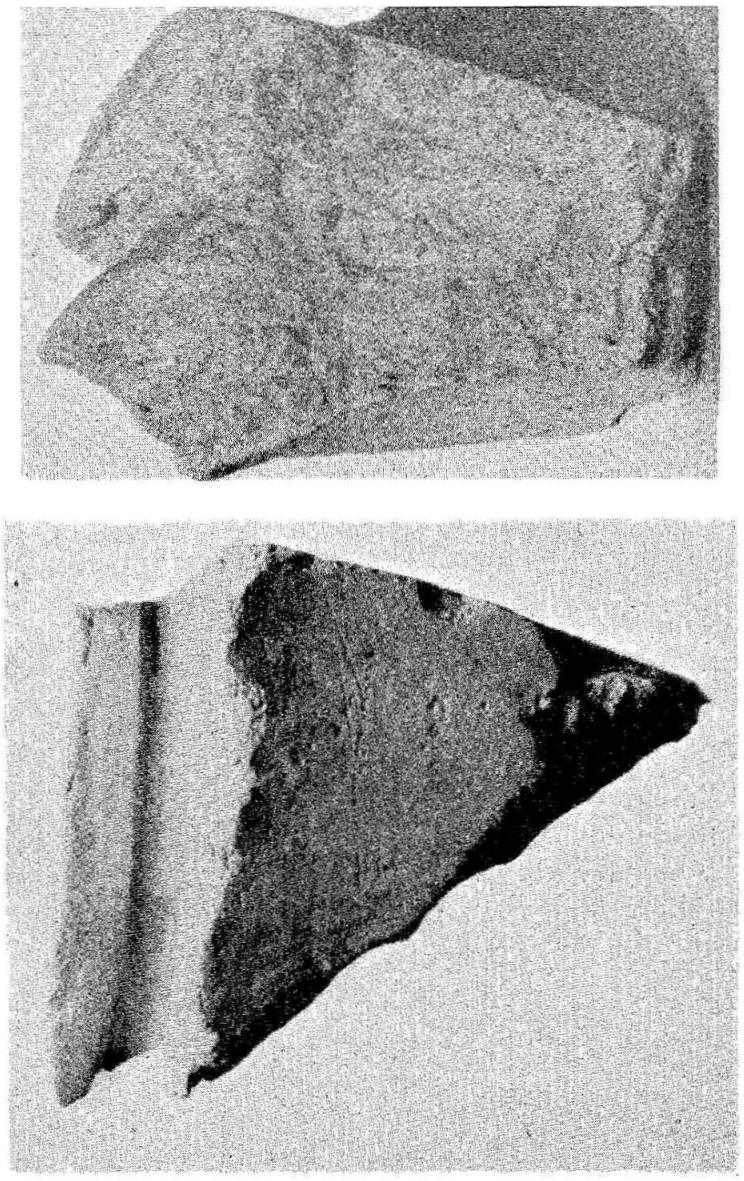

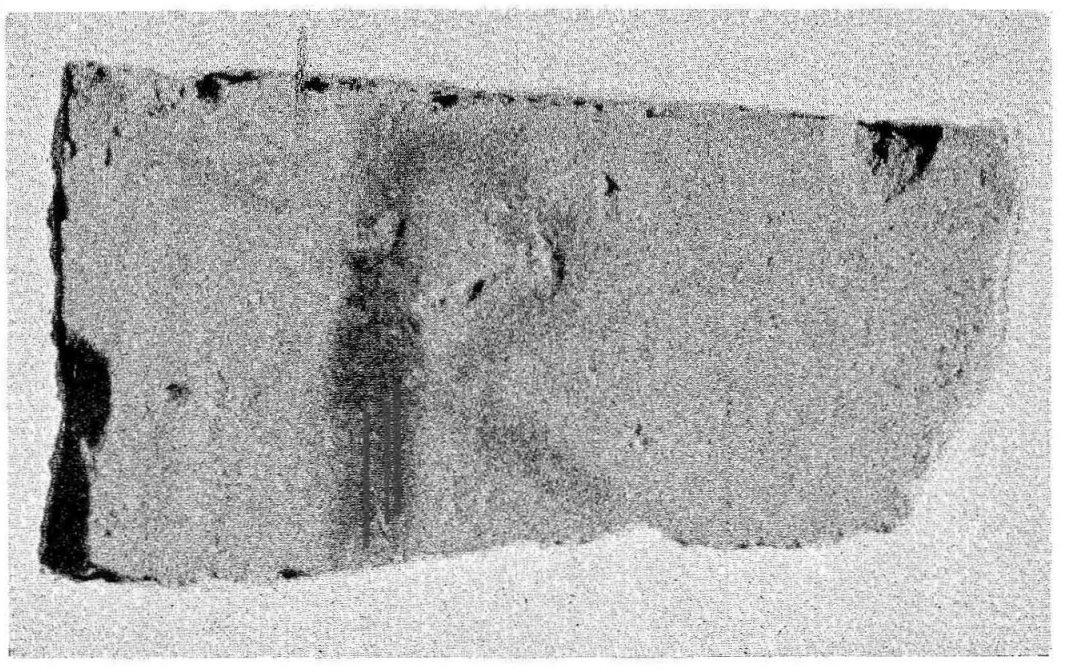

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ Mon Repos: α. MR 77. Πλαγία ὄψις πέρατος καλυπτῆρος τῆς κορυφαίας τοῦ μεγάλου ναοῦ, β. MR 101. Τεμάχιον καλυπτῆρος τῆς κορυφαίας ναΐσκου, γ. MR 102. Τεμάχιον στρωτῆρος μὲ γραπτὸν Β (Ε)

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

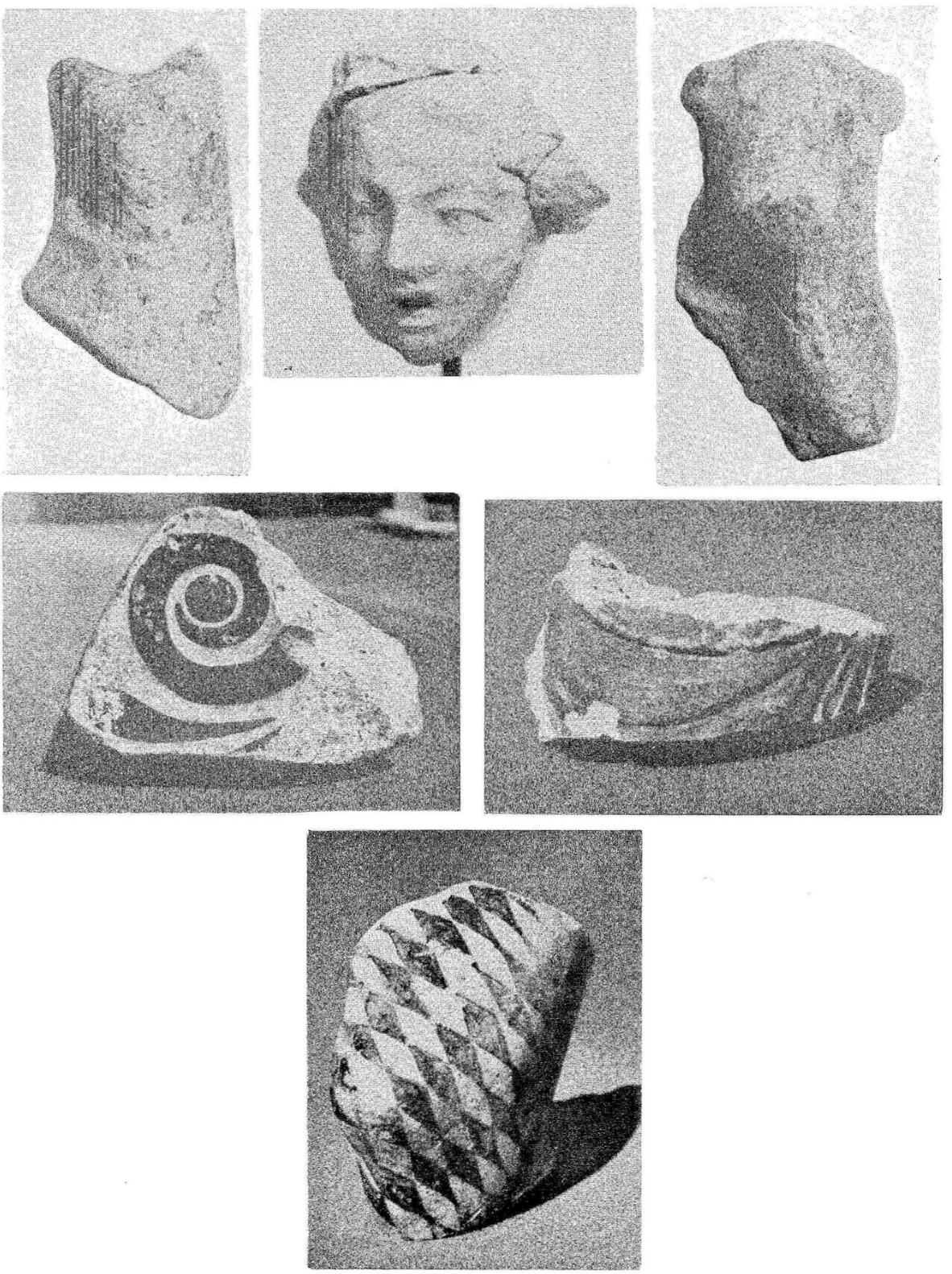

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ Mon Repos: α. MR 152. Λύκος ἢ κύων, β. MR 170. Μικρὸν πήλινον προσωπεῖον ἑταίρας, γ. MR 153. Δάμαλις, δ. MR 99. Τεμάχιον ἀνθεμωτοῦ καλυπτῆρος, ε. MR 106. Πτυχαὶ πηλίνου ἀγαλματίου. ς. MR 104. Γόνυ Ἀμαζόνος (;) ἐκ πηλοῦ

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

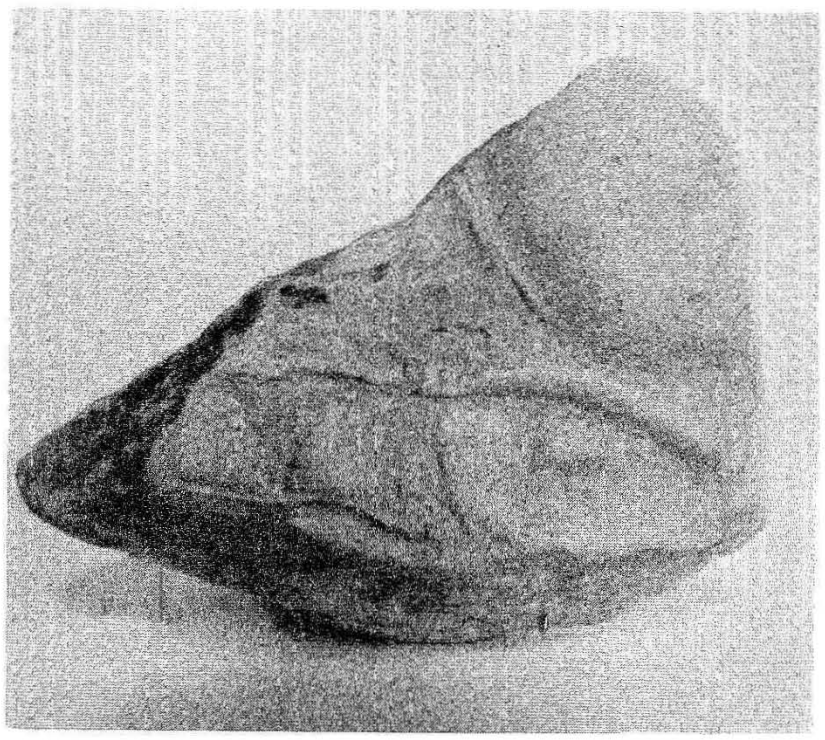

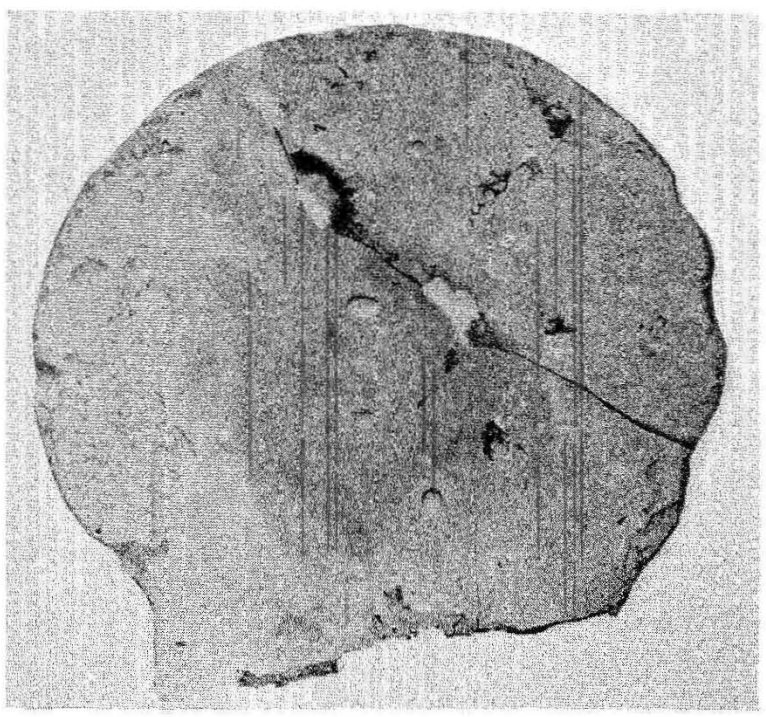

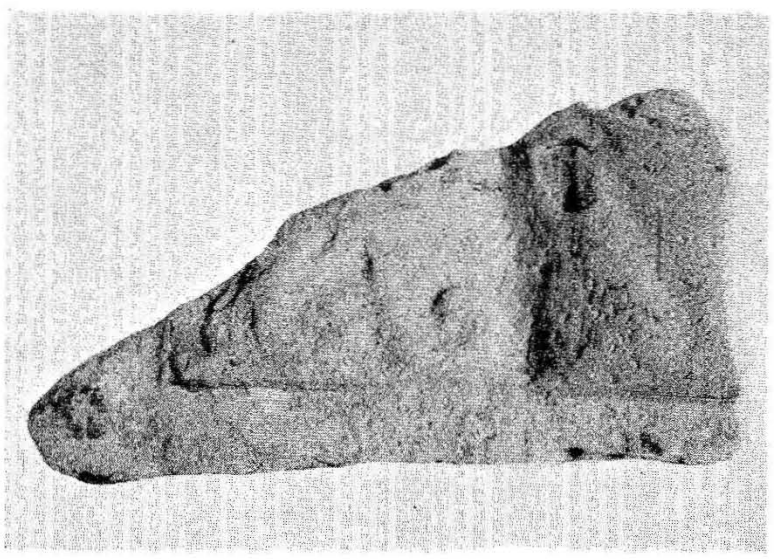

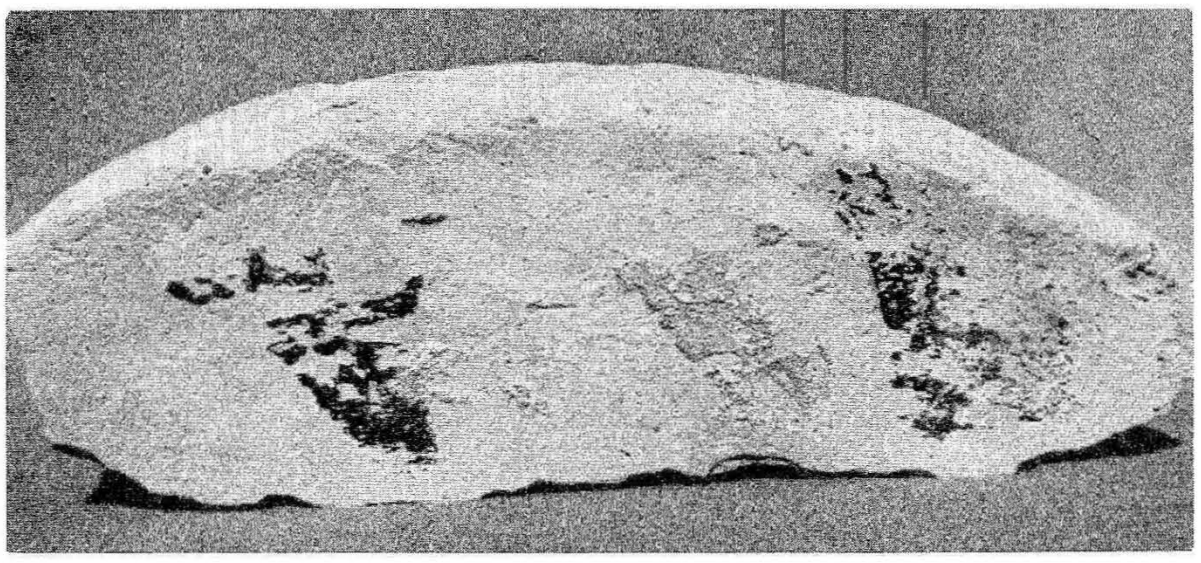

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ Mon Repos: α. MR 24. Ὀδόντες Γοργονείου, β. MR 19. Κόμη γυναικὸς ἐκ καλυπτῆρος, γ. MR 27. Δισκοειδὴς ἀκροκέραμος, δ. MR 20. Τμῆμα λαιμοῦ καὶ κόμης γυναικὸς ἐκ καλυπτῆρος, ε. MR 28. Τεμάχιον δισκοειδοῦς ἀκροκεράμου

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

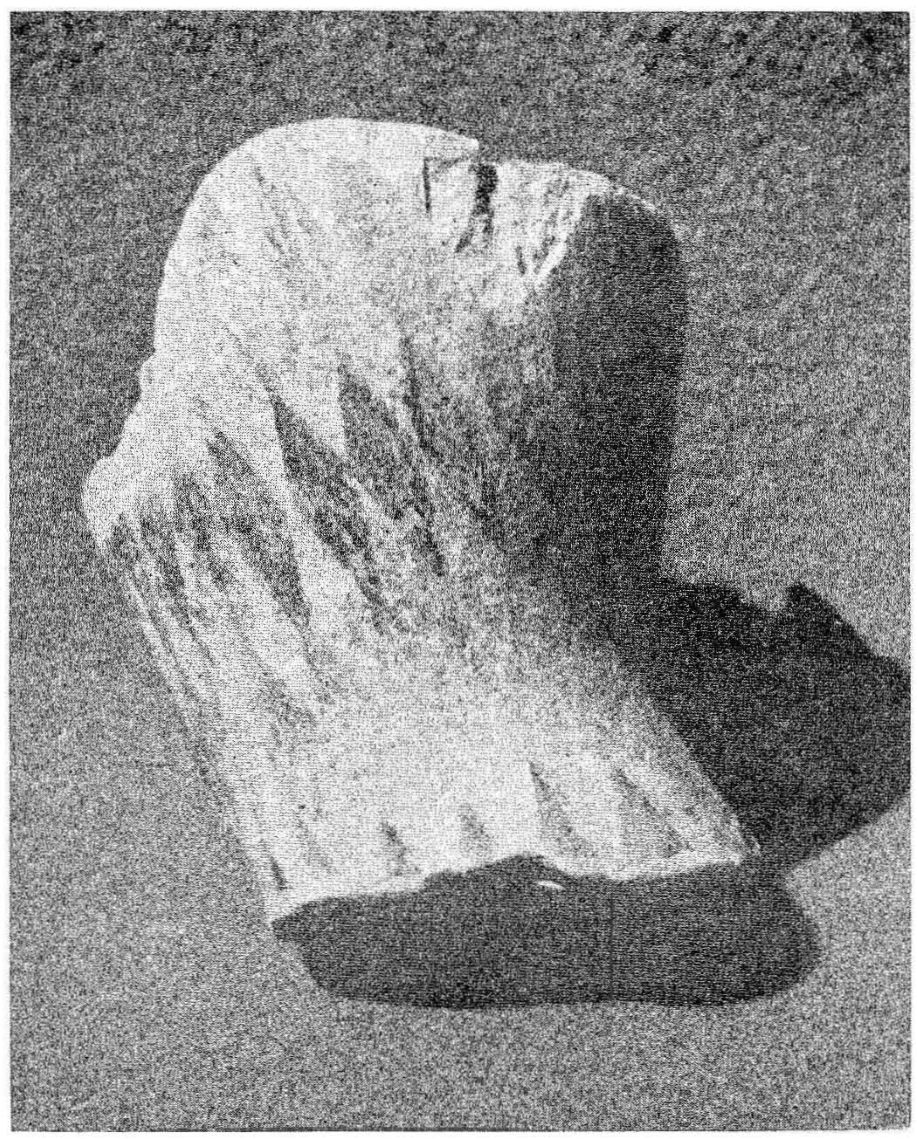

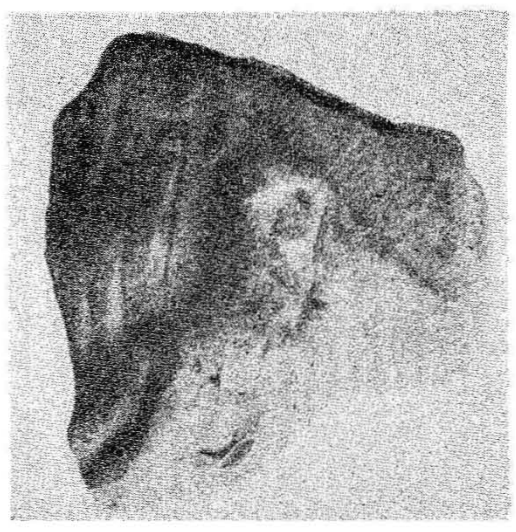

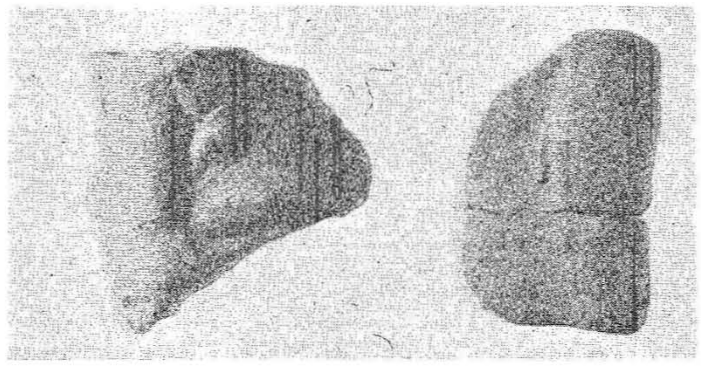

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ Mon Repos: α. MR 105. Ἐκ πηλίνης Ἀμαζόνος (;), β. MR 134. Τμῆμα πηλίνου εἰδωλίου γυναικός, γ. MR 126 (ἀριστ.). Τμῆμα κοίλου γυναικείου ἀγαλματίου, MR 151 (δεξ.). Τμῆμα ἀναγλύφου πλακὸς

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

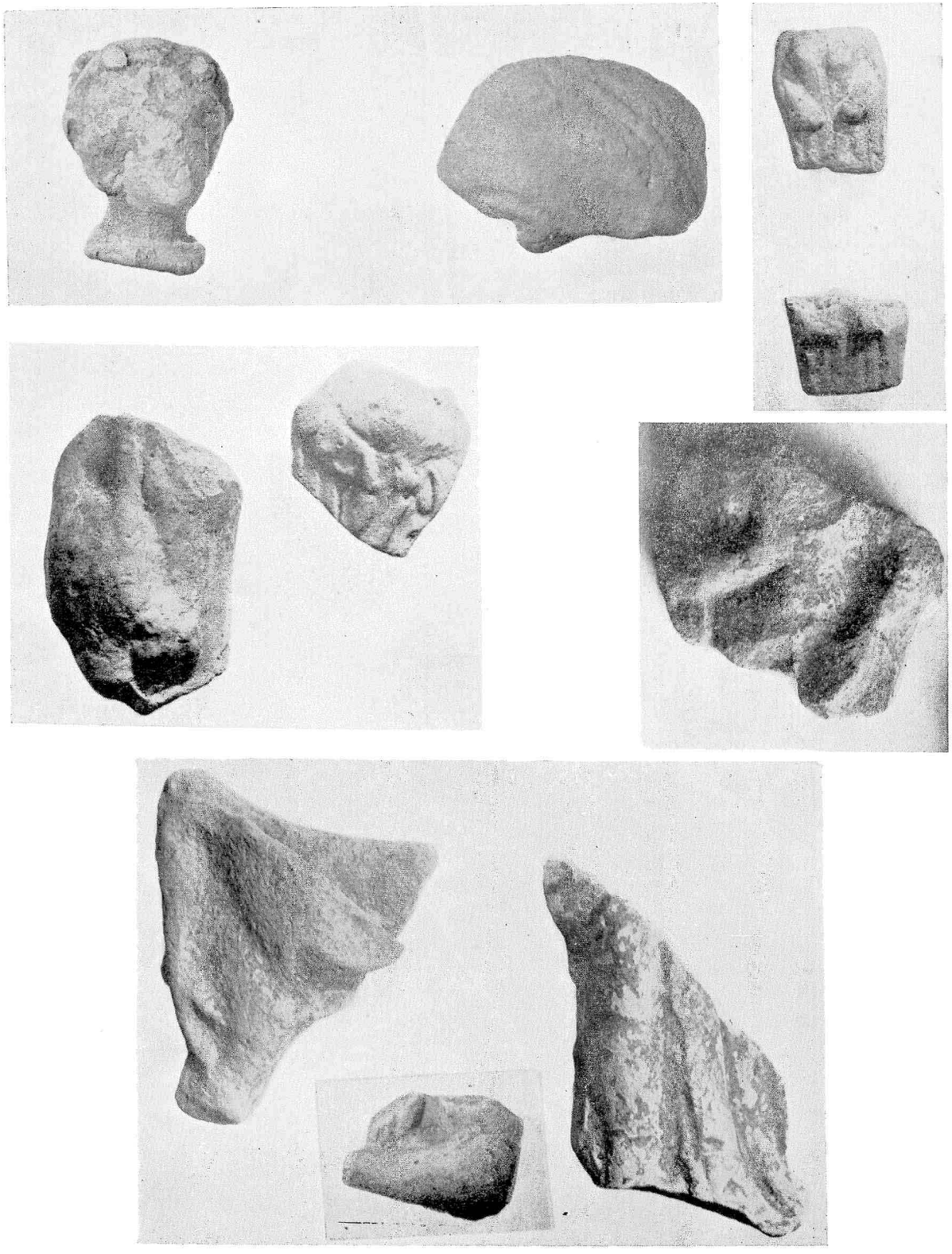

Κέρκυρα. Ἀνασκαφή Mon Repos: α. MR 108. Κεφαλή γυναικείου εἰδωλίου, MR 109. Τμῆμα γυναικείου πηλ. προσωπείου (ἑταίρας;), β. MR 110, MR 118. Πήλινα εἰδώλια, γ. MR 136, MR 133. Τμήματα εἰδωλίων, δ-ε. MR 122, MR 154, MR 155, MR 125. Τμήματα γυναικείων εἰδωλίων

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

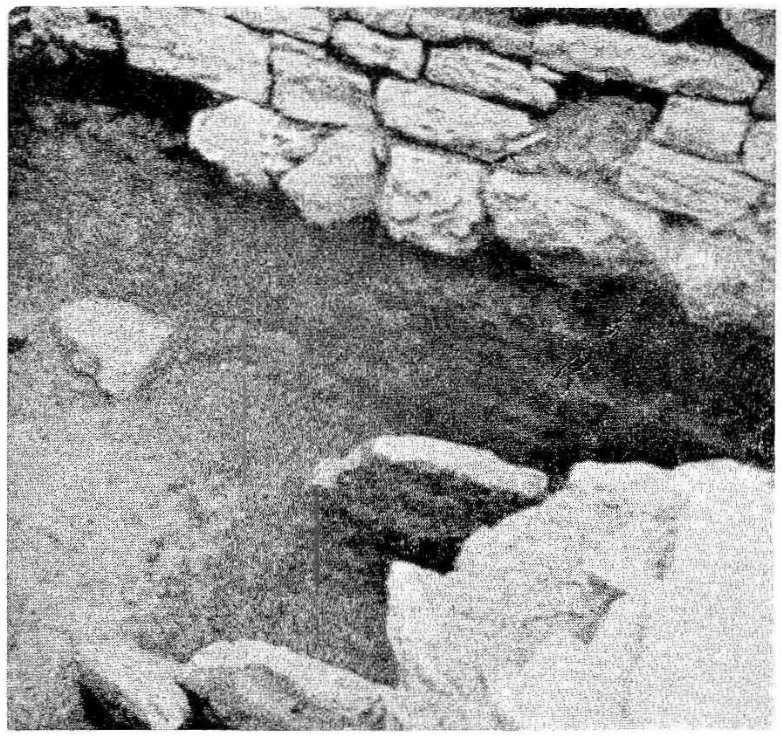

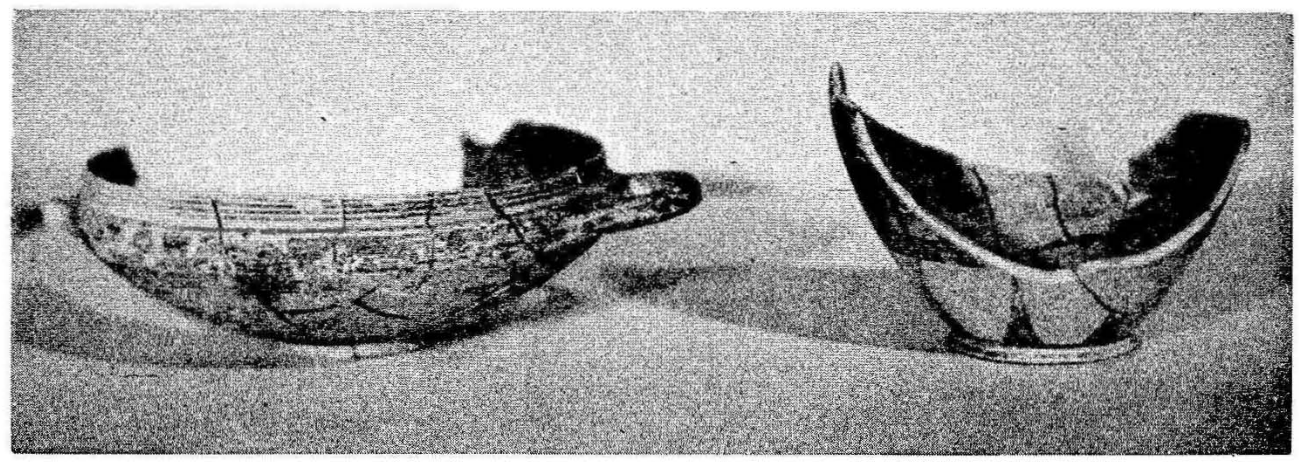

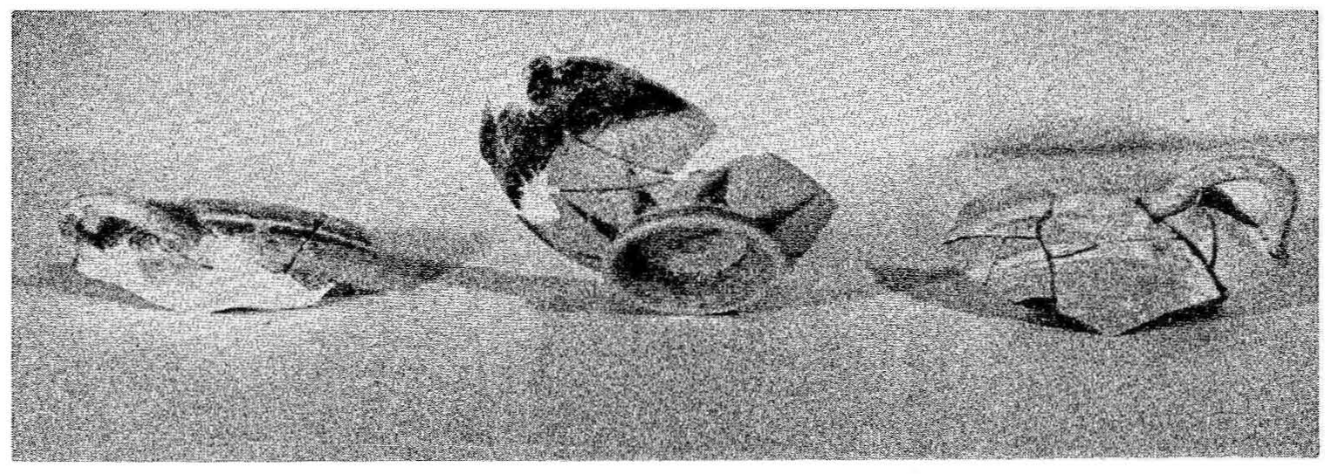

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη: α. Κιβωτιόσχημος τάφος, β. Δύο διαδοχικαὶ φάσεις τοῦ τοίχου τῆς οἰκίας, γ-δ. Πρωτοκορινθιακὰ ἀγγεῖα εὑρεθέντα παρὰ τὸν κιβωτιόσχημον τάφον

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

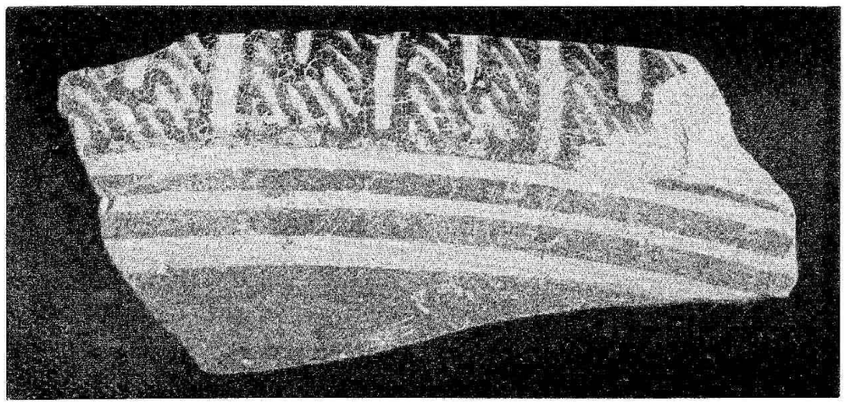

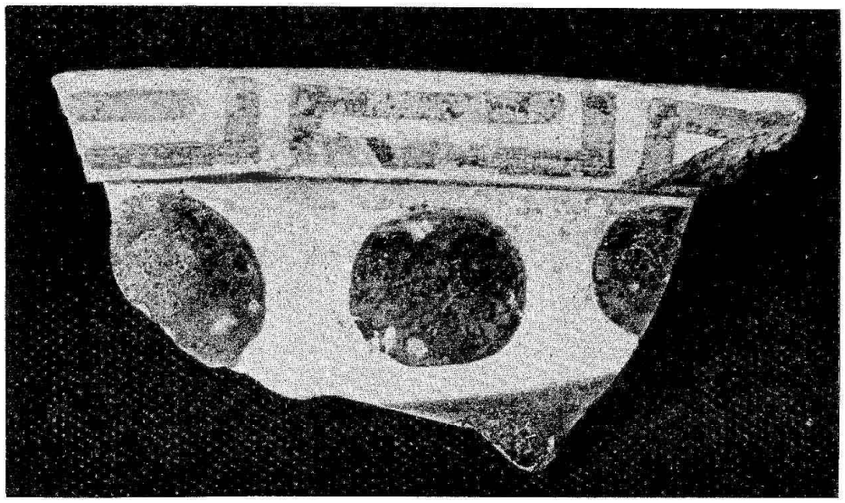

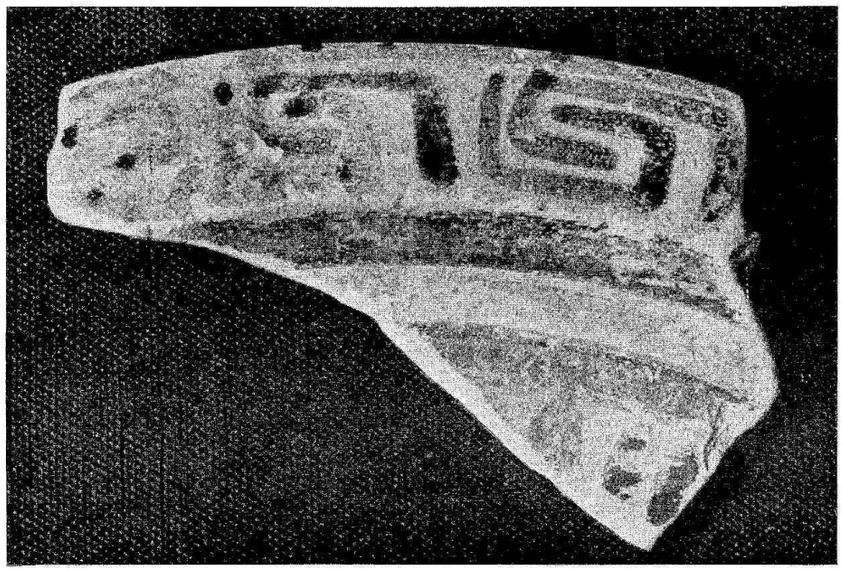

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη: α. Γεωμετρικὸν ὄστρακον, β. Τεμάχιον κορινθιακοῦ ἀγγείου, γ. Τεμάχιον ροδιακοῦ ἀγγείου

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

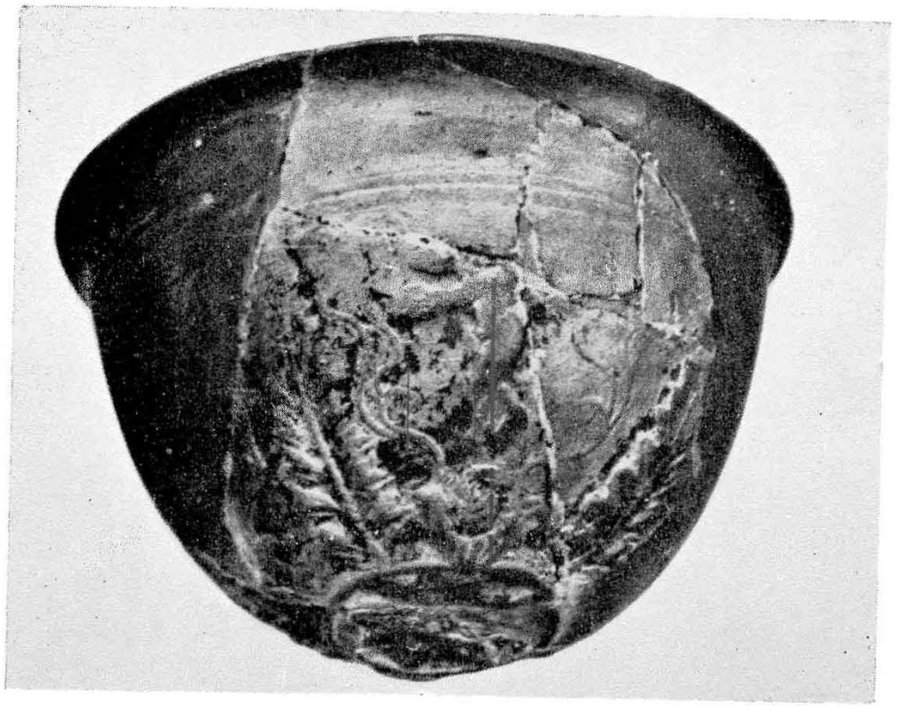

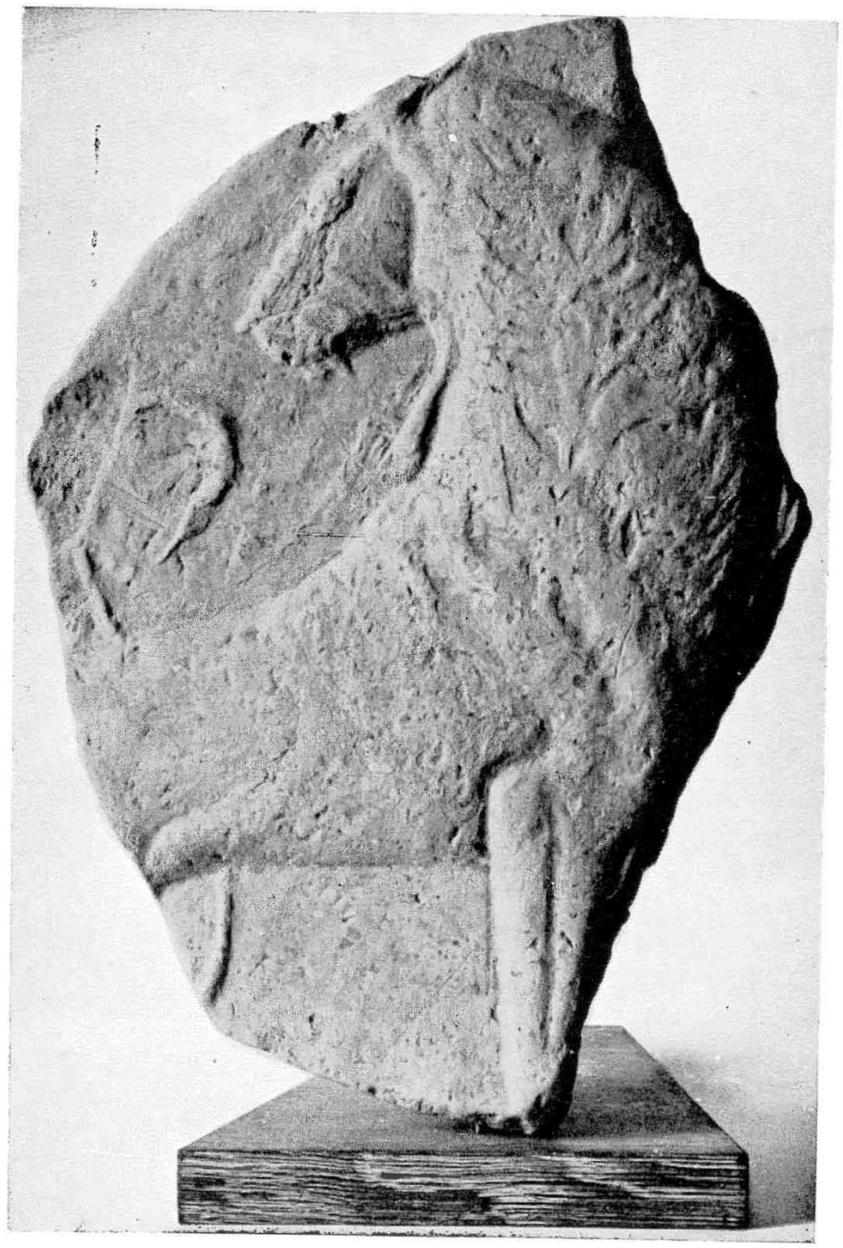

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη: α. Μεγαρικὸς σκύφος, β. Τμῆμα ἀναγλύφου ρωμαϊκοῦ ἀγγείου, γ. Πήλινον ἀρχαϊκὸν ἀκρωτήριον

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

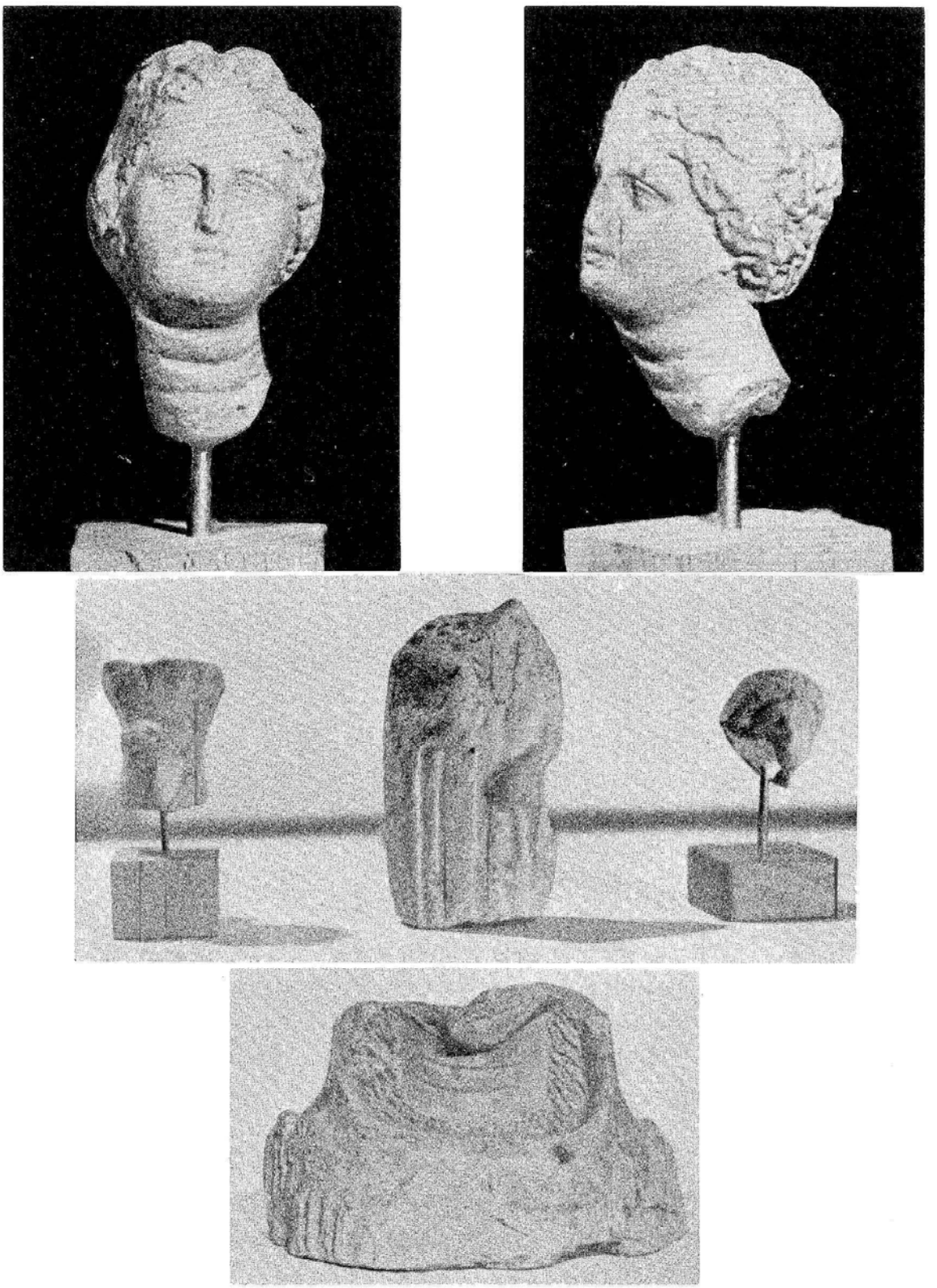

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη: α - β. Κεφαλὴ εἰδωλίου Ἀφροδίτης, γ. Πήλινα εἰδώλια, δ. Πηλίνη γυναικεία προτομὴ

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

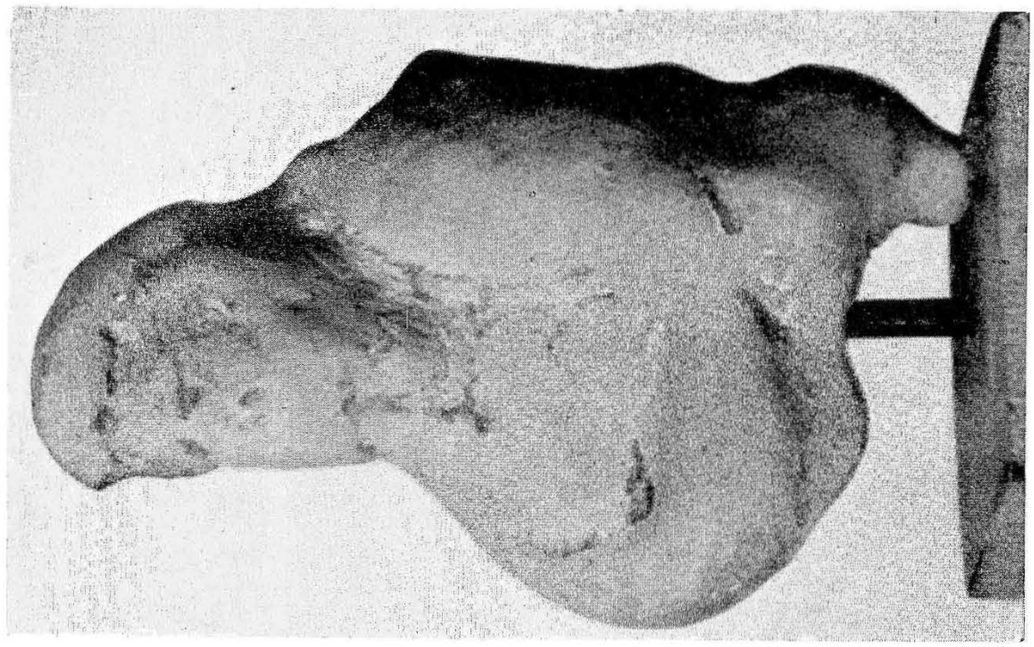

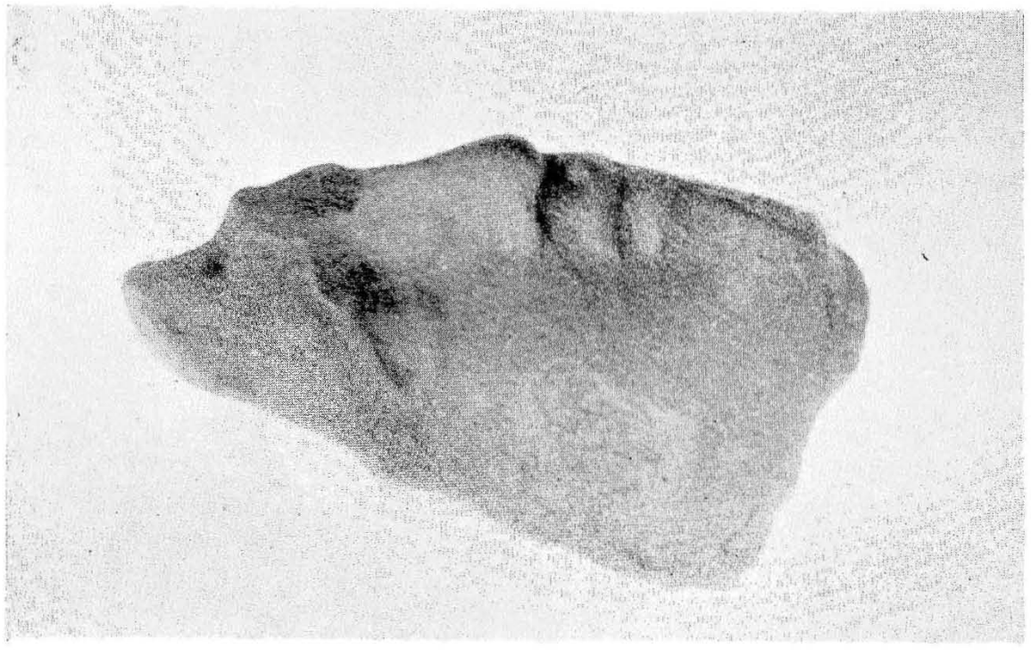

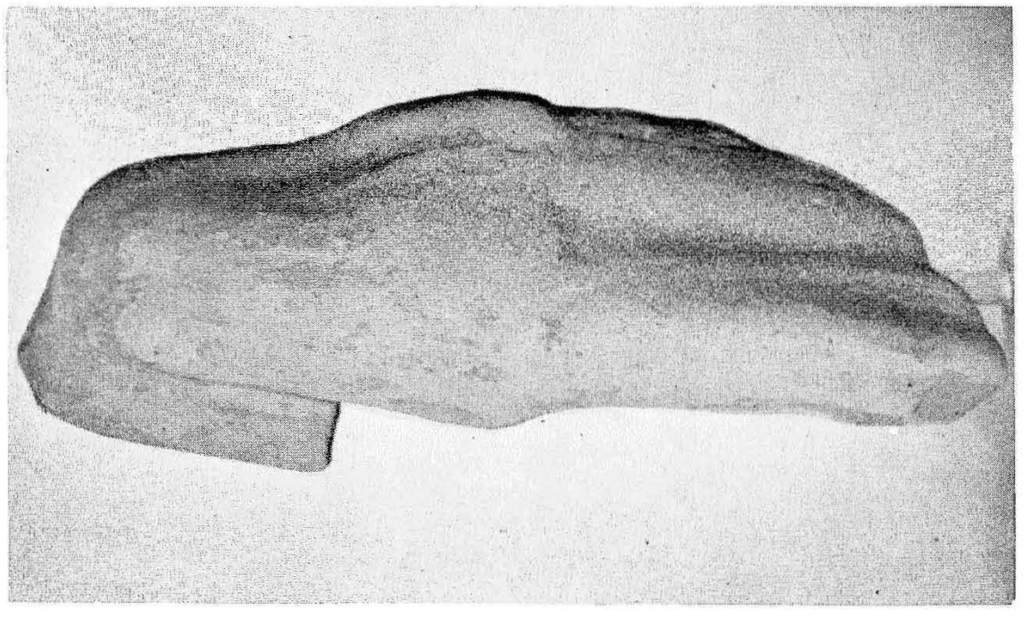

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη: α. Πήλινον εἰδώλιον Ἀφροδίτης (;), β. Πήλινον γυναικεῖον προσωπεῖον, γ. Εἰδώλιον Σιληνοῦ φέροντος ἀσκόν

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

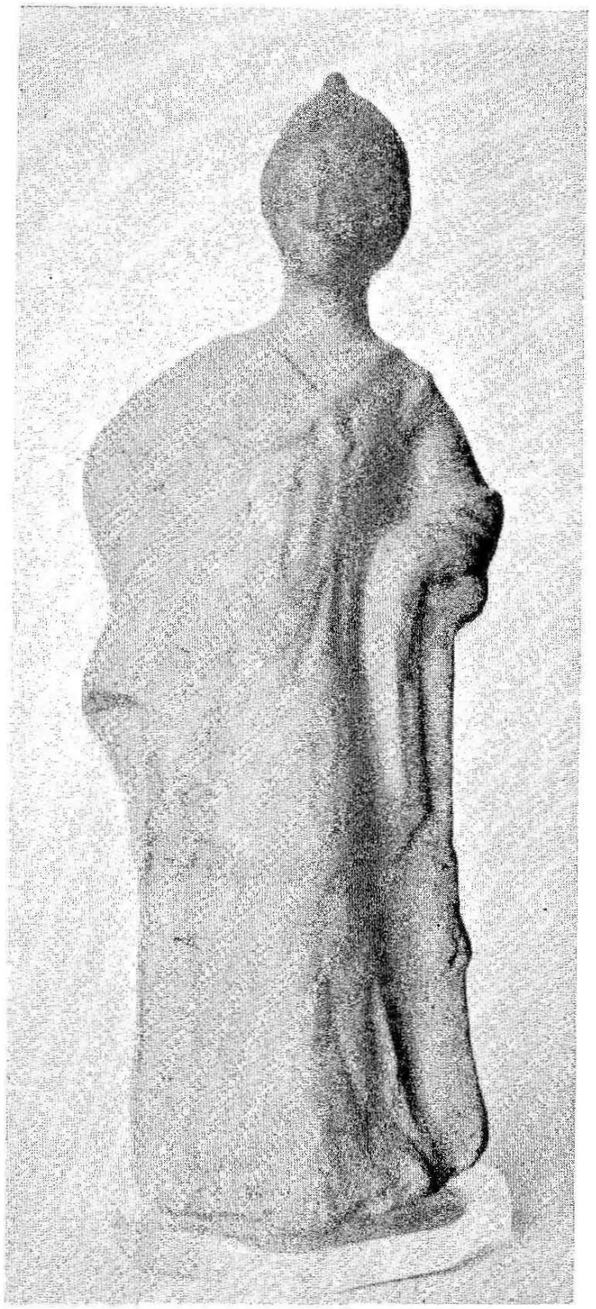

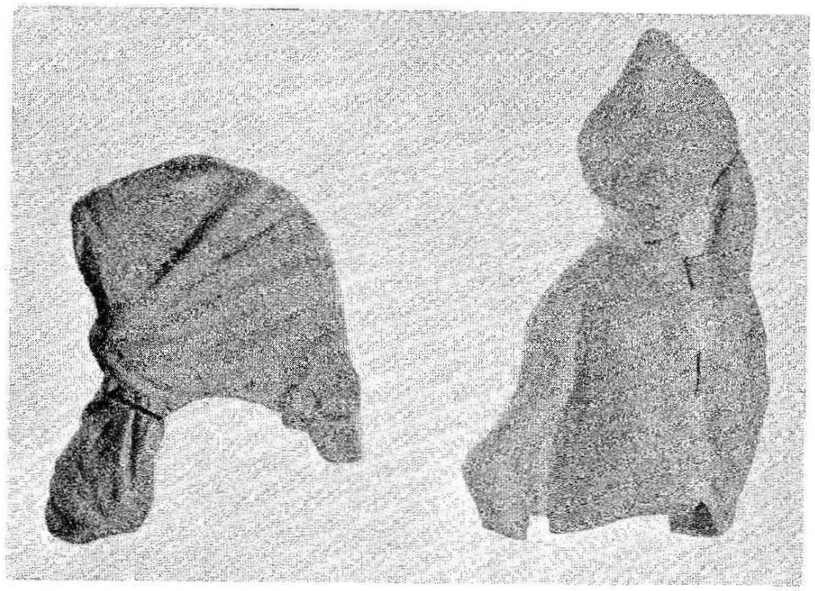

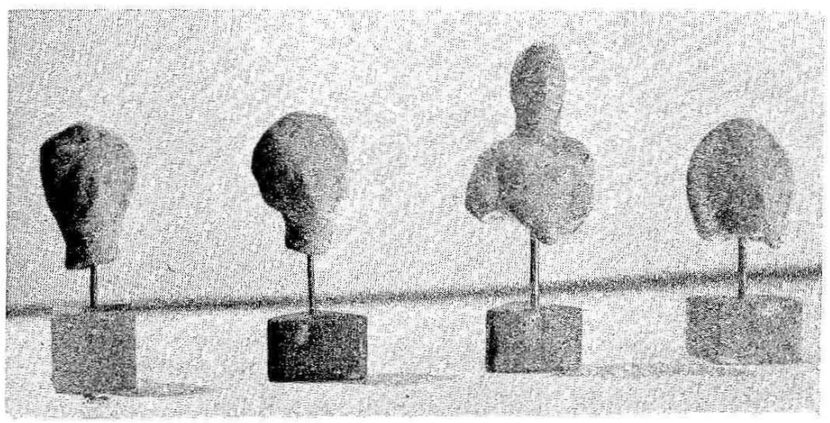

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη: α. Πήλινον εἰδώλιον Ἀθηνᾶς, β. Πήλινα εἰδώλια, γ. Πήλινον εἰδώλιον καὶ κεφαλαὶ εἰδωλίων

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

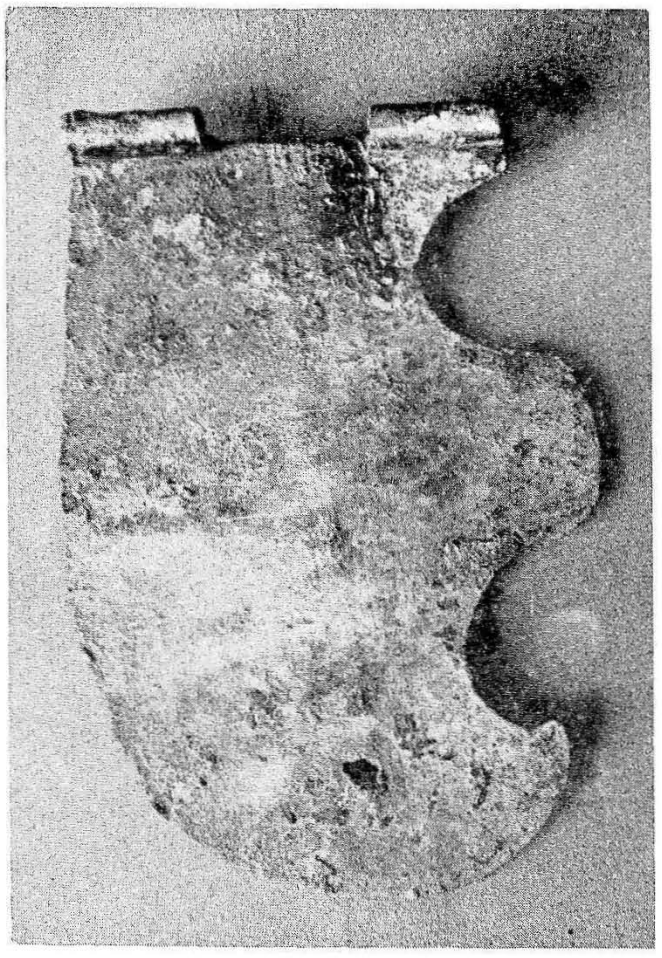

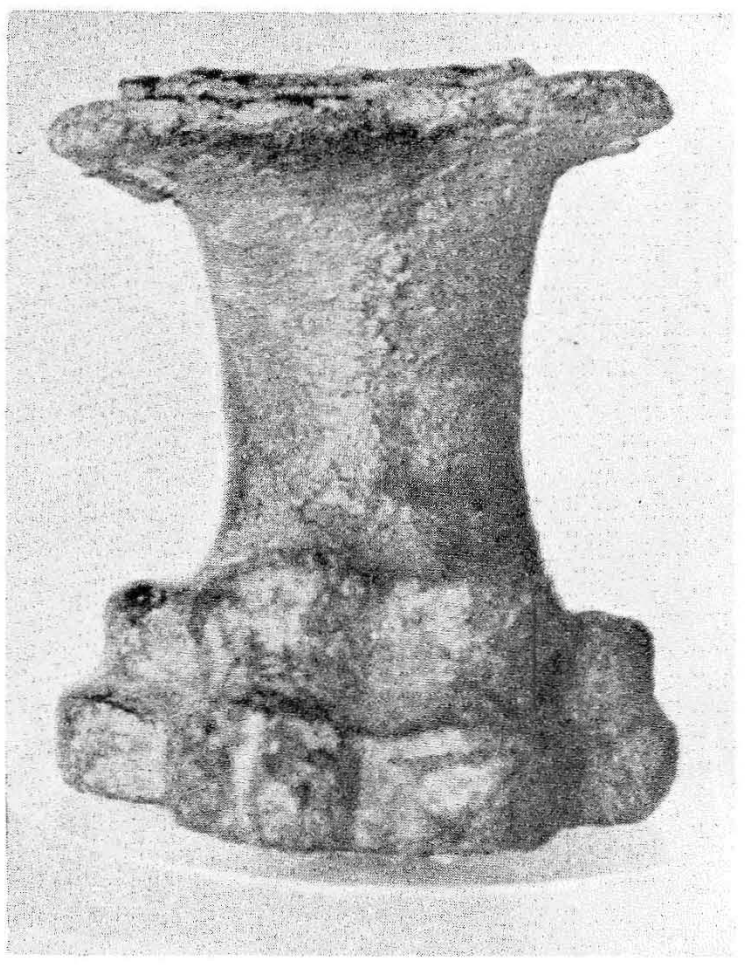

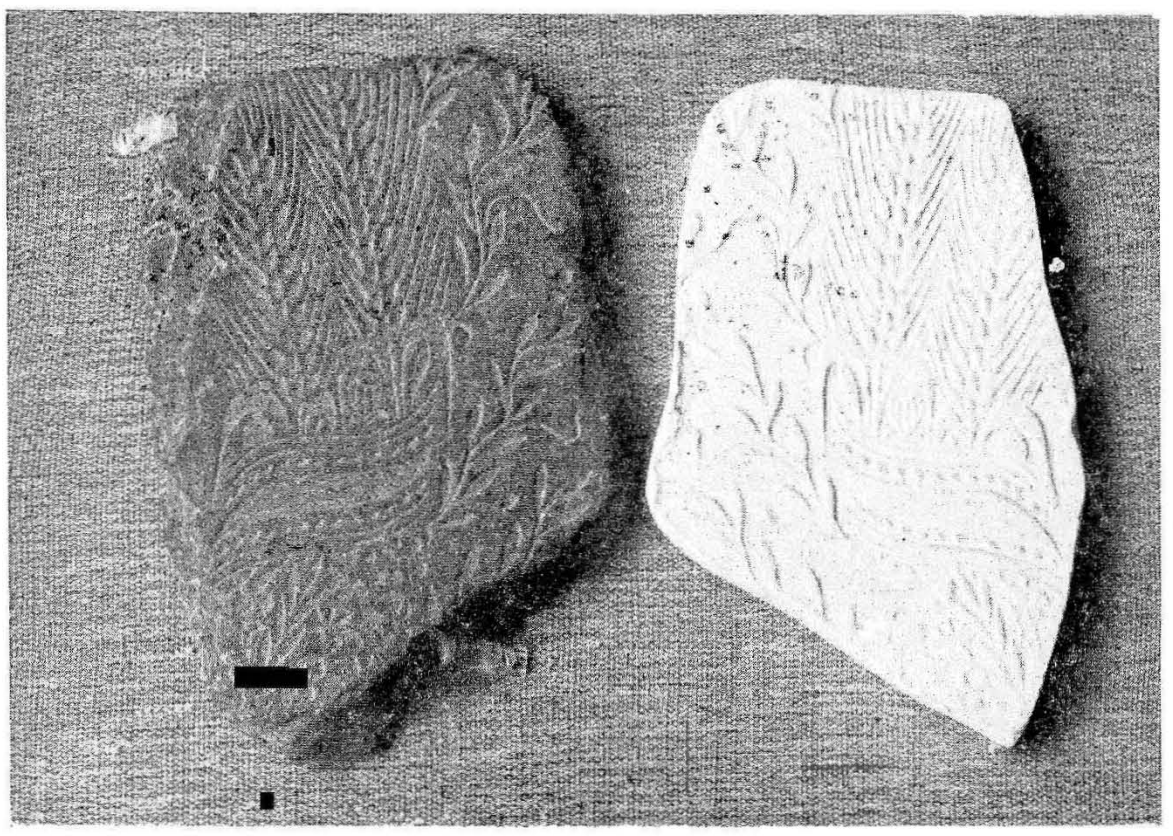

Κέρκυρα. Ἀνασκαφὴ εἰς κτῆμα Εὐελπίδη: α. Χαλκῆ παραγναθίς, β. Χαλκοῦς λεοντόπους, γ. Τμῆμα τραπέζης ἐκ μέλανος σχιστολίθου μὲ ἔγγλυφον διακόσμησιν καὶ γύψινον ἐκμαγεῖον, δ. Περίαπτον παριστῶν Ἑκάτην

Γ. ΔΟΝΤΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

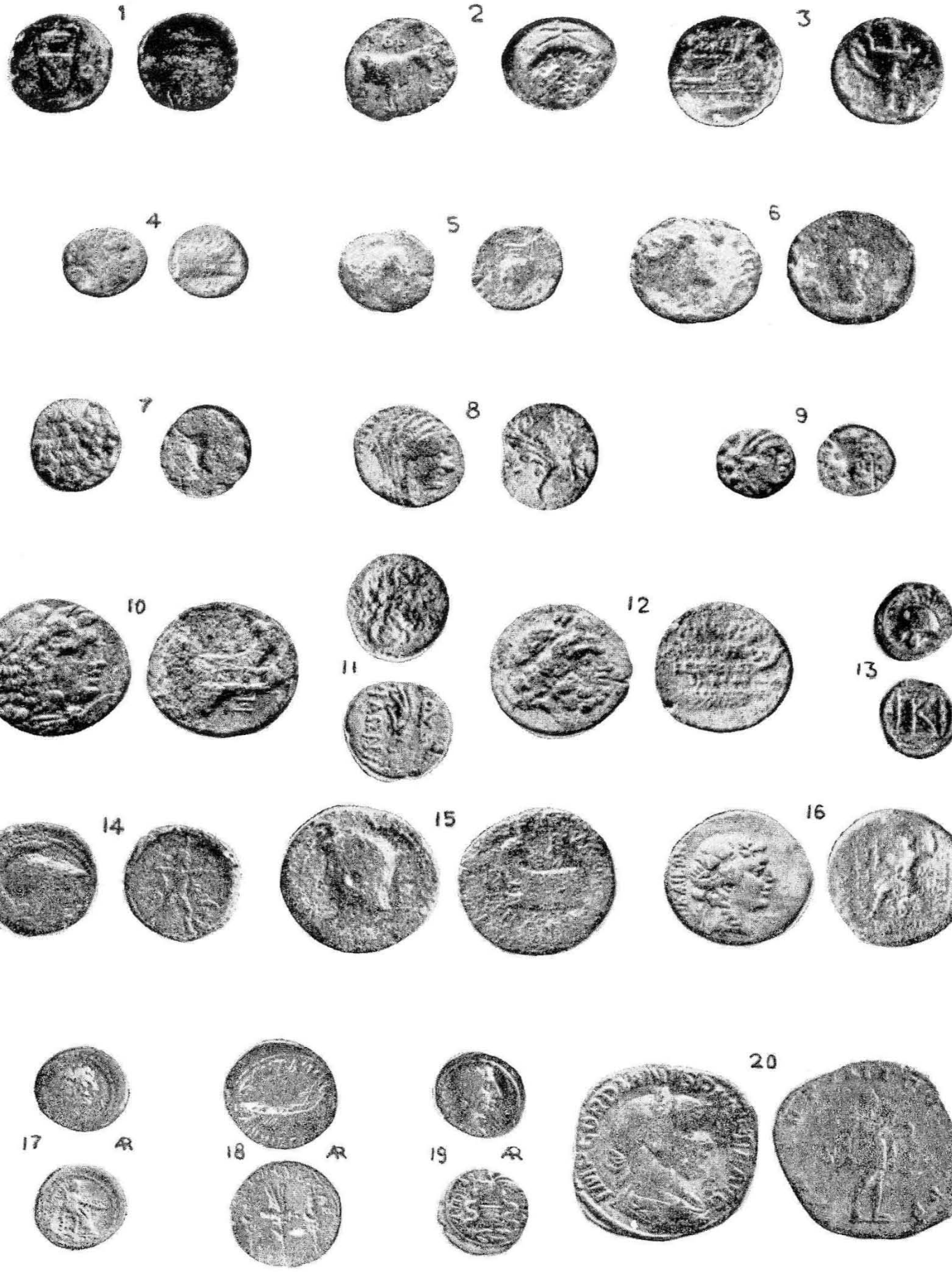

Νομίσματα εὑρεθέντα εἰς τὸ κτῆμα ΚΟΡΚΥΡΑ

ΡΕΝΑ ΕΥΕΛΠΙΔΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

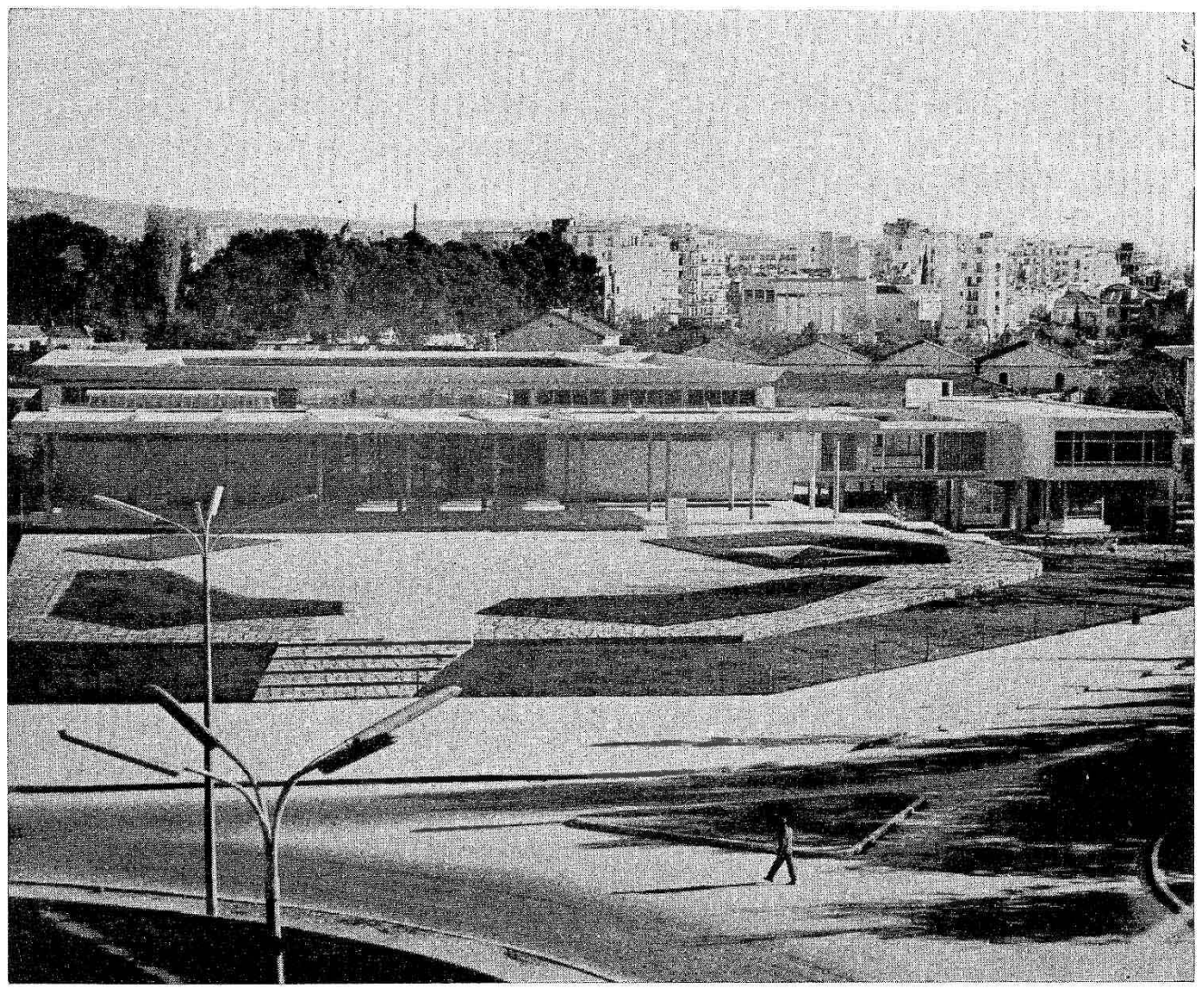

Μουσεῖον Θεσσαλονίκης: α. Γενικὴ ἄποψις, β. Μερικὴ ὄψις ἀπὸ ΝΔ

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

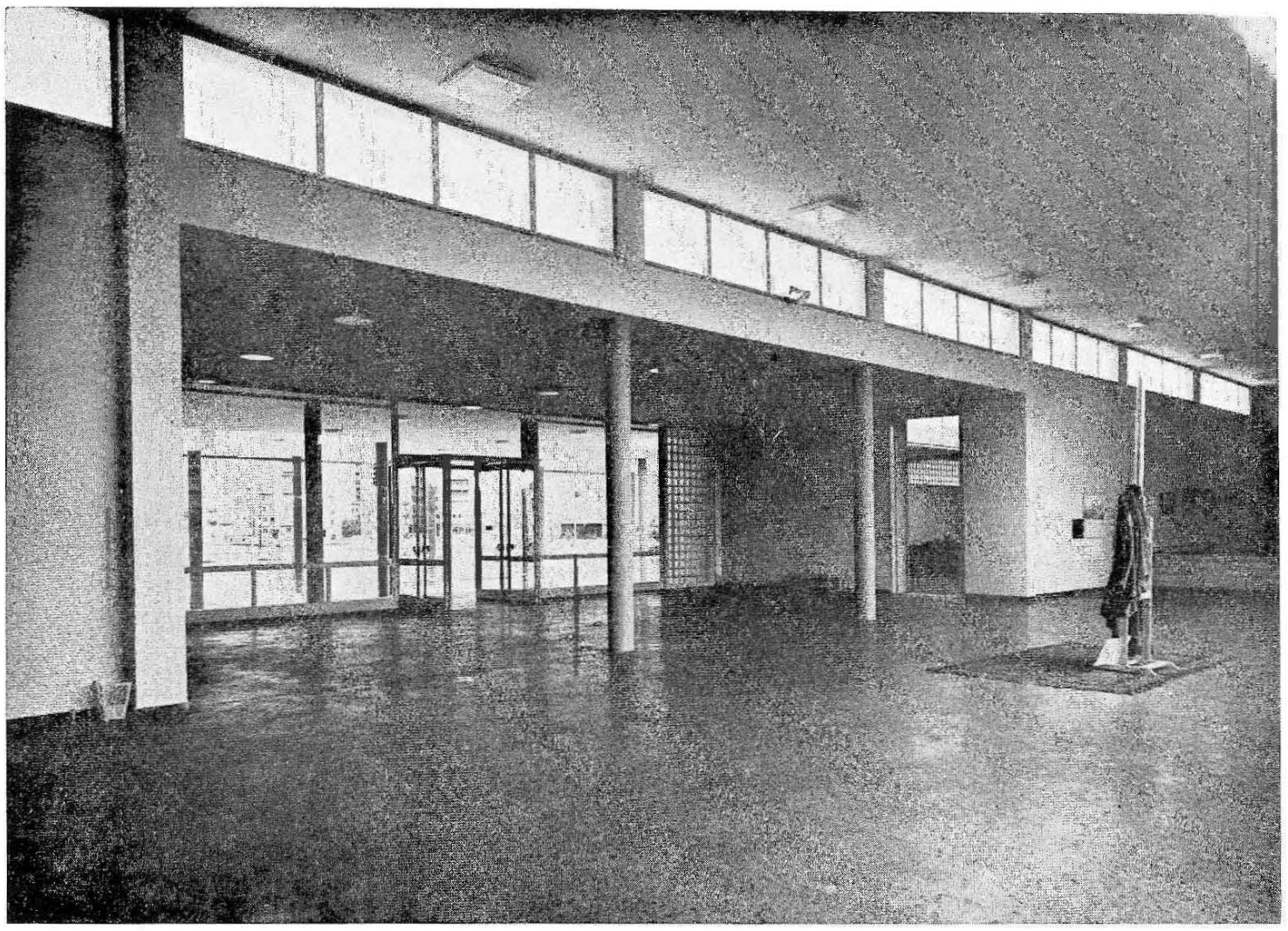

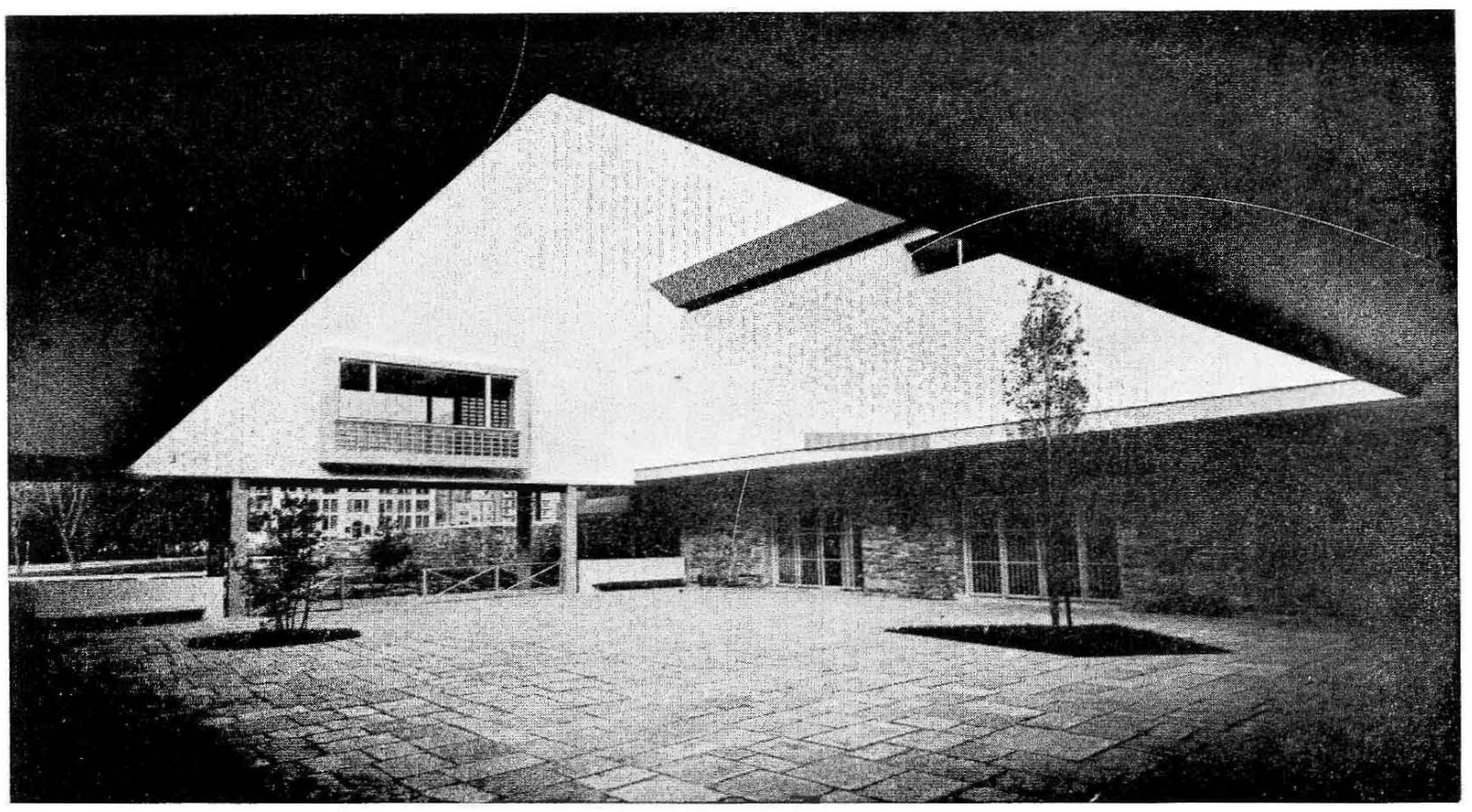

Μουσεῖον Θεσσαλονίκης: α. Εἴσοδος καὶ προθάλαμος, β. Ἐσωτερικὴ αὐλὴ καὶ ἀποθῆκαι - ἐργαστήρια

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

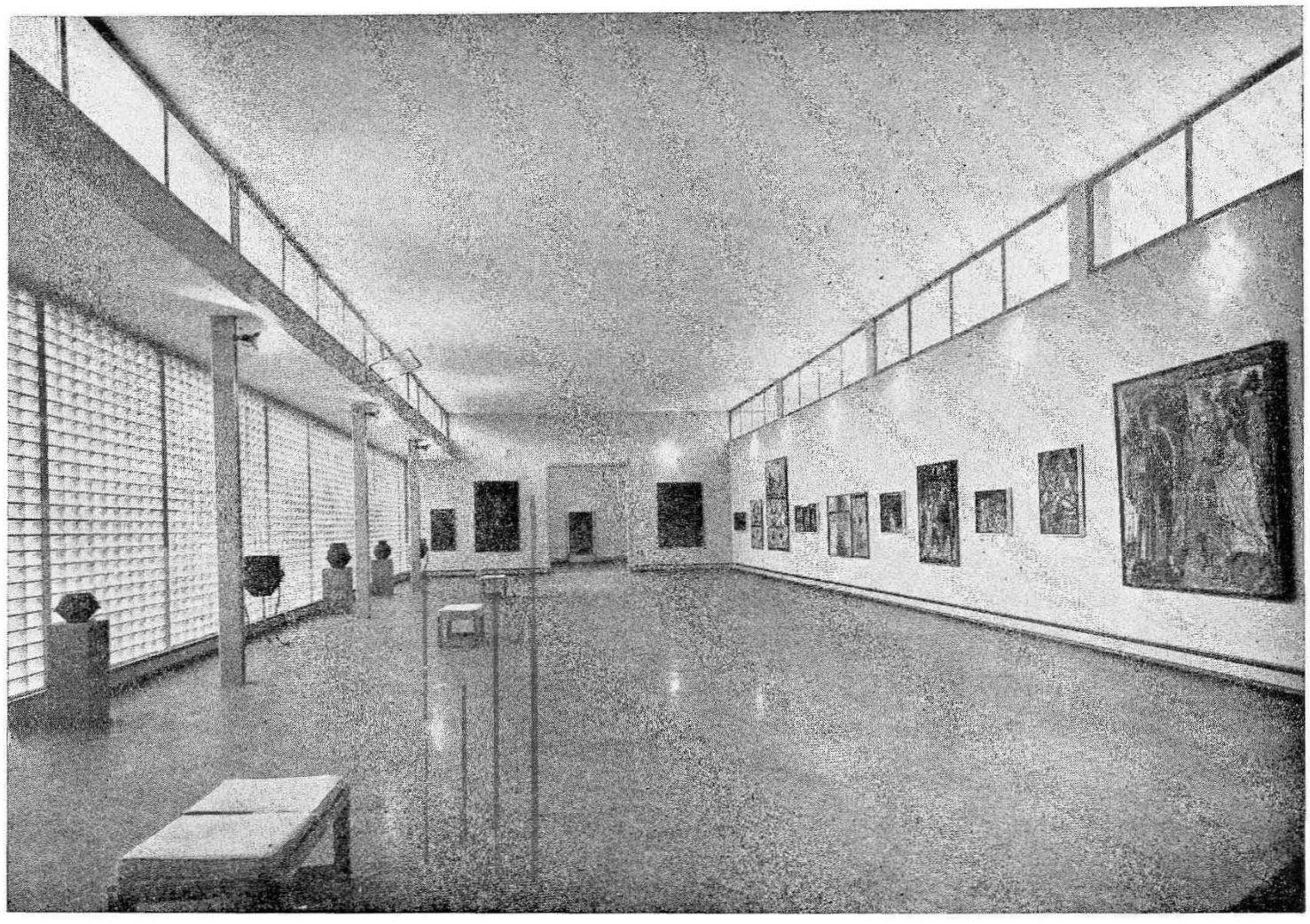

Μουσεῖον Θεσσαλονίκης: Αἴθουσαι ἐκθεμάτων

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

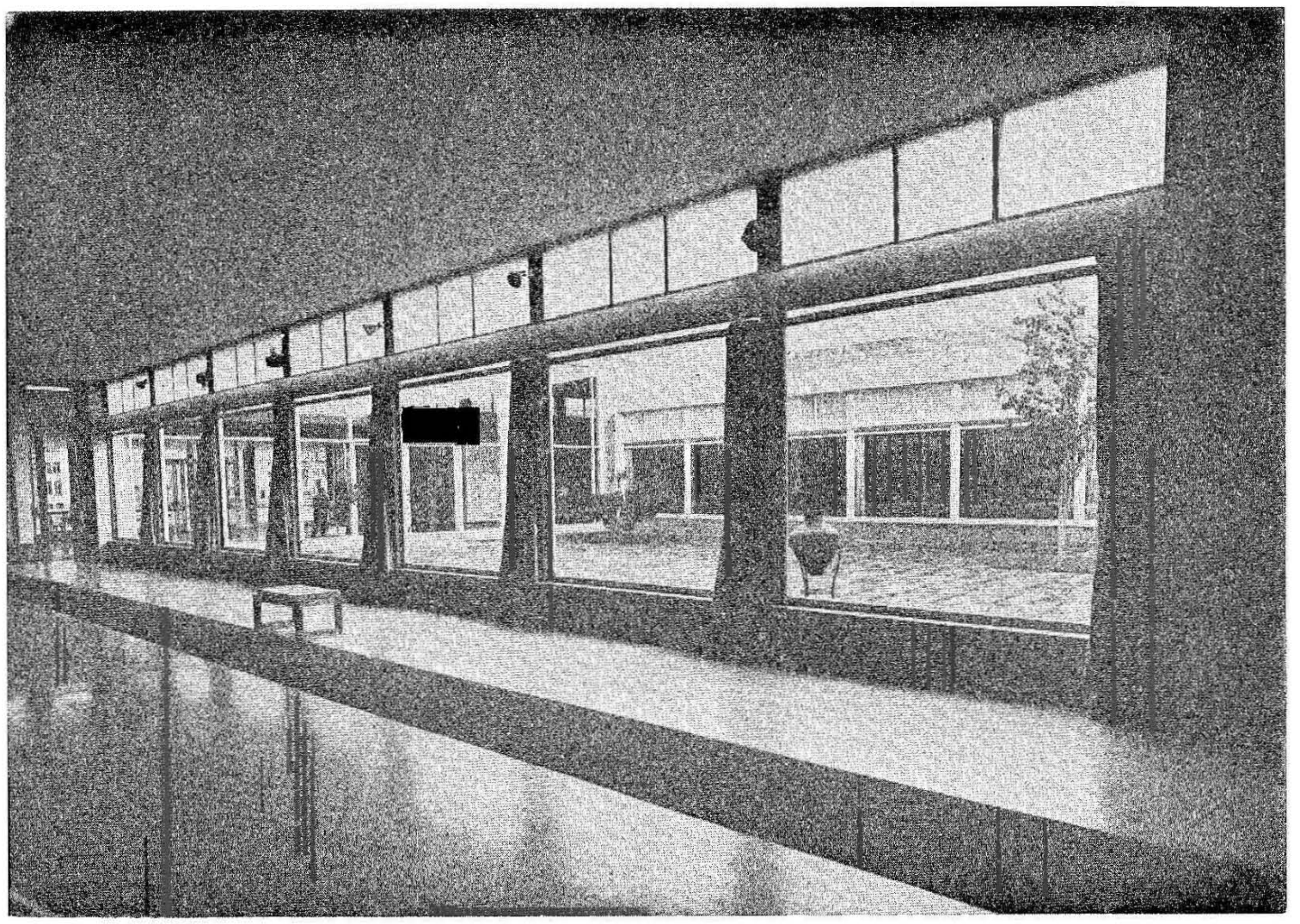

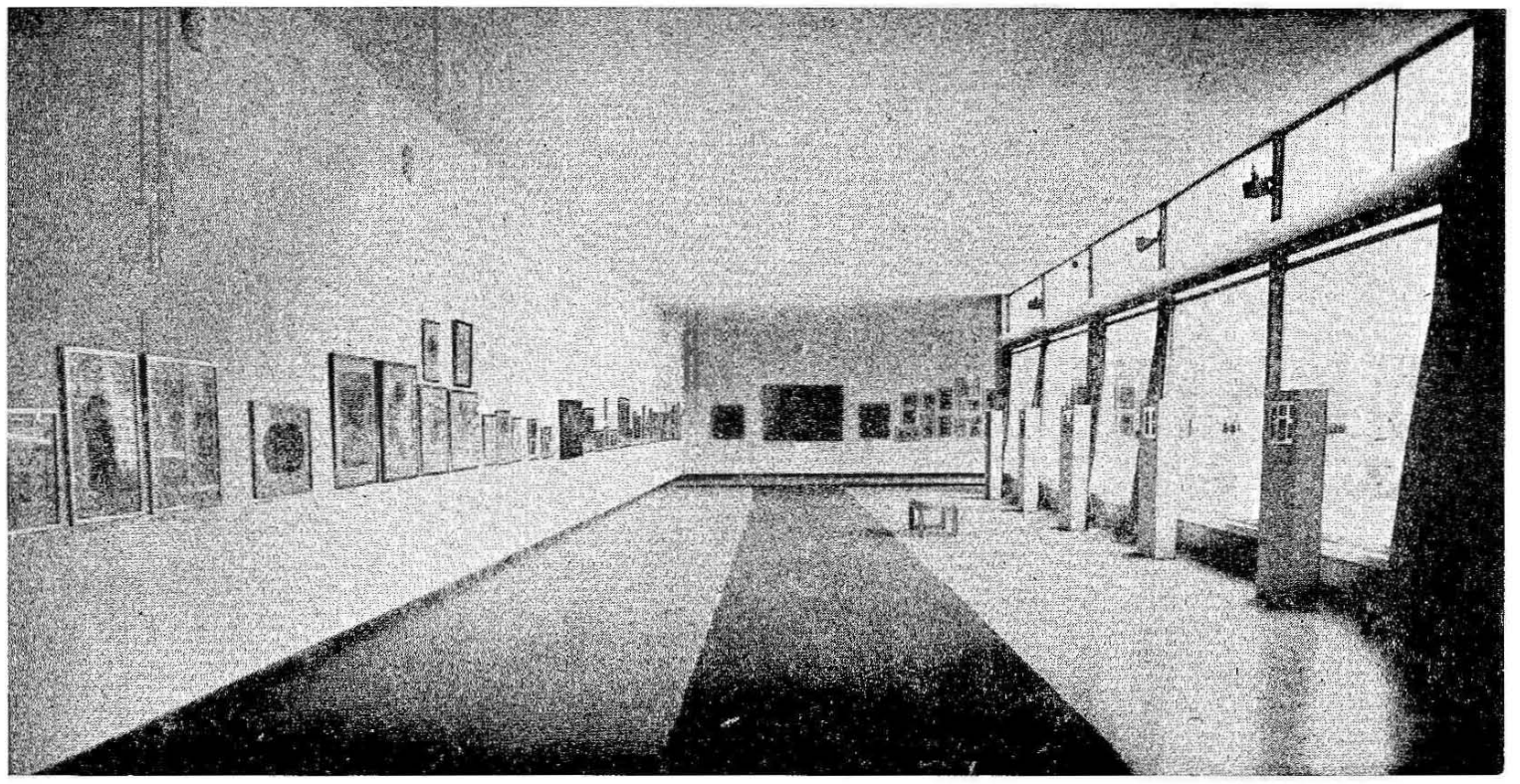

Μουσεῖον Θεσσαλονίκης: Αἴθουσαι ἐκθεμάτων

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

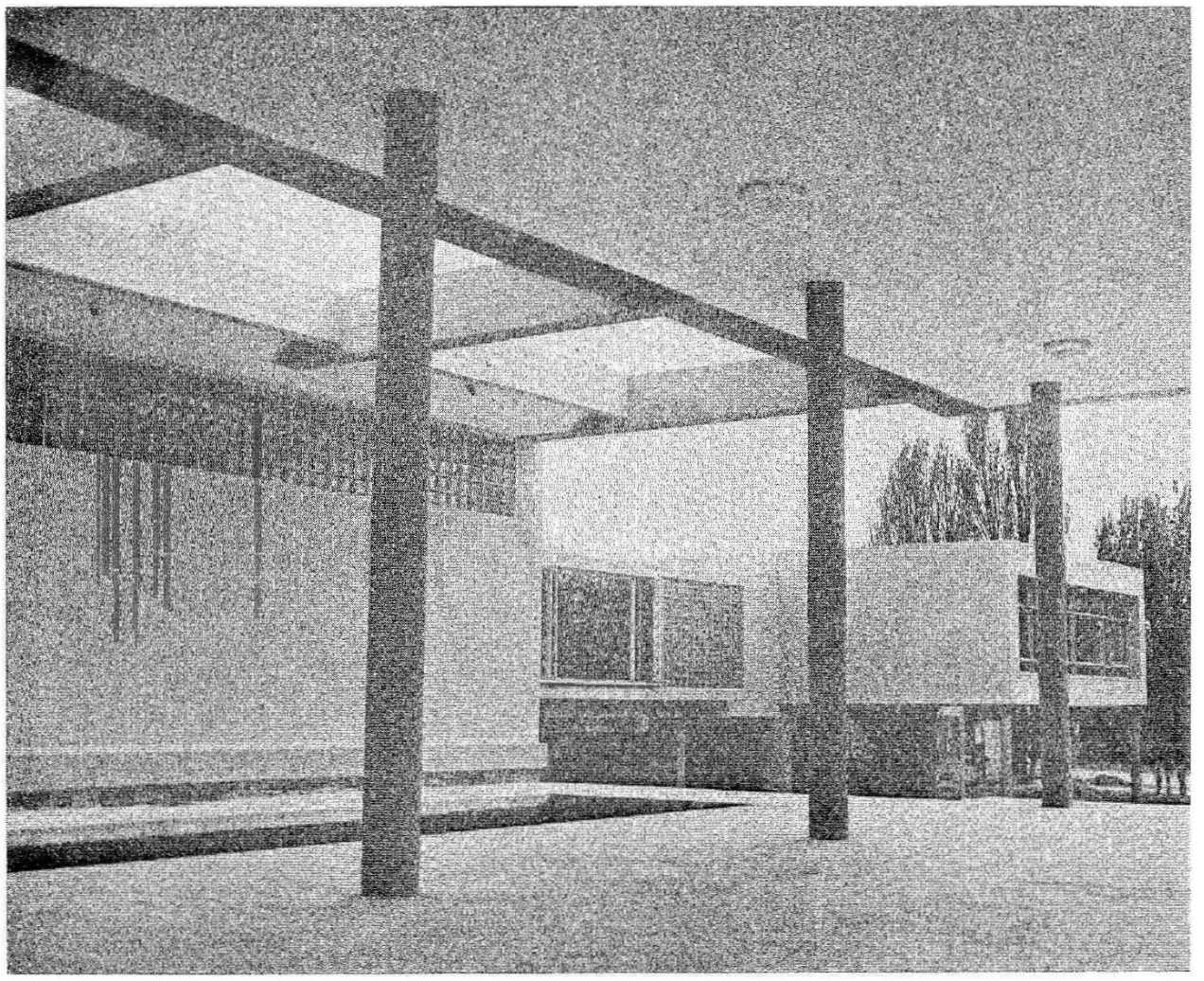

Μουσεῖον Θεσσαλονίκης: Μερικαὶ ἀπόψεις τῆς πρὸ τῆς εἰσόδου στοᾶς

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Δερβένι: Περιοχὴ τῶν τάφων

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

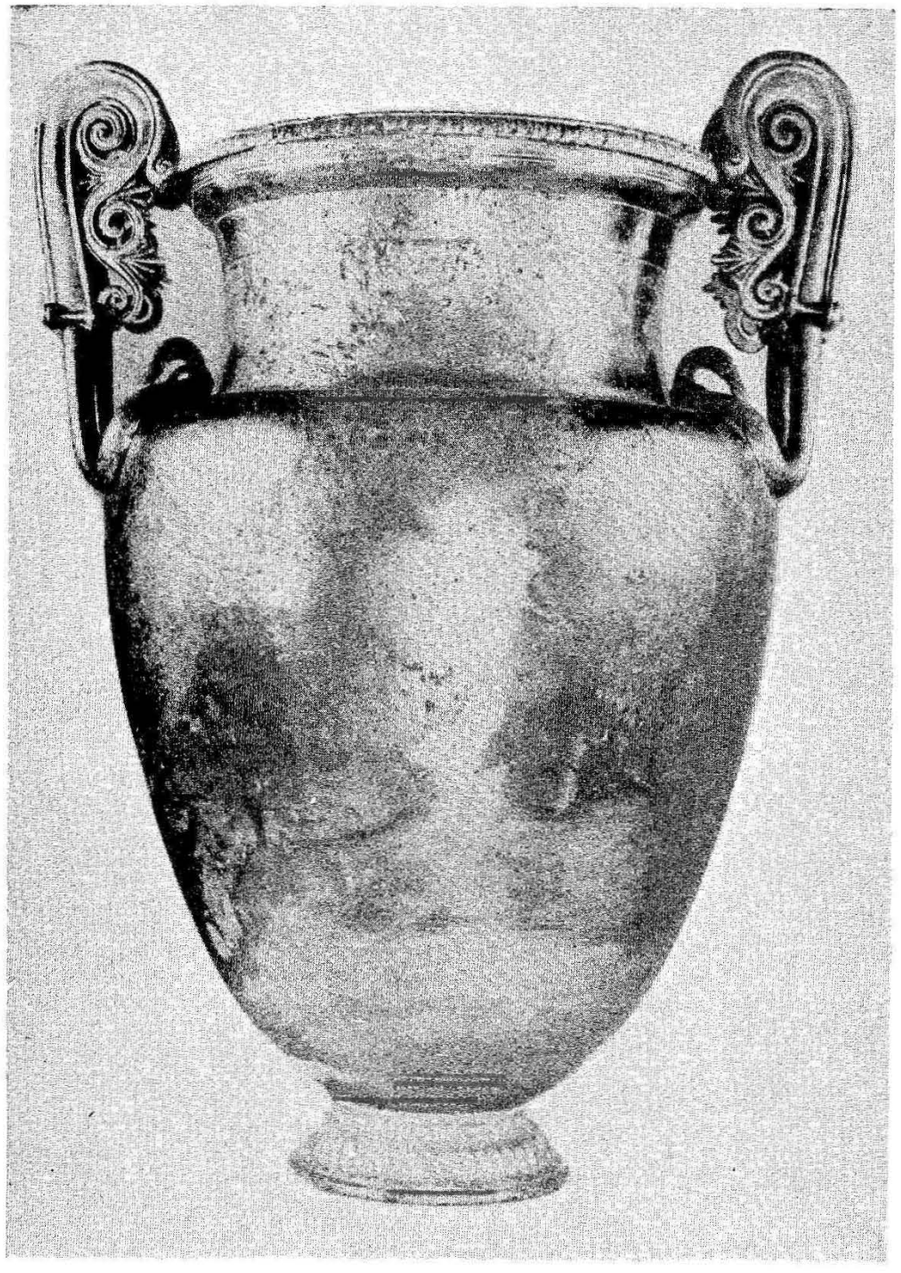

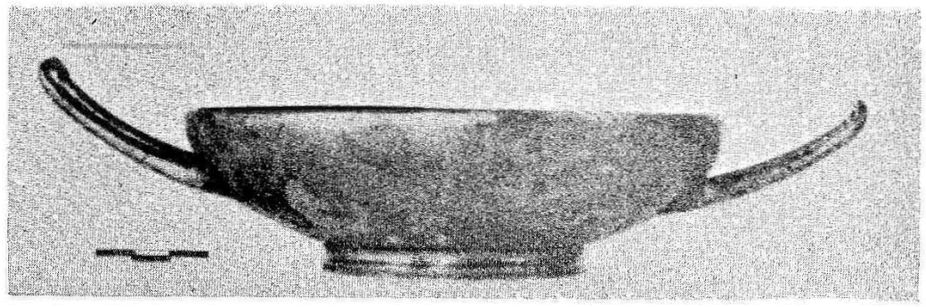

Δερβένι: α. Ὁ κρατὴρ τοῦ τάφου Α μετὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν συμπλήρωσιν,
β. Ὁ μέγας ἐπίχρυσος κρατὴρ τοῦ τάφου Β ὡς εὑρέθη, γ. Ἐπίχρυσον ἀγγεῖον τοῦ τάφου Β

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

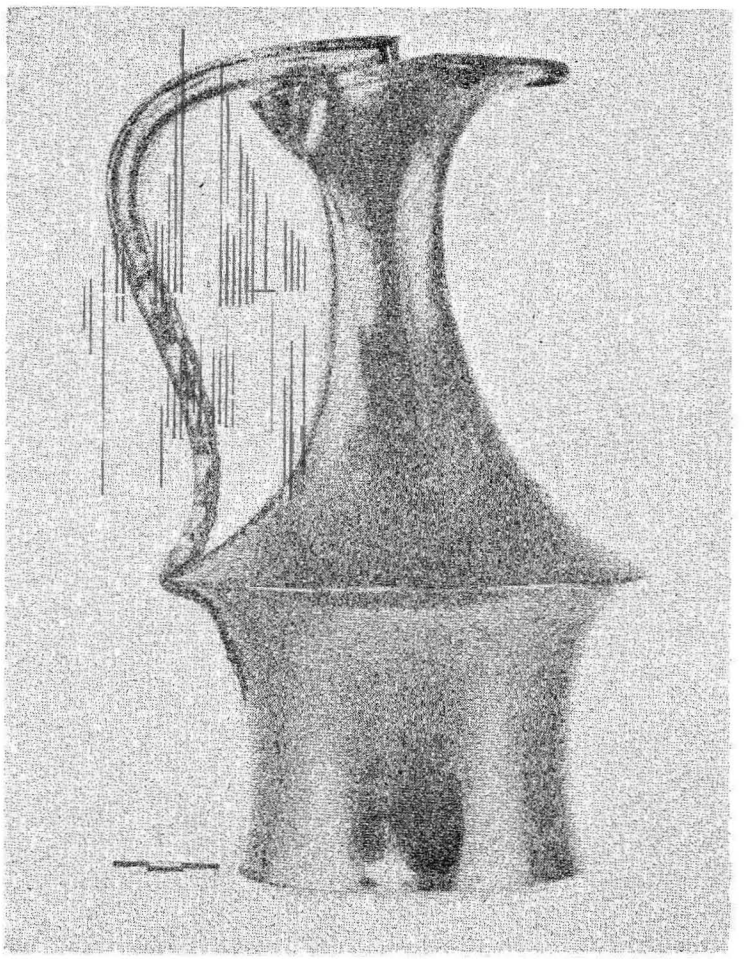

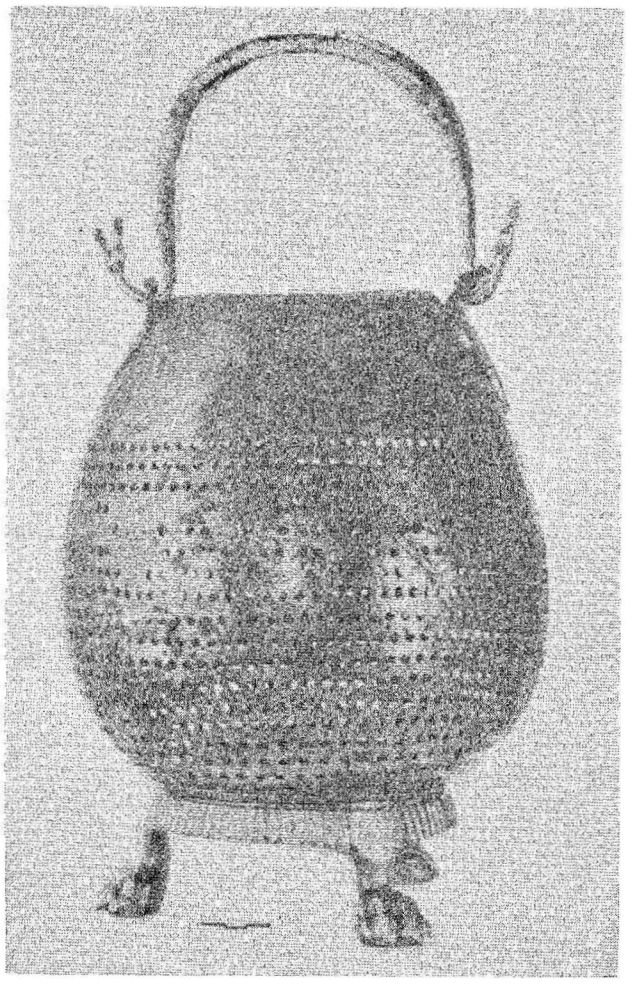

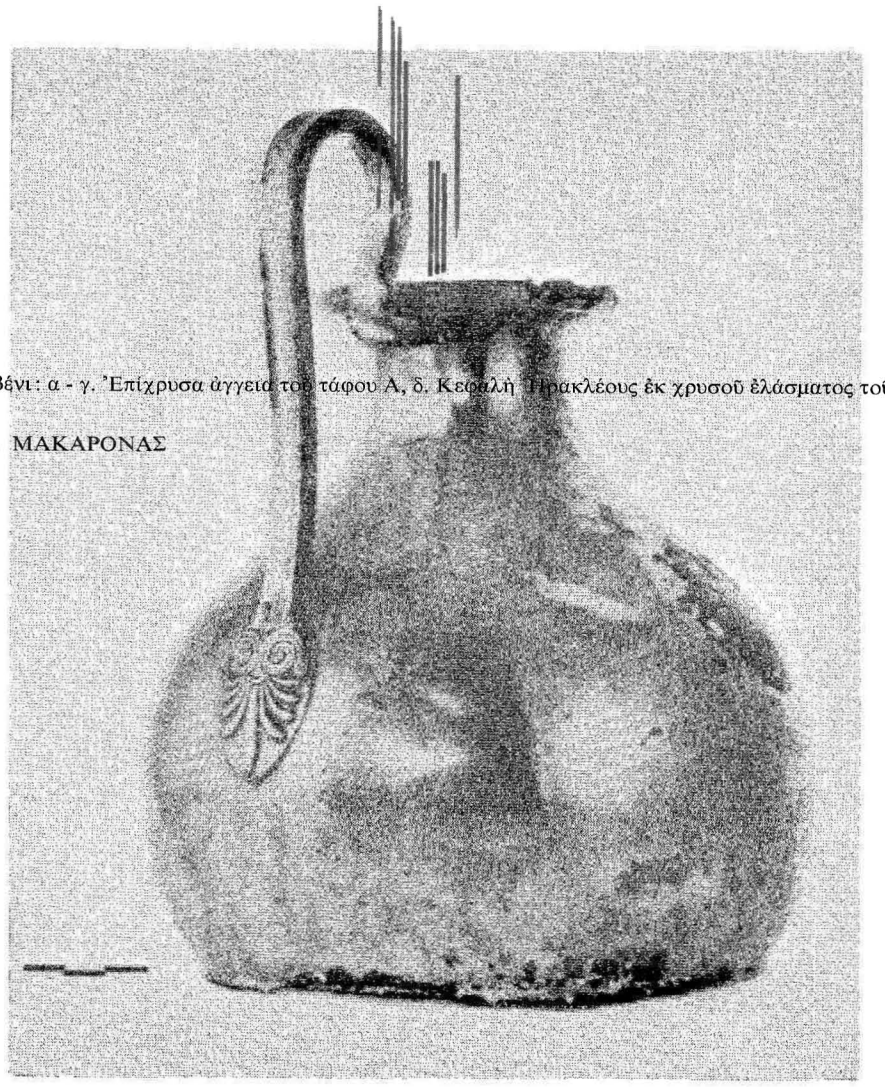

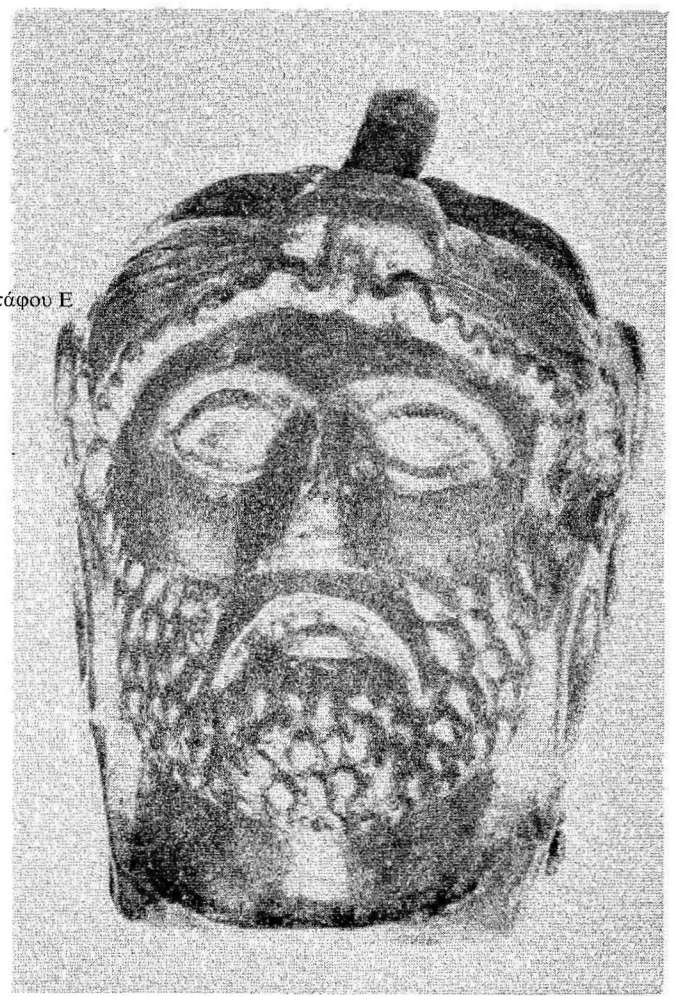

Δερβένι: α - γ. Ἐπίχρυσα ἀγγεία τοῦ τάφου Α, δ. Κεφαλὴ Ἡρακλέους ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος τοῦ τάφου Ε

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

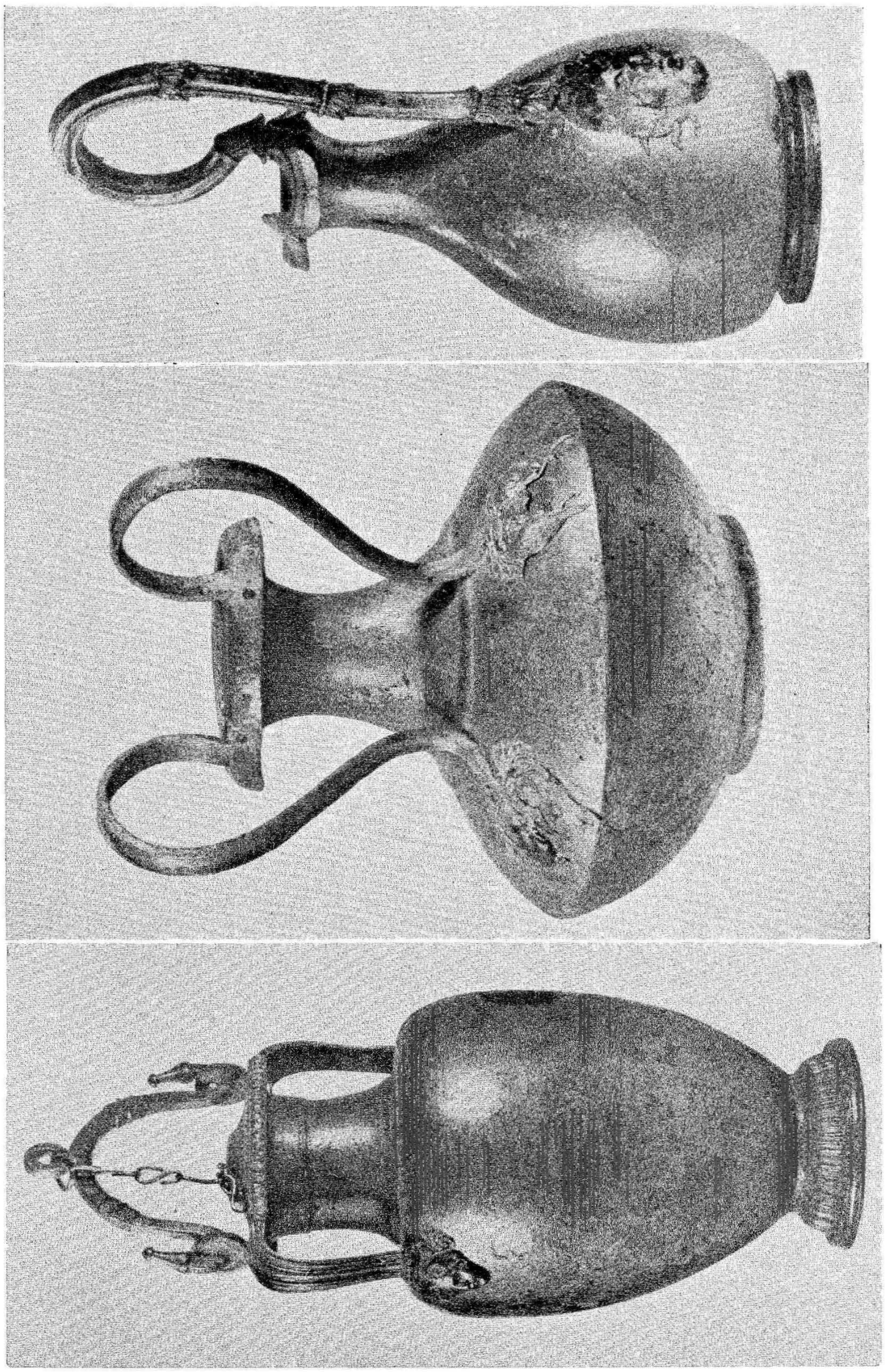

Δερβένι : α - γ. Ἄγγεῖα τοῦ τάφου Β

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

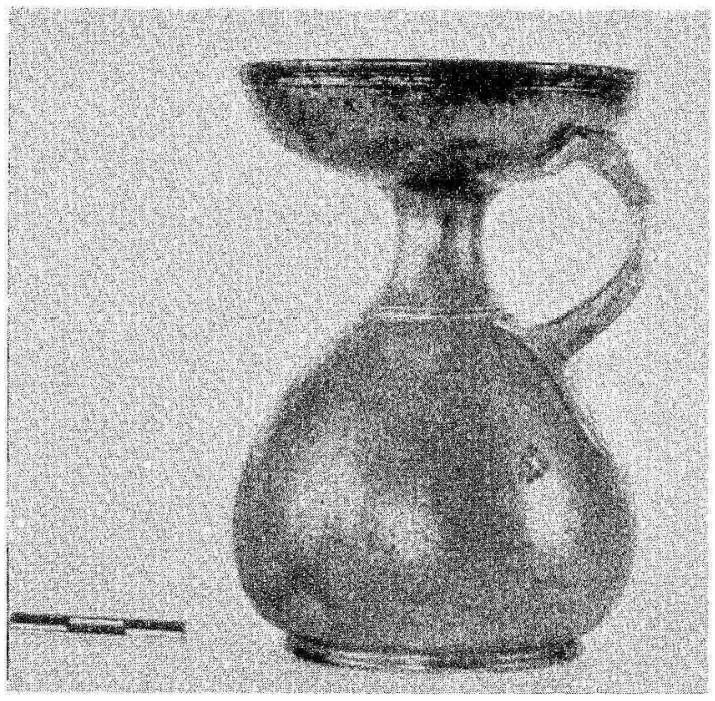

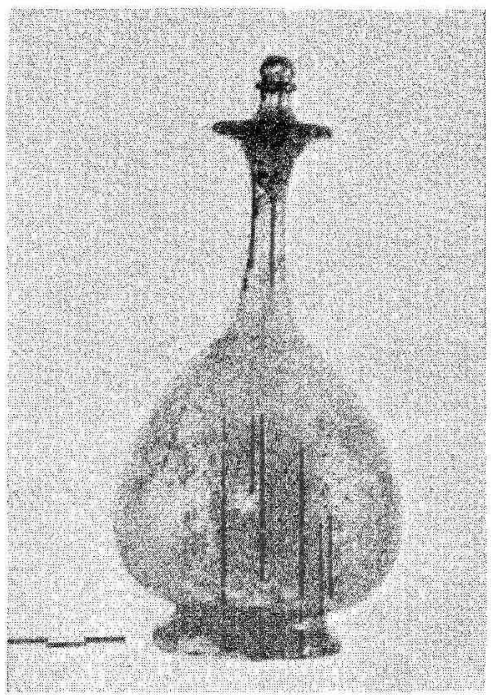

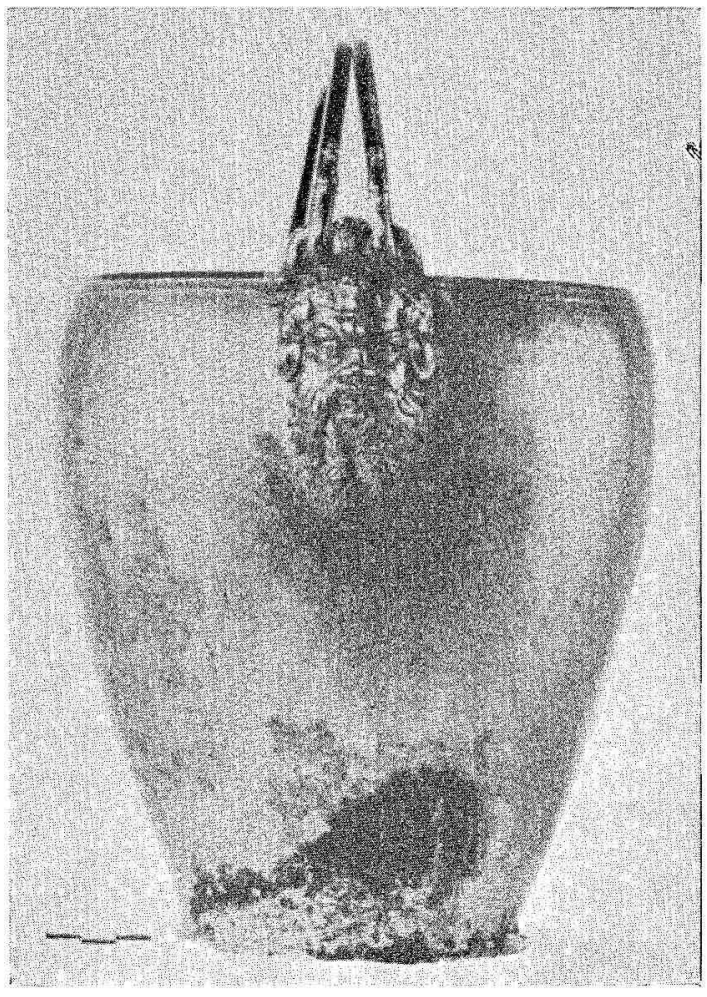

Δερβένι. Ἀγγεῖα τοῦ τάφου Β: α, β, δ. Ὀρειχάλκινα ἐπίχρυσα, γ. Ἀργυροῦν

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

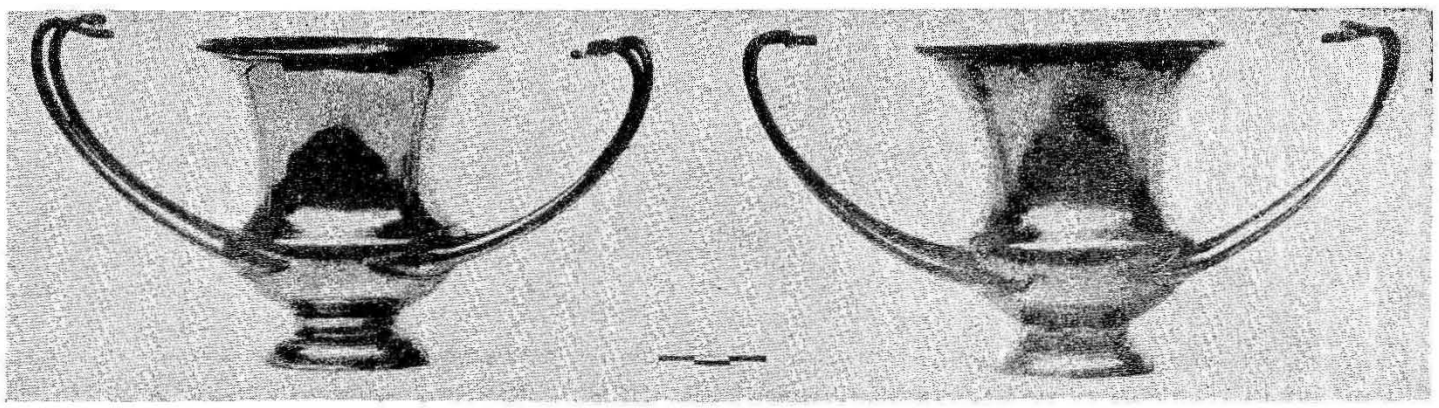

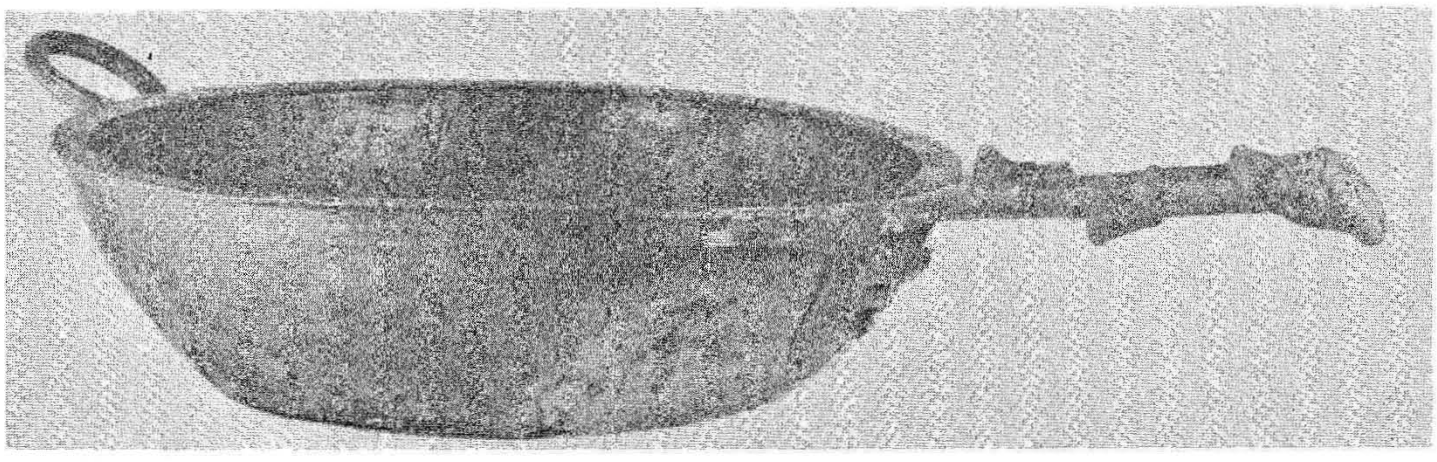

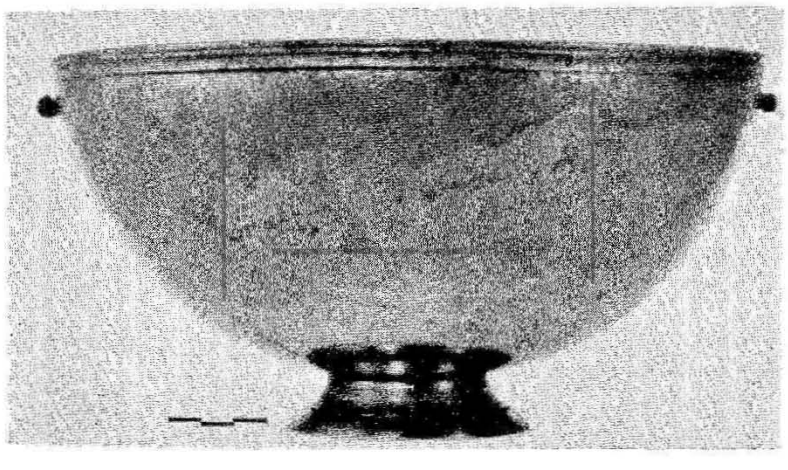

Δερβένι. Ἀγγεῖα τοῦ τάφου Β: α. Ἀργυρᾶ, β - δ. Ὀρειχάλκινα ἐπίχρυσα

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

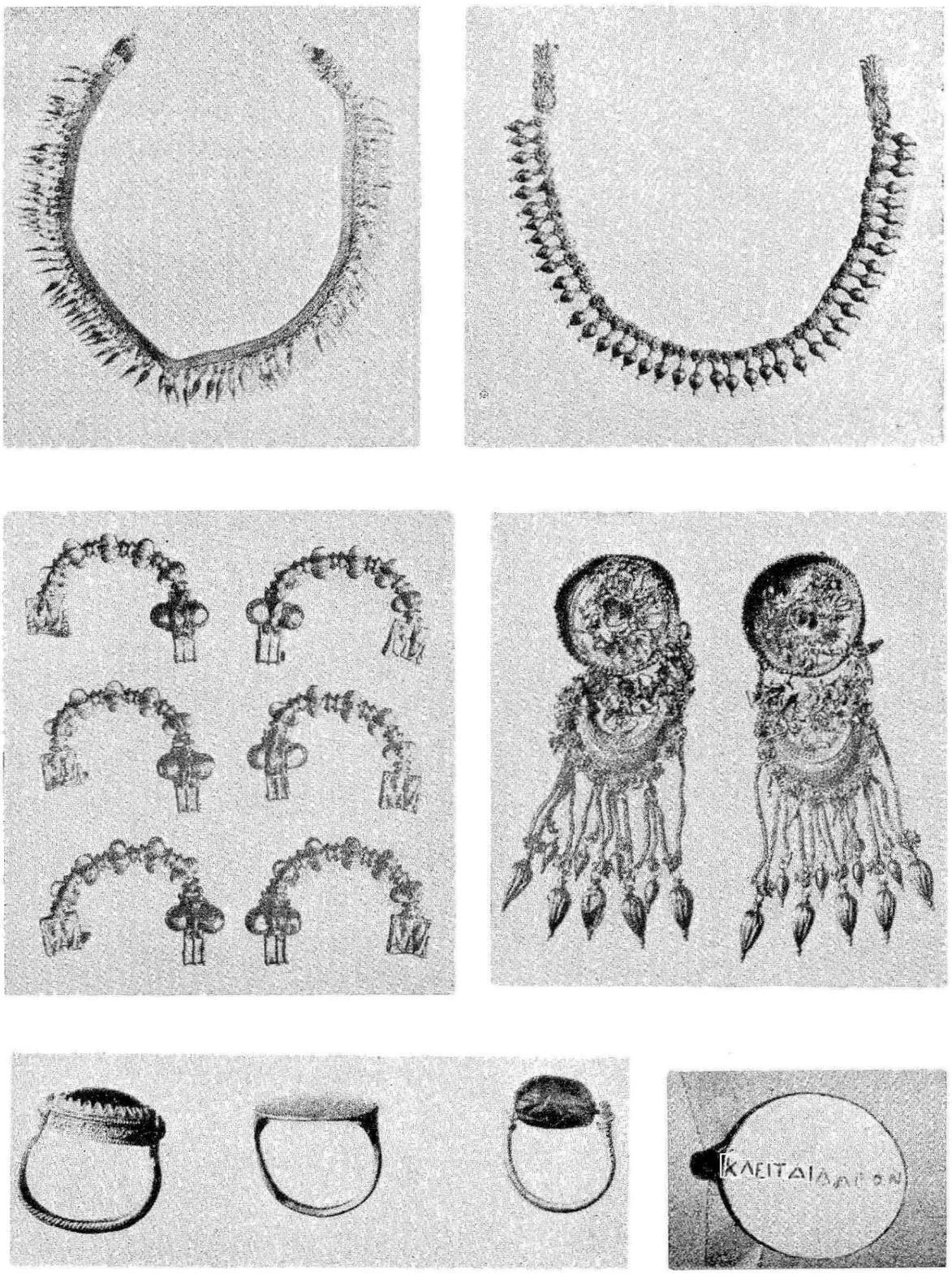

Δερβένι : α - ς. Χρυσᾶ κοσμήματα τοῦ τάφου Ε

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

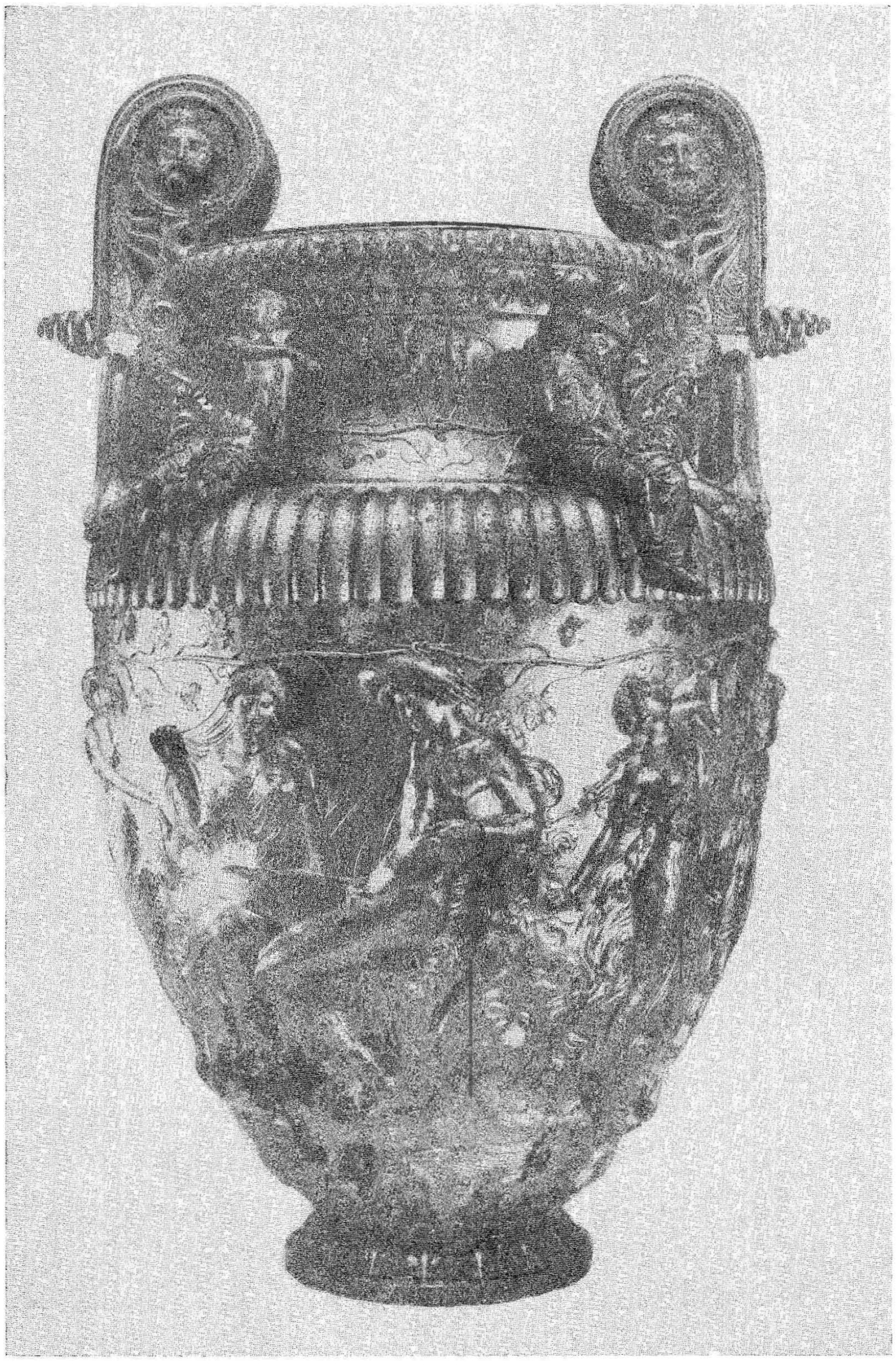

Δερβένι: Ὁ μέγας κρατὴρ τοῦ τάφου Β μετὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν συγκόλλησιν (κυρία ὄψις)

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Δερβένι: Ὁ μέγας κρατὴρ τοῦ τάφου Β (ὀπισθία ὄψις)

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Δερβένι: Λεπτομέρεια τοῦ μεγάλου κρατῆρος τοῦ τάφου Β

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

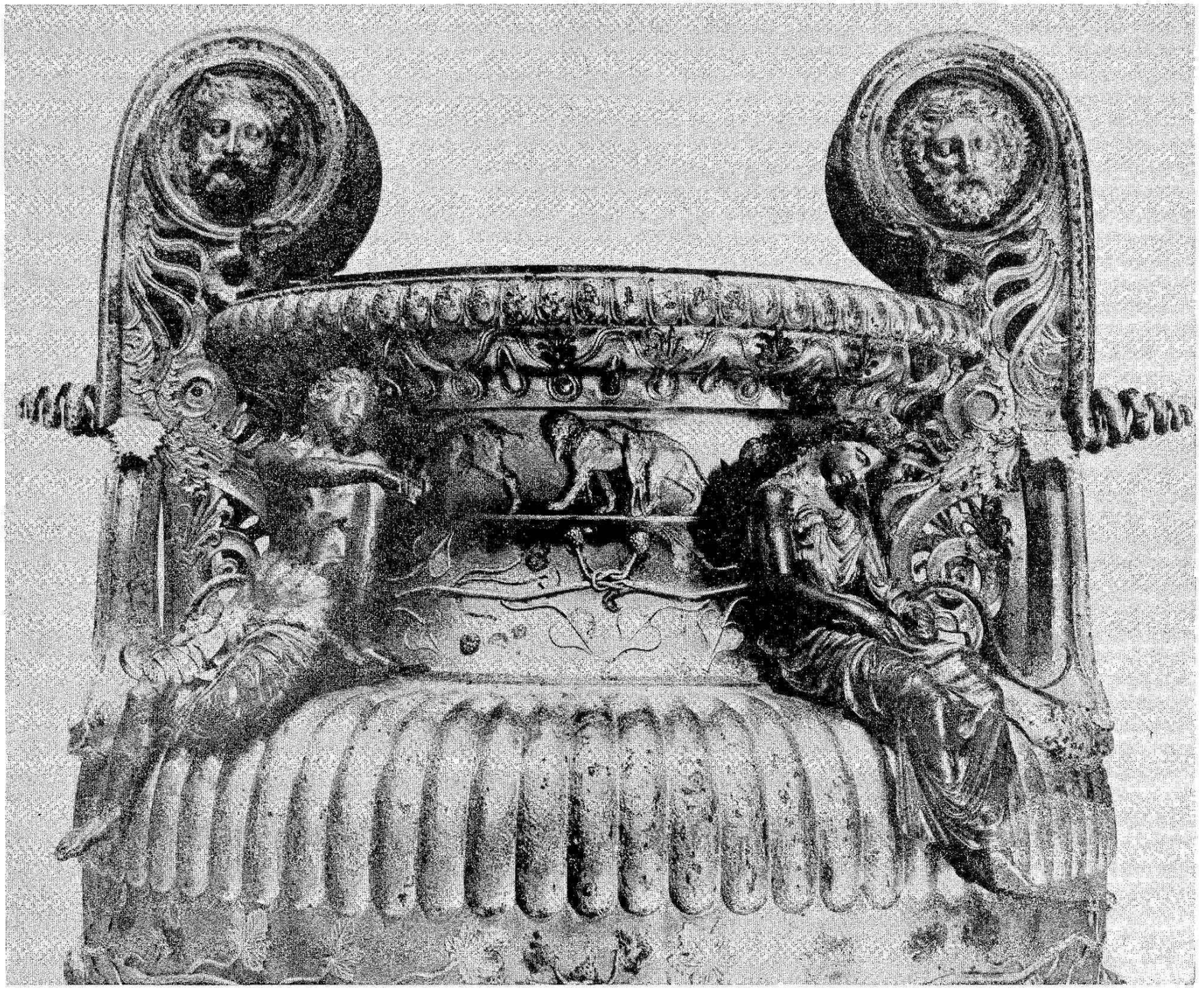

Δερβένι: Λεπτομέρεια τοῦ μεγάλου κρατῆρος τοῦ τάφου Β

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

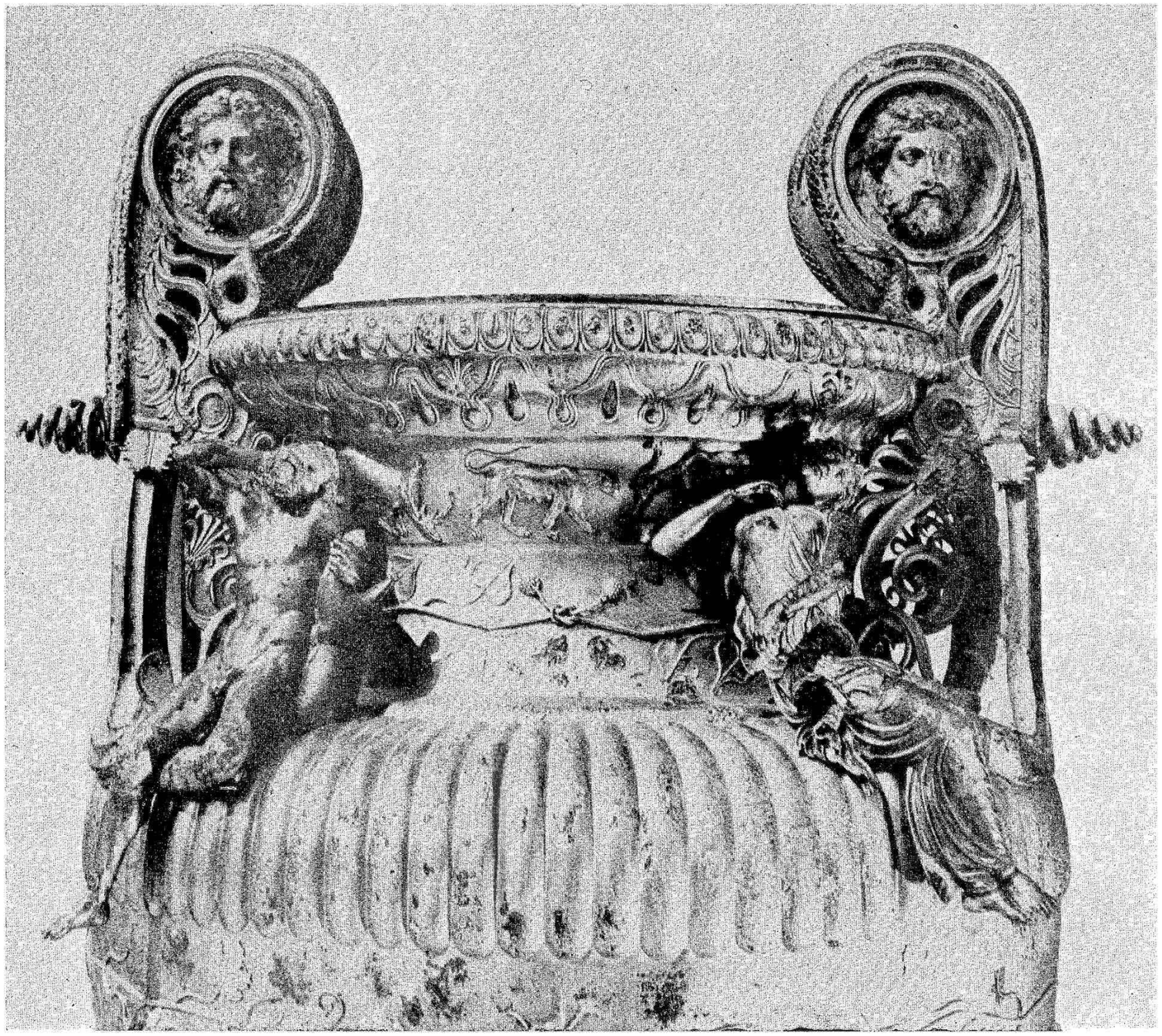

Δερβένι : Λεπτομέρεια τοῦ μεγάλου κρατῆρος τοῦ τάφου Β

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

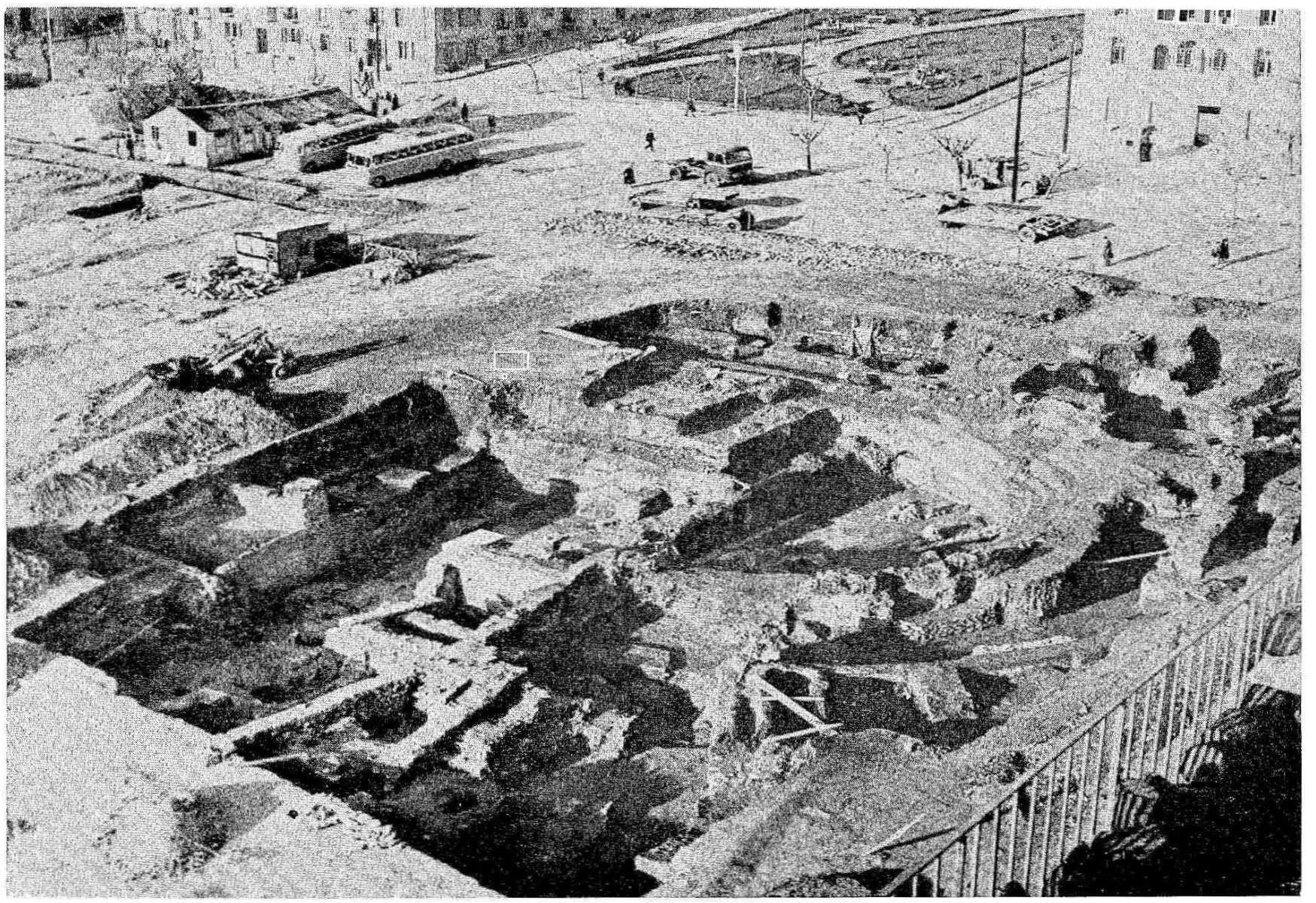

Θεσσαλονίκη: α. Γενικὴ ἄποψις τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Πλατείας Δικαστηρίων. Κάτω τὸ ἐν μέρει ἀποκαλυφθὲν Ὠδεῖον, β. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντος Ὠδείου

Φ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

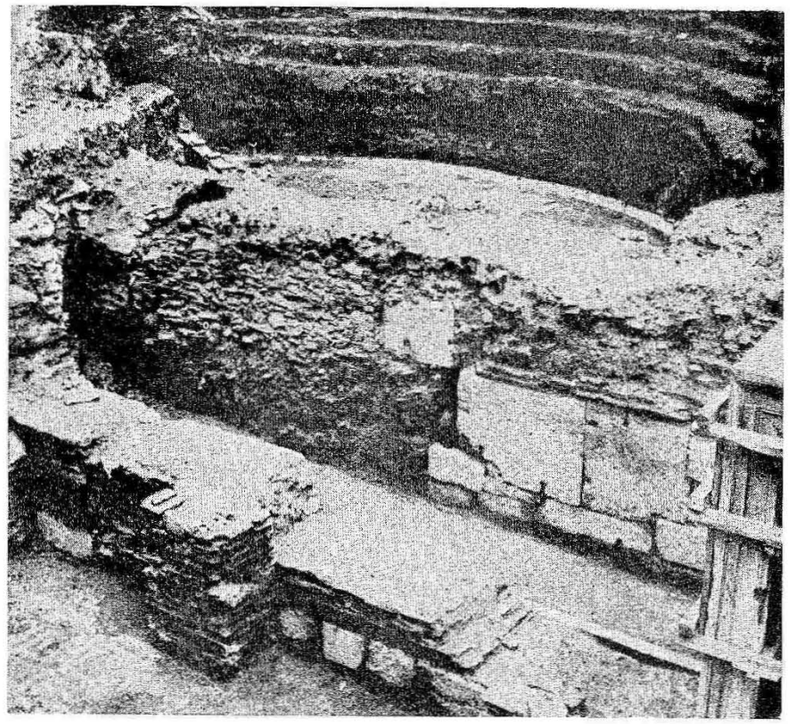

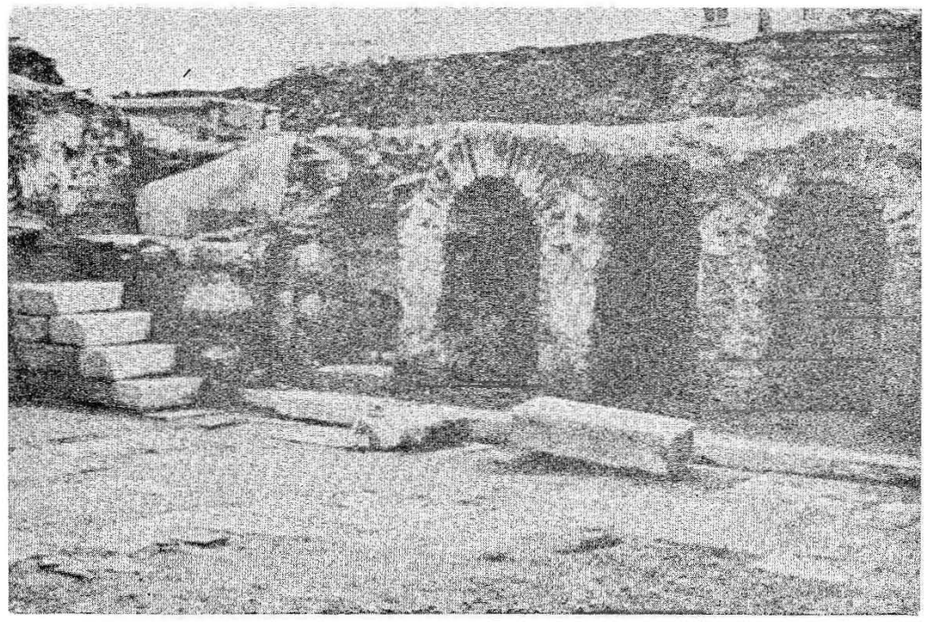

Θεσσαλονίκη: α. Κόγχη τοῦ προσκηνίου, β. Ἄποψις μέρους τῆς ὀρχήστρας καὶ τοῦ θωρακείου τοῦ κοίλου, γ. Τὸ ΝΔ τμῆμα τοῦ προσκηνίου μετὰ τῆς κλίμακος

Φ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

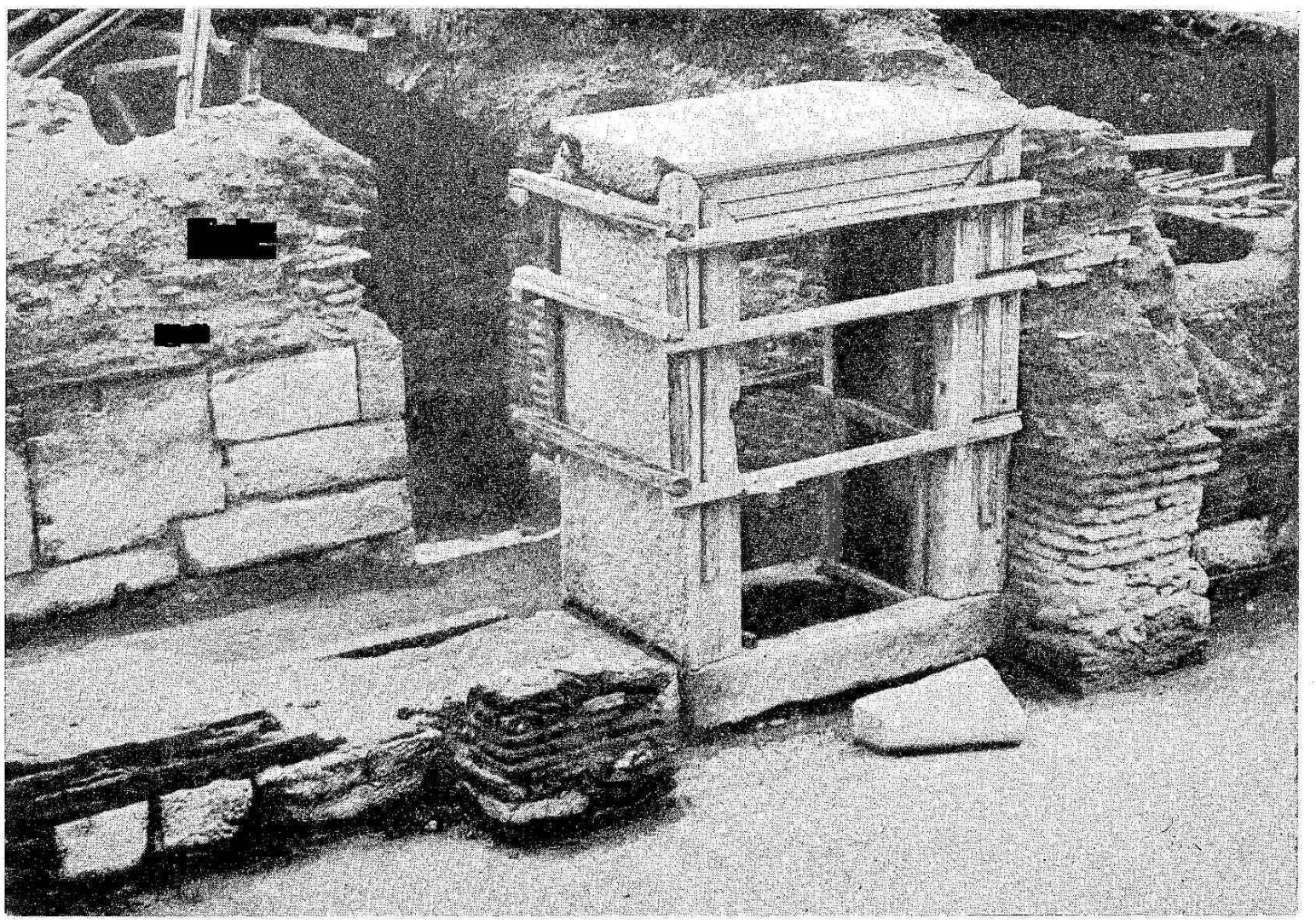

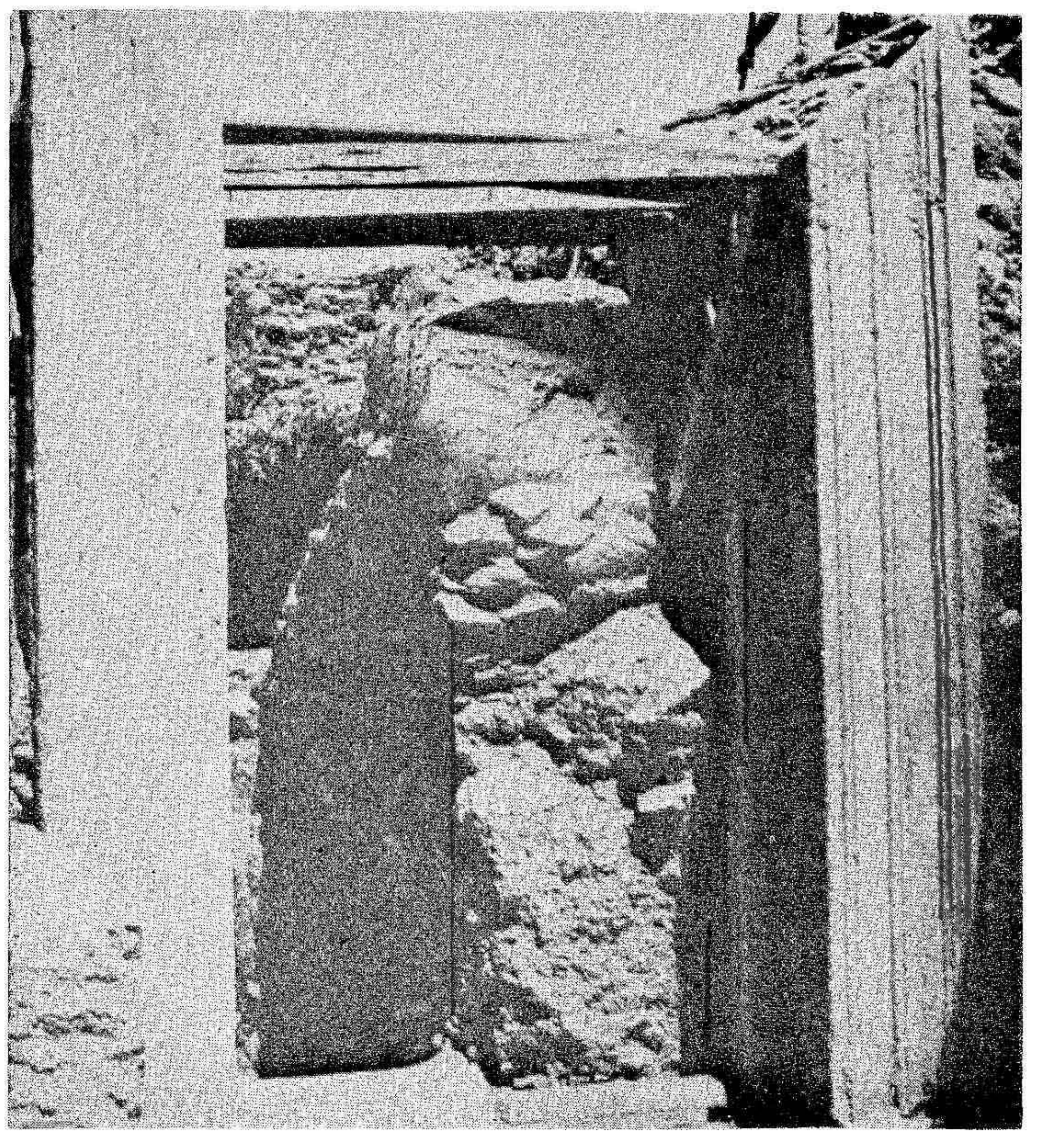

Θεσσαλονίκη: α - β. Νότιον καὶ βόρειον μαρμάρινον θύρωμα

Φ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

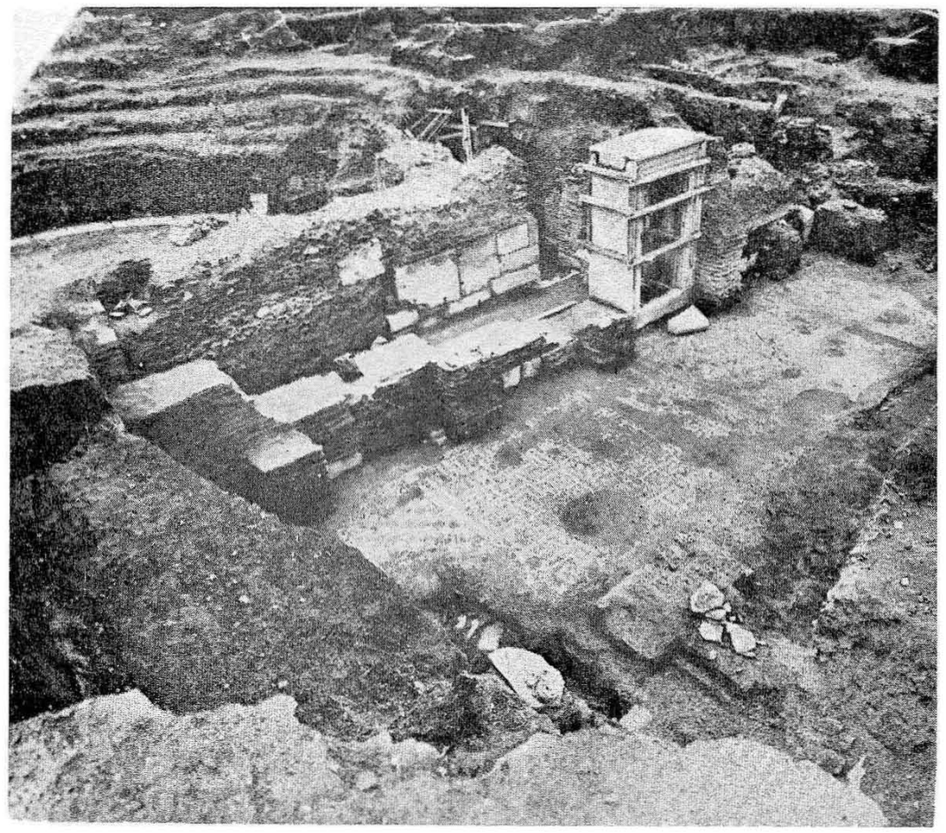

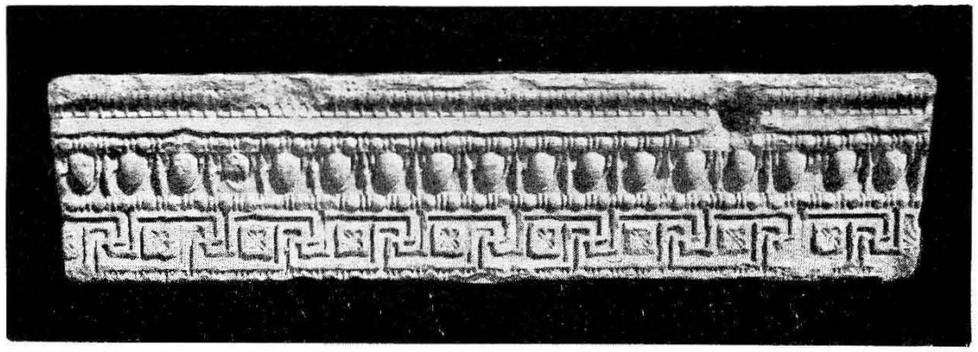

Θεσσαλονίκη: α. Ἄποψις τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, β. Τμῆμα μαρμαρίνης ἐπιστέψεως, γ. Τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ δαπέδου τῆς σκηνῆς

Φ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

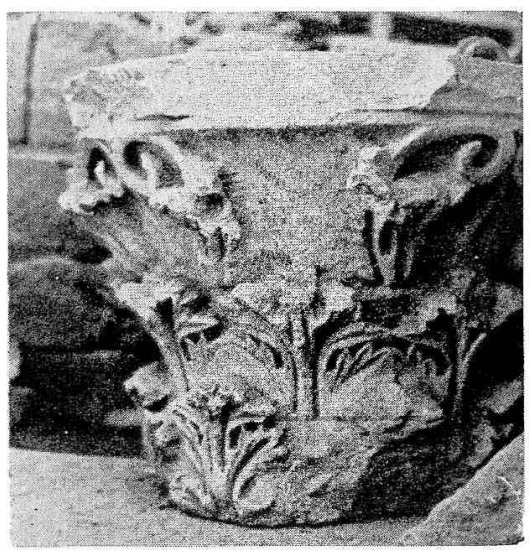

Θεσσαλονίκη: α - β. Ἀγάλματα Μουσῶν. Ἐρατώ, Θάλεια, γ. Ἐπιγραφὴ Ὠδείου, δ. Κορινθιακὸν κιονόκρανον

Φ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

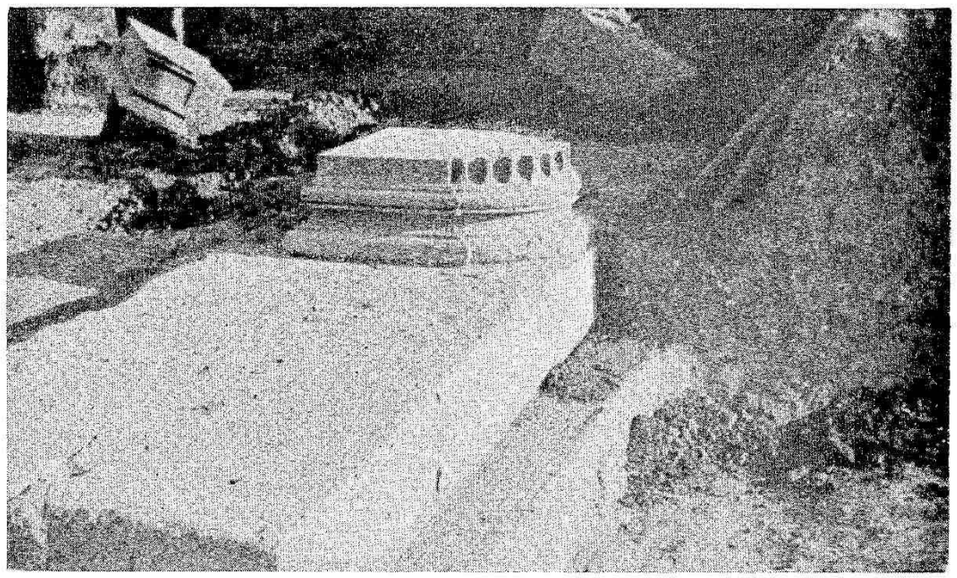

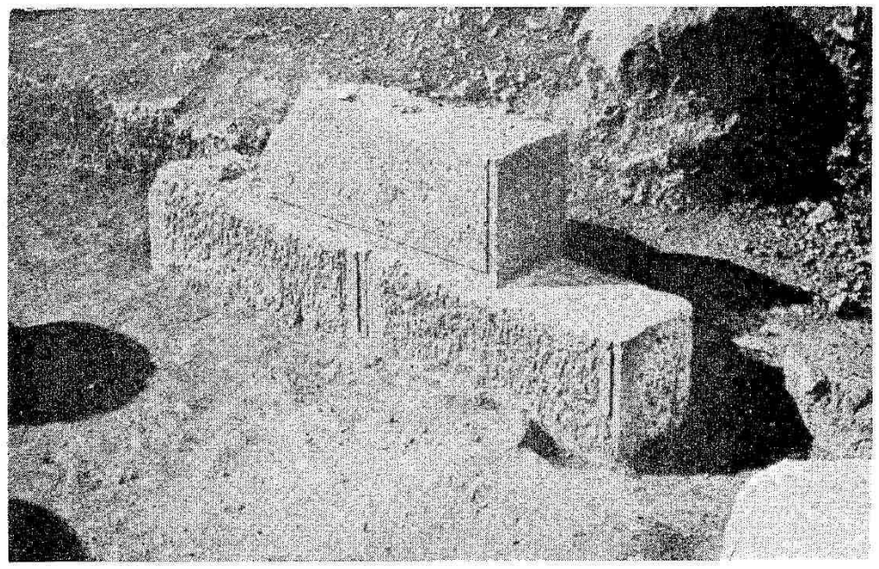

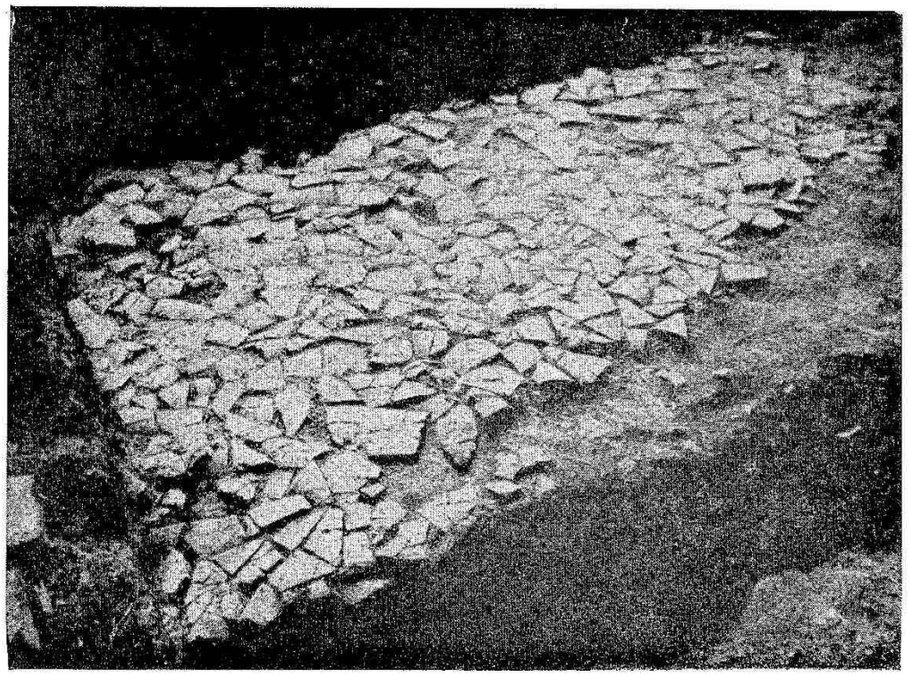

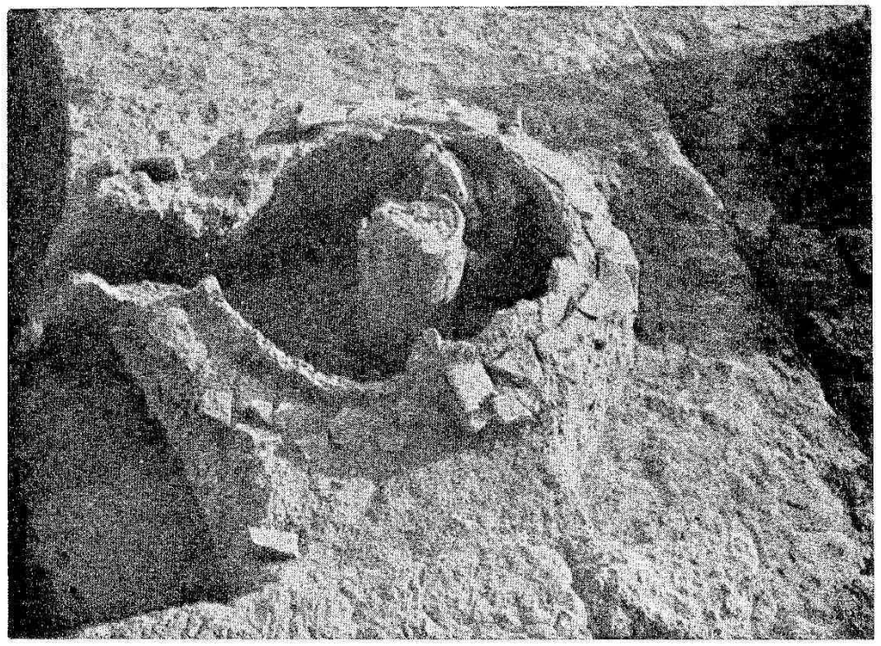

Πέλλα: α. Πρόπυλον τοῦ τομ. II, β. Τοιχοδομία τοῦ προπύλου, γ. Μεταγενεστέρα ἐπίστρωσις διὰ κεράμων ὁδοῦ τοῦ τομ. I, δ. Κεραμεικὸς κλίβανος τοῦ τετραγώνου 2 τοῦ τομ. I

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Πέλλα: Τομεὺς Ι, τετράγωνον 5

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

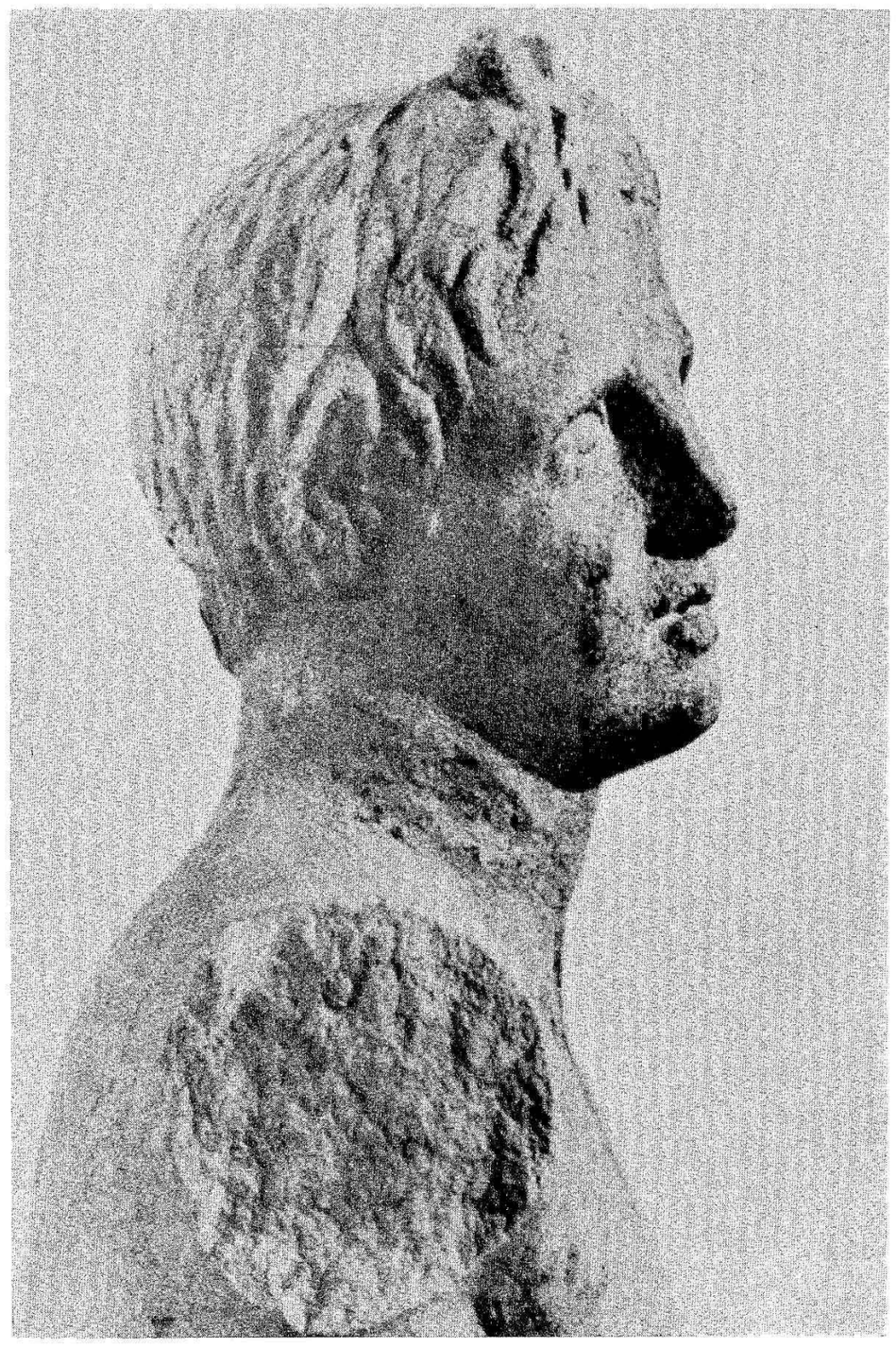

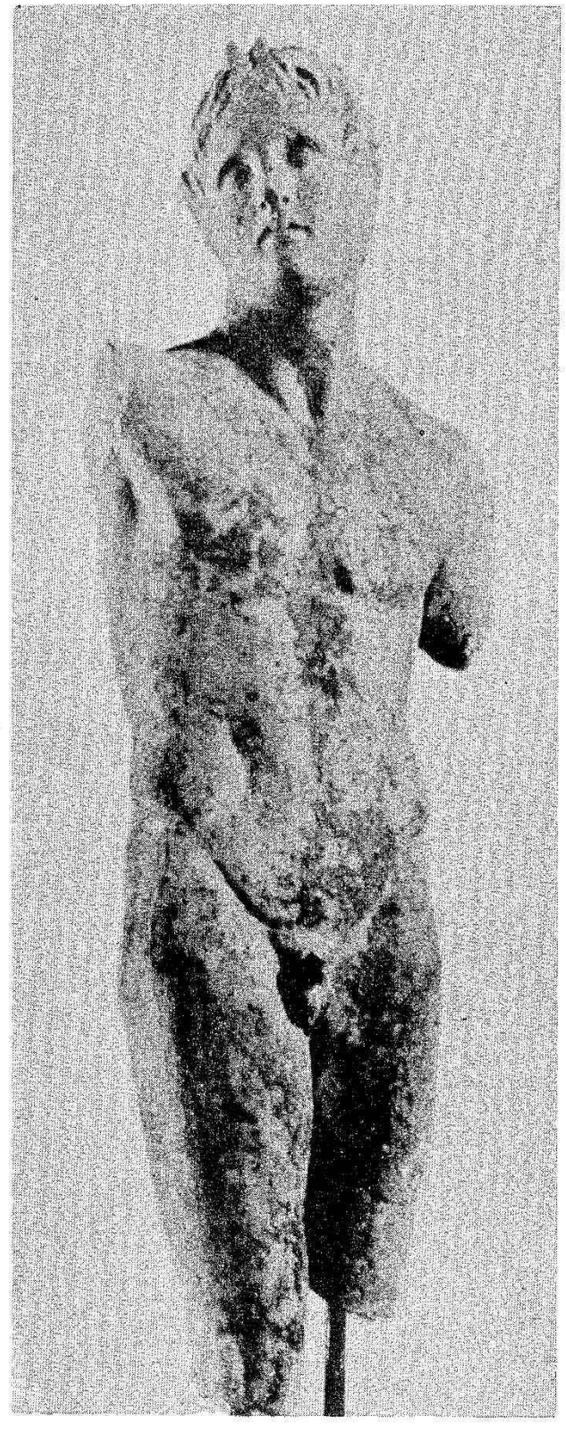

Πέλλα: α - β. Μαρμάρινον ἀγαλμάτιον Μεγάλου Ἀλεξάνδρου

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

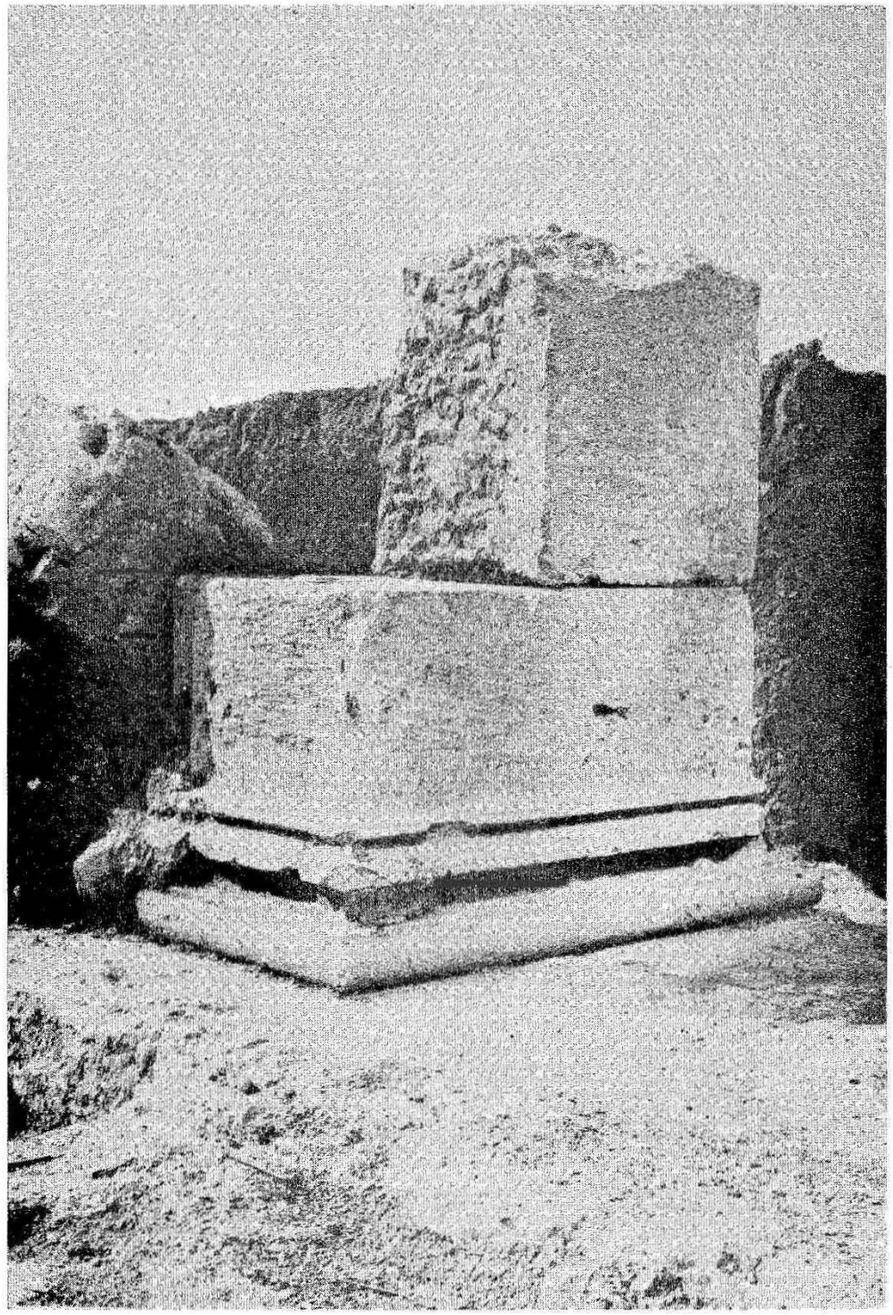

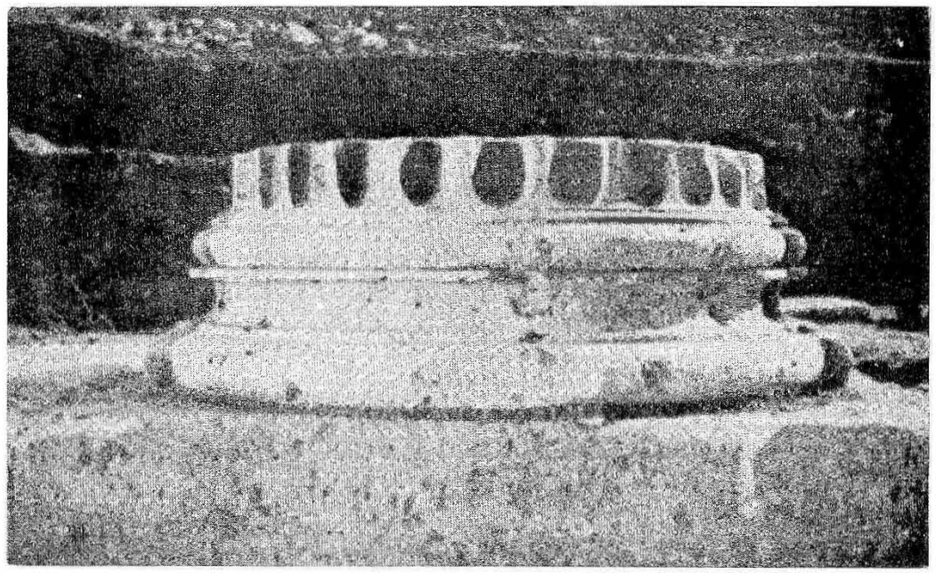

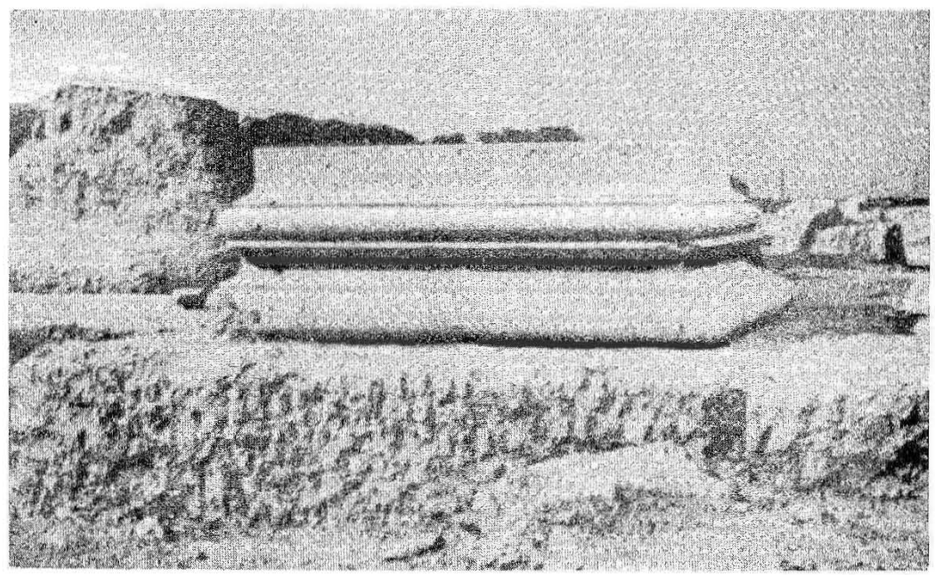

Πέλλα. Τομεὺς Π: α - γ. Βάσεις παραστάδος καὶ πεσσοκίονος τοῦ προπύλου

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

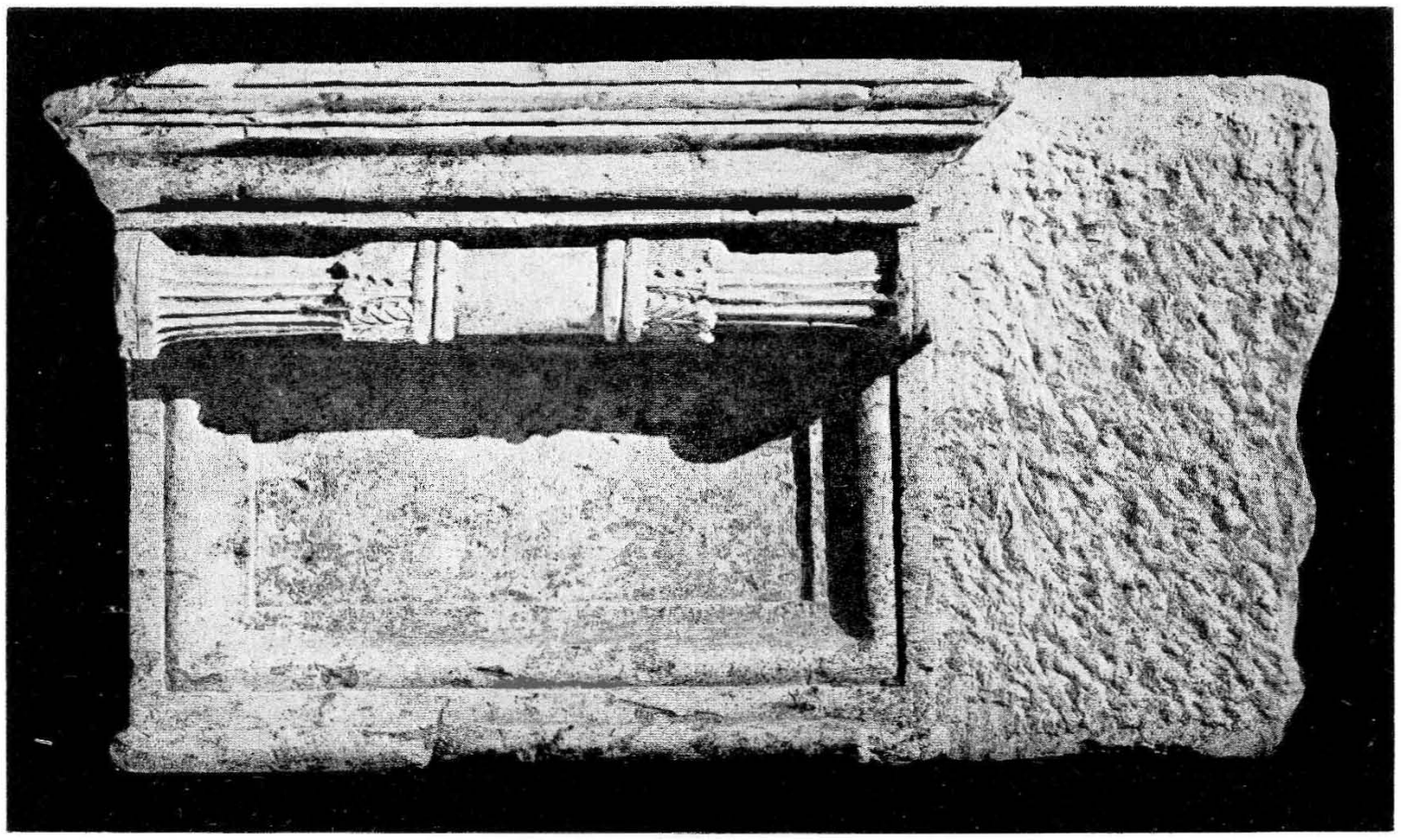

Πέλλα: Ἐπίκρανον παραστάδος τοῦ προπύλου τοῦ τομέως II

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

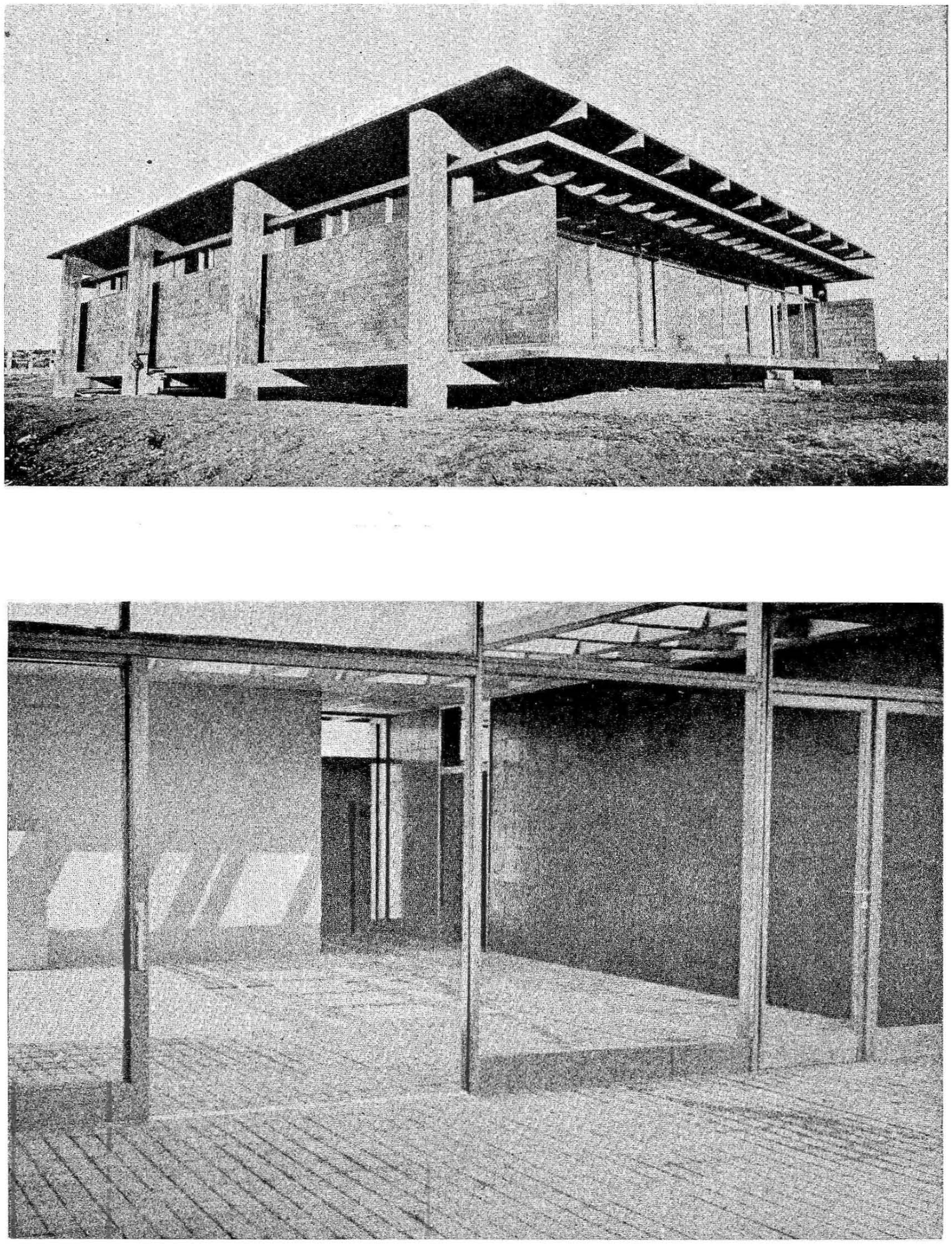

Τὸ νέον Μουσεῖον Πέλλης

Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

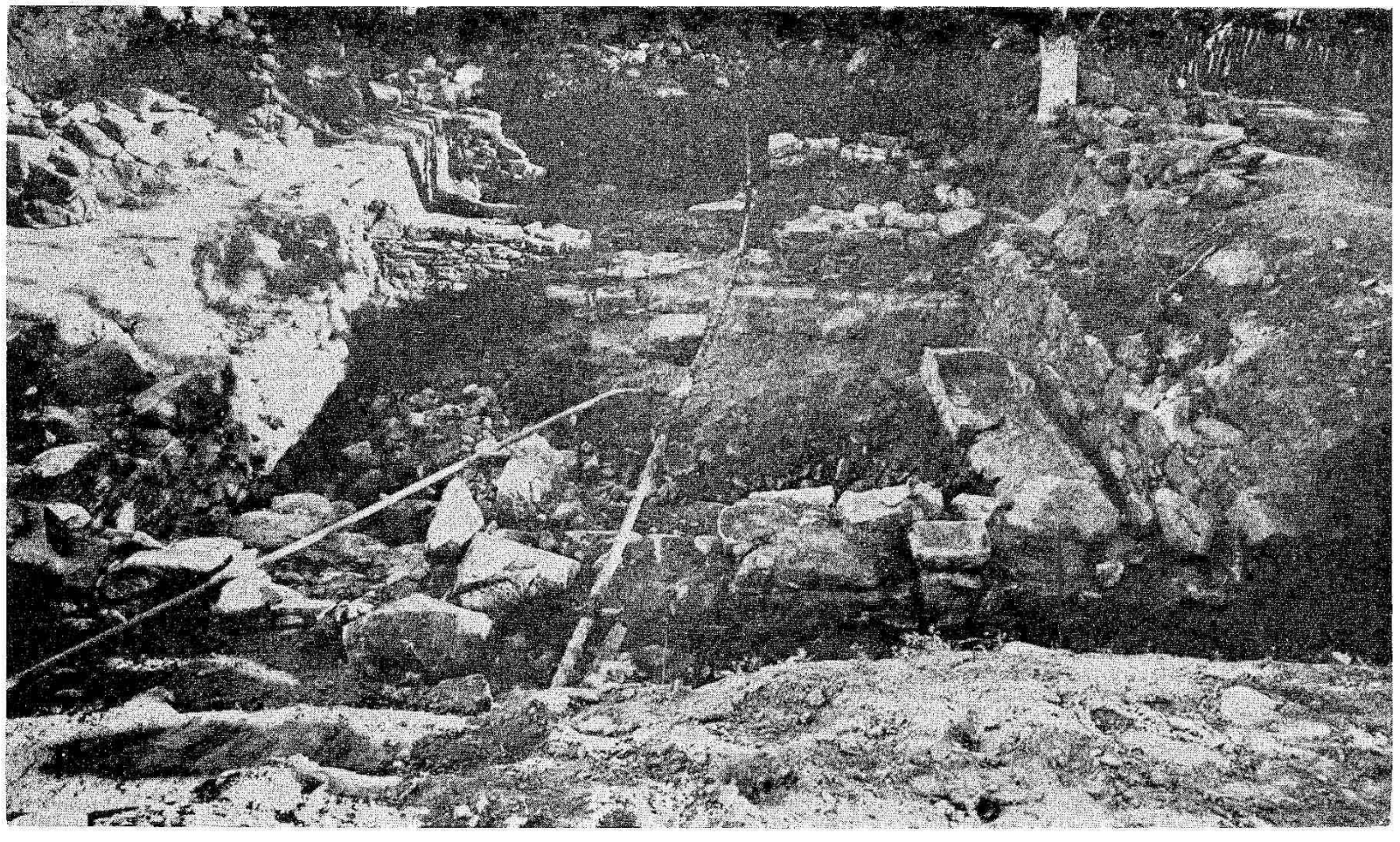

Στρατόνι Χαλκιδικῆς: α. Γενικὴ ἄποψις τοῦ «ἡρώου» ἀπὸ Βορρᾶ,
β. Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου

Π. ΘΕΜΕΛΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

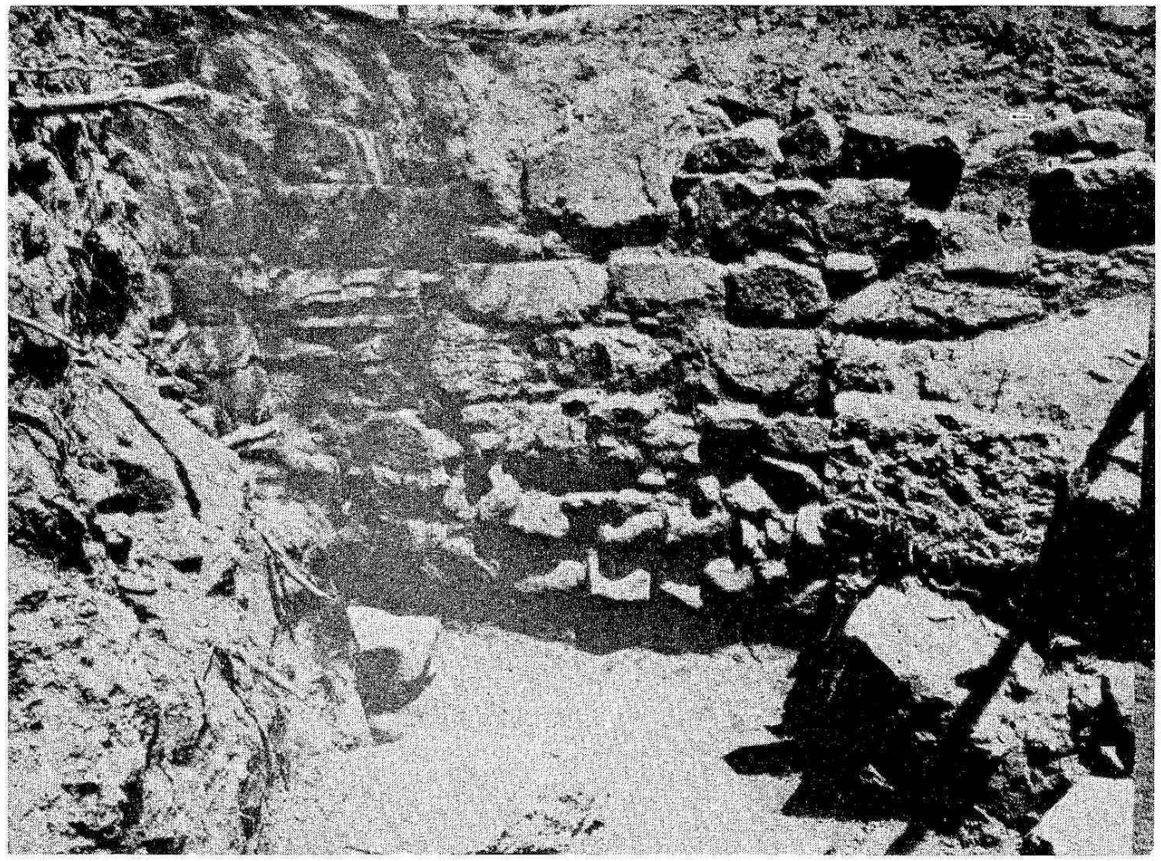

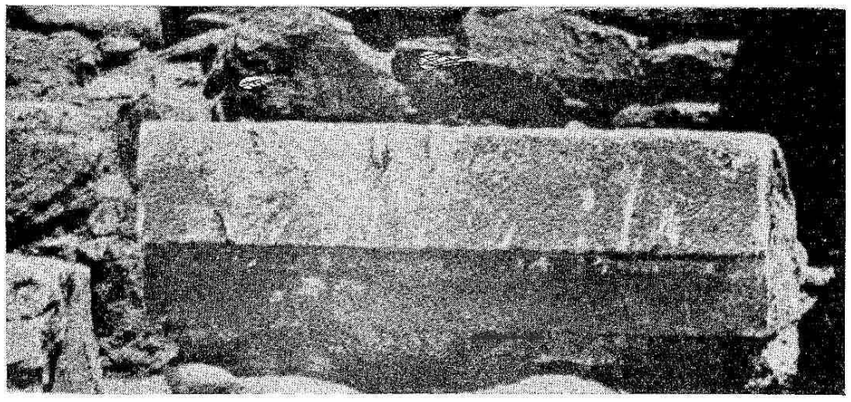

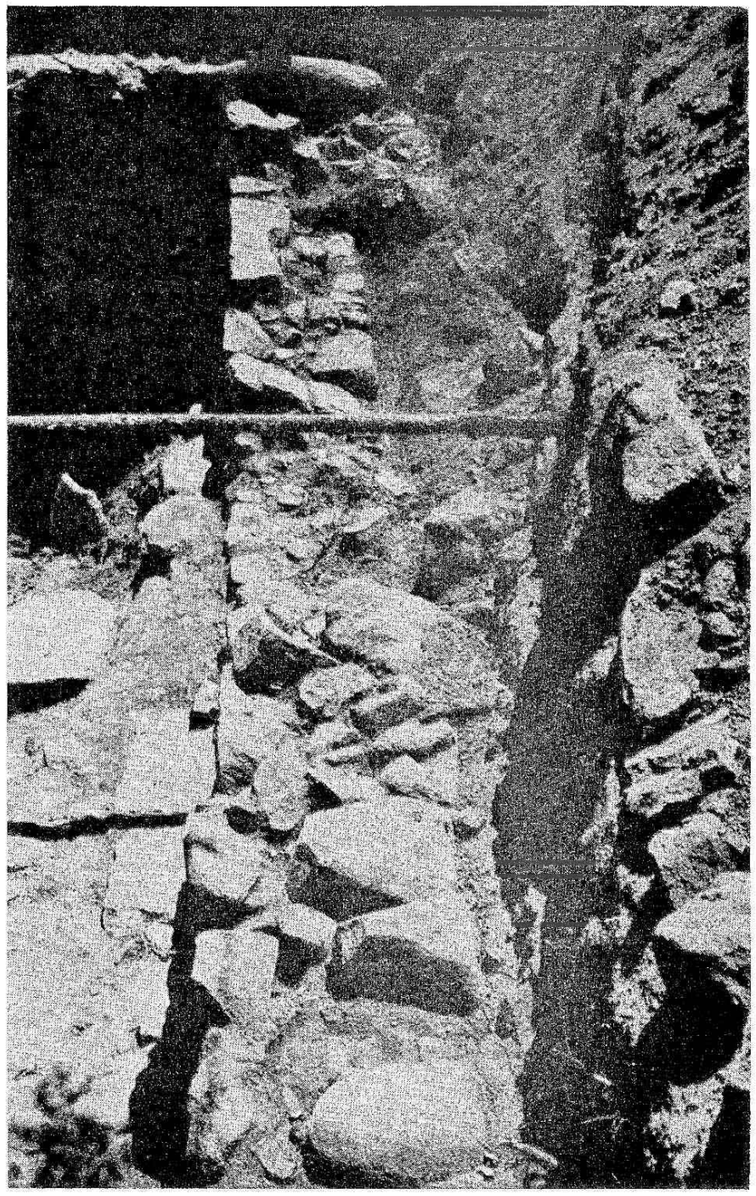

Στρατόνι Χαλκιδικῆς: α. Μέρος τοῦ βορείου τοίχου μετὰ τῆς θεμελιώσεως, β. Προσθία ὄψις ἑνὸς τῶν τοιχοκράνων, γ. Ὁ διαχωρίζων θάλαμον καὶ προθάλαμον τοῖχος

Π. ΘΕΜΕΛΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Στρατόνι Χαλκιδικῆς: α. Τὸ ἀκέφαλον ἀνδρικὸν ἄγαλμα, β. Τὸ γυναικεῖον ἄγαλμα, γ. Ὁ ἠκρωτηριασμένος ἀνδρικὸς κορμὸς

Π. ΘΕΜΕΛΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

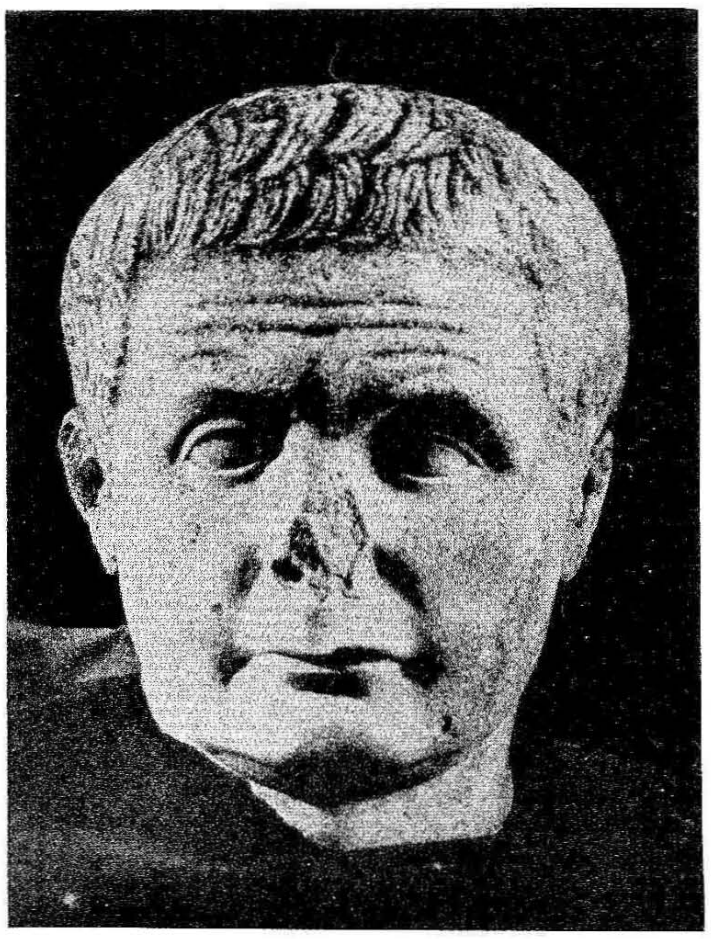

Στρατόνι Χαλκιδικῆς: α. Ἀνδρικὴ εἰκονιστικὴ κεφαλή, β. Ἡ κεφαλὴ τοῦ γυναικείου ἀγάλματος κατ' ἀριστερὸν κρόταφον, γ. Ἐνεπίγραφον ἀνάγλυφον «νεκροδείπνου»

Π. ΘΕΜΕΛΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

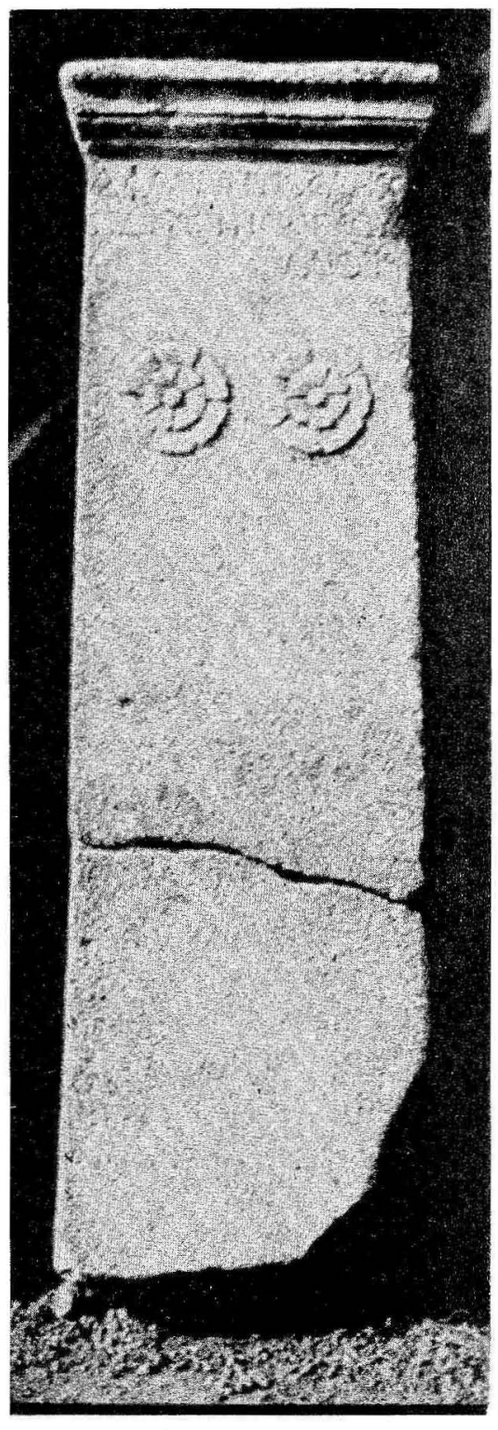

Στρατὸνι Χαλκιδικῆς: α. Ἐνεπίγραφος μαρμαρίνη πλίνθος, β. Ἐνεπίγραφος ἐπιτυμβία στήλη, γ. Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ἐπιτυμβίας στήλης, δ. Τὰ ἀγάλματα ὡς εὑρέθησαν, ε. Ὁ ἠκρωτηριασμένος ἀνδρικὸς κορμὸς ὡς εὑρέθη

Π. ΘΕΜΕΛΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

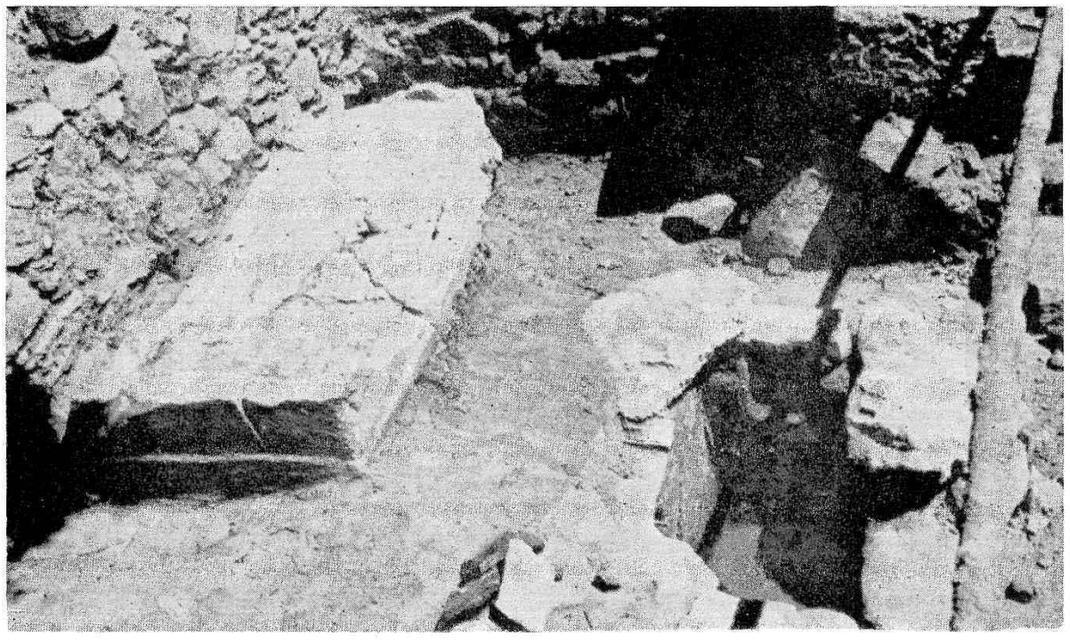

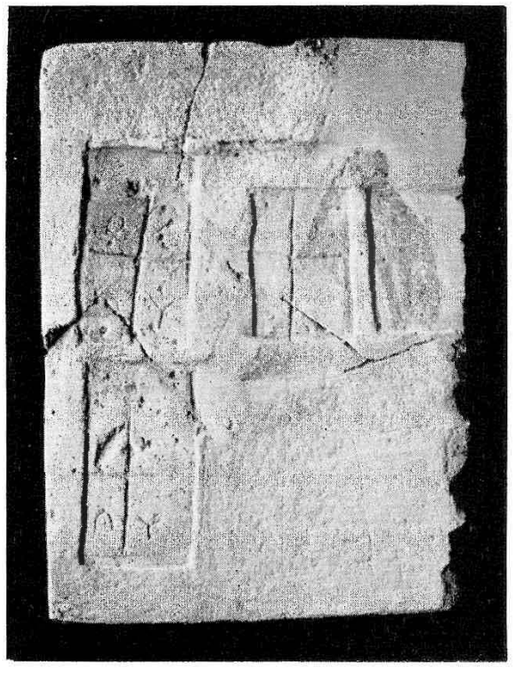

Στρατόνι Χαλκιδικῆς: α. Ἡ σαρκοφάγος καὶ ὁ κιβωτιόσχημος τάφος, β. Ὁ πίθος ὡς εὑρέθη κάτωθεν τοῦ δαπέδου, γ. Ἀνάγλυφον παραδοθὲν ὑπὸ Δημ. Ποδαρᾶ, δ. Κάτω τμῆμα ἀνδρικοῦ κορμοῦ, ε. Πηλίνη πλάξ μετ' ἐγχαράκτων γραμμάτων

Π. ΘΕΜΕΛΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

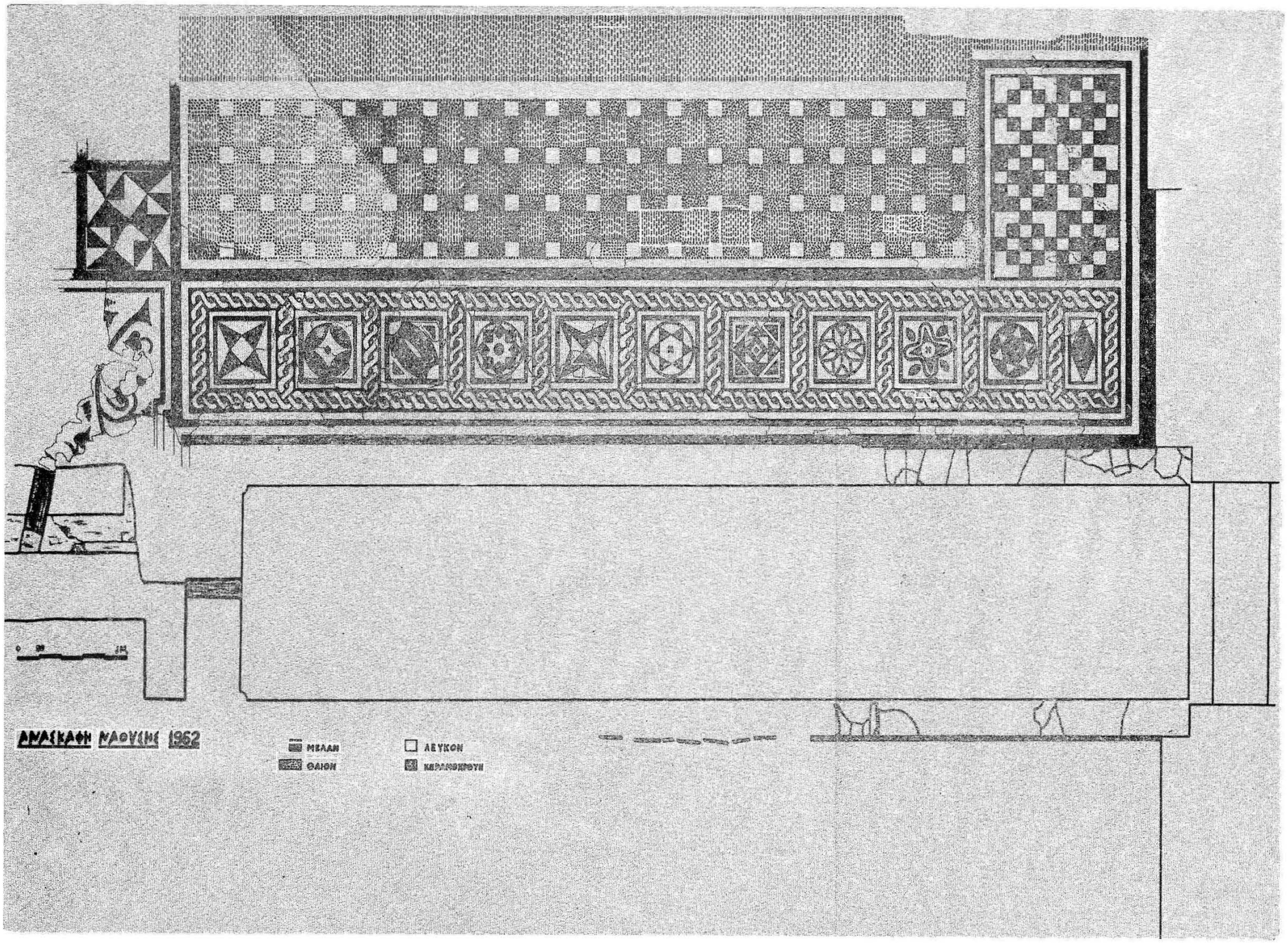

Δ. Μακεδονία. Νάουσα: Βόρειον τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου καὶ ἡ δεξαμενὴ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

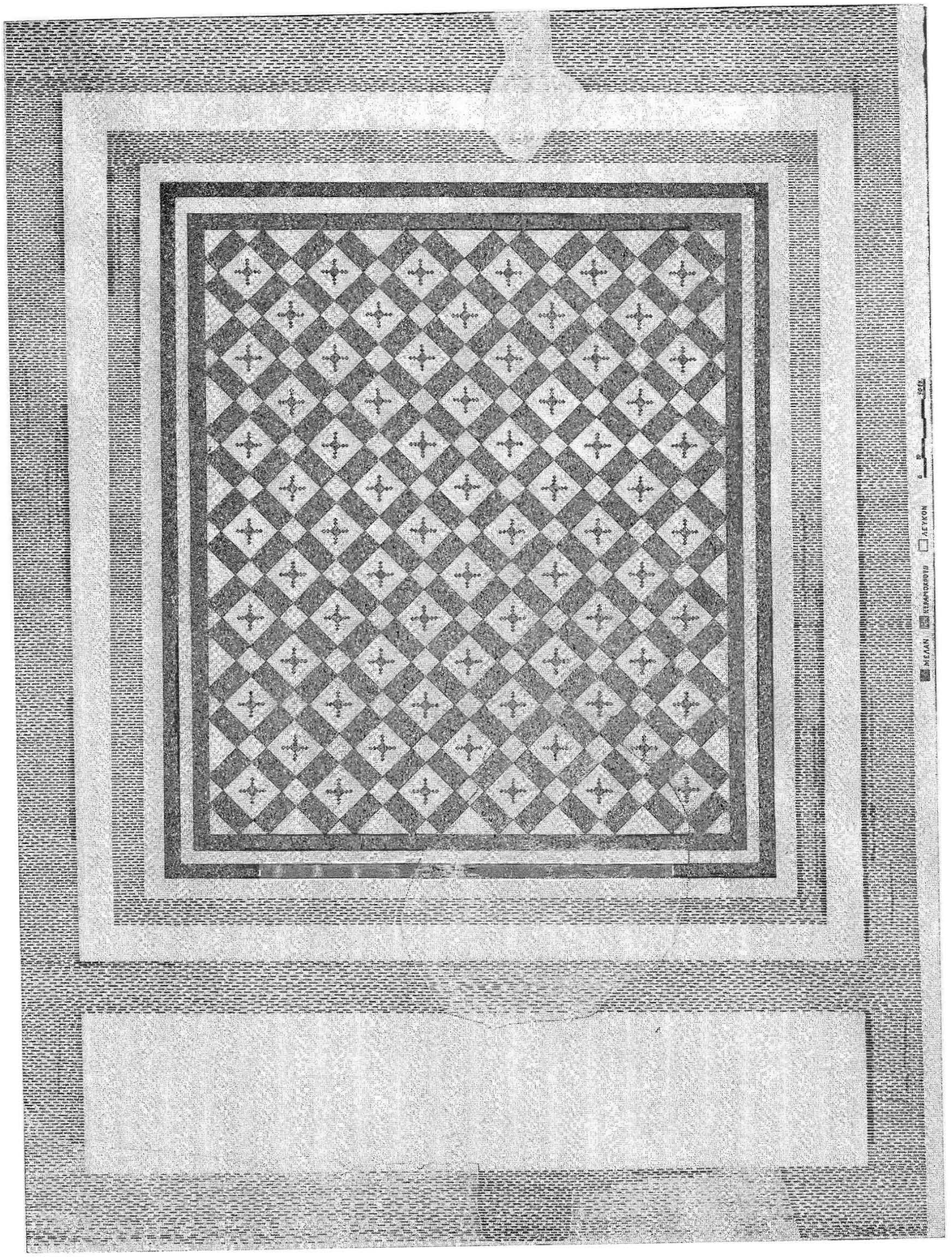

Δ. Μακεδονία. Νάουσα: Νότιον τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

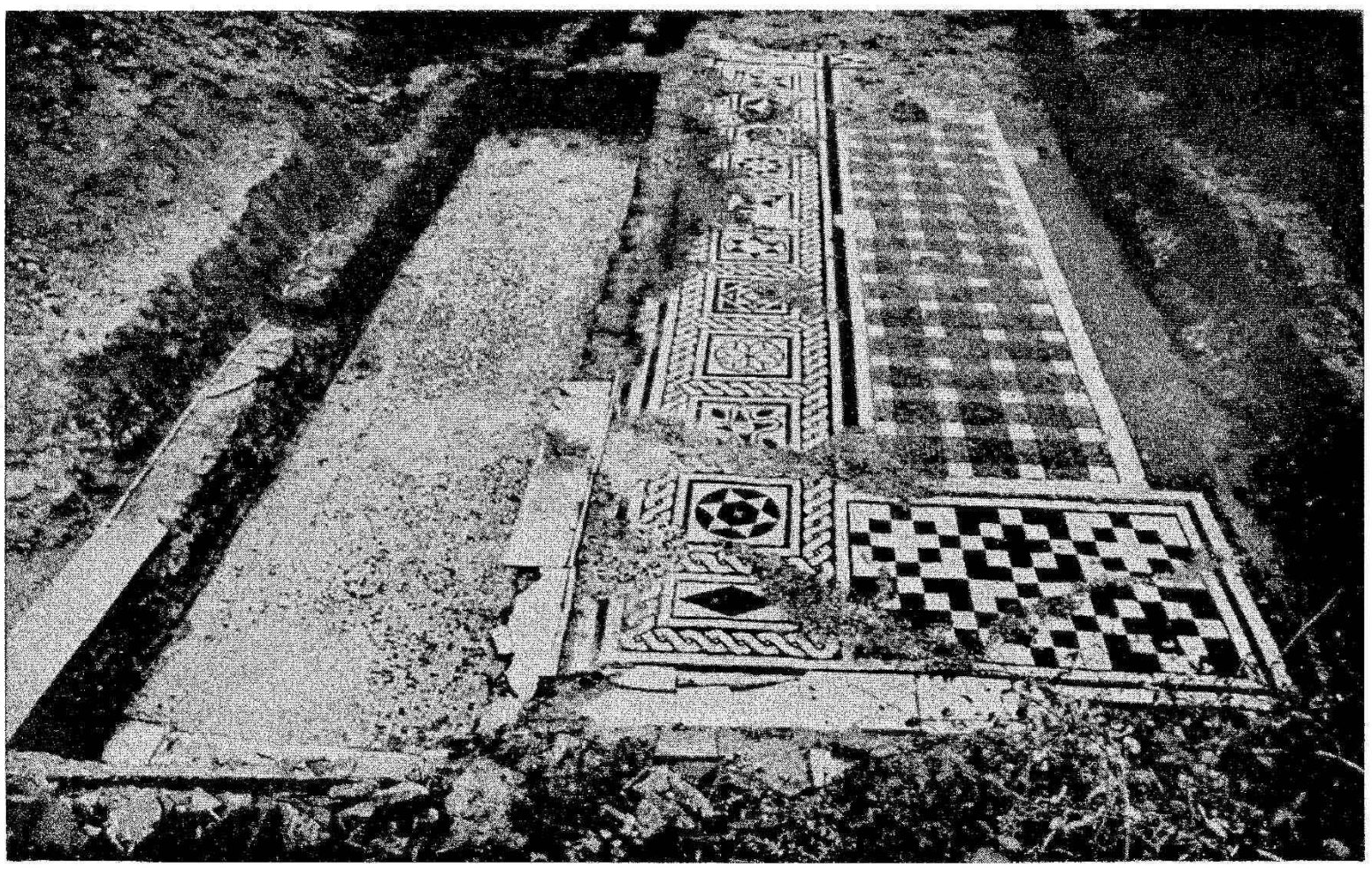

Δ. Μακεδονία: α. Βεργίνα. Ἄποψις τοῦ τάφου ἀπὸ Ν, β. Νάουσα. Ἄποψις ἀπὸ Δ τῆς δεξαμενῆς καὶ τοῦ πρὸς Ν ψηφιδωτοῦ δαπέδου

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

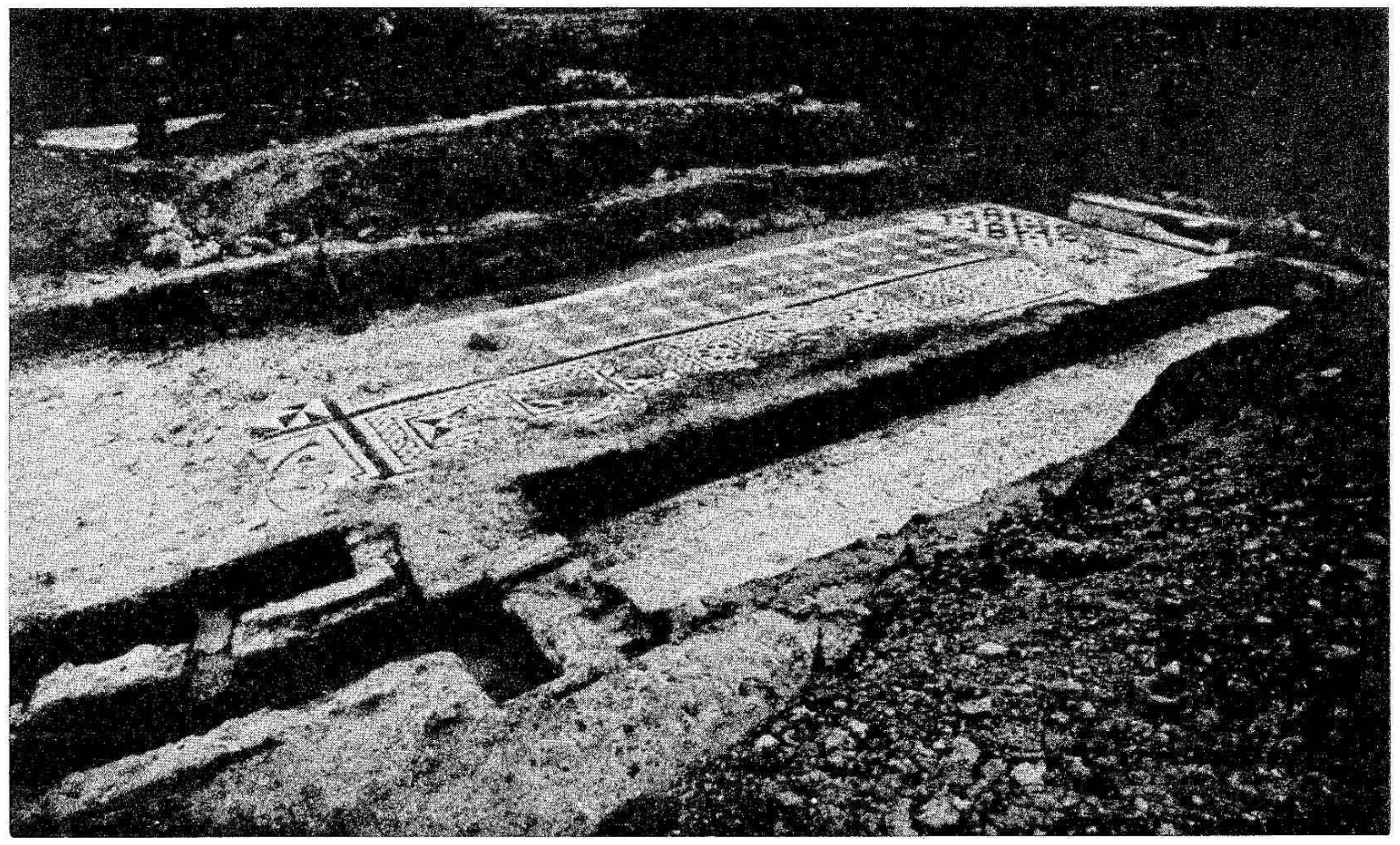

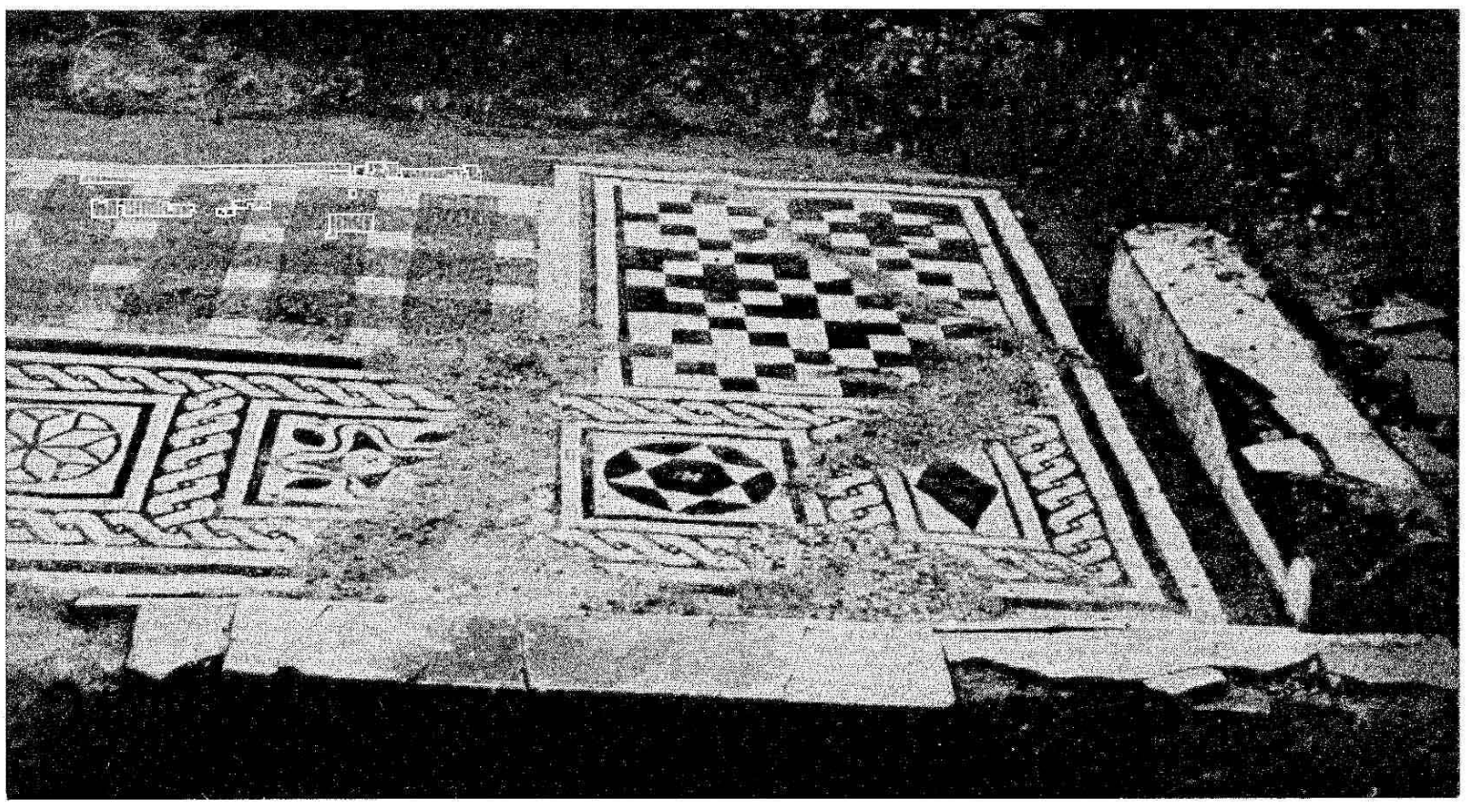

Δ. Μακεδονία. Ἀνασκαφὴ Ναούσης: α. Ἄποψις ἀπὸ ΒΑ τῆς δεξαμενῆς μετὰ τοῦ συστήματος ἀποχετεύσεως, β. Ἄποψις ἀπὸ Β τοῦ δυτ. τμήματος τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

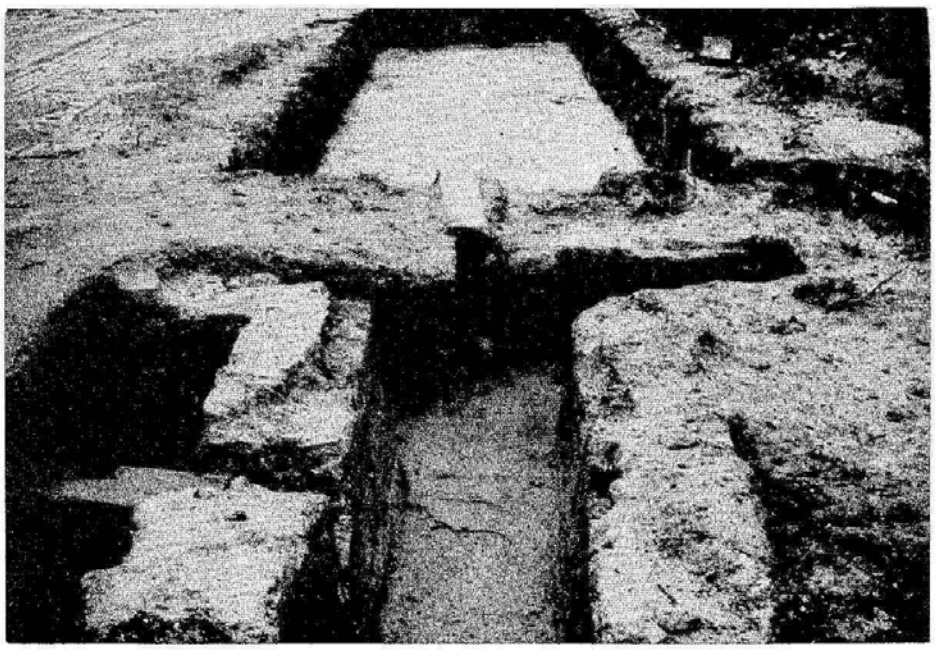

Δ. Μακεδονία. Ἀνασκαφὴ Ναούσης: α. Ἄποψις ἀπὸ Β τοῦ ἀποχετευτικοῦ συστήματος, β. Ἄποψις ἀπὸ ΒΔ τῶν πρὸς νότον τῆς δεξαμενῆς ψηφιδωτῶν δαπέδων, γ. Ἄποψις ἀπὸ Α τοῦ συστήματος ἀποχετεύσεως

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

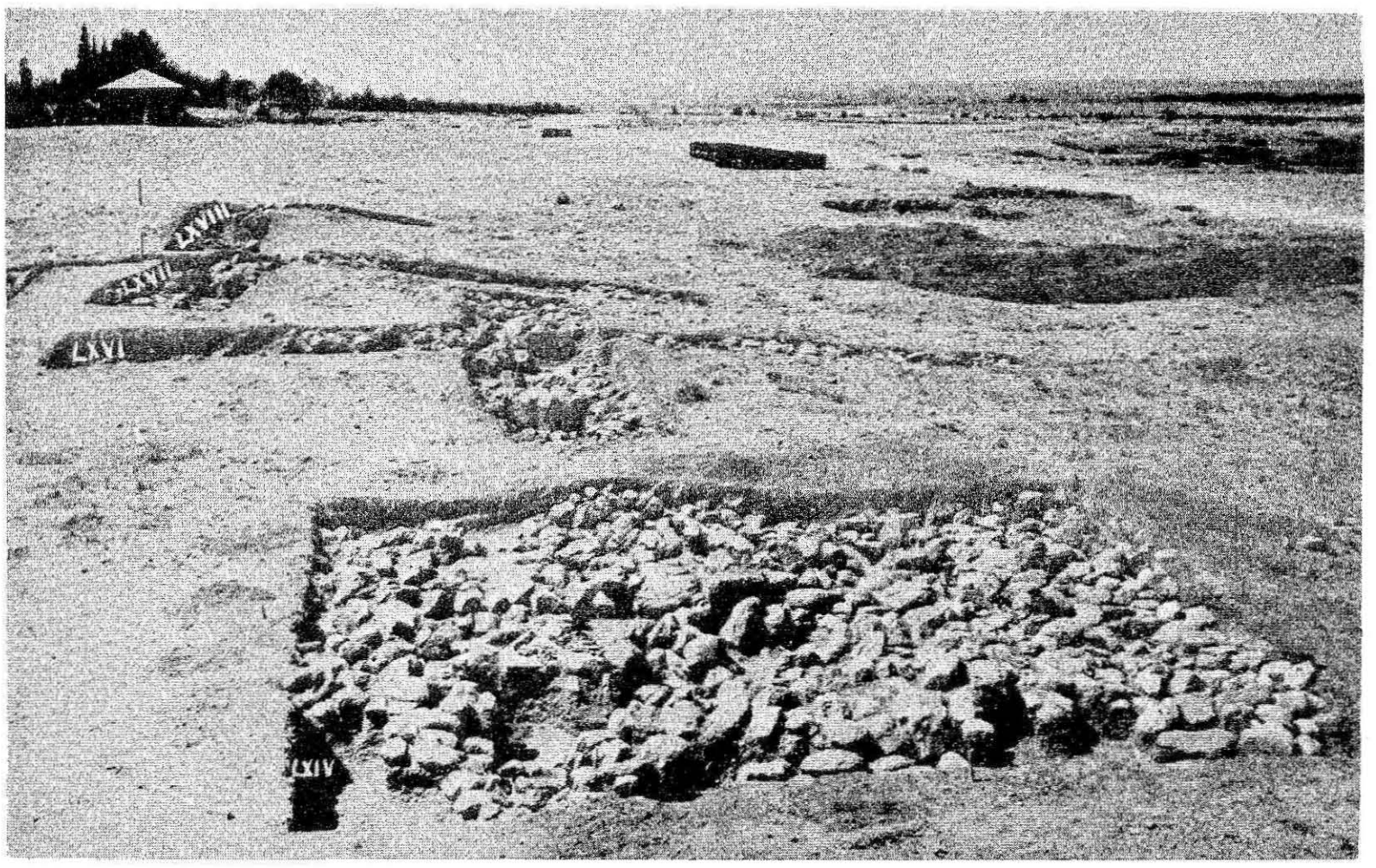

Δ. Μακεδονία. Βεργίνα: α. Κατὰ σειρὰν οἱ τύμβοι LXIV, LXVI, LXVII καὶ LXVIII. Ἄποψις ἀπὸ Α, β. Ἄποψις ἐκ Δ τῶν τύμβων LXVIII (ἐμπρὸς) καὶ LXIII-LXVII

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

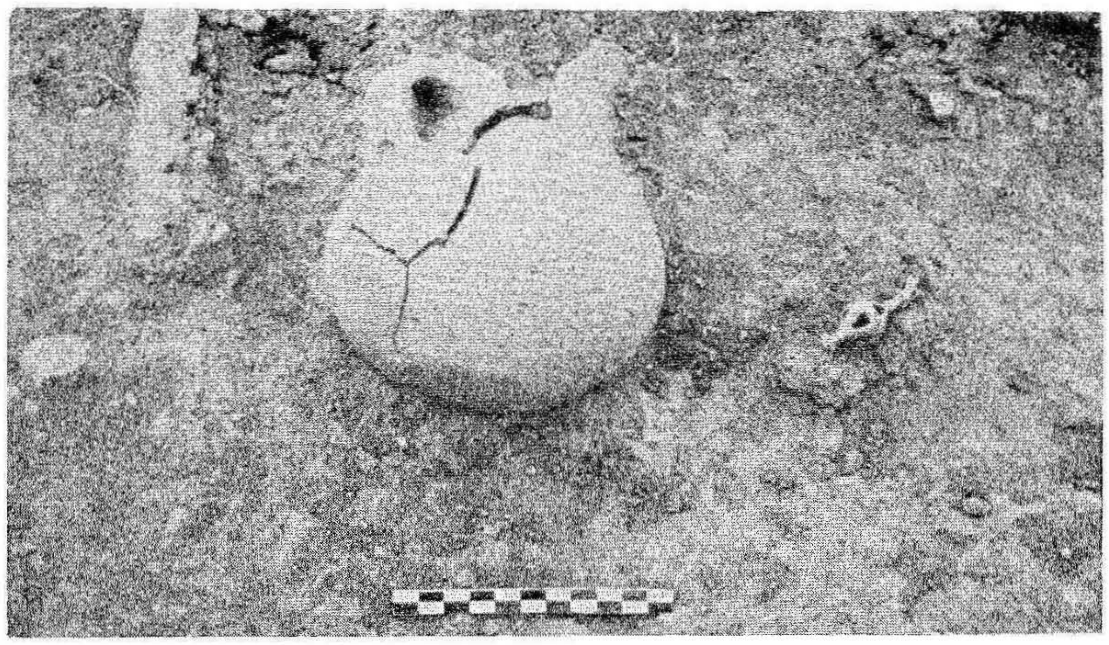

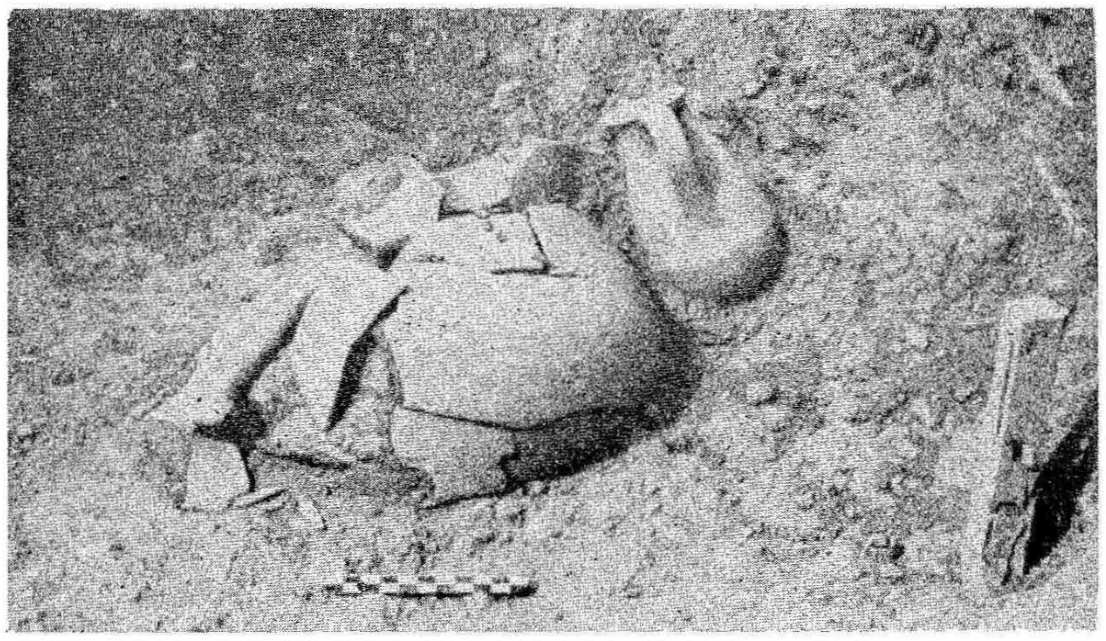

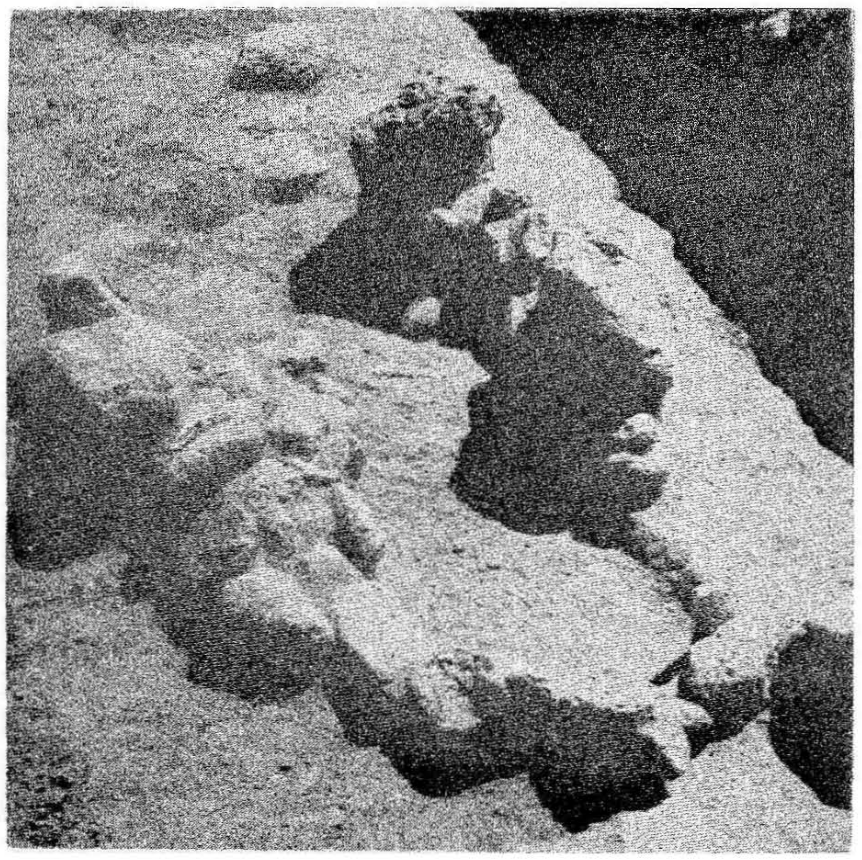

Δ. Μακεδονία. Βεργίνα: α. Ἡ ταφὴ LXVI Β, β. Ἡ ταφὴ LXVI Γ ἀπὸ Α, γ. Ἡ ταφὴ LXVIII Α ἀπὸ ΒΔ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

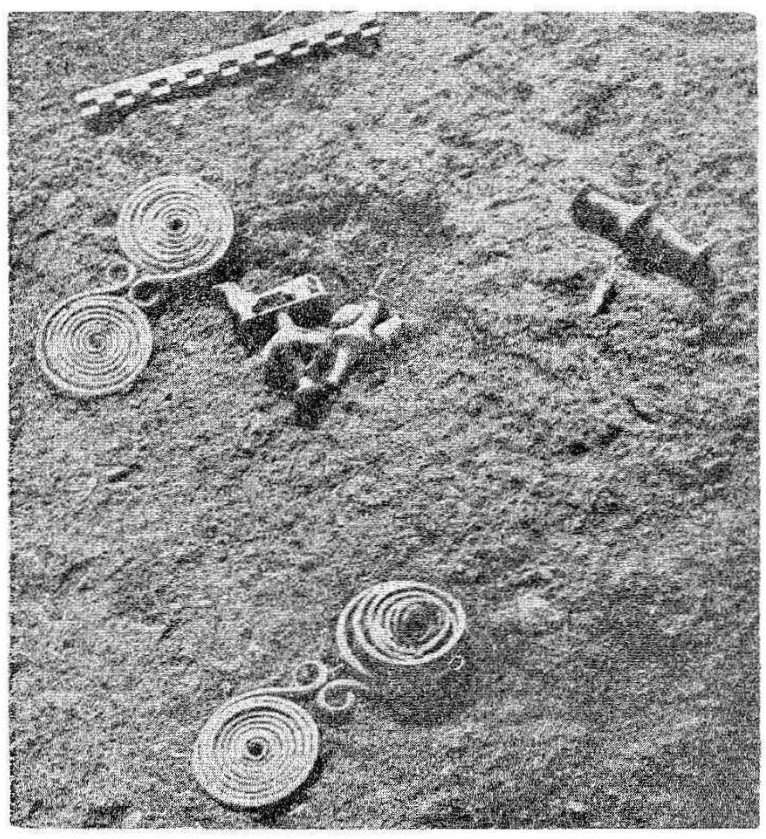

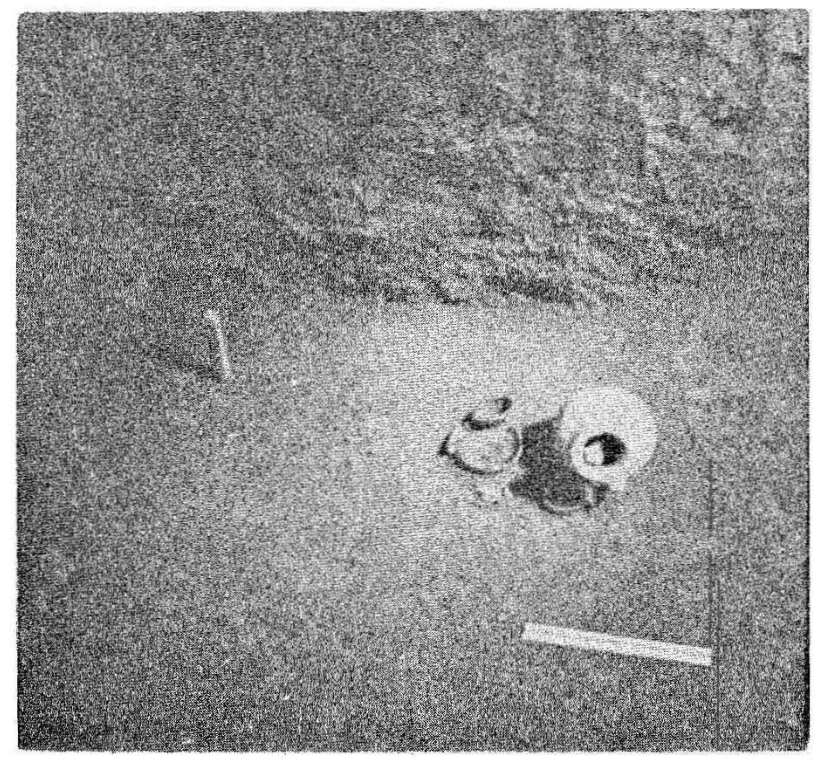

Δ. Μακεδονία, Βεργίνα: α. Μέρος τῶ τύμβων LXVIII (κάτω ἀριστερὰ) καὶ LXV (δεξιὰ) καί, κατὰ τὸ κέντρον, οἱ τύμβοι LXVII, LXVI καὶ LXIV ἀπὸ ΝΔ, β. Μέρος τῆς ταφῆς LXVI Α, γ. Ἡ ταφὴ LXIX-LXXI Ε ἀπὸ ΒΔ

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

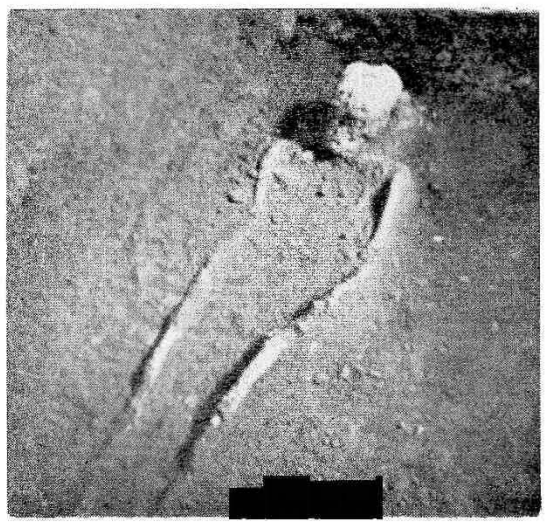

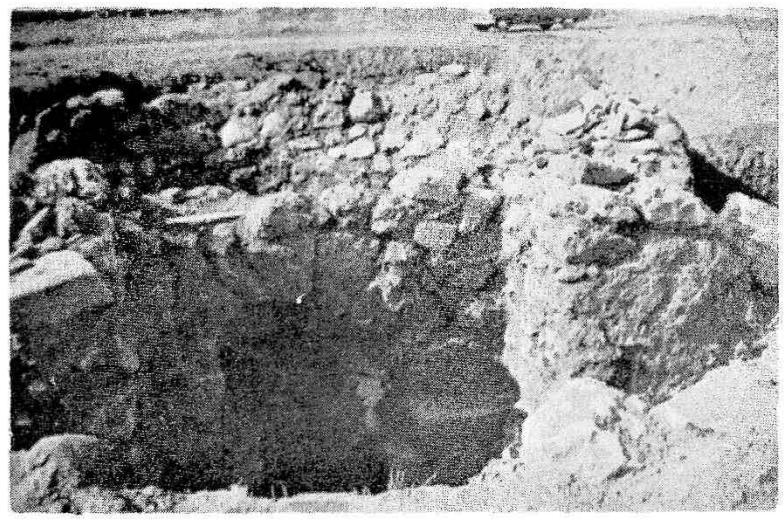

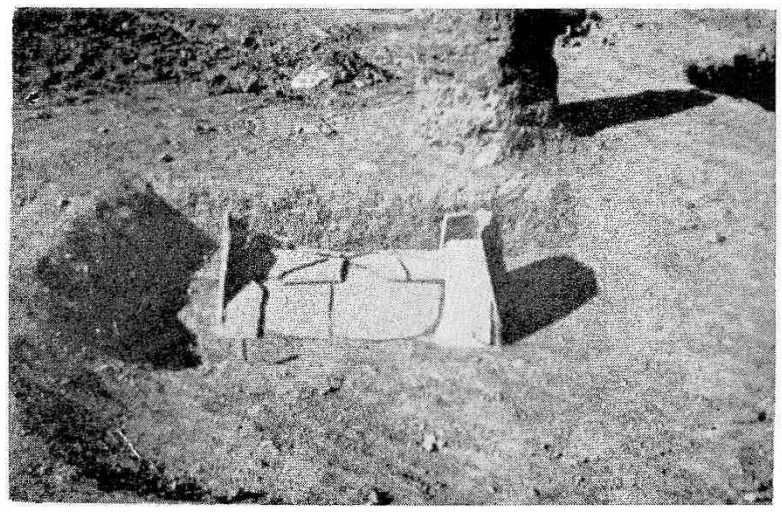

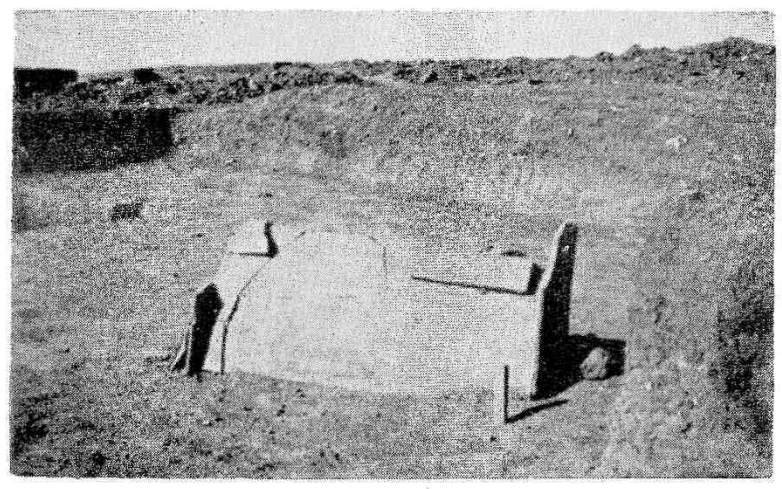

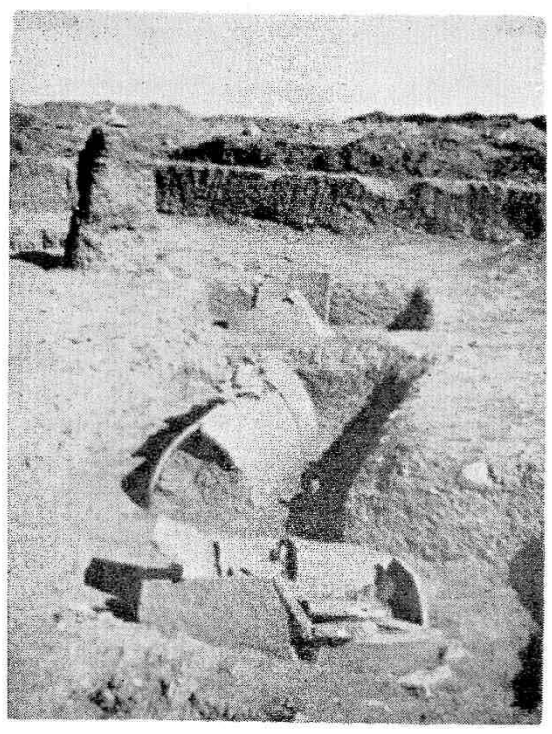

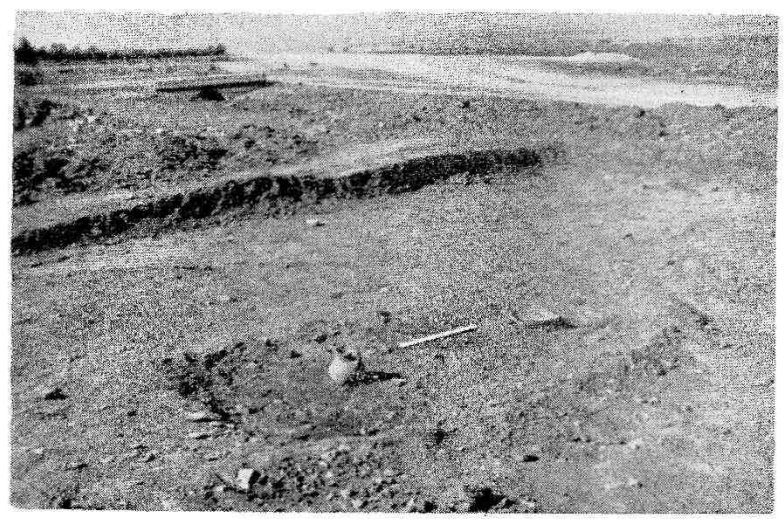

Δ. Μακεδονία. Βεργίνα: α. Ἡ ταφὴ LXIX-LXXI Μ ἀπὸ ΒΑ, β. Ἡ ἀσβεστοκάμινος LXXII ἀπὸ Α, γ. Ἡ ταφὴ LXIX-LXXI Β ἀπὸ ΝΑ, δ. Ἡ ταφὴ LXIX-LXXI Α ἀπὸ ΝΑ, ε. Αἱ ταφαὶ LXIX-LXXI Δ, Γ καὶ Β ἀπὸ ΝΔ, ς. Ἡ ταφὴ LXXIII Ε, ἀπὸ ΝΑ, κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς ἀνασκαφείσης ζώνης

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

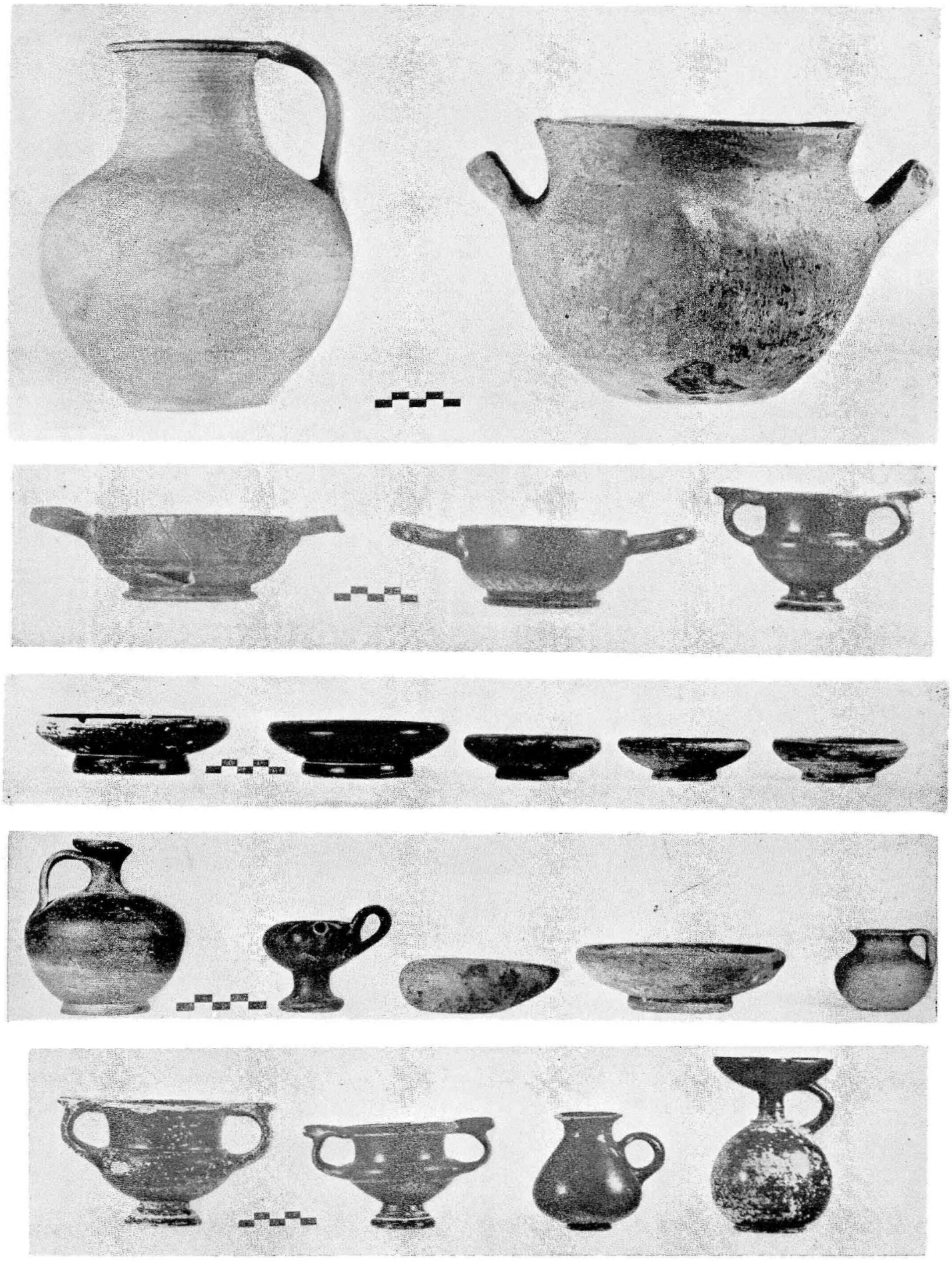

Δ. Μακεδονία. Βεργίνα: α. Τὰ ἀγγεῖα LXIX-LXXI Ε 3 καὶ LXV Α Χ 260, β. Τὰ ἀγγεῖα LXIX-LXXI Θ 26 καὶ Κ 36 καὶ (εἰς τὸ μέσον) LXXIII Α 5, γ. Τὰ κυάθια LXIX-LXXI Ε 7, Θ 25, Ε 8, Ε 9 καὶ Η 20, δ. Τὰ ἀγγεῖα LXIX-LXXI Η 16, Α 1, Α 40, Λ 39 καὶ Η 21, ε. Τὰ ἀγγεῖα LXIX-LXXI Ι 30, Η 12, Η 19 καὶ Η 18

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

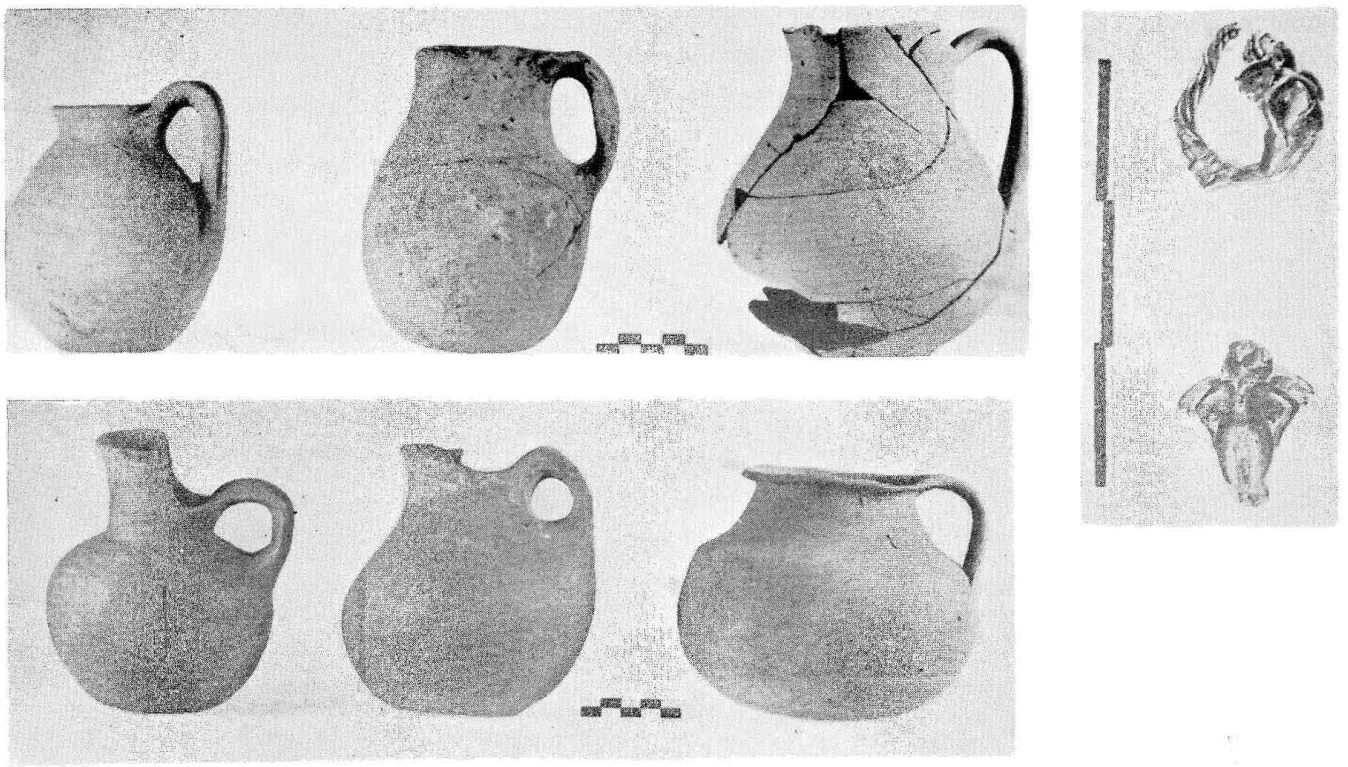

Δ. Μακεδονία. Βεργίνα: α. Τύμβος LXVIII. Τὰ ἀγγεῖα Ζ 32, Α 1 καὶ LXVIII 7, β. Τὰ ἀγγεῖα LXXIII Ε 28 καὶ Α 2 καὶ (εἰς τὸ μέσον) LXIV Γ 14, γ. Χρυσᾶ ἐνώτια ἐκ τοῦ τάφου LXXIII Α ὑπ' ἀριθ. 6α-β, δ. Ἡ πελίκη LXXIII Α 1 κατὰ τὴν ὀπισθίαν καὶ τὴν κυρίαν ὄψιν αὐτῆς

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

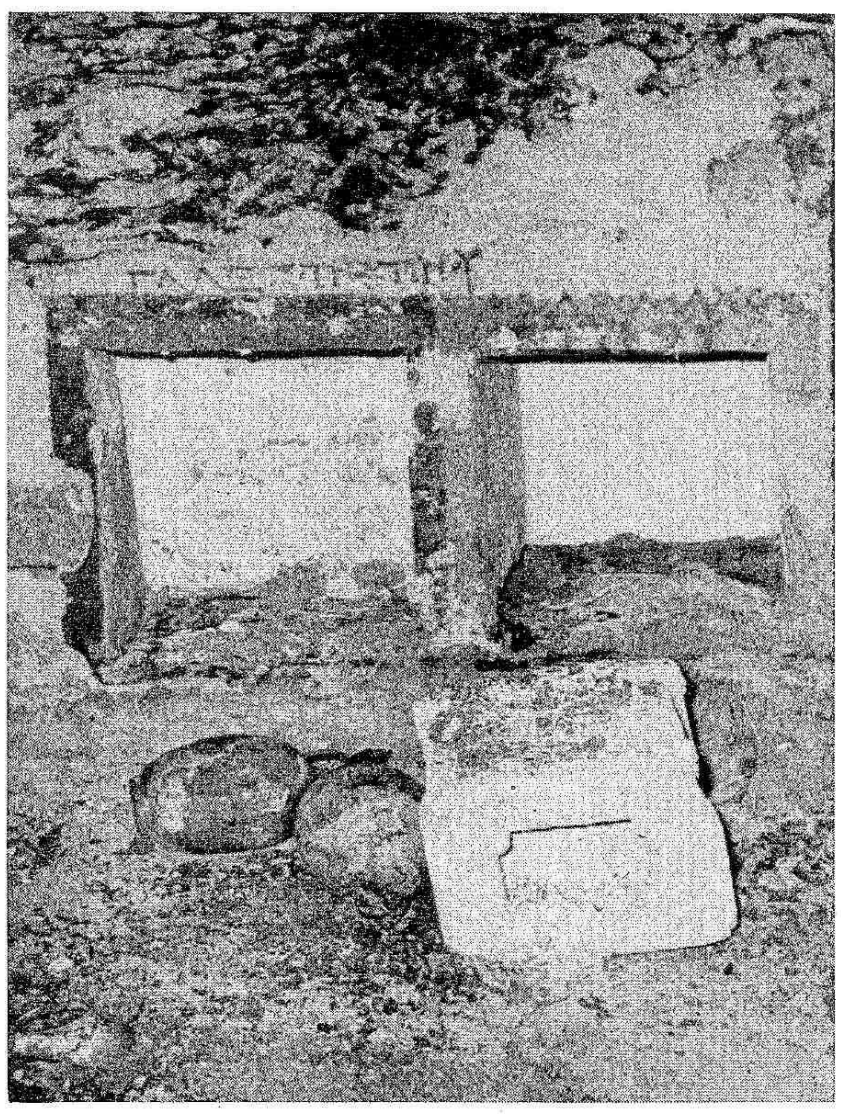

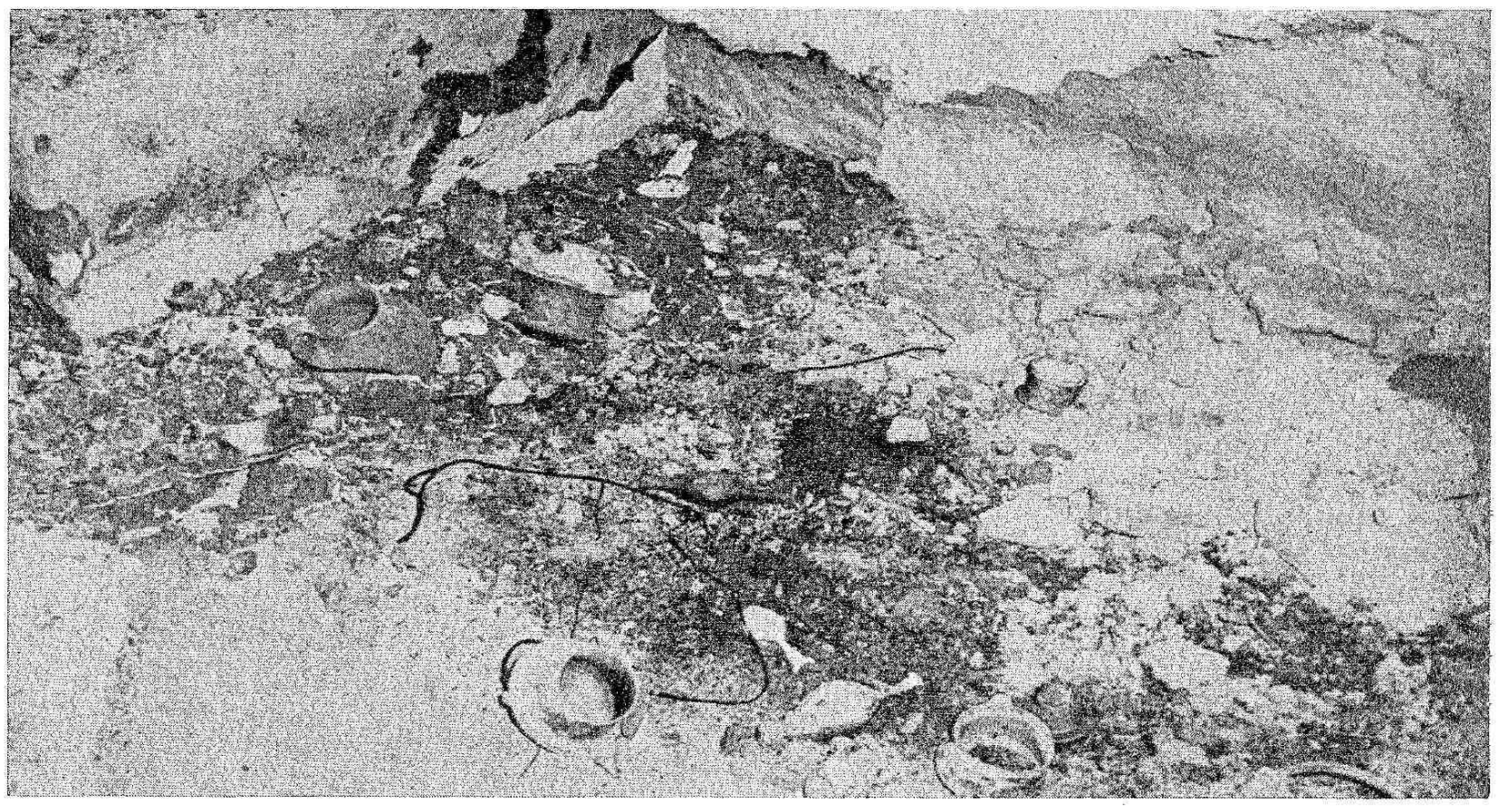

Βέροια: Λαξευτὸς διθάλαμος τάφος (ἐσωτερικόν): α. Ἡ βάσις τοῦ βωμοῦ, β. Τὰ εὑρεθέντα πήλινα ἀγγεῖα

Μ. ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΗ - ΣΙΓΑΝΙΔΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

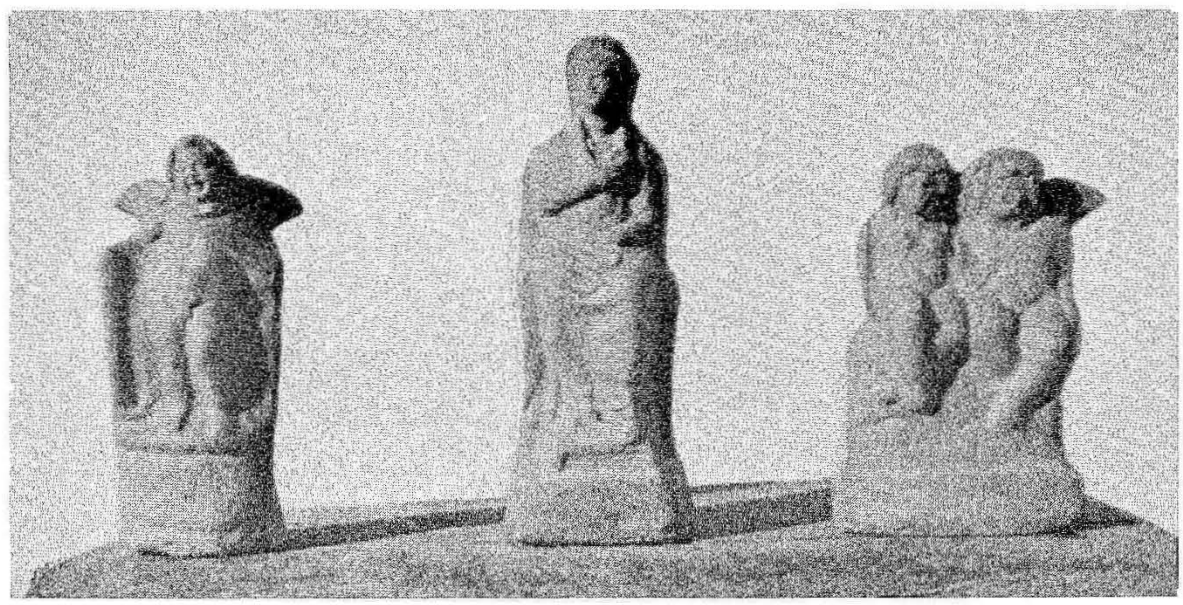

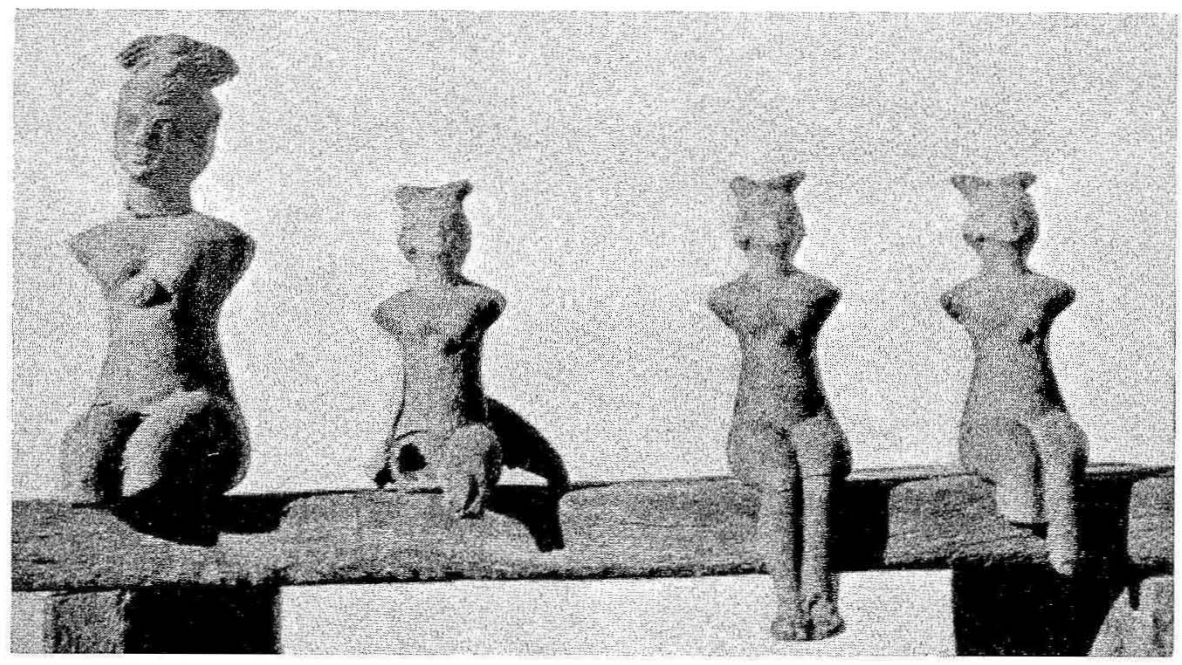

Βέροια: α-β. Πήλινα εἰδώλια καὶ πλαγγόνες, εὑρεθέντα ἔξωθι τοῦ διθαλάμου τάφου,
γ. Πήλινα εἰδώλια εὑρεθέντα ἐντὸς τοῦ μονοθαλάμου λαξευτοῦ τάφου

Μ. ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΗ - ΣΙΓΑΝΙΔΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

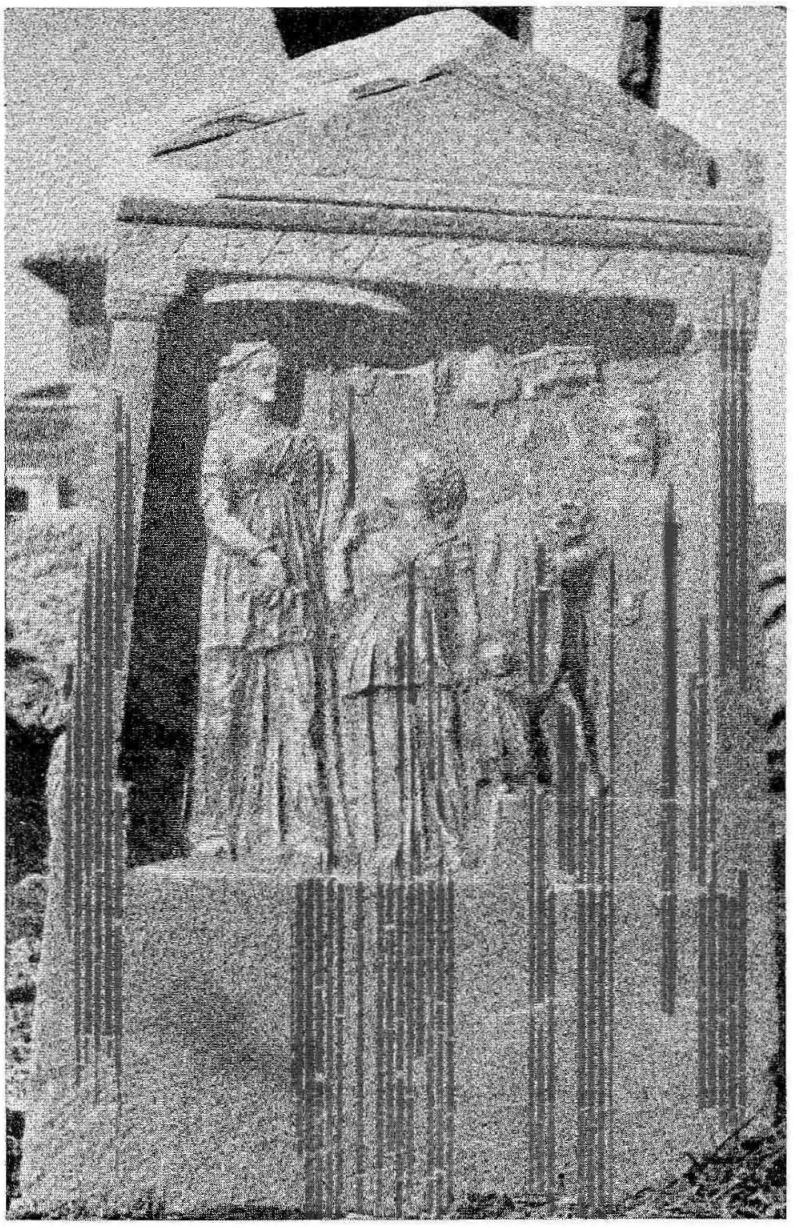

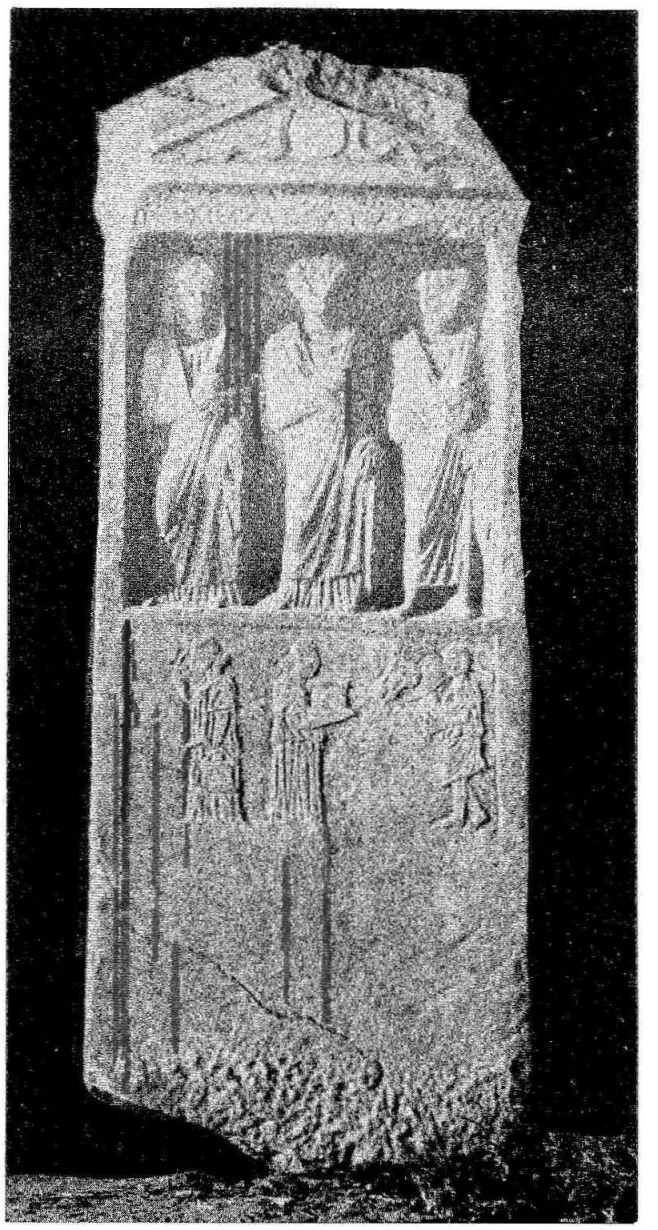

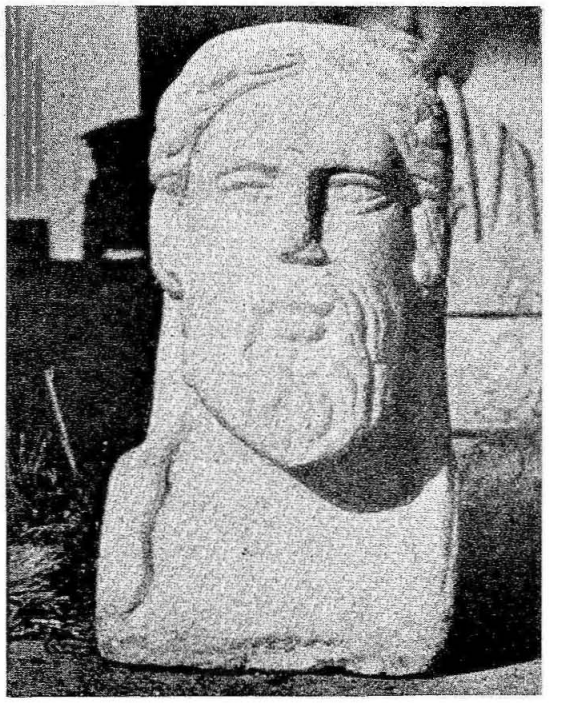

Βέροια: α. Ἑλληνιστικὴ στὴλη ἀνευρεθεῖσα ἔξωθι τοῦ διθαλάμου λαξευτοῦ τάφου, β. Ρωμαϊκὴ στήλη ἐκ Στενημάχου, γ. Κεφαλή, δ. Ρωμαϊκὸς τάφος, ε. Προτομή

Μ. ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΗ - ΣΙΓΑΝΙΔΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

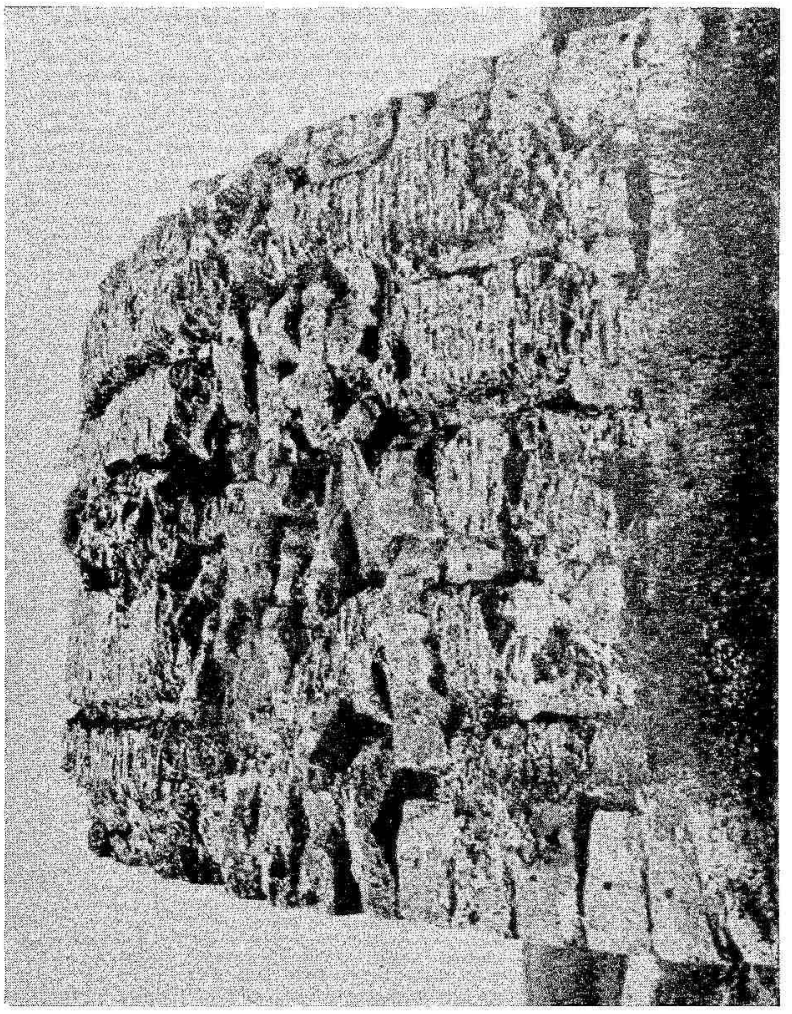

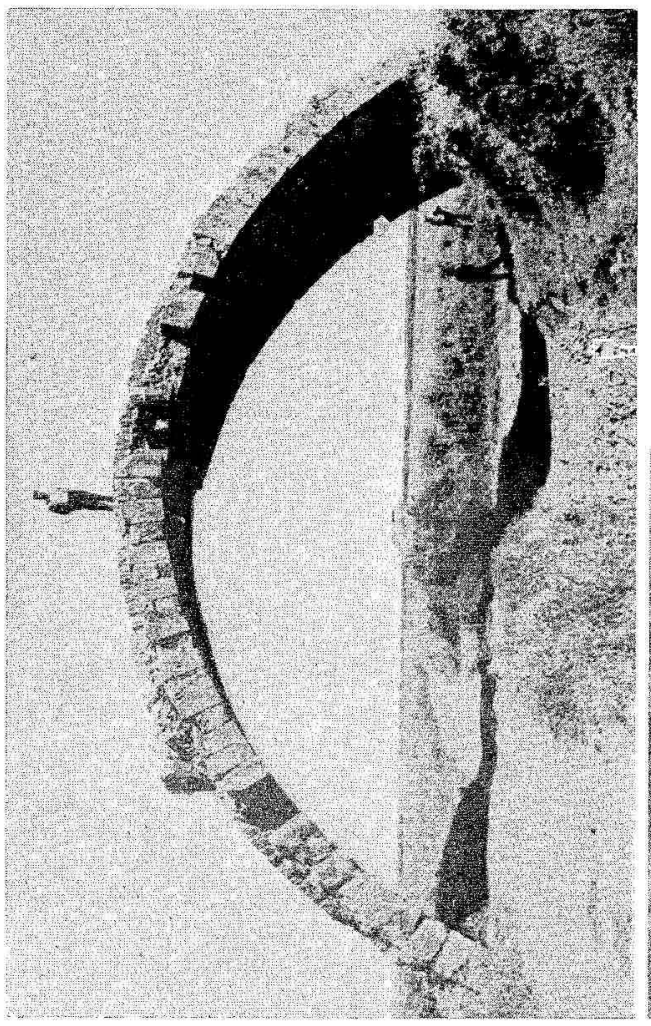

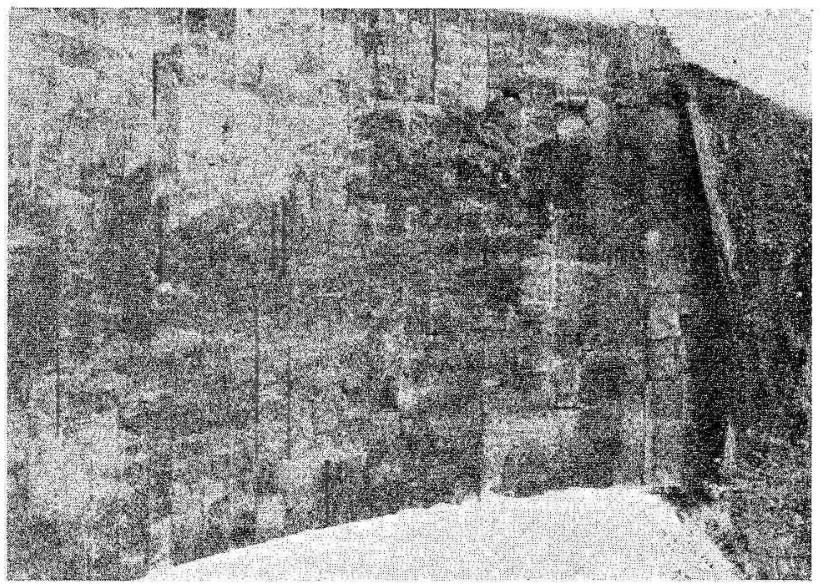

Βέροια: α-δ. Τόξον Κλειδίου. Ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ὄψις αὐτοῦ

Μ. ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΗ - ΣΙΓΑΝΙΔΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

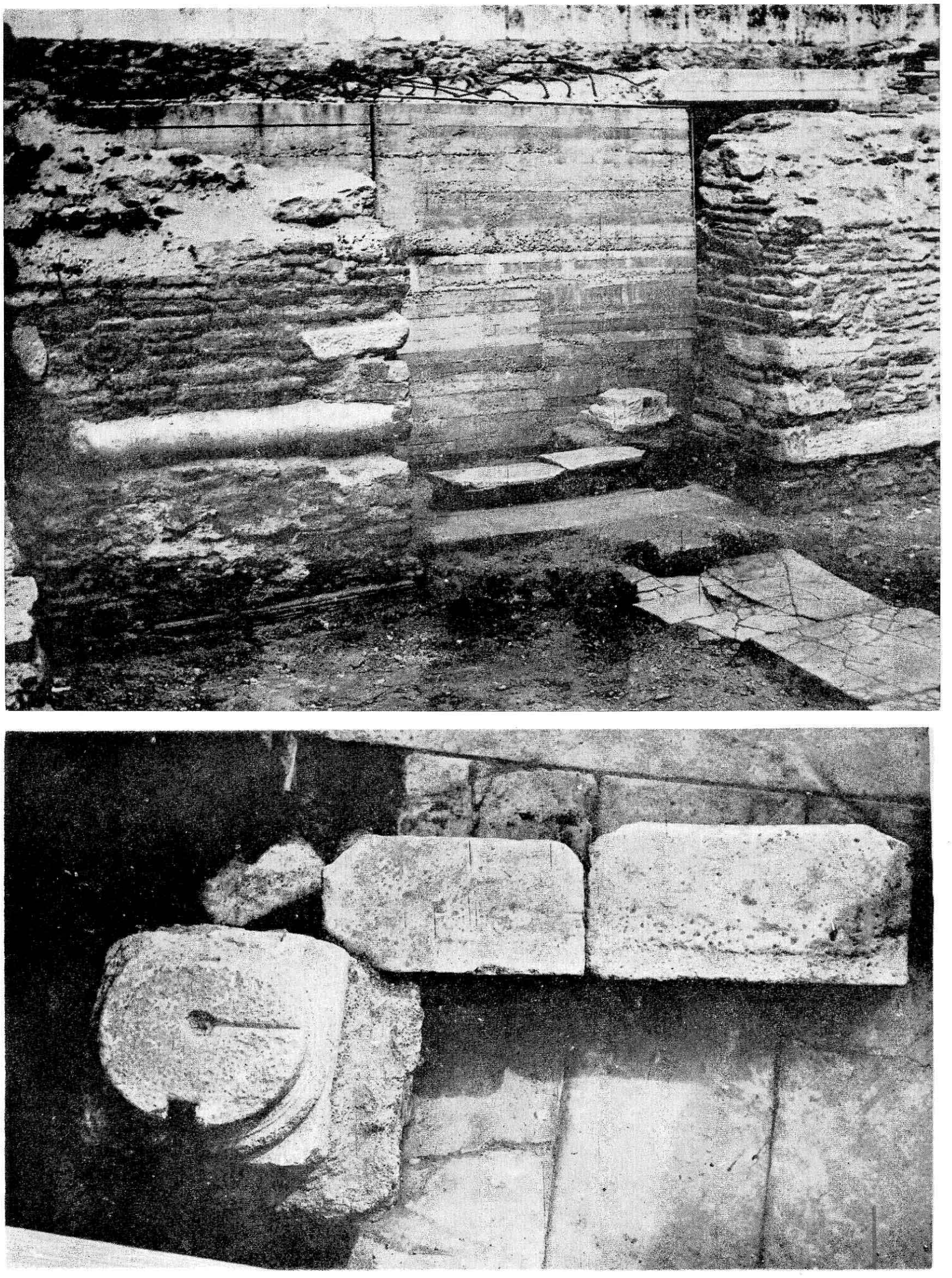

Θεσσαλονίκη. Ἁγία Σοφία: α. Ἡ ἐπὶ τοῦ τοίχου ΛΛ΄ εἴσοδος Μ, ἡ παρ᾽ αὐτήν πλακόστρωσις καὶ τὰ ὑπολείμματα τοῦ ἔξωθι ταύτης μεταγενεστέρου παρεκκλησίου, β. Τὸ αὐτὸ παρεκκλήσιον. Φαίνεται ἡ μία τῶν βάσεων, τὰ δύο ἐπιθήματα, ὡς καὶ ἡ προγενεστέρα τοῦ παρεκκλησίου πλακόστρωσις

Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

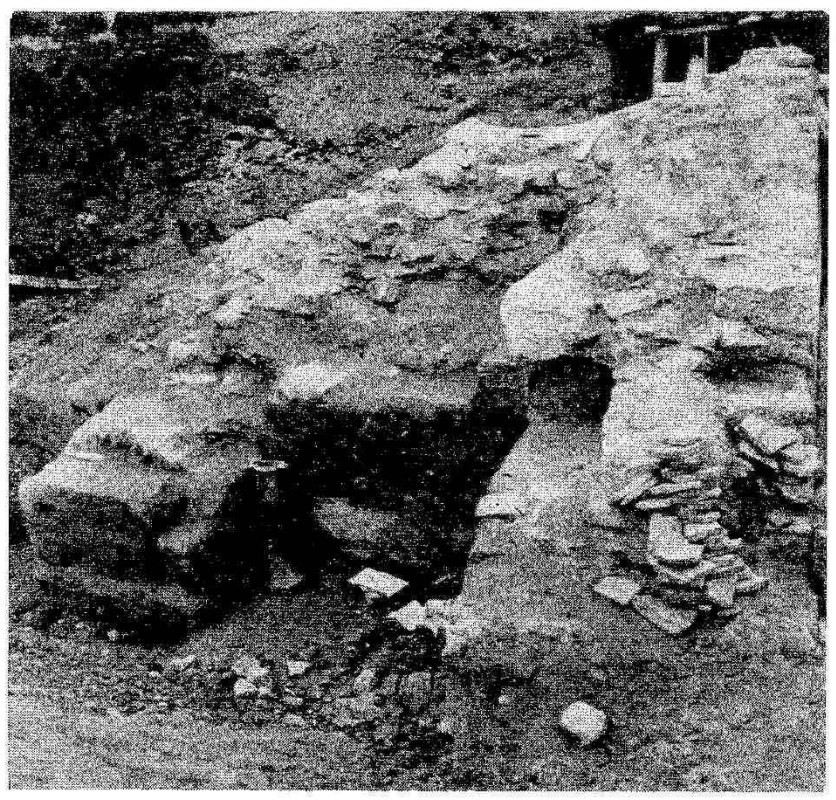

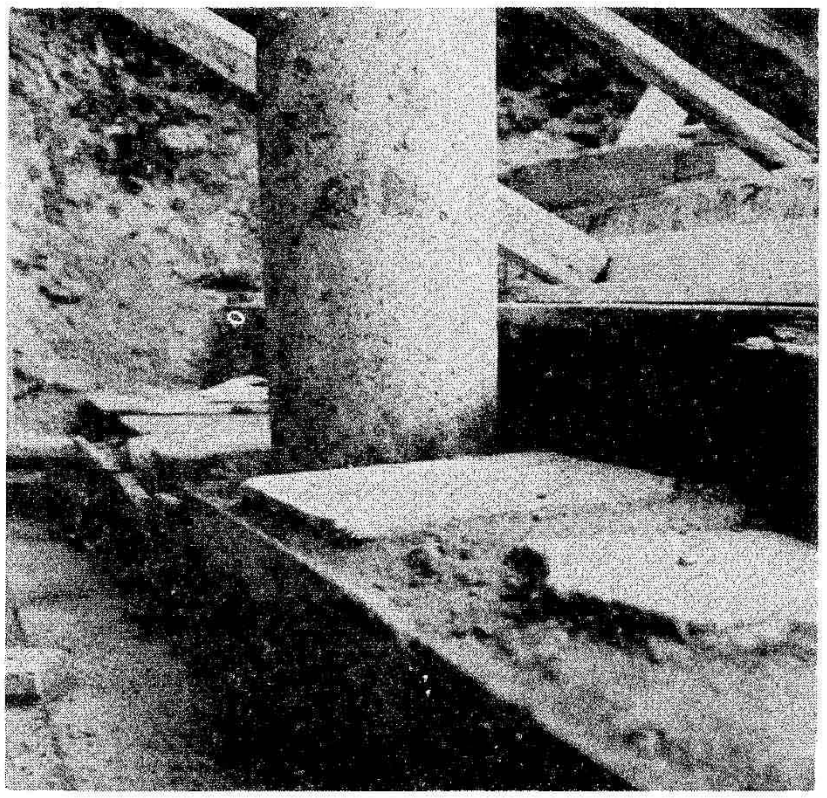

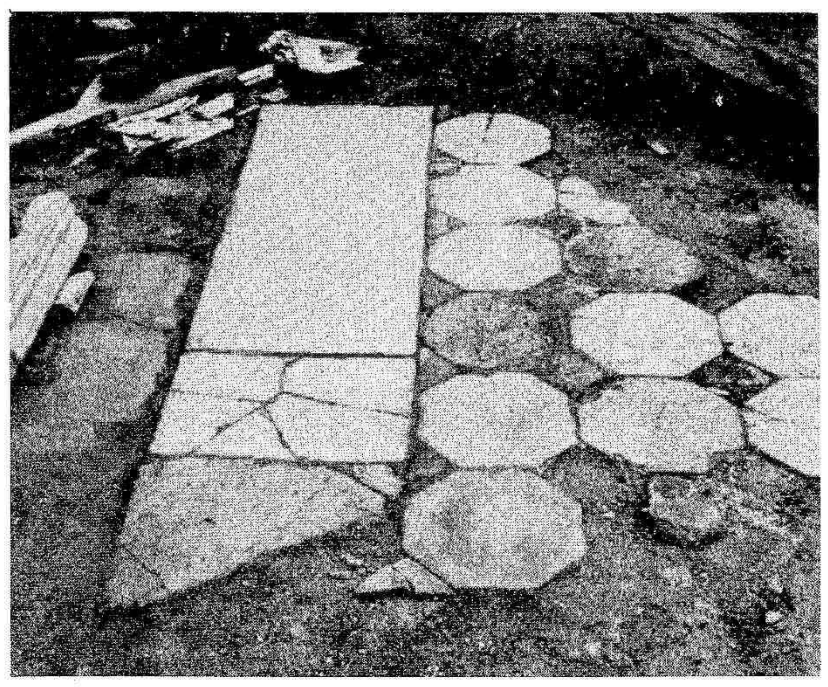

Θεσσαλονίκη. Ἁγ. Σοφία: α. Ἡ ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ ἀνακαλυφθεῖσα ἀψίς, β. Αἱ παρὰ τὴν ἀψῖδα βαθμίδες, γ. Τὸ μεταξὺ ἀψῖδος καὶ βαθμίδων πλακόστρωτον, δ. Ὁ στυλοβάτης ὁ ἀνακαλυφθεὶς ἔξω τῆς ἀψῖδος καὶ πρὸς ἀνατολὰς ταύτης

Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

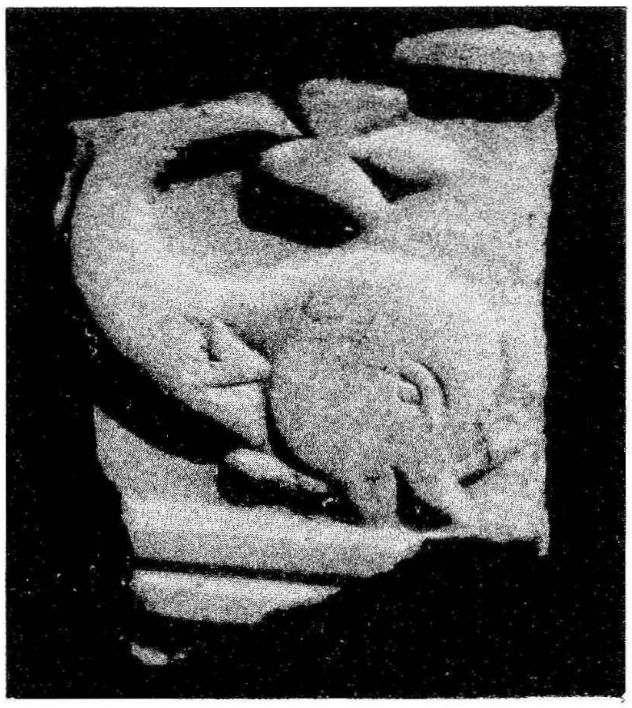

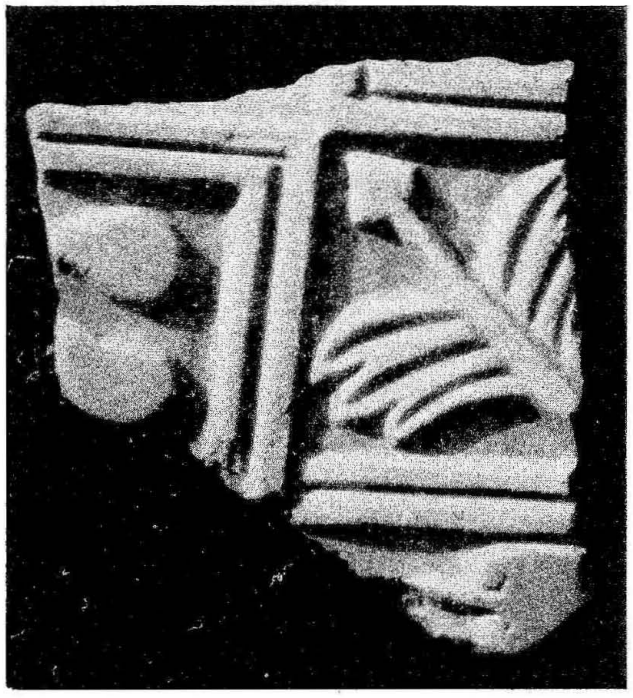

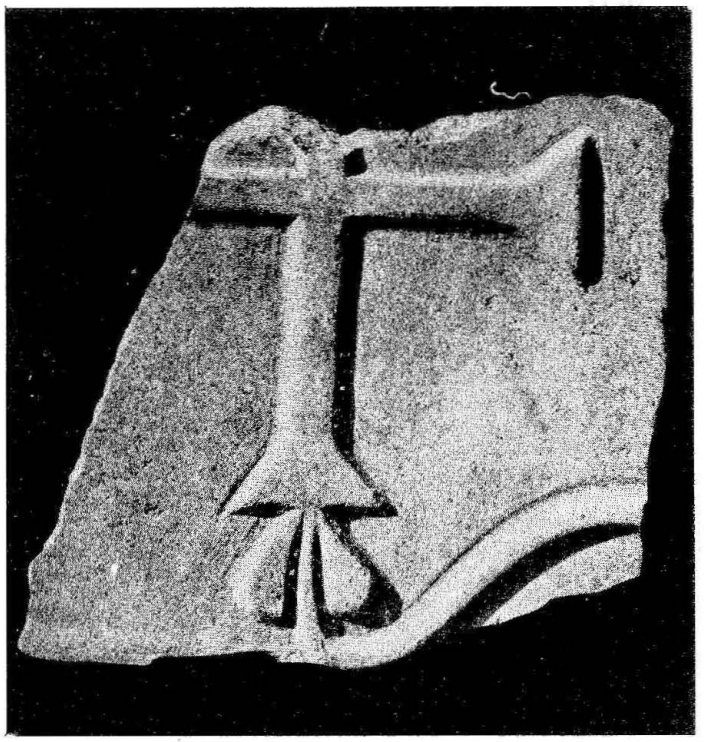

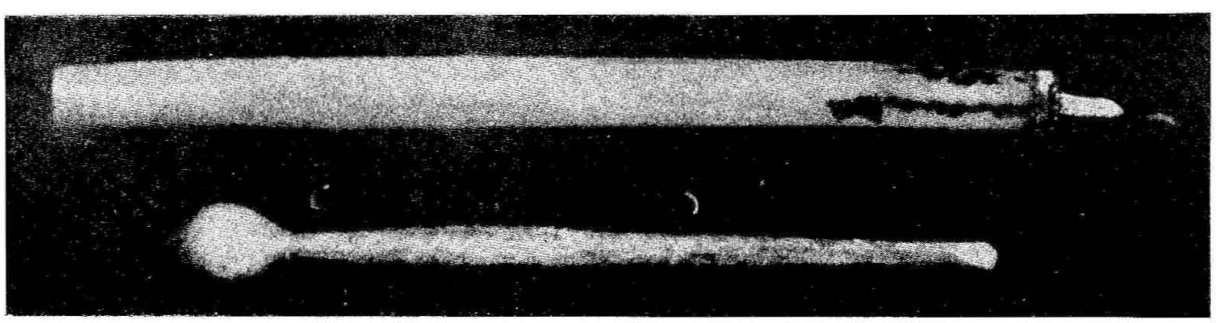

Θεσσαλονίκη. Ἁγ. Σοφία: α-γ. Θωράκια εὑρεθέντα εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ ἀποκαλυφθείσης ἀψῖδος, δ. Ὀπισθία ὄψις τοῦ προηγουμένου θωρακίου, ε. Στῦλος καὶ καρφίς, ἐλεφάντινα

Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

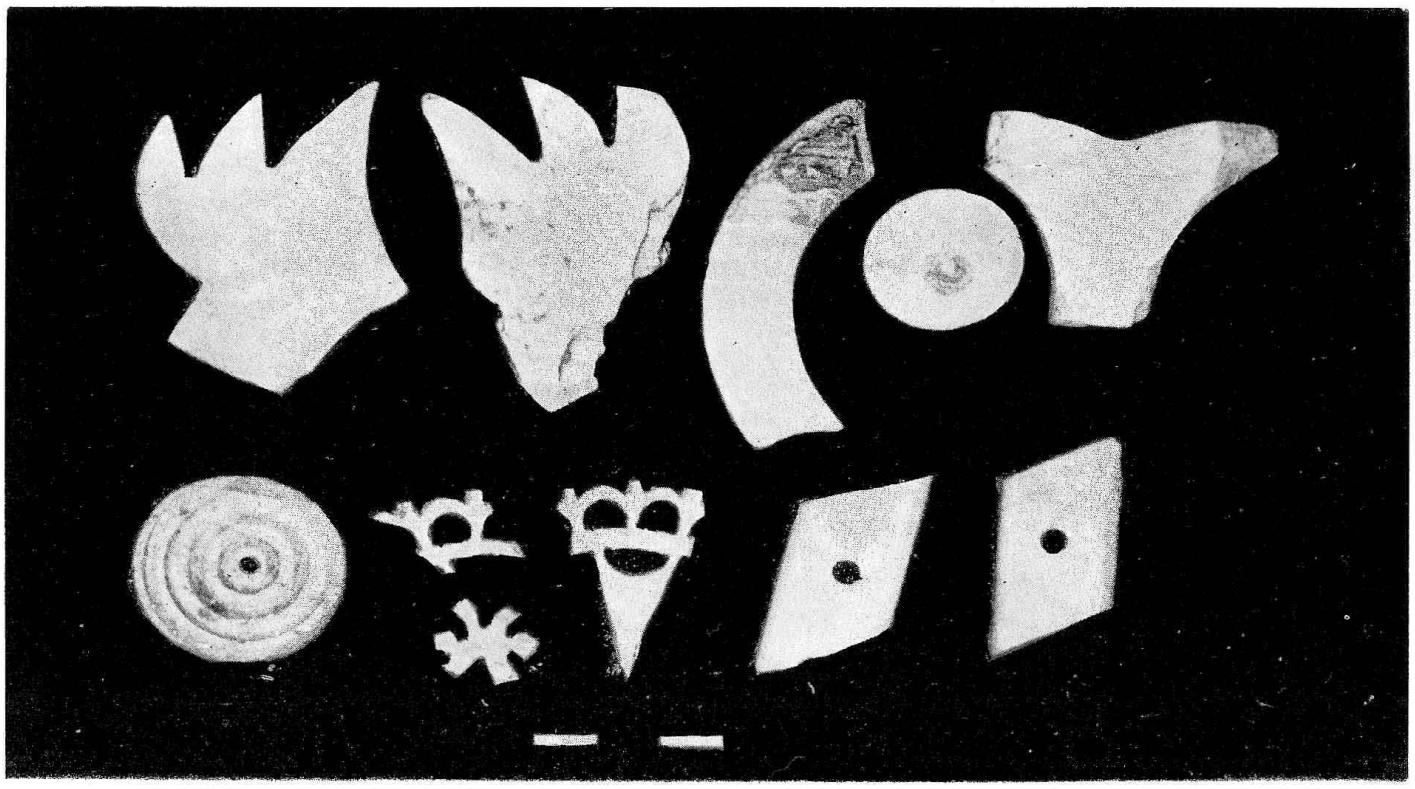

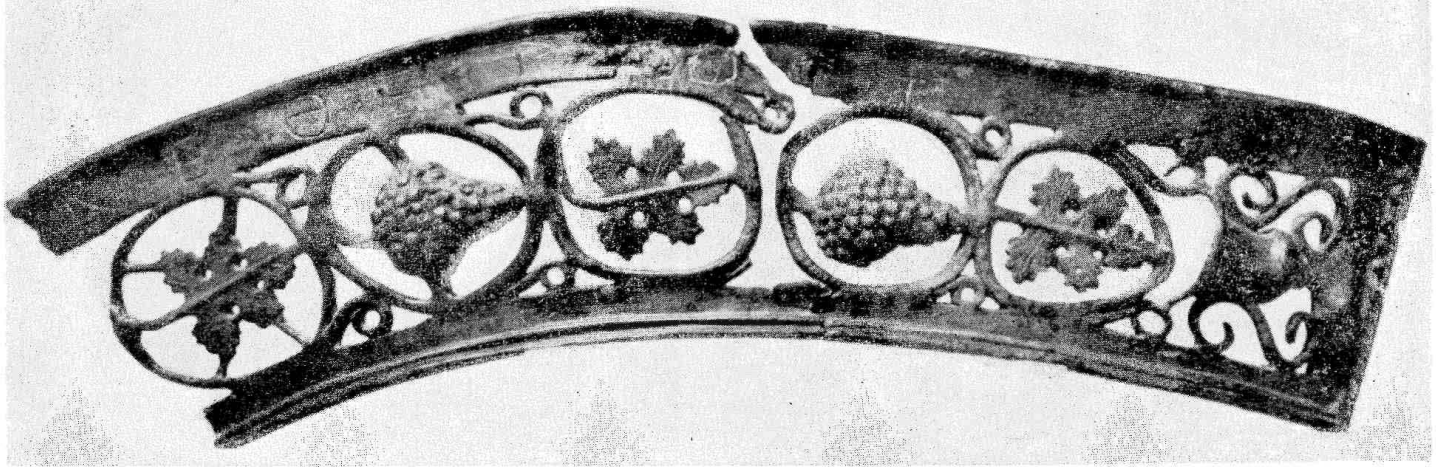

Θεσσαλονίκη. Ἁγ. Σοφία: α-β. Ὀστρέϊνα καὶ ὀστέϊνα κοσμήματα ὡς καὶ ὀρειχάλκινον πλαίσιον μὲ διακόσμησιν κληματίδος, ἐκ τῆς ἀνακαλυφθείσης ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ ἁψῖδος, γ. Ἐπιγραφὴ ἐξαχθεῖσα ἐκ τοῦ τοίχου ΛΛ΄ πρὸς βορρᾶν τῆς Ἁγ. Σοφίας

Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

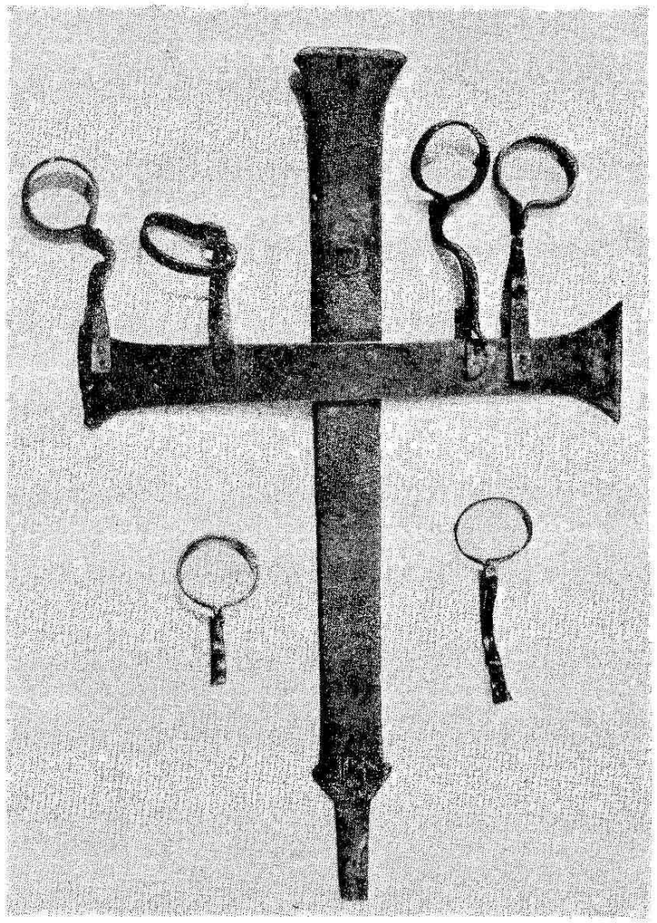

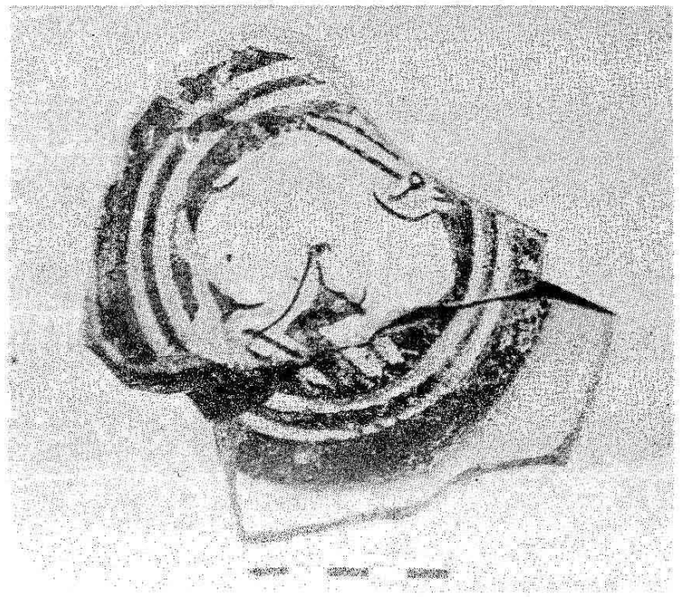

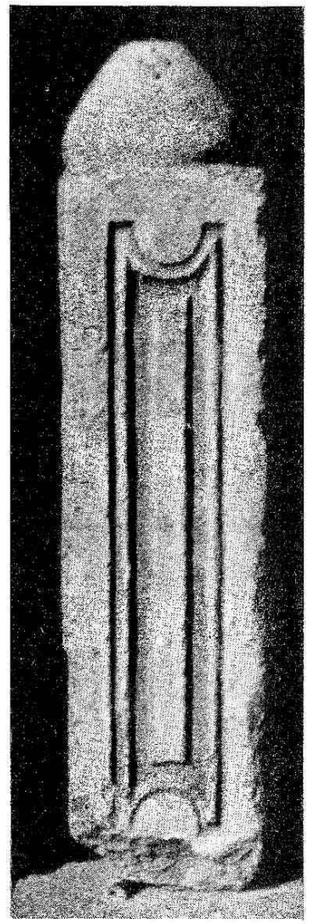

ΠΙΝΑΞ 271

Θεσσαλονίκη. Ἁγ. Σοφία: α. Ὀρειχάλκινος σταυρὸς ἐκ τῆς ἀνακαλυφθείσης ἁψῖδος, β. Θωράκιον μεταβατικῆς ἐποχῆς μὲ παράστασιν γρυπός, ἐκ τοῦ προαυλίου, γ. Βυζαντινὸν πινάκιον ἐκ τῶν εὑρεθέντων περὶ τὸν ναόν, δ. Πεσσίσκος εὑρεθεὶς ἐνδομημένος εἰς τὴν ἀνακαλυφθεῖσαν ἁψῖδα
Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

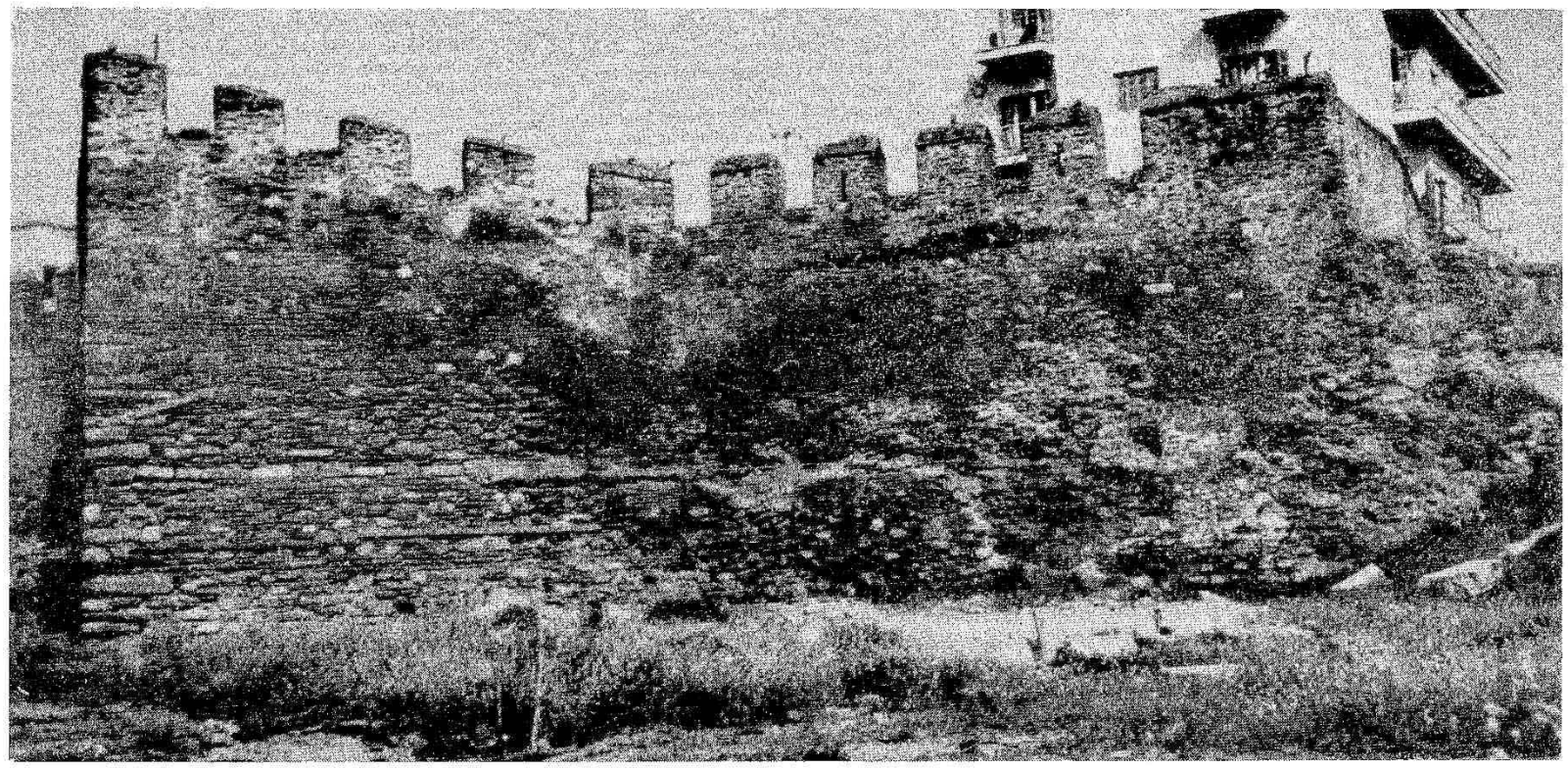

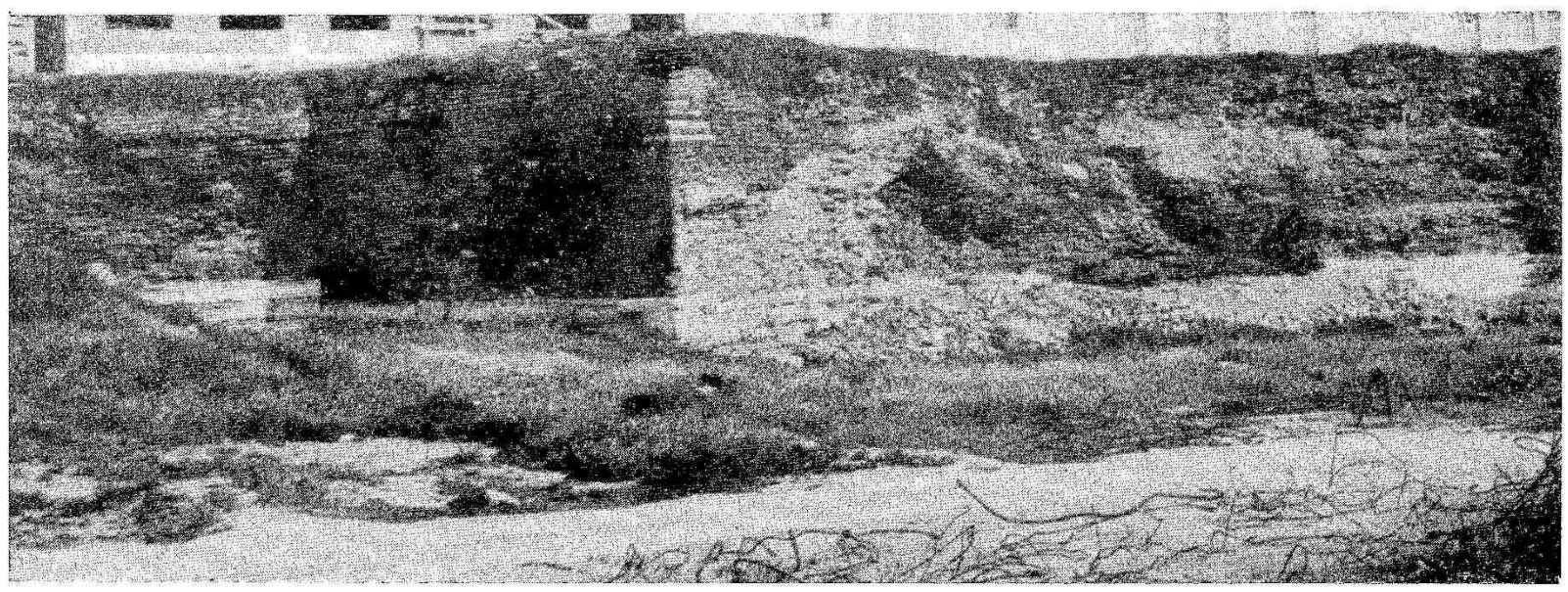

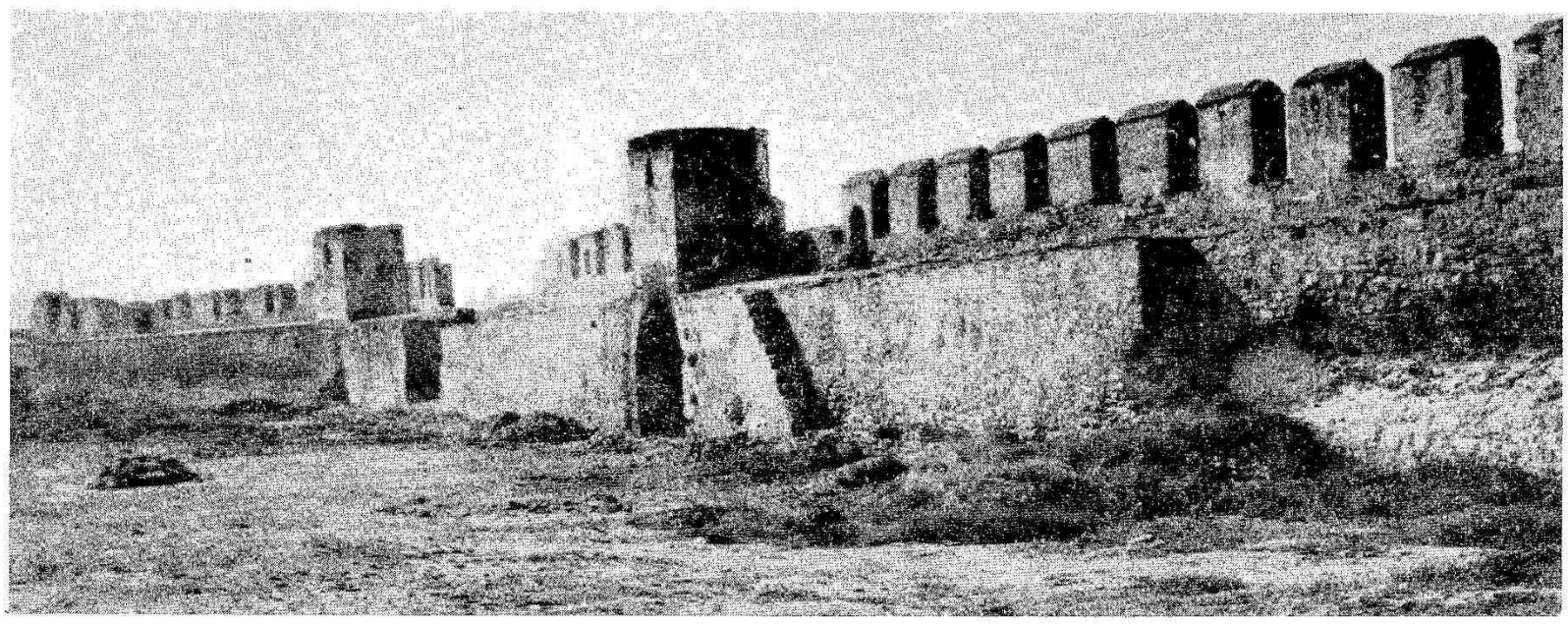

Θεσσαλονίκη. Τείχη: α. Τμῆμα τοῦ ἐν Σχεδ. 2 τείχους ΑΒ. Διακρίνεται κατὰ τὴν ἀριστερὰν γωνίαν κεραμοπλαστικὸν συμπίλημα, β. Τμῆμα τοῦ ἐν Σχεδ. 2 τείχους ΓΔ. Διακρίνονται κάτω οἱ ἐπάλληλοι δόμοι ἐξ ἀρχαίων μαρμαρίνων ἑδράνων, γ. Τμῆμα τοῦ ἐν Σχεδ. 2 τείχους ΕΖΗ

Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

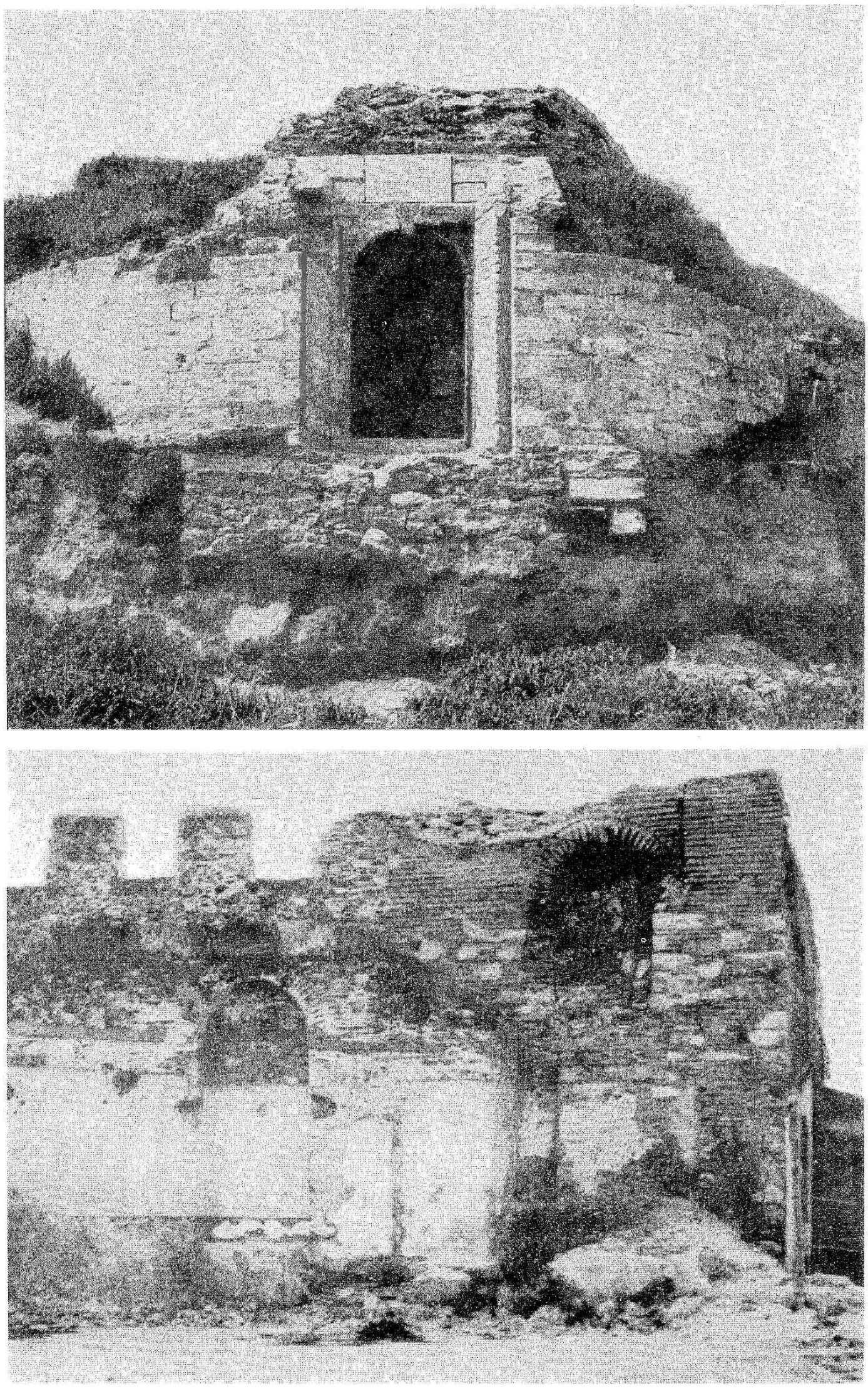

Θεσσαλονίκη. Τείχη: α. Ἡ ἐν Σχεδ. 2 τουρκική ἀποθήκη Τ, β. Ὁ παλαιότατος πύργος τοῦ «Τσερέμπουλου» (Σχεδ. 2, ΠΝΞΟ)

Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

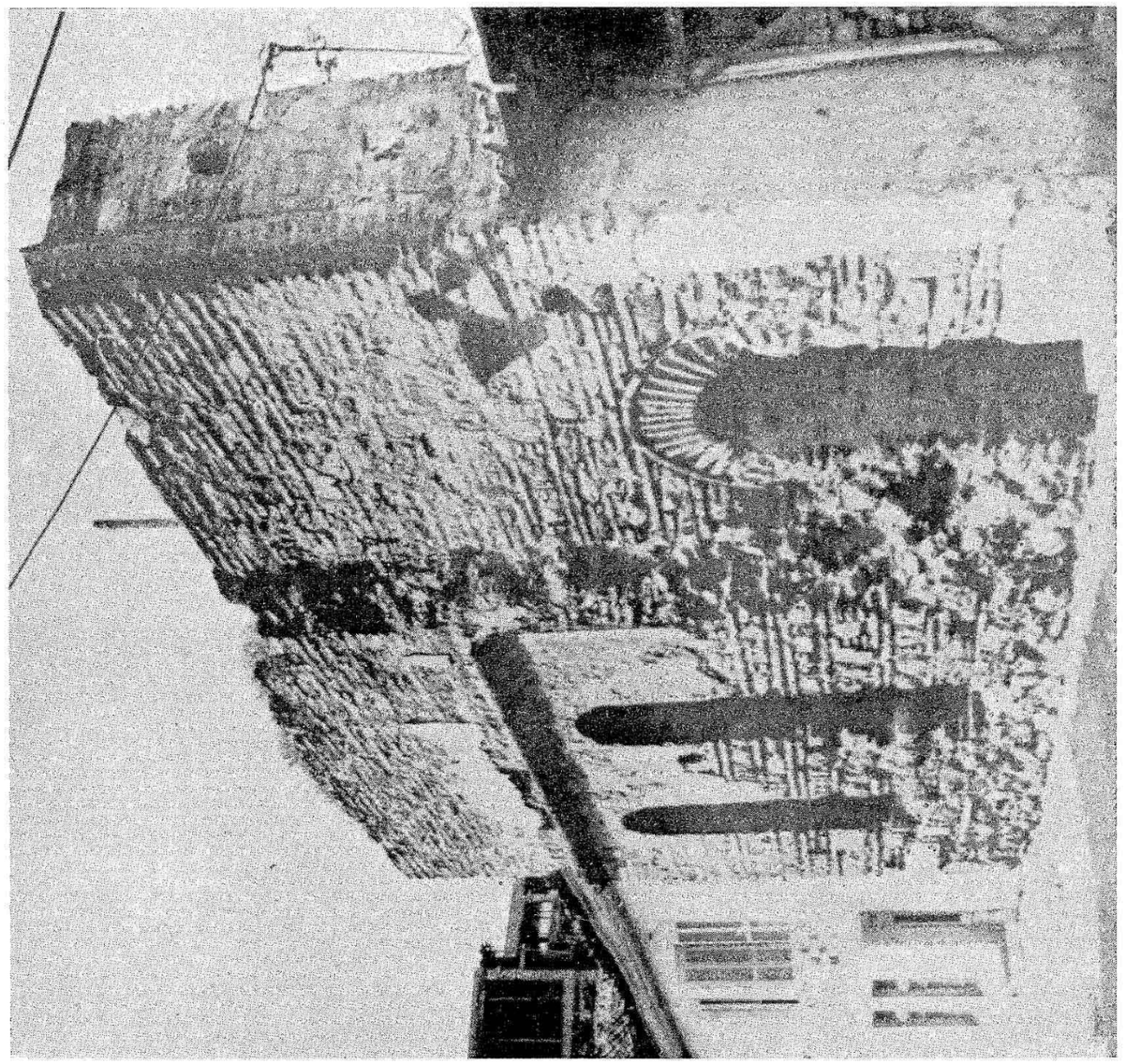

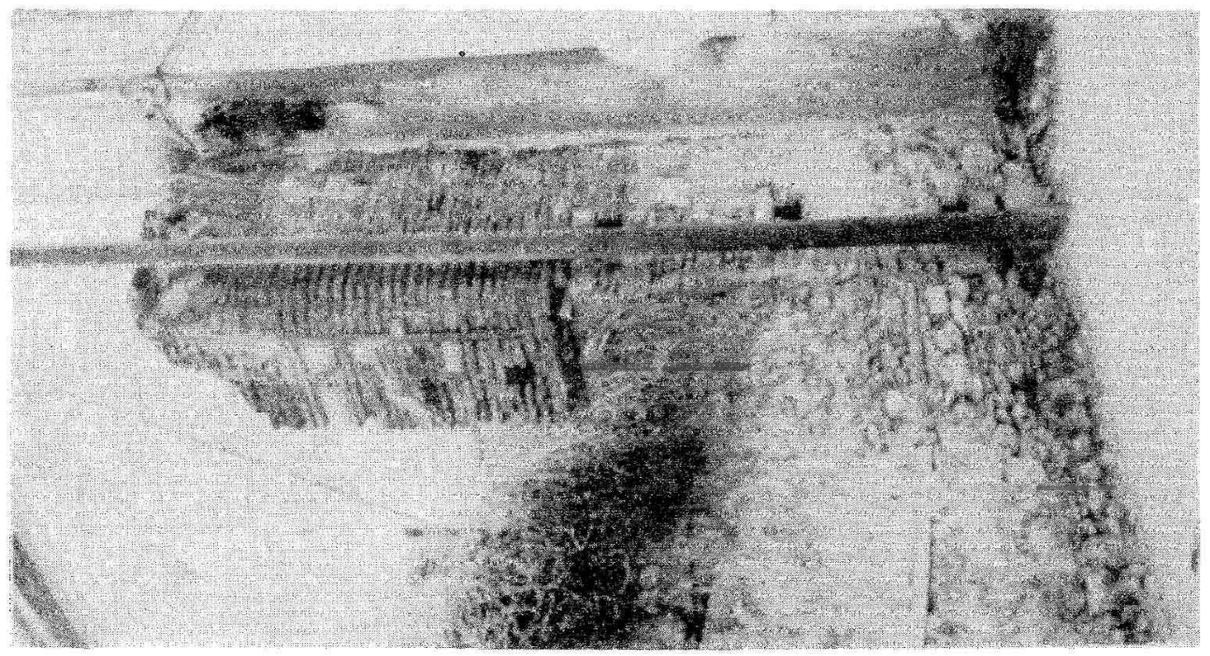

Θεσσαλονίκη. Ναὸς Ἁγ. Ἀποστόλων: α - β. Τμῆμα τοῦ προπύλου τῆς μονῆς ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τῷ κατερχομένῳ τὴν ὁδὸν Παπαρρηγοπούλου

Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

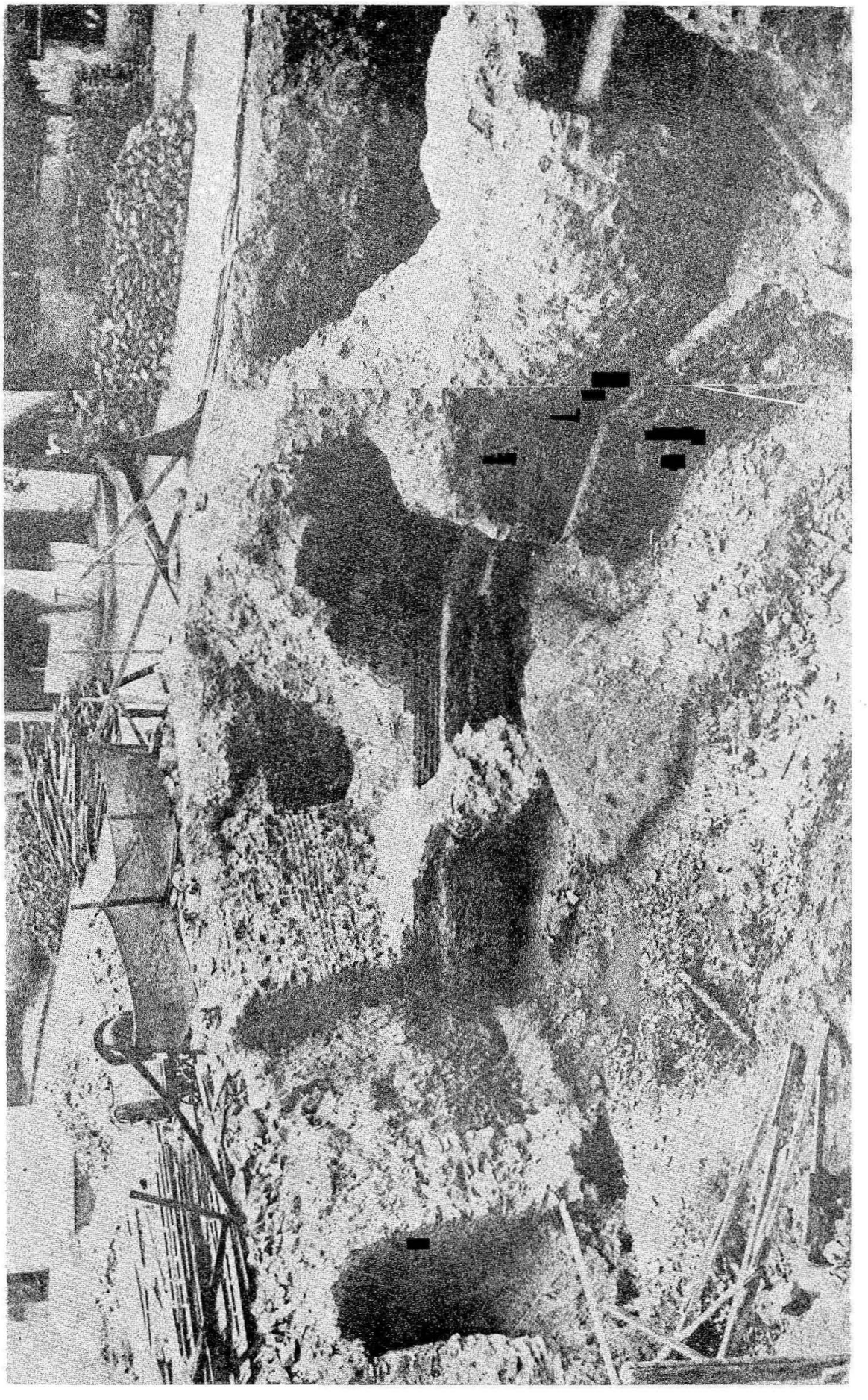

Θεσσαλονίκη: Τμῆμα τείχους ἀνακαλυφθὲν πλησίον τοῦ Λευκοῦ Πύργου ἐπὶ τῶν ὁδῶν Μητροπόλεως, Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ Ρωμανοῦ

Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

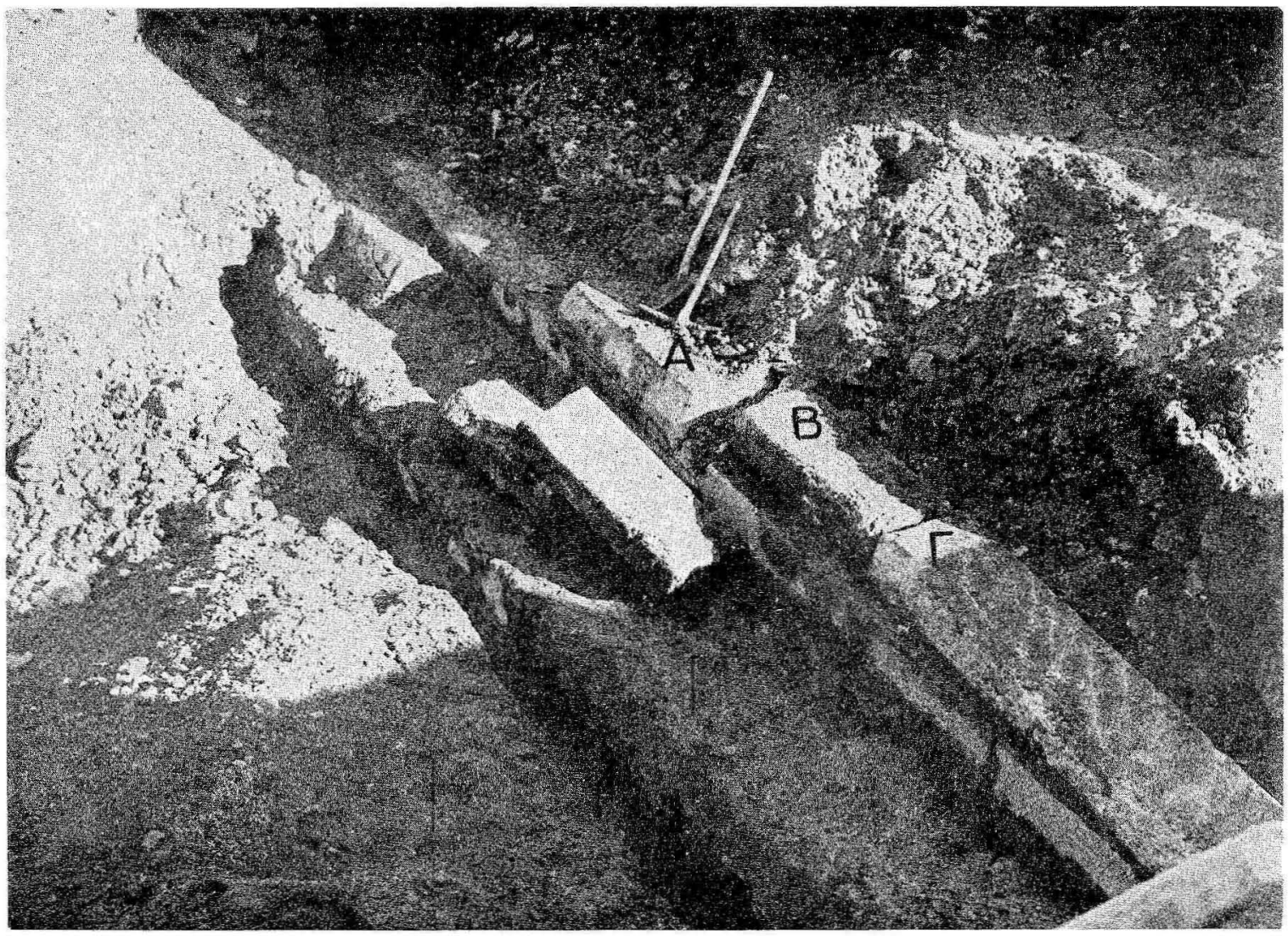

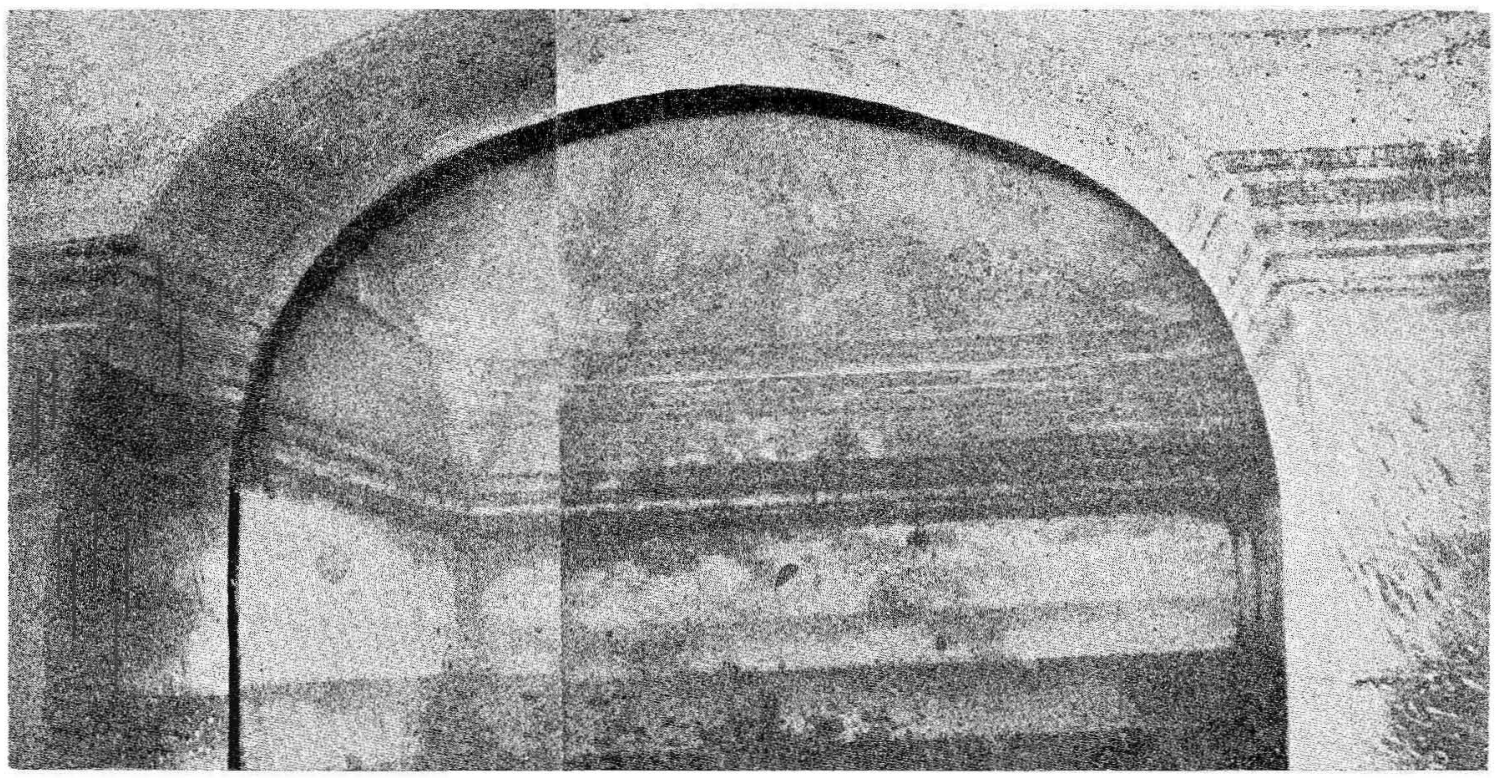

Θεσσαλονίκη: α. Μαρμαρίνη κρηπὶς εἰς οἰκόπεδον ἐπὶ τῶν ὁδῶν Τσιμισκῆ καὶ Ρωμανοῦ, β. Κινστέρνα ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἀγχιάλου καὶ Κ. Παλαιολόγου

Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Θεσσαλονίκη: α - β. Νομίσματα Β΄ Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων

Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

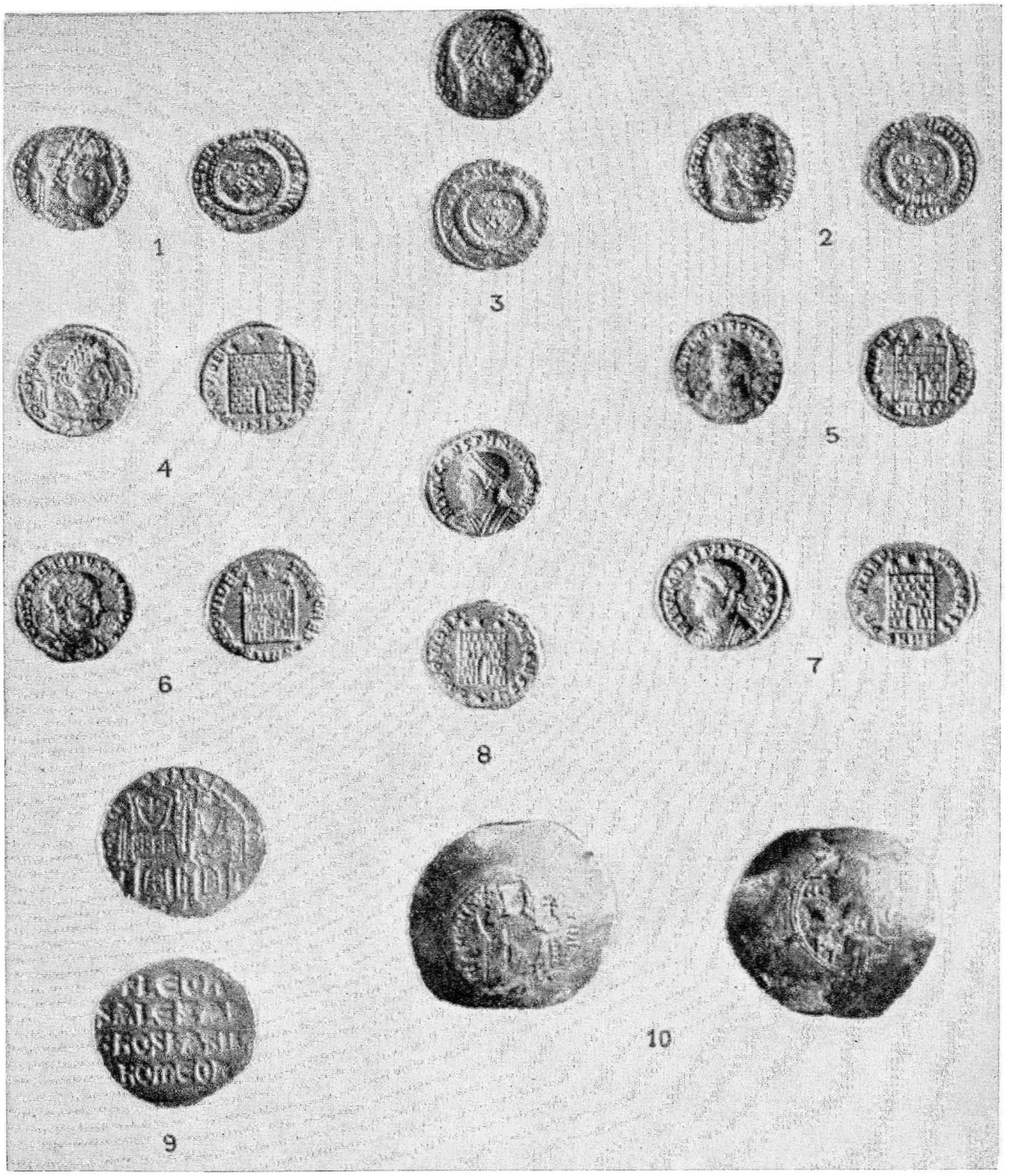

Θεσσαλονίκη: Νομίσματα Β΄ Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων

Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

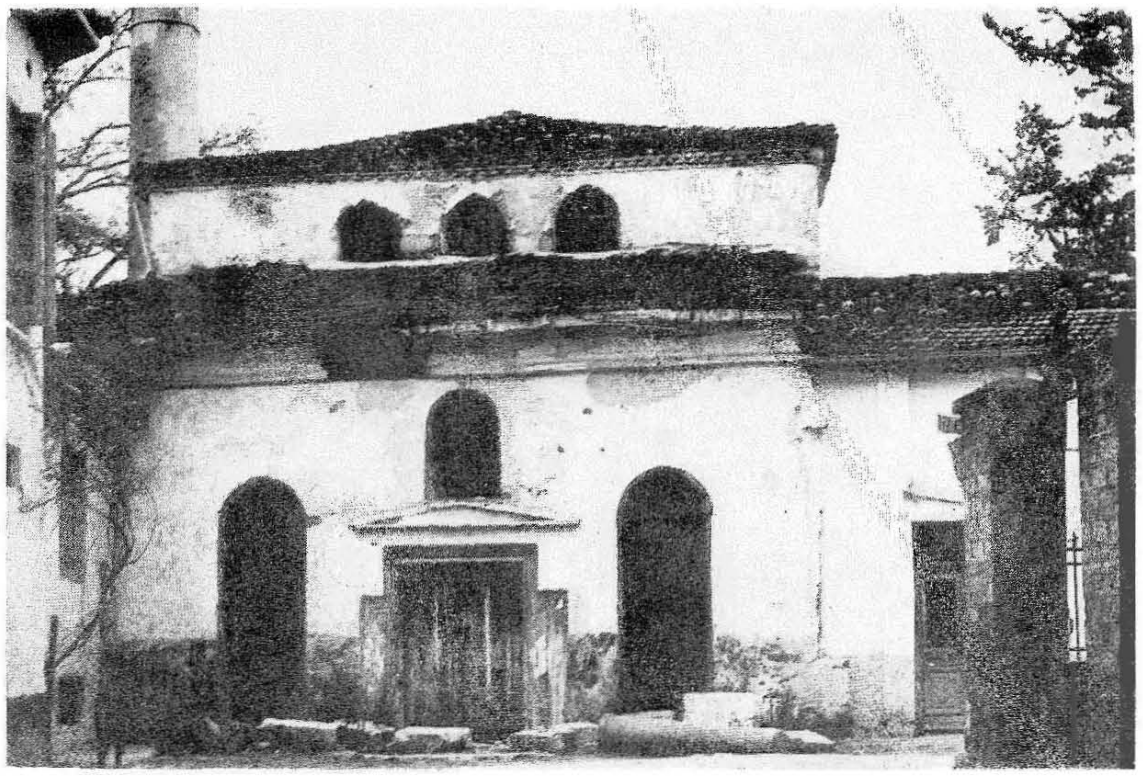

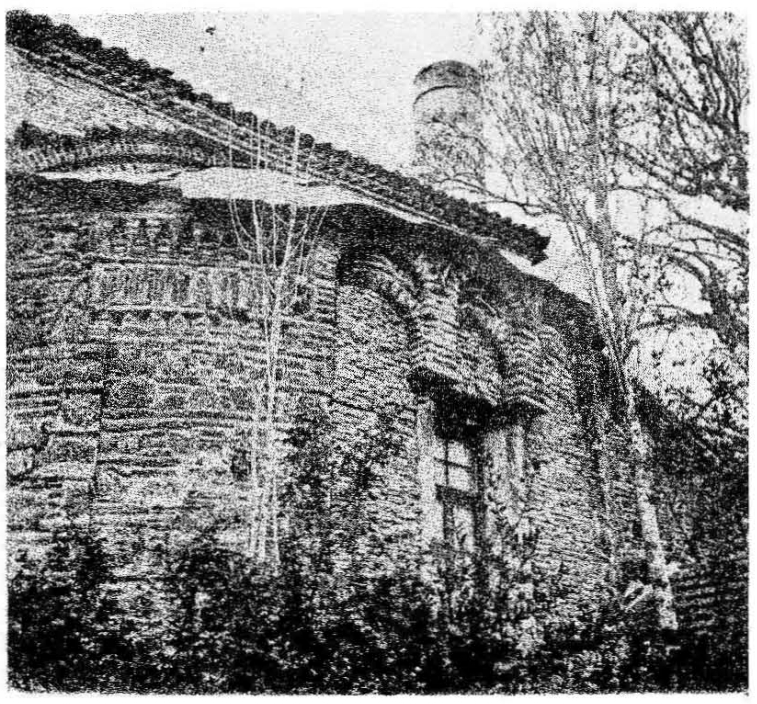

Βέροια. Παλαιὰ Μητρόπολις: α. Πρόσοψις, β. Τρίβηλον, γ. Ἁψίς

Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Βέροια. Παλαιολόγειοι τοιχογραφίαι ἀπὸ τὰς ἄντυγας τῶν τόξων τῆς παλαιᾶς Μητροπόλεως:
α - β. Ἅγιοι Μάρτυρες, γ. Ἅγιος, δ. Μάρτυς

Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

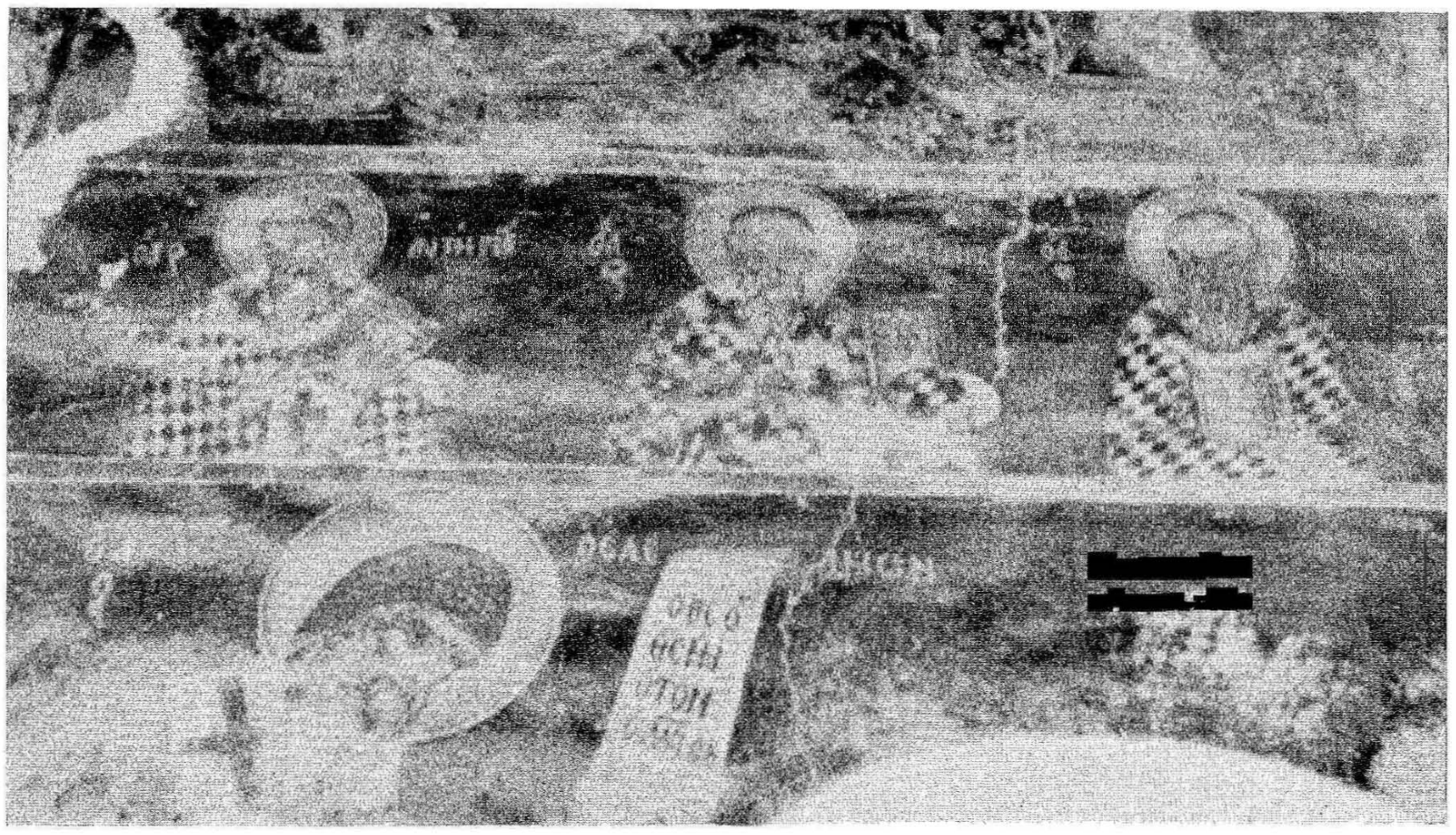

Βέροια. Ἅγιος Νικόλαος ἐνορίας Ἁγ. Ἀντωνίου: α. Πλατυτέρα, β. Τοιχογραφίαι ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ἱεροῦ βήματος

Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

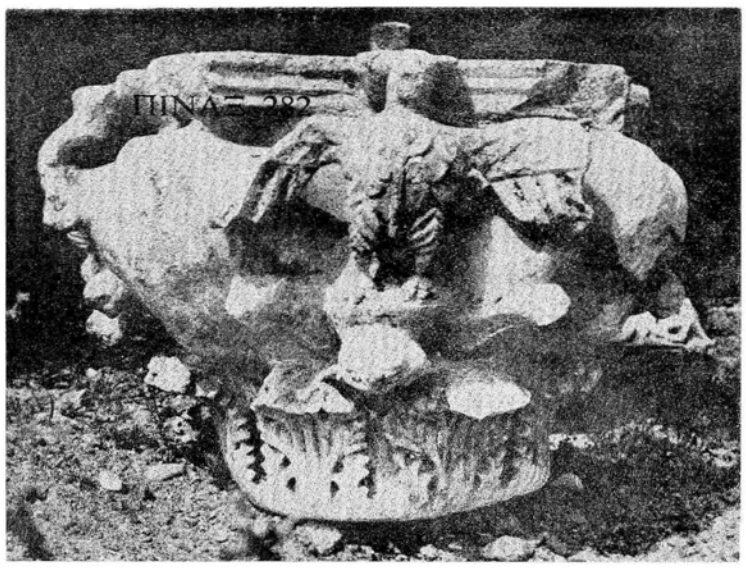

Δ. Μακεδονία: α. Παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον μεταφερθὲν εἰς τὸ Μουσεῖον Βεροίας ἐκ τῆς σημερινῆς Μητροπόλεως, β. Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ Λόγγου Ἐδέσσης. Μαρμαροθέτημα Ν κλίτους καὶ νάρθηκος

Φ. ΔΡΟΣΟΓΙΑΝΝΗ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

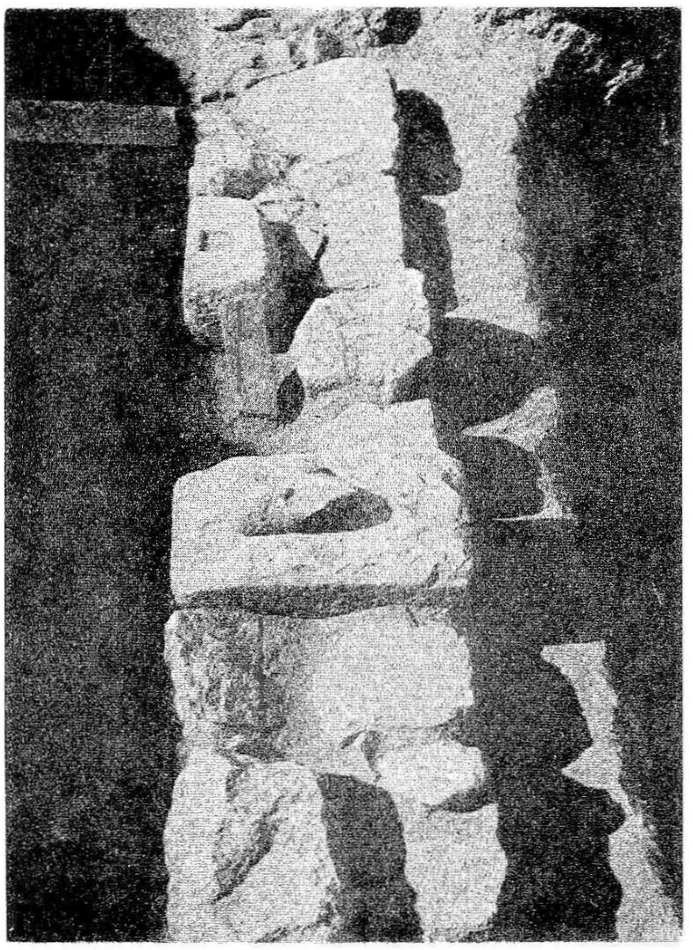

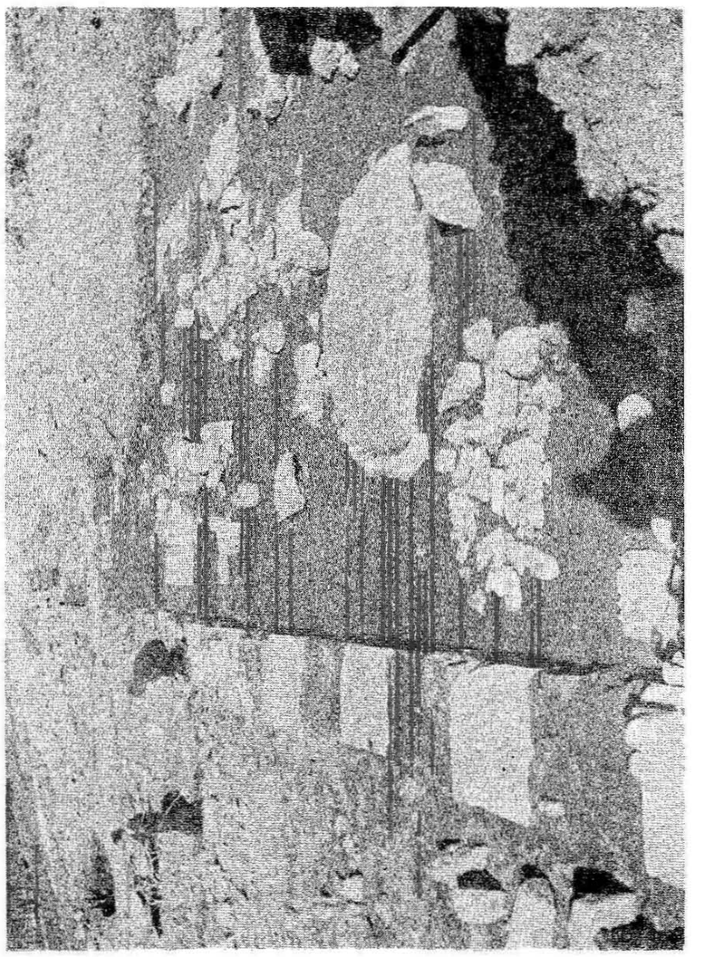

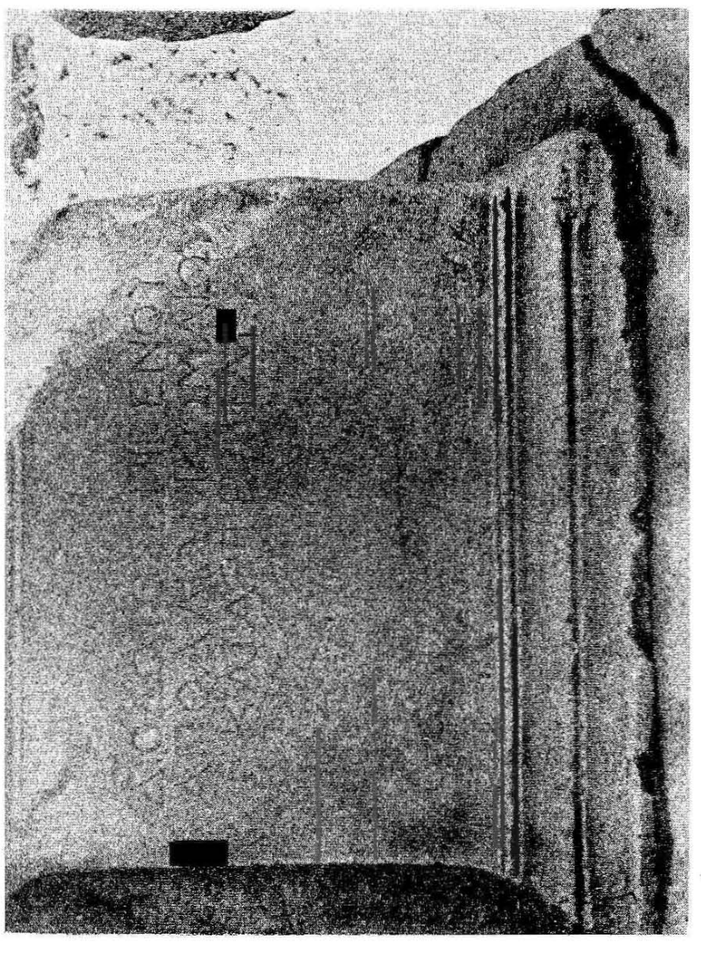

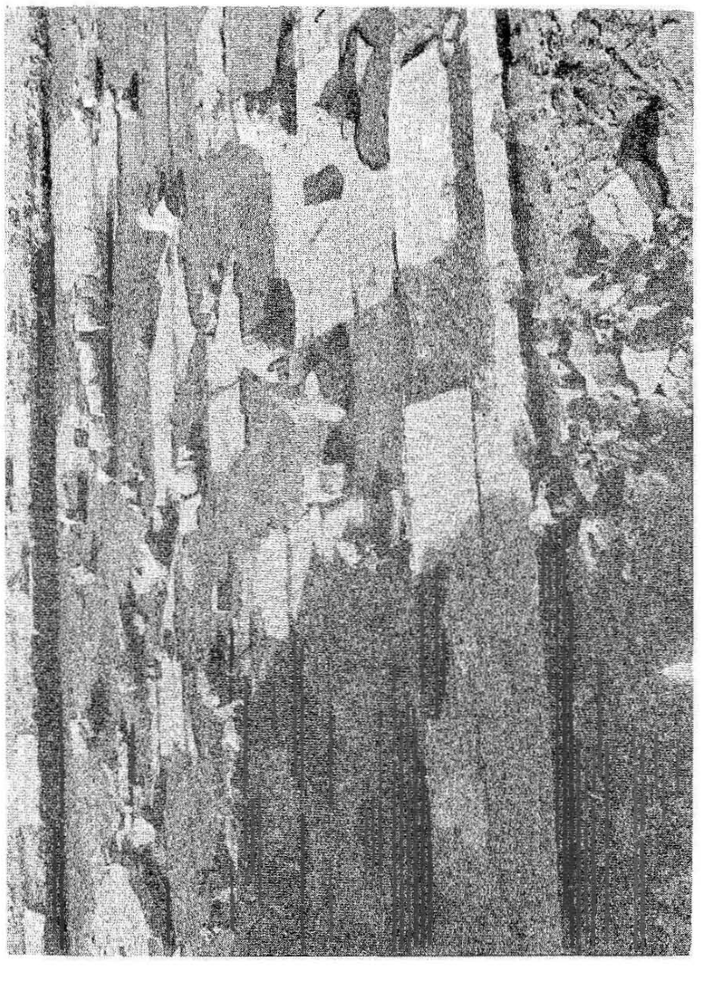

Φίλιπποι: α. Ἡ ἐνεπίγραφος βάσις τοῦ Ἀπόλλωνος Κωμαίου καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, β. Τοῖχος διαχωρίσματος τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἑλληνιστικοῦ κτηρίου, γ. Μερικὴ ἄποψις τοῦ κεντρικοῦ κλίτους τῆς νέας βασιλικῆς, ἐκ βορρᾶ, δ. Ἄποψις τοῦ ι.εν κεντρικοῦ κλίτους καὶ τοῦ νοτίου στυλοβάτου τῆς νέας βασιλικῆς, ἐξ ἀνατολῶν

Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

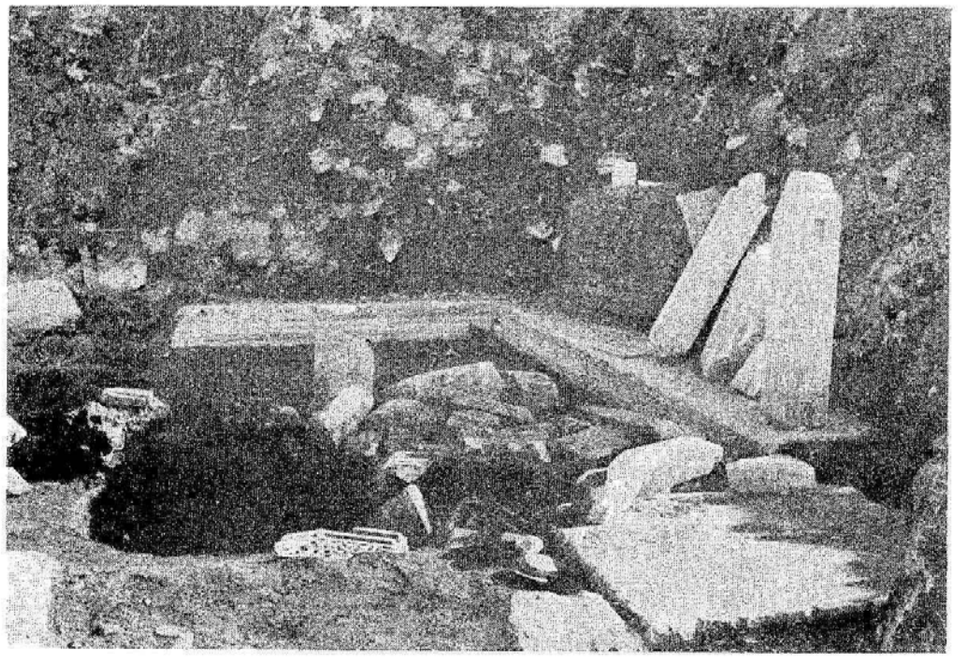

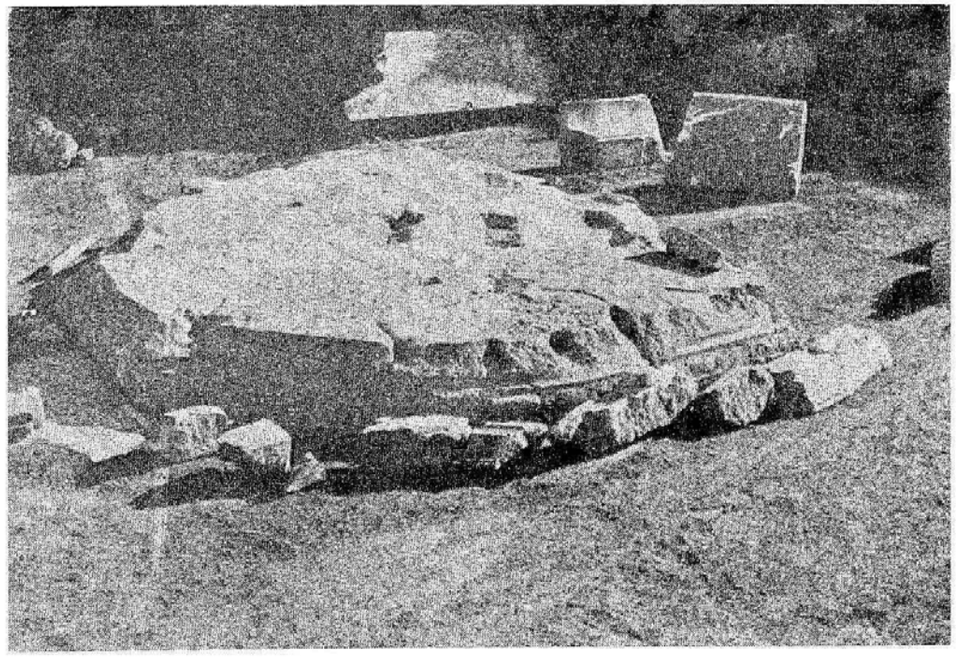

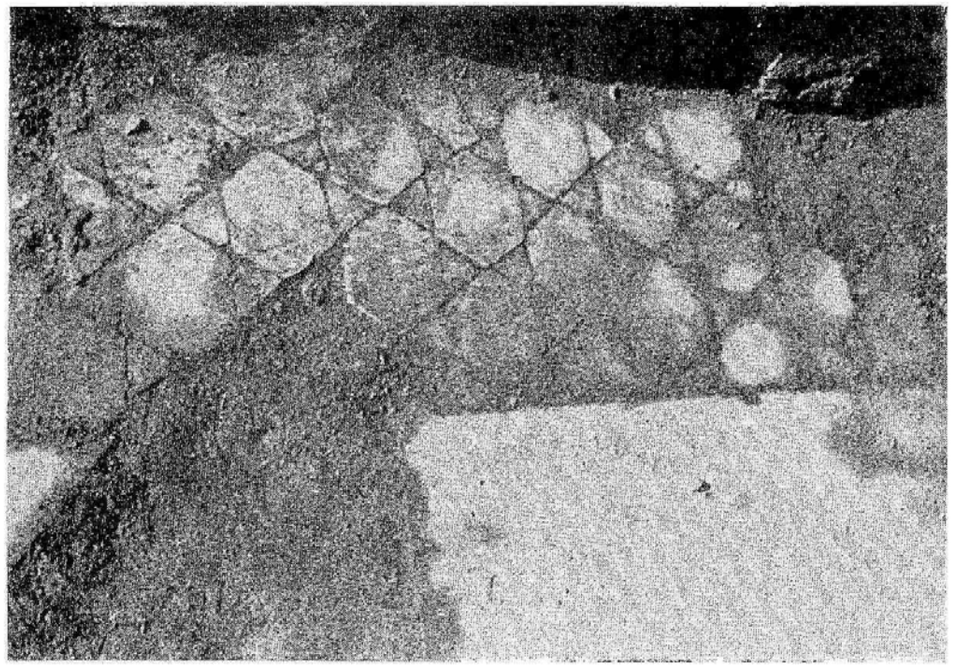

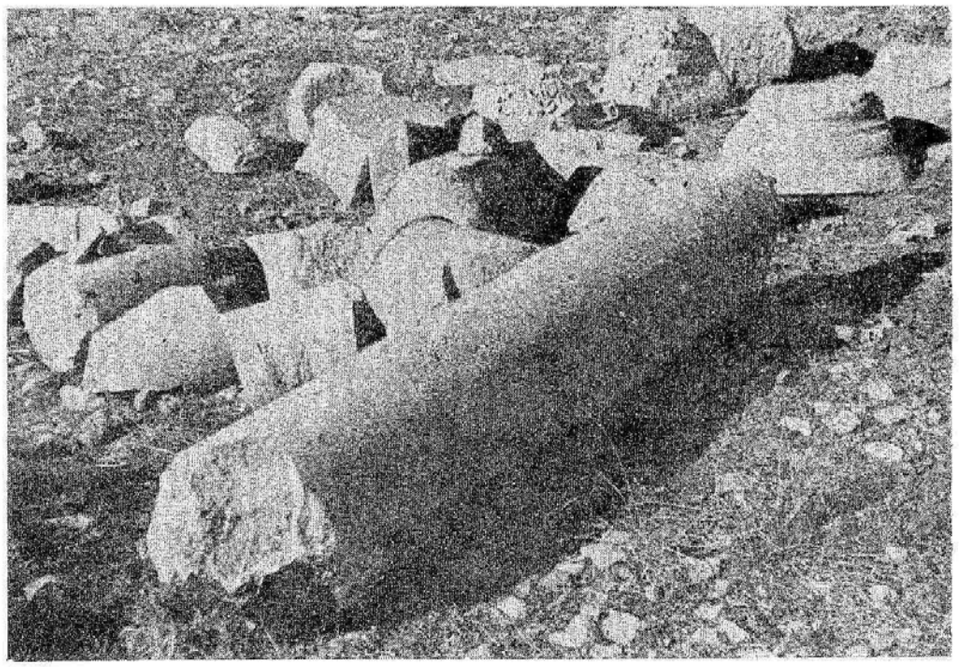

Φίλιπποι. Παλαιοχριστιανική βασιλική: α. Ὁ στυλοβάτης τοῦ τέμπλου, β. Ἡ βάσις τοῦ ἄμβωνος, γ. Μαρμαροθέτημα τοῦ κεντρικοῦ κλίτους παρὰ τὸν νότιον στυλοβάτην, δ. Κίονες καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη

Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

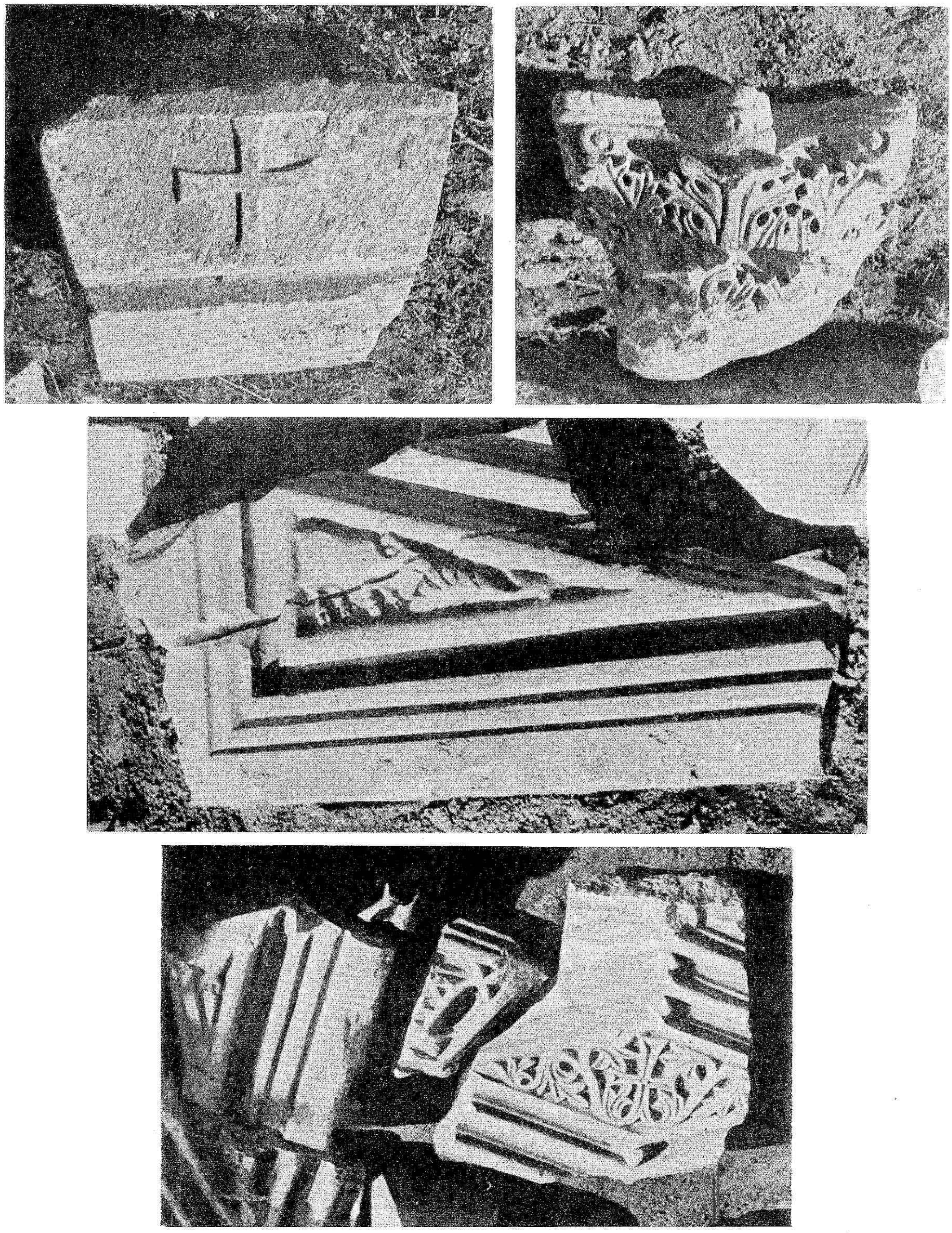

Φίλιπποι. Παλαιοχριστιανικὴ βασιλική: α - β. Κιονόκρανα, γ. Τμῆμα θωρακίου μὲ παράστασιν ζώου, δ. Τμήματα θωρακίων

Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

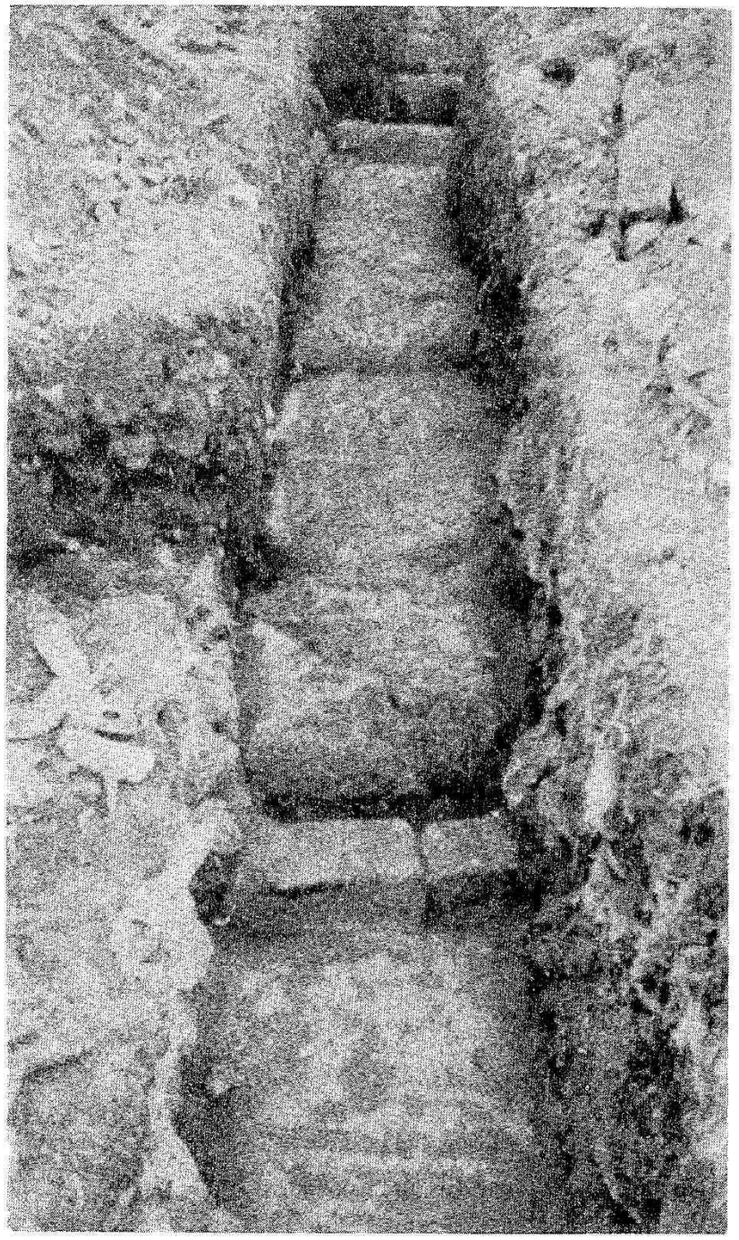

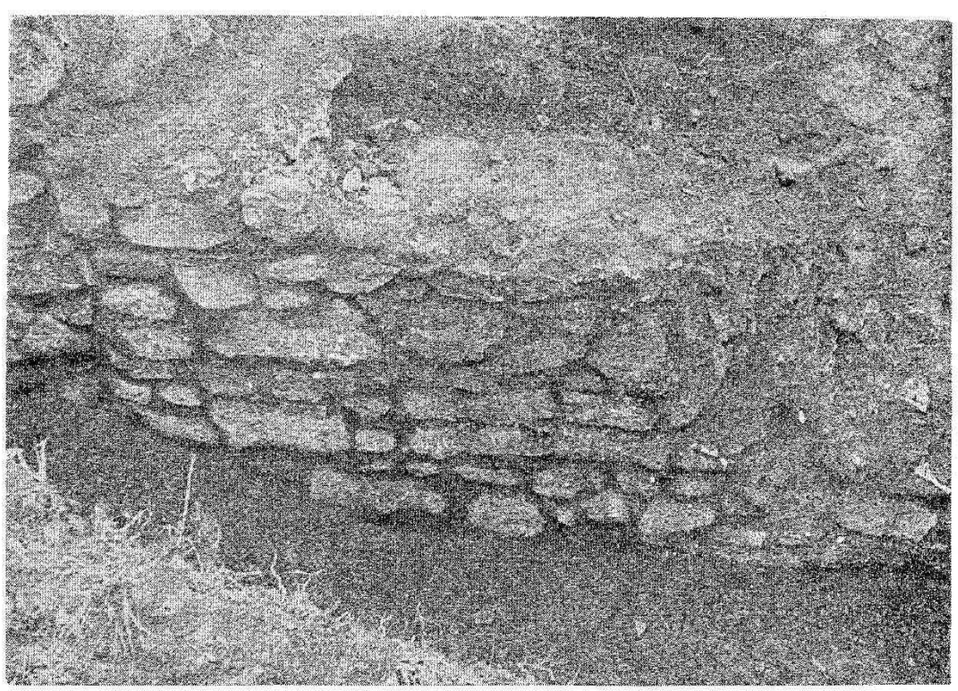

Φίλιπποι: α. Πλακόστρωτος χῶρος πρὸ κτηρίου, ἀνευρεθέντος ἐντὸς δοκιμαστικῆς τάφρου εἰς τὴν θέσιν τοῦ Μουσείου Φιλίππων, β. Ἡ γωνία τοῦ κτηρίου καὶ πρὸ αὐτοῦ πλακόστρωτος χῶρος, γ. Τμῆμα τοίχου οἰκίας (;) ἀποκαλυφθὲν ἐντὸς δοκιμαστικῆς τάφρου εἰς τὸν χῶρον τοῦ Μουσείου Φιλίππων

Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

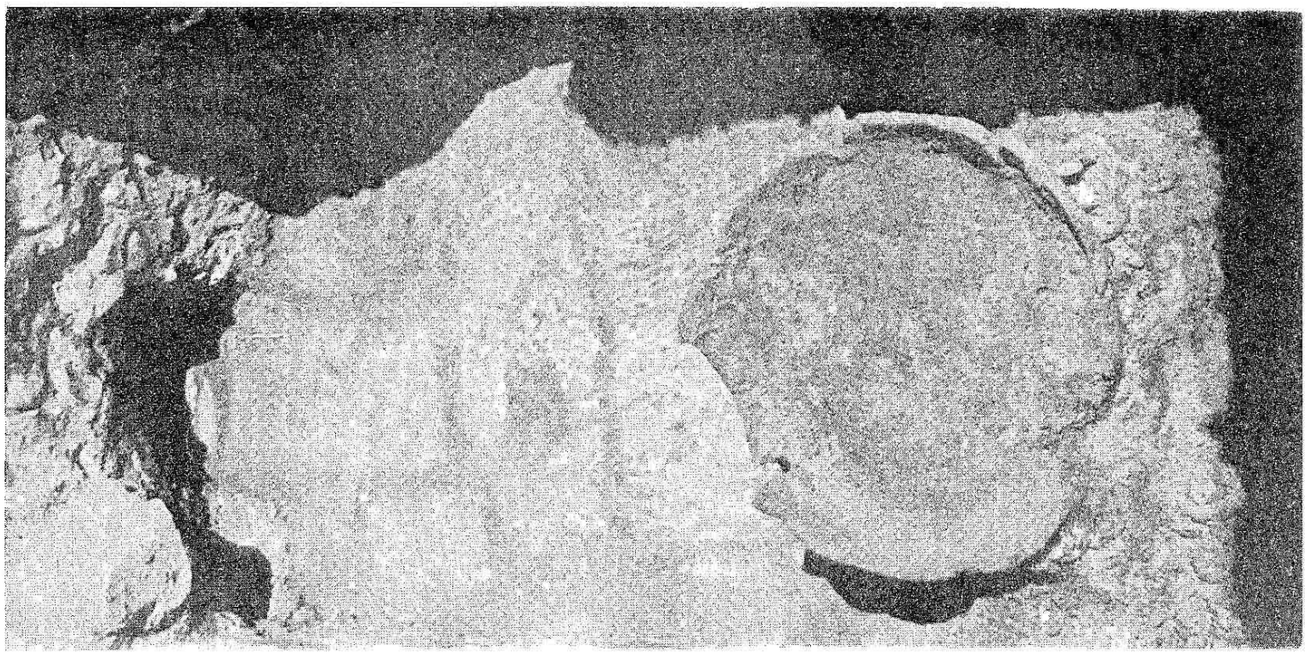

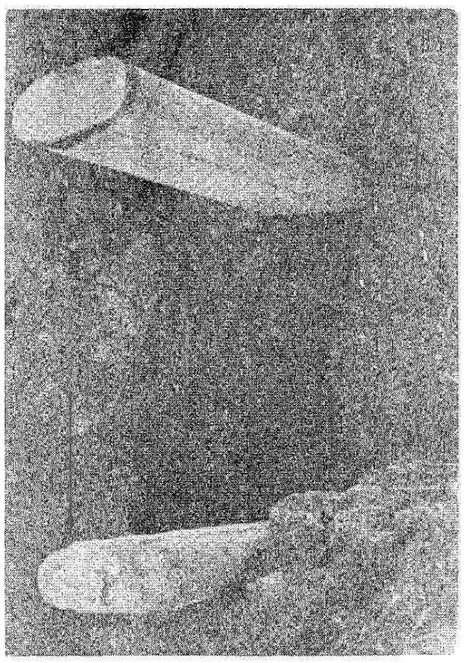

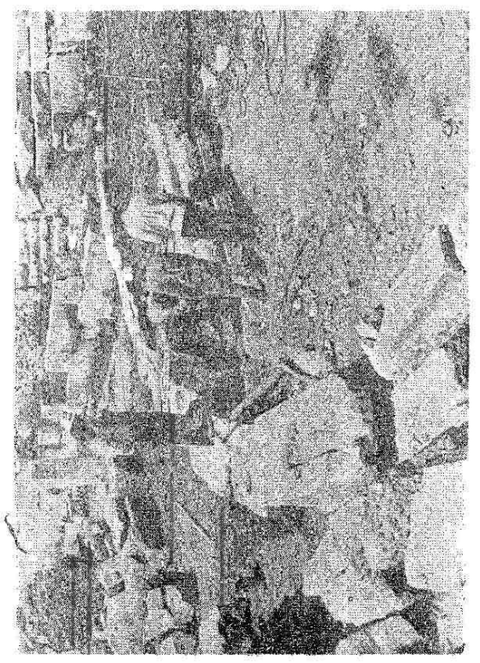

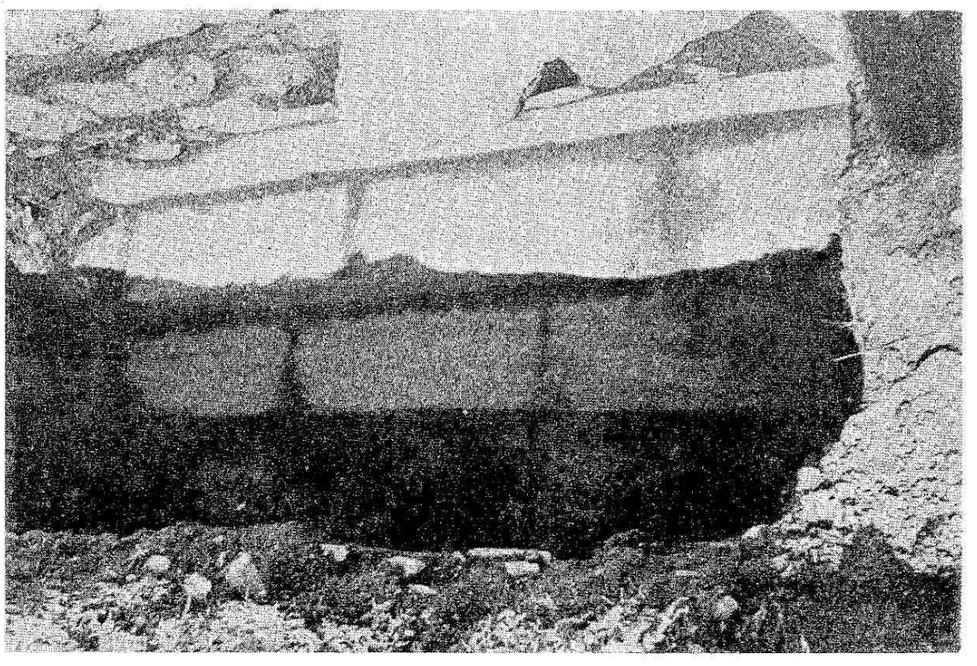

Φίλιπποι: α. Ὁ πρὸ τοῦ θεάτρου πλακόστρωτος χῶρος καὶ κλῖμαξ προσβάσεως, β. Δύο ἀμφικίονες καὶ τμῆμα τοίχου οἰκοδομῆς, ἀποκαλυφθείσης ἐντὸς δοκιμαστικῆς τάφρου εἰς τὸν χῶρον τοῦ Μουσείου Φιλίππων, γ. Διευθέτησις ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ θεάτρου, δ. Τμῆμα ἐκ τῆς πρὸ τοῦ θεάτρου πλακοστρώσεως καὶ ἐπ' αὐτῆς μέγας πίθος

Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

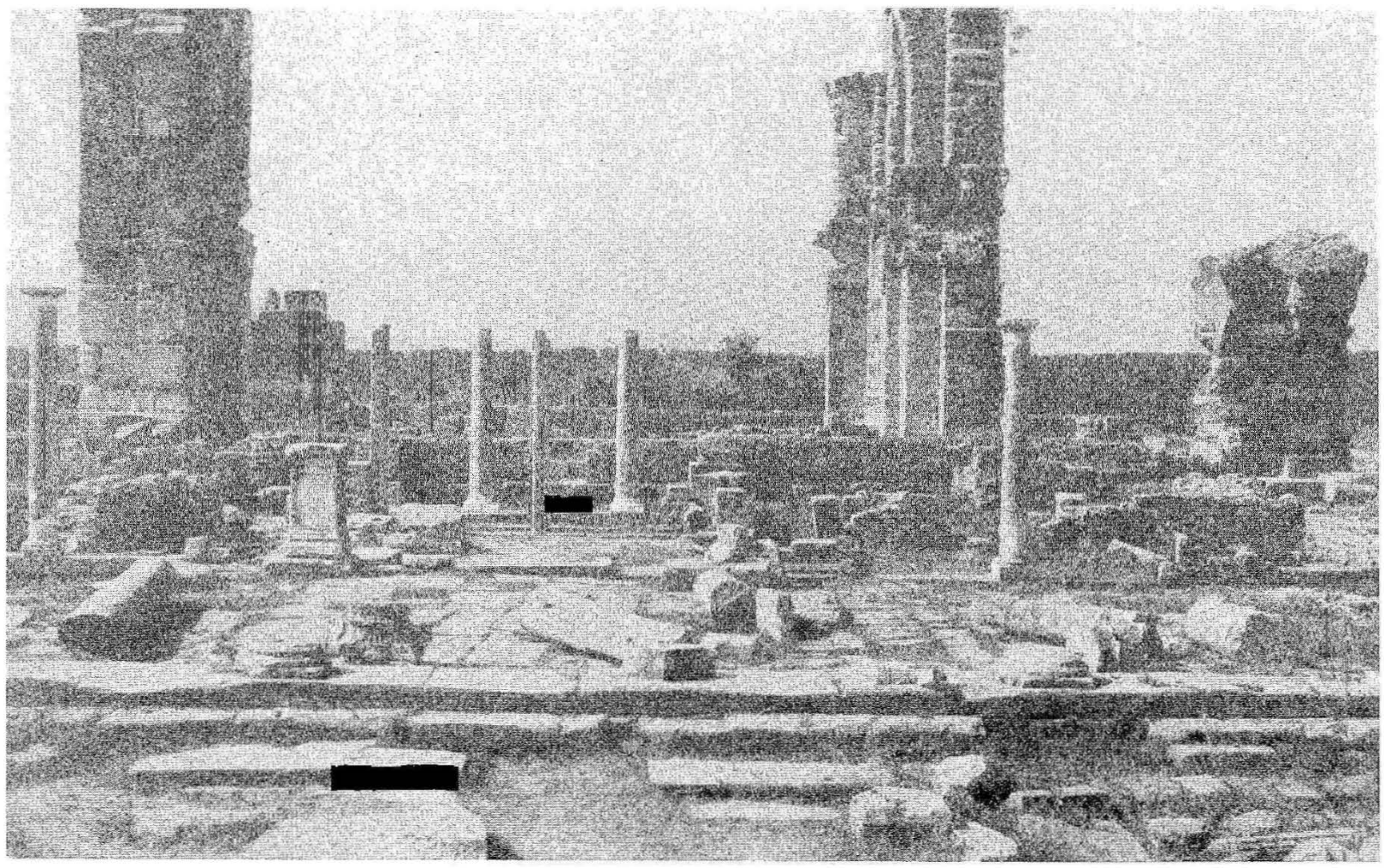

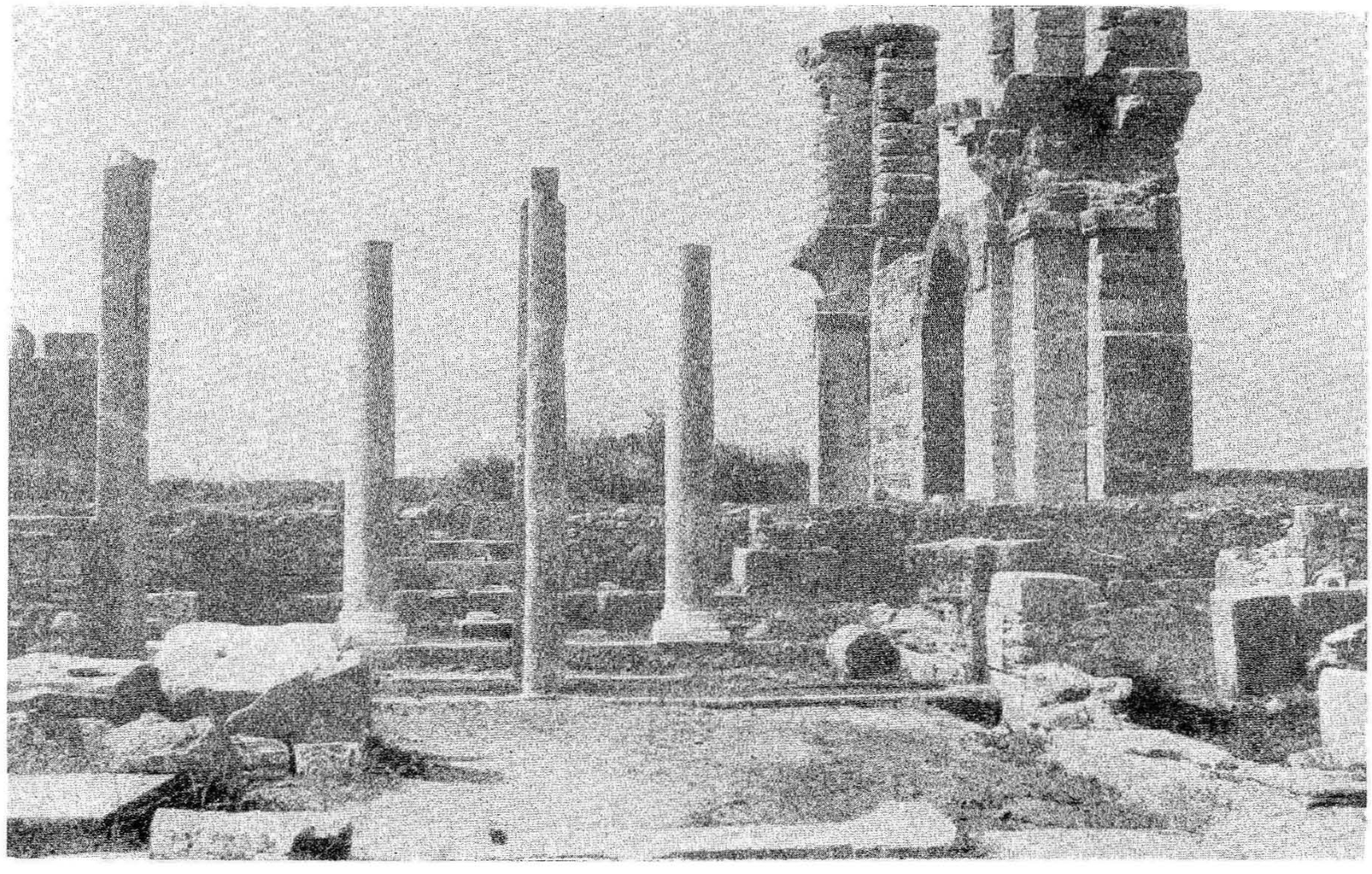

Φίλιπποι. Ἀγορά: α. Γενικὴ ἄποψις τῶν ἀναστηλωθέντων κιόνων, ἀμφικιόνων καὶ παραστάδων, β. Αἱ δύο ἀναστηλωθεῖσαι παραστάδες τῆς κεντρικῆς εἰσόδου

Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

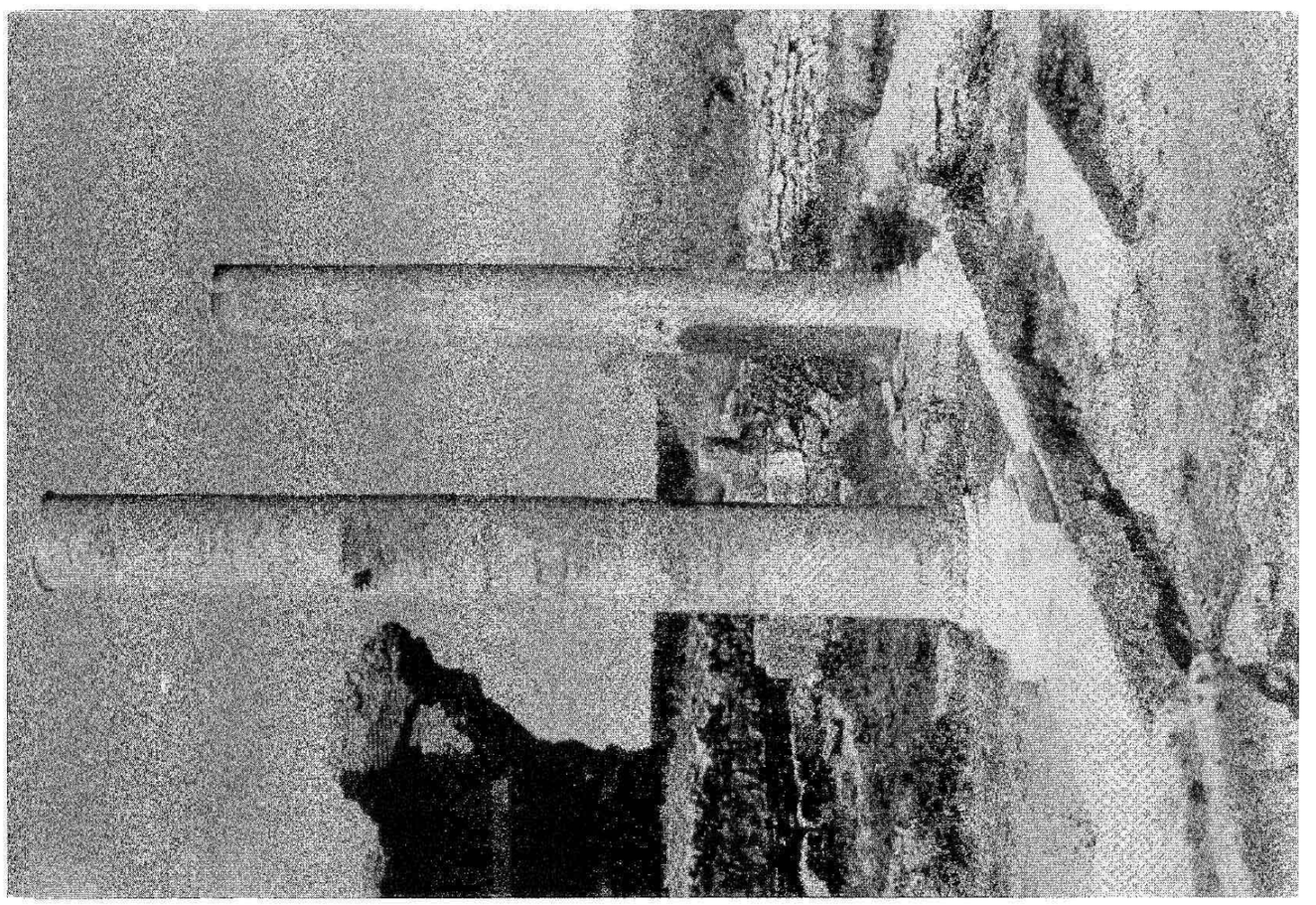

Οἱ δύο ἀναστηλωθέντες κίονες τοῦ ἐσωτερικοῦ περιστυλίου

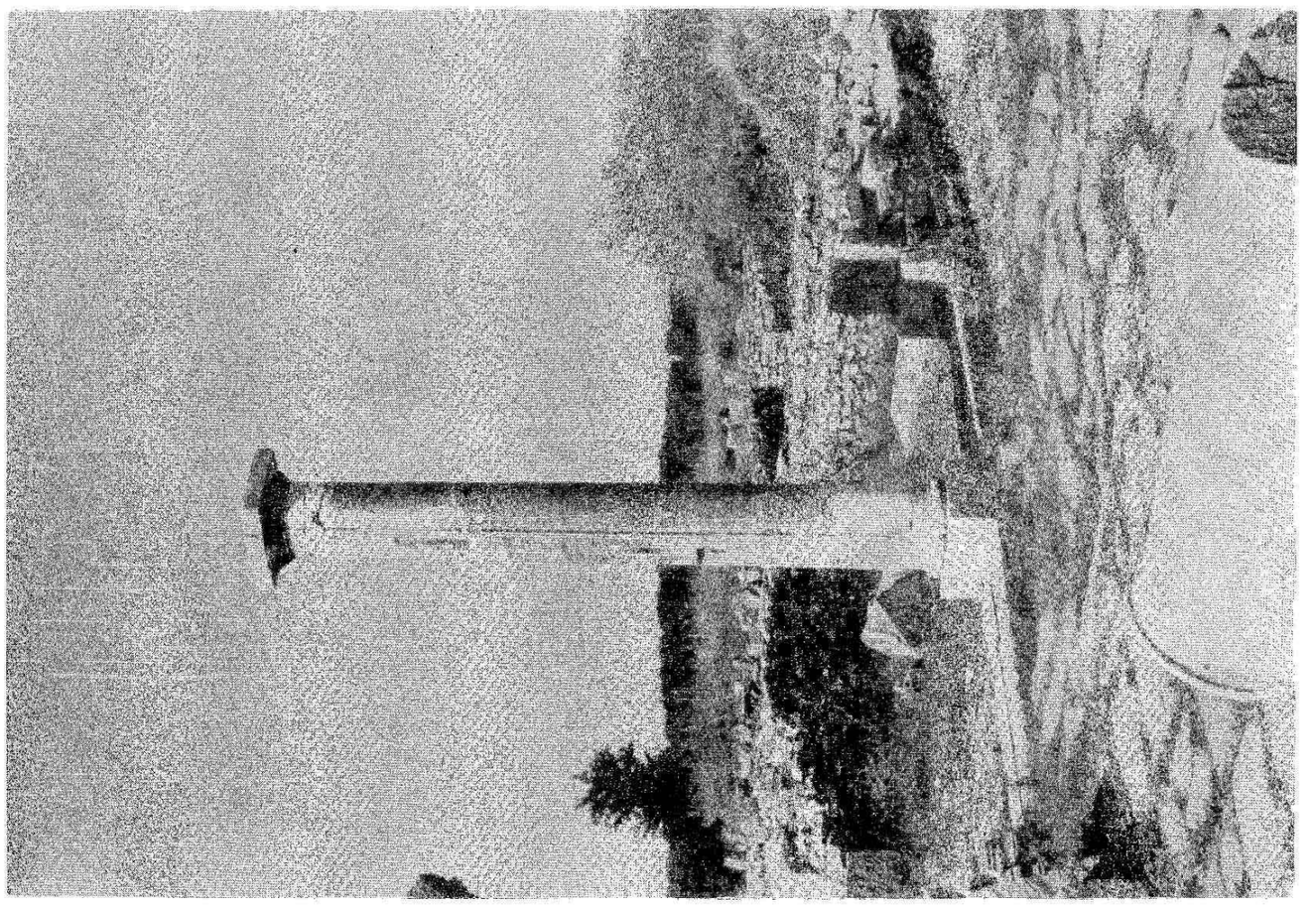

Φίλιπποι. Ἀγορά: α. Ἀναστηλωθεῖς ἀμφικίων διαμερίσματος, β.

Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

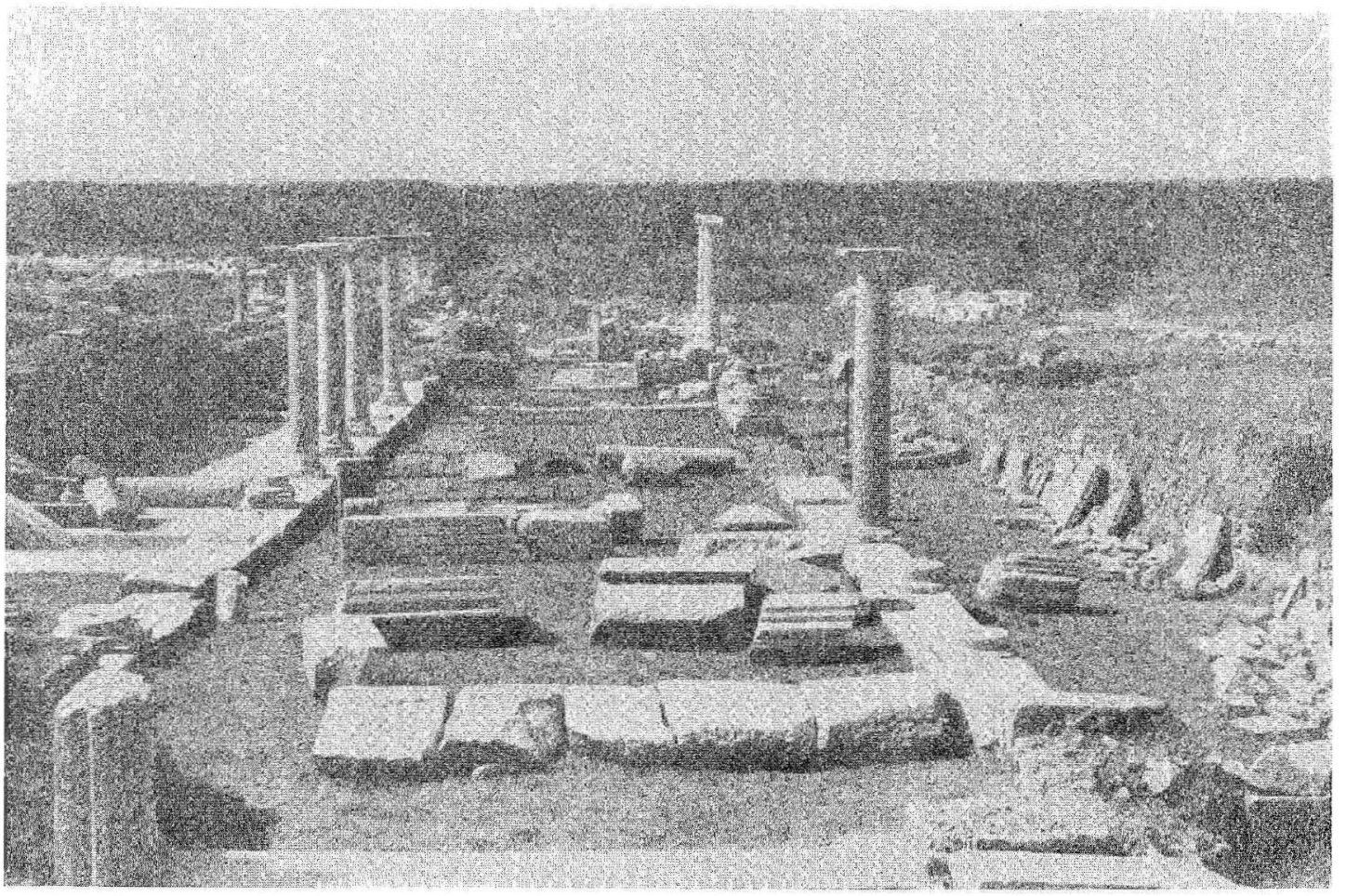

Φίλιπποι: α. Γενικὴ ἄποψις τῆς τρικλίτου στοᾶς τοῦ ὀκταγώνου, μετὰ τῶν ἀναστηλωθέντων κιόνων, ἐκ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, β. Μερικὴ ἄποψις τῆς τρικλίτου στοᾶς τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν

Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

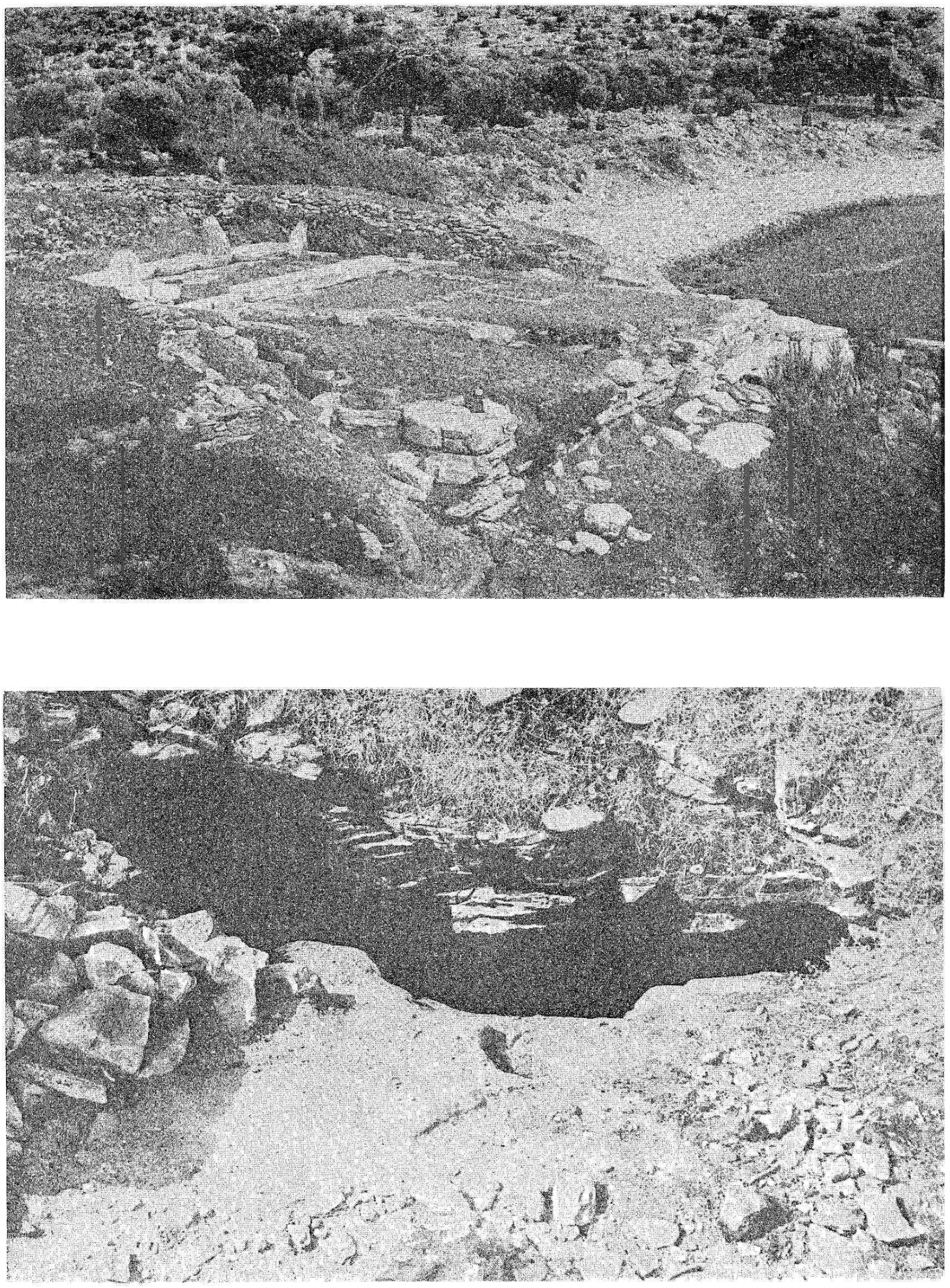

Θάσος. Ἁλυκή: α. Τὸ ἀρχαῖον Ἱερόν, θεώμενον ἐκ τοῦ πρὸ τοῦ σπηλαίου χώρου,
β. Τὸ στόμιον τοῦ παρὰ τὸ Ἱερὸν σπηλαίου

Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

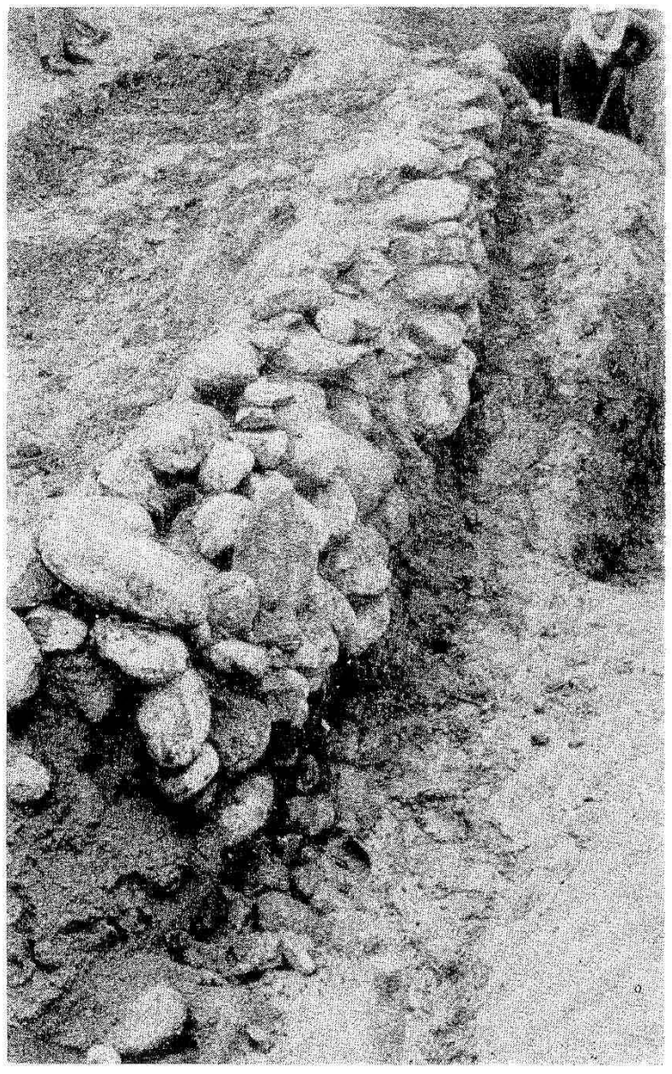

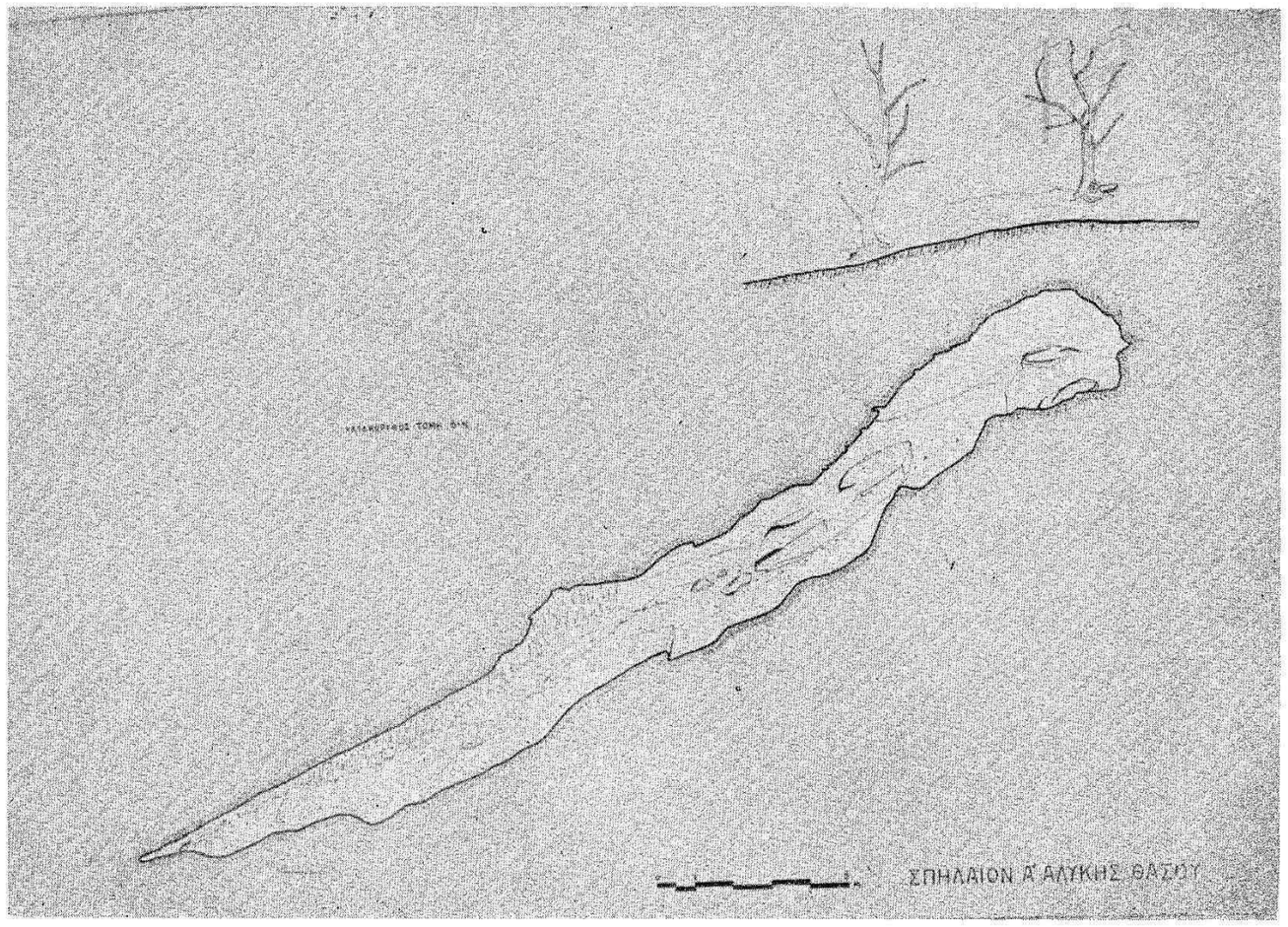

Α. Μακεδονία - Θάσος: α. Θεμέλιον τοίχου ἐκ κροκαλῶν καὶ πηλοῦ ἐντὸς τοῦ τύμβου Νικησιάνης, β. Τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ σπηλαίου Ἁλυκῆς

Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

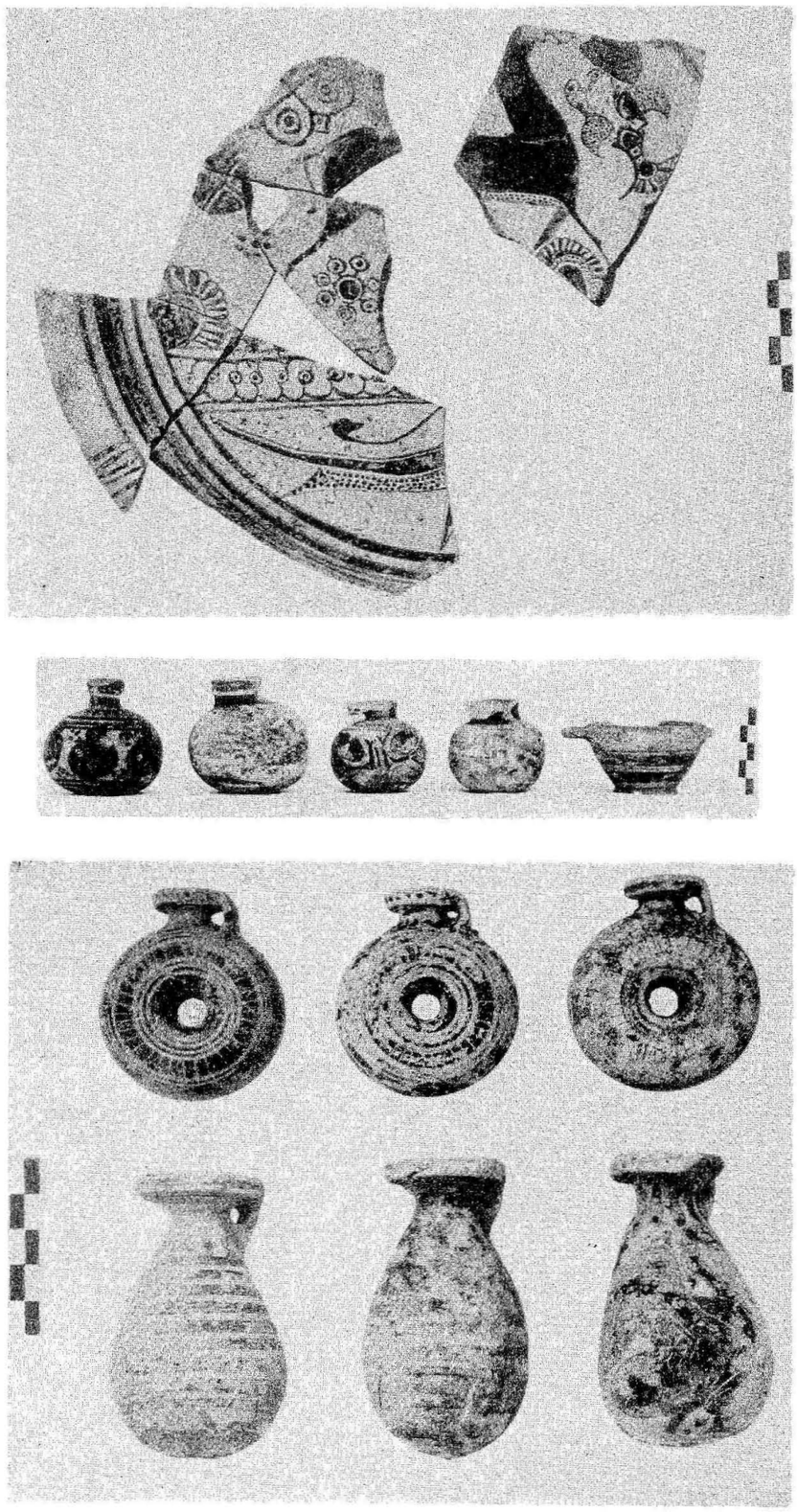

Θάσος. Σπήλαιον Ἁλυκῆς: α. Ροδιακὸν πινάκιον μὲ παράστασιν ἐλάφου, β - γ. Κορινθιακὰ ἀγγεῖα

Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

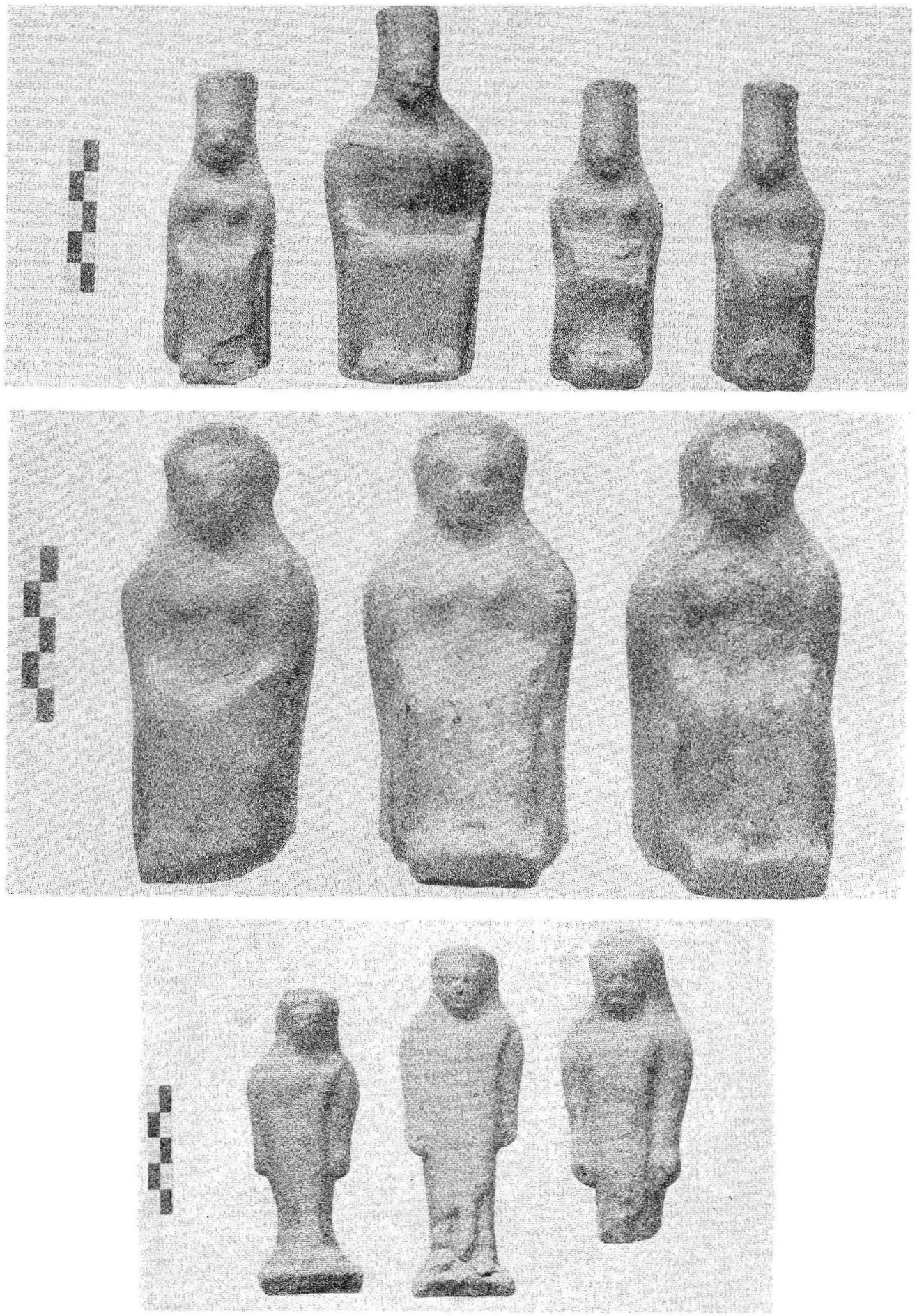

Θάσος. Σπήλαιον Ἀλυκῆς: α. Εἰδώλια καθημένων γυναικῶν, φερουσῶν ὑψηλὸν πόλον, β. Εἰδώλια καθημένων γυναικῶν, γ. Εἰδώλια κούρων

Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

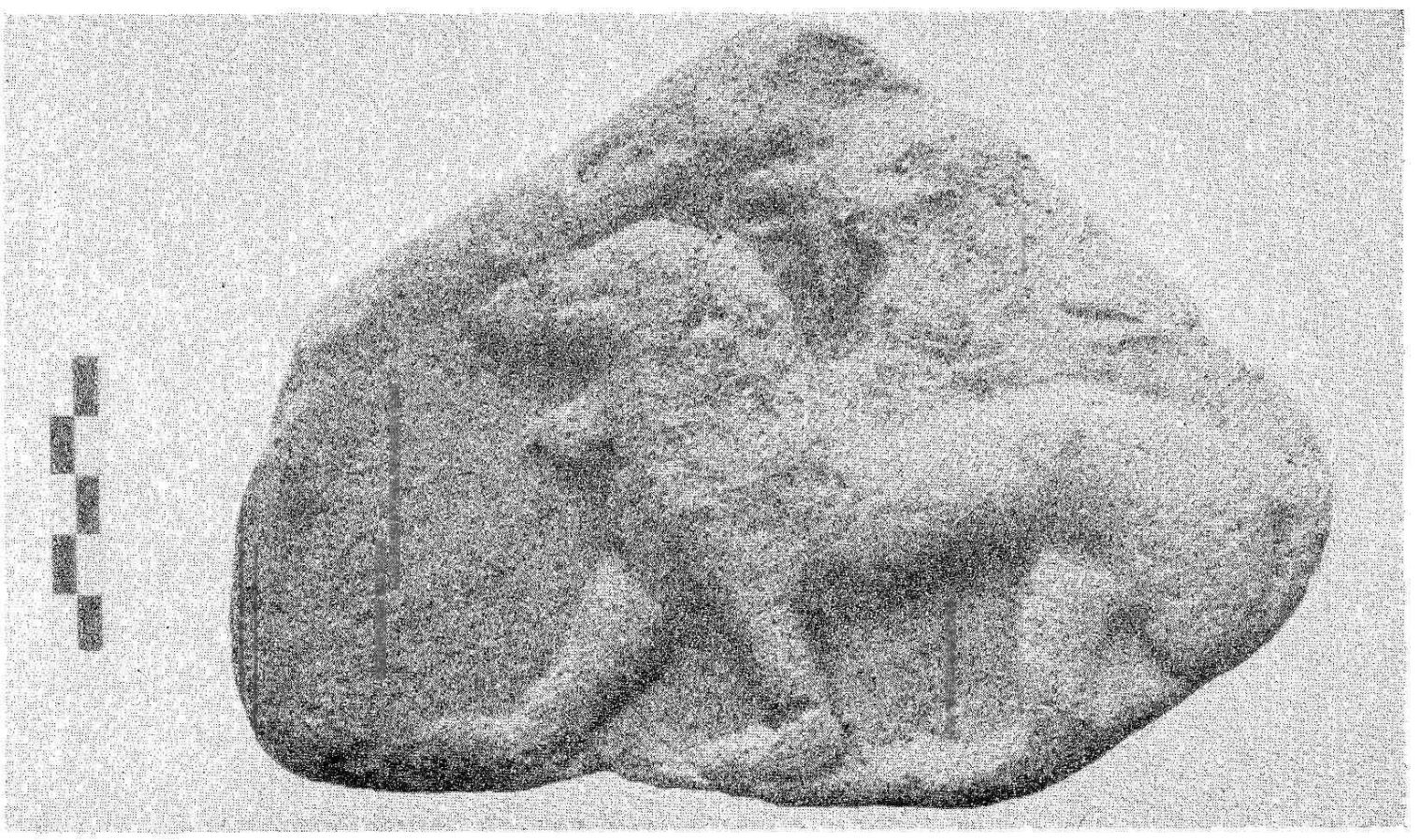

Θάσος. Σπήλαιον Ἁλυκῆς: α. Εἰδώλια κορῶν, τμήματα προτομῶν καὶ εἰδωλίων, ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, β. Ἀκροκέραμος μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν Χιμαίρας

Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

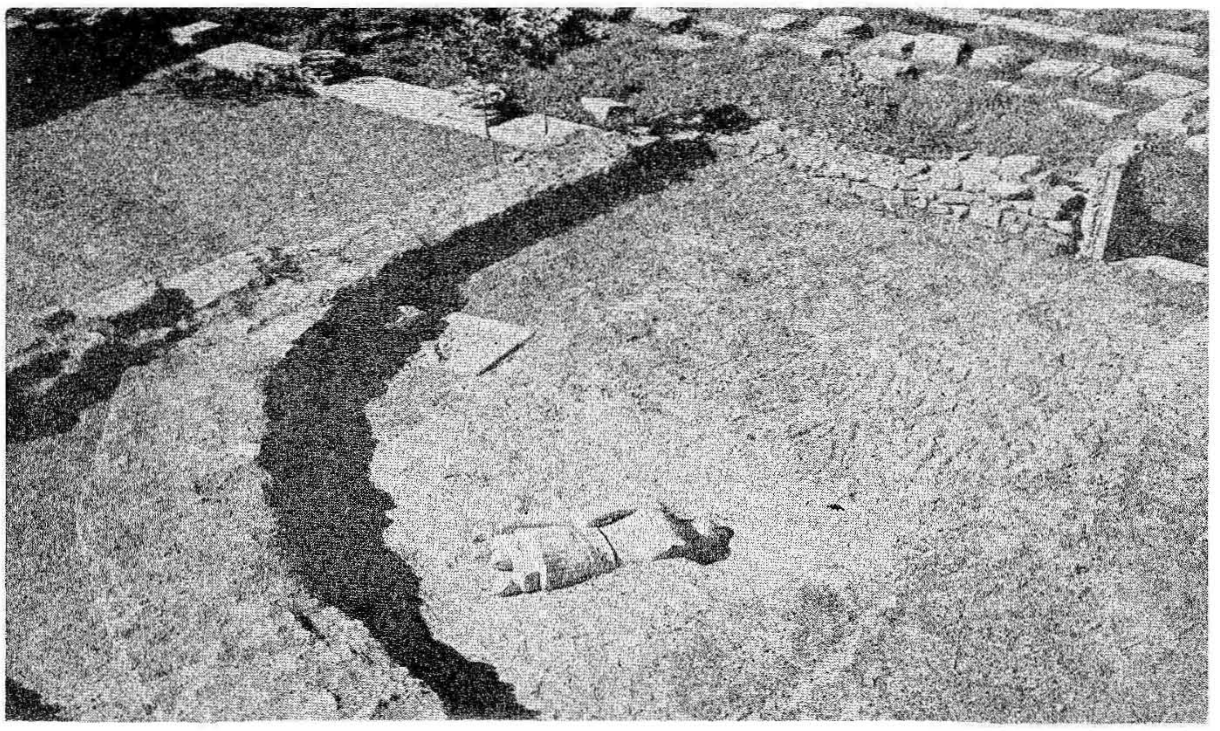

Thasos: a. Salle absidale, b. Statue acéphale de Némésis

ÉCOLE FRANÇAISE D'ATHÈNES

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

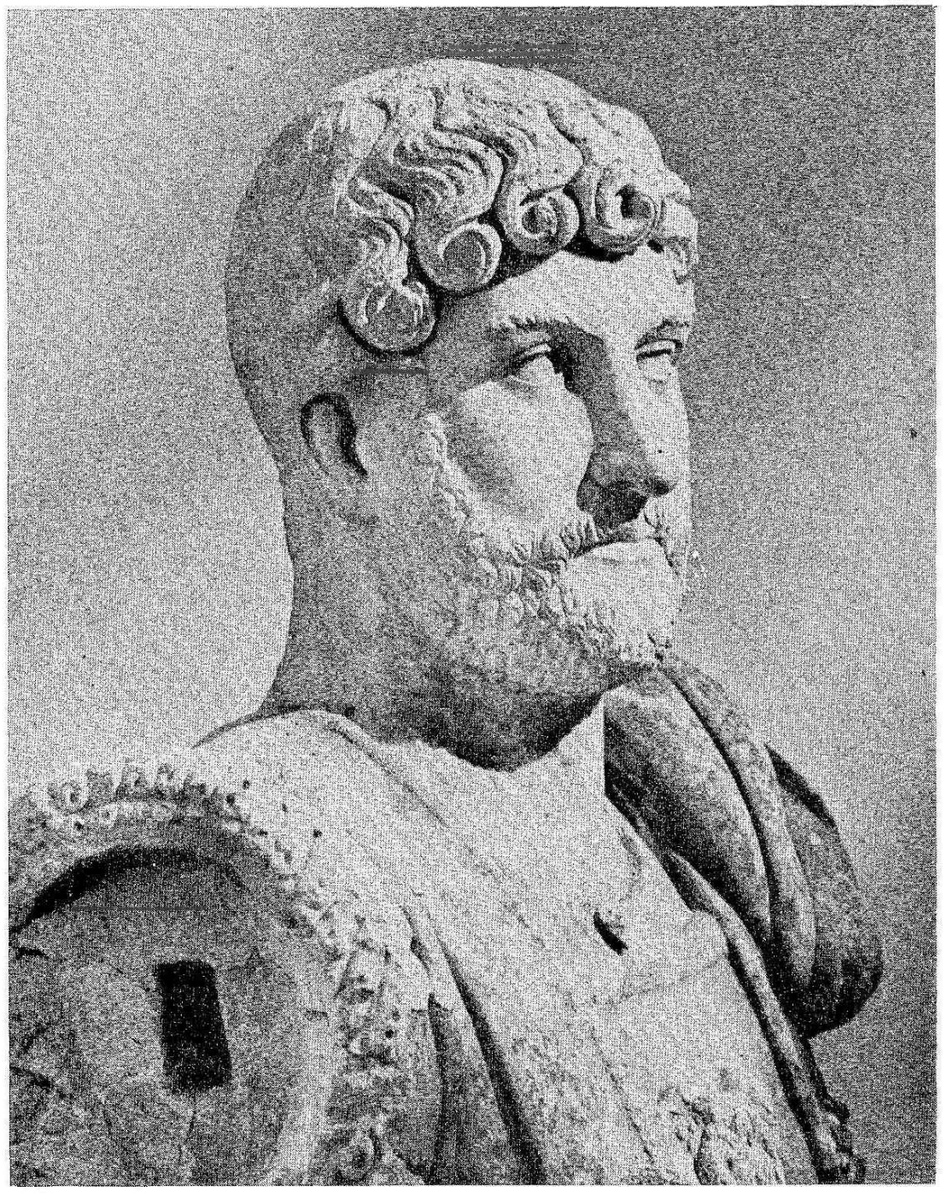

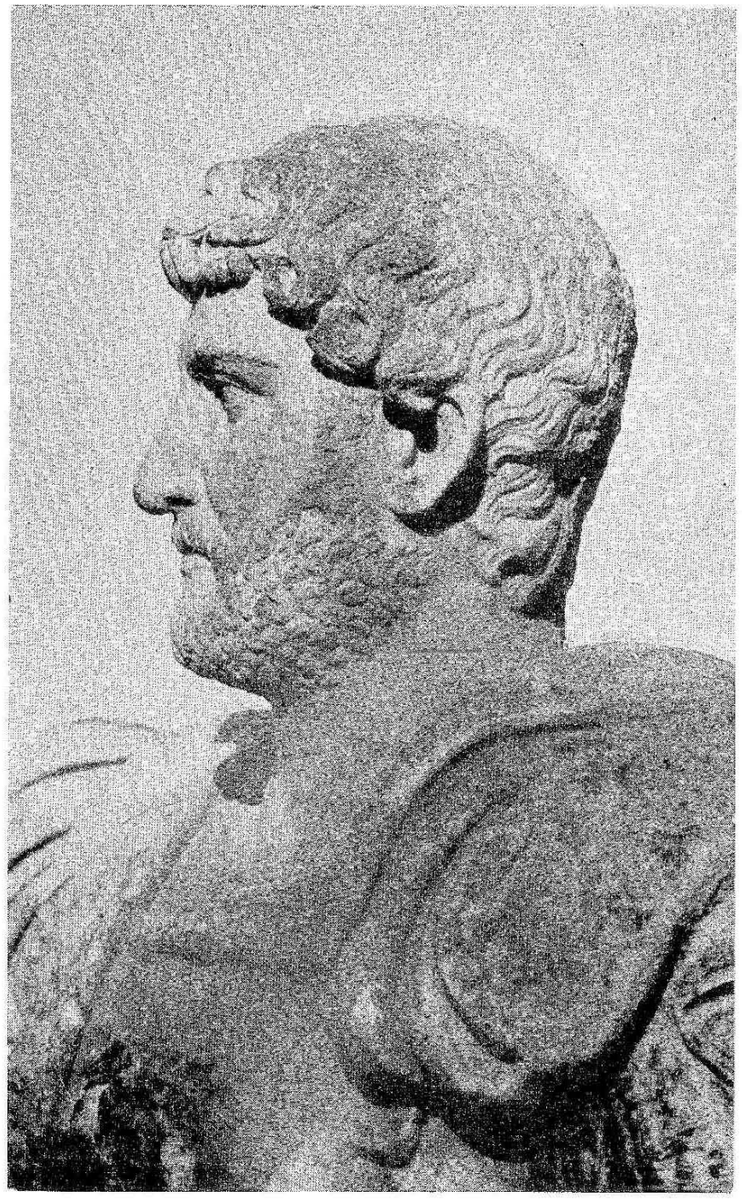

Thasos. Tête de l'empereur Hadrien

ÉCOLE FRANÇAISE D'ATHÈNES

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

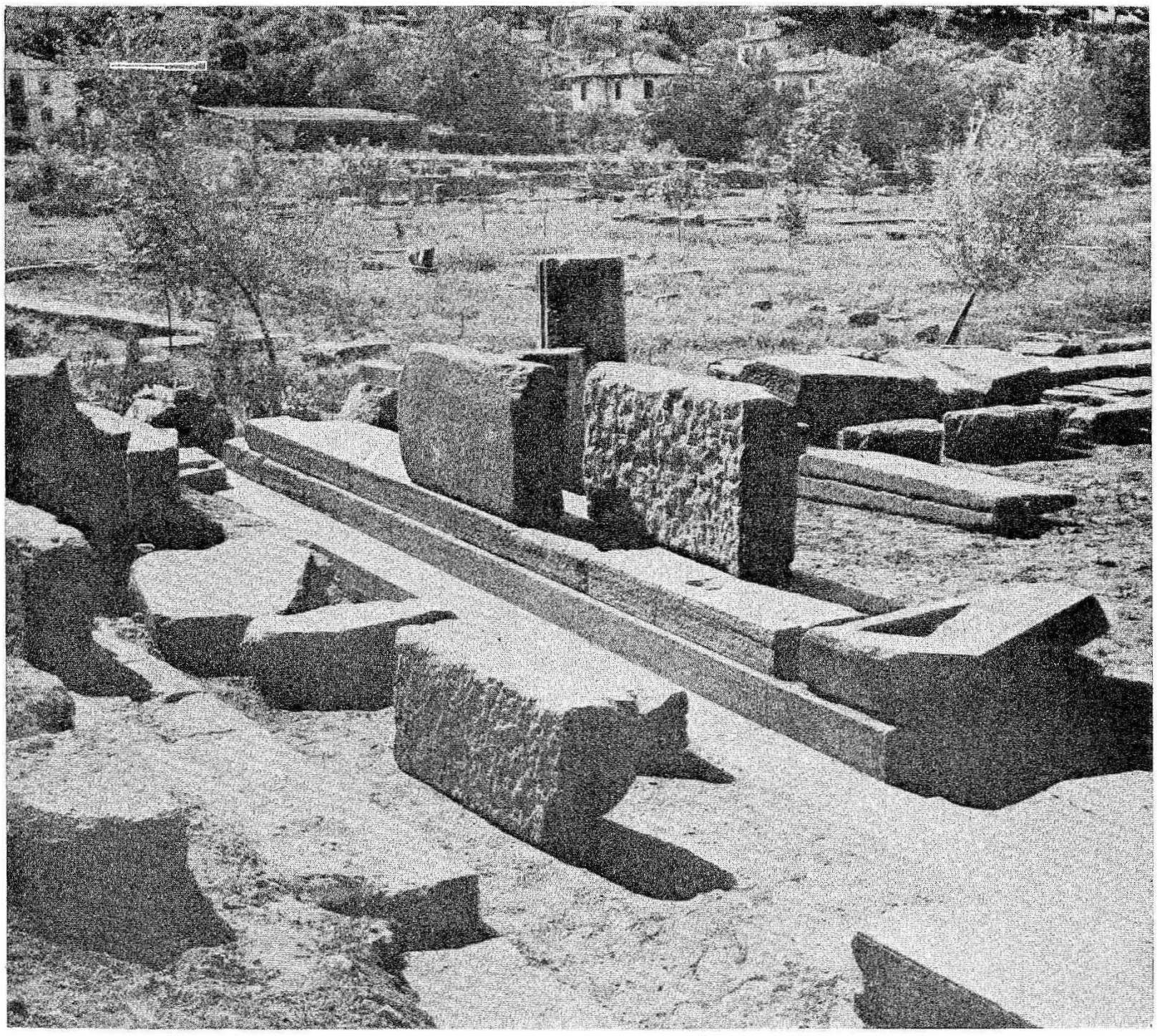

Thasos. Extrémité Nord de la Stoa Nord - Ouest

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

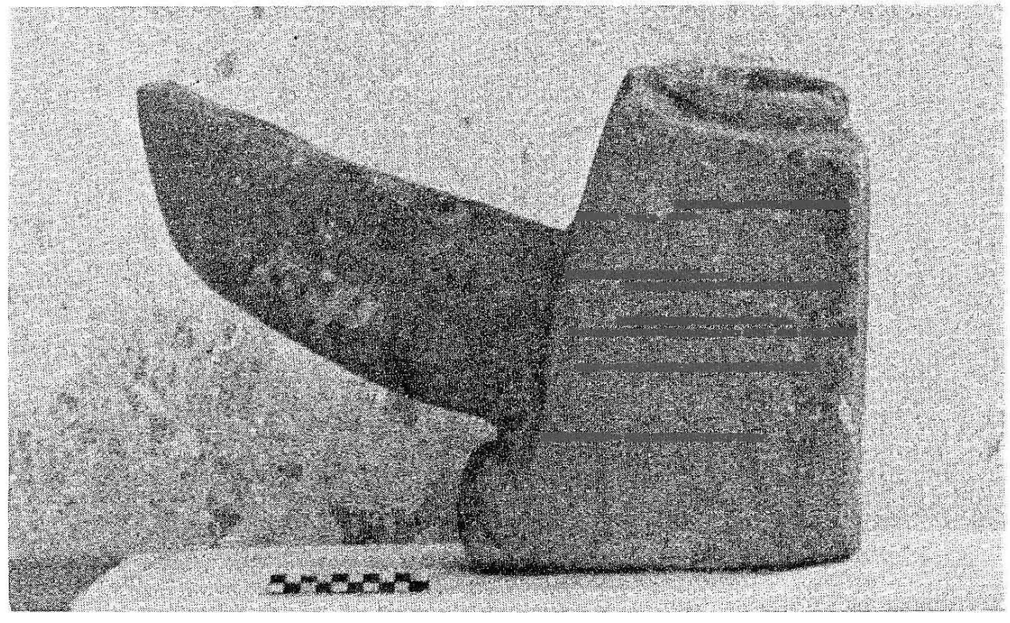

Θράκη: α. Βωμίσκος ἐκ τοῦ Πολυάνθου Ροδόπης, β. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βωμίσκου (μέγεθος φυσικὸν)

Α. ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

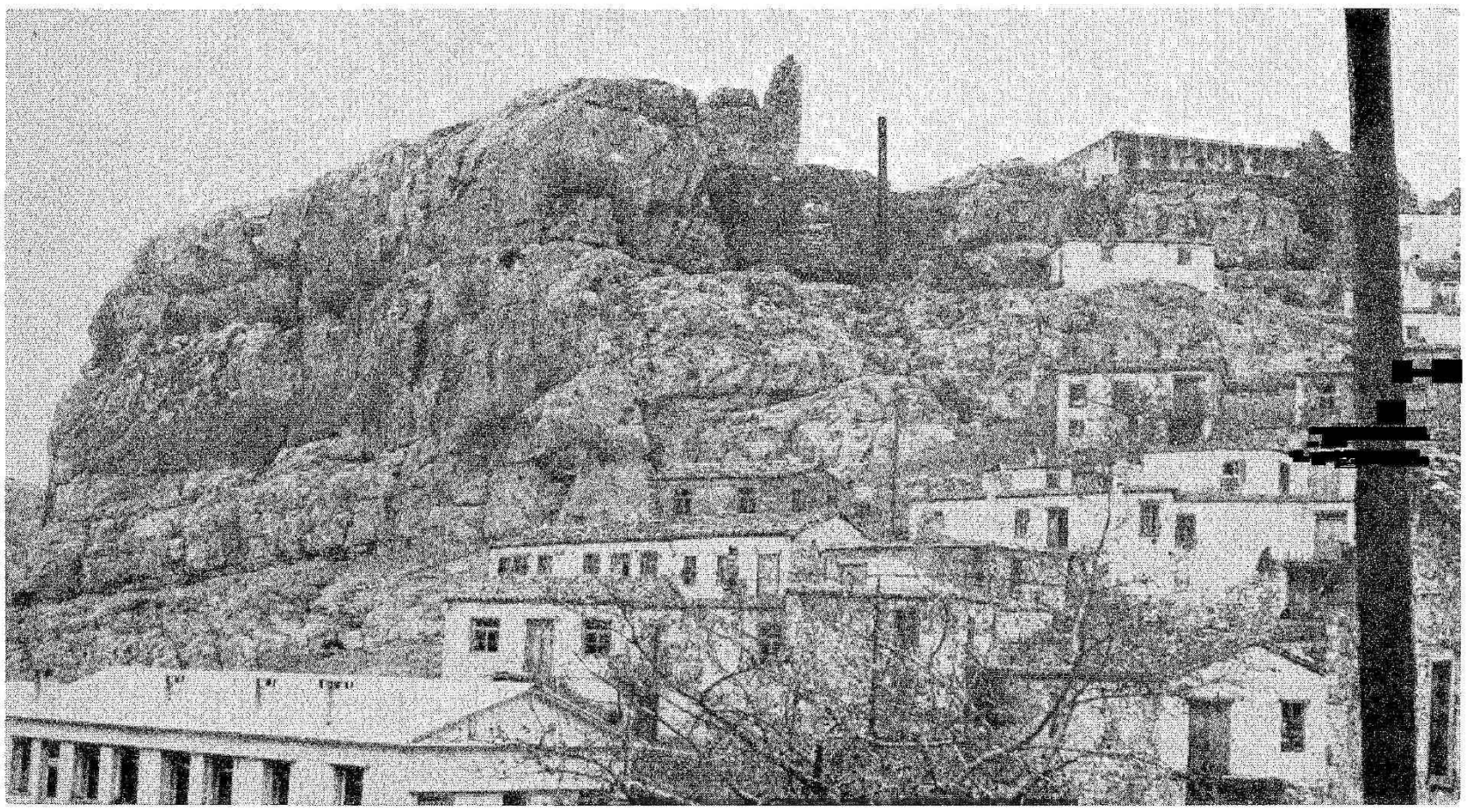

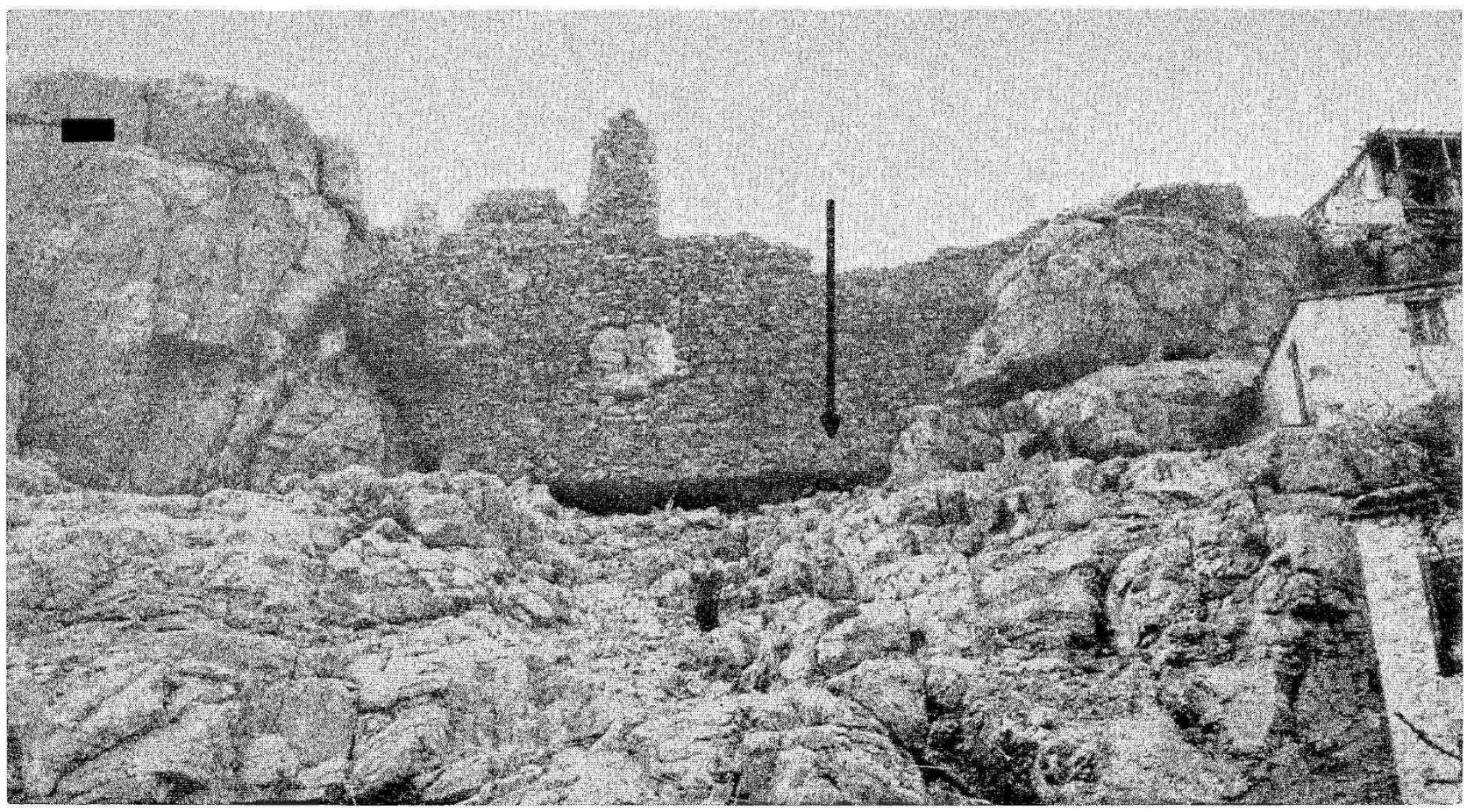

Χώρα Σαμοθράκης: α-β. Ἄποψις δυτικῆς πλευρᾶς Μεσαιωνικῶν Πύργων

Α. ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Samothrace: a. New building abutting Stoa at West, b. The Stoa in early August 1962. At left, area, containing more stucco, left unexcavated (i.e. protected now by retaining walls) till 1963

PH. LEHMANN

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

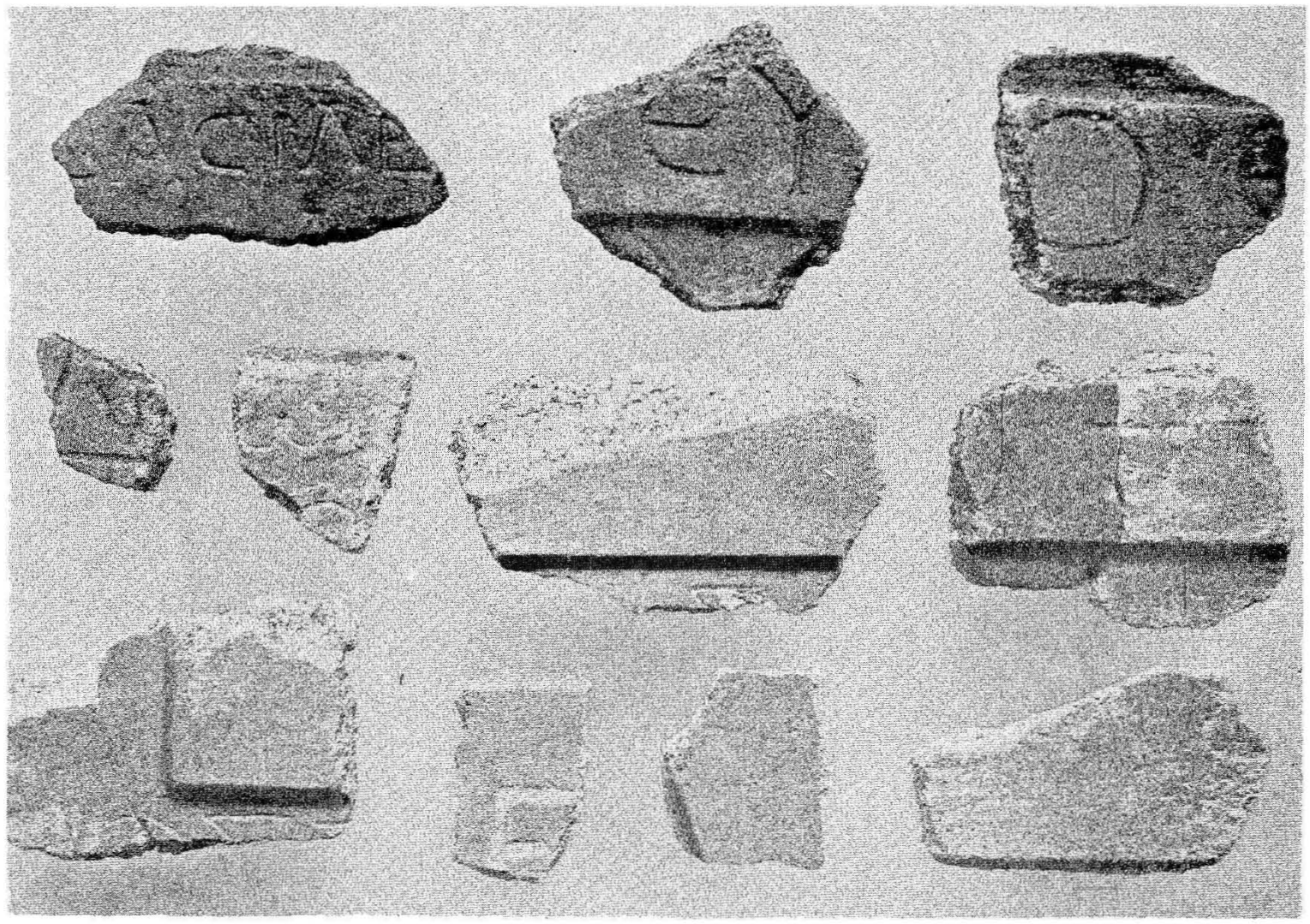

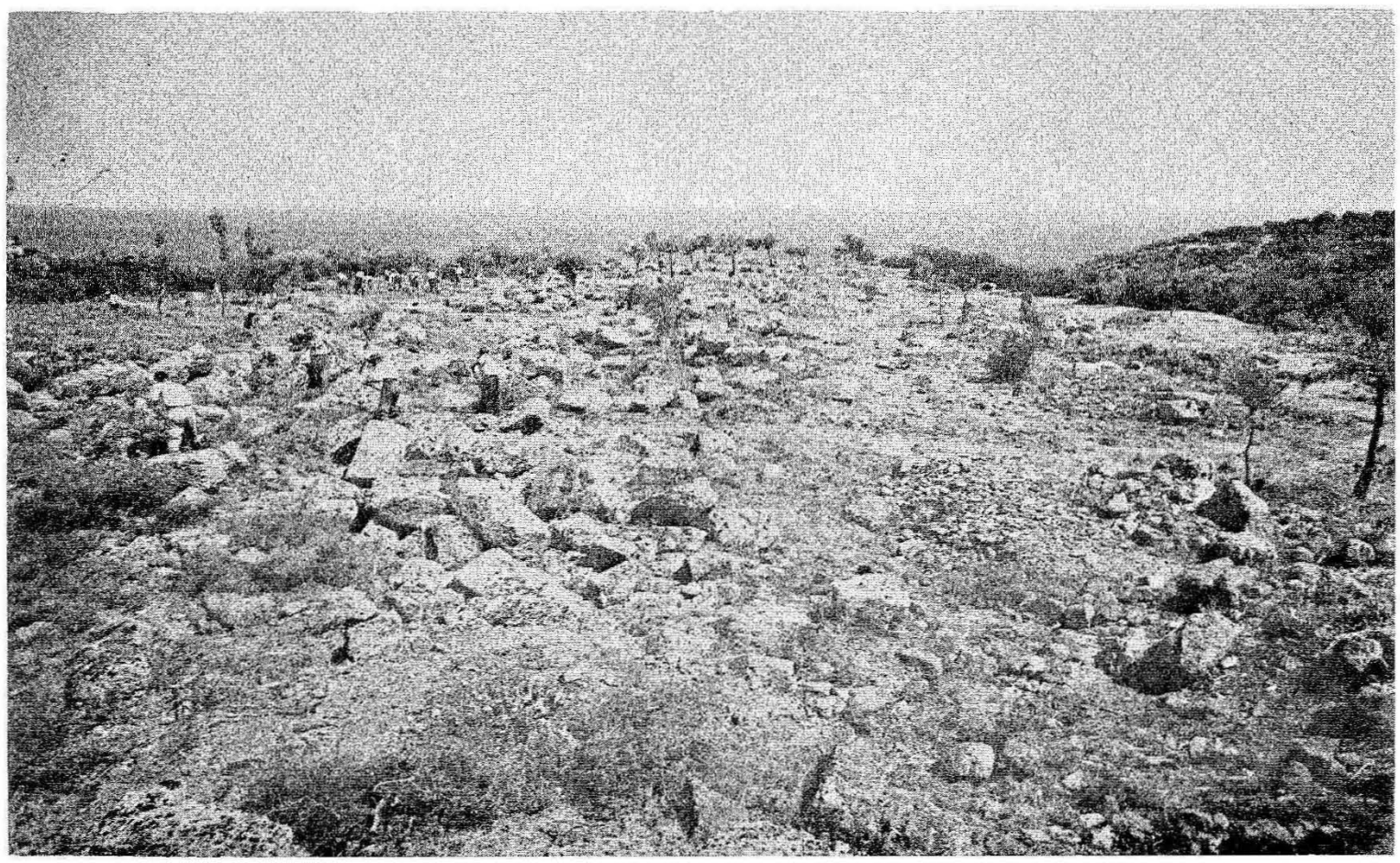

Samothrace: a. Samples of inscribed plaster from the interior of the Stoa walls, b. The Stoa after clearing of vegetation and before excavation

PH. LEHMANN

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

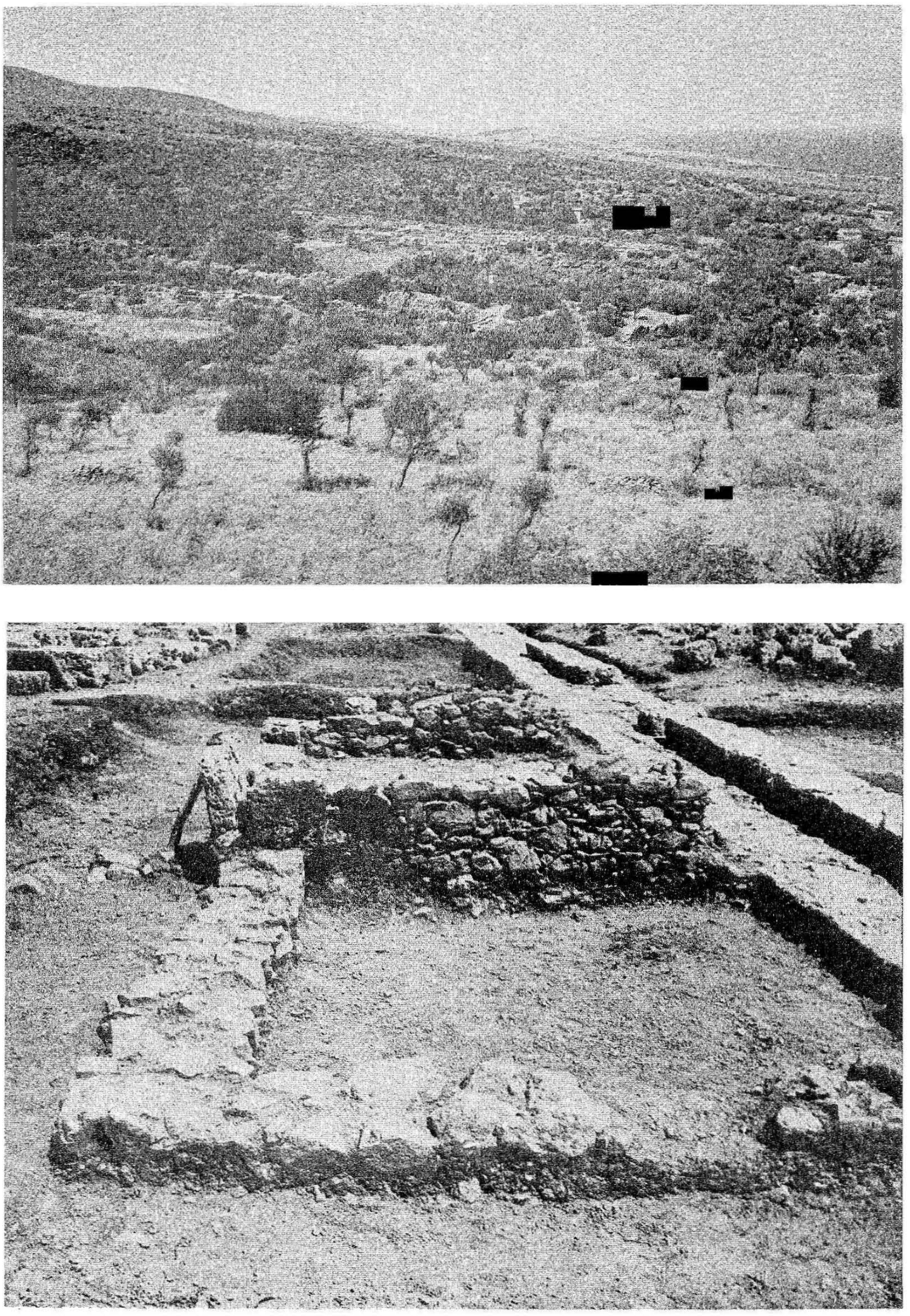

Samothrace: a. View of the sanctuary from the City, showing excavation of the Stoa, b. Newly discovered building abutting west wall of Stoa

PH. LEHMANN

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

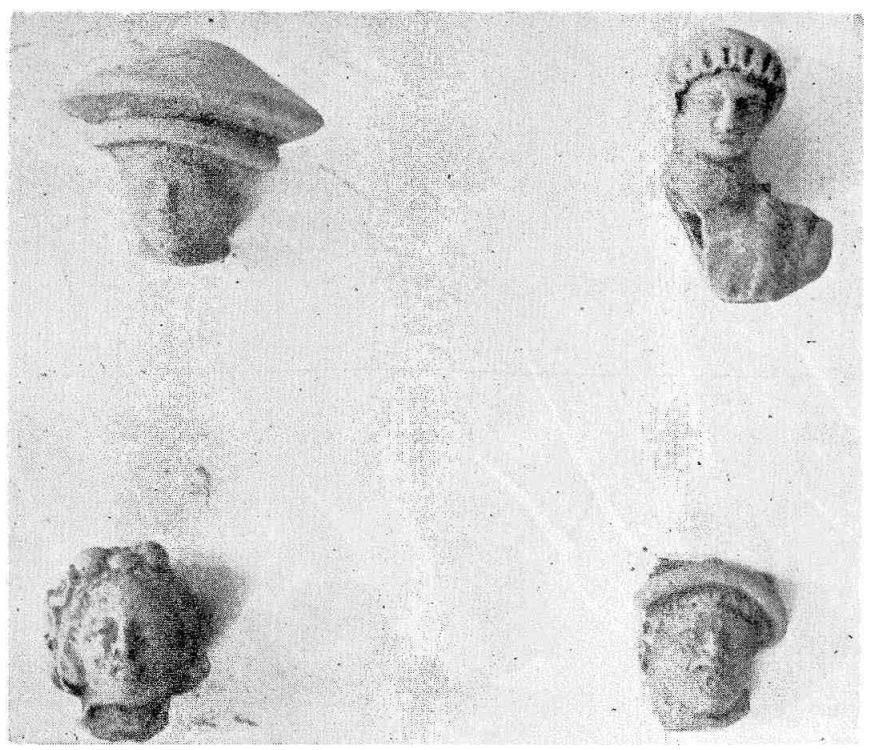

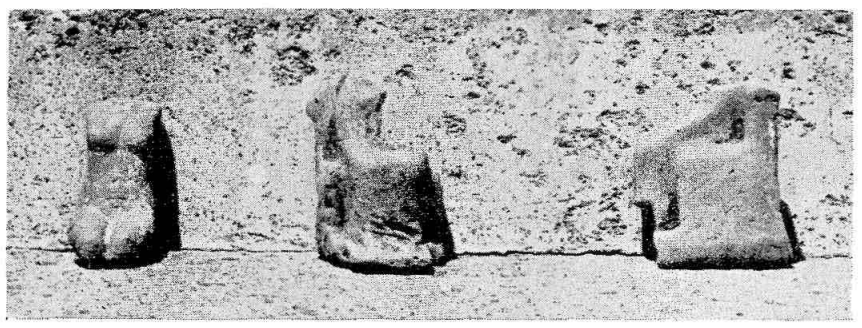

Λῆμνος: α. Εἰδώλια ἀποθέτου Μυρίνης, β. Κεφαλαὶ εἰδωλίων ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀποθέτου, γ. Καθημένη πλαγγὼν ἐκ τοῦ κάστρου καὶ εἰδώλια ἐκ τοῦ ἀποθέτου

Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

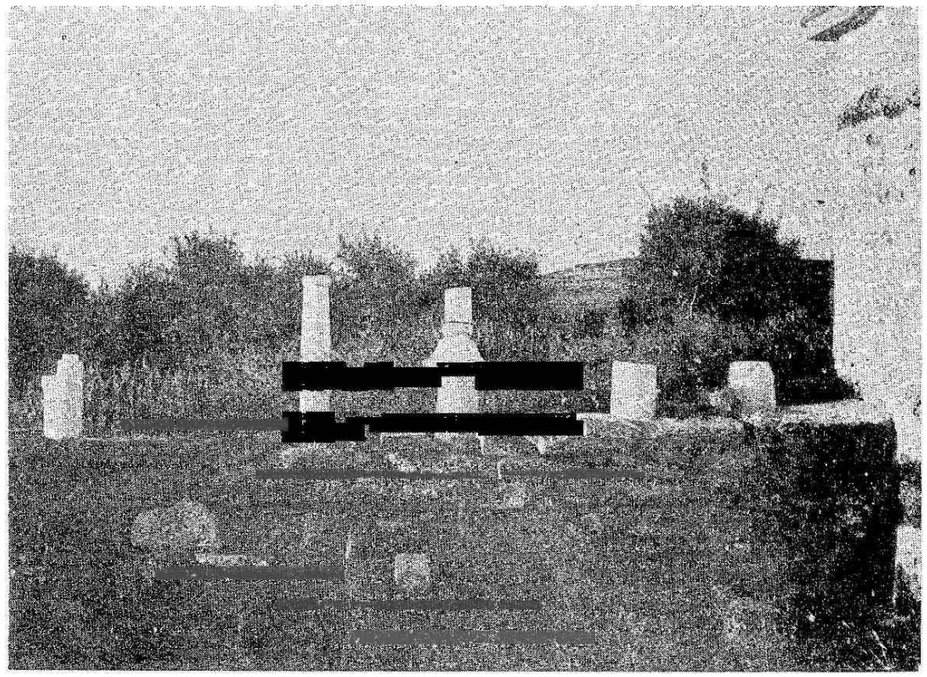

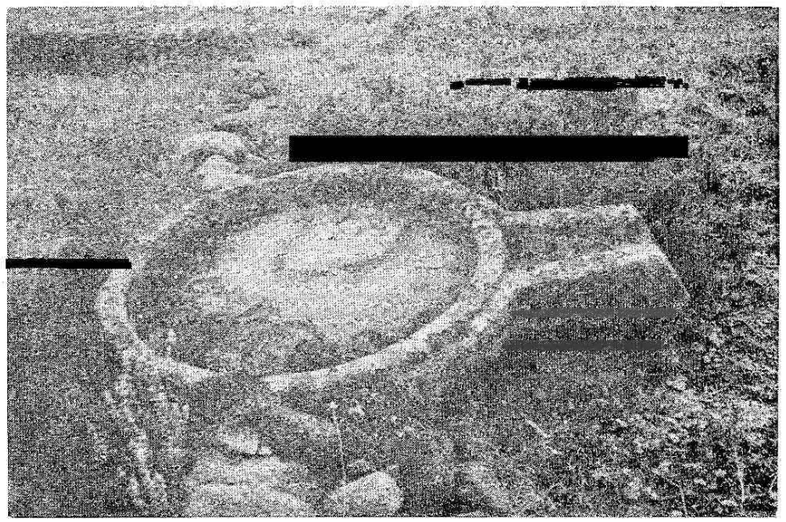

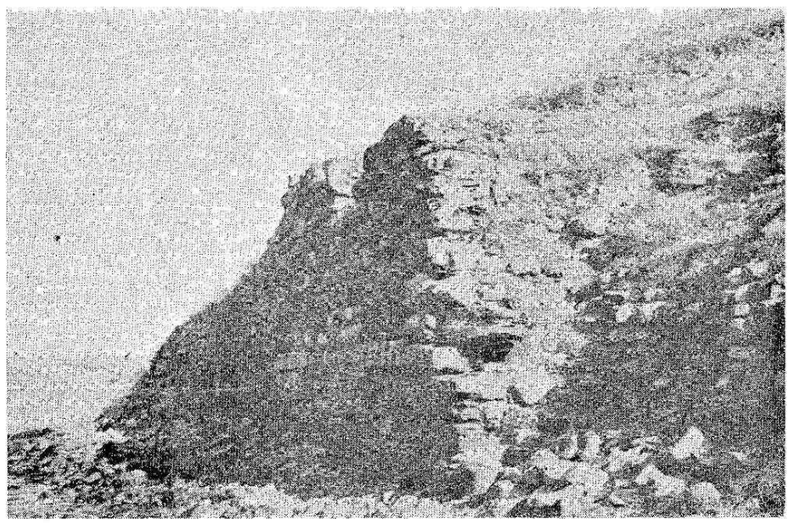

Λῆμνος: α. Κότσινος. Μονόγραμμα Δημητρίου Παλαιολόγου, β. Ἀνυπάτη. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, γ. Κότσινος. Τὸ ἐπιθαλάττιον τεῖχος τοῦ φρουρίου, δ. Φαλκονιά. Πιεστήριον ἐκ τραχείτου

Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

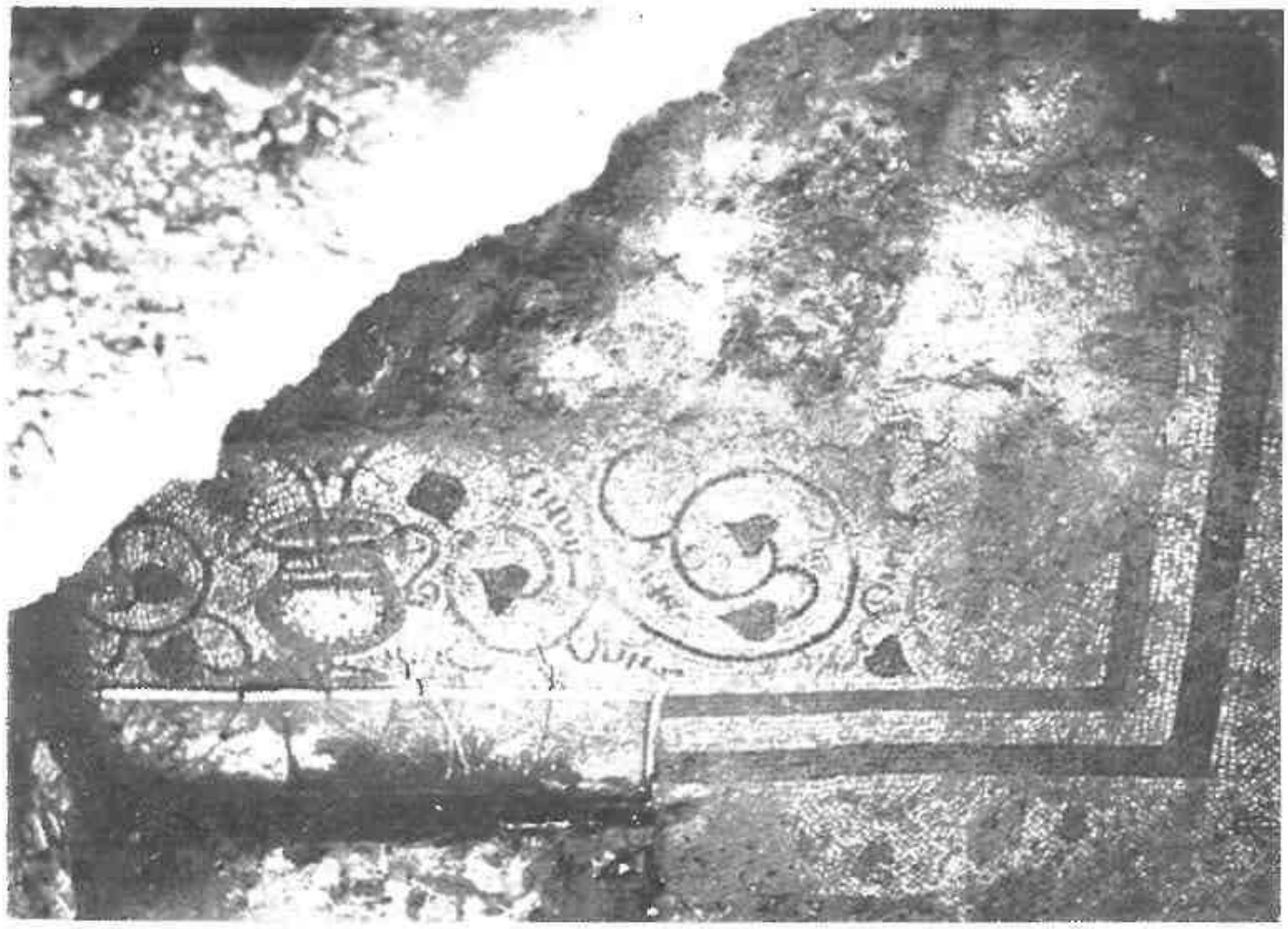

Λέσβος. Μυτιλήνη: α. Μωσαϊκὰ Χωράφας. Προσωπογραφία Μενάνδρου, β. Ἐπάνω Σκάλα. Μωσαϊκὸν δάπεδον ὁδοῦ Ἀχιλλέως

Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

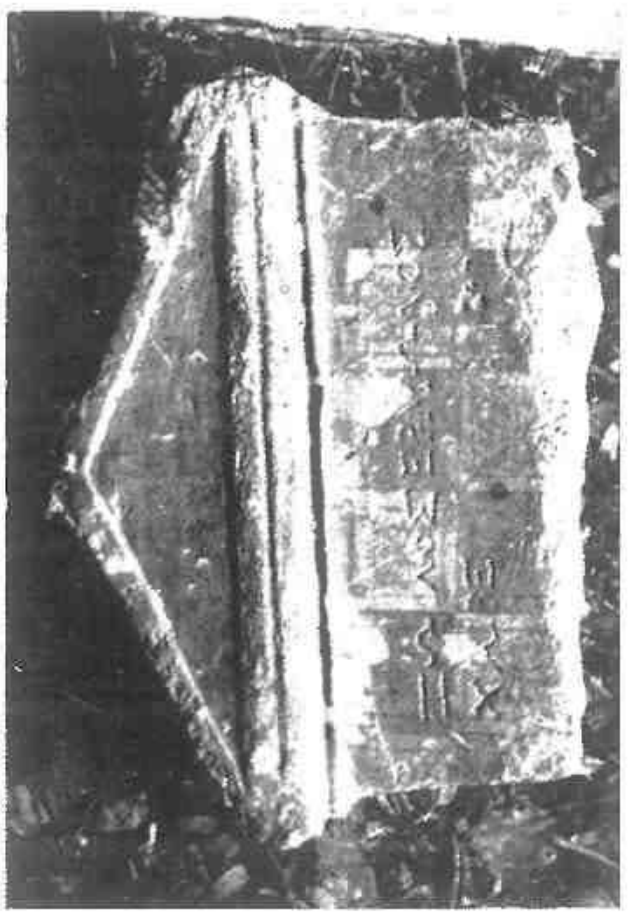

Λέσβος: α-β. Επιτύμβιοι βωμοί Μουσείου Μυτιλήνης (ἀρ. 2819 καὶ 398), γ. Ἀνάγλυφον Καιροῦ, δ. Ἐπιτύμβια στήλη εἰς Κέντρον

Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

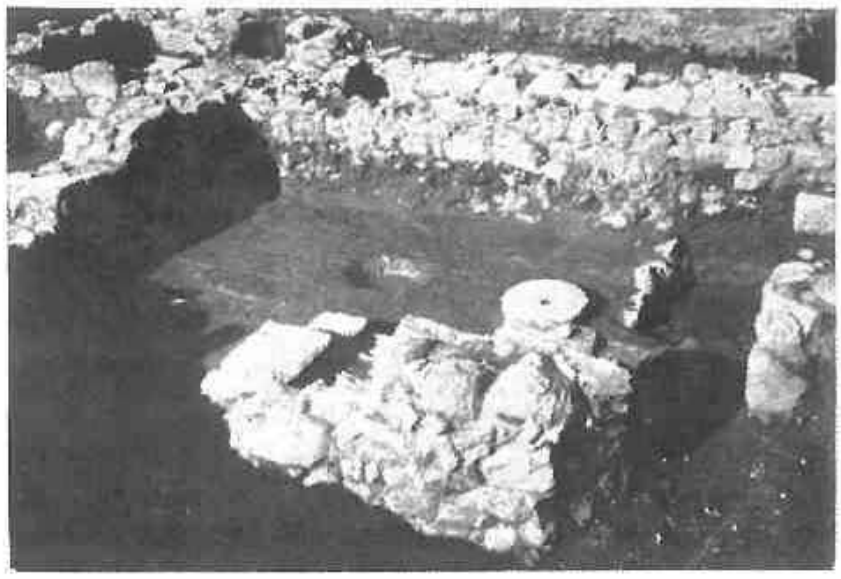

Λέσβος: α. Θερμή. Ἄποψις ρωμαϊκοῦ οἰκήματος Χωράφας ἀπὸ ΝΑ, β. Μόρια. Σφόνδυλοι κιόνων μετὰ λατύπης, γ. Γέρα. Ἐπιγραφὴ μυστῶν Διονύσου εἰς Παναγίαν του Ψύρρα, δ. Μυτιλήνη. Ἄλυσις σωρῶν λατύπης εἰς ἄνω λατομεια Κουρτζῆ, ε - ς. Τὰρτ Γέρας. Ἐγκοπαὶ καὶ αὐλακώσεις του βράχου εις ἀρχαίαν λατομίαν

Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

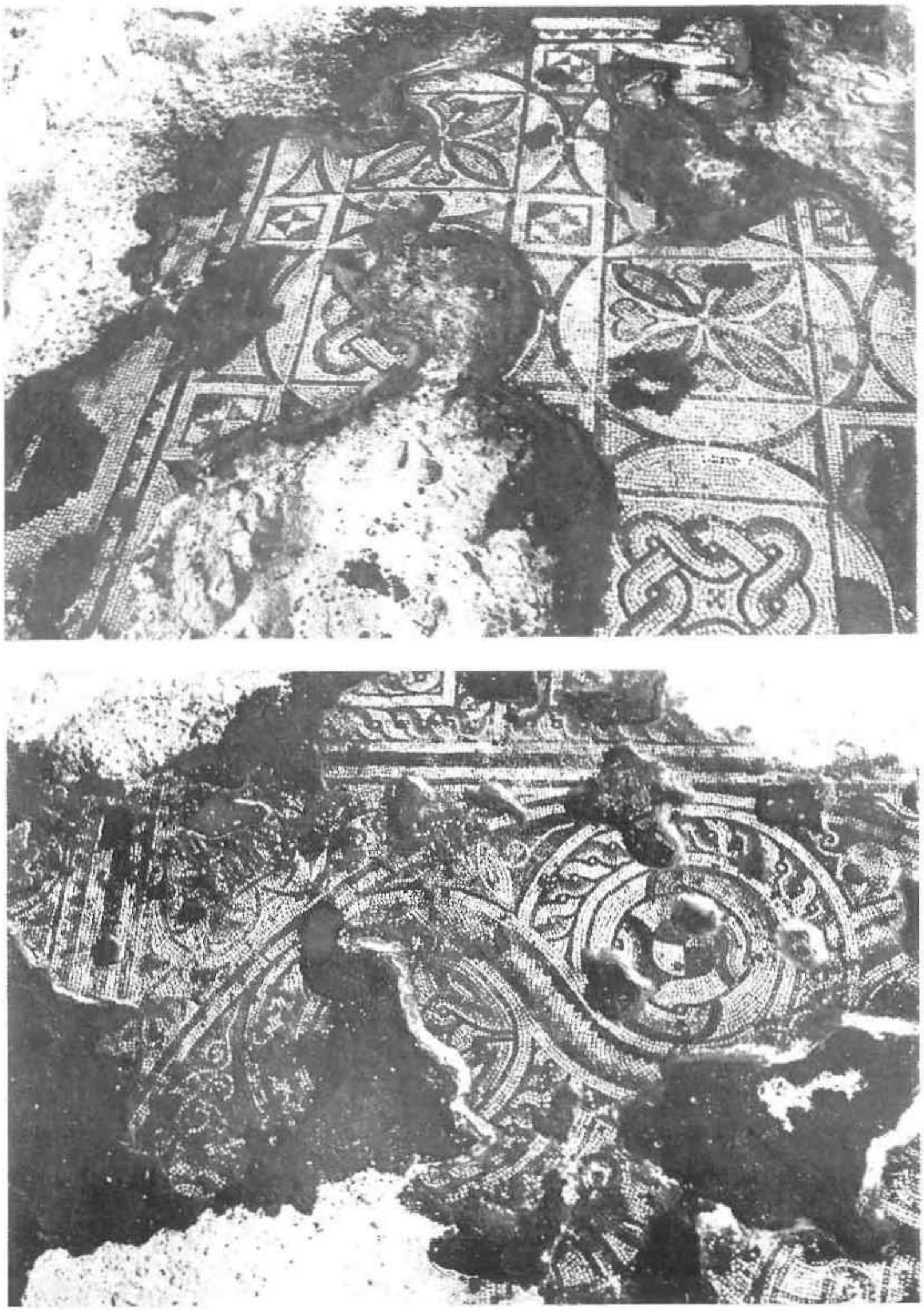

Λέσβος. Ἐρεσός: α. Τμῆμα τοῦ ἀποκαλυφθέντος μωσαϊκοῦ δαπέδου τοῦ νάρθηκος τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Α' (Ἁγίου Ἀνδρέου), β. Τμῆμα μωσαϊκοῦ δαπέδου τοῦ μεσαίου κλίτους (τῆς αὐτῆς βασιλικῆς)

Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

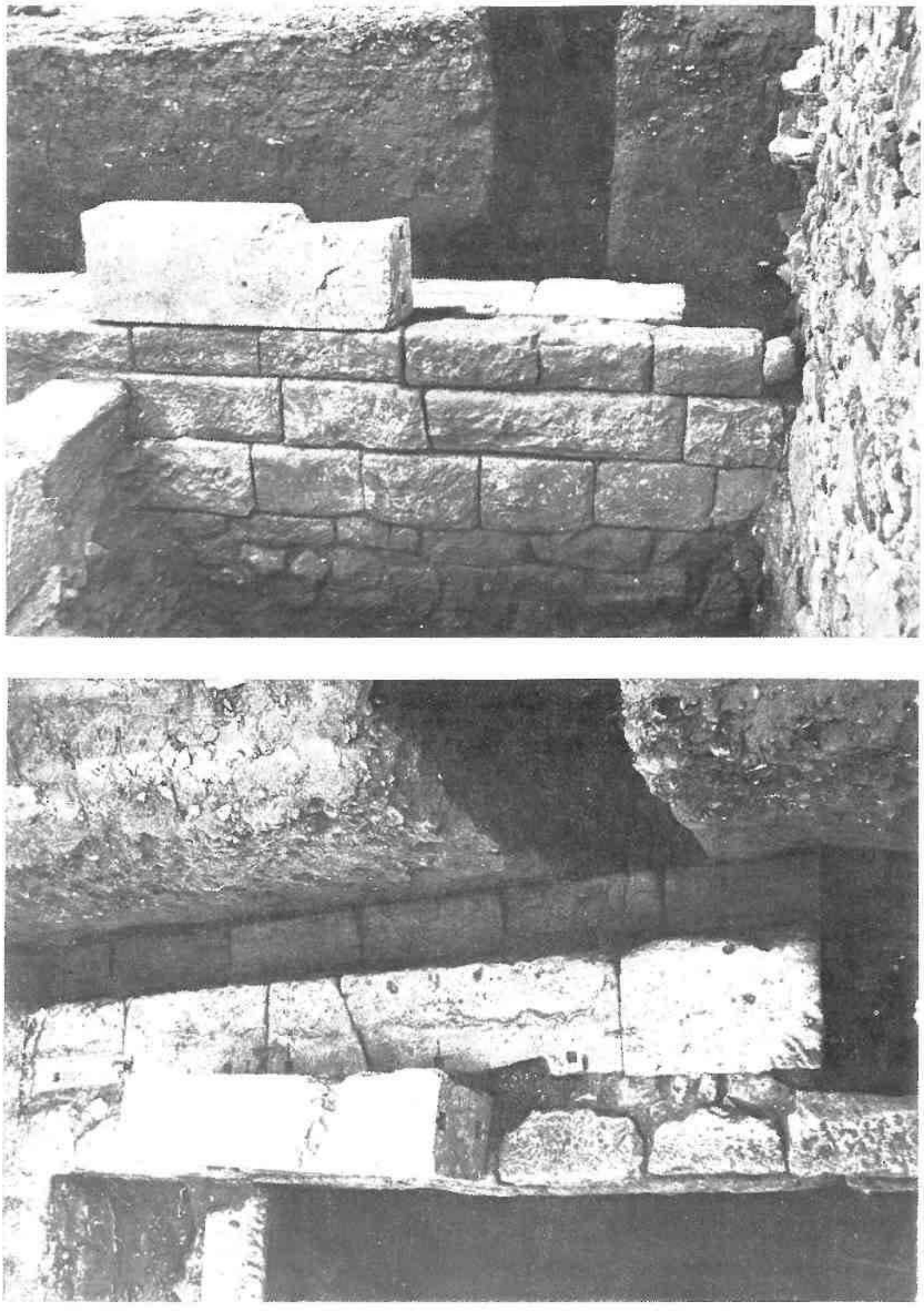

Λέσβος. Ἐρεσός: α. Βορεία ὄψις θεμελίου καὶ τοίχου κλασσικου κτηρίου ΝΑ τῆς βασιλικῆς, β. Ἄνω ὄψις τοῦ αὐτοῦ τοίχου

Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

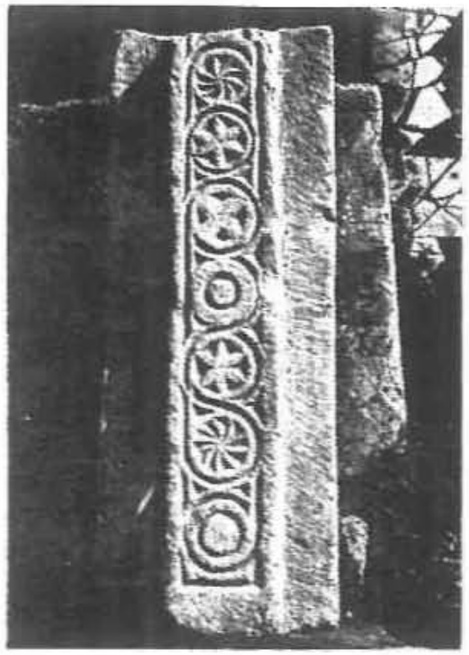

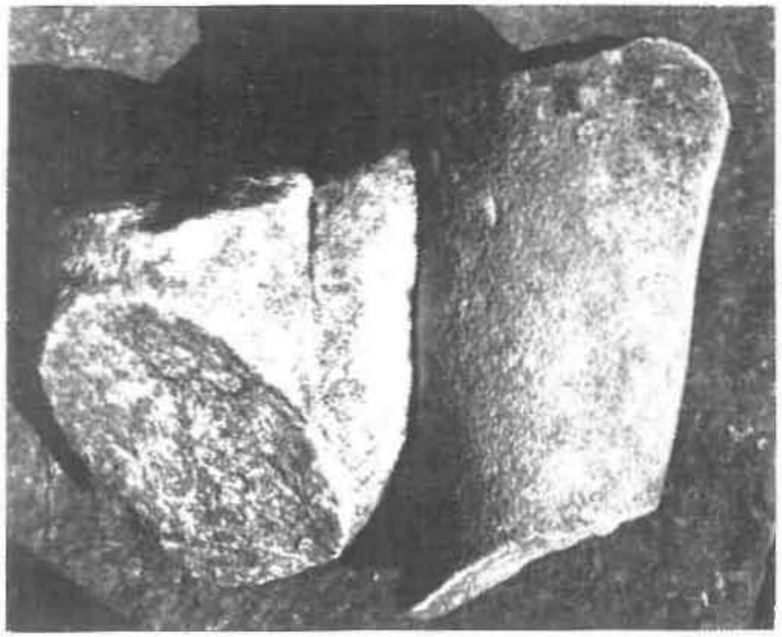

Λέσβος. Ἐρεσός. Βασιλικὴ Α΄ Ἁγ. Ἀνδρέου: α. Πλάξ θωρακίου κλίμακος, β. Μαρμαρίνη δοκὸς μὲ γλυπτὸν διάκοσμον, γ. Ἄνω μέρος πεσσίσκου τέμπλου, δ. Τμῆμα ὑπερμεγέθους ἀγάλματος, ε. Τεμάχιον ἀττικοῦ ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου

Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

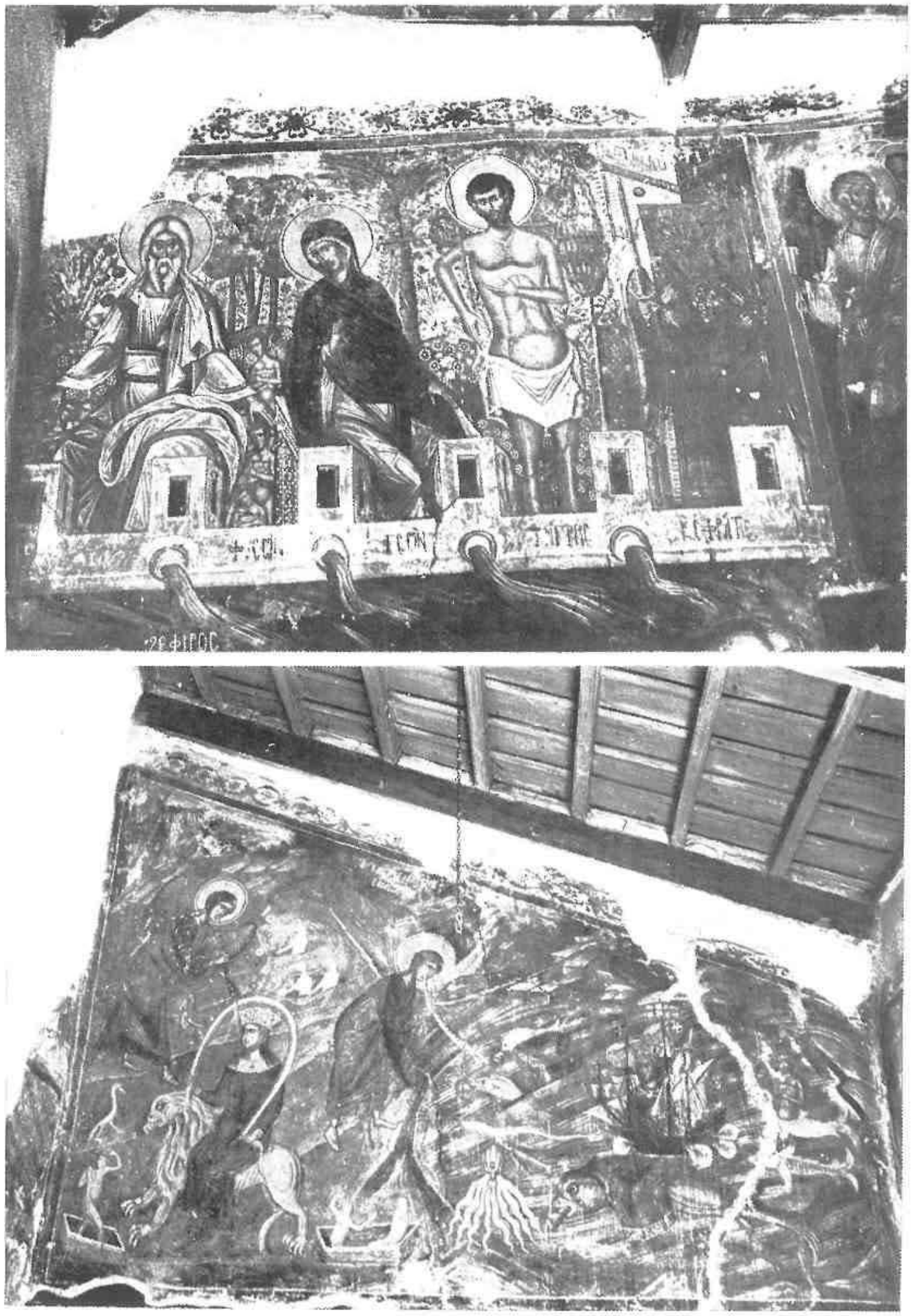

Λέσβος. Μονὴ Περιβολῆς: α-β. Τοιχογραφίαι τοῦ νάρθηκος

Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Λέσβος: α. Ἐρεσός. Ἐρείπια τοῦ σταυρικοῦ ναΐσκου τοῦ Ἁγίου Ἀλεξάνδρου εἰς Μέγαν Λάκκον,
β. Τσουκαλοχῶρι. Λείψανα σταυρικοῦ ναΐσκου εἰς Ἅγιον Θεόδωρον Σαλβαράδην

Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

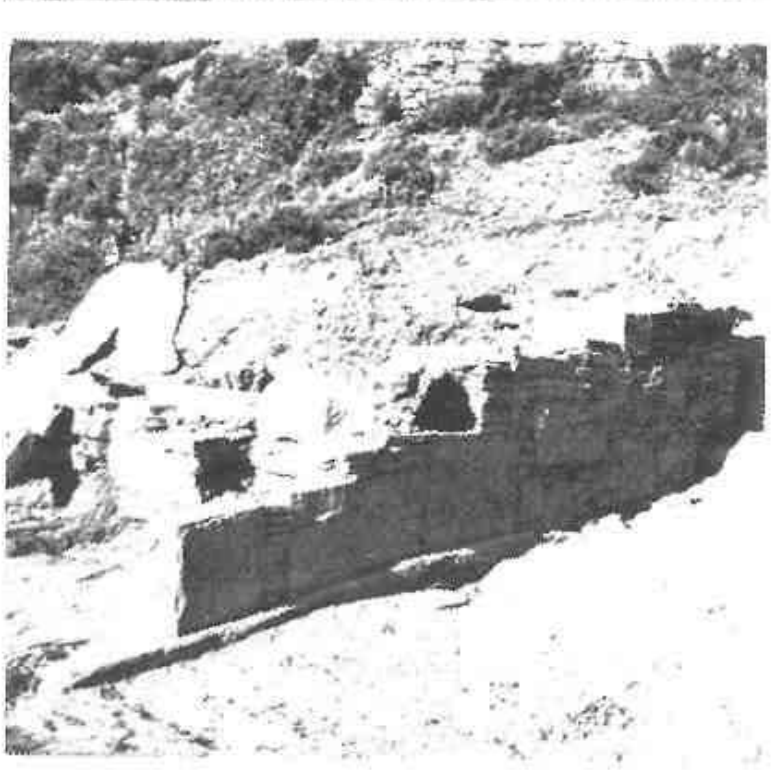

Ἰκαρία: α. Τάφος Δ, β. Ἐσωτερικὸν τάφου Θ, γ. Ἀγγεια τοῦ τάφου Γ, δ. Ταφικὴ κατασκευή, ε. Ταφὴ καύσεως, ς. Ἀγγεια τοῦ τάφου Ι

Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Πάρος. Παροικιά: α. Οι κιβωτιόσχημοι τάφοι, β. Τάφος Ζ

Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Δῆλος. Τοῖχος Γ'. Σκηνὴ θυσίας

Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Δῆλος. Τοῖχος Β'. Ἡ ἀρχικὴ τοιχογραφία

Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Δῆλος. Τοῖχος Β΄. Παναθηναϊκὸς ἀμφορεὺς

Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

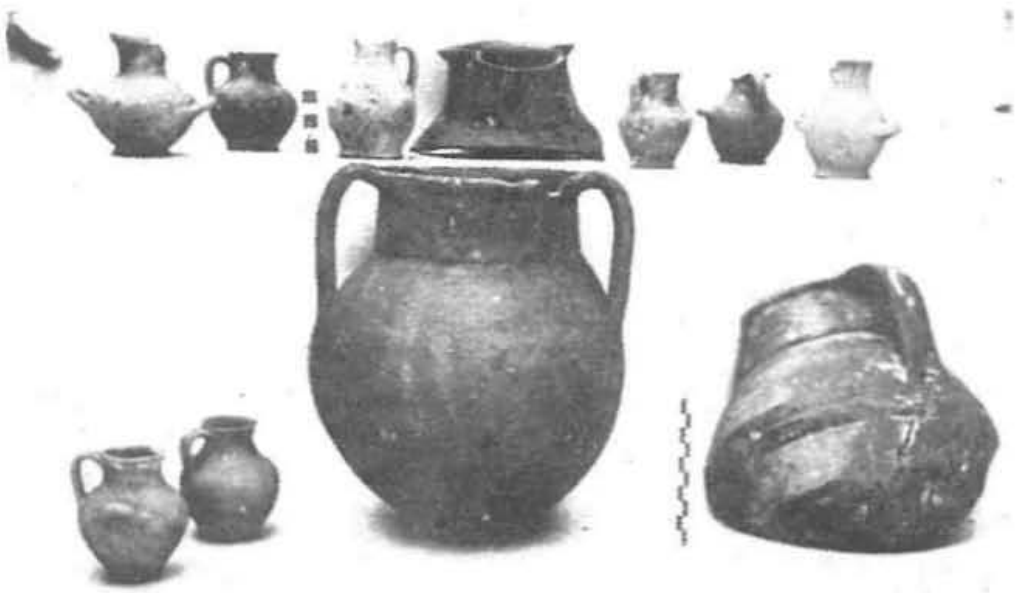

Νάξος: α. Ἀγγεῖα ἐκ του φρέατος παρὰ τὸ Γυμνάσιον, β - γ. Τεμάχια ἀναγλύφων πίθων ἐκ του αὐτοῦ φρέατος

Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Νάξος: α. Τεμάχιον ἀναγλύφου πίθου ἐκ τοῦ φρέατος παρὰ τὸ Γυμνάσιον, β. Τεμάχιον ἀναγλύφου πίθου μὲ παράστασιν ἀνθρωπίνης μορφῆς· ἐκ τοῦ αὐτοῦ φρέατος

Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

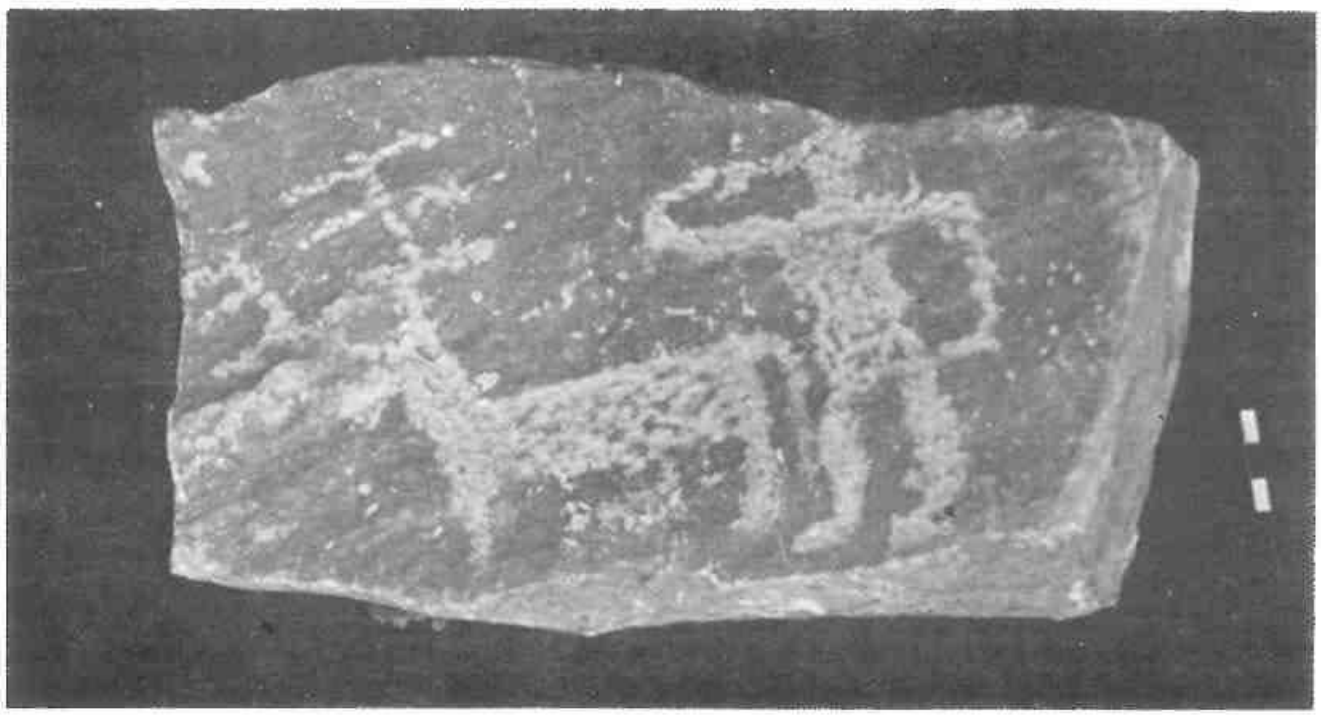

Νάξος. Κορφὴ τ' Ἀρωνιοῦ: α. Μαρμαρίνη πλάξ μὲ ἐπίκρουστον παράστασιν χοροῦ (;), β. Μαρμαρίνη πλάξ μὲ ἐπίκρουστον παράστασιν σκηνῆς κυνηγίου

Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

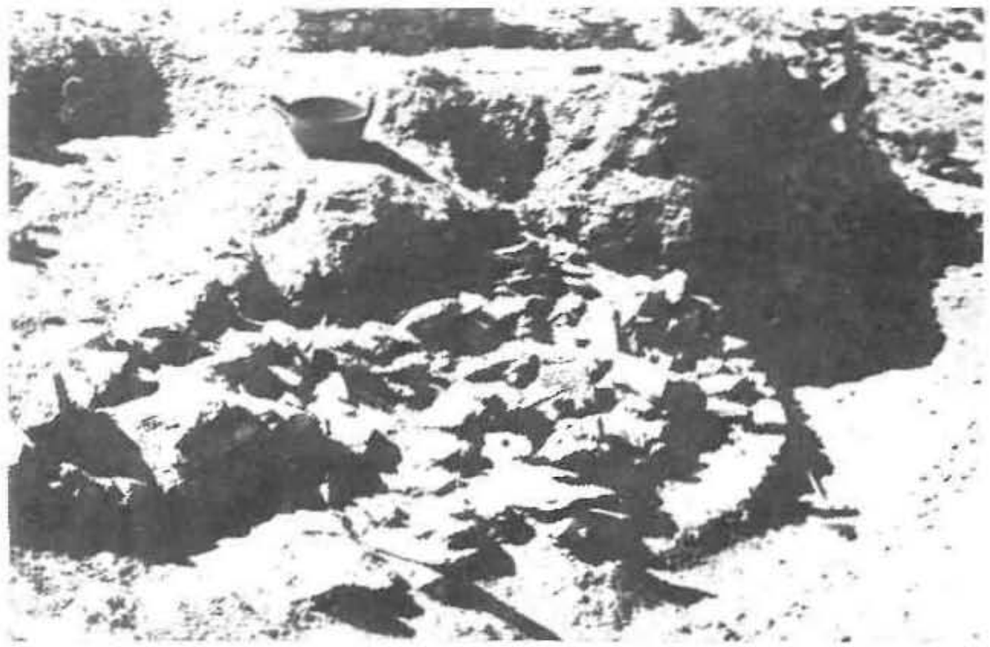

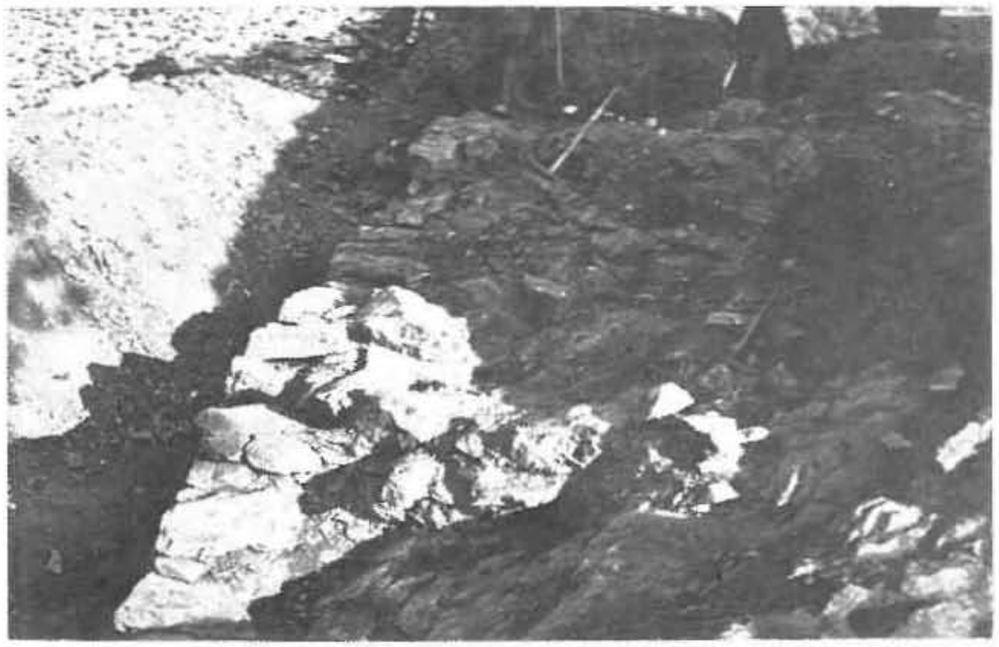

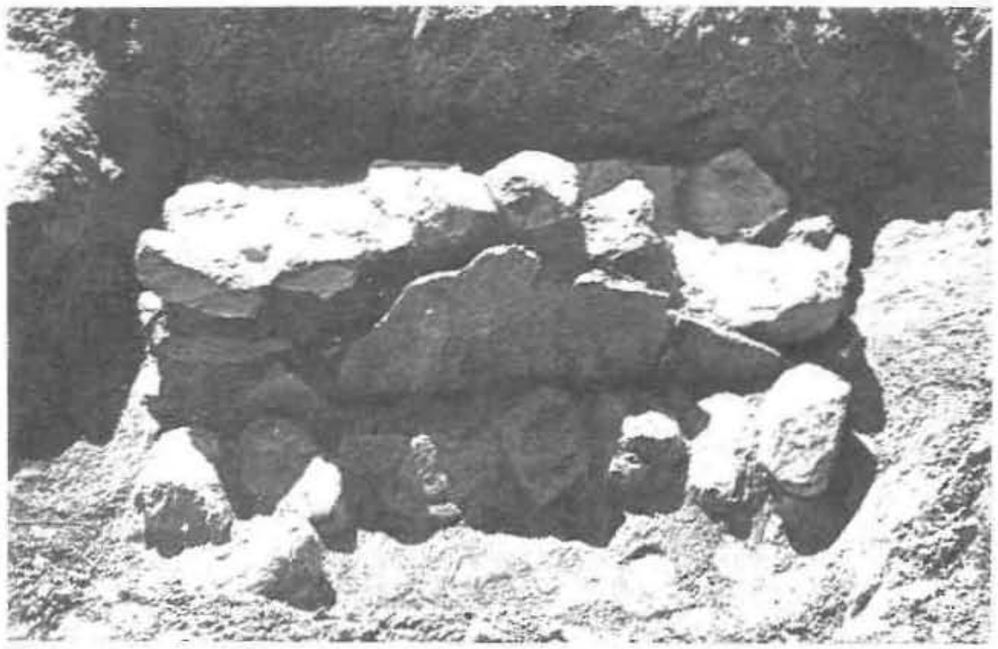

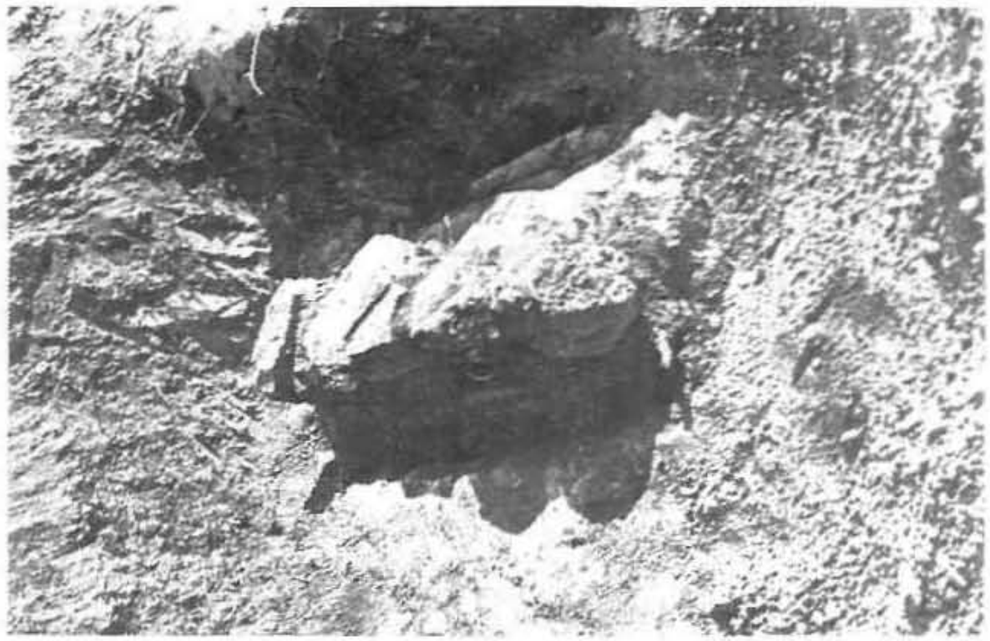

Νάξος: α. Θεμέλιον κυκλοτεροῦς δωματίου επί της Κορφῆς τ' 'Αρωνιοῦ, β. Λείψανα θεμελίων ἐπι τῆς Κορφῆς τ' 'Αρωνιοῦ, γ - δ. 'Εξωτερικῆ ὄψις πρωτοκυκλαδικοῦ τάφου εις 'Ακρωτήρι

Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

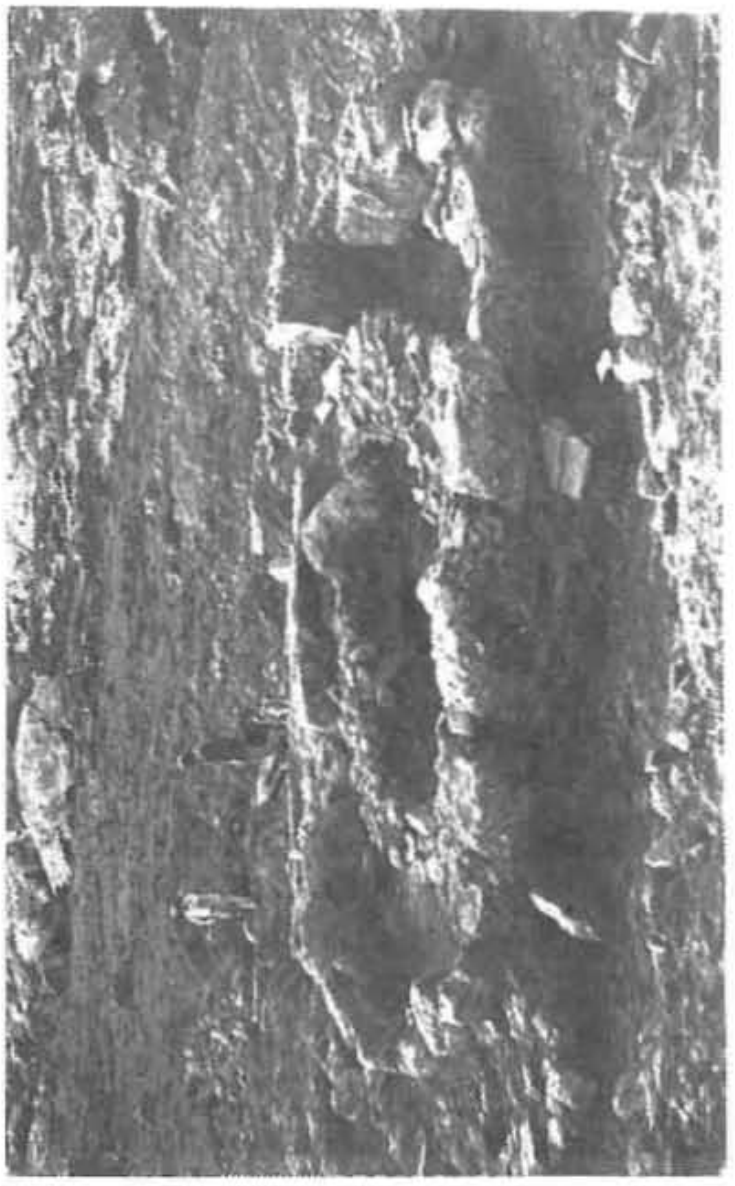

Νάξος: α. Πρωτοκυκλαδικὸς τάφος παρὰ τὸν Λιώνα, β. Θεμέλιον προϊστορικοῦ κτηρίου παρὰ τὸν Λιώνα, γ. Στ' Ἀλωνάκια. Περιβολος Λ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Νάξος. Στ' Ἀλωνάκια: α. Περίβολος Α, β. Περίβολος Β, γ. Ὀρθογώνιον κατασκεύασμα ἐντὸς τοῦ περιβόλου Β, δ. Ἄγγεια ἐνεσφηνωμένα μεταξὺ λίθων ἐντὸς τοῦ περιβόλου Β

Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

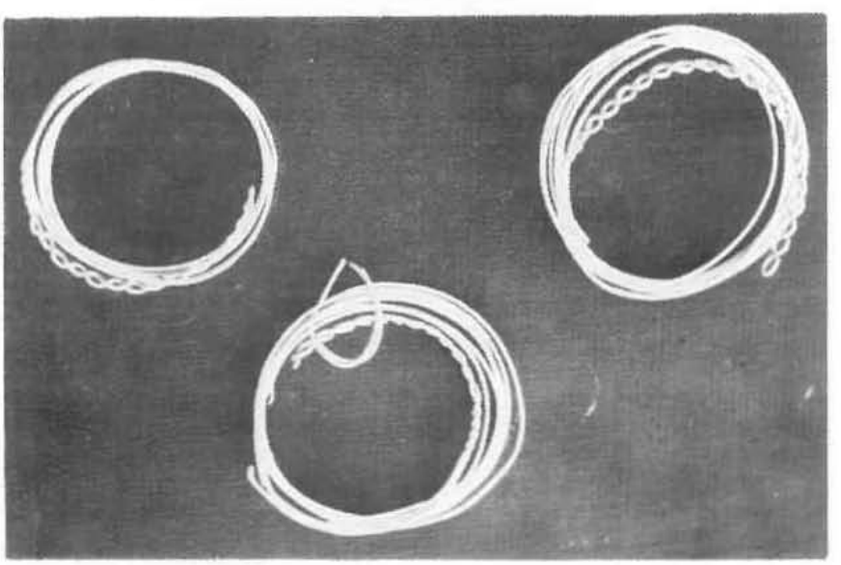

Νάξος. Στ' Ἀλωνάκια: α. Ἀπηνθρακωμένον ξύλον ἐντὸς του περιβόλου Β, β. Ἄγγεῖον ἐκ τοῦ περιβόλου Β, γ. Χρυσᾶ ψέλια ἐκ τοῦ περιβόλου Β

Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

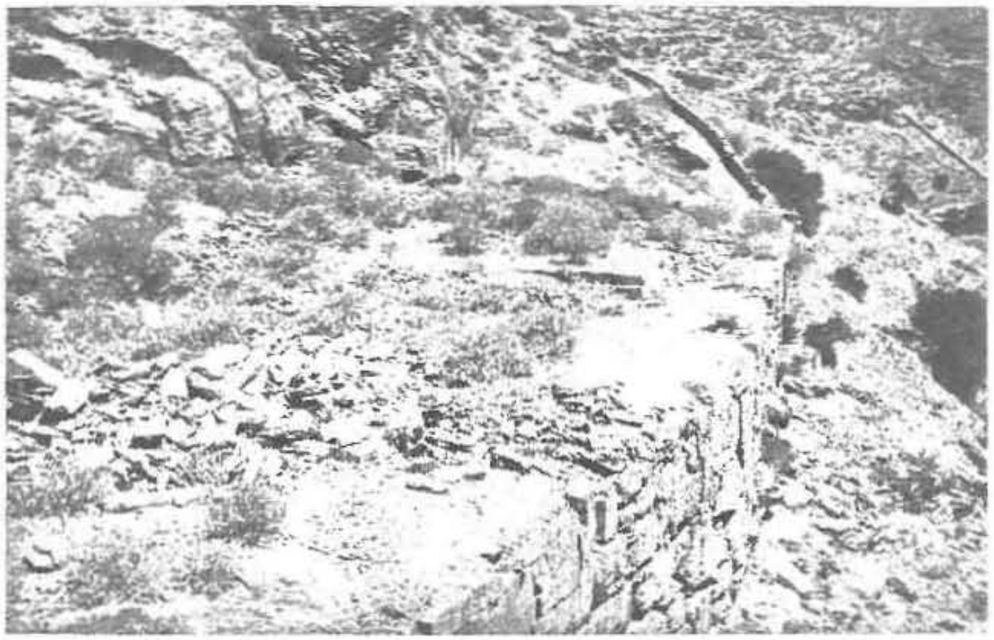

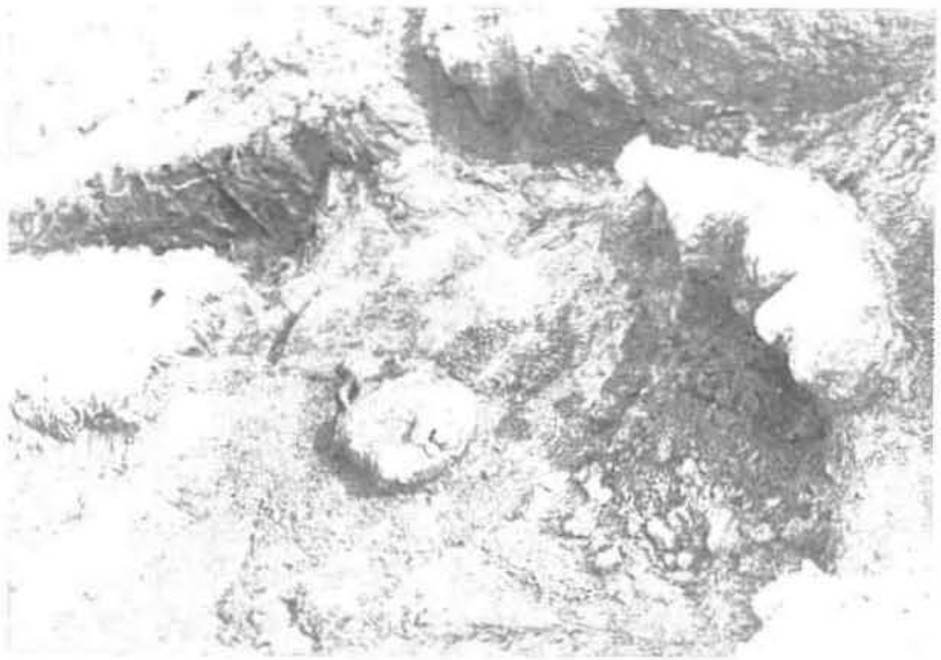

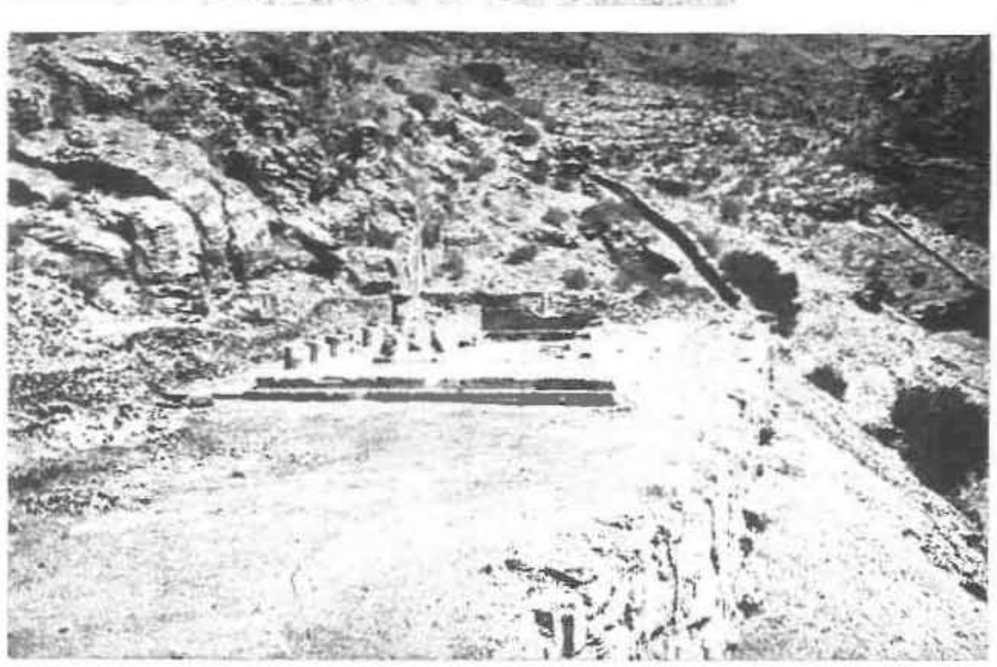

α. Νάξος. Ταφαι παρὰ τὸν ξενῶνα. β - δ. Κέα. Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Καρθαίᾳ προ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ

Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

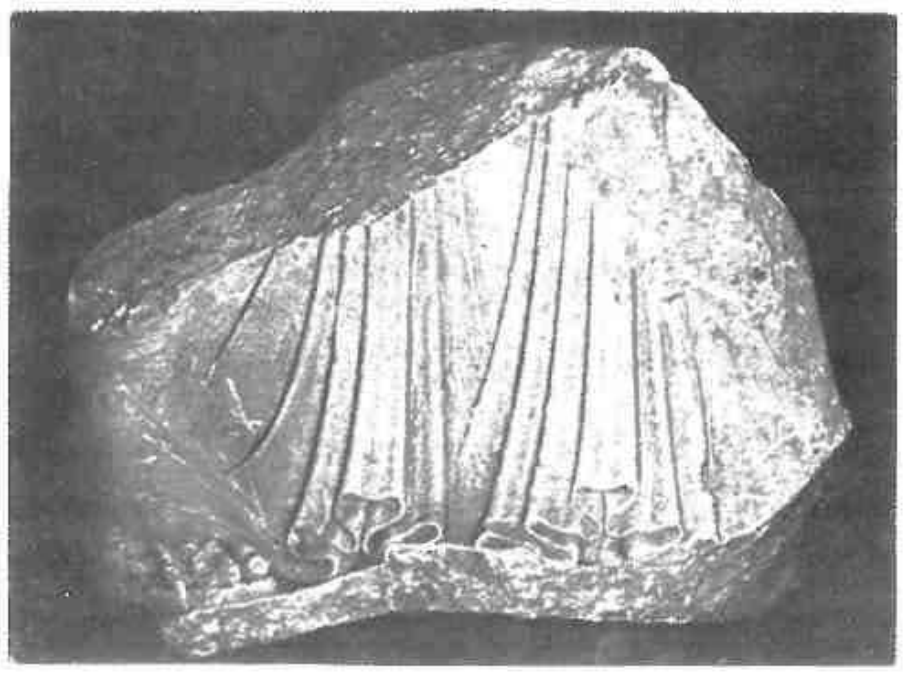

Κέα. Ναὸς της Ἀθηνας ἐν Καρθαία: α. Κορυφαία δοκὸς ἐκ του ναοῦ, β. Ἀγαλμάτιον Ἀθηνας, γ. Τὸ κάτω μέρος ἀγάλματος

Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

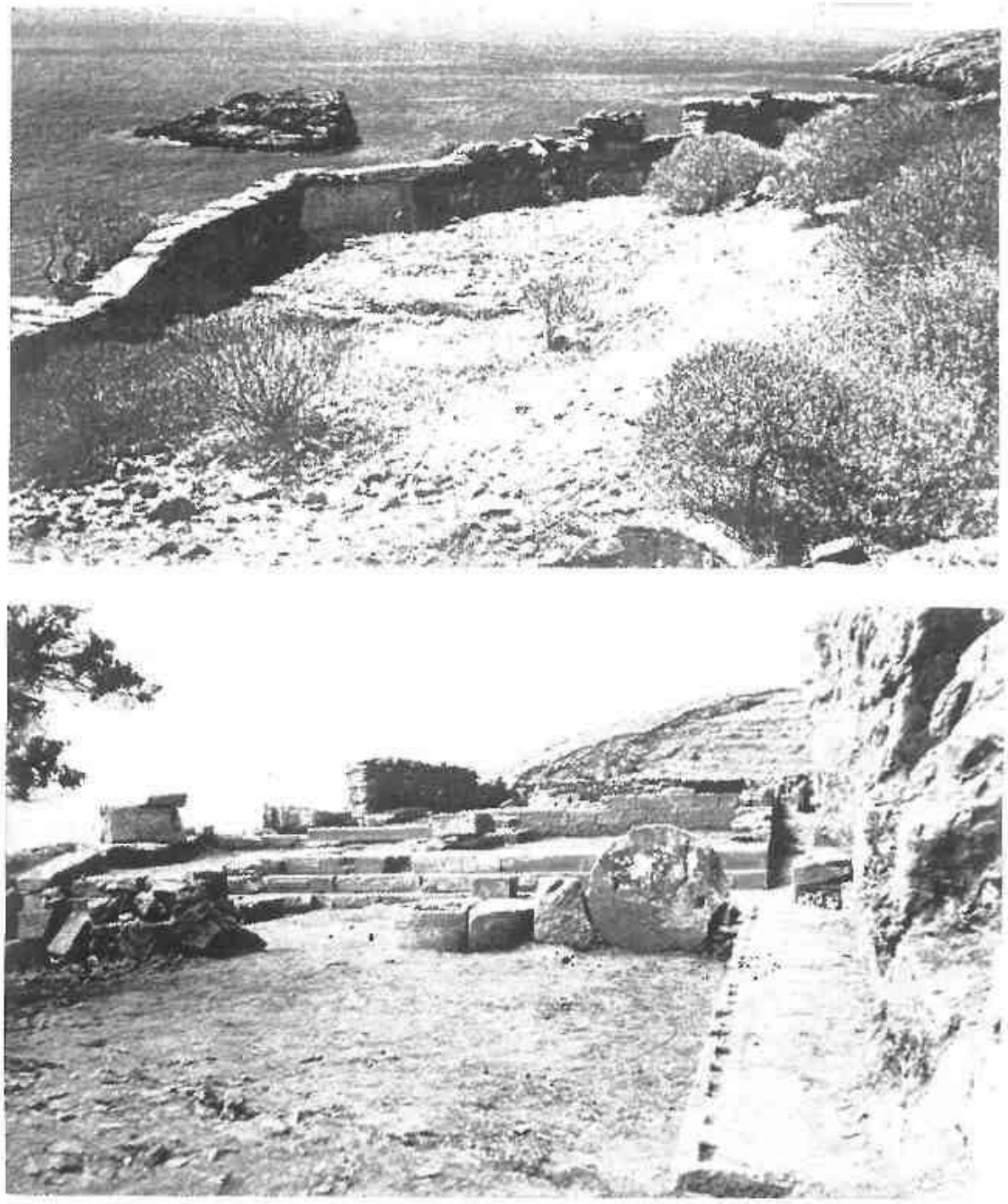

α - β. Κέα. Ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Καρθαίᾳ πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμόν,
γ. Πάρος. Ρωμαϊκὸς τάφος παρὰ τὴν Νάουσαν

Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

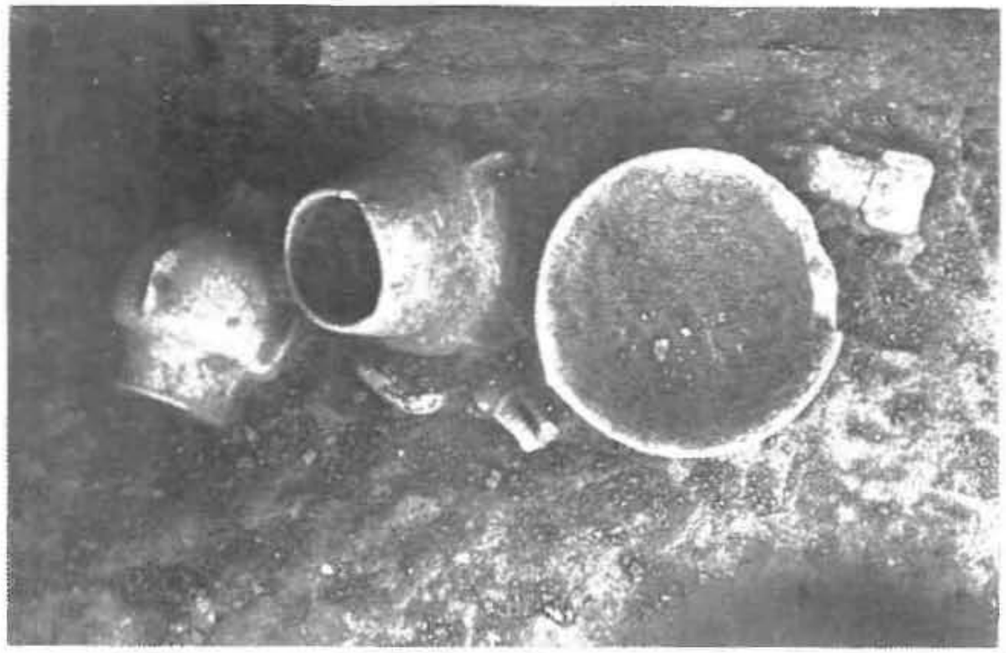

α - β. Πάρος. Λιπλοῦς πρωτοκυκλαδικὸς τάφος παρὰ τὴν Νάουσαν καὶ κτερίσματα αὐτοῦ,
γ. Θήρα. Παλαιοχριστιανικὸς τάφος παρὰ τὸ Γυμνάσιον.

Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

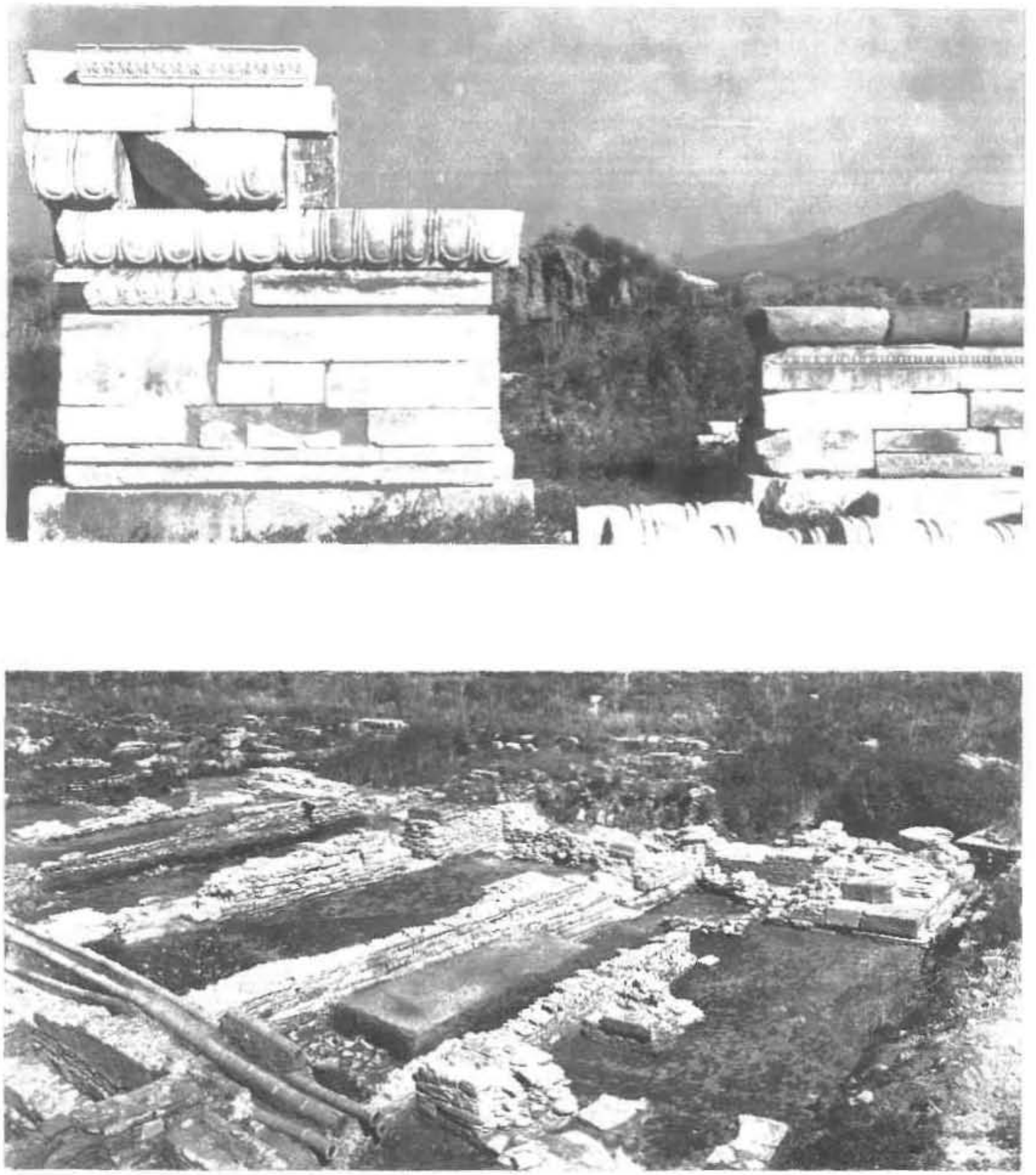

Samos. Heraion: a. Treppenwange des Altars, b. "Nordbau"

HANS WALTER

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Samos. Heraion: a. Geometrischer Teller, b. Geometrischer Bronzegespann, c. Geometrischer Stier, d. Geometrischer Kuhkopf

HANS WALTER

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

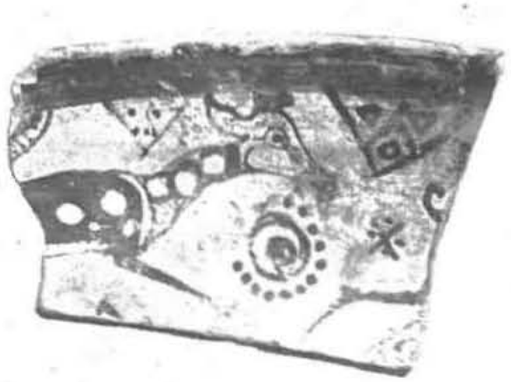

Samos. Heraion: a. Bronzegreif, b. Kopf vom Hals einer Amphora, c. Kleeblattkanne, d. Teller

HANS WALTER

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

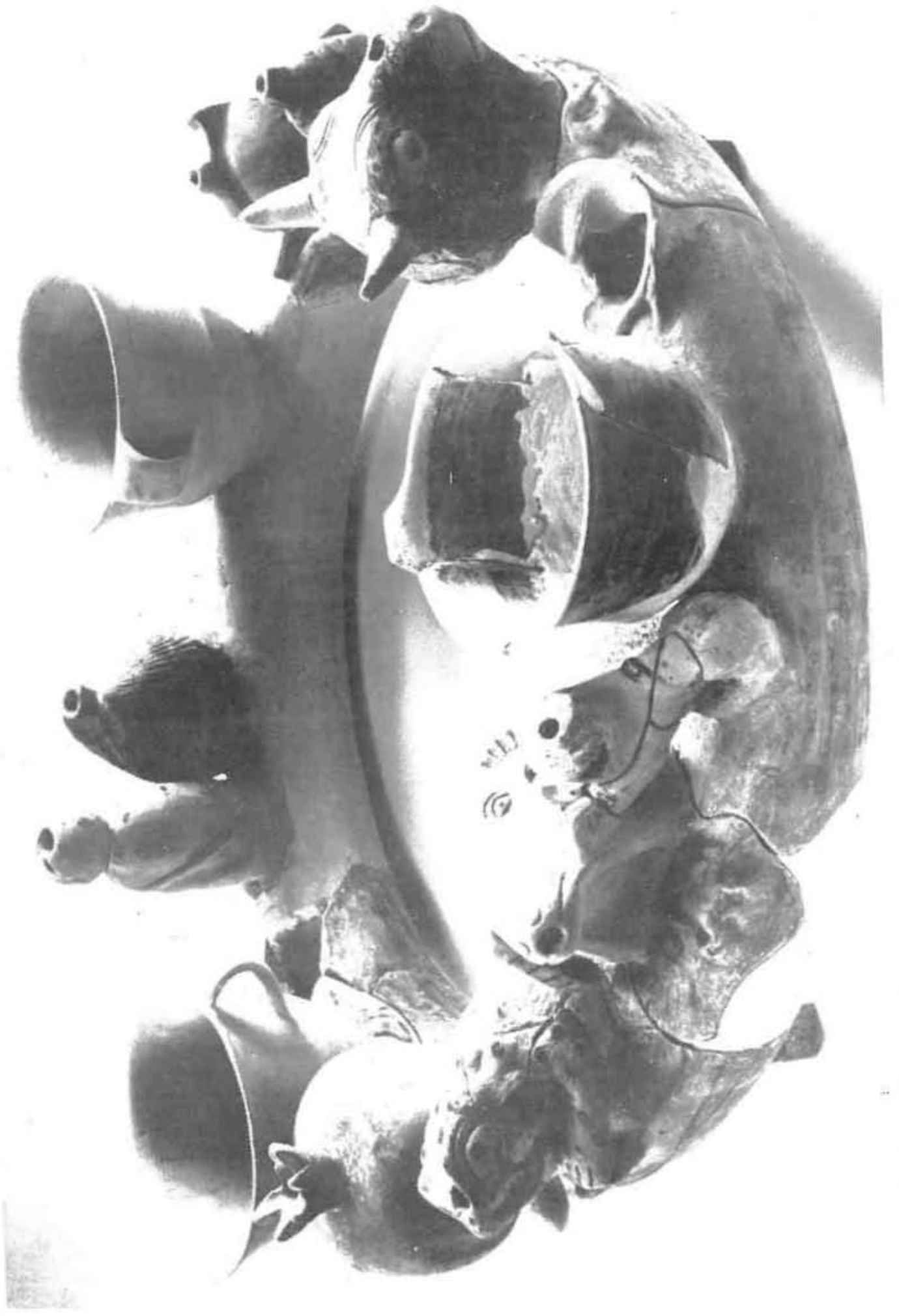

Samos. Heraion: "Kernos"

HANS WALTER

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Samos. Heraion: a - b. Elfenbeinstatuette

HANS WALTER

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Samos. Heraion : a - b. Holzstatuetten

HANS WALTER

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Samos. Heraion - Istanbul: Östlicher Koloss

HANS WALTER

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Samos. Heraion: a. Holzteller, b. Bronzeschild, c. Friesfragment

HANS WALTER

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

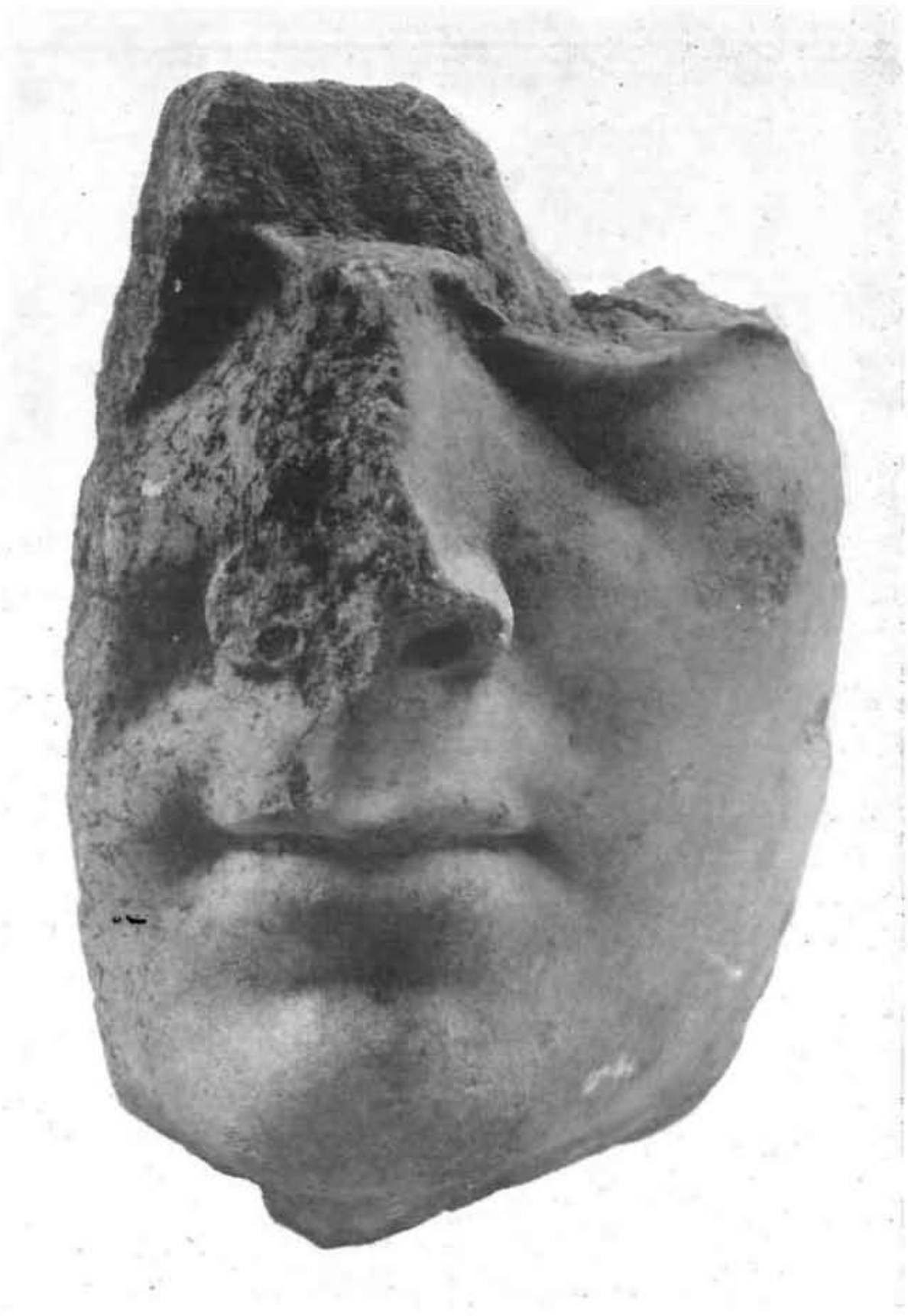

Samos. Heraion: Hellenistischer Portratkopf

HANS WALTER

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Samos. Heraion: a. Korinthischer Krateriskos, b. Korinthische Kanne, c. Lakonische Schale, d. Attische Kanne

HANS WALTER

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Samos. Heraion: a. Kyprischer Kalkstein-Lowe, b. Ägyptisches Elfenbeinkopfchen, c. Ägyptische Bronzestatuette, d. Orientalischer Elfenbeingriff

HANS WALTER

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Samos. Heraion: Orientalisches Bronzeblech

HANS WALTER

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

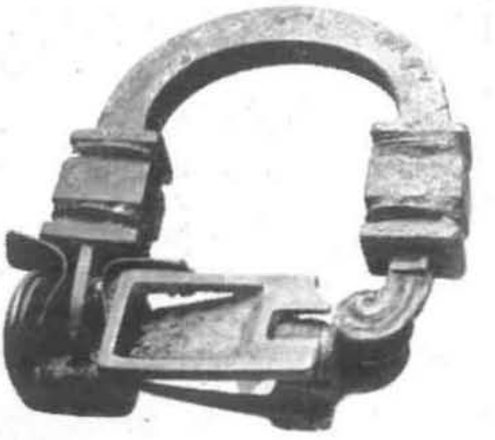

Samos. Heraion: a. Phrygische Bronzeattasche, b. Phrygische Bronzefibel, c. Phrygischer Bronzehirsch

HANS WALTER

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

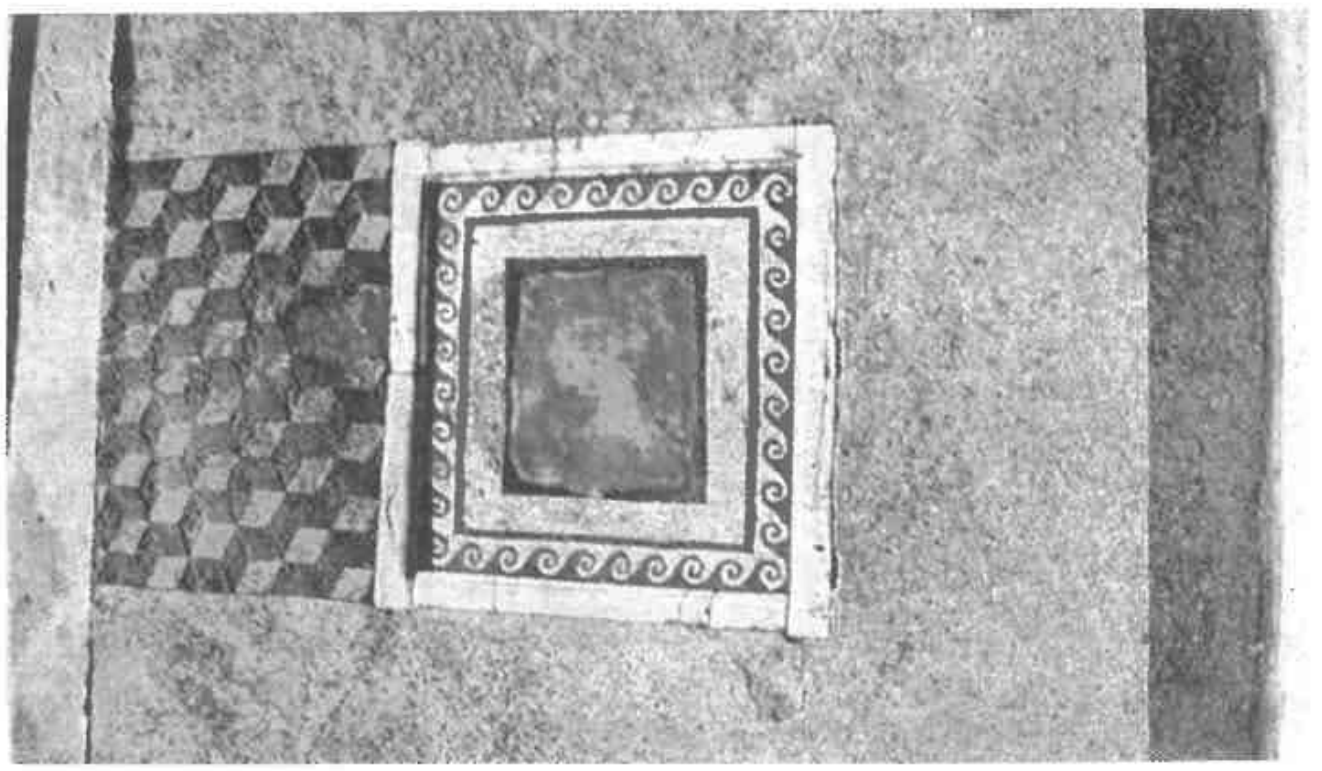

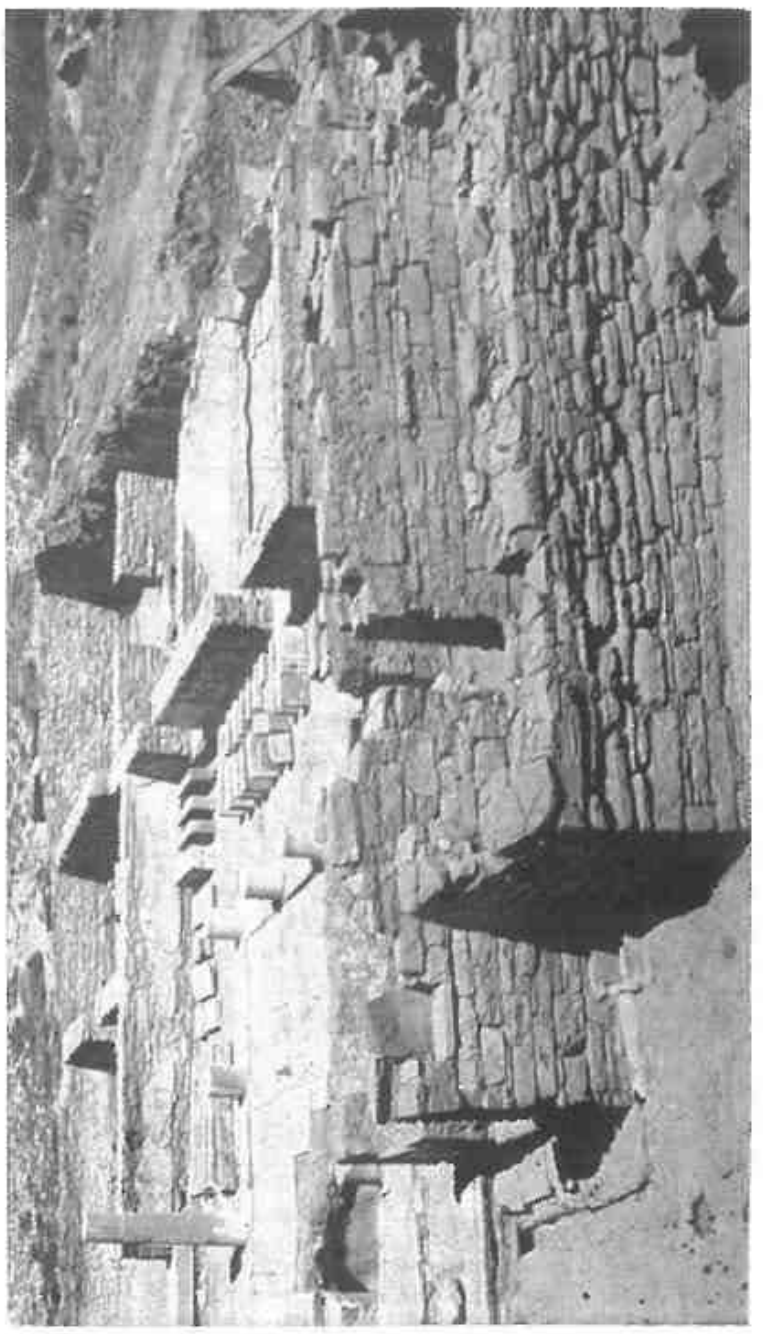

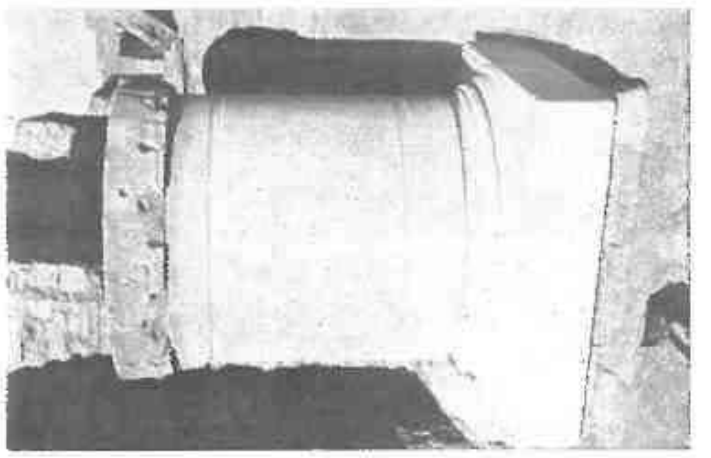

Délos. Skardhana: a. La Cour à péristyle, b. Mosaïque à motifs géométriques, c. Peinture de l'oecus maior; esclave de la Comédie Nouvelle, d. Autel

ÉCOLE FRANÇAISE D'ATHÈNES

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Πάρος. Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν: α. Ἡ ἁψὶς τοῦ ἱεροῦ ὡς ἐφαίνετο προ της ανασκαφῆς, β. Ὁ κατεδαφισθεὶς ναΐσκος Ε, καλυπτόμενος διὰ ψευδοθόλου, γ. Βάσις κίονος καὶ κορμὸς ἐκ της νοτίας κιονοστοιχίας της βασιλικῆς, δ. Τεκτονικὸν κιονόκρανον της βασιλικῆς, ε. Ἐπίκρανον παραστάδος μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως, ς. Τεκτονικὸν κιονόκρανον τῆς βασιλικῆς

Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

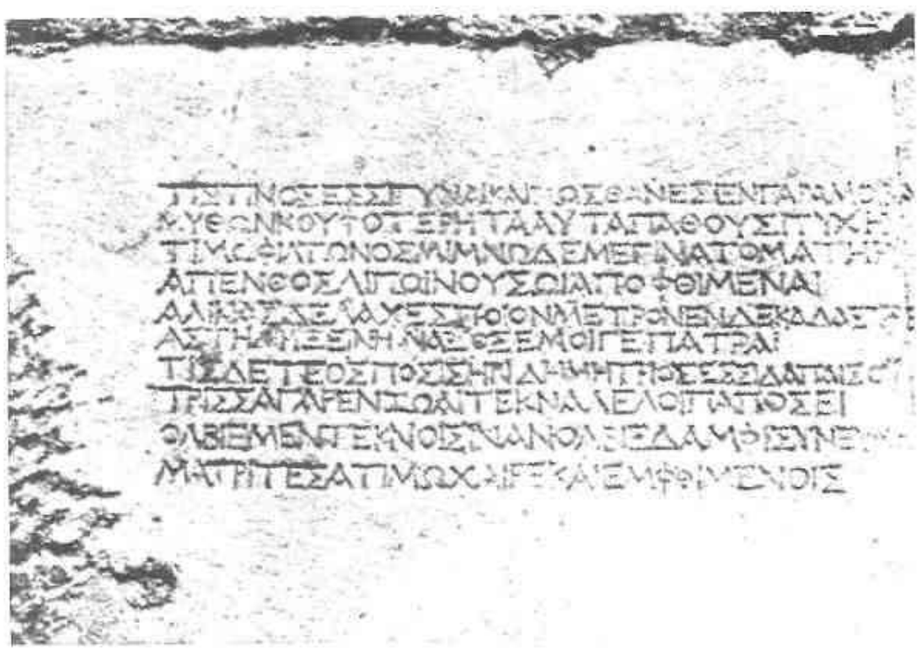

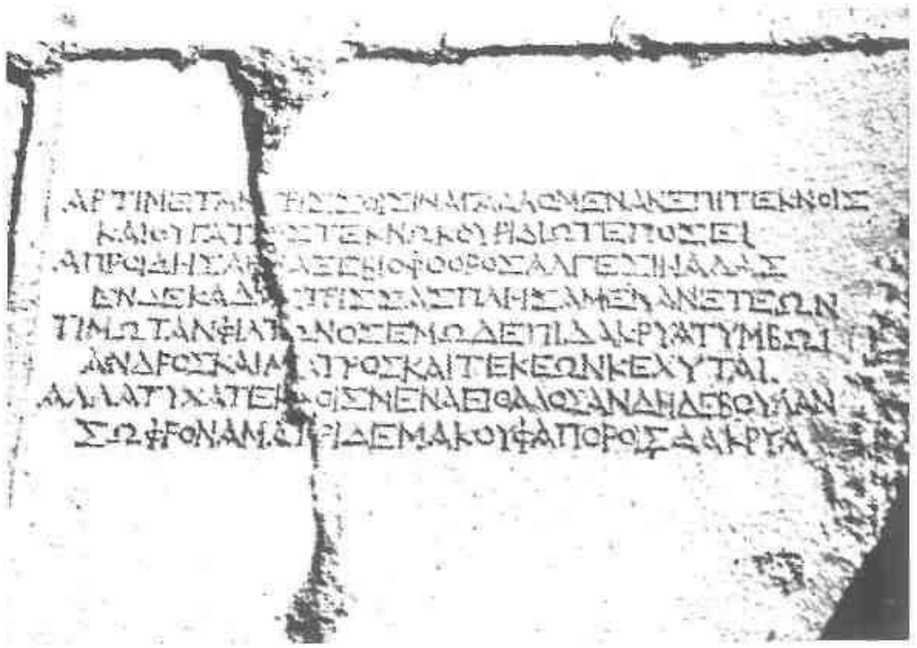

Πάρος. Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν: α. Ἡ βάσις τῆς Ἁγ. Τραπέζης· εἰς τὸ βάθος ἡ ἀψὶς τοῦ ιεροῦ, β. Ἀμφικιονίσκοι παραθύρων τῆς βασιλικῆς. γ-δ. Ἐπιτύμβιοι ἔμμετροι ἐπιγραφαὶ τῆς βασιλικῆς

Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Πάρος. Βασιλικὴ Τριῶν Ἐκκλησιῶν: α. Τεμάχιον ἐκ τοῦ ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς, β. Κιονόκρανον μὲ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἀρχιλόχου, γ. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ κιονοκράνου τοῦ Ἀρχιλόχου, δ. Καμπύλα θωράκια ἐκ τοῦ ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς, ε. Τὸ ἥμισυ τῆς κυκλικῆς βάσεως τοῦ ἄμβωνος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

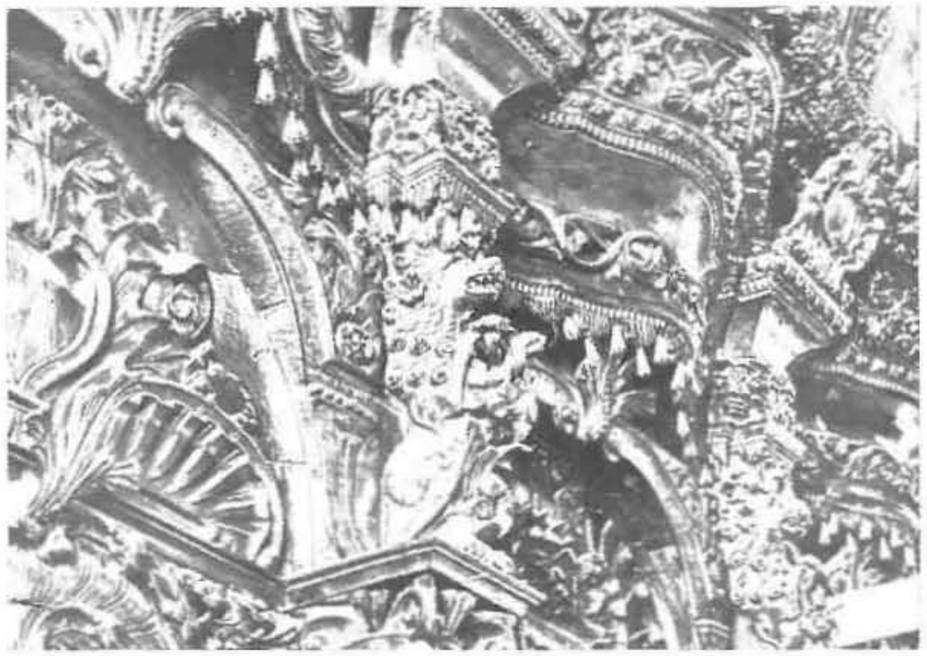

Ἄνδρος. Ἅγιος Γεώργιος Χώρας: α. Λεπτομέρεια ἐκ τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου τοῦ ναοῦ, β. Λεπτομέρεια εἰκόνος Ἁγίου Νικολάου, γ. Λεπτομέρεια εἰκόνος Ἁγίου Ἀθανασίου

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

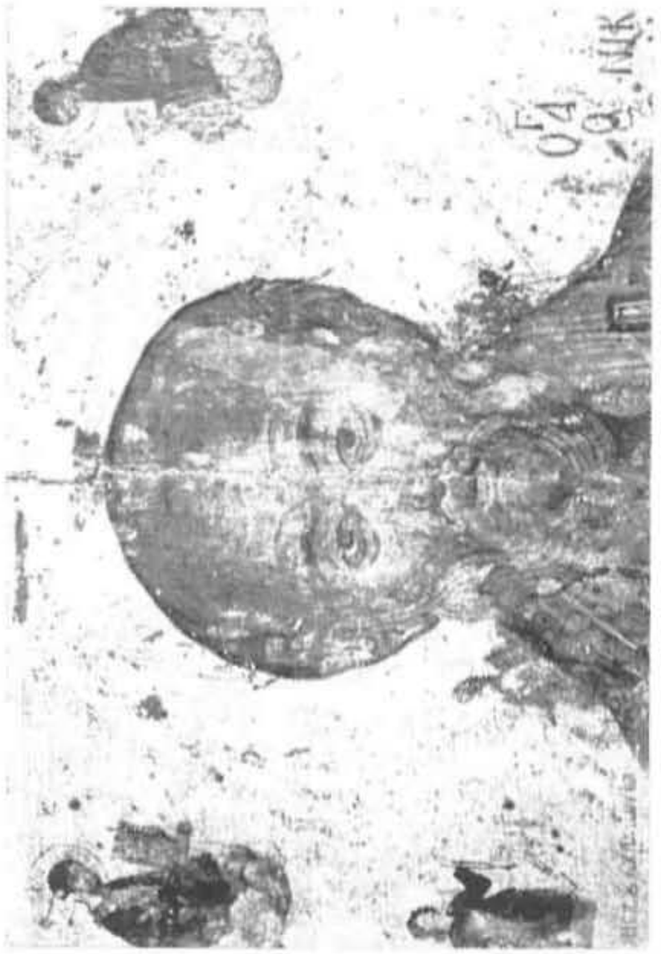

Ἄνδρος. Ἅγιος Νικόλαος στο Παραπόρτι: α. Ἡ Ὁδηγήτρια, β. Λεπτομέρεια εἰκόνος του Ἁγίου Νικολάου, γ. Αὐτοπροσωπογραφία του εἰκονογράφου Ἰωάννου Θαλασσηνοῦ

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Ἄνδρος: α. Ταξιάρχης τοῦ Κάστρου. Λεπτομέρεια Ὁδηγητρίας,
β. Μένητες. Παναγία Βέργη. Τμῆμα τοῦ τέμπλου

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Ἄνδρος: α. Ἁγία Βαρβάρα Χώρας. Εἰκών Προδρόμου, β. Ταξιάρχης τοῦ Κάστρου. Ἅγιοι Ἀνάργυροι

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

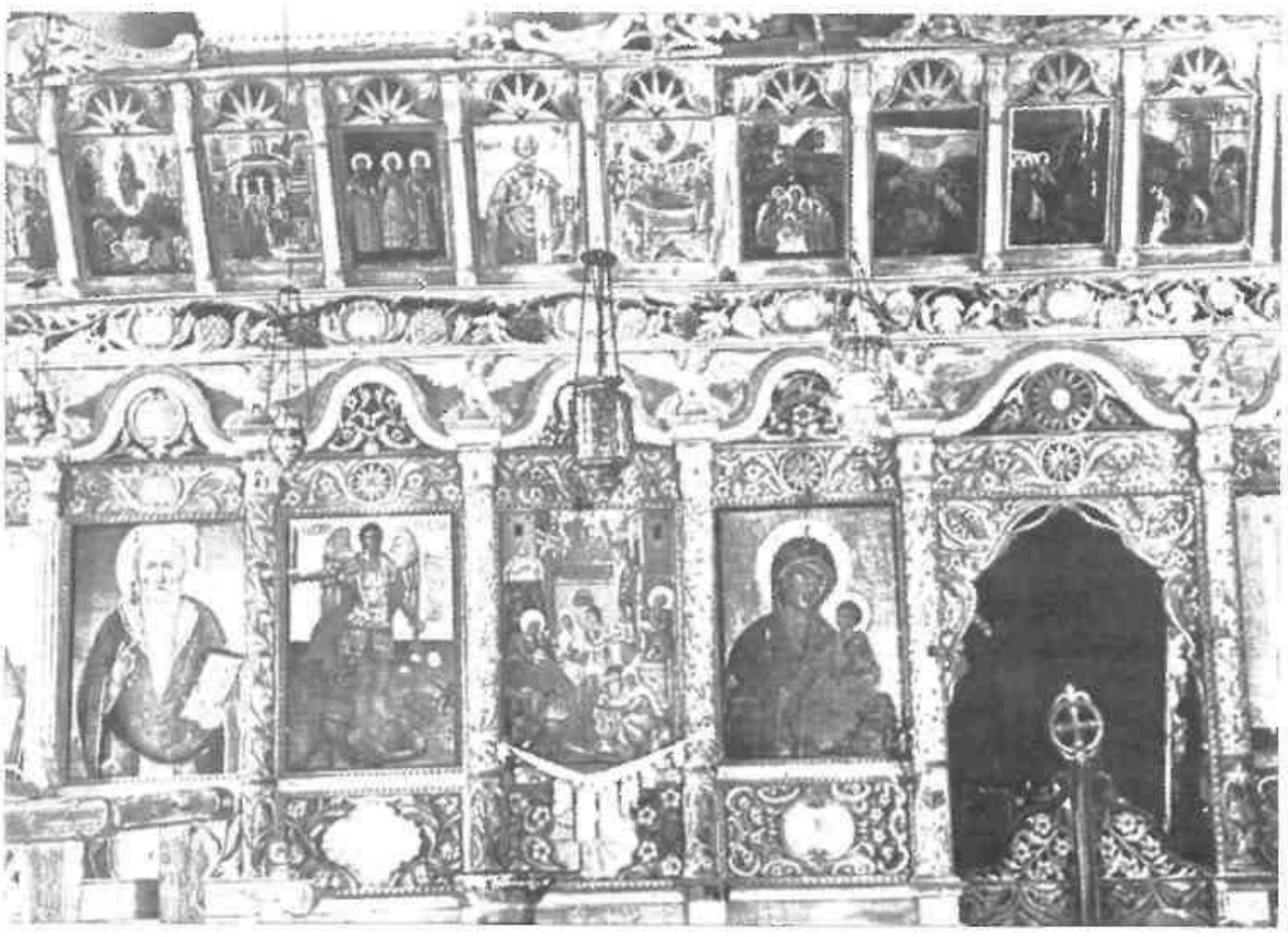

Ἄνδρος: α. Ἅγιος Νικόλαος στὸ Παραπόρτι. Ὁδηγήτρια, β. Παλατιανὴ Χώρας. Λεπτομέρεια τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

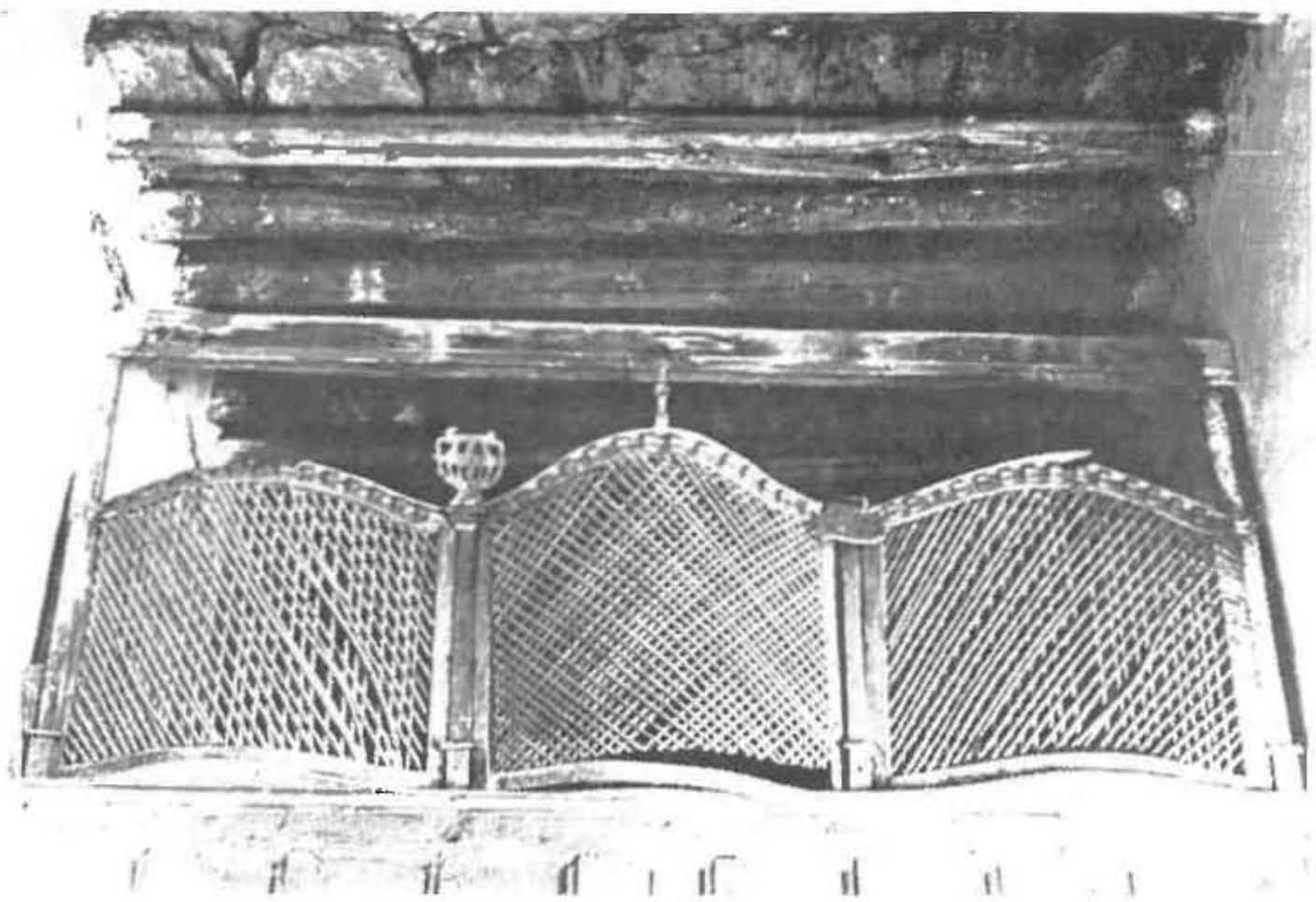

Ἄνδρος: α. Μένητες. Παναγία Βέργη. Ξύλινον δικτυωτὸν του γυναικωνίτου,
β. Ἱερά Μονὴ Παναχράντου. Ἐπιτάφιος (1657)

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Ἄνδρος: α-β. Ἱερὰ Μονὴ Παναχράντου. Λεπτομέρειαι τοῦ Ἐπιταφίου

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

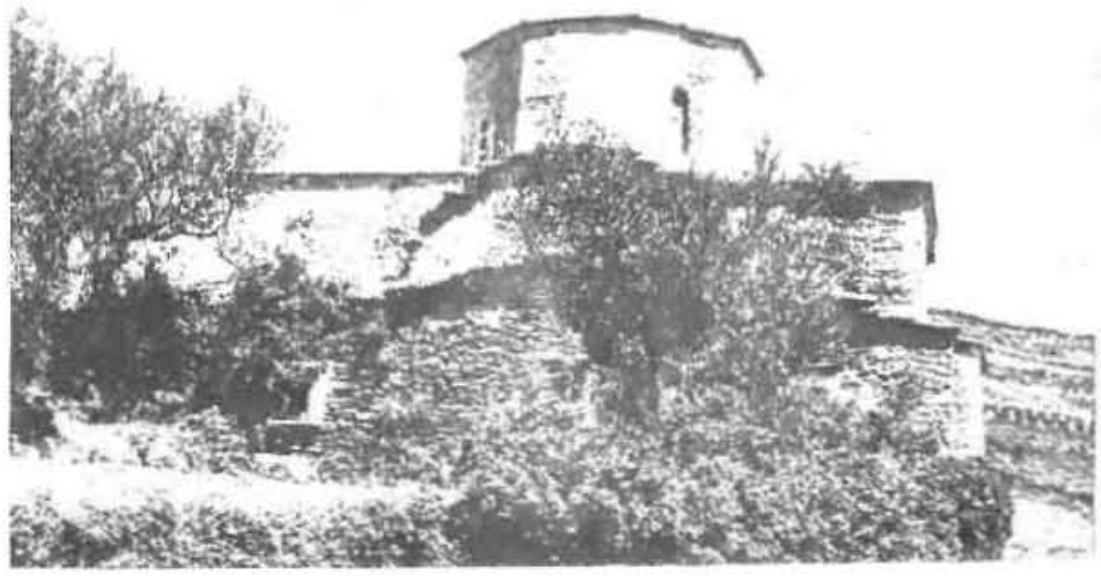

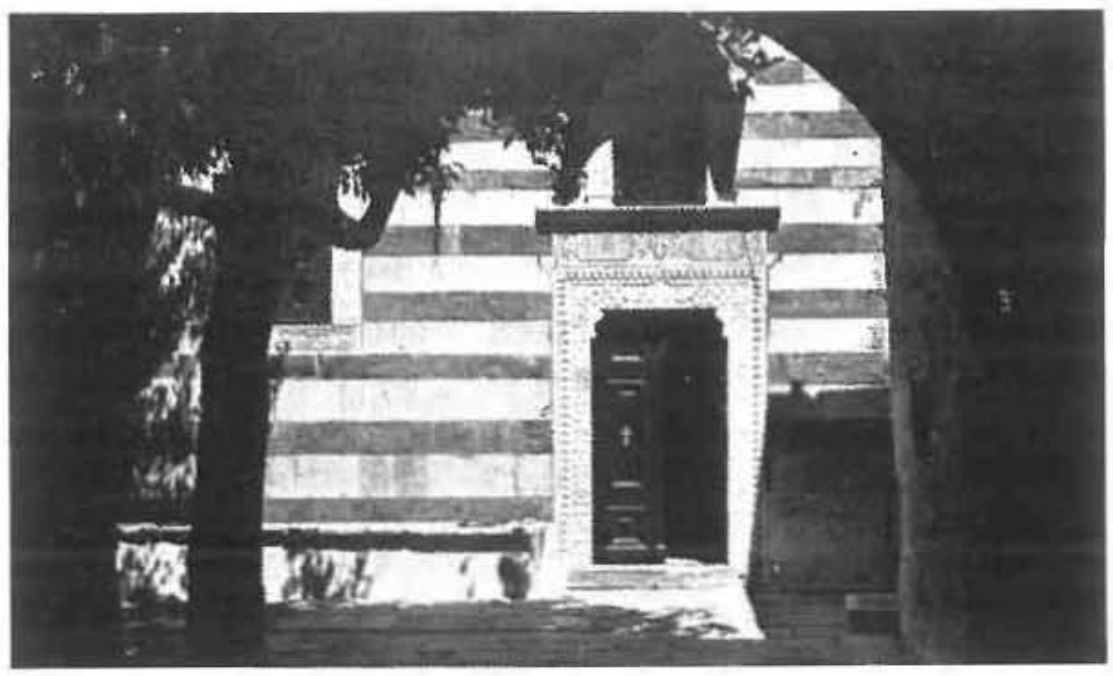

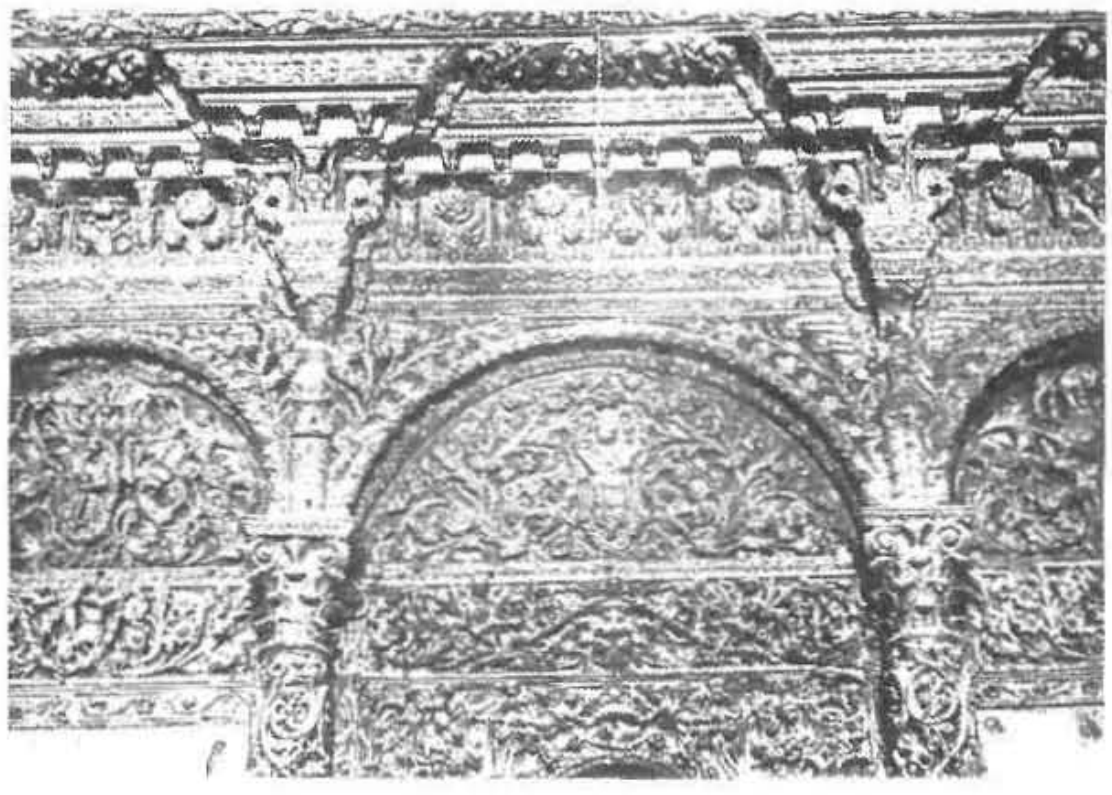

Ἄνδρος: α. Ναός Ἁγίου Ἀντωνίου εἰς τὸ Βουνί, β. Μονή Ἁγίου Νικολάου εἰς τὰ Σόρα. Τμῆμα τῆς προσόψεως τοῦ καθολικοῦ, γ. Μονὴ Ἁγίου Νικολάου εις τὰ Σόρα. Τμῆμα τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

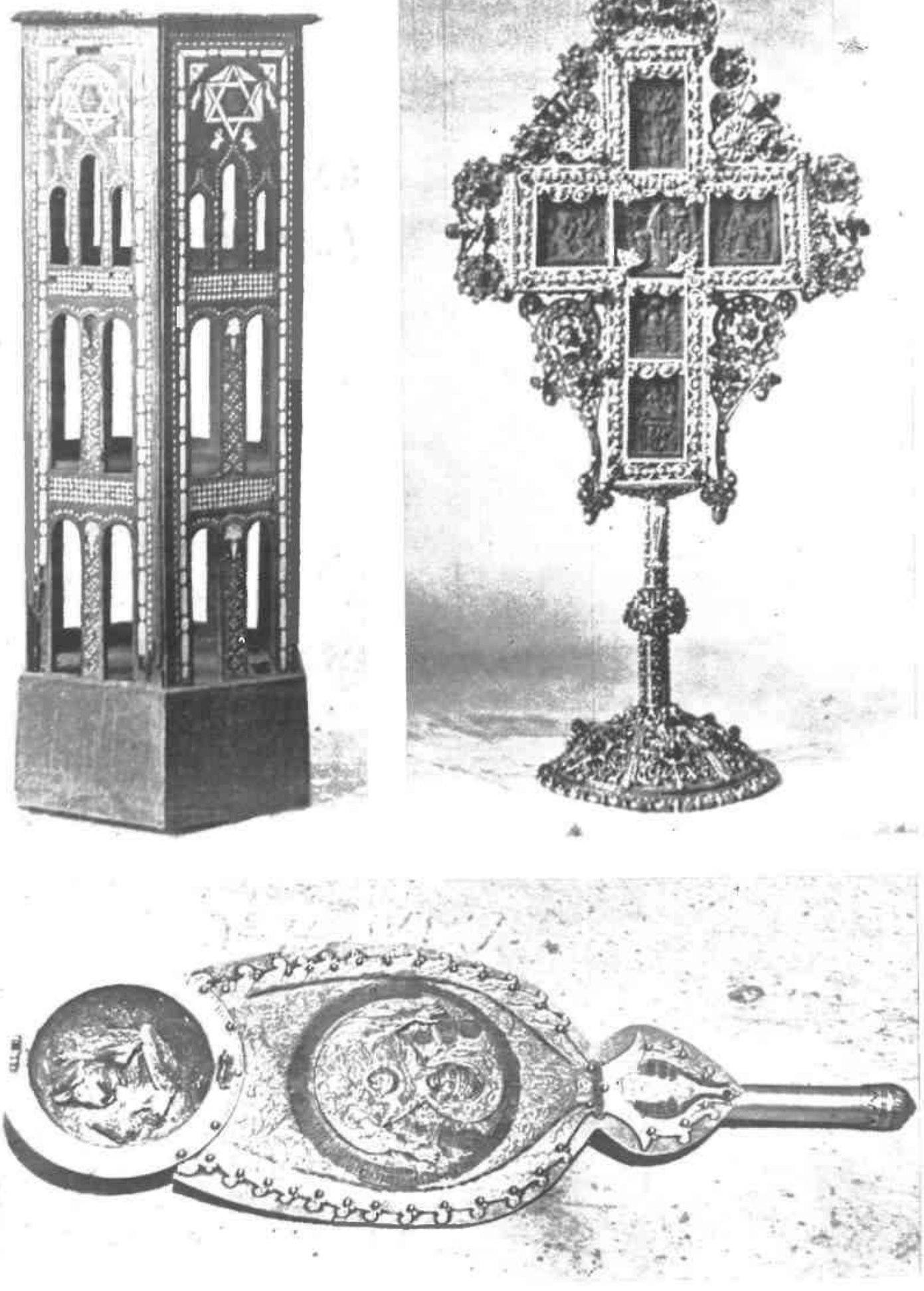

Ἄνδρος. Μονὴ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὰ Σόρα: α. Ἀναλόγιον, β. Ἐπίχρυσος σταυρός, γ. Κατσίον

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

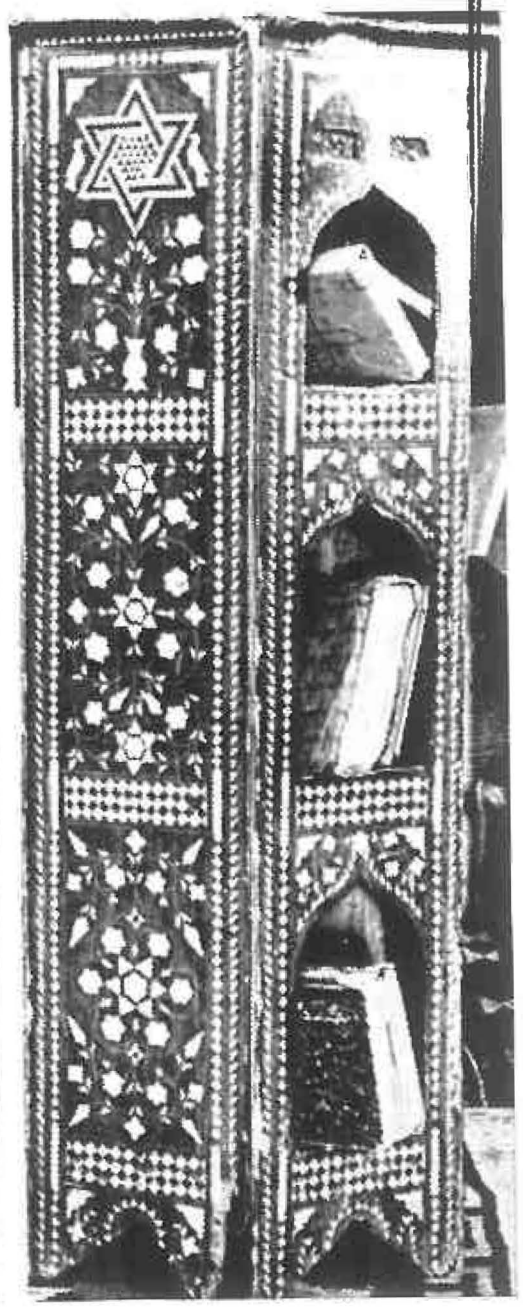

Ἄνδρος. Μονὴ Ἁγίας: α. Ἱεράρχης τῆς ἁψῖδος (τοιχογραφία), β. Ἀναλόγιον

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Ἄνδρος. Παλαιόπολις: α. Βασιλικὴ εἰς θέσιν «τοῦ Πλάτου». Τμῆμα ψηφιδωτου δαπέδου, β. Βασιλικὴ εἰς θέσιν «του Πλάτου». Ἐπίθημα, γ. Ναΐσκος Μεταμορφώσεως. Κιονόκρανα

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

α. Ἄνδρος. Παλαιόπολις. Βασιλικὴ εις θέσιν «τοῦ Πλάτου». Τεμάχια ἄμβωνος, β. Χίος. Λεπτομέρεια εἰκόνος Βρεφοκρατούσης ἐκ Παναγίας τῆς Σικελιᾶς

Ν. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

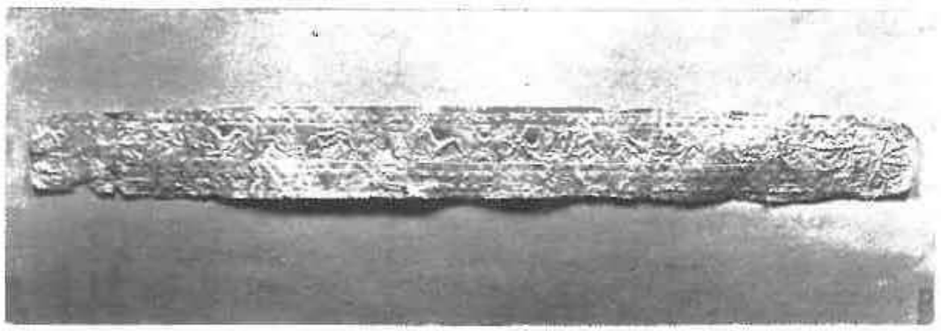

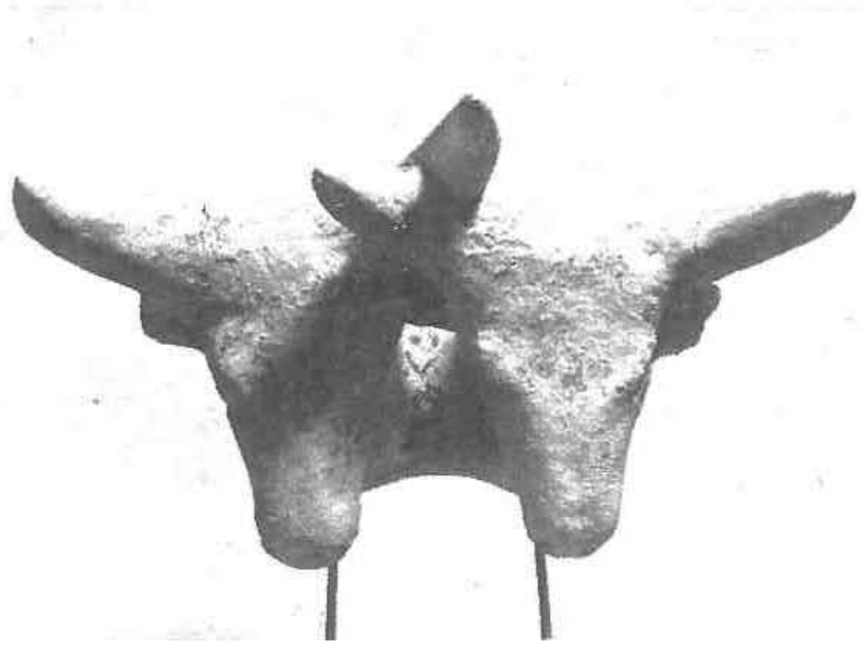

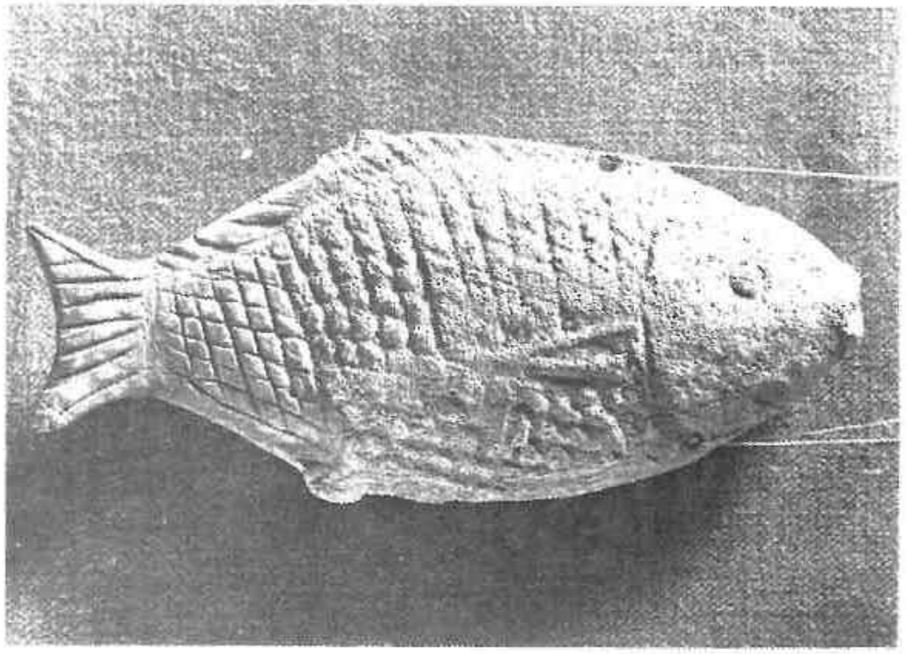

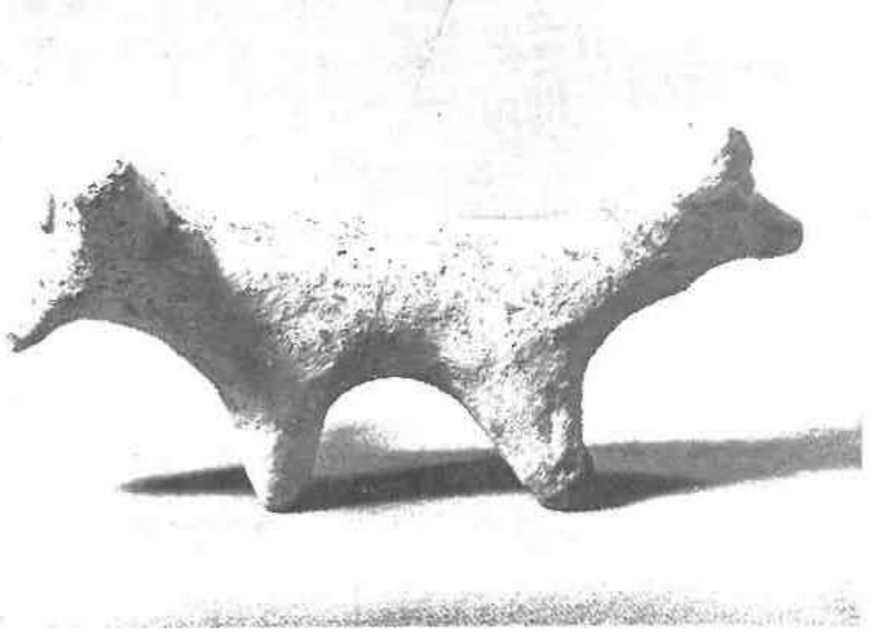

Κρήτη. Συλλογή Μεταξᾶ: α. Χρυσοῦν διάδημα, β. Διπλοῦν εἰδώλιον ταύρων, γ. Ἰχθύς ἐξ ὑαλομάζης ἐκ Τσουτσούρου, δ. Διπλοῦν εἰδώλιον ταύρων

ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

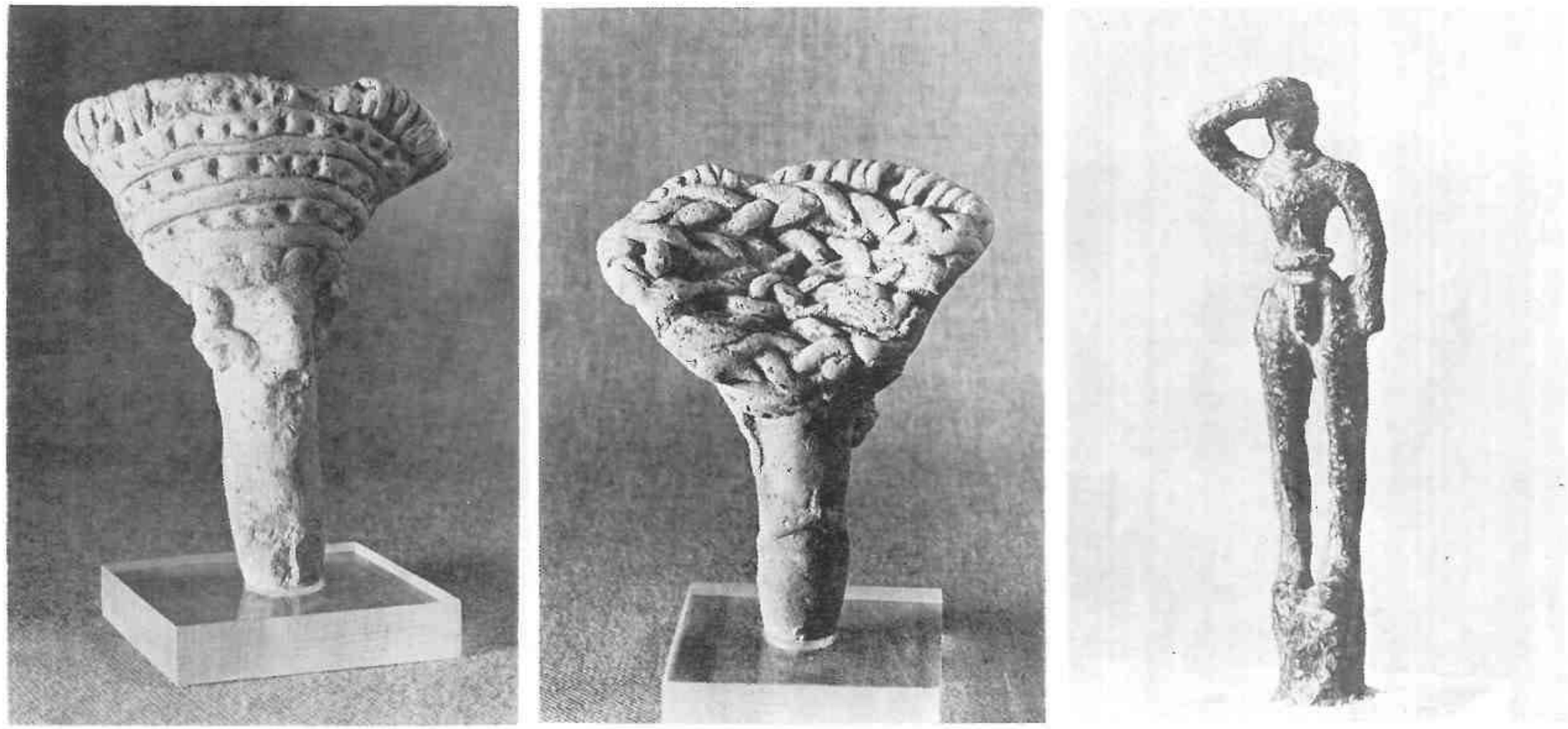

Κρήτη. Συλλογὴ Μεταξᾶ: α. Κεφαλὴ ειδωλίου πιθανῶς ἐκ Κόφινα, β. Ὄπισθία ὄψις τῆς κεφαλῆς, γ. Χαλκοῦν εἰδώλιον λάτρεως ΥΜΙ χρόνων

ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Κρήτη : α. Ἐρωτικὸν σύμπλεγμα ἐκ σπηλαίου Ἰνάτου, β. Πλακίδιον μετ' ἀναγλύφων λεόντων ἑκατέρωθεν του δένδρου τῆς ζωῆς ἐξ Ἰνάτου, γ. VMIα ἀγγεῖον ἐκ Ζάκρου, δ. VMIβ ἀγγεῖον ἐκ Ζάκρου

ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

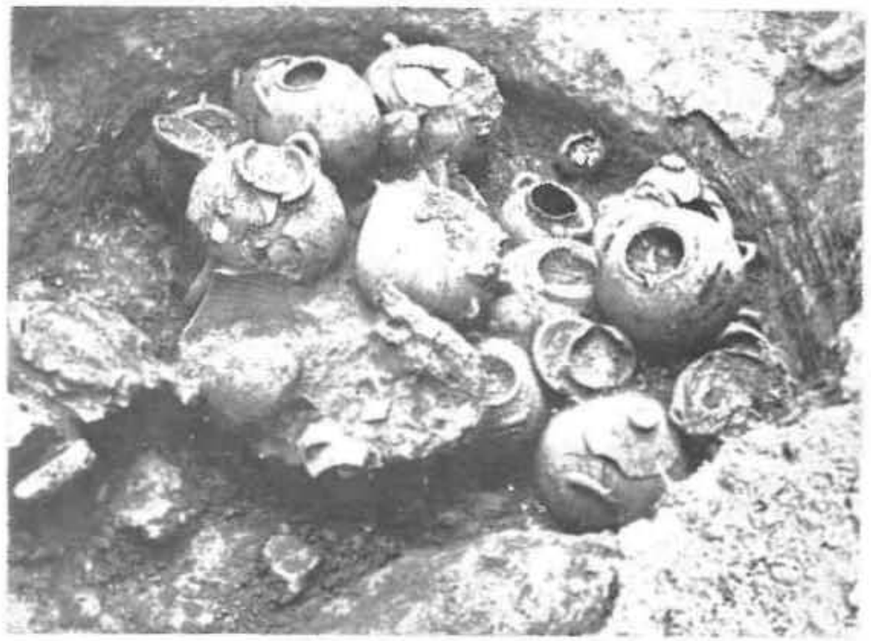

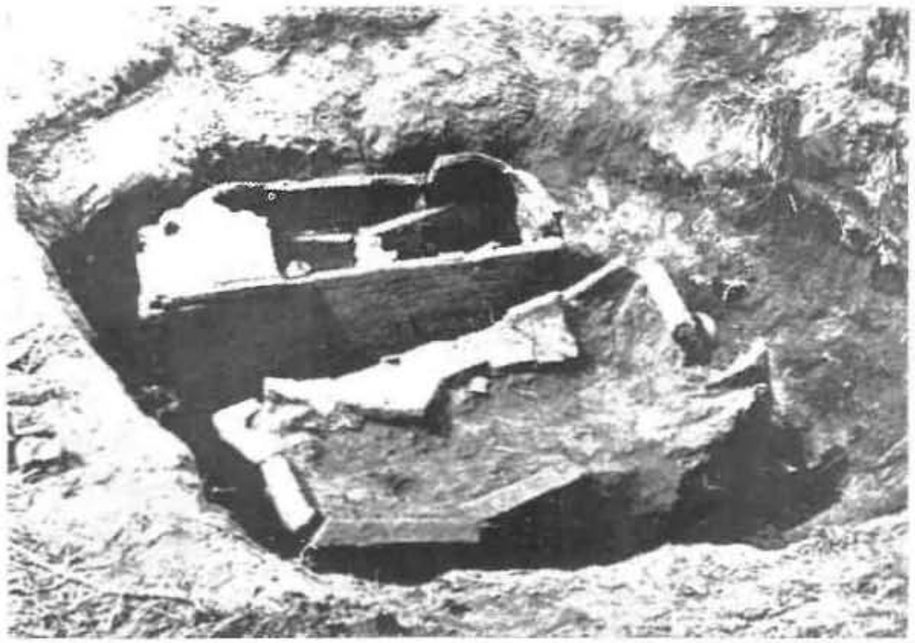

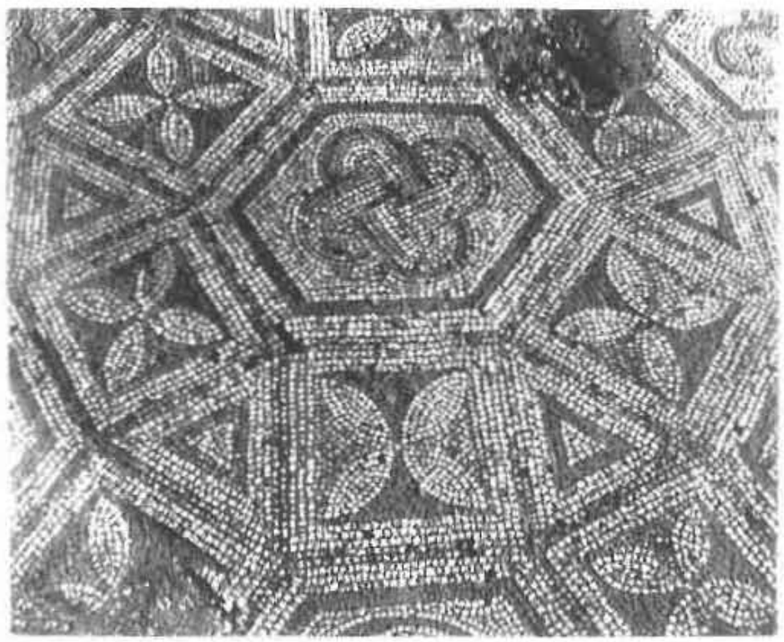

Κρήτη: α. Γεωμετρικὸς τάφος Ἀτσαλένιου Ἡρακλείου, β. Μυκηναϊκὸς τάφος Ἀρκαλοχωρίου Ἡρακλείου, γ. Θολωτὸς τάφος εἰς Κεφάλι Ὁδηγητρίας. Ἄποψις τῆς εἰσόδου ἐκ τῶν ἔσω, δ. Ψηφιδωτὸν ναοῦ Μητροπόλεως Γόρτυνος

ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Κρήτη: α. Εἰδώλιον λάτρεως πιθανῶς ἐκ Κόφινα Μεσαρᾶς, β. Χαλκοῦν εἰδώλιον λάτρεως ἐξ Ἄξοῦ Ρεθύμνης, γ. Χρυσοῦν νόμισμα Βασιλείου Β΄ καὶ Κωνσταντίνου Η΄ ἐκ θησαυροῦ Ἁγιῶν Παρασκιῶν, δ. Ἑτέρα ὄψις τοῦ αὐτοῦ νομίσματος

ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

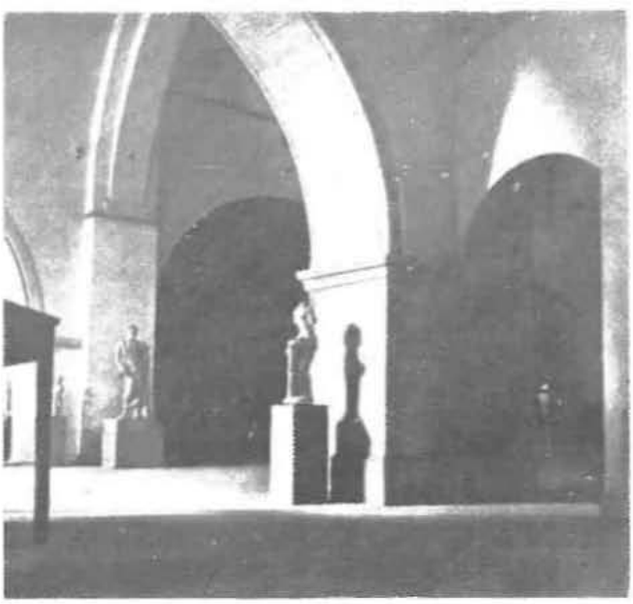

Κρήτη: α. Ἐσωτερικὸν τοῦ νέου Μουσείου Χανίων (ναὸς Ἁγ. Φραγκίσκου), β. ΥΜΙΙΙ θολωτὸς τάφος Ἀποδούλου, γ. Ἐπιτύμβιος στήλη ἐξ Ἀνωπόλεως, δ. Ἐπιτύμβιον ἐξ Ἀνωπόλεως

ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Festòs: a-b. Piazzale Occidentale ("del Teatro") del Palazzo Minoico, c-d. Quartiere dell'abitato in località Châlara, Sezione Sud

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

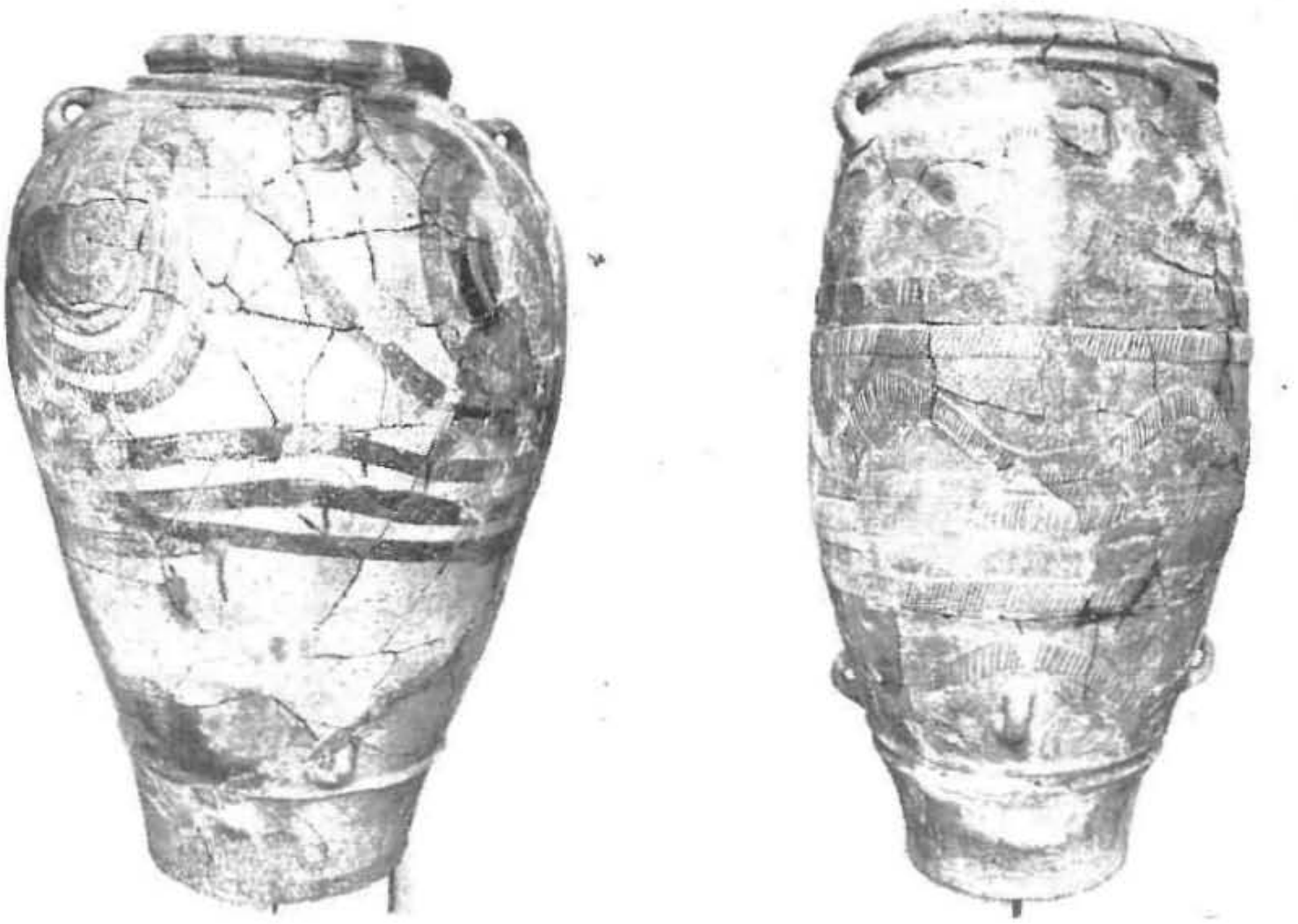

Festos: a. Quartiere dell' abitato in localita Chalara, Sezione Sud, b-c. "Magazzino dei Pithoi". Pithos a decorazione di spirali e pithos con decorazione in rilievo

DORO LEVI

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Crète. Mallia: a. Cour Nord, au premier plan, b. Maison K, c. Couverture des Magasins K

ECOLE FRANÇAISE D'ATHENES

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Crete: a-d. Palaikastro, LMI House

H. SACKETT

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

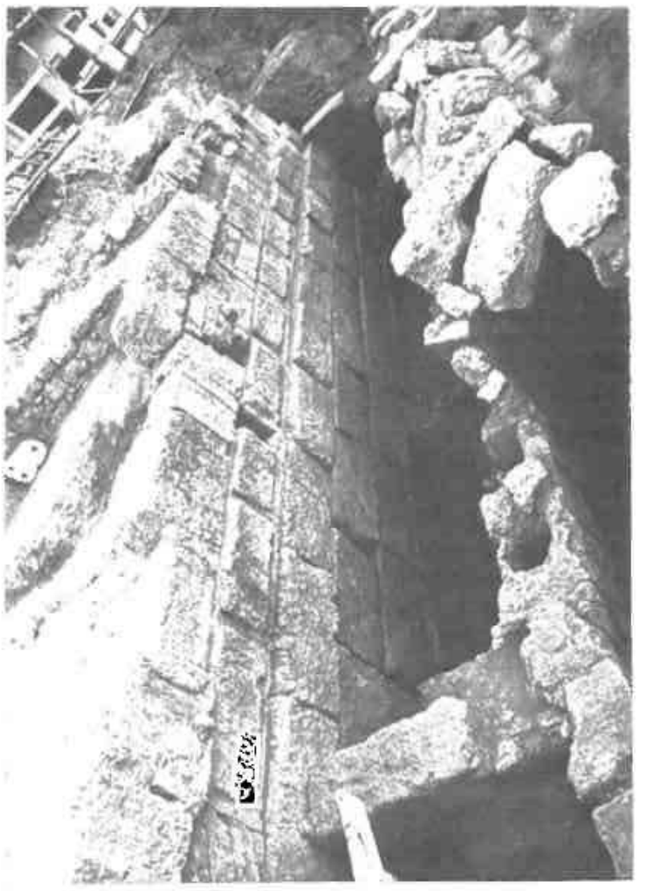

Ρόδος: α-γ. Οἰκόπεδα Ἐπιμελητηρίου-Μόσχου-Βογιατζῆ (α. Ἀποκαλυφθὲν τμῆμα παλαιοτέρου τοίχου εἰς τὸ οἰκοδομικὸν τετράγωνον δυτικῶς τῆς ὁδοῦ P39α καὶ μεταξὺ τῶν ὁδῶν P3 καὶ P2β, β. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τῆς μεγάλης κλασσικῆς οἰκοδομῆς (ἀνατολικῶς τῆς ὁδοῦ P39α καὶ μεταξὺ τῶν ὁδῶν P2β καὶ P3), γ. Ἡ βορειοδυτικὴ γωνία τῆς μεγάλης κλασσικῆς οἰκοδομῆς), δ. Οἰκόπεδον ἐπεκτάσεως ξενοδοχείου Cairo-Palace. Τμῆμα τοῦ νοτίου τοίχου τῆς μεγάλης κλασσικῆς οἰκοδομῆς

Κ. Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

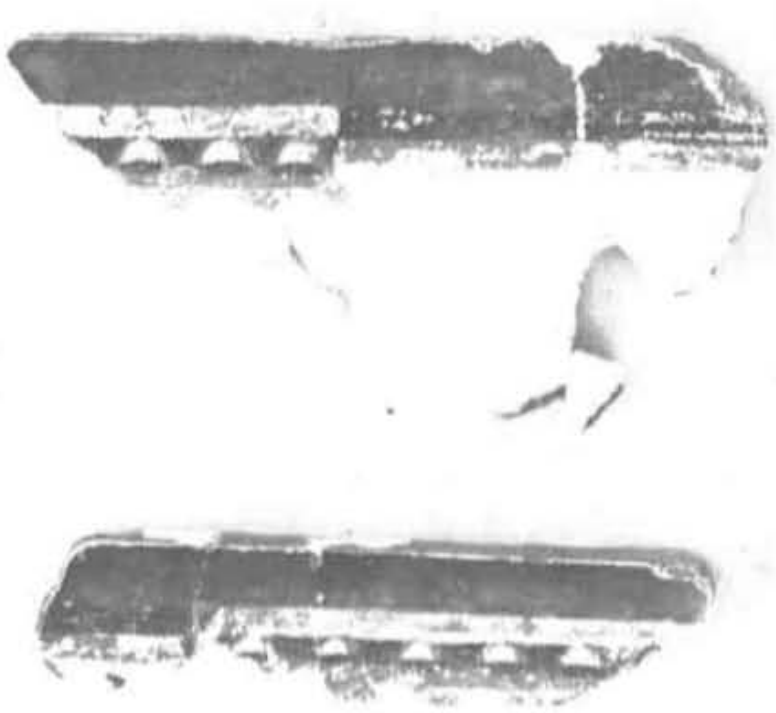

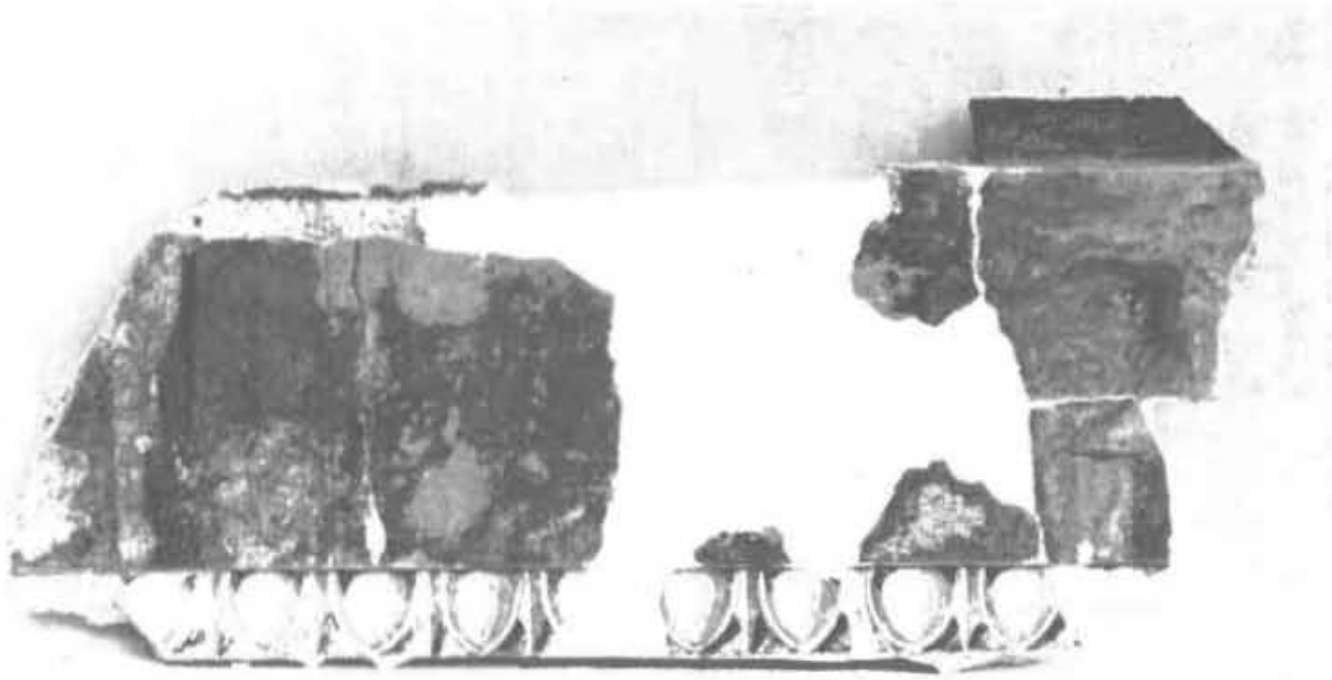

Ρόδος. Οἰκόπεδον Μαραβέλια: α-β. Τοῖχοι ὑπογείου οἰκήσεως, σχηματιζόμενοι ἐν μέρει διὰ λαξεύσεως ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, γ-δ Τεμάχια κατακηπτήρων

Κ. Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

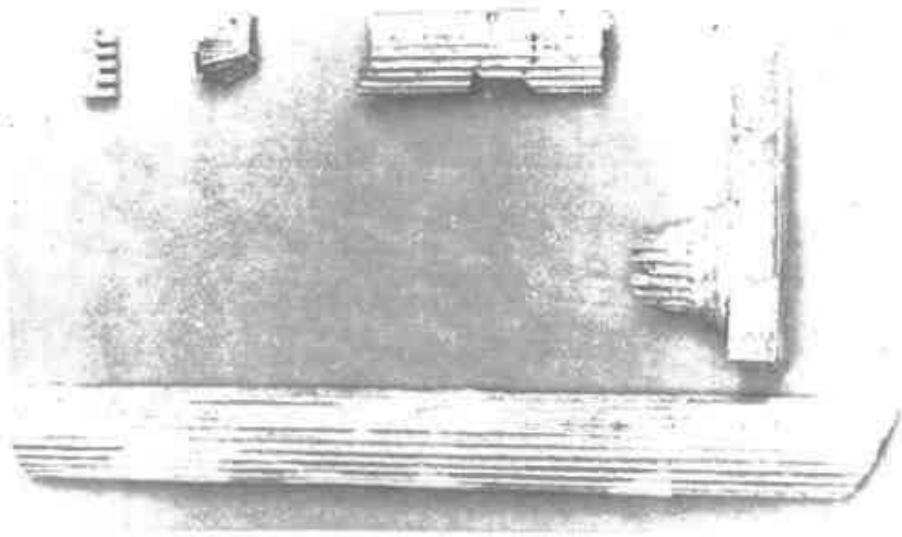

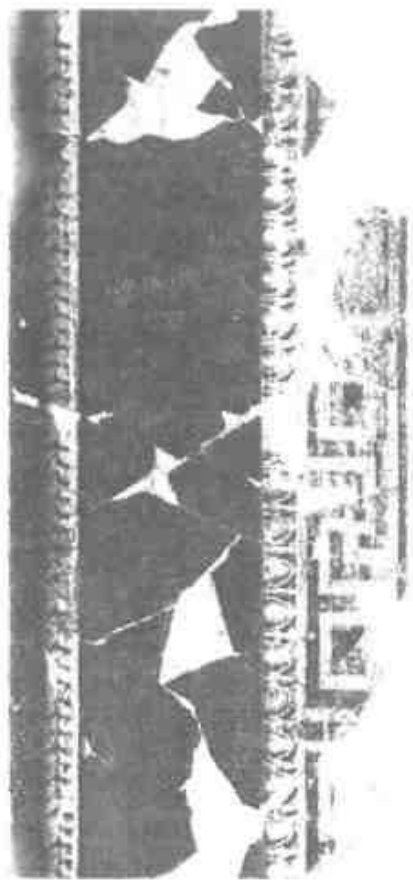

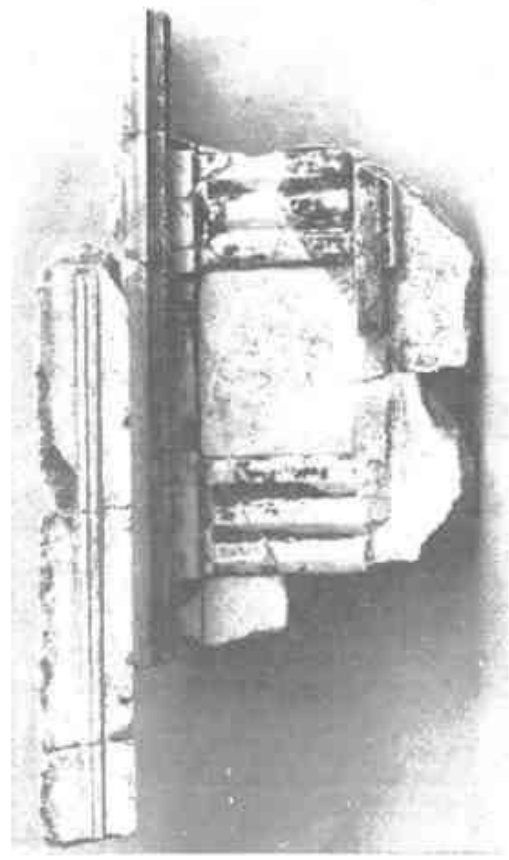

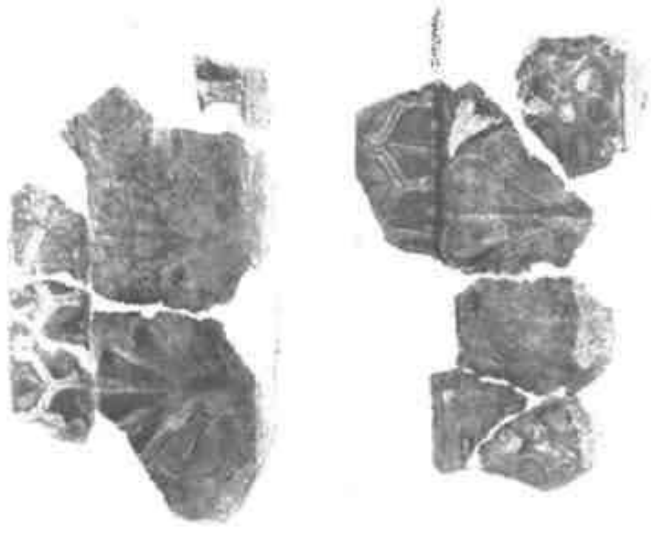

Ρόδος, Οἰκόπεδον Μαραβέλια: α-β. Τεμάχια καταληπτήρων, γ. Τεμάχιον θριγκοῦ, δ. Χαρακτηριστικὴ τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν

Κ. Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Ρόδος : α - β. Ἀνασκαφὴ εἰς οἰκόπεδον Δαμιανου. Λείψανα μεγάλης οἰκοδομῆς τῆς ὁποιας οἱ τοῖχοι σχηματίζονται ἐν μέρει διά λαξεύσεως τοῦ φυσικοῦ βράχου, γ. Οἰκόπεδον Μυλωνᾶ. Ἀρχαιον πλακόστρωτον

Κ. Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Ρόδος: α-β. Τμῆμα τῆς ἀνασκαφείσης συστάδος τάφων παρὰ τὴν Ν παρειὰν τοῦ τείχους Ν τῆς ἀκροπόλεως, γ-δ. Πελίκη εὑρεθεισα ἐντός τάφου παρὰ τὴν Ν παρειὰν τοῦ τείχους Ν τῆς ἀκροπόλεως

Κ. Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

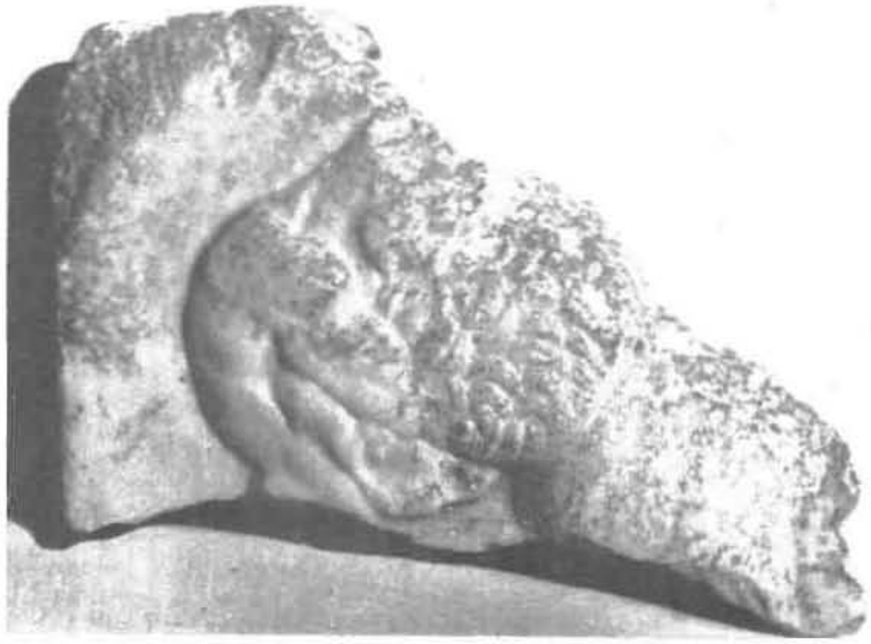

Ρόδος: α. Οικόπεδον Μυλωνά. Ὁ Ἡρακλῆς παλαίων προς τον λέοντα της Νεμέας, β. Σκύφος εύρεθεις εἰς τὸ στόμιον της πελίκης τοῦ Πίν. 373 γ-δ, γ-δ. Γενικὴ καὶ μερικὴ ἄποψις της συστάδος τῶν εις τὸ οἰκόπεδον Διακοσάββα ἀνασκαφέντων τάφων

Κ. Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

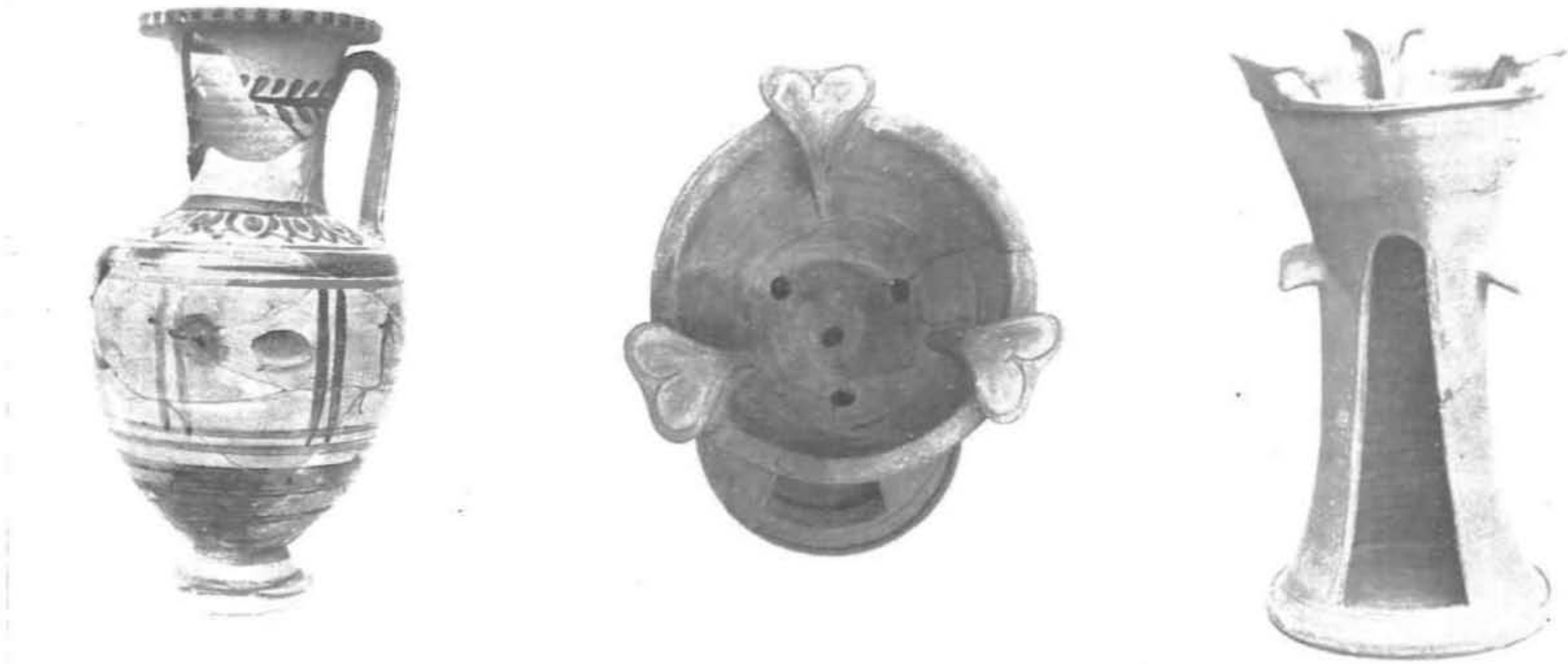

Ρόδος: α. Ὑδρία τύπου Hadra εὑρεθεισα ἐντὸς τῶν τάφων τοῦ οἰκοπέδου Διακοσάββα, β-γ. Πύραυνον εὑρεθὲν εἰς οἰκόπεδον Μαραβέλια, ὁρώμενον ἐκ τῶν ἄνω καὶ κατ᾽ ἐνώπιον

Κ. Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

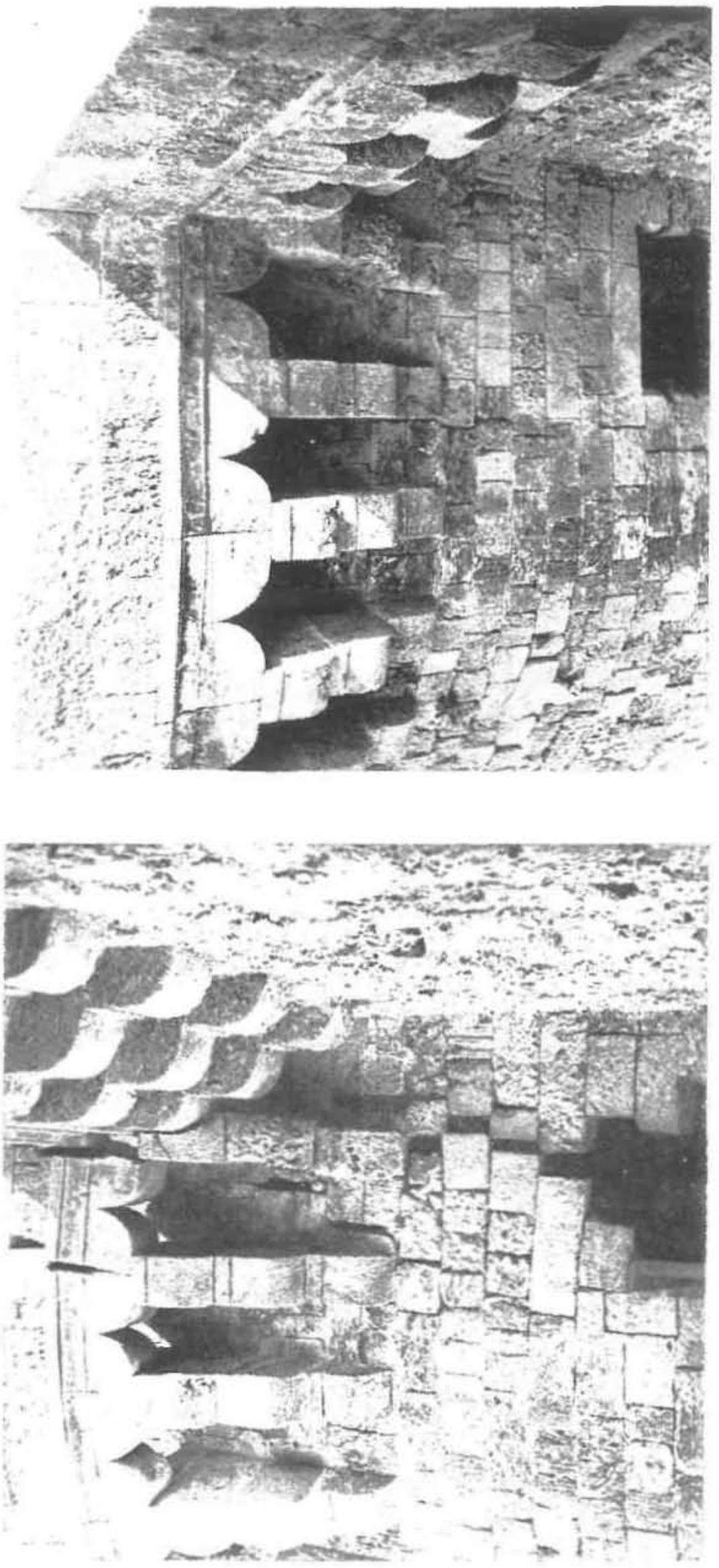

Ρόδος: α-β. Θαλασσία Πύλη. Τὸ ἀνώτερον τμῆμα τοῦ βορείου πύργου πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως

Κ. Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

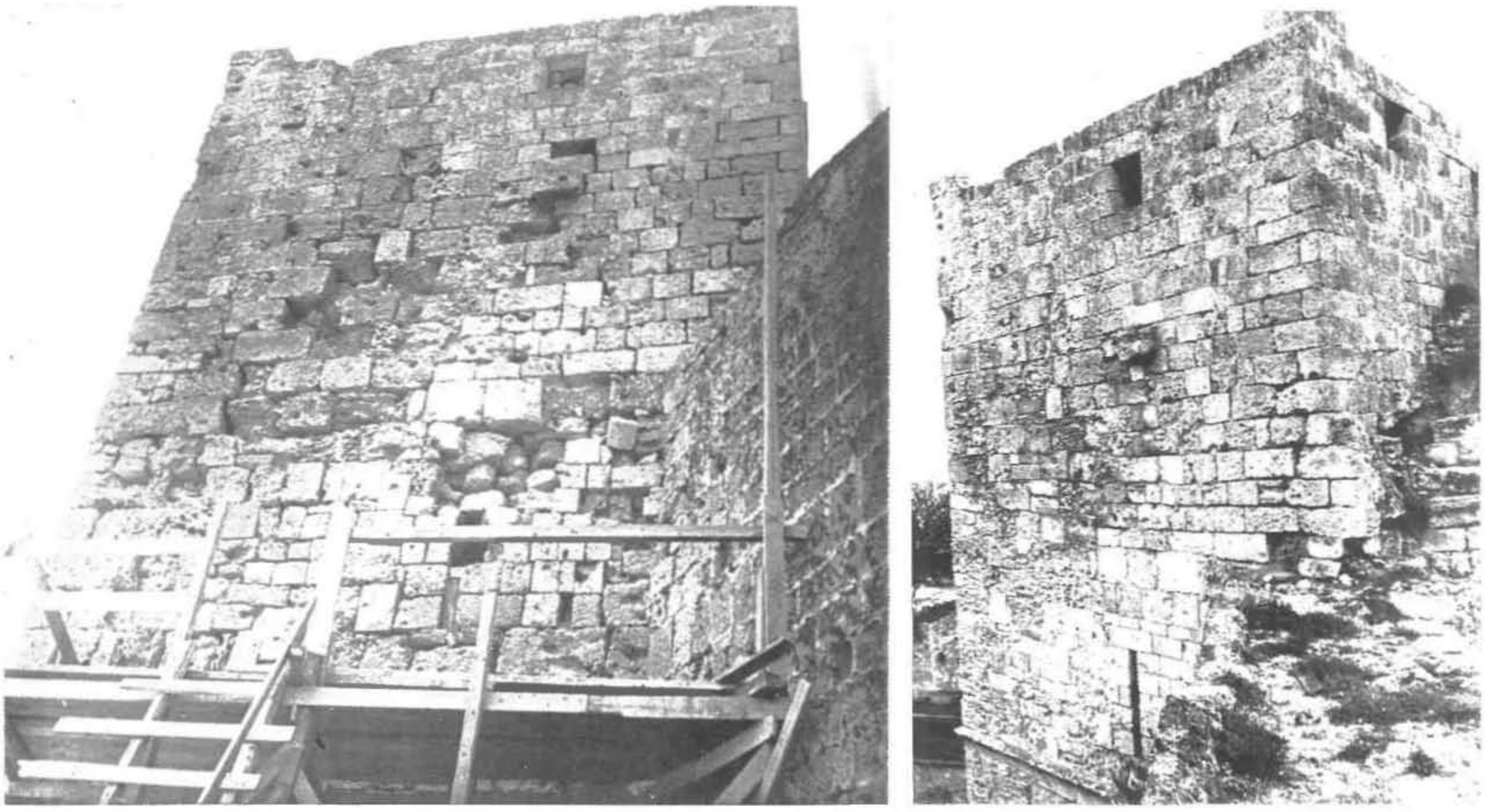

Ρόδος: α-β. Ὁ πύργος τοῦ Heredia πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως

Κ. Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

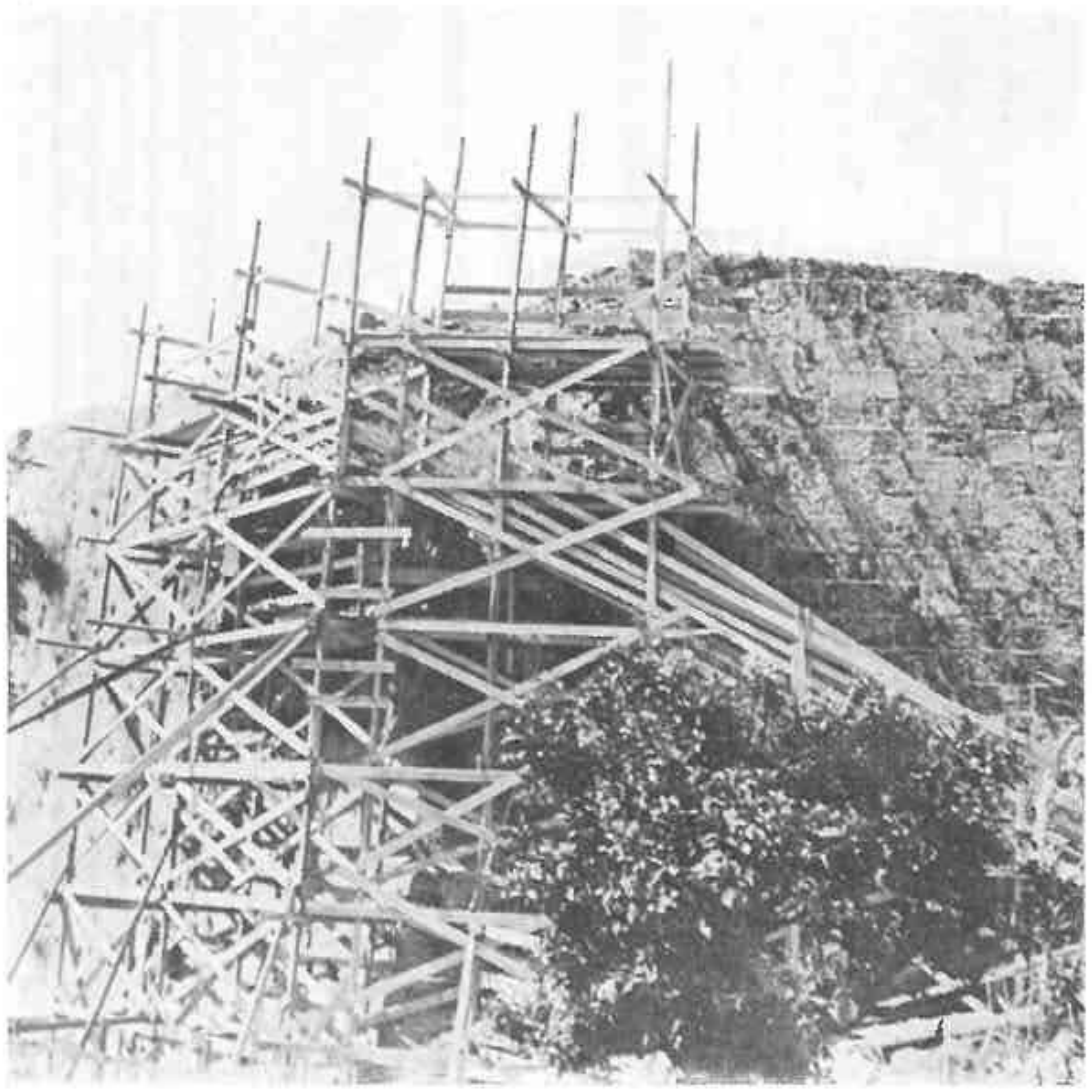

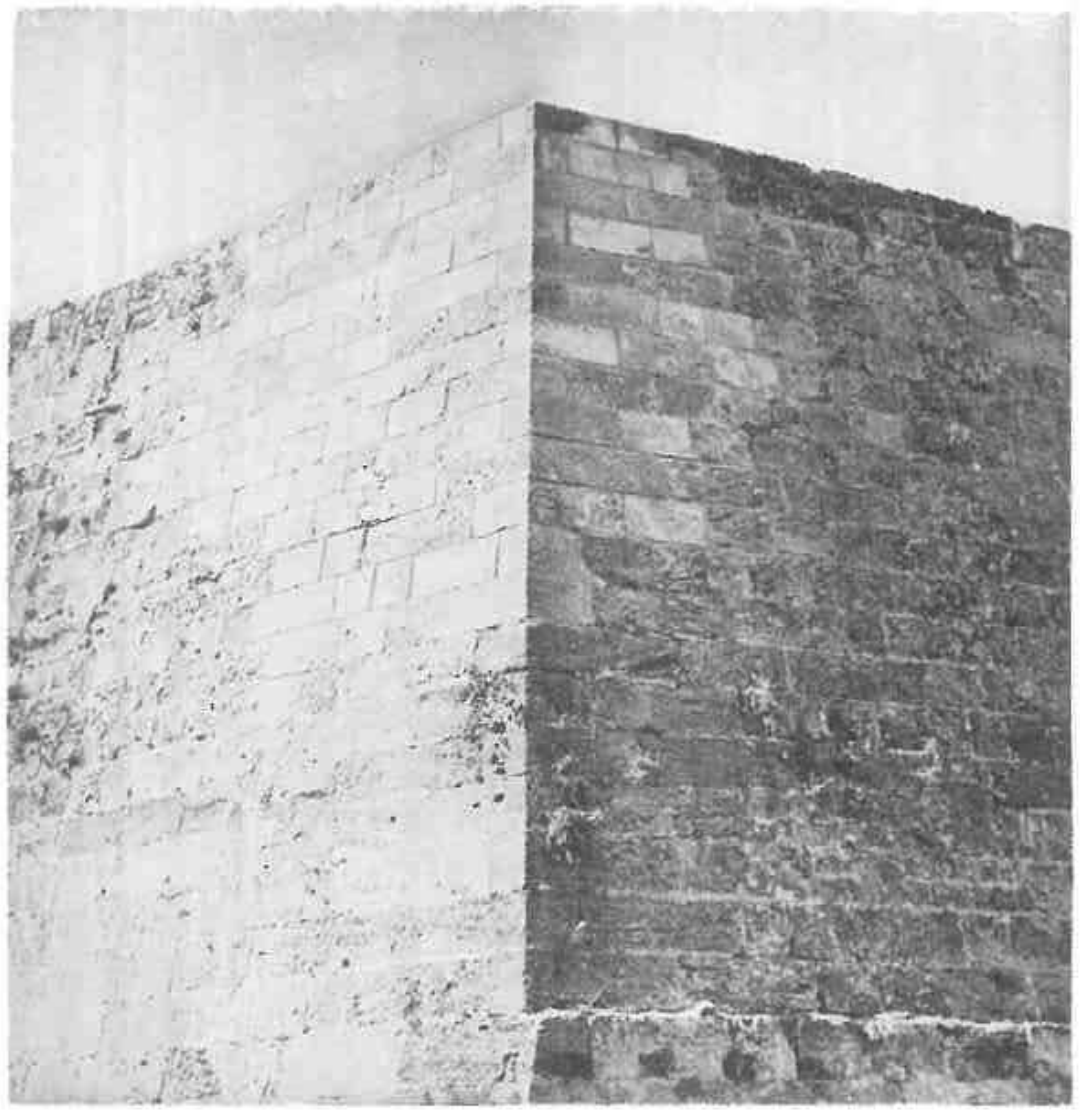

Ρόδος: α-β. Ἡ ἐσωτερική γωνία τοῦ μεσαιωνικοῦ τείχους τῆς πόλεως τῆς Ρόδου πρό καί μετά τήν ἀνακατασκευήν

Κ. Χ. ΦΑΤΟΥΡΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

Ο 18ος ΤΟΜΟΣ (1963)
ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ

ΕΞΕΤΥΠΩΘΗ
ΕΙΣ ΤΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ
Φ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ & Κ. ΜΙΧΑΛΑ
ΑΠΟ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1964 - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1965

ΕΠΙ ΧΑΡΤΟΥ ΓΡΑΦΗΣ
ΤΗΣ Α.Ε. ΧΑΡΤΟΠΟΙΪΑΣ ΑΙΓΙΟΥ (ΚΕΙΜΕΝΟΝ)

ΚΑΙ ΧΡΩΜΟ No 2
ΤΗΣ ΧΑΡΤΟΠΟΙΪΑΣ ΠΑΤΡΩΝ Ε.Γ.Λ. (ΠΙΝΑΚΕΣ)

ΚΛΙΣΕ: ΘΕΜ. ΧΑΤΖΗΪΩΑΝΝΟΥ

ΣΥΝΘΕΣΙΣ ΠΙΝΑΚΩΝ: Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΑΘΗΝΑΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

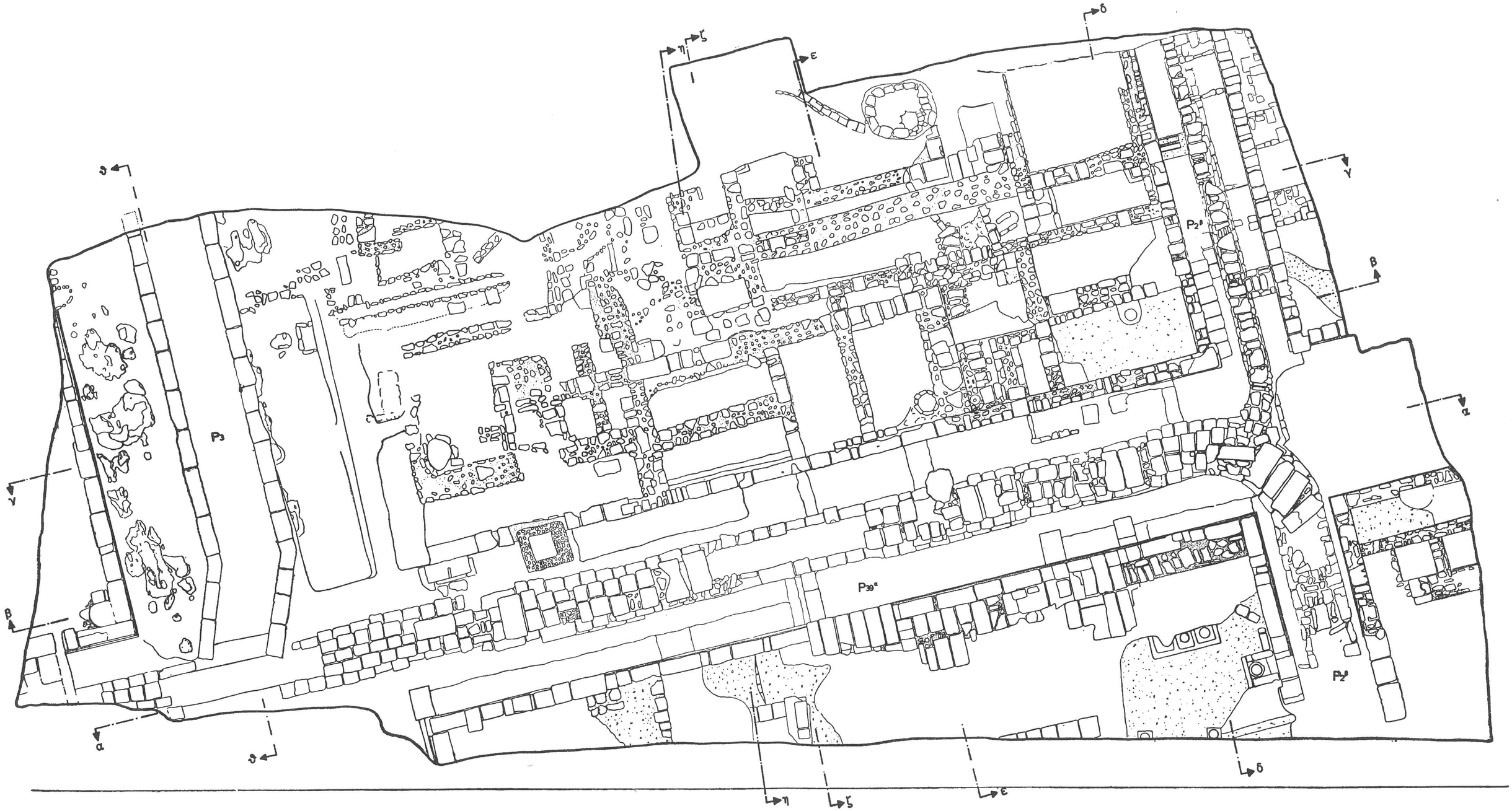

Σχεδ. 1. Ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα εἰς συνεχόμενα οἰκόπεδα Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου, Μόσχου καὶ Βογιατζῆ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

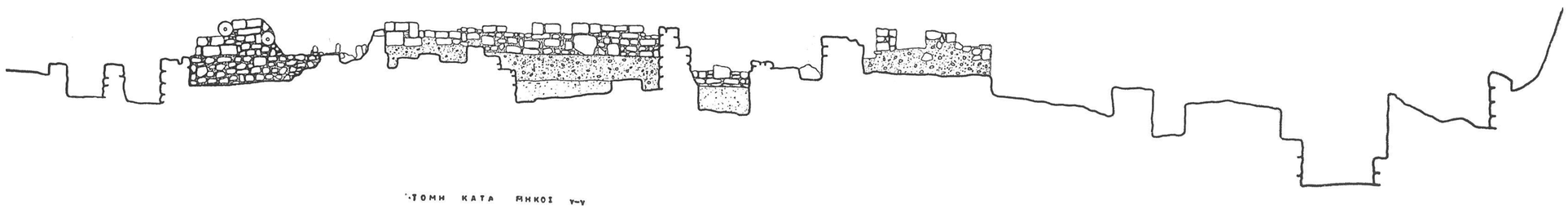

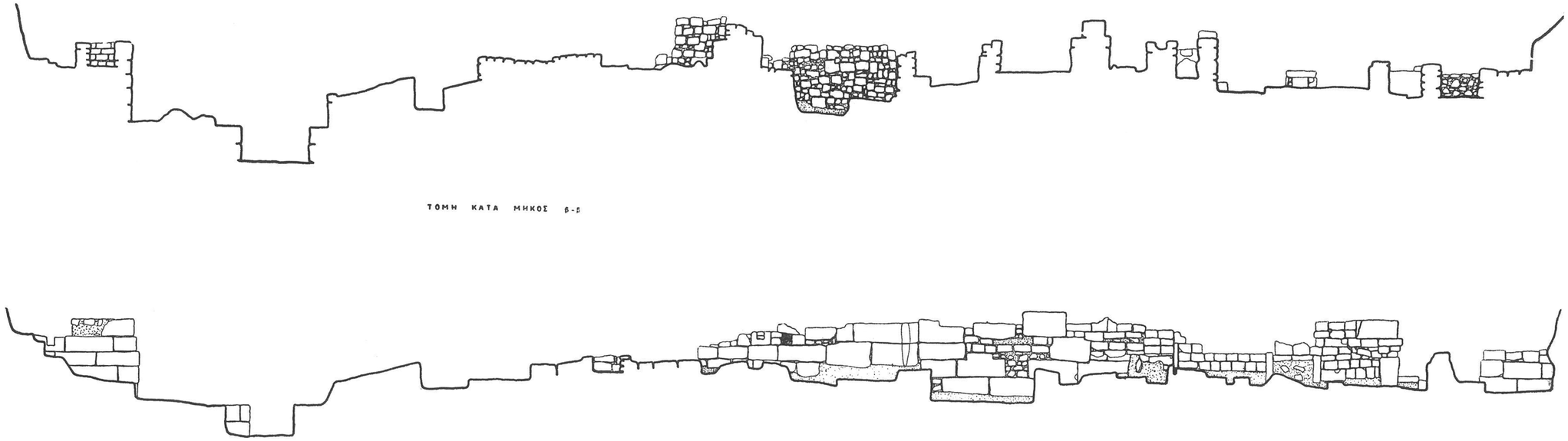

Σχεδ. 2. Ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα εἰς οἰκόπεδα Ἐπιμελητηρίου - Μόσχου - Βογιατζῆ. Ἀνατολικὴ ὄψις τῶν κτηρίων τῶν ἀποτελούντων τὸ δυτικὸν ὅριον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ39α

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

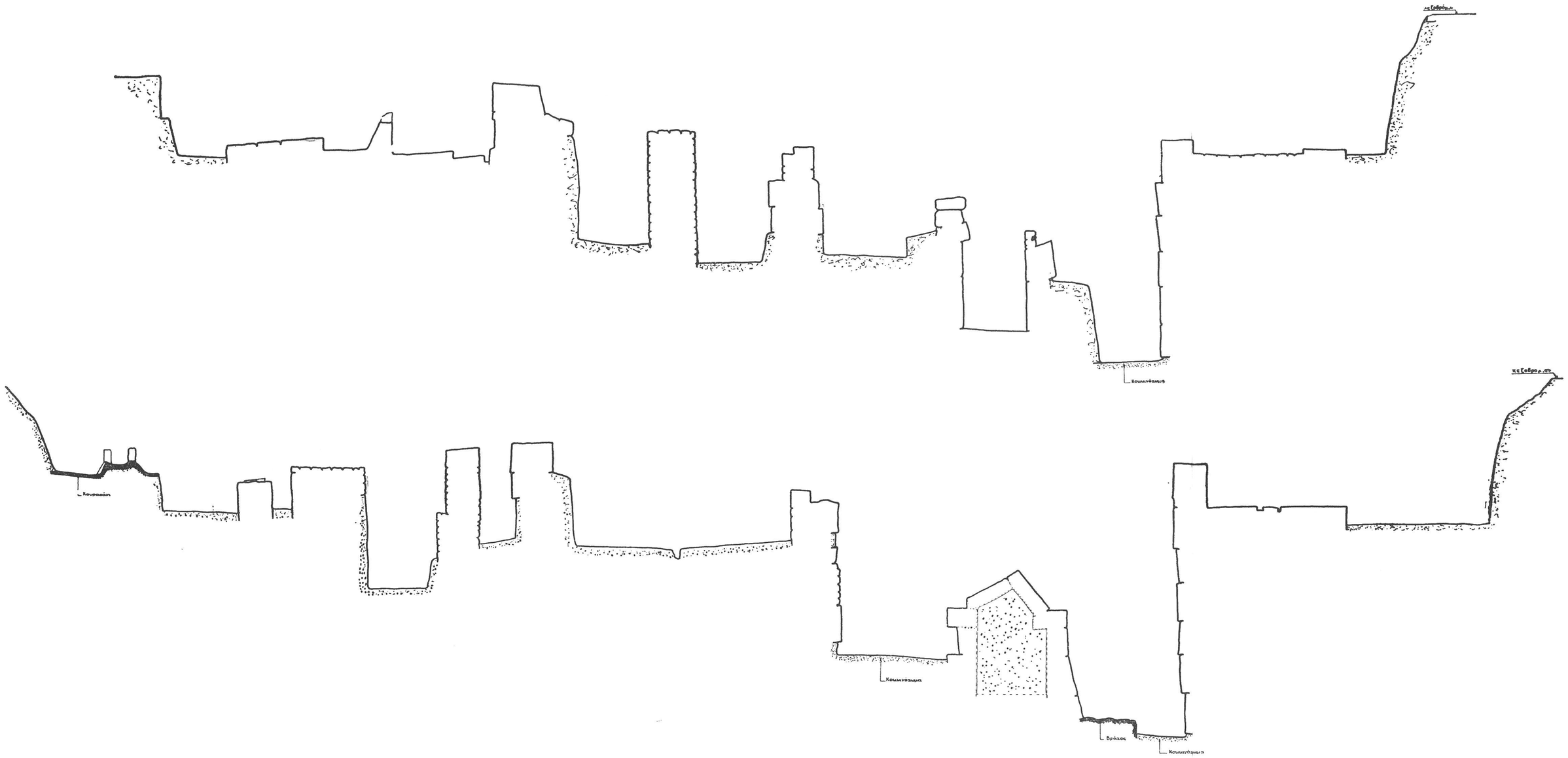

Σχεδ. 4. Ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα εἰς οἰκόπεδα Ἐπιμελητηρίου - Μόσχου - Βογιατζῆ : α) Τομὴ κατὰ πλάτος Μ - Μ, β) Τομὴ κατὰ πλάτος Ε - Ε

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
19/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.39

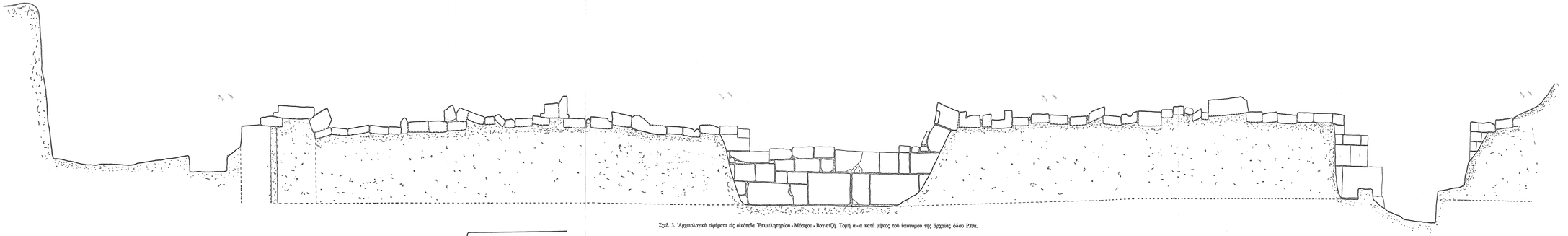

Σχεδ. 3. Ἀρχαιολογικά εὑρήματα εἰς οἰκόπεδα Ἐπιμελητηρίου - Μόσχου - Βογιατζῆ. Τομὴ α - α κατὰ μῆκος τοῦ ὑπονόμου τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ39α.

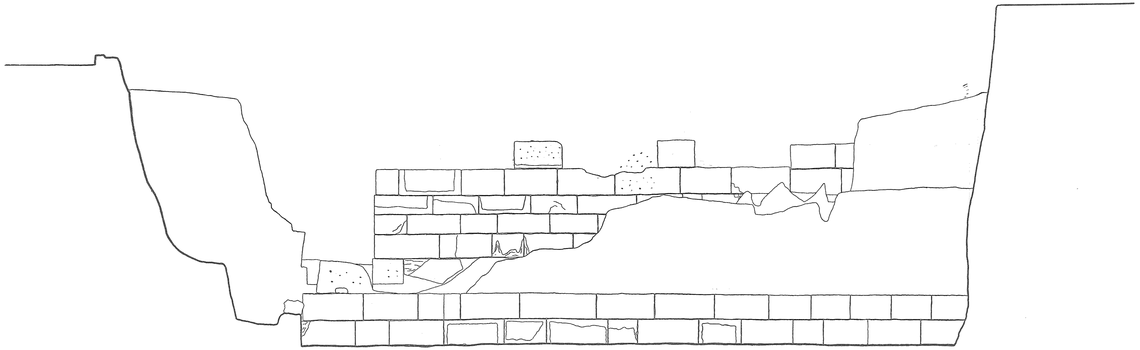

Σχεδ. 5. Ἀρχαιολογικά εὑρήματα εἰς οἰκόπεδα Ἐπιμελητηρίου - Μόσχου - Βογιατζῆ. Τομὴ θ - θ (εἰς ὑπόνομον ὁδοῦ Ρ 3) καὶ Β ὄψις τοῦ κτηρίου τοῦ ἀποτελοῦντος τὸ Ν ὅριον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ 3

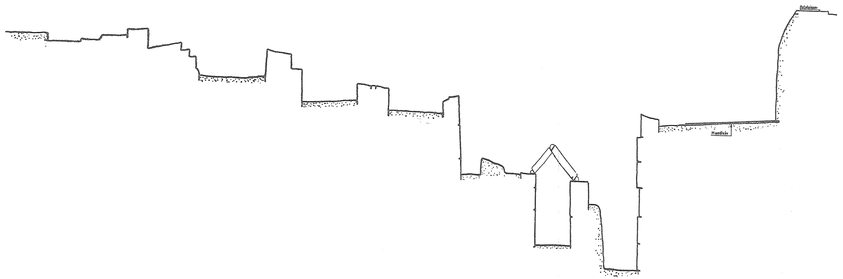

Σχεδ. 6. Ἀρχαιολογικά εὑρήματα εἰς οἰκόπεδα Ἐπιμελητηρίου - Μόσχου - Βογιατζῆ. Τομὴ Ζ - Ζ

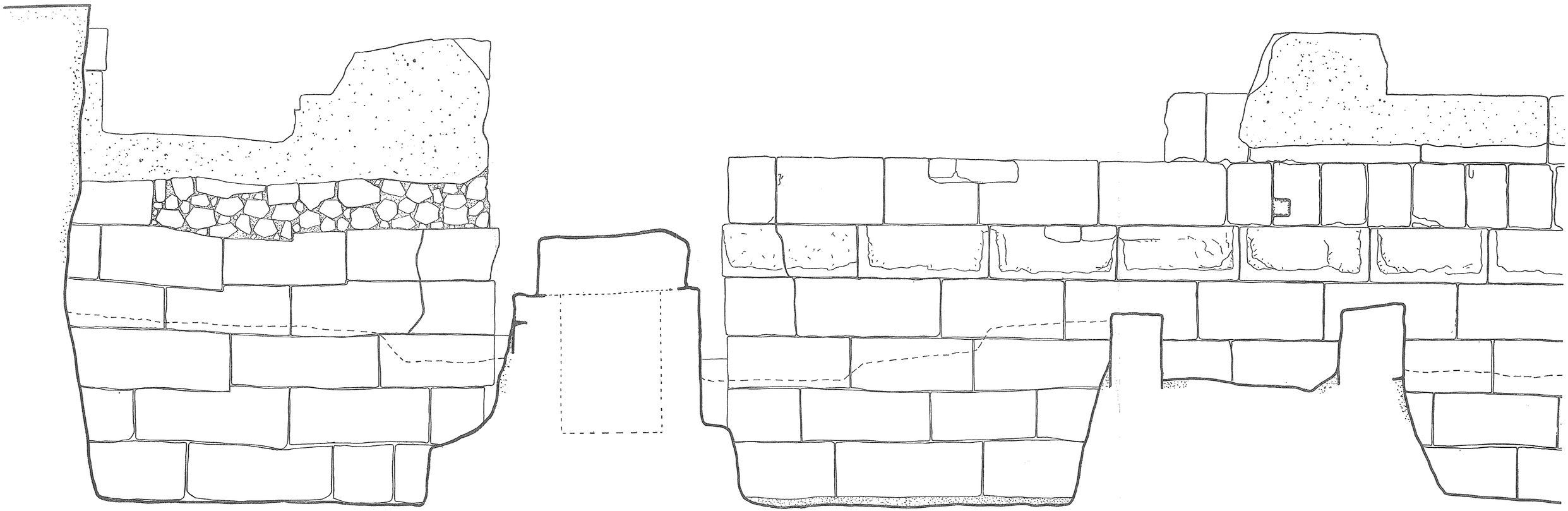

Σχεδ. 7α. Ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα εἰς οἰκόπεδα Ἐπιμελητηρίου - Μόσχου - Βογιατζῆ. Δυτικὴ ὄψις τῶν μεγάλων κλασσικῶν κτηρίων τῶν ἀποτελούντων τὸ ἀνατολικὸν ὅριον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ39α

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
Downloaded on 17-11-2024 03:07 - 2024-11-17 08

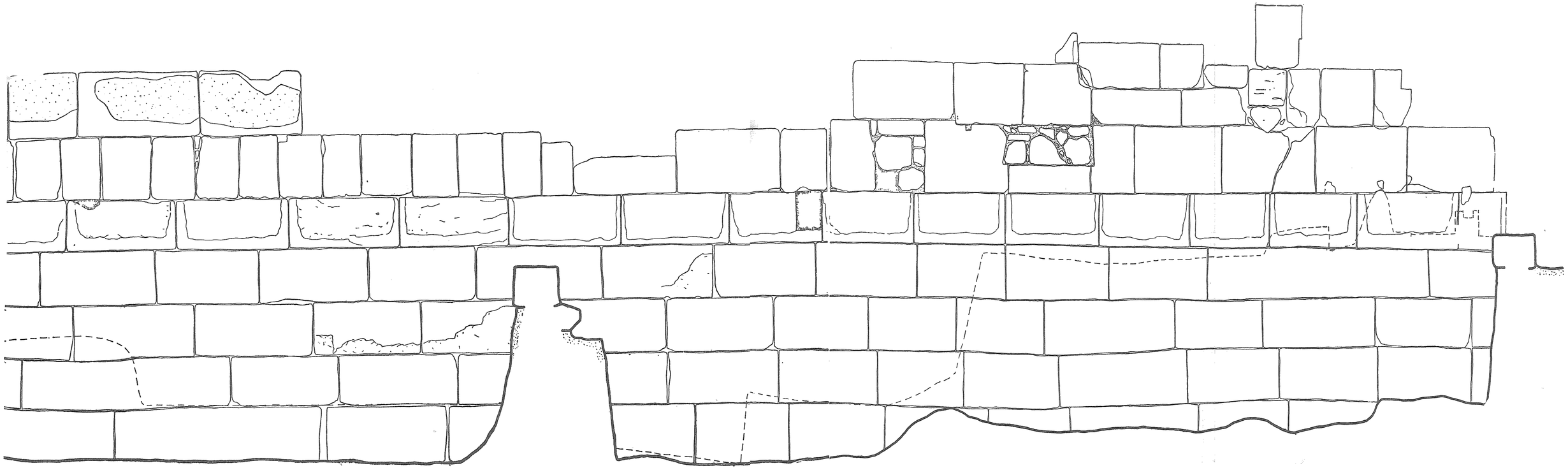

Σχεδ. 7β. Ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα εἰς οἰκόπεδα Ἐπιμελητηρίου - Μόσχου - Βογιατζῆ. Δυτικὴ ὄψις τῶν μεγάλων κλασσικῶν κτηρίων τῶν ἀποτελούντων τὸ ἀνατολικὸν ὅριον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ39α*

* Τὸ Σχεδ. 7β ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ Σχεδ. 7α, ἐκτυπωθέντος κεχωρισμένως διὰ τεχνικοὺς λόγους.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- - - - Γραμμὴ ἐδάφους πρὸ τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
20/09/2018 17:21:16 EEST - 216.74.217.38

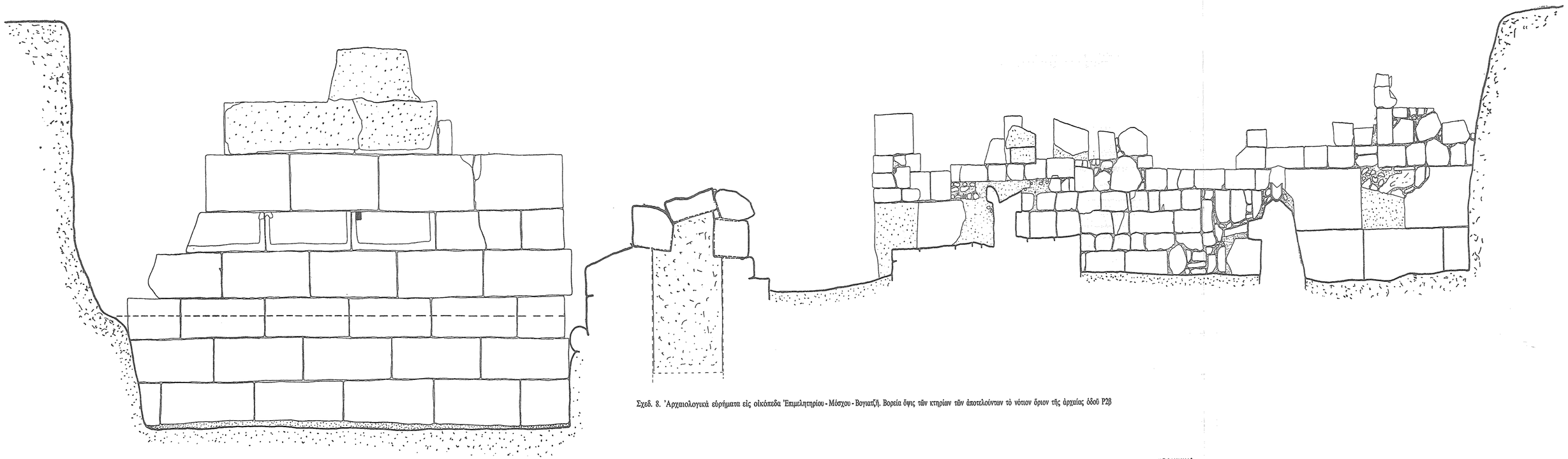

Σχεδ. 8. Ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα εἰς οἰκόπεδα Ἐπιμελητηρίου - Μόσχου - Βογιατζῆ. Βορεία ὄψις τῶν κτηρίων τῶν ἀποτελούντων τὸ νότιον ὅριον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ2β

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

_____ Γραμμὴ ἐδάφους πρὸ τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/09/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.36

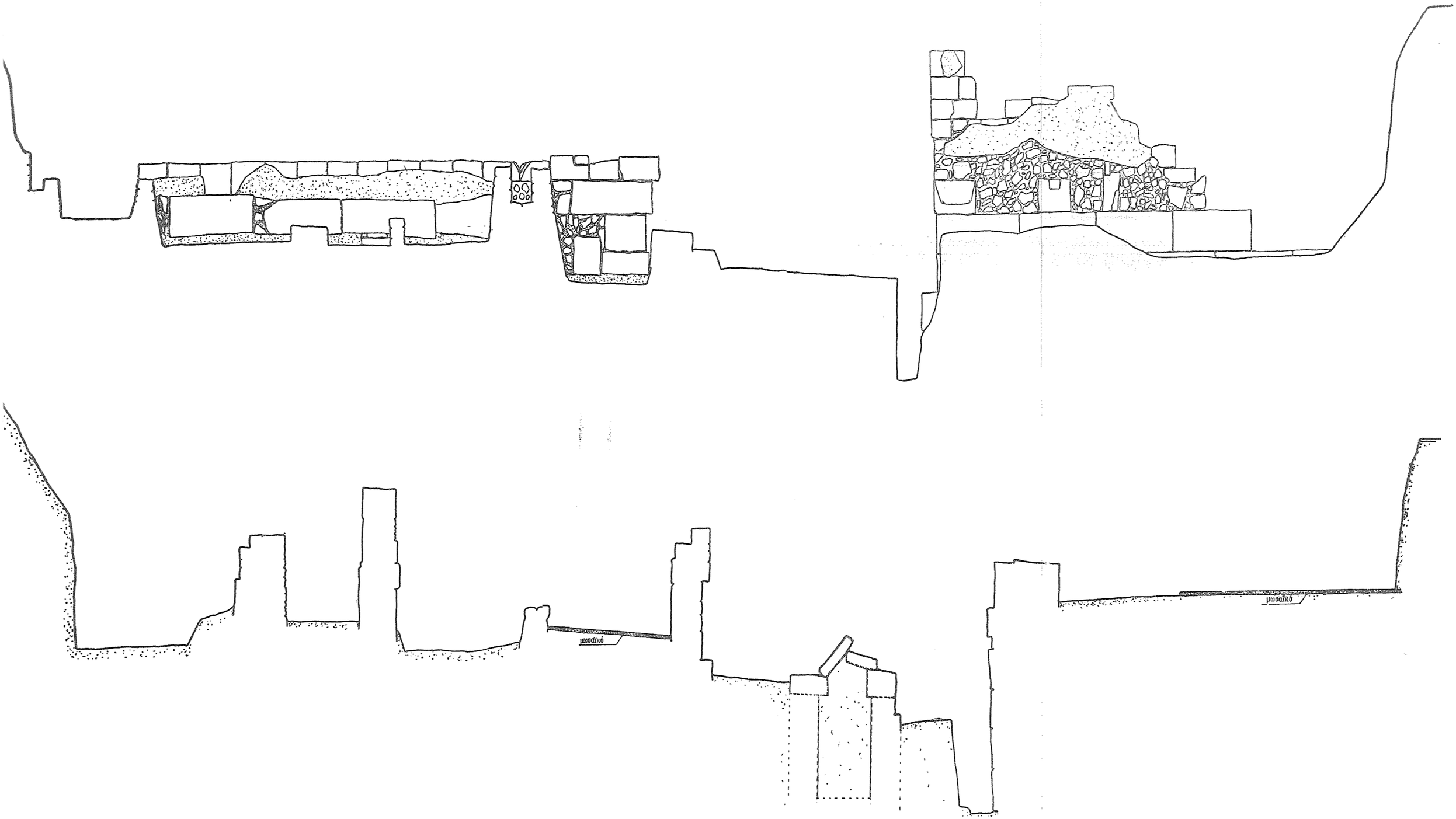

Σχεδ. 9. Ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα εἰς οἰκόπεδα Ἐπιμελητηρίου - Μόσχου - Βογιατζῆ : α) νοτία ὄψις τῶν κτηρίων τῶν ἀποτελούντων τὸ βόρειον ὅριον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ2β, β) τομὴ δ - δ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

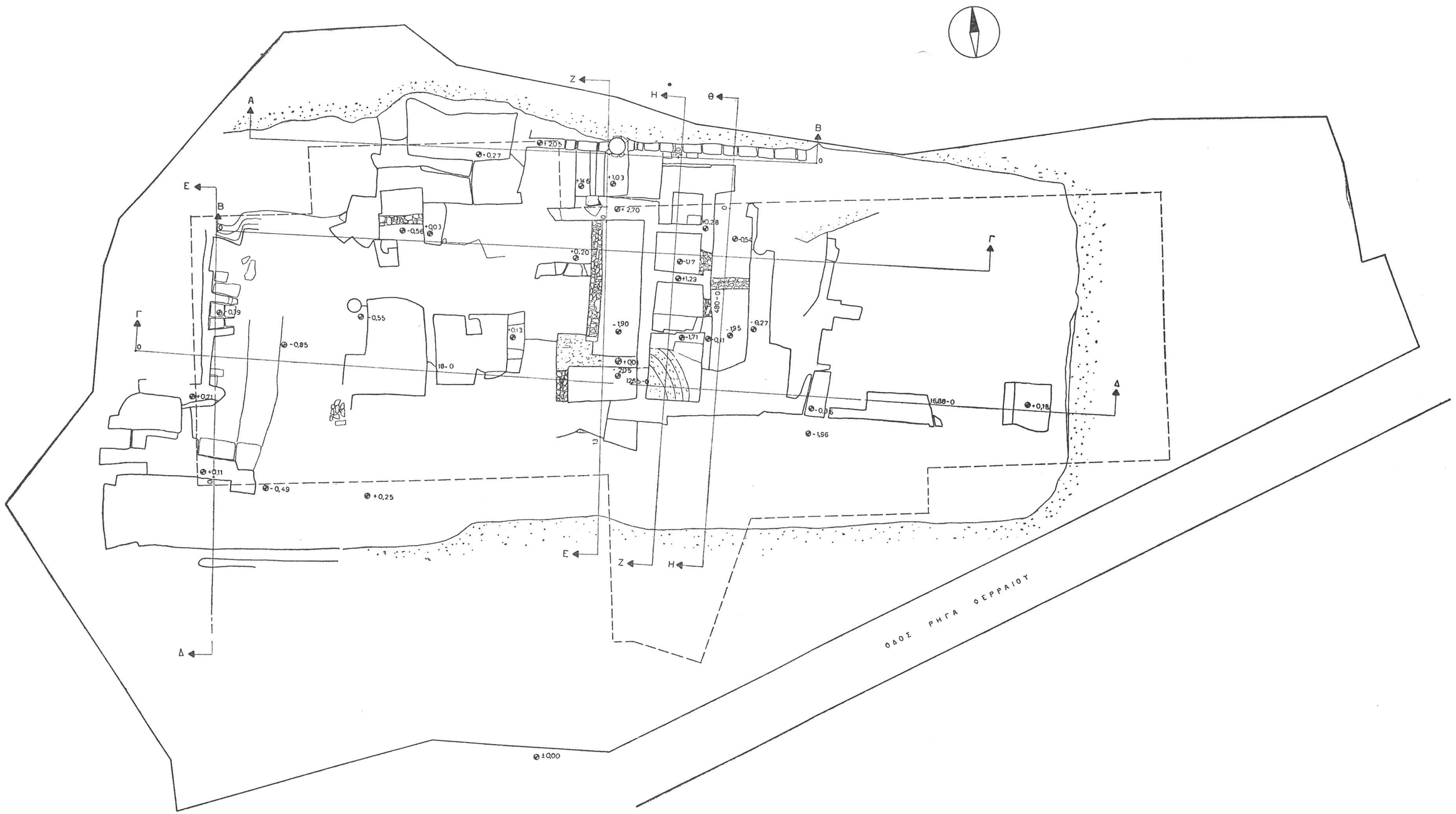

Σχεδ. 10. Ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα εἰς οἰκόπεδον Μαραβέλια. Ὁδὸς Ρήγα Φερραίου. Τοπογραφικὸν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
19/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

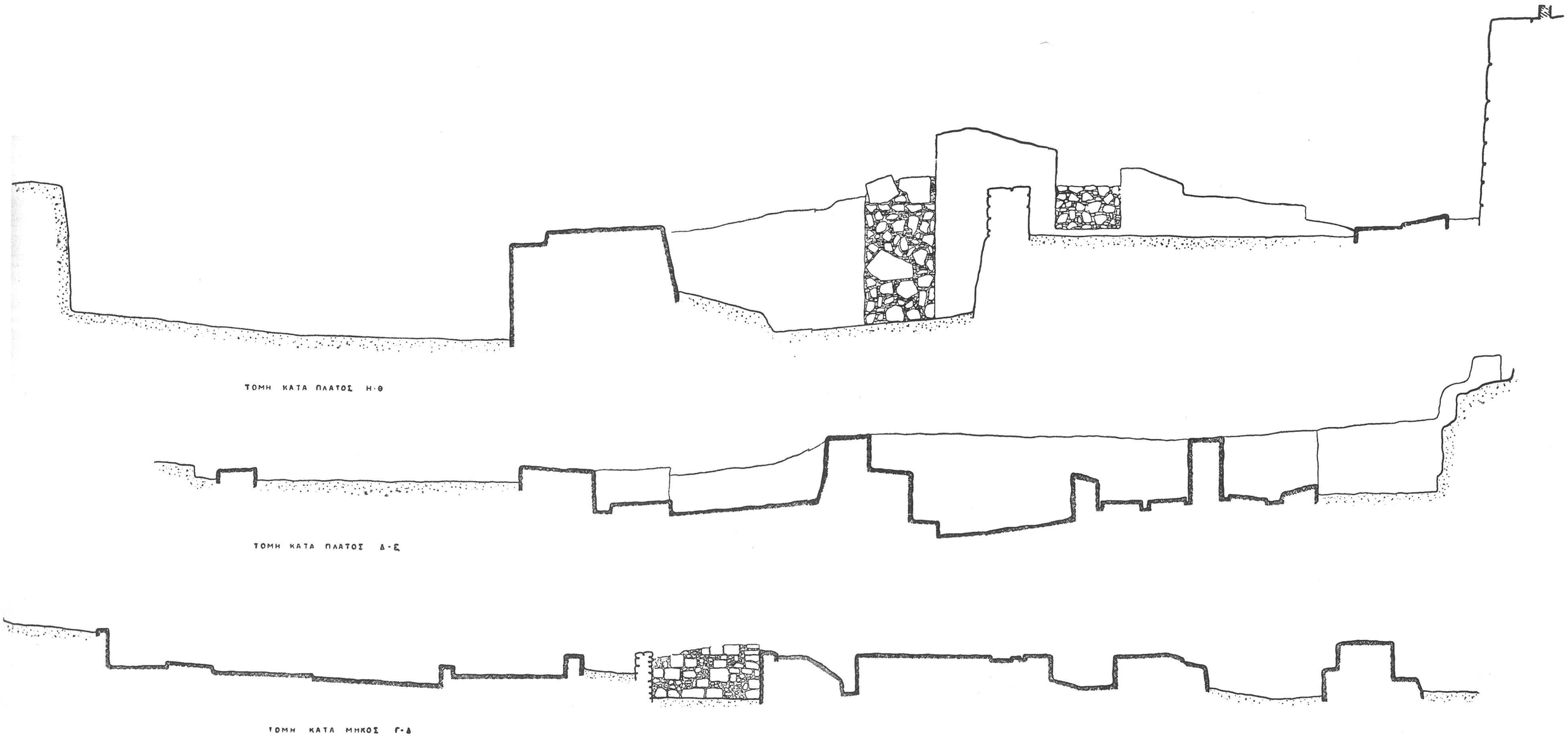

Σχεδ. 11. Ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα εἰς οἰκόπεδον Μαραβέλια. Ὁδὸς Ρήγα Φερραίου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

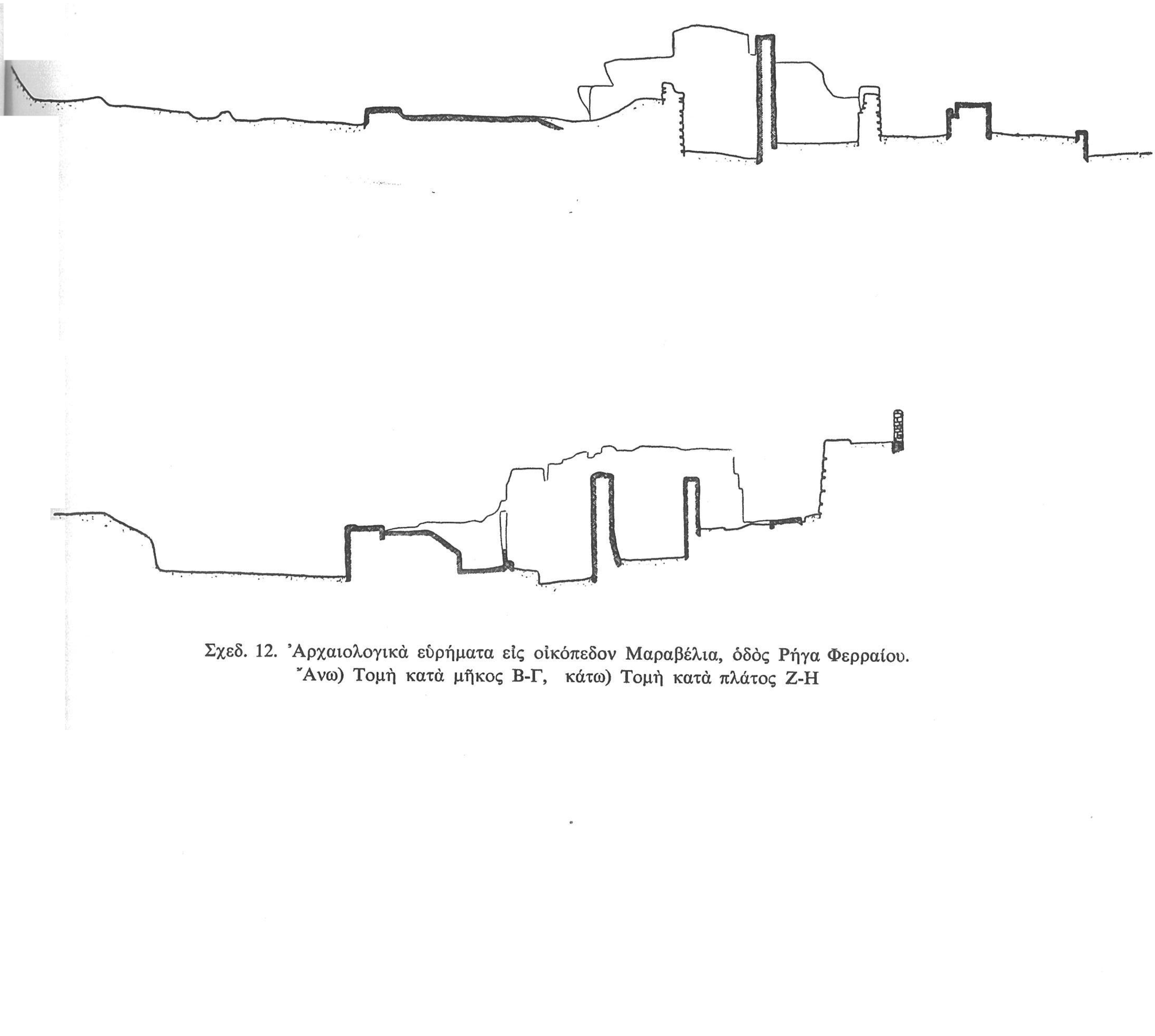

Σχεδ. 12. Ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα εἰς οἰκόπεδον Μαραβέλια, ὁδὸς Ρήγα Φερραίου.
Ἄνω) Τομὴ κατὰ μῆκος Β-Γ, κάτω) Τομὴ κατὰ πλάτος Ζ-Η

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

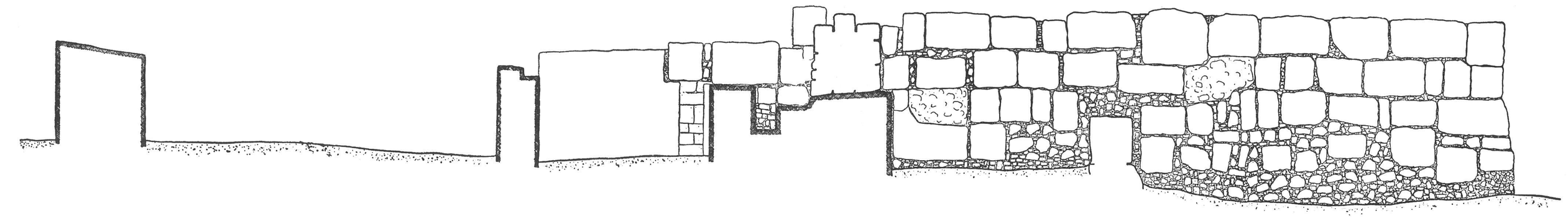

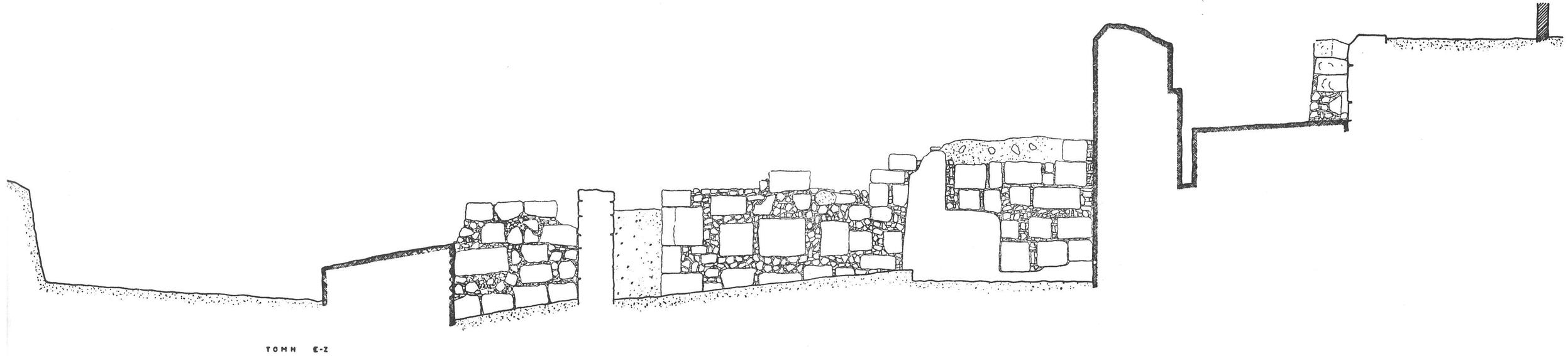

Σχεδ. 13. Οἰκόπεδον Μαραβέλια

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

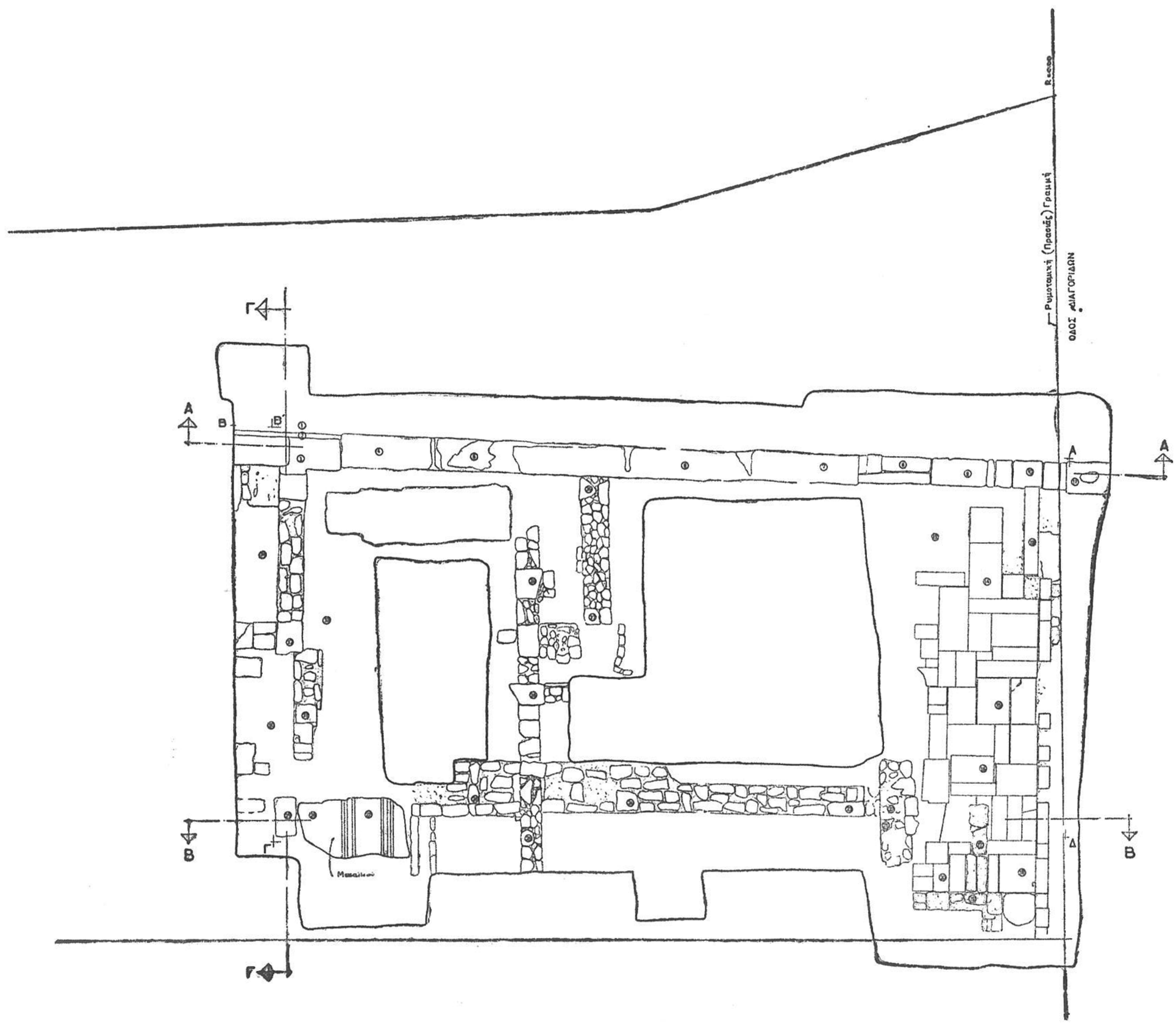

Σχεδ. 14. Ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα εἰς οἰκόπεδον κ. Μυλωνᾶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Διαγοριδῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

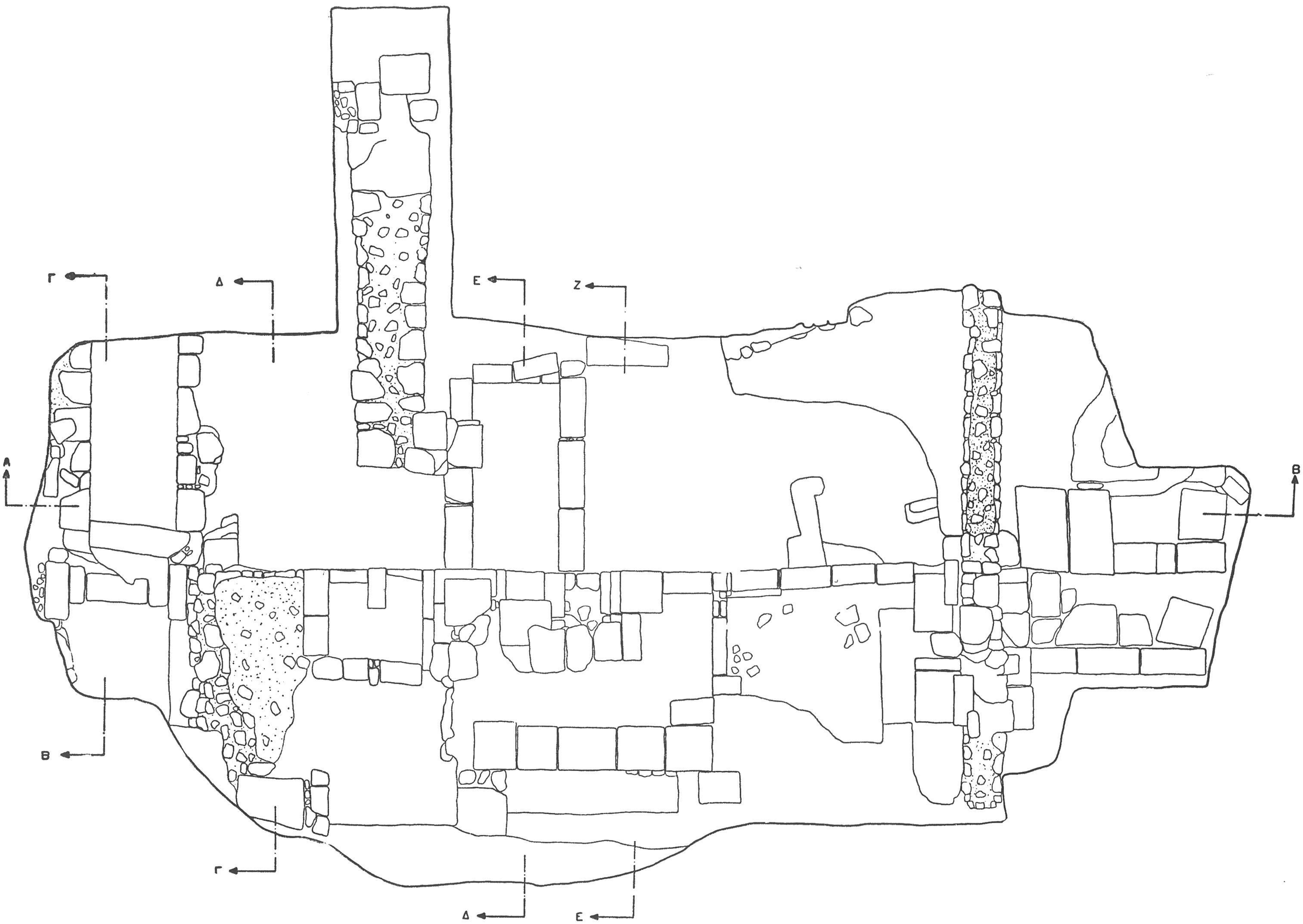

Σχεδ. 15. Ἑλληνιστικοὶ τάφοι εἰς οἰκόπεδον Διακοσάββα. Νέα δημοτικὴ ὁδὸς παρὰ τὴν ὁδὸν Λίνδου. Κάτοψις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

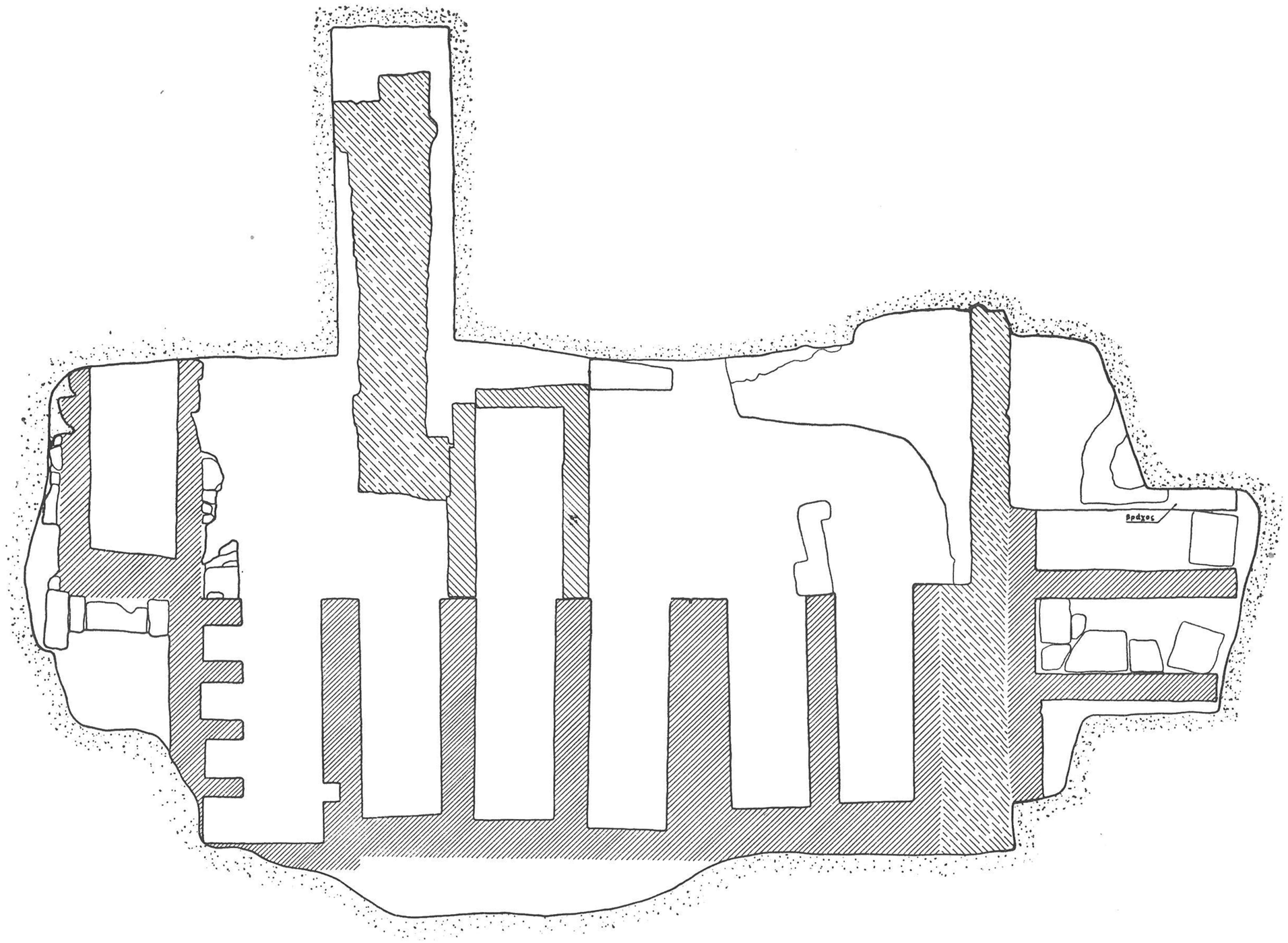

Σχεδ. 16. Ἑλληνιστικὸς τάφος εἰς οἰκόπεδον Διακοσάββα : Νέα δημοτικὴ ὁδὸς παρὰ τὴν ὁδὸν Λίνδου. Ὁριζοντία τομὴ τάφων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38

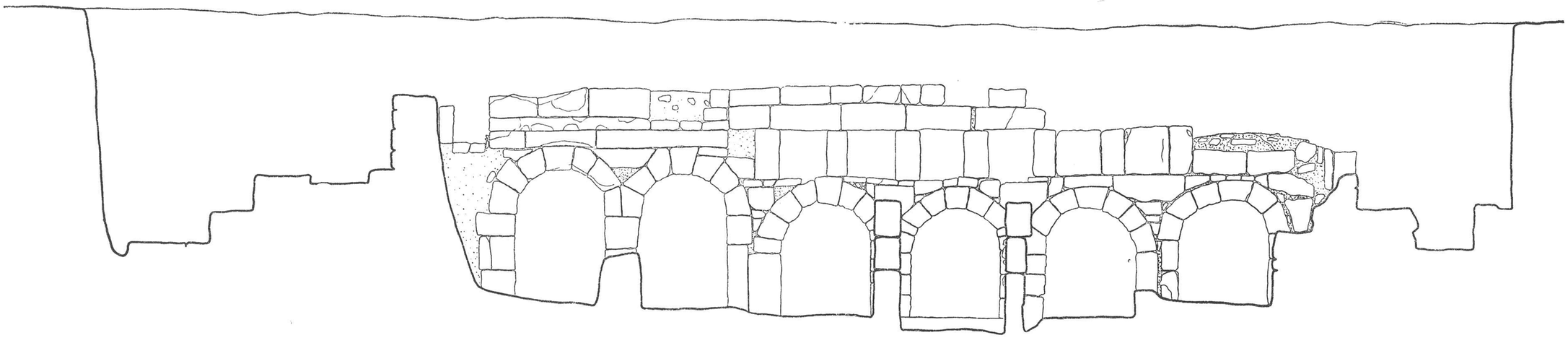

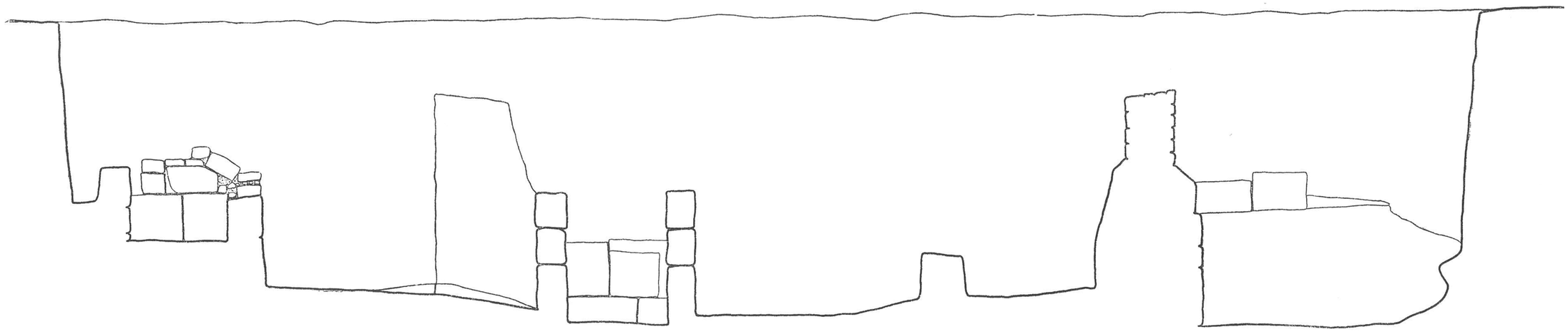

Σχεδ. 17. Ἑλληνιστικοὶ τάφοι εἰς οἰκόπεδον Διακοσάββα. Νέα δημοτικὴ ὁδὸς παρὰ τὴν ὁδὸν Λίνδου. Ἄνω : Ἐξωτερικὴ ὄψις. Κάτω : Τομὴ κατὰ μῆκος A - B

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.36

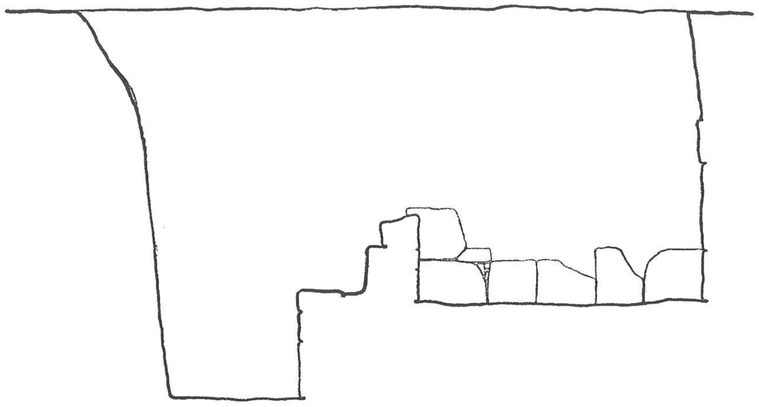

ΤΟΜΗ ΕΙΣ ΤΟΝ 1ον ΤΑΦΟΝ Β-Γ

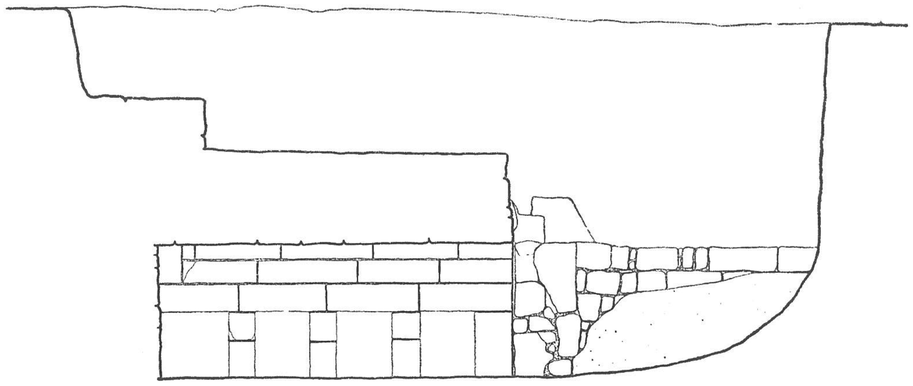

ΤΟΜΗ ΕΙΣ ΤΟΝ 2ον ΤΑΦΟΝ Γ-Δ

Σχεδ. 18. Ἑλληνιστικοὶ τάφοι εἰς οἰκόπεδον Διακοσάββα. Νέα δημοτικὴ ὁδὸς παρὰ τὴν ὁδὸν Λίνδου. Τομὴ εἰς τὸν 1ον καὶ 2ον τάφον

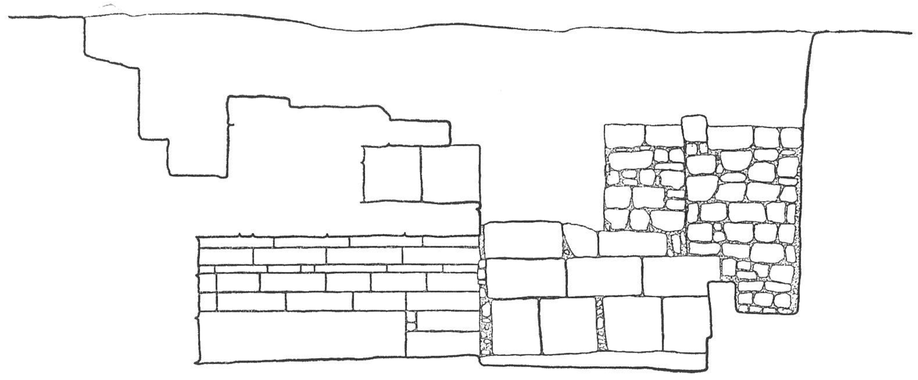

ΤΟΜΗ ΕΙΣ ΤΟΝ 4ον ΤΑΦΟΝ Δ-Ε

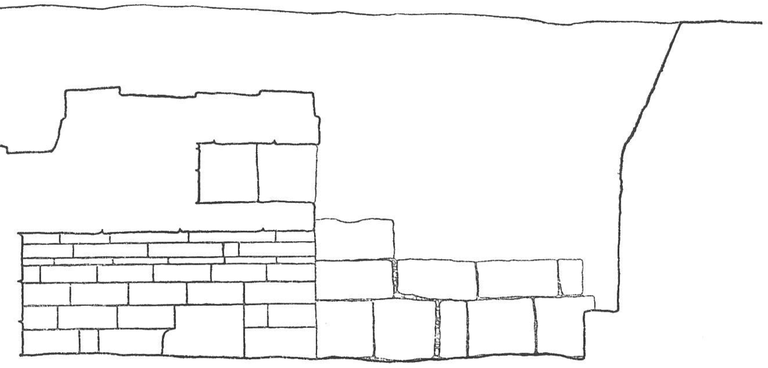

ΤΟΜΗ ΕΙΣ ΤΟΝ 5ον ΤΑΦΟΝ Ε-Ζ

Σχεδ. 19. Ἑλληνιστικοὶ τάφοι εἰς οἰκόπεδον Διακοσάββα. Νέα δημοτικὴ ὁδὸς παρὰ τὴν ὁδὸν Λίνδου. Τομαὶ εἰς τὸν 4ον καὶ 5ον τάφον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.36

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
10/05/2026 17:21:51 EEST - 216.73.217.38